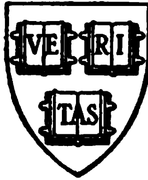

3 2044 059 358 481



[redacted]

Hungary

A MAGYAR KÖZIGAZGATÁSI JOG KÉZIKÖNYVE

IRTA

DR. KMETY KÁROLY

A BUDAPESTI KIR. MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEMEN A MAGYAR KÖZJOG ÉS A MA
KÖZIGAZGATÁSI JOG NYILVÁNOS RENDES TANÁRA, ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISEL

ÖTÖDIK, JAVITOTT KIADÁS

BUDAPEST,
POLITZER-FÉLE KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT KIADÁSA
1908

Ára 15 korona 80 fi

Gyulai Ákos könyve

A MAGYAR KÖZIGAZGATÁSI JOG KÉZIKÖNYVE

IRTA

DR. KMETY KÁROLY

A BUDAPESTI KIR. MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEMEN A MAGYAR KÖZJOG ÉS A MAGYAR KÖZIGAZGATÁSI JOG NYILVÁNOS RENDES TANÁRA, ORSZÁGGYÜLÉSI KÉPVISELŐ

ÖTÖDIK, JAVITOTT KIADÁS

BUDAPEST,

POLITZER-FÉLE KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT KIADÁSA

1907

Forty K

A NAP ujságvállalat nyomdája, Budapest, Rökk Szilárd-utcza 9.

42
74

ELŐSZÓ
AZ ÖTÖDIK KIADÁSHOZ.

Közigazgatási jogunk jelentékeny változásokat szenvedett e mü negyedik kiadásának megjelenése óta. Jelen ötödik kiadásban e változásokat figyelembe vettem s az illető helyekre az uj jogszabályokat beiktattam s igy a ma élő jogot találja meg könyvemben az olvasó. Ezenfelül törekedtem a tapasztalt hiányok pótlására ugy tartalom, mint irály tekintetében.

Kistétény, 1907. évi augusztus 20.

A SZERZŐ.

NÉHAI DR. LECHNER ÁGOSTON

A MAGYAR KÖZIGAZGATÁSI JOG NAGYTUDOMÁNYU PROFESSORA

EMLÉKÉNEK

A SZERZŐ.

Bevezetés a közigazgatási jog tanulmányába.

1. §. A közigazgatás mivolta.

A közigazgatási jog meghatározásához, természetének, lényeges ismérveinek felderitéséhez legbiztosabb kiindulási és támpontokat a közigazgatás mivoltának tisztába hozása, annak tartalmát képező működéseknek és a közigazgatási szervezetnek elemzése nyujtja. Ez alapon a közigazgatási jog természetét, terjedelmét, annak elágazásait, az összes jogrendszerben elfoglalt helyét és a jog más ágaihoz való vonatkozásait is legkönnyebben fogjuk felismerni. Legelső kérdésünk tehát az: mi a *közigazgatás?*

Etymologiai nyomon e kérdésre igy felelhetünk: A közigazgatás a közösségi vagy közügyeknek, a közélet ügyeinek, feladatainak elvégzése, ellátása, elintézése. E meghatározás azonban nem kielégitő, nem szabatos, mert az emberi társadalom közületei nagyon sokfélék, soknemüek és aztán ki mondja meg általános érvényüleg, mi az a közügy, közérdek, közélet, hol van az elválasztó határvonal ezek és a magánügyek, magánélet, magánérdekek területe között? Szabatositva lesz ama meghatározás, ha kétséget kizárólag rámutatunk azon emberi közületre, melynek létéhez, köréhez a közigazgatás csatlakozik és azt is félre nem ismerhető kriteriumok szerint megállapitjuk, hogy az ügyeknek, teendőknek *milyen* ellátása vonható a közigazgatás fogalma alá.

I. A közigazgatás az állam életéhez s egyedül ehhez tartozik; az állami (köz) élet nyilvánulása, állami szerveknek, állami czélokra irányuló *bizonyos* ténykedése; közigazgatás csak az, amiről akár létokára vagy eredetére, akár jogalapjára, czéljára, tárgyára, hatására való tekintettel elmondható, hogy *„ad statum pertinet“*. Nem szükséges, hogy a közigazgatási tevékenységek ezen *állami*

karaktere egyaránt szembeötlőleg (közvetlenül) feltünjék, elég, ha az emlitett szempontok szerinti belső összefüggésük az állami léttel kideritható. Következik már ebből is, hogy közigazgatásról tulajdonképeni értelemben mindenkor csak az állam megfelelő működéseinél, működési köreiben beszélhetünk, más társas alakulatok, jelesül az önkormányzati testületek ***csak mint az államélet részesei, szervei, tagozatai*** gyakorolnak közigazgatást. Következik azon meghatározásból továbbá az is, hogy a közigazgatás mindig az államilag fel- vagy elismert közérdekek valósitására, ilyenek oltalmazására és előmozditására irányzott tevékenység.

II. Azzal, hogy a közigazgatást állami érdekü ügyekre vonatkozó „bizonyos" tevékenységnek mondottuk, jelezni kivántuk, hogy nem minden állami tevékenység közigazgatás, vagyis, hogy az az állam összes müködését ki nem meriti. Melyik része, köre, neme vagy módja tehát a közigazgatás az állami szervek tevékenységének, ***milyen*** ellátása az az állam ügyeinek?

Ha figyelmünket az állam életére irányozzuk, annak mindennemü, összes jelenségeit, nyilvánulásait, az állami életszerveknek összes functióit vizsgáljuk, legelsőrendüleg szembetünik e funktióknak kettős elkülönülése, két főcsoportra oszlása. Az egyik az államczélokra *olykép* irányzott tevékenységköre, hogy az állami akarat általános abstract rendelkezés, jogi szabály alakjában meghatároztassék és kijelentessék; a másik oly müködések összessége, melyek azon abstract természetü szabályoknak a physikai és társadalmi élet állapotaiban, viszonyaiban foganatot szerezni, elérni törekednek. Az állami akaratnak jogszabályokba foglalását, az objectiv jogalkotást, jogrend meghatározását, nevezzük *törvényhozásnak* (lényegi, nem alaki értelemben), a jogrend valósitására, fentartására és az összes állami czélokra irányzott *minden egyéb* müködést pedig, — mely a jogalkotásnak elvont, önmagában külső hatályt nem szülő minőségével szemben, a *valóságos állami cselekvés* jellegét birja, — *közigazgatásnak* (tágabb értelemben). Törvényhozás vagy jogalkotás és közigazgatás igy az állam egész életét betöltő két tevékenységi kategoria; minden, a mi az államtól ered, államilag történik, e kettőben helyet talál, e kettőhöz tartozik.[1]

A közigazgatás tehát nem egyenlő az „executivának" a végrehajtó hatalom szervezetének összes müködésével, melyben

[1] A közigazgatás szükebb értelmezéséről l. a 3. §-t.

t. i. subsidiariusan jogalkotás is foglaltatik,[2] de nem is fedi teljesen annak körét, a *természetük szerint „executiv"* functiók összessége sem, mert a hol concrét állami ügyet, esetet tárgyazó államhatalmi — közigazgatási — intézkedés, elhatározás, törvény, illetőleg általános jogtétel hiányában történik, ott az intézkedés souverain módon *„initiáló"*, nem pedig végrehajtási jellegü.[3] A közigazgatás *„egyetemes"* tevékenység oly értelemben, hogy az állam minden czélját, az államélet minden tárgyát illeti, átfoglalja, mivel pusztán a tárgyi jogalkotással egyetlen ügykörben sem perfect az államélet, vagy legalább nem biztositott ennek hatálya.[4] A közigazgatás az államélet *külső valóságát és folytonosságát* képezi, mely soha meg nem nyugvó, meg nem szakadó müködéssel óvja, támogatja, biztositja az állam érdekét, érvényesiti annak erejét, hatalmát.

2. §. Jogalkotás és közigazgatás.

A már mondottakból kitünik ugyan, de nem felesleges külön is hangsulyozni, hogy nem helyes, de nem is lehetséges a jogalkotási és közigazgatási tevékenységet *érték szerinti* sorrendbe helyezni, egyiket a másiknál szükségesebb, becsesebb, elébb való államélet nyilvánulásának minősiteni, mivelhogy egyaránt nélkülözhetlenek, egymást kiegészitők és feltételezők arra, hogy az állam élete érvényre jusson. Nem emelhetjük ki eléggé azon nézet tévességét, mely a közigazgatásban a jogalkotás mellett másodrendü, alább rendelt jelentőségü functiót lát. Tökéletesen igaz ugyan és innen a tévedés, hogy a közigazgatás, a törvény (jogtétel) kivitelére kötelezve van, hogy annak feltétlen kelléke a jogszerüség, az objectiv jog határai között maradás, ámde nemcsak a törvénykivitel végett, hanem törvény hiányában is cselekedhetik, a mikor concrét elhatározása oly souverain, mint az általános jogtételben nyilvánuló államakarat; továbbá ott is, hol a törvény rendelkezésében birja cselekvése indokát, e cselekvés

[2] Rendeleti, szabályrendeleti jog.

[3] Az ily közigazgatási cselekmény létrejöttének — kezdő — indoka nem a törvényi akarat, hanem az állami czél, érdek, szükség közvetlen s souverain méltatása.

[4] Ugy, hogy még a törvényhozás szervezése és functiójának biztositása végett is szükséges a megfelelő administrativ intézkedések egész sora, az u. n. közjogi igazgatás.

tartalmát *rendszerint*, legtöbbször szabad mérlegeléssel állapitja meg, szabadon választhatja eszközeit, módjait a kivitelnek.[5] Gyakorta használ az irodalom is hasonlatokat a közigazgatás jellemzésére, melyek nagyon alkalmasok annak jelentősége, mivolta iránt téves képzeteket kelteni, igy pl. halljuk, hogy a törvényhozásban az állami akaratelhatározás nyilvánul, a közigazgatás az állami *tett*, hogy amabban a „voluntas", emebben a „potestas" jelentkezik, hogy a jogalkotás az akarás és gondolkozás, a közigazgatás a physikai életerő etc. Mintha bizony a közigazgatás müködésével nem járna állami akaratelhatározás és kijelentés, nem kisérné azt belső szellemi processus, hanem az gépies, mechanikus müködés lenne.

3. §. A közigazgatás szűkebb értelemben.

A jogalkotáson túl minden egyéb állami tevékenység a közigazgatás körébe tartozik. E nagy körben, a „közigazgatás" gyüjtő fogalma alatt természetesen helye van, sőt tudományi alapszükséglet, a functióknak bizonyos szempontok, kriteriumok szerint való osztályozása, csoportositása, további megkülönböztetése, másszóval, a közigazgatás összetett tartalmának elemzése s ez által megvilágitása.

A közigazgatásnak része, illetőleg a közigazgatás folyamatának bizonyos phasisa a *kormányzat*, — kormányzó, dirigáló közigazgatás, — a melynek ténykedéséből ismét kikülönithetni az *uralkodást*, mint az államélet legfelső repraesentálását, az államélet legmagasabb rendü irányzását, a mi az államélet egységes természetéből folyólag az államfő tiszte;[6] szembeállithatni a kormányzó, irányzó funkciókkal az egyes (concrét) esetek, ügyek, különösen az egyesek közigazgatási ügyeinek elintézését, mint egy utóbb következő, s bár szintén nélkülözhetlenül fontos, de mégis alsóbb qualitásu részét a közigazgatásnak. Vannak és pedig kiváló irodalmi tekintélyek, kik csak az egyes *esetekre* szóló

[5] A törvényt végrehajtó közigazgatásról mondja a jeles német közjogász Hänel: „Die Ausführungshandlungen sind nicht nur diejenigen, welche auf Grund der logischen Subsumtion des einzelnen Willensactes unter eine Regel, sondern auch diejenigen, welche in relativ freier Willenssetzung, innerhalb vorgezeichneter Grenzen, und in einer durch Zwecksetzungen bestimmten Richtung bewerkstelligt werden." Deutsches Staatsrecht, II. köt. 195. lap.

[6] „Le roi règne, mais il ne gouverne pas" (Thiers), „On peut gouverner de loin mais on n'administre pas bien que de près" (Guizot).

executiv actusokat értik a közigazgatás fogalma alatt s az államszervek irányzó, felügyelő és ellenőrző müködését más „természetü“ állami cselekvőségnek mondják. Nem szükséges fejtegetni, hogy ily megszoritott értelmezése a közigazgatásnak indokolatlan s gyakorlatiatlan is; nem talál az semmi igazoló támogatást a közhatósági szervezet alakulásában és a hatáskörök megállapitásában sem. Ily értelemben venni a közigazgatást annyit jelentene, mint erőszakosan devalválni annak értékét és áthághatlan gátat emelni a közigazgatási jognak mint külön egészet képező jogrendszernek construálása elé.

II. Más jelentőséggel bir a mivolta szerint az igazságügy közigazgatásához tartozó igazságszolgáltatásnak (biráskodásnak) a közigazgatástól való megkülönböztetése. A végrehajtó és birói államhatalomnak már az ó-korban található elkülönitése nem szolgálhat erre elegendő alapul, mert az a szokásos hármas felosztás, mely törvényhozó, végrehajtó és birói hatalmat ismer, ezekre, mint organumokra, mint hatalmi szervezetekre, mint politikai alanyokra, nem pedig a functiók lényegére vonatkozik. Nem jutunk ellentétbe ezen antik felfogással, ha a biráskodási functiót közigazgatásnak, respective executiv müködésnek vesszük, mivel tagadhatlan, hogy a birói itéletben ép ugy concrét esetre vonatkozó állami akarat kijelentés foglaltatik, mint egy más czélu közhatósági intézkedésben.

Kétségkivül vannak nézőpontok, melyekből a biráskodást másnak itélhetjük, mint a végrehajtó hatalom egyéb müködéseit; igy pl. igaza van Labandnak, ha hangsulyozza a biráskodásnak pusztán negativ, restitutiv jellegét, mely szerint az a jog helyreállitásán tul nem hat, holott a többi állami cselekvőség positiv sikert, eredményt akar elérni a jog megtartása mellett; igaza van abban is, hogy a biró müködése az objectiv jog határozmányai által rendszerint kötöttebb, mint más közigazgatási szerveké, de hogy ez a kötöttség lényegében másnak minősitené[7] a birói hatóság functióját, mint más közhatóságé, annál kevésbbé fogadható el, mert az a „streng gebundene Gesetzesanwendung“ itt-ott a nem birói szerveknek is kötelessége, a nem jogfentartási czélu közigazgatásnak is jellege. Elismerhetjük az előbb kifejezett elvi álláspont fentartásával azt is, hogy a biráskodásnak *szervezeti*

[7] Die Gebundenheit liegt im Wesen der Entscheidung (Rechtsprechung), die rechtliche Freiheit der Entschliessung im Wesen des Verwaltungactes.

kellékei sok tekintetben másnemüek, mint a positiv külső eredményre törő közcselekvőségé és hogy ezért nem pusztán a munkamegosztás, hanem a birói functió *belső* követelménye az igazságszolgáltatási hatóságok külön szervezése, a birói hatalomnak, mint szervezetnek önállósága. Mellesleg megjegyezve azonban ezen szervezeti elválasztása az összes jogszolgáltatásnak teljes következetességgel s a jog minden ágában még a legelőrehaladottabb jogállamokban sincs keresztülvive.[8]

4. §. Közigazgatás és rendészet. Közigazgatás és önkormányzat.

A közigazgatás mivoltának megállapitása közben azon tapasztalattal is számolnunk kell, mely szerint a rendészet és az önkormányzatot nap-nap mellett ugy emlegetik, mintha azok a közigazgatás körén kivül esnének, attól különböznének; találkozunk aztán oly felfogással is, mely ugy az önkormányzatot és rendészetet is, mint *tárgy* szerint különálló közigazgatási ágat, ügykört tekinti. Mind a két álláspont tökéletesen téves és el is avult.

A rendészet alatt ma a közigazgatásnak rendőri természetü, praeventiv jellegü müködését értjük, mely a jogi és minden közérdekü rendet, előzetes intézményekkel és intézkedésekkel biztositani, azokat bárhonnan eredő, megzavarások, veszélyek, kárositásoktól megóvni hivatott. Nincs oly a közigazgatáshoz vont életviszony, annak körébe tartozó érdek és ügyág, melyre ilyen rendőri természetü cselekvőség is szükséges ne lenne, melynek tehát saját rendészete ne lenne. A rendészet ép ezért egyetemes, párhuzamosan egyéb teendőkkel mindenütt fölmerülő eleme a közigazgatásnak és már itt nyomatékosan hangsulyoznunk kell, hogy a rendészetet, a különösebben „rendőri"-nek tekintett hatósági szervek egész hatáskörével, ezeknek és főkép a rendőri fegyveres erőnek összes müködéseivel azonositani nem szabad, mert nagyon sok más közigazgatási szervek is gyakorolnak a tételes jogok szerint rendészetet, viszont a speciálisan rendőri feladatu szervek

[8] A magán, büntető és közigazgatási jogszolgáltatásnak több-kevesebb ügyei a szorosabb értelemben vett közigazgatási szervezet hatáskörében hagyattak, sokszor czélszerüségi, sokszor belső indokokból. Magyarországon is, daczára az 1869. évi IV. t.-cz. kijelentésének, mely szerint az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elválasztatik, magánjogi, rendőri kihágási, fegyelmi és közjogi birósági ügyek nagy számban tartoznak még a nem birói jellegü közhatóságok végérvényes döntése alá.

másnemü közfeladatokra is alkalmaztatnak. Az összes rendészetnek az u. n. alkotó (positiv) közigazgatástól való szervezeti elválasztása teljes képtelenség lenne.

A „rendészet“ „Polizia“ szó régebbi értelmeire nem térhetünk ki részletesen, csak megemlitjük, hogy az alatt még e század közepén is sokszor az egész jóléti vagyis belügyi közigazgatást értették, még régebben pedig az egész állami, világi közigazgatást jelentette az egyházi igazgatással szemben s csak a mint önálló, külön szervezetet nyertek a külügy, pénzügy, igazságügy, hadügy, vétettek ki fokonkint a „polizia“ elnevezése alól.

Nem kevésbbé határozatlan, ingadozó a közfelfogás és tudományos irodalom is az *önkormányzatot* illetőleg. Jeleztük, hogy még azon felfogáson sem vagyunk egész tul, mely az önkormányzatot az államétól egészen *külön élet* közügyeire vonatkoztatja, egy sajátságos ügykörnek tekinti, mely a tulajdonképpeni (állami jellegü) közigazgatáshoz nem tartozik. Az államélet egész lénye, mindennapi jelenségei ellentmondanak e tannak, s annak tarthatlanságát az államszervezet anatomiája alapján az uj államtudományi irodalom kellő világositásába helyezte. Ennek eredményein haladunk, midőn az önkormányzatot — közigazgatási jogi értelmében[9] — ugy jellemezzük, hogy az a közigazgatásnak a közszabadság elve szerint való szervezése, az államlakosoknak, a nemzetnek részesitése a végrehajtó — közigazgatási — hatalom és teendők gyakorlásában; a szoros hivatalnoki viszonyban nem levő, hanem szabad társadalmi (laikus) népelemeknek akár egyenkint, akár testületileg közigazgatási competentia betöltésére való alkalmazása, esetleg kötelezése. Ezen önkormányzati szervezési módot megfelelő eltérésekkel és alakzatokban a közigazgatásnak igen számos ügyágában érvényre emelhetni és minél nagyobb rész jut főkép a „hatósági“ jogok gyakorlásából az önkormányzati elemeknek, annál teljesebb a közigazgatási alkotmányosság, szabadság, annál inkább valósul a közigazgatásban a „nemzetállam“. az alkotmányos állam eszménye, miről oly szépen irt kiváló tudósunk, dr. Kuncz, kolozsvári egyetemi tanár.[10]

[9] Mert önkormányzatnak egy állam alkotmányos önállóságát is szokták néha nevezni.

[10] „A nemzetállam tankönyve“ cz. művében. Pozsony, 1880. II. kiadás Kolozsvár 1899. E nemrég elhunyt jeles iró nagy elméjét még mindig kevéssé méltatják az államtudományok terén próbálkozó iróink.

5. §. A közigazgatás további elemzése.

A közigazgatás mivoltának könnyü megértése végett czélirányos az annak tartalmát képező ténykedéseket, u. n. *közigazgatási cselekményeket*, néhány szempont szerint vizsgálni, csoportositani, illetőleg osztályozni. A közigazgatás nem valami egynemü tartalommal bir; tényeinek egységbe kötő kapcsát megadja ugyan azon közös rendeltetésük, hogy mindannyi az államélet valóságos külső hatályosulását czélzó, képező cselekvőség, de ez nem involválja azoknak további részleges, tartalmi vagy alaki homogenitását. Ellenkezőleg, a közigazgatás egyes cselekményei, minőségük, nyilvánulási módjuk, alakjuk, továbbá tárgyuk, czéljuk, eszközeik, hatásuk és eredményük stb. szerint sokfélék és sokféle szempont szerint osztályozhatók és csoportosithatók. A közigazgatási cselekmények e sokszerü voltában tünik föl leghivebben a modern kulturállam életének a magánéletét felülmuló rendkivüli változatossága, gazdag sokoldalusága, intensivitása. A közigazgatástannak — mint külön politikai tudománynak — hivatása lehetőleg kimeritő mindenoldalu elemezése a közigazgatási cselekményeknek, mi csak a főbb érdekü és szokásosabb osztályozásokra szoritkozunk.

1. *Rendelkező és foganatositó közigazgatás.* E megkülönböztetés, a mit a németek „Vollziehende és Verrichtende Verwaltung" kifejezéssel neveznek, arra utal, hogy a közigazgatás némely cselekményei majd positiv, majd tiltó, korlátozó irányban, *államhatalmi* akarat-kijelentéseket képeznek (Willensacten der Verwaltung, Verwaltungsdecernat, Jurisdiction), mig más közigazgatási tevékenység az ilyen hatalmi, uralmi jelleget nélkülözi. A rendelkező közigazgatás cselekményeinek két főalakja a *végrehajtási rendelet* és az *intézkedés.*

A végrehajtási rendelet a törvény, az objectiv jogszabály kivitelére czélzó általános akarat, a végrehajtás általános megindítása; vele a hatóság és pedig rendszerint a központi főhatóság szól a törvény részletes kivitelére hivatott szervekhez, a végett, hogy azok minden concrét esetben alkalmazzák a törvény abstract szabványait. A végrehajtási rendelet nem intéz el bizonyos közigazgatási ügyet, nem meghatározott személy vagy személyekre, nem egyes életviszonyra vonatkozik, s ezért még nem is sérthet alanyi jogot. A végrehajtási rendelet gyakorta rövid végrehajtási meghagyás, utalással a törvényre, gyakorta pedig részletes végre-

hajtási utasitásokkal, tájékozó, kioktató instructiókkal kapcsolatos. A végrehajtási rendeleteknek néha egész sora adatik ki, időleges egymásutánban egy-egy törvény, egy-egy fontos törvényi szabály kellő alkalmazása végett. A végrehajtási rendelet az életbelépett törvényre vonatkozik, maga a törvénynek életbeléptetése, illetőleg az életbelépés idejének meghatározása csak törvényhozási felhatalmazás folytán tartozik a végrehajtó hatalom jogkörébe. A végrehajtási rendelet egyébként nem okvetlen követelménye az általános jogtétel valósulásának, nem jelent egy nélkülözhetlen stádiumot az államélet lefolyásában, kibocsájtása ugyanis nem mindig elengedhetlen előfeltétele annak, hogy az állampolgárok a törvény rendelkezéseihez alkalmazkodni kötelesek legyenek és annak, hogy az illető hatóságok alkalmazhassák adott concrét esetekben az életbelépett törvényt; a tételes államjogok e tekintetben különbözőleg rendelkeznek, hazánkban pl. a biróságok sem bevárni nem kötelesek a végrehajtási rendeletet, sem azt, ha jogellenesnek vélik, követni nem tartoznak. Ily esetben a törvény és intézkedés közvetlen kapcsolatban vannak, ez egyenesen és egyedül a törvényt, nem a végrehajtási rendeletet alkalmazza, foganatositja.

Az „*intézkedést*" a végrehajtási rendelettől „concrét" jellege, t. i. bizonyos esetre vonatkozása különbözteti meg. Az intézkedéseket többféleképp osztályozzák, igy pl. beszélnek: initiativ és folytatólagos intézkedésekről. Initiativ — absolut értelemben — azon intézkedés, mely egyuttal a souverain állami akarat-elhatározást is magában foglalja, vagyis nem *törvény végrehajtási actusa a* közigazgatásnak. Relative kezdő intézkedés, mely a törvény, illetőleg végrehajtási rendelet folytán, egy adott ügyben elsőizben kelt; az ugyanazon ügy elintézését czélzó későbbi, esetleg más hatóságoktól származó intézkedések a folytatólagosak. Gyakori eset, hogy egy bizonyos közigazgatási ügyben egész sora szükséges a megfelelő intézkedéseknek. Erre czéloz Hänel — i. m. — mikor azt mondja: „Die staatliche Handlung vollzieht sich durch eine lange Reihe von Befehlen, die sich nur innerhalb des Verwaltungsapparates selbst fortpflanzen, verzweigen, ergänzende Anordnungen untergeordneter Stellen veranlassen."

Ha az intézkedések a közigazgatási szervezeten belül czéloznak valamit elérni, a közigazgatási szervek szolgálatára, müködésére vonatkoznak, *regiminalis* vagy *intern* intézkedések, ha pedig az alattvalókhoz intézvék, azok viszonyait, ügyeit illetik,

uralmiaknak, felsőségieknek neveztetnek. Amazok kibocsájtása a *felebbvaló* hatóság jogán történik — Dientsgewalt — és kötelező erejük van az *alsóbbfoku* szervekre, emezek kibocsájtása az államhatalom általánosságán alapul és ezek az *állampolgári* engedelmességre reflektálva *köteleznek*.

A törvény, a végrehajtási rendelet és intézkedés által az államélet rendje és fejlődése érdekében általánosan, illetve esetszerüleg követett magatartás, eljárás, teljesités nem mindig az egyesek, magánosok feladata, hanem nagyon sokszor az állam, illetőleg az önkormányzati testület gondoskodik a megfelelő *ténylegesitésről* is saját szerveivel, saját erőivel. Ez utóbbi esetekben beszélünk foganatositó közigazgatásról, a közigazgatásnak ténylegesitő munkájáról (Verrichtung). A közigazgatás utat épit, pénzt veret, fémárukat jelez, mértéket hitelesit, iskolákat tart fenn, gyógyitásról intézeteivel gondoskodik, gyámoltak pénzét kezeli. értékeket őriz és igy tovább. Itt a közigazgatás valóságos elvégzése bizonyos közszükségletet kielégitő technikai, physikai, szellemi, müvészeti tényleges müködéseknek, melyekben állami *uralom* érvényesités nem foglaltatik, melyek belső mivoltuk, lényegük szerint nemcsak államilag eszközölhető ténykedések, de a melyeknek mégis az állami érdek, czél szerint, állami szervekkel való végeztetése szükséges, mert a magántevékenység azokra nem képes. vagy nem hajlandó, nem alkalmas psychologiai okok szerint, vagy a magánosoknak azokra kötelezése czélhoz nem vezetne, méltánytalan lenne stb. Az állami érdekeknek ily tényleges ellátás általi szolgálása a modern közigazgatási szervezet müködésének igen jelentékeny, mindhatni tulnyomó részét képezi.[11—12]

[11—12] Ulbrick „Handbuch des österr. Verwaltungsrecht“ cz. művében ezeket a közigazgatás technikai munkájának nevezi, melyek rendkivül sokfélék, és azt mondja, hogy azok vagy bizonyos tárgyakra, vagy egyenesen a személyiségre vonatkoznak. „Zu Sacharbeiten gehören beispielweise die vom Staate veranlassten Herstellungs- u. Erhaltungsarbeiten (Strassen-, Wasser und Hochbau), ferner Sammlungs-, Aufbewahrungs-Transportarbeiten; die technische Prüfung bestimmter Eigenschaften von Sachgütern (Prüfung von Dampfskesseln, Maas und Gewicht, des Feingehaltes von Gold- u. Silberwaaren); die direct auf die Persönlichkeit beziehenden Arbeiten umfassen die Gebiete d. Pflege u. der Bildung der Unterthanen.“ (6. I.)

Jellinek szerint: Egyáltalán nem birnak állami tevékenység természetével a foganatositó működések, az által, hogy államilag alkalmazott egyének vagy intézetek által végeztetnek. „Nur die befehlende, ordnende oder leitende Thätigkeit der Behörde, der Beamten, der Anstalten ist *staatlicher Art*;

II. *Cselekvő, tanácsoló vagy véleményező és biráskodó — activ, deliberativ vagy consultativ és contentiosus-közigazgatás.* Ez különösebben a franczia közigazgatási jogi irodalom distinctiója.[13] Az activ vagy cselekvő administratió a közigazgatás mindazon ténykedéseit jelenti, a melyek adott esetekben egyenesen a közigazgatási törvények kivitelét, alkalmazását, vagyis a közigazgatási ügynek (határozat, itélet, intézkedés által való) elintézését képezik; a tanácsoló, megfontoló közigazgatás azon müködések összessége, melyek czélja az elintézésre irányzott cselekvőséget javaslatok, vélemények által meginditani, irányozni, tájékozni és ellenőrizni; a contentiosus közigazgatás pedig az activ közigazgatás müködése, actusai folytán keletkező nehézségek, jelesül érdek vagy jogsérelmek feletti döntést, itélkezést jelenti, tehát a franczia jogtudomány értelmében vett közigazgatási biráskodást is magában foglalja.

Nem azonos ezzel a német közigazgatási jogban és irodalomban gyakorta található felosztás: „Entscheidende, beschliessende és fortlaufende Verwaltung." Az első a közigazgatásnak *biráskodási* természetü, a második törvénykivitelre irányozott *határozati, intézkedési* actusait, a harmadik pedig a folytonosan gyakorlandó avagy időszakonkint rendesen felmerülő és ellátandó egyéb tevékenységet jelenti, pl. ellenőrzési, felügyeleti és a közigazgatási szolgálat menetét biztositó intern teendők ellátását.[14]

III. *Felek ügyei és közérdekü ügyek.* Számos esetben a közigazgatás müködése közvetlenül csak az egyesek jog- és érdekkörét illeti, a hogy mondani szokás *magánosok közigazgatási* ügyeire vonatkozik, pl. egy iparüzlet engedélyezése, adók egyéni kivetése, illetőleg megadása, etc. Ezen közigazgatási ügyekről mondják, hogy azok a felek ügyei — Parteisachen — melyek in-

wissenschaftliche, technische, künstlerische Verrichtungen bleiben Actionen der Individuen, die vom Staate zwar angeordnet, aber nicht vollzogen werden können." „System der subjektiven öff. Rechte cz. munkája

[13] „Boeuf Résumé du droit admin." cz. művében ezeket igy definiálja: Admin. active, qui réalise et applique par ses actes les régles du troit administratif; admin. consultative, est destinée soit à éclairer l'admin, active par ses avis ou ses voeux, soit á la controler et á la diriger; admin. contentieuse, á la mission, de statue sur les difficultés auxquelles peut donner lieux l'application des actes de l'autorité administrative.

[14] A folyóügyek alatt szokás a folyton, rendszerint felmerülő ügyeket is érteni; vagy azokat, melyek a közigazgatási ügymenet érdekéből időnkint hivatalból megteendők.

tézésébe a közigazgatás legtöbbször csak az érdeklett magánosok kérelme, felhivása folytán avatkozik. Közérdekü ügyek — ezekkel szemben — az olyanok, melyeknek közvetlenül általános jelentőségük van, melyek az államot és egyéb köztestületeket, mint ilyeneket, melyek a publicumot, az állam egész lakosságát, annak bizonyos rétegét, osztályát, bizonyos helyen lakókat általán, etc. együtt, egyaránt érdeklik, melyeknek ellátását a közigazgatás hivatalos állásából folyólag az egyes érdekeltek kivánata nélkül, illetőleg azok ellenére is eszközölni tartozik.[15] A modern közigazgatás tudvalevőleg az egyesek ügyeinek is mind nagyobb körét vonja tevékenységi körébe.

IV. *Regulativ közigazgatás.* A tárgyi jogalkotás, vagy a hogy neveztük, jogrendmeghatározás, nem azonos a (bárminemü és hatásu) szabályozással; nem minden normativ jellegü állami akaratkijelentés képez jogszabályt. A vezérlő közigazgatási hatóságok gyakorta alkotnak szabályokat, melyeknek czélja, hogy a közigazgatási szervek müködésében általánosan, a felmerülő alkalmak, eljárások mindenikénél szem előtt tartassanak, miheztartásul szolgáljanak, hogy velük az igazgatási müködésben egyöntetüség, összhang, az eredményességet biztositó szakszerüség, alaposság etc. éleressék. Az ilyen csakis a közigazgatási szervekhez intézett hatásukkal és kötelező erejükkel a közigazgatási szervezeten belül maradó (intern) utasitásokat, általános parancsokat, instructiókat, illetve azok kibocsájtását *regulativ közigazgatásnak* nevezik. A közigazgatási normativumok, melyektől a közigazgatás jósága elsőrendüleg függ, nem alkotnak tárgyi jogot, nem szabnak meg jogköröket általánosan kötelező erővel, hanem a közigazgatási hatóság jogkörén belül, a szolgálati, hivatali felsőség joga alapján keletkeznek.[16] Az igy értelmezett regulativ közigazgatás

[15] A köztestületeknek, községeknek, törvényhatóságoknak, államnak mint jogi személyekrek ügyeit akkor is közérdeküeknek tekintik, ha azok felek gyanánt szerepelnek illető ügyeikkel a közhatóságok előtt.

[16] Der Gesetzgeber als solcher fordert Unterwerfung unter seine Normen von Jedermann, der Inhaber der Dienstgewalt fordert Unterwerfung unter sein subjectives Recht, kraft des eigenthümlichen und besonderen Rechtsverhältnisses, welches zwischen ihm und dem Gehorsamspflichtigen obwaltet. (Hänel i. m. II. köt. 245. lap.) A gyakorlati államéletben a közigazgatási szabályozást az arra jogosult szervek nem ritkán együttesen érvényesitik a subsidiarius jogalkotásra vonatkozó, tehát törvényhozási természetü jogkörrel, hatalommal. Végrehajtási rendeletek gyakorta pótló jogalkotást is eszközölnek, amikor is e részben megszüntek puszta közigazgatási rendszabályok lenni, általános hatályu

azért jól megkülönböztetendő a közigazgatásra hivatott szerveknek *jogalkotó* rendeletek kibocsájtására vonatkozó s lényegében törvényhozási jellegü müködésétől. (L. alább.)[17]

V. *Jogügyleti, felsőségi actusok* — actes de gestion, actes de commandement ou de puissance publique. A közigazgatás szerveire hárul rendszerint azon feladat, hogy az államnak, illetőleg külön jogi személyiséggel biró közigazgatási (önkormányzati) testületeknek vagyonjogi képességét érvényesitsék; e végett a közönséges magánjogi forgalomba bocsájtkozzanak, pl. szerződjenek, ajándékot, örökséget, hagyományt elfogadjanak, pert folytassanak etc. Ezeket szemben azokkal a cselekményekkel, hol a közigazgatás szervei nem mint egyenrangu ügyfelek lépnek föl, az államélet szükségleteinek kielégitése végett, hanem felsőség gyanánt hatalommal, imperiummal (Jurisdictio, Decernatus) járnak el, nevezik a közigazgatás ügyleti actusainak. A jogügyleti cselekvények állami akaratkijelentéseket tartalmaznak ugyan, de azok csupán az láalmnak vagyonjogi személyiségétől eredő *akarat*-ot fejeznek ki; különben lényeges tényei ezek a közhatóságoknak, mert szerződésileg gyakran oly teljesitmények biztosittatnak a közigazgatás czéljaira, melyeket az a polgároktól, mint felsőség nem követel-

és kötelező „jogszabályok" jellegét veszik fel. A francziák ama közigazgatási rendeleteiken „Réglements d'administration publique", melyekről „Vivien Cours de droit admin." cz. művében azt mondja: „.... Ont une caratére *semilégislatire* par lesquels en vertu d'une délégation générale ou speciale, en vue de subvenir á des besoins publiques, ou de compléter la loi, l'administration prescrit d'une maniére génerale, des mesures obligatoires pour tous les citoyens", törvényhozási hatalom nyilvánul. — Ha a közigazgatás ügyvitelét, belső szolgálatát illető szabályzatoktól a jogszabály minőséget megtagadjuk is, semmikép sem volna jogosult azt elvitatni a szabályoktól, melyek általánosan kötelező módon, valamely gazdasági, culturalis, müszaki, etc. érdekü eljárásokat állapitanak meg. Der Umstand, dass die Verwaltungsvorschriften gewisse Culturzwecke verfolgen, dass sie die Vornahme solcher Verrichtungen und Geschäfte und die Einhaltung ethischer, technischer, wirtschaftlicher Regeln zum Inhalte ihrer Gebote, Verbote oder Ermächtigungen machen, ist in keiner Weise etwas Besonderes, dass sie von anderen rechtlichen Vorschriften unterscheiden könnte. Nur eine volle Willkür der Terminologie kann daher aus diesem Grunde den Verwaltungsvorschriften die Anerkennung und Bezeichnung als Rechtssätze verweigern." (Hänel i. m.)

[17] Az ügyviteli utasitások, circularék, a regulativ közig. szabályai. A közig. szabályozás a vezérlő, irányzó közigazgatás (kormányzat) legelsőrendü functiója.

hetvén, nélkülözne, vagy pedig köztevékenység által eszközölni lenne kénytelen.

VI. *Fő- és segédfunctiók.* Ez az igen szokásos distinguálás onnan származik, hogy a közigazgatás számos müködése, munkásságának nagyon jelentékeny része azon rendeltetéssel bir, hogy elősegitse, megkönnyitse, biztositsa a törvények kivitelére, államczélok elérésére közvetlenül ható rendelkezések megtételét, biztositsa azoknak szakszerüségét, jogszerüségét, alaposságát, gyorsaságát, kellő sorrendjét, az ügyek nyilvántartását stb. Ezek a segédfunctiók tehát járulékos természetüek, mig a főfunctió a közigazgatási ügyekben határozó, döntő, érdemileg elintéző szerepet tölt be.

A segédfunctiók nagyon *sokszerüek*, igy vannak: az előzetes tájékozást nyujtó, a javasló, tanácsló, véleményező, az ügyviteli külső rendet biztositó tevékenységek, melyek tapasztalat szerint, a közigazgatási szervek nagy számát foglalkoztatják a modern államnak minél teljesebb tökélyre törekvő közigazgatásában.

A tájékozás functiója azon életviszonyok és külső állapotok biztos, pontos megismertetését czélozza az intézkedő hatósággal, melyekre az intézkedések vonatkoznak. A tájékozás gyakorta *szakszerü* megfigyelést, kutatást kiván. A tájékozó közigazgatás egyik sajátságos functiója az administrativ statisztika, mely a közkormányzati érdekü viszonyoknak számszerüleg hü képét rajzolja, alapot, indokot nyujtván a hatósági rendelkezésekre.[18]

A javaslattétel, inditványozás, initiálnak ajánlanak bizonyos intézkedést; a véleményezés már initiált, illetve szándékolt intézkedés felől nyilatkozik birálólag, a jog és szakszerüség, számszerüség stb. tekintetéből. Az u. n. szakhivatalnokok és collegiumok müködése, legyen bár rendkivül fontosságu és magas tudományos képzettséget kivánó, mégis segédfunctió, az intézkedő szerv hatósági actusai támogatására. Nem is szükséges emliteni, hogy ha a közigazgatási decernatust szakismeretet kivánó ügyekben a szakhivatalnokokra ruháznák, ez a hatóság rendkivül elaprózására vezetne s a *közigazgatási érdek és jog* első sorban megóvandó szempontjait háttérbe szoritaná.

Az u. n. ügyviteli rendet biztositó segédfunctiók közül első sorban emlitendők az irodai teendők, ügyiratok lajstromozása, számozása, az intézkedések leirása, többszörözése, kiadása, kéz-

[18] A statisztikai müködésről, mint közigazgatási feladatról, l. alább.

besitése, elintézett ügyek visszamaradó iratainak kezelése, őrzése etc. Ezek nagyobb ügyforgalmu hatóságoknál, intézeteknél, külön hivatalokat foglalkoztatnak és a hatósági jogot gyakorló, ügyintéző organumokat, jómódon mechanikai természetü teendők alól felmentvén, a gyorsaságot is előmozditják.[19]

VII. *Az ellenőrzési functió. A közigazgatásra* vonatkoztatva az ellenőrzés többféle jelentményü lehet. Érthetni alatta a közigazgatás szerveinek — az összes életviszonyokra és állapotokra, az összes társadalmi cselekvőségekre vonatkozó közérdekü megfigyelő tevékenységét, melyet azonban helyesebb *felügyeletnek* nevezni. Érthetni alatta a közigazgatási tevékenységet tárgyazó s annak minden irányu helyességét elősegiteni, biztositani hivatott figyelő tevékenységet, vagyis magának a közigazgatásnak ellenőrzését. Hogy mint minden emberi tevékenység, ugy a közigazgatás is alávetendő ellenőrzésnek, azt bővebben fejtegetni felesleges; a kérdés az, kire ruháztassék a *közigazgatás müködésének* ellenőrzése.

Szabad államokban, hol a közigazgatás ténykedései, a menynyiben a czél megengedi, nyilvánosság mellett folynak az ellenőrzést gyakorolhatják éberen és hatályossággal a polgárok, a nagyközönség;[20] mindazonáltal ez magában véve nem lesz ily államokban sem elégséges, nem elégedhetik meg vele az államhatalom maga s gondoskodnia kell arról, hogy a közigazgatás ellenőrzését *közhatalmi szervek* gyakorolják, (szervezett ellenőrzés) vagyis külön *közigazgatási tevékenységgé* legyen a közigazgatás ellenőrzése. Ennek a *közigazgatási ellenőrzésnek* gyakorlása a közigazgatási szervezet munkájának mindenütt jórészét igényli. Vannak szervezetek, melyek egyenesen és kizárólag ezen ellenőrzés czéljából alkotvák, gyakorta *önkormányzati* elv szerint; de ezenkivül a hatósági fokozatok létesitésének ép ezen controll gyakorlása képezi egyik legfőbb indokát; a hatósági közvetlen vagy közvetett felsőségeknek mindig főfeladata az alájuk rendelt szervek hathatós ellenőrzése.

Az ellenőrzési müködést — mely a mint közhatalmi szervektől ered, természetesen mindig közigazgatási functió — *terje-*

[19] Segédfunctiók nemcsak az u. n. segéd- és kezelőhivatalok, de általán a műszaki, számszaki s egyéb szakhivatalnokok működése is.

[20] Ezen ellenőrzési jogosultsága a polgároknak, melyet pl. a sajtó utján hatályosan gyakorolnak, a politikai szabadság része.

delme szerint és az arra hivatott ***hatóságok*** szerint is osztályozzák. *Terjedelme* szerint lehet az *általános* és *specialis*. Az általános ellenőrzés minden irányu, minden oldalu, minden szempontból való helyességét hivatott biztositani az illető közigazgatási ténykedésnek, nevezetesen annak jogszerüségét, szakszerüségét, érdekszerüségét, sikerességét, számszerüségét etc. egyaránt és azonkivül nemcsak a kifejtett ténykedést illeti, de azon szempontból is gyakoroltatik, hogy a szervek feladatkörükben az államczélok és törvények követelte *initiativát* megragadják. A *specialis* ellenőrzés bizonyos irányul helyesség biztositására szoritkozó, pl. csak a jogszerüséget, csak a számszerüséget etc. tekinti, tekintheti. Általános ellenőrzés az u. n. *parlamentaris controllja a közigazgatásnak,* melyet a törvényhozási testületek gyakorolnak; általános azon a. n. *„administrativ controll“* is, melyet a *teljes jogu* felsőbb hatóságok gyakorolnak; specialis az u. n. financialis vagy számviteli ellenőrzés; a bizonyos szakszerüség tekintetéből *szaktestületekre* bizott ellenőrzés; a jogi *ellenőrzés,* melyet miután természete szerint *biráskodást* képez és helyesen csak birói jellegü szervek által gyakorolható, birói ellenőrzésnek is szokás nevezni.

Az ellenőrző közigazgatás müködésének módjai, eszközei számosak; általános, időszaki, esetszerü vizsgálatok, jelentések, fölterjesztések, felvilágositások, stc. a legszokásosabb utjai és eszközei az ellenőrzésnek; nem szükséges mondanunk, hogy az ellenőrzés mint közigazgatási — közérdekü feladat rendszerint *hivatalból* érvényesitendő.

Meg kell egyébként jegyeznünk, hogy az ellenőrzés nem azonos és szerveiben sem mindig kapcsolatos az általa felderitett hibák, hiányok orvoslásával, pótlásával, esetleg megtorlásával; az orvoslás vagy megtorlás már következése az ellenőrzésnek, mely gyakran az ellenőrző szerv feladata, de gyakoribb azon eset, hogy az ellenőrzés szerve csak a figyelő, kutató müködésre van szoritva és a vélt vagy constatált hiányoknak orvoslását csak initiálhatja, panaszlás, felebbvitel, fölterjesztés, jelentéstétel, vádemelés, keresetinditás stb. által.

VIII. *A közigazgatás kényszeritő cselekményei.* A közigazgatási cselekvőség folyamatában, mint annak egyik és rendszerint befejező phasisát, meg szokták különböztetni a kényszerkifejezést, a kényszeritő, kényszeralkalmazást tartalmazó közigazgatási cselekményeket. Az állam kényszerközület, felettünk álló hatalom, mely életét érvényre emeli, akaratát hatályositja szükség esetén az

az egyesek ellentétes akaratának, magatartásának elnyomásával is.

Az államélet e természete szerint a kényszeritésnek mindenütt föltétlenül be kell következnie, ahol az államakarat ellenszegüléssl, engedetlenséggel vagy ellentállással találkozik; a hol az állam lakosai, alattvalói egyenest a törvény határozmányából avagy a közigazgatásnak intézkedéséből (határozatából, itéletéből) folyólag valamely magatartásra, abbanhagyásra, teljesitésre kötelezve vannak s azt nem követik, megtagadják.

A kényszeritésnek a legalkalmasabb, a legbiztosabban és legteljesebben czélravezető módon kell történnie és mindig arányosnak lennie az ellenszegülés mérvével, erejével. Ez a kényszerjog főelve. Postulatumot képez továbbá, hogy a kényszerités, ha arra idő van, először normalis (lelki) kényszereszközökkel, a teljesitésre, engedelmességre birással történjék, csak ha erre idő, alkalom nincs, ez előreláthatólag nem vezetne czélhoz, vagy ha megtörténvén, czélra nem vitt, következzék a valóságos — tehát a physikai — kényszerkeresztülvitel — Executio. Ehhez képest látjuk szabályozva a kényszer alkalmazását az egyes államok tételes jogában, melyek rendszerint megkivánják, hogy hatósági felhivás, parancs intéztessék az engedetlenhez, figyelmeztetéssel kötelességére és kapcsolatosan azon fenyegetéssel, hogy ha engedetlenségét folytatná, a kényszerités bekövetkezik; látjuk továbbá, hogy a mennyiben az engedetlenség, a hatósági tekintélyt, közrendet sértő, veszélyező hatással birna, az megfelelő fenyitékek (Zwangstrafen) alkalmazásával sujtatik és csak ezek sikertelensége esetén nyulhat a hatóság a valóságos kényszeritéshez, mely azután, ha a megtagadott teljesités gazdasági jellegü, annak az engedetlen terhére, költségére való hatósági keresztülvitele, ha pedig valamely személyi magatartás követeltetik, annak a személy ellen physikai erőhatalommal való kényszeritése leend. Tekintettel a kényszerités sulyos következésére a polgárok vagyoni, személyi jogai tekintetéből, az egyéni és közszabadság biztonsága czéljából annak módozatait minutiosus részletességgel szokták a jogállamokban szabályozni, az u. n. birói és közigazgatási (vagyoni) végrehajtási rendtartásokban, leltároztatási, bekisérési, bilincsalkalmazási, karhatalmi, fegyverhasználati szabályzatokban.[21]

[21] Az államlakosok, mint alattvalókkal szemben kifejtett kényszerműködéstől, különböző ugy természetére, mint eszközeire és módjaira nézve, a köz-

6. §. A közigazgatási szervekről.

Vizsgáltuk főbb szempontokból és elemeire bontani törekedtünk a közigazgatási tevékenységet, hogy annak mivoltát, lényegét megértsük; ugyane czélból szükségesnek tartjuk még azon (állami) szervek, szervezetek jellemző fővonásait röviden feltüntetni, a melyek azon tevékenységet kifejteni hivatvák. A közigazgatástan vagy közigazgatási politika ezen szervezetnek állambölcseleti bonczolásával nagyon behatóan foglalkozik, tekintet nélkül arra a felfogásra, mely szerint minden államszervezet az állam alkotmányrésze és igy az alkotmánytanba tartoznék a végrehajtó hatalom szervezetének is tudományos méltatása.

Mindenekelőtt a *közigazgatási szerv* fogalmát kell tisztán meghatároznunk.

Tulajdonképi értelemben véve, közigazgatási szerv mind az (egyén, collegium, intézet), a mely közigazgatási teendőknek, a közigazgatási teendők meghatározott körének ellátására különös alkalmazási (állami) actus által meghivatik, kirendeltetik, jogosittatik és köteleztetik. Az objective megszabott közigazgatási *teendők* köre, a szerv *hatásköre,*[22] competentiája. Az alkalmazás a közigazgatás szervezési actusa s a közigazgatási „*szerv*" ezen minősége tekintetéből irreleváns, hogy ki, mi módon gyakorolja azon actust, hogy az államfőtől, kormányhatóságtól, állampolgárok osztályától, testületétől ered-e, választás, kinevezés, vagy más mód szerint és hogy az alkalmazás időhöz kötött, élethosszig tartó vagy tetszés szerint megszüntethető-e.[23] A közigazgatási szerv alkalmaztatása, illetőleg közigazgatási competentiája folytán, ennek kellő betöltése érdekéből különös jogi állásba, helyzetbe, különös

igazgatási szervezetben, ennek tagjai ellen alkalmazott kényszerités, mely a competentia betöltését, a szolgálati kötelességek teljesitését, a felmerülő szolgálati engedetlenség megszüntetését, megtörését czélozza.

[22] Nem azonos ez a „hatósági" körrel, nem lévén minden közig. szervnek „hatósági" uralmi, közhatalmi tevékenysége.

[23] A külön alkalmazási, szervezési tényt nem tartják általánosan lényeges kriteriumnak, mert előfordul, hogy a közigazgatási hatáskör, sőt hatóság, általános jog-zabvány szerint kötve van nem állami alkalmazásu hivatásokhoz, foglalkozási körökhöz, nyilvános jellegü működésekhez. „Est gibt sehr zahlreiche Fälle — mondja Jellinek i. m. 234. uapján — in denen der Staat von der Bestellung eigener Organe absieht, und *Privatpersonen*, die in keinem Dienstverhältnisse zu ihm stehen, verpflichtet oder berechtigt staatliche Competenzen zu versehen, imperium auszuüben." Ily privátalkalmazottak hatósági competentiájuk körében eljárva, hatósági személyekép vélelmezendók.

alárendeltségi, közszolgálati viszonyba jut, mely azonban a különböző jellegü, ügykörü szervekre nagyon eltérő, pl. az önkormányzati szervre kevésbbé szoros és intensiv, mint a *hivatalnokok*-ra.

A közigazgatási szerv competentiája tárgyi jog és nem állitandó semmikép egy sorba a közigazgatási alanyi jogositványokkal és kötelességekkel, melyek az állampolgárokat közvetlen törvényből folyólag a közigazgatás szervezése, ügyintézése körül illetik (pl. közigazgatási választási jogok etc.) A competentiából ugyan jogosul és köteleztetik az igazgatási szerv, de az maga nem képezi subjectiv jogkörét, egyénileg tehát nem lesz az ő jogsérelme annak tőle elvonása, csonkitása, módositása.[24] Ezért a közigazgatási hatóságokat competentiájukban mint az államtól különböző, külön politikai, közjogi személyiségeket nem lehet tekinteni, valamit helytelen, jogászilag nem szabatos, a közigazgatás hatóságairól, mint az állam *„képviselőiről"* beszélni, mert ők magát az államot képezik, mint annak organumai, holott a „képviselet" idegen személyiség helyettesitését jelzi. (L. erről főleg Kuncz „Nemzetállam" czimü müvét.)

7. §. A közigazgatás és jogalkotás szervezeti elválasztása.

A jogalkotás és közigazgatás kétségkivül oly lényegesen különböző functiók, melyeknek szervezeteikben való elkülönitése már e különbség okából is tökéletesen indokolható volna, hogy ha nem rejtene is magában veszélyt az államélet nyugalmas fejlődése, a

[24] A hatáskör lehet törvényben vagy eset szerinti intézkedéssel meghatározott; más hatóság által állandóan vagy kivételesen delegált. Ehhez képest ismerünk rendes és kivételes hatáskört; van azután rendkivüli körülmények között, magából a törvényből folyólag igénybevehető rendkivüli hatáskör, például sürgős szükség esetén, közérdek megóvás, pótolhatlan kár elháritás czéljából, ha a rendes szerv gátolva van etc., egy másik betöltheti annak hatáskörét.

Különbözik a hatáskörtől az *illetékesség,* mely a hatóságra vagy az ügyfelekre vonatkoztatva értelmezhető. Az első esetben jelenti a hatóság *részét* azon ügyekből, a minőkre *hatásköre van,* vagyis az illetékesség-megszabás, elosztása az azonos hatáskörbe tartozó ügyeknek több szerv között; ez az elosztás rendszerint területi alapon történik és kapcsolatos az államterület administrativ beosztásával „Division administrative." Az illetékesség a magánosokra nézve azon jogot, respective kötelességet jelenti, melynélfogva közhatósági elintézés alá tartozó ügyeiket az arra hatáskörrel biró szervek közül egyik elé vinni jogosultak, illetve kötelesek, — vagy több között — alternative — választhatnak.

közszabadság biztonsága szempontjából a kettőre vonatkozó hatalomnak egy, illetve egynemü, egy eredetü organizmus kezében való cumulálása. Midőn azonban ezt concedáljuk és a törvényhozás és közigazgatás szervezeti elkülönitését alkotmányossági, közszabadsági irányelv gyanánt hirdetjük, nem szabad a teljes, a merev isolálás követeléseig jutni; mert az ilymérvü „Séparation des pouvoirs" az államélet egységes természetével, a tételes államjogok, illetőleg a jogtörténet tanusága szerint is összeférhetlen. Az államélet folytonosságát, szükségleteinek akadálytalan kielégitését, a hatalmi ágak egyensulyát és összhangját, nem a merev isolálás, de a közigazgatási és jogalkotási functiók mérséklet vegyitése biztositja inkább, mely szerint kivételesen, illetve kisegitőleg — subsidiariusan — a közigazgatás szervezete a jogalkotási functiókat és viszont átveheti; igy értelmezve nagy és bölcs elv csupán a törvényhozási és közigazgatási közhatalmak elválasztásának elve.

Ha szemléljük az alkotmányos, és főképen a parlamentáris államok életét, mindenikben feltaláljuk ama bizonyos határig való vegyitését a functiónak, látjuk, hogy a parlamenti testületek, illetve a törvényhozások, jelentékeny számban gyakorolnak közigazgatási, illetőleg executiv természetü teendőket, majd formális törvényekkel (Lois-décrets, Privat-Bill), majd plénáris, vagy bizottsági-parlamentáris határozatok, itéletek, jóváhagyások, megerősitések, engedélyezések, választások stb. alakjában; továbbá az u. n. parlamenti autonom-ügyek intézésével. Maga a közigazgatás palramentáris controlja is nem egyéb, mint administrativ jellegü functió.[25]

Viceversa, az u. n. végrehajtó hatalom szervei, illetőleg a közigazgatás organismusa, minden constitutionalis államban birnak a subsidiarus jogalkotás hatalmával; ezt közönségesen az „*executiva potestas*"-ban rejlőnek tekintik, mely törvénypótló vagy helyettesitő, kiegészitő és szükségrendeletek (Rechtsverordnungen,Décrets-Lois) által érvényesül; nem is tekintve azt, hogy a törvényhozó hatalom mily gyakorta *delegálja* a jogalkotás tisztét akár általános érvényüleg, akár esetenkinti felhatalmazással, bizonyos ügyekre, életviszonyokra nézve és pedig nemcsak a központi kormány főszerveire, de sokszor az alsóbbfoku szervekre, pl. a helyhatósági önkormányzatra is. Az ily jogalkotási felhatal-

[25] L. az 5. §-t.

mazások, illetve kötelezések hiteles tanuságai annak, hogy bizonyos viszonyokban és állapotokban, maga a törvényhozás jól érzi, hogy az országos vagy particularis jogalkotást alkalmasabban eszközli a közigazgatás organuma, mint a jogalkotás rendszerinti szerve.[26]

8. §. A közigazgatási szervezet elemzése.

A közigazgatás teendőinek roppant tömege egyfelől, cselekményeinek a czélok, tárgyak, módok, minőség stb. szerint rendkivül változatos sokfélesége másfelől, követeli a közigazgatási szervezet tagozott összetett voltát, igen számos elágazását. A törvényhozás elvont munkája homogenebb, annak ellátása egyszerü és egységes központi szervezet inkább megenged, illetőleg megkiván, a közigazgatás teendői jórészt szétoszthatók és szétosztandók területileg és az ügyek szerint széttagolt szervezetre; amazt követeli az „On n'administre pas bien que de prés", emezt a munkamegosztás, a szakszerüség, a „non omnia possumus omnes" elve. A közigazgatásban egyik teendő erősen központositandó, a másiknál a deconcentrálás szinte elengedhetlen; egyik önkormányzati elemekkel jól végezhető, a másik szakhivatalnokot kiván, egyik több fokozat nélkül alaposan nem intézhető, a másik szinte feleslegessé tesz hatósági fokozatokat; az egyiknél a fokozatos szervezet nagyobb cohaesiója, szoros alárendeltsége a kellék, a másiknál az ügyek természete és a czél az egyes szervek önállósitását, függetlenitését involválja. Igy képződik a közigazgatásnak főkép nagy államokban jómódon áttekinthetlen, complicált organismusa.

A közigazgatási szervezetnek eme tagozottsága magában véve nem baj és nem hátrány, de sőt szükséges és hasznos, mert általa nyeri minden köre a rokon teendőknek saját organumát, mely azokat jól betölteni képes. Nem is kell minden áron egyszerüségre törekedni a közigazgatás szervezeti alakitásainál, hiszen a természet világában is annál magasabb rendü az élet, minél tagozottabb a szervezet, hanem törekedni kell arra, hogy az *egység* a soktaguságban is fenmaradjon, hogy a közigazgatási organismus se sülyedjen egy léleknélküli gépezetté, mechanismussá, hanem az egésznek életét élje minden egyes szerv, az egésznek életét fokozza azoknak egyöntetü, összhangzó, folytonos és súrlódés nélküli functiója. Arról kell gondoskodni, hogy a tagok feladványát ne vonja magához a központi szerv, a kormány, de elégedjék meg az

[26] Ezek szerint a jogalkotásban is van a modern egységes államban is decentralisatio.

egység feltétlen biztositásával és viszont a tagok az egység megbontásának erejével ne ruháztassanak föl.

Általánosan érvényes elveket megállapitani a tekintetből, mennyire mehet a közigazgatás szervezetében a tagozás, területileg és ügyágilag, vajjon a mellett, hogy az öt főkör, t. i. külügy, hadügy, pénzügy, igazságügy és jóléti közigazgatás lehetőség szerint parallel szervezeteket is nyernek, mennyire mehet ezeken belül tovább a speciális szervek alkotása, valamint hogy mily elemekből, mily módok, mily alakzatok szerinti alakitás felel meg az állam általános természetének s nagy érdekeinek, mindazáltal nagyon becses munkát teljesit a közigazgatástan, ha ezek iránt részt az államélet természetéből, részt pedig a tapasztalat s a tételes államjogok alapján elindulva, vezérelveket nyujtani törekszik. Itt elégnek véljük néhány főbb szempontból elemezni a közigazgatás szervezetét, igy 1. az alkotó személyi elem minősége, 2. a hatáskör, 3. tekintélyi fok, 4. alakitási módozatok szerint.

Ad 1. A közigazgatási szervezetet alkotó személyzet körében legtöbb államban kétféle elemet találunk: *hivatalnoki és népies vagy laikus* (szabad társadalmi) elemet, u. n. *néporganumot* (Kunz „Nemzetállam"). A hivatalnok élethivatásképp látja el a közigazgatás teendőit, melynek fejében anyagi existentiájának biztositását igényli és szükségli; a nép-organum társadalmi — kereső — élethivatásától el nem vonva, működik közre az igazgatás oly köreiben, melyekre ama társadalmi helyzet hivatás szerint képes, alkalmas; életkeresetet reá a közigazgatásban való részesedés nem képez, azt dijazás nélkül, tiszteletbelileg teljesiti. A hivatalnoki elem főkép a fokozottabb alárendeltségü, magasabb elő- és szakképzettségü elem, a folytonosság, szigoru rend és egység őre a közigazgatási szervezetben a néporganum, a szabadság és méltányos kiméletesség képviselője és érvényesitője. A hivatalnoki és népies elem szerencsés, kellő mértékü vegyitése a közigazgatásban egyike a legnagyobb értékü eredményeknek, az államéletre legjótékonyabb hatásu organisálásnak, mely által az önkormányzatnak, a közigazgatási hatalom decentralizálásának problemája is jórészt meg van oldva.

Ad 2. A hatáskör szempontjából, jelesül annak minősége, terjedelme szerint a közigazgatási szerveket többféleképp osztályozzák; szokásosabbak ezek:

a) *Kormányzó és ügyintéző szervek;* amazok a közigazgatást, illetőleg ennek ügyágait vezérlő, irányzó központi főhatósá-

gok, emezek az egyes eseteket elintéző és a foganatositó organumok. Analog ezzel a Stein Lőrincz felosztása, ki a végrehajtó hatalom szervezetében „Ministerial- és Behördensystem"-ről szól. A kormányzó szervek az egységet, a centripetális erőket, az ügyintéző szervek a változatosságot, az élet viszonyaihoz való szükséges alkalmazkodást képviselik, illetve biztositják; amazok határozzák meg szellemét, politikai irányát és tartalmát az egész müködésének, emezek a concrét ügyek ellátásában érvényre emelik a törvényt s a kormányzat szellemét.

b) *Repraesentativ és bizalmi* (politikai) szervek megkülönböztetése azon jelentményü, hogy némelyik közigazgatási organumnak *különösebben* hivatása az állam diszét, méltóságát, hatalmát külsőleges kifejezésre hozni, ilyen pl. a diplomata vagy a kormányt a jelentékeny közhatalmat gyakorló önkormányzatnál képviselő hivatalos személy.[27] Az ily repraesentativ szerveket nevezik főkép méltóságoknak. Bizalmi jellegüek viszont főkép azon állások, melyek a kormánynak politikai irányát első sorban hivatvák sikeresiteni s azért müködésükben amannak teljes bizalmára utalvák; e bizalom müködésüknek legfőbb kelléke és feltétele, annak csökkenése avagy ép megszünése, állásuk elhagyását szükségkép maga után vonja. A repraesentativ szervek legtöbbször bizalmi jellegüek is egyszersmind.

c) *Hatósági és segédszervek, a szerint, amint önálló rendelkező* hatalmat (imperium, Verwaltungsdecernat) gyakorolnak, avagy ilyeneknek csak támogatására rendelvék; általán ez utóbbiakhoz tartoznak a kezelő személyzet s a szakhivatalnokok is. Előfordul és pedig gyakorta, hogy bizonyos ügyekben hatósági hatalmat biró szervek, más ügyekben az illető hatóságoknak segédszervei gyanánt szolgálnak.

d) *Általános* és *különös* vagy *különleges* (specialis) *szervekről* szólnak azon ügykör terjedelme szerint, melyet a szervek betöltenek. Elég *viszonylagos* értékü e felosztás, mert általános szervnek mondják azt, melynek hatásköre, tevékenysége nem egy igazgatási ágat tárgyaz, hanem czél, minőség szerint nagyon heterogen teendőket és ha nem is minden, de legalább több ügycsoportot ministerialis ressortot stb. átfoglal. Például a községi elöljáróság, az alispán, a közigazgatási bizottság, a járási főszol-

[27] Bizonyos értelemben, illetőleg bizonyos mértékben minden állami vagy más közhatóság repraesentál.

gabiró nálunk ilyen generális jelleggel birnak, holott például a pénzügyigazgató, tanfelügyelő, hadtestparancsnok, biróság etc. egy-egy igazgatási főkörre szoritvák. Az egyetemes szervek kriteriumául némelyek azt is adják, hogy az ily szervekre hárul minden közigazgatási teendő, melyre special szervezetek nincsenek. Mint elvi postulatumot állithatjuk föl a special szervezet létesitését oly ügyágakra, a melynek sajátos, különös természetü teendői oly lényegesen eltérő kellékeket igényelnek a szervekben, melyek sokféle, sokoldalu teendőkkel foglalkozó szerveknél alig lehetnének meg. Ilyen különös szervezést kiván legelső sorban azon sajátossága a közigazgatási teendőknek, mely szerint azok az intézkedő hatóságoknak a kormányzatiaktól való kisebb vagy nagyobb függőségét, szorosabb vagy lazább alárendeltségét kivánják. E tekintetben a biráskodásnak, mely a hatósági fokozatoknak függetlenségét megengedi, sőt követeli, a hadügyi igazgatás szorosan katonai részének, mely viszont teljesebb, szigorubb alárendeltséget kiván, elválasztása a többi igazgatási teendők szerveitől különösen szükségesnek látszik. Fejlettebb és nagy területü államokban az államgazdasági igazgatásnak is van parallel szervezete, részint teendőinek rendkivül nagy tömege, részint azok sajátossága folytán. Gyakorta látunk teljes, vagyis minden fokozatra kiterjedő szervezeti elválasztást, pl. a biráskodás tekintetében; de többször részleges az, vagyis egyes fokokra szoritkozó, ugy hogy más, akár magasabb, akár alantabb fokon a szétválasztott teendők egyesülnek azonos szervekben. Pl. a pénzügyigazgatásban látjuk, hogy a pénzügyigazgatóság hatáskörében elkülönözött pénzügyek egy része a *közigazgatási bizottsági* magasabb fokon egy „generalis“ szervben találkozik más igazgatási teendőkkel. Számos ügyintézés az első fokon közös szervben egyesül, magasabb fokon szétválik, de a végső forumnál találkozik. Majdnem kimerithetlen variátiót találunk e szempontból a kultur államok közigazgatási szervezeteiben. A szétválasztott functiók közös szervben való találkozását, egybefoglalását magasabb forumon azon tény teszi fontossá, hogy a különböző tárgyu és czélu vagy jellegü teendők és ügyek a való életben mégis sok érintkezési, vonatkozási pontot mutatnak, melyeknek arányos számbavétele, mérlegelése az igazgatási általános összhang elérése végett elengedhetlen, s ez csak egy hatóságban való egyesitésük által biztositható teljesen.

e) A hatáskörnek *területi* terjedelme, vagyis a hatósági te-

rület[28] szerint szokás a hatóságokat *országos* vagy központi és területi hatóságokra osztályozni; amazoknak illetékességi köre az állam egész területe, emezeké annak egy *vidéke;* ez a területrész, országvidék ismét kisebb-nagyobb terjedelmü lehet; ha csupán egy községre szoritkozó, akkor nevezik a területi szervet *helyinek* (localis). Egy-egy nagyobb vidéket felölelő hatósági terület tovább fel lehet osztva alsóbbfoku területi hatóságok között, ezek területe ismét a localis hatóságok között. A területi hatóságok (közigazgatási szervek) illetékességi területeinek *meghatározása képezi az államterület közigazgatási beosztását* — Division administrative.

Vannak közigazgatási ágak, melyek területileg központositva intéztetnek; vannak olyanok, melyeknek csak segéd (felügyeleti, instructiv) szervei vannak területileg; a területi központositás mellett sincs kizárva, hogy *több* fokozatban, több egymásnak alárendelt forum által intéztessék az illető ügyág, de ilyenkor minden forum központi és országos jellegü. Gyakori eset, hogy egy és ugyanazon szerv hatósága, ügyköre bizonyos részével országos, más részével csak területi, pl. nálunk a budapesti büntető, polgári és váltókeresk. törvényszékek.

A hatósági területek meghatározásának, az administrativ beosztásnak dogmája, hogy az illető hatósági functiókra kiható, „természeti és társadalmi" viszonyok szempontjából, a terület homogen, egyöntetü legyen; hogy a különböző ügyágak helyhatósági szervei *lehetőleg,* ha t. i. fontosabb érdek másképp nem követelné, — összeeső területi beosztással birjanak; hogy az u. n. helyi önkormányzati testület területével is — melyben *ama* homogenitás már az önkormányzati összetartás által részben valósitva van, számolni kell az administrativ beosztásnál, mert igy lesz a helyi önkormányzati elem és szervezet az illető igazgatási ügyekben való közremüködésbe legokszerübben bevonható.

Ad 3. *A közig. szervek tekintélyi fok szerint.* A közigazgatási szervezet legnagyobb részében a fokozatos szervezés systemája van elfogadva. A fokozatokkal kapcsolatos[29] a szerveknek *alsó, közép és főhatóságokra* osztályozása. Alsóhatóság az illető ügyin-

[28] Sokszor székhely szempontjából is.

[29] Egyetlen központi fokról intézett ügyágakban tehát ily osztályozás nem eszközölhető. — A fokozatok létesitését tudvalevőleg egyrészt a teendők területi elosztásának szüksége, másrészt azok egységben tartásának és az alapos ügyintézésnek érdeke főkép kivánják.

tézés első foruma; a középhatóság már felsőbb, de oly forum, mely még nem inappellabilis. A középhatóság fogalma tehát legalább hármas fokozatot tételez föl, ha még több fokozatu az ügyintézés, ugy több középhatóság van. A főhatóság kriteriuma, a *végérvényes ügyintézés*, némelyek szerint pedig az, hogy az illető ügy igazgatásnak *vezetését*, kormányzását is gyakorolja. Igen gyakori eset az igazgatás szervezetében, hogy ugyanazon hatóság vegyes foku, t. i. a hatásköréhez tartozó teendők egy részét mint alsó (első), másikat mint közép, esetleg végső fokon döntő hatóság intézi el.

Ad 4. *Alakitási mód*[30] *szerint* fontos érdekü a testületi (collegialis, dicasterialis és *egyedi* (individualis, bureaukratikus, ministerialis) hatóságok megkülönböztetése; amannak lényege, hogy a hatáskör intézésére vonatkozó érdemleges hatalom, a hatósági *rendelkezés* joga *többeket együttesen* — rendszerint egyenlő szavazat mellett — illet, kik mint „*collegium*" határoznak;[31] emezé pedig, hogy e jogot egyetlen physikai személy gyakorolja. Még az, hogy bizonyos hatóság körében többen munkálnak, nem teszi azt collegiálissá, ha a rendelkezés hatalmát saját nevében egy (a főnök) birja s a többiek csak segédei (pl. egy ministeriumban). Nem ismerünk oly államot, mely közigazgatási szervezetében kizárólagosan a collegialis avagy csak az individualis rendszert alkalmazná; s ha mégis halljuk, hogy ez az állam az egyedi, amaz a testületi rendszert követi, az csak relative értendő, t. i. hogy az illető állam inkább hajlik az egyik felé, tulnyomólag collegiumot, avagy egyes személyt ruház föl hatósággal. Arról, hogy melyik alakitási mód *általán* helyesebb, becsesebb, ajánlatosabb, alig lehet szó, mert mint a politikai tudomány kifejti, mindenkinek meglehetnek és vannak előnyös tulajdonságai és gyengéi is. Az ügy minősége, az ügyintézés szükséges módja néhol indikálja egyik vagy másik alakitási módot, de van nagyon számos köre, teendője az igazgatásnak, a hol sem az ügyintézés természete, sem a tapasztalat nem szól erősebben egyik mint a másik mellett. Elvi irányadásként a következőket mondhatjuk: a hol az alapos, higgadt

[30] Más az *alkalmazási mód*. Alkalmazási mód szerint megkülönböztetnek választott és kinevezett, korszerinti sorban, sorshuzás alapján etc. alkalmazott szerveket. Az alkalmazás időtartama szerint élethossziglan, határozott időtartamra, határozatlan időrei vagyis tetszés szerinti visszavonásig alkalmazott szerveket különböztetünk meg.

[31] Szavazással.

megfontolásra esik a suly, ott a collegium, a hol a gyors elhatározás, következetes erély lényegesebb, az individium alkalmasabb; a mint a mint a francziák mondják: „Delibérer est le fait de plusieurs, agir est le fait d'un seul.“ Véleményezésre, ellenőrzésre lehetöleg collegiumot, mozgékonyságot igénylő felügyeletre egyes szervet alkossunk; discretionarius hatáskörben, a mérték egyenletes alkalmazására nézve több megnyugvást szül a collegium, mint a pártosságra könnyebben vetemedő egyedi szerv. A hol a felelősség osztatlan, hatályos érvényesitését elsőrendü biztositéknak tartjuk, ott egyes szervet ruházzunk fel hatósággal, mert a collegiumban megoszolván, gyengül a felelősség érzete. A hosszabb időközönkint szünetelhető ügyintézés collegiumra is bizható, de folytonos és haladéktalanul sürgős ügyekben a nehézkesebben müködő collegium alig lesz helyén. Egyébiránt csekélyebb számu tagból alkotott testületi hatósággal meg lehet közeliteni az egyéni hatóság előnyeit; a testületi szerv jó tulajdonságai pedig egyéni hatóságokkal is megközelitőleg biztosithatók, véleményezési joggal melléjük rendelt képviseletek, bizottságok tanácsok segedelmével. Itt emlitjük fel, hogy az önkormányzati szervezet alakzatának sokan *specialiter a collegiumot* tartják; ámde tapasztalatilag is bizonyos, hogy igazi önkormányzat valósitható *személyes, individualis* közremüködésével is a társadalom szabad elemeinek, hogy a kötelező tiszteletbeli egyedi hivatalok viselése a leghatályosabb, de természetesen legsulyosabb terhet is képező szervezése az önkormányzatnak.[32]

Alakitás szerinti megkülönböztetés természetével bir a közigazgatási szerveknek *hivatalokra és közigazgatási intézetekre* osztása. — *Hivatal, tisztség,* a közigazgatási teendőknek objective meghatározott, minden reveláns szempontból elkülönitett köre, mely bizonyos subjectivitást (formailag) nyer azon személyzetben, egyesben vagy testületben, mely által gyakorlandó. A hivatal alkotás, — *rendszeresités,* a közgazgatás szervezési munkájának legfontosabb része, a mit a hivatalbetöltéstől szintén organisatorius actustól jól meg kell különböztetni.[33] Ha a hivatal hatósági

[32] Hol az önkormányzati elemet önállólag hatósággal felruházni nem, hanem azt a hatóságban együttmüködésre, közremüködésre akarjuk jogositani, ott megfelel a hivatalnoki és önkormányzati elemekből alkotott collegium.

[33] A hivatalrendszeresités a szervezet tovább fejlesztése, a hivatalbetöltés a meglevő szervezet személyi erőinek rendelkezésre állitása. A hivatalszervezés a prius, a hivatalra való alkalmazás a posterius. Ha szolgálati viszonyba lép

jogkört (imperium) képez, nevezik „hatóságnak“, noha a közhasználat nem viszi következetesen keresztül e nomenclaturát, pl. beszélnek alispáni, polgármesteri stb. hatóságokról, de hivatalról is; gyakorta értik hatóság alatt magát a hatóságot gyakorló személyt vagy testületet. Közönségesen a hivatal fogalmát, képzetét, a hozzátartozó azon dologi (tárgyi) tényezőkkel is összekötik, melyeket a hivatal dologi szükségletnek szokás nevezni, minők a hivatali helyiség, felszerelés, berendezés, eszközök.

A *közigazgatási intézet* lényegében a hivataltól nem különbözik,[34] hanem inkább külsőleges vonásokban, mert a közigazgatási intézet alkotás is, bizonyos közigazgatási czélu, vagy a közigazgatás szükségletét képező, közérdekü szellemi vagy physikai természetü functiók teljesitésére rendelt személyi erők és dologi tényezők egyesitése s megfelelő különállással felruházása. Tanitás, gyógyitás, szabadságvesztés-büntetés foganatositása, magánosoktól elvont forgalomközvetités, természeti állapotok, dologi, személyi minőségek szakszerü megfigyelése, hiteles megállapitása, értékek átvétele, őrzése etc. s általában mindaz, a mit a közigazgatási intézetek teljesitenek, a közigazgatás müködésének nagyérdekü kiegészitő részei. Alig van a közigazgatásnak olyan ága, melyben ilyen intézetek nem lennének. A rendelkező közigazgatás ténykedésének jelentékeny része jut ezek létesitésére, fenntartásuk, müködésük kellékeinek biztositására.[35]

A közigazgatási intézet személyzetének müködésében elsőrendü *az intézeti köz-czél betöltésére* irányzott functió (szakmüködés, pl. tanitás, gyógyitás etc.), de nagyon gyakori, sőt rendszerinti az eset,[36] hogy az intézethez tartozó személy, személyek

valaki, bizonyos rendszeresitett állás elnyerése nélkül annak tulajdonkép saját hivatala nincs, igy a számfelettieknek.

[34] Hivatal sine imperio. — Hänel szerint „Individuell bestimmten Verwaltungszwecken gewidmete Verwaltungsmittel werden zur staatlichen Anstalt; auch kann sie subjective Bedeutung haben, indem die sie versorgenden Organe so bezeichnet werden.“

[35] A közigazgatási szervezetbe tartozó intézetektől jól meg kell különböztetnünk más közhasznu, közérdekü intézeteket. A franczia irodalom a különbeséget legtisztábban fejti ki az „Établissements publiques“ és „Établ. d'utilité publique“ között. A közigazgatási intézetnek az államtól különböző magán- vagy közjogi személyisége nincs, a közigazgatási intézet politikai, holott a közhasznu intézet társadami alakulat s külön jogi személyisége a magánjog szerint itélendő meg.

[36] Némelyek az intézet és puszta berendezés különbségét ebben vélik.

(hivatalok) vagy ezek testülete, az intézet rendfentartási, szervezési ügyeiben, vagyonkezelésében rendelkezési hatáskörrel is fel van ruházva; végrehajtja mint „hatóság“ az intézet belső ügyrendtartására, fegyelmére vonatkozó törvényeket, rendeleteket, stb, sőt lehet, hogy a rendtartás szabályainak megalkotásában is részesedik. Ilyenkor mondjuk, hogy az intézet maga administrálja ügyeit — nem egy külső, szervezetileg tőle különálló organum igazgatja, mondjuk, hogy az intézetnek (sajátos értelemben) önkormányzata respective autonomiája van.[37]

9. §. A közigazgatási centralisatió.

A közigazgatási centralisatiót, — a melynek minden irányban ellenkezője, ellentéte a decentralisatio — több értelemben használják, illetőleg több szempont szerint határozzák meg.

Közigazgatási centralisatio a közigazgatás által vagy abban nyilvánuló állami hatalomnak egy szerv (erő) kezében való összpontositása. *Közigazgatási centralisatio* a közigazgatásnak kizárólag vagy tulnyomólag egy jellegü, egy eredetü szervezet, nevezetesen kormányhivatalnoki kar által való gyakorlása. Ily értelmüleg a közigazgatási centralisatio egyenlő az önkormányzat hiányával, a szabad társadalmi elem, a nép részvétének, közremüködésének kizárásával, tehát a közigazgatási absolutizmussal. *Közigazgatási centralisatio* jelenti azt is, hogy a közigazgatási szervezet és müködésben, annak nagyszámu elágazásai daczára meg van az az egység, az organikus egybefüggés; a központi szervek vezető, felügyelő, részben érdemileg intézkedő hatósága a szükséges mérvben, az egész szervezetre kihat. *Közigazgatási centralisatioról* szoktak beszélni akkor is, ha a különböző közigazgatási ügyköröknek nincs meg azok minősége által követelt külön (special) szervezete, pl. egy hatósági szervezet gyakorolja a pénzügyi, jóléti, katonai igazgatást, avagy ép a biráskodás sincs elválasztva szervekben a többi executiv müködésektől. *Közigazgatási centralisatio* van ott is, hol az egy központból vezetett hatóságok

[37] Pl. egy egyetemnek mint közintézetnek tulajdonképeni czéljaira irányzott functiója a tudományos oktatás és tudományfejlesztés, de ha e czélt szolgáló személyei, vagy azok testületei, az egyetemi szervezet, tanulmányi és fegyelmi rend etc. szabályainak megállapitásába befolynak, vagy legalább ezek végrehajtását mint valóságos administrativ első- vagy felsőbbfoku hatóságok teljesitik, ugy beszélhetünk az egyetem autonomiájáról, szervezési, rendtartási functióról.

a központnak oly mérvben vannak alávetve, hogy semmi önállósággal nem birnak, nincs végérvényes intézkedésre, határozásra joguk, vagy pedig csak igen csekély körben. A hol önkormányzati elemek közremüködnek a közigazgatásban, ott is lehet a hatósági jog ilymódon concentrálva. Még tulzottabb a centralisotio, ha nemcsak az inappellabilitás hiányzik a külső szerveknél, hanem ezek a rendelkezés, határozás hatalmát nem is birják, csak segédszervek jelentőségével birnak s minden ügyben, illetve azok tulnyomó részében, csak a központ tehet döntő lépést. — *Közigazgatási centralisatio* (területre vonatkoztatva) az is, ha egy-egy igazgatási körnek nincsenek vidéki, külső szervei, az egész a központban székelő egy vagy több szerv által intéztetik. Ugyanily irányu értelemben közigazgatási centralisatióról lehet szó ott, hol a hatósági területek tulnagyok, aránytalanul nagy vidékek ügyei rendelvék egy-egy hatósági szervhez.

10. §. A közigazgatási jog fogalma és természete.

A közigazgatás mivoltának az előzőkben foglalt fejtegetése után, annak eredményei szerint, meghatározhatjuk a közigazgatási jognak fogalmát és természetét. Azon jogszabályok, jogintézmények, melyek a *közigazgatási tevékenységet meghatározzák, a közigazgatási cselekvőség jogkörét megállapitják, tehát a közigazgatást az összjogrendbe beillesztik, képezik a közigazgatási jogot. Tételes közigazgatási jog a hatályban levő közigazgatási jogszabályok összessége. Magyar közigazgatási jog a magyar államban kifejtett közigazgatási szervezetre és annak tevékenységére vonatkozó jogtételek foglalata.*[38] A magyar közigazgatási jog tudománya e jog elveinek, intézményeinek kritikai ismertetésével, magyarázatával, kifejtésével foglalkozik, törekvése azokat tudományos rendszerbe foglalni s igy a közigazgatási jogot egy organikus egészképen feltüntetni.

A közigazgatás az állam életéhez tartozván, az állam életnyilvánulásainak egyik nemét, módját, alakját képezvén, a közigazgatási jog minden kétségen felül a közjog (az államjog) ter-

[38] A közigazgatás szervezésére irányzott tevékenység szintén közigazgatást képezvén, az ezt meghatározó szervezeti jog szintén a közigazgatási jog része. Az állami szervezetnek jogát sokan az alkotmányjogba tartozónak tekintik. Felfogásunk szerint a közigazgatásra rendelt, vagyis főleg közigazgatást teljesitő hatóságok, hivatalok, közintézetek szervezetét megállapitó jogot helyesebb a közigazgatási jog tanában felölelni.

mészetével, minőségével bir. Alkotmányi és közigazgatási jog együtt képezik a tágabb értelemben vett közjogot. — Alanyi értelemben a közigazgatási jogról azt mondhatni, hogy az *állami* személyiségének biztositott cselekvési lehetőség, *„facultas agendi civitatis, status"*, a mi azonban nem értendő ugy, hogy a közigazgatási jogból csak az állam mint egész nyerhet jogosultságot, különböző jogositványokat, hogy e jog csak az állami szervek hatáskörét tágitja és viszonosan csak korlátozólag érvényesül a magánosok, illetve az államétól különböző jogalanyok jogkörére. Nagyon számos közigazgatási jogtétel az *egyeseknek, társaságoknak, testületeknek, mint az államélet részeseinek, tényezőinek is biztosit morális vagy anyagi*, gazdasági értékü igényeket, természetesen állami közérdekből, a közfejlődés előmozditása czéljából; ugy, hogy a közigazgatási jog mig egyfelől megszoritó hatásu a magánosokra, másfelől oly jogositványok forrása reájuk, melyek egyéni boldogulásuknak fontos segitői, melyeket magánjogi alapon elérniök lehetetlen lenne. A külföld magas szinvonalu közigazgatási irodalma nagy sulyt fektet arra, hogy ezeknek a közigazgatási alanyi jogoknak természetét tisztába hozza. Sarvey Lafferière, Jellinek, Bernatzik stb. munkái e tekintetben kiválóan tanulságosak. Jellinek egész rendszerét törekedik megépiteni a közigazgatási jogból eredő egyéni jogoknak „System der subjectiven öffentlichen Rechte" czimü munkájában.

Abból, hogy a közigazgatási jognak a közigazgatási hatóság hivatott általán érvényt szerezni, respective, hogy annak foganatbavétele rendszerint a közigazgatás megfelelő közremüködését feltételezi, még nem következik az, a mit az ellenkező nézet sok hive, ujabban főleg a porosz iró, Bornhak oly mereven állit föl, hogy a közigazgatási jognak csak bizonyos visszahatása (Reflexwirkung) van az egyesek érdekkörére, de hogy az által valóságos jogigény gyanánt az egyesek számára sem gazdasági, sem morális érdekek nincsenek biztositva.[39] A gyakorlati államélet sem ad e nézetnek igazat, mert valóságos alanyi jogokként, birói védelemmel biztositja a magánosoknak a közigazgatási jog által tárgyazott védett érdekeit.[40]

Éppen abból, hogy a közigazgatási jog teremt és biztosit ugynevezett alanyi (egyéni) jogokat, következik, hogy a közigaz-

[39] Handb. des preussischen Verw.-Recht. Berlin 1890.

[40] A közig. biróságok által.

gatási jog terjeszkedése nem okvetlenül jár az egyéni jogkörök fokozatos absorbealásával, nem veszélyezteti az egyéni tevékenység érvényre juthatását, sőt épen annak teljesebb, sokszerübb hatályosulást biztosit, mint a magánjog.

A közigazgatási jog eredménye, hogy az államhatalom érvényesitése *„jogi" cselekvőséggé* válik, az általános jogrend követelménye szerint annak *jogi rendje* biztosittatik. A hol közigazgatási jog nincs, avagy a hol ennek a jognak feltétlen biztonsága hiányzik, ott az állami érdekek nevében müködő közcselekvőség tetszése, bölcsesége szerint sértheti, veszélyezi a legfőbb állami érdeket, a jogi rend fentartását.

A közigazgatási jog természetét illetőleg továbbá kiemeljük, hogy *az erejére, védelem és fentartás iránti igényére nézve, más jogágak után nem sorozható*. Azt mondja Concha[41] „A közigazgatási jog *sérthetetlenség* tekintetében a jog minden más nemeivel megegyezik", a mi azt jelenti, hogy annak megbecsülése és tisztelete nemcsak a magánosok, de az állam részéről sem lehet kisebb, mint a minőt ez, a jog egyéb szabályai iránt tanusit, hogy annak sérelme a „Salus reipublicae" alapján máskép nem menthető, mint a magán vagy büntető jogé is. Nem hat vissza a közigazgatási jog erejének gyengitésére az, hogy annak szabályai, intézményei kevesebb állandóságot mutatnak, nincsenek évezredeken át quasi ugy kijegeczesedve, mint a magánjog tételei. A változandóság, gyors képződés a közigazgatási jogban párhuzamos az állami élet viszonyainak, ügyei körének nagyobb ingadozásával; a hogy Stein mondja „Das Verwaltungsrecht ist bestaendig im Fluss begriffen, wie das staatliche Leben selbst, mit dem es zu thun hat."[42] Egyébiránt a valóság az, hogy a közigazgatási jognak is vannak állandóan és általánosan érvényesülő igazságai, tételei, kategoriai, elvei, de a jogtudomány mestereinek elméje nem fárad évezred óta azok kutatásában, azoknak felszinre hozatalában, tisztázásában és kidolgozásában. A magánjogot a mult

[41] Pol. jegyz. köt. II. 69. lap.

[42] A szavakkal való könnyelmü játék a közigazgatási jog tanát „politikai tudománynak" nevezni, mint pl. a nemzetgazdaságtant, pénzügytant, politikát, statistikát, államböleséşzetet; valóságos, szoros értelemben vett *„jogtudomány"* az, ennek minden ismérveivel. A közigazgatástan és a közigazgatási jogtan nem azonos tudományok; amaz a politika alkatrésze, emez szorosan a jogeszméje szerint tárgyazza a közigazgatás cselekvőségének körét.

egész remekében kidolgozta, a közigazgatási jogot a maga sajátosságában tudományosan, rendszeresen feltüntetni a jövőnek nem kevésbbé nagy feladata.[43]

11. §. A magyar közigazgatási jog forrásai.[44]

Jogforrások, mint tudjuk, azon államhatalmi tényezők, melyek jogot alkotó erővel, képességgel vannak felruházva. A magyar államban azon tényezők, melyeknek közigazgatási jogszabályokat alkotó hatalmuk van *a*) a törvényhozásra rendelt szervezet, *b*) a kir. kormány, *c*) a helyhatósági önkormányzat és *d*) a nép mint ilyen, jogi érdekü közvetlen cselekvőségei, jogi meggyőződésével. Tehát minden hatalmi tényező, mely egyáltalán jogot alkotni képes, közigazgatási jogot is alkot.

A törvényhozástól eredő jogalkotás a *törvényekben* nyilvánul. A magyar közigazgatási jognak ma már jelentékenyebb részét a törvényi, törvényekbe foglalt jogszabályok képezik, mondhatni, hogy a magyar birodalmi törvények a legbőségesebb általános irott forrásai a magyar közigazgatási jognak. A horvát-szlavonországi autonom közigazgatás jogának főforrását[45] a horvát-szlavon országos törvények képezik, melyek tehát *particularis jellegü* irott forrásai a magyar állami közigazgatási jognak is. A nemzetközi szerződésekből eredő jogszabályoknak, a mennyiben ezek a szerződések törvényekbe iktatvák, alkotó tényezője, mely t. i. kötelező erejüket megadja az állampolgárok szempontjából, szintén a törvényhozás.

A királyi kormány jogalkotó hatalma a jogszabályokat tartalmazó *rendeletekben* jut külső kifejezésre. E rendeletek származhatnak közvetlenül a királytól (kir. rendeletek, leiratok etc.), származhatnak a kormányhatalom ministerialis szerveitől, de esetleg területi kir. hatóságoktól is (pl. a horvát orsz. kormánytól). A ministeri rendeletek lehetnek *ministertanácsi* vagyis *összministeri*

[43] A közigazgatás tág értelmezésének megfelelőleg a tág értelemben vett közigazgatási jog az igazságügy hatóságainak működésére vonatkozó jogtételeket is felöleli, tehát a polgári és büntető eljárás, a perenkivüli birói eljárás jogát is.

[44] L. bővebben Magyar közjogi (alkotmányjogi) kézikönyvem I. könyvét a jogforrásokról.

[45] Nem egyedüli forrását, mert a hol az autonomia csak az *executivára* szoritkozik, ott a magyar birodalmi törvények a horvát autonom igazgatás jogát *is* alkotják. „Autonom törvény“ elnevezést magyar birodalmi törvényczikk nomenclaturája is ismeri (pl. 1890: XXI. t.-cz.).

rendeletek (ma a ministerelnök aláirásával adatnak ki), több ministernek egyetértőleg kiadott rendeletei; egy ministernek önállólag kiadott rendeletei; ismerünk m. kir. minister által közös ministerrel egyetértőleg kiadott rendeleteket (pl. védtörvényi végreh. rend.) és a m. kir. ministereknek a horvát bánnal *egyetértőleg* kiadott rendeleteit is (Horvát-Szlavonországokra vonatkozólag). Vannak ministeri rendeletek, melyek királyi elhatározás alapján vagy királyi jóváhagyással ellátva adatnak ki, ezek az illető minister által saját hatáskörében nem változtathatók meg, vissza sem is vonhatók.[46] A ministeri rendeletekben a királyi jogalkotó hatalom érvényesül, ugyde oly ministeri rendeleteknél, melyeket a minister törvényhozási felhatalmazás folytán adhat ki, illetőleg köteles kiadni, a törvényhozás delegált hatalma nyilatkozik.[47]

A hatályban levő kormányrendeletek egy részét még a régi magyar dicasteriumok bocsátották ki, igy a m. udvari cancellária, helytartótanács és udvari kamara. Az 1849 után bekövetkezett absolutizmus alatt kiadott és tényleges hatályban állott császári, ministeri, helytartósági rendeletek, eredeti alkotóik hatalmának államjogellenessége miatt nem képezhetnének jogforrást, de ilyenekké lőnek az alkotmányos jogalkotó factorok későbbi hozzájárulása folytán, jelesül az által, hogy a törvényhozás vagy kormány kifejezetten jogi erőre emelték, vagy pedig hallgatólag elfogadták az által, hogy azok szerint jártak el.[48]

A helyi hatóságok az országos jog határain belül és a mellett, particularis jog alkotásának tényezői; jogalkotásuk *irott alakja a statutum, helyhatósági szabályrendelet.* A municipiumok és községek ezen jogalkotása vagy teljesen szabad autonom elhatározásból ered, vagy pedig törvények által köteleztetnek a meghatározott életviszonyok szabályozására; az ily törvényi kötelezésben, *törvényi felhatalmazásban,* a törvényhozási hatalomnak esetszerü *delegatiója, decentralisatiója foglaltatik,* miután oly vi-

[46] Ismerünk ministertanácsi felhatalmazás alapján kiadott min. rendeleteket is. L. az 1896: XXVI. t.-cz. 16. §.

[47] Polner nézete szerint a ministeri rendeletben ilyenkor is a király jogalkotó hatalma van.

[48] Némelyek általán tagadják a kormányrendelet jogalkotó erejét. Lásd Zlinszky-Reiner Magyar VII. kiadás, 53. lap.

[49] Az országbirói értekezlet munkálatairól mint jogforrásokról l. Közjogi kézikönyvem I. könyvét.

szonyok szabályozásáról van szó, mely általános statutarius jogkörükben nem volna eszközölhető. Megjegyzendő, hogy nem minden helyhatósági szabályozás képez jogalkotást, nem minden statutum (pl. puszta végrehajtási) képez jogforrást.[50]

A népnek közvetlen jogalkotó ereje az u. n. *szokásjogot* létesiti, mely országos vagy partikularis lehet. A szokás jogalkotó ereje hazánkban régtől fogva el van ismerve a jog minden ágára, tehát a közigazgatási jogra is. Az 1790: X. t.-czikk kimondja, hogy Magyarországot saját törvényei és *szokásai szerint kell kormányozni.* Az országos szokás nemcsak a törvény mellett kiegészitő, pótló jogforrás, de törvény ellen is hatályosul (törvényrontó), benne ugy, mint az irott törvényekben, az egész nemzet jogalkotási akarata lévén kifejezve.

A mi a közigazgatási jogot alkalmazó hatóságoknak gyakorlatát illeti, ennek jogforrási minőségét csak amugy általánosságban elismerni nem lehet.

Ha valamely jogszabályt oly hatóság követ intézkedéseiben, a melynek jogszabályt *alkotó hatalma is van,* ugy el lehet fogadni azt a nézetet, hogy jogszabályt e hatóság ugy is alkothat, hogy azt concludens tényeiben nyilvánitja ki és teszi közkötelezővé. Lechner (Közig. jegyz. IV. kiadás I. kötet 28. l.) szerint „ha a királyi hatóságok valamely szabályt folyton követnek, a nélkül, hogy ezen cselekvőségükben a nemzet részes lenne, akkor a rendelettel egyenlő erejü szokásjog keletkezik; a helyhatóságot biró nép szokásjoga pedig olyan erejü, mint a szabályrendelet".

A rendes és közigazgatási biróságtól eredő döntvényeket, elvi jelentőségü határozatokat, tárgyi jogot alkotó forrásoknak nem tekinthetjük. A biróságok egyes esetekre alkalmazzák a hatályban levő jogszabályokat, a fennálló jog szerint itélnek, ezt függetlenül magyarázzák, de nincs hatalmuk uj jogtételek közkötelezővé tételére; van joguk magyarázni a hatályos jogot, van joguk a rendeleti jog törvényszerüségét is megvizsgálni, van joguk a jogforrás elavulás általi megszüntetése iránt is kutatni; de mindebből uj jogalkotásra való erejük nem következik; ezért a döntvények és elvi jelentőségü itéletek nem jogforrások, de a fennálló jog fontos érdekü magyarázatai, kifejezései.[51]

[50] A helyhatósági önkormányzat statutarius jogáról alább lesz szó.

[51] A döntvények jogforrási minőségéről találó fejtegetések vannak dr. Nagy Ferencznek a Jogtud. Közlöny 1895. évi 35. számában foglalt czikkében.

Az 1881: LIX., 1883: XLIII., 1890: XXV., 1891: XVII. és 1896: XXVI. törv.-czikkekben a curiai és közigazgatási birósági döntvényekről, táblai elvi jelentőségü határozatokról foglalt rendelkezések a jogegyeségnek az igazságszolgáltatásban való biztositását czélozzák, de nem mennek annyira, hogy a törvényhozás jogalkotó erejét akarják tulajdonitani a magas biróságnak bármely életkörre, vagy tárgyra. A jogtételnek jellemző lényeges vonása az *általánosan* kötelező erő; abból, hogy a Curia döntvényei a Curia osztályaira (tanácsaira), azon döntvényei pedig, melyeket a táblák ellentétes elvi határozatai folytán hozott, a táblákra is irányadók, abból, hogy a közigazgatási biróság két osztályának döntvényeit az illető osztályok tanácsai követni kötelesek; (1896: XXVI. 21. §.) abból, hogy a kir. táblák elvi jelentőségü kijelentései is hasonlag kötelezők az illető táblai tanácsosokra, azon döntvényeknek és határozatoknak általános és kötelező ereje még a birósági szervezet körében sincs. A felsőbb biróságoknak csak *jogismerő* magasabb *hatósági* tekintélye, de nem jogalkotási hatalma van itt elismerve.

12. §. A jogforrások hivatalos gyüjtése és terjesztése.

Nagyon fontos államérdek, hogy az illetékes hatalmi tényezők által alkotott jogszabályok hamisitatlanul, hitelesen mindenkor megállapithatók, mind a közhatóságok, mind az érdeklett magánosoknak lehető könnyen hozzáférhetők legyenek és közismeretüekké váljanak, a nép köztudatába átmenjenek, s hogy azon követelménynek, miszerint a jogot mindenki ismerni köteles, az állampolgárok legalább megközelitőleg megfelelhessenek. Ezen czélok végett szükséges, hogy a jogot tartalmazó u. n. külső irott jogforrások, törvények, kormány és szabályrendeletek, közhitelességgel *megőriztessenek*, köztekintély mellett gyüjtessenek, sokszorosittassanak és terjesztessenek. A közigazgatásra egy feladat jut ezáltal, mert a magántevékenység könnyen érthetőleg sem a jogforrások hü megőrzését, sem azok gyüjtését vagy terjesztését kellőképen nem biztosithatja. Hogy van nálunk szabályozva az idevonatkozó administrativ tevékenység?

A közig. bir. döntvényeknek jelentőségéről nyilatkozik az 1906 : XXVI. t.-cz. végreh. rendelete is. L. alább.

A „Planum tabulare“ cz. régi döntvénygyüjteményről, s általán részletesebben a jogforrásokról l. A magy. közjog kézikönyve czimü müvem I. könyvét.

A legfontosabb jogforrásoknak, a törvényeknek sem volt 1848 előtt hivatalos gyüjteményük; a hires Corpus juris hungarici eredete szerint magángyüjtemény, noha szokásjogilag köztekintélyre emelkedett s a benne nem foglalt törvények jórészt feledésbe menvén, elavultak.[52] Az 1867 óta alkotott magyar birodalmi, valamint a horvát-szlavon autonom törvények is hivatalosan gyüjtetnek; gyüjteményük a magyar, illetve horvát országos törvénytár, melyekben való közzététel tudvalevőleg a *„promulgatiót“* is képezi az 1881: LXVI. t.-cz. szerint, mely törvény az 1868: III. és 1870: XIII. t.-czikkeket idevonatkozólag felváltotta.

A törvényeknek szentesitett eredeti példánya az 1723: XLV. t.-czikk (De archivo Regni instituendo) alapján alkotott és az 1875. évi 7622. sz. belügymin. rendelettel ujjászervezett országos levéltárban[53] helyezendő el (1881: LXV. t.-cz.). A magyar birodalmi (közös magyar-horvát) törvények a horvát országos autonom törvények közhitelességü tárában is közzéteendők (1881: LXVII. t.-cz.). A törvénytár egyes számai kiadásuk után azonnal hivatalból megküldendők a törvényhatóságoknak. A törvénytárban megjelenésük után a törvények az országban divatozó nyelvekre is *hitelesen* leforditandók és ezeken is köztudomásra hozandók.[54]

A kormányrendeleteknek az 1865. előtti időben hivatalos gyüjteményük nem volt; és csak valamennyire teljes magángyüjteményük sem létezett.[5] Az absolutismus alatt kiadott kor-

[52] Lásd bővebben közjogi kézikönyveinket.

[53] A levéltárügy kezelési szabályzatát az 1879. évi 4289. sz. belügyministeri rend. állapitja meg. Külön szabályzat van a másolatok kiadására, s az iratoknak a felekkel való közlésére. (1880. 53.941.). 1882. 27.463. sz. belügymin. rend. A levéltár által kiállitandó nemesi bizonylatokról szól az 1900. 14.521. sz. b. ü. m. r.

Az országos levéltár az udvari cancellária, helytartótanácsi, erdélyi főkormányszéki, nádori országos levéltárakból egyesittetett. 1876-ban hozzácsatoltatott az u. n. kincstári levéltár, az erdélyi nagy-szebeni fiscalis levéltár; 1877-ben a fiumei kormányzóság levéltára, a curiai levéltár: az 1883. évi XXIII. t.-cz. alapján a gyulafehérvári káptalani és kolozsmonostori conventi erdélyi országos levéltárak. — A régi törvények és királyi rendeletek eredeti példányai is az országos levéltárban őriztetnek. — Az orsz. levéltár a belügyministerium kebelében különállással szervezett hivatal.

[54] A törvények mindjárt szentesitésük után a hivatalos „Budapesti Közlöny“-ben is közöltetnek.

[55] Ezeket tehát az országos levéltárban, hol a régi királyi rendeletek és dicasteriumok rendeleteinek eredeti példányai őriztetnek, s a törvényhatósági levéltárakban stb. kell keresni. E század elején Kassics Ignác hézagosan össze-

mányrendeletek az akkori birodalmi és országos hivatalos lapokban (Reichsgesetz und Regierungsblatt, Landesgesetz und Regierungsblatt) és egyes ministerek hivatalos közlönyeiben tétettek közzé; de hivatalos gyüjteményük szintén nincs; egynémelyik hatályban fentartott patens és rendelet a „Rendeletek Tárába" felvétetett. A provisorium alatti dicasteriális rendeletek az akkori országos hivatalos közlönyben (Sürgöny) közöltettek.

Az alkotmány helyreállitása óta a kormányrendeleteknek közhitelü hivatalos gyüjteményük az *„Országos Rendeletek Tára"*. A ministeri rendeletek eredeti példányai az illető ministerek irattáraiban helyeztetnek el. Az általános érdekü „Rendelettár"-on kivül az egyes igazgatási ágakat illető rendeleteknek, sőt határozatoknak is, közzététele végett nagyon számos hivatalos közlönyt szerkesztenek az egyes ministeriumok; valamint gondoskodnak arról is, hogy a tárczájukat, vagy a vezetésük alatti nagy közigazgatási intézetek szervezetét és müködését érdeklő törvények, rendeletek, elvi határozatok külön gyüjteményekbe foglalva kiadassanak és legalább az érdeklett igazgatási szervek által megszereztessenek.[56]

állitá a helytartótanács rendeleteit s a kegyelmes királyi leiratokat; Keresztúri II. József rendeleteit szedte össze. Récsi az ötvenes években megjelent Közigazgatási törvénytudomány czimü könyve végén hézagosan és kivonatosan adja a régi magyar kormányrendeleteket. Az országbirói értekezlet által kidolgozott, az országgyülés által elfogadott és a király által is megerősitett ideiglenes törvénykezési szabályok, jogforrási minőségéről l. Közjogi kézikönyvemet és Zsögöd-Grosschmied *„Jogszabálytan"* cz. müvét.

[56] Ezen specialis lapok és gyüjteményes kiadások rendkivül fontos szolgálatot tesznek a közigazgatás rendjének; az illető szervek folytonos világlatban tarthatják a szolgálatukat érdeklő jogszabályokat, utasitásokat. — A pénzügyministerium többször kiadta a pénzügyi törvények, rendeletek és szolgálati szabályok hivatalos összeállitását; külön hivatalos lapja a *Pénzügyi Közlöny* (1874 óta). Az igazságügyminister hivatalos közlönye az *Igazságügyi Közlöny*; a közoktatási ministeré a „Hivatalos Közlöny". A földmivelési minister adja ki a „Földmivelési Értesitő"-t, „Vizügyi és hajózási Közlöny"-t, „Állategészségügyi Közlöny"-t etc.; a kereskedelmi minister a vasuti-, hajózási rendeletek tárát; posta-távirdai üzleti szabályok, vasuti szolgálati és üzletszabályok gyüjteményét etc.; a belügyminister a „Rendőri Közlöny"-t, „Egészségügyi Értesitő"-t; a honvédelmi minister a „Rendeleti Közlöny"-t; a közös hadügyminister a „Normal-Verordnungs-Blatt"-ot és „Armee-Verordnungs-Blatt"-ot etc. A ministerek hivatalos közlönyeik szerkesztését maguk szabályozzák; kivánatos volna elvi alapon egyöntetüleg szabályozni azt, hogy mily tárgyu rendeletek vétessenek föl az orsz. rendeletek tárába.

A törvények és rendeletek megfelelő *terjesztése* érdekéből nagyfontosságu az 1880: LIII. t.-czikk azon határozmánya, hogy a törvények és rendeletek tárának, valamint egyes törvényeknek vagy rendeleteknek, nemkülönben a készitendő forditásoknak (1886: III. és 1881: LXVI.) önálló kiadása *az állam kizárólagos jogát képezi;*[57] a kiadás és elárusitás módozatait a belügyminister állapitja meg, ki a forditásokról s arról is gondoskodik, hogy olcsó példányok kellő időben és számban készitessenek s könyvkereskedők közvetitése mellett is az *ország minden részében könnyen megszerezhetők legyenek.* A példányok és esetleg önállóan kiadott törvények árát is a minister határozza meg. Törvényhatóságok, rendezett tanácsu városok, nagyközségek és körjegyzőségek és a belügyminister által rendeletileg megjelölt törvényhatósági tisztviselők kötelesek a törvénytár egy magyar nyelvü példányát beszerezni.[58]

Az egyes ministerek a tárczájuk körébe vágó s a rendeletek tárába fel nem vett szolgálati, eljárási utasitásokat külön kiadhatják, valamint a törvényeknek, rendeleteknek tudományos vagy gyakorlati magyarázatokkal kisért kiadása a szerzői jog törvénynek megfelelőleg mindenkinek szabad, továbbá az *egy szakba* vágó törvények és rendeletek gyüjteményes kiadása is.

Az államnak fent körülirt kizárólagos kiadási jogát a belügyminister köteles megvédeni, ki az 1880 : LIII. t.-cz. szerint a *jogosulatlanul kiadott vagy áruba bocsátott kiadmányokat közigazgatásilag is lefoglalhatja.*[59]

A helytartósági statutumoknak csak kihirdetéséről, de gyüjtéséről és hivatalos kiadásáról nem gondoskodtak eddig törvényeink. (1886. XXI. és XXII., 1879. XL., 1881. XLI. Lásd alább a törvényh. és községi jogban.) A törvényhatósági szabályrendelet

[57] Mintegy a szerzői jogot lefoglalta maga számára az állam, nem pénzügyi szempontból, de közérdekből.

[58] Ezeknek a beszerzésére kötelezetteknek 10%-ig mehető árleengedést tehet a minister s a példányok postai szállitása, mint közszolgálati ügyben történő, portómentes. 1882. év 41.259. sz. közlek. min. rend.

[59] A királyi (rendeleti) jogalkotás különös alaku nyilvánulásai, a jogalkotó *privilegiumok* hivatalos gyüjteménynyel nem birnak, kivonatosan az udv. cancelláriánál (most személykörüli ministeriumnál) őrzött „*Libri regii*"-ben foglaltatnak. A privilegiumok természetéről l. Lechner közj. jegyz.; Kiss, Korbuly, Nagy Ernő, Horváth János, Ferdinand Géza, Balogh Arthur közjogi müveit.

egy eredeti példánya a jóváhagyó ministerium irattárában, másik az illető törvényhatóság levéltárában őrzendő; a községi szabályrendeletek egy eredeti példánya a megerősitő törvényhatóságnál megőrzendő.

A fő- és székváros közérdekü szabályrendeletei az 1872. évi XXXVI. t.-czikk a törvényhatósági és rendezett tanácsu városok lakbérleti szabályrendeletei az 1881 : LIX. t.-czikk szerint országosan (Budapesti Közlönyben) is kihirdetendők.[60] Egyes törvényhatóságok és községek kielégitőleg gondoskodtak eddig is szabályrendeleteik és szabályzataik gyüjteményes kiadásáról, valamint hivatalos közlönyökről is, melyekben egyéb közigazgatási ügyek mellett a szabályrendeletek is közöltettek; e tekintetben ujabban országosan kötelező szabályozás is történt, t. i. a közigazgatási eljárás egyszerüsitéséről szóló 1901 : XX. t.-czikk 33. §-a kimondja, hogy minden *vármegyében* hivatalos lap létesitendő a vármegyei szabályrendeletek és közérdekü határozatok közlésére, melyek az illető *lappéldány* megjelenését követő napon kihirdetetteknek tekintendők. Ugyane hivatalos lapban lesznek közlendők a középfoku hatóságok általános jellegü rendelkezései is.

A közigazgatási hatóságok, jelesül egyes ministerek elvi fontosságu határozatainak a ministerium számára való gyüjtéséről és azoknak az illető ministerium *hivatalos* közlönyeiben közzétételéről egyes ministeri rendelkezésekkel van gondoskodva; de általános használatra rendelt *hivatalos* gyüjteményük nincsen. A birósági, nevezetesen a curiai *döntvények* a hivatalos lapban közzéteendők és hivatalosan gyüjtésükről gondoskodva van. Az 1891. évi 4214. sz. igazságügyministeri rendelet intézkedik az 1891. XVII. szerint hozandó teljes ülési táblai és curiai elvi jelentőségü határozatok közzététele és gyüjtése iránt.[61] A közig. birósági döntvények gyüj-

[60] A szabályrendeletek kihirdetésének módjairól a törvényhatósági, illetve községi jogban van szó. — A régebbi időből származó statutumoknak sincs hivatalos gyüjteményük; de még teljes magángyüjteményük sem. Kolozsváry és Óvári kolozsvári egyet. tanárok nagy buzgalommal törekednek a régi municipalis statutumokat összegyüjteni és kiadni. Munkájuk főkép jogtörténeti szempontból rendkivül érdekes, annálfogva, mert a régi statutarius jog sokkal tágabb körü volt mind magán, mind közjogi téren; — régi jogéletünk ezen jog beható ismerése nélkül teljesen meg nem világitható, meg sem is érthető.

[61] Idevonatkozólag az 1881: LIX., 1883: XLIII., 1890: XXV., 1896: XXVI. t.-czikkek rendelkeznek; és még az 1881. évi 2213. és 32.741. sz. Ig. min. rendeletek. — A volt pénzügyi biróság *elvi jelentőségü* határozatai a „Pénz-

téséről és közzétételéről e biróság ügyrendje rendelkezik. A volt hétszemélyes és királyi táblának elvi határozatait (Decisiones) Mária Teréziának 1769-ben kelt rendeletére hivatalosan összegyüjtötték s a királynő *elrendelte*, hogy a Curia ezt irányadóul vegye itéleteiben. A gyüjtemény, mely a királyi rendelet és általános birói gyakorlat s a nemzet általi hallgatólagos elfogadás folytán kötelező jog hatályát nyerte, s melyben számos közigazgatási jogi tétel is található, 1800-ban *„Planum Tabulare“* czim alatt kinyomatott és közrebocsájtatott.[62]

13. §. A magyar közigazgatási jog irodalma.

A magyar közigazgatási jog irodalma elég termékenynek mondható a tisztán gyakorlati czélokra irányzott gyüjteményes munkákban, egyes törvényekhez (ipartörvény, vizjogi törvény, erdőtörvény, községi törvény, közigazgatási birósági törvény etc.) irt szakkommentárokban. De az egész közigazgatási jogot elvi alapokon felölelő (rendszeres) müvek csekély számban vannak. A gyüjteményes müvek közül — melyek jómódon a *jogforrások magángyüjteményeinek nevezhetők* — nevezetesebbek:

Kassics Ignácznak a század elején megjelent műve, a helytartótanács rendeleteinek kivonatos összeállitása (Hézagos).

Récsi Emiltől A közig. törvénytudomány kézikönyve 1854., összeállitása az akkor tényleges érvényü osztrák közig. jogforrásoknak; helyenkint kapcsolatosan a magyar helytartótanács vonatkozó rendeleteivel.

Boncz Ferenc „Magyar közigazgatási törvénytudomány kézikönyve“ 1876.

Grünwald Béla „A törvényhatósági közigazgatás kézikönyve“ 1880. és 1884.

Dobozi István „A községi közigazgatás kézikönyve“ 1881.

Kármán Lajos és *Kassay* Adolf „Közigazgatási törvények, ministeri rendeletek és közigazgatási eljárás betürendben“ 1870.

ügyi Közlöny“ mellékletekép jelentek meg. — A közigazgatási biróság döntvényeinek és elvi jelentőségü határozatainak magángyüjteménye Dr. Farkas Zoltán és Dr. Vályi László szerkesztésében jelenik meg. — Verbőczy Tripartituma mint országos szokásjog, a közigazgatási jog forrásai között ma is jelentékenyen helyet foglal el.

[62] Második kiadása 1817-ben jelent meg; 1825-ben Czövek István forditásában magyarul is megjelent.

Bónis István „A közigazgatási törvények gyüjteménye" 1881., 1882. és 1883.

Petrovszky József „A közigazgatási törvények és rendeletek kézikönyve" 1885.

Hegedüs János „Köizgazgatási Törvénytár" N.-Becskerek 1895. Érdemes vállalat a közigazgatási jog ismereteinek terjesztésére a *„Közigazgatási Könyvtár"*, Dr. Kampis János ministeri titkár szerkesztésében, szakférfiak közremüködésével.

Dr. Dárday Sándor hét kötetes nagy müve *„Közigazgatási Törvénytár"*, mely elvi alapon álló felosztással a hatályban levő törvényi és rendeleti közig. jogot adja sok elvi jelentőségü határozat felvétele mellett. E mü harmadik kiadásban 1903-ban jelent meg.

„Közigazgatási döntvénytár" 1895. A ministeriumok és felső biróságok elvi jelentőségü határozatainak érdemes gyüjteménye, a „Magyar közigazgatás" cz. szaklap szerkesztője Boncza Miklós és munkatársai által szerkesztve.[63]

Nemcsak közvetlen gyakorlati érdekü, hanem a tételes közigazgatási jogot az elmélet szempontjából is némileg feldolgozó rendszeres müvek:

Biasini: „Magyarország közigazgatási joga" 1881. (Nem teljes.)

Bakos Gábor: „A közigazgatási jok tudománya" 1878. — Dr. *Havass* Sándor: „A közigazgatási szervezetről."

Dr. Kovács Pál: „Magyar közigazgatási jog" (félbenmaradva) 1885.

Dr. Fésüs György: „A magyar közigazgatási jog kézikönyve". 3. kiadás. 1887.

Dr. Csiky Kálmán: „A magyar közigazgatási fog kézikönyve". 1889. Itt emlitendő még a

[63] A közigazgatási jog tekintetéből is fontos munkálat „Magyar Törvénytár, Corpus Juris Hungarici 1000—1906-ig" Márkus Dezső szerkesztésében. A Márkus-féle „Jogi Lexikon" szintén felöleli a közig. jog főbb intézményeit. Az igazságügyi igazgatásra vonatkozólag kimeritő magángyüjtemény a Dr. Marschalkó János által szerkesztett gyüjtemény: „A hatályban levő igazságügyministeri rendeletek módszeres gyüjteménye," továbbá Dr. Dárday S. Igazságügyi törvénytára. A pénzügyigazgatási jog kitünő, rendszeres feldolgozását adja Dr. Mariska Vilmos „Magyar pénzügyi törvényisme" czimü, általánosan ismert munkája.

Ujabban Exner és Kmety is megirták pénzügyi jogunk rendszeres kézikönyvét.

Dr. Lechner Ágoston előadásai után készült és a négy kiadást ért, *Közigazgatásjogi jegyzet.* Ennek tanusága szerint a kiváló tudós magas szinvonalu tudományos látkörből tárgyalta közigazgatási jogunk főelveit és intézményeit; méltán tekinthetjük őt a magyar közigazgatási jogtudomány uttörőjének.

Dr. Vasváry Ferencz jogtanár. „A magyar közigazgatás alapszerveiről." Pécs, 1903.

Dr. Jászi Oszkár jogtanár „Magyar közigazgatási jog" (I. rész.) 1907.

A közigazgatási jogtudomány körébe vágó irodalomban kitünnek még: Dr. Concha Győző, Dr. Kautz Gusztáv, Dr. Kuncz Ignácz, Dr. Dárday Sándor, Lasitz Pál, Keleti Ferencz, Beksics Gusztáv, Dr. Polner Ödön, Dr. Gruber Lajos, Tibáld Antal, Dr. Günther Antal, Boncza Miklós, Dr. Némethy Károly, Dr. Lukács György, Dr. Kiss Mihály, Dr. Lindner György, Hegedüs János, Dr. Ballagi Béla, Dr. Falcsik Dezső, Dr. Ferdinandy Géza, Dr. Vázsonyi Vilmos, Dr. Holló Lajos, Dr. Rényi József, Gr. Vigyázó Ferencz, Dr. Horváth János, Dr. Lers Vilmos, Gárffy Ferencz, Exner Kornél, Dr. Tomcsányi Móricz, etc.

A gyakorlat és tudomány igénye szerint szerkesztett szaklap a „Magyar Közigazgatás" és a „Vármegye". Más szaklapjaink s folyóirataink inkább csak gyakorlati irányban tartvák s a közigazgatás egyes ágaira szoritkoznak. A „Budapesti Szemle", a „Nemzetgazdasági Szemle", a „Jogtudományi Közlöny", „Ügyvédek Lapja", „Jog" és „Jogállam" gyakran tartalmaznak közigazgatási jogi kiváló értekezéseket.[64]

[64] A külföldi államok tételes közigazgatási jogának gazdag irodalmából felemlitünk e helyen néhány kiválóbb rendszeres müvet: Az *osztrák* közigazgatási jogra Stubenrauch könyve ma már elavult; legkimeritőbb Ulbrich József prágai jogtanár munkája: „Handbuch der österr. politischen Verwaltung." Bécs, 1890; igen becses Gumplowicztól „Verwaltungslehre" tekintettel az osztrák tételes jogra. Innsbruck, 1882. — Az osztrák irók közül Stein Lőrincznek, a nem rég elhalt bécsi egyet. tanárnak „Verwaltungslehre" czimü nagy munkája az európai főbb államok, jelesül Német-, Francia-, Angolország tételes jogára tekintettel, összehasonlitólag tárgyalja a közigazgatás tanát; e mü; noha nem teljes, a közig. jog tudományos művelésére világszerte nagy lenditő hatással volt. Steinnak egy kisebb müve „A közigazgatási jog kézikönyve" Kautz Gusztáv forditásában magyarul is megjelent. A közigazgatási jogra ugyancsak nagyérdekü Jellinek heidelbergi tanár munkája „System der subjectiven öffentlichen Rechte."

A német birodalom és a főbb tagállamok közigazgatási jogáról szóló ki-

14. §. A magyar közigazgatási jog rendszere.

A közigazgatási jognak felosztásánál, rendszerezésénél irodalmunkban sem találunk egyöntetüséget, a mint a külföld közigazgatási jogi könyvei nagyon eltérnek a szempontok, irányelvek tekintetében, melyek szerint a modern államnak rendkivül gazdag változatosságu közigazgatási jogát a teljesség, áttekinthetőség, okszerü egybefüggés, logikai lánczolat kivánalmainak is megfelelni törekedvén — elosztják és csoportositják. A fiatal közigazgatási

válóbb művek: Laband Páltól „Staatsrecht des deutschen Reiches"; Haenel, Zorn, Schulze hasonczimü művei. *Pözl* „Bayerisches Verwaltungsrecht" München, 1873. *Seydel* „Bay. Verwaltungsrecht" München, 1883.

Brauchits M. V. „Die neuen preuss. Verwaltungsgesetze. 1888-tól folytatva öt kötetben. *Bornhak* C. „Preuss. Verwaltungsrecht", Freiburg, 1890. C. *Stängel* „Organisation der preuss. Verwaltung", Lipcse, 1884. A porosz közig. jogra még *Crea A.*, *Rönne*, *Huede Grais*, *Roessler*, *Loening*, *Mayer György* és *Ottó* kézikönyvei. *Gneist Rudolf* számos munkája a porosz közig. egyes ügyágairól. — *Leuthold* „Sächsisches Verwaltungsrecht", Lipcse, 1878. *Riecke* „Verfassung und Verwaltung Württembergs", Stuttgart, 1882.

A francia közigazgatásjogi irodalomban legkitünőbb rendszeres művek irói: „*Vivien*, *Bathie*, *Ducroque*, *Dufourc*, *Vuatrin*, *Gautier*, *Simonet*, *Block Lafferrière*"; kiváló összehasonlitó közigazgatási jogi mű *Ferrand* „Les institutions administr. en France et à l'Etranger", Paris, 1879. *Ferron* Institutions municipales et provinciales comparées" Paris, 1884. A francziák két kiváló folyóirata: „Bulletin de la société de législation comparée" és „Annuaire de la législation étrangére" nagy szolgálatot tesz az összehasonlitó közigazgatási jogi irodalomnak.

Az olasz közig jogot illetőleg *Meucci* könyve „Diritto administrativo" Róma, 1879/83. *Persico*, *Romagnosi*, *Boccardo de'lla Morea*, *Riberi*, *Telesio* könyvei emlitendők, és *Brusa* német nyelvü műve „Das Staatsrecht des Kgr. Italien."

A *spanyol* közigazgatásra *Colmeiro* „Derecho pol. admin. de Espana" Madrid, 1884. *Martinez Alcubilla* „Diccionn. de la administration espanola" Madrid, 1878.

Belgiumra: Vauthier M. „Das Staatsrecht des Kgr. Belgien" Freiburg, 1892. — *De Fooz* „Droit admin. de la Belgique" Brüssel, 1882. — *Giron* „Le droit admin. de la Belgique" Brüssel, 1881. — Az *angol* közigazgatásra „*Amos*" Englisch constit. and Government London, 1883. — *Walter Bagehot* „Engl. Constitution" V. kiadás London, 1888. — *Gneist* Rud. „Das engl. Verwaltungsrecht" Berlin, 1883/84. — Az amerikai Unio közig. jogára világos *Holst* H. „Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika" Freiburg, 1885. — Oroszországra *Gradovsky* „Russisches Staatsrecht" Pétervár, 1883. — Svájczra „Das Staatsrecht d. Schweiz" Erlangen, 1892. — A közigazgatási biráskodásnak, önkormányzati intézményeknek és egyes közigazgatási ágak jogának külföldi irodalma nagy könyvtárt kitevő művekkel gazdag.

és közigazgatásjogi tudomány élénk buzgalommal dolgozik az egységes rendszer alapelvének kutatásában, de még nem jutott általánosan elfogadhatónak elismert eredményhez.

Részünkről nem kivánjuk belekényszeriteni a tételes magyar közigazgatási jogot az ismeretes, de többé-kevésbbé hiányos systemák, jobban szólva „felosztások" egyikébe sem, nem ragaszkodunk szorosan azok valamelyikéhez, hanem a tanczél által javasolt és az elvszerüséget is kimélő következő csoportositással élünk:

Az egész magyar közigazgatási jogot három könyvbe foglaljuk.

Az *első könyv* közigazgatásunknak központilag és területileg legfontosabb *alapszerveiről*, nevezetesen a királyi és ministeri hatóságokról (kir. kormány), a törvényhatóságról és községi hatóságról szól, ezek közigazgatási állására és működésére vonatkozó jogszabályokat öleli föl. E hatóságok feladata átfoglalja, illetve érinti és érdekli a közigazgatás legtöbb ügyágát s a speciális szervezetek is azok körül, azokkal szorosabb vagy lazább kapcsolatban képződtek. Mint általános érdekü szervezet és müködés jogát, ezen könyvben adjuk a közigazgatási biráskodás jogszabályait is.[65]

A *második könyvben* a közigazgatási ügyek jogát egyenkint, illetve czél, tárgy, jelleg (charakter) szerinti rokon csoportokba foglalva tárgyaljuk, együttesen az illető speciális szervezetek alakitására és állására vonatkozó jogszabályokat, ezen eljárásnak indoka az, hogy az összes szervezeti jogot egy külön főrészbe foglalni s igy az illető ügy u. n. materialis jogától elszakitani didaktikailag igen czélszerütlen és elkerülhetetlen ismétlésekre vezetőnek tartjuk.[6]

[65] De az egyes contentiosus esetek az illető közigazgatási ügy specialis jogánál a II. és III. könyvben vettetnek föl. Függelékül ezen kiadásban idecsatoltuk a közig. eljárás egyszerüsitéséről szóló törvény ismertetését is.

[66] E szempontból nem szólunk a kir. kormány alárendelt kir. hatóságokról, hivatalokról és intézetekről együtt az I. könyvben.

Lechner Ágoston a közigazgatás jogát, Stein nyomán haladva, *általános és különös részbe* foglalta. Az általános részben tárgyalja azon szabályokat, melyek a közigazgatás minden körében, ágában hatályosak és azonosak, annálfogva, mert minden közigazgatás, állami szerveknek, államczélra irányzott valóságos tevékenysége; a különös részben az egyes ügyeket, ügyágakat u. n. *vezérelvek* szerint osztja be, mely vezérelvek a közigazgatás egyes ágainak természetét, minőségét hozzák kifejezésre. A jogszolgáltatásnak vezérelve a *kényszer*, mert a jog feltétlenül, kényszerrel is valósitandó; az u. n. belső vagy belügyi véti igazgatásé a *támogatás*, a hadügyi igazgatásé a *katonai fegyelem*, *vak*

E könyvnek roppant joganyaga csoportositására több elvi szempont kinálkozik: követtük a leginkább szokásos öt főügykörnek, u. m. a jóléti (vagy belügyi, politikai), *katonai* (hadügyi-honvédelmi) államgazdasági (pénzügyi), igazságügyi és külügyi közigazgatásnak megkülönböztetését, azon módositással, hogy egy külön részt alkottunk, ama közigazgatási ügyek jogából, melyek sem mivoltuk, sem czéljuk, sem tárgyuk szerint nem illenek azon öt ügykör valamelyikébe, sokkal inkább azok mindenikét érdeklö előfeltételeit nyujtják a közigazgatási rendnek, sikeres müködésnek. E rész (melyet az öt ügyág elibe bocsájtunk), a statisztika ügyét és az u. n. nép rendtartás ügyeit, továbbá az egyesülési ügyet, a kisajátitásnak általános érdekü ügyét és a biztonsági rendőrség jogát tartalmazza.[67]

A *harmadik könyv* a közigazgatási hivatalnoki szolgálat jogát (közhivatalnoki jog) foglalja magában. Ezen jogszabályok tárgyuk és természetük szerint különböznek a közigazgatási jog

engedelmesség: a pénzügyi igazgatás jellegét az adja meg, hogy *az gazdálkodás, gazdaság:* a külügyigazgatásét pedig az, hogy abban a *nemzetközi jog elvei* érvényesülnek.

Gyakori a közigazgatási jog szabályainak azon *tárgyak* szerinti csoportositása, melyekre a közigazgatás vonatkozik; sokan ismét azon *államczélok* szerint osztályozzák a közigazgatási jogot, melyek elérésére a közigazgatás működik; bizonyos, hogy e felosztás kifogásolható azon alapon, mert hatásukat, eredményüket tekintve, a legkülönbözőbb természetü közigazgatási tevékenységek összefolynak.

Csiky Kálmán művének beosztása nagyjában szintén Stein gondolatmenetét juttatja kifejezésre: általános része az alapszervekkel foglalkozik.

Fésüs az egyes ministeri ressortok szerint tárgyalja az illető szervezeteket és ügyeket, a mi természetesen az elvi kivánalmaknak egészen meg nem felel, mert gyakorta tisztán gyakorlati okokból s nem belső természete szerint osztatik be egy-egy ügy valamelyik minister hatáskörébe.

[67] Megjegyezzük, hogy a horvát autonom közigazgatás jogára, noha az is „jus publicum hung particulare“, nem terjeszkedünk ki; továbbá az u. n. *alkotmányi* vagy *közjogi igazgatás* jogára sem, mely a törvényhozási szervezet alakitására, a királyi méltóság betöltésére vonatkozván, az alkotmányjogban részletesen előadatik. A pénzügyigazgatás jogát, mely tanrendünkben külön főcollegiumot képez és irodalmilag is külön művelésre talál, a harmadik kiadás előszavában emlitett okokból egészen mellőztük; az igazságügyi, mint a külügyi igazgatást is csak vázlatosan ismertetjük, mert ezen igazgatási ágak közjoga külön fontos studiumokban (polgári bünvádi perrendtartás, nemzetközi köz- és közigazgatási jog) miveltetik a bel- és külföldi jogirodalomban egyaránt.

[68] Az országgyülés szervezésére és működésére vonatkozó u. n. „*közjogi igazgatás*“ és annak joga az alkotmányjog kézikönyvében foglaltatik.

más vidékeitől; ezeket a közigazgatásnak u. n. szervezési jogelveivel és szabályaival nem szabad fölcserélni; nem a hivatalszervezés, sem a hatósági rendszer és alkatok, sem nem a hatóságok egymáshoz való viszonya képezik ezek tárgyát, hanem a hivatalnoki viszony keletkezése, a hivatalnoki közszolgálat különös jogviszonyainak, a közszolgálatból eredő hivatalnoki kötelességek és igényeknek összessége. A közhivatalnoki jognak a modern közigazgatás igényei szerinti fejlesztése, reformálása, kiegészitése, esetleg egyetlen, rendszeres törvénybe foglalása közigazgatási reformszükségleteinknek legfontosabbika, már ezen szempontból is tanulságos a ma hatályban lévő, vonatkozó jogszabályoknak legalább rövid lényegükben való megismerése.[69]

[69] Terünk nem engedi azon beosztások ismertetését, melyeket a külföld rendszeres közigazgatási könyvei követnek, noha ez igen tanulságos volna azon küzdelmek jellemzésére, a mit a közigazgatási jog rendszerezésének munkájában fáradó tudomány e feladat nehézségével folytat.

I. KÖNYV.

I. FEJEZET.

A királyi kormány működése a közigazgatásban.[1]

15. §. A király hatósága.

A királyi kormány mint szervezet, tág értelemben jelenti a királyt, az összes királyi hatóságokkal egyetemben; szükebb értelemben, a királyt, kormányzó főhatóságaival, jelesül a ministerekkel együtt szokás alatta érteni. E fejezetben ezen megszoritott jelentményben vesszük a kir. kormányt s csak a királynak mint felelőtlen kormánynak és a ministereknek (felelős kormánynak) közigazgatási működéséről fogunk szólani. *A királyi méltóság* megszerzésére (trónbetöltés), a királyi hatalom alkotmányszerü gyakorlatának előfeltételeire és kellékeire, a királynak a törvényhozás hatalmában való részesedésére, s általán *jogalkotási* műkö-

[1] A bevezető részben kifejezett elvi álláspontunk szerint a közigazgatási szervek között a parlament is, illetőleg annak két háza (a velük kapcsolatos hivatalokkal) szerepel, mert ezek sem kizárólag jogalkotási, hanem elég fontos közigazgatási működést is fejtenek ki; számos esetben ezek *executiv* hatóságai a törvényeknek, *concrét intézkedés*, törvény *alkalmazás* rájuk van ruházva. A magyar parlamentről is áll, a mit Laffarriére a francia törvényhozás házairól, mint administrativ jellegü testületekről mond: „*Autorité parlementaire*, celle qui appartient au Parlement, en dehors de ses attributions législatives, et qui consiste à faire des *actes d'administration*, sous forme de lois, de résolutions, de décisions émanées de commisions parlamentaires, ou du bureau des assemblées". (Jurid. admin. I. köt.)

A parlament közig. actusai semmi más forumnak jogi vagy más természetü ellenőrzése, felülvizsgálata, felsőbbségi hatósága alá nem esnek; a mi azonban még nem jelenti a parlament souverainitását.

A parlament közigazgatási jellegü tevékenysége, vagy magának a parlamenti testületnek szervezeti, ügyviteli, gazdászati, egy szóval saját (belső) ügyeit tárgyazza, vagy más államigazgatási ügyekre (külső) vonatkozik; az előbbi a parlamentnek u. n. autonomiájához, önkormányzatához tartozik. A parlament belső igazgatásának ügyeit intézik a parlament plenumán, különböző

déssére és a trónlemondásra vonatkozó jogszabályok ismeretét, már feltételezve a magyar alkotmányjog tanulmánya alapján, itt a királynak *csak közigazgatási állását és functióját* vesszük figyelembe.

Régi közjogi tétel, hogy a magyar állami végrehajtó hatalom *birtokosa* a király. E hatalom teljességét, — beleértve a birói hatalmat is — Verbőczy Hármaskönyve (II. Rész. 3. czim.) szerint a nemzet a koronázással *ruházza át* a fejedelemre. A nemzet tehát az eredeti birtokos s a forrása e hatalomnak, a királyt az mint már a nemzettől átruházott illeti meg. Municipalis közigazgatási szervezetünk (a törvényhatósági rendszer) hiteles tanusága, hogy a végrehajtó hatalomnak ez átruházása még sem teljes, nevezetesen a királyi végrehajtó hatalom nem foglalja magában a közigazgatás egész hatalmát, mert a törvények végrehajtásának önkormányzati helyi hatóságai közvetlenül — s nem a korona utján — nyerik hatalmukat a nemzettől és gyakorolják azt jobbadán a királyi kormány *érdemleges beavatkozása* nélkül. (Ellenőrzése, felügyelete alatt).

A király végrehajtó hatalmát mindenkor törvényszerüleg, a törvények kivánalma szerint, azok határai között, ***köteles*** gyakorolni. „Executiva autem postestas non nisi in sensu legum, per Regiam Majestetam exercebitur“ mondja az 1791. évi XII. t.-czikk. Az 1867. évi VII. t.-czikk hozzáteszi, hogy a király végrehajtó

bizottságain (összeférhetlenségi, igazolási, gazdasági, könyvtári etc. bizottság) és tisztviselőin kivül, az u. n. parlamenti (segéd) *hivatalnokok*, (elnöki tanácsos, titkárok, fogalmazók, könyvtárosok, terembiztosok, gyorsirók), kik valóságos közvetlen állam (országos) hivatalnokok jellegével birnak, élethossziglan alkalmazvák. Ezeknek hivatali jogviszonyait részben törvények (pl. a nyugdijtörvény 1885. XI. ezekre is kiterjed), *részben autonom szabályzatok* (1884-től, módositva az 1893. és 1907. évben) állapitják meg; személyi, fegyelmi és más hivatali ügyeikben azon idő alatt, mig az országgyülés nincs együtt, a belügyminiszter képezi hatósági felsőségüket.

A parlamentnek közigazgatási hatósági jellegére vonatkozik a debreczeni királyi táblának 1892. évi 4848. szám alatt kelt elvi határozata, melyben igy szól: „A magyar képviselőház, mely törvényhozó testület, saját tisztviselőkarral és tisztviselőire fegyelmi hatósággal is bir, minden körülmények között ***hatóságot*** képez.“

Hatáskörüket, teendőiket véve a delegátiók sem mások, mint közigazgatást teljesitő collegialis hatóságok, melyek a törvény szavai szerint ***„tárgyalják***, *kezelik*, ***intézik***“ a közös ügyeket, megvitatják a külügy, hadügy kezelését, azok intézése tekintetében határozatokat hoznak etc. Tudvalevő, hogy a delegátiók alakilag sem törvényhozási testületek közjogunk szerint.

hatalmát csak személyesen gyakorolhatja, senki őt királyi functióiban nem helyettesitheti; igy a nádornak mint királyi helyettesnek, helytartónak, az 1608: XVIII. és 1848: III. törvényczikk által a királynak külföldön léte esetére, adott hatásköre meg van szüntetve.

A királyi Felség a közigazgatásban. I. Az u. n. souveraine kezdeményező actusoknak (l. a bevezetést) a király a tulajdonképeni hatósága. II. Azután van a királynak *törvényvégrehajtó* hatósága.

A törvények szentesitő záradékában ugy, mint a koronázási esküben és kir. hitlevélben is igéri a király, hogy az ország törvényeit, valamint szokásjogát megtartja és *mások által* is megtartatja; ebből is kitünik a királyi joghatóság mind arra, a mi a törvények *foganatositására* szükséges, igy:

1. a közigazgatási szerveknek törvényszerü *megalkotására*, a mennyiben e szervezési jog törvényileg magának a törvényhozásnak, az országgyülésnek, vagy önkormányzatnak fentartva nincs;[2] 2. a közigazgatási szervezet müködésének legfőbb *vezetésére, irányzására és ellenőrzésére*, megtartásával azon különös jogszabályoknak, a melyek a biráskodás szerveinek és az önkormányzati testületeknek függetlenségét, illetve nagyobb önállóságát biztositják; 3. az állam és az államlakosok, bizonyos közvetlen királyi hatáskörbe utalt egyes közigazgatási ügyeinek *személyes elintézésére;* ily ügyek nagyszámmal vannak és minden igazgatási körben előfordulnak.[3]

A törvényeknek szokásos clausulája, mely szerint azok végrehajtásával egy vagy több minister, összministerium etc. bizatik meg, épen nem szünteti meg a királynak azon törvény foganatba vételére vonatkozó végrehajtási hatalmát; e clausulának, a ministeri ressortokat megállapitó jelentősége van, s azon következése is, hogy az illető minister viseli a jogi és politikai felelősségét

[2] Uj állami intézetek, hivatalok, hivatali állások *rendszeresitése* Ő Felsége elhatározása alá terjesztendő. Az országgyülés budgetjoga a király organisatorius hatalmát nem absorbeálta. A király rendszeresit uj állami hivatalokat, meghatározza azok hatáskörét, illetékességét, javadalmát etc. ha csak törvényi vagy királyi rendelkezés bizonyos állásokra nézve e hatalmat másnak nem adja; a budgetben csak a költségek fedezéséről történik határozás.

[3] 1867-ből egy ministertanácsi határozat részletesen felsorolja az elhatározás végett Ő Felségéhez terjesztendő ügyeket, 1867. évi 64. M. E. sz. E. tekintetben azóta törvények és rendeletek számos módositást eszközöltek.

E min. tan. hat. közölve van a pénzügyi szolg. szab. VII. fejezetében.

get, ha a királyi végrehajtó hatalom az illető törvény kellő végrehajtása érdekéből nem gyakoroltatnék.

Felmerül a kérdés, vajjon a király azon alapon, mert őt a végrehajtó hatalom megilleti, a királyi közigazgatás minden egyes ügyében *személyesen* eljárhat-e, intézkedhetik, dönthet-e? Akik erre igenlőleg felelnek, azon elég plausibilis érveléssel élnek, hogy az egészben minden rész is benfoglaltatván, az egyes közigazgatási ügyek közvetlen királyi elintézésére való jogot a királytól meg nem tagadhatni; csakhogy erre egyszerü és rövid feleletül adható az, hogy a végrehajtó hatalom birtoka és gyakorlása között distinguálni kell. A jog minden ágában előfordul, hogy a jogalany bizonyos jogait személyesen nem gyakorolhatja. A király minden irányban csak *„in sensu legum“* gyakorolhatván az executivát, ha törvények akkép rendelkeznek, hogy bizonyos ügyeket, bizonyos szervekkel együtt és illetve ezek utján, ezek *által* intézzen a király, akkor ezen szerveknek megalkotására és azok törvényileg megadott s biztositott hatáskörének fentartására a király is köteles, ezek ügyeit magához nem vonhatja. És megforditva, ha a királynak személyes elintézése alá törvények utasitanak bizonyos teendőket, pl. kinevezést, elbocsájtást, engedélyezést, megerősitést, kijelölést etc. azoknak semminemü királyi hatóságokra való delegálása nem lenne jogszerü, ezek ellátása *kötelező személyes királyi hatáskört képez.* A hol törvények nem intézkednek, ott nincs jogi akadálya annak, hogy a király *bármily csekély* érdekü ügyet maga intézhessen el, avagy nagyfontosságu teendők ellátását esetenkint vagy általánosan ministereire vagy más királyi hatóságokra bizhassa.

Azon határozmányok, a melyeket az 1792. XII. és 1869. évi IV. t.-czikkek a biróságok szervezetére és müködésére nézve megállapitanak, melyek szerint a király a törvényes hatóságokat meg nem szüntetheti, azokon kivül másokat nem állithat, senkit illetékes birájától el nem vonhat etc., analogice a törvények szerint alkotandó és törvényileg szabályozott hatáskörökkel biró összes közhatósági szervekre is érvényes szabályokul mondhatók.

A királyi ellenőrzés.

A király ellenőrzése jogi természete szerint mint *egyetemes administrativ ellenőrzés jellemezhető.* Törvényeink nem zárják ki, hogy a ministerek és más királyi főbb hatóságok által *gyakorlandó* ellenőrzés mellett, a király *személyesen* ellenőrizhesse a közhatóságok összes müködését s azok minden tényéről közvetlenül tudo-

mást, bárkitől informátiót szerezhessen, felvilágositást követelhessen, az ügyiratokat felülvizsgálhassa etc. s az általa észlelt hiányokat közvetlen intézkedéssel, illetve hol erre személyes hatalma nincs, az arra *törvényileg* hivatott hatóságok utján és által orvosolhassa. A király ellenőrzési hatalma a független biróságokra, továbbá az önkormányzati szervezetek működésére is kiterjed.

A királyi közvetlen ellenőrzés hatályos gyakorlásának előmozditására és igy a királyi nimbusnak a nép előtt jelentékeny emelésére szolgálnak az u. n. *felségfolyamodások,* melyek benyujtására s azokban a közhatóságok elleni panasz emelésére is, az állam minden polgára jogosult.

A felségfolyamodások elintézése a király által megállapitott szabályok szerint következő:

A felségfolyamodások három csoportba soroztatnak és pedig: 1. olyanok, melyek legfelsőbb királyi kézjegygyel lesznek ellátva; 2. melyek királyi rendelet folytán „*Ab Imperatore et Rege*“ szavakkal jelöltetnek meg; 3. melyek a Cabinetiroda által minden jelzés nélkul küldetnek le a ministerekhez.

A királyi kézjegy, — legfelsőbb signatura — a király azon rendelkezését jelenti, hogy a folyamodás (panasz, kérelem) beható tárgyalás alá veendő és annak ügyében hozzá *fölterjesztés teendő, anélkül* azonban, hogy ezáltal a kérelem teljesitése már előzőleg biztosittatnék, mert a legfelsőbb signatura által nyilvánitott királyi hajlandóság csak addig terjed, amennyire a kérelem teljesitése tényleg, illetve *jogilag* (törvényszerüleg) lehetséges, vagy az illető arra érdemesnek bizonyul. A minister e tekintetben nyilatkozni köteles a fölterjesztésben és esetleg a létező indokok alapján *kegyelmi* tényt hoz javaslatba.

Az „*Ab Imperatore et Rege*“ jelzés kötelezi a ministert a szükséges puhatolások megtételére és felhatalmazza azt, hogy az eredmény szerint kegyelmi tény kieszközlése iránt javaslatot tegyen, királyi elhatározást eszközöljön ki, vagy pedig *fölterjesztés nélkül* saját hatáskörében intézkedjék, illetőleg a törvények és szabályok szerinti eljárást eszközöltesse.

A minden megjegyzés nélküli felségfolyamodványokat a minister és egyéb hatóságok szabályszerüleg elintézni kötelesek; ha azok valamely intézkedésre vagy hivatalos tárgyalásra támpontot szolgáltatnak, a hatóság köteles az ügy megvizsgálására és ha különös figyelemreméltó okok mutatkoznának, kegyelmi tény iránt

ily folyamodvány alapján is Ő Felségének *kivételesen* előterjesztés tehető.[4]

16. §. A királyi hatóság tényeinek ellenjegyzése és azok tanácsolása.

A király személyes közigazgatási hatóságát, mely az alkotmányos királyi hatalom része, ministereivel gyakorolja.[5] Az 1848. évi III. t.-czikk azt mondja: „A király bármely rendelete, parancsolata, határozata vagy kinevezése *csak ugy érvényes*, ha a Budapesten székelő és a magyar országgyülésnek felelős ministerek egyike által is aláiratik. Ez aláirását nevezik ellenjegyzésnek. Az 1867. évi XII. t.-czikk értelmében fennálló közös ügyekben kelt királyi actusokra a közös ministerek egyikének ellenjegyzése hasonlólag lényeges kellék. Ha a törvényt csak grammatice értelmeznénk, azt kellene mondanunk, hogy az ellenjegyzés érvényre emeli a magában érvénynyel sem biró királyi actust, hogy a király jómódon csak tervezetét nyujthatja a kir. hatóságokhoz tartozó közcselekménynek; de a magyar törvényhozás ratiója nem engedi ezen magyarázatot, mert ugy alkotmányunknak a királyi hatalom tekintetében folyton nyilatkozott szelleme, mint az emlitett törvény alkotásának körülményei, indokai és czélja azt mutatják, hogy a törvényhozás ily messze menni a király hatóságának megkötésében, sőt megsemmisitésében nem akart, hanem biztositani kivánta a kir. hatóság törvényszerü gyakorlását a parlamentáris

[4] A királynak az állampolgárokkal való közvetlen érintkezésére különös alkalmakul szolgálnak a kir. kihallgatások (audientiák), melyek a királyi személyes infomatio és ellenőrzés gyakorlásának szempontjából is fontosak. Az audientiák kétfélék, u. m. külön- vagy magánkihallgatások, 2. általános kihallgatások. A külön kihallgatások által a legmagasabb rendü méltóságok, politikailag fontos személyiségek számára szolgálnak és vagy egyszerüek vagy ünnepélyesek; az utóbbiak különös, az udvari szertartási szabályokban meghatározott dísz mellett folynak le, bennük főleg fejedelmi személyiségek, ezek képviselői (nagykövetek), bibornokok stb. részesülnek. Az általános kihallgatások előre meghatározott és közhirré tett időben adatnak, azokon előzetes bejelentés és az illem s biztonsági szabályok megtartása mellett bárki megjelenhet. Régi időben gyakoriak voltak az u. n. kényszerkihallgatások, „citatio ad audiendum verbum regium“ folytán, melyeken a Felség fontos személyiségeket bizonyos magatartásuk igazolására vagy véleményadásra hivott fel, esetleg neheztelését azoknak tudomásul adta.

[5] A minister előterjesztésére, javaslatára azt jelenti, hogy ily initiálás bevárandó a kir. Felség által; más az, mi a minister „meghallgatásával“ eszközlendő. A ministeri felterjesztések kisérő irattal és a legfelső elhatározás tervezetével küldendők fel. L. Pénzügyi szolg. szab. VII. fejezet.

ministeri felelősség által. Az ellenjegyzés jelentősége tehát nem érvényre emelés, de a felelős minister részéről való kijelentése az illető királyi intézkedés jogszerü (alkotmányszerü) voltának, melyért a felelősséget a minister viseli. Ily értelemben mondható, hogy a ministeri ellenjegyzés *járulékos természetü*, mely egyuttal hiteles tanusitás arra nézve is, hogy a kérdéses actus valóban a királytól ered. Ezek szerint azon felfogás is indokolható, hogy a királynak azon közhatósági (közjogi) rendelkezései, melyeket a vele közvetlen szolgálati alárendeltségben levő ministerekhez intéz, ezekre kötelezők ellenjegyzés nélkül is, illetve már az ellenjegyzés előtt. Ki kell továbbá emelnünk, hogy a királyra, mint legfőbb hadurra, ennek a *vezényletet* (legfelső parancsnoklás, Commando) és *vezérletet* érvényesitő concret parancsaira az ellenjegyzést a törvény szavai daczára nehéz volna általán követelni; a király a haderővel való természetszerü viszonyából folyólag hadvezéri hatósága gyakorlásában, a minister hozzájárulásához sem béke, sem háboru idején nem lehet kötve. Nem terjed azonban ki e kivétel a haderő feletti minden rendelkezésre; vannak különleges törvények is, melyek a véderő egyes elemei tekintetében való bizonyos rendelkezéseket kifejezetten felelős ministeri ellenjegyzéshez kötnek (l. a Hadügyigazgatási jogot II. könyv).[6]

Megjegyzendő továbbá, hogy az ellenjegyzést a királynak minden politikai jelentőséggel biró személyes eljárására, pl. elismerő kir. nyilatkozatokra, köszönetnyilvánitásokra kiterjeszteni a gyakorlat nem szokta következetesen, általánosan; a mi nem jelenti természetesen azt, hogy a ministerek ezekért is felelősséggel nem tartoznának, ha azokat tanácsolták, avagy utólag helyeseknek vallják vagy ilyenekül elfogadják.[7]

A mi a *tanácsadást* különösebben illeti, kérdés, vajjon a magyar király személyes hatósági tényei tekintetében kötelezve van-e (jogilag) előzetes tanácsot, véleményt meghallgatni, azt kérni, előterjesztést, javaslatot bevárni? Vannak törvényeink, igy

[6] A haderő belső *szervezetére* vonatkozó intézkedésekre és a kinevezésekre az ellenjegyzés szükséges, valamint a nem concrét parancsot képező vezényleti rendelkezésekhez is, minők az általános szolgálati utasitások, szabályozások. Nem habozhatunk kijelenteni, hogy azon gyakorlat, mely ennek meg nem felel, alkotmányosnak nem tartható; az 1848 : III. t.-czikkel ellenkezik.

[7] Melyik minister ellenjegyzése szükséges a különböző ügyekben, mennyiben jegyezhetnek ellen egymás helyett is az egyes ministerek, arról a ministeri hatóságról szóló §-ban lesz szó.

az 1298: XXXIII., 1507: V. és VII., 1526: I. és XXXI. etc., melyek határozzák, hogy a király tanácsosai meghallgatása nélkül semmit se tegyen; hogy a király magyar ügyekben magyar honfiak tanácsával éljen. Ezen törvények hatályukban fennállanak, de ennek következménye még nem az, hogy a király initiativája, szabad elhatározása meg lenne semmisitve. A mennyiben törvények meghatározzák, hogy valamit a király ezen vagy ama ministernek *meghallgatása* után, annak *előterjesztésére*, javaslatára tegyen, ez feltétlenül kötelező ugyan, de ki nem zárja, hogy ez ügyekben is ne élhessen más honfiaknak tanácsával, informátiót, véleményt az ország bármely polgárától régi törvényeink szerint (1559: VIII., 1582: I., 1588: III. és IX. stb.) ne kivánhasson. A parlamentaris kormányzat szelleme azonban mindenesetre indicálja, hogy a király tanácsosai főleg a ministerek legyenek.

Az 1848: III. .t-cz. 19. §-a elvileg elfogadta egy államtanácsnak, mint a *korona* mellé rendelt *tanácsadó* testületnek szervezését. olyankép, hogy az a király, vagy nádorhelytartó, vagy ministerelnök elnöklete alatt, mint az országgyüléstől független s annak felelőtlen[8] testület tanácskozzék. A részletes kivitelt a törvény a legközelebbi országgyülésre bizta, de az mai napig sem történt meg, a mi azt mutatja, hogy az államtanács eszméje el van ejtve.[9] [10]

17. §. A királyi hatóság segédhivatalai.

A közvetlen királyi hatóság teendőinek ellátásánál főkép a szükséges irodai munka elvégzésére vannak szervezve a *Cabinetirodák*, jelesül a polgári és katonai Cabinetiroda, az utóbbi, mint neve is mutatja, a királynak a hadügyet illető személyes hatóságánál segédkezik. A Cabinet-iroda de jure az államügyek intézésében érdemi befolyást nem gyakorolhat.

Az irodák egyébiránt nem udvari, de szorosan vett állami hivatalok, hivatalnokai állami functionáriusok, kik javadalmazásukat nem a czivillistából, hanem az állami költségvetés külön tétele alapján nyerik.

A polg. Cabinet-iroda is jelenleg cs. és kir. közös hivatalként van szervezve, noha functiója ép ugy nem közös, mint a magyar

[8] L. Lechner közig. jegyz. IV. kiad. I. köt. 73. l.

[9] Az 1871. évi költségvetési vitában részletesen foglalkozott ezzel a kérdéssel a képviselőház; 1878-ban pedig Schwarcz Gyula országgy. képviselő kész törvényjavaslatot is nyujtott be az államtanács felállitására.

[10] A király tényeinek tanácsolása és ellenjegyzése eminenter közjogi kérdés lévén, arról bővebben közjogi kézikönyvemben (III. rész) van szó.

királyi és osztrák császári méltóság; a magyar törvényhozásnak e kérdésben elfoglalt közjog iálláspontját világosan jelzi azon tény, hogy a polgári Cabinet-iroda költségét *felerészben* s nem a quóta arányában fedezi a magyar állam s e költség nem szerepel a közös költségvetésben, de önálló tétele a magyar állami költségvetésnek.

A Cabinet-irodák közvetlenül a király személyes hatósága alá vannak rendelve; a király állapitja meg szervezetüket, ügyviteli, szolgálati és fegyelmi szabályzatukat, javadalmazásukat[11] etc.[12]

[11] A katonai Cabinetiroda vagy egyszerüen katonai iroda személyzete a haderő kötelékében álló egyénekből áll. — Főnöke rendszerint egy magasabb rangu tábornok, ki egyszersmind a király egyik főhadsegéde is szokott lenni.

A polgári Cabinetiroda hivatali főnöke az igazgató, közvetlen Ő Felsége alá rendelve; személyzetéhez tartoznak továbbá, egy osztályfőnök, Cabinet-titkárok, fogalmazók, kezelő tisztviselők, futárok (fourir), szolgák.

A Cabinetiroda rendszerint kiséri a királyi Felséget utain is, hogy megszakitás nélkül intéztessenek a királyi hatóság teendői.

[12] A királynak egész közjogi hatalmát és méltóságát kifejezésre hozza az *udvartartás*, melynek államjogi vonatkozásairól bővebben az alkotmányjog tudománya szól.

Az udvari szerveknek teendői körében a király és királyi herczegek, herczegnők, s általán a királyi család magánügyeinek intézésén kivül, gyakorta fordulnak elő olyanok, melyeknek államjogi természetük van, melyeknek *intézése valóságos közigazgatási* (biráskodási) tevékenység, t. i. olyan, melyet az állampolgárokra a közig. és birói hatóságok látnak el. Az udvari szerveknek ezért az udvarhoz tartozók ily ügyei tekintetében közhatósági jellegét nem lehet elvitatni; s ezt ugy joggyakorlatunk, mint irodalmunk is elismeri. (Helyesen emeli ki pl. a főudvarnagyi hivatal — Obersthofmarschallamt — mint igazságszolgáltatási államhatóság jellegét Fodor és Márkus Perrendtartása). Ennélfogva a közigazgatási szervezet jogának az udvari szervezetet ignorálni nem szabad, bárha annak kifejezésével is, hogy az udvar személyeinek az országos, illetőleg helyi hatóságok alól való kivétele sem nem szükséges, sem hazai alkotmányunkból nem foly, sem azzal nem áll összhangban, mégis a gyakorlat által elfogadtatott. (Az udvarnagyi biráskodásra nézve 1904. márcz. 2-án törvényjavaslat terjesztetett a magyar országgyülés elé, mely azonban nem tárgyaltatott. L. az Igazságügynél.)

Az 1867 : XII. t.-czikk alapján kétségkivüli, hogy az udvartartás nem képez közös ügyet, hogy a külön magyar kir. udvar szervezésének kivánalma a közjogi alapon megáll. A magyar kir. udvar szervezetének megállapitása a király személyes hatalma köréhez tartozik; ez régi jogunk szerint is igy volt: magától értetődik, hogy a mennyiben mégis vannak törvényeink, melyek az udvari szervezetet illetik, ezek teljes hatályukban foganatositandók; igy pl. a törvények szerint meghatározott udvari méltóságok kinevezendők, azok a törvényileg megszabott functióknál alkalmazandók; az sem kétséges, hogy a ministerium (Elnök) az udvartartás *közjogi vonatkozással* biró minden ügyeiben

köteles alkotmányszerü befolyását érvényesiteni; végül, hogy a magyar állam és király függetlenségének csak oly szervezet felelhet meg, mely közjogi vonatkozásu hatáskör tekintetében, a magyar udvar szerveit, senki másnak, mint a magyar királynak alá nem rendeli.

Az 1893. évi nov. 20-án, a ministerelnök előterjesztésére és ellenjegyzése mellett kibocsájtott királyi rendelet (legf. elhatározás) szerint:

az udvar körében előforduló azon ünnepélyes alkalmakkor, melyek a magyar korona országait mint közjogi cselekmények érdeklik, az udvari *főbb* szolgálat teljesitésével kizárólag magyar zászlósok bizatnak meg; ehhez képest: 1. a koronázási cselekményeknél s ahhoz fűződő ünnepélyeknél; 2. az országgyülés megnyitásánál és berekesztésénél; 3. a magyar delegatió elfogadásánál; 4. azon különleges nemzeti ünnepségeknél, melyek akár egyes jubiláris, akár más országos ünnepélyek alkalmával merülnek föl, a mennyiben annál az udvar *főhivatalainak* főnökei szereplésre hivatva volnának; 5. végül a magyar korona országaihoz tartozó oly egyházi és világi méltóságoknak vagy államtisztviselőknek eskü vagy fogadalom tételénél, kik az esküt vagy fogadalmat a király előtt teszik, az udvartartás főhivatalainak eddig szerepelt főnökei helyett, a király által jóváhagyandó szertartási szabályok szerint, *kizárólag a magyar országzászlósok működnek közre.*

Ugyane királyi rendelet szerint, a királyi család tagjai részéről házasságkötések alkalmával tenni szokott *renunciátiókhoz* a magyar kormány tagjai is mindenkor meghivandók, s a megtörtént renunciatiók, valamint az uralkodóház tagjaira vonatkozó mindazon változások, melyek az 1723 : I., II. törvényczikkben megállapitott trónöröklési renddel kapcsolatban vannak, a magyar kormánynyal *hivatalosan* közlendők.

A magyar udvartartás reactiválását kezdő rendelkezések közé nem sorozható az, hogy Magyarország részére *„Udvarnagy Magyarországon“* czimmel külön udvari méltóság neveztetett ki. Ez functiója szerint inkább *udvarmester* és nem magyar udvari tisztség, hanem a bécsi udvar képviselője, expositurája. A *jelenlegi* állandó udvartartásban megkülönböztetik a *belső* és *külső* udvart; amaz az udvarhoz szorosabb, ez távolabbi viszonyban álló személyek köre. Az udvari hivatalok között legfontosabbak: *a legfőbb udvari hivatalok,* ilyenek: a főudvarmesteri, főkamarási, főudvarnagyi, főlovászmesteri hivatalok; ezek főnökei a legelső rendü udvari méltóságok. A főudvarnagyi hivatal kebelében van szervezve a *családi perek birósága.* A legfőbb udvari hivatalok után vannak az *udvari tisztségek:* Főkonyhamester, fővadászmester, főszertartásmester, főpálczásmester s ezüstfőszertáros. Az udvari legfőbb hivatalok és tisztségek alatt egész sora van az udvari hivataloknak, hivatalnokoknak és szolgaszemélyzetnek. Az udvarhoz tartoznak a val. belső titkos tanácsosok; cs. és kir. kamarások; cs. és kir. asztalnokok, pálczás urak, apródok, s a meghatározott lovag *rendek* tisztviselői, rendjelek tulajdonosai. A m. kir. udvari tanácsosok ez udvari szervezet keretébe nem tartoznak, e minőségük eddigelé puszta czimbeli kitüntetés. A királyné udvarához tartoznak a csillagkeresztes hölgyek, palotahölgyek, udvarhölgyek; v. b. titkos tanácsosok és kamarások nejei stb. Nem pusztán diszül, hanem *valóságos őrségi functiókra is* szolgálnak a különböző udvari őrségek. Főleg *diszőrséget* képez a *m. kir. nemesi testőrség* és a *cs. és kir. arciére testőrség.*

A m. kir. testőrséget 1760-ban Mária Terézia alapitá a magyar kir.

udvar fényére és a magyar nemes ifjak művelésére. 1848-ban felbomlott, de az 1867. április 21-iki kir .leirattal ujra visszaállittatott, olykép, hogy a hadban és békében kitünőleg szolgált magyar nemes katonatisztek biztos és illő elhelyezésben részesüljenek. Kapitánya kisebb zászlós ur (országbáró) s a magyar főrendiház tagja. A magyar kir. testőrségnek Budapestre áthelyezése ujabban is szóba került. Ez a magyar udvar reactiválásának folytatását képezné.

1906-ban szerveztetett a m. kir. darabont-testőrség, mely a budai kir. várlakban és az itt lefolyó ünnepségeknél tesz szolgálatot. Kapitánya nem zászlós ur.

A *cs. és kir. arciergárda.* Ő Felsége legmagasabb személyének közvetlen védelmére és az udvartartás katonai disze emelésére szolgál; tagjai tábornokok, törzs- és főtisztek.

Inkább udvari *rendőrséget* képeznek, de katonailag szervezvék a *darabont testőrség,* a *lovas* és *gyalogtestőrszázad,* melyek legénysége mind altiszti fokozatban van. Nem udvari őrség *a m. kir. koronaőrség,* mely katonailag szervezett test; Budán működik; hivatása a sz. korona őrzése. Személyzeti és fegyelmi ügyeiben a honvédhatóság, szolgálatának ellátása tekintetében a koronaőrök alatt áll.

A koronaőrség a honvédség tényleges állományából egészittetik ki. (A vonatkozó szabályzatot közli Dárday: Közig. Törvénytár I. köt.) Az 1896. évi 2910. eln. sz. honv. rend. a koronaőrség részére szervi határozmányokat tartalmaz.

Az udvari szervezetnél kell megemlékeznünk a *cs. és kir. ház ministerének* állásáról, illetve teendőiről is. Ezen czimet „a legmagasabb császári ház ministere“, a közös külügyminister az 1867 : XII. után is folyton viselte. 1895. október hóban kelt legf. elhatározás óta a czim „cs. és kir. ház ministere“ lőn; tehát ezen állás quasi *közösügyi* szerv jellegét ölté. Báró Bánffy Dezső ministerelnöknek, a m. képviselőház 1895 október 27-én tartott beszéde szerint „nem külön ministeri állás ez, hanem *egy czim,* melyet Ő Felsége azon ministerre ruház, kire az uralkodóház következő magánügyeit bizza: *a*) *közreműködést* az uralkodóház tagjainak egybekelésénél, a házassági szerződések véglegezésénél, kiállitásánál, megerősitésénél és a férjhezmenő főherczegnők renunciatióinál; az uralkodóház tagjainak elhalálozásainál közösen a főudvarmesteri és főudvarnagyi hivatallal; *b*) az uralkodóházban előforduló születések, esketések, halálozások közlését a külföldi uralkodókkal; *c*) válaszok elkészitését azon közlésekre, melyek külföldi uralkodóktól Ő Felségéhez érkeznek; *d*) a királyi család tagjai jogigényeinek, követeléseinek képviseletét külföldön“. A ministerelnök szerint az 1867 : XII. t.-czikkel nincs ellentétben, hogy e teendőket (melyekre — a mennyiben közjogi vonatkozásuak a trónöröklés szempontjából — a magyar kormány *ellenőrzést gyakorol*) *a külügyminister, s illetve a külügyministerium egyik osztálya látja el.* Ugyancsak a ministerelnök szerint, a cs. és kir. ház ministere, *mint olyan,* a közös ministeriumnak nem tagja, állása *nem is országos hivatal;* hogy a közös külügyminister e functióban *csak Ő Felségének* felelős.

A cs. és kir. ház ministerének állását és hatáskörét Ulbrich az osztr. közig. jogra vonatkozó fent id. művében igy határozza meg: (1. köt. 37. lap.) E ministerhez tartoznak — ugymond — „Alle Angelegenheiten, welche auf die staatsrechtliche Stellung des gesammten kais. und kön. Hauses, sowie die *statutarischen* Verhältnisse der a. h. Familie und ihrer Glieder beziehen. Dem

Minister liegt die Verpflichtung ob: die Rechte der reg. Familie zu wahren und zu vertreten, und bei den innern Familienangelegenheiten zu interveniren, nach Massgabe der hierüber bestehenden a. h. Befehle, namentlich die im Familienstatute vom Jahre 1839 festgesetzten Bestimmungen; die gegenseitigen Rechte und Pflichten der Mitglieder des reg. Hauses gegenwärtig zu halten, inbesondere: Anträge in Bezug auf die Erhaltung oder Vermehrung des Stammvermögens, des Familienversorgungsfondes und des Familien Fideicommisses zu stellen; dann für die Flüssigmachung aus dem Staatsschatze den Mitgliedern der Familie zu verabfolgenden Geldern zu sorgen; im Falle der Verehelichung der Mitglieder die Mitwirkung der Entwerfung der Ehepakten, sowohl bezüglich der Beobachtung des Familienstatutes als auch *der Staatsrücksichten*, des Decorums, Titulatur etc; im Falle der Verehelichung mit ausländischen Prinzen und Prinzessinen, die Entwerfung der Vollmachten für die Anwerbungs-, Übergabs- und Übernahmscommissäre, dann der Renunciationsacten der Erzherzoginen, etc. und die Einholung der allfällig erforderlichen Dispensen beim heiligen Stuhle; die Besorgung des *Notariats* bezüglich der, von den Mitgliedern der Familie in Familien oder Staatsangelegenheiten auszufertigenden Urkunden, Entwerfung derselben, die Beglaubigung der Unterschriften; die Führung des Protocolls über die wirkl. geheimen Räthe, Aunfertigung der Ernennungsdecrete derselben und die Interwenirung bei deren Beeidigung.

18. §. A felelős kormány.

A királyi végrehajtó hatalom gyakorlásának „*kormányzó közigazgatást*“ gyakorló főhatóságai a magyar államban a felelős ministerek, kiket együttesen felelős kormánynak neveznek. A ministerek[13] *m. kir. ministerek*, kik a *független* felelős magyar ministeriumot,[14] cs. és kir. *közös ministerek*, kik a közös ministeriumot képezik; a magyar kir. ministerek a magyar államnak kormányzatilag és közigazgatásilag külön ügyeiben, a közös ministerek a Magyar és Osztrák államoknak közigazgatásilag közös ügyeiben gyakorolják hatóságukat, mely hatóság két teljesen független állam hatalmából, illetőleg a magyar király és osztrák császár végrehajtó hatalmából ered, azoknak része.[15]

A független felelős magyar ministerium egyébiránt a közös közigazgatásra is érvényesiti, jobban mondva köteles érvényesiteni kormányzati befolyását.

[13] Az autonom horvát országos kormányzat élén álló bán hatósága azon ügykörben sok analogiát mutat a ministeri hatósággal; a bán a horvát-szlavon országgyülésnek felelős. (1868 : XXX. t.-cz.)

A magyar állami és a közös főszámszék, nem kormányzó, de a ministeri hatóságtól független központi speczialis feladatu hatóságok.

[14] Ez elvi meghatározás és törvényi szabálytól (1867 : XII.) eltérés van, mivel bizonyos külön ügyek is odautalvák a közös ministerek hatáskörébe. L. alább a ministeri hatáskört.

[15] Ezért császári és királyi e közös szervek jellege.

1. A *ministerek számának, elnevezésének* és székhelyének minden változtatása csak törvény által, vagy törvény alapján történhetik. A magyar kir. ministeri állások száma tiz, névszerint van: a ministerelnöki, személykörüli, belügyi, pénzügyi, kereskedelmi, földmivelési, vallás- és közoktatási, honvédelmi és horvát ministeri állás; a közös ministerium három, u. m. a közös hülügyi, hadügyi és pénzügyministeri állásból áll.[16] A cs. és kir. ház ministerének állása nem külön ministeri állás, nem országos állás, hanem czim, (L. az előző szakasznak az udvartartásra vonatkozó jegyzetét), melyet a Felség nem ministerre is ruházhat.

II. A ministeri állás betöltésének módjára nézve bizonyos különbség van a ministerelnök, magyar ministerek és a közös ministerek állása között. A ministerelnököt a király közvetlenül, előterjesztés nélkül, de ellenjegyzés mellett nevezi ki. Az ellenjegyzést akár egy Budapesten székelő minister, akár a kinevezett ministerelnök maga, akár lelépő elődje is teljesitheti. (Előbbire is volt példa 1848-ban és az alkotmány helyreállitása utáni első ministerelnök kinevezésénél.) A többi magyar kir. ministert az 1867 : VIII. t.-cz. értelmében a ministerelnök *előterjesztésére* és *annak ellenjegyzése* mellett nevezi ki a király. Az 1848 : III. t.-cz. ugy rendelkezett, hogy a ministerelnök ministertársait csak legfelsőbb *megerősités* végett hozza javaslatba a koronánál. A közös ministerek kinevezésének előterjesztése és ellenjegyzése iránt külön törvényi rendelkezés nincs, az általános elv szerint a közös minister lelépő elődjének, saját magának, vagy bármely közös ministernek ellenjegyzése mellett kinevezhető;[17] [18] közjogilag helyesebb volna, ha az előterjesztést a két állam ministerelnökei együttesen tennék meg.

[16] Az 1848 : III. t.-cz. egyes ministeriumokról nem, hanem a ministeriumnak belügyi, pénzügyi etc. osztályairól szólt, mely osztályok élén állanak a ministerek. A közös ministeri állások az 1867 : XII. t.-cz. alapján keletkeztek és pedig de jure mindhárman, noha a régi külügyi és hadügyi osztrák ministeriumok annak alapján csak megfelelőleg reorganisáltattak. A horvát-szlavon ministeri állást az 1868 : XXX. t.-cz. 44. §-a rendszeresíté és annak hatáskörét is körvonalozta. Az 1889 : XVIII. t.-czikk tulajdonképen nem uj ministeri állásokat szervezett, hanem már volt ministeriumok elnevezését és megfelelőleg hatáskörét módositá; ugyanis a törvény 2. §-a igy szól: „A közmunka és közlekedési minister ezentul *kereskedelemügyi*, a földmivelés, ipar- és kereskedelemügyi minister pedig *földmivelésügyi* ministernek fog neveztetni.“

[17] A külügyminister tényleg primus inter pares a közös ministerek között, gyakorlat szerint ő jegyzi ellen a másik két minister kinevezését, ő van megbizva a közös ministertanács elnökségével is. (L. alább.)

Itt emlithető föl, hogy a közös hadügyministerium tengerészeti osztályá-

III. A vonatkozó szervezeti törvények ugyan nem kötik meg a király kezét ministerei kiválasztásában, *kellékek* megállapitása által; ámde nem kétséges, hogy a ministerek is mint országos méltóságok és tisztviselők, a hatályban levő törvények szerint csak oly *magyar honosok* lehetnek, kik gondnokság vagy csőd alatt nem állnak, büntett vagy vétség miatt vád alatt, szabadságvesztésbüntetés hatálya alatt nincsenek, nyereségvágyból eredő büntett miatt elitélve nem voltak, hivatalvesztésre szóló itélet hatálya alatt nem állanak (1883 : I. t.-cz.) és a kik az 1868. évi XLIV. t.-cz. azon rendelkezéséhez képest, hogy az országos kormányzat hivatalos nyelve a magyar, a magyar nyelvet birják. A horvát ministerre a horvát nyelv ismerete is az 1868 : XXX.-ból kifolyólag *jogi kellék*nek mondható, de az már nem, hogy Horvát-Szlavon községi illetőséggel birjon. A közös ministernél magyar vagy osztrák honosság s az kivántatik, hogy a közhivatalviselés általános kellékeit mind az osztrák, mind a magyar állami jog szerint birja.[19]

IV. A ministerek elbocsájtásában a korona teljes jogi szabadsággal járhat el; az elbocsájtó határozathoz az általános szabály szerint ellenjegyzés szükséges[20] az ellenkező gyakorlat a törvényesség szempontjából kifogásolható. A minister egyébiránt állását elbocsájtó királyi rendelkezés nélkül is elvesztheti az által, hogy a rendes büntető biróság által hivatalvesztésre, politikai jogainak felfüggesztésére avagy *viselt hivatalá*-nak elvesztésére jogerősen elitéltetik; ha reá a ministeri jogi felelősség érvényesitéseképen az 1848 : III. illetve 1867 : XII. értelmében alakitott biróság a hivatalvesztést kimondja; elbocsájtandó lesz a minister, ha elveszti azon

nak főnöke (Marine-Commandant) teljesen önállólag intézi a hadi-tengerészet ügyeinek ministerialis igazgatását.

[18] A horvát bánt a m. kir. ministerelnök ajánlatára és ellenjegyzése mellett nevezi ki a király.

[19] A ministeri állás természete kizárja, hogy a minister *tettleges* katonai szolgálatban is álljon; az 1873 : XXXIV. t.-cz. szerint a horvát bán sem birhat katonai hatáskörrel, de tartalékos vagy szolgálaton kivüli viszonyu katona lehet.

[20] L. Lechner Közig. Jegyz. 74. lap. Ellenkező nézetben van Polner, ki az ellenjegyzést, a mennyiben a felmentés közvetlen az illető ministerhez van intézve, nem tartja elengedhetetlenül szükségesnek.

A minister elbocsátásának ki általi ellenjegyzéséről nem rendelkezik külön a törvény, ezért az általános szabály áll, hogy elegendő a Budapesten székelő ministerek egyikének ellenjegyzése; a közös ministerekre egy közös minister ellenjegyzése.

kellékeket, melyek a magyar államban az állami közszolgálathoz általában és elengedhetlenül kivántatnak. (L. e mü III. könyvét.)

19. §. A ministeri hatáskörről.

A ministeri hatáskör alatt az összes ministeriumnak vagy egy-egy ministernek ügykörét, teendőit érthetjük.[21]

Szokásos az egyes minister közigazgatási hatás vagy ügykörét, ressortját, az ő tárczájának is nevezni; ily értelemben nálunk minden ministernek van tárczája, de törvényeink (1868 : XXX. és 1848 : III.) a ministeri tárczát inkább azon jelentményben veszik, hogy az azon nagy igazgatási ügyágat jelenti, melynek élén a minister áll; ugy, hogy e szerint azon ministerek, kiknek ily ügyága s alárendelt hatóságai nincsenek: tárcza nélküliek, habár egyes közigazgatási, törvény végrehajtási teendők hárulnak is reájuk; igy a ministerelnök, a mennyiben t. i. *tárczát nem vállal*, a horvát minister, a személykörüli minister.[22]

A magyar felelős ministerium hatáskörét illetőleg az 1848: III. törvényczikk ugy rendelkezett, hogy mindazon tárgyakban, melyek addig a m. kir. cancellariának, helytartó-tanácsnak és kincstárnak hatásköréhez tartoztak, vagy *azokhoz tartozniok kellett volna* s általában minden polgári, egyházi, katonai, kincstári, honvédelmi tárgyakban Ő Felsége kizárólag e ministerium által fogja a végrehajtó hatalmat gyakorolni. E rendelkezés lényeges módosulást szenvedett az 1867 : XII. törvényczikk által, mely a közös ministerium hatáskörét elvilegesen igy határozta meg (27. §.): „Egy közös ministeriumot... azon tárgyakra nézve, a melyek mint *valósággal közösek*, sem a magyar korona országainak, sem Ő Felsége többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak. E ministerium a közös ügyek mellett sem egyik, sem másik résznek külön kormányzata ügyeit nem viheti, azokra *befolyást nem gyakorolhat*:“ Megjegyzendő azonban már itt, hogy ezen elvet a maga teljes szigorában az utóbbi törvényhozás nem tartotta fenn, mert a közös ministereknek és azok alá rendelt közös szerveknek befolyást közvetitő — átruházott — hatáskörében müködést engedett, a két állam külön ügyeinek nyilvánitott ügyekre is, igy pl. a

[21] A ministernek a törvényhozás körüli szereplését és u. n. jogalkotó rendeletek kibocsájtására vonatkozó jogát itt nem veszszük figyelembe.

[22] Tárcza nélküli minister szorosan véve a csupán parlamenti szereplésre hivatott minister, szónok-minister, vagy csak bizonyos elvet repraesentálni hivatott ministerek, minőkkel a külföldön itt-ott (pl. Austriában) találkozunk.

hadügy körében a közös hadügyministernek a hadkiegészitési, élelmezési, beszállásolási stb. ügyekre befolyást adott; a közös külügyminister *közvetitése* igénybe vétetik, a nemzetközi szerződésekre vonatkozó intézkedéseken kivül, tisztán egyik állam külön ügyeinek nemzetközi vonatkozásainál (consularis birósági, egyházi ügyek, jogsegély) etc.[23]

A mi már most az egyes ministerek ügykörét közelebbről illeti, azt nem törvények határozzák meg részletesen minden ministerre. A közös ministerek ressortjai elkülönitvék, közelebbről meghatározvák az 1867 : XII. törvényczikk a közös külügyre, közös hadügyre és közös pénzügyre vonatkozó rendelkezései által s későbbi oly törvényekkel, melyek a közös ministereknek ujabb jogkört engedtek. A horvát minister hatáskörét szabatosan meghatározta s elkülönité az 1868: XXX. 44. §-a és 1873: XXXIV. t.-czikk 44. §-a, igy: Horvát-Szlavon-Dalmátországok érdekeinek képviselése tekintetéből ezen országok részére a Budapesten székelő központi kormányhoz egy *tárczanélküli* külön horvát-szlavon-dalmát minister neveztetik ki. Ezen minister szavazattal biró tagja a közös ministertanácsnak s a közös országgyülésnek felelős. Ugyanő képezi a kapcsolatot Ő Felsége s a horvát országos kormány közt; ezen minőségében a bánnak Ő Felségéhez intézett előterjesztéseit változatlanul és késedelem nélkül felterjeszti és csak azon esetben, a midőn az 1868 : XXX. t.-czikkben megállapitott állami közösség vagy érdekek közössége szempontjából kételyek merülnének fel, a mennyiben azok a bán meghallgatása után el nem oszolnának, terjeszti Ő Felsége elé egyidejüleg, de elkülönitve saját, illetőleg a közös kormány vonatkozó észrevételeit.

[23] A közös szerveknek nem közösügyi teendői ma már nagy számmal vannak; többek között a magyar anyakönyvi ügyekben az 1895. évi 3103. sz. összministeri rendelet szerint a követek és consulok mint magyar kir. anyakönyvvezetők járnak el; az 1895. évi 3112. sz. összministeri rendelet a közös katonai hatóságok magyar anyakönyvi ügyekben bizonyos hatáskörrel ruházvák föl. Az 1879 : XXXVI. t.-czikk (Beszállásolási törvény) és a Consuli biráskodási törvény képviselőházi tárgyalásánál kiváló jogászok (Szilágyi Dezső) fejtegették a közös ministereknek nem közösügyi teendőkben való hatósága természetét. Nem közösügyi teendőt ruház a közös ministeriumra az 1880 : III. t.-cz., mely a megszállott tartományok administrátiójáról rendelkezik. Nem közösügyi teendő a külügyministerek azon functiója, melyet mint a cs. és kir. ház ministerei gyakorolnak, nem közösügyi functió az sem, mely a consuli főtörvényszékre vonatkozik. E functiók ,a mennyiben közjogi vonatkozásuak, kétségkivül a két állam külön ügyeinek minősithetők.

A többi magyar ministernek hatásköre a személykörüli ministert kivéve, a szervezési törvényekben részletesebben nem állapittatott meg, sőt bizton eligazitó elvi rendelkezésekkel sem különittetett el,[24] hanem 1848-ban a nádor-főherczeg és 1867-ben Ő Felsége elnöklete alatti ministeri értekezleten állapittattak meg részletesen a ressortok; de azóta nevezetesen módosultak és pedig vagy a ministerium megállapodásai után költségvetési törvények alapján, vagy egyes ügyekre bizonyos minister hatáskörét megállapitó, megszüntető törvények és rendeletek folytán.[25] Nem szükséges kiemelni, hogy a mennyiben akár költségvetési, akár más törvény egy-egy minister hatáskörét meghatározta, azt azután kormányrendeletileg módositani nem lehet.[26]

20. §. A minister közigazgatási működése.

Rövid általánossággal a minister közigazgatási functióját igy jellemezhetjük:

I.

a) A minister gondoskodni köteles ressortjához tartozó törvények végrehajtásáról s a feladata körébe eső összes állami, köz- (és vagyoni) érdekek védelméről.[27] Az u. n. végrehajtási clausula nem előfeltétele a törvény végrehajtására vonatkozó ministeri kötelezettségnek. Ha egy törvény életbeléptetése időpontjának meghatározása a ministerre van bizva, ez nem jelenti az időpont tetszés szerinti elhalasztását; a minister az életbeléptetésre szükséges előkészitő intézkedéseket rendes hivatali gondossággal megtenni és azok megtörténte után az életbeléptetést eszközölni tartozik; ha az életbeléptetés netáni anyagi előfeltételeit a törvényhozás megtagadja, a minister az e miatti késedelemért természetesen nem felelős.

[24] Az 1848 : III. a ministerialis ügyágakat csak névszerint jelölte meg. Kivételt a személykörüli ministernél tett, mely ministernek e törvényben megállapitott hatásköre azonban tulnyomó részt a közös ministerekre szállott.

[25] A költségvetési törvény tételei, azután az egyes ministeriumok u. n. *ügybeosztási táblái* tüntetik föl részletesen a ministeri hatásköröket.

[26] Ha valamely közigazgatási ügyet illetőleg a ministeri forum kifejezetten szabályozva nincs, s esetleg hatásköri vita támad több minister között, a ministertanács az ügy természete szerint utalja azt valamelyik minister hatóságа körébe.

[27] A költségvetési törvényt saját ressortjuk ügyeit illető részében a ministerek hajtják végre. (1897 : XX. 20. §.)

b) A minister végrehajtási rendeletével meginditja az alája rendelt hatósági szervezet müködését; az utasitásokkal, instructiókkal irányitja, corrigálja, kitanitja a törvények alkalmazásáról, értelmezéséről; gyakorolja a főfelügyeletet és ellenőrzést az illető hatósági szervezet functiója felett.

Ellenőrzési és felügyeleti hatóságából folyólag gondoskodik a tapasztalt hiányok megszüntetéséről, orvoslásáról, a mennyiben az orvoslás törvény által más hatóság (polgári, büntető, közigazgatási biróság, önkormányzat) hatáskörébe van utasitva, az orvosoltatás iránti intézkedéseket teszi meg.

c) Foganatositja az országgyülési határozatokat, gondoskodik arról, hogy a parlamentaris ellenőrzés gyakorlása czéljából a törvények, országos határozatok szerint szükséges jelentések, kimutatások, előterjesztések stb. megtétessenek.

d) Intézkedik (dönt, itél, határoz, ügyleteket köt) első, illetőleg felsőbb fokozatulag concrét ügyekben, a melyeket a törvények, rendeletek és szokásjogok hatáskörébe utalnak.

Ezt az intézkedési jogkört törvényeink rendkivül tágitották, a ministernek döntése alá minden ügyágban rendkivül sok ügyet utaltak s megteremtették a legnyomasztóbb centralisatiót. A ministerek ma nálunk nemcsak a gouvernementalis működéssel (regulativ közigazgatás), nemcsak a ministerialis (kebelbeli) és az alájuk rendelt hatósági szervezetnek és személyzetnek ügyeivel, de az *egyesek különböző közigazgatási* ügyeinek elintézésével is oly mérvben terhelvék meg, hogy a tulajdonképi *kormányzati*, vezetési functió háttérbe szorul, annál is inkább, mert államtanács hiányában a törvények előkészitése és jogalkotó rendeletek kibocsájtása is nagyon igénybe veszi az egyes szakministereket. Meglehetősen korlátozatlan a felebbezhetőség is (1901: XX. t.-cz.), az alsóbbfoku hatóságok határozataira, sőt törvényhatóságok és községek saját belügyeikre vonatkozó intézkedéseire nézve is; s nagyszámu a hivatalból jóváhagyás végett felterjesztendő alsó hatósági intézkedések száma. A ministeri intézkedések elleni orvoslat a meghatározott kevés számu esetekben a közigazgatási biróság előtti panasz (1896 : XXVI. t.-cz.) más esetekben a minister döntése *végérvényes;* a ministerelnök vagy a ministertanács sohasem felebbviteli, vagy panaszforum az egyes minister intézkedése ellen; a ministernek az országgyülésen esetleg felelősségre vonása nem jelenti azt, hogy az országgyülés hatósági felsőség a ministeri intézkedések tekintetében.

A ministerek a törvényileg hatáskörükhöz tartozó közigazgatási ügyek elintézésében parlamenti utasitások (országos határozatok) által nem korlátozhatók, de a parlament hatóságához tartozó ügyek tekintetében a parlamenti határozatok foganatositó szerveikép tekinthetők s e müködésükben a parlament felsőségüket képezi.

A ministerek törvények vagy királyi rendeletek által egyenesen reáruházott intézkedési hatóságát alantas hatóságaira nem delegálhatja, hanem azt betölteni köteles. Nem illeti meg a törvény vagy rendelet *kifejczett felhatalmazása* nélkül a felmentési jog a ministert, vagyis azon hatalom, hogy a törvény vagy általános szabályozását tartalmazó rendelettől egyes esetekben eltekinthessen.

II.

A *minister mint segédszerv.* A ministerek hatáskörében olyan müködéseket is találunk, a melyeknél fogva ők mint más, nevezetesen a királyi (személyes) hatóság *segédei* jelentkeznek,[28] igy *a)* előkészitik javaslat, előterjesztés, felterjesztés stb. alakjában a király által kiadandó rendeleteket, intézkedéseket és pedig törvény kötelező rendelkezéséből folyólag *szükségképi* ezen előkészitő müködésük, vagy pedig csak facultativ; *b) ellenjegyzik* a királyi hatósági intézkedéseket, rendeleteket; *c) foganatositják* a királyi elhatározásokat.

Előkészitési és ellenjegyzési segédkezésükben a magyar, illetőleg a közös ministerek egymást bizonyos határig helyettesithetik. A mennyiben ugyanis törvénynek világos rendelkezése vagy egy-egy minister állásának specialis jellege ki nem zárja, a Budapesten székelő m. kir. ministerek egymás helyett kölcsönösen teljes joghatályulag ellenjegyezhetnek, illetőleg előterjesztést is tehetnek.

A személykörüli ministernek és a horvát ministernek hatáskörébe eső ügyekben más minister általi ellenjegyzésnek nincs helye, de viszont ők sem jegyezhetnek ellen más ministerek szakmájához tartozó ügyekben.[29]

[28] Előfordul, hogy egyik minister a másiknak véleményezőleg obligate vagy fakultative segédkezik, midőn t. i. azáltal bizonyos rendelet kibocsájtásánál, vagy intézkedés megtételénél *„meghallgatandó“*, illetőleg megkérdeztetik. A ministerek a ministertanácsnak, mint collegialis külön hatóságnak is lehetnek foganatositó segédszervei.

[29] A horvát *autonom* közigazgatás ügyeiben kelt királyi rendelkezések kettős ellenjegyzés alá esnek; a horvát minister ellenjegyzi azokat és elvállalja

21. §. A ministerium — ministertanács — mint testületi hatóság.

A ministerialis hatóság tulnyomó nagy részében individualisan t. i. egy-egy minister által önállóan gyakorlandó; de vannak esetek, ügyek, melyek intézését, eldöntését vagy azokra nézve a kir. Felséghez teendő javaslatot, előterjesztést, a hivatott jogalkotó tényezők kifejezetten a felelős magyar ministerek összességéhez utalják, a *ministerium, „összministerium, összkormány, minisztanács"* hatósági hatáskörét állapitják meg. Ennek folytán az egyes ministerek hatósága mellett, külön collegialis hatósággá[30] lett a ministertanács, mely ily minőségben határozatait szavazás utján, tehát *szavazattöbbséggel* is hozhatja.

A törvények 1867 óta gyakorta állapitják meg a ministertanács hatóságát, pl. az 1871: XXXII., 1873: XXVII., 1875: XXXVI., 1885: III., 1890: XIX., 1890: XXV. t.-czikkek az összministeriumra biznak bizonyos birósági területváltoztatásokat; az 1880: XXXI. t.-cz. szerint a helyi érdekü vasutakat a ministerium engedélyezi; az 1890: I. t.-czikk a törvényhatósági utadónak 10%-on felüli emeléséhez a ministerium jóváhagyását kivánja; az 1886: XXI. 68., 73. §-aihoz képest a ministerium ruházzá fel a főispánt rendkivüli hatalommal; az 1885: VII. t.-czikk szerint az örökös és élethossziglani főrendiházi tagságot a király a ministertanács felterjesztésére adományozza; az 1879: L. t.-cz. szerint az ünnepélyes (oklevéllel való) honositás iránt a ministertanács tehet javaslatot; az 1886: XX. és 1890: V. t.-cz. értelmében a népfölkelésnek és hónvédségnek az ország területén kivüli alkalmazásához — ha az országgyülés együtt nincs — az összministerium beleegyezése kell, az 1891: VIII. t.-cz. szerint a bosnyák csapatok Ő Felsége rendeletére a ministerium *beleegyezésével* hozhatók magyar területre; szaporitásukhoz is a ministerium beleegyezése szükséges, az 1897: XX. t-cz. szerint elodázhatlan költségvetésen kivüli kiadások csak a ministertanács *beleegyezésével utalványozhatók*, stb. Számos esetekben a ministeriumot hatalmazta föl az országgyülés fontos jogalkotó rendeletek kibocsájtására.[31]

a felelősséget azokért jogilag és politikailag a magyar országgyülés előtt; a horvát bán ellenjegyzi azokat és elvállalja a jogi és politikai felelősséget azokért a horvát országgyülés előtt.

[30] A ministertanács ily ügyekben nemcsak tanácskozó, értekező összejövetele a ministereknek, de egyenesen intézkedő, rendelkező testület.

[31] A ministertanácsi, összministeri rendeleteket a mai gyakorlat szerint

Nem azonos hatásu az *egyes concrét* intézkedések vagy rendeletek kibocsájtásának a ministertanácsra bizásával némely törvényeknek azon clausulája, mely szerint a végrehajtással a ministerium bizatik meg. Ezen esetekben csak annak meghatározása tartozik a ministertanács hatáskörébe, hogy mely minister, vagy mely ministerek mily részben hajtsák végre összetes esetekben a törvényt.[32]

A törvények mellett és azok határai között, királyi rendelkezésekkel is lehet bizonyos ügyek elintézését a ministertanácsra ruházni, tehát ennek collegialis hatósági körét tágitani. Nálunk volt országos határozat (képviselőházi) is, mely a ministereket utasitja, hogy az előirányzat nélküli kiadásokat előzetesen *ministertanács* elé vigyék. E kötelességet az államszámvitelről szóló 1897: XX. t.-cz. 16. §-a törvénybe iktatá s a ministertanács beleegyezését kivánja a tulkiadáshoz.

Nem tévesztendők össze a ministeriumnak collegialis hatásköréhez tartozó ügyekkel az egyes ministerek azon ressort ügyei, melyeket ezek gyakorlat vagy közös megállapodás szerint, illetve tisztán, szabad elhatározásból visznek a ministertanácsba, azoknak politikai, államgazdasági hatásánál vagy máskép általánosabb érdekü voltánál fogva.[33] Ily ügyekben azonban a szakminister lévén a „hatóság“, annak ellenére jogérvényesen a ministerium nem határozhat.

A ministertanácsnak mint testületi hatóságnak eljárását törvény nem szabályozza. Gyakorlat szerint e tanács ülései nem nyilvánosak; azokon rendesen a ministerelnök elnököl, előadók a ressortministerek, illetve azoknak oda rendelt magasabb rendü tisztviselői; az ülésekről jegyzőkönyvet vezetnek. Szavazata minden ministernek van. A ministeri jelleggel nem biró azon egyéneknek (rendszerint magasrangu tisztviselők), kik valamely minis-

a ministerelnök bocsájtja ki és irja alá; a ministerium javaslatait *ennek nevében a ministerelnök teszi a királynál.*

[32] L. Polner i. m. Analog az eset, midőn a ministeriumra általában bizatik valamely ellenőrzés, befolyás etc. gyakorlása; igy pl. az 1880 : VI. t.-cz. Bosnia administratiójának vezetését *a közös ministeriumra* bizta; s a magyar *ministeriumot* ezen administrátióra való befolyás gyakorlatára kötelezte.

[33] Vagy mert ministertársaikkal egyetértésben kivánnak maradni. Ily esetekben a ministertanács nem rendelkezik; a capacitáción tul nem megy.

terium (ideiglenes vezetésével vannak megbizva, a ministertanácsban határozó szavazatuk nincs.[34]

A közös ministerium nem képez „*testületileg határozó, elintéző*" *hatóságot*, mint ilyennek nincsenek *concrét-ügyei;* a közös ministerek tanácsa nem külön hatósági intézmény, az tehát csak egyszerü értekezés, tanácskozás jellegével birhat. Ugyanezt mondhatjuk azon „*közös ministeri tanácskozásokról*", melyeken a közös ministereken kivül a monarchia két államának ministerei is — vagy azok egy része — résztvesznek. Idevonatkozólag idézzük a magyar kormányelnöknek a magyar országgyülés képviselőházában 1895. október 27-én tartott beszédéből[35] a következőket: „A közös külügyminiszter nem elnöke a közös ministeriumnak, hanem csakis a közös ministertanácsban való elnökléssel bizatott. Oly *ministeri értekezlet*, melyen a közös ministereken kivül a monarchia két állama kormányainak tagjai is részt vesznek, nem egységes ministertanács, melyben a határozatok esetleg szavazás utján szótöbbséggel hozatnának s a melynek megállapodásai a két kormányra feltétlenül kötelezők volnának, hanem csak az esetben, ha azokhoz az illető kormányok akár az értekezleten magán való kijelentés, akár utólagos elfogadás utján hozzájárultak." Ezeken a közös, jobban mondva *vegyes* ministeri tanácskozásokon való elnökléssel a közös külügyminister nem bizatott, nem is bizathatott meg, mert ő ressortministere a két, t. i. osztrák és a magyar ministerelnöknek, a kiknek felváltva kellene elnökölniök e conferentiákon, ha nem Ő Felsége személyesen elnököl.

22. §. A ministertanács mint hatásköri biróság.

Az 1869. évi IV. t.-czikk, mely az igazságszolgáltatásnak és közigazgatásnak szerveikben való elválasztását declarálta és kimondotta, *hogy a birói és közigazgatási hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak, a m. kir. ministertanácsot tette a kir. biróságok és közigazgatási hatóságok között felmerülő akár positiv, akár negativ hatásköri összeütközések* (Conflits de compétence, Conflits d'attribution) *biróságává;* a nélkül, hogy közelebbről szabályozta volna a hatásköri összeütközések ügyét, kijelölte volna a

[34] Ezek egyébiránt az általuk vezetett ministerium ressortját illető ügyekben sem teljesithetnek *ellenjegyzést*.

[35] Interpellátióra adott válasz. A közös külügyminister állása közjogilag teljesen egyenlő a másik két közös ministerével.

hatóságokat, feleket, melyek a hatásköri panasz emelésére jogositva vannak.[36]

A pénzügyi biróságról szóló 1883: XLIII. t.-czikk is megmaradt az idézett törvény álláspontján és igy rendelkezett: „ha a pénzügyi biróság, a kincstár képviselője hatásköri kifagásának helyt nem adva, magát illetékesnek nyilvánitaná, e határozat a pénzügyministerrel közlendő, a ki 8 nap alatt értesiteni köteles a biróság elnökét, ha a hatáskör kérdését a ministertanács elhatározása alá akarja terjeszteni; ha pedig magánfél emel kifogást a pénzügyminister illetékessége ellen azon okból, mert az ügyet a pénzügyi birósághoz tartozónak véli s a minister a kifogásnak helyt nem ád, 8 nap alatt jogosult a magánfél a hatásköri panaszt a pénzügyministernél benyujtani; mig a ministertanács a hatáskör kérdésében határozott, az ügy érdemleges elintézése függőben tartandó."

Egyfelől a pénzügyi közigazgatási biróság, másfelől a közigazgatási hatóságok vagy a rendes biróságok között felmerült hatásköri összeütközések elintézésével szintén a ministertanácsot bizta meg az 1883. évi XLIII. törvényczikk.

A közigazgatási biróságról szóló 1896 : XXVI. t.-czikk 131. §-a azt rendeli, hogy ha a közigazgatási biróság eljárása ellen a középfoku közigazgatási hatóság, illetőleg a minister hatásköri kifogást tett és a biróság mégis illetékesnek nyilvánitja magát, határozatáról a további eljárás felfüggesztésével az illető ministert az ügyiratok megküldése mellett értesiteni köteles. A minister, ha a hatásköri kifogást tovább is fentartja, nyolcz nap alatt értesiti a közigazgatási biróságot, hogy a felmerült összeütközési esetet a hatásköri összeütközések elintézésére hivatott *biróság* elé terjesztendőnek találja. Mig e biróság nem határoz, a közigazgatási biróság az ügy érdemébe nem avatkozhatik. Az itt emlitett külön biróság, a közigazgatási bírósággal „junctim" meg nem alkottatván, az 1896: XXVI. 159. §-a kimondja, hogy egyelőre a közigazgatási biróság és a közigazatási hatóságok, valamint a közigazgatási biróság és a rendes biróságok között felmerülő hatásköri összeütközéseket is a ministertanács intézi el.

Nem kétséges, hogy a ministertanács a hatásköri biráskodásra e functió természete és a ministerium politikai jellege foly-

[36] 1877 : XX. 204. §. rendeli, hogy a gyámhatóságok és biróságok közötti hatásköri viták a gyámhatóságok részéről a belügyministerhez jelentendők föl.

tán épen nem alkalmas és hogy az a jogállamnak, a birói függetlenség kivánalmának, a hatalmak jogrendje fentartásának meg nem felel. Törvényhozásunk az ép idézett határozmányok szerint szintén e nézetet vallja. Már 1895-ben, kormányi megbizásból, készittetett is egy törvénytervezet, mely a hatásköri összeütközésekre egy a birói függetlenség és szakképzettség minden attributumával felruházott külön biróságot contemplál s a „conflit" támasztásának jogát s az eljárást is jól szabályozta.[37]

A ministertanácsnak *mint hatásköri biróságnak* eljárási módja sem törvénynyel, sem rendelettel nincs szabályozva. Gyakorlat szerint az eljárás nem nyilvános és irásbeli; előadó a közigazgatási hatóság és rendes biróságok közötti összeütközéseknél rendszerint az igazságügyminister, ki a határozati tervezetet is — az ügyiratok alapján — késziti. A hatásköri összeütközések feletti határozatok az „Igazságügyi Közlöny"-ben és más szaklapokban is közzététetnek. Fontos elvi határozatokról az illető ministerek az érdeklett közigazgatási hatóságokat és biróságokat körrendeletileg is szokták értesiteni.

23. §. A ministeri hatóság segédszervei. A ministeriumok belszervezete és ügyvitele.

A ministeri hatáskörbe tartozó ügyek ellátásában főkép a tárczával biró ministerek mellett, illetve azoknak közvetlenül alárendelten az állami szerveknek nagy száma munkál közre, ezek az u. n. ministeri (kebelbeli) hivatalnokok, kebelbeli tanácsok, kebelbeli intézetek. Ezek a ministernek segédszervei, kik a minister alsófoku hatóságaitól, mint különálló forumoktól jól megkülönböztetendők, feladatuk a ministert az ügyek elintézésében előkészitéssel, intézkedési tervezetek készitésével, különböző szakvéleményekkel, felügyeleti, ellenőrzési, kezelési stb. segédműködésekkel támogatni, esetleg a minister által meghatározott ügyeket a ministertől reájuk mindenkor visszavonhatólag delegált hatósággal a „minister

[37] E javaslatot dr. Wlassics Gyula készitette s azt a belügyminister közzé is tétette. A hatásköri biráskodás kérdésével irodalmunk gyéren foglalkozott. A Wlassics-féle tervezet kritikai méltatásával foglalkozik jelen könyv szerzőjének egy a Jogtudományi Közlöny 1895. évi folyamában, s külön lenyomatban is megjelent cikksorozata. (Tizenkét czikk.)

A hatásköri biráskodás megvalósitását ujabban mint alkotmánybiztositékot követeli a nemzet.

helyett", annak nevében elintézni.[38] E ministeri segédszervek, kiket a ministerrel együtt szoktak „*ministeriumnak*" nevezni (Igazságügyministerium, Pénzügyministerium etc.), az illető ministeri ügykör minőségéhez képest, különböző, igy jogi, műszaki, gazdászati, számvevőségi, tanügyi, orvostermészettudományi, katonai stb. szakképzettséggel birnak. Egyes ministeriumokban, jelesül azokban, a melyek külső (alsó) hatóságokkal, intézetekkel birnak, a ministeri (kebelbeli állományhoz tartozó) tisztviselőkön kivül gyakorta alkalmazvák u. n. beosztott, berendelt hivatalnokok is, a kik rendszerint *ideiglenesen* müködnek a ministerialis ügyek intézésében, megmaradván más hatóság (hivatal, intézet) szervezetében, kötelékében (statusában), megtartván netalán eltérő jellegüket, minőségüket.[39] Ily beosztással kettős czél elérésére törekednek, t. i. a külső (alsó) szolgálattal gyakorlatilag ismerős kitünő erőket értékesitik a központon, a nélkül, hogy a ministerium létszámába átvennék, másfelől fontosabb vezető külső állásokban szükséges magasabb áttekintést nyujtó képzésre alkalmat adnak a központi szolgálat által.[40]

A ministeri tisztviselők, mint a minister segédei a ministerétől különböző hatósággal nem birnak, minden intézkedésük, eljárásuk kifelé magától a ministertől származottnak tekintendő; a politikai és jogi felelősség a parlamentben azokért csak a ministert terheli, de a ministerrel szemben mindenik ily tisztviselő személyesen felelős, fegyelmi, büntetőjogi és vagyonjogi felelősséggel is tartozik.

Nem tisztán segédszervek jellegével birnak, noha a ministerium személyzeti statusához tartoznak egyes tisztviselőkből álló bizottságok, melyek törvények vagy törvénypótló és királyi rendeletekben meghatározott s a minister által tetszés szerint meg nem

[38] Ily elintézési joggal biró hivatalnokokról, tanácsokról mondják, hogy expediálási, *kiadványozási* joggal birnak. A minister az elintézéséhez tartozó ügyekben gyakorta köteles más hatóság, pl. törvényh. közgyülés, közig. bizottság javaslatát bevárni, azokat meghallgatni; ezek is a ministeriális hatóság segédszervei e tekintetben.

Az 1897 : XX. t.-cz. szerint az elszámolási kérdések körül a minister köteles számvevőségét meghallgatni.

[39] Pl. birói, tanári minőségüket.

[40] Természetesen egyébként is gondoskodni kell, hogy a ministeriális tisztviselők és a külső hatóságok személyzete között folytonos fluctuatió legyen, hogy a ministeriumba a külső szolgálatban jártas személyek lehető számosan alkalmaztassanak és, megforditva, ministerialis tisztviselők külső hatóságokhoz folyton kellő mérvben kineveztessenek.

szüntethető hatáskörrel birnak, pl. a földtehermentesitési alap igazgatóság, a vasuti főfelügyelőség, mely külön hatóságot, befelé pedig egy ministerialis ügyosztályt képez.[41]

A ministerialis tisztviselők sorában kiváló politikai és *administrativ* állással birnak az *államtitkárok* — a közös ministeriumokban osztályfőnökök (Sections-Chef) — és *helyettes államtitkárok*.[42] Ezek a ministerek első segédei, bizalmasai, helyettesei a parlamenti működésben (politikai államtitkár) és a ministeri ügyvitelben (administrativ államtitkár); hatáskörük rendszerint az egész ministeriumra vagy több ügyosztályra kiterjed, noha néhol egyes ügyosztályt közvetlenül mint annak főnökei vezetnek. Törvényileg meghatározott számuk nincs.[43]

[41] Tágabb értelemben szintén a ministerialis szervezethez tartoznak azon szaktanácsok, bizottságok, melyek a ministerek mellé azok támogatására, törvények, rendeletek alapján ezekben biztositott külön hatáskörrel szerveztetnek s pl. az Orsz. közegészségügyi, műemléki, közoktatási, vasuti, iparoktatási, statisztikai etc. tanácsok etc.

[42] Amazok a III., ezek a IV. rangfokon foglalnak helyet.

[43] A ministeri hivatalnoki karnak állás, feladat, elnevezés, rangszerint kimeritő tagozatát itt nem adhatjuk, hanem utalunk a költségvetési törvény részletezésére és az 1893 : IV. t.-czikkhez csatolt tabellára. Az u. n. fogalmazási, közigazgatási személyzet a beosztott hivatalnokoktól eltekintve, általán a következő állásokat foglalja magában: ministeri tanácsosok, kik az V., osztálytanácsosok, kik a VI., min. titkárok, kik a VII., min. segédtitkárok, kik a VIII., min. fogalmazók, kik a IX., segédfogalmazók, kik a X. fiz. osztályba tartoznak, fogalmazógyakornokok, kik fiz. osztályba nem osztvák. A min. számvevőség személyeinek elnevezése és fokozata rendszerint ez: számvevőségi igazgató a VI. (nem minden ministeriumban van), számvevőségi főnök — főszámtanácsos, ki a VII., számtanácsosok, kik a VIII., számvizsgálók, kik a IX., számellenőrök, kik a X., és számtisztek, kik a XI. fizetési osztályba sorozvák.

Az 1897 : XX. t.-cz. szerint a ministerek külön számvevőséggel rendelkeznek, kivéve a horvát és személykörüli ministert, kiknél a számvevőség teendőit a pénzügyministeri számvevőség látja el. A számvevőség osztályokra oszlik, több osztályból külön csoportok alakithatók. A számvevőségek hatásköréről s a ministerhez való viszonyáról l. bővebben Magyar pénzügyi jogom bevezető részét.

A műszaki ministeri tisztviselők: műszaki tanácsosok, vasuti és haj. főfelügyelők, kik a VII., min. főmérnökök, vasuti és hajózási biztosok, kik a VIII., min. mérnökök, kik a IX., segédmérnökök, kik a X. fiz. osztályba sorozvák.

Segédhivatali személyek: a segédhivatali főigazgatók, kik a VIII., segédhivatali igazgatók, kik a IX., irodatisztek, kik a X. vagy a X. és XI., iroda segédtisztek, kik a XI. fiz. osztályba tartoznak. A honvédelmi ministerium személyzete a polgári tisztviselőkön kivül honvédtisztek és honvéd katonai hivatalnokokból áll, kik a katonai rang- és fizetési fokozatokon vannak s elnevezéseik is katonai állásuk szerint irányulnak. A közös hadügyministerium hivatali sze-

A ministeri ügykezelés módját az 1848. évi III. t.-czikk 16. §-a értelmében a *ministerium* határozza meg; az ügyeknek s illetőleg kapcsolatosan a ministeri tisztviselőknek beosztását pedig az illető minister állapitja meg.

E beosztás — belső szervezet — tekintetében bizonyos elvi egyöntetüség igen, de egyformaság nem található a különböző ministeriumokban; a mi egyébként természetes indokát birja a ministeri ügykörök igen különböző terjedelmében és elágazásaiban. Több ministeriumban van külön *elnöki* osztály, elnökség, melyhez általán a bizalmasabb jellegü, továbbá a kebelbeli személyzeti ügyek, néhol az összes személyzeti ügyek tartoznak; azután vannak az osztályok, ezek: *főosztályok*, *ügycsoportok* (utóbbiak a honvédelmi és közös hadügyi ministerium) vagy *szakosztályok* (keresk. ministerium), melyek ismét *ügyosztályokra* oszolnak; van eset, hogy a ministerium csak *osztályok*-ra van tagozva (min. elnökség), van eset, hogy csak *ügyosztályok*-ra oszlik, melyek némelyike *alosztályokkal* bir (Vallás- és közokt. min.); van oly beosztás, mely szerint parallel és egyes ügyosztályok alkotvák (Igazságügy min.). A számvevőség néhol központi és special (Erdő, posta- távirda stb.) számvevőségre oszlik; s azontul szintén ügyosztályokra van tagozva (l. az 1897 : XX. t.-czikk végrehajtási utasitását). Az osztályok szervezetének megállapitása, egyikből a másikba áthelyezés etc. a ministernek joga; ugyanazon főosztályhoz tartozó ügyosztályokban a kölcsönös áthelyezés rendszerint a főosztály vezetőjének (főnökének), számvevőségi igazgatónak jogkörébe van utalva. Hogyan történik az ügymenet, az egyes osztályok közötti érintkezés, az elintézési tervezetek fokozatos felülvizsgálása, az ügyek mely részben tartvák fönn közvetlenül a minister vagy államtitkár elintézésének etc., az iránt némely ministeriumban ügyviteli szabályok vannak,[44—45] másutt a gyakorlat, illetve

mélyzete kevés kivételtől eltekintve, cs. és kir. közös katonatisztekből és katonai hivatalnokokból áll.

[44] A pénzügyi szolgálati szabályok VII. és VIII. fejezete szól a ministeri ügymenetről, ügyrendről, belszolgálati ügyek elintézési módjáról, a király elé terjesztendő ügyek ellátásáról.

[45] A ministeri ügyvitel, illetőleg az ügyek elintézése körül az u. n. formátlan, — a formalizmushoz nem kötött — *közigazgatási eljárás* divik. A felek vagy egyesek közigazgatási ügyeinek ministerialis elintézése az irásbeliség szerint, a felekkel folytatott szóbeli és közvetlen tárgyalás nélkül történik, az irásbeli adatok kiegészitése, a felek esetleges meghallgatása az alárendelt közigazgatási hatóságok közvetitésével eszközöltetik. A ministerialis határozatok

ministertanácsi megállapodások avagy esetenkinti utasitások irányadók.[46]

rendszerint az alsó hatóságokhoz küldetnek kézbesités, illetőleg foganatba vétel végett.

Megemlitjük végül, hogy a minister intézkedése, illetőleg határozása számos ügyben más szervek meghallgatása után, javaslata alapján történhetik, a minister azonban ez esetekben is „önálló" hatóságkép intézkedik, de alakilag jogszerütlen azon intézkedése, melynél a fennálló törvény- vagy rendeletnek a „meghallgatást" rendelő szabályát ignorálta.

[43] A horvát országos kormány állását és szervezetét meghatározó főszabályok a következők: A magyar királyi méltóság egységes és oszthatatlan. Az, hogy a magyar királyi czimben „Horvát-Szlavon-Dalmátországok" királya czim is benn van, ezt meg nem változtatja. (1868 : XXX. 64. §.) A királyi méltóság megszerzésére szolgáló aktusok ennek megfelelőleg egységesek. (1868 : XXX. 1., 2., 3. §§.) A magyar-horvát (közös) másképⁿ magyar birodalmi ügyekben a „*magyar király*" végrehajtó hatalmát Horvátországban is a Budapesten székelő m. kir. ministerium által gyakorolja; az u. n. autonom ügyekben pedig a zágrábi országos kormány által. A központi magyar kormány a társországok területén a horvát országos kormánynyal *egyetértőleg* törekszik eljárni 1868 : XXX. 45. §.); számos törvény rendeli bizonyos ügyekben való rendelkezésnél a *bánnal* egyetértőleg való eljárást, vagy *a bán meghallgatását*. A központi kormány intézkedései a horvát országos kormány és horvát-szlavon törvényhatóságok részéről *szükségkép előmozditandók, sőt a mennyiben a központi kormánynak saját közegei nem volnának, általuk közvetlen végrehajtandók. Ez utóbbira* főpéldát képeznek a horvát törvényhatóságoknak 1886-ban szervezett közigazgatási bizottságai, mint *pénzügyi* hatóságok.

Az autonom országos kormány feje a *bán*, kit a király a magyar ministerelnök ajánlatára és ellenjegyzése mellett nevez ki, ki az autonom országgyülésnek is felelős, az 1874 : XXXIV. t.-cz. szerint katonai hatáskörrel nem birhat. A bán autonom ügykörben nincs ugyan hatósági alárendeltségben a m. kir. ministerekkel, de politikai ellentét közte és a magyar ministerium között nem lehet, mert ily esetben a bán a magyar ministerelnök előterjesztésére elbocsájtható. — Az országos kormány további szervezetét a bán előterjesztése alapján a magyar király hozzájárulásával a horvát-szlavon országgyülés határozza meg; ügyviteli rendjét pedig a bán állapitja meg. Az előbbi megállapitás az 1869 : II. horvát-szlavon autonom törvénycikkben történt. Három szakosztály szerveztetett, u. m. I. belügyi, II. vallás- és közoktatásügyi és III. igazságügyi. A belügyi osztály körébe tartoznak a sajtó, utlevél, közbiztonság, szegény ügyek, földmivelési, vizügyi, bánya, urbéri hadkiegészitési, középitési ügyek; országos választásokat illető ügyintézés, törvényhatóságok, községek ügyei; az autonom költségvetés végrehajtása, országos számvitel etc. A vallás- és közoktatásügyi osztályhoz, a felekezetek ügyei, egyházi és kegyes alapok kezelése feletti felügyelet, nevelési, közmüvelődési, iskolai ügyek. Az igazságügyi szakosztály az autonom igazságügy administratióját vezeti. Az osztály élén az osztályfőnök áll, a szükséges fogalmazási, szak- és kezelő-segédszemélyzettel. Ha a bán távol van vagy akadályozva van, vagy a báni szék üres, *a báni teen-*

24. §. A királyi kormány hivatalos nyelve.

A kir. kormány szerveinek ügyviteli, irásban és élőszóban használandó nyelve tekintetében a következő szabályokra utalunk. Eltekintve a nagyérdekü 1790—91. évi XVI. t.-czikktől, mely rendeli, hogy az ország ügyeiben idegen nyelv ne használtassék, az 1840 : VI. t.-czikk intézkedett a magyar nyelvnek az országos kormány általi használatáról, kimondván, hogy Ő Felségéhez az országgyülésből s a törvényhatóságoktól tett felirások egyedül magyar nyelven szerkesztessenek, hogy a királyi helytartó tanács ugy intézkedéseit, mint körleveleit is a törvényhatóságokhoz magyar nyelven bocsássa és az udvari kamara is a hozzá magyarul iró törvényhatóságokkal magyarul levelezzen stb. Az 1844. évi II. t.-czikk ismétlőleg rendeli a magyar nyelvnek használatát a helytartó tanács által ugy a királyhoz teendő felirásaiban, mint minden hatósággal való érintkezésében. A nemzetiségi törvény (1868 : XLIV.) pedig rendeli, hogy az *ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágazatában magyar.* A kormány alatt a királyi személyes hatóság is értendő. A király uralkodásának kizárólagos nyelve a magyar államnyelv. A törvényhatóságok a kormányhoz intézett hivatalos irataikban a magyar nyelvet kötelesek használni, párhuzamosan jegyzőkönyvi nyelveik egyikét szintén alkalmazhatván. A felsőbb egyházi testületek és hatóságok jegyzőkönyvei az állami felügyelet szempontjából az állam hivatalos nyelvét vagy saját ügykezelési nyelvüket használhatják. Az ország minden polgára az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyujthatja be s az ily beadványokra hozott végzés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközölt hiteles forditás is melléklendő.

A magyar kormány az 1830 : VIII. t.-cz. és az 1893. évi 2963. sz. belügyministeri rendelet szerint is a közös hadsereg bármely parancsnokságához, hatóságához magyar nyelven irhat, illetve köteles irni és a kormány magyar átirataira a Magyarországról kiegészitett csapatok parancsnokságai magyar nyelven kötelesek válaszolni.

A közös ministerekhez és a közös polgári hatóságokhoz inté-

dokért *saját felelősségére a belügyi osztály* főnöke látja el. A bánon kivül az osztályfőnökök is felelősek ugy politikailag, mint jogilag az autonom országgyülésnek; a felelősségről, melyet az 1874. évi január 10-én kelt törvény ritka szabatossággal szabályoz, a III. könyvben röviden foglalkozunk.

zett átirataiban a magyar kormány a magyar nyelvet, mint saját hivatalos nyelvét *nem mellőzheti.* A mi egyenesen a külföldi hatóságokhoz szóló átirásokat illeti, ezeknek magyar *eredeti*-jéhez a diplomatiai szokás és a viszonosság szerint lesz idegen nyelvü hiteles forditás is csatolandó.

A közös ministerek ügyviteli nyelve jelenleg „de facto" a német, de a hozzájuk magyar nyelven intézett akár magánosoktól, akár hatóságoktól eredő iratokat elfogadni kötelesek. A magyar nyelvü beadványokra vagy megkeresésekre a közös ministeriumoktól magyar nyelvü felelet kivánható. Horvát-Szlavonországok országos kormányához a magyar közös kormány magyarul ir át, illetve rendelkezik; de egyébként a társországokból eredő horvát nyelvü előterjesztések és beadványok a magyar ministerek által is elfogadandók s azokra a válasz ugyanazon nyelven adandó.[47]

II. FEJEZET.

A törvényhatóságok.

25. §. A törvényhatóságokról általában.

Törvényhatóságok alatt a népességnek *meghatározott területen,* az önkormányzati *elv szerint alkotott* s első sorban a közigazgatás feladataira hivatott testületét (Corporatio) értjük. Alkatelemei *a)* az *államterület* bizonyos része, melynek sem maximális, sem minimális mértéke törvényileg megállapitva nincs; *b)* a ***népesség,*** mely számszerint törvényileg szintén nem limitált; *c)* a ***törvényhatósági szervezet,*** melynek segélyével a népesség a közigazgatási cselekvőségre (működésre) képesül s a mely részben törvények által meghatározott (szükségképi), részben autonom szabadsággal megállapitott;[1] *d)* a *törvényhatósági hatáskör,* melyet különösen

[47] Horvát-Szlavonországok határai között a *közös* (magyar-horvát) kormányzat közegeinek *hivatalos nyelvéül* is a horvát van megállapitva. (1868 : XXX. t.-cz. 57. §. — A magyar államnyelv jogáról s az ujabb rendeletekről bővebben l. Magyar közjogi kézikönyvem 111—119. lapjait.

A bosnyák-hercegovinai administratióban a német nyelvnek használata semminő irányban sem jogosultabb, mint a magyar állam nyelvé leendett. Abból, hogy a közös minister helyeztetett a polgári administratió élére, a német nyelv jogositása ez administratió ügyvitelében nem következett.

[1] Amannak tekintetében kivételektől (Fiume, Bpest) eltekintve egyformaság van a törvényhatóságok között, emezek tekintetében a különbözőség sok irányu.

lehet „*törvényhatóság*"-nak nevezni, azon állami természetü (és eredetü) közhatalom, mi által a törvényhatóság szervezete hatályosul. Az államterületnek és népességnek törvényhatóságokra felosztása nem puszta administrativ beosztás (division, circonscription administrative), mert a törvényhatóság bárha az államélet képződménye és tényezője, nem puszta *államkormányi* organum, hanem az állami mellett külön közjogi és magánjogi személyiséggel, jogképességgel (jogalanyisággal) biró alakulat, mely megszabott korlátok között, megfelelő *önállósággal* tölti be a közéletet.

Önkormányzati alakulatnak mondjuk a törvényhatóságot azért, mert benne és általa az állami felsőségi jognak, hatalomnak decentralisálása van; a népesség helyi szervezete részesül hatósági teendőkben, önmaga látja el bizonyos közügyek intézését.

A régi törvényhatóságok rendi jellegü testületek voltak, természetes kifejezésekép annak, hogy csak a rendek képezték a politikai magyar nemzetet (a régi municipium „universitas omnium nobilium") a mai törvényhatóságok a demokratikus jogegyenlőség kivánalmai szerint „universitates omnium civium".[2] De nem csak az alkotó elem, hanem a hatalmi kör, a szervezet, a központi kormányhatóságokhoz való viszony tekintetében is igen lényegesen

[2] A legrégibb időben szintén demokratikus alapokon volt szervezve a vármegye, melynek hatósága, területén mindenkire egyaránt kiterjedett. (1298: 32., 1495 : 15. t.-czikk.) A XV. század végéig a közgyüléseken, főleg a szolgabirák választásában, a *nem nemesek* is részt vettek „Nobiles et ignobiles, ac alterius cujuscunque status et conditionis homines". (L. Korbulyi M. közj.) Csak a XV. század végével szorittatik ki a nem nemes lakosság.

Az igazságszolgáltatást a XVII. század óta már a külön megyei törvényszékek, illetőleg birói hatáskörrel felruházott tisztviselők gyakorolták.

A sz. kir. városok törvényhatósággá fejlése csak a XIV—XV. században történik. Állásuk kir. privilegiumon alapult; ily privilegium nyeréséhez szükséges volt, hogy a haza és a király iránt érdemeket szerezzenek. Az országgyülés becikelyezésével vált teljes hatályuvá a privilegium; az országgyülés többször tagadólagos állást foglalt el ily privilegium ellen; (1498 : 39., 1687 : XVII.) Arad, Pécs, Eszék privilegiumai be nem czikkelyeztetvén, követet nem küldhettek. Állandóan csak 1405. óta hivattak meg az orsz. gyülésre a sz. kir. városok. — Demokratikusnak a régi városi szervezet nem nevezhető; mert az aránylag csekély számu 40—100 s magát (optióval) a polgárok sorából kiegészitő külső tanács és az általa választott belső vagy kis tanács gyakorolták az összes önkormányzatot s a külső tanács tagjai *élethosszig* viselték tisztöket. Az országgyülési követet is a külső tanács választotta a belső tanács kijelölésére. Az 1848 : XXIII. t.-cz. helyezte a városi alkotmányt a népképviseleti alapra, melyet az 1870 : XLII., illetőleg 1886 : XXI. t.-cz. váltott föl.

különbözik a modern törvényhatóság a régi municipiumtól; hogy csak egyebet ne emlitsünk a népképviseleti rendszer folytán (1848 : V. t.-cz.) elveszté közvetlen befolyását a törvényhozási szervezet alkotása és működése tekintetében; az 1869 : IV. t.-czikk alapelvei s ezeket valósitó későbbi törvények szerint megszünt birói hatalmának legnevezetesebb része; az 1848 : XVI., XVII., XXIII—XXVII., 1870 : XLII., 1876 : VI., 1883 : XV., 1886 : XXI. stb. törvényczikkek folytán szorosan vett közigazgatási önállása is lényeges korlátozásokat szenvedett, a központi hatalom javára, a ministerialis kormányzat postulatumai szerint.

A régi municipialis rendszer teljes kifejtése és megvilágitása a magyar közjog történelmének hálás és rendkivül tanulságos feladata; originalis és nagyszerü fejleménye az nemzeti alkotmányos életünknek, melyben állami képességünk, szabadságérzékünk egyaránt classicus tanubizonyságát birja.[3]

26. §. **Vármegyék és városi törvényhatóságok.**

A mai törvényhatóságoknak két csoportját (faját) a vármegyék és törvényhatósági jogu városok képezik. A királyföldről szóló 1876 : XII. és némely törvényhatóság területének rendezéséről szóló 1876 : XXXIII. törvénycikk hatályba lépte óta a „territorialis“ (több községből álló) municipiumok[4] általános elnevezése a

A mai törvényhatóság, a mint annak hatalmát, szervezetét az 1886-ik XXI. t.-cz. megszabja, *átmeneti* alakulat. Érezzük általánosságban, hogy sem az autonomia, sem a közigazgatási rend kivánalmait a mai törvényhatóság ki nem elégitheti; hogy a kettőnek szempontjából, *átható reform szükséges*, a mely két látszólagos ellentétes feladatot párhuzamosan megoldjon, t. i. a központositott közigazgatási hivatalnoki szervezet kiépitését és a nép közigazgatási hatóságának, *közreműködésének* gyarapitását.

Budapest fő- és székváros törvényhatóságáról külön törvény, az 1872. évi XXXVI. t.-cz. rendelkezik, melyet lényegesen módositott a ker. elöljáróságokról szóló 1893 : XXXIII. t.-czikk. Fiume törvényhatósági jogának főforrása az 1872. évi városi statutum, melyet a m. kir. ministertanács határozata alapján, (Provisorium) a belügyminister 1872. évi 1589. eln. sz. rendeletével megerősitett.

Az 1891 : XXXIII. t.-cz. — Lex Szapáryana — azon elvet mondá ki, hogy a közigazgatás a vármegyékben állami feladatot képez, melyet kinevezett állami közegek intéznek részint önállóan, részint önkormányzati elemek közreműködésével. Ez államositás, ha foganatosittatik, a kir. kormányhatalom roppant növekedését és az önkormányzat megfelelő csökkenését, a régi magyar önkormányzati eszme vereségét vonja maga után.

[4] Előbb voltak szabad kerületeknek, székeknek, vidékeknek nevezett municzipiumok is.

„*rármegye*". A városi törvényhatóságok eltérő jelzéssel neveztetnek, igy vannak köztük „*szabad királyi* czimmel, jelzéssel élő *városok*", *törvényhatósági joggal felruházott*" városok, *szabad város* (Fiume és kerülete) *székes főváros* (1872. évi XXXVI. és 1892. évi junius 8. kelt kir. rendelet). A szabad királyi városok régebben mindnyájan törvényhatósági állással birtak; ma azonban az 1876: XX. t.-czikk[6] értelmében vannak municipialis állásuktól megfosztott *szabad királyi városok*[7] is.

A városi és megyei törvényhatóságok közigazgatási *szervezet* és *hatáskör* tekintetében is elég lényeges különbséget mutatnak; a mi következése egyrészt a területi és lakossági számviszonyok különbségének és különösebben annak, hogy a vármegyei törvényhatóság lakossága *több községet képez*, melyek a törvényhatósággal szemben külön közigazgatási egységeket, önkormányzati önállással biró testületeket képeznek, holott a városi törvényhatóság *hatáskörében* egyesül a községi hatóság és törvényhatóság, egyetlen község van felruházva a magasabbrendü törvényhatósági minőséggel, ugy, hogy a törvényhatósági és községi charakter megkülönböztetése ily városokban ritkán lesz gyakorlati érdekü.[8]

Mig a vármegyék közigazgatási hatáskör és a törvényileg megállapitott szervezetre nézve egyöntetüek,[9] addig a törvényható-

[6] „Némely városi törvényhatóság megszüntetéséről." — Alább lesz szó azon különbségről, mely e törvény által törvényhatósági minőségüktől megfosztott városok és egyéb rendezett tanácsu városok között a vagyonkezelés és a községi választói jogra ma is fennáll.

[7] Puszta czim.

[8] Háztartási ügynél, illetékességi jognál, iskolaügynél, utügynél etc.

Fiume városi tvhatóságban Plasse, Cossala és Drenova *alközségek* külön politikai községeket nem képeznek. Annak bizonyitását, hogy Fiume a szorosan vett magyar törvényhatóságok sorába tartozik l. Magyar Közjogom II. könyvében.

[9] Nem véve a *szabad autonom* szervezetet.

Hogy ugy a városi, mint a megyei törvényhatóságok mennyire különböznek terület és lakosszám szerint és hogy a vármegyék területi rendezése (kikerekitése) mennyire szükséges, arra nézve álljon itt néhány számadat.

A horvát-szlavon nyolcz megyei és két városi törvényhatóságot nem véve, a magyar államban 63 megyei és 26 városi törvényhatóság van. Egy megyére átlag 4400 négyszög km. terület esik. A legkisebb megye Esztergom 1123 négyszög km.; a legnagyobb Pestmegye 12,593 négyszög km.; öt megye van 2000 négyszög kméteren alul, 39 van 2000—5000-ig, tizenöt van 5000- és 10,000 négyszög kméter között, négy van 10,000 négyszög kilométeren felül. A lakosszám két megyében 100 ezeren alul marad, negyven megyében 100 és 300 ezer között

sági városok egymás között is mutatnak eltérést törvényből folyólag, ugy szervezet, mint jogkör és a kormányhoz való viszony tekintetében, igy Budapest fő- és székváros, továbbá Fiume mindhárom szempont szerint különböznek a többi városi törvényhatóságoktól.

27. §. A törvényhatóságok keletkezése és megszűnése, területük változása; területük igazgatási beosztása.

Azon fontos szerepnél fogva, melyet a törvényhatóságok az állam életében betölteni hivatvák, uj törvényhatóságok alkotását, fennállók egyesitését, megszüntetését, sőt területüknek (határaiknak) változtatását is a törvényhozás magának tartotta fenn, ugy, hogy mindezek végett esetenkinti külön törvényalkotás szükséges.[11]

Némely kivételek mégis vannak ezen általános jogtétel alól, igy: az 1886: XXI. t.-cz. (95. §.) szerint, törvényhatósági városok a *belügyminister engedélyével* rendezett tanácsu városokká vagy nagyközségekké alakulhatnak át; ha az átalakulást a város lakosságának azon része kivánja, mely együttesen a város összes egyenes államadójának felénél többet fizeti, az átalakulás *meg nem tagadható.* A belügyminiszter azonban minden ily átalakulás iránt *külön törvényjavaslatot* köteles benyujtani. Az alkotandó törvény az átalakulás beczikkelyezését, illetőleg a megszünt törvényhatóság kiczikkelyezését eszközli.[12]

A törvényhatóságok nevének változtatása szintén csak törvényileg engedélyezhető. A székhelyet vármegyei törvényhatóságokban a törvényhatósági bizottság a belügyminister által jóváhagyandó határozattal állapitja, illetőleg változtatja meg.[13]

ingadozik; tizenhat megyében volt 300 ezeren felül; Pestmegyében 700 ezeren is tul. Egyes törvényhatósági városok területe és lakossága is hasonló erős arányokban tér el, vannak ily városaink 10 és 20 ezer közötti lakossággal; holott a főváros hétszázezeret meghalad; bel- és külterületük nagyságával egyes városok (Szeged, Debreczen, Kecskemét, Szabadka etc.) a kis megyéket megközelitik.

[10] Költségvetési törvény alapján nem eszközölhetők.

[12] Hasonló jogot adott a belügyministernek átmenetileg az 1876 : XX. t.-cz. 1. §-a; az 1877 : III. t.-cz. ily belügymin. intézkedés beczikkelyezése. A beczikkelyezés régi traditio; az 1886 : XXI. t.-cz. névszerint törvénybe iktatja a a törvényhatóságokat. Törvényhatóságok czimerének megváltoztatása kir. engedélylyel is történhetik. Megyei czimer használata magánosoknak, testületeknek meg nem engedhető.

[13] Az 1876 : XXXIII. t.-czikk az általa területileg rendezett megyék székhelyeit is megállapitotta.

A mi a törvényhatósági *határok* megváltoztatását, tehát a terület növelését vagy csökkentését illeti, általános szabály, hogy ez is külön törvény alapján történhetik. A *vidéki* törvényhatóságokra Fiume kivételével[14] két eltérés van a községi törvény 148. és 163. §§. alapján; ezek szerint ugyanis: *a)* puszták, havasok, különálló gazdasági területek birtokosai, ha ezen birtokaikat egy más, szomszédos megye területén fekvő községhez kivánják csatolni, ez átkebelezést, ha az illető törvényhatóságok egyetértenek — a belügyminister — a törvényhozásnak teendő utólagos bejelentés mellett engedélyezheti; *b)* két külön törvényhatóság határszélén fekvő *összeépitett községek egyesitése* az egyik községnek a másik törvényhatóságba átkebelezését szükségkép maga után vonja; az ily egyesitést és átkebelezést, ha az illető törvényhatóságok egyetértenek, a belügyminister a törvényhozásnak teendő utólagos bejelentés mellett engedélyezheti. Mindkét esetben, ha az érdeklett törvényhatóságok nem egyeznek meg, az átkebelezés csak *külön* törvény alapján, tehát törvényhozási engedély után történhetik.*

A törvényhatóságok között Budapest fő- és székvárosnak,

[14] Budapest fővárosra az 1872 : XXXVI. t.-cz. azt mondja, hogy a területével határos, valamely községnek vagy pusztai területnek netán szükséges egyesitése *esetről-esetre külön törvény intézkedésének* van fenntartva; Fiuménak sajátos államjogi helyzetéből, — separatum corpus sacrae regni coronae — foly, hogy semminemü területi változás törvényen kivül nem eszközölhető. A fiumei 1872-iki statutum 3. §-a azt mondja, hogy Fiume határai a város *képviseletének hozzájárulása mellett* csak törvény által lesznek módosithatók.

Fiumét az 1779. április 24-én 1540. sz. a. kelt benignum rescriptum-ot becikkelyező 1807 : IV. t.-czikk, továbbá a Fiumét kifejezetten magyar városi törvényhatóságkép tekintő 1848 : XXVII. t.-czikk alapján, az 1868 : XXX. t.-cz. 66. §-ának és az 1886 : XXI. t.-cz. 1. §-ának rendelkezése szerint, a mai provisorius jogállapotban is magyar törvényhatóságnak kell tekintenünk. Fiume mint corpus separatum önkormányzati viszonyaira nézve a magyar és a horvát autonom országgyülés és Fiume város közti küldöttségi tárgyalás utján lesz megállapodás eszközlendő. A provisorium a magyar min. tanácsnak 1870 jul. 24-én ő Felségéhez intézett felterjesztésére jött létre; a prov. ideje alatt a fiumei képviselet korlátozó közreműködése nélkül jogosult a m. kormány a fiumei közigazgatás rendezésére. Fiume nincs jogositva arra, hogy autonom ügyeit maga határozza meg. A horvát regnicoláris bizottság is mint municipiumról szól Fiuméról s azt mondja, hogy a provisorium alatt vegye át annak igazgatását a magyar kormány. Az 1872 április 27-én 1589. eln. sz. a. lőn a Statutum a min. tanács által jóváhagyva. L. bővebben Magyar közjogi kézikönyvemet.

* A törvényhatósági határok büntetőjogi védelméről az 1891 : XLI. t.-czikk rendelkezik.

valamint a vármegyéknek *törvényileg* megkivánt hatósági területi beosztása, tagozása[15] van; nevezetesen a főváros u. n. *közigazgatási kerületekre,* a vármegyék pedig *„járásokra"* osztandók fel. A fővárosi közigazgatási kerületek számát és területét a törvényhatóság *szabályrendeletben* állapitja meg (1893: III. t.-cz. 1. §.); ugyanez áll az 1883: XV. t.-cz. értelmében a megyei járások és azok székhelyének megállapitását s megváltoztatását illetőleg. Ez utóbbi törvény,[16] kimondotta, hogy a járások területe és székhelye a kir. járásbiróságok területeivel és székhelyeivel *lehetőleg* megegyezően állapitandó meg.

A közigazgatási kerületek, illetőleg járások, ma még nem képeznek egyebet, mint a járási hatóságok (ker. elöljáróság) *hivatali kerületeit;* külön önkormányzati testekké fejlesztésüket több oldalról kivánatosnak tartják; a mi azonban a megyék életerejének csökkenése nélkül nehezen lesz keresztülvihető. Budapesten a kerületi választmányok intézménye némi kezdete a kerületek különön önkormányzatának.[17] Az 1891. évi vármegyei reformjavaslat u. n. *járási tanácsot* contemplált a czélból, hogy a járásnak *közigazgatásában* az autonom elem erősebb közreműködését biztositsa.

28. §. A törvényhatóság hármas hatásköre.

Az 1886: XXI. t.-czikk 2. §-a a törvényhatósági hatáskörről igy rendelkezik: „A törvényhatóságok a törvény korlátai között gyakorolják: *a)* az *önkormányzatot; b)* az *állami közigazgatás közvetitést; c)* ezeken felül *egyéb közérdekü.* sőt *országos* ügyekkel is foglalkozhatnak, azokat *megvitathatják, azokra* megállapo-

[15] Nem tekintve itt a specialis igazgatási működések végett eszközlendő szintén administrativ beosztásokat, melyek külön törvények, rendeletek, szabályrendeletek alapján foganatositandók.

[16] 16. §-ában.

[17] Főkép miután e választmány mandátumát *közvetlenül* nyeri az illető kerület választó polgáraitól. A kerület azonban különálló corporatióvá ez által nem lett.

Rendkivül nagyérdekü a megyei járások önkormányzati testületekké fejlesztésének kérdése, a közigazgatási reformnál. Annyi bizonyosnak látszik, hogy életerős önkormányzat a megyei nagy területeken alig támasztható, s hogy a magyar helyhatósági önkormányzatnak jövője a járások önkormányzatához vezet. A járási önkormányzat okos és népünk és államunk viszonyainak, szükségeinek megfelelő valósitása sokkal lényegesebb, mint a kinevezési rendszerre való áttérés, mely különben is méltán ébreszt aggályt nemzeti és közszabadsági szempontból.

dásaikat kifejezhetik, ezeket *egymással* és a *kormánynyal* közölhetik és *kérvény* alakjában a törvényhozás *bármelyik* házához *közvetlenül* fölterjeszthetik".* A két elsőt szokták szorosan administrativ, a harmadikat *politikai* hatáskörnek is mondani.

Az első, a mi szembe ötlik a törvény azon distinctiója, hogy az önkormányzattól *megkülönbözteti* a helyi állami közigazgatás *közvetitését*, holott a magyar municipalis önkormányzat lényegét a multban mindig az képezte, hogy testületei és tisztviselői a szorosan állami, országos ügyek végrehajtásának helyhatósági organumai voltak. Ez volt a becsesebb része a municipalis hatalomnak a közszabadság szempontjából.[18] Ezt a hatalmat a törvény ma quasi elidegeniti tőlük, mikor a helyi államigazgatásra vonatkozó müködésüket csak *közvetitésnek* nevezi; ámbár a valóságban az mégis törvényes — saját hatáskörük maradt.

Államjogunk szelleme szerint különben a törvényhatóság egy állami alakzat, az egész törvényhatósági közhatalom *egyaránt* állami hatalom, ha az u. n. saját belügyek intézésében, az autonom ügykörben nyilvánul is; semmi részt, *nem külön eredetü felsőség az.*

Az „*önkormányzatnak*" és „*államigazgatás közvetitésnek*" nevezett törvényhatósági hatáskörök határait s a különböztetés minden következtetéseit a törvény szavai alapján nehéz megállapitani. Azt mondja a törvény: „*Önkormányzati* jogánál fogva a törvényhatóság (főváros) *saját belügyeiben önállólag* intézkedik, *határoz*, szabályrendeleteket alkot, ezeket végrehajtja,[19] tisztviselőit a törvényben megállapitott kivételekkel választja, az önkormányzat és közigazgatás *költségeit megállapitja* s a fedezetről gondoskodik."

Hogy melyek a „*saját belügyek*", az bizonyos kriterium szerint sehol sincs meghatározva a törvényben, sem azok kimeritőleg fel nem sorolvák. A „saját belügy" mivolta pedig az önálló intézést involválja: tehát midőn amazt megállapitani törekedünk, az *ön-*

* Ugyanezt mondja ki a fővárosra az 1872 : XXXVI. 2. §. Fiume statutumának 60. §-ában a politikai hatáskör igy van körülirva: A képviselő testületnek jogában áll *közjogi* és *országos ügyekben nézeteit* nyilvánitani, más törvényhatóságokkal és a kormánynyal közölni, vagy kérvényi alakban közvetlen a törvényhozó testülethez fölterjeszteni.

[18] L. Lechner A. „Az önkormányzatról" Hoffmann-féle jog és áll. tud. folyóirat.

[19] A fővárosi törvény hozzá teszi „*saját közegeivel*".

állóság mérvét kutatjuk a kormánynyal szemben. Azt lehetne mondani, hogy a „saját belügy“ tisztán tételes fogalom, vagyis „saját belügyek“ azok, a melyeket a törvények kifejezetten olyanoknak nyilvánitanak és még mindazok, melyeket az állam sem a saját országos ügyeinek, sem más a törvényhatóságoktól különböző önkormányzati testületek ügyeinek nem nyilvánitott. Ha a törvényhatóság által intézett ügy természete ez alapon meg nem itélhető, a *praesumptio* annak „saját ügyi“ minősége mellett van. Mindenesetre bizonyos annyi, hogy mindig *közügy* lesz a törvényhatóság minden saját belügye, ezek közt vagyoni ügyeinek intézése is. (Lechner jegyz. 285.) Bizonyos továbbá, hogy a saját belügyek sem mindannyian tetszés szerint szabad elhatározás alapján intézhető ügyek; jórészben azoknak szabályai is törvényben állapitvák meg és intézésük a törvényhatóságra nem *facultativ,* de *obligát.* Nincsen oly törvényhatósági belügy, melyet a hogy mondani szokás, törvényileg államositani s igy közvetlen államkormányilag intézni ne lehetne; a közel idők története mutatja, hogy számos ügyet ma az állam országos ügyeként szabályoztak, melyek előbb a törvényhatósági szabad autonomia ügyét képezték.

A *saját belügyekben* törvényszerint, *„önálló“* intézkedés és *határozás jellemzi a törvényhatósági igazgatást,* a mi csak azt jelentheti, hogy e téren a kormány működése *negativ* természetü, csupán ellenőrző, a jogi rendet biztositó; e téren nem bir sem az egyes esetre vonatkozó sem az általános (tartalmi, érdemleges) utasitás jogával, nem teheti saját felső foku érdemleges intézkedését az önkormányzaté helyébe; a hogy közönségesen mondják, itt a határozatot csak megsemmisitheti, feloldhatja és ha törvény vagy más kötelező jogforrás rendelkezése szerint intézkedni szükséges, ujabb intézkedést elrendelhet, követelhet, de a határozatot meg nem változtathatja, maga uj intézkedést nem tehet.[20] E mérszabályokat azonban a mi törvényünk (a közigazgatási felebbvitelt szabályozó törvény sem) és gyakorlatunk teljes tisztaságukb.. nem tartja szem előtt.

A mi az „államigazgatás közvetitését“ illeti, azt a törvényhatósági törvény közelebbről nem jellemzi, nem részletezi; az egyes országos közigazgatási ügyek törvényei és rendeletei állapit-

[20] A belügyminiszter a törvényhatóságoknak az önkormányzati hatáskörben követett eljárását, belső ügyvitelét és pénzkezelését saját maga vagy kiküldöttje által bármikor megvizsgáltathatja.

ják meg (katonaügyi, pénzügyi, közegészségügyi, igazságügyi, közoktatásügyi, ipari, mezőgazdasági stb. törvények) mit, hogyan tesznek e functió-körben a municipiumok szervei. Csak azt kell megjegyeznünk, hogy bár ez ügyekben a törvényhatóság szerveinek *„hatósági“* alárendeltsége a kormánynyal szemben általában oly jellegü, minő a kormány-hivatalnokok és hatóságoké s hogy ezekben ők pótolják az államkormány alsóbbrendü, helyi hatóságainak hiányát és pedig mint egyetemes jellegü szervek, mert jómódon minden belföldön érvényesitendő közigazgatási ágban van hatáskörük, közreműködésük,[21] mégis a kormányrendeletekkel szemben ezen „államizgatás közvetitési“ ügykörben is élhetnek az alább jellemzendő felirási és végrehajtás elhalasztási, illetve *megtagadási* joggal.

Az mi az u. n. *politikai hatáskört* illeti, azt mostanában ugy tekintették nálunk, mint a mi a törvényhatóságoknak oly hatalma, mely a parlamentáris kormányrendszer és a *gyülekezési jog* szabadsága mellett feleslegessé vált és annyiban káros is, mert az administratióra rendelt törvényhatósági szervezetbe a napi politikát beviszi. E felfogás minden esetre módositandó, a municipium e hatásköre fennhagyásának kedvező módon, mert bizonyos, hogy a parlamentarismusnak hatályos correctivuma azon higgadt és politikai sulylyal biró vélemény, melyet a törvényhatóságok (képviseletei) nyilvánitanak; több értékü ez, mint az ellenőrizhetetlenül összeverődő népgyülési elemek politikai véleménye, kivánsága. Az országos politika, mint a külföld példája is bizonyitja (Francziaország), ugy is behatol az önkormányzati testületekbe ott is, hol ilyféle jogot azoknak nem engedtek.

Egyébként az „országos és más közérdekü ügyek“ alatt minden akár a kormány, akár a törvényhozás *határozása* alá eső közügyeket kell érteni; nemzetközi érdeküeket is; a törvényhatóság azonban ezekben nem mehet tul a vita tárgyává tételen, a nézet nyilvánitáson, óhaj, kivánalom kifejezésen, javaslat tételen. Nincs kizárva a törvény által, hogy a kormány egyenesen felhivja a törvényhatóságokat országos jellegü kérdésekben való nézetnyilvánitásra.

[21] Lásd a törvényh. közig bizottság, alispán s főszolgabiró hatáskörét alább. Jogi elvül felállitható, hogy a kormány a rendeletileg ujonnan közigazgatási ügyekké avatott ügyek intézéséhez a törvényhatósági organumokat igénybe veheti. E tekintetben korlát, mely a törvényhatóságokat a kormány általi tulságos igénybevételtől biztositaná, egyáltalán nincs megállapitva.

29. §. A szabályrendeleti jog.

Törvényhatósági szabályrendelet annyi ***mint szabályt képező rendelkezése a törvényhatósági testületnek***, melyet ez képviselete (Törvényhatósági bizottság) által gyakorol. A szabályt képező rendelkezések lehetnek olyanok, melyek a lakosság magán vagy közérdekü életviszonyait tárgyazzák, azoknak jogi rendjét állapitják meg, melyek tehát valóságos particularis jogforrások jelentőségével birnak;[22] lehetnek általános végrehajtási utasitások, a közigazgatási szervek (intézetek) ügyrendjét, ügyvitelét etc. tárgyazó intern szabályzatok, melyek uj tárgyi jogot nem alkotnak.

A szabályrendelet *terrenumát* általában az önkormányzati hatáskör, ügykör (L. fentebb) képezi; csak ennek határain belől képezhet az szabályt. Kivételt képeznek mindenesetre azon szabályrendeletek, melyek specialis törvények rendelkezése (felhatalmazása) folytán kötelezőleg alkotandók.[23] Az önkormányzati (saját belügyek) ügyekre a szabályrendelet alkotás is miként az intézkedés *„önálló“*, az iránt a kormánynak iniativája és utasitási joga nincs; a kormány csak azon szabályrendeletek alkotására utasithatja a törvényhatóságot, a melyeket ez törvény szerint köteles megalkotni.

A szabályrendelet a törvényhatóság egész területére vagy annak egy részére vonatkozó hatálylyal alkotható.[24] A szabályrendelet alkotás initiálásra általán jogositvák a képviselet tagjai, a törvényhatósági hivatalos szervek (a közigazgatási bizottság is javasolhat ilyeneket) de nincs kizárva, hogy az iránt kérvényileg mindazon lakosok is kezdeményezést gyakoroljanak, a kik törvény-

[22] Melyekben az u. n. jogalkotási — törvényhozási — decentralisatio nyilvánul.

[23] Lényeges osztályozás tehát a statutumokra az, mely szerint vannak facultative alkotható és kötelezőleg megalkotandó szabályrendeletek. A törvények nem mindig használják a *„kötelező“* formulát ott sem, hol kötelezni kivánják a municipiumokat kiegészitő jogalkotásra; igy hogy csak egy törvény eltérő formulázását emlitsük föl, az 1894 : XII. t.-cz. 19. §. azt mondja, „a pásztorokra a törvényhatóság szabályrendeletileg *intézkedik*“; a 46. §. igy szól: „azt a törvényhatóság szabályrendelettel *állapitja meg*“; a 33. §. szerint „a birtokhatárok jelzése tárgyában a törvényhatóságok egy év alatt szab. rendeletet alkotni tartoznak. Régebben is biztak törvényeink statutárius szabályzásra orsz. érdekü ügyeket: (1608. K. u. 1. 3. 1723. 66. és 109. stb. czikkek.)

[24] Megyei kihágási szabályrendele taz illető megyei rendezett tan. városokban csak akkor bir érvénynyel, ha ez a szabályrendeletben külön kimondatik. 1889. évi 4518. sz. belügymin. határozat.

hatósági önkormányzat által érdekelvék. Kötelező szabályrendeletre az initiativát az illetékes hivatalos szervek köteles megragadni. Szabályrendelet tervezetet *ajánlhat* a kormány is. A szabályrendelet megalkotásának hatalma a törvényhatósági képviseletet illeti, de a szabályrendelet javaslatokat a tanács, illetőleg állandó választmány köteles előkésziteni. Némely szabályrendeletek iránt szükségkép előzetesen *meghallgatandók* más hatósági szervek (pl. az 1884: XVII. t.-cz. szerint az ipartestület, iparkamara etc.)

A szabályrendelet lényeges, érvényességi kelléke, hogy törvénynyel, kormányrendelettel — országos szokásjoggal — ne ellenkezzék, községeknek önkormányzati hatáskörét ne sértse.

30. §. A törvényhatósági szabályrendelet jóváhagyása és kihirdetése.

A törvényhatósági szabályrendeletek hatályba léptetésének „végrehajthatóságának“ elengedhetlen kelléke,[25] hogy az a kormány (illető minister)[26] által *bemutatási záradékkal ellátva legyen*. Némely törvény (pl. 1881. 59.) kormányi helybenhagyást, másik megerősitést (1879: XL.) emlit. Régente fontosabb, jelesül törvényi felhatalmazás alapján alkotott statutumok egyenesen királyi jóváhagyáshoz voltak kötve. (1635: XVIII. t.-cz.) A bemutatási záradékkal való ellátást a kormány nem tagadhatja meg, ha a szabályrendelet a lényeges kellékeknek (jogszerüség) megfelel „s *az állam közérdekét*“ nem sérti. A puszta célszerüség, szükségesség szempontját tehát a minister nem vizsgálhatja, de mindenesetre megkivánhatja a szabályrendeletnek érthető és oly szövegezését, hogy az alkalmas legyen „szabályul“ szolgálni; a bemutatási záradék megtagadását[27] történjék ez ideiglen vagy véglegesen, a kormány *indokolni* köteles. Közelebbről meghatározott és *terjedelmesebb* beavatkozást enged a kormánynak a rendőri szabályrendeletekre az 1879: XL. t.-cz., kimondván, hogy a ministernek

[25] A rendőri szabályrendeletnél való kivételt l. alább.

[26] Néha több minister egyetértőleg pl. lakbérleti szab. rendeletnél a bel- és igazságügyminister.

[27] Sem a jóváhagyás megtagadásra, sem a hatályban álló törvényhatósági szab. rend. megsemmisitésére vonatkozó ministeri határozatok ellen nem engedtetett közig. birósági ut.

A kötelezőleg alkotandó szab. rendeletekre az 1886 : XXI. t.-cz. 12. §-a is kormányi „megerősitést“ emlit.

joga van a megerősitést az általa megjelölt *módositásoktól, pótlásoktól* függővé tenni, vagy pedig *„fontos okokból"* megtagadni.

Oly szabályrendeletekre, melyek törvény szerint megalkotandók, joga van a kormánynak a szabályrendelet hiányainak pótlására módositásokat, átalakitást kivánni s ha a szabályrendelet ezután sem volna a törvénynek megfelelő, vagy alaki vagy tartalmi fogyatkozásai miatt nem volna alkalmas arra, hogy jogszabályul szolgáljon, vagy ha a törvényhatóság megtagadná ily szabályrendelet alkotását, illetőleg átalakitását, a kormány jogosult rendeleti uton intézkedni. Ha a törvényhatóság később megfelelő szabályrendeletet alkot, annak megerősitése után a kormány szükségbeli szabályrendelete hatályát veszti.[28]

A kihirdetés. A szabályrendelet hatályba léptetésének további lényeges kelléke a közhirrététel, *kihirdetés.* Ha magában a szabályrendeletben hosszabb határidő nincs szabva, ugy az a kihirdetéstől 30, a rendőri szabályrendelet *négy* nap eltelte után léptethető életbe. Sürgős szükség esetén a kihágási szabályrendelet ideiglenesen a kihirdetést követő 24 óra eltelte után, még a belügyministeri megerősités előtt hatályba léptethető; de az ily szabályrendelet meghozatala után legfeljebb 24 óra alatt s mindenesetre még a kihirdetés előtt a ministerhez fölterjesztendő s a felterjesztésben az ideiglenes hatályba léptetés külön megemlitendő. Ha a belügyminister az ily szabályrendelet érvényét megszünteti, a törvényhatóság azt hat hó előtt meg nem ujithatja.

A kihirdetésnek általán csak a törvényhatósági területre kell megtörténnie; lakbérleti szabályrendeletekre az 1881: XLIX. t.-cz. országos (hivatalos lap utján) kihirdetést kiván, rendőri szabályrendeletekre a belügyminister megállapithatja az országos kihirdetést is. Az 1872: XXXVI. t.-czikk szerint, ha csupán helyi érdekü a székes fővárosi szabályrendelet, ugy a törvényhatóság területén, ha közérdekü, az *egész országban* kihirdetendő.

A kihirdetési mód iránt a közigazg. eljárás egyszerüsitéséről szóló 1901: XX. t.-czikk ugy rendelkezik, hogy a vármegyei szabályrendeletek és közérdekü határozatok a vármegyei hivatalos lapban közzététetnek és az illető lappéldány megjelenését követő

[28] Általán joga van a kormánynak a törvényhatóságot a szabályrendelet megerősitésének megtagadása, a hatályba lépettek megsemmisitése előtt meghallgatni. A szabályrendelet hatályának felfüggesztését is *indokolni köteles* a kormány.

nyolczadik napon kihirdetetteknek lesznek tekintendők (33. §.).[29] E naptól számitandó a felebbviteli törvényes határidő.

Városi törvényhatóságokban a szabályrendeletek az ott szokásos közhirrétételi módon (hirlap, falragasz, kifüggesztés stb.) nyilvánosságra hozatnak. A közhirrétételnek a vonatkozó közgyülési határozat hitelesitésétől számitott 30 nap alatt mindenütt meg kell történnie. Rendőri szabályrendeleteknek esetleg eltérő kihirdetési módjait a helyi viszonyokhoz képest a belügyminister állapitja meg. (1879: XL.)

31. §. **A törvényhatósági határozatok.**

Mig a szabályrendeletek az illető esetek egész körére irányadó és kötelező szabályt, illetve szervezeti határozmányokat tartalmaznak, addig a határozatok, intézkedések, bizonyos concrét esetre vonatkozó rendelkezései a törvényhatóságnak.

Az önkormányzati hatáskörben[30] hozott határozatok az azokban nyilvánuló törvényhatósági *önállóság* mérve szempontjából kétfélék, *a)* olyanok, melyek önmagukban nemcsak érvényesek, hanem végrehajthatók is, a mennyiben az érdeklett felek azok ellen a végrehajtást felfüggesztő hatásu jogorvoslattal nem élnek; *b)* olyanok, melyek csak külön indokolt felterjesztést alapján kieszközlött *kormányi jóváhagyás* (helybenhagyás, beleegyezés, megerősités) után hajthatók végre. Ezen jóváhagyás a kormány által *gyakorolt „administratio tutela“*, mely az önállóságot megszünteti, a törvényhatóság cselekvési képességét lényegesen korlátolja, annál is inkább, mert a mennyiben törvények kifejezetten meg nem szoritják egyes jóváhagyási eseteknél a kormány hatáskörét,[31] a jóváhagyás nemcsak jogszerütlenség és állami közérdek sértés miatt, de általán más, a kormány által discretionariusan mérlegelhető okokból is megtagadható. A jóváhagyás nem mindig a belügyministert illeti; előfordul, hogy az összministerium

[29] A vármegyei ügyvitelről szóló 1902. évi 125.000. sz. b. ü. m. rend. 155. §-a szerint a szabályrendeletek és közérdekü határozatok a közgyülés általi meghozataluktól *számitott nyolcz nap alatt* felveendők a megyei hivatalos lapba kihirdetés végett .

[30] Az u. n. államigazgatás közvetitési hatáskörben az önkorm. szervek eljárását, határozati jogát, a jogorvoslatokat az illető ügyek specialis törvényei és rendeletei szabályozzák.

[31] Pl. 1883 : XV. t.-cz. eseteket sorol föl, mikor a jóváhagyás, ha bizonyos kellékek megvannak, meg nem tagadható; itt azonban tulajdonkép csak tudomásvétel van, a kellékek fölülbirálata után.

előzetes beleegyezése (1890: I. törvényczikk); néhol több minister egyetértő jóváhagyása kell. Ha a törvény nem határozza meg világosan a jóváhagyásra illetékes ministert, az ügy minősége irányadó. Hallgatólagos jóváhagyásnak tekintendő, ha az illető minister negyven nap alatt a felterjesztéstől számitva egyáltalán nem nyilatkozik; ilyenkor a határozat végrehajtható. (Törvényhatósági szabályrendeletre mindig *kifejezett* jóváhagyás szükséges.)

A mi már most a jóváhagyás alá tartozó határozatokat illeti, elvül szolgál, hogy a jóváhagyási jog szorosan magyarázandó annak *per analogiam* kiterjesztése az önkormányzati önállóság rovására nem történhetik; ha a törvényhatósági törvény vagy más *törvények* kifejezetten nem szabják meg a jóváhagyás szükségét, a vélelem nem annak szükséges volta mellett, de az önkormányzat elve szerint, ellene szól. Megjegyzendő, hogy a fővárosi törvényhatóságra és Fiuméra vonatkozólag a jóváhagyást igénylő határozatok köre némileg szükebb, tehát ezek önállása megfelelőleg több.[32]

A törvényhatósági határozatok az érdeklettekkel és a felügyeleti hatósággal közlendők és pedig:

a) magánérdekü határozatok az *illető feleknek* kézbesitendők;* *b)* a *közérdekü* — közügyekben kelt — határozatok közhirré teendők, azon módon és idő alatt mint a szabályrendeletek.[33] A felügyeleti hatósággal való közlés rendszerinti módja az, hogy a jegyzőkönyvek a hitelesitéstől számitott 30 nap alatt a belügyministerhez felterjesztendők;[34] ezenkivül egyes jegyzőkönyvek egyik

[32] Az 1886 : XXI. t.-cz. 5. §-a szerint „Jóváhagyás" alá esik: *a*) határozat mely a költségvetés megállapitására; *b*) ingatlan vagyon elidegenitésére vagy szerzésére; *c*) kölcsönvételekre; *d*) a helybenhagyott költségvetésben elő nem forduló terhes szerződések kötésére vagy felbontására és *közmüvek* (1894. évi 53.220. b. ü. min. rend. szabályt alkot a törvényh. magas épitkezések körüli eljárás iránt) emelésére; *e*) hivatalok megszüntetésére, vagy ujak rendszeresitésére vonatkozik és általán, melyhez a törvény felsőbb megerősitést rendel. Az 1872 : XXXVI. t.-cz. 4. §-a a fővárosban csak 25.000 forintnál nagyobb értékü ingatlan elidegenitéséhez vagy szerzéséhez kiván jóváhagyást. Fiume városban csak kivételes a jóváhagyás szüksége önkormányzati hatáskörben. Stat. 86. §. A városi statutum 71. §-a szerint a költségvetést is csak egyszerűen tudomásul veheti a kormány, ha a *rendes bevételek* fedezik a szükséges kiadásokat.

* Irásba foglalásuk külön végzésben, vagy jegyzőkönyvi kivonatban történik. A *kézbesités* az 1901 : XX. t.-cz. IV. fejezetében és az ehhez kiadott 1902. évi 4600. sz. min. rendeletben foglalt szabályok szerint történik.

[33] L. az előbbi §-t.

[34] Hiteles másolatban.

vagy másik minister kivánságára rögtön felterjesztendők. A kormány, ha a jegyzőkönyvből nem merithet kielégitő tájékozást, külön jelentést, felterjesztést kivánhat; sőt az ügyiratokat is bekövetelheti bármely intézkedésre vonatkozólag.

32. §. Felebbvitel a szabályrendeletek és határozatok ellen.[35]

Azon sérelmek eseteiben, melyeket a törvényhatóságok önkormányzati határozatai, alaki vagy anyagi jogszabályok, subjectiv jogositványok, magán vagy közérdekek ellenében tartalmazhatnak, az *orvoslásra* — a mennyiben a sérelem természete, illetve az ügy szerint a rendes vagy közigazgatási biróság nem illetékes — a kormány, tehát az illető minister van hivatva. A ministerialis orvoslat 1. az érdeklett felek *felebbezése, felülvizsgálati kérése* és *felfolyamodása*, 2. hatósági személy *felebbezése* és *felülvizsgálati felterjesztése*, 3. a sérelemnek *„hivatalból történt észlelése“* folytán következhetik be.[36]

Az 1901. XX. t.-cz. életbeléptével azon törvény határozmányai a törvényhatósági határozatok elleni felebbvitelre is alkalma-

[35] A törvényhatóság egyes szerveinek „önkormányzati“ hatáskörben hozott határozatai ellen lehet az 1896 : XXVI. t.-cz. értelmében a közigazgatási biróságnál orvoslást keresni; ezen ügyekre nézve a kormánynak felügyeleti hatalma, orvoslási joga — még kirivó jogsérelmek esetén is — meg van szüntetve az id. törv. által (L. alább); a közig. birósági esetek egyébiránt alább az illető törvényhatósági ügyeknél felemlitvék. Azon kérdésben, hogy a közgyülés törvényszerüleg volt-e alakulva, a közigazgatási biróság nem illetékes határozni. (1898. évi 142. sz. közig. bir. hat.)

E §-ban foglaltakhoz hozzávéve még a felirati jogról és a főispánnak, mint a kormány képviselőjének hatásköréről mondandókat, elég tisztán látjuk a mai törvényhatóságnak a kormánynyal való viszonyát. Fiuméra megjegyzendő, hogy az orvoslat a statutum és az 1901 : IX. t.-cz. értelmében közvetlenül a kormányzónál keresendő; vagyis a kormány és Fiume között az a teljes közvetlenség nincs meg, a mi a többi magyar törvényhatóságokra. Ebben is különös a „separatum Corpus“ municipalis autonomiája.

[36] A határidő a kézbesitést, illetőleg a *községben* történt kihirdetést követő naptól számitandó; ha annak utolsó napja vasárnap vagy a Gergely naptár szerinti ünnepnap, a felebbezés még a következő köznapon is elfogadandó.

„Birtokon belül“ történhetik. — Jóváhagyást kivánó határozatok ellen is van felebbezésnek helye. A belügyminiszter elvi jel. határozatai szerint „Valamely tisztviselőnek elismerést kifejező határozatok nem felebbezhetők; (1883. évi 18.172. sz.) „Helyi érdekü vasut előmozditása tárgyában a pártolást *elvben* kimondó határozat ellen felebbezésnek nincs helye.“ (1885. évi 5609. sz.) „Interpellatióra adott választ tudomásul vevő határozatok ellen felebbezésnek nincs helye.“ (1891. évi 66.827. sz.)

zandók, a mennyiben a felebbvitel a magánfelek vagyis az ügyfelek által történik. Ugyancsak az idézett törvény alkalmazandó, ha *ujrafölvétel* kérelmeztetik törvényhatósági határozatokkal eldöntött ügyekben.[37]

ad 2. Az 1901. XX. t.-czikk világosan (11. §) fenntartá a *közhivatali személyeket* eddig megillető orvoslási jogot.

A törvényhatósági sérelmes határozatok ellen kormányi orvoslatot hivatalos feladatuknál fogva kérhetnek, illetve kérni kötelesek a *főispán* és a *tiszti ügyész.*

A *főispán*,[38] ha valamely határozatot törvénybe, ministeri rendeletbe ütközőnek, vagy az állam érdekeire sérelmesnek vél, annak *„felülvizsgálat"*[39] végetti felterjesztését elrendelheti s erről az illető ministernek indokolt jelentést tesz; az ily határozatok csak a minister *jóváhagyása* után lesznek végrehajthatók; a tiszti ügyész, mint a törvény, törvényerejü szokás és szabályrendelet őre, ezek sérelme miatt a törvényhatóság *„bármely"* határozata ellen — a főispán utján — felebbezéssel élhet.[40] (1886. XXI.)

Oly határozatok ellen, melyek a közigazgatási biróságnál panaszolhatók, a főispán, illetve ügyészi itt emlitett felebbvitel nem foglalhat helyet (1896: XXVI. 1901. XX. 12. §.)

A főispáni felterjesztés, ügyészi felebbezés csak felülvizsgálatot vonnak maguk után és a jogellenesség (illetéktelenség) vagy a mennyiben a fölterjesztés indoka ez, — államérdekellenesség okából *megsemmisithetők* lesznek az illető határozatok s ha *intézkedés szükséges*, uj eljárás is rendelhető el, *ha pedig ez czélra* nem vezetne, intézkedni pedig *törvények, törvényes rendeletek szerint szükséges*, közérdekü ügyekben egyenesen *határozhat* a kormány.

[37] Az 1901 : XX. t.-cz. felebbviteli rendelkezéseiről l. az I. könyv függelékét.

[38] Szabályrendeletek elleni felebbezés 30 nap alatt adható be, e felett i döntés előtt a minister a törvényhatóságot *meghallgatja;* 1872 : XXXVI. t.-cz. 8. §-a szerint a fővárost meghallgatni köteles.

[39] Fiumei podesta. Statutum 89. §. Itt a felülvizsgálat végetti fölterjesztés a kormányzóhoz megy.

[40] A belügymin. 1887. évi 70.415. sz. hat. értelmében — „az alispán a közgyülés határozatait felebbezni nem jogosult, hanem azokat végrehajtani köteles. — A budapesti főpolgármesternek felülvizsgálat végetti felterjesztésre jogot nem ad 1872 : XXXVI. t.-cz. A fiumei statutum 89. §-a szerint a kormányzó és a polgármester is felfüggesztheti az alkotmányba, fennálló törvényekbe, államérdekbe, városi szervezeti statutumba, város érdekeibe ütköző képviseleti határozatokat.

ad 3. A mennyiben a kormány a törvényhatóságok jegyzőkönyveiből, vagy az ügy elintézése folyamán más módon észlel *illetéktelen* vagy *törvénybe* ütköző határozatokat, avagy ilyenek a törvényhatóság belső ügyvitelének megvizsgálásakor derülnek ki, jogosult azokat megsemmisiteni s a mennyiben intézkedés szükséges, uj eljárást rendelni, ha *ez czélra nem vezetne* s az intézkedést törvény vagy rendelet követeli, közvetlenül határozni. Kivétel van a közigazgatási biróság orvosló hatáskörébe tartozó határozatok és intézkedésekre nézve. (Alább.)

33. §. A felírási jogról.

Általános elv és szabály, hogy a törvényhatóságok nemcsak a törvénynek, de kormányrendeleteknek is engedelmeskedni, ez utóbbiakat is végrehajtani kötelesek. E szabály némi módositást szenved az u. n. elirási jog folytán, mely abban áll, hogy a helyi törvényhatóság[41] a rendeletet *törvénybeütközőnek*, vagy a helyi viszonyok miatt *czélszerütlennek tartja*, az ellen *végrehajtás előtt felirhat*. E felirási jog különbség nélkül egyaránt ugy a saját belügyekre, mint egyéb közigazgatási ügyekre vonatkozó rendeletekre kiterjed. Ha a minister a felhozott indokok ellenére a végrehajtást követeli, a rendelet *azonnal* és feltétlenül végrehajtandó, s ha az valamely törvényhatósági határozat ellen irányult, e határozat foganatbavétele abbahagyandó.

A felirás daczára fenntartott, továbbá a szabadságos és tartalékos katonák behivását és az állam érdekei miatt *halaszthatlannak — magában a rendeletben — nyilvánitott* kormányrendeletek, csak a végrehajtás után s csak annyiban szolgálhatnak közgyülési vita és határozat tárgyául, a mennyiben a törvényhatóság a kormány eljárását sérelmesnek találván, a képviselőháznál — illetőleg a mennyiben az ügy olyan, melyben ennek helye van, a közigazgatási biróságnál — keresne orvoslatot.

A felirási jogban tulajdonkép semmi hatályosabb alkotmányi biztosíték nincs, annyival kevésbbé, mert azt a kormánynak egyszerüen hatálytalanitani is módja van az által, hogy rendeletét „halaszthatatlannak“ jelenti ki.

[41] Mit tesz az alispán, polgármester és a közigazgatási bizottság, ha a hozzáérkezett kormányrenedelet törvénybeütközőnek véli, erről alább, az illető szervek hatáskörénél van szó; itt a *törvényh. közönségéhez* intézett rendeletek forognak kérdésben.

Nagy jelentőségü alkotmányosság-biztositék azonban azon két kivétel, melyet a törvény a végrehajtás kötelezettsége alól tesz, az országgyülés által még (budgetileg) meg nem szavazott adók *tényleges* behajtására és a meg nem ajánlott (évenkinti ujonczmegajánlási törvénynyel) ujonczok tényleges kiállitására vonatkozó rendeletekre nézve;[43] ezek végrehajtása t. i. az 1886: XXI. t.-cz. szerint nem kötelező, még hatályban lévő régi törvényeink — 1504. I. és 1791: XIX. t.-czikkek — szerint pedig egyenesen *tilalmas is.*[44] E rendeletek keresztülvitele végett a főispán kivételes hatalommal (l. alább) fel nem ruházható.

A törvényhatósági organumok.

I. CZIM.

34. §. A törvényhatósági bizottság.[45]

A törvényhatósági állásról, hatáskörről adott általános jellemzés után azon szervezet fő tagjait veszszük vizsgálat alá, melyek ama hatáskör betöltésében — lényeges szerepet visznek. — Minden kétségen felül legnagyobb fontossággal bir ezek között a törvényhatóság egyetemének — közönségének — képviseletét képező *törvényhatósági bizottság,*[46] a mely az 1886: XXI. t.-cz. 21. §-a szerint *a hatósági jogokat a törvényhatóság nevében gyakorolja,* a mennyiben a törvény *kivételesen* másképp nem intézkedhetik, vagyis a hatóságot más szervekre nem ruházza.

A törvényhatósági bizottság alkatelemei: *a bizottsági tagok* (képviselők) és a *törvény* által meghatározott *tisztviselők;* és pedig amazok fele részben mint legtöbb egyenes államadót fizetők, tehát

[43] Az előmunkálatok azonban ezekre nézve is azonnal teljesitendők.

[44] Az ily rendeletet végrehajtó törvényhatóság vét az adó és ujonczmegajánlásra vonatkozó alkotmányos joga ellen a nemzetnek; régi büntetésül a törvényhatóság felosztása volt határozva. A tisztviselők, kik ezen rendeletek végrehajtásánál közreműködnek, a felelősséget magukról nem háríthatják el felsőségük meghagyására való utalással. L. e jogról bővebben Magyar közjogi kézikönyvemet.

[45] Fiuméban „városi képviselőtestület."

[46] A törvényhatóságnak minden specialis igazgatási feladatu szerve, hatósága, bizottsága, hivatala nem jöhet részletesen tekintetbe, ezeket a II. könyv illető ügyeinél röviden méltatjuk; természetesen a tisztán autonomice — facultative — létesitett szerveket és közintézményeket, melyekre nézve jómódon minden törvényhatóság más, figyelembe nem részesithetjük.

adójuk alapján, fele részben *választás alapján,* emezek *viselt hivataluk* alapján.[47] Azokat a törvényhatósági képviselőket, kik adó alapján képviselők, nevezik *virilistáknak,* néha értékképviselőknek is. A virilismusban egy egészséges alapeszme, hogy ugy mondjuk kissé drasticusan érvényesül. A nagyobb vagyonnal rendszerint járó magasabb intelligentia, és a helyi közigazgatás menete iránti nagyobb érdeklődés indokol bizonyos arányosan nagyobb befolyást; de ezt a választóknak adóösszeg szerint csoportokra osztása által vagy máskép is el lehet érni, nem szükséges közvetlen személyes képviselői minőséget adni a kevés számu nagy adófizetőknek, mert ez *plutokratikus* szinezetüvé teszi a törvényhatósági önkormányzatot, s e szerint kevés nagy vagyonu család martalékává lehet a helyi hatalom. Feudalismusnak azonban a virilismus semmi esetre sem tekinthető.

Budapesten némileg enyhébb és demokratikusabb alakban jut elismerésre az érintett egészséges gondolat, az által, hogy a képviselők fele az összes választók sorából, másik fele pedig az 1200 legtöbb egyenes államadót fizetők sorából választandó. Budapesten ezért virilismusról lényegileg nem is szólhatni; a választhatók körének megszoritása van itt a bizottsági tagok fele számára: vagyis itt a nagy adót fizetők a bizottságba választásra aránylagosan több valószinüséggel birnak. Fiuméban a képviselőtestület összes tagjait egyaránt választják; ugyanitt a tisztviselő elemnek hivatalánál fogva, a képviseletben *csak tanácskozó* szava van.

A képviselők számának maximális és minimális határait meghatározza a törvény s e határokon belül a népességhez arányositja a számot. A vármegyékben minden 500 lélekre, városi törvényhatóságokban minden 250-re jut egy képviselő,[47] de számuk a megyékben 120-nál kevesebb és 600-nál több, városokban 48-nál kevesebb, 400-nál több nem lehet. Budapesten és Fiuméban tekintett nélkül a lakosszámra van megállapitva a szám, amott 400 rendes és 100 póthizottsági tag, Fiuméban 56 városi képviselő választandó.[48] A törvényhatósági képviselet — a fiumeit kivéve — aránytalanul nagy számunak mondható, mely mint közigazgatási

[47] Horvát-Szlavonországokban a virilismus szintén ismeretes. 1886 : V. horvát-szlavon t.-czikk.

[47] A lakosszám az utolsó népszámlálás szerinti tényleges népesség száma. — Horvát-Szlavonországban csak 2000 lakosra esik egy törvényhatósági képviselő.

[48] 6-ot a három alközség, Plasse, Cosala és Drenova választ.

testület igen nehézkes. Baj, hogy a törvény semminő hátrányt nem szab azon tagokra, kik a törvényhatósági közgyüléseket ok és igazolás nélkül elhanyagolják.

A tisztviselőket, kik hivataluknál fogva tagjai a törvényhatósági bizottságnak, a törvény egyenkint felsorolja, *nem adván jogot az autonomiának arra*, hogy *más* tisztviselőket felruházhasson határozó szavazati joggal a közgyüléseken. Egyébként e szavazattal biró tisztviselők a városi törvényhatóságokban csak törvényhatóságiak, a vármegyékben ezeken kivül vannak, azaz lehetnek, t. i. a rendezett tanácsu városok polgármesterei. Egy királyi hivatalnok is, nevezetesen az illető kir. államépitészeti hivatal főnöke, ki szintén üléssel és szavazattal bir a megyei, a törvényhatósági bizottságban.[49]

A döntő szavazattal nem biró törvényhatósági *tisztviselők* általában — s a tiszteletbeli tisztviselők is — a közgyüléseken jelen lehetnek, szólhatnak s ha felhivatnak, kötelesek is erre. A törvényhatósági segéd- és kezelő-személyzet tagjainak hivataluk alapján tanácskozó szavazatuk nincs a törvényhatósági bizottságban. A fiumei városi tisztviselők a képviselet ülésein nem birnak döntő szóval (a podestat mint elnököt kivéve), a mennyiben nem egyszersmind képviselők is, de a gyüléseken megjelenni tartoznak, ha jelenlétük szükségesnek találtatik és ott felszólalhatnak, illetőleg nyilatkozni kötelesek.

Általános szabályul szolgál, hogy senki, sem mint virilis, sem mint választott, egy időben két vagy több törvényhatóság képviseletének tagja nem lehet. A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságuk bizottságának választott avagy virilis képviselői egyaránt lehetnek; kivéve Budapesten a kerületi elöljárókat és a városbirón kivül a kerületi elöljáróság más tisztviselőit. Azon tisztviselők, a kik hivataluknál fogva a törvényhatósági bizottságban

[49] A *fővárosban* hivataluk alapján tagjai a képviseletnek a polgármester, alpolgármesterek, tanácsnokok, árvaszéki elnök, főjegyző, főügyész, főorvos, épitészeti igazgató, főszámvevő és fővárosi statisztikai hivatal igazgatója. A törvényhatósági városokban a polgármester, fő- és aljegyzők, tanácsnokok, árvaszéki elnök és ülnökök, rendőrkapitány, tiszti fő- és alügyészek, főorvos, főmérnök, pénztárnokok, számvevők, közgyám és levéltárnokok. Vármegyékben az alispán, fő- és aljegyzők, tiszti fő- és alügyészek; árvaszéki elnök és ülnökök; főorvos, főszolgabirák, levéltárnokok, a *rendezett tanácsu* városok polgármesterei, s a vármegye területén rendszeresitett államépitészeti hivatal főnöke. Az árvaszéki jegyző is bir szavazati joggal, de a helyettes alispán ily minőségben nem. (1897. 320. közig. bir. hat.)

ülési és határozó szavazati joggal birnak, más törvényhatóság bizottságának sem választott, sem virilis tagjai nem lehetnek. (Belügym. hat. 1879. 52085. sz.) Ugyancsak általános elv, hogy a törvényhatósági képviselet tagja jogát megbizott, vagy helyettes által sohasem gyakorolhatja.

35. §. A törvényhatósági választói jog.

(Activ és passiv.)

A törvényhatósági bizottság gyakorolván tulnyomó nagy részében a törvényhatóság önkormányzati hatalmát, annak tagjai választására vonatkozó jog minő szabályozásával első sorban van megadva a municipialis alkotmányosság jellege. A magyar törvényhozás nem állott demokratikusabb alapra a törvényhatósági választójog szabályozása tekintetében, mint a minőt az országos választói jognál elfoglalt. *Törvényhatósági választó ugyanis mindazon lakosa a törvényhatóságnak, kik ott az országgyülési képviselőválasztóknak azon évre érvényes névjegyzékébe felvétettek.*[50] *Az igazoló választmány*[51] hivatása az egyes törvényhatósági választó kerületek választóinak névsorát ama névjegyzék alapján összeállitani.

További kellékekhez van kötve a törvényhatósági választójog Budapesten, hol *csak azon országgyülési képviselőválasztók birnak törvényhatósági választójoggal,* kik *irni, olvasni* tudnak és a fővárosban *legalább két év óta állandóan laknak.*[52] Bünvizsgálati fogságban, tettleges katonai szolgálatban levők, büntény miatt kiszabott jogerős itélet hatálya és csőd alatt állók nem gyakorolhatnak választójogot. Itt a választás előtt a választókat közigazgatási kerületenkint, a közgyülés által választott öttagu *összeirói küldöttségek* irják össze és pedig ugy, hogy csak a *személyesen* vagy *erégből külön meghatalmazott* egyén által jelentkező választók iratnak össze, a mennyiben igazolják a választói jog kellékeit.

Mindenki csak egy és pedig azon kerületben vehető föl a vá-

[50] L. az 1848 : V. és erdélyi II. 1874 : XXXIII., s ezt módositó 1875 : VI. 1876. évi XVIII. 1876 : XXXIX. és az 1899 : XV. t.-cikkeket.

[51] E választmány áll a főispán által egy évre kinevezett elnökből, a közgyülés által egy évre választott öt és a főispán által egy évre kinevezett 3 tagból, Budapesten a főpolgármester által egy évre kinevezett elnökből és a közgyülésben egy *évre választott* nyolcz tagból.

[52] És a névjegyzékben tényleg előfordulnak. (1897. 1356. közig. bir. hat.)

lasztók közé, hol lakása vagy ingatlan birtoka van.[53] Az összeállitott és nyilvánosan kitett névjegyzékek elleni felszólamlások fölött elsőfokulag az *igazoló választmány*,[54] másodfokulag a *biráló választmány* [55] határoz; *ennek határozatai ellen az 1896: XXVI. t.-cz. (41. §-a) nem ad birói orvoslatot.*[56]

Fiuméban a törvényhatósági képviselők választására jogosultak: *a)* a kik a magyar országgyülésre választói jogot gyakorolnak; *b)* továbbá azon hosszujáratu hajók kapitányai és hadnagyai, a melyek anyakikötője Fiume.[57] A városi illetőség birása nem előfeltétele a választójognak (közig. bir. 1898. évi 249. sz. hat.) Atyai hatalom, gyámság, gondnokság vagy csőd alatt állók, szegénysegélyezésben részesülők, továbbá a kik büntett, nyereségvágyból eredő vagy a közerkölcs ellen elkövetett vétség vagy kihágás miatt vád alatt vannak, *nem gyakorolhatják választójogukat.* Nem birnak választójoggal, a kik polgári jogaik elvesztésére itélvék, hamisan buktak és a kik büntett, nyereségvágyból eredő vagy közerkölcsellenes, vétség vagy kihágás miatt elitéltettek. A választási lajstromba fölvétel vagy abból való törlés iránti kérdésekben elsőfokon a városi tanács, másodfokon az u. n. állandó bizottmány (l. alább), végsőfokon a *közigazgatási biróság* dönt. (1897. 18.984. min. tan. rend.)

Passiv választási joggal birnak és virilis képviselők lehetnek *a 24. évet betöltött, nagykoru, gondnokság vagy csőd alatt nem álló, irni, olvasni tudó, magyar honosok, a kik legalább két év óta allandóan laknak vagy birtokosok a törvényhatóság területén és ott adót fizetnek és birnak azon szellemi vagy anyagi kellékekkel, melyek az orsz. képviselőválasztói névjegyzékbe felvételre jogosita-*

[53] Az is általános elv, hogy senki több törvényhatóságban törvényh. választó nem lehet és hogy választó jogát *megbizott* által nem gyakorolhatja.

[54] Felebbezési határidő 15 nap. 1901 : XX. t.-cz.

[55] A *biráló választmány*, a főpolgármester elnöklete alatt 3 évente választott öt törvényhatósági bizotts. tagból áll. A vidéki törvényhatóságokban, az *állandó biráló választmány* a főispán akadályoztatása esetén az alispán — polgármester, — elnöklete alatt a közgyülés által 3 évente választott 5 tagból áll. Mint az igazoló, ugy a biráló választmány is, külön *törvényi hatáskörü* collegiális hatóságok, melyek nyilv. ülésekben szavazással határoznak; határozataik kihirdetendők.

[56] A közig. biróság az 1897. 1227. sz. határozattal kimondá, hogy a fővárosi választók összeirására vonatkozó panaszok *nem* tartoznak hatáskörébe.

[57] Az 1879. évi XVI. t.-cz. a tengeri keresk. hajók lajstromozásáról csak a nemzeti hajónak *parancsnokára* nézve követeli a honosságot.

nak;[58] nincsenek jogerősen vád alá helyezve oly *büntett vagy vétség miatt, melyre a büntető törvény hivatalvesztést vagy a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztését állapitja meg; továbbá nem állanak fegyház, börtön, vagy három hónapot meghaladó államfogház vagy fogházbüntetésre, avagy a politikai jogok felfüggesztésére szóló itélet hatálya alatt, végre nem voltak nyereségvágyból eredő büntett vagy vétség miatt jogerősen elitélve.*[59]

Budapesten az activ választói joggal birók általán választhatók is, kivévén azokat, kik saját személyükben a törvényhatósággal számadási viszonyban vannak és a kik a főváros javadalmait bérlik. A kerületi elöljáró és a ker. elöljáróság tisztviselői, a városbiró kivételével, nem választhatók meg bizottsági tagokká.[60]

Fiuméban választható minden 24. évét betöltött, activ választójoggal biró *községi tag,* ha legalább két év óta állandóan le van telepedve. Kizárvák a választhatásból a külföldiek, továbbá azok, kik nem gyakorolhatják activ választójogukat; kik a város javadalmait bérlik; kik a községnek késedelmes adósai és kiket perelni kellett; kik a községnek számadással tartoznak és e kötelességüket még nem teljesitették.

A passiv választói jog felett a mennyiben erre vonatkozólag a felszólamlás a választástól számitott 15 nap alatt megtétetik, első fokon az igazoló, másodfokon a biráló választmány határoz, mely-

[58] Az adónak meg nem fizetése, vagy azon tény, hogy az illető kimaradt a képviselőválasztók névjegyzékéből, *a bizottsági tagság elvesztését* nem vonja maga után. 1886 : XXI. t.-cz. 23. §.

Ha a megye székhelye törvényhatósági város, ez esetben a székhelyen való lakás és adózás a megyebizottsági tagsági képesség szempontjából a megye területén való lakásnak és adózásnak nem tekinthető. (Közig. bir. 1900. évi 87. sz.) Két évi folytonos adózás nem szükséges, elég, ha az illető két évi állandó ott lakása ideje alatt egyszer is fizetett adót a megye területén. (Közig. bir. 3112./ex 1901.)

[59] A kinek e büntetése kegyelemből elengedtetett is, megfosztva marad a törvényhatósági passiv választási jogtól mindenkorra. A közig. bir. 1078/1900. sz. határozata szerint is egyszersmindenkorra kizárvák a törvényhatósági bizottságból, akik nyereségvágyból eredő büntény vagy vétség miatt jogerősen elitéltettek. — A törvényhatósági és községi képviselők elleni büntető ügyek soron kivüli elintézéséről szól az 1886. 25.313. és 1897. 60.742. sz. ig. min. rend.

[60] Bpesten a válaszhatóság nincs függővé téve attól, hogy az illető a törvényhatósági választók névjegyzékébe felvéve legyen. Közig. bir. 1904. 205. sz. határozata.

nek határozatai ellen a *közigazgatási biróságnál lehet panaszt emelni* (1896. évi XXVI. t.-cz. 41. §.)[61]

A választást senki sem köteles elfogadni és ha elfogadta is, bármikor szabadon lemondhat választott bizottsági tagságáról, vagyis a törvényhatósági bizottsági tagság kötelezőleg viselendő köztisztséggé minősitve nincs.

Figyelemreméltó kivétel van Fiuméban, hol is az elfogadás általában *kötelező;* csupán a lelkipásztorsággal foglalkozó papok, tényleges szolgálatban *nem* álló katonák, hatvan éven felüliek és azok jogositvák a választás visszautasitására, kik az ép lefolyt cyclusban a képviselet tagjai voltak, vagy kiknek különös okoknál fogva a képviselet felmentést adott. Azok pedig, kik törvényes mentség nélkül a választást el nem fogadják, illetőleg a mandátumról lemondanak, *elvesztik a folyamatban levő választási időszak pótválasztásaihoz, valamint a következő egy időszak összes választásaihoz való cselekvő és szenvedő választási jogukat.*

36. §. A választás.

A törvényhatósági bizottság választott tagjai mandátumukat hat évre nyerik; *három évenkint* van az általános választás a választott képviselők azon felére, melynek hat éve eltelt. Igy van Budapesten és Fiuméban is. Az időközben megürült bizottsági tagsági helyek Budapesten a póttagok behivása által töltetnek be, (a behivás a póttagok által nyert szavazatok száma szerint ugy történik, hogy a legnagyobb számu szavazatot nyert póttag hivatik be),[62-63] vidéki törvényhatóságokban pedig minden év végével tartandó *pótválasztáson,* azon kerület által, melyből a kilépett (elhunyt) tag küldetett. Azon kérdésben, vajjon valamely bizottsági tag időközben elvesztette-e tagsági képességét, első fokon az igazoló, másodfokon a biráló választmány határoz, melynek határozatai a *közigazgatási biróság előtt lehet panaszolni.*[64]

[61] Fiuméra l. az 1897. 18.984. sz. min. tan. rend. Itt a képviselőtestület dönt a választhatóság felett s ennek hat. a közig. birósághoz vihető.

[62] Az 1886 : XXI. t.-cz. azon rendelkezése, mely szerint a választás 5 évente történik és 10 évre szól, az 1892. évi XXVI. t.-cz. által hatályon kivül helyeztetett s az 1870 : XLII. t.-cz. vonatkozó rendelkezéseinek hatálya állittatott vissza.

[63] Az illető kerületi póttagok közül. Az igy belépő póttag megbizása addig tart, ameddig tartott volna azon bizottsági tagé, akinek helyére lépett. Az első alkalommal az összes választott tagokra történt meg a választás és három év mulva ezek közül a sorshuzás által kijelölt felerész lépett ki.

[64] A virilis bizottsági tagokra ugyanez áll.

A választás kerületenkint történik;[65] a választó kerületeket a törvényhatósági bizottság állapitja meg; egy kerületben 200-nál kevesebb és 600-nál több választó nem lehet. Megyékben olyan községek, melyekben legalább 200 választó van, külön választó kerületet képeznek. A választó kerület választóiról az igazoló választmány köteles külön-külön betüsoros névjegyzéket késziteni. (Közig. bir. 637/ex. 1902.) Minden kerület lehetőleg páros számban annyi bizottsági tagot választ, a mennyi a választás alá kerülő tagokból reá — a kerületi választóknak a törvényhatósági összes választókhoz való aránya szerint — jut. Nincs tehát minden bizottsági tagnak külön választó kerülete.

A választást a közgyülés által kirendelt elnök vezeti, ki mellé a *választók maguk közül* négy bizalmi férfiut jelölhetnek ki; ha e jogukkal nem élnek, ugy a bizalmi férfiakat, mint a jegyzőkönyvvezetőt az elnök jelöli ki. A választásnál az illető községek birái, jegyzői vagy más hatósági személyei jelen lenni kötelesek a választók azonosságának ellenőrzése végett.[66] *A választás a szavazók nevének és lakhelyének nyilvános feljegyzése mellett személyesen beadott szavazatlapokon történik;* ha egy lap több nevet tartamaz, mint a hány tag az illető kerületben a választandó, az utólirott több név nem vétetik számba. A szavazás egy kerületben egy napnál tovább nem tarthat; kezdődik reggel 9 órakor, végződik délutáni 4 órakor; a választások városokban *egy*, vármegyékben *három nap alatt*, valamennyi kerületben befejezendők. A szavazatok összeszámitása *nyilvános* és lehetőleg a választási napon befejezendő; az elnök az eredményt azonnal kihirdetni köteles.

A választási elnök és a jelen lenni köteles hivatalos személyek és általán a szavazók a törvény különös védelme alatt állanak; a személyes biztonság tekintetében *ugyanazon rendszabályok*

[65] A választás csak a virilisek névjegyzékének összeállitása, illetőleg kiigazitása *után* történhetik; a napot a közgyülés tüzi ki.

[66] Ha a választásnál a községi elöljárók közül senki sem volt jelen s a személyazonosság megállapitható nem volt, a választás semmis. Közig. bir. 1899. évi 2394. sz. hat.

Ha a szavazatlapok a jegyzőkönyvbe beirt szavazók sorszáma szerint megszámoztattak, ez semmiségi ok; ugyancsak az is, ha a szavazás nem községenkint, hanem a választók jelentkezése szerint történt és az összes községek elöljárói nem voltak állandóan jelen. (1902. évi 394. és 516. sz. közig. bir.)

A választási elnököt bizalmi férfi nem helyettesitheti (közig. bir. 1901.—) A választás reggel 9 órától d. u. 4-ig *egyfolytában* tartandó. A választás napját a közgyülés tüzi ki. (Közig. bir. 1902. évi 230. sz.)

alkalmazhatók, melyek az országos képviselőválasztásokon. (L. az 1899: XV. t.-czikket.)

A székes fővárosban a választókerületek a közgyülés által olykép alakitandók, hogy egy kerületre 20-nál kevesebb, 30-nál több bizottsági tag ne essék. A választás *kerületenkint a bizottsági tagok és póttagok mindkét csoportjára, két külön szavazólapon egyszerre történik* és pedig minden választó az 1200 legtöbb adót fizető sorából választandók valamennyiére szavaz, ezek nem osztatnak el kerületenkint, az összes választók sorából választható bizottsági tagok közül pedig csak annyira szavaz, a mennyi a kerületre — ennek választói arányában — jut.[67] A szavazás két napon át, reggel 8 órától, esti 8 óráig tart.[68]

Fiuméban két választókerület van: egyik a város, a másik a három alközség. A választókat a választásra a kormányzó hivja egybe; a megválasztáshoz elég ugyan a viszonylagos többség, de kell, hogy az az illető kerületben *beadott szavazatoknak legalább egy negyedét elérje.* A megválasztott és igazolt képviselők a kormányzó által összehivott külön ülésben ennek kezébe ünnepélyes fogadalmat tesznek, a király iránti hüségre, az alkotmány és a városi statutum tiszteletben tartására.

37. §. **A választás igazolása s a választási sérelmek orvoslása.**

A megválasztott képviselők csak az igazolás után, mely a választás megvizsgálásában áll, foglalhatják el helyeiket. Ez az igazoló választmány feladata; ehhez nyujtandók be a választás elleni panaszok,[69] mely azok fölött elsőfokulag, a biráló választmány másodfokulag határoz,[70] ennek határozata *ellen pedig a közigazgatási birósághoz lehet fordulni* panaszszal.

[67] A választás napját a fővárosban az igazoló választmány tüzi ki és pedig a kitüzés napját követő 12 napon belül, ez rendeli ki a választást vezető küldöttségeket és egy külön küldöttséget a legtöbb adót fizetők sorából választandókra kerületenkint beadott szavazatok összeszámitására.

[68] A törvh. bizotts. tagok választása — a pótválasztás is — mindig az telező évben összeállitott választói névjegyzék alapján hajtandó végre. 1899. évi 1865. sz. közig. bir. hat.

Az ujonnan megválasztott bizottsági tagok tekintet nélkül a választás elleni felebbezésre behivandók 1905. 22.915. sz. belügymin. hat.

[69] 15 nap alatt; az igazoló választmány határozata 15 nap alatt felebbezhető a kézbesitéstől. A választási előmunkálatoknál elkövetett sérelmek orvoslásáért csak a választás megejtése után lehet folyamodni.

[70] Fiuméban a képviselet, melynek vonatkozó határozatát a közig. biróságnál panaszolhatni.

Fiuméban a választás elleni panaszok a képviselőtestülethez intézendők,[71] mely négy 14—14 tagu bizottsággá alakul és mindenik bizottság a következő bizottság tagjai választását, az utolsó pedig az elsőét vizsgálja meg. Az időközi választások igazolása pedig a három évre alakitott 7 tagu állandó igazoló választmány elé tartozik. Mindkét esetben panasznak van helye a közig. biróságnál.

Ha valaki több törvényhatósági kerületben választatik meg, az igazolástól számitott 15 nap alatt az alispán — polgármester — felszólitására, *választhat* az iránt, hogy melyik kerületbeli választást fogadja el, ha nem nyilatkozik, ugy tekintendő, hogy azon választást fogadta el, melynél legtöbb szavazatot nyert. Ha virilis választatik meg, az emlitett határidő alatti hasonló felszólitásra *köteles* nyilatkozni a választás elfogadása iránt; *ha nem nyilatkozik*, ugy *tekintendő, mintha a választást el nem fogadta volna.* Ha többen egyenlő szavazatot nyernek, a felett, hogy melyik legyen bizottsági tag, a *választási elnök által huzott sors dönt.*[72]

38. §. A virilis bizottsági tagok és sorrendjük.[73]

A virilis jogu törvényhatósági képviselők névsorának megállapitása, illetőleg évente szükséges kiigazitása, a névsorba való *fölvétel* és abban elfoglalandó *sorrend* iránt következő szabályok irányadók:

a) A névsor megállapitása és kiigazitásának alapját az adóhivatalok folyó évi hivatalos adókimutatásai képezik; a fölvételnél és sorrendnél *csak* a saját vagyon, illetőleg jövedelem után, a *törvényhatóság területén fizetett egyenes államadó vehető számitásba.*[74] Bár a törvény nem distingual az egyenes adók között, a belügyministeri határozatok szerint (L. Boncza közig. Dönt.-tár

[71] A felszólamlók, mint a választó-lajstrom elleni felszólamlók is 20 korona összeget deponálni kötelesek, mely ha a felszólalásnak hely nem adatik, jótékonyczélra forditandó.

[72] Okszerübb döntés volna, ha a korosabb, vagy az, aki már volt bizottsági tag, vagy ki nem virilis, tekintetnék ilyenkor megválasztottnak.

[73] E szakaszban foglalt szabályok a fővárosi 1200 legtöbb adót fizető névsorának egybeállitásánál is alkalmazandók; az egybeállitás és évenkénti kiigazitás itt is az igazoló választmány feladata. A kiigazitás általán hivatalból eszközlendő.

[74] A névjegyzék egybeállitása (kiigazitása) évében kivetett egyenes államadó veendő számba (1899. évi 3059. sz. közig. bir. hat.) Csak a valósággal fizetett, nem pedig a csupán előirt, de ideiglenesen adómentesség folytán nem fizetett adó jő számitásba.

I. köt. 197. lap) a hadmentességi dij, vadászati adó, szelvényadó, az 1883: VII. t.-cz. szerint a pénzintézeteknél elhelyezett tőkék jövedelmétől fizetett adó nem számitható be.

b) A férj vagy atya államadójába a nő és a kiskoru gyermek adója csak akkor számitandó, ha ezek vagyonát kezeli. Gyámgyermek adója a gyám virilista minőségéhez alapul nem számitható. Ugyancsak a fiura vagy testvérre, ha kezeli is anyja vagy testvére ingatlanát, vagy igazolja, hogy az egész ingatlan adóját ő vállalta magára, ezek adója nem vehető számba virilista jog alapjául. (Közig. bir. 1899. 3280. sz. hat.) Tisztán a nő vagy gyermek adója alapján oly férj vagy apa, ki maga semmi egyenes államadót nem fizet, virilista nem lehet. (U. o. 1900. 2613. sz. hat.). Mostoha gyermek adója a mostoha apa javára csak akkor vehető számba, ha a nő (anya) mint természetes és törv. gyám kezeli a gyermek vagyonát (közig. bir. 3112/ex 1901.)

c) Állami, felekezeti, községi és magánintézetek tanárainak a tudományos akadémia tagjainak, akadémiai művészek, folyóirat és lapszerkesztőknek, lelkészeknek, keresk. és iparkamarák bel- és kültagjainak, a magyar államban érvényes oklevéllel biró tudorok, tanárok, biráknak, kir. ügyészek (1267. sz. közig. bir. hat.) és ügyvédeknek, orvosoknak, mérnökök, épitészek, gyógyszerészek, sebészek, erdészeknek, bányászok, gazdászok, állatorvosoknak, gazdatiszteknek *összes egyenes államadója kétszeresen számittatik.* A fővárosban a tanári oklevéllel birók, birák, épitészek, állatorvosok, gazdászok, akad. művészek adója nem számittatik kétszeresen. A közig. biróság elvi határozata (1901-ből) szerint a rabbiképesitési oklevél alapján az adó kétszeresen nem számitható.

[75] A törvényhatósági és *községi* képviseleti virilisták névsora összeállitásánál a részvénytársaságok és szövetkezetek igazgatósági és felügyelő-bizottsági tagjai és alkalmazottai javára azon *egyénileg nevükre* kivetett adó is számbaveendő, melyet illetményeik, jutalékaik s egyéb dijaik után törvény szerint a társulat köteles fizetni. 2. sz. döntvénye a közig. biróságnak. A közig. biróság 1900. évi 16. sz. hat. szerint illetékegyenérték a virilisták névsora egybeállitásánál figyelembe nem jöhet.

Kinek bekebelezett haszonélvezeti joga van, s az illető ingatlan államadóját saját nevében fizeti, kivánhatja ez adónak virilista joga alapjául való beszámitását. (Közig. bir. 1900. évi 654. sz. hat.)

Társtulajdonosok államadója tulajdon aránylag veendő számitásba. (Közig. be. 1897. évi 1599. közig. bir. hat.)

[76] A keresk. czég adója a czég tagjai adójába szintén nem számitható be. (1897. évi 1599. közig. bir.) Nő államadója a férj javára sohasem számitható kétszeresen. (1901. évi 2863. sz. közig. bir. hat.)

d) Ki több törvényhatóságba tartozik a legtöbb egyenes államadót fizetők sorába, azon törvh. bizottságnak lesz tagja, melyet *maga jelöl ki.*

e) Egyenlő mennyiségü adófizetők között az bir elsőséggel, kinek adója kétszeresen van számitva; ha pedig többnek egyformán számitott adója egyenlő mennyiségü, közöttük az igazoló választmány elnöke által huzott sors dönti el az elsőséget.

Az adó kétszeres számitására vonatkozó igény hivatalból nem vétetik figyelembe, hanem annak érvényesitése végett az illetők az igazoló választmánynál *minden évben irásban vagy szóval jelentkezni s jogosultságukat igazolni kötelesek.*[78] E szabály kivétel azon elv alól, hogy a virilisták névjegyzéke hivatalból igazitandó ki.

A virilisták névjegyzéke elleni felszólamlások s általán az abba fölvétel és elfoglalandó sorrend és az adó kétszeres számitására vonatkozó *igény* felett, elsőfokulag az igazoló, másodfokon a biráló választmány határoz, melynek határozata a *közigazgatási biróság előtt panaszolható.*

39. §. A törvényhatósági bizottság ülései.

A törvényhatósági bizottság plenáris ülésein, melyek *közgyüléseknek* neveztetnek, gyakorolja hatóságát. A mely teendőket a törvény a törvényhatósági bizottságra ruház, azt érdemi *elintézés* végett a bizottság sem küldöttségeire, sem tisztviselőire etc. nem delegálhatja.

A közgyülések *rendesek* és *rendkivüliek.* A rendes közgyülések számát és időpontját a törvényhatóság szabályrendelettel állapitja meg, de évente legalább kettő tartandó és pedig őszszel okt.

[77] Az, hogy valaki tisztviselő és mint ilyen is szavazattal birna a közgyülésen, nem zárja ki, hogy a virilisták sorába felvétessék. Törvényhatósági tisztviselő, ki hivatalánál fogva tagja a törvényhatósági bizottságnak, más törvényhatóságban virilis nem lehet. Rovott előéletü egyén a virilisek sorából kihagyható. B. ü. min. határozatok. Boncza. Döntvénytár I. köt.

[78] Ki az igazoló választmány ülései alatt nemjelentkezik, a kétszeres adószámitás kedvezményét elveszti. (Közig. bir. 1900. évi 2623. sz. hat.) Ki a névjegyzék összeállitásakor nem volt 24 éves, nem vehető fel, 1901. évi 2863. sz. közig. bir. hat. Ha valaki a virilisták névjegyzékéből kihagyatik, e miatt csak ő maga jogosult jogorvoslattal élni; érvényes megbizása nélkül senki más. Közig. bir. 1902. évi 3173. sz. Jogi személyek a törvényhatósági virilisták névsorába fel nem vehetők; törvényhatósági tisztviselői minőség nem akadálya ily felvételnek. Közig. bir. 1903. évi 4547. sz. hat.

31. előtt a *jövő évi budget megállapitása* és tavaszszal, a mult évi *zárszámadás megvizsgálása* végett. Rendkivüli közgyülést a főispán, főpolgármester saját elhatározásából, vagy előzetes közgyülési határozat folytán hiv össze; a törvényhatóság első tisztviselője erre saját hatáskörben csak akkor jogosult, ha a főispáni szék üres vagy a főispán akadályozva van. A törvényhatósági bizottság tagjainak nem ad igényt a törvény arra, hogy rendkivüli közgyülést — közgyülésen kivül — kivánhassanak, a mi nagy hiány, főleg a politikai hatáskör kellő gyakorlása szempontjából.[79]

A közgyülés elnöke — döntő szavazati joggal — a főispán, illetőleg főpolgármester, ennek akadályoztatása esetén, a törvényhatóság első tisztviselője, ha ez is akadályozva van, akkor vármegyékben a főjegyző elnököl, városokban pedig az, a kit az ily esetre való elnöklés szabályrendelet szerint megillet.[80]

I. Tanácskozási rend, II. szavazás.

1. A közgyülések *nyilvánosság* mellett folynak; a hallgatóság számára külön hely jelölendő ki. A hallgatóság kizárásával hozott határozatok lényeges kellék hiánya miatt megsemmisitendők. Rendkivüli közgyüléseken csak a tárgysorozatban foglalt ügyek tárgyalhatók, rendeseken a tárgysorozat egybeállitása után érkezett rendeletek, átiratok, jelentések is, valamint önálló inditványok, ha 24 órával előbb az elnöknél bejelentettek és közszemlére tétettek. A tárgyalási és ügyrendet egyébként a törvényhatóság *szabályrendeletileg állapitja* meg.

A tanácskozás rendjére és az ügyrend megtartására az elnök ügyel föl, a szabályrendeletileg meghatározott módok mellett; a törvény is rendelkezik egy őseredetü rendbiztositásról, a *széksér-*

[79] A közgyülési tárgysorozat közhirré is teendő városokban legalább 24 órával, megyékben 8 nappal a közgyülés előtt. A városokban a törzsvagyon elidegenitése, ennek eddigi kezelése megváltoztatása felett határozó közgyülés összehivása és megtartása között mennyi időnek kell lenni, szabályrendeletileg állapittatik meg, de 8 napnál kevesebb nem lehet. Azon körülmény, hogy egyes törvényhatósági bizottsági tagok vagy községi képviselők tagsági joga iránti vita még be nem fejeztetett, nem gátolja a törvényhatósági bizottság, vagy községi képviselet működését. (1898. évi 2366. sz. közig. bir. hat.)

[80] Megyékben is szabályrendeletileg lehet provideálni azon esetre, ha a főjegyző is akadályozva lenne. Az 1886. évi 53.964. sz. belügymin. határozat szerint a szabályrendelet csak törvényhatósági tisztviselőt jelölhet ki az elnöklésre.

A fiumei képviselet közgyüléseiről s azokon való elnökléséről l. alább.

lési büntetésről. Széksértési kereset és büntetés alá esnek azok,[81] kik a tanácskozás méltóságát vagy a gyülés tagjai sértő kifejezéssel élnek s azt rögtön vissza nem vonják, vagy a tanácskozást megintés és azt követő rendreutasitás után is tartósan zavarják. A széksértési kereset alá vonást csak a tiszti ügyész inditványozhatja, a büntetés alkalmazása iránt, mely 200 koronáig terjedhető pénzbirság, a gyülés haladéktalanul határoz. A széksértési birság ellen jogorvoslattal élni nem lehet; annak lefizetése a használt kifejezés, elkövetett cselekmény büntetőjogi megtorlását ki nem zárja.

II. Szólási és szavazati joga a bizottsági tagoknak egyáltalában egyenlő[82] a jog gyakorlata csupán érdekeltség okából van megszoritva következőképen: *a)* minden bizottsági tag vagy tisztviselő csak oly ügyek tárgyalásában vehet részt és szavazhat, melyek által *közvetlenül* érdekelve nincs vagy melyek nem saját tényeit képezik; *b)* a törvényhatóság közjavadalmaira vagy szerződéseire vonatkozó tárgyalásban és szavazásban nem vehetnek részt a közjavadalmak bérlői s azok, kik a törvényhatósággal szerződéses viszonyban vagy perben állanak; *c)* az 1883: XV. t.-czikk szerint a megyei közgyüléseken a megyei tisztviselők *nem szavazhatnak,* midőn uj tiszti állomások rendszeresitése és a tiszti fizetések emelése felől kell határozni;[83] *d)* a megyei közgyülésnek *községi elöljárói tisztet* viselő tagjai nem szólhatnak és nem szavazhatnak, midőn a tisztviselők ellenőrzése, felelősség alól felmentése, ellenük fegyelmi vizsgálat vagy felfüggesztés elrendelése van kérdésben. A fővárosban a kerületi elöljárók csak a kerületet illető ügyekben birnak tanácskozó szavazattal. *A közgyülésnek azon határozatai, melyekkel valamely bizottsági tagnak vagy szavazati joggal biró tisztviselőnek a közgyülési tárgyalásokban való részvétele és szavazati joga felett dönt, a közigazgatási biróságnál panaszolhatók.* (1896: XXVI. t.-cz. 42. §.) A határozatok a közgyüléseken általában az épen *jelenlevőknek egyszerü — viszonylagos — szótöbbségével* hozhatók; némely eltérések a törvények által külön

[81] A hallgatóság nem. Kérdés, hogy a közgyülésen jelenlevő tisztviselők is széksértési büntetés, avagy pedig illető viselkedésük miatt csak fegyelmi, esetleg büntető eljárás alá vonhatók? Miután nemcsak a bizottsági tagokról szól a törvény, azon értelmezés látszik helyesnek, hogy a közgyülésen szólással birók általán alá esnek a széksértési büntetésnek adott esetekben.

[82] Az elnök csak szavazategyenlőség esetén szavazhat.

[83] A második korlátozás tárgytalan a megyei alkalmazottak illetményeit szabályozó törvény folytán. L. alább.

kifejezett rendelkezések folytán vannak.[84] *A szavazás módja az*, hogy szavazatok szólók szerint (felkiáltás után) vétetnek számba, de ha az elnök vagy tiz bizottsági tag kivánja, a kérdés *felállás vagy ülvemaradással*, ha pedig husz — Budapesten tiz tag — irásban kéri, *névszerinti* szavazással döntendő el a kérdés.

Bizonyos határozatokhoz maguk a törvények rendelnek névszerinti szavazást.[85] A névszerinti szavazás *szabályszerüleg nyilt*, de vannak esetek, melyekben a törvények *titkos* szavazást követelnek.[86]

A közgyülésnek jegyzőkönyve rendszerint a másnapi ülésben hitelesittetik, az utolsó napi ülésé pedig legkésőbb három nap alatt az erre kitüzött hitelesitő közgyülésen, vagy egy a közgyülés által kiküldött hitelesitő küldöttség által. A hitelesités nyilvánosan eszközlendő.

Fiumében a közgyülés *elnöksége* a podestából és két alelnökből áll, kiket a képviselet saját kebeléből, hat évente választ. E választásra a képviselet minden tagja köteles megjelenni, annak érvényéhez az összes képviselők kétharmadának jelenléte és azok általános többsége kell. A podeszta választása királyi megerősités alá is esik. A határozatképességhez a közgyüléseken legalább 24 tag jelenléte szükséges és a határozás rendszerint általános szótöbbséggel történik. Rendkivüli közgyülést csak a podesta, ennek akadályoztatása esetén az elnök hivhat egybe; de a *kormányzó kivá-*

[84] Igy pl. az 1872 : XXXVI. t.-cz. Budapestre kimondja, hogy az uj adók behozatalát, a meglevők felemelését, leszállitását, 25 ezer forinton felüli kölcsön felvételét, ily értékü ingatan elidegenitését elhatározni csak ugy lehet, ha a bizottsági tagok *egynegyede* jelen van s a határozathoz jelenlevők *kétharmada* hozzájárul. Az 1886 : XXII. t.-cz. 110. §-a szerint a törvényhatósági városban a törzsvagyon elidegenitését, felosztását, lényeges átalakitását a *közgyülés összes tagjainak általános* szótöbbségével határozhatja el. A polgármester, alispán választásához általános szótöbbség kell stb.

[85] Igy pl. az árvapénzek elhelyezésére kijelölendő pénzintézetek meghatározásához; pénzügyi kormányrendeletek elleni halasztóhatásu felirásához etc.

[86] Közigazgatási bizottsági tagok választásához, fegyelmi eljárást, vizsgálatot, felfüggesztést kimondó határozatokhoz etc.

Tisztujitáskor a névszerinti szavazás a főispán által kinevezett egy vagy több küldöttség előtt a szavazók nevének és szavazatának feljegyzésével, törvényhatósági városokban szavazatlapokkal történik. Tisztujitáskor szavazattal birnak vármegyékben azon bizottsági tagok, kik a következő évre, városokban pedig, a kik a tisztujitás évére vétettek föl a legtöbb adót fizető és választott bizottsági tagok névjegyzékébe; azonkivül a szavazattal biró, még tényleg működő tisztviselők.

nalára vagy 15 képviselő irásos kérelmére köteles egybehivni. A kormányzó jelen lehet, szólhat, inditványozhat a közgyülésen, s ez az inditványokat tárgyalni köteles.

40. §. A közgyülés hatásköre.

A törvényhatósági törvénynek a közgyülés teendőit illető felsorolása korántsem kimeritő, mert igen számos más törvények is sok és sokféle ügy ellátását utalják *kötelezőleg* a közgyülés hatóságához,[87—88] ezekhez járulnak a szabályrendeletek, melyek azon hatáskört szintén kiterjeszthetik.

Már emlitők, hogy a tulajdonképeni általános hatóság a törvényhatósági *„önkormányzati"* hatáskörre a közgyülés, mely a törvényhatóságra ruházott jogokat, a mennyiben a törvények máskép nem rendelkeznének, — gyakorolja; de van a közgyülésnek számos oly ügyet, igazgatási ágat illető functiója is, melyek az u. helyi államigazgatáshoz tartoznak, noha az ujabb törvényhozás, különösen a *„közigazgatási bizottság"* alkotásával az ily hatáskört lényegesen megszoritá.

I. A közgyülés *az ellenőrzés* hatósága; e hatáskörét gyakorolja az összes törvényhatósági szervek által vagy azok közreműködésével intézett közigazgatás fölött, továbbá a törvényhatóság összes községeinek közigazgatása s közérdekü állapotai fölött;[89] *II. véleményező* hatósága a kormánynak, a mennyiben számos esetben, a hol a kormányt illeti a rendelkezés, döntés joga, törvények szerint *meghallgatandó,* a mikor is nyilatkozni *köteles.* Tartozik-e nyilatkozattal, véleménynyel oly kérdéseire a kormánynak, melyeket ez csak facultative intézhet hozzá, kétes; *III. szabályrendeleteivel* a particularis jogalkotásnak is tényezője; IV. gyakorolja az ugynevezett politikai hatáskört, továbbá a *kérelmezés, levelezés* jogát, azután a felirási jogot; *V. határoz, intézkedik* mint első vagy

[87] 1872 : XXXVI. t.-cz. 22. §. 1886 : XXI. t.-cz. 21. §.

[88] Igy 1868 : XXXVIII. t.-cz. 1868 : LIII. t.-czikkek vallás- és oktatásügyekben; 1876 : XIV. t.-cz. közegészségügyekben; 1898 : XXI. t.-cz. betegápolási ügyekben; 1879 : XXXVII. t.-cz. 1890 : I. t.-cz. laktanyaépitési és utügyekben; 1894 : XII. t.-cz. mezőgazdasági ügyekben etc.

[89] Ellenőrzi a törvényhatósági felügyelet alatti, pénztárak kezelését is. Az ellenőrzést interpellatiók, vizsgálatok által, a törvényhatósági első tisztviselő és más tisztviselők s a közigazgatási bizottság időszaki kötelező jelentései alapján főleg gyakorolhatja.

felsőbb fórum[90] a különböző közigazgatási ügyek nagy sorában; [91] kiemeljük ezek közül mint kiválólag fontosakat a *szervezési természetü,*[92] *a törvényhatósági vagyont háztartást*[93] *illető s a fegyelmi jog körébe vágó* intézkedéseket.

Befejezésül megemlitjük itt, hogy a kormányhatalom egyik rendkivüli eszköze a czélból, hogy az önkormányzatot kötelességeinek megfelelő teljesitésére szorithassa, a képviseletek, választott collegiumok időelőtti feloszlatása s uj választás elrendelése. Hazánkban az önkormányzati képviseletek alkatelemeinél fogva, jelesül a virilismus folytán, ilyen eljárásnak mérsékeltebb hatása lehetne, mint ott, hol a feloszlatás következményei a képviselet egészét érik; mindazonáltal kivánatosnak mondható, hogy a kormányhatalomnak a törvényhatóságok képviseletére, szabatosan körülirva ilyen feloszlatási hatalom megadassék s a kormány a képviselettel szemben a polgárok szélesebb rétegére, a választókra hivatkozhassék. A községi törvény megadta a községi képviselet feloszlatásának jogát a kormányhatóságnak; ugyanazon indokok, melyek a községeket illetőleg ily rendszabályt szükségesnek mutatnak, még erősebben fenforognak a törvényhatóság müködésére nézve. A fiumei statutum szerint a király kormánya a városi képviselet feloszlatását *bármikor* elrendelheti.[94]

41. §. A vármegyei állandó választmány és a törvényhatósági városi tanács.

A törvényhatósági képviselet intézkedéseinek alapossága érdekéből nélkülözhetlenül szükséges az illető ügyeknek előkészitése s tájékozó véleménynyel, szakszerü javaslattal kisérése. A közgyü-

[90] Községektől felebbezett közérdekü ügyek másodfoku eldöntése.

[91] A közgyülés e hatásköre az egyes ügyes ügyeknél a II. könyvben lesz részletezve.

[92] A területi szervezés, járások alkotása, székhelyeik, határaik változtatása; önkorm. választókerületek alakitása etc.; uj hivatalok felállitása, meglevők megszüntetése; tisztviselők választása; áthelyezés, helyettesités, a mennyiben ez más hatóságot nem illetne. Tisztviselők fizetésének, egyéb illetményeinek megállapitása; azok nyugdijazása, végkielégitése, lemondásuk elfogadása etc. Számos bizottságnak, választmánynak, küldöttségnek választása, igazgatási hatóságokhoz küldöttek kirendelése, tagok választása etc.

[93] Vagyonszerzés, elidegenités, bérbeadás, felosztás, kölcsönvétel; költségvetés megállapitása, pót- és más adók, illetékek megállapitása, zárszámadások megvizsgálása; közművek, intézmények létesitése etc. etc.

[94] Idevonatkozólag nagyérdekü az 1898. évi 18.984. sz. min. tan. rendelet.

léseken, már csak a tagok nagy számánál fogva is alig várható e nélkül beható, helyes irányu tárgyalás. A törvény tehát gondoskodik oly szervről, mely az előkészités feladatát teljesitse, a nélkül. hogy elzárná utját annak, hogy autonom hatáskörben az ügyeknek előkészitése, szakszerü előzetes megvizsgálása másképen is eszközöltessék.

A vármegyékben az *állandó választmányt,* a városi törvényhatóságokban *a városi tanácsot és a szakbizottságokat* illeti az előkészités.

1. Az állandó választmány, melyet sem a régi megyei „kisgyülés" sem pedig az 1848: XVI. t.-cz. szerint alakitott „állandó bizottmány" hatósági utódának nem lehet tekinteni,[95] következőleg szervezendő:

Elnöke a főispán, akadályoztatása esetén az alispán, esetleg a főjegyző; tagjait a közgyülés saját kebeléből, három évente választja; a tagok számát a törvényhatóság határozza meg; előadók az aljegyzők vagy más szakhivatalnokok; alelnökeit maga a választmány választja, ilyenekül a megyei tisztviselők nem választhatók; kültisztviselők és községi elöljárók pedig tagjai sem lehetnek az állandó választmánynak; de a megyei tisztviselők általában kötelesek annak kivánatára az üléseken megjelenni és felvilágositásokat nyujtani.

A kebeléből alakitandó szakosztályok számát, melyekben az alelnökök elnökölnek, ügyvitelének rendjét az állandó választmány maga állapitja meg.

A mi a választmány előkészitése alá eső közgyülési ügyeket illeti: vannak olyanok, melyek a törvény, lehetnek olyanok, melyek szabályrendelet parancsoló határozmányai szerint előkészitendők; a törvény rendeli, pl. hogy a szabályrendeleti javaslatok, járások, törvényhatósági választókerületek alakitására, uj hivatalok felállitására, a költségvetésre, zárszámadásra, nyugdijazásra, végkielégitésre, községektől fölterjesztett vagy fölebbezett ügyek másodfoku ellátára vonatkozó közgyülési határozatok, az állandó választmány által szökségkép előkészittessenek, a minek jelentősége oda megy ki, hogy ha a közgyülés ily ügyekben közvetlenül előkészités nélkül határozna, semmiségi eset állana elő, lényeges alakiság sérelme miatt.

[95] A kisgyülések sok és sokféle ügynek egyenesen érdemi elintézésére jogositva voltak; az állandó bizottmány pedig ideiglenesen a közgyülés hatáskörét töltötte volna be.

A törvényhatósági közgyülés esetenkint oly ügyeket is utasithat az állandó választmányhoz véleményes jelentés, javaslattétel végett, melyek törvény vagy szabályrendelet szerint szükségkép nem készitendők elő az által.

II. *A városi tanács.* A törvényhatósági városokban az állandó választmány előkészitési functióját a *tanács* teljesitvén, e bár más irányban is fontos feladatu hatóságról is itt emlékezünk meg. Először is megjegyzendő, hogy e tanácsot a községi minőséggel biró rendezett tanácsu városok *városi tanácsával* összetéveszteni avagy egyvonalra helyezni nem szabad, mert igaz ugyan, hogy ezen tanács is, tisztán önkormányzati tisztviselőknek, hatósági testülete, de mind szervezetének módja, elemei, mind rendeltetése, hatásköre, állása, alárendeltsége szerint, igen lényegesen különbözik amattól.[96]

A törvényhatósági városi tanács elnöksége a főispánt illeti, *a midőn a tanács előkészitő hatáskörében jár el*, egyébként elnöke a polgármester, ki az előkészitő tanácsban is mint a főispán helyettese (annak akadályoztatása esetén) elnökölhet.

Ha a polgármester akadályozva van, helyettese elnököl a tanácsban; e helyettes a polgármesternek *rendes hivatali helyetteséül kijelölt tanácstag.* A tanácsnak rendes, szavazati joggal biró tagjai, a polgármesteren kivül, *a főjegyző, a főügyész, tanácsnokok és a rendőrkapitány;* ez utóbbinak korlátolt szavazati joga van, a mennyiben az általa elsőfokulag hozott és a tanácshoz felebbezett határozatok felülbirálatában, a város pénzügyeit, javadalmait, vagyonát, gazdászatát illető ügyek eldöntésében részt nem vehet. A többi törvényhatósági tisztviselők a tanács felhivására *kötelesek* a tanácsüléseken megjelenni és felvilágositásokat adni, viszont a tanács *köteles* szakközegeket meghivni oly üléseire, melyeken azok szakmájához tartozó fontosabb ügyeket tárgyal.

Határozás, hatáskör, felebbezés.

A tanács *határozatképességéhez* az elnökön kivül, legalább két tag jelenléte szükséges; a határozatok *szótöbbséggel* hozatnak;[97] szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt; az ülések nyilvánossága törvény szerint nem kötelező. Érdemleges határozatot nem igénylő, folyó vagy közbeeső intézkedéseket a *tanács*

[96] A rendezett tanácsu városok tanácsa lényegesen más rendeltetésü collegium, főleg az által, hogy önálló helyhatósági államigazgatási forumkép nem szerepel.

[97] Önkormányzati — autonom — ügyekre statutarice máskép lehet rendelkezni.

nevében, az elnök és az illető előadó tanácstag *egyetértőleg s együttes felelősség mellett tehetnek.*

A tanács hatásköre törvény szerint hármas, u. m. előkészitő, *foganatositó vagy végrehajtó és önálló.* Előkészitő és foganatositó functiójában a tanács a törvényhatósági bizottság *segédszerve.* Előkészitő hatáskörét illetőleg azon szabályok irányadók, melyek az állandó választmányra.[98] Foganatositó tevékenysége szerint a tanács a városi törvényhatóság végrehajtó közege, ugy *az állami közigazgatás mint az önkormányzat körében; vezeti és intézi* a város gazdasági ügyeit a közgyülés határozataihoz képest, *ezek keretében* gondoskodik a közvagyon és jövedelmek fentartásáról, hasznositásáról, nyilvántartásáról, a városi pénztárak és a város felügyelete alatti alapok szabályszerü kezeléséről, számadási elkészitéséről és megvizsgálásáról; a *számvevőség meghallgatásával* a költségvetés szerint *utalványoz* a házipénztárra.

Önálló közigazgatási helyhatóság a tanács *számos* törvény által egyenest hozzáutalt ügyben majd első, majd másodfokon. A tanácsnak az u. n. önkormányzatra vonatkozó hatáskörét szabályrendeletileg szabályozhatja a törvényhatóság.

A tanács mint önálló hatóság némely határozatai ellen az 1896. évi XXVI. t.-cz. szerint a közigazgatási biróságnál kereshetni orvoslást; bizonyos ügyekben *közvetlen* az illető *ministerhez,* másokban ismét a közigazgatási bizottsághoz lehet felebbezni; a város javadalmát, vagyonát, gazdászatát érdeklő határozatai pedig a közgyüléshez s onnan a belügyministerhez felebbezhetők.[101]

A székes főváros tanácsa ugy szervezet, mint hatáskör és müködés tekintetében némileg különbözik a vidéki városi törvényhatóságok tanácsától.[102]

[98] Csakhogy a tanács, esetleg szakbizottságok közremüködésével késziti elő az ügyeket.

[99] 1886 : XXI. 74. §.

[100] Igy pl. iparügyekben, illetőségi cselédügyekben, katonabeszállásolási ügyekben, egyes kihágási ügyekben etc. Ez ügyek megyékben jobbára az alispáni hatóság körébe utalvák.

[101] A felebbezési terminus, a mennyiben különös törvény mást nem rendelne, a kézbesitést követő 15 nap; a tanács a hozzá benyujtott felebbezést 8 nap alatt köteles az illető felsőhatósághoz fölterjeszteni. Az önkormányzati határozatokra egyébként a felebbezési mód az 1886 : XXI. t.-cz. 77. §. szerint és tekintettel az 1901: XX. t.-czikk határozmányaira szabályrendeletileg állapitható meg.

[102] Noha állása és feladata nagyjában ugyanolyan. — Az utalványozási

A tanács elnöke itt a polgármester, tagjai a két alpolgármester és a tanácsnokok. Az egyes közigazgatási és gazdászati ágak szerint a tanácsban ügyosztályok alakitandók, mindenik élén egy tanácstag áll. A tanács hatásköréhez tartozó ügyek mindig a tanács nevében, *de részint a tanács ülésében, részint a tanácsi ügyosztályban intéztetnek;* az ügyosztályban az osztály élén álló tanácstag és a polgármester vagy helyettese *egyetértőleg és együttes* felelősséggel határoznak. A tanácsülésekben a határozatképességhez az elnökön kivül legalább négy tag jelenléte szükséges; a határozatok a jelenlevők *általános* többségével hozatnak; szavazategyenlőség esetén az válik határozattá, melyhez az elnök *járult.*[103]

II. CZIM.

42. §. A törvényhatósági közigazgatási bizottság.

A törvényhatóság önkormányzata és jelesül azon hatásköre tekintetéből, mely szerint a közvetlen államiaknak tekintett ügyek helyhatósági intézésében részt vesz, közremüködik, kiváló fontosságu és sokszerü igazgatási teendőinél fogva *általános* jellegü

jog itt a polgármestert illeti. Nagy fontosságu szervezési jogköre a fővárosi tanácsnak, élethossziglani választása a tanári, tanitói személyzetnek a közokt. bizottság kijelölése alapján ,azután a pénztári, letéti, adóhivatali és egyéb számadási kötelezettségben álló szak, segéd- és kezelő s általán a közgyülés választása alá nem eső hivatalnokok és más alkalmazottaknak.

[103] *Fiuméban* a városi statutum határozmányai szerint a tanács a podesta alatt egy tanácselnökből (Dirigente), a szükséges számu ülnökökből és más hivatalnokokból áll. Belszervezetét, ügyrendjét a törvényhatóság állapitja meg. Hatóságának önállósága szerint fontosabb testület itt az u. n. „Állandó bizottmány". Ennek hatásköre tanácskozó, határozó és a *képviseletet helyettesitő.* Áll tiz rendes és öt póttagból, kiket a közgyülés öt évre saját kebeléből választ. A képviselet elnöksége e bizottmányban is elnököl.

Az állandó bizottmány a képviselet müködésének szünetelése, jelesül ujjáválasztása alatt is folytatja müködését, mig az uj képviselet uj bizottmányt választ. Hatásköre: *a*) első vagy másodfoku intézkedés egyesek meghatározott közig. ügyeiben; *b*) inditvány, javaslattétel a képviselet elhatározása alá tartozó ügyekben. (Szab. rend. 107. §.); *c*) határozás 20 frtnál nem nagyobb segélyek iránt; száz forint értéket meg nem haladó vételek, eladások iránt; száz forintot meg nem haladó, költségvetésileg meg nem szavazott kiadások megtétele, 100 forintot meg nem haladó kétes és be nem hajtható követelések törlése iránt; *d*) *helyettesitése* a képviseletnek mindazon eljárásokban, melyekkel azáltal különösen megbizatik.

A törvényhatósági városokban a közgyülési határozatokat előkészitő szakbizottságok szervezetét szabályrendeletileg állapitják meg. (1886 : XXI. 77. §.)

szerv, a törvényhatósági *közigazgatási bizottság*. Ezen testületre a helyhatóságból oly nevezetes rész, a helyi közigazgatás menetének biztositása végett oly kiváló szerep hárul, hogy azt közatósági, territoralis organismusunk egyike elsőrendü tagjának méltán tekinthetjük. Nagyobb szabásu és mélyebb hatásu reform nem vitetett keresztül ősi törvényhatósági szervezetünkön 1848 óta, mint a minő volt e testület szervezése. Alkotásánál nem valamely egyoldalu szempont, nem pusztán a központi kormányhatalom ingerentiájának növelésére való törekvés érvényesült, mert párhuzamosan ezzel az önkormányzati elemek befolyásának, igazgatási közremüködésének kiterjesztése is eszközöltetett. A mig egyfelől a kormány hivatalnokai közvetlen kapcsolatba jutottak az autonom elemekkel a közigazgatási bizotságban, másfelől ellenőrzésre, sőt döntő részvételre hivatott meg a választott önkormányzati elem a helyi közigazgatásnak, addig tőle mondhatni isolált ügyágaiban is, a mi azt jelenti, hogy a közigazgatási bizottság által lényeges kiterjesztést nyert a törvényhatósági önkormányzat. A közigazgatási bizottságban a helyi közigazgatásnak jómódon minden szálai összefutnak, a mely épen ezért alkalmas abban hatályosan biztositani az annyira fontos összemüködést, harmoniát; a mely vegyes alkotó elemeinél fogva a bureaukratikus elfajulásnak kitéve nincs, a melyben a közhatalmi szigoru érdek a hivatalnoki elem, a közigazgatási méltányosság a jog határain belül, a hivatalon kivüli népies elem által érvényesülhet.[104] A közigazgatási bizottság által lehetővé lett oly ügyeknek az önkormányzat elve szerinti kezelése, melyeket a törvényhatósági bizottságra, mint nagyszámu, nehézkes testületre bizni lehetett volna; lehetővé lett számos ügynek, mely a központi kormánynál lett volna koncentrálandó, decentralisálása. Sajnos, hogy a főispán korlátlan felebbezési jogával e decentralisálás illusoriussá tétetett. A közigazgatási bizottság alkotásánál kétségkivül lebegtek a kezdeményező factorok előtt egynémely modern külföldi közigazgatási szervezetek, de hogy a közigazgatási bizottság ezek valamelyikének másolata lenne, azt — a ki a külföld hason

[104] A „közigazgatási bizottság" törvényhatóságinak neveztetik, de ez nem oly értelemben veendő, mintha az csak az autonom szervezet része lenne, mert hiszen az alkatelemei szerint a központi kormányszervezetbe is organice betartozik. Külsőleges egységre jut e testületben a kormány és törvényhatóság, mely kettő lényegében ugyis egyaránt „állam" szervezet. A közig. bizottságnak saját hivatalos pecsétje van. (Ügyv. szab. 96. §.)

eszméken alapuló intézményeit ismeri — nem állithatja. Sem a porosz „Kreisausschuss“ vagy „Bezirksausschuss;“ sem a franczia „Commision départementale“ avagy ép a „Conseil de préfecture“ nem állanak közel sem szervezeti módjuk, sem állásuk, hatáskörük szerint a törvényhatósági közigazgatási bizottsághoz. Nem tagadható, hogy a közigazgatási bizottságnak elvi szempontokból és a tapasztalat szerint is több hiányossága van, de ezek leginkább azon átmeneti fejlődés stádium következései, melyekben törvényhatósági önkormányzatunk leledzik. A közigazgatási reform feladata lesz a közigazgatási bizottságnak ezen hiányosságait megszüntetni, a közigazgatási szabadság és rend kivánalmait kielégitő módon. Azon kivánalom, mely a közigazgatási bizottságnak mint felesleges fórumnak megszüntetésére irányul, nem számol azzal, hogy e testület az önkormányzati eszmét is szolgáló szerves részévé lett közigazgatási szervezetünknek, melyet csak ugy mechanice abból kiválasztani nem lesz lehető, az egészre való káros visszahatás nélkül. A közigazgatási bizottság szervezete, hatásköre, jogállása az 1876. évi VI. t.-czikkben és azóta alkotott számos törvényben van meghatározva. A mi különösen hatáskörét illeti, jómódon, minden nevezetesebb törvény növelte azt, fontos végrehajtó hatóságot ruházván reá. Megjegyzendő egyébiránt, hogy a törvényeken kivül kormányrendeletek, sőt autonom *szabályrendeletek* is ruháztatnak uj teendőket e hatósági testületre.

43. §. A közigazgatási bizottság alkatelemei.

A közigazgatási bizottság alkatában mindenek előtt megkülönböztetjük a *kormányhatósági* és *törvényhatósági* elemet. A kormányhatósági elemet a kinevezett királyi hivatalnokok, nevezetesen 1. a főispán, 2. a kir. ügyész, 3. a kir. tanfelügyelő, 4. a kir. pénzügyigazgató, 5. a kir. államépitészeti hivatal főnöke képviselik, kikhez még járul a *közgazdasági előadó,*[106] „a földmivelési minis-

[105] Horvát-Szlavonországban az 1886. február 5. törvény alapján szintén szerveztettek megyei közigazgatási bizottságok kinevezett tisztviselőkből és a megyegyülés által választott tagokból. Az elvekben a magyar törvény vétetett irányadóul.

[106] Az 1882: XX. t.-cz. hatályba lépte előtt a posta- és távirda kerület igazgatója is szavazattal biró tagja volt a közig. bizottságnak; a törvény ezt megszüntetvén, az illető ügyek képviselése a kir. államépitészeti hivatal főnökére bizatott. — A közgazd. előadók a földmivelési tárcza terhére tiszteletdijban részesülnek.

ternek szakközege" (1882. XX.) egy hivatalnoki minőséggel (fizetéssel) nem biró hatósági megbizott.

Budapesten a főispán helyett a főpolgármester, továbbá a fővárosi államrendőrség főkapitánya is tagja a bizottságnak. Az állami pénzügyet itt a kir. pénzügyigazgató vagy kir. adófelügyelő képviseli.[107] A kir. ügyész helyett Budapesten a kir. ügyészségnek főügyészi helyettesi rangot viselő főnöke (1891: XVII. t.-cz.) értendő.

A törvényhatósági vagyis autonom eredetü elemet képezik a *törvényhatósági tisztviselők (hivataluk alapján)* és a köztisztséget nem viselő, időszakonkint választott törvényhatósági bizottsági tagok.

A törvényhatósági tisztviselők közül a közigazgatási bizottságban a következők foglalnak helyet: 1. a törvényhatóság első tisztviselője, 2. a főjegyző, 3. tiszti ügyész, 4. az árvaszéki elnök[108] és 5. a főorvos. A fővárosban a főjegyző nem, de a két alpolgármester tagja a közigazgatási bizottságnak. — Az időszakonkint választandó tagok száma 10, a kiket a törvényhatósági bizottság oly közgyülésen, — melynek közhirré tett tárgysorozatában e választás benn foglaltatott — *saját kebeléből, viszonylagos* többséggel, szavazatlapokkal, *titkosan két évre választ.* A 10 választott tag fele minden év végén kilép, — elsőizben sors határozza meg a kilépőket; — a kilépettek ismételten is, ujra megválaszthatók. Nem választhatók meg ily tagokul államhivatalnokok, törvényhatósági tisztviselők és községi elöljárók.[109] [110] Ha a választott tag időközben a miatt, hogy megszünt a törvényhatósági bizottság tagja lenni, vagy más okból közigazgatási bizottsági tagságát elveszti, helyére a lehető legelső alkalommal a fenti módon uj tag választandó. — Sem általán a választhatóság kérdésében, sem azon kér-

[107] A kinevezés időbeli elsőbbsége szerint egyik mint rendes tag, a másik mint *helyettes* működik. 1889: XXVIII. t.-cz. 37. §.

[108] Az 1876: VI. t.-cz. szerint, hol külön árvaszéki elnök nincs, az árvaszéknek a közgyülés által kijelölendő tagja. Az 1877: XX. t.-cz. alapján azonban a külön árvaszéki elnöki állás szervezése kötelező.

[109] Az 1882: XX. t.-cz. szerint nem választható meg a közgazdasági előadó sem. A belügymin. elvi határozatai szerint *tiszteletbeli* törvényhatósági tisztviselők sem választhatók meg; ellenben a *kir. közjegyzők igen;* a rokonsági viszony a tisztviselő vagy választott tagokkal nem képez akadályt sem a bizottságba, sem annak albizottságaiba való megválasztásnál.

[110] A közigazgatási bizottsági választott tagság elfogadása és viselése *nem kötelező.*

désben, hogy valaki időközben elveszti-e közigazgatási bizottsági tagságát, nincs engedve közigazgatási birói ut.[111]

44. §. A közigazgatási bizottság belső alakulata és működése.

A közigazgatási bizottság elnöke a főispán, főpolgármester, akadályoztatása esetén a törvényhatóság első tisztviselője. E kettőnek egyidejü akadályoztatása esetén az elnöki teendőkre vonatkozó intézkedések megtétele végett a belügyministerhez kell felterjesztést tenni (1902. évi 127.000. b. ü. m. rend. a közig. bir. ügyvitele.) A bizottság jegyzője a főjegyző, ki magát valamelyik aljegyző által helyettesitheti; az ily helyettes azonban szavazattal nem bir.[112] Az albizottság jegyzőit, azok évenkinti megalakitásakor, az alispán, illetőleg polgármester jelöli ki. (Ügyv. szab.)

A közigazgatási bizottság tisztviselő és hivatalnok tagjai a szakjukhoz tartozó ügyekben mint *előadók* működnek.

A törvényhatósági közigazgatás ügyeiben előadó a törvény-

[111] A *közigazgatási bizottság intézményét* Fiuméban egyidejüleg a közigazgatási bírósági törvénynyel az 1897. évi 18,984. sz. ministertanácsi rendelet életbe léptette. E közigazgatási bizottságnak az egyes ministerek ügykörét érintő hatásköréről az 1897. évi 18,986. min. eln. számu rendelet, annak féléves jelentései szerkesztéséről az 1897. évi 20,078. sz. min. eln. rend. intézkedett. Szervezetében eltért e bizottság a többi törvényhatóságokétól, mert elnöke a kormányzó, illetve helyettese, s ezek akadályoztatása esetén a polgármester volt; tagjai voltak a kormányzóság első tisztviselője, a pénzügyigazgató, a tengerészeti hatóság müszaki osztályának főnöke, a kir. ügyész, tanfelügyelő, a közgazdasági előadó, a polgármester, tanácselnök, a tanács jogügyi előadója, a főorvos és a képviselet 10 választott tagja; ez utóbbi tagok meg nem választása, lemondása a bizottság működését meg nem akadályozta. A *beslő ügykezelés nyelve kizárólag magyar* volt; a *határozatok is ezen hozattak*; de a városi közegek jelentéseiket olaszul is tehették, s a tárgyalás is folyhatott olaszul is. — A közigazgatási bizottsághoz felebbezhettek Fiuméban, a tanács, polgármester, állandó bizottmány, városi hivatalok és intézetek, — egyes concret ügyeiben hozott határozatai, melyekben a statum szerint nem a városi képviselethez kell felebbezni; városi adók, illetékek, vámok és más dijak, járulékok kivetése és beszedése iránti határozatok, ha a statum felebbviteli forumul nem a képviseletet állapitá meg, továbbá épitkezési ügyekben hozott elsőfoku határozatok általában. Fiume a közigazgatási bizottság ilyetén életbeléptetésében autonomiája sérelmét találta. A városi képviselet az ellen makacsul állást foglalt, miért is azt ismételten feloszlatta a kormány s kivételes állapotot létesitett. A normalis viszonyok csak akkor állottak helyre, midőn a közigazgatási bizottság megszüntetése kilátásba helyeztetett. E megszüntetés az 1901: IX. t.-cz. folytán s az u. n. kormányzói tanács létesitésével következett be. L. erről alább.

[112] A kezelési teendőket a törvényh. kezelőhivatalnokok (iktató, kiadó, irattárnok, levéltárnok, nyilvántartó, másolók) etc. látják el. (Ügyv. szab. 3. §.)

hatóság *első tisztviselője*, de ha ez az elnöklést viszi vagy máskép gátolva van, a főjegyző.

A hol a törvényhatósági közigazgatás ügyei szakok szerint a jegyzők, tanácsnokok közt felosztvák, azokat az illető ügyek előadására az alispán — polgármester — a bizottság üléseibe berendelheti.[113] Hason jogot a gyakorlat szerint az állami hivatalnok-előadók is igénybe vehetnek, de megkülönböztetendő ettől, ***helyettesitésük*** akadályoztatásuk esetére, a mikor is a helyettesek szavazati jogot is gyakorolnak. Az ily helyettesek kijelölése, a mennyiben a helyettest törvény meg nem határozná,[114] a szakministert illeti meg.[115] Megyjegyzendő még, hogy az egyes közigazgatási (szak) ügyekben, más közhivatalnokok meghivása és meghallgatása is kötelezőleg van elrendelve, igy az 1883. évi 41.941. számu rendelet a folyammérnökök meghivásáról, a belügyminister az anyakönyvi felügyelők meghivásáról rendelkezett; az erdőfelügyelők működéséről a közigazg. bizottságban az 1879: XXXI. t.-czikk szól stb.[116]

A közigazgatási bizottság ülései. Határozás. Albizottságok. A közigazgatási bizottság feladatát általán mint *testületi* szerv tölti be, *ülésein hozott határozás, intézkedés, véleményezés* etc. által.[117] Az ülések mindig azon törvényhatóság székhelyén vannak, melynek ügyei tárgyalás alatt állanak. Az ülések *rendesek*

[113] De ezek nem szavazhatnak.

[114] Törvény szerint a pénzügyigazgató helyettesét maga jelöli ki; Budapesten a kir. adófelügyelő és a pénzügyigazgató egymást helyettesitik az 1889. évi XXVIII. t.-czikk szerint; a kir. ügyész helyettesét az igazságügyminister jelöli ki, a tiszti ügyészét pedig, ki ha több ügyész nincs, ügyvédi gyakorlatra jogosult törv. hat. bizottsági tag is lehet, minden év elején egy évre a közgyülés. A kir. és tiszti ügyész e helyettesitése csak a fegyelmi eljárásra vonatkozik.

[115] 1876. évi deczember 14-én kelt 4. sz. min. tanácsi határozat. (Ügyv. szab. 28. §.)

[116] A kormányközegek egy főispán alatt álló több törvényhatóság közigazgatási bizottságban *ugyanazok* lehetnek. Az előadói ügykörről és az előadók működési módjáról l. még az ügyvit. szabályzat III. fejezetét.

[117] Nemi kivételt képez e szabály alól, hogy a ***bizottság hatáskörébe tartozó***, de halasztást nem türő esetekben, az elnök a szakelőadó meghallgatásával *saját felelősségére* intézkedik, de ezt *és azon okot, a miért nem tartotta bevárhatónak az ülést*, a legközelebbi ülésnek bejelenteni köteles. Az 1898: XIX. törvényczikk szerint az erdészeti albizottsághoz tartozó, de halasztást nem szenvedhető intézkedéseket az előadó meghallgatásával *ezen albizottság* elnöke *saját felelősségére teszi meg.* Az ülésen kivüli elintézésről l. még az ügyvit. szab. 52. §-át.

vagy *rendkivüliek.* A rendes ülések minden hó első felében *tartandók; városi törvényhatóságokban a bizottság ügyrendjében több rendes ülés tartását is rendszeresitheti.*

Rendkivüli ülés csak *sürgős* esetekben tartható s az ily üléseken is elintézhető a bizottság hatáskörébe eső bármely ügy,[118] de az ülésről a tagok meghivó által — melyben a tárgyak felemlitendők — négy nappal előbb értesitendők. A rendkivüli ülés összehivásának joga a főispánt — Budapesten a főpolgármestert — akadályoztatása esetén a törvényhatóság első tisztviselőjét illeti. A tagoknak általán nincs jogigényük kivánni a rendkivüli ülést, de ha az *adóügyeket, a személy- és vagyonbiztonságot,* vagy a *közegészségügyet járvány* okából érdeklő kérdésekben az illető szakelőadó kivánja, a rendkivüli ülés összehivandó.

Az ülések *nyilvánosság* mellett tartatnak, ennek ok nélküli korlátozása vagy kizárása semmiségi ok. Áll ez általán az albizottságokról is, csupán a fegyelmi választmány üléséből távolithatja el ennek elnöke a hallgatóságot a határozat megállapitására szolgáló *tanácskozás és határozás idejére.*

Ha egyfolytában az ügy tárgyalása nem volt befejezhető, az ülést ugyanazon vagy a következő napon ujabb meghivás nélkül folytatni kell. (Ügyv. szab. 58. §.)

A tanácskozási rendet részletesen maga a közigazgatási bizottság állapitja meg *„ügyrend"* szabálylyal. A határozatképes számot és a tisztviselő s választott tagok bizonyos arányban való jelenlétének szükségét a plenumra a törvény nem mondja ki,[119] csak azt rendeli, hogy az államkincstárt érdeklő határozatok hozatalánál a pénzügyigazgatónak vagy általa kijelölt helyettesének jelenléte okvetlen szükséges. A határozat hozatala nyilt szavazással történik ést pedig a *jelenlevők általános többségével.* A szavazás felállással vagy névszerint történik, szavazategyenlőség esetén az elnök dönt. (Ügyvit. szab. 71. §.) Oly tárgyak feletti tanácskozás és szavazásban,[120] melyekben mint *magánfél* érdekelve van[121]

[118] Több közigazgatási ágat érdeklő ügyek, teendők beosztására vonatkozó hatáskörét csak *eleve kijelölt* és meghatározott üléseiben gyakorolhatja.

[119] A fegyelmi választmányban a határozatképes szám három tag az elnökkel együtt.

[120] A törvény csak „tanácskozást" emlit, de kétségtelen, hogy ily ok a szavazásból még inkább kizárja az illetőt. (L. az ügyv. szab. 71. §-át.)

[121] Nagy hiány az érdekeltségi okok megállapitásának hiánya. Bizvást lehetne a birák érdekeltségi okait felvenni. 1868: LIV. t.-cz. 56. §.

vagy melyekben már *más minőségben* pl. mint biró, ügyvéd, meghatalmazott stb. működött, egy tag sem vehet részt. Az, hogy valamely tag, mint hatósági személy, részt vett az ügyek alsóbbfoku eldöntésében, nem képez általános kizáró érdekeltségi okot, mint pl. a biróságnál, hol az alsóbbfoku birósági eldöntésben résztvett biró nem vehet részt a felsőbbfoku határozásban.[122] Ez ujból nagy hiányosság, melyet részleg corrigál az 1889: XXVIII. t.-cz. 5. §-a, mely kimondja, hogy szavazati jogát a pénzügyigazgatóság főnöke vagy helyettese akkor sem gyakorolhatja, ha a pénzügyigazgatóság végzései képezik a bizottsági tanácskozás tárgyát.[123]

A bizottság határozatainak foganatositása czéljából szükséges *általános vagy egyes esetekre vonatkozó* rendeleteket, utasitásokat az érdeklett közigazgatási ág előadója az elnöknek előterjeszti és annak aláirásával adja ki; az *adóügyekre* vonatkozó ily rendeleteket a pénzügyigazgató közvetlenül és saját aláirásával kiadhatja. — A bizottsághoz intézett, de tárgyalást nem kivánó kormányrendeletek kiadása hasonló módon történik.

Az albizottsági rendszer. A közigazgatási bizottság hatáskörét áltlán plenumában gyakorolja és nincs joga azt delegálni, átruházni önálló ellátás végett *szabadon* alkotandó albizottságaira avagy ép egyes tagjaira,[124] nagy számban vannak azonban oly teendők, melyeket a közigazgatási bizottság törvények különös rendelkezéseihez képest, *szükségkép alkotandó* albizottsága küldöttsége, választmánya által végez, intéz, határoz el. Ha az ügy törvényileg nincs kifejezetten albizottsághoz utalva, a plenum tekintendő illetékesnek. Az albizottsági elintézés mint közigazgatási bizottság tekintendő, annak ellenében a plenaris ülés felsőbbségi fok gyanánt orvoslatot nem nyujthat. Egyes albizottságok alkotását már az alapszervezeti törvény elrendelte, későbbi törvények pedig ezek számát szaporitották. Az albizottsági rendszer szerint a munka megosztás s vele az elintézés szakszerübb s tán gyorsabb

[122] Főkép szükséges volna ez a fegyelmi választmány tagjaira. Az érdekeltségről l. még a közig. bizottság ügyvit. szab. 4. §-át.

[123] A bizottság határozatai az elnök vagy helyettese aláirásával adatnak ki.

[124] Más eset az, midőn bizonyos előkészités, véleményezés, hatályos felügyelet, ellenőrzés végett egyes tagját vagy több tagot kiküld, pl. a fegyelmi választmány a vizsgálat teljesitésére (L. a III. könyvben), a plenum az utügyi törvény értelmében felügyeletre etc., az 1889: XXVIII. t.-cz. szerint a pénzügyi közigazgatás közegeinek ellenőrzésére etc.

volta czéloztatott; kérdés lehet azonban, vajjon nem szenved-e általa az önkormányzati elv, mert ezen albizottságok alkotásánál a választott önkormányzati elem kellő részesitésére nem mindenkor helyeztek elég sulyt.[125]

45. §. A közigazgatási bizottság hatásköre.

A közigazgatási bizottság jelentőségét főkép hatáskörének elemzése által jellemezhetjük. E hatáskör természete szerint hármas, t i.. *A)* olyan tevékenység, amely általánosan a közigazgatás menete, a közigazgatási szervek helyes működése érdekében fejtendő ki, folytonosan, illetve időszakonkint ismétlődőleg; *B)* concret közigazgatási (biráskodási) közérdekü eseteknek s egyesek közigazgatási ügyeinek elintézése, *első-, másod- vagy harmadfokulag; C)* véleményezés, illetőleg javaslattétel.

ad *A)* A közigazgatási bizottság felügyeli, ellenőrzi a törvényhatóság területén folyó összes, akár választott, akár kinevezett közegek által gyakorlott közigazgatást,[126] mely ellenőrzés hatályos gyakorlatának elősegitésére főkép az szolgál, hogy a közigazgatási

[125] Mivel ezen albizottságok egyes ügyágakra szervezett specialis szervekkép jelentkeznek, azokról az illető ügyek jogánál lesz szó, itt csak annak bizonyságául, hogy mily mérvü az albizottságok közti elosztása a közig. bizottság hatáskörének, felsoroljuk azokat nevük és az alkotásukat elrendelő törvény emlitésével: *a)* fegyelmi választmány az 1876: VI. t.-cz.; *b)* árvaügyi küldöttség az 1877: XX. t.-cz.; *c)* erdészeti albizottság az 1879: XXXI. t.-cz.; *d)* börtönvizsgáló küldöttség az 1876: VI. t.-cz.; *e)* törvényhatósági és községi adók felszólamlási bizottsága (4 tag) az 1883: XV. és 1886: XXII. t.-cz.; *f)* utadó felszólamlási bizottság 1890: I. t.-cz.; *g)* a bejelentés körüli kihágások (Budapesten) felett másodfoku itélő albizottság, az 1879: XXVIII. t.-cz. 20. §.; *h)* a házközösségi kiküldöttség 1885: XXIV. t.-cz. 53. §.; *i)* italmérési jog kártalanitási albizottság (átmeneti) az 1888: XXXVI. t.-cz. és 1889. évi 17. és 124. sz. pénzügyministeri rend. értelmében; *k)* a kisajátitási tárgyalás vezetésére alakult albizottság 1881: XLI. t.-cz.; *l)* a mezei munkásügyi törvény 1898: II. t.-cz. végrehajtására alakitandó munkásügyi albizottság (72. §.), mely a dohánykertészek és erdőmunkásokról szóló 1901: XXVIII. és XXIX. t.-czikkek végrehajtásánál is mint másodfoku hatóság határoz.

Megemlitendő, hogy egyes hatósági bizottságokhoz is küld a közigazgatási bizottság, mint ilyen tagokat, pl. a felügyelő-bizottságba, melynek a feltételes szabadságra bocsájtás, közvetitő intézetbe szállitás körül van fontos szerepe, — a másodfoku erdei kihágási biróságba etc.

[126] A mennyiben egyes ágai annak ezen ellenőrzés alól kivetteknek nem tekinthetők, mint pl. a közép és felsőoktatás, a kir. birósági, ügyészségi hatóság gyakorlása, de már a börtönügy nem; a katonai jellegü hatóságok és hivatalok müködése etc.

ágaknak a bizottságban levő képviselői (főnökei) minden *havi* rendes ülésben *részletes* jelentést kötelesek tenni, a hatáskörükhöz tartozó[127] közigazgatási ág állapotáról, a netán felmerült akadályok, nehézségek, összeütközésekről. Kapcsolatosan ezzel, a bizottság *intézkedik* az iránt, hogy a közigazgatásban összhang, a különböző hatóságok, hivatalok részéről összevágó működés legyen; azok egymás működését kölcsönösen támogassák. *Intézkedik* a bizottság a felmerült összeütközések, akadályok megszüntetése iránt, utasitván az illető közegeket vagy felsőségüket, törvény, rendelet vagy szabályrendeletszerü hatáskörük, kötelességeik iránt, egyuttal a netáni mulasztások megtorlása végetti lépéseket megteszi. Ha az észlelt hiányok orvoslása saját hatáskörében nem eszközölhető, ugy az illetékes hatósághoz (rendszerint a ministerhez, törvényhatósági bizottsághoz, felekezeti hatósághoz stb.) fordul.

Beosztja azon közigazgatási teendőket, melyek teljesitéséhez több közigazgatási ág közegeinek közreműködése szükséges, fontolóra vevén az illető közegek teendőit, elfoglaltságát. E beosztás által már eleve elejét veheti a közigazgatási bizottság a keletkező surlódások, conflictusoknak.

Végül gondoskodik a bizottság általában arról, hogy saját határozatai, utasitásai, a törvényeknek és kormányrendeleteknek, szabályrendeleteknek az ő executivájához utalt határozmányai s a hozzá intézett törvényhatósági határozatok is foganatosittassanak.

ad *B)* A mi a közigazgatási bizottság elintéző hatóságához tartozó concrét eseteket, egyesek közigazgatási ügyeit illeti, azok rendkivül számosak és a közigazgatásnak *sok ágából valók.* Az 1876: VI. t.-czikk felsorolása ezek tekintetében korántsem kimeritő, miután sok később keletkezett törvény és rendelet nagyon sok esetet utalt a bizottság mint hatósági fórum elé, igy a *pénzügyi közigazgatásban*;[128] *a közlekedésügyi közigazgatás több ügyágában*;[129] *az önkormányzati adóügyekben*;[130] *vizjogi ügyekben*;[131]

[127] Illetőleg azon más közig. ág állapotáról is, melynek képviseletére hivatvák a bizottságban.

[128] Főkép az 1883: XLIV. és 1889: XXVIII. t.-cz. rendelkezései szerint. A közig. bizottság mint pénzügyi hatóság szerepéről bővebben l. Pénzügyi Jogi Kézikönyvem 60—65. lapjain.

[129] Közutakra főleg az 1890: I. t.-cz. s ahhoz kiadott rendeletek; az 1876. évi 1528. eln. sz. közl. min. rendelet szerint; *vasuti ügyekben* az 1876. évi VI. t.-cz. és más vonatkozó törvények, rendeletek, vasuti üzletrendtartás az

telepitési ügyekben, kivándorlási, kisajátitási ügyekben;[132] *közoktatási ügyekben;*[133] *kisdedóvási ügyekben; gyámgondnoksági ügyekben;*[135] *közegészségügyekben;*[136] *katonaügyekben;*[137] *a mezőgazdasági, erdőügyi, halászati, vadászati, állategészségügyi;*[138] *iparügyi, munkásbetegsegélyezési* igazgatásban;[139] *anyakönyvi ügyekben, cselédügyekben, mezei és erdei munkásügyekben, dohánykertészek, gazdatisztek ügyeiben, gazdasági munkás- és cselédsegély pénztárügyekben, állategészségügyekben, gtzdasági munkavállalkozók és segédmunkások ügyeiben, a felekezeten kivüliek iskolai és egyházi járandóságai ügyeiben, mezőgazdasági termények hamisitása ügyeiben;*[140] *igazságügyekben, fegyelmi ügyekben; a rendőri kihágási biráskodásban*[141] etc. etc. Egyszóval azt mondhatni, hogy a közigazgatási bizottság egyik legnagyobb, legtágabb hatáskörü, legjobban igénybe vett helyhatósági forum, melynek jó müködése jelentékeny mérvben nyujthatja a jó közigazgatás áldásait.

1868. évi 4973; az 1869. évi 3831; 1891. évi 74,522.; az 1876. évi 1528. sz. rend. III. fejezete szerint. *Hajózási* ügyekben a hajózási jog gyakorlásáról, a hajózási rendszabályokról szóló min. rendeletek értelmében. Posta-távirda ügyekben a közig. bizottságnak a kereskedelmi minist. hatáskörét érintő teendőiről kiadott 1876. évi rendelet szerint.

[130] 1886: XXII. és 1883: XV. t.-cz. szerint; utadóra az 1890: I. t.-cz. szerint.

[131] 1885: XXIII. t.-cz. s végrh. rendeletei szerint.

[132] Az 1894: V., 1881: XXXVIII., 1881: XLI. t.-cz. szerint.

[133] Az 1876: XXVIII., 1876: VI., 1893: XXVI. t.-cz., 1876. évi 20,311 sz. közokt. min. rend. etc.

[134] 1891: XV. t.-cz. 1892. évi 44,000. sz. közokt. min. rend. etc.

[135] 1877: XX. t.-cz.

[136] 1876: XIV., 1898: XXI. t.-cz.

[137] Védtörv. és végrh. utasitás és az 1876: VI. t.-cz.

[138] 1894: XII., 1895: XLVI., 1879: XXXI., 1888: XIX., 1883: XX., 1888: VII., 1883: XVII., 1898: XIX. t.-cz.

[139] 1884: XVII., 1891: XIV. t.-cz.

[140] 1894: XXXIII., 1876: XIII., 1898: II., 1900: XVI., XXVII., XXVIII., XXIX., 1888: VII., 1899: XLII., 1895: XLIII., 1895: XLVI. t.-czikkek.

[141] A közig. bizottságnak az igazságügymin. hatáskörét érintő teendőiről 1876: VI. t.-cz. és ugyanez évi igazs. min. szabályrendelet; továbbá az 1877. évi 16,132. sz. és 1883. évi 6042. sz. belügym. rendelet etc. A kihágási ügyekre vonatkozólag főkép az 1880: XXXVII. t.-cz. 1880. évi 38,547. és 1890. évi 2608. sz. b. ü. min. rend. — A fegyelmiekre 1886: XXII., XXIII., 1889: XXVIII., 1876. évi XXVIII. t.-cz. stb. — A közig. bizottság *mint fegyelmi hatóság* müködését és körét lásd a III. könyvben.

ad *C)* Véleményező és javasló hatáskörével a közigazgatás bizottság a kormányt, jelesül a ministereket és a törvényhatósági képviseletet támogatja. Számos ügyben a törvény kötelezőleg rendeli a közigazgatási bizottság meghallgatását; javaslatának bevárását (pl. az 1883. évi XXV., 1894: XXXIII. etc.) A ministerelnökhöz intézendő féléves jelentéseiben hozhat javaslatba oly intézkedéseket, melyeket a kormány vagy törvényhozás tehet meg; a törvényhatósághoz intézendő félévi jelentéseiben pedig megteszi javaslatait azokra nézve, a mik szabályrendelet vagy határozat által a közgyülésben intézendő el; de ezen időszaki javaslatok mellett a kormányhoz és közgyüléshez annyiszor tehet javaslatot, a mennyiszer szükségét látja. Különösen rendelkezik a törvény az iránt, (39. §.) hogy a közigazgatási bizottságnak joga van *a polgári vagy büntetőjog és a törvénykezés tekintetében szükséges rendeleti vagy törvényhozási intézkedések végett az igazságügyministerhez felterjesztéseket tenni.*

A közigazgatási bizottság hatáskörében *majd első*, majd *felebbviteli forumot képez.* Hogy mely ügyek s mely hatóságok intézkedései és határozatai felebbezhetők közvetlenül hozzá, azt az illető közigazgatási ügyi törvények állapitják meg; itt csak azt jelezzük, hogy főleg a következő közigazgatási alsóbb hatóságok: községi elöljáróság (főleg adókivetési ügyekben), községi képviselet, községi elöljáróság (főleg adókivetési ügyekben), községi igazoló választmány, községi iskolaszék, törvényhatósági és rendezett tanácsu városi árvaszékek, törvényhatósági városi tanács, alispán, pénzügyigazgató — *bizonyos* határozatai azok, melyek felsőbb folyamodásban a közigazgatási bizottság elé kerülnek; már ez is mutatja, mily góczpontja az ügyek találkozásának ezen hatósági testület.[142]

46. §. A közig. bizottság határozatainak felebbviteléről.

A közigazgatási bizottságnak határozatai, a mennyiben t. i. a határozatok nem végérvényesek, (1901. XX.) felebbvihetők: *a) a kormányhoz; b)* a törvények, illetve kormányrendeletek által taxative megállapitott esetekben *a közigazgatási birósághoz* és *c)*

[142] A fővárosban a közigazgatási bizottság helyett ut, vasut, vizszabályozási, gátrendőrségi, épitészeti ügyekben a közmunkatanács jár el az 1876. évi VI. t.-cz. 25—29. §§. szerint; tehát a fővárosi közig. bizottság hatásköre szükebb, mint a vidékieké. — A fiumei közig. bizottság hatásköréről részletesen intézkedik a fentebb id. rendelet.

a törvényhatósági bizottsághoz.[143] A mi a felebbviteli jogot illeti, először is disztingválnunk kell a határozatoknak *közhatósági személy és az érdeklett magánfél általi* felebbvitele között:

a) A főispán, illetőleg a főpolgármester, jogosult a törvénytelennek vagy a közigazgatásra sérelmesnek vélt minden határozatot felebbezni. (22., 61. §§.)

Ugyancsak a közigazgatási ágaknak a bizottságban levő képviselői birnak azon joggal, hogy a törvénytelennek vagy az *általuk képviselt* közigazgatási ágra *sérelmesnek,* károsnak tartott határozatokat felebbezzék. Mind a főispán, mind a szakelőadók kötelesek e felebbezést azonnal bejelenteni, mely 24 óra alatt az illető ministerhez fölterjesztendő, s ha ez a határozatot helybenhagyja, vagy 14 nap alatt nem nyilatkozik, az feltétlenül végrehajtandó. A belügyministernek 1885. évi 9723. sz. alatt kelt elvi határozata szerint, a szakelőadó az emlitett felebbezésre nem jogosult, ha a közigazgatási bizottság mint felebbviteli hatóság hozta határozatait.[144] A választott közigazgatási bizootsági tagok mint ilyenek — t. i. ha nem magánfelek — nem jogosultak a közigazgatási bizottság határozatainak felebbezésére.

A közigazgatási hatóságok *hatáskörének és az állami* (kincstári) *közérdeknek* védelmére a közigazgatási bizottságnak, a közigazgatási biróság hatásköréhez tartozó ügyekben hozott határozatai ellen, e biróság előtt panaszjoggal élhetnek: a főispán általán, az alispán, tanfelügyelő, pénzügyigazgató, államépitészeti, folyammérnöki hivatal főnöke, erdőfelügyelő az általuk képviselt ág körében. (1896: XXVI. 84. s köz. §§.)

b) A magánfelek — a mennyiben külön jogszabályok kifejezetten mást nem rendelnek, a közigazgatási bizottság mint elsőfoku hatóság határozatai ellen jogi vagy más sérelem okából is *felebbezhetnek.* Másodfokulag hozott közigazgatási bizottsági határozatot általán csak akkor felebbezhetők, ha azok az elsőfoku határozattól eltérnek; ha pedig mint harmadfoku hatóság járt el *a közigazgatási bizottság, a felekre nézve a határozatok rendszerint*

[143] A választott tagok mulasztását igazoló okok el nem fogadására szóló határozatok 15 nap alatt a közgyüléshez felebbezhetők. *Statutarius alapon gyakorlott hatáskörében* hozott határozatai ellen a közig. bizottságnak *megállapitható felebbezési forumkép a közgyülés.*

[144] Az ügyész felebbezési jogáról fegyelmi ügyekben l. a III. könyv illető helyén. A közhat. személyek felebbezési joga a ministerhez nincs meg oly ügyekben, melyek a közig. birósághoz tartoznak 1896: XXVI. 20. §.

végérvényesek.[145] — Az 1896. évi XXVI. t.-cz. szerint a közigazgatási bizottság *mint felebbviteli hatóságnak* is számos határozata ellen nyujtja a magánfeleknek a közigazgatási birói ut védelmét. (Panasz.)

47. §. A közigazgatási bizottság viszonya a kormányhoz és a törvényhatóság képviseletéhez.

A közigazgatási bizottságnak a helyi közigazgatási szervekhez való viszonyára nézve legjellemzőbb a törvény azon rendelkezése, hogy határozatainak a törvényhatóság területén levő *összes,* akár a *közigazgatásnál* alkalmazott állami, akár törvényhatósági és községi közegek *engedelmeskedni,* azon határozatok végrehajtásánál *közreműködni* kötelesek. (21., 23. §§.)

A mi azon állami és törvényhatósági tisztviselőket illeti,[146] a kik a bizottságnak tagjai, személyi ügyekben közvetlen alárendeltségben ezek nincsenek ugyan a közigazgatási bizottsághoz, de egész müködésük annak ellenőrzése alatt áll.

A közigazgatási bizottság a kormányhoz a *közvetlen alsóbb hatóság* viszonyában áll, végrehajtja és végrehajtatja annak hozzáintézett és *hatáskörébe* tartozó rendeleteit; joga van azonban arra, hogy ha valamely rendeletet *nem tart ügykörében elintézhetőnek, ez iránt az illető ministert figyelmeztesse, de egyuttal intézkedik,* hogy ha a minister válaszában, vagy az által, hogy 14 nap alatt nem válaszol, tehát *hallgatólag* — fenntartja rendeletét, az *azonnal,* ujabb üléstartás szüksége nélkül végrehajtassék. *A meg nem szavazott adók tényleges behajtását, meg nem ajánlott ujonczok tényleges kiállítását tárgyazó kormányrendeletek, fenntartásuk esetén sem hajtandók végre,* hanem további intézkedés végett átteendők a törvényhatósági közgyüléshez. E további intézkedés természetesen a közgyülésnél sem lehet azon rendeletek végrehajtására irányzott. (L. fentebb.)

A közigazgatási bizottság köteles a kormányhoz a törvényék-

[145] Az 1901: XX. t.-cz. szerint is, mely kimondja, hogy közigazgatási ügyekben a harmadfoku intézkedés vagy határozat ellen nincs helye felebbvitelnek (1. §.); továbbá az elsőfokuval érdemben egybehangzó másodfoku határozat ellen felebbezésnek nincs helye. Kivétel van a közig. bizottságnak vizjogi engedélyezési ügyekben hozott és minden oly határozataira, melyek végérvényes eldöntése a közig. birósághoz tartozik (U. o. 2. és 12. §§.) A felebbezés kizárása esetén is helye van az u. n. felülvizsgálati kérelemnek (U. o. 3. §.) I. erről ezen I. könyv függelékét.

[146] A főispánon és főpolgármesteren kivül.

ben avagy rendeletekben megszabott *jelentések* megtételére. Az 1876: VI. t.-cz. szerint köteles minden félévben *tüzetes*, általános jelentést tenni a ministerelnökhöz, ki azt a többi ministerekkel közli.[147] E jelentések hivatvák a vidék közigazgatási állapotának legmegbizhatóbb leirásait képezni, s a javitásra irányzott regiminalis működésnek időnkint inditó oka lenni.

A rendszeres félévi jelentések mellett a közigazgatási bizottság az egyes ministerekhez a szükség és belátása szerint máskor is jelentést tehet, akár általában, akár egyes ügyekre vonatkozólag, s azok kivánatára köteles is tenni.[148]

A törvényhatósági képviselettel a közigazgatási bizottság annyiban hatósági alárendeltségben áll, hogy *köteles a közgyülés által — a közigazgatási bizottság hatáskörébe tartozó ügyekre — alkotott szabályrendeletnek, hozott határozatoknak végrehajtását intézni, foganatositani*. A mennyiben az ily *határozatokat törvénytelennek véli*, végrehajtás előtt előterjesztést tesz a közgyüléshez, ha pedig ezt az ügy sürgős volta nem engedi, vagy ha a törvényhatóság által fentartott rendeletet még akkor is törvénytelennek találná, az ügyet az illető ministerhez fölterjeszti, annak rendelkezése szerint jár el és a történtekről a legközelebbi közgyülésnek jeletnést tesz.

Az emlitett rendszeres félévi jelentést a közigazgatási bizottság a közgyülésnek is beterjeszteni tartozik s annak kapcsán tudomásul hozni a kormányhoz tett javaslatait; ily jelentésekben javaslatok tehetők a közgyülés szabályrendeleti vagy határozati jogkörébe tartozó intézkedések iránt. Ezenkivül is a közigazgatási bizottság a közgyüléshez jelentést és javaslatot tehet időközben is, akárhányszor csak szükségesnek véli; ha pedig a közgyülés felvilágositásokat kivánna, köteles azokat megadni. Következik ezekből,

[147] E jelentésben ki kell terjeszkedni a közigazgatás összes ágainak állapotára, a *törvények tapasztalt hiányaira*, a felmerült nehézségekre, hiányokra, azok megszüntetésére tett intézkedésekre, ezek sikerére, elintézett fegyelmi és felebbezési ügyekre. E jelentésben kell azon intézkedésekre vonatkozó javaslatokat megtenni, melyek a kormány vagy törvényhozás ügykörébe esnek. E jelentések szerkesztését részletesen az 1895. évi 3896. sz. min. elnöki rendelet szabályozza.

[148] Ha e jelentések tartalma iránt nincs egyhanguság, a kisebbség kivánhatja önmaga szerkesztette külön véleményének felterjesztését. A főispán minden jelentés mellett külön jelentésben köteles nézetét előadni.

hogy a közigazgatási bizottság müködésére a törvényhatóság képviselete ellenőrző hatóságot is képez.[149]

A fiumei kormányzói tanács.

A rövidéletü fiumei közigazgatási bizottság teendőit az 1901. évi IX. t.-cz. alapján és értelmében szervezett középfoku közigazgatási hatóság, mely *„kormányzói tanács“* nevet visel, vette át.[150] *E hatóság a kormányzóból, ennek helyetteséből és négy előadóból áll.* A kormányzót akadályoztatása vagy a kormányzói szék üresedése esetén a kormányzó helyettese képviseli. A négy előadó szakok szerint a következő: *a)* politikai közigazgatási, *b)* pénzügyi, *c)* tanügyi, *d)* közgazdasági előadó.

A kormányzónak a kormányzói tanácscsal együttes hatáskörébe tartozik *a)* felügyelni és intézkedni, hogy a közigazgatás összhangzatosan teljesittessék s a különböző közigazgatási szervek közötti összeütközések elintéztessenek;[151] *b)* fegyelmi hatóságot gyakorolni az összes választott és kinevezett tisztviselők felett, kivé-

[149] Az állami hivatalnokok és törvényhatósági tisztviselők, mint a közig. bizottság tagjai, e bizottságban való működésükre nézve is azon felelősség és kötelesség alatt állanak, mely őket hivatalnoki egyéb hatáskörükben terheli. A választott tagok is kötelesek tisztükben eljárni és bár fegyelmi felelősség alatt nem állanak, büntető és vagyonjogi felelősségük van hivatalos tényeik és mulasztásukért. Ha a közig. bizottság a kormány, vagy törvényhatóság rendeletei végrehajtásának törvényellenes elhalasztását határozta el, a késedelem által okozott károkért az illető választott tagok is a törvény rendes utján felelősek.

A választott tagok is kötelesek az ülésről való elmaradást indokolni, s ha ezt elmulasztják, a közgyülésnek bejelentendő. Ki féléven át egy ülésben sem jelent meg és elmaradását mindenkor kellőleg nem igázolta, elveszti tagságát és a legközelebbi elválasztásnál ujra meg nem választható; ki pedig egy évig nem vesz részt, ha elmaradásait igazolta is, elveszti tagságát és első alkalommal nem választható. Igazolásul csak betegség, köz- vagy magánügyben halaszthatatlan távollét, vagy a tag jelenlétét okvetlenül kivánó családi esemény, pl. születés, esküvő, sulyos betegség, halál — szolgálhat. Az igazolás elfogadhatósága felett a bizottság rendes ülésén dönt és ellene, ha az a mentség el nem fogadására szól, az illető, ha pedig elfogadásra szól, bármely közigazgatási-bizottsági tag 8 nap alatt a törvényhatósági közgyüléshez felebbezhet, melynek határozata *végleges.*

[150] Életbelépett 1901. julius 15-én. Végrehajtási rendelete az 1901. évi 2435. sz. ministertanácsi rendelet.

[151] A kormányzói tanács hatásköre a fiumei összes állami hatóságokra és hivatalokra s intézetekre, valamint a városi hatóságokra is kiterjed az 1901. évi 2435. sz. törvényi felhatalmazás alapján kiadott min. tan. rendelet részletes rendelkezései szerint; csak a kir. biróság, ügyészség, a tengerészeti hatóság és tengerészeti akadémia vannak kivéve.

telével azoknak, kikre törvény vagy ministeri rendelet eltérően rendelkezik;[152] c) határozni a törvény, rendelet és városi szabályrendelet által hozzáutalt ügyekben elsőfokulag vagy felebbviteli hatóság gyanánt.[153]

Az ügyeket rendszerint a kormányzó, illetőleg helyettese a kormányzói tanács szakelőadójával együttesen saját felelőssége alatt intézi; a fegyelmi és az az ügyrendileg meghatározandó fontosabb ügyek *tanácsülésekben* intéztetnek el.

A kormányzói tanács határozata ellen az illető ministerhez felebbezésnek van helye,[154] oly ügyekben pedig, melyekben az 1896. évi XXVI. t.-cz. szerint a közigazgatási bizottság határozatai a közigazgatási biróságnál panaszolhatók, a kormányzói tanács határozatai is közigazgatási per utjára vihetők.[155]

III. CZIM.

48. §. A főispán, főpolgármester, fiumei kormányzó.

A törvényhatósági közigazgatásnak kiváló tényezője a *főispáni hatóság;* tényezője positiv értelemben, mert a felügyelet és ellenőrzés határán messze tul hatva, abban valóságos *„közreműködést"* fejt ki. Ép ezért már a törvényhatósági tisztviselőket megelőzőleg kell róla szólanunk.

A főispánság őseredetü közigazgatási szervezeti intézménye hazánknak, mely szoros kapcsolatossággal füződik törvényhatósági önkormányzatunk történeti fejlődéséhez; a főispáni intézmény történelme leghivebben tükrözi vissza a magyar központi kormányhatalomnak a municipalismussal szemben való mindenkori viszo-

[152] Ki van véve fegyelmi hatalma alól a podesta, kire a statutum eddigi szabályai érvényesek.

[153] Gyámgondnoksági ügyekben is második forum, ez ügyek eddig a budapesti kir. itélőtáblához, onnan a Curiához voltak felebbvihetők. A börtönfelügyelet nem a kormányzói tanácsra, de a kormányzóra ruháztatott.

[154] A két fokon egybehangzólag eldöntött ügyekre az 1901: XX. t.-cz. határozása itt is érvényes.

[155] A kormányzói tanács ügykezelési nyelve a magyar, de a városi hatóságokhoz intézett kiadmányok olaszul adatnak ki.

A kormányzói tanács határozatai ellen az idézett végrehajtási utasitás rendelkezései (V. fejezet) szerint felebbezésnek, felülvizsgálati kérelemnek, panasznak, illetőleg ujrafelvételnek van helye.

nyát is.[156] Mi itt természetesen csak a főispáni állás és hatáskör mai jogával foglalkozunk.

Az 1886: XXI. t.-czikk szerint, — mely törvény a főispáni hatóságot lényegesen kiterjeszti, — a városi és megyei törvényhatóságnak *élén* a főispán áll, mint a *„végrehajtó hatalom"* képviselője. Nem a törvényhatóság, hanem a központi kir. kormány szerve ugyan a főispán, a törvényhatósági autonomia személyesitője, a törvényhatósági tisztikar feje nem ő, de az alispán, illetőleg polgármester, mint a törvényhatóság „első tisztviselője", mégis a törvény azon kifejezése „élén áll", helyén való, mert mint látni fogjuk, a főispánt bizonyos értelemben vezetési szerep, vezérlő hely (elnöklések) illeti a törvényhatósági autonom szerveknek müködésében. Méltóság vagy puszta hivatalnok-e a mai főispán, annak fejtegetése meglehetős meddő, annyi bizonyos, hogy a mióta a főrendiházban tagság nem illeti, méltósági charaktere megfogyatkozott, a nélkül mégis, hogy hivatali teendőinek nagymérvü szaporitása daczára, repraesentativ természetét elvesztette volna.

Budapest székes főváros élén mint a végrehajtó hatalom képviselője a főpolgármester áll. (1872: XXXVI. 68. §.) Fiumében pedig az 1870. évi jul. 28. kir. rendelet[157] szerint a város és kerülete közigazgatásának *élén* a kormányzó áll; azon ügyekre pedig, melyekre a város önkormányzata ki nem terjed, és a melyek a központi kormány hatáskörébe tartoznak, a kormányzó a magyar ministerium közvetitője és felelős közege. A fiumei kormányzó az emlitett rendelet értelmében egyuttal feje az egész magyar-horvát tengerparton, a tengerészeti közigazgatás intézésére hivatott kir. tengerészeti hatóságnak, s mint ilyen *„magyar-horvát tengerparti kir. kormányzó* czimet visel.[158]

[156] Számos régi törvényünk rendelkezik a főispánok állásáról, teendőiről; hatáskörüket részletesen körülirta egy Mária Terézia idejében kiadott s az 1723. évi 56. t.-czikk alapján készült utasitás. Sajátos jellegü intézmény volt az örökös főispánság, mely az 1870: XLII. óta megszünt s csak az illető családok, egyházi méltóságok czimében maradt fönn. Magyar jogtörténeti és közjogi irodalmunk bár foglalkozik a főispáni méltóság intézményével, annak szorosan közigazgatási érdekü állását nem méltányolja ennek fontosságához mérten. — L. Virozsil „Staatsrecht", Korbuly, Kiss J. közjogi, Hajnik és Wenzel jogtört. müveit. Hajnik J. értekezését a főispáni méltóság történetéről stb.

[157] A provisorium iránti rendelet.

[158] E tiszte szerint a keresked. ministernek van alárendelve s müködését, állását főkép 1881. szept. 3-án kiadott keresk. min. rend. szabályozza. A fiumei

A főispánt a belügyminister előterjesztésére és ellenjegyzése mellett a király nevezi ki és menti föl. Felmentése, elbocsátása fegyelmi eljárás nélkül, a kormány tetszése szerint történhetik, kérelmére vagy a nélkül, miután a főispán politikai, bizalmi kormányszerv. A főpolgármestert a király által a belügyminister előterjesztésére kijelölt három egyén közül, a főváros *közgyülése 6 évenkint választja.* Állása alapja szerint tehát ugy a kormány, mint a főváros bizalmi szerve. A fiumei kormányzót a ministerium előterjesztésére, a ministerelnök ellenjegyzése mellett a király nevezi ki. A főispán, főpolgármester személyi ügyeiben közvetlenül a belügyministernek, a fiumei kormányzó a ministerelnöknek van alárendelve, de hatósági működését illetőleg, az ügyek szerint illetékes mniden minister közvetlenül is érintkezhet és rendelkezhet velük.[159] [160]

A főispáni állások száma a hetvenet tul nem haladhatja. Két, sőt *kivételesen* több törvényhatóság főispáni teendői, *állandóan* vagy *ideiglenesen* egy főispánra bizhatók, illetőleg a mennyiben a törvényhatóságok száma a 70-et jelentékenyen tulhaladja, bizandók is.

A főispán nem a törvényhatóság czimerét használja hivatalos pecsétjén, hanem az *ország czimerét,* a törvényhatóság nevét tartalmazó körirattal.

kir. tengerészeti hatóság a tengerészeti igazgatásra nézve azon állással bir, mint a triesti az osztrák tengerészeti ügyre. L. erről a II. könyv illető helyét.

[159] A főispán esküjét ma a törvényhatósági közgyülés előtt teszi le, régente a király kezébe tette.

[160] A főispán fizetése és ha természetben lakása nem volna, lakbére is a ministeri tanácsosi rangosztály két fokozata szerint van megállapitva. Első oszt. min. tanácsosi fizetéssel biró főispáni állások ott rendszeresitendők, hol a főispán hatásköre állandóan két — külön székhelylyel biró — törvényhatóságra terjed ki, vagy a hol a törvényhatósági lakosszám 300 ezeren felül van. Ki ideiglenesen viszi két főispánság teendőit, pótlékul az ideiglenesen ellátott főispánság fizetésének felét kapja. Melyek az állandóan összekapcsolt főispánságok, s melyek az első és másodosztályuak, azt a belügyminister évről-évre a költségvetéssel együtt a törvényhozás elé terjeszteni köteles.

A budapesti főpolgármester fizetésén felül működési pótlékot kap; a fiumei kormányzó az 1893: IV. t.-cz. szerint a III. fizetési osztályba tartozik, azonkivül működési pótléka van.

49. §. A főispán hatásköre.

A főispáni hatáskör feltüntetésénél legelőször ki kell emelni a főispánnak az önkormányzati testületek kebelében viselt elnöki tisztségeit, melyek folytán vezető és határozó (döntő) szóval is közreműködik, részt vesz ama collegiumoknak hatóságában, a mellett, hogy egyidejüleg azok eljárását ellenőrzi, határozataikat esetleg felfüggesztő hatálylyal a kormány felülvizsgálata elé terjeszti, illetőleg a közigazgatási biróságnál ellenük hatósági panaszjogot érvényesit. *Elnöke* a főispán a törvényhatósági képviseletnek, állandó választmánynak, városokban az előkészitő tanácsnak; elnöke a biráló választmánynak, számonkérő széknek, kijelölő választmánynak; elnöke a közigazgatási bizottság plénumának, és fegyelmi, árvaügyi, pótadóügyi albizottságnak, börtönvizsgáló küldöttségnek, a másodfoku erdei kihágás biróságnak stb. Magukban ezen elnöklések, elnöki jogok eléggé hatályos ingerentiát adnak a főispánnak az illető ügykörökre. Ehhez járul már most a főispánnak individualis hatósága. *Ez rendes* vagy szorosan vett, a törvényből közvetlenül eredő, normalis főispáni és azután *rendkivüli hatóság*, mely utóbbi csak esetenkinti átruházás alapján, ideiglenesen — átmenetileg, inkább mint kormánybiztost illeti meg a főispánt.

A rendes főispáni hatáskörben *I. szervezési, II. ellenőrzési* természetü működés, *III. rendelkezési* és *IV. fegyelmi joghatóság* különböztethető meg.

I. Szervezési hatóságánál fogva a főispán a törvényhatóság területén működő állami hatóságok, hivataloknál, intézeteknél, kivételével a törvénykezésieknek, ha előléptetés vagy uj kinevezés esete fordul elő, *jogositva van ajánlatot tenni*, ha pedig fontosabb állomás betöltéséről van szó, a főispán a kineveztetni vagy előléptetni szándékolt egyénre nézve az illető minister által *meg is hallgatandó*, a midőn netán fennforgó észrevételeit nyolcz nap alatt felterjeszteni köteles.[181]

Teljesebb szervezési joghatóságot gyakorol a főispán a törvényhatósági szervezet körében. E hatósága *kijelölésre, kinevezésre, beosztásra, helyettesitésre és áthelyezésre* vonatkozik.

Kijelölési joga nem személyes, hanem a candidáló bizott-

[181] A törvény a ministeriumra bizta, hogy rendeletileg állapitsa meg azon állomásokat, melyek ily „fontosabbaknak" tekintendők, e megállapitás eddig — legalább közhirré tett rendelettel — nem történt meg.

ságban érvényesül a képviselet választása által betöltendő törvényhatósági állásokra. A candidáló bizottságnak a főispán elnöke és a tagok felerészének (3) kinevező hatósága.

A főispán az egyes bizottságokba[162] általa kinevezendő tagokon kivül, *kinevezi* a következő törvényhatósági hivatalnokokat: a törvényhatósági tiszti főorvost, járási és kerületi orvosokat, a rendőrkapitányt, számvevőket, levéltárnokokat, árvaszéki nyilvántartókat és könyvelőket, állatorvosokat, járási irnokokat, közigazgatási gyakornokokat, vármegyei segéd- és kezelő-személyzetet, kinevezi a *mutatkozó szükséghez képest* a törvényhatósági tiszteletbeli tisztviselőket; az 1876: XIV. t.-cz. szerint a törvényhatósági kórház igazgató főorvosát.[163] A községi törvény szerint kinevezi a rendezett tanácsu városok rendőrkapitányát.[164]

Helyettesitési joga a főispánnak abban áll, hogy a felfüggesztett törvényhatósági tisztviselőket, segéd- és kezelőszemélyeket másokkal helyettesiti, kivételével a törvényhatóság első tisztviselőjének, kire a helyettesités a képviseletet illeti; ugyancsak az időközben megüresedett állásokra a főispán helyettesiti, ha azon állásoknak a legközelebbi közgyülésig való ideiglenes betöltése szükségesnek látszik.

Beosztási és áthelyezési joga szükkörü, t. i. arra szoritkozik, hogy:

a) a szolgabirákat az alispán, *esetleg* az érdekelt főszolgabirák meghallgatásával a járásokba beosztja és a mutatkozó szükséghez képest időközben egyik járásból a másikba áthelyezi;

b) ha a közszolgálat érdekéből szükségesnek látja, a segéd- és kezelőszemélyzet valamely tagjának más munkakörrel megbizást, a járási irnokoknak más járásba való áthelyezését, azt az alispán lehetőleg az érdekelt főszolgabirák meghallgatása mellett saját hatáskörében elrendelheti.

II. A főispán *ellenőrzési* joga kiterjed: a törvényhatóság területén — a törvénykezési szervek kivételével[165] — az ott mű-

[162] Igazoló választmányba, candidáló bizottságba, a közigazgatási bizottság némely albizottságába stb.

[163] A magánkórházak orvosi személyzetét is az 1876: XIV. t.-cz. 60. és 67. §§. szerint a közegészségi bizottság meghallgatásaival.

[164] Még egyéb törvények is, pl. az anyakönyvi, a mértékügyi, a fővárosi bejelentésügyi törv. a főisp. kinevezési jogkörét.

[165] Mindenesetre ki vannak véve a főispáni ellenőrzés alól oly hivatalok és közigazgatási intézetek is, melyek törvények különös rendelkezései szerint

ködő összes állami közegekre; jogositva van ezektől *egyes* concrét esetekre nézve felvilágositásokat kivánni, azok eljárására vonatkozólag az illetékes ministerhez jelentéseket tenni; a minister felszólitására köteles ezt tenni. Az 1889: XXVIII. t.-czikk értelmében az állami pénzügyigazgatóságnál és az alárendelt hivataloknál vizsgálatot is tarthat, a pénzügyigazgatóság főnökétől akár általánosságban, akár egyes esetekre vonatkozólag felvilágositást kivánhat.

A törvényhatósági és községi közigazgatásra vonatkozó főispáni ellenőrzés ugy az önkormányzati, mint a „közvetitett államigazgatási" működésre vonatkozik: hatályos gyakorlása végett a főispán vármegyékben minden rendes közgyülés előtt, városokban legalább kétszer évenkint, *számonkérő (scontralis) széket tart*, melynek tagjai rajta, mint elnökön kivül, vármegyékben az alispán, főjegyző, főügyész és az állandó választmány alnökei, városi törvényhatóságban a polgármester, főjegyző, tiszti ügyész, tanácsnokok és a közgyülés által e czélra évente választandó két bizottsági tag.[167] A számonkérők eredménye szerint a főispán megteszi a szükséges intézkedéseket, ezekről és a tapasztaltakról a felvett jegyzőkönyv másolatának és a *tevékenységi kimutatásnak felterjesztése* mellett a belügyministernek nyolcz nap alatt jelentést tesz, a jegyzőkönyv eredetijét pedig a legközelebbi közgyülés elé terjeszti.

A főispán köteles évente legalább egyszer megvizsgálni ugy a központi, mint a kültisztviselők eljárását, ügykezelését a helyszinén; jogosult, a hányszor jónak látja, megtekinteni a törvényhatóság első tisztviselőjéhez vagy a kültisztviselőkhöz érkezett kormány- és felsőbb hatósági rendeleteket, más beadványokat és az azok folytán tett intézkedéseket; ezenfelül egyes községekben is megtekinti a hivatalos eljárást és ügykezelést.

III. A főispán rendeleti hatalma a törvény szavaival szólva abban áll, hogy vagy saját hatáskörében az őt *megillető felügyeleti és ellenőrzési jogkörön belül*, vagy az illető minister felhivására, az alispánhoz, illetőleg a polgármesterhez s *általuk* a törvényható-

közvetlenül a központi kormány felügyelete és ellenőrzése alatt állanak, pl. az állami főiskolák.

[166] Vidéki állami kórházakra vonatkozó ellenőrzését az 1876: XIV. t.-czikk irja körül.

[167] A számonkérő széki tagok választásánál a tisztviselők is gyakorolhatják szavazati jogukat. Közig. bir. 1902. évi 3072. sz.

sági és *községi* közegekhez rendeleteket bocsájthat ki,[168] jelentéseket pedig mindezektől közvetlenül is bekivánhat. Ha az alispánnak vagy polgármesternek a főispáni rendelkezés ellen aggályai vannak, 24 óra alatt a *főispán utján, a belügyministerhez előterjesztéssel* élhet, melyet a főispán további 24 óra alatt indokolt jelentés kiséretében felterjeszteni köteles. Midőn az állam érdeke halaszthatatlan intézkedést követel, a főispán rendeleteinek végrehajtását követelheti, s ha az *alispán*[169] vagy nincs a helyszinen, vagy a rendeletet kiadni nem akarja, *közvetlenül* is intézhet rendeleteket a törvényhatósági és községi közegekhez.[170]

IV. Mig a főispán rendelkezési hatalma főkép az ellenőrzése közben tapasztalt hiányosságok megszüntetését, *fegyelmi* természetü joghatósága, azoknak megtorlását van hivatva biztositani. A fegyelmi biráskodásban a főispán mint a közigazgatási bizottság fegyelmi választmányának elnöke vesz részt, de mint egyéni hatóság is jogositva van a hanyag és vétkes törvényhatósági és községi tisztviselők ellen — a mennyiben azok hivataluknál fogva nem tagjai a közigazgatási bizottságnak, — fegyelmi vizsgálatot elrendelni és azokat felfüggeszteni. (1886: XXII. és XXIII. t.-cz.)

A mi már most a főispán *rendkivüli vagy kivételes hatalmát* illeti, ez a törvényhatóság jogszerütlen renitentiájának, passiv ellenállásának legyőzésére irányul; tartama ideiglenes, érvényesitése szorosan a szükség határai között történhetik. A törvény rendelkezése következő:

„Ha a törvényhatóság megtagadná az azonnal és feltétlenül végrehajtandó kormányrendeletek[171] végrehajtását, vagy a törvényhatóság első tisztviselője nem teljesitené ezek végrehajtására vonatkozó kötelességét,[172] a *ministerium felhatalmazhatja a főispánt*, hogy a törvényhatóság mindazon tisztviselőivel és közegei-

[168] De a tisztviselők hatáskörébe tartozó intézkedéseket önmaga nem teheti meg.

[169] Itt a polgármesterről nem szól a törvény.

[170] A főispán mily felebbviteli, felterjesztési jogot gyakorol a törvényhatósági képviselet és a közigazgatási bizottság határozatai ellen, arról azon hatósági collegiumoknál volt szó.

[171] L. a felirási jognál.

[172] Az 1886: XXI. t.-cz. 68. §. *d*) pontja az alispán, a 73. §. *c*) pontja a polgármester teendői közé sorolja azon korm. rend. végrehajtását, melyek azonnal és feltétlenül végrehajtandók, azon hozzáadással, hogy ily rendeletek végrehajtásáról a legközelebbi közgyülésnek jelentést tesz.

vel, kikre a végre nem hajtott rendelet végrehajtásánál szükség van, *közvetlenül* rendelkezhessék. Az ilykép felhatalmazott főispánnak az illető rendelet végrehajtására vonatkozó rendelkezéseit a tisztviselők és közegek *azonnal és feltétlenül teljesiteni* kötelesek és e miatt a törvényhatóság által felelősségre nem vonhatók; a nem engedelmeskedőket a főispán *vizsgálat alá vonhatja, hivataluktól felfüggesztheti és el is mozdithatja,**) mely utóbbi esetben másokkal *véglegesen* helyettesitheti is." E vizsgálat alá vonás, felfüggesztés és elmozditás rövid uton, az 1886: XXIII. t.-czikkben foglalt fegyelmi-eljárási szabályok mellőzésével történik, s kiterjedhet a törvényhatóság első tisztviselőjére is. Az ily esetben helyettesitett tisztviselők állásaikban a következő *általános* tisztujitásig megmaradnak, jogok és kötelességek tekintetében a többi tisztviselőkkel egyenlők; az elmozditott tisztviselők pedig nyugdijigényükre nézve ugy tekintendők, mintha fegyelmi uton mozdittattak volna el.

A főispán kivételes hatalma a kérdéses rendelet foganatositásával legott véget ér; a ministerium részéről megszüntetési intézkedés nem szükséges. A törvényhatóságnak a kormány eljárása ellen jogában áll a *képviselőháznál* orvoslást keresni.

A budapesti főpolgármesternek a fővárosi törvényhatóságról szóló törvény sokkal szükebb hatáskört mért ki, mint a minővel a főispánok birnak. Szervezési jogköre az 1872: XXXVI. t.-cz. szerint a kijelölési jog gyakorlatára és a felfüggesztett tisztviselők ideiglenes helyettesitésére szoritkozik.[173] Ellenőrzési jogköre a törvényhatóság területén müködő állami közigazgatási közegekre nincs, az 1889: évi XXVIII. t.-cz. szerint azonban a pénzügyi igazgatást olykép ellenőrizheti, mint a főispán. Rendeleti hatalmáról nem szól az előbb emlitett törvény, igy helyt találhatna azon felfogás, hogy ő ellenőrzési körében sem intézhet rendeleteket, pusztán a ministerhez tehet jelentéseket, ámde az ellenőrző hatóságnak is devalválása lenne. Fegyelmi vizsgálatot és felfüggesztést a főpolgármester, hasonlólag a főispánhoz elrendelhet.[174] ugyancsak

*) Az elmozditás joga a törvényhatóság első tisztviselőjére nem terjed ki.

[173] A helyettesités egyéb esetekben, azután az áthelyezés, beosztás, kinevezés joga a tanács és polgármester hatóságához van utalva.

[174] Az 1872: XXXVI. t.-cz. értelmében a főpolgármester minden tisztviselő ellen elrendelhette a fegyelmi vizsgálatot és a felfüggesztést is, csakhogy a polgármester felfüggesztéséhez a belügyminister jóváhagyása volt szükséges, az

kivételes hatalommal is azon hatálylyal felruházható, mint a főispán.

A fiumei kormányzó állása és működési köre mind a főispán, mind a budapesti főpolgármesterétől lényegesen eltér s általánosságban a provisorium iránti rendeletben, a városi statutumban, a kormányzói tanácsról szóló 1901: IX. t.-czikkben és a törvényhozási felhatalmazás alapján kiadott 1901. évi 2435. sz. nagyérdekü ministertanácsi rendeletben van szabályozva. Élén áll Fiume város közigazgatásának, gyakorolja ott a központi kormányt illető ellenőrzést és felügyeletet a város önkormányzata felett; erre nézve a módozatokat részletesen a belügyminister rendeletileg szabályozhatja; gyakorolja a felügyeletet a Fiume területén müködő államhatóságok felett — kivéve a törvénykezésieket — a kormány (ministerek) rendeleteiben meghatározott módon. Helyettesét távolléte vagy akadályoztatása esetére a *ministerium* jelöli ki.[175]

A fiumei kormányzó hatósága lényeges kiterjesztést nyert a kormányzói tanácsról szóló már előbb ismertetett törvényczikk alapján, mert a kormányzói tanács hatáskörébe tartozó ügyintézést is jelentékeny mérvben a kormányzó személyesen jogosult végezni, a mint az 1901. 2435. sz. ministertanácsi rendelet mondja: *a kormányzóság ügyeit* elintézi 1. *a kormányzó egyedül* (elnökileg); 2. a kormányzó az illető kormányzótanácsi taggal (szakelőadóval) *együttesen;* 3. a kormányzói *tanácsülés.*[176]

A kormányzó gyakorolja a város autonom ügyeiben a kormányt megillető jogokat. (Városi statutum 38., 41., 47., 48., 49., 51., 52., 89., 90., 95. és 98. §§.) Ez esetekben a felebbezésekre, azok módjára és mérvére nézve a városi statutum határozmányai irányadók. Más igazgatási ügyekben a kormányzó határozatai és intézkedései ellen a fentebb emlitett ministertanácsi rendelet, respective a közigazgatási eljárás egyszerüsitéséről szóló törvény szerint felebbezésnek, felülvizsgálatnak, panasznak, respective ujra felvé-

1886: XXIII. t.-cz. 2. §-a azonban e jogát azon tisztviselőkre szoritotta, a kik a közigazgatási bizottságnak nem tagjai.

[175] Tengerészeti hatóságáról a tengeri hajózás ügyénél van szó.

[176] Az elnökileg elintézendő ügyeket az ügyrend, az előadóval együttesen intézendőket az 1901. évi 2435. min. tan. rend. 54. §-a, a tanácsülésileg elintézendőket az ép emlitett rendelet 55. §-a sorolja elő. Az előadóval együttesen intézendő ügyek ellátásáért a kormányzó személyesen felel.

telnek van helye.[177] Azon ügyekben, melyekben az 1896: XXVI. t.-czikk és utóbb alkotott törvények, illetőleg ministertanácsi felhatalmazás alapján kibocsájtott kormányrendeletek értelmében a közigazgzatási birósághoz panasznak van helye, a kormányzó határozatai ellen is ily panasz emelhető.

IV. CZIM.

50. §. A törvényhatósági hivatalok és hivatalnokokról.

A törvényhatóságok a reájuk háruló közigazgatási hatáskör betöltését nevezetes részben saját hivatalnoki karuk által, vagy annak segédkező közreműködésével teljesitik. A törvényhatósági törvény ezeket a törvényhatóság *közegei* névvel jelöli; általában a törvények és rendeletek kerülik a „törvényhatósági hivatalnok" elnevezést, s legtöbbször törvényhatósági tisztviselőkről, segéd- és kezelőszemélyekről beszélnek,[178] mindazonáltal a törvényhatósági (nem tiszteletbeli) hivatalok alkalmazottai, a szónak ugy közjogi, mint politikai értelmében *közhivatalnokok*, kik állásuk természete és viszonyai, teendőik minősége, hivatásuk, igényeik és kötelmeik szerint nagyon közel állanak az állami, királyi hivatalnokokhoz.

A törvényhatóságnak önkormányzati joghatóságában a hivatalszervezés, rendszeresités hatalma is foglaltatik, de nem szabadon, nem korlátozatlanul, nem egész teljességében, ugyanis:

a) az állam törvényei bizonyos törvényhatósági hivatali állásoknak létesitését és betöltését már régóta kötelezővé tették külön kifejezetten vagy az által, hogy egyes törvényileg követelt, főleg az államigazgatás közvetitésére vonatkozó teendőket egyenest egyes névszerint megjelölt törvényhatósági tisztviselők (individualis) hatáskörébe utaltak;

b) az állam törvényei a hivatal betöltés módozatait meghatározták, a törvényhatósági hivatalra alkalmaztatás kellékeit, az alkalmazottak szolgálati viszonyait és igényeit, feleletre vonásuk módjait jelentékeny részben szabályozták.

177 Felemlitendő az 1901. évi 2435. sz. min. tan. rendelet azon határozmánya, hogy a fiumei középiskolák felett a kormányzó a tankerületi főigazgatók hatáskörével bir. A népiskolai igazgatás terén a kormányzó és kormányzói tanács hatáskörét az 1901. évi 2436. sz. min. tanácsi rendelet szabályozza.

178 A vármegyei alkalmazottak alatt ezek illetményeit szabályozó törvény a tisztviselőket, segéd- és kezelőszemélyeket és szolgákat is érti; a vármegyei tisztviselők alatt pedig a segéd- és kezelőhivatalnokokat is.

Ezeknél fogva a szervezési autonomiának csak a törvények korlátai között lehet érvényre jutnia, szabályrendeletileg és határozatilag csak annyiban szervezkednek szabadon és egymástól eltérőleg a törvényhatóságok, a mennyiben a törvények nem rendelkeznek kötelező módon.

a) Jogositva van minden törvényhatóság uj — a törvények által meg nem követelt — ***hivatalok rendszeresitésére*** és a törvény szerint szükségkép fenn nem tartandóknak megszüntetésére; azonban a vonatkozó határozat mindig kormányi jóváhagyás alá esik. A vármegyei alkalmazottak fizetésrendezéséről szóló 1904. évi X. törvényczikk, mely az összes megyék hivatali alkalmazottainak fizetését és lakpénzét egységesen szabályozta, az összes fizetések és lakpénzek terhét az állampénztárra háritotta és a tiszti állásokat az 1893: IV. t.-cz.-ben meghatározott államhivatalnoki fizetési osztályokba, jelesül a VI—XI. fizetési osztályba sorozta, kimondá, hogy a megyék ***uj állásokat ezentul csak az állami VI—XI.*** fizetési osztály valamelyikére megállapitott javadalmazással rendszeresithetnek.

b) Jogosult a törvényhatóság hivatalai viselésére vonatkozólag a törvényekkel nem ellenkező ***minősitést*** is meghatározni, vagy szabályozni s esetleg ez alól felmentést adni; jogositva van a hivatali személyzet létszámát megállapitani, illetőleg arról szabályrendeletileg rendelkezni;[179]

c) Joga van a törvényhatóságnak hivatalnokainak önkormányzati hatáskörét megszabni, az önkormányzatilag szabályozott hatáskörben az eljárást, az ügyvitelt, a felebbezés módját szabá-

[179] Egyes törvények azonban idevonatkozólag is intézkednek, pl. hogy a nyugdijintézet és szabályzat az 1885: XI. t.-cz. elveinek figyelembe vételével alkotandó meg, hogy Budapesten a kerületi elöljáró javadalma nem lehet kisebb mint a tanácsnokoké etc.

A megyei alkalmazottak fizetésének és lakbérének megállapitási joga megszünt vármegyei jog lenni, mivel a megyei hivatalnoki és szolgai állások az 1903: IV. t.-cz. szerinti VI—XI. fizetési osztályba soroztattak a törvény, respective a megyék által. A fizetési osztályokon belül levő fizetési fokozatokba bizonyos szolgálati idő után lépnek elő a tisztviselők, az alkamazás rendszerint az illető fizetési osztály legalsó fokára szólván. Az ugyanazon állásban levők mindenütt ugyanazon fizetést, illetve szolgálati idő szerint ugyanazon fizetésemelkedést élvezik, a lakpénzekre nézve osztályozás van a helyi viszonyok szerint. A mellékilletmények (uti, irodai általány, ruhaáltalány, napidij etc.) továbbra is a vármegyék által szabályrendeletileg állapittatnak meg. L. e törvényről még a közhivatalnoki jogot tartalmazó III. könyvben.

lyozni;[180] általános szolgálati utasitásokat kibocsájtani. Az ezeket tartalmazó szabályzatok, szabályrendeletek kormányi jóváhagyás alá esnek.

A hivatalnoki személyzeten kivül a törvényhatósági közigazgatási ügyek intézésében (előkészitésében) törvények, rendeletek és szabályrendeletek szerint nevezetes szerep jut még számos szakbizottságnak, melyek tekintetében a municipium szervezeti hatásköre szintén a jellemzett általános szempontok szerint itélendő meg.

A törvényhatóságok által létesitett, illetőleg szükségkép létesitendő és fentartandó köz (közigazgatási) intézetek belső szervezetének és működésének meghatározása, szabályozása, a mennyiben a törvények vagy törvényes rendeletek nem intézkednek, szintén a törvényhatósági autonomia körébe tartozik.

51. §. A törvényhatósági hivatalnokok különböző csoportjai.

A törvényhatóság tiszti személyzetében *törvényeink* szerint többféle kategoriákat különböztethetünk meg; vannak: *I. Javadalmas és tiszteletbeli tisztviselők; II. Tisztviselők, segéd- és kezelőszemélyek; III. Központi és külső* (járási, Budapesten kerületi) tisztviselők.

I. A rendszeresitett hivatali állások általán fizetéssel kötvék össze, bár törvényi kötelező szabály nincs, mely fizetéstelen állások

[180] Az 1886: XXI. t.-cz. 77. §. e jogot csak látszólag szoritja a törvényhatósági városokra, mondván: „A törvényhatósági városok azon szervezetet, mely által saját belügyeiket ellátni, az önkormányzatot gyakorolni kivánják, s ebből folyólag a tanácsnak, egyes tisztviselőknek, közöttük a rendőrkapitánynak, az önkormányzatra vonatkozó hatáskörét, *szakbizottságok* szervezetét, a tisztikar, segéd-, kezelő-, rendőr- és szolgaszemélyzet létszámát és fizetését, ugyszintén az egyes tisztviselők által az önkormányzat körében hozott határozatokra a felebbezés módját, a helyi viszonyokhoz képest, a törvény korlátai között, a belügyminister által jóváhagyandó szabályrendelettel maguk állapitják meg." Hasonlót rendel a fővárosra az 1872: XXXVI. t.-cz. 78. §-a.

Az 1883: XV. t.-cz. szerint vármegyékben a tisztviselők hatáskörét, a mennyiben a törvény nem intézkedik, mint szintén a segéd- és kezelőszemélyzet létszámát és szervezetét a belügymin. jóváhagyása mellett a vármegye maga állapitja meg; a személyzet létszámában és illetményeiben való változtatásokhoz a belügyminister előzetes jóváhagyása kell; ujabb pótadót igénylő változásokhoz e jóváhagyás csak ugy adható meg, ha a pótadó azon czélra már megszavaztatott.

Fiuméban a statutum 112. §-a szerint, a városi hivatalnoki létszámot, ügyrendtartást, javadalmazást a képviselet állapitja meg.

rendszeresitését tiltaná.[181] A tiszteletbeli tisztviselők azok, kik nem rendszeresitett (szervezett) hivatali állást töltenek be (kisegitők), a decorum kedveért hivataloskodnak, azért fizetést és rendszerint más anyagi ellenértéket sem nyernek, de a müködésükkel járó kiadások megtéritésére igénynyel birnak; utiköltség, hivatali átalány megállapitható részükre is, sőt előfordul, hogy jutalomban és segélyben is részesülnek.[182] Minősitésük azonos a valóságos (rendszeresitett) tisztviselőkével, de azokkal egészen egyenlő megszoritások alá nem esnek, de nem is birnak minden irányban egyenlő állással a törvényhatóság szervezetében, pl. tiszteletbeli hivataluk alapján nem lesznek szavazattal biró tagjai a képviseletnek stb. A tiszteletbeli tisztviselők valósággal müködni jogosultak, sőt kötelesek is, erre utal a törvény azon kijelentése, hogy a szükséghez *képest neveztetnek* ki. Fegyelmi felelősséggel hivatali működésükben a tiszteletbeli tisztviselők is ugy tartoznak, mint a fizetésesek. Általában a *tisztviselői* functiókra nevezhetők ki a tiszteletbeli tisztviselők s itt a törvény kifejezett megszoritást nem tesz, a törvény rátióját mégis a belügyminister több elvi határozatában ugy magyarázta, hogy tiszteletbeli alispán és közigazgatási gyakornok nem nevezhető ki. A tiszteletbeli tisztviselők akár általános tisztujitáskor, akár időközben nevezhetők ki, de országos gyakorlat, hogy kinevezésük 6 évre, illetőleg a legközelebbi általános tisztuji-

[181] Rendszeresitett, de fizetéssel egybe nem kötött törvényhatósági tisztviselők voltak Budapesten az 1872: XXXVI. t.-cz. szerint a ker. elöljárók és esküdtek; ma csupán a ker. városbirák ilyenek.

[182] E jutalomra nézve elvi jelentőségü a közig. biróság 1904. évi 3176. sz. hat. Régenten a törvényhatósági, jelesül a vármegyei tisztviselők általában tiszteletbeliek voltak. Ma a törvényhatósági tisztviselői, segéd- és kezelő állásokkal általán fizetés van összekötve; s a tiszteletbeliek csak a fizetésesek kisegitésére hivatvák. Kivételül emlithető a fővárosi ker. elöljáróságokról szóló törvény 10. §-a szerint a kerületi városbiró, kinek állásával rendszeres fizetés nincs egybekötve, s kinek tiszteletdiját a főváros szabályrendeletileg állapitja meg. Az 1872: XXXVI. t.-cz. szerinti kerületi elöljárók és a mellettük müködő esküdtek is tiszteletbeli tisztviselők voltak. A megyei tisztviselők rendes és állandó fizetéssel való ellátása a házi adóból csak a XVI. században kezdődik; bizonyos jövedemeik pl. birságokból — előbb is voltak. (1298., 51., 57., 1435. 7. stb. t.-czikkek szerint.) A főispánok, mig a várjövedelem egy harmadát huzták, javadalmazták az alispánokat (udvarbirákat), később pedig ezt a főispánsággal járó uradalmak jövedelmeiből teljesitették. Előfordult, hogy az egész tisztikart a főispán fizette. Lásd Korbuly közjogát. — Vármegyei tisztviselő fizetése, mig szolgálati ideje tart, nem csökkenthető sem főispáni, sem közgyülési határozattal. (1898. évi 1801. sz. közig. bir. hat.)

tásig szól. Megjegyzendő, hogy igen gyakori eset, mikor valóságos, fizetéses törvényhatósági tisztviselő magasabb fokunak tartott állásra, mint tiszteletbeli kineveztetik, pl. aljegyző tiszteletbeli főjegyzővé, szolgabiró, tiszteletbeli főszolgabiróvá etc.[183] Ilyen esetekben a tiszteletbeliségnek más jellege van, jelesül az inkább czimbeli kitüntetésnek tekintendő; az ilyen tiszteletbeli tisztviselők nem képeznek külön csoportot a törvényhatósági hivatalnokok között. Itt emlitjük fel, hogy tiszteletbeli tisztviselők rendezett tanácsu városokban vagy más községekben a főispán által nem nevezhetők ki. (L. a közig. Dtvtárt.)[184]

II. *Tisztviselők, segéd- és kezelőszemélyzet.* Ezen megkülönböztetésben valamely elvi szempont nincs szigoruan keresztülvive a mennyiben tisztviselőkké nem csupán a *hatóságot* gyakorló, hanem functiójuk szerint segédszerveknek tekinthető hivatalnokok is minősitvék. Az 1886: XXI. t.-cz. szerint pl. tisztviselők a megyei törvényhatóságokban az alispán, főjegyző s az aljegyzők, tiszti főügyész és alügyészek, árvaszéki elnök és ülnökök, főorvos, levéltárnok, árvaszéki nyilvántartó és könyvvezető, állatorvos, főszolgabirák, járási orvos.[185] A törvényhatósági városok tisztviselői a polgármester, fő- és aljegyzők, rendőrkapitány, tanácsnokok, fő- és alügyészek, árvaszéki elnök és ülnökök, főorvos, főmérnök, pénztárnokok, számvevők, közgyám és levéltárnokok; Budapesten ezeken kivül a statistikai hivatal főnöke, alpolgármesterek, vásárigazgató, kerületi elöljárók, kerületi orvosok, állatorvosok, mérnökök, illetve müszaki tisztviselők, kerületi városbirák, vásárfelügyelők

[183] A főispáni titkár vármegyei tiszteletbeli tisztviselővé ki nem nevezhető. Belügym. 20.269/1890. sz. hat. Tiszteletbeli tisztviselő a rendes tisztviselővel azonos hatáskörrel bir. (1897. 880. sz. közig. bir. hat.)

[184] Az 1872: XXXVI. t.-cz. a főpolgármester jogai között a tiszteletb. hiv. kinevezési jogát nem sorolja föl. Előfordult, hogy törvényhatósági tisztviselő (budapesti polgármester) kormányhivatalnoki (min. tanácsosi) czimet nyert. Ezen eljárás a törvényhatósági tisztség természetével alig fér meg.

A vármegyei ügyviteli b. ü. m. rendelet 34. §-a szerint a tiszteletbeli tisztviselők az állásukkal járó szolgálati kötelességeket teljesiteni csak akkor kötelesek, s jogaikat csak akkor gyakorolhatják, ha *tényleges szolgálatra berendeltetnek.*

[185] A rend. tan. városok polgármesterei a törv. 67. §-a szerint „a vármegyével szemben ugyanazon tekintet alá esnek, mint a járási főszolgabirák.“

A számviteli és pénztári tisztségek megszüntek vármegyei tisztségek lenni a megyei pénzkezelés és számvitel államositásáról szóló törvény (l. alább) folytán.

etc. De eltekintve attól, hogy egyes ügyek igazgatási törvényei még más tisztviselői állásokról is rendelkeznek, a törvényhatóságnak is joga van szervezeti jogkörében *tisztviselői* állásokat creálni. A kriterium az iránt, hogy mily uj állás minősithető tisztviselőinek nincs megállapitva, a mi annál nagyobb baj, mert a „tisztviselők" számos lényeges tekintetben más jogállással birnak, mint a segéd- és kezelőszemélyek, igy pl. az utóbbiak általán élethosszig választatnak, illetőleg kineveztetnek; a közgyülésen üléssel és tanácskozó szóval csak a „tisztviselők" birhatnak. *Tiszteletbeliségnek* is csak a tisztviselői, nem pedig a segéd- és kezelőállások tekintetében van helye etc.

A segéd- és kezelőszemélyek a törvényben nincsenek felsorolva exemplificative sem; a dolog természete szerint ezek közé *a tisztviselőknek minősitett hivatalnokok mellett segédkező* és még főkép az irodakezelési szakban működő hivatalnokok sorozandók.

A fővárosi törvény a tisztviselők, segéd- és kezelőszemélyek mellett külön emliti a *szakhivatali* személyzetet, melyhez pl. a pénztári letéti, adóhivatali alkalmazottakat is sorozza és külön sorozza a tanári és tanitói személyzetet. (110. §.)

A törvényhatósági gazdaságnál, vállalatainál, közintézeteinél állandóan alkalmazott (szak) hivatalnokok kétségkivül szintén a törvényhatósági tisztviselők vagy a segéd- és kezelőszemélyek sorába tartoznak, ezek jellegével birnak.*)

Megemlitjük végül, hogy az autonom szervezeti jog alapján a törvényhatóságok „*altiszti*" minőségü személyzetet is alkalmazhatnak.[186]

III. *A központi és külső tisztviselők* megkülönböztetése a vármegyéknek igazgatási kerületekre, neveztesen járásokra való elosztásán alapul. Központiak azok, kiknek, hogy ugy mondjuk, hivatali kerülete az egész törvényhatóság és a kik a megye székhelyén kötelesek lakni; külső tisztviselők, a kiknek hivatali kerülete a járás, kik a járás székhelyén kötelesek lakni (1886: XXI. t.-cz. §.), minők a főszolgabiró, szolgabiró, járási orvos, állatorvos és törvény vagy szabályrendelet által megjelölt más tisztviselők, se-

*) A közig. gyakornok fegyelmi eljárás nélkül nem mozditható el. Dijnokok nem tartoznak a kezelő személyzet tagjaihoz.

[186] Noha a törvény a tisztviselőkön, segéd- és segédhivatalnokokon kivül csak törvényhatósági szolgákról emlékezik meg. L. még a megyei alkalmazottak illetményeiről szóló törvényt a III. könyvben.

géd- és kezelőszemélyek. Megjegyzendő, hogy törvényünk értelmében némely külső tisztviselő hatásköre több szolgabirói járásra is kiterjedhet, pl. a járási orvosé, igy a volt járási számvevőé és állatorvosé; az ilyenek székhelyét a törvényhatóság állapitja meg. A központi járás tisztviselői is külső tisztviselők.

A járási és központi szervek egymáshoz való viszonyát illetőleg megemlitendő, hogy az ugyanazon szak- (hatáskör)-beli központi szervek rendszerint felsőbb fokuak az illető járási szervekkel szemben, igy pl. az alispán a főszolgabirákkal, a tiszti főorvos (szakügyekben) a járási orvosokkal, stb.

A törvényhatósági városokban, a mennyiben egyes tiszti működés tekintetéből (pl. tiszti-orvosi) a város kerületekre osztatik, szintén vannak kerületi hivatalnokok. Különösen Budapest az, a hol a városnak közigazgatási kerületekre osztása folytán a hivatalnokok a központiak és kerületiek két nagy kategoriájára oszolnak. A kerületi hivatalnokok, kik élükön a kerületi előljáróval, a kerületi előljáróságot képezik,[187] rendkivüli eseteket kivéve egy időben csak egy kerület előljáróságánál végezhetnek hatósági teendőket és általán kötelesek az illető kerületben lakni; e kötelesség alól méltánylást érdemlő esetekben a polgármester felmentvényt adhat.

52. §. A törvényhatósági hivatalnokok alkalmazási módja és időtartama.

A törvényhatósági tisztviselők alkalmazásában sem a módozatra, sem az időtartamra nézve nincs egyféleség; nem jut kizáró, általános érvényre valamely principium. Találkozunk *időszakon-*

[187] Sajátos állásu organuma a kerületi előljáróság mellett a főváros ker. igazgatásának a *kerületi választmány,* melyről alább van szó.

A kerületi előljáróság áll a kerületi előljáróból, annak közvetlen rendelkezésére mellé beosztott tisztviselőkből, kerületi tiszti és kerületi szegény orvosokból, kerületi mérnökökből és müszaki tisztviselőkből, kerületi egy vagy több vásárfelügyelőből, kerületi városbiróból, egy vagy több állatorvosból és a szükséges számu számviteli, pénztári, segéd- és kezelőszemélyzetből.

A kerületi előljáróság tisztviselőinek, segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzetének létszámát a törvényhatóság az évi költségvetésben állapitja meg külön minden kerületre. A kerületi tisztviselőket — a városbiró kivételével, azután a segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzetet az egyes kerületi előljáróságokhoz a polgármester *osztja be.* A polgármester jelöli ki a kerületi fogalmazási tisztviselők sorából az előljárónak és városbirónak *helyettesét,* akadályoztatásuk esetére.

kinti és élethossziglani kinevezéssel; találkozunk *időszaki és élethossziglani választással*, van eset, hogy a törvény a választási módnak és megbizatás időtartamának meghatározását a törvényhatósági szabályrendelet szabályozásának engedi át (ker. városbiróra Budapesten). [188]

Élethossziglan kineveztetnek a főispán — tehát kormányhatóság által: a törvényhatósági főorvos, rendőrkapitány, törvényhatósági városi számvevők, a levéltárnokok, az árvaszéki nyilvántartók és könyvvezetők, a járási és kerületi orvosok, állatorvosok, közigazgatási gyakornokok és vármegyékben a segéd- és kezelőszemélyzet tagjai.[189]

A tiszteletbeli tisztviselők kinevezése országos gyakorlat szerint hat évre, illetőleg az időközben kinevezetteké az általános tisztujitásig szól. A főispáni kinevezés ellen, ha a *kinevezettnek* törvényszerü (1883: I.) minősitése nincs, a közigazgatási bíróságnál lehet panaszt emelni (1896: XXVI. 43. §.

A főispáni kinevezés alá nem eső tisztviselőket a törvényhatósági bizottság közgyülése választja és pedig hat évre azokat, kik az általános tisztujitáskor, a legközelebbi általános tisztujitásig azokat, kik időközben szervezett vagy megüresedett tiszti állásra választatnak.[190] A városi törvényhatóság segéd- és kezelőszemélyzetét a közgyülés *élethossziglan választja.*

A *candidatió.* A választás az u. n. *kijelölés* (candidálás) által van korlátozva, melynek folytán a kormány bizalmi tisztviselője a főispán által az állások betöltésénél lényeges, mondhatni döntő befolyást érvényesit; *érvényesen szavazni* csak is a kijelöltekre lehet. A kijelölést a főispán elnöklete alatt hat tagból álló bizottság eszközli; három tagot a főispán hiv meg, hármat a közgyülés választ. Szavazategyenlőség esetén az elnök dönt.

A jelölésnél a bizottság főkép az 1883: I. t.-czikkben megállapitott qualificatióra és a nemzetiségi törvény határozmányaira tartozik figyelemmel lenni; határozatait *azonban indokolni nem*

[188] Némely törvényhatósági közintézetek, pl. iskolák, kórházak személyzetének alkalmazásáról külön törvényes rendelkezés van. L. a II. könyvben.

[189] A törvényhatósági szolgákat a törvényhatóság első tisztviselője *élethossziglan* fogadja fel, különös tekintettel a kiszolgált altisztekre. (1873: II. t.-cz.)

A kinevezés és választás alá eső állásokra egyaránt nyilt pályázat hirdetendő. L. erről a III. könyvben.

[190] Időközben megürült állások a legközelebbi közgyülésen töltetnek be.

tartozik, sem a sorrend tekintetében, sem a jelölésből kizárás esetén. Minden állásra legalább három egyén jelölendő, kivéve, ha ennyi kijelölhető nem jelentkezett volna.[191]

Az alispán és polgármester *általános* szavazattöbbséggel választatik; ha ezt a jelöltek egyike sem nyerte meg, uj szavazásnak van helye a legtöbb szavazatot nyert két jelölt között. A többi tisztviselők, valamint a segéd- és kezdőhivatalnokok megválasztásához *viszonylagos* többség is elég.[192] Ha a megválasztottnak törvényszerü minősitése nincs, vagy ha a szavazásra vonatkozó törvényes határozmányok megsértettek, a választás a közigazgatási biróság előtt megtámadható (1896: XXVI. 42. §.).

A rokonsági, sógorsági viszony bármily közeli legyen is, nem összeférhetlenségi kizáró ok ugyanazon törvényhatóságbeli hivatal elnyerésénél, még a közvetlen alárendeltségben levő hivataloknál sem. Csupán azt mondja ki a törvény, hogy a pénztárnoki, ellenőri, könyvelői és számvevői állomásra nem alkalmazhatók, kik egymással egyenes vagy felmenő, vagy harmadiziglen oldalrokonságban, vagy másodiziglen sógorságban, továbbá fogadott szülői vagy gyermeki viszonyban állanak (1886: XXI. 78. §.). A támadó összeférhetlenségi kérdések fölött a közgyülés határoz, mely határozat ellen a *közigazgatási biróságnál lehet orvoslást keresni* (1896: XXVI. 44. §.).

Budapesten a törvényhatósági az egyes hivatali állások betöltésénél jelentékenyen eltérő szabályok vannak. Itt a törvényhatósági *közgyülés által választatnak:* a polgármester, alpolgármesterek, tanácsnokok, főjegyző, jegyzők, főügyész és ügyészek, építészeti igazgató (főmérnök), főszámvevő, főlevéltárnok, statistikai hivatal igazgatója, a kerületi elöljárók, kerületi tiszti és szegénykezelő orvosok, ker. városbirák. A választás a főlevéltárnokra, a

[191] Ha a három jelölt közül egy vagy kettő a jelölés után azonnal visszalép s más kijelölhető pályázók jelentkeztek, csakis ez utóbbiak bevonásával nyerhet befejezést a jelölési eljárás. (1902. évi 756. sz. közig. bir. hat.) Az 1722: 56. és 1729: 15. t.-czikkek állapitották meg a főispáni kijelölést; előbb az alispán kivételével szabadon választották az összes tisztviselőket; az alispán az 1504: 2. és az 1548: 78. t.-czikkek értelmében főispáni kijelölés mellett választatott.
A pályázatról, illetve jelentkezésről l. a közhiv. jogot. III. könyv.

[192] A tisztviselők esküt, ha pedig kijelentenék, hogy az eskü vallásos meggyőződésükkel ellenkezik, fogadalmat kötelesek tenni; mind az eskü, mind a fogadalmi formula a törvényben foglaltatik. Oly vallást követő, mely vallás az esküt nem titja, az esketételt meg nem tagadhatja.

kerületi elöljárókra, a statistikai hivatal igazgatójára és ker. tiszti orvosokra élethosszig szól, a többi tisztviselőkre 6 évig. A ker. városbiróra szabályrendeletileg szintén megállapitható az élethossziglani választás. A közgyülés más tisztviselőkre is, kikre t. i. törvény más alkalmazási időt meg nem szab, ugy rendelkezhetik, hogy 6 évenkint a közgyülésen választassanak (1872: XXXVI. 106. §.). A polgármester választásához a fővárosban is absolut többség szükséges, ugyancsak a kerületi elöljárók általános szótöbbséggel, titkos szavazattal választandók; e titkos szavazás módozatait a törvényhatóság szabályrendelettel állapitja meg. Más tisztviselők megválasztásához viszonylagos többség is elég.

A képviselet választása által betöltendő állomásokra a fővárosban is candidatiónak van helye: a candidáló választmány eljárására ugyanazon szabályok vannak, mint az 1886 : XXI. t.-czikk szerint, kivételt a kerületi elöljárói és kerületi tiszti orvosi állásokra való kijelölés képez, ugyanis ezek betöltésénél a kijelölő választmány *csak* a fölött határoz, birnak-e a pályázók az 1883: I. t.-czikk 1. és 3. §-aiban megszabott minősitéssel; az erre vonatkozó határozat kihirdetendő és a pályázókkal közlendő. A határozatot ugy a pályázók, mint a törvényhatósági tagok 8 nap alatt a belügyminiszterhez felebbezhetik, kinek határozata végérvényes.[193]

A főváros azon tisztviselőit, kik a fentiek szerint nem tartoznak közgyülési választás alá, azután a fővárosi tanári és tanitói személyzetet, a pénztári, letéti, adóhivatali és egyéb számadási kötelezettségben álló szak-, kezelő- és segédszemélyzetet a *tanács élethossziglan választja.* A választás *módját* s igy azt is, mennyiben szükséges pályázat s mennyiben töltetnek be a tanács által előléptetéssel ezen állások, a törvényhatósági szabályrendelet állapitja meg.

Fiume városban a városi statutum szerint a podesta oly közgyülésen, melyen az összes képviselők kétharmada jelen van, az

[193] Az 1896: XXVI. 42. §-ának rátiója szerint ily eset a közigazgatási birósághoz volna viendő, de a törvény a per analogian kiterjesztést kizárja; különben orvoslat a választás elleni közigazgatási birósági panaszban is kereshető.

[194] Kijelölést a törvény csak a tanszemélyzetre állapit meg (iskolaszéki és közokt. bizottsági kijelölés).

[195] A törv. rendes közgyülésén nemcsak az üresedésben volt állások, hanem az ezek betöltése által üresedésbe jövő állások is azonnal betölthetők. (1897. évi 1355. sz. közig. bir. hat.) Ellentétes a községi állásokra a biróság 1897. évi 1016. sz. hat.

összes képviselők általános szavazattöbbségével választatik;[196] a választás hat évre szól és királyi jóváhagyás alá terjesztendő. A hivatalnokok általában, jelesül a város intézeteinél és vállalatainál alkalmazottak is, nyilvános pályázat és *kijelölés* után, a képviselőtestület közgyülésén *titkos* szavazással *élethossziglan* választatnak s mint a podesta is, a közgyülés előtt *esküt* tenni kötelesek. A kijelölő bizottság a podesta elnöklete alatt 3 évente választandó 6 képviselőből áll. Hármas kijelölés történik, *de a képviselőtestület nem köteles magát a kijelöléshez tartani, szabadon választhat az összes képesitett folyamodók közül.*

53. §. Az egyes tisztviselők hatásköre, különösen az első tisztviselő s a főszolgabiró hatósága.

Sem az 1886 : XXI. t.-cz., sem a fővárosi törvényhatóságról és a kerületi elöljáróságokról szóló törvény, nem állapitják meg kimeritőleg (egyenkénti teljes felsorolással) a törvényhatóság tisztviselőinek, segéd-, kezelő-, szakhivatalnokainak hatáskörét, munkakörét, teendőit, sőt általános körvonalozással is, csak néhány tisztviselő hatásköre iránt rendelkeznek. A működési kört részletesen meghatározva találjuk azon igen számos országos törvényekben és rendeletekben, melyek a közigazgatás egyes ügyeit szabályozván, azokra vonatkozólag hatósági teendőket vagy elősegitő, foganatositó stb. közreműködést ruháztak a törvényhatóság egyes hivatalnokaira, azoknak *törvényi* és országos rendeleti hatáskört adván; meghatározva találjuk továbbá a törvényhatósági *szabályrendeletekben*, melyek a törvények határai között, az egyes tisztviselőkre autonom természetü ügykörben ruháztak hatáskört. Az u. n. *szervezeti szabályrendeletek* azok, melyekből ezen autonom teendők főleg kitünnek, vagy melyekben legalább közelebbről megjelöltetnek. Jól megjegyzendő, hogy nemcsak az autonom szabadsággal létesitett és igy meg is szüntethető, hanem a törvény szerint szükségkép felállitandó és fentartandó hivatalokra (állások) is ruházható szabályrendeleti hatáskör.[197] Azon hatáskör főszabályait, melyet a törvényhatóság hivatalnokai egyes államigazgatási ügyekben betöltenek,[198] a második könyvben fogjuk érin-

[196] Ugyanigy a képviselet két alelnöke is.

[197] A hatáskör autonom meghatározását illetőleg, főleg 1886: XXI. t.-cz. 72. és 77., az 1872: XXXVI. t.-cz. 88. §-ára utalunk; melyek azonban nem egyedül irányadók.

[198] Azután a speczial feladatu törvényhatósági hivatalnoki collegiumok is,

teni, itt csak azon két oszlopos tisztviselőjéről szólunk a törvényhatóságnak, kik az autonom teendőkre, ugy a helyi államigazgatásra is *széleskörü, sokirányu* hatóságot gyakorolnak, nevezetesen a törvényhatósági első tisztviselőről, ki megyékben az alispán, törvényhatósági városokban a polgármester és a járási hatóságot gyakorló főszolgabiróról. A közigazgatás szálai már régtől fogva meglehetősen összefutnak e két tisztviselő hatóságában ugy, hogy azokat méltán nevezhetjük a törvényhatósági képviselet, főispán ,közigazgatási bizottság, városi tanács mellett a magyar közigazgatás *egyetemes* jelentőségü helyhatóságainak.[199]

I. *Az első tisztviselő állása és hatósága.*[200] Ámbátor a törvényhatósági önkormányzat önállóságának jelentékeny csorbitásával, fokozatos subordinálásával, az alispáni állás nimbusa, régi tekintélye némileg megfogyatkozott, annak közigazgatási nagy fontossága a modern magyar állam életében sem szünt meg.

Az alispán *vezeti* a vármegye nevében a közigazgatást, *intéz-*

mint az árvaszék, valamint a *törvényekben* meghatározott önkormányzati jellegü speczialis bizottságok is (kivéve az országos képviselő választások körül müködő központi választmányt és összeiró küldöttséget) az illető ügyeknél jönnek figyelembe.

[199] Budapesten — a főszolgabirónak jutó közigazgatási hatóságot főrészt a kerületi elöljáróság és ker. kapitányságok, törvényhatósági városokban főrészt a rendőrkapitány, rendezett tanácsu városokban a polgármester, tanács és rendőrkapitány töltik be.

[200] Az alispán, polgármester és főszolgabiró hatáskörén kivül az éves tisztviselők közül még a megyei fő- és aljegyzők és főügyész szerepét körvonalozza általánosságban az 1886: XXI. t.-czikk.

A főjegyző és aljegyzők a közgyülés, állandó, igazoló, biróválasztmány, közigazgatási bizottság és a szakbizottságok és küldöttségek jegyzőkönyveit viszik; fogalmazzák a határozatokat, felterjesztéseket, jelentéseket, rendeleteket, okiratokat: előadják a közgyülésen az ügyeket. Ha az alispán akadályozva van, vagy az alispáni szék üresedésbe jut, az alispán hivatalától felfüggesztetik, a helyettesitésig az alispáni teendőket a főjegyző viszi.

A tiszti ügyész (al- vagy árvaszéki ügyész) a törvényhatóság jogtanácsosa, véleménye oly ügyekben, melyeknél a jogi szempont döntő, mindig meghallgatandó, őre a törvényeknek, törvényerejü szokásnak, szabályrendeleti jognak az önkormányzatban, mely tisztében a törvényhatóság bármely határozatát a főispán utján felebbezheti a ministerhez; képviseli a törvényhatóságot *magánügyeiben,* meginditja a széksértési keresetet s inditványt tesz a kiszabandó birság iránt; eljár a megyei és községi hivatalnokok elleni fegyelmi ügyekben, a fennálló törvények szerint eljár az egyenes és közvetett adók s azok módjára behajtandó tartozások biztositásánál s a kincstár jogi képviseleténél. Magánügyködést a törvényhatóság engedélyével annyiban folytathat, a mennyiben hivatalos teendőit ez nem akadályozza.

kedik mindazon ügyekben, melyek a közgyülés, közigazgatási bizottság, igazoló és biráló választmány, központi választmány vagy *egyes közegek hatásköréhez nincsenek utasitva, vagyis ő általános jellegü szerve a törvényhatósági igazgatás körébe tartozó ügyintézésnek. Vezeti* ő nemcsak a törvényhatóság tiszti karának, de mint a főispán helyettese vagy saját hatósága szerint az egyes igazgatási bizottságoknak müködését is, gondoskodik arról, hogy azok ügyei, különösen a képviselet hatóságához tartozó ügyek előkészittessenek és annak határozatai *foganatosittassanak; ő a végrehajtó szerve a közgyülésnek,* a mely szerep th. városokban a tanácsnak jut.

Az alispán *helyettesiti* rendszerint a főispánt, ennek *helyettes* által gyakorolható egész hatáskörében.

Az alispán *személyes* képviselője a törvényhatóság *vagyoni és politikai személyiségének*, aláirja a törvényhatóság nevében kiállitott okmányokat, leveleket, felterjesztéseket, őre a törvényhatóság pecsétjének; átveszi a törvényhatóság közönségéhez intézett kormányrendeleteket, leveleket, jelentéseket, beadványokat, értékküldeményeket; felfogadja és elbocsátja a vármegyei szolgaszemélyzetet, *utalványoz a házipénztárra* a költségvetés korlátai között. Az alispán a törvényhatósági tisztikarnak *közvetlen főnöke*, elöljárója, mely minőségéből folyólag *ő rendelkezik a tisztviselőkkel,* segéd- és kezelőhivatalnokokkal;

fegyelmi hatóságot gyakorol ezekre az 1886: XXIII., a községi elöljárósági tagokra pedig az 1886: XXII. t.-cz. értelmében. Fegyelmi természetü hatóságához tartozik az is, hogy a főjegyző, főügyész, árvaszéki elnök és főorvos kivételével a megyei tisztviselőkkel, segéd- és kezelőszemélyekkel és a községi közegekkel szemben, szolgálati engedetlenség és kisebbfoku hanyagság esetén, az illetőnek meghallgatásával, de a felebbezés kizárásával, *rendbüntetést* alkalmazhat, mely a tisztviselőknél 20, a segéd- és kezelőszemélyekre és községi közegekre 10 koronáig terjedhet.

Ezenkivül az alispán az egyes igazgatási ágakban törvények és rendeletek alapján, a teendőknek, az egyes közigazgatási ügyeknek nagy sorát van hivatva ellátni, részben mint első, részben mint felebbviteli forum.[201] A törvényhatóság által „közvetitett" helyi államigazgatás által legjobban igénybevett önkormányzati tiszt-

[201] Főkép a főszolgabiráktól, rendezett tanácsu városok polgármestereitől és tanácsosaitól a törvény és rendeletek szerint hozzá felebbvihető ügyekben.

viselő az alispán. Csak exemplificative sorolunk föl közigazgatási ügyeket, melyekben az alispán intézkedő, határozó, közreműködő vagy ellenőrző forumot képez:

Állami pénzügyekben főkép az 1883: XXIII., XLIV., 1887: XLIV. és 1889: XXVIII. t.-cz. szerint; *állampolgársági állategészségi ügyekben, anyakönyvi ügyekben, cselédügyekben, egyleti ügyekben, hajómalmi ügyekben, házalási, honositási, karhatalomkirendelési, katonabeszállásolási, hadkieyészitési, kisajátitási, könyöradománygyüjtési, kihágási, biráskodási, közegészségügyi, betegsegélyezési, községi, községi illetőségi, mezőgazdasági, mértékügyekben, névváltoztatási, házasságjogi, szinházi, statisztikai, tüzrendészeti, toloncz, út és vám, vadászati, halászati, vizjogi, vásárügyekben* etc.

Természetes, hogy az alispán roppant sok irányu és mennyiségü teendője ellátását személyes erejével alig végezheti s tényleg általános az a gyakorlat, hogy az alispáni ügyintézés körében mint az intézkedés és határozat tervezeteket készitő szakreferensek a megyei valóságos és tiszteletbeli főjegyző és aljegyzők működnek, illetőleg a főjegyző mint *alispánhelyettes* is eljár az alispáni hatáskörbe eső ügyekben.

Az alispán intézkedései ellen, a mennyiben azok törvény vagy szabályrendelet határozmánya szerint nem véglegesek, az érdeklett felek tizenöt nap alatt[202] felebbezhetnek; az 1896: XXVI. t.-czikk és ujabb törvények által taxative megállapitott alispáni határozatok ellen szintén tizenöt nap alatt közigazgatási birósági uton kereshetnek orvoslást. A közigazgatási felebbvitel elágazó az ügyek szerint, igy vagy közvetenül a ministerhez, vagy a törvényhatósági közigazgatási bizottsághoz (albizottsághoz) vagy a törvényhatósági bizottsághoz[203] történik.

A mi végül az *alispánnak a kormányhoz és törvényhatósági képviselethez való viszonyát* illeti, arra nézve röviden jellemzők a következők:

Az alispán végrehajtja a kormánynak *hozzáintézett* és *hatásköréhez tartozó rendeleteit;* ha azonban valamely rendeletet *törvénybe ütközőnek, károsnak vagy ép kivihetetlennek* vél, a főispánnak 24 óra alatt jelentést tesz, ennek távollétében *felir* az

[202] L. a közigazgatás egyszerüsitéséről szóló törvényt.

[203] Autonom természetü ügyekben, nevezetesen a vagyonkezelési ügyekben, illetve ha szabályrendeletileg ez állapittatik meg felebbviteli forum gyanánt.

illető ministerhez. Ha a minister fentartja rendeletét s az alispán még sem érezné magát kötelezettnek annak végrehajtására, a főispánnak azonnal jelentést tesz, s annak rendeletére, vagy ha az távol van, annak nevében rendkivüli közgyülést hiv egybe, mely a kérdéses rendeletet *felvenni* és *tárgyalni* köteles. Ebből láthatólag az alispán ily esetekben, a ministerrel szemben az engedelmességre az ismételt meghagyás daczára sem köteles, hanem még további haladékot és orvoslati utat kisérthet meg.

Az alispán köteles a törvényhatósághoz intézett azonnal és feltétlenül végrehajtandó kormányrendeletek végrehajtására, melyek végrehajtásáról a legközelebbi közgyülésnek jelentést tesz.

Az alispán *foganatositja a főispánnak rendeleteit*, azonban azok ellen — mint a főispáni hatáskörnél láttuk — előzetesen, a főispán utján a belügyministerhez előterjesztéssel élhet. Köteles a főispánnak minden rendes közgyülés idején tüzetes — az egyes ügyekre vonatkozólag a szükség szerint, és a vett utasitások mikép tett foganatositásáról is esetről-esetre részletes — jelentést tenni.

A törvényhatóság közgyülésének határozatait az *alispán foganatositani köteles;* ő gondoskodik arról, hogy az állandó választmány a közgyülési tárgyakat kellőleg elkészitse és az ügyek teljesen felszerelve kerüljenek a közgyüléshez. *Kötelessége intézkedéseiről és a törvényhatóság állapotáról minden rendes közgyülésnek és közigazgatási bizottsági ülésnek tüzetes jelentést tenni.*[204]

A *polgármesternek*, mint a városi törvényhatóság első tisztviselőjének állása, általán véve *hasonlatos* az alispánéhoz, valamint azon viszonya is, melyet a kormánynyal, főispánnal szemben elfoglal; *de a közgyülésnek végrehajtó közege városokban a tanács;* a házi pénztárra a *tanácsot illeti az utalványozás joga;* az egyes államigazgatási törvények számos ügyekre, melyeket vármegyékben az alispánra ruháznak, a városi törvényhatóságokban a tanácsot teszik hatósági forummá. Igy a polgármester igazgatási *hatásköre* a tanács hatásköre folytán szükebb mint az alispáné.[205]

Budapest fő- és székváros polgármesterét a házipénztárra való utalványozás joga megilleti (1872: XXXVI. 74. §.); ugyanő a főváros kerületi tisztviselőire, a kerületi elöljáróságokról szóló törvény értelmében, *beosztási, áthelyezési* jogot gyakorol etc.

[204] A közigazgatási reformnál consideratio tárgyát képezi az alispáni hatóságok két alispán közti megosztása törvényhatóságokként.

[205] A polgármester rendbirságolási joga nemterjed ki a főjegyzőre, főügyészre, árvaszéki elnökre, rendőrkapitányra, főorvosra és a tanácsnokokra.

II. *A főszolgabiró állása és hatósága.* A főszolgabiró a járás első tisztviselője, *a járásnak hatósága;* közvetlen főnöke a járási tisztviselőknek, segéd- és kezelőszemélyzetnek, azoknak működését ellenőrzi, illetőleg a hozzá beosztott szolgabiróval vagy szolgabirákkal, közigazgatási gyakornokokkal, járási irnokokkal rendelkezik. A főszolgabiró *közvetlen* szolgálati (hivatali) felsősége az alispán, ki vele közvetlenül érintkezik, utasitásait — a mennyiben kivételesen a törvények máskép nem határoznak — ettől vagy ennek *utján* veszi; határozatait rendszerint ugyanehhez lehet 15 nap alatt (1901: XX. t.-czikk) felebbezni, a mennyiben a törvények vagy szabályrendeletek máskép nem rendelkeznek.[206] A járás kis- és nagyközségei összes közigazgatásának közvetlen felügyelő hatósága, azoknak elöljárósági közegei felett az 1886: XXI. t.-czikkben meghatározott módon fegyelmi hatóságot és az 1886: XXII. t.-czikk szerint kisebb foku szolgálati engedetlenség vagy hanyagság esetén rendbüntetési jogot is gyakorol.[207]

A főszolgabiró teendőit az egyes autonom igazgatási ügyekben főkép a törvényhatósági szabályrenrdeletek *„államigazgatást közvetitő"* hatóságát igen számos törvény és rendeletek állapitják meg. Ez utóbbira vonatkozólag megjegyzendő, hogy *a főszolgabirót egyetemes jellegü elsőfoku államigazgatási szervnek tekinthetjük, ki a járásban az igazgatásnak jómódon minden körében intézkedőleg, határozólag, ellenőrzőleg avagy legalább mint instructiv szerv közreműködik, s e feladata betöltésében saját szak- és segédhivatalnokain kivül a községi elöljáróságokkal is, mint segédszervekkel rendelkezik.*

A mint az alispán competentiájának terjedelmét jelzendő, felsoroltunk számos ügyágat, melyben az forumot képez, illetve teendőkkel bir, ugy itt is felemlitjük egy sorát azon közigazgatási ügyeknek, melyekre a főszolgabiró hatásköre kiterjed.

Fontos functiója van az *állami pénzügyek* igazgatásában az illető pénzügyi törvények értelmében,[208] *állategészség ügyekben, anyakönyvi, cseléd, erdészeti, fegyelmi, gyám-gondnoksági, házassági, ipari, katonai, közuti, közegészségi, községi, mérték, népok-*

[206] Külön pecsétje a törvényhatósági czimer a járás nevét tartalmazó köriirattal.

[207] A birság összege esetenként 10 koronáig terjedhet, mely a községjegyzői nyugdijalapba fizetendő. A rendbirság ellen felebbezés nincs.

[208] L. Magyar pénzügyi jogom I. könyvét.

latási, bünvádi, kihágási, szinházi, toloncz, kisdedóvási, tüzrendészeti, uzsora, vadászati, vásári, vizjogi etc. ügyekben.[209]

54. §. A kerületi elöljáróság és a kerületi választmány Budapesten.

A székesfővárosi törvényhatóságnak sajátos viszonyai, főként nagyszámu lakossága folytán, ugy szorosan vett autonom ügyeiben, mint egyéb közigazgatási teendőiben, tagozottabb szervezetre, nagyobb mérvü decentralisálásra lévén szüksége, már az 1872: XXXVI. t.-czikk kötelezőleg rendelkezett a fővárosnak közigazgatási kerületekre osztása és a kerület közigazgatási hatóságaikép az u. n. kerületi előljáróságok szervezése iránt. A későbbi közigazgatási törvények és fővárosi szabályrendeletek e szervezetre támaszkodva, nagyon számos teendőt ruháztak a kerületi előljáróságokra. A viszonyok rohamos fejlődése hiányosnak mutatta nemcsak az 1872-ik törvény által alkotott *szervezeti módját* az előljáróságoknak, hanem elégtelennek bizonyitá azon viszonyt és hatáskört is, melyet e törvény azoknak általában és főleg a fővárosi központi szervekkel szemben adott. Ennek folytán alkottatott 1893-ban a székesfővárosi kerületi előljáróságokról szóló novelláris törvény (XXXIII. t.-cz.), mely az 1872: XXXVI. t.-cz. 82—87. §§-ainak helyébe lépett. Nevezetes — mert elvi fontosságu kezdetet jelentő — ujitása e törvénynek, hogy mig egyrészről mellőzte az előljárósági tisztségek tiszteletbeliségét (kivételével a városbirói állásnak), a kerületi előljáróság mellett egy választott önkormányzati collegiumot, az u. n. *kerületi választmányt* szervezte.

Lássuk először a kerületi előljáróságra, azután a ker. választmányra vonatkozó főhatározmányokat.

I. *A kerületi előljáróságot alkotják* 1. a ker. előljáró, 2. a kerületi előljárósághoz, az előljáró *közvetlen rendelkezésére* beosztott tisztviselők, 3. a kerületi tiszti és a szegények gyógykezelésével megbizott kerületi orvosok, 4. a ker. állatorvosok, 5. a ker. mérnökök, illetve müszaki tisztviselők, 6. a ker. vásárfelügyelők, 7. a ker. városbiró és a szükséges számu segéd- és kezelőszemélyzet.[210]

[209] Különös állással birnak az 1885: XXIV. és 1898: XII. t.-czikkek értelmében a belügyminister által házközösségi ügyekre *kinevezett és áthelyezhető főszolgabirák és szolgabirák.* — A határrendészet gyakorlására hivatott kinevezett rendőrkapitányokról a II. könyvben a népforgalom ügyeinél van szó.

[210] A kerületi hivatalnokok alkalmazási módjáról fentebb már szóltunk. A kerületi előljárók *egy létszámot* alkottak, valamint a kerületi tisztiorvosok is.

A kerületi elöljáróságot a hatóságokkal és közönséggel szemben az elöljáró képviseli, *ő az intézője a kerületi elöljáróság hatáskörébe tartozó összes ügyeknek és főnöke* a ker. elöljáróság személyzetének.[211]

Az elöljáróság hatásköre kiterjed az 1886: XXII. t.-cz. 4. §-ában meghatározott kivételekkel a kerületében lakó vagy tartózkodó minden személyre és ott levő minden vagyonra; *a törvényhatóság azonban szabályrendeletileg egyes közintézeteket kiveheti hatósága alól.*

A kerületi elöljáróság, mint *elsőfoku* közigazgatási hatóság eljár a törvény, a törvényerejü szabályzatok, ministeri rendeletek által hatásköréhez utalt ügyekben. Végrehajtja *a törvényhatósági bizottság, közigazgatási bizottság, tanács. árvaszék, polgármester* rendelkezéseit. Eljár a *tanács helyett* a törvényben meghatározott (18. §.) és szabályrendeletileg részletesen megállapitott ügyekben.

Jogot adott a törvény abban is, hogy a törvényhatóság szabályrendeletileg más oly ügyeket is átutaljon a tanács hatásköréből az elöljáróságokhoz, melyek természete nem követeli a tanács által a központban való tárgyalást. A közegészségügyi törvény vonatkozó határozmányainak — Budapestre nézve — hatályon kivül helyezésével, igen terjedelmes egészségügyi intézkedési, felügyeleti, nyilvántartási hatáskörrel ruházta föl a novella a kerületi elöljáróságokat, a főváros *egészségügyi közigazgatásának sulypontját* reájuk helyezvén.

A kerületi elöljáró *kihágási biróság* a reáruházott egészségügyek körüli — akár törvényben, ministeri rendeletben, akár szabályrendeletben megállapitott, továbbá az 1879: XL. törvényczikk 99., 102—107., 123—125. §§-aiban, s számos más ügynél[212] törvények, rendeletekben s szabályrendeletekben meghatározott kihágások felett.[213] A községi biráskodást a kerületi városbiró

A kerületi elöljárókat a polgármester osztja be egyes kerületek élére; ugyanigy a kerületi tisztviselőkkel és szakközegekkel az *elöljáró utján rendelkezik;* vásárigazgató és a kerületi elöljáró meghallgatásával.

[211] A tanács, polgármester, tiszti főorvos, főmérnök, vásárigazgató a kerületi tisztviselőkkel és szakközegekkel az *elöljáró utján* rendelkeznek; a szakközegek az *elöljáró utján* teszik jelentéseiket.

[212] Igy magánépitkezési ügyekben; utczaburkolat, csatornafentartás, járdahasználat, vásárrendészeti, tan- és kisdedóvási, szegényügyi, betegápoltatás, stb. ügyekben.

[213] Az 1880: XXXVIII. t.-cz. ellenkező intézkedése hatályon kivül tétetvén.

birói hatáskörében *függetlenül* gyakorolja, de *szolgálatilag* alá van rendelve az elöljárónak, ki a községi birósági ügyvitel szabályosságáért és rendjéért felelős.

Minden kerületi elöljárósággal kapcsolatban a városi adóhivatalnak egy kerületi osztálya szervezendő, a közadóknak a fenálló törvények és szabályok szerinti előirása és beszedése végett. Ez adóhivatali osztály egyuttal a *kerületi elöljáróság ügyköréből folyó közigazgatási végrehajtás*, igy az adóvégrehajtás teendőit is végzi. Hasonlókép szervezendő a kerületekben a városi pénztárnak egy kerületi osztálya, mely a ker. elöljáróság ügyköréből folyó *pénzkezelési teendőket* végzi.

A kerületi elöljáróság a hatásköréhez tartozó ügyekben a *tanács utján* a törvényhatósági bizottsághoz *előterjesztéseket és javaslatokat* tehet. Évente köteles a kerület szükségleteiről *költségelőirányzatot* késziteni, mely a kerületi választmány véleményével a tanácshoz terjesztendő, s az a képviselethez nyujtja be.

A ker. elöljáróság határozatai és intézkedései ellen, a menynyiben a fennálló törvények és szabályok mást nem rendelnek, a tanácshoz lehet 15 nap alatt és pedig rendszerint birtokon belül felebbezni. (Törv. 28. §.)

A kerületi elöljáróságok szolgálati utasitását a polgármester a tanácscsal egyetértőleg adja ki és módosithatja. E szolgálati utasitásban — melyben az egyes kerületi tisztviselők teendői is részletesen megállapitandók — főfigyelem forditandó arra, hogy *az elöljáróságnak a közönséggel való érintkezése lehetőleg közvetlen legyen és a felesleges irásbeliség mellőztessék.*[214]

Az elöljáróságok ügyvitelét évnegyedenkint legalább egyszer köteles a polgármester, akadályoztatása esetén az alpolgármesterek egyike személyesen megvizsgálni, s a vizsgálatról évnegyedenkint a közgyüléshez jelentést tenni; köteles továbbá a ker. elöljárókat évnegyedenkint legalább egyszer értekezletre összehivni. Ez értekezleten a tanács tagjainak és a polgármester által kijelölt központi tisztviselőknek is jelen kell lenni, ott az elöljárók ügyvitelükről, tapasztalataikról jelentést tesznek, javaslatba hozhatók, megbeszélhetők az egységes, egyszerübb, okszerübb ügyvitelre

[214] A fővárosi rendőrség az elöljáróságokat müködésükben támogatni: a hatáskörbe tartozó, intézkedést igenylő ügyekről azokat értesiteni köteles. A fővárosi rendőrségnek a ker. elöljáróságokhoz való viszonyát egy 1894. évben kiadott b. ü. min. rend. szabályozta.

czélirányos intézkedések. Kötelezőleg rendelkezik a törvény a kerületi orvosoknak és állatorvosoknak a tiszti főorvos által havonkinti értekezlet összehivásáról is.

II. *A kerületi választmány.* A fővárosi közigazgatási kerületek népességének, az önkormányzati elv szerint való közvetlenebb részesitése a kerületi törvényhatósági igazgatásban — jut érvényesülésre, *a kerületi választmány intézménye által.*

A kerületi választmány *elnöke* az illető kerületi elöljáró; tagjainak száma *legfeljebb* 24, kiket az illető kerület községi (törvényhatósági) választói, az összes fővárosi választók közül, titkos szavazással, a törvényhatósági bizottsági tagok választásával egyidejüleg, 3 évenkint, *hat évre* választanak.[215]

Nem választhatók a 24. évet be nem töltött egyének vagy kiknek kiskorusága meghosszabbittatott; gondnokság alatt állók, kik az 1872. évi XXXVI. törvényczikk szerint választási jogot nem gyakorolhatnak; kik a fővárossal szerződési vagy számadási viszonyban vannak és kik a *főváros tisztviselői vagy fizetéses bárminő alkalmazottjai.*

A kerületi választmány hatásköre a következő: *a) tárgyalja* és *véleményezi* az elöljáró által elkészitett kerületi költségvetési előirányzatot; *b) tárgyalja* a kerületi elöljárónak a törvényhatósági költségvetésben, a kerület utczái, terei burkolatának fentartására és kijavitására felvett összeg felhasználását illető előterjesztését és *megállapitja* az ezen összeg keretében végzendő munkákat; *c)* az elöljáróság előterjesztésére a fennálló szabályok szerint *pénzsegélyt engedélyez* a kerületi szegényeknek, a költségvetésben a kerületre megállapitott összeg keretén belül; *d) javaslatot tesz* a tanácsnak a szegényeknek az ápoldákba felvétele iránt; *e)* az elöljáró előterjesztésére *intézkedik* a községélyre szorult lelenczek, árvák, gondnokoltak, ideiglenesen közellátásra szoruló gyermekek elhelyezése és neveltetése iránt és *közreműködik* azok felügyeleténél; *f) közreműködik* a kerületi közsegélyben részesülő szegények viszonyai figyelemmel kisérésénél; *g)* felügyel a kerületben levő városi vagyonra és városi közjótékonysági intézetekre; *h) ellenőrzi* és *felügyeli* a kerületben foganatositott közmunkák, középitkezések kivitelét és *közreműködik* azok műszaki átvételénél.

[215] A választás ideje, a titkos szavazás módja, a tagok száma törvényh. szabályrendeletben állapitandó meg. A választmány maga állapitja meg ügyrendjét; kebelében szakbizottságok alakithatók; jegyzője a kerületi elöljáróság egy állandóan kirendelt tisztviselője.

Ezen ügyek elintézésének részleteit, valamint azon ügyeket, melyek a törvényben felsoroltakon kivül a *tanács* és a *törvényhatósági bizottság hatásköréből a kerületi választmányokhoz utaltatnak,* valamint a választmányi határozatok elleni *felebbvitel módját* a törvényhatóság szabályrendeletileg állapitja meg.[216]

[216] Nem mellőzhetjük hallgatással a főváros közigazgatásának nagyérdekü ágában fontos hatósági körrel szervezett, külön hatósági testületet, a *fővárosi közmunkák* tanácsát. Itt emlékezünk pedig meg róla azért, mert oly competentiát tölt be e testület, mely más törvényhatóságban *autonom* hatáskörben, önkormányzati önállósággal intéztetik. Az 1870: X. t.-cz. szerint az állam a Dunának Budapest melletti szabályozása s a fővárosi forgalom és közlekedés érdekében létesitendő középitkezések végett 24 milliós sorsolási kölcsönt vett föl, meghatározván az ebből létesitendő munkálatokat és a kölcsön törlesztésére szolgáló bevételi forrásokat; ez utóbbi tekintetben módositólag intézkedett az 1884:XXV. t.-cz. Ezen kölcsönből létesitett munkálatok fenntartása és még szükséges munkálatok, beruházások czéljaira elrendelte az 1870: X. t.-cz. egy külön „*Fővárosi pénzalap*“ alkotását, melynek czéljára forditandó bevételeket is kijelölte. A 24 milliós kölcsönből és e pénzalapból létesitendő munkálatok *tervezésére és kivitelének vezetésére, valamint a fővárosi pénzalap kezelésére* és a még alább részletezendő hatáskör betöltésére rendeli szerveztetni az elől idézett törvény a *fővárosi közmunkák tanácsát;* czél volt az, hogy a főváros köz, főkép forgalmi épitkezései egy szakavatott és lehető önállósággal müködő hatóság erélyes vezetése mellett előrevitessenek. A főv. közm. tanács hatáskörét az 1872: XXXVI., 1876: VI., 1890. évi I. t.-czikkek érintetlenül fentartották; pedig e hatáskör igen messze terjed a fentidézett munkálatok tervezésén és kivitelén tul, nevezetesen abba tartozik:

a) az egész fővárosra, vagy egyes részeire kiterjedő *szabályozási munkák előkészitése, tervek készitése* tekintettel a főváros intézkedésére, a szükséges középületek, ipartelepek, munkástelepekre, közterek, parkok, mulatóhelyek stb. elhelyezésére; b) egész fővárosra vagy egyes városrészekre kiterjedő, nagyobb szabályozási müvek végrehajtása, közvetlen vezetése alatt vagy vállalkozókkal; c) utak, utczák irányának, niveaujának meghatározása; d) *utczák és közterek elnevezése* s a házszámok szabályozása; e) *épitésügyi szabályzat javaslatának* kidolgozása. Ha a közm. tanács által tervezendő müvek a főváros határán tulra terjednének, ezen terület is, az illető munkálatokat illetőleg, a közm. tanács hatósága alá helyeztetik.

Az elmondott teendőkön kivül a főv. közmunkatanács *felügyelet és felebbviteli hatóságot* gyakorol a főváros területén minden épitészeti és épitésrendőri ügyben nem csak az egyesek, de a városi hatóság felett is. Végrehajtás előtt jóváhagyás végett *hozzá felterjesztendők* a következő tárgyakban hozott határozatok, *tervek,* költségvetések: A Dunapartok mentén létesitendő bármely épitések és fenntartásuk; *b*) minden ut és hid épitése és fenntartása; *c*) utczák, terek burkolatának készitése, fenntartása, tisztitása és locsoltatása; *d*) közuti vasutak épitése és fenntartása; *e*) pöcze- és egyéb levezető csatornák épitése és fenntartása; *f*) nyilvános parkok és faültetvények fenntartása és terjesztése;

55. §. A törvényhatósági közigazgatás hivatalos nyelvéről.

A törvényhatósági közigazgatás hivatalos nyelvét illetőleg az 1868: XLIV. t.-cz. a következőleg rendelkezik:

A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vezetendők, de *vezethetők* e mellett még mindazon (belföldön létező nemzetiségek által beszélt) nyelven is, melyet a ***törvényhatósági közgyülés legalább egy ötödrésze jegyzőkönyvi nyelvül óhajt.*** A különböző szövegekben mutatkozó eltérések eseteiben a magyar szöveg a szabályozó.

A törvényhatósági közgyülésekben mindaz, ki ott szólás jogával bir, szólhat, akár magyarul, akár pedig *saját anyanyelvén,* ha ez tudniillik nem a magyar. Azon egyes törvényhatósá-

g) a vizvezetés ügye egész kiterjedésében; *h*) utak, utczák, terek, mulatóhelyek beépitése és világitása. Mindezen, valamint a fővárost, mint testületet illető épitkezési ügyekben a kezdeményezés, tervjavaslat és költségvetés-tervezet készités végett a főváros közgyülése egy u. n. *középitési bizottságot* választani köteles, melynek előterjesztései alapján hozza a tanács, illetve közgyülés határozatait. Ha a közmunkatanács a felsorolt ügyekben nem járul a főváros határozatához, *az ügyiratokat végső foku döntés végett a belügyminiszterhez* terjeszti föl. Az a—h alatti épitkezésekre a fő- és székváros évente rendes jövedelmeinek legalább 50 százalékát köteles felvenni.

Mig az épitkezési ügy törvény által szabályozva nem lesz, a középitési bizottság véleménye alapján adatnak ki a fővárosban a magánépitési engedélyek is, s a tanács magánépitési ügyekben hozott határozatai is felebbezhetők a közmunkatanácshoz, mely ha a tanácstól eltérő nézetben van, az ügyet végeldöntés végett a belügyministerhez terjeszti föl.

A fővárosi közmunkatanács szervezete a következő: Elnökét s a mennyiben szükséges alelnöki állás, ugy alelnökét is a ministerium nevezi ki; tizennyolcz szavazati joggal biró rendes tagja közül kilenczet a ministerium nevez ki, kilenczet a fővárosi képviselet választ; mind a választottak, mind a kinevezettek egyharmada minden 3 év végén sorsolás utján kilép, de ezek ismét kinevezhetők, illetőleg megválaszthatók; tanácskozó szavazattal birnak az üléseken a főváros két tanácstagja; a középitési bizottság négy tagja; a főmérnök s azon szakértők, kiket a közmunkatanács megkivánandóknak vél. A közmunkatanács és az általa alkalmazott közegek költségei az 1870: X. t.-cz. értelmében felvett kölcsönből s a fővárosi pénzalapból fedeztetnek. A budapesti Dunarész szabályozási épitkezésre vonatkozó feladattal bir az u. n. Dunaszabályozási állandó bizottság és a Dunaszab. felügyelőség.

Szeged sz. kir. városban ideiglenes hatálylyal az 1884: IV. t.-cz. alapján szerveztetett egy testületi hatóság az épitési (reconstructionalis) ügy vezetésére, megszoritásával a törvényhatóság vonatkozó autonomiájának; e hatóság neve „Középitési tanács.“ 1904-ben *működése törvényileg ujabban meghosszabbittatott.*

gokban divatozó gyakorlat, hogy a magyar anyanyelvüek nem magyarul való szólását is elnézi a közgyülés elnöke, s általán, hogy a képviselők anyanyelvük mellőzésével nem csak az állam hivatalos nyelvén, de más nyelven is szólnak, törvénynek meg nem felel és megszüntetendő.

Az államkormányhoz intézett irataikban a törvényhatóságok az állam hivatalos nyelvét kötelesek használni; de a mellett hasábosan jegyzőkönyvi nyelveik bármelyikét is használhatják.[217] Egymás közötti irataikban pedig akár az állam nyelvét, akár azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei valamelyikét használhatják, melyhez az irat intézve van.

A törvényhatósági hivatalnokok a belső (hivatali) ügyvitelben, ügykezelésben, az állam hivatalos nyelvét kötelesek használni, de a mennyiben az egyik vagy másik tisztviselőre gyakorlati nehézséggel járna, az illető tisztviselők *kivételesen*, törvényhatóságuk *jegyzőkönyvi* nyelveinek bármelyikét használhatják, ugy azonban, hogy valahányszor az állami felügyelet és közigazgatás tekintetei megkivánják, jelentéseik és az ügyiratok egyszersmind magyar nyelven is felterjesztendők. Az itt emlitett gyakorlati nehézség csak átmeneti lehetett s az főkép az1883: I. t.-cz. hatása folytán már általán megszünik, jól megjegyzendő egyébként, hogy a hol a törvényhatóság jegyzőkönyvei csak magyar nyelven vitetnek, ott átmenetileg sem szabad a hivatali belső ügyvitelben mást, mint a magyar nyelvet használni.[218]

A törvényhatóság *tisztviselői* a községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel, magánosokkal való érintkezésben lehetőleg ezek nyelvét használják. Az ország minden polgára saját törvényhatóságához, annak közegeihez beadványait anyanyelvén is benyujthatja; *más törvényhatósághoz* intézett beadványaiban vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatja. Egyházi fő- és felsőhatóságok a törvényhatóságokhoz intézett beadványaikban ezek jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikét használhatják. A politikai és egyházi községek saját törvényhatóságukhoz intézett beadványaikban

[217] Nem magyar nyelv ily hasábos használatára semmi gyakorlati szükség nincs.

L. Magyar közjogi könyvemnek a nemzetiségi szabadságról szóló §-át.

[218] A gyakorlat a magyar nyelv *törvényes* tere megszoritásával nem veszi szigoruan a magyar ügyvitelt, főleg a vegyes nyelvü törvényhatósági városok közintézeteiben alkalmazott tisztviselőktől, kikre a törvény szintén kötelező.

az állam nyelvét, *vagy saját ügykezelési nyelvüket;* más törvényhatóságokhoz intézett irataikban az állam nyelvét, vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei egyikét alkalmazhatják.

Mint e határozmányokból kitünik, annak, hogy valamely törvényhatóság a magyaron kivül más nyelven is vezetteti-e közgyülései jegyzőkönyvét, nemcsak magára az illető törvényhatósági nyelv használatára, de másoknak, jelesül nyilvános testületeknek vele való érintkezése nyelvére is határozó befolyása van. Egyébiránt a törvényhatósági hivatalos élet minden ágában nagy ideje volna az állam nyelvét a közigazgatás érdekében teljesebb uralomra emelni.

A Budapest fő- és székvárosi törvény már 1872-ben megmagyaritá a még akkor jórészt német ajku főváros törvényhatósági közéletét, kimondván, hogy: „A közgyülés tanácskozásai egyáltalán a törvényhatóságnak *mint az állam* fővárosának és *minden közegeinek hivatalos ügykezelési nyelve kizárólag a magyar.*“

Fiume önkormányzati közigazgatásának — a kormányzó ügyvitelét nem értve — hivatalos nyelvéül az olasz van elfogadva, de *törvényileg* az megállapitva nincsen. A fiumei rövid életü közigazgatási bizottság belső ügykezelési nyelve azonban kizárólag magyar volt, a határozatok is e nyelven hozattak, a kormányzói tanács belső ügyviteli s határozathozatali nyelve is a magyar, de a városi hatóságokhoz és intézetekhez intézett kiadványai olasz nyelven adatnak ki. (Vár. szab. és az 1901. évi 2435. sz. min. tan. rend.)

A mi a törvényhatóságoknak a külföldön székelő követségekkel, consulatusokkal, azután az ausztriai és bosnyák-herczegovinai hatóságokkal való érintkezési nyelvét illeti, az iránt szabályozás történt az 1888. évi 78599. sz. belügyministeri rendeletben, mely egyébiránt az érintkezés módozatait is meghatározza.[219] A mi végül a *közös hadsereg* hatóságaival, parancsnokságaival való levelezés nyelvét illeti, irányadók: 1. az 1848. VIII. t.-cz., mely kimondá, hogy az ország belsejében levő összes katonai parancsnokságok a magyar iratokat elfogadni kötelesek. (6. §.)

2. Teljes hatályában fennáll az 1840: VI. t.-cz., melynek 9.

[219] E fontos rendelet az 1889. évi rendelettárban lett közölve. Kiegésziti az 1900. évi 124.245. sz. b. ü. m. r. a külföldi hatóságokhoz közvetlenül intézett megkeresések nyelve tárgyában. Idevonatkoznak még az 1898. évi 46.826. és 66.909. sz. b. ü. m. r.

§-a szerint a magyar ezredek kormányai, a magyarországi törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.

3. Az 1893. évi 2963. eln. sz. a. kelt belügyministeri és ugyanez évi 2501. sz. közös hadügymin. rendelet (kiadattak delegatio 1902. évi október 25-én kelt határozatának megfelelőleg) az 1904. évi aug. 27. és ezt *módositó 1906. május 28-án kelt* közös hadügyministeri rendelet értelmében a közös hadsereg *bárhol levő minden hatósága,* parancsnoksága, csapata, intézete a magyar hatóságok és felek magyar iratait elfogadni köteles és a Magyarországról kiegészitett és a Magyarországon elhelyezett csapatok parancsnokságai a magyar beadványokra és iratokra magyar nyelven kötelesek válaszolni; megkereső, kezdeményező átirataikat a magyar hatóságokhoz csak a Magyarországból kiegészitett és a Magyarországon elhelyezett csapatok parancsnokságai intézik magyarul.

A törvényhatóságok külföldi hatóságokkal közvetlenül nem érintkezhetnek; kivétel van sürgős nyomozási, illetve közbiztonsági ügyekben. (Idevon. az 1889. 78.599. ex 1888., 1898., 4161. és 46.826. sz. belügyi rendeletek.)[220]

[220] A vármegyék hatáskörében teljesitett közigazgatás rendjének s igy sikerességének szempontjából nagyjelentőségü a *vármegyei ügyvitelnek egységes szabályozása,* mely a közigazgatás egyszerüsitéséről szóló törvény felhatalmazása alapján az 1902. évi 125.000. sz. belügymin. rendelettel történt s mely által lehetőleg érvényesitve lön az illető hatóságok müködésében a szóbeliség és közvetlenség, a telephon igénybevétele, az időszakos jelentések, kimutatások, nyilvántartások kevesbbitése, formalitások mellőzése. Ezen nagyfontosságu ügyviteli szabályzat a megyei közszolgálat jogviszonyainak egy részét is szabályozza (L. a III. könyvet); szól a hatósági felügyelet gyakorlásáról általában, az iratkezelésről (iktatás, kiadás, irattár, levéltár, az ügyek elintézésének külsőségeiről.) Külön szól a külső vagy járási ügyvitel rendjéről. A rendelet 1903. január 1-én lépett életbe, a mikor is az addig fenállott ügyviteli szabályok, melyek jórészt statutumokban foglaltattak s megyénkint különbözők voltak, hatályukat vesztették.

Horvát-Szlavonországban a törvényhatósági szervezet, még a jelenben is sok hasonlatosságot mutat még föl a szorosan vett magyarországiakéval. Főtörvénye az 1886. évi február 5. horv.-szlav. törvényczikk, mely 8 megyei és 2 városi törvényhatóságot sorol föl. A vármegyék hatáskörét képezi: *a*) közös ügyekben az állami közigazgatás közvetitése; *b*) az autonom országos igazgatás közvetitése; *c*) önkormányzati ügyek intézése és ennek megfelelően *statutumok* alkotása. Ezenkivül más *közérdekü ügyekkel is foglalkozhatnak*; ezekben kifejezett nézeteiket egymással és a kormánynyal közölhetik, kérvényileg az országgyüléshez (és pedig az ügyet minemüségéhez képest a magyar birodalmi vagy az autonom horvát-szlavon országgyüléshez) is felterjeszthetik. A gyámható-

III. FEJEZET.

A község szervezete és működése.

I. CZIM.

56. §. A községről általában.

A királyi kormányhatóságok és a törvényhatóságok mellett a magyar állam közigazgatásának kiválóan fontos és feladatuk természete illetőleg ügyeik sokfélesége szerint tekintve általános jellegü alapszervei a községek. Ezeknek alakulását, hatáskörét, s közigazgatási működését meghatározó jogtételek fejtegető ismertetése képezi e fejezet tárgyát.

ságot a biróságok gyakorolják. A kormányrendeletek ellen felirhatnak a horv.-szlav. törvényhatóságok is, de felirásuk azok végrehajtását nem gátolja. A megye legfőbb szerve a közgyülés, mely felerészt a legtöbb egyenes adót fizető országgyülési választó joggal birókból, felerészt járásonkint 6 évre választottakból áll; hivataluknál fogva tagjai az alispán, titkár, mérnök, orvos, tanfelügyelő, főerdész, állatorvos és járási főnökök. A közgyülés tagjainak száma ugy van limitálva, hogy minden 2000 lakóra essék egy tag. A *tisztviselők* választásának joga nem illeti a közgyülést, azok részint a magyar király, részint a bán által kineveztetnek.

Az 1886-ban szervezett közigazgatási bizottság 13 tagu testület, elnöke a főispán, tagjai 6 kinevezett tisztviselő, köztük adóügyekre a megyei pénzügyigazgató és 6, a közgyülés által 2 évre választott tag. Hatáskörére nézve megemlitjük, hogy több oly ügyben forum, melyek nálunk a közgyülést illetik, pl. községi költségvetés és más határozatok jóváhagyása. A közös pénzügyi törvények végrehajtásában is részt vesz mint hatósági forum. A *főispán* az országos kormány képviselője; tagja az autonom országgyülésnek; kinevezési jogköre a segéd- és szolgaszemélyzetre szoritkozik; tiszteletbeli hivatalnokokat nem nevezhet ki. A megye központi tisztviselői az alispán, titkár, fogalmazók, főerdész, főmérnök, állatorvos; járásiak, a járásfőnök, a járási segédek és gyakornokok. Az alispán és titkár királyi, a többi tisztviselők orsz. kormányi kinevezés alá tartoznak. A tisztviselők fegyelmi hatósága elsőfokon a közigazgatási bizottság, másod- és végső fokon az országos kormány belügyi osztálya. A vármegyei közigazgatás költségeit az országos költségvetés fedezi.

A városi törvényhatóságok jogköre hasonló a megyékéhez, de szervezetük demokratikusabb. Ezek *tisztviselőiket maguk választják;* képviseletük egészen választott tagokból áll; Zágrábnak főispánja nincs, hanem főpolgármestere; a kormány a városi képviseletet feloszlathatja. A városi törvényhatóság közigazgatási bizottsága a főispán, illetőleg főpolgármester elnöklete alatt, a polgármesterből, helyettes polgármesterből, a városi tisztviselők sorából, az országos kormány által kinevezett két tagból és a képviselet által választott négy tagból áll. Pénzügyekben szavazattal biró tagja az illető pénzügyigazgató is.

A község léttényezői, *a)* egy meghatározott terület, — községi határ; *b)* e területhez lakhely vagy állandó jellegü tartózkodás, avagy ott birtoklás által kötött népesség;[1] *c)* e népességnek közületté (személyiséggé) alakulása, az u. n. ***községi szervezet*** folytán, végül *d)* azon hatalom, melyet a községgé szervezett népesség a községi területen kifejt, a mit ***községi hatóságnak*** neveznek. A két első a község természeti physikai, a két utóbbi jogpolitikai életelemét képezi.

A község helyi testület, és pedig czélja, hivatása, működése szerint nyilvánjogi természetü (Öffentliche Corporation). A község a lakhelyek több csoportját, több természetes helységet (Ortschaft) foglalhat magában, melyek azonban a községtől különböző autonomiával, jogi személyiséggel nem birnak; csak a társországok községi szervezetében ismeretes a helység és politikai község külön testületi minősége. Az egyesekkel szemben a község nem csak külön jogalany, de *felsőségkép* nyilvánitja létét; az állam mellett és az államban hasonlókép kettős minőségben tünik föl, jelesül, mint attól különböző személyiség és mint annak közigazgatásra, *sőt bizonyos ügykörben particularis jogalkotásra is rendelt organuma.*

A község felsőséget, hatóságot (imperiumot), *egész ügykörében mint az állami közhatalom részese* gyakorol. A modern állami felfogással meg nem fér az, mely a községi autonom hatóságban egy, az állam kormányétól forrása és lényege szerint különböző hatalmat lát vagy ilyet supponál azért, hogy esetleg arra mint remediumra hivatkozhassék, a községi önállóság ellen törő közigazgatási centralisatio ellen.

Mindenesetre concedálnunk kell azt, hogy genesisét tekintve, a község nem az állami lét közvetlen productuma, hanem ősrégtől fogva mind a mai napig érvényesülő társadalmi erők folytán képződött. A népesség lakóhelyeinek tömörülése, telepek, helységek keletkezése, avagy ezeknek ismét elenyészése, oly tünetei a társadelmi életnek, melyekre az emberi egyéniségben rejlő sajátságok és biztonsági, erkölcsi, gazdasági érdekek vezetnek, az államnak czélzatos ingerentiája nélkül is. Kétségtelen történelmi tény továbbá, hogy a helyi községek állami ingerentia nélkül szervezked-

[1] A községi lakosság vagy népesség nem a községben illetékes honosok összessége; az illetőség, mint a II. könyvben látni fogjuk, specialis érdekü községi kötelék.

tek, lettek autonom testületekké, személyiségekké, legrégibb időktől fogva oly természetü közérdekek kielégitésére müködtek, melyek az állami czélokkal párhuzamosak, illetőleg az állami czélok szempontjából kivánatosak, sokféleképp állami érdeküek; müködtek pedig kifejezetten állami megbizás, hatáskör-átruházás nélkül. De bizonyos másrészről az is, hogy a hol erős *államiság*, fokozottabb állami egység és tudat fejlődik, az államhatalom főgondoskodása tárgyává teszi a községi életet, mely az államra nem csak erő, de veszély bő forrása is lehet. Első stádiumkép jelezhetjük ez állami gondoskodás azon módját és mérvét, mely szerint a kormányhatalom elismeri, biztositja és ellenőrzi az autonom községi létet és müködést; második phasis, a midőn az államhatalom bizonyos egyöntetüséggel meghatározza a községi belső szervezet és müködés kellékeit, azon müködés — közérdeküsége alapján — többféleképen kedvezményezi és államilag támogatja; végül a legmagasabb fejlődési fok az, a midőn a község szervezetének tevékenysége az állami törvények és kormányrendeletek által szabályozott országos érdekü közigazgatási ügyekre igénybe vétetik, midőn ez által a községi belső (autonom) szervezet a kormányhatósági szervezetnek kiegészitő elemévé lesz, midőn a község saját szellemi és anyagi erőit kénytelen a közvetlen államiaknak tartott vagy nyilvánitott czélok végett a központi államhatalom rendelkezésére bocsájtani. Itt a község már az állami szervezet végső tagozatává válik, az államéletnek positiv tényezőjévé és activ részesévé, megtartván külön helyi feladatkörét és külön közjogi személyiségét is.[2]

A jogtörténelem legnehezebb, de nagyon tanulságos problemája, a helyi községek belszervezetének, hatáskörének, az állami hatalom központi szerveihez való viszonyának történeti képződését és változásait világosan és tüzetesen feltüntetni, s ez által a mai állapotok szülőokát is jórészt megmagyarázni.[3]

[2] Szabatosan szólva a község egy személyiség, de ennek érvényesülése van a köz- ugy mint magánjogi téren.

[3] A magyar községi élet multja szorosan kapcsolatos a rendiséggel; a nemesi és polgári rendnek és a jobbágyságnak különböző politikai és társadalmi állása a községi szervezet és életben is érvényesité magát. A sz. kir. és hasonló állásu kiváltságos városoktól eltekintve, az 1848. előtti magyar községnek három csoportja volt, u. m.: a *nemesi községek*, közbirtokos nemesi lakossággal, közvetlen a megyei törvényhatóságnak voltak alárendelve; a *rendezett tanácscsal* biró községek, melyek privilégiumok alapján a földesuri hatóság alól mentesek voltak, s a sz. kir. városokhoz hasonló szervezettel birtak, községi ügyeikben csak

57. §. Községeink természetes tényezőiről.

A község természeti tényezői alatt annak területét és lakosságát értjük.

A község közigazgatási jogviszonyainak fejtegetése elé bocsájtunk néhány számszerü adatot, községeink területéről és lakosságáról, hogy ez által is bizonyos kulcsot nyujtsunk a községi jog méltatásához, kritikájához.

A községek száma a magyar anyaországban, vagyis a magyar községi törvénynek uralmi területén 1890-ben 12.667 volt és pedig 107 rendezett tanácsu város, 1828 nagyközség és 10.732 kisközség.[1] Puszta és telep ugyanekkor 18.413 számláltatott. E szám azért emlitésre méltó, mert puszták és telepekből várható főleg az uj községek alakulása.

A községek számát az ország területéhez viszonyitva, azt

a törvényhatóságnak voltak alárendelve, s bizonyos polgári ügyekben elsőfoku birói hatóságot is gyakoroltak (1832/6:XX., 1840: XI. t.-cz.);

a jobbágy községek a földesuri hatóság alatt álltak; a földesur administrativ tutéláját gyakorlását a vármegye ellenőrizte. A földesur jelölte a községi birót (1832/6:IX. t.-cz.), kit a lakosság választott, az hagyta jóvá a költségvetést és tartozott megvizsgálni a zárszámadást. A községi árvaügyet is a földesur felügyelete alatt intézték, a megye ellenőrzése mellett. Az 1848: IX. t.-cz. eltörölvén a földesuri hatóságot, a jobbágyközségek is közvetlen a megye felügyelete alá helyeztettek.

A rendezett tan. községekre nézve az 1848: XXIV. t.-cz. az 1848: XXIII. t.-czikknek a törvényhatósági városi választókról, képviseletről, választásokról szóló rendelkezéseit kiterjeszté, de előbbi közigazgatási állásukat fenntartá. E törvény egyuttal kimondá, hogy ő felsége jobbágyi és nemesi faluközségeket a ministerium javaslatára, felruházhat rendezett tanácscsal. Az absolutizmus után az 1871: XVIII. t.-cz. volt az első rendszeres községi törvény, mely a jogegyenlőségi társadalom elvei szerint szabályozta községeink életét; e törvényt sok irányban módositá a helyébelépett 1886: XXII. t.-cz., a mai községi törvény. Közigazgatásunk rendkivül gyors fejlődése a községi élettel szemben oly igényeket teremtett, melyeket e törvény keretében kielégiteni nem képes. Sürgős állami érdek az ujabb, átható reform, mely számotvetve községeink lakosságának sajátos viszonyaival, a községi autonomia és állami ellenőrzés követelményeivel, a községi igazgatásnak a gazdasági, kulturális, nemzeti haladásra való megmérhetlen üdvös hatásaival, kiegészitse a hiányokat és uj intézményekkel tápot adjon egy erőteljesebb községi életnek. Az állam összes lakosságát, az egész nemzetet átfoglalja a községi szervezet, átfoglalja kötelezőleg, mintegy kényszeritőleg, mert hiszen minden honpolgárnak valamely belföldi község kötelékébe is kell tartoznia, a községi szervezet azért általános, nemzeti és állami érdekü, egyetemes kihatásu, a nemzeti közélet lüktetésének első szintere, az állami érzületek és törekvések első bölcsője a község.

[1] Horvát-Szlavonország helységeinek száma 4594.

találjuk, hogy átlag minden községre 22 négyszögkilométer terüet esett;[5] ezen átlag erőteljes községi életet tenne lehetővé, de igen erős attól mind le-, mind fölfelé a való állapotok eltérése. Elég csak egyes országrészeket összehasonlitani ennek igazolására.

A legsürübben voltak a községek, vagyis legkisebb területüek a Duna balpartján,[6] hol átlag minden 14 négyszögkilométerre jut egy; Trencsénmegyében minden 11-re. A Tisza jobb partján minden 14 és fél, a Duna jobb partján átlag minden 15 és fél négyszögkilométerre jut egy község; Vasban és Zalában pláne minden 8 négyszögkilométerre. Erdélyben átlag 23, a Tisza bal partján 30, a Tisza-Maros szögben minden 32, a Tisza-Duna közén minden 69 négyszögkilométerre jut egy község. A szélsőséget képezik Békésmegye, hol minden 122, Hajdu, hol minden 159, Csongrád, hol minden 162 négyszögklométerre esik egy község.[7]

A mi a lakosság átlagos számát illeti, az 1890. évi népszámlálás szerint,[8] egy községre átlag 1193 lélek jutott: szintén oly szám, mely ha a valóságos állapotok hozzá közel esnének, egészséges községi életre nyujthatna alapot, ámde itt ugyanaz áll, mint a területnél, hogy az ország egyes részei szerint roppant eltérés mutatkozik még az átlagos számokban is. Legkisebb népüek a községek átlag a Tisza jobb partján 700-on, a Duna bal partján 800-on, a Duna jobb partján 1000-en alul volt az átlagos lakosszám, a Tisza balparton valamivel magasabb volt az átlag az országos átlagnál (1250), a Tisza-Maros szögén pedig 1600-on felül és a Duna-Tisza közén a főváros nélkül is jóval 3000-en felül.

A Duna-Tiszaköz és Tisza-Maros szög községeinek ily abnormis eltérését sem gazdasági, sem culturális okokkal nem, hanem történeti tényezővel a török hódoltság hatásával lehet csupán megmagyarázni.[9]

Az összes községek között 100 lelket sem számolt 1890-ben 161 községünk: 500 lelken alul számlált, vagyis még mindig

[5] Horvátországban csak 8 négyszögkm.

[6] Az országnak a hivatalos statisztikában alapul vett felosztása: Dunajobbpart, Dunabalpart, Duna-Tiszaköze, Tisza-jobbpart, Tiszabalpart, Tisza-Maros-szöge, Erdély.

[7] E számitásban a törvényhatósági városok területei is bennfoglalvák.

[8] Szintén számitva a törvényh. városokat.

[9] A nép a bégek adózási zaklatásai elől közvetlen a szultáni kincstárba adózó, kevesebb zaklatásnak, zsarolásnak kitett nagy helységekbe vonult; ugyanerre még a biztonság érzete is készteté. Lásd Földes, Láng, Ráth Z. statiszt. könyveit.

törpe község volt 4746; ötszázon felül. de ezeren alul volt a lélekszám 4008, 10000 és ötezer között 3625 községben; 307 községben ötezeret is meghaladta a lakosság száma. Több mint 11 millió lakosa az anyaországnak ötezernél kisebb lakosságu községben élt. Megjegyzendő egyébként. hogy ujabb időben erősen csökken a törpe községek száma. 1880-tól 1890-ig 660-nal fogyott a 700 lakóval sem biró községek száma.

58. §. A községek három csoportja.

Az 1886: XXII. t.-czikk fentartja az előbbi községi törvénynek egyrészt még a mult hagyományain alapuló hármas felosztását, mely szerint a községek: *kisközségek, nagyközségek* és rendezett tanácsu községek (városok).

Kisközségek azok, melyek a törvény által[10] a községekre ruházott teendőket *korlátolt anyagi* viszonyaik miatt saját erejükből teljesiteni nem képesek és e végből más *községekkel* kell szövetkezniök; *nagyközségek* azok, melyek ama teendőket saját erejükből teljesiteni képesek; városok, melyek rendezett tanácscsal birnak. (Törv.)

Szükséges kiemelni, hogy belső szervezetük szabályrendelet alkotói, joguk autonom és u. n. átruházott hatáskörük, közterheik tekintetében egyébként is lényeges különbségek vannak a kis- és nagyközségek és rendezett tanácsu városok között. A rendezett tanácsu városok a helyi államigazgatásban elsőfokulag széleskörü hatóságot gyakorolnak, saját belügyeiket és a törvényhatósági autonom igazgatás teendőit, a járási hatóságtól függetlenül, közvetlenül a megyei központi hatóság (alispán) alárendelten intézik.

Erre utal a törvényhatósági törvény azon rendelkezése, hogy a rendezett tanácsu városok első tisztviselője a polgármester, a vármegyével szemben oly tekintet alá esik, mint a főszolgabiró.

[10] Nem világos, hogy csak a községi törvény értendő-e e „törvény" alatt, de hogy csak ezt kell érteni, következik főkép onnan, hogy egynémely más törvények által községi feladatkörbe utalt ügyekre nagyközségek is szövetkezhetnek, illetve egyesithetők más községekkel, pl. szegényügyi, közegészségi körökké, utügyi csoportokká, állatorvos tartása, közös iskola vagy óvoda, községjegyzői nyugdijalap létesitésére etc. A belügym. 1890. évi 33.672. sz. elvi hat. igy szól: „Kis- és nagyközségek között csak az a különbség, hogy a kisközség közös jegyzőt tart más községgel." Bár e felfogás ily apodictice nem áll, mert pl. a kisközség kötelező *szervezete* is más, hatásköre is eltér egyben-másban, pl. árvaszékkel, esetleg csak „nagyközség" ruházható föl etc., de előbbi nézetünk mellett bizonyit.

Sőt még tovább is mehetünk, a rendezett tanácsu városok hatósága terjedtebb is a járási hatóságnál bizonyos részben, pl. a teljes gyámhatóságnak elsőfoku gyakorlása által.[11]

Már itt utalunk arra is, hogy a rendezett tanácsu városok közül azok, a melyek az 1876: XX. t.-czikk folytán vesztették el törvényhatósági állásukat, valamint a volt Király-földön fekvő 7. sz. kir. és a volt 16 szepesi város közül azok, melyek rendezett tanácscsal birnak (1886. évi XXII. 165. §.) némely viszonyok tekintetében, igy a vagyonkezelés feletti felügyeletet és a községi választói jogot illetőleg a többiektől eltérnek.[12] (L. a közs. törv. 165. §-át és az 1886. évi 39.401. sz. belügyministeri rendeletet.)

59. §. A községek alakulása.

A telepek, helységek létesülése és megszünése főkép a szabad letelepedési jog korszakában, egy folyton folyó processus, társadalmi tünet. Ezzel függ össze azon szükségesség, hogy az állam a községi minőség megszerzését, uj községek alakulását lehetőleg megengedje ott, a hol az arra alkalmas természetes tényezők létrejöttek; de mehet tovább az államigazgatás tevékenysége, t. i. előmozditólag befolyhat uj telepek s uj községek létesitésére s azon állapot elérésére, mely a népesség községi eloszlása tekintetében a viszonyok szerint kivánatosnak mutatkozik. Magyarországon, a hol a mint ép kimutattuk egyes országrészeken a községalakulási viszonyok meglehetős abnormisok, a törvény megengedi, hogy

[11] Annyiban viszont mindenesetre szükebb, hogy községek ellenőrzésének feladata a rendezett tan. városnak nem jut.

[12] L. alább.

Külön községház, külön orvos vagy állatorvos tartása nem involválja a nagyközségi minőséget. Bizonyos községi minőségek quasi elbirtoklása, engedély nélküli megszerzése és megtartása nincs kizárva, ha hosszu tényleges gyakorlat támogatja azt. A belügyminister 1894. évi 13.035. sz. alatt kelt elvi határozatában kimondta, hogy „husz év óta fennálló nagyközség, csak azért, mert e jellegét nem a törvény szerint szerezte, attól meg nem fosztható.“ Természetesen nem a magánjogi elévülés elvei szerint kell e határozatot méltatni, hanem azon alapon, hogy a főkép terhet is képező nagyközségi minőség gyakorlása folytonos felsőségi ellenőrzés alatt van s ha egy község arra mindenkép képesnek bizonyul, a törvény rátiója szerint nagyközséggé átalakulása ugy is engedélyezendő lenne; nincs tehát ok azon minőség elvonására.

Ha a volt szabad kir. városok, rendezett tanácsu városokból nagyközséggé alakultak s igy reájuk az 1886: XXII. t.-czikk 165. §-ának kivételes szabályai hatályukat veszték, ezek akkor sem élednek ujra, ha az illető nagyközségből utóbb ismét rend. tanácsu város lesz. Közig. bir. 1902. évi 2046. sz.

administrativ uton, ministeri engedélylyel, uj községek létesittessenek, sőt bizonyos kedvezményekkel, melyek az 1894: V. törvényczikket képező telepitési törvényben foglalvák, államilag is eszközlik az uj községek telepitését.

A községalakitásnál egyrészt a magánosoknak, illetőleg lakosok és birtokosoknak és a közigazgatásnak van bizonyos jogkör és közreműködés biztositva.[13] Az 1886: XXII. t.-czikk értelmében a közigazgatási hatóság *tisztán hivatalból uj községet* nem creálhat.

Lássuk először a községi, azután az idézett telepitési törvény alapján való uj község alakitást.

Az első elv, melyet már az 1871: XVIII. t.-czikk kimondott, az, hogy minden területnek valamely községhez tartozni kell. A terület községi kötelékébe tartozásának kényszere ez, „Zwang der Eingemeindung." Az u. n. önálló puszták és havasok, melyek előbb községi köteléken kivül állottak, meg vannak szüntetve. A magyar törvényhozás a „feudalis" szinezetü „Gutsbezirk", „Gutgemeinde"-féle német-osztrák intézményeket szerencsésen elkerülte.

A községi törvény szerint uj községet alakithatnak *a)* valamely puszta *birtokosai, b)* több puszta vagy külön gazdászati terület *birtokosai*, ha a községgé alakitandó puszták, birtokosok, *összefüggő területet képeznek;* nem tesz különbséget, hogy a puszták jelenleg egyetlen község, vagy több község határához tartoznak-e. Az uj községre nézve az annak határát képezendő terület *mérvét, minimumát* vagy maximumát a törvény nem állapitja meg, nem is limitálja.

A mi az alakitás kellékeit illeti, azok a következők:

a) hogy a községalakitást a *birtokosok*[14] *azon része kivánja, mely együtt a puszta vagy uj községgé alakitandó birtokterület egyenes államadójának felénél többet fizeti. Az adószerinti többség* tehát a kisebbség ellenére is sikerrel kivánhatja a községalakitást;

b) hogy az alakitandó uj községi területen, legalább 50 *állandóan megtelepedett család*[15] lakjék és ezek között a lélekszám

[13] A magánosoknak a község alakitására vonatkozó joga nincs közigazgatási birósági védelem alá helyezve.

[14] Egyetlen birtokos kivánata nem elég, noha ő egyedül is az illető terület adójának felénél többet fizeti. A birtokosok ház- vagy földbirtokosok — *tulajdonosok* vagy haszonélvezők — lehetnek.

[15] A család fogalmához egyes, habár önálló egyén nem elég, családfőnek és családtagnak léte kell a család fogalmához. Telepedési jogot nem nyert

arányához mérten (100 lakos után egy tag) alakitandó képviselőtestület választás alá eső tagjainak számát legalább háromszorosan meghaladják az oly lakosok, kik tulajdonul házat vagy földet birnak, az ezek után fizetett államadó alapján nyerik községi választó jogukat s igy az illető területről ***saját akaratuk ellen el nem távolithatók.*** E kellékben implicite bizonyos minimális lélekszám is foglaltatik, mert a kisközségben legkevesebb 10, nagyközségben 20 tagu a képviselet s ebből választatik 5, illetőleg 10; ama birtokos egyének szükséges minimuma tehát tizenhat, illetve 31;

c) szükséges harmadszor, hogy a letelepedettek (törzslakosok) közt elegendő számban legyenek olyanok, kik a jegyzői és a szakhivatali fizetett állások kivételével — a törvény szerint kötelezőleg szervezendő elöljárói állásokra minősitéssel birnak; (L. alább.)

d) hogy alkalmas községházáról és a törvények kivánalmainak megfelelő népiskola felállitásról gondoskodva legyen;[16]

e) hogy igazoltassék, miszerint az alkotandó uj község lakosai és birtokosai az egyesek túlterhelése nélkül gazdaságilag is képesek lesznek az uj község fenntartásából eredő terheket viselni és általán teljesiteni azt, a mit egy községnek a saját belügyek intézése, a közigazgatás és közoktatás tekintetében ***törvények és szabályrendeletek*** szerint teljesiteni kell;

f) hogy a község (vagy községek), melytől az uj községgé alakitandó terület és lakosság elszakad, azután is képes lesz, mint község teljesiteni törvény által megszabott közigazgatási és közmivelődési kötelességét, vagyis nem válik képtelenné községi létre.

A megalakulást az érdeklett magánosokkal és községekkel a törvényhatóság közbejöttével tartandó tárgyalás és a törvényhatósági közgyülés meghallgatása után, ***a belügyminister engedélyezi.***

Nem szenved kétséget, bár a törvény eziránt nem nyilatkozik, hogy az alakitók a község elnevezése iránti javaslattételre is jogosultak s annak jóváhagyása szintén a belügyministert illeti.[17]

külföldi személyek nem vétetnek itt számba. Honosság e családoknál nem elengedhetlen kellék.

[16] Ha több puszta vagy birtok tulajdonosai akarnak uj községgé alakulni, igazolniok kell, hogy a lakók az uj községházához és iskolájához közelebb lesznek vagy könnyebben hozzáférhetnek, mint azon községben, melyhez eddig tartoztak.

[17] Az 1898: IV. t.-cz. a községi és egyéb helynevekről rendeli, hogy minden községnek csak egy hivatalos neve lehet. A belügyminister jogát képezi,

60. §. A telepitett községek alakitása.

A mezőgazdasági népesség egyenlékeny eloszlása előmozditásának érdekéből fontos rendelkezéseket állapit meg az 1894: t.-cz., melynek a telepitett község alakitására vonatkozó főszabványait következőkben foglaljuk össze:

Uj községek alakitása, vagy létező községeknek hozzátelepités által való megnagyobbitása végett *az állam, magánbirtokosok és földtulajdonnal biró községek* telepeket alapithatnak. Az ujonnan telepitett községnek akkora területtel kell birnia, hogy azon legalább 150 gazdálkodó telepes elhelyezhető legyen, olykép, hogy minden telepes család legalább 400 négyszögöl kiterjedésü belső telket kapjon, birtokrésze pedig a beltelekkel együtt 10 holdnál kisebb és 80 holdnál nagyobb ne legyen. Eltérhetni e szabálytól: *a)* oly telepesekre nézve, kik iparuk vagy foglalkozásuk folytán a község anyagi megerősödésére, vagy közegészségi viszonyai javitására közreműködni hivatvák, minők pl. iparosok, orvosok, állat-

hogy a törvényhatóság meghallgatásával és az érdekelt községek óhajának lehető figyelembevételével megállapitsa a több névvel biró községnek hivatalos nevét; azonos nevü községeket előnévvel vagy hivatalos névvel ellássa; a községek nevének megváltoztatása, ujonnan alakuló községek elnevezése iránt határozzon. A község külterületén fekvő telepek, pusztàk, havasok és egyéb jelentékenyebb lakott helyek külön névvel ellátandók. Az elnevezés felett a tulajdonos, illetőleg a tulajdonosok egyenes állami adó szerinti többségének megállapodása alapján, a községi képviselet határoz, mely határozat jóváhagyás végett a törvényhatósághoz, végleges döntés végett pedig a belügyministerhez terjesztendő fel. A községi és egyéb helynevek nyilvántartása czéljából a központi statisztikai hivatal állandó országos törzskönyvet vezet, mely az u. n. „Országos községi törzskönyv-bizottság“ szakszerü támogatása és felügyelete alatt áll. E bizottság a belügyministernek véleményező szerve az 1898: IV. t.-cz. végrehajtásánál. A törvény utolsó szakasza megállapitja, kik által használandó kizárólag a hivatalos név, hol tüntethető fel e mellett magyarázólag, illetőleg zárjel közt a községeknek amattól eltérő történeti vagy közhasználatu elnevezése is. — Az emlitett törzskönyvi bizottság szervezeti és ügyviteli szabályzata az 1898. évi 125.000 sz. belügymin. rendeletben foglaltatik.

Az 1883. évi 58.563. sz. belügymin. határozat szerint a *községi czimer* megállapitása nem képez községi belügyet és az országos czimert a község csak akkor használhatja, ha arra régi időből privilégiuma van. Az 1883: XVIII. t.-cz. az országos czimernek csak magánosok, magánjellegü társulatok számára való engedélyezését szabályozza. A község pecsétjének latin körirattal ellátva lenni nem szabad; egyéb nyelvek iránt az 1868: XLIV. t.-cz. irányadó.

Az ujonnan keletkező községeknek czimer nem engedélyeztetik, de ha fennálló községek régi időből ilyet használhatnak, pl. mint a volt szabad királyi és némely más kiváltságos városok, sőt jobbágyközségek is, ennek további használata jogosult.

orvosok stb.; ezek részére 4—5 holdas birtokok is adhatók; de az ily kisebb birtokok térfogata az egész terület 5%-át meg nem haladhatja; *b)* oly helyeken létesitett telepeknél, mely helyek magasabb jövedelmet hajtó mezőgazdasági üzem folytatására alkalmasok. Egyébiránt a birtokrészek területén ezen megszoritásai csakis a vételár törlesztésének tartama alatt maradnak érvényben.

A telepitő köteles *ingyen* átengedni a középületekhez — a templomot is beleértve — és a jegyző, pap, tanitó és kisdedóvó lakházaihoz szükséges beltelkeket; az utak, utczák létesitésére szükséges területeket, továbbá ezeken kivül a telepitési területnek legalább 5%-át közczélokra; ez utóbbi terület a jegyző, pap, tanitó, iskola, kisdedóvó és község között megosztandó és a községnek eső területrészen jelöli ki a telepitő a temető, faiskola, vályogvető gödör, piacz, vásártér, dögtér létesitéséhez szükséges helyeket.

A külső birtoknak a viszonyokhoz és a földminőséghez mért arányos része a telepitési tervezetben mint *közlegelő* veendő fel, mely közös tulajdona a telepeseknek birtokaránylag s az egyes telepest abból illető rész a telepes birtokrészébe beszámitandó.

Ha a telepesek házaikat nem képesek fölépiteni, a telepitő köteles a pénzért beszerzendő faanyagokra szükséges, de házankint 800 koronát meg nem haladó, legfeljebb 5%-os kölcsönről gondoskodni.[18]

A telepitő községnek vagy magánbirtokosnak a telepitéshez hatósági engedélyre van szüksége, melyet a törvényhatóság közigazgatási bizottságánál kell kérni; ez a kérvény nyomán a törvényhatóság első tisztviselőjének elnöklete alatt öt tagból álló küldöttséget rendel ki; e küldöttségnek a tiszti ügyész és államépitészeti hivatal főnöke hivatalból tagjai. A küldöttség a helyszinén eszközlendő szemle s kihallgatások által az összes szemügyre veendő körülményekről meggyőződik és tapasztalatairól a közigazgatási bizottságnak jelentést tesz, mely ez alapon az engedély megadása felett elsőfokulag határoz. A határozatot az összes érde-

[18] Az egész vételár szabadegyezkedés tárgya a telepes és telepitő között; s a vételhátralék után 5 százaléknál nagyobb kamat nem köthető ki. Az állam által létesitendő telepitésekre az 1894: V. t.-cz. hat millió koronát bocsájtott a földmivelési minister rendelkezésére; külön szabályozta ezen összeg kezelését és felhasználását, azután az állam mint telepitő teendőit; a telepeseknek nyujtható előnyöket, az állam elővásárlási jogát a telepes birtokára stb. A földmiv. miniszter köteles a telepitési alap felhasználásáról, s a telepitési ügy mibenállásáról minden évben az országgyülésnek részletes jelentést tenni.

keltek 15 nap alatt felebbezhetik a földmivelési ministerhez, de felebbezés be nem adása esetén is felterjesztendő az oda, jóváhagyás végett. A földmivelési minister véglegesen dönt; *megtagadhatja az engedélyt, ha a szerződés feltételei a telepesekre nézve oly sulyosak, hogy ezeknek s a viselendő közterheknek teljesitése mellett, megélhetésük és gazdálkodásuk sikeres folytatása veszélyezve lenne.*

Ha a telepités engedélyeztetvén, a telepitési épitkezések és munkálatok befejeztettek, a telepitő köteles erről a közigazgatási bizottsághoz az összes rajzok, kimutatások, szerződések stb. bemutatása mellett jelentést tenni, mely a fentjelölt küldöttséget utólagosan kirendeli a végből, hogy a telepitésnek a tervezetek és engedély szerinti keresztülviteléről a helyszinén meggyőződjék, s a küldöttség jelentése után határoz a beterjesztett iratok *hitelesitése* iránt s ha a hitelesitést mondotta ki, az iratokat a bel- és földmivelési ministerekhez hivatalból fölterjeszti.[19]

A belügyminister e fölterjesztés után intézkedik az engedélyezett és *létesitett* telepnek községgé alakitása, törvényszerinti szervezése, továbbá az iránt, hogy a telekkönyv átalakitása végett, a telepitési hitelesitett munkálat az illetékes hatóságnak megküldessék.

A belügyminister a földmivelési minister értesitése után intézkedik az uj telep községgé alakitása felől akkor is, ha az állam eszközölte a telepitést.

A telepités által alkotott uj község akkor is egy közigazgatási községet képez, ha azon területek, melyekből alakul, különböző községek határában feküsznek.

A területnek a telepesek részére átadásától, a községgé szervezkedés megtörténtéig, az alakulás körüli teendők ellátása, azután a községi elöljáróságit illető jogok és kötelességek gyakorlása végett a törvényhatóság a telepitő ajánlatára ideiglenes elöljárósá-

[19] Ha nem uj község telepitése, csak hozzátelepités forog kérdésben, ez ugyancsak az elmondott szabályok szerint eszközölhető, de legalább tiz telepes családnak kell lenni, kiknek mindenike legalább 10 hold területtel fog birni. A hozzátelepitésnél valamely községhez csatakozás felett a községi törvény szerint a belügyminister határoz; a hozzácsatolt telepesek községi terhei adózása iránt a törvényhatóság szabályrendeletileg intézkedik. (1886: XXII. 30. §. 7. pont.)

got alkot; e mellé a telepesek maguk közül 12 tagu, *véleményező* testületet választanak.[20]

61. §. A községek átalakulásai és megszűnésük.

A községek átalakulása alatt a községeknek magasabb vagy alacsonyabb rendü községi kategoriába lépését, más fokozatu községi minőségbe jutását kell értenünk. Főkép a közigazgatási közteher egyenlékeny viselésének elve kivánja, hogy a községek, melyek anyagi erői fokozódnak, a magasabb községi minőséggel járó terhek alól el ne vonhassák magukat és viszont gazdaságilag elgyengült községek alacsonyabb rendü községi minőség felvétele által aránytalan terhükön könnyebbithessenek. Községi törvényünk e kivánalommal meglehetős gondossággal számolt.

I. A mi először a magasabb rendü községi minőség elnyerését illeti, a törvény határozza, hogy: hogyha a kisközség nagyközséggé, a nagyközség rendezett tanácsu várossá *akar* átalakulni, ennek engedélyezését a belügyminister meg nem tagadhatja,[21] ha: *a)* az átalakulást a községi lakosok és birtokosok azon része kivánja, mely együtt a község összes egyenes államadójának felénél nagyobb részét fizeti; *b)* ha a község az átalakulás folytán reája háruló nagyobb teher viselésére *elégséges szellemi és anyagi* erővel bir. Ha kisközség akar nagyközséggé átalakulni, bizonyitani kell azt is, hogy a körjegyzőség további fenntartására a többi kisközség képes marad, vagy ha nem, czélszerüen csatlakozhatik más körjegyzőséghez. *A kormány hivatalból nem rendelheti el a magasabb községi fokozat felvételét, habár annak anyagi és szellemi feltételei megvannak is valamely községnél.* Ez mindenesetre hiány községi jogunkban.

II. A mi már most az ellenkezőt, t. i. alacsonyabb rendü községi minőség felvételét illeti, vagyis, ha rendezett tanácsu vá-

[20] Az 1894: V. t.-cz. *iparosmunkások telepitésére* nem alkalmazható, továbbá oly esetekben sem, ha valamely község árviz vagy tűzvész által elpusztulván, ujjáépitése végett a lakóhelyek áthelyezése, vagy az egyes lakosok áttelepitése közérdekből válik szükségessé.

[21] Vagyis jogigénye van a meghatározott kellékek bebizonyitása esetén a lakosságnak ily átalakuláshoz. A folyamodók kérvényüket a községi képviselet utján az illető törvényhatósághoz adják be; az átalakulás iránt a felek, érdekelt község vagy községek és a törvényhatóság meghallgatása után a belügyminister határoz; a kisebb községi fokozatba lépés, községi minőség megszüntetése, községek egyesülése iránt, ugyanily módon a belügyminister határoz. (L. községi törv. 150. §.)

ros nagyközséggé, nagyközség kisközséggé akar átalakulni, bebizonyitandó, hogy az átalakulást a lakosok és birtokosok egyenes államadó szerinti többsége kivánja és hogy a község ez eddigi állásában reája háruló kötelezettségeket elégséges *szellemi és anyagi erők* hiányában *nem képes* teljesiteni. Ha nagyközség akar *kisközséggé* átalakulni, igazolni kell azt is, hogy létesithető lesz szomszédos községgel vagy községekkel való szövetkezés és hogy az eddigi jegyző illetményeire nézve egyezség vagy hatósági határozat szerint kielégitést nyert. — Az átalakulás a lakosok és birtokosok *kérelme nélkül* is elrendelhető a törvényhatóság felterjesztésére, vagy annak meghallgatásával a belügyminister által: *a)* ha a község eddigi állásával járó kötelességeinek negyedévi időközökben hozzá intézett háromszori hatósági figyelmeztetés daczára sem felel meg; *b)* ha elveszti azon szellemi és anyagi kellékeket, melyek eddigi minőségében való fennállásához szükségesek; *c)* vagy ha kötelességeit csak a szomszédos községekét *tetemesen* felülmuló községi adó kivetése által képes teljesiteni.[22]

III. *A község megszünése. Ez pusztává változás, csatlakozás vagy beolvadás és egyesülés* folytán következhetik be. A törvény szerint, ha valamely község önállásával felhagyva, egy szomszédos községhez csatlakozni, vagy ezzel egyesülni kiván, *vagy mint puszta* akar valamely községhez csatlakozni, vagy ha két vagy több szomszédos kisközség akar egy községgé egyesülni, igazolni kell: 1. hogy ezt a lakosok és birtokosok egyenes államadó szerinti többsége kivánja, 2. hogy a megszünni, csatlakozni kivánó, vagy egyesülni kivánó községek a kisközségkép való fennállásához szükséges anyagi és szellemi képességgel sem birnak, és 3. hogy a községi jegyző illetményei egyezség vagy hatósági *határozat szerint* kielégitvék.[23]

A község *megszünését, csatlakozását, egyesülését* a törvényhatóság és az érdekelt községek és magánosok meghallgatása után a belügyminister engedélyezi. A községek más községhez csatolását, azzal egyesitését, vagy több szomszédos községnek egy köz-

[22] A pusztává alakult volt községnek közigazgatásilag valamely községhez csatolására nézve az eljárás és forum ugyanaz, mely a puszták és havasok *átcsatolásánál*. L. a köv. §-ot.

[23] Rend. tan. városnak nagy- vagy kisközséggé alakulása esetén a rend. tan. városi szervezettel járó állások megszünnek és a választott ugy, mint kinevezett tisztviselők nem tartják meg hivatalukat és fizetésüket tovább. 1885. évi 8677. sz. belügymin. hat.

séggé egyesitését a belügyminister a törvényhatóság felterjesztésére vagy annak meghallgatásával az *illetők kérelme nélkül is elrendelheti* ugyanoly okokból, melyek miatt a rendezett tanácsu várost nagyközséggé,[24] a nagyközséget kisközséggé alakitja át. (Fentebb.) Összeépült községeknek a *közigazgatás érdekei által követelt* egyesitését, e községek valamelyikének képviselete *indokolt* — s a törvényhatóság által is támogatott — folyamodására, a belügyminister határozza el; az érdekelt községek előzetesen meghallgatandók és az egyesitéssel egyidejüleg a belügyminister határoz a községi pótadó viselésében való részesülés feltételei iránt is. Külön törvényhatóságok területén fekvő összeépült községek egyesitéséről a törvényhatósági jognál volt szó.

62. §. A községi terület változtatása.

A létező községi határok gyakorta nem felelnek meg a községi közigazgatási feladatok kivánalmainak, avagy a magánosok érdekeire igen hátrányosak. Ezért mindkét szempont méltányos mérlegelésével s a fennálló községek létfeltételeinek kimélése mellett megengedi a törvény a községi határ módositását, nevezetesen:*

a) Ha puszták, havasok, melyek az 1871: XVIII. alapján közigazgatásilag valamely határos községhez lőnek csatolva, más községhez kivánnak csatlakozni, ez *megengedendő:* 1. ha a kérelmet a birtokosok egyenes államadó szerinti többsége formálja, 2. ha ez átcsatolás *czélszerüsége* a puszta vagy havas *közelebb fekvése,* a közlekedés könnyebbsége és a *közigazgatás érdeke által is* igazoltatik, 3. és ha azon község, melyhez eddig a puszta vagy havas tartozott, az elszakadás folytán a törvény által reárótt kötelességek teljesitésére képtelenné nem válik.

Hasonló módon és feltételek mellett megengedendő bármi-

[24] Községek egyesitése esetén, azok vagyonának egyesitése iránt egyezség kisértendő meg, a mely ha nem sikerül, a vagyon ezután is külön kezelendő. Ha valamely puszta csatoltatik át egy községhez s e község már akkor törzsvagyonnal vagy adósságokkal bir, a törvényhatóság közbejöttével egyezség kisértendő meg az iránt, mennyiben részesül a puszta a törzsvagyon jövedelmeiben, mennyiben járul az adósság terhéhez. Ha az egyezség nem sikerül, ugy a kérdés a községre illetékes biróság előtt per utján döntendő el. Ez áll más területrészek átcsatolásánál is, valamint analogice e szabály alkalmazandó a területrészek elszakadásánál. Kivánatos leendett ezen kérdésekben a *közigazgatási biróság hatáskörét megállapitani.*

* A községi határjelek védelméről az 1891: XLI. t.-czikk szól.

nemü oly területek átcsatolása, melyek más község határába *beékelve,* vagy azon községtől, melyhez tartoznak, természetes akadályok, pl. folyók, hegyláncz stb. által el vannak választva és igy az átcsatolás ugy a magánosok, mint a közigazgatás érdekéből kivánatos.[25]

b) A tulajdonosok *kérelme nélkül is elrendelheti* a belügyminister a törvényhatóság meghallgatása után egy területrésznek azzal összefüggésben levő szomszédos községhez átcsatolását, ha ezt magasabb közigazgatási, kivált rendőri szempontok követelik. Ha egy tulajdonos kivánja birtokát azzal összefüggő szomszédközségbe átkebeleztetni és nevezetesen két vagy több községi határban történt tagositás folytán keletkezett összefüggő birtoktestét egyik község határrészévé kivánja tenni, ez oly körülmények igazolása mellett, minők a puszták átcsatolásánál emlitettek, szintén *megengedendő.*

Az elsorolt átcsatolások iránt *elsőfokulag az alispán,* felebbezés esetén *másodfokon* a közigazgatási bizottság, *harmadfokulag* a belügyminister határoz.[26]

63. §. A községi körök alakitása és változtatása.

A kisközségek körjegyzőségekké összefoglalására nézve a törvény részletesen nem rendelkezett, hanem az arra vonatkozó hatóságot általánosságban bizta az illető törvényhatóságokra, jelesül azok képviseletére, melyek a létezett köröknek legnagyobb kimélésével jártak el, s igy nagyon gyakorta előfordulnak az aránytalan, sőt szaggatott területü, túlnépes, igen nagyszámu kisközségekből, s a közigazgatás érdekeit máskülönben is sértő alakulások. Kivánatos lett volna az egy körbe foglalható községek számát, lakosszámát, területet legalább a maximalis és minimalis határok között megállapitani, követelménykép felállitani, hogy a kör valamennyi községének egy járás, egy járásbiróság és egy adóhivatal területéhez kell tartoznia és hogy lehetőleg egyezniök kell

[25] A más törvényhatóság területén fekvő községhez való területátcsatolások felől a törvényhatósági jogban szóltunk.

[26] Az elsőfoku határozat előtt, ha kis- vagy nagyközségekről van szó, a főszolgabiró, ha rend. tanácsu városról is van szó, az alispán maga az érdekelt községek meghallgatása mellett, tárgyalást tart.

Községi és pusztai határrészek átcsatolásánál a kat. felmérési felügyelőség véleménye kikérendő, 1898. évi 85.462. sz. b. ü. min. rend. A telekkönyv egymagában nem szolgál elég alapul a községek közötti határviták eldöntésére. (Közig. bir. 1903. évi 1242. sz. hat.)

a körjegyzőségeknek egyéb közigazgatási czélu szövetkezéseivel, csoportositásaival, pl. a gyámügyi, útügyi, etc. csoportokkal.

Kivételesen előfordulhat azon eset is, hogy egy kisközség nagyközséggel szövetkezik községi feladatainak teljesitése végett; ugyanis, ha a kisközség *elkülönitett fekvése, vagy a közlekedés* nehézségei miatt más kisközséggel egyáltalán nem szövetkezhetik, a törvényhatóság kivételesen megengedi annak valamely szomszédos nagyközséggel leendő szövetkezését a nélkül, hogy ez utóbbi nagyközségi jellegét elveszitené. Ha a kérdéses kis- és nagyközség között ilynemü csatlakozás esetén nem jön létre megegyezés a jegyző s a kör vagy közgyám választása, a jegyzői teendők ellátása, s a csatlakozással járó költségek fedezése iránt, ugy az érdeklett községek meghallgatásával a törvényhatóság határoz.

Ha egy kisközség a körjegyzőségből kilépni és más közjegyzőséghez csatlakozni kiván, ezt a törvényhatóság megengedheti: *a)* ha ez a helyi körülmények által indokolva van és a közigazgatás hátrányára nem válik; *b)* ha a kiválás folytán a kör többi községei nem lesznek képtelenekké arra, hogy mint körjegyzőség továbbra is gyakorolhassák törvényszabta kötelességeiket; *c)* ha az illető körjegyző illetményei iránti igényeire nézve egyezség vagy hatósági határozat által kielégittetett. Ha a kilépett kisközségnek ujabb csatlakozása iránt az érdeklett községek között nincs egyetértés, avagy az közigazgatási tekintetből alapos kifogás alá esik, annak módozatait, tekintettel az érdeklett községek fekvésére népességi és gazdasági viszonyaira, a törvényhatóság hivatalból állapitja meg.[27]

II. CZIM.

64. §. A község hatásköre és müködése.

A községi hatáskör iránt az 1886: XXII. t.-czikk igy rendelkezik: „A község a törvény korlátai között *önállóan intézi saját belügyeit, végrehajtja a törvénynek, kormánynak, törvényhatóságnak* az állami és törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendelkezéseit.“ A három ügykör, melynek intézésében a község részt

[27] A törvényhatóság határozata a belügyministerhez felebbezhető.

A körjegyzőség mint a jegyzőtartás czéljából szövetkezett községek egyeteme jogi személyt nem képez. B. ü. m. 1896. évi 19.711. sz. hat. Általában áll ez a csupán bizonyos közigazgatási intézmény létesitésére vagy specialis igazgatási czélu közös szervek tartására alakult községi szövetkezésekre is.

vesz, a *saját belügyek*, a törvényhatósági igazgatás körébe tartozó ügyek és azon közigazgatási ügyek köre, melyek kormányhatóságilag, kir. szervek által intéztetnek. A község a két utóbbi ügykörben a magasabbrendü államhatalmi, illetőleg önkormányzati szervezetek közremüködő, illetőleg foganatositó szervekép tünik föl. Fentebb mondottuk, hogy a törvényhatóság saját belügyeinek köre egy biztos és világos kriteriummal nincs megállapitva, ugyanez áll a községi belügyek területét illetőleg is, s igy a mennyiben a törvények kifejezetten nem nyilatkoznak, az ügyek természete szerint lesz meghatározandó, hogy azok mennyiben képeznek a község által önállósággal intézendő ügyeket. Kétség esetén a praesumtio a *községi önállóság javára szolgál.* Az, hogy valamely ügy a község terhére intéztetik, még nem teszi azt saját belügyévé a községnek. A saját belügyek köre mindenesetre tágabb, mint az autonom szabályozás alá eső ügyeké, nevezetesen azon tény, hogy valamely ügyet törvény, kormányrendelet, törvényhatósági szabályrendelet, országos vagy helyi szokásjog szabályoz, s kötelező községi feladattá tesz, még nem jelenti, hogy az nem volna önállósággal intézhető községi belügy. Községi utak, községi iskolák, óvodák, községi vagyon értékesitése, hasznositása, községi adóügy, elöljáróság és képviseletszervezés módozatai, stb. törvényileg szabályozvák, de azért közigazgatásilag községi autonom ügyek, s önállósággal intézhetők. Kiemelendő végül, hogy a községi belügyek is mindig közügyek; a községnek mint közczélu alakulatnak minden ügyei a közérdeküség jellegével birnak.[28]

[28] Megközelitőleg sem kimeritő a község teendőit illetőleg a községi törvény III. fejezete, mely szerint a község: *a*) saját belügyeiben határoz és szabályrendeleteket alkot; *b*) határozatait és szabályrendeleteit saját elöljárói és közege által hajtja végre; *c*) rendelkezik a község vagyona felett; *d*) községi adót vet ki és hajt be; e) gondoskodik a tisztán községi utakról és egyéb közlekedési eszközökről; *f*) gondoskodik a községi iskolákról és egyéb rokon intézetekről; *g*) kezeli a mezei-, tüz- és közrendőrséget és a szegényügyet. Rendezett tanácsu városok ezeken felül: *a*) kezelik a helyi igények szerint a piaczi, hegyi, vásári, épitészeti, közegészségi rendőrséget, mely ügyekben a kis- és nagyközségekre nézve a járási hatóság jár el; *b*) eljárnak az ipari és cselédügyekben. A gyámhatóságot a rendezett tanácsu városok s a nagyközségek is akkor, ha e joggal a belügyminister által felruháztatnak elsőfokulag, teljes terjedelemben gyakorolják. Igen számos törvény és rendelet szabályozza még a községeknek egyéb ügyekben való müködését, közterheit és jogait pl. adóügyekben az 1883: XLIV. t.-cz. meghatározza a községek teendőit az összeirások, nyilvántartás, könyvelés, adókivetés, adóbeszedés, adóbeszállitás, adóvégrehajtás tekintetében, ezenkivül számos törvény a jövedékek, fogyasztási adók körül is

Saját és átruházott községi hatáskörnek oly értelmü megkülönböztetése, mintha egyik a másiktól természete szerint isolált volna, teljesen téves elméleti álláspont, melyet számos tételes jogba átvettek, a nélkül azonban, hogy világosan számot adtak volna annak gyakorlati jelentősége felől. Egyébként sem szerencsés a saját és átruházott hatáskör distinctiója, az egész községi törvényes hatáskör egyaránt *„sajátja“* a községnek, tőle a felső hatóságok által tetszésszerüleg el nem vonható.

A községi hatóság territorialis hatalom, *kiterjed* a község területének lakó vagy *tartózkodó* (levő) minden személyre és dologra (vagyonra). Ez általános szabály alól kivétetnek: *a)* Ő Felségének a királynak s udvarának állandó vagy ideiglenes lakásul szolgáló épületek s azok tartozéka: *b)* a közös hadseregnek és honvédségnek tettleges tagjai az 1867: XII. t.-czikk 14. §. és az 1889: VI. t.-czikk 62. §-a szerint a katonai szolgálatra vonatkozó, illetve a katonai biróság hatáskörébe tartozó ügyekben; *c)* kizárólag erőditési és más katonai czélokra használt épületek és helyiségek a tényleges használat tartama alatt. E kivételek a legszorgosabban értelmezendők s ha az válik vitássá, vajjon a község hatósága valamely személyre vagy vagyonra kiterjed-e, *valaki e hatóságnak alá van-e rendelve,* illetőleg annak érvényesitését igényelheti-e, a vonatkozó sérelmes közigazgatási határozat a *közigazgatási biróság előtt megtámadható.*[29]

kötelességeket állapit meg a községekre. L. Magy. p. ü. jogom I. könyvét. Az 1879: XXXI. t.-cz. erdőügyekben, 1877: XII. t.-cz. a községi biráskodásban, az 1889: VI., 1886: XX. t.-cz. és a védtörv. utasitás katonai és népfölkelési ügyekben; 1881: XLI. t.-cz. kisajátitási ügyekben; 1888: VII. t.-cz. állategészségügyekben, az 1868: XXXVIII. és 1876: XXVIII. t.-czikkek népoktatási ügyekben, az 1901: XX. t.-cz. betegápolási ügyekben; 1875. decz. 6. belügymin. utasitás a mértékellenőrzési ügyekben; a bünvádi elj. törv. és ennek életbeléptetési törvénye a felfedező, nyomozó rendőrség ügyeiben állapitják meg a községek müködését, feladatát, terheit. Egyszóval a község valóságos mindenese a közigazgatásnak, részint intézkedőleg és szabályzólag, részint közremüködőleg, segitőleg, felügyelőleg. A rendezett tanácsu városok hatósági intézkedő jogköre nokkal tágabb, nevezetesen az u. n.: államigazgatási és törvényhatósági autonom ügyekben a járási hatóságéval analog.

[29] Az 1896: XXVI. t.-cz. 23. §-a. A kérdésben elsőfokon a községi képviselet, II-od fokon a vármegyei közgyülés határoz; ennek határozata a közig. biróság előtt megtámadható. Budapesten és általán a törvényhatósági városokban elsőfokulag a törvényh. bizottság határoz s ez ellen a közig. biróság előtt panaszszal élhetni. A kivétel a községi hatóság alól nem egyoldalu kedvez-

65. §. A község szabályrendeleti joga.

A község *saját belügyeiben szabályrendeleteket alkothat.* Ezekben a községeknek subsidiarius jogalkotásra, különös jogi rend megállapitására vonatkozó hatalma nyilakozik, mert a szabályrendeletek a község hatóságának területén és az alá tartozó személyek bizonyos cselekményeire, jogviszonyaira nézve közkötelező uj jogszabályokat alkothatnak, mely jogszabályok minden közhatóság (ideértve a biróságokat is) által védelmezendők és alkalmazandók.

A jogalkotó szabályrendeletektől a község által saját hivatali szerveinek, intézeteinek működésére, vagyonának használatára, stb. vonatkozó szabályzatait jól meg kell különböztetni.

A község saját belügyeiben szabályrendeleteit is *önállósággal* és „motu proprio" alkotja; csak törvény kötelezheti őt a szabályrendeletek alkotására; előfordul, hogy törvényileg köteleztetnek a községek *saját belügyeikhez* nem sorozható ügyekben is szabályrendeletek kibocsátására. A kormány és a törvényhatóságok kötelesek respectálni a községek szabályrendeleti önállóságát és saját rendeletükkel, illetőleg statutumaikkal a község ezen jogát nem tehetik illusoriussá.

A községek a szabályrendeleti jogot nem egyenlő mértékben birják; nevezetesen a rendezett tanácsu városok saját belügyeinek köre szélesebb lévén, megfelelőleg bővebb a szabályrendeleti joguk is,[30] azonkivül az 1879: XL. t.-czikk értelmében csak a rendezett tanácsu városoknak van joguk rendőri szabályrendeleteiknek hatályát kihágási büntetési sanctióval is biztositani. Egyes más törvények sem egyenlően jogositják, illetve *kötelezik* a rendezett tanácsu városokat és kis- és nagyközségeket szabályrendeletek alkotására.[31]

A községi szabályrendelet *érvényességi* kelléke, hogy a törvénynyel, országos szokásjoggal, kormányrendelettel, törvényhatósági szabályrendelettel ne ellenkezzék; *végrehajthatóságához* pedig szükséges az illető törvényhatóság[32] kifejezett, *vagy hallgató-*

mény, de ép mert a községi feladatban rejlő oltalom nélkülözését is vonja maga után, hátrányul is tekintendő.

[30] Pl. épitésrendészeti ügyben is.

[31] Pl. az 1881: LIX. t.-cz. lakbérleti szabályrendeletek tekintetében csak a rend. tan. városokról szól.

[32] Kihágási szabályrendeleteknél, lakbérleti szabályrendeleteknél rend. tan. városok és községek azon szabályrendeleteinél, melyek az árvapénzek keze-

lagos jóváhagyása. Ennek kieszközlése végett a szabályrendelet *a 30 napi felebbezési határidő* leteltével a törvényhatósághoz azonnal felterjesztendő; ha a törvényhatóság a felterjesztést követő legközelebbi közgyülésében nem nyilatkozik, a szabályrendelet *hallgatólag jóváhagyottnak* tekintetik.

A törvényhatóság a törvénybe, kormányrendeletbe, törvényhatósági szabályrendeletbe ütköző szabályrendeleteket megsemmisiti, a mi ellen a község a belügyministerhez folyamodhatik.

Egyeseknek jogukban áll a szabályrendelet ellen nemcsak azok alkotásakor, kihirdetésüktől számitott 30 nap alatt felebbezni, hanem a már hatályba lépett és sérelmesnek vélt szabályrendeletek megváltoztatását is kérelmezni a községnél s ennek tagadó határozatát a törvényhatósághoz, onnan a belügyministerhez felebbezni. A törvényhatóságnak ily kérelem nélkül is jogában áll a hatályba lépett községi szabályrendeletet a *község meghallgatása után* megsemmisiteni, ha bebizonyulna, hogy a törvénynyel, kormányrendelettel, vagy törvényhatósági szabályrendelettel ellenkezik, vagy *rendeltetésének meg nem felel.*[33] Ily megsemimsités ellen azonban a községnek jogában áll a *közigazgatási biróságnál orvoslást keresni. (1896: XXVI. 35. §.)*

66. §. A községek határozatai és orvoslásuk.

A község határozatai (intézkedései, ügyletei), melyek a községi belügyekben kelnek, a községi önállóság szempontjából két csoportra különülnek el, u. m.: *a)* határozatokra, melyek a felügyeleti hatóság hozzájárulása, jóváhagyása nélkül végrehajthatók; *b)* határozatokra, melyek csak ama hatóság hallgatólagos vagy kifejezett jóváhagyása után hajthatók végre. Ez utóbbi határozatoknál a község az administrativ tutela alatt áll, a jóváhagyó hatóság feladata lévén nem csak a jogszerüség, de rendszerint a czél és érdekszerüség szempontjából is felülbirálni a község illető határozatait.[34]

lési rendszerét szabályozzák (1877: XX. 287. §.) etc. az illető ministerek jóváhagyása kell.

[33] Világos ebből az is, hogy a jóváhagyás megadásánál is a törvényhatóság vizsgálhatja azt, vajjon rendeltetésének megfelel-e a szabályrendelet.

[34] A hol a felügyeleti hatóság a tudomásvételre köteles szoritkozni, pl. a költségvetésnél, ha ez formaliter kifogástalan s ellene felebbezést nem nyujtottak be és a községi kiadások pótadó kivetése nélkül fedeztetnek, ott nincs szorosan vett jóváhagyási joga.

Miután a községi saját belügyekre a községi törvény az *„önálló intézés“* elvét állitja föl általánosságban, s az önkormányzat természete is ezt involválja, a jóváhagyás szüksége csak ott forog fenn, a hol a községi törvény vagy pedig a községi ügyekről rendelkező más törvények világosan követelik, kétes esetekben a jóváhagyás szükségessége ellen kell vélelmezni; a jóváhagyási hatóság per analogiam ki nem terjeszthető.

A jóváhagyási jogot általán a *törvényhatósági képviselet*[35] gyakorolja, kivételt képeznek azon községek, melyek törvényhatósági városokból az 1876: XX. t.-czikk szerint rendezett tanácsu városokká alakultak át, továbbá a volt királyföldi 7 szab. kir. város és a volt 16 szepesi város közül azok, a melyek rendezett tanácscsal birnak; ezekben a községi vagyon szerzésére, elidegenitésére, 6 évnél hosszabb tartalmu haszonbérbe adására, továbbá a községi vagyon kezelésének megállapitására, a községi vagyont érdeklő egyezségekre a községi vagyon szabad kézből való bérbeadására vonatkozó határozatok a belügyminister jóváhagyása alá tartoznak.[36]

A törvényhatóságnak jóváhagyási jogkörében hozott határozatai ellen a község 15 nap alatt a belügyministerhez folyamodhatik. — *Hallgatólag jóváhagyottnak* tekintendők a község határozatai, ha a törvényhatóság a határozat szabályszerü felterjesztését követő legközelebbi közgyülésében, a község felfolyamodása folytán felebb terjesztett határozatokra pedig a kormány 40 nap alatt nem nyilatkozik.[37]

[35] Van eset, hogy az alispán a jóváhagyás hatósága (1883: XX. t.-cz. vadászati törv.) Horvátországban a *közigazgatási bizottság* a jóváhagyás hatósága igen sok községi határozatra nézve.

[36] A közvetlen felügyeleti hatóságot ezen rend. tanácsu városoknak a községi törvény 12. §. *b*) pontjában 112—117. és 120. §§-aiban meghatározott vagyoni ügyeiben a főispán utján a belügyminister gyakorolja. (1886: XXII. t.-cz. 16. §., 1876: XX. t.-cz. 4. §.) — Erdővagyon szerzése, elidegenitése, kezelése tekintetében, a községekre általában az erdőtörvények rendelkezései irányadók.

[37] A községi törvény értelmében jóváhagyást igényelnek: *a*) a községi adó megállapitására, kivetésére és behajtására; *b*) községi vagyon elidegenitésére, szerzésére, hat éven tul terjedő haszonbérletek kötésére; *c*) kölcsönvételekre; *d*) uj hivatal rendszeresitésére, vagy a fennállók megszüntetésére; *e*) a költségvetés megállapitására, zárszámadás jóváhagyására; *f*) a költségvetésben elő nem forduló terhes szerződések megkötésére és felbontására; *g*) *jelentékeny közművek* emelésére; *h*) történelmi műemlékek fenntartására, lebontására; *i*) törzsvagyon átalakitására, felosztására, községi vagyonnak szabad kézből

A községi szabályrendeletekben és határozatokban esetleg foglalt jog- és érdeksérelmek ellenében az egyesek *felebbezési joga* a következő elvek szerint van szabályozva:[38]

a) Felebbezhetők a község minden határozatai, ha csak a törvény egyes határozatoknál ezt kifejezetten ki nem zárja.

b) A felebbezés *határideje* szabályrendeleteknél 30, határozatoknál 15 nap,[39] mely a szabályrendeletek és közérdekü határozatok *szabályszerü kihirdetésétől*, magánosok ügyeiben hozott határozatok szabályszerü *kézbesitésétől* számitandó, s ha annak utolsó napja vasár- vagy a Gergely-naptár szerint ünnepnapra esik, a határidő csak a következő napon jár le. (L. a Függeléket.)

c) A magánosok ügyeiben hozott határozatokat csak az érdeklett magánfelek felebbezhetik, a szabályrendeletek és közérdekü határozatok ellen a *községnek lakosai és birtokosai általában* élhetnek a felebbezés jogorvoslatával. A felebbezési jognak itt sem a községi választói jog birása, vagy adófizetés, sem a községi kötelékbe tartozás vagy honpolgárság általános előfeltételét nem képezi. A községnek a községi vagyont és háztartást illető határozatai természetük szerint szintén közérdeküek, mindazonáltal e határozatok egyik-másika tekintetében a felebbezési jog eltérőleg van szabályozva, igy pl. a költségvetés ellen *csak a községi adófizetők* élhetnek panaszszal (125. §. közs. törv.) a községi vagyon elidegenitésére, lényeges átalakitására vagy felosztására, ingatlan vételére, a községi vagyon kezelésének módjára stb. vonatkozó határozatok ellen *a község kötelékébe tartozó bármely polgár és azok, a kik a községben vagy határában* ingatlan vagyonnal birnak, felebbezhetnek (113. §.).

d) A felebbezés akár magán, akár közérdekü ügyekben *rendszerint halasztó hatályu* a végrehajtásra (birtokon belül történik), de a község magában a határozatban *indokoltan* kimondhatja, annak csak birtokon kivül való felebbezhetőségét.[40] Az 1886: XXII.

való bérbeadására vonatkozó és minden oly határozatok, melyekre a községi törvény vagy községi ügyeket szabályozó más törvények felsőbb megerősitést rendelnek.

[38] Mikép a törvényhatósági, ugy a községi határozatok és intézkedések elleni felebbvitel is az 1901: XX. t.-cz. hatálybaléptével, e törvény rendelkezései szerint történhetik, l. alább ez I. könyv Függelékét.

[39] Az 1886: XXII. t.-cz. 110., 112. §§-aiban felsorolt vagyoni ügyekben hozott határozatok a kihirdetéstől 15 nap alatt felebbezhetők.

[40] Ha a törvények kifejezeten ki nem mondják a felebbezésnek minden esetre halasztó hatályát, mint pl. a közs. törv. 113. §-a szerint bizonyos vagyoni

t.-czikk nem részletezte az indokokat, melyek alapján a község kimondhatta azt, hogy a felebbezés nem bir halasztó hatálylyal. (L. az 1901 : XX. t.-czikket.)

A mi a közvetlen felebbviteli hatóságot illeti, azt az ügyek minőségéhez képest a törvényhatóság *közgyülése* vagy *közigazgatási bizottsága* képezi. A közgyülés a felebbezési forum azon határozatokra, melyek a községnek köz- (közérdekü) és vagyoni ügyeit tárgyazzák vagy a melyek a törvényhatóság jóváhagyását igénylik; a közigazgatási bizottsághoz felebbezhetők a községnek magánosok concrét ügyeiben hozott határozatai és a községi igazoló választmánynak határozatai.

A törvényhatósági közgyülés mint felebbezési forum határozatait, ha az elsőfoku határozattól eltérnek a kézbesitéstől 15 nap alatt akár az egyesek, akár maga a község, a mennyiben az 1886: XXVI. szerint a közigazgatási biróság előtti panasznak nincs helye, a belügyministerhez felebbezhetik.

A közigazgatási bizottságnak mint felebbviteli forumnak községi ügyekben hozott határozatai — a mennyiben a közigazgatási biróság elé nem vihetők — szintén csak annyiban felebbezhetők, a mennyiben a közigazgatási bizottság II-od foku határozata a *községétől eltér*. (V. ö. az 1901: XX. t.-czikk 2. §-ával. (Függelék.)

67. §. A községek viszonya a törvényhatósághoz és az államkormányhoz.

A községnek *összes* közigazgatási működése feletti *közvetlen* felügyelet gyakorlására a törvényhatóság van hivatva;[41] a mivel természetesen nem ellenkezik a község képviseletének azon jogköre, mely szerint a községi elöljáróságnak működését maga is ellenőrizni jogosult, valamint egyes királyi közhatóságoknak, pl. tanfelügyelőnek, pénzügyigazgatónak azon joga, mely szerint az *illető* igazgatási ág körén belül speciálisan felügyelnek a községi szervek működésére.

A törvényhatóságnak azon szerve, ki az általános felügyeletnek folytonos és közvetlen gyakorlatára köteles, a rendezett ta-

ügyekben hozott határozatoknál, azok a felebbezés elintézése előtt *semmi* esetre nem hajthatók végre.

[41] Kivételt a meghatározott ügyekben azon rend. tan. városok képeznek, melyek az 1876: XX. t.-cz. értelmében vesztették el törvényhatósági állásukat, továbbá a volt Királyföldön fekvő 7. sz. kir. és a volt 16. szepesi város közül azok, melyek rend. tanácscsal birnak.

nácsu városokra az alispán, a kis és nagyközségekre a járási hatóság; e szervek utján veszik a községek a törvényhatóság rendeleteit s ezek utján történik általában a törvényhatósággal való érintkezésük.

Azonban a törvényhatóság más szerveinek is törvényszerü kötelességük a községek működését ellenőrizni; igy láttuk, hogy a főispán, a közigazgatási bizottság, sőt a törvényhatósági képviselet maga gyakorolni köteles ezen ellenőrzést; semmikép nem kétséges továbbá, hogy a kormánynak is meg van azon joga, hogy közvetlenül is meggyőződhessék saját kiküldött közegei által a községnek egész működéséről.

A község a kormánynak és törvényhatóságnak és ezek *illetékes* közegeinek, *az állami és törvényhatósági közigazgatásra* vonatkozó rendeleteit, jogerős határozatait, *vita tárgyává nem teheti, hanem föltétlenül végrehajtani köteles.* (30. §.) Ugyanez áll a községi ügyekben a törvényhatóságnak és kormánynak mint felügyeleti és felebbviteli hatóságnak határozataira; a közigazgatási biróság ítéleteire vonatkozólag is. Mindenesetre jogában áll azonban a községnek annak vizsgálata, hogy illetékes hatóság rendelkezett-e és hogy a rendelkezés foganatositása községi hatáskörbe tartozik-e; az ugynevezett materialis jogszerütlenség vagy a czélszerütlenség okából nem adtak a községnek, a törvényhatóság felirási, illetőleg elhalasztási és végrehajtás megtagadási jogához hasonló hatalmat.

Az állami és törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendeletek végrehajtásáért kis- és nagyközségekben *a biró és a községi, illetve körjegyző*, rendezett tanácsu városokban *a polgármester* felelős *első sorban.*

68. §. Rendkivüli beavatkozás a község ügyeibe.

A törvényhatóság és kormány a község önállóságát tiszteletben tartani, a községi ügyekbe való beavatkozástól — a mennyiben nem a törvényszerü jóváhagyás, felebbviteli esetek, jogellenesség miatti megsemmisitések forognának fenn — tartózkodni köteles. Lehetnek mindazonáltal oly rendkivüli körülmények, melyek között az államnak vagy magának a községnek közérdekei oltalmazása végett szükséges a felügyeleti hatóságnak *positiv* irányu beavatkozása. Községi törvényünk értelmében jogosult a törvényhatóság a községi belügyekbe avatkozni: *a)* ha *közbenjárását vagy segélyét* maga a *község képviselte* kéri ki és veszi igénybe; *b)* e

nélkül is, ha azt a *közigazgatás vagy a közbiztonság* érdekei követelik. A beavatkozás formáit, mérveit ily esetekben a törvény közelebbről nem szabályozza.

Különösen rendelkezik a törvény a község vagyoni jogainak és érdekeinek a felügyeleti hatóság[42] rendkivüli beavatkozása által való megvédéséről imigy:

a) Ha a képviselet, a magánosok kezén levő oly javadalmakat, melyeket a *törvényhatóság községi vagyonnak* tart, azoktól per utján visszavenni vonakodik, vagy a lakosság egyes osztályainak, vagy egyeseknek egyezségileg birtokába bocsájt, vagy midőn az előljárósági vagy képviseleti tagok ellen, általuk a községnek okozott károk megtéritése végett, a szükséges lépéseket megtenni nem akarja a törvényhatóság, sőt sürgős esetekben az alispán is, *a tiszti ügyészt megbizhatja, hogy a közjogi vagyont a képviselet ellenzése daczára megvédhesse.* E megbizás ügyvédi meghatalmazás erejével bir.

b) A községek ellen inditott perek az alispánnak bejelentendők, ki ha a község érdekeit komoly veszélynek látja kitéve, a tiszti *ügyészt a község perbeli képviseletével megbizhatja;* a mi által a község netán már előbb adott meghatalmazása hatályát veszti.

c) Ha a községet elmarasztaló itélet folytán, végrehajtás fenyegeti, az alispán a községi vagyon épségben tartása és a lakosság tulterheltetésének elkerülése végett *a szükséges intézkedéseket megteszi.*

d) Ha a község képviselete vagy előljárói gazdálkodása, elemi csapások vagy egyéb balsors folytán a vagyonbukás szélére jut, saját kérelmére, sőt a nélkül, hivatalból is, az alispán a tiszti ügyész meghallgatása után, a községi vagyonkezelést meghatározott időtartamra *zárlat alá helyezheti, zárgondnokot nevezhet ki* és erről az illető biróságokat értesiti. Ily zárlat a végrehajtási törvény (1881: LX.) 254. §-a értelmében elrendelhető birói zárlat hatályával és következéseivel jár.[43]

A rendkivüli beavatkozás esetének tekintendő a törvényható-

[42] Az 1876: XX. és 1886: XXII. t.-cz. 165. §-a szerinti városokban e hatóság a belügyminister.

[43] Azon rerdezett tanácsu városokban, melyek az 1876: XX. t.-cz. folytán vesztették el törvényhatósági állásukat, továbbá a volt királyföldi hét sz. kir. városban és a volt 16 szepesi város közül azokban, melyek rendezett tanácsukat megtartották, a rendkivüli beavatkozást az *a—d* alatt elősorolt esetekben a belügyminister gyakorolja.

ság azon jogszerü eljárása is, mely szerint, ha a község a szabályszerü uj költségvetés elkészitését megtagadná, *a községi költségvetést egy évre megállapitja.*

Végül ide sorozható a *községi képviseletnek feloszlatása.* Ha a községi képviselőtestület oly eljárást követ, mely az *állam érdekeit vagy a község jólétét veszélyezteti,* a belügyminister, a törvényhatóság előterjesztése vagy meghallgatásával a képviseletet feloszlathatja és a *megye utján az ügyek időközi vezetése iránt intézkedik.* Az uj képviselet választásának napját a törvényhatóság tüzi ki, de az egy éven túl el nem maradhat. Ha azonban a község az uj képviselet választását megtagadná vagy a képviseletet ismételten fel kellene oszlatni, úgy az ujabb képviseleti választás egy évnél hosszabb időre is elmaradhat.

III. CZIM.

69. §. A községi képviselet.

A községi élet alkotmányosságának követelménye, hogy azon közhatalom, mely a községet illeti, a községi népesség activ részvételével, közreműködésével gyakoroltassék. A község népe a maga egészében pl. ősgyülésekben e működésre nem alkalmas, az alkotmányosság elve mégis fenn lesz tartva, ha a hatóság gyakorlására rendelt szervek a község népének lehető leghatályosabb befolyásával alkottatnak.

A magyar községi szervezetben a községi *képviselet* azon organum, a mely által amaz alkotmányosság főkép érvényesül. A törvény szavai szerint, a község az önkormányzati jogát *képviselő testülete által gyakorolja,* a mi ugy értendő, hogy a község u. n. saját belügyeiben, a hatóság főkép ezen testületet illeti meg. A képviseletben három elemet találunk, u. m *a)* a legtöbb adót fizetőket, (értékképviselők, községi virilisták), *b)* a községi választó közönség *választott képviselőit* és *c)* azon községi elöljárókat, tisztviselőket, kik állásuknál fogva szavazati joggal biró tagjai a képviseletnek.

A virilis és választott képviselők számát a népesség száma szabályozza, ugy, hogy minden 100 lélek után egy képviselő számittatik, de a képviselők összes száma kisközségekben 10-nél kevesebb, 20-nál több, nagyközségekben 20-nál kevesebb, 40-nél több, rendezett tanácsu városokban 48-nál kevesebb, 200-nál több nem lehet. E számban a virilis és választott képviselők egyenlő szám-

nal vannak. Az elöljárók közül a polgármester, illetőleg a biró,* a jegyzők, rendőrkapitány, tanácsnokok, illetőleg tanácsbeliek, ügyész, árvaszéki ülnökök, pénztárnok, számvevő, közgyám, orvos, illetőleg körorvos, mérnök és községi erdőtiszt birnak szavazattal a képviseletben. A többi tisztviselők a közgyüléseken szólhatnak, s ha felhivatnak, szólani kötelesek is, de szavazattal nem birnak, azonban községi képviselők akár virilisek, akár választottak lehetnek.

70. §. A virilisták.

A virilis jogu községi képviselőkre nézve lényegesen eltér a községi törvény azon elvektől, melyeket a törvényhatósági virilisek jogánál láttunk.

A községi virilisek a legtöbb egyenes államadót fizető községi *lakosok* és *nagykoru birtokosok;* továbbá a község területén *fekvő* vagyonuk után legtöbb adót fizető *nagykoru hajadon, özvegy és törvényesen elvált nők s jogi személyek meghatalmazottai, kiskoruak és gondnokoltak törvényes képviselői* (gyám, gondnok). A községben nem lakó, legtöbb adót fizető, nagykoru birtokos *megbizott* által szintén gyakorolhatja jogát, ha nem lakik a községben, ha pedig több községben jő a legtöbb adót fizetők sorába, jogát mindenikben vagy személyesen, vagy megbizottja által gyakorolhatja. A legtöbb adót fizető meghatalmazottjának nem kell magának is legtöbb adót fizetőnek lenni. (Közigazg. bir. 2211. ex 1903.)

Egy személy ugyanazon község képviseletében csak *egy* képviseleti *meghatalmazást* gyakorolhat. A megbizottat a *jogosult* köteles a névjegyzék érvényreemelkedéséről szóló értesités vétele után 15 nap alatt, kis- és nagyközségekben a főszolgabirónak, rendezett tanácsu városokban a polgármesternek bejelenteni; ugyanezeknél bejelentendő a megbizott személyében történő változás is.

A virilisták névsora az adókimutatás alapján minden évben kiigazitás alá esik. A kiigazitás és megállapitás kis- és nagyközségekben első fokon a *főszolgabirót* illeti, rendezett tanácsu városokban a képviselet által e célra kiküldött bizottság eszközli a kiigazi-

* A másodbiró csak akkor, ha a birót helyettesiti. (1897. évi 296. sz. közig. bir. hat.) A községi állatorvos és rendőrfelügyelő nem birnak szavazattal. (1897. évi 301. sz. közig. bir. hat.)

A községi képviselet, melynek megbizatása már lejárt, az uj képviselet megalakulásáig a szükséghez képest még eljárhat a képviselési hatáskörbe tartozó ügyekben. (1903. évi 173. sz. közig. bir. hat.)

tást és annak jelentése alapján határoz első fokon a képviselet maga. Felebbezés esetén másodfokulag a törvényhatósági *közigazgatási bizottság* itélkezik a névjegyzékbe felvétel és sorrend iránti kérdésekben, ennek határozata ellen pedig a *közigazgatási biróság előtt lehet panaszszal élni.* (1896 : XXVI. t.-cz. 25. §.)

Az adószámitás. A virilisták névjegyzékének és a sorrendnek megállapitásánál, csak *a község területén birt fekvő vagyon, valamint az ott élvezett jövedelem után fizetett egyenes államadó vétetik számba,*[45] és pedig: 1. nagykoru hajadon, özvegy és elvált nőknél, jogi személyeknél, kiskoruaknál, gondnokoltaknál, csak a *föld- és házadó és ezek után eső ált. jövedelmi pótadó;* 2. a községben nem lakó nagykoru birtokosoknál a *föld- és házadón kivül az összes* állami egyenes adók, kivéve a nyeremény, szállitási, fegyver- és vadászati adót és hadmentességi dijat és az általuk, mint gazdák által fizetett I. oszt. kereseti adót; 3. a községben lakó más adózóknál a községben terhükre irt összes egyenes államadók a 2. alatti kivételekkel — veendők számba. (Közig. bir. 1898. évi I. sz. döntvény.)

Állami, felekezeti és magánintézetek tanárai, *néptanitók,* tudományos akadémiák tagjai, akadémiai művészek, folyóirat- és lapszerkesztők, lelkészek, ipar- és keresk. kamarák bel- és kültagjai, belföldön érvényes oklevéllel biró tudorok, ügyvédek, birák, körjegyzők, orvosok, mérnökök, gyógyszerészek, sebészek, bányászok, erdészek, gazdászok, gazdatisztek és állatorvosok egyenes államadója kétszeresen számittatik.[46] Állami és megyei tisztvise-

[45] Jogi személyek, nagykoru hajadonok, özvegyek, kiskoruak és gondnokoltak, csak a község területén birt fekvő-ingatlan vagyonuk után nyerik virilista és községi választó jogukat. — Lelkészek adójánál lelkészi javadalmuk adója is számit. (1897. évi 917. 1905. évi 1904. sz. közig. bir. hat.) Nyugdijazott lelkésznek nincs igénye, hogy állami adója kétszeresen számittassék. (Közig. bir. 1900. évi 600. sz. hat.) A kir. kincstár is felvehető a községi virilisták sorába. Közig. bir. 1880. sz. ex 1903.

Egyénileg kiosztott községi közlegelő utáni államadó számbaveendő akkor is, ha azt a közbirtokosság fizeti. (Közig. bir. 1900. évi 737. sz. hat.) — A községi elöljárók, kik hivataluk szerint a képviseletben szavazattal birnak, mint legtöbb adófizetők a képviseleti tagságra igényt nem formálhatnak. (Közig. bir. u. o.) Helyettük a következő legtöbb adózó lesz virilis. Virilisták névjegyzéke összeállitásánál a czégek javára csak a községben fekvő föld és ház után fizetett föld és házadó s ezekre eső ált. jövedelmi pótadó veendő számba. Közig. bir. 1902. évi 3158.

[46] Főszolgabirói hivatal viselése az adó kétszeres számitására nem ad igényt. (Közig. bir. 1900. évi 1897. sz. hat.) Községi virilista egyéb feltételek

lőknek fizetésük után fizetett kereseti adója csak akkor számittatik, ha a községben más adót is fizetnek. A férj vagy atya államadójába a nő, valamint a kiskoru gyermekek államadója is beszámitandó, ha ezek vagyonát kezeli. Egyenlő adóösszeg mellett elsőséggel az bir, kinek adója kétszeresen van számitva: ha pedig többeknek egyenlően számitott adóösszege egyenlő, az elsőbbséget közöttük a sors-huzás dönti el.

Ha a virilista a virilisták sorából való törlését maga kéri, kérelmének hely adandó. (1904. 3380. sz. közig. bir. hat.)

Kizárási okok. Nem vehetők fel a virilisták névjegyzékébe s a *virilisek meghatalmazottai* sem lehetnek azok:

a) kik nem magyar honosok, *b)* kik nyereségvágyból eredő bűntény vagy vétség miatt *elitélve voltak;* a közig. biróság 19001. évi 7. sz. döntvénye szerint azonban e szabály csak akkor alkalmazandó, ha a birói itélet rendelkező részéből vagy megokolásából kitünik a nyereségvágy valóságos fenforgása, *c)* kik fegyházra, börtönre, három hónapot meghaladó fogházra vagy államfogházra szóló itélet *hatálya alatt állanak, d)* kik oly büntett vagy vétség miatt, mely a törvény szerint hivatalvesztéssel és a politikai jogok felfüggesztésével is sujtandó, *jogerejüleg vád alá helyezvék, e)* kik tettleges katonai szolgálatban vannak, *f)* kik csőd alatt állanak, *g)* állami és megyei tisztviselők, ha fizetésük utáni kereseti adón kivül egyéb egyenes államadót nem fizetnek, *h)* rendezett tanácsu városban, kik irni, olvasni nem tudnak. A választott tagokra kevésbbé szigoru kizárási okok vannak. (L. alább.)

71. §. A választók és választott képviselők.

I. A községi választó jog, *mely kis- és nagyközségekben nemcsak községi képviselők, hanem egyes elöljárók választására* is jogosit, következőleg van szabályozva: azon rendezett tanácsu városokban, melyek az 1876: XX. t.-czikk folytán vesztették el törvényhatósági állásukat, továbbá a volt Királyföldön fekvő 7 sz. kir. városban s a volt 16 szepesi város közül azokban, melyek rendezett tanácscsal birnak, községi választók azok, a kik az országgyülési képviselő választóknak azon évre érvényes állandó névjegyzékébe felvétettek; minden más községben cselekvő választási joggal birnak;

megléte esetén olyan nagykoru egyén is lehet, *ki még nincs huszonnégy éves.* Közig bir. 1902. évi 1172.

azon *20 éven felüli községi lakosok, a kik saját vagyonuk vagy jövedelmük után, a községben legalább két év óta állami egyenes adót fizetnek;* ki azonban az I. oszt. kereseti adón kivül más adót nem fizet, csak azon esetben, ha gazdai hatalom alatt nem áll;[47]

minden testület, intézet, társulat, czég s általában minden jogi személy, ha a községben fekvő (ingatlan) vagyonnal bir s attól adót fizet.[48] *A külföldiek*, ha ezen kellékkel birnak, szintén választók, a mennyiben *letelepedési jogot nyertek. Választó jogot* nem gyakorolhatnak 1. a tettleges katonák, 2. büntett miatt vizsgálati fogságban levők, 3. büntett vagy nyereségvágyból eredő vétség miatt jogerejüleg vád alá helyezett, valamint szabadságvesztés büntetés alatt álló személyek, és a kik politikai jogaik felfüggesztésére szóló itélet hatálya alatt vannak, 4. csőd alatt levők, 5. állami és megyei tisztviselők, ha fizetésük után járó kereseti adón kivül más adót a községben nem fizetnek.[49] A választói jog a *jogosult által csak személyesen* gyakorolható a következő kivételekkel:

a községben *fekvő vagyonnal biró kiskoruak és gondnokoltak jogát a gyám, illetőleg gondnok, nagykorú nők, intézetek, társulatok, czégek s általán a jogi személyek jogát meghatalmazottjuk gyakorolja.* A községben fekvő vagyona után legtöbb adót fizető, *ha ott nem lakik*, jogát szintén megbizott által gyakorolhatja. Egy személy csak egy meghatalmazást nyerhet, mely legalább egy órával a választás előtt a választási elnöknek bejelentendő; különben a meghatalmazott nem szavazhat. Ha valaki egy választásra több meghatalmazást állitott ki, *annak valamennyi meghatalmazása érvénytelen.*

A választó jog felett *elsőfokulag a községi igazoló választmány,*[50] *másodfokon a törvényhatósági közigazgatási bizottság*

[47] Vagyis a cseléd minőség nem absolute kizáró ok. Bányamunkás nem áll gazdai hatalom alatt. (1898. évi 729. sz. közig. bir. hat.)

[48] Czégvezető, mint ilyen a keresk. társaságot illető e jogot nem gyakorolhatja. (1897. évi 630. sz. közig. bir. hat.) Községben fekvő vagyonnal biró hat.) Államvasuti alkalmazottakra ugyanez áll (1905. évi 696. sz. közig. bir. hat.)

[49] Ez áll az állami tanitókra is, kik az 1900: VII. t.-cz. szerint községi pótadót szintén nem fizetnek javadalmuk után. (1903. évi 2965. sz. közig. bir. hat.) Államvasuti alkalmazottakra ugyanez áll (1905. évi 696. sz. közig. bir. hat.)

[50] Az igazoló választmány négy tagból áll; kettőt a képviselet a legközelebbi választás alá nem eső képviselők közül választ, kettőt pedig kis- és

határoz, melynek *határozatai ellen a közigazgatási birósághoz lehet fordulni.*[51]

II. A mi a választhatóságot illeti, kis- és nagyközségekben, *minden 24 éves és nagykoru községi lakos, ki községi választó joggal bir és azt gyakorolhatja*, megválasztható községi képviselővé; rendezett tanácsu városokban pedig azon 24 éves és nagykoru lakosok, kik az 1874. évi XXXIII. t.-czikk 3., 6., 7., 9. §§. szerint a rendezett tanácsu városokban országgyülési képviselő választói joggal birnak s nem forognak fenn ellenük oly okok, melyek a községi activ választójog gyakorlását kizárják (közs. törv. 37. §.) s ezenkivül irni és olvasni tudnak. Azon rendezett tanácsu városokban, melyek az 1876: XX. t.-czikk értelmében elvesztették törvényhatósági állásukat, valamint a volt Királyföldön fekvő 7 sz. kir. városban és a volt 16 szepesi város közül azokban, melyek rend. tanácscsal birnak, a községi képviselővé választás oly kellékekhez van kötve, mint a törvényhatósági bizottsági taggá választhatás (1886. évi XXI. t.-czikk 23. §.), tehát e városokban kellék az is, hogy az illető a város területén két év óta lakjék és adót fizessen vagy pedig birtokos legyen. (Közig. bir. 1899. évi 2901. sz. hat.) A választási eljárás azonban ezen városokban is a községi törvény rendelkezései szerint történik. (1886. évi 39,501. b. ü. min. rend.)[52]

nagyközségekben a főszolgabiró, rendezett tanácsu városokban az alispán nevez ki, szintén a legközelebbi választás alá nem eső képviselők sorából. Elnöke kis- és nagyközségekben a főszolgabiró, vagy az általa az alispán előzetes engedélyével megbizott szolgabiró, akadályoztatásuk esetén az alispán által külön kirendelt helyettes; rendezett tanácsu városban az alispán, akadályoztatása esetén a törvényhatóság által kirendelt helyettes. Jegyzője a községi, illetve a körjegyző. Ülései nyilvánosak. Határozatai ellen felebbviteli hatóság a közigazgatási bizottság.

A közig. bir. 1900. évi 3048. sz. elvi határozata szerint a községi igazoló választmány határozatképességéhez a tagok többségének jelenléte is elegendő.

[51] A községi választók névjegyzékét és pedig a hol a választó kerületek vannak ezek szerint, a képviselőtestület által kiküldött választmány állitja össze és a közszemlére kitétel után beadott észrevételek alapján ez igazitja ki. Szorosan véve tehát ezen választmány dönt elsőfokulag a választási jogosultság kérdéseiben. Az, hogy valaki a községi választók névjegyzékébe felvéve nincs, az illetőt községi képviselővé való megválaszthatóságától meg nem fosztja. Közig. bir. 1903. évi 2864. sz. hat. A hol a választás kerületenkint történik s a póttagok is igy választatnak, az üresedésbe jövő helyet az *illető* kerületben legtöbb szavazatot nyert póttag foglalja el. Közig. bir. 1903. évi 1551. sz. hat.

[52] Oly közs. elöljárók, kik hivataluknál fogva szavazattal biró tagjai a képviseletnek, képviselővé szintén nem választhatók. (1886: XXII. t.-cz. L.

72. §. A választás.

A községi képviselők választása, ha a választók száma a 600-at meg nem haladja, *tömegesen,* ha pedig meghaladja, *választókerületenkint* történik. A választókerületeket a választók névjegyzékének összeállitása után a képviselőtestület alakitja, ugy, hogy egy kerületben 200-nál kevesebb és 600-nál több választó ne legyen. Egy-egy választókerület választói arányában választja a képviselőket. *A választandó képviselők számának negyedrésze erejéig póttagok* is választandók. A választás hat évi időtartamra szól és minden három évben a választott képviselők felére történik. Időközben megüresedő helyek a legtöbb szavazatot nyert póttag behivása által töltetnek be.

A választás a szavazók nevének nyilvános feljegyzése mellett szavazatlapokkal történik; nyilvános a szavazatok összeszámitása is. Ha többen egyenlő szavazatot nyertek és a választandó képviselők számához képest valamennyi be nem juthat a képviseletbe, a fölött, hogy ki legyen képviselő, a választási elnök által huzott sors dönt.

Ki több kerületben választatik meg, maga jelöli ki, melyiket akarja képviselni, helye pedig a többi kerületben a legtöbb szavazatot nyert póttag behivása által töltetik be. Ha legtöbb adót fizető képviselő választatnék meg és az a választást elfogadja, helyére a sorrendben következő legtöbb adót fizető lép.[53]

A választási eljárás elleni panaszok és a választhatóság ellen tett kifogások felett, továbbá valamely tagnak a képviselők közül való törlése és az üresedésbe jövő helyek betöltése körül felmerülő

még az 1904. 1388. sz. közig. bir. határozatot. Hivatalvesztésre, de nem politikai jogai felfüggesztésére itélt egyén községi elöljáróvá választható. (Közig. bir. 1897. évi 58. sz. hat.) Az, hogy valaki a községi választók névjegyzékébe felvéve nincs, az illetőt a községi képviselővé választhatástól meg nem fosztja. (1899. évi 2717. sz. közig. bir. hat.)

[53] A választás napját a főszolgabiró, rend. tan. városokban az alispán tüzi ki, s a választást kis- és nagyközségekben a főszolgabiró vagy általa külön kirendelt helyettes, rendezett tan. városokban a törvényhatóság által kiküldött elnök vezeti. A választók az elnök mellé négy bizalmi férfiut jelölhetnek; ha e joggal nem élnek, a bizalmi férfiakat az elnök jelöli ki. A választás az egész községben egy nap alatt befejezendő, s reggel 9 órától esti 4 óráig tart. A szavazás eredménye a szavazatok összeszámitása után azonnal kihirdetendő s arról a képviselet is értesitendő. A választási elnökök, bizalmi férfiak, a szavazásnál jelen lenni köteles hivatalos személyek, maguk a szavazók a törvény különös oltalma alatt állanak; a személyes bizottság tekintetében ugyanazon rendszabályok alkalmazhatók, melyek az orsz. képviselő választásoknál.

vitás esetekben, első fokon az igazoló választmány, másodfokon a közigazgatási bizottság határoz, s ennek határozata ellen a közigazgatási biróság előtt lehet orvoslatot keresni. (1896: XXVI. 25. §.)[54]

73. §. A képviseleti gyülések.

A községi képviselőtestület functióit közgyüléseiben gyakorolja. A közgyülések *rendes* elnöke kis- és nagyközségekben a biró, rendezett tanácsu városokban a polgármester; ha pedig a rendes elnök akadályozva van, a helyettes biró, helyettes polgármester, ilyennek nem létében a legidősebb tanácsbeli. Tisztujitó és kijelölő közgyüléseken a kis- és nagyközségekben a főszolgabiró vagy általa megbizott szolgabiró, akadályoztatása esetén az alispán által külön kirendelt helyettesük, rendezett tanácsu városokban a tisztujitó vagy polgármestert helyettesitő közgyülésben az alispán, akadályoztatása esetén a törvényhatóság által külön kirendelt helyettese elnököl. (Községi törvény 73. §.)

Zárszámadás-vizsgáló közgyüléseken kis- és nagyközségekben a törvényhatóság kiküldötte elnökölhet. (L. alább a községi háztartásnál.)

A közgyülések rendesek vagy rendkivüliek. *A rendes közgyülések számát* és *idejét* a község szabályrendelettel állapitja meg, de minden tavaszszal a mult évi zárszámadások megvizsgálása és minden őszszel a jövő évi költségvetés megállapitása végett, az illető törvényhatóság tavaszi és őszi közgyülését legalább egy hóval megelőzőleg közgyülést kell tartani.

Ha a biró, polgármester, maga a képviselet vagy tagjainak egy negyede jónak látja, rendkivüli közgyülés tartható, illetve tartandó; ezenkivül a törvényhatósági közgyülés, közigazgatási bizottság, az alispán, kis- és nagyközségekben a főszolgabiró felhivására, ugyszintén a jegyző kivánságára is összehivandó a rendkivüli közgyülés.

[54] A közig. biróság 1897. évi 50. sz. hat. azt mondja, hogy a községi képviselők választását az igazoló választmány és közig. bizottság *hivatalból nem veheti felülbirálat* alá. A póttagok külön választandók, s nem vehetők a rendes tagok után legtöbb szavazatot nyert egyének sorából. (1897. évi 676. közig. bir. hat.)

[55] A közs. ügyvit. szabályok 78. §-ában kimondja, hogy a *jegyző a képviselet gyülésein elnöklő birót teendőiben támogatni és neki tanácsokkal szolgálni köteles.*

A közgyüléseken a *jelenlevők*, ha a törvény vagy ügyrend[56] mást nem rendel, nyilt szavazással és egyszerü szótöbbséggel határoznak. A szavazás, ha kivántatik felállás utján történik; ha pedig tiz tag kivánja, vagy a községi törzsvagyon elidegenitéséről, megterheléséről, terhes szerződések kötéséről vagy felbontásáról, községi kölcsönről, községi pénzek elhelyezéséről van szó, vagy „csak birtokon kivül felebbezhetés“ (1901 : XX.) iránt hozandó határozat, *az elnök köteles névszerinti szavazást* elrendelni.

A ki a község javadalmait bérli vagy azzal szerződési viszonyban vagy perben áll, az illető javadalmakra vonatkozó és azon szerződési viszonyból eredő ügyek tárgyalásában részt nem vehet; általában mindenki csak oly ügyek tárgyalásában vehet részt és szavazhat, melyek által közvetlenül érdekelve nincs.

A felett, hogy valamely képviselő vagy elöljáró a közgyülés tárgyalásaiban részt venni és szavazni jogosult-e, első fokon a közgyülés maga, másodfokon a közigazgatási bizottság határoz, melynek határozata ellen a közigazgatási biróságnál lehet orvoslatot keresni.[57]

IV. CZIM.

74. §. A községi elöljáróság.

Mig a községi autonom ügyekben való önálló határozás hatósága rendszerint a képviselet, addig a foganatositás functiója ezen határozatok (szabályrendeletek) tekintetében, továbbá teljesitése mindazon teendőknek, melyeket törvények, felsőbbhatósági rendeletek a községekre utalnak, a *községi elöljáróság* feladata, ha csak bizonyos teendőket a törvények, rendeletek kifejezetten más (specialis) organumokhoz nem utasitanak.

[56] Ez ügyrendet maga a község szabályrendelettel állapitja meg.

[57] A széksértési büntetés a községi gyüléseken is ismert rendbentartási eszköz. Széksértést követ el és a gyülés által felebbezés kizárásával, kis- és nagyközségekben 30, rendezett tanácsu városokban 100 koronáig terjedhető s közigazgatási uton behajtható pénzbirsággal büntethető az, a ki a tanácskozás méltóságát, vagy a gyülés tagjait sértő kifejezéssel él s azt rögtön vissza nem vonja, avagy botrányos magaviselete által a tanácskozást figyelmeztetés daczára zavarja. Ha a széksértési büntetés inditványoztatott, előbb a felett kell szavazni, a vádlott büntetendő-e, s azután a birság mennyisége fölött. A birság a szegényalapba foly. A birsággal sujtott addig, mig a *birságot le nem fizette, a gyülésekben* részt nem vehet.

A községi elöljáróság a községek mindhárom kategóriájában eltérőleg szervezendő, nevezetesen:

a) Kisközségekben áll, 1. *a biróból,* ki az elöljáróság feje és az elöljárósági hatáskört — ha a törvény, a megyei vagy községi szabályrendelet mást nem rendel személyes hatóságkép — gyakorolja; 2. *a helyettes biróból,* (másod- vagy törvénybiró); 3. *legalább két tanácsbeliből* (esküdt, hites); 4. *körjegyzőből;* 5. *közgyámból* és 6. *a körorvosból.* Hol a helyi körülmények kivánják, a másodbirói és második esküdti állás a *törvényhatóság beleegyezésével megszüntethető.*[58]

b) A nagyközség elöljárósága áll a *biróból és helyetteséből, legalább négy tanácsbeliből, községi jegyzőből,* (az 1904. évi jegyzői illetményi törv. szerint nagyközségben, hol több jegyző van, a vezető jegyző főjegyzőnek nevezendő) illetőleg a rendes községi *jegyzőből,* közgyámból és a községi, illetőleg *körorvosból;* esetleg a községi vagy állatorvosból.

c) A rendezett tanácsu városokban az elöljáróságot képezik a polgármester, rendőrkapitány, tanácsnokok, főjegyző, rendes fizetéses jegyzők, főügyész, rendes fizetéses ügyészek, árvaszéki ülnökök, pénztárnok, számvevő, ellenőr, közgyám, levéltárnok, orvos, mérnök, községi erdőtiszt, állatorvos (1900: XVII.) és a község által a helyi igények szerint rendszeresitett más tisztviselők.

A polgármester, a rendőrkapitány (törvények szerint is) külön egyéni hatóságot képeznek; a *tanács* pedig, mely a polgármesterből, rendőrkapitányból, tanácsnokokból, főjegyzőből, főügyészből és orvosból áll, valamint az árvaszék, mely a polgármester elnöklete alatt az árvaszéki ülnökökből, jegyzőből, segéd- és kezelőszemélyekből áll, mint az elöljáróság kebeléből alkotott külön testületi hatóságok müködnek.

A törvény korlátain belül minden község jogosult oly tiszt-

[58] Vagyonos községeket, melyekben az állattenyésztés nagyterjedelmü, a földmivelési minister a belügyministerrel egyetértőleg állatorvos tartására *kötelezhet.* Nagyobb terjedelmü állattenyésztést üző több községet körállatorvos tartására a törvényhatóság szabályrendeletileg kötelezhet. (1888: VII. t.-cz. 127. §. L. még az állategészségügyi szolgálat államositásáról szóló 1900: XVII. t.-czikket.)

Az 1877: XX. t.-cz. 173. §. szerint minden község köteles közgyámot alkalmazni: ha egyes kisközségekben erre alkalmas egyének nem találtatnak, a törvényhatóság jogosult több községnek közös közgyám (körgyám) tartására leendő szövetkezését elrendelni. A körbába nem elöljárósági tag; bár a községnek egészségügyi tisztviselője.

viselői állások rendszeresitésére is, melyeket a törvények nem kivánnak; ugyancsak jogosult a községi eljárók és más alkalmazottak teendőit a törvények sérelme nélkül meghatározni. Azt, hogy valamely körjegyzőség a körjegyző mellett segédjegyzőt is tartson-e, az alispán határozza meg (67. §. közs. törv.).[59]

75. §. A községi elöjárók minősitése és alkalmazása.

Községi elöljáró lehet minden 24 éves és nagykoru honpolgár, ki községi választó és községi képviselővé választható. Jegyzőknek, orvosoknak, ügyészeknek, mérnököknek azok is választhatók, kik községi választók nem voltak, ha az 1883 : I., illetőleg 1879 : XXXI. t.-czikkben meghatározott minősitéssel birnak. Az állatorvosoknak az 1883 : I. és az 1900 : XVII. t.-czikk szerinti minősitéssel kell birni. Az előljárói minőséggel nem biró segéd- és kezelőszemélyeknél a közs. választói jogosultság nem szükséges. A rendezett tanácsu városok tanácsosainak és pénztárnokának, közgyámjának is, valamint általában az 1883 : I. t.-cz. vagy más törvények külön minősitése alá nem eső *tisztviselőinek* községi választóknak kell lenniök.

Községi biró ügyvédséget nem gyakorolhat; sem maga, sem neje korcsmaüzletet nem folytathat és községi állását csak ugy viselheti, ha az előbb nyert italmérési engedélyt visszaadja (közig. bir. 1903. évi 2847. sz.). Rendezett tanácsu városban rendőrkapitánynyá kinevezhető az is, ki nem községi választó, ha az 1883 : I. t.-czikkben meghatározott képesitéssel bir. Az, hogy valaki fegyelmi eljárás alatt áll, választhatóságát nem szünteti meg. (1897. évi 75. sz. közig. bir. hat.)

Lelkész, tanitó, állami és megyei activ tisztviselő, (hivatalnok), községi előljáróvá akkor sem választható, ha községi választójoggal bir.

Kis- és nagyközségekben a biró és pénztárnok, egymással vagy a jegyzővel; rendezett tanácsu városokban a polgármester,

[59] Községekben tiszteletbeli tisztviselők kinevezésének helye nincs. B. ü. m. 1883: 22.210. sz. hat. Községi elöljáróvá oly egyén, ki 24 éven alul van, akkor sem választható, ha nagykorusittatott. (Közig. bir. 1900. évi 1300. sz. hat.) Elöljáróvá nem választható, ki akár virilis, akár választott képviselő nem lehet. (1902. évi 596. közig. bir.)

Az elöljáróság összességében collegial hatóságot nem képez. — A községi biróság kis- és nagyközségekben, az után a községi iskolaszék, óvodai felügyelő bizottság, közs. igazoló választmány, közs. egészségügyi bizottság, közs. árvaszék külön collegialis hatóságok.

főjegyző, a pénztárnok és számvevői személyzet tagjai egymással a rokonság és sógorság első fokában levő egyének nem lehetnek. Ezen összeférhetetlenségi ügyekben első fokulag a községi képviselet, másodfokon a törvényhatósági bizottság dönt, *melynek határozata ellen a közigazgatási biróságnál lehet orvoslatot keresni.*[60]

A községi elöljárók, segéd- és kezelőszemélyek, kivéve a főispán által élethossziglan kinevezett rendőrkapitányt[61] a tisztujitó széken (gyülés) választatnak és pedig:

Kisközségekben a birót és tanácsbelieket az *összes községi választók* (választó közönség), *a körjegyzőt és körgyámot* a szövetkezett helységek képviselőtestületeinek egyeteme választja;

nagyközségekben a birót, a tanácsbelieket és közgyámot a *választó közönség*, a községi jegyzőt és községi orvost, állatorvost, a mennyiben a nagyközönség maga külön orvost vagy állatorvost tart, a *képviselőtestület* választja.

Azt, hogy a *körorvos* választásában mily arányban vegyenek részt az egyesitett községek, a képviselőtestületek és a járási hatóság meghallgatása után az alispán esetről-esetre határozza meg.[62] A határozat a közigazgatási bizottsághoz felebbezhető, melynek határozata ellen a *közigazgatási biróságnál kereshetni* orvoslást (1906 : XXVI. 30. §.).

[60] A jegyző és biró ily rokonságban akkor sem lehet, ha a községnek több jegyzője van. 1899. évi 3098. sz. közig. bir. hat. Ha mészáros és szatócsüzletet folytató egyén községi biróvá választatván, nem hajlandó üzletét felhagyni, a választás megsemmisitendő. Közig. bir. 1902. évi 1238. sz.

A törvényhatósági tisztség kizárási ok a községi elöljárói tisztségre választás tekintetében. Közig. bir. 1890. évi 1902. Városi ügyész és árvaszéki ülnök közötti rokonság nem zárja ki a megválaszthatás vagy együttműködés lehetőségét. Közig. bir. 1903. évi 429. sz.

[61] A rendőrkapitányok nem vehetnek részt a város vagyonát, gazdászatát, pénzügyeit, javadalmait érdeklő ügyeknek a tanács által való tárgyalásban és intézésében. Az 1886: XXII. t.-cz. felhatalmazta a belügyministert, hogy a rendőrkapitányok hivatali és szolgálati viszonyát, ugy a rend. tanácsu városok helyhatóságával, mint a törvényhatósággal szemben, a törvény keretén belül rendeletileg szabályozza.

Községi tisztujitás azon napon, melyen a közs. képviselő-testület megalakult, nem tartható. 1899. évi 2652. sz. közig. bir. hat. Községi tisztujitásnál a régi elöljáróság tagjai, mig hivatulakat utódaiknak át nem adják, szavazati jogukat gyakorolhatják. (1900. évi 892. sz. közig. bir. hat.)

Segédjegyzőválasztáshoz viszonylagos szótöbbség is elég 1905. évi 876. sz. közig. bir. hat.

[62] A hozzájárulás kérdésében a törvényhatósági közgyülés egyáltalán nincs hivatva dönteni. (Közig. bir. 1902. évi 3579. sz. hat.)

Hasonló rendelkezést tartalmaz a körállatorvos választását, illetőleg az 1888 : VII. t.-czikk 129. §-a, csakhogy itt már az alispán határozata ellen lehet a közigazgatási biróságnál orvoslást keresni.[63] Rendezett tanácsu városokban az elöljárókat a rendőrkapitány kivételével, továbbá a segéd- és kezelőszemélyzetet a képviselet választja.

Kis- és nagyközségekben a jegyzők, orvosok, állatorvosok, rendezett tanácsu városokban ezeken kivül a segéd- és kezelőszemélyzet tagjai *élethossziglan* választatnak; az elöljáróság többi tagjai kis- és nagyközségekben három, rendezett tanácsu városokban hat évre választandók.

Minden választás utján betöltendő elöljárói, segéd- és kezelőhivatali állomásra, kijelölésnek van helye. A kijelölés joga kis- és nagyközségekben, ***a birói, községi és körjegyzői, községi és körorvosi és állatorvosi állásokra, a tisztujitó szék elnökét*** illeti,[64] a többi állásokra a másodbiróét is beleértve, e jogot a ***képviselőtestület a tisztujitó szék elnökének vezetése alatt*** gyakorolja; rendezett tanácsu városokban egy bizottság — ***kijelölő választmány*** — állitja

[63] A községi jegyzők, körjegyzők, orvosok, körorvosok, állatorvosok, körállatorvosok állása nyilvános pályázat utján töltendő be.

A körjegyzőt, körgyámot választó képviseletek együttes ülése a főszolgabiró elnöklete alatt a kör székhelyén tartandó. Ez együttes üléseken a körgyámot, körorvost, körjegyzőt, mint közös szerveket csak egy szavazat illeti meg. (Közig. bir. 1902. évi 3659. sz. hat.)

A körorvost, körállatorvost választó gyülés, mely az egyesitett községeknek képviselőiből és elöljáróiból és a képviseletek által az alispán által meghatározott számban saját kebelükből kiküldött megbizottakból áll, az orvosi, illetve állatorvosi kör székhelyén, a főszolgabiró elnöklete alatt tartandó. Nagyközségekben rendszeresitett segéd- és kezelőszemélyzet kijelölése a képviselet, választása pedig a választó közönség joga; de a szabályrendelet eltérőleg intézkedhetik; a körjegyzőségeknél a segéd- és kezdőhivatali állásokra a kijelölés a tisztujitó szék elnökét, a választás a szövetkezett községek képviseleteinek egyetemét illeti. (Közig. bir. 1901. évi 6. sz. döntv.)

[64] Ez a főszolgabiró, általa megbizott szolgabiró, vagy az alispán által külön kirendelt helyettesük. Az orvosok kijelölése az 1876: XIV. t.-cz. 152. §-a szerint, a közs. közegészségügyi bizottság véleményezése után történik. Ha a kijelöltek egynek kivételével visszalépnek, uj kijelölésnek van helye. (1897. évi 859. sz. közig. bir. hat.) A főszolgabiró kijelölési jogát a képviseletnek át nem engedheti. (1897. évi 654. sz. közig. bir. hat.) A községi elöljárók választásánál minden választó saját szavazatán felül csupán egy meghatalmazás alapján szavazhat érvényesen. (1900. évi 1758. sz. közig. bir. hat.) Községi választásoknál a meghatalmazottaknak *nem szabad utasitást adni az iránt, hogy kire szavazzanak.* (1900. évi 1934. sz. közig. bir. hat.)

össze a jelöltek névsorát. Ez áll a tisztujitó szék elnökéből, mint elnökből,[65] általa a képviselet kebeléből meghivott két tagból és a képviselet által saját kebeléből választott két tagból. A kijelölő választmány határozatait indokolni nem köteles ugyan, de a jelöltek törvényes minősitésére és a nemzetiségi törvényre figyelemmel köteles eljárni. Minden állásra legalább 3 egyén jelölendő, ha van annyi qualificált jelentkező; ellenesetben a választás semmis. (Közig. bir. 1897. évi 75. sz. hat.)[66]

A választás felkiáltás vagy szavazás utján történik; választani csak a kijelöltek közül lehet. A szavazást az elnök elrendelheti; ha 10 választó kivánja, köteles elrendelni; a szavazás kis- és nagyközségekben a szavazók nevének és szavazatainak feljegyzése mellett, rendezett tanácsu városokban szavazatlapokkal törénik. Nagy- és kisközségekben a jegyző, orvos, biró, rendezett tanácsu városokban a tanács tagjai és a pénztárnok *általános*, a többi elöljárósági tagok, segéd- és kezelőszemélyzet *relativ* szótöbbséggel választatnak.[67]

A választás ellen 15 nap alatt a törvényhatósági bizottsághoz, ennek határozata ellen, azon *czimen, hogy az alkalmazott törvény vagy szabályszerü minősitéssel nem bir, vagy a választásnál a törvények és szabályok követelményei figyelmen kivül voltak hagyva, a közigazgatási biróságnál lehet orvoslást keresni* (1896 : XXVI. 28. §.).

Az elöljárósági tisztségek elfogadására kötelezettség nincs

[65] Ez az alispán vagy a törvényhat. által *külön* kirendelt helyettese.

[66] Községi tisztujitásnál nem lehet csoportonkint ajánlott egyénekre szavazni, hanem a jelölés és szavazás egyénenkint eszközlendő. (1903. évi 2334. sz. közig. bir. hat.) A községi tisztujitásnál azoknak, kik magukat jelöltetni kivánják, jelentkezniök kell, nem jelentkező egyének jelölése akkor sem történhetik, ha a betöltendő állásra három egyén nem jelentkezett; kivétel csak a birói állás betöltésénél van. (1903. évi 2140. sz. közig. bir. hat.) Községi tisztujitásnál a lelépő elöljáróság tagjai szavazati jogukat a tisztujitó közgyülésen gyakorolhatják. (1903. évi 1907. sz.)

[67] Az időközökben végleg megürült állások hasonlóan töltendők be; ideiglen üresedésbe jövő állások *helyettesités* utján; az időközi választások, nem élethossziglan választandó elöljárókra, az általános tisztujitásig szólanak; a helyettesités joga kis- és nagyközségekben a jegyzői, orvosi, állatorvosi állásokra a főszolgabirót illeti, rendezett tanácsu városban a képviseletnek az alispán elnöklete alatti gyülése helyettesiti a polgármestert, a többi állásra a helyettesités joga kis- és nagyközségekben a képviseletnek a főszolgabiró elnöklete alatti gyülését, rendezett tanácsu városokban a képviseletnek a polgármester vagy helyettese elnöklete alatti közgyülését illeti meg.

megállapitva; kivételt csak a kis- és nagyközségi biró állása képez, melyre történő megválasztást, csak *rendkivüli akadályoztatás esetén lehet visszautasitani* s a megválasztott azt 200 koronáig terjedhető *pénzbirság* sulya alatt, legalább egy évig viselni köteles. A ki a birói tisztséget már egy évig viselte, vagy a birságot lefizette, nem kötelezhető, hogy azt tovább viselje, vagy hat év leforgása előtt ujból elfogadja .Ha a biróválasztásnál három alkalmas egyén nem jelentkezett, a jelölteknek a törvényben megkivánt hármas száma a nem jelentkezett alkalmas lakosok sorából kiegészitendő (Közig. biz. 1905. 3363. sz.).

Rendkivüli akadályok esetén a megválasztott indokolt kérelmére a birói tiszt viselése alól az alispán *adhat felmentést;* ennek határozatát a törvényhatósági bizottsághoz felebbezhetni; *s a mennyiben a felmentés törvény ellenére megtagadtatott, a közigazgatási biróságnál lehet orvoslást keresni* (1896 : XXVI. 32. §.).

A megválasztott községi elöljárók, s a segéd- és kezelőszemélyzet minden tagja is, az 1886 : XXII. t.-czikkben foglalt formula szerint esküt, ha pedig azt állitaná, hogy ez vallási meggyőződésével ellenkezik, fogadalmat tenni köteles.[68]

76. §. A községi elöljárók javadalmazása s az ebből eredő teher viselése.

Rendes fizetést kell adni kis- és nagyközségekben a jegyzőknek, körjegyzőknek, községi, illetve körorvosoknak, községi, illetve körállatorvosoknak, rendezett tanácsu városokban az előljáróság,

[68] A kis- és nagyközségi szolgaszemélyzet alkalmazásáról a törvény nem rendelkezik; a rendezett tanácsu városokra kimondja, hogy azok, a szolgaszemélyzet alkalmazását szabályrendeletileg kötelesek meghatározni. (77. §.) Községi szabályrendelettel a kisbirói állás elfogadása kötelezővé nem tehető (1897. évi 1644. közig. bir. hat.) A közig. bir. 1899. évi 3098. sz. hat. szerint: *a*) községi alkalmazottak választása, felebbezés hiányában felülvizsgálat alá nem vehető; *b*) a tisztujitáskor megválasztott uj elöljárók, kik hivatalukat még el nem foglalták, a képviseletben nem szavazhatnak hivataluk alapján; *c*) több községi pénztáros alkalmazása esetén, mindeniknek igénye van az elöljárói tagságra.

A közig. bir. 1900. évi 4. sz. döntvénye is kimondja, hogy abból, hogy a törvényhatóság a közigazgatás érdekéből a község belügyeibe beavatkozhatik, nem foly, hogy a községi alkalmazottak választását, ha az ellen felebbezés nem adatott be, felülbirálhassa.

A közigazgatási biróság előtt panaszolható a törvényhatósági közgyülésnek valamely községi állás betöltésére kötelező határozata. (1903. évi 3993. sz. közig. bir. hat.)

segéd- és kezelő-személyzet minden rendes (rendszeresitett) tagjának. A fizetések, valamint az esetleges napidijak mennyiségét a község *szabályrendeletileg szabályozza;* kivételt képeznek: *a körjegyzők, községjegyzők, községi és körorvosok, községi és körállatorvosok* fizetései.*

A községjegyző és körjegyző javadalmazása, a község által természetben nyujtott lakáson vagy megfelelő lakpénzen felül 1600 koronánál, a rendszeresitett segédjegyzői állásra élethossziglan megválasztottak javadalmazása pedig 1000 koronánál kevesebb nem lehet.[69] Hol az 1904. évi illetményi törvényéletbelépteig a javadalom az emlitett összegeket el nem érte, azt az állam egészité ki.[70] Ugyanazon község vagy körjegyzőségben *rendszerint* csak egy segédjegyző igényelheti fizetésének állami hozzájárulással 1000 koronára való kiegészitését. Uj segédjegyzői állások akár állami kiegészitéssel, akár a nélkül, 1000 koronánál csekélyebb fizetéssel nem rendszeresithetők.[71]

A jegyzők ily minőségben eltöltött szolgálatuk után ötévente 100 korona pótlékot nyernek az államtól, e pótlékok összege 400 koronát nem haladhat tul. A jegyzők és segédjegyzők javadalma kiegészitésére és a korpótlékokra szükséges államsegélyt a *belügy-*

*) A községi és körjegyzők, valamint segédjegyzők illetményeinek szabályozásáról szól az 1904. évi XI. t.-cz.

[69] A község nem köteles természetben lakást adni a jegyzőnek. A segédjegyzőknek állásukból kifolyólag lakásra igényük nincs. (1897. évi 1750. sz. közig. bir. hat. és 1904. 85.766. sz. belügymin. rend.)

[70] Hol a községi pótadó 20 százalékon alul van, a jegyző vagy segédjegyző fizetése kiegészitését azon határig, a meddig a pótadónak 20 százalékon felül emelkedése nélkül lehetséges, a község köteles foganatositani.

A belügyminister különös okokból egy község több segédjegyzője részére is engedélyezheti az állami kiegészitést.

[71] A jegyzők javadalma kiegészitésénél nemcsak a készpénzbeli fizetés és személyi pótlékok, de a jegyzők által élvezett községi vagyon haszonélvezetének és a község által nyujtott terményjárandóságoknak pénzbeli egyenértéke is beszámitandó, de nem jönnek tekintetbe a magánmunkálatokért a némely hivatalos müködésért járó dijak, valamint a különféle általányok (irodai, fütési, világitási, uti, segéderő tartási), azok külön élvezete fenmarad. A jegyzői illetményekről szóló törvény végrehajtási utasitását 1904. aug. hóban adta ki a belügyminister.

Hol a községi pótadó 20 százalékon alul volt, a jegyzői javadalmazás kiegészitését, azon határig, ameddig az a pótadó 20 százalékon felül emelése nélkül lehetséges, a község volt köteles foganatositani.

Az egyszer megállapitott államsegély csak az állás megszüntetésével vonható el a községtől.

minister egy összegben bocsátja az illető vármegyék rendelkezésére.[72]

A községi orvosok és állatorvosok, körorvosok és körállatorvosok fizetését az illető képviselőtestületek, továbbá kis- és nagyközségekre nézve a főszolgabiró, rendezett tanácsu városokra az alispán meghallgatása után, a községek anyagi viszonyaihoz képest, *a törvényhatóság állapitja meg.*

Azt, hogy a körjegyzőség községei mily mértékben járuljanak a körjegyző, segédjegyző, körorvos, körállatorvos fizetéséhez s a többi közös kiadásokhoz, az illető képviselőtestületek és járási hatóság meghallgatása után, esetről esetre az *alispán* állapitja meg, kinek határozata ellen a *közigazgatási biróságnál lehet orvoslást* keresni (1896 : XXVI. 30. §.).

Azt, hogy a körgyám tartásával összekötött terhekhez a szövetkezett községek mily mérvben járuljanak, esetről-esetre a *közigazgatási bizottság határozza meg* (1877 : XX. 173. §.); e határozat ellen a *közigazgatási biróságnál lehet orvoslást* keresni (1896. évi XXVI. 30. §.).

A rendezett tanácsu városi polgármesterek évi javadalma azon fizetésnél, mely az illető törvényhatóságban a főszolgabirák, rendőrkapitányoké azon fizetésnél, mely a szolgabirák részére meg van állapitva, kevesebb nem lehet, s e javadalomhoz a működési és napidijak nem számithatók hozzá. (Közig. bir. 1900. évi 1324. sz. hat.)[73]

Azt, hogy a kis- és nagyközségekben, azon elöljáróknak, kiknek törvény szerint nem *szükséges* fizetést adni, adassék-e és mennyi fizetés, vagy másnemü javadalmazás, tekintettel az eddigi szokásra, a község vagyoni viszonyaira, az elöljárók elfoglaltságára, a községek maguk a fizetési szabályrendeletben állapitják meg.[74]

[72] Az államsegély a jegyzői nyugdij kiszámitásánál csak akkor számittatik be, ha ez irányban a vármegye intézkedik és az előálló tehertöbblet fedezéséről önmaga gondoskodik.

[73] A lakpénz tekintetében a törvény nem szól.

[74] Ugyane szabályrendeletben intézkednek az iránt, hogy a helyi viszonyokra tekintettel, mely elöljárói állomások köttessenek és mily mérvü vagyoni biztositék tételéhez.

A gyakorlat a községi körök közös terheinek elosztásánál a községi egyenes államadók összegét és a lélekszám arányát veszi alapul. A törvényhatóság nincs jogositva hivatalból felemelni a község által szabályrendeletileg megállapitható elöljárósági javadamakat. Az egyszer megállapitott fizetést, ha

A községi elöljárósági alkalmazottak nyugdijazásáról *kötelezöleg* nem rendelkezik a törvény az élethossziglan választott tisztviselöket, segéd- és kezelőszemélyeket illetőleg sem; egy kivétel mégis van, t. i. az elaggott *jegyzők, özvegyeik és árváik* sorsának biztositásáról a *törvényhatóság* az általa szabályrendeletileg alkotandó nyugdijintézet által, törvény szerint köteles gondoskodni. *E czélból több törvényhatóság is szövetkezhetik.*

Felemlitjük még itt, hogy a községi alkalmazottak és hozzátartozóik illetménye, ellátása, részeltetése ügyében hozott közigazgatási határozatok ellen, a mennyiben az vitás, hogy az illetőknek igényjogosultsága van-e és mekkora összeg illeti meg őket, *a közigazgatási biróság előtt lehet orvoslatot keresni.*[75]

77. §. A községi elöljárók kötelességei.

A községi törvény a községi elöljárók, segéd- és kezelőszemélyeknek hivatali kötelességeit, állásukból eredő jogviszonyait részletességgel nem szabályozta, s igy a községeket is megillető szervezeti autonomiánál fogva, ezek a törvény korlátain belül szabályrendeletileg rendezhetik azokat. Azon néhány elvi rendelkezést, a mi a községi törvényben az elöljárók kötelmeit illetőleg foglaltatik, a következőkben adjuk:

A községi elöljáróknak hivataloskodásuk egész ideje alatt a községben, illetőleg a körben kell lakniok. Azt, hogy a körjegyző, segédjegyző, körorvos, körállatorvos mely községben lakjék, az alispán állapitja meg, kinek határozata a körjegyzőre és segédjegyzőre nézve a törvényhatósági közgyüléshez, a körorvosra a közigazgatási bizottsághoz, a körállatorvosra nézve közvetlen a belügyministerhez felebbezhető.[76] A közgyám lakhelyét esetenkint a közigazgatási bizottság határozza meg.[77]

azok a törvényes minimumot meghaladnák is, leszállitani nem lehet. Kivételnek van helye, ha az illető község túlterhelését kimutatja s a leszállitást a törvényhatóság helybenhagyja.

Ott, hol a közbiztonsági tekintetek megkivánják, *a törvényhatóság elrendelheti*, hogy az elöljárók háza és egyéb vagyona a *község költségén* tüzkár ellen biztosittassék.

[75] Ugyanez áll az élvezett ellátás felfüggesztését vagy megszüntetését kimondó határozatokra nézve is. (1896 : XXVI. 27. §.) Előbb a birói gyakorlat az volt, hogy a községi tisztviselő fizetését, a közigazgatási forumok kimeritése után, a polgári biróság előtt is követelhette. Curia 1886. évi 3513. sz. döntv.

[76] 1886 : XXII. 67. §., 1876 : XIV. 144. §., 1888 : VII. 129. §.

[77] 1877 : XX. 173. §.

A községi elöljárók hivataluktól csak fegyelmi határozattal mozdithatók el. (69. §.)[78]

Az elöljáró, kinek megbizatása lejárt, az állásával járó kötelességeket mindaddig teljesiteni tartozik és az abból folyó jogokat is mindaddig gyakorolni hivatott, mig helyébe lépő utóda az állást el nem foglalta. Betegség miatt hivatalképtelenné lett elöljáró felmentése előtt ugyanoly eljárás alá esik, a minő a betegség miatti nyugdijazás esetén helyt foglal.

Az elöljáróság minden tagja büntetőjogi, vagyoni és fegyelmi felelősség alatt áll. Az elsőt a büntetőtörvény, a két utóbbit a *községi törvény* határozza meg; az idevonatkozó anyagi és eljárási jogszabályokat a közhivatalnoki jogban (III. könyv) adjuk.

A községi elöljáróság működésének ellenőrzésére nézve megjegyzendő, hogy ezt *azon belügyekben*, a melyekben a község a törvény korlátai között önállóan intézkedik, első sorban vagyis közvetlenül a képviselőtestület, felsőbbfokulag a kis- és nagyközségekben a főszolgabiró, a rendezett tanácsu városokban az alispán gyakorolja (98. §.); az állami és törvényhatósági ügyek tekintetében sincs ugyan kifejezetten kizárva a törvény által, a képviselet ellenőrzési joga, de a fenti rendelkezésből foly, hogy ezeket, illetőleg a közvetlen ellenőrzés a törvényhatóság szerveit és az egyes államigazgatási ágak helyi hatóságait (pénzügyigazgató, tanfelügyelő etc.) illeti meg. *Az állami és törvényhatósági rendeletek végrehajtásáért kis- és nagyközségekben a biró és a jegyző, rendezett tanácsu városokban a polgármester felelős első sorban.* Az egyes állami hatóságok az illető törvények és rendeletekhez képest, közvetlenül is — a járási hatóság kikerülésével — rendelkezhetnek az illető helyi államigazgatási (igazságügyi) ügyekben, a községi elöljárósággal. A főszolgabiró a körjegyzőségekhez tartozó községekre nézve a *körjegyzőhöz* intézi *rendeleteit, ki azt az illető község birájával együttesen vagy egyöntetüleg hajtja végre.* [79] [80]

[78] A fegy. eljárás szabályait az 1886 : XXII. t.-czikk tartalmazza. l. a III. könyvben.

[79] A főszolgabiró a községek gyámügyi működésére is gyakorolja a felügyeletet, de a részbeni teendőit a törvényhatóság, *az egész járásra vagy egyes községekre* nézve, külön megbizottakra ruházhatja. (1877 : XX. 175. §.) L. még a vármegyei ügyviteli és gyámügyi szabályzatot.

[80] Az 1901 : XX. t.-cz. felhatalmazta a belügyministert, hogy a községek ügyvitelére vonatkozó, lehetőleg egységes alapelveket rendeletileg megállapithassa, továbbá a községi és körjegyzői ügyvitelt a szóbeliség és közvetlenség lehető érvényesitésével etc. szabályozza. Az 1902. évi 126.000. sz. b. ü. m. r. a

78. §. A községi hivatalos nyelv.

A községi közélet az államélet kiegészitő részét is képezvén, szükséges, hogy a nemzeti egység érzete és nemzeti szellem abban is életre keljen, hatályosan érvényesüljön. Az állami nyelv használatának már ez okból is lehető tág tér biztositandó a községi közigazgatásban, testületekben és hivatalokban. A magyar törvényhozás a nemzetiségi egyenjoguság és a nemzetélet kivánalmait félreismerte akkor, a mikor a községi hivatalos életben a minimális mértékben sem tette kötelezővé a magyar nyelv alkalmazását, nem követelte meg annak ismeretét. Az 1868: XLIV. t.-czikknek idevonatkozó rendelkezése szerint:

a községi gyülések *maguk választják jegyzőkönyvük és ügyvitelük* nyelvét; a jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, a melyen vitelét a szavazatképes tagok egyötödrésze kivánja;

községi gyüléseken a szólás jogával birók magyarul szólhatnak, de a más anyanyelvüek a magyar nyelv mellőzésével szabadon használhatják anyanyelvüket;

a községi tisztviselők a községbeliekkel való érintkezésükben azok nyelvét kötelesek használni;

a község az államkormányhoz, saját törvényhatóságához annak közegeihez intézett beadványaiban az állam hivatalos nyelvét *vagy saját ügyviteli nyelvét*, más törvényhatóságokhoz, azok közegeihez intézett beadványaiban az állam hivatalos nyelvét vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét használhatja:

ha a községek az államkormányhoz intézett beadványaikban nem az állam hivatalos nyelvét használják, *az ily beadványokra hozott végzés* eredeti magyar szövegéhez, a *beadvány nyelvén* eszközölt hiteles forditás is csatolandó;

az ország minden egyes polgára saját községéhez intézett beadványait magyarul vagy *anyanyelvén*, más községhez intézett beadványait az állam hivatalos nyelvén, vagy az illető község ügyviteli, vagy jegyzőkönyvi nyelvén nyujthatja be.[81]

községjegyzői ügyvitelről kimondja: „Azon ügyekért, melyek elintézését a fennálló szabályok a jegyzőre bizzák, egyedül ez felelős.“ *Felelős azonban mindazon ügyek irásbeli elintézéseért is, melyek nem az ő, vagy nem kizárólag az ő intézkedési körébe tartoznak ugyan, de a melyek irásbeli* ellátását ő végzi. (2. §.)

[81] A magyar törvényhozás, mely községeink reformjával rövid időn foglalkozni fog, az államnyelv ezen példátlan feláldozását megszüntetni köteles. A községek belső ügyvitelében a magyar nyelv kötelezővé tehető, s az elöljárói

állásokra választhatóságnak feltételévé tüzendő ki az államnyelv ismerete. 1879 óta már az összes népiskolákban is módot nyujtott, sőt kötelességet állapitott meg a magyar állam a nemzeti nyelv elsajátitására s igy erős indolentia az, főleg a jobbmóduaktól, ha a magyar nyelvben jártasságot nem szereznek; ezek méltán volnának kizárhatók a közhatósági functiókból.

* * *

A községi közigazgatás menetének rendje szempontjából nagyjelentőségü a *községi jegyzői ügyvitelt* szabályozó 1902. évi 126,000. sz. belügymin. rendelet, mely a közigazgatás egyszerüsitéséről szóló törvény felhatalmazása alapján adatott ki s 1903. január 1-én hatályba lépett. E rendelet egységet teremtett a községi elöljáróság és képviselet hatáskörébe tartozó ügyek vitelében. Az ügyvitelt általában a községi, illetőleg körjegyzőre bizza, a ki köteles a községi életben előforduló mindennemü irásbeli teendőt felelősség mellett ellátni, kivéve azokat, melyekre a községnek oly szakközege van (közgyám, mérnök, számvevő, állatorvos etc.) ki az irásbeli teendőket is megfelelőleg el tudja látni. A rendelet szabályozza az iktatást, elintézést, elküldést, kézbesitést, irattári kezelést, képviseleti ügyek előkészitését és szól a jegyzők által végezhető magánmunkálatokról, kötelezvén a vármegyéket, hogy a munkálatok dijait 1903 julius 1-ig szabályrendeletileg állapitsák meg.

* * *

Horvát-Szlavonországokban a községek városi és egyéb községekre oszolnak. A városi községek 1886 előtt tulnyomórészt önálló törvényhatóságok voltak, azóta azonban az illető megyének bizonyos mérvben alárendeltettek, s annak képviseletébe képviselőket küldenek; a megyei közigazgatási bizottság hatásköre reájuk is kiterjed; szervezetileg nagyon hasonlitanak a városi törvényhatóságokhoz. (L. fentebb.) A városi község élén a városi főispán áll, ki lehet egyuttal a megye főispánja is; csak városi főispán az autonom országgyülésnek nem tagja. A városi főispánnak fizetése nincs.

A városi képviselet elnöke a város polgármestere. A városi község állami és országos (tartományi) igazgatási ügyekben a megyei hatóságok alá van rendelve, mig községi ügyei tekintetében közvetlen az országos kormány felügyelete alatt áll, tisztviselőinek fegyelmi hatósága és pedig a polgármesternek első, a többinek másodfokulag, a megyei közig. bizottság fegyelmi választmánya. A városi község képviselete a nép számaránya szerint, 12—24 tagból áll. A kormánynak joga van a képviseletet feloszlatni. A képviseletnek szabályrendeletre, uj állások rendszeresitésére és megszüntetésére, községi vagyon eladására, kölcsön felvételére, 20%-ot *meghaladó* pótadókivetésre vonatkozó határozata az országos kormány jóváhagyását szükségli. A képviselet végrehajtó közege a tanács és a polgármester. A tanács elnöke a polgármester, tagjait (4-et) a képviselet élethossziglan választja. A városi község tisztviselői kivétel nélkül a képviselet által választatnak és pedig a *polgármester a képviselet kebeléből 4 évre, a többiek élethossziglan.* A tisztválasztáshoz a képviselet tagjai oly hozzáadással hivatnak meg, hogy a ki a választásban, kellő indok nélkül részt nem vesz, *elveszti tagsági jogát és 50—200 koronáig* terjedhető birsággal sujtatik.

A községek második csoportját az egyes (különálló) és kerületi vagy *összetett* — több helységet, falut összefoglaló — községek képezik. Szervezeti joguk főforrása az ujabban módositott 1870 : XVI. t.-cz. Az egyes községek

körülbelül a mi nagyközségünknek felel meg; a kerületi község több falu egysége. A falu vagyonjogi személyisége meg van hagyva, de közigazgatási autonomiája és képviselete nincs.

A községi hatáskörben a törvény *saját vagy természetes és átruházott* hatáskört különböztet meg. A községi szervek: 1. a *képviselet*, mely a saját belügyekben való (természetes) hatáskört tulnyomórészt gyakorolja; 2. a biró a jegyzővel és a segédszemélyzettel. A képviselet legalább 12 és legfeljebb 24 tagból áll, ezen határokon belül a számot a megyegyülés határozza meg. *A képviselet egészben választatik* és pedig 3 évente, ugy *hogy egy harmadrész a községben legtöbb adót fizetők* sorából oly számu legtöbb adót fizető által választatik, a mily számu az egész képviselet.

A képviselet működését a járási főnök ellenőrzi, ki jogosult annak hatáskörén túl menő és a községi érdeket sértő határozatait felfüggeszteni és az ily ügyben a megyei közigazgatási bizottság döntését kérni. A megye fontos okokból a községi képviseletet feloszlathatja s uj választást rendelhet. A községi jegyzőt a képviselet élethossziglan, a többi tisztviselőket 6 évente, a járási főnök candidatiója alapján választja.

A községi közigazgatás költségei fedezésére szolgálnak: *a*) a községi vagyon jövedelme; *b*) *a hus és borital államadó jövedelem* (községbeli); *c*) ha ezek nem elegendők, községi pótadó vethető ki, mely iránti határozat, ha a pótadó 20%-on alul van, a járási főnök, ha a 20 és 40% közt van, a megyei közig. bizottság, ha 40%-on is felül van, az országos kormány jóváhagyása után hajtható végre.

IV. FEJEZET.

A község és törvényhatóság háztartása.

79. §. A háztartás jogának fontossága.

Azon jogszabályok, melyek a helyhatósági önkormányzat két egyetemes jelentőségü alakulatának, a községnek és törvényhatóságnak gazdálkodását, pénzügyét vagy a mi ezekkel — mint functió — ugyanegy, *háztartását* meghatározzák, önkormányzati (közigazgatási) jogunk nagyérdekü részét képezik. A törvényhatóság és községi helyi és országos érdekü müködése rendkivül sok és sokoldalu, ennek teljesitése nemcsak a szellemi erőnek, de a gazdasági javaknak is roppant sommáját emészti föl. Honnan vétessenek ezen anyagi javak, mily módon álljanak rendelkezésre az illető önkormányzat hatóságainak, mi módon biztosittassék ezek leggazdaságosabb beszerzése és felhasználása, a kezelés tisztasága, mily forrásokból és mily mérvekben meritsen a község és törvényhatóság, hogy az államgazdaság forrásait veszélyesen el ne apaszsza, segélyezze-e az állam az önkormányzati testületeket; mely állami adók vagy közjövedelmek engedhetők át e czélra leghelyesebben, mind megannyi problémák, melyekkel a törvényhozásnak jól számolni kell a községi háztartás jogának megalkotásánál. Különösen gondos figyelmet kiván azon tény is, hogy az önkormányzati — initiativ — tevékenység, az u. n. szabad autonomia közérdekü ügyeinek felkarolása, legközvetlenebbül függ a községi háztartás jogának szabályozásától, s hogy mig egyrészről a túl nagy szabadság az anyagi erők forrásainak kimeritése, könynyelmü kizsarolása és észszerütlen pazarlásra vihet, másrészt a szükkeblü megszoritás az önkormányzati szellem és tevékenység békóba verésével, megbénitásával lesz azonos.[1]

[1] Az önkormányzat pénzügye és ennek joga az összes pénzügyi jog szerves része. L. erről Magyar pénzügyi jogi kézikönyvem „Függelékét". Irodalmunkból megemlitendő mű Hegedüs Sándortól „Az önkormányzat pénzügye."

A községi törvény és a vármegyék háztartásáról szóló 1883. évi XV. t.-cz. *legfontosabb* forrásait képezik az önkormányzati háztartás jogának, ámde erre vonatkozólag még számos más törvények is tartalmaznak kiváló érdekü határozmányokat. Először a községi háztartásról szólunk, mert azon jogelvek, melyek erre nézve hatályban vannak, jelentékeny részükben a törvényhatósági városok háztartására is kiterjesztvék.

80. §. **A község jövedelmi forrása, különösen a községi vagyon.**

A községi szükségletek fedezése végett az 1886: XXII. t.-cz. szerint a község rendelkezésére állanak: *a községi vagyon, a községi lakosok és birtokosoktól* követelhető *adók* és egyéb *pénzbeli szolgáltatások*, a községi lakosok és birtokosok *kézi és szekeres munkaereje.*[2]

I. A községi vagyont illetőleg mindenekelőtt kiemelendő, hogy az, a mire a község tulajdonjoga vonatkozik, nem mindig képez *vagyont* vagyis nem mindig tényezője a községi háztartásnak. A községi utak, utczák, közterek községi tulajdont képeznek, de szabad közhasználatra szolgálván, a község financziális értékét nem képezik.[3] Lehet a községnek oly tulajdona, mely nem közhasználatra, de a lakosok és birtokosok *közös* használatára, vagy az egyesek, egyes osztályok arányos használatára van átbocsájtva s a község, mint testület czéljaira nem szolgál.

A községi vagyon egyébként ingatlan vagy ingó dolgokból, vagyoni értékü jogositványokból állhat. A község vagyonát, vagyonszerző képességét, a mennyiben a törvények ki nem zárják, *ipari és kereskedelmi vállalkozás által is értékesitheti.*

A községi vagyontól meg kell különböztetni a községi felügyelet alatt álló közintézetek vagyonát, a község kezelésére bizott alapitványokat, melyek iránt a községi törvény szintén bizonyos határozmányokat állit föl.

A községi háztartási rend első követelményekép ki van mondva, hogy a *községnek és a felügyelete alá eső közintézeteknek*

[2] A községi czélokra egyéb forrásokból származható jövedelmek is szolgálnak. Pl. fogyasztási adók kezelésére vonatkozó szabályok szerint bizonyos beszedési jutalék; ugyancsak bizonyos birságok, kihágási büntetéspénzek, melyek községi igazgatási czélu alapokba folynak. L. az 1901 : XX. t.-czikket.

[3] Ha csak a helypénz, utvám által jövedelmezőkké nem tétetnek. Az 1885. évi 52,322. sz. b. ü. min. elvi határozat szerint a községi közterek a község törzsvagyonát képezik.

vagyonát minden évben leltározni és a leltárt a zárszámadáshoz csatolni kell. A községi vagyonról a leltárak alapján a járási számvevőség *nyilvántartási* könyvet vezet.[4]

A községi utakról a községi utak törzskönyve, a község viziépitményei és vizszolgalmi tekintetében a vizikönyv képezi a hivatalos nyilvántartást.

A községi vagyonban való gazdálkodást illetőleg első irányelv, hogy a község törzsvagyona (tőkevagyona) *lehetőleg fenntartandó*, állagának csonkitása kerülendő; kivételes esetekben lehet csupán annak elidegenitését, lényeges átalakitását vagy felosztását[5] elhatározni, *a törvényhatóság jóváhagyása mellett.* A törzsvagyonnak ingatlanszerzés által növelése ugyancsak ily jóváhagyást igényel.[6]

A községi vagyon kezelésének, *hasznositásának módját*, a közköltségek fedezése *után fennmaradó jövedelmek* hováforditását, azoknak esetleg miként történendő *felosztását*, az egyes polgároknak azokból járó haszonélvezeti illetményeket és ezekért netán fizetendő dijakat, a képviselőtestület határozza meg és pedig a mennyiben mindezekre nézve a fennálló gyakorlat megváltoztatása czéloztatik, a képviselet az e végett tartandó közgyülést legalább 30 nap közbevetésével határozatilag előre kitüzni köteles.[7]

[4] 1893. évi 54,532. sz. belügymin. rend.

[5] A közlegelők felosztásánál az 1894 : XII. t.-cz. rendelkezései figyelembe veendők. Az erdővagyon szerzése, elidegenitése és kezelésénél az erdőtörvények és a kapcsolatos kormányrendeletek irányadók.

[6] A törzsvagyon elidegenitését, szerzését a képviselet csak az általa e végre legalább 30 nap közbevetésével külön határozatilag kitüzendő és kihirdetendő közgyülésében, összes tagjainak — ideértve a szavazattal biró elöljárókat is — általános többségével, névszerinti szavazással határozhatja el. Ha a képviselők e gyülésre kellő számban meg nem jelentek, ugyanoly módon ujabb közgyülés hirdetendő, s ha ezen sem volna meg a kellő szám, ezen gyülésből 15 napra egy ujabb gyülés összehivása elrendelhető, mely a jelenlevők többségével határoz.

A község felügyelete alatt álló intézetek törzsvagyonának elidegenitése, azok részére ingatlan szerzése iránt a községi képviselet ugyanily módon határozhat.

[7] A községi erdők az 1879 : XXXI. t.-cz. értelmében rendszeres gazdasági üzemterv szerint kezelendők; ez iránt külön rendelkezett az 1882. évi 28,794. és az 1885. évi 3596. sz. belügymin. rendelet is. A némely erdők állami kezelésbe vételéről szóló 1898. évi törvény szerint a községi erdők állami erdőhivatalok kezelésébe mentek át. A községi közlegelők használatára nézve az 1894 : XII. t.-cz., a községi vadászati jog és községi halászati jog hasznositása iránt a vadászati, illetve halászati törvény rendelkezik. L. II. könyvet. Ugyancsak az 1894 :

A községi törzsvagyon elidegenitését, ingatlan szerzését, a községi vagyon értékesitését, fennmaradó jövedelmei hovafordítását illető határozatokat, kihirdetésüktől 30 nap alatt, a község kötelékébe tartozó minden polgár és minden községi birtokos megfelebbezheti s azok a felebbezési határidő lejárta, illetőleg a felebbezés elintézése előtt *semmi esetre végre nem hajthatók.* A felebbezések felett a törvényhatósági közgyülés határoz s további felebbezés esetére a belügyminister dönt. Az egyeseknek a községi vagyonban való részesedésére vonatkozó, vagyis nyilvánjogi igényei nem részesülnek a közigazgatási biróság védelmében. Ha azonban magánjogi természetü vita keletkeznék, nevezetesen az volna kérdésben, vajjon azon vagyon, jövedelem, mely fölött a községi képviselet intézkedett, a község vagyonához, illetve annak szabad rendelkezése alá tartozik-e, a felügyeleti hatóság ezek eldöntésébe nem bocsátkozik, hanem csak egyezséget kisért meg, mi ha nem sikerül, a feleket a polgári biróság elé utasitja, melynek döntéséig a fennállott gyakorlat fenntartandó.

Ha ily természetü vitás kérdések a község és az egyesek között egyezségileg elintéztetnek, az egyezség is a felügyeleti hatóság jóváhagyását igényli; ha ez az egyezséget indokolandó határozattal jóvá nem hagyná, a kérdést köteles polgári per utjára utasitani.[8] [9]

A községi vagyon bérbeadása rendszerint nyilvános árverésen eszközlendő;[10] csak ha ez sikerre nem vezet, vagy a község érdeke *kivételesen* a magánuton való egyezkedést javalja, történhetik szabadkézből való bérbeadás; de az erre vonatkozó szerződés mindig a felügyeleti hatóság jóváhagyását igényli; máskülönben csak a hat éven túl terjedő *haszonbérletek* esnek jóváhagyás alá.[11]

XII. t.-cz. kimondja, hogy a községek, városok mezőgazdasági birtokai czélszerű gazdasági hasznositás szempontjából hatósági ellenőrzés alatt állanak.

[8] Az 1876 : XX. t.-cz. szerint törvényhatósági minőségüket elvesztett sz. kir. városok, továbbá a volt királyföldi 7 kir. város és a volt 16 szepesi város közül azok, melyek rendezett tanácscsal birnak, ezen vagyoni ügyekben a belügyminister közvetlen felügyelete alatt állanak.

[9] Mely rendkivüli eszközhöz nyulhat a község felügyeleti hatósága a községi vagyon megvédelmezése végett, azt fentebb a rendkivüli beavatkozási jog tárgyalásánál ismertettük.

[10] Az árverés módozatait, feltételeit a képviselet állapitja meg, s az árverést az hagyja helyben.

[11] Szolgabirák saját járásukban községi ingatlant nem bérelhetnek. 1885. 4199. sz. b. ü. min. rendelet.

A községi vadászterület bérbeadásánál az árverési feltételekbe, a vad-

A községi tőkepénzek elhelyezésénél azon szabályok kötelezők, melyek az árvapénzek elhelyezésénél, vagyis azok jóhitü pénzintézeteknél mint betétek, elhelyezhetők vagy egyeseknek is *kölcsön adhatók*: az illető pénzintézeteket a képviselet névszerinti szavazással jelöli ki; a kölcsönadás pedig 32 évnél hosszabb törlesztési határidőre nem szólhat és *pupillaris biztositék* követelendő.[12]

Eddig a községi pénztári kezelés és számvitel módját, a *belügyminister által megállapitott irányelvek* és a megyebeli községek külön viszonyainak tekintetbe vételével a *törvényhatóság* szabályrendelettel állapitotta meg.

A belügyministernek az irányelveket szabályozó rendelete az 1886. évi 23.354. sz. r.[13]

A közigazgatási eljárás egyszerüsitéséről szóló törvény ismét felhatalmazta a belügyministert, hogy a községek pénzkezelésére és számvitelére vonatkozó lehetőleg egységes alapelveket rendeletileg megállapithassa.[14]

állomány kimélése végett bizonyos megszoritások vehetők fel; a bérszerződés vadászat-rendészeti szempontból mindig alispáni jóváhagyás alá esik; ezen kivül szabadkézbőli bérbeadáshoz és 6 éven tuli bérlethez a törvényhatóság jóváhagyása is kell. (1883. 67,737. és 50,479. sz. b. ü. m. hat.)

A boritaladó iránt a *kormánynyal* kötött szerződések nem esnek törvényhatósági vagy belügyministeri jóváhagyás alá. (Dtv.)

[12] Vagyis olyan, a minőt az 1877 : XX. t.-cz. a gyámoltak és gondnokoltak (pupillusok) pénzeinek kölcsönadásánál kiván; ugyanis földbirtokra és házakra a becsérték egyharmadáig terjedhet a kölcsön; a házaknak biztositva kell lenniök; a megelőző jelzálogi terhek a becsértékből háromszorosan levonandók; a kölcsön csak a telekkönyvi bekebelezés után utalványozható; a kamatok félévi előzetes részletekben fizetendők. (1877 : XX. t.-cz. IX. fejezet.) Az 1898 : XXIII. t.-cz. 80. §-a szerint a községi tőkék a község területén működő, valamint a központi hitelszövetkezet üzletrészeibe és az utóbbi által kibocsájtott kötvényekbe elhelyezhetők.

[13] E rendelet a község vagyonleltára, a községi pénztárnok qualificatiója s esetleges cautiója és az utalv. jog iránt is tartalmaz fontos határozmányokat. A községi költségvetések és számadások körüli visszaélések megszüntetéséről szól az 1905. 71,784. sz. b. ü. m. r.

[14] Ugyane törvény 23. §-a szerint a közigazgatási hatóságok által hozott kihágási itéletek alapján befolyó büntetéspénzek, valamint az elkobzott és gazdátlan jószágok értékesitéséből befolyó összegek fele azon községet illeti, melynek területén a kihágás elkövettetett. E büntetéspénzek kezelését a belügyminister a pénzügyministerrel egyetértőleg kiadandó rendelettel szabályozza. A jövedéki kihágásokra szabott pénzbüntetésekre az idézett rendelkezések nem terjednek ki.

81. §. A községi adók.

I. Nagy horderejü a község azon hatósága, mely szerint azon esetre, ***ha terheit a községi törzsvagyon jövedelméből nem fedezhetné***, a községi lakosokra és birtokosokra *községi adót vethet ki.* A mai községi adóztatás rendszerinti módját *egyenes államadóknak pótlékolása* képezi és csak kivételes körülmények között lehet önállósággal szabályozott községi adónemeket, s adó jellegével nem biró pénzbeli közszolgáltatásokat megállapitani. A pótadók általán minden megengedett községi *czélra igénybe vehetők* s eltekintve attól, hogy bizonyos czélok végett kivethető községi pótadók maximalis mérve (pl. iskolai, óvodai pótadóké) törvényileg meg van határozva, a községi pótadóztatás mérve korlátozatlan, ugy, hogy a pótadók meg is haladhatják a pótlékolt egyenes állami adókat. Ez a jogállapot a közteherviselés egyenlékenységének érzékeny sérelmére vezethet, s tényleg vezetett is már hazánkban, mivel mig egynémely vagyonos község közigazgatási és szintén országos érdekü közmüvelődési terheit pótadó igénybevétele nélkül teljesiti, igen nagyszámu községünkben a községi lakosok és birtokosok az egyenes államadók terhét megközelitő, sőt meg is haladó községi pótadókat viselnek s ekkép a honlakosok a közigazgatás terheivel igen különbözőleg terheltetnek.

A községi pótadók nem mindig ugyanazon egyenes adónemek után vethetők ki, hanem *azon czél vagy érdek szerint*, melynek kielégitése végett igénybe vétetnek, különböző államadók lesznek pótlékolhatók, de csak *mindig egyenlő kulcs* (százalék) szerint.[15]

Lássuk a törvény határozmányait:

Kis- és nagyközségekben épúgy, mint rendezett tanácsu városokban, I. a község *minden tagját egyenlően érdeklő közigazgatási költségek*[16] *a föld-, ház-, keresetadó, nyilvános számadásra*

[15] Az u. n. „Zwecksteuersystem“ alapgondolata tehát behatolt községi adórendszerünkbe.

[16] Ilyen pl. a községi elöljárók, segéd- és kezelőszemélyek fizetése, községre háritott törvényhatósági, államigazgatási teendőkkel járó terhek, községi iskolai, óvodai, egyházsegélyezési, egészségügyi, szegénytartási kiadások etc. Katasteri térképek és telekkönyvi betétmásolatok költsége általános közigazgatási érdekü kiadások. (Közig. bir. 1900. évi 50 sz. hat.)

Ha apaállatok beszerzése történik (1894 : XII. t.-cz. 10. §.) a költségek azon állatokat igénybevevő anyaállatok tulajdonosainak terhére esnek. (Közig. bir. 1903. évi 3141. sz.)

kötelzeett vállalatok és egyletek adója, bányaadó, tőkekamat és járadékadó után vetendők ki;

II. azon költségek, melyek a földbirtok érdekében községileg viseltetnek, csak *az érdekeltek* földadója után;

III. azon költségek pedig, melyek ama két osztályba nem sorozhatók, milyenek *belrendőrségi és a közbiztonságra* vonatkozó kiadások, a föld-, bányaadó és a pusztai haszonbérlők kereseti adója kivételével, az I. alatt elsorolt egyenes államadók után vetendők ki. A pusztai alatt haszonbérlők itt csak a praedialis jellegü puszták haszonbérlői értendők. (Közig. bir. 1900. évi 879. sz. hat.) Éjjeli őrök költsége belrendőrségi kiadás (Közig bir. 1901. évi 468. sz. hat.)

A képviseletnek a pótadók jogalapját és arányát megállapitó határozatait a törvényhatósági bizottsághoz felebbeztetni s ennek határozatai ellen a közigazgatási biróságnál kereshetni orvoslást (1896. évi XXVI. 33. §.)

A község minden tagját egyenlően érdeklő kiadások fedezésére szolgáló pótadók kivetésének alapjául a *községhez közigazgatásilag* csatolt puszták, illetőleg havasok[17] és a rendszeres gazdasági (üzem) terv szerint kezelt erdőtestek után fizetett egyenes államadónak csak *fele vehető. Ez iránt másodfokon* hozott törvényhatósági határozat szintén közigazgatási birói útra vihető. (1896: XXVI. 33.)[18]

A gazdászati és mezei felügyelet költségeihez azok, kik e költ-

Községi ügyekben fuvarozási és küldöncz költségek az ált. közig. érdekű kiadásokhoz tartoznak (Közig. bir. 1900. évi 631. sz. hat.), ugyanez áll a községi előfogatozás bérbeadásából eredő költségekre is. (Közig. bir. 1900. évi 1875. sz. határfozata.)

[17] Mely tehát az 1871 : XVIII. t.-cz. előtt önálló puszta és havas volt; az önálló pusztai minőség kriteriumait, illetőleg a belügyministerium gyakorlatát szabályozó elvi szempontok összefoglalvák az 1886. évi 4410. sz. b. ü. min. rendeletben. (L. Közig. Döntvénytár.)

Csupán közigazgatásilag csatolt puszta minőség megállapitásához nem elég a „puszta" elnevezés, sem a külön adóterületi beosztás, sem a pótadókedvezmény bizonyos ideig való élvezete, hanem szükséges igazolni, hogy az külön praediumot képezett és az urbéri rendezésbe bevonva nem volt. (1899. évi 2142. közig. bir. hat.) A féladómentességhez szükséges annak igazolása, hogy a puszta az 1871 : XVIII. t.-czikk előtt egyik községhez sem tartozott s adóját is közvetlenül a kir. adóhivatalnál fizette. (Közig. bir. 1902. évi 2152. sz.)

[18] A községi és törvényh. pótadók a közs. törv. 130. §-a szerint mindenkor a folyó évi államadók arányában vetendők ki. (1897. évi 18,366. sz. b. ü. r.) Községi pótadóhátralékok után késedelmi kamat jár. 1905. évi 133,477. b. m. r.

ségeknek hasznát nem veszik és e tekintetben külön mezőőr alkalmazásával magukról gondoskodnak, járulni nem kötelesek. Egyébiránt a mezőrendőrségi törvény (1894: XII.) e felől részletesen határoz.[19] [20]

Oly községekben, hol még egyenes államadót nem fizetnek, (pl. uj telepitvények) a községi adóztatás módozatait és feltételeit azon időre, a község, a törvényhatóság által jóváhagyandó szabályrendelettel határozza meg.

A *helyi érdekü* vasutakra a község által az 1880: XXXI. t.-cz. 9 §-a szerint adható segélyösszegnek kivetési módozatait a lakosok és birtokosokra, a község a törvényhatóság jóváhagyása[21] mellett határozza meg. A határozat ellen a község bármely lakosa és birtokosa felebbezhet.

III. A *községi napszámosadó.* Az 1883: X. t.-cz. a napszámosok állami adóját megszüntetvén, az az után vethető községi pótadó is elesett, a mi egyes vidékek községeinek jövedelmét jelentékenyen csorbitá. Erre tekintettel az 1886: XXII. t.-cz. megengedi, hogy oly községek, melyekben a lakosok jelentékeny része napszámos és igy a napszámosok állandó mentessége a községi, megyei és iskolai adóalap *nagyobbmérvü* csorbitását idézte elő, a község csupán napszámból élő lakosaira, községi adót hozzon be és annak módozatait és feltételeit szabályrendeletileg határozza meg. Az ily adó évi összege azonban nem lehet nagyobb a törvényhatóság által megállapitott *egy napi községi átlagnapszám összegnél* vagy a *községben fizetett legkisebb mérvü községi adó felénél.*

IV. A *községek fogyasztási adói, hús- és borfogyasztási adó beszedési jutalékuk, részesitésük az italmérési jövedék hasznából.* Az 1899: VI. t.-cz. lényegesen módositá a községi háztartást, nevezetesen a községi (és városi) adóztatási jogot s bár ideiglenes hatályunak czéloztatik, eléggé fontos arra, hogy e helyen figyelmen kivül ne hagyjuk.

Mindenekelőtt rendeli a törvény, hogy 1899. évi julius 1-től kezdve az állami adók tárgyát képező fogyasztási czikkek után — kivéve az ugynevezett kövezeti vámot — a községek nem szedhet-

[19] L. a II. könyvet. Östermelési ügy.

[20] Vitás kérdések közig. birói utra vihetők.

[21] Helyiérdekü vasutak segélyezése iránti határozatok a törvényhatósági jóváhagyás után, külön kormányi jóváhagyást is igényelnek.

nek fogyasztási adót, vagy bárminő beviteli dijakat,[22] csupán a következő módon és mértékben;

A) A belügyminister a pénzügyministerrel egyetértve megengedheti, hogy egyes községek a bor után az 1887: XLVII. t.-cikkhez mellékelt árszabás szerinti borfogyasztási adó 20 százalékát meg nem haladó adópótlékot, a hus után ugyane törvényhez mellékelt árszabás szerinti húsfogyasztási adó 25 százalékát meg nem haladó adópótlékot szedhessenek.

B) Ugyancsak a bel- és pénzügyminister egyetértőleg megengedhetik, hogy a községek az ott fogyasztott égetett szeszes folyadékok után, a mennyiben azok foktartalma a százfoku szeszmérővel közvetlenül megállapitható, literenkint tiz, ha pedig az alkoholtartalom igy meg nem állapitható, literenként nyolcz fillért meg nem haladó adópótlékot szedhessenek; de az államadó alól mentes szesz ily adópótlék alá sem vonható.[23]

C) Ha valamely város 1899. évi julius 1. előtt az A) és B) alatti tételeknél magasabb bor-, hús- és szeszadópótlékot szedett, az emlitett ministerek egyetértőleg engedélyt adhatnak arra, hogy továbbra is e magasabb tételek szedessenek be.

D) Ha oly rendezett tanácsu vagy törvényhatósági város, mely az állami bor- és húsadó beszedési jogát bérelte vagy megváltotta s azok beszedési jogát törvényesen és teljesen gyakorolta, bebizonyitja, hogy ezekből és egyéb állami fogyasztási adók bérletéből, megváltásából vagy azok után szedett pótlékok és beviteli dijakból az 1895—97. évek valamelyikében több jövedelme volt, mint az A—C) pontok szerint szedhető pótlékokból, az ily városoknak addig, mig a városi és községi háztartás ügye gyökeresen rendeztetni fog, a különbözetet meg nem haladó összeg ***segélykép az államkincstárból engedélyezhető.***[24]

E) Kimondja végül a törvény a) hogy az állami borital- és

[22] S kártalanitás nélkül megszünik e napon az eddig bár jogszerüleg szedett adók és beviteli dijak követelésének joga.

[23] Ha az illető községben az állami borital és húsfogyasztási adó bérbeadatik, azok községi pótadója együttesen bérbeadandó lesz; és a község kérésére együttesen *bérbeadható* lesz a szeszfogyasztási adópótlék beszedésének joga is.

[24] Budapestre az 1899 : VI. t.-cz. 3., 4. §§. (Szöveg A—D.) nem terjednek ki; ennek a bel- és pénzügyminister megengedheti, hogy 1899. évi julius hó 1. után is, oly pótlékokat vagy beviteli dijakat szedhessen, mint előbb; a sör van kivéve annyiban, hogy ez után az adópótlék a felek által nem lesz befizetendő, hanem csak a mennyiség bejelentendő, s a főváros e mennyiségnek megfelelő söradópótlékot évente a kincstártól kapja meg.

húsfogyasztási adót megváltó és beszedő községek a törvényileg meghatározott (7. §.) beszedési jutalékban részesülnek; *b)* hogy a megváltott adók beszedési joga a község által csak házilag kezelhető; *c)* hogy ha a község haszonbérbe veszi az állami borital- és húsfogyasztási adót, azokat albérletbe csak nyilvános árverésen adhatja; és *d)* hogy az ily haszonbéri szerződések illetékmentesek, s az ily bérletek jövedelme sem III. osztályu kereseti, sem ált. jövedelmi pótadó alá nem vonható.

F) Itt emlitendő még a községek (városi törvényhatóságok) részesedése az italmérési jövedék hasznából.

Már az 1888: XXXV. t.-czikk rendelte, hogy azon községek, melyek a törvény hatálya előtt saját területükön az italmérési jogot birták, részesitendők az italmérési jövedék jövedelméből, ha az illető községben az italmérési jövedék *tiszta* haszna többet tenne, mint a mennyi a megváltási tőke kamata és törlesztési járulékai fedezésére szükséges. A részesülés mértéke ama tiszta jövedelemnek 10 százalékában volt megállapitva a kis- és nagyközségekre, 20 százalékban a rendezett tanácsu városokra, 30 százalékban a törvényhatósági városokra és 40 százalékában a zárt városokra.

Az 1899: VI. t.-czikk az emlitett részesedési arányt megszüntette és kimondta, hogy a tiszta jövedelemben eddig részesitett községek és városok javára 1899. évi január 1-től kezdve, évenként két egyenlő félévi részletben oly összeg fizetendő az állampénztárból, mely az 1895—97. években az illető községeknél a fentemlitett részesedés czimén *megemlitett összegek évi átlagának megfelel.* Ma tehát határozott, nem pedig változó összeg a részesedés, mely sem növekedésnek, sem csökkenésnek nincs alávetve, habár az állam tiszta haszna az italmérési jövedékből ingadoznék is.[25]

[25] Az 1899: VI. t.-cz. hatályát 1904. deczember 31-ig meghosszabbitá az 1901: XVIII. t.-cz. azon módositással: *a)* hogy az italmérési jövedékben való részesedési összegek a községek és városoknak ezentul egy összegben a tárgyévet követő januárban lesznek kifizetendők; *b)* hogy ha az 1899 : VI. t.-cz. 4. §-a alapján az állampénztárból segélyre igényt tartó községnek a bor, hús és szeszadó pótlékokból több jövedelme volna is, mint volt az 1901-ben, évi segélye megállapitásánál a bor, hús és szeszfogyasztási községi adópótlékokból eredő jövedelme csak az 1901-ben ily czimen elért jövedelem összegével veendő számitásba.

A határőrvidéki községek, melyek előbb is a regálé megváltási összegek kamatainak felét kapták, ennek élvezetében megmaradtak; a horvát-szlavon községeknek az 1888 : XXXV. t.-cz. 69. §-a alapján az italmérési jog jövedelméből való részesedés iránti igényére nézve külön törv. intézkedés helyeztetett

V. A *rendezett tanácsu város tágabb körü adóztatási joga* A törvényhatóság indokolt előterjesztésére, a kormány *kivételesen* megengedheti a rendezett tanácsu városoknak, hogy a város (belvagy kül) területén *illetékeket, helypénzeket, vámokat*[26] szedhessenek, sőt az állam által igénybe nem vett uj (önálló) *adónemeket*[27] *is hozhassanak be,* ha mindezek az *államjövedelem csökkenésével vagy az ipar és kereskedelem érdekeinek veszélyeztetésével* nem járnak. Nincs azonban joga a felügyeleti hatóságnak arra, hogy bármily sulyosak valamely rendezett tanácsu városban a pótadók, hivatalból elrendelhesse ama — rendkivülileg behozható — adók és más bevételnemek igénybevételét.

82. §. Naturalis szolgálmányok.

Bizonyos községi feladatok teljesitése céljából a község lakosainak és birtokosainak kézi és szekeres (igás) munkaerejét is jogosult közvetlenül igénybevenni a törvény által meghatározott módon és mértékben.[28] Legsulyosabb neme a természetbeli munkaszolgálatnak, a községi közmunka, melyet a község a községi vicinalis és közdülő utak és a községet védő gátak létesitése, vagy karbantartása végett vehet igénybe. A községi közmunkát, annak mérvét, az alóli mentességeket az útügyi törvény (1890 : I. t.-czikk) annak összeirását, megváltását, felhasználását az illető törvényhatóságok által alkotandó s a kereskedelmi minister által jóváhagyandó szabályrendeletek szabályozzák.[29] (1890: I. 50. §.) A községi törvény rendelkezése szerint a község belsejében (belterü-

kilátásba. (1899 : XXV. t.-cz. 38. §.) Az 1899 : VI. t.-czikknek a törvh. és r. t. városokban való végrehajtásáról az 1899. évi 32,785. sz. a nagy- és kisközségekben való végrehajtásáról az 1899. évi 51,416. sz. b. ü. m. r. szól. A községi fogyasztási adópótlék kezelésére vonatkozólag alkotandó szabályrendeletről szól az 1899. évi 53,598. sz. b. ü. m. r.

[26] Az út- és hidvámok engedélyezése mindennemü községek részére is az 1890 : I. t.-cz. értelmében történik. Vámok alatt a községi törvény másnemü vámokat, pl. behozatali vámot (Kapuadó) is ért. Nem kétes, hogy a kis- és nagyközségek is jogosultak községileg fenntartott közintézetek használatáért dijakat szedni.

[27] Tehát önálló *fogyasztási adónemeket is.*

[28] Vannak a községi lakóknak nem közvetlen községi czélu feladatokra szolgáló naturális szolgálmányai is, pl. a katonabeszállásolási, előfogati, rovarirtási, erdőtüzoltási kötelezettség stb.

[29] A specialiter közlekedési közterhet képező községi közmunkáról, valamint a községeknek u. n. útügyi csoportokká egyesitéséről a forgalom közigazgatásánál (II. könyv) szólunk.

letén) levő útak és egyéb közlekedési eszközök fentartásához szükséges szolgálmányok alól a községhez közigazgatásilag csatolt puszták és havasok, valamint a rendszeres gazdasági terv szerint kezelt erdők birtokosai ki vannak véve, ha a községben semminemü belsőséggel nem birnak. Ugyancsak nem tartoznak járulni a községi közdülőutak és a község határát védő gátak fentartásához sem, ha kimutatják, hogy az előbbieket nem használják, az utóbbiak pedig birtokaikat nem védik.[30] E két pontban meghatározott kivételekre nézve felmerülő kérdésekben elsőfokulag a község képviselete, másodfokon a törvényhatósági bizottság dönt, melynek határozata ellen a ***közigazgatási biróságnál lehet orvoslást keresni.***

A községi összes kézi- és szekeres munkaerőt igénybe veheti a község elöljárósága ***közveszély***, tudnillik: hófuvás, árviz, tüzvész, hegyomlás (1890: I. t.-czikk 123. §.) esetén a veszély elháritása végett.[31] Ez igénybevétel alól az előbb emlitett puszták, havasok, erdők birtokosai sincsenek kivéve és az ily közveszély esetén teljesitett munka a községi közmunkába be nem tudható. Számos törvények rendelkeznek még a községi közerőnek bizonyos közveszélyek, kárositások elháritása végetti kirendeléséről, igy pl. az 1879: XXXI. t.-czikk erdőégés esetére, az 1894: XII. káros növények kiirtása végett stb.

A naturalis szolgálatokhoz sorozhatók az ország igen számos községében régi szokás vagy statutum szerint fennálló kötelezettség alapján teljesitett éjjeli őrségi, kisbirói stb. soros szolgálat.

83. §. A községi adómentesség, a községi adó kivetése és beszedése.

A községi adók alól mentességet biztosit a törvény az államhivatalnokoknak, katona (honvéd) tiszteknek, törvényhatósági tisztviselők, segéd- és kezelőszemélyeknek, néptanitóknak, kis- és nagyközségek jegyzőinek és rendszeresitett segédjegyzőinek, any-

[30] E járulás kérdése egyébiránt a vizjogi törvény határozmányai szerint lesz elbirálandó a védgátak tekintetében. (1885 : XXIII. t.-cz.)

[31] A hófuvás, hegyomlás, árviz esetén a szomszédos község lakosainak az állami vagy törvényhatósági utak közlekedésének biztositása, felszabaditása végett közremunkálását részletesebben szabályozza az 1890 : I. t.-cz. 123. §-a. A tüzvész esetén való szolgáltatás az 1888. évi tüzrendőri kormányrendeletben van szabályozva. Az árvizveszély esetén való közerőkirendelésről az 1885 : XXIII. törvényczikknek vizrendőri szabványai intézkednek.

nyiban, hogy ezek *hivataluk után járó fizetésük vagy nyugdijuk után községi adót nem fizetnek.*

Hasonlólag nem fizetnek a lelkészek sem azon javadalmaktól, amelyet kizárólag az illető egyházi községben viselt lelkészi hivataluk után élveznek. A községek saját állami adójukat pótadóval meg nem róhatják. (1897. évi 442. sz. közig. bir. hat.) Néptanitók által tanitói minőségükben birt földek után sem a tanitó, sem a földek telekkönyvi tulajdonosa községi pótadóval nem terhelhető. (Közig. bir. 1900. évi 778. sz. hat.)

A községi pótadómentesség nem ad igényt közérdekü intézmények fentartása végett szabályrendeletek vagy engedélyokmányok szerint egyesektől követelhető járulékok alóli felmentésre (Közig. bir. 1900. évi 1711. sz. hat.)

A községi közmunka alóli mentességeket az 1890: I. t.-cz. 50. §-a állapitja meg; uj mentességeket a község nem állapithat meg. — A kik a községi közmunka alól felmentvék, a közlekedés biztositását czélzó közerőben sem kötelesek résztvenni.[32]

[32] 1890 : I. t.-cz. 126. §. Az 1892. évi 82.206. sz. b. ü. min. határozat értelmében a községi adómentes és közmunkamentes személyek általában mentesek a közveszély esetén kirendelt közerőben való részvétel alól is.

Községi elöljárók községi pótadójuk elengedésével nem jutalmazhatók 1892. évi 19,505. b. ü. min. hat. Állami házadótól ideiglen mentes házak, községi és iskolai pótadómentességre igénynyel nem birnak. 1889. évi 57,683. sz. b. ü. min. rend. Állami özvegyi ellátás közs. pótadóköteles. (1897. évi 1346. közig. bir. hat.)

Az állami szinházak szerződött személyzete, kir. közjegyzők, kir. birósági végrehajtók, mint nem államhivatalnokok, községi pótadókötelesek. A birósági végrehajtókra ezt az 1897. évi 463. számu közigazgatási birósági határozat is kimondja: felekezeti gymnasiumnak az adott államsegély alapján a miniszter által kinevezett tanára nem államtisztviselő és pótadóköteles. (1897. évi 678. sz. közig. bir. hat.) Az 1891 : I. t.-cz. szerint a szőlőterületeknek adott adókedvezmény megfelelő arányban a törvényh. és közs. pótadókra is kiterjed.

A kir. közjegyzők közs. pótadómentességgel nem birnak. 1889. évi 2519. sz. közig. bir. hat. — Pótadómentesség nem mentesit a tüzoltói rendelet alapján szedett tűzoltói járulék megfizetésétől. 1899. évi 2658. sz. közig. bir. hat. — Az 1901 : VII. t.-cz. a törvh. és községi adó alól mentesiti az államvasuti hivatalnokokat is. Kántortanitó kántorjavadalma csak akkor vonható pótadó alá. ha az a tanitói javadalomtól világosan elkülönithető. 1903. évi 222. sz. közig. bir. határozat. A községi pótadómentesség nem csupán a tanitókat, de a néptanitónőket és óvónőket is illeti. 1903. évi 1235. sz. közig. bir. hat. A tanitóképezdék tanári személyzetét a községi pótadómentesség nem illeti. 1903. évi 462. sz. közig. bir. hat.

Szabályrendelet alapján a lakások után kirótt utczatisztitási és szemét-

Mennyiben mentesek bizonyos személyek, vagyontárgyak, jövedelmek, ügyletek, áruk stb. a község (rend. tan. város) által *szabályrendeletileg behozható uj adónemek*, illetékek, helypénzek stb. alól, azt a község maga állapithatja meg. A közigazgatási biróság 1900. évi 913. sz. elvi határozata szerint olynemü egyezség, mely szerint a községi birtokosok és jogutódaik a községi terhektől örök időre felmentetnek, *joghatálylyal nem bir.*

A községi pótadók *egyéni* kivetését a községi közegek, községi vagy körjegyző, (rend. tan. vár. adóhivatal) eszközlik, mely ellen a közigazgatási bizottsághoz folyamodhatni. A közigazgatási bizottság az 1883: XV. t.-czikk szerint e czélra alakitott küldöttségében (l. megyei háztartás) határoz.

Az 1896: XXVI. t.-czikk 34. §-a *szerint, a községi pótadónak az egyes adófizetőkre való kivetése és beszedése, illetőleg a pótadómentesség tárgyában hozott közigazgatási bizottsági határozatok ellen a közigazgatási birósághoz* fordulhatni. Ugyancsak az állam által igénybe nem vett adónemeknek és a közvetett államadókra kivetett pótadóknak egyéni kirovása ellen, továbbá illetékek, piaczi helypénzek és vámok szedése, valamint egyes közérdekü intézmények (vizvezetés, csatornázás, világitás, kövezés, husvágás, éjjeli őrség, szemétfuvarozás) *létesitése és fentartása* czéljából, a szabályrendeletek, enegedélyokmányok értelmében *egyesektől* közigazgatási uton behajtható járulékok és dijak kivetése ellen is a közigazgatási biróságnál lehet panaszt emelni.[33]

A községi pótadó ott vetendő ki, hol az adóköteles jövedelemforrása, *földbirtok, bérlett telek, vállalat stb. van.*[34] Társulati al-

kihordási járulékot lakásuk után az állami tisztviselők is kötelesek fizetni. (1899. évi 3120. sz. közig. bir. hat.)

A szerződéses postamester nem állami tisztviselő, tehát a községi pótadó alól mentes. (Közig. bir. 1900. évi 1436. sz. hat.) Rend. tan. városok jegyzői községi pótadómentességre igényt nem tarthatnak. 1903. évi 1334. közig. bir. hat.

[33] Hogy mely hatóság határoz ezek egyéni megállapitása iránt közigazgatási uton, s legyen-e egy vagy több foku közigazgatási megállapitás, az iránt az illető járulékokat szabályozó szabályrendeletekben kell intézkedni. Közs. járdakövezési járulék dologi teher (1897. évi 604. sz. közig. bir. hat.) Ha a ház, melyet a dologi tehernek minősitett járdadij terhel *birói árverésen eladatik*, de a vételárból, annak elégtelensége folytán, a járdadij nem telik ki, az az *árverési* vevőtől nem követelhető, habár a szabályrendelet szerint a mindenkori tulajdonost terhelné is. (Közig. bir. 1901. évi 984. sz. hat.)

[34] Elévülési idő öt év a kivetett községi adónál, az elévülés kérdésében elsőfokon a közs. képviselete dönt. 1901. évi 58,400. b. ü. min. hat. A községi

kalmazottak azon állami adója után, melyet az 1875 : XXIX. t.-c. szerint a társulat köteles fizetni, a községi pótadó is a társaságtól követelhető.

A községi adók behajtásánál az állami egyenes adók kezeléséről rendelkező 1883: XLIV. t.-czikk határozmányai irányadók; az elévülés kérdésében e törvény 90. §-a alkalmazandó. A beszedés a községi közegek által az egyenes államadókkal együtt történik; *részletfizetések alkalmával a fizetett (behajtott) összeg azon arányban számitandó az állami és községi adótartozás törlesztésére, a mily arányban áll a hátralékos államadó mennyisége a hátralékos községi pótadó mennyiségéhez.*[35] A községi adót azok is a község pénztáránál fizetik, kik államadójukat közvetlen a kir. adóhivatalhoz szolgáltatják be.[36]

Tévesen befizetett községi pótadók és teljesitett más közszolgáltatások három év alatt visszakövetelhetők (1897. évi 341. sz. közig. bir. hat.) A községi pótadók után *késedelmi kamat* nem szedhető. (1890. évi 26.684. sz. belügymin. rend.) Ellenkezőleg itél a közigazgatási biróság.

Községi adóleiráshoz, törlés és elengedéshez a képviseletnek a törvényhatóság által jóváhagyandó határozata szükséges, de állami adóleirás és helyesbités esetén azon községi pótadó, mely a leirt államadó, illetve helytelen többlete után volt kivetve — szintén leirandó.[37]

és törvh. pótadó alapját a folyó évre, azaz a pótadó kivetési évére kirótt állami adó képezi (1900. évi 1147. sz. közig. bir. hat.) Cselédek utadómentességéből azoknak a többi pótadók alóli mentességére következtetést vonni nem lehet. (Közig. bir. 1901. évi 169. sz. hat.)

[35] 1883 : XLIV. t.-cz. 43. §. A községekre ráutalt állami fogyasztási adóknak az egyes adókötelezettekre való kivetésére nézve az illető pénzügyi jogforrások és az 1895. évi 28,905. sz. belügymin. rendelet intézkednek. Itt emlitendő még az 1895. évi 50,490. sz. fontos belügymin. rend. a fogyasztási adónak megváltása és az adószedés házi kezelése tárgyában.

[36] Állami költségvetési törvény vagy indemnity törvény hiányában (Exlex) csak az állami jövedelmek beszedése vagy állami kiadások megtétele törvényellenes, a községi vagy törvényhatósági jövedelmek, jelesül adók beszedése, behajtása jogszerü ily időben is, ha a községi költségvetés jogszerüleg megállapitva van. A községi és törvényhatósági pótadók közötti összefüggés oly külsőleges (technikai), hogy az állami adók beszedésének jogtalan volta nem vonja maga után e pótadókét is. L. még a M. Közigazgatás cz. szaklap 1899. január 15. számát. Igy fogta föl a közig. biróság is 1905. 894. sz. hat.

[37] A községi pótadó járulékos természete hozza magával, hogy a hol bár ideiglenes mentesség czimére az államadó nem fizetendő, ott a községi pótadó

84. §. A községi költségvetés és zárszámadás.

Minden községnek az önkormányzat szempontjából fontos jogát és kötelességét képezi, *költségvetésének évenkinti megállapitása*, évi zárszámadásának megvizsgálása és annak jóváhagyása iránti határozás.

A költségvetési előirányzatot az elöljáróság, rendezett tanácsu városokban a tanács terjeszti a közgyülés elé. A költségvetés szerkesztésének módját az 1886. évi 23.354. sz. belügyministeri rendelet irányadó elvei szerint, részletesen a törvényhatóság szabályrendelete határozza meg, a törvény annyit mond, hogy a költségvetésnek magában kell foglalnia a *község minden rendes* és rendkivüli kiadásait, különös tekintettel azokra, melyek fedezésére a *községet törvény kötelezi,*[38] a bevételek közé pedig felveendők minden jövedelmek, melyek eddig is *községi czélokra szolgáltak,* az előző év pénztári maradványaival együtt.[39]

A költségvetési előirányzat az illető őszi közgyülést megelőzőleg 15 napon át közszemlére teendő, rendezett tanácsu városokban azonfelül a képviselők között is kiosztandó. A közgyülés köteles a községi adófizetők által beadott észrevételeket tárgyalni; ott, hol számvevőség, költségvetési vagy gazdasági állandó szakosztály van, ezek véleménye az előirányzat felől előzetesen mindig meghallgatandó.

Az elfogadott költségvetés a kisebbség külön véleményével és az egyesek észrevételeivel, panaszával együtt felterjesztendő a tör-

nem vethető ki és fizetendő be. A közig. biróság ezt a községi pótadókat s a törvényhatósági útadót illetőleg ki is mondá. (L. különösen az 1904. évi 851. sz. és 1902. évi 1408. sz. közig. birósági itéleteket.) Kivételt csak és pedig szerintünk helytelenül, a ház utáni községi pótadónál tett, hivatkozással az állandó gyakorlatra, az adótörvények és szabályok hivatalos gyüjteményére (!), a községi pótadómentességet külön megadó 1871 : XLII., 1875 : IV., 1880 : XVIII., 1884 : XXII. törvényczikkekre.

[38] Jogerős közigazgatási, rendes vagy közigazgatási birói határozattal megállapitott tartozások szintén felveendők, a mennyiben a fedezésről más uton nincs gondoskodva. Jogerős itélettel megállapitott községi tartozás fedezése végett, ha a község vagyona jövedelméből nem fedezhető, pótadó vetendő ki és e pótadó fizetésére az is köteles, ki a követelést a község ellen birja, illetve per uton megnyerte. (Közig. bir. 1900. évi 2599 .sz. hat.)

[39] Szabályrendeletileg megállapitott személyi járandóság megváltoztatása, csakis a szabályrendelet módositása után, nem pedig az évi rendes költségvetés készitése alkalmával eszközölhető, 1886. évi 24,161. sz. belügymin. hat. — A rend. tan. városok költségvetései, számadásai és leltárai szerkesztésére vonatkozik még a belügymin. 1890. évi 57,589. sz. b. ü. m. rendelet.

vényhatósághoz, mely *attól a jóváhagyást meg nem tagadhatja*, ha az: *a*) a törvény szabályai szerint állapittatott meg; *b*) az összes kiadások a községi vagyon jövedelmeiből, községi adó kivetése nélkül fedeztetnek és c) ellene panasz nem emeltetett.[40] Más esetekben a törvényhatóság a községi költségvetést részletesen felülvizsgálja, attól a helybenhagyást általában meg is tagadhatja, észrevételeit a községgel közli, azt uj költségvetés készitésére utasithatja s az ezt megtagadó község számára annak képviselete helyett a költségvetést azon *egy évre hivatalból megállapithatja.*

Ha a törvényhatóság a községi költségvetéstől a jóváhagyást, tudomásvételt megtagadja oly esetekben, midőn az a fentebb *a—c*) alatt felsorolt feltételeknek megfelel, a *község a közigazgatási biróságnál kereshet orvoslást.*[41]

A községi számadások a költségvetés rovatainak megfelelőleg készitendők s azokat kis- és nagyközségben egy tavaszi rendes közgyülésén a *képviselet maga vizsgálja meg.* A törvényhatóság gondoskodik arról, hogy évente a szükség szerinti számban kijelöltessenek *községen kivül álló* egyének, oly megbizással, hogy a kis- és nagyközségek számvizsgáló közgyülései megjelenvén, ott elnököljenek s a tapasztaltakról jelentést tegyenek. Ha ez minden évben minden községben nem lehetne is, ott, hol a vagyonkezelés iránt gyanu támadott, vagy a kiadások, főleg a községi adó jelentékenyen szaporodnak, *okvetlenül* meg kell történni. A netán akadályozott megbizottaknak helyettesitéséről az alispán gondoskodik.

Rendezett tanácsu városokban a számadásnak a közgyülés elé terjesztését a *számvevőség és az illető szakosztály* (küldöttség) *vizsgálata előzi meg* s ezeknek indokolt véleményével együtt azt közszemlére kell kitenni a községházánál, hogy arra a községi adófizetők észrevételeket tehessenek. A közgyülés az adózók észrevételeit tárgyalni köteles; a számadások, illetve az illető közgyülési határozat, a vonatkozó iratokkal együtt a törvényhatósághoz *jóváhagyás* végett minden esetben felterjesztendő. A törvényható-

[40] Ez esetekben a törvényhatóság egyes tételeket nem törölhet, sem meg nem változtathat. (Közig. bir. 1899. évi 3142. sz. hat.)

[41] A községi elöljáróság a költségvetés szoros betartására köteles; a megszavazott összegeket csak a meghatározott czélokra fordithatja, utalványozhatja; ha időközben előre nem látott körülmények következtében rendkivüli kiadás fordulna elő, annak fedezése ugyanazon módon eszközlendő, mely a költségvetés megállapitására nézve meg van szabva a törvény 123., 124. és 126. §-aiban.

ság a zárszámadásokat legkésőbb egy év alatt megvizsgálni és határozatot hozni köteles.[42]

A törvényhatóság határozatát akár a számadó, akár a község (képviselet) a belügyministerhez felebbezheti s ha bármelyik ennek határozatában sem nyugszik meg, annak kézbesitésétől három hó alatt a *községre illetékes polgári biróság előtt a számadás kifogásolt tételeinek megvizsgálását kérheti.* A község követelései a számadó ellen a vizsgálati tárgyalás minden fokozatán biztosithatók.

A községek az *általuk fenntartott* jótékony és közmivelődési intézetek számadásait is kötelesek évenkint a tavaszi rendes közgyülésen pontosan megvizsgálni. Kötelesek továbbá a kezelésükre bizott mindennemü *alapitványokat*, rendeltetésüknek megfelelőleg *ugyanolyan gonddal kezelni, mint a saját vagyonukat* és ezekről évenkint rendszeres kimutatást és számadást terjeszteni a *közgyülés elé.*[43]

85. §. A törvényhatósági háztartás.

A háztartás ügye törvényileg sem egyenlően van szabályozva minden törvényhatóságunkban. Nevezetesen eltérés van egyrészt a városi és megyei törvényhatóságok (törvényi) háztartási joga között, az előbbiek sorában ismét jelentékenyen különböznek egymástól a székesfőváros, Fiume és a többi városi törvényhatóságok.

[42] Ha a számadások ellen egyesek észrevételeket tettek vagy a községi képviselet kisebbsége külön véleményt adott be, a számadóknak a felmentés a törvényhatósági jóváhagyás előtt meg nem adható. (1886 : XXII. törvényczikk 143. §.)

[43] A községi szegényellátásra vonatkozó jogszabályokat a szegényügynél (II. könyv.), a községi illetőség szabályait a néprendtartás ügyeinél (II. könyv) tárgyaljuk.

[44] Városaink vagyoni helyzetére érdekes világot vetnek Paulovicsnak „Városaink vagyoni állapota hivatalos adatok alapján“ czimü 1896-ban Szegeden megjelent könyvében foglalt adatok. Törvényh. városaink *tiszta vagyona összesen* 289 millió forint, leggazdagabb Budapest: 102 millió, Szeged 19 millió, legszegényebb H.-M.-Vásárhely 1 millió 156 ezer forinttal. A pótadó 5 és 80% között változik, Budapesten az 25%-ot tesz, a házbérkrajczárokat nem számitva.

A rend. tan. városok vagyona *130 millió*, a passivák levonásával 80 millió, elől áll Brassó 6 millión felül. Néhányban még nincs pótadó; Zala-Egerszegen 86%.

a) Városi törvényhatóságok.

A vidéki városi törvényhatóságokban a háztartási jognak legfőbb forrása az 1886: XXI. és XXII. t.-czikk, a székesfővárosban az 1872: XXXVI. t.-cz., Fiuméban pedig a többször idézett 1872. évi városi statutum.

I. A községi vagyon leltározására, törzsvagyon fenntartására, ingatlan vagyon szerzésére, a törzsvagyon elidegenitésére, lényeges átalakitására, felosztására, a községi vagyon kezelésére, bérbeadására, tőkék elhelyezésére, a költségvetés elkészitésére, a költségvetésileg meg nem szavazott uj kiadások fedezésére, a közerőnek közveszély esetén való kirendelésére, a pótadó alóli mentességre, a zárszámadások elkészitésére, a számadásnak birói megvizsgálására, a község által fenntartott jótékonysági intézetek számadásainak megvizsgálására és a község által kezelt alapitványok kezelésére vonatkozólag fennálló szabályok[45] a törvényhatósági városokban is irányadók.[46]

A vagyonkezelés és számvitel módját a törvényhatósági

[45] 1886 : XXII. t.-cz. 109—114., 119—125., 127., 128., 136., 138., 139., 141., 144—147. §§. Az 1899 : VI. és 1901 : XVIII. t.-czikkeknek fentebb közölt határozmányai, továbbá az 1901 : XX. t.-czikknek a büntetéspénzek felerészére vonatkozó rendelkezése a törvényhatósági városokra is hatályos.

[46] Az elöljáróság helyett e városokban a tanács, a törvényhatóság, mint felügyeleti hatóság helyett a belügyminister értendő. A városi vagyon elidegenitését, lényeges átalakitását, ingatlan szerzését, a fennmaradó jövedelmek felosztását illető határozatok hozatalára jogositott közgyülés összehivásának és megtartásának határidejét a város szabályrendeletileg állapitja meg; de legalább nyolcz napnak kell az összehivás és megtartás ideje között esni. A vagyon szabad kézből való bérbeadását kimondó közgyülési határozat kifüggesztendő és az ellen minden a város *kebelébe* tartozó polgár (!) a tanács utján a belügyministerhez felebbezhet.

A közig. bir. 1898. évi 1131. sz. határozata úgy szól, hogy a törvényhatósági városhoz közigazgatásilag csatolt puszta nem részesül az 1886 : XXII. törvényczikk 130. §-ában megállapitott azon előnyben, hogy az ált. közig. költségek végett szükséges pótadó kivetésének alapjául állami adójának csak fele veendő.

A törvényh. város házi adója az ugyanazon évi állami egyenes adó arányában vetendő ki. 1899. évi 2740. sz. közig. bir. hat.

A költségvetés oly időben állapitandó meg az őszi rendes közgyülésen, hogy október 31-ig a belügyministerhez felterjeszthető legyen. A költségvetés és zárszámadás a tanács véleményes jelentésével a közgyülés előtt 15 nappal közszemlére teendők; azokra az egyes adózók a közgyülést megelőzőleg 5 nappal észrevételeiket a tanácshoz beadhatják, mely azokat tárgyalni és véleményes jelentéssel a közgyülés elé terjeszteni köteles. (1886 : XXI. 17. §.)

városok a belügyminister által jóváhagyandó szabályrendelettel eddig maguk állapiták meg, de az 1901: XX. t.-czikk szerint a belügyminister felhatalmaztatott a rendeleti szabályozásra.

A kényszerköltségvetésezési jog (Zwangsetatisirung) a törvényhatósági bizottság helyett a belügyministert olykép illeti, hogy ha az valamely a törvény által reája rótt kötelezettség teljesitésére szükséges kiadást költségvetésébe felvenni vonakodnék, a kormány annak felvételét *elrendelheti* (1886. évi XXI. 6. §.). Ily kormányrendelet ellen a *közigazgatási biróságnál* kereshetni orvoslást.

A városi törvényhatóságok házi adója, a föld-, ház-, keresetadó, nyilvános számadásra kötelezett egyletek és vállalatok adója, bányaadó, tőkekamat- és járadékadó utáni százalékokban vetendő ki, de a kormány a helyi viszonyokhoz képest, a városok indokolt felterjesztésére megengedheti, hogy közvetett államadókra is vethessenek pótadót, a város területén illetékeket, helypénzeket, vámokat szedhessenek és az állam által igénybe nem vett *uj adókat* is hozhassanak be, ha mindez az állam jövedelmei csökkenése s az ipar és kereskedelem érdekeinek veszélyeztetése nélkül eszközölhető.[47]

II. *A fő- és székváros* összes önkormányzati és közigazgatási költségei a közvagyonnak egyenlő elvek szerint értékesitendő jövedelmeiből és az államadó után szedendő pótlékokból fedeztetnek; az adópótlék a fő- és székváros egész területén ugyanazon adóláb és adókulcs szerinti százalékokban vetendő ki. Fogyasztási pótadók, vámok, illetékek, helypénzek, az állam által igénybe nem vett uj adók behozatala oly feltételek mellett szabad, mint a tör-

[47] A törvényhatósági pótadó egyéni kivetése ügyében a városi közegek határozata a közigazgatási bizottsághoz felebbezhető. A közig. bizottság az 1883 : XV. t.-cz. (l. a megyei pótadónál) szerint alakitott küldöttségében határoz s határozatai ellen a közigazgatási birósághoz fordulhatni. (1896 : XXVI. t.-cz. 40. §-a.)

Ugyancsak a városi többi adók, fogyasztási adók után kivetett pótadók, illetékek, helypénzek és némely közérdekü intézmények fenntartása czéljából megállapitott járulékok egyéni kivetése ügyében, a szabályrendeletileg meghatározott közigazgatási hatóság határozata ellen, a közigazgatási birósághoz lehet fordulni. (U. o. 34. §.) Budapestre is vonatkoznak ezen közig. birósági esetek. Budapesten az ingatlanok átirási dija az ingatlant terhelő dologi tartozás, s ezért dologi kezesség czimén a terheltnek más vagyonára ki nem terjeszthető. (1897. évi 832. sz. közig. bir. hat.) Ugyane biróság 1897. évi 1427. sz. hat. szerint az átiratási dij a megfelelő kincstári illeték természetével bir.

vényhatósági városokban. Az uj adók behozatalát, a meglevők felemelését vagy leszállitását, ugyszintén 25 ezer forint értéket meghaladó vagyon elidegenitést, vagy uj kölcsön felvételét elrendelő határozatok csak ugy érvényesek, ha azok hozatalakor a törvényhatósági bizottság tagjainak legalább egynegyede jelen volt és a határozathoz a jelenlevők kétharmada hozzájárul.[48]

A fővárosi utak költségeinek fedezéséről és a fővárosi törvényhatósági útadóról az 1890 : I. törvényczikk különösen rendelkezik.[49]

A készpénzek hasznositása, pénztári kezelés és számvitel iránt a főváros szabályrendeletileg intézkedik.

A költségvetés minden évben legkésőbb *november* végeig megállapitandó, az előző évi zárszámadás pedig junius végeig megvizsgálandó. A belügyminister a költségvetést negyven nap alatt részletesen felülvizsgálja, attól a helybenhagyást általában meg is tagadhatja, észrevételeit a törvényhatósággal közli, azt uj költségvetés készitésére, illetőleg a felterjesztettnek kiigazitására utasithatja. Egyébként a fővárosban is a vagyonkezelésre, hasznositásra, költségvetés és zárszámadás elkészitésére, ennek megvizsgálására, az adókivetésre és behajtásra, e tekintetben érvényesithető közigazgatási birósági jogorvoslatokra oly elvek hatályosak, mint a vidéki városi törvényhatóságokban.[50]

[48] A fővárosi adóktól mentesek az állami és törvényhatósági tanitók és tanárok hivatali fizetésükre és nyugdijukra nézve. (Közig. bir. 3. sz. döntv.)

A budapesti átiratási dij a kincstári átiratási illeték pótléka, mely első sorban az átirt ingatlan tényleges tulajdonosától követelendő (Közig. bir. 1900. évi 601. sz. hat.), ezen dij, ha tartozatlanul fizettetvén, visszatérittetik, kamatmegtérités utána nem követelhető. (1900. évi 531. sz. közig. bir. hat.)

Az 1893 : XIV. t.-czikkben bizonyos fővárosi házaknál biztositott községi adómentesség, a házbérkrajczárokra nem vonatkozik, mert ezeket a *bérlők által fizetett nyers házbérjövedelem után a bérlők terhére, de a háztulajdonos adószámláján és az ő szavatossága mellett vetik ki, s azok a bérlők terhét képezik, de azok beszedése és beszolgáltatása a háztulajdonost terheli.* (Közig. bir. 1900. évi 1800. sz. hat.)

[49] L. II. könyv „Útügy".

[50] *Fiuménak* városi gazdálkodását illetőleg a fentérintett statutum főbb rendelkezései ezek:

a) minden ingó, ingatlan vagyon és hasznos jogositvány nyilvántartandó és pontos leltárban minden év márczius havában *nyilvánosságra* hozandó;

b) a községi jövedelemforrások *rendszerint* bérbeadás utján kezelendők;

c) községi vagyon, hasznos jogositvány elidegenitéséhez a képviselet

b) **A vármegyei háztartás.**

Lényegesen eltér a városi törvényhatóságokétól a vármegyék gazdálkodása. A vármegyék közigazgatási költségek fedezetének megszerzése tekintetében, az önkormányzati szabadság kisebb mérvét birják mint a városok, mert adóztatási joguk sokkal szükebb körre van szoritva, s nem csak az ugynevezett átruházott — közvetitett — közigazgatásnak, hanem a saját belügyeik intézésének terheit is túlnyomó nagy részben az állampénztár viseli,[51] mert a

tagjai kétharmadának jelenléte és az összes *tagok általános szavazattöbbsége* szükséges;

d) a költségelőirányzatot a tanács, az állandó bizottmány közreműködésével a leltárak és zárszámadások alapján oly módon állitja össze, hogy ez minden előrelátható bevételt és minden rendes és rendkivüli kiadást rendszeresen, czimekre, fejezetekre, rovatokra és tételekre osztva tartalmazzon és magában foglalja a községtől függő vagy általa kezelt intézetek költségvetését is;

e) a képviselet által megszavazott költségvetés jóváhagyás végett a ministeriumhoz felterjesztendő, mely, ha a rendes bevételek fedezik a kiadásokat, azt *egyszerüen tudomásul veszi; mindenesetre azonban indokolt észrevételeket tehet, melyeket a képviselet tárgyalni köteles;*

f) ha a bevételek nem elégségesek a fedezetre, a képviselet köteles *uj jövedelmi források, vagy kölcsön által a hiányzó összegről gondoskodni;*

g) ha valamely előirányzott összeg kiadása az év folytán nem mutatkozik szükségesnek, vagy a képviselet nem véli azt azon czélra forditandónak, azt *más, de csak ugyanazon kiadási rovatban foglalt tárgyra fordithatja;*

h) az évi zárszámadás közszemlére teendő s a választók által esetleg tett észrevételek figyelembe vételével, legkésőbb június végeig a közgyülés által letárgyalandó.

51 Ezen helyzet az osztrák provisorium alatt állott elő. 1861-ben ugyanis a megyék visszaállittattak, de midőn az alkotmányt nem állitották teljesen vissza, a megyei tisztviselők tömegesen leköszöntek s a kormány kénytelen volt hivatalnokokat kinevezni, kik névleg megyei hivatalnokok voltak ugyan, de fizetésüket és a megyei közigazgatás költségeit az állampénztárból nyerték; mikor azután a megyék alkotmányosan visszaállittattak, a költségvetés e módja fennmaradt s fenntartandónak is bizonyult, mert különben a megye lakosságára vetendő adók, elviselhetlenek lettek volna. Lechner, „Közig. jegyz." I. köt. 314. l.

A régi megyei hatóságban az adóztatási jog az önkormányzat elve szerinti szabadsággal érvényesült. Az 1486: LXIV. t.-cz. alapján a megye közigazgatási költségei fedezésére saját tagjaira, vagyis a főpapokra, főnemesekre, vagyonnal biró köznemesekre háziadót vethetett ki. Az 1875: III. t.-cz. által szabályozott betegápolási pótadó (megszünt), az 1879: XXXVII. t.-cz. beszállásolási pótadó kivetésére jogositá fel a vármegyéket. Az 1883: XV. t.-czikk a törvényben kijelölt czélok végett 3, legfeljebb 5%-os megyei pótadó, az 1890: I. t.-cz. 10%, esetleg 13%-os törvényh. utadó kivetését engedélyezte.

megyéknek jelentékenyebb jövedelmet hajtó ingatlan vagy ingó törzsvagyonuk, hasznot hajtó jogositványaik általában nincsenek.

A mai vármegye terheit fedezi:

I. A vármegyei vagyon, alapok, hasznos jogositványok jövedelmeiből vagy értékesitéséből; II. az állampénztárból nyert évi járulékból; III. a vármegyei pótadó hozadékából, esetleg az 1890: I. törvényczikk értelmében szedhető utvámból.

Ezekhez csatlakoznak még a vármegye pénztárát régi gyakorlat, avagy törvényes rendelkezések szerint illető jutalékok (pl. házipénztári számadási illetmények).

A vármegye minden *külön rendeltetéssel nem* biró jövedelme a közigazgatási költségek fedezésére forditandó. A megyeházi alapot[52] csak megyei épitkezésekre szabad forditani.

Az 1883: XV. által szabályozott háztartás keretén kivül eső, különös rendeltetésü alapok elkülönitve kezelendők[53] és felettük — a mennyiben a törvény mást nem rendelne — a törvényhatóság közgyülése, a belügyminister felügyelete alatt, illetve jóváhagyása mellett — rendelkezik. *A belügyminister a jóváhagyást, ha a vonatkozó határozat törvénybe vagy szabályrendeletbe nem ütközik és ellene a szabályszerü határidőben felszólalás nem történt, csak az esetben tagadhatja meg, ha a határozat az alapok rendeltetését sérti vagy azok tőkeállományát megtámadja.*

A belügyministernek azon intézkedését, melylyel a jóváhagyását jogellenesen megtagadja, a közigazgatási biróságnál panaszolhatni (1896: XXVI. 38. §.).

A megyei vagyon értékesitése, hasznositása iránt azon elv mellett, hogy a törzsvagyon lehetőleg csonkitatlanul fentartandó. a közgyülés határozatilag vagy szabályrendeletileg intézkedik. Ingatlan szerzésére vagy elidegenitésére, kölcsönvételekre, helybenhagyott költségvetésben elő nem forduló terhes szerződések kötésére vagy felbontására és közművek emelésére vonatkozó határozatok végrehajtásához a belügyministernek külön indokolt felterjesztéssel kieszközlendő jóváhagyása szükséges; ha a minister a fölterjesztéstől *negyven nap alatt nem nyilatkozik,* a határozat helybenhagyottnak tekintendő.

[52] Mely eladott megyei ingatlanok árából képeztetett.

[53] Nyugdijalap, alap, útalap, stb. A vármegyei alapok nyilvántartásáról szól az 1902. évi 36,932. sz. b. ü. m. r. A vármegyei alapokról vezetendő tőkekönyvről szól az 1906. 110,148. sz. b. ü. m. r.

Az állampénztári járulék felett, melyet a vármegye közigazgatási (és gyámhatósági) költségeinek fedezése végett kap, a részleges intézkedési, hovaforditási (költségvetési) jog a törvényhatóságot illeti; a kik ebben részesülnek, azok a megye és nem az államkormány által részesitetteknek tekintendők. Az egyes megyék részére megállapitott évi illetményt előleges havi részletekben szolgáltatja az állampénztár. Annak meghatározása, hogy melyik megye mennyit kapjon, a törvényhozást illeti meg.[54]

A megyei pótadóra vonatkozó fő határozmányok a következők:

Az egyes törvények (pl. az 1879: XXXVII., 1890: I.) alapján meghatározott czélokra kivethető pótadókon kivül a megyék *„közigazgatási, közgazdasági, közmivelődési, közjótékonysági“*[55] czélra, 3%-ot meg nem haladó pótadót vethetnek ki; a bel- és pénzügyminister előzetes engedélyével e pótadó 5%-ra emelhető; további *emelés csakis a törvényhozás külön felhatalmazása*[56] alapján eszközölhető.

A három százalékot meg nem haladó pótadó igénybevétele és mérve iránt rendszerint az évi költségvetés megállapitásakor kell határozni. *Kivételesen* a belügyminister jóváhagyása mellett *évközben is lehet, ha elemi csapások, vagy más előre nem láthatott események ezt igénylik.*

A megyei pótadó a megye egész területére egyenlő mérvüleg, a föld-, ház-, keresetadó, bányaadó, tőkekamat és járadékadó, nyilvános számadásra kötelezett egyletek és vállalatok adója után vetendő ki, oly kivétellel, hogy azon pótadóhoz, mely kizárólag a

[54] Az összes megyék járulékát az 1883: XV. t.-cz. 4 mill. 515 ezer frtban állapitá meg és a törvényszékhez csatolt melléklet határozta meg az egyes megyéket illető összegeket. Az 1893: IV. t.-cz. 4.947,500 frtra emelte ez összeget s c) mellékletben megállapitá az egyes megyék jutalékát. E növelés az 1893: IV. t.-czikk szerint első sorban az 500 frtnál kisebb javadalmazásu tisztviselők javadalmazására volt forditandó. Ujabbi évek költségvetési törvényei tovább emelték a megyék javadalmazását, mely 1902-ben már 13 millió koronát tett ki. Az alap, mely szerint a törvényhozás az egyes megyék járulékait megállapitá, az illető megyében fizetett állami egyenes adó volt. Az állam terhe jelentékenyen növekedett 1904-ben azáltal, hogy a megyei tisztviselők illetményeit szabályozó törvény az összes alkalmazottak fizetése és lakbére terhét az állam pénztára vette át; ma ehhez a megyék saját jövedelmükből nem járulnak hozzá.

[55] Valamennyi czél közigazgatási tevékenység tárgya; a törvény a *„közigazgatási“* czél alatt itt különösen a vármegyei hatósági igazgatás személyi és dologi kiadásait akarja érinteni.

[56] Külön törvényt kell érteni.

járások tiszti személyzetének illetményeire, vagy a járási hivatalok elhelyezésével egybekötött közigazgatási költségek fedezésére vétetik igénybe, a rendezett tanácsu városok hozzájárulni nem kötelesek. (1886: XXI. 16. §.)* A vármegye azon határozata ellen, melylyel a közigazgatási szükségletek fedezésére kivetett pótadóhoz a rendezett tanácsu városok hozzájárulás kötlezettségét és mértékét megállapitja, *a közigazgatási biróságnál kereshetni orvoslást* (1896: XXVI. 39. §.).[57]

A pótadó *kivetésének, kezelésének és behajtásának módját a megye belügyministerileg jóváhagyandó szabályrendelettel határozza meg.* A pótadó egyéni kivetésének lajstroma községenkint előre kihirdetendő nyolcz napon át közszemlére teendő; mely kitétel után nyolcz nap alatt, a magát túlterheltnek vélő fél, a közigazgatási bizottsághoz folyamodhatik, mely *e czélra alkotott küldöttségben*[58] [59] *határoz; határozata ellen a közigazgatási biróságnál lehet orvoslatot keresni.* (1896. évi XXVI. 40. §.).

Költségvetés és zárszámadás. A megyei költségvetés évente az őszi rendes közgyülésen, oly időben állapitandó meg, hogy az okt. 31-ig a belügyministerhez fölterjeszthető legyen. A zárszámadás a tavaszi rendes közgyülés által eszközölt megvizsgálás után, 15 nap alatt a belügyministerhez felterjesztendő. A zárszámadást

* A beszállásolási pótadónál való eltérésről L. a honvédelmi ügynél.

[57] A megyei pótadót kivető közgyülés határnapját 15 nappal megelőzőleg a törvényhatósági bizottság minden tagjához külön meghivás intézendő és abban kiteendő, hogy pótadó kivetése, emelése czéloztatik és minő czélra. Pótadó behozatalát kimondó határozat érvényességéhez, az ilykép összehivott közgyülésen jelenlevő tagok kétharmadának, névszerinti szavazás és a szavazatoknak jegyzőkönyvbe vétele melletti hozzájárulása szükséges.

[58] A vármegyei pótadóra vonatkozó határozatok hozatala és felterjesztése tárgyában kelt a b. ü. ministernek 1895. évi 67,450. sz. rendelete. Törvény nem menti fel a cs. és kir. katonai hivatalnokokat a törvényhatósági adó alól. Közig. bir. 1903. évi 3921. sz. hat.

A vármegyei pótadók kivetéséről és behajtásáról szól az 1903. évi 1410. sz. b. ü. m. r. - Az 1902: III. t.-czikk folytán a megyei pótadókat megyénkint a pénzügyigazgatósági számvevőségek, községenkint és a közvetlen adózókra a kir. adóhivatalok, más adózókra a községi jegyzók vetik ki.

[59] E küldöttséget minden évi első ülésében választja saját kebeléből a közigazgatósági bizottság. Elnöke a fő-, akadályoztatása esetén az alispán, tagjainak száma négy. Határozathozatal előtt a küldöttség a pénzügyigazgatót — amennyiben ez tagja nem lenne — vagy helyettesét, valamint a megyei számvevőt meghallgatja, ha pedig a felebbező fél kivánta, meghallgatni köteles. A százalék hibás kiszámitásából eredő tévedések, a fenti terminus lejárta után is kiigazitandók.

a költségvetés beosztásának (rovatainak) megfelelőleg kell szerkeszteni. A költségvetésnek és zárszámadásnak közszemlére tételét, az egyes adózók által tehető észrevételeket és azok tárgyalását illetőleg, azon szabályok hatályosak, melyek a városi törvényhatóságokban, azon eltéréssel, hogy a városi tanács teendői megyében az állandó választmányra hárulnak.

A belügyminister a megye költségvetését *egyszerüen tudomásul venni köteles* akkor:

a) ha a megye *saját jövedelmei* (1883. XV. 3. §.) és állampénztári jutaléka, kizárólag a közigazgatási és gyámügyi költségek fedezésére fordittatnak és e *költségek* az 1883: XV. szerint igénybe vehető pótadó nélkül fedeztetnek, *b)* a megyei törzsvagyon nem csorbittatik, *c)* s a költségvetés, illetőleg azzal kapcsolatosan igénybe vett pótadó ellen folyamodás nem történt.

Ha a minister e kellékek együttes megléte daczára megtagadja a tudomásulvételt, határozata ellen a közigazgatási biróságnál panaszt emelhetni. (1896 : XXVI. 38. §.) Ha a felsorolt kellékek — együttesen, cumulative — fenn nem forognak, ugy a belügyminister a költségvetést részletesen felülvizsgálja, észrevételeit a törvényhatósággal közli s *azt esetleg uj költségvetés készitésére utasitja.* Ha a megye a törvény által reá rótt valamely kötelesség teljesitésére szükséges kiadást költségvetésébe felvenni vonakodnék, a kormány a megfelelő összegnek a költségvetésbe beállitását elrendeli,[60] de az ily határozat törvényszerüségének megvizsgálása végett a megye a közigazgatási birósághoz fordulhat (1896 : XXVI. 38. §.).[61]

c) A megyei pénzkezelés és számvitel államositása.

Az 1902 : III. t.-cz. rendelkezése szerint, a ***vármegyék központi pénztári teendőit,*** odaértve a gyámhatósági pénzkezelést is,

[60] 1886: XXI. 6. §.

[61] A törvényhatósági háztartás jogát érdeklő kormányrendeletek közül felemlitendőnek tartjuk itt az 1893. évi *keresk. és belügymin.* rendeletet (Rend. Tára 2398. sz. lap), mely az állam vagy törvényhatóság terhére beszerzendő ipari és mezőgazdasági terménybeli szükségletek beszerzésénél követendő eljárást szabályozza. Elvül szolgál, hogy rendszerint nyilvános pályázat utján, versenyre felhivás és a bánatpénz tétele mellett történjenek az ajánlatok, s ezek elfogadásánál, megfelelő minőség és mennyiség mellett elsősorban a helyi ipar veendő figyelembe; külföldi ajánlat elfogadásához az illető minister felhatalmazása szükséges. Analog érdekü a belügymin. 1894. évi 59,381. sz. rendelete a villanyvilágitási berendezéseknek a törvényhatóságok és községek által — a hazai ipar figyelembe vételével leendő beszerzése iránt.

a megyei székhelyeken levő állampénztárak, t. i. a *kir. adóhivatalok látják el.* A megyei központi számvevőségi teendőket a *kir. pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségek* fogják végezni; azon vármegyékben, a melyek székhelyén pénzügyigazgatóság nincs, a számvitel iránt a pénzügyminister az illetékes pénzügyigazgatóság közegeinek kirendelése utján, a belügyministerrel egyetértve intézkedik. A járási hatóság pénzkezelése rendszerint postatakarékpénztári uton, a cheque- és clearing-forgalom igénybevételével történik. A *járási számvevői* teendők ellátása végett a pénzügyigazgatósági számvevőségtől a főszolgabirák mellé egy-egy járási számvevő osztatik be. Az összes megyei pénztári és számvevőségi teendők megszüntek e törvény életbeléptével, de teljes terjedelmében fenntartatott a megyének költségvetési, zárszámadási joga, rendelkezési hatalma, vagyona, bevételei, jövedelmei, illetve az „alapok" felett és ellenőrzési hatalma a megyei és községi pénzkezelés tekintetében.[62]

A jelzett államositás tehát bár fontos teendőket vont el a megyéktől s hivatali személyzetüknek tekintélyes részét megszüntette, a közvagyon feletti hatóságát lényegében nem érinté, s igy *önkormányzatát* életerejében meg nem támadta.

Minden vármegyei kiadás az illető kir. adóhivatalnál s minden vármegyei bevétel e hivatalhoz utalványozandó. Az utalványozási jog a jóváhagyott megyei költségvetésben engedélyezett összegek erejéig[63] az alispánt, a megyei gyámpénztárra pedig az árvaszéket illeti meg ezután is.

A kir. pénzügyigazgatósági számvevőségek és a járási számvevők, úgy az előzetes, mint az utólagos számviteli ellenőrzés tekintetében a *megyével*, illetve az *alispánnal, árvaszékkel és főszolgabirákkal szemben önállóan müködnek és e müködésükért* csak a pénzügyministernek felelősek, de a jelentéstétel és a közigazgatás, számviteli segédszolgálat tekintetében a vármegyének, illetve alispánnak, árvaszéknek, főszolgabiráknak alá vannak rendelve és ez irányban azok rendelkezéseit feltétlenül teljesiteni kötelesek.

[62] Az 1902: III. t.-czikk végrehajtási rendelete az 1902. évi 117,000. sz. belügymin. rend. Itt említjük föl az 1907. évi 77,877. sz. 1905. sz. belügymin. rendeletet: A közvetlen adófizetési jogosultságnak a vármegyei pótadókra való kiterjesztéséről.

[63] Ezen túlmenő utalv. csak az illető minister előzetes engedelmével történhetik. Az utalványok ellenjegyzésére az 1897: XX. t.-cz. 89. §-a alkalmazandó.

A pénzkezelés vizsgálatát a pénzügyigazgató az alispán és árvaszéki elnök közbejöttével teljesiti, de az alispán és árvaszéki elnök jogosult a számvevőség és a pénztárnok helyiségeiben bármikor megjelenni és a vármegyei, illetve gyámpénztári vagyonkezelést megvizsgálni.[64]

[64] A kir. állampénztáraknak (adóhivatalok) a vármegyei és gyámpénztári vagyon kezelésére vonatkozó teendőit részletesen szabályozza az 1902. évi 121,000. belügymin. és 3600. pénzügym. sz. a. kelt *utasitás;* a számvevőségi szolgálatot pedig az 1902. évi 122,000. b. ü. m. és 1902. évi 3600. p. ü. m. számu *utasitás.* — A járási pénzkezelés és számvitel részletes szabályozására nézve lásd az 1902. évi 134,500. és 1904. évi 79,000. sz. b. ü. rendeletet. A járási számvevők szolgálati utasitása 1904. augusztusban 74,000 sz. a. adatott ki. A járási számvevői intézmény 37 megyében 1904. október 1-én a többi megyében 1905. év folyamán lép életbe.

Az 1904. évi 48,421. sz. b. ü. m. rend. a vármegyei zárszámadások szerkesztését szabályozza.

V. FEJEZET.

A közigazgatási biróság szervezete, hatásköre és eljárása.[1]

86. §. A közigazgatási biráskodás.

Közigazgatási biráskodás a közigazgatási jognak birói jellegü közhatóságok által perszerü (Contradictorius) *eljárás mellett* való kiszolgáltatása, *a közigazgatási hatóságok tényei által okozott jogsérelmeknek, független biróság által való orvoslása.* A közigazgatási biráskodás szükségét megállapitó főokok röviden a következők:

A közigazgatási jog az összjogrend lényeges kiegészitő részét képezvén, teljes biztonsága, feltétlen tiszteletben tartása és érvényreemelése, a jogbiztonság elengedhetlen kivánalma, vagyis oly állami érdek és szükség, mely fontossága szerint minden más-

[1] A közigazgatási biráskodás kérdésének a külföldön gazdag tudományos irodalma van. Hazánkban, bár a kérdés mondhatni a hetvenes évek óta folyton a közélet és parlament napirendjén volt, sőt 1883-ban a pénzügyi közigazgatásban, legujabban az 1896: XXVI. t.-cz. alapján a közigazgatás igen számos ügyágára a közig. biráskodás megvalósult, a tudományos irodalom nem fejtett ki annak rendkivüli fontosságához mért munkásságot. Ha eltekintünk Concha Győző jeles dolgozatától. „A közigazgatási biráskodás az alkotmányosság és egyéni joghoz való viszonyában", Gruber Lajos egyetemi pályadijat nyert munkájától „A közigazgatási biráskodás eszméje, kellékei és alakzatai Európában", továbbá attól, hogy a magyar jogászgyülés 1882-ben és a magyar jogász-egylet a kilenczvenes években kétizben is napirendjére hozta és tárgyalta azt, a közigazgatási biráskodás irodalmát jómód a szakközlönyök és napilapok czikksorozatai, közleményei képezik. Remélni lehet, hogy ha az előkészités müvét nem teljesité is irodalmunk, a megalkotott közig. birósági intézmény beható ismertetése és kritikája által annak müködését és számos hiányának mielőbbi reformálását elősegitendi. Már eddig három terjedelmes commentár jelent meg az 1896: XXVI. t.-czikkhez, nevezetesen Zabulik László kolosi polgármestertől, dr. Falcsik Dezső egri jogtanártól és dr. Némethy Károly belügyministeri osztálytanácsostól. E müvek, valamint Gruber fent idézett monographiája a magyar közig. birósági intézmény sorsának parlamenti történetét is megvilágitják.

nak felette áll és okvetlenül kielégitendő. E szükség mérlegelése s egész hordereje szerinti méltatása vezette a modern államokat arra, hogy miként a jog egyéb ágaiban a közigazgatási jogban is *biráskodással*, birói jellegü hatósági szervek működésével védelmezzék és állitsák vissza a megsértett jogot.

A mindennapi tapasztalat bizonyitotta, hogy azon hatóságok, melyek a közigazgatás különböző feladataiban működnek, sikerre törő munkájukban gyakorta átlépik a jog szabályait, mely reájuk korlátot képez és sem ők maguk, sem pedig felelőségeik, melyek vezetése, irányitása, utasitása szerint eljárnak, nem képesek a jogaiban sértett magánosnak panaszát részrehajlatlansággal elintézni, a sértett jogot megvédelmezni. *E veszélyt a parlamentáris pártkormányzat meghatványozta, mert a pártérdeket ezer uton és módon kész a törvény végrehajtásánál a jogok rovására is szolgálni.*

A közhatóság jogsértéseit a ministerek parlamenti felelőssége sem el nem hárithatja, sem kellő orvoslásukat nem biztositja, mert lehetetlenség egy nagyobb állam közigazgatási szervezetének roppant számu intézkedéseit egyenkint a parlament birói széke elé vinni s esetenkint a minister jogi felelősségét érvényesiteni, de ha ez lehetséges volna is, mi megnyugvást sem nyujtana az uralmon levő többség a jog részrehajlatlan kiszolgáltatása iránt. Különben is a törvényhozó és végrehajtó hatalomnak nagymérvü, veszélyes egyesitése volna a parlamentnek közigazgatási biráskodása.

A közigazgatási szervek vagyoni,[2] fegyelmi és büntetőjogi felelősségének bármily szigoru szabályozása sem pótolhatja s igy nem teheti feleslegessé a közigazgatási jogsértéseknek független biróság hatáskörébe utasitását, mert a közigazgatás oly ténye is lehet jogsértő, a mely a *hatósági személy felelősségre vonását nem okadatolhatja*, vagyis a sérelmes intézkedés nem jár mindig a hivatali kötelességnek bünös vagy vétkes megszegésével. Nem ritka eset, hogy feladatukban buzgó hivatali személyek, teljes jóhiszemüséggel, köteles gondossággal eljárva, avagy teljesen menthető tévedésből ignorálják a jogi szabályt. A közigazgatási biráskodás nem érinti a *subjectiv felelősséget*, de veszi a hatósági intézkedést a vonatkozó jogszabályhoz való viszonyában, a mint Stein kifejezi, nem a „hivatalnok“, de a „hatóság“ felel a közigazgatási biróság

[2] Kártéritési.

előtt. („Haftung des Beamteten", „Verantwortlichkeit der Behörde.")

A közigazgatási jogsérelmek elintézésének az u. n. cselekvő (intézkedő) közigazgatás hatásköréből való kivételét, tehát a közigazgatásnak és közigazgatási jogszolgáltatásnak elválasztását legtovább késleltette azon aggály, hogy majd a közhatósági tekintély káros lerontását idézi elő az egyeseknek azon joga, mely szerint azok a hatósági intézkedéseket nem csak a felsőbb hatóság előtt panaszolhatják (panaszjog), hanem a hatóságot, mint valamely jogsértő felet, egy külön szervezett, a közigazgatás szervezetén kivül álló, független forum elé idézhetik (keresetjog) s vele peres úton, sértett jogaik felett nyilvános contradictorius tárgyalást folytathatnak; ehhez járult a bizalmatlanság, az intézkedő közigazgatással nem foglalkozó szerveknek közigazgatási érzékében, közigazgatásjogi képzettségében. Főleg ezek vezettek azon irányra az irodalomban és törekvésre a törvényhozásokban, hogy az intézkedő közigazgatás maga képesittessék az általa elkövetett jogsérelmeknek orvoslására, olykép, hogy ingyenesen hivataloskodó, független társadalmi elemek birói (peres) formák szerint határozzanak a közigazgatási jogvitákban (Gneist), a hogy kifejezni szokták a közigazgatáson belül szerveztessék a közigazgatási biráskodás. E felfogással szemben azonban mindinkább tért foglal azon helyes nézet, hogy a hatóságoknak sem lealacsonyitása, sem müködésüknek alárendelése, vagy megbénitása nem ered abból, ha concrét intézkedéseik a jogszerüség szempontjából, biróilag felülvizsgáltatnak s hogy a közigazgatási biróság nem magának, de a törvény parancsának rendeli alá a közhatóságot.

87. §. Eltérések a közigazgatási biráskodás valósitása körül.

Bár a közigazgatási jog birói védelmének szükségét ma minden modern államban egyaránt elismerik és nem tekintik azt többé a doctrinarismus, a szürke theoria követelményének, mégis nagyon sok eltéréssel találkozunk a közigazgatási birósági intézmény megvalósitása körül; néhol túlságos óvatossággal kezdeményezték az intéző közigazgatásnak a közigazgatási jogviták feletti biráskodástól való elválasztását, másutt határozottsággal érvényesitették azon felfogást, hogy a közigazgatási jog szervezeti és processuális igényei a magán és büntetőjogokéival mérkőznek.

A) A szervezeti kérdés vitája legfőkép a körül forog, vajjon a közigazgatási jogviták elintézésére ***külön biróság***, ***illetőleg biró-***

sági szervezet létesittessék-e, vagy pedig azok egyszerüen a fennálló rendes (magán- és büntetőjogi) biróságok hatáskörébe utaltassanak?

A rendes biróságok hivei azon principiumot hirdetik, hogy a „jog“ minden életviszonyokban egyenlő lényegü, s kell, hogy minden cselekvéshez és czélhoz való viszonyában egyenlő erejü legyen, azért egy *természetü* az összes jogszolgáltatás, egyenlők annak postulatumai; „Une eademque justitia“ s igy nincs semmi szükség külön közigazgatási biróságokra. Főképviselője e tannak Stein Lőrincz, Bähr Ottó, a francziáknál Broglie herczeg stb.

A külön közigazgatási biróságok hivei két lényegesen különböző alapon állanak, t. i. egy részük egyszerüen a rendes birói szervezet keretébe illesztett *közigazgatási szakbiróságokat* kiván, melyek tehát a közigazgatási jogot, *mint külön jogi szakot* hoznák kifejezésre és elismerésre a birói szervezetben, olyankép, mint a hogy a büntető, kereskedelmi, váltójognak, tengerjognak vannak saját *szakbiróságai.* Az ily közigazgatási biróságok hivei lényegben azonos elvi alapon állanak a rendes biróságok hiveivel, t. i. ezek is teljes elkülönitést kivánnak a közigazgatási, függetlenitést a kormányhatóságoktól, szükségesnek tartják mindazon jogelvek alkalmazását a közigazgatási biróságok alakitása, állása, müködése tekintetében, melyek a rendes biróságokra nézve is hatályban vannak. E nézet szerint főleg a szakismeret és szakképzettség hiánya miatt nem alkalmas a magán vagy büntető joggal foglalatoskodó biró a közigazgatási perek elbirálására; az administrativ törvények külön studiumot igényelnek, helyes magyarázatuk és alkalmazásuk a *közélet* viszonyainak ismeretétől függ; *a jog ugyan minden életviszonyban azonos elem,* de az életviszonyok különböző természetüek; a közélet és magánélet viszonyainak lényeges különbségét ismerjük el csupán a külön közigazgatási (szak) biróságokban.

Egészen más indokok és más módok szerint kivánják a külön közigazgatási biróságokat azok, kik a közigazgatási jogszolgáltatásnak a magán vagy büntetőjogitól való lényegbeli különbözőségét vitatják, kik a jognak hasonló feltétlenséggel való érvényesitését a közigazgatásra szükségtelennek, sőt veszélyesnek vélik, akik a közigazgatási jogot a közérdekek kivánalmai szerint kivánják kezelni, illetőleg feláldozni; a kik lehetőnek vélik azt a tételt: „fiat juspublicum pereat respublica“. Ezek a közigazgatási birósági szervezet isolálását nem, hanem az activ közigazgatással való belső kapcso-

latát tartják szükségesnek; a birói függetlenséget a közigazgatásnak önkormányzati — szabad társadalmi elemek bevonásával való szervezésével megvalósitottnak, a birói alaposságot a *testületi alakzat és peres eljárási formák által biztositottnak hiszik.* Vezéreszméjük, hogy az intéző közigazgatásban nélkülözhetlen alárendeltséget lehetséges kiegyenliteni a birói függetlenséggel, ha a hivataltól független elemeknek adjuk a hatóságot. Jellemvonása e tannak egyébként az is, hogy a közigazgatási biráskodás czélját nemcsak a közigazgatás jogszerüségében, de annak *igazságosságában*, a közigazgatási discretionarius hatalom egyenlékenységében, a mérték egyenlő alkalmazásában is találja, nemcsak jogsértő, de jogositványkép nem biztositott fontos anyagi vagy erkölcsi érdekeket sértő közigazgatási tények orvoslását is a közigazgatási biráskodás feladatának tekinti.

A gyakorlati államéletben ezen felfogás jelentékeny sikerrel dicsekedhetik, mint legkiméletesebb a közigazgatás hatalmának megszoritásában, mindazonáltal azt alig tekinthetjük másnak, mint átmenetnek a közigazgatási független birósághoz.

B) A közigazgatási biróság hatáskörének szabályozására nézve még sokkal divergensebb az elmélet és a törvényhozás.

Vannak, a kik a közigazgatási biráskodást az *egész közigazgatási jogrend* fentartására kiterjesztendőnek vélik, mig egy másik felfogás csak alanyi jognak, egyéni vagy testületi jogositványnak sérelmét is képező közigazgatási tények miatt tartja szükségesnek és megengedhetőnek. Az első abból indul ki, hogy a közigazgatási jogrend az állam saját érdekében tartandó fenn, s az egyesek esetleges jogositványainak oltalmazása nem czélja, hanem csak másodlagos — de *szükségkép beálló eredménye* az egész jogrendet felölelő közigazgatási biráskodásnak; a második szerint ott, a hol a közigazgatási jognak csak az állam közigazgatási érdekét tárgyazó szabálya van megsértve, a közigazgatási felsőbb hatóság, a kormány, mint ezen közérdek legilletékesebb védelmezője, legjobban képes megvédeni és helyreállitani a jogi rendet s ezért közigazgatási biráskodás mindig csak ellentétes jogokra hivatkozásnál vagyis valóságos jogvitánál foglaljon helyet, legyen a mint Sarvey mondja: „Die Thätigkeit, durch welche gegen einen auf sein entgegengesetztes subjectives Recht sich berufenden ... die Übereinstimmung der Verwaltung, mit der öffentlichen Rechtsordnung, oder das Gegentheil festgestellt wird."

A közigazgatási birói ügyek (Contentieux, Verwaltungs-

gerichtssachen) a törvényhozások túlnyomó része értelmében csak ott keletkeznek, hol a közigazgatás mint hatóság követett el jogsértéseket, de találunk oly szabályozást is, mely szerint egyeseknek, testületeknek közjogi jogot vagy kötelességet illető vitája közvetlenül[3] közigazgatási biróság elé vihető (Parteistreitigkeiten).[4]

A hatáskört illető nagy vitakérdés az, vajjon elvi *általánositás* szerint vagy pedig felsorolás által állapittassanak meg a közigazgatási perúton megtámadható intézkedések; az utóbbit specificatio, enumeratio vagy taxatio methodusának, casuisticus módszernek is nevezik. A törvényhozások jórésze átmeneti stadiumul a taxatiót választotta s nem adta meg minden jogsértőnek állitott intézkedésére a közigazgatási keresetet. Főhátránya e methodusnak az összes közigazgatási jogviták kimeritő felsorolásának lehetetlenségében áll,[5] következéskép ezen eljárás mellett, a jogviták egy része a közigazgatási birói védelemből kizárva marad, a közig. biráskodás „*kivételes*“ jellegü lesz.

Nem időzve azon szintén eléggé vitás és eltérőleg megoldott kérdéseknél, vajjon már az első vagy csak a felsőbb foku közigazgatási határozat ellen engedtessék-e a közigazgatási birói út, vajjon a ministeri forum, vagy az államfő személyes intézkedései ellen is igénybe legyen-e az vehető, vajjon ne kivántassék-e a létező közigazgatási forumok előzetes kimeritése, ne engedtessék-e párhuzamosan vagy alternative a közigazgatási panasz és peres út,

[3] Közigazgatási hatóság határozatának kikerülésével.

[4] Nem áll ugyan az a nézet, mintha közjogok csak közhatóság által lennének sérthetők, de bizonyos, hogy a közigazgatási hatóságok vannak első sorban hivatva, hogy a közjogoknak érvényt szerezzenek s csak ott van indokolva birói út, hol a hatóság válik a jogsérelem tényezőjévé.

A porosz Zuständigkeits-Gesetz (1883.) szerint „Der Entscheidung in Verwaltungsstreitverfahren unterliegen auch Streitigkeiten, *zwischen Betheiligten* über ihre in dem öffentlichen Rechte begründete Individualrechte und Verpflichtungen.“

[5] Másrészt azonban nehéz elvi alapon biztos határvonalat huzni a közigazgatási biráskodási és egyéb közigazgatási esetek között. Jellemző Odillon-Barrot franczia képviselő válasza, melyet a franczia képviselőház ülésén 1845. évi július 15-én adott Dufournak, ki általános szabálylyal meg akarta határozni a közigazgatási birói ügy forgalmát. „Avez vous la prétention — mondá — de régler cette limite, entre ce qui est administratif et ce qui est contieux, de résoudre le plus vaste probléme, qui se soit peut-étre présente non seulement á l'égard des legistes, mais des publicistes, un probléme qui ne se résoute pas que par les questions, mémes, par le sens intime du juge, par la nature qui se modofic á l'infini de contestations de litiges administratifs.“

még csak azon kiváló érdekü különbséget emeljük ki, mely szerint a közigazgatási biróság néhol teljes, vagyis az ügyeket érdemileg eldöntő, elintéző (meritorius, reformatorius), másutt csak a jogellenes közigazgatási határozatot hatályon kivül helyező, megsemmisitő (cassáló) joghatósággal van felruházva; sőt van példa arra, hogy még ennél is kevesebb a biróság hatalma, t. i. csak kötelező kijelentést tesz a perelt közigazgatási tény, jog vagy jogszerütlensége felett (1865. évi olasz törv.). A közigazgatási biróság érdemleges joghatóságában sokan valóságos intézkedő közigazgatást találnak, mi azonban ha elméletileg kifogásolható is, gyakorlatilag épen nem veszélyes, sőt közigazgatási jogsérelemnek rövid úton való orvoslását egyedül biztositja, a közigazgatás tekintélyét pedig a megsemmisités maga ép oly sulyosan érintheti, mintha az intézkedést helyette a közigazgatási biró egyenesen megteszi.[6]

[6] A külföld államainak közigazgatási biráskodási intézményei rendkivül érdekesek és tanulságosak reánk, már csak saját törvényhozásunk kellő méltatása czéljából is. Ámbár teljes részletességgel ez intézményeket itt nem ismertethetjük, nem mellőzhetjük a legnagyobb és a jogintézmények terén vezető államok alkotásainak legalább igen vázlatos, fővonások szerinti előadását:

I. *Ausztriában* a közjogi biráskodást két magas birói forum gyakorolja. Az alkotmány által biztositott politikai jogok sértése miatt emelt panaszok felett, továbbá a birói és közigazgatási hatóságok, valamint egyes tartományok képviselete és a legfőbb kormányhatóságok közötti hatásköri conflictusok eseteiben, az 1869. évi április 18-án kelt törvénynyel szabályozott *Reichsgericht* itél; az 1875. évi október 22-én kelt törvény alapján felállitott „Verwaltungsgerichtshof" pedig azon esetekben, *melyekben valaki valamely közigazgatási* — állami tartományi, kerületi, községi — *hatóság intézkedése vagy határozata által jogában magát megsértettnek állitja.* Ki vannak véve hatásköréből *a*) azon ügyek, melyekben a rendes biróságok itélnek; *b*) melyekben a Reichsgericht itél; *c*) melyek a monarchia két állama között közösek, vagy e két államban azonos alapelvek szerint intéztetnek, a mennyiben az intézkedés valamely közös vagy magyar hatósággal egyetértőleg történt, vagy közös megegyezéssel kiadott rendeleten nyugszik; d) azon ügyek, melyekben a hatóságok szabad belátásuk szerint jogositvák intézkedni; *e*) nyilvános hivatalokra és állásokra való kinevezések, a *mennyiben nem valaki mást illető kijelölési* vagy kinevezési jog megsértéséről van szó; *f*) fegyelmi ügyek; *g*) oly határozatok, melyeket valamely birákból és közigazgatási hivatalnokokból alkotott forum hozott; *h*) az adókivető bizottságok határozatai.

A közigazgatási biróságnál panasz csak akkor emelhető, ha az ügy közigazgatási uton *végleg* elintéztetett, s a biróság az utolsó közigazgatási forumnál elfogadott tényálladék alapján itél. A biróság csak cassatorius hatóságot gyakorol; az ujabb intézkedésre hivatott közigazgatási hatóságok kötelesek azon jognézethez alkalmazkodni, mely a közigazgatási biróság itéletében nyilvánul.

88. §. A magyar közigazgatási biráskodás vezérelvei.

A magyar törvényhozás több, mint egy negyedszázados consideratio és az 1883. évi XLIII. t.-czikkel szabályozott pénzügyi közigazgatási birósággal tett kisérlet és tapasztalat után megal-

A közigazgatási biróság a legfőbb törvényszékkel egyenrangu birói testület, tagjait a ministerelnök előterjesztésére a császár nevezi ki; a felerésznek birói qualificatióval kell birnia.

Az eljárás két részre oszlik, előzetes irásbeli eljárásra és a nyilvános szóbeli tárgyalásra; amabban rendszerint iratok, a panaszirat és ellenirat, de a biróság, ha az ügy előkészitésére szükségesnek véli, válasz és viszonválasz beadását is elrendelheti. A nyilvános szóbeli tárgyalásra a felek és érdekelt hatóságok megidéztetnek. A közigazgatási hatóság képviselőjét az illető minister, ha pedig a panasz tartományi vagy községi autonom hatóság intézkedése ellen irányzott, ez rendeli ki. A felek, ha a tárgyaláson nem személyesen jelennek meg, magukat csak ügyvéd által képviseltethetik. A felek elmaradása a tárgyalás megtartását nem gátolja.

A közigazgatási biróság és Reichsgericht közötti hatásköri összeütközések esetén egy mind a két biróság négy-négy tagjából alkotott tanács itél, a legfőbb törvényszék elnökének vagy helyettesének elnöklete alatt.

II. *Olaszországban* a közigazgatási biráskodás kettős szervezetü, jelesül: az 1865. évi márczius 20. törv. — Sul. contentioso amministrativo — kimondja, hogy minden ügy melynél magán vagy politikai jog jő kérdésbe, a rendes biróságok elé tartozik, bármikép legyen is abban a közigazgatás érdekelve és tekintet nélkül arra, vajjon a végrehajtó hatalom vagy a közigazgatási hatóságok az ügyben intézkedtek-e. A rendes biróság azonban csak vizsgálja és constatálja a hatóság jogtalan intézkedését, de nincs arra sem jogositva, hogy feloldja azt; e végett külön kell folyamodni az intézkedett közigazgatási hatósághoz, mely köteles alkalmazkodni a biróság véleményéhez. A rendes hatóság e szerint inkább csak jogi tanácsadó, jogilag minősiti a közigazgatási hatóság eljárását.

Más természetü azon közigazgatási biráskodás, melyet Italia az 1890. évi május hó 1-én kelt törvényben szabályozott, a közigazgatási érdeksérelmek és némely jogsértések orvoslása végett. A taxative felsorolt fontos hatósági intézkedések legtöbbje érdeksérelem; a taxatio egyébként az ujabb közigazgatási törvényekben folytattatik. E biráskodást elsőfokon az activ közigazgatásban fontos és sok irányu hatáskört betöltő „*tartományi közigazgatási bizottság*“ — Giunta amministrativa provinciale — gyakorolja, melynek elnöke és egy tagja hivatalnok, négy tagja pedig a tartományi közgyülés által saját kebeléből választatik négy évre; másodfoku biróság az államtanácsnak contentiosus osztálya. Az eljárás úgy az elsőfokon, mint az államtanács osztályánál *nyilvános* s általán a rendes birói eljárás elveinek alapján van szabályozva.

III. *Poroszország.* A porosz közigazgatási biráskodás alaptörvényeit az 1880-ban és 1888-ban ismételten módositott 1875. évi julius 3-án kelt törvény a közigazgatási főtörvényszékről és az 1883. évi augusztus 1-én kelt Zuständigkeitsgesetz képezik. A porosz közigazgatási biráskodás háromfoku: Gyakorolják azt a törvényileg felsorolt, jórészben valósággal *jogvitás,* kisebbrészt discretio-

kotta az 1896. évi XXVI. t.-czikket a közigazgatási biróságról, mely az 1897. évi január 1-én hatályba is lépett. Bár sok kivánni valót hagyott fenn e törvény, mindazonáltal azt, mint a modern

narius természetü ügyekben a *járási*, *városokban a városi választmány*, — Kreisausschuss, Stadtausschuss; — *a kerületi választmány* Bezirksausschuss és tisztán jogvitás esetekben, illetve jogkérdésekben, a berlini Oberverwaltungsgericht. A két előbbi testület, mely túlnyomólag önkormányzati elemekből áll, közigazgatást is teljesit, de a közigazgatási birósági ügyekben birói formák szerint szabályozott eljárás mellett — Verwaltungsstreitverfahren — jár el. A közigazgatási főtörvényszék csak peres ügyeket intéz.

A járási választmány a Landrath elnöklete alatt, a járási közgyülés által 6 évre választott hat tagból áll; kiknek egy harmada két évente kilép. A jár. választmáény a magasabb birói hivatalra qualificalt syndicust alkalmazhat, ki az ülésekben tanácskozó szavazattal bir. A *városi választmány* a polgármester vagy helyettese elnöklete alatt, a városi tanács által saját kebeléből választott négy tagból áll. A választás azon időre szól, mig a megválasztottak a tanácsnak tagjai. Az elnöknek vagy egy tagnak birói vagy magasabb közigazgatási hivatalra képesitett egyénnek kell lennie. Azon városokban, hol tanács nincs, a városi választmány négy tagját, a képviselet a választók sorából hat évre választja.

A kerületenkint (Regierungsbezirk) alakitottak Bezirksausschuss elnöke a Regierungspraesident, tagjainak száma hat; ezekből kettőt, kik közül egynek birói, egynek a magasabb közig. hivatalokra képesitettnek kell lenni, élethossziglan a király nevez ki, négyet pedig a kormányszéki kerület lakosaiból a *tartományi* választmány (Provinzialausschuss) hat évre választ. A Regierungspraesident az elnöklésben akadályozottnak tekintendő, valahányszor az ő intézkedései ellen emelt panaszt kell tárgyalni. A kerületi választmány tagjai a birói fegyelmi törvény alá tartoznak; fegyelmi biróságuk a közigazgatási főtörvényszék teljes ülése.

A berlini közigazgatási főtörvényszék itélőbirái egy elnök, a szükséges számu tanácselnökök és birák, kiket a ministerium előterjesztésére, a király élethossziglan nevez ki.

A tárgyalás minden forumon kötelezőleg nyilvános és ha a felek egyike is a közvetlen szóbeli tárgyalást kivánja, az elrendelendő. A járási választmány, mint közigazgatási biróság határozatai ellen felebbviteli forum a Bezirksausschuss; ennek *másodfoku* itéletei ellen, rendszerint csak felülvizsgálatot — Revisio — lehet kérni a közig. főtörvényszéknél, azon alapon, hogy a határozatnál a jog nem, vagy helytelenül alkalmaztatott, vagy az eljárás lényeges hiányban szenved. A közigazgatási perben hozott határozat végrehajtása iránt azon közig. *biróság elnöke intézkedik*, mely az ügyben elsőfokulag itélt.

A közigazgatási biróságok ügyei a taxatio szerint állapitvák meg; és pedig túlnyomórészt az 1883. évi illetékességi törvényben. A fejedelem, ministerium és egyes ministerek határozatai ellen nincs helye közigazgatási perútnak egy esetben sem. A felsorolt ügyek között önkormányzati tisztviselők fegyelmi ügyei is foglaltatnak.

A rendőri hatóságoknak rendőri intézkedései ellen *általában* lehet köz-

magyar jogállam egyik nagyfontosságu alaptörvényét üdvözölheti a jogbiztonság minden barátja. Indokolják ezen véleményt a törvény *alkotásánál szem előtt tartott és követett*, következő vezérelvek:

igazgatási biról védelmet igénybe venni, azon alapon, hogy az intézkedés a törvény vagy törvényes rendelet helytelen alkalmazása vagy figyelmen kivül hagyása miatt a panaszost jogában sérti vagy hogy nem léteznek azon ténybeli feltevések, melyek az intézkedést indokolnák. Hasonlólag *általában* közig. biról orvoslat vehető igénybe a hatóság *kényszer* intézkedései ellen, ha a főügyben, melynek foganatositására a kényszer alkalmaztatik, ilyen orvoslattal élni nem lehet.

IV. *Francziaországban az „administration contentieuse“* gyakorlására nincsenek az activ administratiótól teljesen elkülönitett és függetlenitett hatósági szervek. A franczia jog álláspontja, hogy a közigazgatási biráskodás annyi, mint biráskodó közigazgatás, vagyis a közigazgatásnak alkotó része, melynek szervezete épp azért nem különithető ki a rendes administrativ szervezetből. A „juridiction administrative“ két fokozatu: u. m. a départementonkint szervezett főnökségi tanács, *conseil de préfecture* és központilag az államtanács, illetőleg ennek vitásügyi osztálya és vitásügyi teljes ülése (*Section du contentieux* és *l'assemblée du contentieux*). A meghatározott számadási perügyekben, a legfőbb számszék — *Cour des comptes*, — némely közoktatási ügyekben, a közoktatási felsőbb tanács, — *Conseil superieur de l'instruction publique* — ujonczozási ügyekben a *Conseil de révision* felsőfoku, specialis közigazgatási biróságok gyanánt járnak el.

A *„conseil de préfecture“* elnöke a préfet, tagjai három vagy négy préfecturai tanácsos, — fizetett államhivatalnok, — a departementi „főtitkár, secrétaire générale“, ki a közérdekek képviselésére hivatott ügyész „Commissaire de Gouvernement“ szerepét tölti be. A Szajna megyében kilencz préfecturai tanácsos és négy kinevezett ügyész (commissaire de gouvernement) van. A conseil de préfecture hatáskörébe főleg a VIII. év pluviôse 28-án kelt törvényben felsorolt ügyek tartoznak, melyekhez ujabb törvények és a biról gyakorlat még számos eseteket csatoltak. Az eljárást az 1889. évi julius 22-én kelt törvény részletesen szabályozta. Ez eljárás előzetes iratváltásokkal kapcsolatos, nyilvános, közvetlen szóbeli tárgyalás. Ezen eljárásban rejlik a szervezete szerint éppen nem biról jellegü „Conseil de préfecture“ közigazgatási biráskodásának főbecse. A „Conseil de préfecture“, mint közigazgatási biróságról részletesen lásd e könyv irójának tanulmányait, a mely a „Közgazdasági és közigazgatási szemle“ (szerk. Jekkelfalussy József) 1894. évi folyamában jelent meg.

Az államtanács vitásügyi osztálya, az elnökön kivül hat rendes államtanácsosból áll, a hozzá beosztott „maitres de requêtes“ és „auditeurs“ csak akkor szavaznak, ha mint *előadók* müködnek; a vitásügyi teljes ülés az államtanács négy közigazgatási sectiójának két-két rendes tanácsosából áll; szükség esetén a vitás ügyekben még egy második ideiglenes osztály itél (section temporaire du contentieux), mely az elnökön kivül négy rendes tanácsosból és előadókból áll. Az államtanács mai szervezete az 1872. évi május 24-iki törvé-

I. a közigazgatási biráskodás csak *jogvitás* esetek eldöntésére van hivatva, vagyis a discretionarius hatósági működés czélszerü vagy igazságos, egyenlékeny kezelésének biztositására csak a közigazgatási felsőbb forumok előtti panasz szolgál továbbra is;

nyen alapul. Az államtanácsosokat a ministertanácsból kiadott rendelettel nevezi ki és bocsátja el a köztársaság elnöke.

Az államtanács, mint közigazgatási biróság, részben mint egyetlen foku, részben mint legfőbb foku *felebbviteli* biróság jár el. Hozzá felebbezhetők a préfecturai tanácsoknak contentiosus ügyekben hozott *itéletei*, azon esetektől eltekintve, melyekben a főszámszékhez megy a felebbvitel, továbbá a ministereknek contentiosus ügyekben hozott határozatai. Az államtanács majd meritorius joghatóságot gyakorol a hozzávihető jogvitás esetekben, (contentieux de pleine juridiction), majd csak mint cassatorius forum jár el (contentieux de l'anulation), utóbbi hatósága szerint általános közigazgatási biráskodást gyakorol, olykép, hogy nála kereshetni orvoslást általán, ha a közhatóságok, még a köztársasági elnök is, törvénysértést (violation de loi), hatáskör tullépést (excés du pouvoir) követnek el és az u. n. *détornement du pouvoir* eseteiben, a mikor t. i. a törvényi, rendeleti, szabályrendeleti jog hibásan alkalmaztatott, oly esetekre, melyekre nem szól, kiterjesztetett. Az államtanács előtti közigazgatási pereljárást, az 1879. évi augusztus 2. és 1886. november 12-iki rendeletek szabályozzák. A tárgyalás a közvetlenség és szóbeliség rendszerét követi. Elvileg az itéletet minden ügyben a vitásügyi teljes ülés hozza, azonban oly ügyeket, melyek ügyvédi képviselet nélkül intézhetők s melyekben a teljes ülési tárgyalást valamelyik tanácsos nem kivánja, a „section du contentieux" dönti el.

Sajátságos vonása a franczia értelemben vett közigazgatási jogvitás ügyeknek (contentieux), hogy azok sorában a közigazgatásnak számos ügyleti actusait (actes de gestion) is találjuk; nevezetesen a közigazgatás által kötött bizonyos szerződések feletti biráskodást a préfecturai, illetőleg államtanács teljesitik, melyek pedig természetük szerint a polgári biróságokhoz volnának utalandók, mert a közigazgatás ezekben nem mint felsőség, de mint ügyleti fél szerepel. Ily esetek pl. az állam, megye, község, közigazgatási intézet által közmunkák teljesitése iránt, vállalkozókkal kötött szerződések feletti viták, az államtulajdon eladásából az állam és a vevő között keletkező viták, közmunkák czéljára igénybevett (kisajátitott) anyagokért járó kártalanitás iránti kérdések.

V. *Angolországnak* a békebirói tisztségre alapitott ősi önkormányzati szervezetére hivatkozással követelte a nagyhirü Gneist és iskolája a közigazgatási biráskodásnak azon alakzat szerinti megvalósulását, hogy a közigazgatási intézkedésre és határozásra rendelt szervezet képesittessék a jogszerü eljárásra, hogy a közigazgatási jogviták elintézésénél szükséges *birói függetlenség*, a közigazgatási hatóság személyeinek tiszteletbelisége által, az *alaposság* a birói formák melletti határozással, a *szakképzettség pedig* a közigazgatási praxis által biztosittassék. Angliában egész az ujabb törvényhozásig, az egyes békebirák, a békebirói kis ülések (petty Session, special-session) és negyedévi ülések (Quarter session) a közigazgatási (intézkedő és határozó) joghatóságot tulnyomórészt gyakorolták és a birodalmi legfőbb biróságok jogi ellenőrzése alatt

II. a közigazgatási biráskodás *egy fokozatu* és az *ügy érdemében is döntő;*

III. a közigazgatási biróság, a szakképzettség, függetlenség, részrehajlatlanság *mindazon lényeges kellékeivel* felruházandó, melyek a magán és büntető jogszolgáltatásra rendelt királyi bíróságoknál meg vannak, hogy igy e biróság szerves tagjává legyen a magyar jogszolgáltatás *birói organismusának*, mint *közigazgatási szakbiróság;*

IV. a közigazgatási birósági ügy, mindig feltételez *országos*, vagy *particularis jogot* (jogtételt), mely közigazgatási hatóságnak *concrét ténye* (intézkedés, határozás) által sérelmet szenvedett; de *nem minden jogsérelmesnek állitott actus ellen*, hanem csak a törvényekben és ministertanácsi felhatalmazás alapján kiadandó ministeri rendeletekben egyenkint — taxative — felsorolt jogsértő intézkedések és határozatok ellen lehet közigazgatási perutra térni;

V. a közigazgatási forumok között, melyek actusai a közigazgatási biróság előtt megtámadhatók magasabb foku, sőt a legfelsőbb közigazgatási hatóságok, jelesen a *ministerek* is szerepelhetnek;

intézték a közigazgatási intézkedés által jogában sértett feleknek panaszait is. A békebiró állása független, mert noha visszavonásig van kinevezve, tényleg élethosszig marad, a visszavonás jogával nem él a korona. A békebiró testületek működését a törvények részletesen meghatározzák, az előttük folyó ügymenetet minden oldalról körülirják; eskü alatti tanukihallgatás, formalis bizonyitási eljárás nyilvános, szóbeli, contradictorius tárgyalás egészen a törvényszéki eljárás jellegét nyomják a békebirói eljárásra; fontosabb esetekre a törvény még a határozatok szószerinti formáját is meghatározza.

Az 1888. évi „Localgovernement act" rendkivül mélyreható változást idézett elő az angol helyhatósági igazgatásban. A közigazgatási ügyek közül igen számosak, a *„Conuty council"* hatáskörébe utasittattak. Ezen reform következtében a közigazgatásnak *birói intézése* nagy mértékben megszünt.

Megmaradt azonban előbbbi hatóságában a legfőbb törvényszék, „High Court of Justice, Qweens Bench Division", mint a közhatóságok jogszerü működésének ellenőre, mely a király nevében az illető közigazgatási hatóságokhoz intézett birói parancsok, főleg a writ of certiorari, writ of mandamus által szerez érvényt a törvények parancsainak. A miniszteri intézkedések ellen is mindenki jogosult a főtörvényszékhez fordulni, s azok megsemmisitését törvényellenesség miatt kérni.

E főtörvényszéki biráskodásban van ma az angol közigazgatási biráskodás igazi értéke; s bármennyire csekély is azon közigazgatási jogesetek száma, melyeket évente e biróság elintéz, ez fontosságát nem csökkenti, de azt mutatja, hogy a közigazgatási hatóságok a főtörvényszék előtt való felelősségre vonhatásuk tudatában, mennyire lelkiismeretesek a jog szabályainak megtartásában.

VI. a közigazgatási biróság és felsőbb közigazgatási hatóság orvoslata egy és ugyanazon ügyben párhuzamosan igénybe nem vehető, sőt a felsőbb közigazgatási hatóság a közigazgatási biróság elé viendő ügyben hivatalból sem járhat el, hatósággal arra egyáltalán nem bir;

VII. a közigazgatási biróság előtti panasznak *rendszerint felfüggesztő* hatálya van a jogsérelmesnek állitott határozat vagy intézkedés végrehajtására;

VIII. az eljárás a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság kivánalmainak szükségszerinti alkalmazásával szabályozandó s azon más alapelvek is, melyek a modern polgári és büntető perrendben uralkodnak, a közigazgatás és közigazgatási jog természetének megfelelő eltérésekkel szintén érvényre emelendők.

89. §. **A m. kir. közigazgatási biróság szervezete.**

A közigazgatási biráskodást a Budapesten szervezett m. kir. közigazgatási biróság, mint *végérvényesen* döntő hatóság gyakorolja, azon jogvitás ügyekben, melyek az 1896 : XXVI. t.-czikkben és utóbb alkotott törvényekben egyenkint fel vannak sorolva, vagy a melyek az 1896. évi XXVI. t.-czikk 16. §-a értelmében, ministertanácsi felhatalmazás alapján kiadandó ministeri rendeletekben egyenkint felsoroltatván, a közigazgatási biróság hoz utasittatik.

A többi közigazgatási jogviták a közigazgatási biróság elé nem hozhatók, megmaradnak a közigazgatási hatóságok hatáskörében. Az egyes közigazgatási törvények és rendeletek állapitják meg az ily viták esetén *végérvényes*en döntő közigazgatási forumokat; legnagyobb részben az illetékes minister az, a kit ily ügyekben a végérvényes döntés hatósága megillet. (1901 : XX. t.-cz.) E szerint mondhatni, hogy a közigazgatási *jogviták rendes hatósága a minister*, illetőleg a közigazgatási szervezet marad ezután is, ez lévén hivatva eljárni a közigazgatási vagy más birósághoz kifejezetten nem utalt jogsérelmi esetekben.

A m. kir. közigazgatási biróság *területi hatásköre* a vasuti adó és illetékügyi jogvitákban, az állami alkalmazottak illetményi és nyugdij ügyeiben, a magyar korona országainak egész területére kiterjed, más ügyekben Horvát-Szlavon-Dalmátországokra nem terjed ki.[7] Fiume városára és kerületére a ministerium felha-

[7] A törvényjavaslat indokolása, mely a tárgyalások során erős támadásoknak volt kitéve, ide vonatkozólag igy szól: „Horvát-Szlavonországokhoz való

talmazást nyert, hogy az 1896 : XXVI. t.-czikket az ottani viszonyoknak megfelelő módositásokkal külön hatályba léptesse (158. §), a mi az 1897. évi 18,984. sz. ministertanácsi rendelettel meg is történt.[8]

A közigazgatási biróság ítélőbirái: egy elnök, a kir. Curia elnökével egyenlő ranggal és jelleggel; egy másodelnök, a szükséges számu tanácselnökök és birák, a Curia másodelnökével, tanácselnökeivel és biráival egyenlő ranggal és jelleggel. A segéd- és

közjogi viszonyunk akadálya annak, hogy a birói védelem a közigazgatás egész mezejére kiterjesztessék. Az 1868: XXX. t.-cz. 10. §-a ugyanis egyebek között az iparügyre és a honossági ügyre azon rendelkezést tartalmazza, hogy azokban közös a törvényhozás, de a végrehajtás a társországok területén ezeknek van fentartva. Tekintettel arra, hogy Magyarország az általa alkotott törvény körében azon egész területen jogosult ellenőrzést gyakorolni, melyen a törvény hatálylyal bir, a közigazgatási biróságok pedig a közigazgatási hatóságok működésének, illetve a végrehajtásnak állami ellenőrzésére vannak hivatva: véleményem szerint ugyan akadály nem forogna fenn arra, hogy azok működése ezen ügyekben Horvát-Szlavonországokra is kiterjesztessék; minthogy azonban, ezen véleményem daczára sem lehetett czélom, hogy ily nagyfontosságu közjogi kérdésnek mellékesen leendő megoldását javasoljam a törvényhozásnak, leghelyesebbnek találtam a szóban forgó ügyeket egyszerüen mellőzni a hatáskör megállapitásnál.“ (Ind. 78. lap.) Ez állásponttól eltért az 1898: XXI. t.-cz. (betegápolási törv. l. alább).

Az itt nyilvánult közjogi felfogás alapján is *tarthatatlan* egy *közös közigazgatási biróság* gondolata azon ügyekre, melyek Magyarország és Ausztria között közösek, illetőleg közös hatóságoktól származnak, egyenlő elvek alapján készült törvények által szabályozvák vagy melyekben a két állam hatóságainak egyetértő eljárása szükséges.

[8] Fiuméban 1898. január 1-én a közigazgatási birósági törvénynyel együtt hatályba léptek a rendeletben szabályozott eltérésekkel: a közigazgatási bizottságról szóló 1876:VI. és 1882: XX. t.-cz.; a kivándorlási ügynökségekről, a phylloxera elleni óvintézkedésekről, a telepitésről, a mezőgazdasági termények hamisitásáról, a közegészségügyről, trachomáról szóló törvények; a népoktatásról és népiskolai hatóságokról szóló törvény, az erdő-- vadászati- és cselédtörvény. A fenti rendelet lényeges eltéréseket tartalmaz az 1896: XXVI. t.-czikk rendelkezésétől főleg a *felsorolás* tekintetében. A főispán helyett Fiuméban a kormányzó, az államépitészeti hivatal főnöke helyett a tengerészeti hatóság müszaki osztályfőnöke értendő; a képviselőtestület határozatai ellen hatósági panaszt a kormányzón kivül a polgármester is emelhet és pedig három napon belül; s ott, hol a képviselet helyett a statutum értelmében az *„állandó választmány“* intézkedik, ennek határozatai ellen van helye a panaszjognak. — A közigazgatási biróságot életbeléptető ministertanácsi rendelet *végrehajtásáról* külön ministertanácsi renedelet adatott ki 1897. évi 18,985. min. eln. szám alatt. Ezen rendelet II. részben való felsorolását módositá, illetőleg annak II. részét hatályában megszüntette a min. tanácsnak 1901. évi 2435. sz. rend. 1902. évi

kezelőszemélyzet tagjait szintén a kir. Curia hasonló állásu alkalmazottaival egyenlő rang és jelleg illeti meg.[9]

A közigazgatási biróság elnöke és másodelnöke — ép úgy, mint a Curiai elnök és a másodelnök — hivataluk alapján tényleges hivataloskodásuk tartama alatt, a főrendiháznak tagjai.

Az alkalmazandó tanácselnökök, birák, valamint a segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzet létszámát *egyelőre* a ministerium határozza meg, a tanácselnökök és birák létszámát később, mint a curiai itélőbiráké van, törvény fogja meghatározni.[10]

A közigazgatási biróság itélőbiráit, kik között az elnök, másodelnök, tanácselnökök is foglaltatnak, a király a ministerium (a ministerelnöknek, a ministertanács nevében tett) előterjesztésére, *élethossziglan* nevezi ki és pedig *felerészben a magasabb birói hivatalok* viselésére, másik felerészben az 1883 : I. t.-cz. 3. §-a szerint, a közigazgatási (fogalmazási) szakra képesitett azon egyének sorából, kik valamely közigazgatási ágazat fogalmazási szakában már öt évet szolgáltak és ez időtől legalább 3 évet *magasabb hivatali* állásban töltöttek. Melyek legyenek e magasabb hivatalok, a törvény nem határozza meg,[11] megjegyzendő, hogy e hivatalok nem csak állami, de önkormányzati hivatalok (pl. alispán, polgármester, tanácsnok, főjegyző stb.) is lehetnek.

A fogalmazási segédszemélyzetet, nevezetesen a két elnöki titkárt és a szükséges számu tanácsjegyzőket a *szakministeriumok*

januárban kiadott min. eln. rend. szerint a közig. bir. ügyek olasz iratai egyelőre forditás nélkül terjeszthetők föl a közig. birósághoz.

[9] Lásd a II. könyvben az igazságügyi szervezetnél. A fizetés ugyancsak egyenlő a Curia személyzetével. Ezek fizetési osztályait az 1893: IV. t.-cz. állapitja meg.

[10] Az első szervezés után ujabb állások rendszeresitésére, meglevők törlésére vonatkozó javaslatokat esetről-esetre az állami költségvetés tárgyalása alkalmával *kell eldönteni.*

A pénzügyi biróság müködése az 1896: XXVI. t.-cz. hatáybalépésekor megszünt, annak személyzete a közigazgatási biróság személyzetébe beolvadt, annak elnöke a törv. 153. §-a értelmében, mint tanácselnök, birái, mint rendes birák voltak beosztandók. A volt p. ü. biróság elnöke az államtisztviselők IV. fizetési osztályába tartozott.

[11] A birói hivatal viselésének kellékeit az 1869: IV. t.-cz. 6. és 7. §-ai állapitják meg; a magasabb birói hivatalokra, nevezetesen kir. táblai, Curiai itélőbirák állására a szükséges külön minősités (a meghatározott minőségben töltött 5, illetve 10 évi gyakorlat) az 1891: XVII. t.-czikk II. fejezetében van szabályozva. A birói és közigazgatási szak, valamint a kezelési szak qualificatiójáról, a kiszolgált altisztek alkalmaztatási igényéről a III. könyvben van szó.

létszámából a *ministerium* (ministertanács) *osztja be vagy nevezi ki.*

A csupán beosztott tisztviselők megmaradnak az illető ministerium létszámában. A kezelőszemélyzetet az 1883 : I. t.-cz. 19. §-ában (kezelési szak) meghatározott képesitéssel biró egyének sorából a belügyminister nevezi ki;[12] a szolgákat pedig a kiszolgált altisztek igényeire figyelemmel a biróság elnöke alkalmazza és bocsátja el.

90. §. A közigazgatási birák szolgálati viszonyai.

Az 1896 : XXVI. t.-czikk teljes őszinteséggel követi azon elvet, hogy a közigazgatási biró a birói függetlenség és részrehajlatlanság minden biztositékaival felruházandó. Legjobban bizonyit e mellett azon tény maga, hogy a törvény a közigazgatási birák legfontosabb szolgálati viszonyaira egyszerüen kiterjeszti a rendes bíróságokra hatályos megfelelő szabványokat; igy ki van mondva:

hogy a közigazgatási itélőbirákra *teljes hatálylyal kiterjednek:* a birói hatalom gyakorlásáról szóló 1869 : IV. t.-czikknek a *birák fizetéséről, a birói összeférhetlenségről, elmozdithatlanságról, a birónak törvény szerinti eljárásáról, igazságszolgáltatási kötelességéről, a birói eskütételről,*[13] az 1868 : LIV. t.-czikkben foglalt perrendtartásnak, az *érdekeltség miatti kizárásról,* az 1879 : XL. t.-czikknek a szabályrendeletek *törvényességének megbirálásáról,*[14] az 1891 : XVII. t.-czikknek az *összeférhetlenségi* szabályok módositásáról, az 1871 : IX. és 1892 : XXX. t.-czikknek[15] a birák *nyugdijazásáról* szóló rendelkezései.

Az 1870 : VIII. t.-czikknek a birák fegyelmi és vagyoni felelősségéről szóló határozmányai[16] szintén kiterjednek ugyan a közigazgatási itélőbirákra, csakhogy ezek, valamint a kényszernyugdijazás (1871 : IX.) felett *külön fegyelmi biróság itél,* mely

[12] Egyetértőleg az elnökkel. A pályázat módját, a biróság elnökének javaslati jogát az 1896. évi deczember hóban 24,300. min. eln. sz. összmin. rendelettel kibocsátott *ügyrend* határozza meg. Az itélőbirói és segédszemélyzeti állások pályázat nélkül töltetnek be.

[13] 1869: IV. t.-czikk 5., 8—15., 19. és 22. §§., * 56. §.

[14] 10. §: * 40., 41. és 44. §§.

[15] E t.-czikk az 1885: XI. t.-czikkben foglalt nyugdijtörvényt a birákra nézve módositja. A közigazgatási biróság itélőbiráira és kezelő hivatalnokaira e törvényeknek a Curia hasonrangu és jellegü tagjaira vonatkozó határozmányai alkalmazandók. (1896: XXVI. t.-czikk. 10. §.)

[16] 20—29. és 66—74. §§.

24 rendes és 8 póttagból áll s felerészt a főrendiház által saját kebeléből választandó tagokból, másik felerészt a közigazgatási biróság tanácselnökeiből és a *két osztály* rangidősbb biráiból alakul. Elnöke a főrendiház elnöke vagy alelnöke,[17] ezek akadályoztatása esetén a legtöbb szavazatot nyert főrendiházi tag. A főrendiházi tagok a ház nyilt ülésében *birói esküt* tesznek; a választást *alapos ok nélkül vissza nem utasithatják*, kötelesek müködésüket mindaddig *folytatni*, mig helyük uj választással be nem töltetik.[18] A lemondás el vagy el nem fogadása felett a főrendiház határoz.

A biróság az elnökön kivül nyolczas tanácsban itél; úgy a közvádlónak, mint a vádlottnak joga van mind a főrendiházi, mind a birósági tagok közül négyet visszavetni, ha e jogukkal nem élnek, a biróság a legtöbb szavazatot nyert négy főrendiházi és a kinevezés szerint idősebb négy birósági tagból alakul meg.[19]

Közvádló az, a ki e teendőket a Curia körében is végzi.[20]

Az 1887 : XXX. t.-czikknek a felsőbirósági juristitiumról szóló határozmányai nem terjesztettek ki a közigazgatási biróság biráira, hanem ezeknek törvényileg (1896 : XXVI. 7. §.) évente nyolcz heti szabadságidő biztosittatott.

91. §. A közigazgatási biróság müködése.

A közigazgatási biróság két osztályban müködik, u. m. az *általános közigazgatási osztályban* és a *pénzügyi osztályban;* amahhoz tartoznak az összes közigazgatási jogviták, kivételével az állami adó és illetékügyi vitáknak, melyek a pénzügyi osztály körében intéztetnek el; ez utóbbiak némely kivétellel előbb a pénzügyi biróság hatáskörébe tartoztak.

A tanácselnököket és birákat az elnök sorozza ama két osz-

[17] Az 1896: XXVI. a főrendiház másodelnökéről szól, de az 1885: VII. t.-czikk 15. §-a szerint a főrendiháznak *két alelnöke van.*

[18] A törvény nem rendelkezik kifejezetten a főrendi tagok választásának időtartamáról.

[19] Az 1871: VIII. szerint a Curia itélőbirái, táblaelnökök és koronaügyész feletti fegyelmi biróság 36 rendes és 12 póttagból áll és 12-es tanácsban itél.

[20] A koronaügyész s mig ez állás betöltve nem volt, a budapesti kir. főügyész. (1871: XXXIII. 2. és 28. §§.)

A közigazgatási biróság segéd- és kezelőszemélyzete felett a fegyelmi biráskodást az 1871: VIII. t.-czikk rendelkezései szerint a közigazg. biróság fegyelmi tanácsa gyakorolja, mely az elnöknek vagy helyettesének elnöklete alatt minden év kezdetén titkos szavazással választott négy itélőbiróból áll.

tályba. Érvényes határozat hozatalára[21] a biróság teljes ülésében az összes birói tagok kétharmadrészének, az osztályok ülésében az illető osztályba sorozott birói tagok kétharmadrészének, a tanácsüléseken pedig az *elnökön kivül négy, legalább felerészben birói minősitvényü tagnak jelenléte szükséges.* Előadó csak itélőbiró lehet.

A közigazgatási biróság személyi ügyeit és működését illető azon adminisztrativ hatáskört, melyet a rendes biróságokat illetőleg, az 1869 : IV., 1871 : VIII., 1891 : XVII., 1892 : XXX. törvényczikkek az *igazságügyministerre ruháznak, a bel- és pénzügyministerek gyakorolják* (6. §.) egyébként az összes ügyviteli administrativ felügyeletet közvetlenül az elnök gyakorolja az ügyrend (32., 41—49. §§.) értelmében.

A közigazgatási biróság ügyvitelét (Törv. 155., 160. §§.) a miniszterium állapitotta meg és pedig a döntvények alkotására, e végből tartandó osztályi teljes ülések összehivására, alakitására, azokon való eljárásra és határozásra vonatkozó szabályokat a biróság meghallgatása után. (Törv. 155. §.)[22]

92. §. **Az alsófoku közigazgatási biróságok eszméje.**

A közigazgatási birósági törvénynek Hieronymi belügyminister által még 1893. év novemberében benyujtott javaslata, *kettős fokozatu* közigazgatási biráskodást contemplált és pedig az alsófokozatu szervezetet belső *kapcsolatban az activ közigazgatás szervezetével és az önkormányzati elemeknek döntő részvételével kivánta megalkotni.*[23] Több szempont indokolta és tette népszerüvé

[21] Ez az érdemleges határozatokra vonatkozik; mert közbeszóló végzéseket az eljárási szabályok szerint, igy pl. a panasz visszautasitását (104. §.), a panaszirat visszaadását (106. §.), a bizonyitás elrendelését (111. §.), a közigazgatási biróság nevében, az elnök és előadó egyetértőleg határozhatják.

[22] A közigazgatási biróság teljes és osztályüléseinek ügyrendjéről szól az 1897. évi 4634. m. eln. sz. ministertan. rend.

[23] A javaslatnak erre vonatkozó főbb szabályai a következők voltak: Minden vármegye székhelyén és minden törvényhatósági városban egy-egy elsőfoku közigazgatási biróság szerveztetik. Ennek elnöke vármegyékben és törvényhatósági joggal felruházott városokban a főispán, Budapesten a főpolgármester, illetőleg ezeknek helyettesei. Tagjai: vármegyékben az alispán és tiszti főügyész, illetőleg ezek helyettesei, törvényhatósági városokban a polgármester és tiszti főügyész, illetőleg ezeknek helyettesei. Tagjai ezeken kivül mindkét rendü törvényhatóságban a törvényhatósági bizottság által saját kebeléből három évenkint választandó, három rendes és három póttag. Köztisztviselők a biróság tagjai közé nem választhatók. Akadályoztatása esetében az elnököt, vármegyékben az

e tervezést, igy az önkormányzati joghatóságnak kiterjesztése, mely némi kárpótlás leendett a törvényhatósági önkormányzatnak, a kilátásba vett kinevezési rendszer által előidézendő csökkentéseért, azután azon körülmény, hogy az alsófoku biróságok formalis perszerü eljárása legalább kellőleg elkészitette, tisztázta volna a vitás tényt és jogkérdést a felsőbiróság döntése alá, továbbá azon gondolat, hogy az önkormányzati elemek a biróságban való rész-

alispán, törvényhatósági joggal felruházott városokban a polgármester helyettesiti. Az alispánt és polgármestert, mint birósági tagokat, valamint a tiszti főügyészt azon tisztviselők helyettesitik, kik erre a közigazgatási ügyvitel körében is hivatva vannak. A választott rendes és póttagok, a megbizatást, ha mint ilyenek a választást közvetlen megelőzőleg legalább három évig nem működtek, csak alapos mentségi okok fenforgása esetében utasithatják vissza. Ily mentségi oknak tekintendők különösen: 1. 60. éves életkor, 2. tartós betegség vagy jelentékeny testi fogyatkozás, 3. sulyos családi körülmények, 4. oly természetü elfoglaltatás, mely miatt valaki rendes lakóhelyétől hosszabb időre vagy gyakrabban távol lenni kénytelen. A felmentés kérdésében az illető okadatolt előterjesztésére esetről-esetre a törvényhatósági bizottság határoz. A törvényhatósági bizottságnak a felmentést megtagadó határozata 8 nap alatt a felső közigazgatási birósághoz felebbezhető. Jogerős felmentés hiányában a kötelességét teljesiteni vonakodó rendes vagy póttag ellen fegyelmi eljárásnak van helye. Az elsőfoku közigazgatási biróság (rendes és helyettes) tisztviselő tagjai külön javadalmazásban nem részesülnek. A választott, rendes és póttagok az ülésekbeni megjelenésükért, ha a biróság székhelyén laknak, 6 korona, ha a biróság székhelyén kivül laknak, 10 korona napidijat kapnak az állami pénztárból. Jogi felelősség tekintetében az elsőfoku közigazgatási biróság összes (rendes, helyettes és pót) tagjai a törvényes intézkedéseknek (1886: XXI. t.-cz. VII. fejezet) hatálya alatt állanak. A közigazgatási tisztviselők s a segéd- és kezelőszemélyzet tagjai ellen a fegyelmi eljárásról szóló 1886: XXIII. t.-czikk rendelkezései az elsőfoku közigazgatási biróság rendes és helyettes tisztviselő tagjaira is kiterjednek, azon módositással mindazonáltal, hogy a nevezett tisztviselőkkel, mint birósági tagokkal szemben a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálatot csak a felső közigazgatási biróság rendelheti el. Az elsőfoku közigazgatási biróság választott rendes és póttagjai elleni fegyelmi eljárásnál hasonlóképen az 1886: XXIII. t.-cz. intézkedéseit kell alkalmazni. Az ezen birósági tagok ellen inditandó fegyelmi vizsgálat elrendelése, s a megbizástól való felfüggesztés kimondása azonban kizárólag a felső közigazgatási biróság hatáskörébe tartozik; fegyelmi ügyeket pedig a felső közigazgatási biróság fegyelmi tanácsa tárgyalja és dönti el. Fegyelmi vétséget nem képező csekélyebb foku mulasztások és más rendellenességek esetében a felső közigazgatási biróság az elsőfoku közigazgatási biróság tagjai ellen 20—100 koronáig terjedhető rendbirságot alkalmazhat. Mindezen, mind pedig a jelen törvény alapján kiszabható többi birságpénzek (149—156. és 166. §-ok) közigazgatási uton hajtandók be, s az illető törvényhatóság szegényalapja javára esnek. Az előadói teendőket rendszerint a tiszti főügyész, illetőleg ennek helyettese végzi. Szükség esetében, vagy ha az ügy természete kivánja,

vét által a közigazgatásnak jogszerinti intézése iránt érzéket nyernek, hozzászoknak a közügyeknek a jog feltétlen tisztelete melletti intézéséhez.

Helyi közigazgatásunk reformja előtt azonban kétségkivül nagy nehézségbe ütközött volna ily alsófoku biróságnak — a birói jelleg iránti *legfőbb kivánalmakat kielégitőleg* — összealkotása; különösen az elnöklő tisztviselőnek megállapitása. A főispáni elnöklés ellen — melyhez a kormány ragaszkodott — több oldalról élénk aggály nyilatkozott, a képviselőház bizottságában is; aggályokat támasztottak az u. n. szabad társadalmi elem hivatottsága s a tiszteletbeli kötelező működésnek sikeres keresztülvitele iránt is. Némelyek a közigazgatási biráskodás várva-várt ügyének discreditálásától féltek, az esetre, ha az alsó forumok a *biráskodásra* alkalmatlan elemekből szerveztetnek. Ily helyzetben maga a kormány kezdeményezte az alsófoku közigazgatási biróságokra vonatkozó összes határozmányoknak a törvényjavaslatból való eliminálását; a mit a kétfokozatu biráskodás hivei is megnyugvással fogadták, azon remény fenntartásával, hogy közigazgatásunk átható szervezeti reformja után megtaláljuk a kellő módokat arra, hogy a közigazgatási biráskodás központositott szervezetét kiegészitsük az alsófoku törvényhatósági közigazgatási biróságok létesitésével és a közigazgatási biráskodásnak alaposságát fokozva, a vonatkozó birói közhatalom decentralisálását is (az esküdtszék eszméje szerint) eszközöljük.

93. §. A közigazgatási biróság hatásköre.

A magyar törvényhozás — dacára azon kétségtelen ténynek, hogy az egész közigazgatási jogra kiterjedő oltalom csak a hatáskörnek általános elv szerinti meghatározásával volna elérhető — meghajlott a jórészt opportunitási indokok előtt, melyek a taxativ methodusnak legalább átmeneti stádiumképen elfogadása mellett felhozhatók.

Közigazgatási biráskodásnak helye van:

a) az 1896 : XXVI. t.-cz. *II. részében és később alkotott törvényekben felsorolt jogvitás esetekben,* az ott meghatározott közigazgatási hatóságok jogsérelmesnek tartott (concrét) határozatai, intézkedései ellen;[24]

az alispánt és polgármestert, illetőleg ezek helyetteseit, valamint a választott rendes és póttagokat is meg lehet bizni az előadói tiszt teljesitésével.

[24] 1898-ban ujabb contentiosus eseteket állapitottak meg, a Congrua-

b) kiterjeszthető a közigazgatási biróság hatásköre, *ministertanácsi felhatalmazás* alapján kiadott *ministeri rendelettel, ministeri rendeleteken, megyei és városi törvényhatósági és rendezett tanácsu városi szabályrendeleteken alapuló vitás kérdések végérvényes elbirálására.* A rendeletileg megállapitandó hatáskör rendeletileg nem módositható, a mig az alapjául szolgáló kormányrendelet vagy helyhatósági szabályrendelet hatálya fennáll.

A magyar közigazgatási jognak a kormány és helyhatósági szabályrendeletek kiváló érdekü forrásait képezik; közigazgatási ügyek ezek által is megállapithatók a törvény és országos szokásjog korláta között; teljesen indokolt, hogyha a közigazgatási birói védelem kiterjesztetik a számos rendeletileg és statutarice szabályozott ügyágakra, melyek körében az illető jogforrások nem ritkán ép oly fontos érdekeket biztositanak, mint maguk a törvények; documentálva lesz ez által az is, hogy e jogforrások ereje saját tárgykörükben és hatályossági területükön ép oly absolut, mint a törvényi jogé.

A hatáskörnek taxativ megállapitása mellett, lehetett volna ugyan a rendeletileg és szabályrendeletileg szabályozott ügyekben felmerülő jogesetek felsorolását a törvényben magában is eszközölni, de eltekintve e feladat nehézségétől, ily eljárás azt eredményezné, hogy a rendelet vagy szabályrendelet módositásával, vagy megszüntetésével elvonatnék a talaj a törvény alól, avagy pedig annak kimondása válnék szükségessé, hogy oly rendelet vagy statutum, mely a birói oltalom körébe befogadtatott, csak törvényhozási uton változtatható meg. (Indokolás.)

A törvény elvi alapján következetesen a kis- és nagyközségi szabályrendeleteken nyugvó jogesetek kizárását nem indokolhatni: a ministeri rendeletek helyett pedig általán a kormányrendelete-

törvény, a házközösségi törvényt módositó törvény (XII.), a némely erdők állami kezeléséről szóló törvény (XIX.), a nyilvános betegápolási költségekről szóló törvény (XXI.). Két ujabb contentiosus ügyet állapit meg az 1898. évi min. tanácsi felhat. alapján kiadott 20,934. sz. földmivelési min. rend. árvizvédelmi költségek ügyében. Az 1899: XV. t.-czikk szerint az országgyülési képviselőválasztási elnök és a szavazatszedő küldöttségi elnökök, ha eljárásukban a törvényeket sértik, fegyelmi eljárás alá esnek; végső fokulag a fegyelmi biráskodást a közigazgatási biróság gyakorolja felettük.

Legujabban a közigazgatási biróság hatáskörének kiterjesztését mint valóságos alkotmánybiztositékot követeli a magyar közvélemény, főleg a törvényhatósági autonomia biztositása és a köztisztviselők alkotmányvédő függetlenitése végett.

ket kellett volna a közigazgatási birói jogoltalomba felvehetőnek nyilvánitani. A hatályban levő ministeri rendeleteket és helyhatósági szabályrendeleteket, a közigazgatási birói hatáskörnek rendeleti uton kiterjeszthetése szempontjából, az *illető ministerek* az 1896 : XXVI. t.-czikk hatálybalépésétől számitott öt év alatt kötelesek voltak átvizsgálni.

I. *Kapcsolatos jogkérdések.* Ha a közigazgatási birósághoz tartozó jogvitás kérdéssel, más oly, *különben a közigazgatási hatóságok hatásköréhez tartozó kérdés* kapcsolatos, melynek *előzetes* vagy *együttes* elbirálása nélkül a biróság elé tartozó (fő) kérdés el nem dönthető, a kapcsolatos kérdés felett is a közigazgatási biróság határoz. A közigazgatási per menetét tehát nem szükséges ily esetekben megakasztani s a praejudicialis kérdést a közigazgatási hatósághoz utalván, annak előzetes döntését bevárni; a biróság ilynemü beavatkozásában a közigazgatási jogkörbe a közigazgatási biráskodás terrenumának jelentékeny növelése foglaltatik s abban jelentékeny correcturája is van a taxatio hiányosságának. (L. idevonatkozólag még az 1886. évi 21,973. sz. összministeri végrehajtási rendelet 3. §-át és a vallás- és közoktatásügyi ministernek a közigazgatási birósági törvény hatálybalépése alkalmából 1896. évi 4501. eln. szám alatt kiadott utasitásait.) A törvény határozmányából más irányban következik, hogy a polgári vagy büntetőbirósági hatáskörbe tartozó kapcsolatos jogkérdéseket a közigazgatási biróság el nem intézheti, ép igy nem jogosult a közigazgatási hatóság a közigazgatási birósághoz tartozó jogkérdést praejudicialiter eldönteni. —

II. *A közigazgatási birói határozat ellen a rendes birói útra soha nem térhetni.* A közigazgatási biróság teljes jogoltalmat nyujt. jogismerő és alkalmazó tekintélye egyenlő a rendes biróságokéval; ezért ki van a törvény által kifejezetten zárva (18. §.) az, hogy a közigazgatási biróság döntése *intermistikus* haltálylyal birjon s ellene más birói hatóságnál lehessen orvoslást keresni.

III. *A közigazgatási birósági és közigazgatási felsőhatósági orvoslat párhuzamosan nem érvényesithető, sem pedig alternative nem vehetők igénybe,* nincs a felek választására engedve, hogy a biróság vagy a közigazgatási felsőség védelmével éljenek-e. A jogviták természetüknél fogva utaltatnak a közigazgatási biró elé és nem szabad a biróság iránti bizalomra tekintettel sem, a felek esetenkénti elhatározásától tenni függővé a megfelelő hatóság igénybevételét.

IV. *A törvény* vagy a közigazgatási birói hatáskört kiterjesztő ministeri rendelet nem csak az ügyet, de legtöbbször azon *közigazgatási hatósági forumot is* meghatározza, melynek *vonatkozó döntése* ellen a közigazgatási birósághoz fordulhatni. E tekintetben mindenekelőtt kiemeljük, hogy a törvény tendentiája az, hogy rendszerint csak magasabb rendü, nevezetesen közép- vagy főhatóság határozata, intézkedése panaszoltassék a közigazgatási biróság előtt, alsóbbrendü szervek jogvitás actusai ellen előbb közigazgatási felsőségüknél keressék orvoslat. Előfordul kivételesen, hogy alsóhatósági forumnak *elsőfoku* döntése után *közvetlenül* kell a közigazgatási birósághoz fordulni (20. §. stb.), de viszont előfordul az is, hogy kétfoku közigazgatási felebbvitel is van kötelezőleg megállapitva s igy *három közigazgatási hatósági fok határozata után* juthat a kérdés a biróság elé. (25. §. 1. pont stb.)

Néhány kivételtől eltekintve, a törvény szerint a következő hatóságok azok, a melyeknek első vagy felsőbbfokulag hozott határozatai (intézkedései) panaszolhatók a közigazgatási biróságnál:

a) a törvényhatóság első tisztviselője;

b) a törvényhatósági város tanácsa;

c) a törvényhatósági állandó biráló választmány;

d) a törvényhatósági *közigazgatási bizottság;* a fiumei kormányzói tanács;

e) a főispán; a fiumei kormányzó (1901 : IX. t.-cz., 1901. évi 2435. min. tan. rend.);

f) a törvényhatósági *közgyülés;*

g) a pénzügyigazgató;

h) az adófelszólamlási bizottság;

i) az állami számszék elnöke;

j) és a *minister.*[25]

A *ministertanácshoz* tartozó ügyekben hozott határozatok, továbbá a *király* intézkedései és határozatai ellen egy esetben sem nyujt a törvény közigazgatási birói orvoslatot; a ministeri intézkedésnél az, hogy azt törvény szerint több minister *egyetértőleg* tette, nem okoz akadályt a közigazgatási birósági védelem tekintetében.

V. *A jog és törvényhasonlatosság alapján, a közigazgatási*

[25] A törvény kivételesen a szabályrendeletileg megjelölendő hatóság vonatkozó intézkedése ellen is engedi a közigazg. birói utat. (34. §. 2. p.) Azon rendeletek, melyek a közigazg. birói hatáskört kiterjeszthetik, az előzetes közigazg. hatósági forumok megállapitását szabadon eszközlik.

biróság hatáskörét a törvényekben s ministertanácsi felhatalmazás alapján kiadott ministeri rendeletekben fel nem sorolt jogvitákra (jogsértő közigazgatási határozatok és intézkedésekre) *kiterjeszteni nem lehet.* Szükségesnek látszott ezt magában a törvényben kifejezni, noha a taxativ hatásköri meghatározás eszméjéből is következik. A közigazgatási biróság hatáskörét illetőleg tehát az „analogia juris", mint kiterjesztő jogmagyarázati mód és eszköz ki van závra, a mi azt jelenti, hogy a *„legis ratio"*-ra utalással nem szabad más bár *hasonló* tényálladéku és jogi kérdésü eseteket közigazgatási birói esetekké nyilvánitani; a közigazgatási biróság hatásköre szemben a közigazgatási forumokéval, jelesül a ministerekével még közigazgatási jogvitákban is *kivételes jellegü* lévén, az arra vonatkozó szabály *mindig szorosan magyarázandó.*

VI. *A közigazgatási birósági vitás jogesetekben a ministerek felügyeleti jog czimén sem intézkedhetnek.*[26] A biróságnak adott feladattal törvényhozásunk nem találta kiegyeztethetőnek, a közigazgatási felsőségek hivatásából természetszerüleg folyó azon hatóságát, mely szerint *hivatalból* is intézkedhetnek, az alájuk tartozó hatósági forumok jogsérelmes intézkedései ellen. Mindenesetre meg van azonban a ministernek (felügyeleti hatóságnak) módja arra, hogy a törvény 84. §-ában meghatározott közhatósági szerveket (főispán, alispán, törvh. városi polgármester, pénzügyigazgató, tanfelügyelő) adott esetekben a nekik biztositott hatósági panaszjog érvényesitésére s igy a *jogellenes actusnak a közigazgatási biróság általi hatálytalanitására* utasithassa.[27]

94. §. A felsorolás hiányossága.

A közigazgatási birósági ügykörnek az enumerativ mód szerinti meghatározása ellen főleg azon tapasztalat is hangolta a közigazgatási jogvédelem őszinte hiveit, hogy e módszer segélyével a

[26] Bár a törvény 20. §-a csak a ministerekről szól, a törvény rátiója az, hogy a felügyeleti hatóságok jogosultsága, feladata általán meg van szüntetve arra nézve, hogy a közigazgatási birósági ügyekben orvoslási intézkedéseket tehessenek. A végreh. rend. 4. §-a szerint *ily* ügyekben semminemü közigazg. felebbvitellel a ministerhez nem élhetni s azok tekintetében a kormány az 1886: XXI. t.-czikk 10. §-a alapján sem intézkedhetik.

[27] Az 1896: XXVI. t.-czikk 157. és 158. §-aiban külön *kifejezésre jut azon elvi szabály,* hogy a közigazgatási birósághoz utalt határozatra jövőben a felügyeleti hatósághoz jóváhagyás, megerősités, felülvizsgálat végett *hivatalból való felterjesztés* sem foglalhat helyet. Vesd össze az 1901: XXI. t.-czikke. I könyv. Függelék.

felmerülhető közigazgatási jogsérelmek túlnyomó részére közigazgatási hatáskörben meg szokták tartani az elintézés hatalmát s hogy gyakorta szándékosan ép a legsulyosabb jogsértési esetek mellőztetnek a felsorolásban. Általánosságban a magyar törvény taxatiója ellen ily vád nem emelhető, mégis ki kell mondanunk, hogy a felsorolás teljességének olyan hiányosságai vannak, melyeket eléggé indokoltaknak nem találhatunk. Az 1896 : XXVI. t.-cz. a felsorolásnál csak a következő közigazgatási ügyköröket vette figyelembe: községi, törvényhatósági, közegészségi, vallási és népoktatási, vizjogi, közuti, vasuti, mezőgazdasági és mezőrendőrségi állategészségügyi, erdészeti, halászati, vadászati, házközösségi, cseléd és beszállásolási ügyeket, államadó és illetékügyeket, állami alkalmazottak illetményi és nyugdij ügyeit. Ámde az ezekre vonatkozó jogtételeknek is igen számos előfordulható sérelmei mellőztettek a contentiosus esetek kiválasztásánál, tehát ezen ügyágakban sincs csak *megközelitőleg* is teljes jogvédelem.

Egészen közigazgatási birósági védelem nélkül hagyott a törvény nagyszámu kiváló fontosságu közigazgatási ágat, melyek körében a közhatósági működés *elsőrendü, jogilag biztositott,* egyéni érdeket sérthet, igy pl.: *a gyám gondnoksági, kisajátitási, ipari, betegsegélyző pénztári, kereskedelmi és iparkamarai, fogyasztási adó, jövedéki, egyleti, honossági, kivándorlási, hitközségi adózási, bányaügyi, tűzrendészeti, utlevél, hadkiegészitési, előfogati, statisztikai, középiskolai* stb. igazgatás körét. A hiányosságnak okát jelentékeny részben az képezi: *a)* hogy tekintettel Ausztriához való viszonyukra, esetleg felmerülő közjogi kérdések kikerülése okából nem akarták a közigazgatási biróság elé utalni azon ügyeket, melyek Magyarországban és Austriában azonos elvek szerint szabályozvák, vagy melyekben az intézkedés vagy határozat, valamely közös vagy osztrák hatósággal egyetértőleg történt, vagy egyetértőleg kiadott rendeleten alapul; *b)* hogy bár Horvát-Szlavonországhoz való államjogi viszonyunk szempontjából kétség nem forog fenn, egyelőre eltekintettek oly közigazgatási ügyek bevonásától, melyek törvényhozási szabályozása az egész magyar birodalom területére nézve a magyar országgyülést (és magyar királyt), az executiva pedig a társországokban az autonom hatóságokat illeti;[28]

[28] Az indokolásban kifejezett nézet szerint közjogi akadály nem forog fenn arra, hogy az ily ügyekben az autonom hatóságok is a magyar közigazgatási biróság elé jussanak, a mennyiben magyar törvény alkalmazásának jogi

c) hogy a még csak *rendeletekkel* szabályozott közigazgatási ügyek contentiosus eseteit, a már fentebb kifejtett indokból, nem tartották a törvényben való felsorolásra alkalmasaknak. Az utóbbi álláspont okozta hiányosság csökkentését a közigazgatási birói hatáskört kiterjeszteni jogosult ministeri rendeletektől várhatjuk.

Elvi szempontokból nem tehetni ellenvetést a *fegyelmi, rendőri kihágási ügyek és a hatásköri összeütközések feletti* biráskodásnak, a közigazgatási biróság hatásköréből való kihagyása ellen; a közigazgatási biráskodás mivolta iránti fogalmakat megzavarja a fegyelmi és rendőri biráskodásnak a közigazgatási birósághoz utalása; végül a jogbiztonság érdekéből nem okoz kárt a törvény azon álláspontja sem, mely szerint bár közigazgatási jogi természetü viták, a mennyiben eddig felettük végérvényesen a polgári biróságok itéltek, azok hatásköréből nem utaltattak át a közigazgatási birósághoz.[29]

95. §. A közigazgatási biróság döntvényei.

A közigazgatási jogbiztonság és jogfejlődés elsőrendü kivánalma a közigazgatási judicatura egyöntetüsége. Ámbár ezt nevezetes mértékben már maga a biráskodásnak egyetlen főtörvényszéknél való centralizálása is biztositja, még sem felesleges erről ugynevezett *döntvényezési jog által* is gondoskodni. A magyar törvény a közigazgatási biróság két osztályát külön-külön felruházta a döntvényjoggal oly hatálylyal, hogy az *osztály teljes ülésének,*

ellenőrzéséről van szó. Ugyanez álláspont szerint az osztrák-magyar közös hatóságoknak magyar törvények foganatositására irányzott müködése is minden aggály nélkül rendelhető a magyar közigazgatási biróság hatósága alá.

[29] A fegyelmi és rendőri biráskodás, természetük szerint nem közigazgatási, de inkább *büntető jogszolgáltatást* képeznek. Ezeket, ugy mint a hatásköri biráskodást, csak kivételesen találjuk a külföldön is a közigazgatási biróságok hatásköréhez utalva. Bajorországban is a közigazgatási biróságnak hatásköri összeütközések felett itélő külön tanácsában három kinevezett közig. tisztviselő ül. Az 1898: XIV. t.-czikk (congrua) *birságbüntetés* elleni orvoslatot nyujt a közigazg. biróság előtt. Az 1899: XV. t.-czikk fegyelmi biráskodást is bizott a közigazgatási biróságra.

A rendes biróságok itélkezése alá tartozó közigazgatási jogi vitás ügyeknek azoktól elvonása a köz- és magánjogi ügyeknek biztos határvonallal való elkülönitését feltételezte volna. Ezen elválasztás nehézségei azonban olyanok, melyekkel eddigelé a jogtudomány hiába próbálkozott. A jeles jogtudós, Bähr Ottó nem haboz kinyilatkoztatni („Rechtsstaat“ cz. müve 71. lap), miszerint: Eine völlig sichere Grenzscheidung, zwischen der Rechtssprechung auf dem Gebiete des öffentlichen und Privatrechts *wird niemals zu erreichen sein.*

elvi jelentőségü vitás jogkérdésekben hozott megállapodásait, az illető osztály tanácsait mindaddig követni tartoznak, mig azokat ujabbi osztályi megállapodás meg nem változtatja.

A döntvényalkotás körüli eljárást az ügyrendben a ministerium a közigazgatási biróság meghallgatása után állapitotta meg.

A közigazgatási biróság döntvényeinek, mint általán a birósági döntvénynek uj jogot alkotó erőt, *jogforrási* minőséget nem tulajdonithatunk; de miként a Curia döntvényei a magánjog és büntetőjog, ugy a közigazgatási biróságéi a közigazgatási jog körében az uj jogfejlésnek nagyérdekü előmozditó tényezőivé válhatnak, a jogalkotó hatalmakra gyakorlott befolyásuk által.[30]

96. §. A közigazgatási perrend.

Azon szabályok összessége, melyek a közigazgatási jogvitáknak a közigazgatási biróság elé vitelét, *peressé tételét*, a közigazgatási per folyamatát, a biróság és peres felek perbeli cselekményeit, e cselekményeknek hatályát és jogkövetkezményeit stb. megállapitják, képezik a közigazgatási perrendet, a közigazgatási peres eljárás jogát.

A mint a magán és büntető jogszolgáltatásra elsőrendü fontossággal bir az illető perrendtartásoknak megfelelő szabályozása, ugy a közigazgatási jogokat illető pernek, e jogok processualis igényeit kielégitő szabályozásától első sorban függ a közigazgatási biráskodás valódi czéljának biztos elérése.

A közigazgatási perrend megalkotásánál két vezérelv, illetőleg postulatum kell, hogy a jogalkotást irányitsa: egyik az, hogy a közigazgatási biró elé vitt jogigény, a jog méltóságát és értékét általán megillető módok szerint kezeltessék a biróság által; e tekintetben az általános követelmények azonosak a magánjogi perrendével; második az, hogy a közigazgatási jog által szabályozott életviszonyok sajátos természete szerint és főleg annálfogva, mert a közigazgatási perben beperlett fél gyanánt közhatóság is szerepel, a polgári vagy büntető perrend több kipróbált elvének alkalmazásától el kell tekinteni. A közigazgatási biráskodás meghonositásával a jogtudományra egy uj feladatkép hárul a közigazgatási *per különösségeinek feltárása*, rendszeres kifejtése.

A magyar közigazgatási birósági törvény III. része a köz-

[30] Jegyz. A közigazg. birói döntv. jelentőségéről az 1896: XXVI. t.-czikk végrehajtása tárgyában kelt 1896. évi 21,973. sz. összmin. rend. 5. §-a szól.

igazgatási pert és közigazgatási biróság határozatainak végrehajtását szabályozza. Követve a legalis sorrendet, a törvény elveit és főszabályait itt röviden elemezni kivánjuk.[31]

97. §. A panaszjog.

A sértett jog a biró védelmét *kereset* alakjában hivja föl. A jogpernek megindító actusa a kereset. A magyar törvény, mint számos külföldi is, e principiumot ignorálva, a közigazgatás jogsértései ellen a sértettnek nem keresetre, hanem csak *panaszra* nyujt jogot.[32]

Panasz lesz tehát a sértett jognak megjelenési alakja a közigazgatási biró előtt. A panasz azon felhivás, mely nélkül a közigazgatási biróság jogorvosló működését meg nem kezdheti, *hivatalból e biróság* el nem járhatván. (Nincs panaszos, nincs biró.) A panasz czélja és a panaszra jogosult minősége szerint, kétféle, ugymint:

a) *magánpanasz és*

b) *hatósági panasz.*

Magánpanaszt emelhetnek az érdekelt felek, a közigazgatási biróság elé vihető intézkedések és határozatok által okozott *bármely sérelem* orvoslására.[33] Az érdekelt fél alatt magánosok, testületek és hatósági testületek is értendők, a mennyiben őket, mint ügyfeleket érinti a kérdéses intézkedés vagy határozat.[34]

[31] Jegyz. A közigazgatási hatóságok szerepét, teendőit a közigazg. perben részletesen körülirják az 1896. évi 21,973. sz. végreh. rend. 7—30. §§. A Fiume területén folyó önkorm. és állami közigazgatási ügyekben emelendő hatósági panaszra nézve l. az 1897. évi 18,984. sz. min. elnöki és 1901. évi 2435. sz. min. tanácsi rendelet.

A panasz beadásának helye és módja tárgyában adatott ki az 1897. évi 76,873. sz. belügymin. rend.

[32] Gyakorlatilag fontos consequentiákkal még sem köti össze ezen eljárását, inkább külsőleges concessio ez azon felfogásnak, miszerint a kereset a jogkövetelésnek rideg formája, a közhatósággal még mint jogsértővel szemben sem használható.

[33] A közérdekek javára is. A fél panaszjogának szabadságát mintegy betetőzi, hogy az nincs a jogsértésekre korlátozva, de az érdeksértésekre s ezeknek körében még a közérdek megsértésének esetére is kiterjed. (Tv. javasl. indokolása 98. lap.)

[34] Érdekelt felek lehetnek azok is, kik nem szerepeltek a közigazgatási eljárásban; különben is számos esetben a hatósági intézkedés a felekkel foly-

A *hatósági panasz a közigazgatási hatóságok hatáskörének és az állami (kincstári) közérdeknek védelmére* szolgál, megilleti *a) a főispánt* (budapesti főpolgármestert) a törvényhatósági *közgyülésnek és közigazgatási* bizottságnak, a fiumei kormányzót a városi képviseletnek és a kormányzói tanácsnak; *b)* a törvényhatóság *első tisztviselőjét, a pénzügyigazgatót, tanfelügyelőt, az államépitészeti, a folyammérnöki hivatal főnökét és az erdőfelügyelőt* (s mindezek helyetteseit is akadályoztatásuk esetén) az *általuk képviselt közigazgatási ág körében, a közigazgatási bizottságnak; c)* az adófelszólamlási bizottság *előadóját* e bizottságnak contentiosus határozatai és intézkedései ellen.

Nem okoz különbséget, hogy az illető határozatok már felsőbb fokulag hozattak ama hatósági testületek által.[35] [36]

A főispán panaszjogát a törvényhatósági közgyülés határozata ellen *csak akkor érvényesitheti, ha ez iránti szándékát a határozat kihirdetéskor nyilvánosan kijelenti.*

tatott tárgyalás nélkül jő létre és csak utólag tünik ki, hogy az, kit s miben érint sértőleg „Indokolás."

[35] A főispán s itt megjelölt hatósági személyek, az illető testületeknek nem contentiosus ügyekben kelt határozatait a kormányhoz felebbezhetik. (Lásd a törvényh. és közig. bizottságról s a fiumei kormányzói tanácsról szóló szakaszokat fentebb.) Törvényh. tiszti ügyészt ezen minőségben a közig. biróság előtt a hatósági panaszjog meg nem illeti. (1900. évi 510. számu közigazgatási bir. hat.)

[36] A hatósági panaszemelés joga concentrálható lett volna egy erre külön szervezett hatósági személy (ügyész) hatáskörében; de ily szerv jelen közig. szervezetünkben nehezen volt volna található. (L. ind.) A hatósági panasz természete iránt részletesebben nyilatkozik az indokolás, a többek között igy: E panasz czélja az illetékesség megóvása, *a törvény, rendelet és szabályrendelet megtartása* s az állami közérdek megvédése stb. A hatósági panaszt-emelő közegek perbeli müködése, kizárólag a panasz czéljának megvalósitására szoritkozik, tehát azok kizárólag egyeseket és testületeket illető kérdések tárgyalásába nem avatkozhatnak. U. o. *Az állami* közérdek kifejezése szabatosság és határozottság tekintetében *alapos kifogás* alá esik, de kétségtelen, hogy az elérendő czélt elvileg tisztábban és világosabban körülirni eddigelé nem sikerült. Egyébiránt az állami közérdek fogalmához tapadó ruganyosság, minden bizonynyal tetemesen enyhülni fog az által, hogy jövőre a politikai érdekkörön kivül álló, független biróság itéli meg, hogy forog-e fenn állami közérdek s ha igen, miben nyilvánul és mennyiben veendő figyelembe. U. o. Nem szabad feledni, hogy a közérdek védelmére hatósági panasz csak akkor emelhető, ha a hatósági intézkedés egyuttal jogsértő, vagyis csak a jogtétellel védett közérdek sértése miatt vehető használatba a panasz.

98. §. **A panaszemelés módja, helye, határideje, a panaszirat tartalma és felszerelése.**

A *magánpanasz* panasziratban benyujtható vagy élőszóval bejelenthető *azon hatóságnál, melynek határozata vagy intézkedése ellen irányul.* A közigazgatási biróság 1900. évi 5. sz. döntvénye szerint „A kellő időben, de *nem kellő helyen* benyujtott magánpanasz tárgyalás nélkül csak akkor utasitandó vissza, ha a benyujtás nem a fennforgó ügyben valamelyik fokon eljárni hivatott hatóságnál vagy nem magánál a közigazgatási biróságnál történt.“

A *hatósági* panasz *mindig irásban* nyujtandó be és pedig a föispáné az ügyiratokkal felszerelve *közvetlenül a közigazgatási biróságnál;* a hatósági panasznak más hatóság általi emelése esetén, azon hatóságnál, melynek határozata vagy intézkedése ellen van intézve.[37]

A *panasz benyujtás* (bejelentés) határideje 15 nap, mely az érdekelt felekre a sérelmes intézkedés vagy határozat kihirdetését vagy kézbesitését, a hatósági panaszt emelőkre amannak *kihirdetését* követő naptól számitandó; ha a határidő utolsó napja vasárnap vagy Gergely-naptár szerinti ünnep, úgy az csak a legközelebbi vasárnapon jár le. Posta utjáni feladás esetén, a *feladás időpontja* határoz.[38]

A hatósági panasz emeléséről a panaszló hatóság *egyidejüleg az illető* ministerhez jelentést tenni köteles, a ki ha szükségesnek látja, a *panasz támogatása* végett a tárgyalás előtt a közigazgatási birósághoz *irásbeli nyilatkozatot* intézhet, illetőleg a szóbeli tárgyalásra megbizottat küldhet.

[37] A közigazgatási bizottságnak házközösségi ügyben hozott másodfoku határozata elleni panasz az 1898: XII. t.-czikk szerint a főszolgabirónál is benyujtható vagy bejelenthető.

[38] A polg. perrendtartás szerint az érkezés időpontja. Az 1896: XXVI-ban megállapitott más határidők számitására is a fenti szabályok alkalmazandók. Az érdekelt fél, ha ő maga vagy meghatalmazottja a panasziratot elháríthatlan akadály miatt kellő időben be nem adta, *igazolási kérelmet* terjeszthet elő. A hitelt érdemlőleg indokolandó igazolási kérelmet *a panasziratlal együtt* az elmulasztott határidő utolsó napját követő 15 nap alatt irásban az eljárt közigazgatási hatóságnál kell beadni. Hatósági panasz esetén igazolásnak nincs helye. Az igazolási kérelem fölött *a közigazgatási biróság dönt,* s ha annak helyt nem ad, a panaszt a főügybe beavatkozás nélkül visszautasitja. — Az 1898: XIV. t.-czikk szerint az értesitéstől *30 nap alatt* emelhető panasz, a cultusminister határozata ellen. (Congrua törv. 8., 9., 13., 14., 15. §§.)

A *panasziratnak magában kell foglalni: a)* a bepanaszolt fél, illetőleg hatóság megnevezését, *b)* a tényállás és ennek bizonyitékai rövid leirását, *c)* a panasz tárgyát képező intézkedés vagy határozat sérelmes részeinek megjelölését, *d)* a *panasz jogalapjának* feltüntetését *c)* és a kérelemnek szabatos kifejezését.

A panasziratban oly tényeket és bizonyitékokat is fel lehet hozni, melyek az előzeets közigazgatási eljárásban nem érvényesittettek. A bizonyitó okiratot eredetiben vagy másolatban, ha pedig az iratnak csak egyes részei birnak jelentőséggel, legalább kivonatban a panaszhoz kell csatolni.

Ha a panasz a hatóságon kivül *más fél ellen is van* intézve, a panasziratboz, ennek és összes mellékleteinek másodpéldányát is kell csatolni. A hatósági panaszt, ha az csupán a hatóság ellen van intézve, két példányban, egyébként három példányban kell benyujtani.

A *panasz szóbeli bejelentésének* tartalma nevezetesen meg van szoritva a panaszirat tartalmával szemben, mert amaz csak az *intézkedés vagy határozat sérelmes részeinek kijelölésére s a fél kérésének kifejezésére terjedhet ki.*

99. §. A panasz átvétele, visszautasitása, a bepanaszlott hatóság előzetes teendői.

Az előbbi szakasz szerint illetékes hatóság a panaszirat átvételére, illetőleg arra köteles, hogy a szóbeli panaszt a határozat kihirdetésekor a jegyzőkönyvbe feljegyezze, ha pedig a panasz bejelentés később történnék, arról jegyzőkönyvet vegyen föl. Testületi szervezettel biró hatóságok nevében ezek elnöke van hivatva a panaszirat átvételére, a bejelentés jegyzőkönyvbe iktatására és az eljárásban a közigazgatási hatóságra ruházott egyéb teendők teljesitésére; kivétel annyiban van, hogy a törvényhatósági bizottságra nézve ennek nevében a törvényhatóság első tisztviselője, az adófelszólamlási bizottságra a pénzügyigazgató végzi mindeme teendőket.

A panasz tárgyalás nélkül visszautasitandó, ha a kiszabott határidő után adtik be;[39] e visszautasitás joga megilleti a magánpanaszszal szemben az *eljárt közigazgatási hatóságot* is; az elkésett hatósági panaszszal szemben *csak a közigazgatási biróságot.* A visszautasitást indokolni s az arra vonatkozó határozatot kézbe-

[39] Az igazolásról fentebb volt szó.

síteni kell. A közigazgatási hatóság visszautasitó határozata ellen a *közigazgatási birósághoz* felfolyamodhatni.

Az eljárt közgazgatási hatóság a kellő időben benyujtott (bejelentett) *panaszt*, az összes — és pedig a mennyiben nem elsőfokulag járt el, az elsőfoku hatóságtól bekivánandó tárgyiratokkal felszerelve, *felvilágositó irat (nyilatkozat) kiséretében, 8 nap alatt felterjeszti* (átteszi) a közigazgatási birósághoz.

Magánpanasz esetén, az eljárt közigazgatási hatóság, ha a panaszt közigazgatási utra tartozónak vagy az állami közérdekbe ütközönek véli, köteles a felvilágositó iratban, (átiratban) a közigazgatási birói *hatáskör* ellen kifogást emelni, illetőleg a fenforgó állami közérdeket megjelölni s erről a középfoku hatóság egyidejüleg az illető ministerhez is jelentést tenni. A minister ily esetekben, mint a hatóság panaszáról tett jelentés esetén, a közigazgatási hatáskör és az állami közérdek védelmére a birósághoz irásbeli nyilatkozatot intézhet, illetőleg a szóbeli tárgyalásra megbizottat küldhet.

A törvényhatósági közgyülés és a közigazgatási bizottság, a határozatai (intézkedései) ellen emelt *hatósági panasz eseteiben, a biróság előtt megbizott által leendő képviseltetéséről*, illetőleg saját köz- és vagyoni ügyeinek (érdekeinek) védelméről gondoskodik (66. §.); ugyancsak, ha a *magánpanasz, az eljárt középfoku közigazgatási hatóság köz- és vagyoni ügyeit, jogait sértőleg érinti, ily érdekeit veszélyezteti*, a keletkező sérelem mibenlétét és jogai, érdekei védelmét a birósághoz intézendő felvilágositó felterjesztésben kifejti s esetleg magát vagy kiküldendő megbizottját a szóbeli tárgyalásra megidéztetni kéri.

A panaszlott hatóság *védekezésének* előadása tehát a közigazgatási birósághoz intézendő felvilágositó iratban, a ministerek motu proprio, illetve a hozzá intézett jelentés alapján a birósághoz *intézhető* nyilatkozatában történik és ezenkivül olykép is hatályosan gyakorolható, hogy a szóbeli tárgyalásra megbizottat küld, illetve magát vagy megbizottját arra meghivatni kéri; az ily *megbizottat mindazon jogok megilletik, mindazon kötelességek terhelik*, melyek a bepanaszlott magánfelet.[40] (89—102. §§.).

[40] L. a köv. §t.

100. §. A panaszirat visszautasitása és visszaadása a biróság által. A bepanaszolt vagy érdekelt magánfél védirata.

Mig a közigazgatási hatóság csak a magánpanaszt és csupán késedelem okából utasithatja vissza, a közigazgatási biróság *a)* késedelem miatt a nála benyujtott főispáni panaszt és a közigazgatási hatóságnál emelt hatósági panaszt *visszautasitja; b)* a közigazgatási hatóságnál benyujtandó magánpanaszt késedelem miatt visszautasitja, ha erre vonatkozó kötelességét a közigazgatási hatóság nem teljesitette volna; *c)* csekélyebb fontosságu tartalmi és alaki hiányok és hibák esetén a panaszt a benyujtónak *visszaadja* azon meghagyással, hogy a biróság utasitásai szerint kiegészitve vagy kiigazitva záros határidő alatt, *közvetlenül a birósághoz nyujtsa be;*[41] *d)* ha a panaszirat oly lényeges alaki vagy tartalmi hiányban szenved, hogy a kiegészitésre sem alkalmas, *hivatalból visszautasitja.* A visszautasitás és visszaadás iránti határozatot, a *biróság nevében, az előadó az elnökkel egyetértőleg hozza,* a *biróság* tanácsülésileg csak akkor, ha az előadó és elnök között aziránt egyetértés nem volna.

A mennyiben a panasz nem csak a hatóság ellen, hanem ennek határozata által érintett (előnyben részesitett) ügyfél ellen is van intézve, a biróság a panaszirat második, esetleg harmadik példányát[42] a félnek kézbesitteti, azon figyelmeztetéssel, hogy jogában áll azzal szemben 15 nap alatt *védiratot* benyujtani; ha több bepanaszolt ügyfél van, a kézbesités az első helyen megnevezett részére történik, a többiek pedig értesitendők, hogy a panasziratot az előlnevezett panaszlott félnél, vagy a biróságnál megtekinthetik és 15 nap alatt (az értesitéstől) *együttes vagy külön védiratot adhatnak be.* Ha a magánpanasz kizárólag a hatóság ellen van intézve, *vagy csupán panaszbejelentés történt, védirat benyujtásának nincs helye.*

Ha a biróság az ügyiratokból annak jut tudomására, hogy a közigazgatási per kimenetele által harmadik személyek is *érdekelve* vannak, a panaszirat másodpéldányának kiadásával egyidejüleg, ezeket is figyelmezteti a *panasziratnak és mellékleteinek*

[41] A biróság által ily esetben kitüzött záros határidő elmulasztása esetén a panaszirat hivatalból visszautasitandó.

[42] Hatósági panasz esetén a másodpéldányt a bepanaszlott hatóságnak kézbesitik; a félnek tehát hatósági panasz esetén kézbesittetik a harmadik példány.

a biróságnál való megtekintésére és saját *védiratuknak* 15 nap alatti benyujtására. Az érdekelt harmadik személyeket (testületeket) a biróság *saját kivánatukra vagy a felek előterjesztésére később is bevonhatja az eljárásba,*[43] mindaddig, *mig a tárgyalás napja kitüzve nincs.* Az eljárásba bevont harmadik személyeket, a fenforgó *jog vagy érdekazonossághoz képest a panaszló vagy bepanaszlott féllel mind a jogokra, mind a kötelességekre egyenlőknek kell tekinteni,* vagyis perbeli állásuk azokéval egyenlő.

A *védirat* mindig egyenesen a birósághoz adandó be két példányban, melyek egyike a panaszosnak kézbesitendő. A védirat a polgári perrendbeli ellenirat (replika) természetével bir, a védirat beadására szolgáló terminus eltölte előtt a biróság nem tüzheti ki a tárgyalást; a védirat beadásának elmulasztása a közigazgatási per menetét, nevezetesen a bizonyitási eljárást a tárgyalás kitüzését és az itélethozatalt nem gátolja.

Jól meg kell különböztetni a védirattól az *irásbeli előterjesztéseket.* Ilyeneket az *ügy állásának tisztázása végett a tárgyalásig a felek* intézhetnek a birósághoz s melyek esetről-esetre közlendők az ellenféllel (110. §.). Ez iratváltásoknak sem formáját, sem számát a törvény nem köti meg,[44] a mi megfelel azon követelményeknek, hogy a közigazgatási per a formalismustól lehetőleg mentesen vitessék.

101. §. A panaszemelés felfüggesztő hatálya.

A közigazgatási biróság elé tartozó ügyekben a panaszemelés tényének felfüggesztő hatálya van a panaszlott közigazgatási intézkedés vagy határozat végrehajtására. E szabály alól két kivétel

[43] A törvény e határozmányának ratiója szerint ily érdekeltek bevonása kötelessége adott esetekben a biróságnak, hogy a vitás ügy minden irányban megvilágosittassék és főkép, hogy az érdekeltek mindenike élhessen a jogvédelemmel. A felek beavatkozásának, illetőleg bevonásának akár hatósági panasz, akár magánpanasz esetén helye van, akár van a panaszirat csak a hatóság, akár egyuttal magánfél ellen is intézve. Ha panaszirat nem adatott be, csak panaszbejelentés történt, bevonásnak szintén lehet helye, noha ily esetben a védirat adást kategorice kizárja a törvény. Hogy a beavatkozás, illetve bevonás a megtámadott hatósági határozat mellett, annak javára, védelmére is én nem csak a panaszló álláspontja érdekéből történhetik az a törv. 107. §. 3. pontja szerint nem kétséges.

[44] Ily előterjesztések helyet foglalhatnak akkor is, ha panaszirat nem adatott és csupán panaszbejelentés történt; az elkésve beadott védirat, mint előterjesztés tekintendő, ha még ennek helye van.

van: *a)* azon estekben, melyekben a törvény, rendelet vagy szabályrendelet szerint ezelőtt csak birtokon kivül volt helye azon közigazgatási orvoslatnak (felebbezésnek, felfolyamodásnak, panasznak, felülvizsgálati kérelemnek vagy felterjesztésnek), melynek helyébe a közigazgatási birósághoz intézendő panasz lépett; *b)* olyan esetekben, midőn a végrehajtást az *állami közérdek szempontja követeli,* vagy ha a végrehajtás elhalasztásából helyrehozhatatlan kár következnék, akár az államra, akár a felekre.

Ez utóbbi esetekben a végrehajtást elrendelő határozatot *körülményesen indokolni kell; az indokolásban annak* kimutatása, hogy az állami közérdek csakugyan sérelmet szenvedne, illetőleg utóbb nem pótolható anyagi vagy moralis károsodás (jogvesztés) származnék a végrehajtás elhalasztásából, a panaszlott hatóság feladata.

102. §. A bizonyitás.

A bizonyitás elrendelése, a bizonyitékok meghatározása és azok mérlegelése tekintetében egyaránt kielégitők az 1896 : XXVI. t.-cz. szabályai, úgy általán a modern perjog, mint a közigazgatási per természete szempontjából.

A bizonyitás megfelelőleg azon elvnek, hogy a közigazgatási perben a tárgyalási (inditványi) elven kivül a nyomozó rendszer is alkalmazandó, a *biróság* a bizonyitást a felek *ajánlására, kérelmére vagy a nélkül elrendelheti,* a panasz elfogadásától kezdve, az érdemleges határozat meghozataláig bármikor, akár a panasziratban, akár a védiratban vagy előterjesztésekben felhozott, akár az eljárás folyamán felmerült *relevans* tényekre nézve, akár már előbb történt bizonyitás kiegészitése végett.

A bizonyitás módjai: a felek *személyes* meghallgatása; *tanuk és szakértők* kihallgatása; *helyszini szemle; a közigazgatási hatóságok felvilágositó nyilatkozatának és a szakközegek véleményének beszerzése; a másolatban csatolt okmányok eredetijének megtekintése vagy összehasonlitás végetti bekövetelése; az ügyre vonatkozó, bármely hatóság birtokában levő hivatalos iratok beszerzése. Eskü általi bizonyitásnak nincs helye.*[45]

A felek, tanuk, szakértők kihallgatását, helyszini szemlét a hatóság *rendszerint a közigazgatási hatóság által* — kivételesen

[45] Ki van zárva a feleknek eskü alatti kihallgatása; de nem a tanuk megesketése.

egyik tagjának kiküldése utján foganatosittatja. A fél kihallgatásához az ellenfelet, tanuk és szakértőkéhez és a szemléhez mindenik felet meg kell hivni, de meg nem jelenésük a kihallgatás vagy szemle megtartását nem gátolja.

A mennyiben a törvény mást nem rendel, a tanuskodási képesség, tanuk kihallgatása, megesketése, járandósága, a tanuskodás megtagadása tekintetében a sommás eljárásról szóló 1893 : XVIII. t.-czikk 82—93. §-ai a szemle elrendelésénél és foganatositásánál pedig ugyane törvény 94. §-a szolgálnak szabályul a *közigazgatási birói eljárás természetéből folyó eltérésekkel.*[46]

Ezen eltéréseket a biróság praxisa fogja megállapitani.

A bizonyitékokat a határozatok hozatalánál a *biróság szabadon mérlegeli* s a tárgyalás és a bizonyitás folyamán szerzett összbenyomás alapján itél.

103. §. A tárgyalás.

A közigazgatási pereljárás tulajdonképeni sulypontja az ügynek a biróság tanácsülésében való tárgyalására esik. A tárgyalás határnapját a biróság, ha bizonyitás nem rendeltetett el, ha a bizonyitás befejeztetett, ha a védirat benyujtatott vagy annak benyujtására szolgáló határidő letelt, 30—40 napra tüzi ki.

A tárgyalás megkezdése után, a biróság válik a közigazgatási per urává; ekkor már a *panasz visszavonásának vagy egyezségkötésnek csak a biróság beleegyezésével van helye, a tárgyalást a felek kölcsönös megegyezéssel sem halaszthatják. A tárgyalás irásbeli vagy szóbeli és közvetlen s rendszerint nyilvános.* Az ülések nyilvánosságát, ha azt a közerkölcsiség vagy más *közérdekü* tekintet követeli, *birósági határozattal előre* ki lehet zárni, vagy a tárgyalás folyamata alatt megszüntetni, de ily esetekben is, a tárgyalást, a *felek mindenike* által *kijelölhető* két-két kifogástalan

[46] A felek, tanuk és szakértők kihallgatásáról, jegyzőkönyv veendő fel, ebbe a vallomások, nyilatkozatok, tapasztalatok lényege, s a feleknek azokra tett érdemleges megjegyzései foglalandók; a jegyzőkönyvet a hatósági személyen és jegyzőkönyvvezetőn kivül a felek irják alá, s ha ezt tenni vonakodnak, a vonakodás indoka veendő jegyzőkönyvbe. A jegyzőkönyv haladéktalanul a biróság elé terjesztendő. Személyes megjelenésre kötelezett felek, tanuk, *szakértők,* ha igazolatlanul elmaradásuk az eljárás meghiusitását vonja maga után, a biróság által 200 koronáig terjedhető *rendbirsággal* fenyithetők s a meghiusult eljárás költségeiben is elmarasztalhatók.

bizalmi *férfiu*, továbbá a tanuk, szakértők és felek jelenlétében kell tartani.[47]

A szóbeli, közvetlen[48] *tárgyalás.* A jogtudomány a közigazgatási pereljárást a szóbeliség és közvetlenség elve szerint tartja szabályozandónak; a törvényhozások e követelményt általán tekintetbe vették, mindazonáltal eltérés van közöttük, annyiban, hogy néhol a szóbeli tárgyalást mindenkor kötelezővé nyilvánították, másutt azt bizonyos feltételektől teszik függővé. A magyar pénzügyi közigazgatási biróság előtt a szóbeliség és közvetlenség ki volt zárva. Az 1896 : XXVI. t.-cz. értelmében szóbeli tárgyalásnak van helye akkor:

a) ha azt a biróság *akár hivatalból*, akár a panaszosnak a *panasziratban*, akár a panaszlottnak a *védiratban* kifejtett kivánságára, az ügy tisztázása érdekében, szükségesnek találja; *b)* ha azt az érdekelt felek *mindenike* kivánja; ez utóbbi esetben a biróság a szóbeli tárgyalás szükségének mérlegelésébe nem bocsátkozhatik.

A szóbeli tárgyalásra megidézendők: a felek, a közigazgatási hatóság hatáskörének és az állami közérdeknek védelmére hivatott *ministeri megbizott*, a panaszlott hatóság által saját köz- és vagyon ügyei képviseletére kirendelt kiküldött, azzal, hogy meg nem jelenésük esetén is meg lesz tartva a tárgyalás; azután meghivandók azon tanuk és szakértők is, kiknek kihallgatását a biróság a felek ajánlatára vagy a nélkül szükségesnek találja.

A közigazgatási biróság előtt, a mennyiben a felek nem személyesen vagy nem törvényes képviselőjük[49] által járnak el, magukat *csak ügyvéd által képviseltethetik*. Ha a személyesen megjelent fél magát érthetően kifejezni nem birja, vagy más ok miatt

[47] A bizalmi férfiak ki nem jelölése nem gátolja a tárgyalás megtartását.

[48] A „közvetlenség" abban áll, hogy a felek a biróság előtt megjelenvén, szóval „iratok közvetitése" nélkül terjeszthetik elő állitásaikat, kérelmeiket stb.

[49] Önképviseletre nem jogosult kiskoruakat, gondnokoltakat, jogi személyeket, hatóságokat, a törvényes képviselők képviselik a biróság előtt. E szabálytól eltérőleg a panaszló fél minőségében szereplő községi képviselőtestületet és elöljáróságot a községi biró és községi jegyző együtt vagy más a községi képviselet által megbizott egyén képviselik; a ministert kiküldöttje; a törvényhatósági és közigazgatási bizottságot az ellenük intézett hatósági panasz esetén megbizottjuk; magánpanasz esetén az eljárt közig. hatóságot saját köz- és vagyoni érdekei védelmére kiküldhető megbizottja képviseli. (1896: XXVI. 88., 89., 101., 102. §§.) Jogi személy törvényes képviselője az igazgatóság vagy az alapszabályilag kijelölt közeg; a kir. kincstárt a jogügyigazgatóság; a közalapitványokat a közalapitványi ügyigazgatóság képviseli.

képtelen arra, hogy ügyét a tárgyalásnál személyesen képviselje, a biróság által ügyvéd állitására kötelezhető, ha pedig ő vagy meghatalmazottja (ügyvéd) rendetlen magaviselet miatt a tárgyalás szinhelyéről *el lett távolitva*, joga van meghatalmazott, illetve más meghatalmazott által képviseltetni magát.[50]

A biróság *a feleket saját kivánatukra vagy a nélkül a tárgyaláson való személyes megjelenésre kötelezőleg megidézheti* és úgy ezeknek, mint a tanuknak és szakértőknek — előzetes bizonyitási eljárás nélkül — közvetlenül a tárgyaláson történendő kihallgatását is elrendelheti.

A szóbeli tárgyalás menete annak szem előtt tartásával van szabályozva, hogy a tényállás a rendelkezésre álló összes eszközök segélyével kiderittessék. A tárgyalás sorrendjét megállapitja ugyan a törvény, de megadja a biróságnak a jogot, *hogy attól egyes esetekben, ha czélszerünek találja, eltérjen.*

A tárgyalás törvényi sorrendje szerint, először a panaszló terjeszti elő a tényállást, bizonyitékait és kérését, megjelölvén annak jogalapját. Ezután a panaszlott védelme következik. Ha a *felek ez alkalommal az előzetes közigazgatási eljárás során keletkezett irataikban foglalt vagy a bizonyitó eljárásban tisztába hozott tényállást* módositanák, vagy ujabb bizonyitékokat ajánlanának föl, hogy ez mennyiben vehető figyelembe, a biróság esetrőlesetre határozza meg.

A felek után a tanuk és szakértők kihallgatása következik.

A biróságnak kötelessége minden lehetőt elkövetni a tényállás tisztába hozatalára. Az elnök és birák e czélból a felekhez, tanukhoz, szakértőkhöz kérdéseket intézhetnek. A felek csak a biróság engedelmével tehetnek kérdéseket egymáshoz, a tanukhoz és szakértőkhöz.

A meg nem jelent felek, tanuk és szakértők szóbeli előadásait a panaszirat, védirat, nyilatkozatok, vallomások felolvasása pótolja; fel kell olvasni a panaszlott hatósági határozatot, a szemlejegyzőkönyvet, a panaszlott közigazgatási hatóság jelentését (felvilágositó irat) és más ügyiratokat.

Ezek után a felek kellő rövidséggel észrevételeket tehetnek a tárgyaláson hallottakra és előadhatják kérésüket. A tárgyalás

[50] A meghatalmazást közokirattal, hitelesitett vagy az 1868: LIV. t.-czikk 167., 168. §-ainak megfelelőleg kiállitott magánokirattal kell igazolni. A biróság előtt személyesen megjelent fél élőszóval is adhat meghatalmazást, melyet jegyzőkönyvbe kell venni. (Törv. 121. §.)

befejezése előtt meg kell hallgatni a közigazgatási hatáskör és állami közérdek védelmére kiküldött ministeri megbizott nyilatkozatát.

Az irásbeli tárgyalás. Erre idézés nem történik, hanem az ügy megjelölését és a tárgyalás idejét magában foglaló jegyzék kifüggesztendő, a biróság *hirdetési tábláján.*

A tárgyalás az ügyállás kivonatos előadásával kezdődik, annak során az elnök és birák az előadótól felvilágositásokat kivánhatnak s némely vagy az összes ügyiratok felolvasását követelhetik. Mindenesetre fel kell olvasni a közigazgatási folyamatban eljárt hatóság jelentését és a közigazgatási hatáskör s az állami közérdek védelmére vonatkozó ministeri nyilatkozatot.[51]

104. §. A határozatok és végrehajtásuk.

A közigazgatási biróság a határozatok iránti *tanácskozás* és azok megállapitására vonatkozó *szavazás* megejtését zárt ülésben eszközli: A határozatok Ő Felsége a király nevében hozandók és hirdetendők ki. Az ügy érdemében *itélet* más körülményre nézve *végzés* alakjában kell határozni. A határozatok indokolandók s a kihirdetés alkalmával rövid, de hű kivonatban az indokokat is fel kell sorolni.

A határozatot lehetőleg még a tárgyalási ülés folyamában meg kell hozni és nyilvános ülésben kihirdetni; de különös figyelmet érdemlő ok esetén, a gátló akadály megjelölése és a határidő nyilvános kitüzése mellett a *határozathozatal és kihirdetés* 48 órára elhalasztható.[52]

[51] A tárgyalásról jegyzőkönyv vezetendő, abba *kellő röridséggel* az ügy eldöntésére vonatkozó minden lényeges mozzanat, a határozatok pedig szó *szerint* feljegyzendők. A határozat megállapitására és a szavazás megejtésére vonatkozó zárt tanácskozmányról *külön* jegyzőkönyv vezetendő. Nem rendelkezik maga a törvény az iránt, hogy a határozatok indokai is felveendők-e és hogy azok szerkesztése kit illet. L. erről az ügyrendet. A tárgyalást az elnök vezeti: ez őrködik a rend és a tárgyalás méltóságának fentartása felett. Joga van a feleket és más jelenlevőket, ha a tárgyalást zavarják, annak méltóságát sértik, tetszést vagy nem tetszést nyilvánitanak, *rendreutasitani.* Ha *kétszeri* rendreutasitás sikertelen maradt, vagy a rendzavarás sulyosabb természetü, az elnök az illetőt *200 koronáig terjedhető rendbirsággal* fenyitheti, kiutasithatja, kivezettetheti. Ha a rendet máskép nem lehet fentartani, az elnök a hallgatóság eltávolitását is elrendelheti.

[52] A biróság mindenekelőtt a hatáskör kérdését dönti el, s ha magát illetéktelennek nyilvánitja, erre vonatkozó határozatát, mint *véghatarozatot* kijelenti; ha magát illetékesnek nyilvánitja, az ügy érdemébe bocsátkozik; ha

A közigazgatási biróság határozata *csak a felekre terjedhet ki*. A fennforgó ügyben eljárt közigazgatási hatóságot, ha saját köz- és vagyoni ügyeiben *érdekelve* nincs, tehát félkép is nem szerepelt — érdemben terhelőleg még akkor sem lehet bevonni a határozat körébe, ha eljárása nyilván törvénytelen volt; ily esetben mégis, valamint a tapasztalt csekélyebb foku mulasztás és rendellenesség esetében, a biróság köteles az illető hatóság felügyelő és ellenőrző felsőséget figyelmeztetni (átiratilag). A kihirdetett határozat egy-egy példánya a feleknek kézbesitendő; a kézbesitést az eljárt közigazgatási hatóság eszközölteti a közigazgatási eljárásban érvényes szabályok szerint.[53]

A határozatok végrehajtását a közigazgatási folyamatban elsőfokon eljárt hatóság rendeli el és foganatositja a törvény (rendelet, statutum) szerint a közigazgatás körében erre hivatott közegekkel. A végrehajtás elrendelése, foganatositása, az illető ügyre hatályban levő szabályok szerint történik. A mennyiben kielégitő (törvényi, rendeleti, szabályrendeleti) végrehajtási szabályok nem volnának, a belügyminister a törvény felhatalmazása szerint ilyenek kibocsájtására jogosult.

A felek a végrehajtás elrendelése tárgyában hozott határozat ellen és a végrehajtás foganatositásában felmerült *jogsérelmek* miatt, a sérelmes cselekmény (mulasztás) utáni nyolcz napon belül *„végrehajtási panaszt“ intézhetnek* a közigazgatási birósághoz. E panaszt a végrehajtás elrendelésére hivatott hatóságnál irásban kell beadni; a hatóság azt a tárgyiratokkal felszerelve, felvilágositó jelentéssel haladék nélkül köteles a közigazgatási birósághoz felterjeszteni.

A közigazgatási biróság gyakorolja tehát a jogi ellenőrzést határozatai foganatositása körül; a végrehajtási panaszok felett azonban a bíróságnál szóbeli nyilvános tárgyalás nem tartható.

azonban a középfoku hatóság, illetőleg a minister, hatásköre ellen kifogást tett, azon határozat, melylyel a biróság mégis megállapitja hatáskörét, az eljárás felfüggesztésével az illető ministernek megküldendő az ügyiratok kapcsán. A minister, ha a hatásköri kifogást fentartja, a határozat közlésétől 8 nap alatt érteslti a biróságot, hogy a felmerült hatásköri összeütközési esetet a ministertanács, mint hatásköri biróság elé terjeszti.

[53] Ha a közigazgatási kézbesités szabályai hiányosak, azok pótlását a belügyminister rendeletileg eszközölheti a törvény 138. §-ának felhatalmazása folytán. L. még az 1901: XX. t.-czikket.

105. §. Az ujra felvétel.

Egyetlen közigazgatási perorvoslat az *ujra felvételi kérelem*, melylyel a főeljárás folyamában keletkezett véghatározat kézbesitésétől számitott *egy éven belül* élhetnek a magánfelek, ha a főügy jogérvényes eldöntése után olyan — a kérdés érdemére nézve *döntő* bizonyitékok birtokába jutottak, melyeket a főeljárásban *önhibájukon kivül nem használhattak*.

Az ujrafölvételi panaszt *közvetlenül* a közigazgatási biróságnál irásban kell benyujtani; határidejének elmulasztása miatt igazolással élni nem lehet. Az ujrafelvételi eljárás meginditása a főeljárásban (alapper) *kelt jogerős határozat végrehajtását* nem gátolja. Ugyanazon ügyben csak *egyszer* van helye ujrafelvételnek.

Az ujrafelvételi panaszt az ügy érdemétől elkülönitve — ezt megelőzőleg — kell tárgyalni és eldönteni. Ha a közigazgatási biróság az ujrafelvételt megtagadja, a főeljárásban kelt határozatot az ügy érdemébe avatkozás nélkül *végérvényesnek* jelenti ki. *Nyilván alaptalan* ujrafelvételi panasz esetén a költségekben való elmarasztaláson kivül, 1000 koronáig terjedhető pénzbirság alkalmazásának van helye, a melyért a felelősség — a fél elleni visszkereset fennmaradása mellett — első sorban az ügyvédet terheli.

Az ujra felvett ügyben az eljárás azon szabályok szerint történik, a melyek a főeljárásban a bizonyitásra, képviseletre, tárgyalásra, határozaothozatalra megszabvák (törv. 111—138. §§.) azon eltéréssel, hogy *az ujra felvett eljárásban az ügyvédi képviselet általánosan kötelező.*[54]

[54] A törvény külön fejezetben rendelkezik az eljárás költségeiről: főszabály, hogy a közigazgatási biróság előtti eljárás, a *hatósági közegekre* nézve minden esetben, a magánfelekre pedig csak oly esetekben bélyeg- és illetékmentes, melyekben az előbbi megfelelő közigazgatási eljárásra is ily mentség állott fenn. Lásd Magyar pénzügyi jogi kézikönyvemet az Illetékekről. A biróság a határozatban az eljárási költségeket és azoknak ki általi viselését is megállapitani köteles. Ha mindkét részről magánfél van, vagy azok egyikét, vagy mindenikét marasztalja el a költségekben. Ha magánfél hatósággal vagy hatósági közeggel áll szemben, a költségekben rendszerint a magánfél marasztalandó el; kivéve, ha a birói eljárásra a hatóság vagy hatósági közeg nyilván törvény, rendelet, szabályrendelet ellenes eljárásra szolgáltatott okot, mely utóbbi esetben a költségeknek egészben vagy részben viselésére a hatóság vagy hatósági közeg is kötelezhető. A hatóság e kedvezményezését főleg az indokolja, hogy a hatóság erélye máskép megzsibbasztatnék. A kölcsönös méltánylást érdemlő esetekben a költségek kölcsönösen meg is szüntethetők. Ha valamely költség, személyes megjelenésre köteles hatósági közeg, magánfél, tnau, szakértő *igazolatlan* elmaradása folytán merül föl, annak viselésére az elmaradó *kötelezendő*.

Adó- és illetékügyekben eljárási költségek nem állapithatók meg a biróság által.

A közigazgatási hatóságok hatáskörének és az állami közérdeknek védelmében eljáró hatósági közegekre rótt költségek, az illető *közigazgatási* ág tárczájának, az *eljárt* vagy az *érdekelt* közig. hatóságokra és hatósági közegekre rótt költségek pedig maguknak a *hatóságoknak* terhére esnek.

A meghatalmazott minőségben közremüködő ügyvédek költségeit megbizóikkal szemben is esetről-esetre meg kell állapitani, a mennyiben t. i. költségmegállapitás egyáltalán történhetik.

Függelék az I. könyvhöz.

A) Az ügyfelek[1] orvoslati eszközei közigazgatási ügyekben. *B)* A kézbesités.

A közigazgatási ügyek rendkivül sokfélesége mellett, az eljárásnak az igazságszolgáltatási, illetőleg biráskodási eljáráshoz hasonlatos egyöntetüsége nem vihető ugyan keresztül, s különösen nem köthetők oly szigoruan alakiságokhoz a hatóságok és ügyfelek a közigazgatási ügyek elintézésénél, mint a jogviták feletti itélkezésnél, mégis vannak bizonyos cselekményei, illetőleg eszközei a közigazgatási eljárásnak is, melyek az ügyek mindenikében azonos módon szabályozhatók, állapithatók meg. A *közigazgatás* gyorsaságának, a hatóságok és ügyfelek könnyü tájékozódásának szempontjából nagyérdekü követelmény, hogy az érdemi ügyintézés hátránya nélkül egyöntetüleg történjenek is.[2] E követelménynek tett jelentékeny részben eleget törvényhozásunk a közigazgatási eljárás egyszerüsitéséről szóló 1901 : XX. t.-czikk által, mely törvénynek első, legfontosabb részét — a pénzügyigazgatáshoz nem tartozó — összes közigazgatási ügyekben igénybevehető jogorvoslatok szabatos egyöntetü meghatározása képezi.[3]

[1] Érdekeltek. Érdekelt az a természeti vagy jogi személy, kinek jogairól vagy érdekeiről rendelkezik, azokat érinti a határozat. L. alább.

[2] Kivánatos volna egységes törvénybe foglalva megállapitani főleg a panasztételre, kérvényre vagy feljelentésre, az idézésre, képviseletre, érdekeltségre, a bizonyitási módokra és eszközökre, a szóbeli és irásbeli tárgyalás menetére, a határozathozatalra és kihirdetésre, a kézbesitésre, a felebbvitelre, a végrehajtásra, ujrafelvételre vonatkozó szabályokat. A magyar közigazgatás gyorsaságára, rendjére, a közérdekek és felek érdekei védelmére is ily egységes szabályozás nagy előnyökkel járna. Ma az eljárás jómódu minden ügynek speczialis törvényében külön szabályozva van s majdnem azt mondhatni, a hány ügy, annyiféle eljárási mód. Az 1901 : XX. t.-czikket, mint közigazgatásunk eljárási jogának egységesitésére az első fontos lépést örömmel kell üdvözölnünk.

[3] A törvény II. Része a rendőri büntető biráskodást gyakorló első-, másod- és harmadfoku közigazgatási hatóságokat határozza meg, egyöntetüséget

I. A felebbvitel.

A közigazgatási hatóságok sérelmesnek, helytelennek tartott határozatai és intézkedései ellen, az *érdekeltek* a magasabb foku közigazgatási hatóságokhoz való *felebbvitellel* élhetnek — a menynyiben a határozat vagy intézkedés a törvények vagy ministerta-

ktesitvén az eddigi indokolatlan változatosság helyébe s meghonositván a közigazgatási hatóságok elé tartozó rendőri kihágások feletti eljárásban az u. n. rendőri büntető parancs intézményét, mely a kihágások elintézésénél úgy a felek, mint a hivatalnokok idejének nagymérvü kimélését fogja eredményezni, a személyes szabadság veszélyeztetése nélkül. E rész tartalmát egyébként e mű II. könyvében a rendőrségi jognál ismertetjük. Ugyanott öleljük föl a törvény III. Részét, mely a kihágási büntetéspénzek hováforditását és kezelését tárgyazza. — A törvény IV. Részében a közigazgatási ügyekben a magánfelek részére történő *kézbesités* szabályozása foglaltatik, melyet e helyen a szövegben közlünk. Rendkivül messzeható felhatalmazásokat ad a törvény V. Része a ministeriumnak az általános közigazgatási hatóságok *ügyvitelének* egyszerüsitése, VI. része pedig a köz- és árvapénzek kezelésének szabályozása, illetve egyszerüsitése czéljából. E felhatalmazások által a kormány, jelesül pedig a belügyminister rendeleti hatalma teljes terjedelmü a közigazgatási ügyvitelt és vagyonkezelést illetőleg és igy annak módjában van a törvényhozási végleges szabályozásig a viszonyok szerint szükséges javitásokat megtenni, tehát közigazgatásunk gyors, törvényszerü, alapos és lelkiismeretes müködését nagymérvben előmozditani. A törvény, utasitá a ministeriumot, hogy azon *általános és állandó jellegü* rendeleteket, melyek az *általános közigazgatási hatóságok* (törvényhatósági és községi közegek) *közremüködését* teszik szükségessé, *a közigazgatási eljárás egyszerüsitése szempontjából átvizsgálja*, *módositsa* és azután szakonkint gyüjteménybe foglalva kiadja. Hasonló rendeletek jövőre a belügyminister hozzájárulásával bocsáthatók ki. *A törvényhatóságok és községek is kötelesek* szabályrendeleteiket a közigazgatási eljárás egyszerüsitése szempontjából átvizsgálni és módositani. A belügyminister jogosittatott a megyei, közigazgatási bizottsági, gyámügyi ügyvitel egységes és részletes szabályozására, a mi meg is történt már, (l. fentebb) felhatalmaztatott továbbá, hogy *a törvényhatósági és rendezett tanácsu városok és községek ügyvitelére vonatkozó, lehetőleg egységes alapelveket* rendeleti uton megállapithassa, hogy a vármegyei központi és járási pénzkezelést a belügyminister a pénzügyministerrel egyetértőleg *egységesen*, ujból szabályozza, tekintettel azon szabályra (1901: XX. 36. §.), hogy a közpénzek rendszerint postatakarékpénztári uton a cheque és clearing forgalom igénybevételével továbbitandók, hogy a törvényhatósági és rendezett tan. városok és községek pénzkezelésére és számvitelére vonatkozó, lehetőleg egységes alapelveket rendeleti uton megállapithassa, hogy a megyei, törvényhatósági és rend. tan. városi és községi gyámpénztári pénzkezelést és számvitelt a belügyminister rendeleti uton egységesen szabályozza, tekintettel a törvénynek a postatakarékpénztári cheque és clearing forgalomra vonatkozó szabályára.

Az 1901: XX. t.-czikk a közigazgatási hatóságokhoz tartozó kihágások iránti eljárásban nem alkalmazandó.

nácsi felhatalmazás alapján kiadott ministeri rendeletek értelmében, nem a közigazgatási biróság előtt volna panaszolható, illetőleg panaszolandó, — a következő szabályok szerint: —

A felebbvitelnek háromféle módja van, u. m.: *a felebbezés, felülvizsgálati kérelem és felfolyamodás.*

A) Felebbezésnek van helye, az *elsőfoku határozat* (intézkedés) *ellen* és az *elsőfoku határozattól érdemben eltérő másodfoku határozat ellen.*

Az elsőfokuval érdemben egybehangzó másodfoku határozat ellen csak a törvényben felsorolt néhány ügyben [4] lehet felebbezéssel élni.

A felebbezés folytán az ügyben való határozás teljes (meritorius) hatalma átmegy a felebbviteli hatóságra.[5]

B) Az elsőfokuval érdemben egybehangzó másodfoku közigazgatási határozatok ellen (a mennyiben ellenük kivételesen felebbezésnek nincs helye) *felülvizsgálati kérelem intézhető az illető* (ressort) *ministerhez azon alapon, hogy az alsófoku hatóság nem volt illetékes, vagy határozata avagy ennek alapjául szolgáló eljárása törvényt, törvényes kormányrendeletet vagy helyhatósági szabályrendeletet sért.*

A felülvizsgálási kérelem tehát a jogkérdésre szoritkozólag kér orvoslatot, anyagi és alaki jogsérelem miatt emelhető csupán; lényegileg azonos a perrendtartási *„revisio in jure“*-féle orvoslattal; elbirálásra egyedül a ministerialis forum hivatott akkor is, ha egyébként az illető ügyben harmadfokulag nem a minister határoz. A felülvizsgálati kérelem a teljes ügyintéző hatóságot nem adja meg a ministernek, mert ez annak folytán a határozatot csak megsemmisiteni és uj eljárást és határozást elrendelni jogosult.

[4] Nevezetesen: *a*) a törvényhatósági bizottságok azon másodfoku határozatai, melyek a községek és törvényhatósági városok javadalmát, vagyonát és gazdászatát, valamint ezek kezelése alatti alapokat illetik; *b*) a közigazgatási bizottságnak vizjogi engedélyezési ügyekben hozott másodfoku határozatai; *c*) az ipari, kereskedelmi és mustraoltalmi ügyekben hozott másodfoku határozatok.

[5] Az *A*) alatti szabály nem nyer alkalmazást akkor sem, ha az illető törvény szerint az elsőfoku határozat végérvényes. Ily eseteket exemplificative felsorol az 1901: XX. t.-czikk végrehajtási utasitása (1. §.) az 1902. évi 4600. ex 901. sz. min. tan. rend. — Ha a másodfoku határozat a felebbező javára változtatja meg az elsőfoku határozatot, az ily másodfoku határozat az elmarasztaltra való vonatkozásban a helybenhagyó határozattal egy tekintet alá esik. Közig. bir. 2327. ex. 1903.

Ugy a felebbezésre, mint felülvizsgálati kérelemre csak az *érdekeltek* és csak a *véghatározat*[6] ellen vannak jogositva. A véghatározatot megelőző eljárás során u. n. közbeeső (a véghatározást előkészitő) szenvedett sérelmek orvoslása, a *véghatározat elleni* felebbezésben vagy felülvizsgálati kérelemben kérhető.

Ugy a felebbezés, mint a felülvizsgálati kérelem az *első fokon eljárt hatóságnál s ehhez czimezve, terjesztendő elő, mely, a meg nem engedett, vagy elkésett felebbezést vagy felülvizsgálati kérelmet hivatalból* indokolt végzéssel *visszautasitja.* Ily visszautasitó végzés ellen van helye *felfolyamodásnak,* — mely a felebbvitel *harmadik neme* — s mely felett a másodfoku hatóság *véglegesen* dönt.

Harmadfoku határozatok sem felebbezéssel, sem felülvizsgálati kérelemmel nem támadhatók meg.

A felebbvitel bármelyik neme a határozat *kihirdetését vagy kézbesitését követő naptól számitott 15 nap alatt, szóval vagy irásban terjesztendő elő,*[7] [8] az ügyben eljárt elsőfoku hatóságnál.

E határidő a törvények szerint engedett nyilatkozatok, észrevételezések, felszólamlások, jóváhagyás végetti felterjesztések, rendes birói uton való megtámadások eseteire nem vonatkozik. (Vh. Ut. 6. §.)

A felülvizsgálati kérelem és felfolyamodás a megtámadott határozat *végrehajtását rendszerint nem akadályozza.*

[6] Véghatározat az, melylyel az illető hatóság az ügyet maga részéről befejezte (Vh. Ut. 4. §.) *Érdekelt* általán az, kinek jogáról vagy érdekéről van szó (U. o.), közérdekü határozatoknál pedig az ill. közület minden tagja. (u. o.)

[7] A szóbeli felebbvitelt a hatóság jegyzőkönyvbe foglalja. — Ha a határidő utolsó napja vasárnap, Gergely-naptár szerinti ünnepnap vagy nemzeti ünnep, az a legközelebbi köznapon jár le. Posta utján való benyujtásnál a feladás időpontja határoz. Postai késedelem a félnek nem árt. A felebbvitelnek a másodfoku hatóság általi visszautasitásáról az 1904. évi 88,613. sz. b. ü. m. r. szól.

[8] A főispánoknak és székesfővárosi főpolgármesternek, a közigazgatási ágak főnökeinek és képviselőinek, valamint a tiszti ügyésznek a fennálló szabályokon alapuló felebbezési és felterjesztési jogát az 1901: XX. t.-czikknek a felebbvitelre vonatkozó határozmányai nem érintik; ép igy fennmarad a kormánynak az 1886: XXI. t.-czikk 10. §-ában biztositott *felülvizsgálati* joga is. — A tiszti ügyész a közigazgatási bizottság gyámügyi küldöttségeinek másodfoku véghatározatait minden esetben felebbezheti. Nem vonatkozik a 15 napos határidő a képviselőválasztások érvénye és a választójog feletti ügyekre. (1874: XXXIII. és 1899: XV.)

Ha a végrehajtás foganatositása helyrehozhatlan kárt okozna, vagy egyéb méltánylást érdemlő esetekben, akár az elsőfoku, akár a felebbviteli hatóság — indokolt kérelemre — a végrehajtást felfüggesztheti. —

A *felebbezéssel* megtámadható határozat, jogerőre emelkedés előtt csak akkor hajtható végre, ha ezt a törvény, a ministeri rendelet vagy szabályrendelet *kifejezetten* megengedi,[9] vagy ha fontos közérdekből, vagy közveszély avagy helyrehozhatlan kár elháritása czéljából a határozat haladéktalan foganatositása szükséges; az utóbbi esetben a végrehajthatóságot a határozat záradékában, — ha a végrehajtás szüksége később merült föl — külön határozatban világosan és tüzetesen indokolva ki kell mondani.

II. Az igazolás.

A közigazgatási ügyekben igénybe vehető az *igazolási kérelem* jogorvoslatával élhetnek az érdekelt felek, a kik a felebbezést vagy felülvizsgálati kérelmet *elháríthatlan* akadály miatt a törvényes határidőben elő nem terjesztették, vagy a hatóság idézésére meg nem jelentek.

Az igazolási kérelmet a *felebbviteli határidő elteltétől számitott 15 napon belül, szóval vagy irásban az első fokon eljárt hatóságnál* kell előterjeszteni; az igazolásnak helyet nem adó végzés ellen szintén 15 nap alatt felfolyamodásnak van helye. *Az igazolás kérdésében a másodfoku hatóság végérvényesen határoz.*

A felülvizsgálati kérelem beterjesztésére szabott határidő elmulasztása miatt előterjesztett igazolásnak rendszerint nincs a végrehajtásra felfüggesztő hatása, de indokolt kérelemre az első vagy a felebbviteli hatóság felfüggesztheti a végrehajtást, ha az helyrehozhatlan kárt okozna, vagy más méltánylást érdemlő eset forogna fenn. *A felebbezési határidő elmulasztása esetén kellő időben* beterjesztett igazolás jogerős elintézése előtt a végrehajtás nem foganatositható, illetve nem folytatható, kivéve azon eseteket, melyekben a beterjesztett felebbezés vagy felülvizsgálati kérelem daczára végrehajthatók a határozatok (l. fentebb).

III. Az ujrafölvétel.

Közigazgatási biróságok elé tartozó *vitás ügyekben*,[10] idértve a *fegyelmi ügyeket is*, kérelemre ujrafelvételnek, vagyis az

[9] Ez eseteket lásd a végreh. ut. 8. §-ában.

[10] Ily ügyek nem csak azok, melyekben közig. birósági utnak is helye van, hanem más contentiosus ügyek is. (Vh. ut.)

ügy ismételt hatósági tárgyalásának és eldöntésének (elintézésének) van helye, ha a fél a főügy jogérvényes eldöntése után, a *kérdés érdemére döntő oly bizonyiték birtokába jut, melyet a főeljárás folyamán önhibáján kivül nem használhatott.* Az ujrafelvételi kérelmet a főeljárás folyamán hozott jogerős véghatározat kihirdetésétől vagy kézbesitésétől számitott *egy éven belül, irásban azon hatóságnál kell beterjeszteni, mely a főügyben a jogerős véghatározatot hozta.* Rendszerint e hatóság dönt az ujrafelvétel tárgyában; ha mégis a főügyben hozott jogerős határozat alapjául valamely felsőbb hatóság határozata szolgált, az előbb emlitett hatóság, az ujrafelvételi kérelmet döntés végett e hatósághoz köteles fölterjeszteni.

Az ujrafelvétel megengedése esetén az érdemleges eljárás azon hatóságnál kezdődik, mely a főeljárásban az elsőfoku határozatot hozta. Az ujrafelvételi eljárás az alap vagy főeljárásra vonatkozó szabályok szerint történik. Az ujrafelvételi eljárás meginditása a főeljárásban hozott jogerős véghatározat végrehajtására felfüggesztő hatással nem bir.

Ujrafelvételnek ugyanazon ügyre csak egyszer van helye.[11]

B) **A kézbesités.**

A közigazgatási hatóságok által a magánfelekhez intézett iratok kézbesitése rendszerint *postai uton történik.* A hatóságokat megillető portómentesség a helyi forgalomra is kiterjed.

A törvények és rendeletek szerint *megmagyarázást igénylő,* valamint a *kényszerkézbesitéseket: a)* a székesfővárosban és azon városokban, hol a bejelentési intézmény[12] szervezve van, a beje-

[11] A felebbvitelre, igazolásra, ujrafelvételre vonatkozó rendelkezések a *közigazgatási folyamatban azon ügyekben is alkalmazandók, melyek végérvényes eldöntése a közig. biróssághoz tartozik;* s a közig. eljárásban ujra felvett ily ügyekben, a közigazgatási perrend által ismert ujrafelvételnek 1896: XXVI. 139. §.) is helye van (1901: XX. 12. §.)

Az 1901: XX. t.-czikknek a felebbvitelre vonatkozó határozásai, a közhatósági személyek, igy a főispánoknak, főpolgármesternek, a közigazgatási ágak főnökeinek, tiszti ügyésznek felebbezésére, felülvizsgálati felterjesztéseire nem alkalmazandók, ezek az eddigi törvényi és rendeleti szabályokhoz képest jövőre is megtehetők. A végreh. utasitás 11. §-a részletesen elősorolja az emlitett hatósági személyek felebbvitelének eseteit.

[12] Az 1879: XXVIII. t.-czikk 23. §-a szerint. L. a III. könyvben a néprendtartási ügyet. A bejelentési hivatal az igazságügyi hatóságok határozatai kézbesitésénél is igénybe vehető.

lentési hivatal teljesiti; *b)* más városokban és községekben a hatósági közegek teljesitik.[13]

A katonai épületekben a nem postai uton történő kézbesitéseket, csak az épület parancsnokának értesitése után s az általa kirendelt katonai személy jelenlétében lehet foganatositani.

Magánfelek részére tértivevény nélkül postára adott hivatalos iratok a feladást követő 8. napon kézbesitetteknek tekintendők, ha csak ez idő alatt mint *„nem kézbesithetők“* a feladó hatósághoz vissza nem érkeztek, vagy ez a kézbesités akadályáról értesitést nem kapott, vagy a czimzett nem igazolja, hogy a kézbesités nem történt meg, vagy máskor történt.

A kézbesitési eljárás részleteit, valamint a községek hozzájárulását a faluzó levélhordói intézmény általánositásával járó költségekhez a ministerium rendeleti uton szabályozza.[14]

[13] A feladó hatóság a kézbesitő hivatalt és közegeket *közvetlenül* keresi meg. A helybeli kézbesitéseket a hatóságok külön közegei is teljesithetik.

[14] A községek hozzájárulása nem haladhatja meg azon összeget, melyet a községek az 1901. évben postaküldönczök tartására forditottak.

A községi levélhordói intézménynek a postahivatallal nem biró községekben való életbeléptetéséről szóló 1899. évi 29,913. és 73,882. és a faluzó levélhordói intézményről szóló 1900. évi 82,847. sz. belügymin. rendeletet lásd a II. könyvben a postai ügynél.

A magánfeleknek kézbesitett hivatalos okiratok postaportó mentességéről szól az 1904. 107,822. sz. b. ü. m. r.

A ministerium idevonatkozó rendelete az 1902. évi 4600. min. eln. sz. r. A birósági, polgári és büntető ügyekben való kézbesitésre vonatkozó különös szabályok, az illető polgári és büntető eljárási jogforrásokban foglaltatnak. Bünügyekben való kézbesitésnél a községi közegek eljárására fontos a bel- és ig. min. 1900. évi 6083. ex 99. és 1900. évi 17,848. sz. rend.

II. KÖNYV.

A magyar közigazgatás ügyeiről s azok jogáról.

Számosak és sokfélék azon tárgyak és életviszonyok, melyek rohamosan terjeszkedett közigazgatásunk tevékenységét igénybe veszik. A második könyv fővonásokban ezen ügyek egész körét felöleli s egyenkint tárgyazza azok közigazgatásának esetleg speciális közigazgatási szervezetének jogát.[1] Mint a bevezetésben megmondottuk, számoltunk azon nehézségekkel, melyek ez ügyek tudományos alapon álló, szigoruan rendszeres beosztásának akadályai s ezért követjük a hazai irodalomban is szokásosnak mondható csoportositást, mely *belügyi (jóléti), hadügyi (katonai), pénzügyi (államgazdasági), igazságügyi és külügyi* közigazgatást különböztet meg, mégis azon eltéréssel, hogy külön részben — először azon fontos közigazgatási ügyekkel foglalkozunk, melyeknek azon öt ügycsoportba való beillesztésére elfogadható szempontot nem találtunk, melyek mivoltuk, czéljuk, kihatásuk szerint általánosabb érdeküek, egy-egy ügycsoporton túlhatnak, illetőleg olyanok, hogy közigazgatási rendjük, intézésük mintegy előzetes szüksége, feltétele minden más közigazgatási tevékenység sikeres kifejtésének. Ilyen ügyek a hivatalos statistika, a néprendtartás, az egyesülés-gyülekezés, kisajátitás, közbiztonsági rendőrség ügyei, melyek nagyérdekü közigazgatási joga tehát az első rész tárgyát fogja képezni, s igy az egész II. könyv hat részre oszlik.

[1] Épen ezért nem nevezhetni az I. főrészt szervezeti s ezen második főrészt anyagi résznek.

I. RÉSZ.

I. FEJEZET.

A statistika ügy mint közigazgatási ügy és annak joga.

106. §. A hivatalos statistika.

A társadalmi élet közérdekü jelenségeinek, viszonyainak, hü (számszerü) feltüntetésére, a társadalmi életben érvényesülő törvényszerüségnek a tömeges észlelés alapján való kideritésére irányzott (szakszerü, tudományos) tevékenység a statistikai működés. A mennyiben ezen működés közigazgatási szervek, hivatalok és intézetek feladatává lesz, beszélünk *hivatalos vagy administrativ statistikáról.*[1] A modern államokban mindenütt közigazgatási ügygyé emelték a statistikát, illetőleg annak főkép az adatgyüjtésre, elsődleges feldolgozásra és közzétételre vonatkozó részét, mert a magántevékenység itt igen gyakran elégtelen és objectivitas szempontjából megbizhatlan, úgy, hogy sem a törvényhozás és a közigazgatás magát annak eredményeire nem bizhatja.

A hivatalos statistikának tárgyát képezheti és kell is, hogy képezze, a népélet minden közérdekü állapota és jelensége; épen ezért a statistika ügyének közigazgatása, tárgya, czélja, haszna szerint általános érdekü, messze túlhaladja az u. n. jóléti vagy belügyi közigazgatás körét, melybe foglalva szokták tárgyalni. Kife-

[1] Más az administratiónak, az administrativ intézményeknek és ügyintézésnek, ügyforgalomnak statisztikája.

Az összes közigazgatási ügyek között legelső hely illeti ez ügyet, mert az államélet érvényesitése törvényhozásban és közigazgatásban mindenek felett hiteles megfigyelését, tudomásul vételét tételezi fel, illetőleg kivánja azon természeti és társadalmi viszonyoknak, melyek között azon élet folyik és hatásokat gyakorol.

jezést talál a statistikai ügy ezen egyetemes jellege, a statistikai irodalom azon követelésében, hogy az országos statistika vezetése ne bizassék valamely ressortministerre, hanem a ministerelnöknek, vagy a legfőbb számszékek módjára, a ministeriumtól függetlenül szervezett hatóságnak hatáskörébe utaltassék.[2]

107. §. **A központi statistikai hivatal szervezete és működése.**

A hivatalos statistika ügyének legfontosabb szerve a Budapesten székelő kir. központi (országos) statisztikai hivatal, melyről az 1897. évi XXXV. t.-cz. rendelkezik.[3] E hivatal feladata: *a m. korona országai közállapotának és évről-évre változó közérdekü viszonyainak nyilvántartása s ezen czélra minél teljesebb és megbizhatóbb adatok gyüjtése, az adatok megvizsgálása, összeállitása, feldolgozása s olyképeni közrebocsájtása, hogy azok ugy tudományos, mint törvényhozási, közigazgatási és más gyakorlati czélokra egyaránt használhatók legyenek.* Összehasonlitás czéljából a központi statistikai hivatal nemzetközi adatokat is gyüjt és viszont a maga részéről is köteles a nemzetközi statistika érdekeit előmozditani. A központi statistikai hivatal működéséről évente tüzetes munkaterv készitendő, melyet a ministertanács hozzájárulása után

[2] Az administrativ statistikának hazai történelmére vonatkozólag lásd Konek, Pisztory, Földes Béla, Láng-Jekelfalussy, Szolcsányi, Ráth Zoltán statistikai kézikönyveit.

[3] E törv. végreh. rendelete az 1897. évi 5680. sz. keresk. min. rend. — E törv. hatályon kivül helyezte az országos statistika ügyének szervezéséről szóló 1874: XXV. t.-czikket; minek folytán az *országos statistikai* tanács és a törvényhatósági statisztikai bizottmányok kiestek a statisztika speciális szervezetéből. Budapest az 1872: XXXVI. t.-czikk szerint városi statisztikai hivatal fentartására köteles; a városok és községek saját érdekü statistika létesitése végett autonom szervezési jogkörüknél fogva létesithetnek statistikai hivatalokat. Gyakran felmerült egy közös magyar-osztrák statistikai hivatal eszméje A jelenlegi vám- és keresk. szövetség törvénye szerint, a két állam ministeriuma gondoskodik, hogy a kereskedelmet és forgalmat illető anyag kölcsönösen közöltessék, egy főmunkálatba foglaltassék és közzététessék.

A magyar központi statistikai hivatal hatásköre, az adatgyüjtést, feldolgozást és közzététel illetőleg is a magyar birodalom egész területére kiterjed, *kivételt képeznek azon statistikai adatok, melyeket a társországokban az országos kormány az autonom törvényhozás és közigazgatás czéljaira gyüjtet, az 1875. évi február 18-án kelt horvát-szlavon autonomtörvény szerint működő zágrábi* statistikai hivatal és statistikai tanács közremüködésével s a m. kir. központi statisztikai hivatal rendelkezésére bocsát; ez adatokra, a mennyiben gyüjtésük és összeállitásuk a központtal egyetértőleg történik, a közvetlen adatgyüjtés és feldolgozás a központi hivatal részéről mellőzendő.

a kereskedelmi minister a budget előterjesztésekor a képviselőháznak előterjeszt. A munkaterv keretén kivül adatgyüjtések csakis sürgős szükség esetén az országgyülésnek tett előzetes jelentés után foganatosithatók. A központi statistikai hivatal az adatgyüjtések eredményét statistikai évkönyvben, havi füzetekben és statistikai közleményekben bocsájtja nyilvánosságra. A ministerelnök az egyes ministeriumok ügykörét felölelő statistikai évkönyvet, a ministeriumok működését és az igazgatásuk vagy felügyeletük alá tartozó ügyeket tárgyazó jelentés kiséretében, a költségvetéssel egyidejüleg az országgyülés elé terjeszti; a közegészségügyről, népoktatásról és középoktatásról eddig a szakminiszter által teendő évi jelentéseket illető kötelezettség megszüntetettett.

A központi statistikai hivatal közvetlenül a kereskedelmi minister alá van rendelve, élén áll az igazgató, kinek helyettese az aligazgató; a tisztviselői személyzet három szakból áll, u. m. a fogalmazási, a statistikai és a kezelési szakból.[4] Kis- és nagyközségekben levő nyilvános elemi iskolák férfi-tanitói, — tekintet nélkül az iskolafentartóra — a tanügyet közvetlenül érdeklő évi összeirásoknál mindig, *nagyobb időszaki adatgyüjtéseknél* pedig a keresk. ministernek a közoktatási minister hozzájárulásával kiadott rendeletére, fegyelmi felelősség terhe alatt kötelesek mint számláló biztosok közreműködni.[5]

[4] A központi statistikai hivatal feladata előmozditására könyv- és térképtárt tart fenn. A nyomtatók, illetve kiadók, e könyvtár részére a nyomdatermékekből kivéve a tisztán szépirodalmi tartalmuakat és hetenkint vagy még rövidebb időközökben megjelenő hirlapokat, egy példányt kötelesek ingyen beszolgáltatni. (Törv. 4. §.) Erre vonatkozik az 1898. évi 2862. eln. sz. keresk. min. rendelet is. A közp. statistikai hivatal ügykörét és ügyviteli szabályzatát tárgyazza az 1898. évi január 2-án 8339. sz. rendelet, ugyanez szól a könyvtár szabályzatáról és a statistikai hivatali szakvizsgákról is.

[5] Az ily adatgyüjtések lehetőleg az iskolai szünidők alatt eszközlendők; ha a diligentia alatt eszközöltetnek, a tanitás az összeirási napokon, de egy évben legfeljebb hat napon át az illető osztályokban szünetelhet. A számláló biztosul igénybevett tanitók dijazását a keresk. minister (bán) esetről-esetre állapitja meg rendeletileg. A népiskolák statistikai adatai beszolgáltatásáról rendelkezik az 1898. évi 2365. sz. keresk. min. rend; a bünügyi statistikáról 1899. évben rendelkezett az igazságügyminister, a közegészségi statistikai adatok szolgáltatásáról az 1898. évi 120,528. sz. b. ü. m. r. A közbiztonsági állapotra vonatkozó statistikai adatok gyüjtéséről szól az 1898. évi 130,495. sz. belügymin. rend., a kivándorlási és bevándorlási adatok gyüjtéséről az 1898. évi 22,415. sz. b. ü. m. r. A tüzkár statistikáról szól az 1897. évi 115,504. ex 96. sz. b. ü. min. rend. A házassági perek statistikájáról az 1897. évi 458. sz. igazs. ü. m. rend.

108. §. A statistika joga.

A hivatalos statistika pontos és megbizható eredményeket csak akkor ér el, ha a közérdekü viszonyokról biztos és közvetlen, esetleg közhitelü adatok szerint tudomással biró magánosok, testületek, hatóságok megfelelő magatartása, sőt közreműködésre köteleztetnek. A statistika (közigazgatási) jogát, e kötelezettség iránt rendelkező nyilvánjogi szabályok képezik.[6]

I. Közhivatalok s mindennemü polgári és egyházi hatóságok kötelesek a központi statistikai hivatal czéljaira szükséges és annak munkatervébe felvett vagy sürgős esetben a munkaterven kivül eső, de az országgyülésnek előzetesen bejelentett adatbeszerzést, illetőleg beszolgáltatást teljesiteni. A véderőre vonatkozó s annak érdekei sérelme nélkül közzé tehető adatokat a honvédelmi minister bocsájtja a központi statistikai hivatal rendelkezésére. *Intézetek, testületek, egyletek és társulatok, valamint magánszemélyek is*, a reájuk vonatkozó s a fentebbi czélra szükséges adatokat a felszólitáshoz képest vagy közvetlenül a központi statistikai hivatalhoz beküldetni, vagy az adatszolgáltatást elrendelő felhivásban megjelölt hatósági közegnek átszolgáltatni tartoznak. Magánszemélyek csak oly adatok beszolgáltatására kötelesek, melyekre vonatkozólag

[6] E jog forrását, eltekintve az egyes rendeletektől, szabályrendeletektől, melyek az állami és önkormányzati szerveknek statistikai érdekü működését részletesen meghatározzák, főleg az 1897: XXXV. t.-czikk, az áruforgalmi statistikáról szóló 1881: XIII. t.-czikk, ezt módositó 1895: XVIII. t.-czikk helyébe lépett 1906. évi XXIII. t.-czikk képezik. Az egyes alkalmi fölvételekről szóló törvények ily kötelezettségekről szintén rendelkeznek, igy a népszámlálásról szóló 1869: III., 1880: LII., 1890: IX., t.-czikk s a mezőgazd. statistikáról szóló 1895: VIII. t.-czikk.

A népességi statistikában főfontosságu adatszolgáltatást részletesen az anyakönyvi törvényhez kiadott 1895. évi 60,000. sz. belügyministeri rendelet (Végreh. ut.) és a Budapestre nézve ezt módositó 1895. évi 80,795. sz., az 1896. évi 102,358. sz. és az 1902. évi 119,864. sz. belügymin. rend. szabályozza.

A megyék, törvényhatósági és rend. tanácsu városok féléves, illetőleg éves közigazgatási jelentéseiket az országos statistikai hivatalnak is beküldeni kötelesek. (U. o.)

Az idézett népszámlálási törvények mindenkit köteleztek a számlálási lap (lajsrom) szerint kivánt adatok hü és pontos bevallására; a tudva hamis bevallást s mindazon cseleményt, mely által valaki vagy valamely tárgy a számláliás alól elvonatik vagy a számlálás befejezése szándékosan késleltetik, pénzbüntetés alá eső kihágássá minősiték.

A 1895: VIII. t.-czikk a hamis bevallásról ugy rendelkezett, mint a népszámlálási törvények. E törvényczikk végrehajtási utasitási a fmiv. minister 1895. évi 957. eln. sz. rendeletében foglaltatik.

az országgyülés által elfogadott munkatervben, illetve jelentésben határozottan meg van emlitve, hogy azok gyüjtése közvetlenül vagy közvetve magánszemélyek bevallásain alapszik. A magánélet viszonyainak oktalan nyilvánosságra hozatala ellen biztositékot képez a törvény azon határozmánya, mely szerint a munkatervbe nem vehető fel oly adatok gyüjtése, melyek a magánosok jövedelmének vagy vagyonának összegére, vagy ezek külsőleg nem nyilvánuló alkatrészeire, vagy végül az egyén családi, társadalmi, erkölcsi életének belső viszonyaira vonatkoznak. A statistikai hivatal az adatokat a czimtárak körébe tartozó és azon adatok kivételével, melyek törvény szerint máskülönben ugy is nyilvánosságra hozatnak, *nem egyénenkint, hanem csak területi vagy tárgyszerinti összefoglalásban teheti közzé.* Egyéni természetü bevallások és az adatgyüjtés vagy ellenőrzés alkalmával megtudott egyéb adatok az adók kivetésénél alapul nem vehetők. Az adatgyüjtésre és bevallásra kötelezettek *felelősek* az adatoknak *legjobb tudomásuk szerint és kellő időben való beszolgáltatásáért; tudva valótlan adatok szolgáltatása,* vagy az adatszolgáltatásnak a szabályszerü felhivás jogerőre emelkedése[7] után való megtagadása *kihágást képez.* (13. §.)[8] A mely adatokat a kötelezettek a szabályszerü felszólitás után a mulasztás kellő és elfogadható indokolása nélkül be nem szolgáltatnak, a központi statistikai hivatal a *mulasztást okozók költségére* a helyszinén gyüjtheti be.[9]

II. *Ellenőrzés.* A központi statistikai hivatal az adatszolgáltatás megbizhatóságának és szabályszerüségének ellenőrzése végett megtekintheti az adatszolgáltatásra köteles hatóságok, hatósági felügyelet alatt álló intézetek ügykezelését és *mindazon vállalatok azon üzleti könyveit, melyek megvizsgálására* valamely törvény a közigazgatási hatóságokat feljogositja vagy kötelezi. A részvénytársaságok és szövetkezetek által vezetett üzleti könyvek megtekintése, melyek az emlitett közigazgatási vizsgálat alá nem vonhatók, csak akkor rendelhető el, ha a kivánt adatok beszolgáltatását, kiigazitását a részvénytársaság vagy szövetkezet megtagadja, avagy

[7] A statistikai hivatalnak adatszolgáltatásra szóló felhivása ellen, annak közlésétől 15 nap alatt felfolyamodni lehet a keresk. ministerhez.

[8] Mely esetenkint 100 koronáig terjedhető pénzbüntetés alá esik.

[9] A hivatalból való adatbeszerzésre és abból származó költségek megállapitására vonatkozó határozat ellen a kereskedelmi ministerhez felebbezhetni. A belügymi. 1898. évi 6037. sz. rendelete a törvényhatósági és községi hatóságokat kötelezi a statistikai adatszolgáltatás körüli támogatásra.

saját kijelentése szerint a statistikai kimutatásokat helyesen kitölteni nem képes.[10] [11]

III. A nemzetközi áruforgalom hivatalos statistikája czéljából az 1906. évi XXIII. törvényczikk szerint a vasuti, hajózási és postaforgalomban az állam területére behozott és onnan kivitt áruk bejelentési kötelezettség alá esnek. E bejelentés a vasuti és hajózási forgalomban u. n. árunyilatkozatokon történik. Az érkezett — küldeményről a czimzett tartozik az árunyilatkozatot kiállitani, s azt a vasuti vagy hajózási vállalatnak a küldemény átvétele előtt átadni; feladott küldeményeknél a feladót terheli a nyilatkozat kiállitása.

Vasuti és hajózási vállalatok, a magyar korona területén csak oly külföldre szóló küldeményt fogadhatnak el, melyek a szabályszerüen kiállitott árunyilatkozat mellett adatnak föl. Az árunyilatkozatok e czélra kiadott bélyegzett ürlapon állitandók ki, s a vállalatok — által az országos statistikai hivatalhoz küldendők be.

A ki az árunyilatkozatba tudva valótlan adatokat szolgáltat, ir be, kihágást követ el és 100 korona rendbüntetéssel büntetendő.[12]

[10] Az ellenőrzési vizsgálat elrendelése ellen a keresk. ministerhez felebbezhetni. Az ügykezelés, illetve üzleti könyvek megtekintése kizárólag a kérdéses adatok kideritésére szoritkozik és semmi olyasra ki nem terjeszthető, mely azokkal közvetlenül egybe nem függ. Az ellenőrzési vizsgálatokat a központból kiküldött tisztviselők teljesitik; de a törvény feljogositja a kormányt, hogy főkép e czélra egyes nagyobb városokban *állandó statistikai kirendeltségeket* szervezzen. Ily kirendeltség szerveztetett Fiuméban az 1899. évi 86,642. sz. a. rend. szerinti ellenőrzésére.

[11] A ki a törvény szerint beszolgáltatandó statistikai adatok gyüjtését, felvételeket hamis hirek terjesztésével gátolja, neheziti, az ebből származó károkat és a netán szükséges ujabb felvételek, intézkedések költségeit viselni köteles. E kötelességet, úgy mint a kár összeget, az okozott uj költséget az *illetékes kir. biróság* állapitja meg. A statistikai adatok gyüjtésével, feldolgozásával foglalkozó hivatali alkalmazottak vagy más megbizottak, kik e minőségükben tudomásukra jutott tényeket, adatokat elbeszélnek, közölnek, habár müködésük megszünte után, *kihágást követnek el s 2 hóig terjedhető* elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendők. Az 1897: XXXV-ben megállapitott kihágások elbirálása *a kir. járásbiróságok* hatáskörébe tartozik.

[12] A büntetés kiszabására az iparhatóságok illetékesek; a büntetéspénz áruforgalmi statistikai czélokra forditandó. Az iparhatóságoknak áruforgalmi statistikai kihágásokban való eljárását az 1895. évi 73,004. sz. keresk. min. rend. szabályozza.

Az áruforgalmi statistika ügyét az 1881. évi XIII. és 1895. évi XVIII. t.-czikk helyébe lépett *1906. évi XXIII. t.-czikk szabályozza.*

Az orsz. statistikai hivatal kiküldöttek vagy állandó kirendeltségekkel a vasutak és hajózási vállalatok vonatkozó kötelességei teljesitését ellenőrizheti és megvizsgálhatja, sőt ezek közegeit áruforgalmi statistikára vonatkozó teendőikben helyettesittetheti is.

A közlekedési vállalkozók az árunyilatkozatok adatait szigoruan bizalmasoknak kötelesek tekinteni és időnkint a központi statistikai hivatalhoz beszolgáltatni. Az árunyilatkozatok adatai adókivetési alapul nem használhatók.*)

Az áruforgalmi statistikában foglalt áruk kereskedelmi értékének megállapitását, a kereskedelmi ministernek közvetlenül alárendelt állandó értékmegállapitó-bizottság eszközli.[13]

*) Jegyz. Az 1906. évi XXIII. t.-czikk szerint a vasuti és hajózási forgalomban szállitott küldemények szállitói és átvevői az árunyilatkozatokon *statistikai illetéket kötelesek* leróvni postai értékjegyek felragasztása utján. Ez illeték szállitási okmányonkint 10 fillér. A postai forgalomban való árubejelentést a minister rendeletileg szabályozza; postai szállitás nem esik statistikai illeték alá. A postai, tengerhajózási, vasuti és folyamhajózási forgalomban való bejelentésekre fontos rendelet az 1907. évi 1600. sz. végreh. rend.

[13] E bizottság elnöke az orsz. statistikai hivatal igazgatója, alelnöke annak helyettes igazgatója. Tagjai a kereskedelmi, pénzügyi és földmivelési ministerium, az államvasuti igazgatóság, keresk. és iparkamarák kiküldöttei, a budapesti fővámigazgató, s a keresk. min. által kinevezett fővárosi és vidéki tagok; az utóbbiak müködésük tartamára „kereskedelmi tanácsos“ czimet viselnek. A bizottság szervezeti szabályait az 1901. évi 21,614. sz. kir. jóváhagyás alapján kibocsátott rend. tartalmazza; ügyviteli szabályzatát és az érték megállapitásánál követendő irányelveket pedig az 1901. évi 15,363. sz. keresk. min. rend. állapitja meg.

II. FEJEZET.

A népességi rendtartás.[1]

109. §. Az állami anyakönyvvezetés.

Az egyesnek magánérdekei ép úgy, mint az állami élet szükségletei szempontjából nagyfontosságu a személyazonosságnak s a sokirányu jogkövetkezményekkel járó személyi minőségeknek és tényeknek pontos hűséggel, teljes megbizhatósággal való megállapitása, nyilvántartása[2] és tanusitása. Az egyesek vagy családok

[1] A közigazgatás általános érdekü, primär tevékenysége a népességnek közérdekü rendjét létesiteni és fentartani, mely rend alapfeltétele annak, hogy a közigazgatás az u. n. közvetlen állami czélokra ép ugy, mint a nép jólétére irányzott tevékenységében okszerüleg és sikeressen járhasson el. A nép eme rendjéhez tartoznak főleg a *népnyilvántartás* az anyakönyvek által; a név ügye, a népforgalom nyilvántartása és ellenőrzése, a községi illetőség és honosság ügye.

[2] A népesség nyilvántartása mellett az állam másik természetes tényezőjének, lételének, *az államterületnek, állami határoknak nyilvántartása* szintén közigazgatási feladatot képez; áll ez különösen a határok megállapitásában *határjelzésben, határrendezésben, határviták elintézésében, a határok felügyeletében, őrzésében.* (Összesen határrendtartás.) Az ezekre vonatkozó jogszabályoknak rendszeres fejlesztését és egybefoglalását hazánk törvényeiben vagy rendeleteiben nem találjuk.

Az országhatár rendbentartásának főhatósága a belügyminister, kihez tartozik annak megállapitása és tanusitása is, hogy valamely terület Magyarországhoz tartozik-e, s tényleg a magyar állam gyakorolja-e felette az állami fennhatósági jogokat. (Kir. Curia 1893. évi 9961. sz. hat.) Horvát-Szlavonországoknak a külföld felőli határai, a magyar birodalom (állam) határait képezvén, azok nyilvántartása, őrzése, rendezése, nem autonom ügye a társországoknak; az autonom szervek erre vonatkozó tevékenységükben a bán utján alárendelvék, kell, hogy alárendeltessenek a központi — budapesti — kormánynak. Határviták elintézése nemzetközileg történik, de a mennyiben a határrendezési egyezmények, választott birósági itéletek, uj határvonalat, illetve területmódositást vonnak maguk után, azok beczikkelyezése iránt törvény alkotandó. Határvitáknak választott biróság döntése alá bocsátására a ministerium

magángondoskodása e tekintetben ki nem elégitő és közhitelre számot nem tarthat. A közigazgatásra kell e feladatot bizni, felruházván azt mindama jogokkal, melyek segélyével annak megfelelni képes.

csak törvényi felhatalmazás alapján jogosult. (1897: II. t.-czikk.) Fontos esete ujabban a határrendezésnek az, mely az 1888: XIV. t.-czikkbe igtatott nemzetközi egyezmény alapján a Románia felőli országhatárra történt. Ezen t.-czikk végrehajtása végett 1891. évi 50,431. sz. alatt kibocsátott belügymin. rend. a határjelzésre, őrizetre, határvizsgálatra vonatkozó rendelkezései okszerű határrendtartást állapitanak meg, mely más határvonalon is jórészt alkalmazható lenne. E rendelet szerint:

a határjelölés fából készült oszlopokkal történik. A hol folyó képezi a határt, ott párhuzamosan, átellenes határkövek alkalmazandók a vizárnak ki nem tett pontokon és pedig a folyó medrétől (sodrától) lehetőleg egyenlő távolban. Hol patak a határ, ott a jelzés rendszerint ugy történik, hogy annak eredeténél egy-egy, torkolatánál pedig 2—2 átellenes határoszlop állitandó. A határoszlopok elhelyezési pontjai, a határvonal térképeken is megjelölendők. Rónán, vagy fensikon, hol a természetes határvonal a terület alakulásánál fogva ki nem vehető, a határoszlopok között földhalmok vagy kőrakások emelendők és pedig oly távolban, hogy egyik a másiktól látható legyen. A határjelzés költségeit a határos államok közösen egyenlően viselik.

Első sorban a csendőrség köteles a határjelek és erdőátvágások épségére felügyelni és azok ellen intézett bármely tényt, kisérletet meggátolni és azokat a járási hatóságnak, vagy (a hol van) szolgabirói kirendeltségnek és csendőrparancsnokságnak följelenteni, a határjelek rongálóit letartóztatni. Mig e cselekményekről törvény fog intézkedni, azok büntetése az 1891. évi 49,396. s ezt módositó 1897. évi 47,177. sz. b. ü. rendelet szerint történik. A határjelek védelméről szóló törvényt l. fentebb a törvényhatósági és községi határokról szóló §§-nál.

Ha a területi viszonyok szerint, valahol a határfelügyeleti szolgálatra csak egy út van, vagy az út magán a határon vonul el, vagy váltakozva egyik országból a másikba vezet át, ezen ut az érdekelt két kormány határfelügyeleti közegei részéről kölcsönösen használható; de *ez eseteken kivül a határvonalat a fegyveres határőrségi közegek semminemü okból át nem léphetik.* Határsértési esetek *az illető járási hatóság* által az alispánnak azonnal bejelentendők, ki köteles tüzetes előterjesztést és elintézési javaslatot tenni a belügyministernek, hogy az ügy a román kir. kormánynyal egyetértőleg elintéztethessék.

A határon eszközölt erdőátvágások feletti felügyeletet és azok tisztántartásáról való gondoskodás közigazgatási feladat. A felügyelet és tisztántartás módozatait, a törvényhatósági és az erdőfelügyeleti személyzetnek e tekintetbeni szolgálatát az 1891. évi 50,431. sz. belügyministeri rendelet szabályozza.

A határvonal sértetlen fennállásának constatálása, esetleges változások megszüntetése végett *időszaki határvizsgálatok* — határjárások — tartandók és pedig minden tizedik évben.

Azon fekvőségek, melyek a (román) határvonal megállapitása folytán egyik országból egészben vagy részben a másikba jutottak, ha vétel, hagyomány,

Különösen három momentuma emelkedik ki az egyéni életnek, mint olyan, melynek közhitelességü, közigazgatási felvétele és nyilvántartása elsőrendü magán és közszükség, t. i. a *születés, a házasság és halál;* ezeknek és velük kapcsolatos némely körülményeknek s viszonyoknak közigazgatási feljegyzése (okmányolása) az állami anyakönyvvezetés, melyet hazánkban jelenleg az 1894 : XXXIII. t.-cz. s ezt legujabban (1904) módositó törvény, ezek végrehajtási rendeletei[3] szabályoznak. Az 1894 : XXXIII. t.-cz. hatálybalépteig (1895. okt. 1.) tudvalevőleg a bevett és elismert vallásfelekezetek jogát illetőleg *kötelességét* képezte az anyakönyvek vezetése. E felekezeti anyakönyvek nyilván jogának fejlődése érdekes tanuságot szolgálatott arra, hogy a magyar állam régtől fogva állami érdekü közintézmény gyanánt *is* tekintette az egyházi anyakönyvvezetést és mint ilyenre messzemenő ingerentiát gyakorolt; igy pl. szabályozta az anyakönyvek számát, vezetésük módját, azok őrzését, használatát; államérvényes közokiratok minőségével ruházta fel az anyakönyveket és kivonataikat, közhivatalnoki jogokkal ruházta fel és közhivatalnoki felelősséggel (1878. V.) terhelte az anyakönyvvezető egyházi organumokat, ugy, hogy az utóbbi időben már jobbrészt állami jog által szabályozott, közigazgatási intézménynyé alakultak az egyházi anyakönyvek, melyek terhe *quasi* állami átruházásból, állami közteherkép nehezedett a felekezetekre.

Közemlékezetében él még azon conflictus története, melynek kezdetét az anyakönyvi bizonylatok kölcsönös megküldése tárgyában 1890. évi február 26-án kiadott vallásügyi ministeri rendelet jelzi — miből folyólag égetően szükségesnek mutatkozott az anyakönyvvezetésnek u. n. államositása és igy felmentése a felekezeteknek azon kötelesség alól, hogy állami rendelkezések és czélok szerint vezessék egyházi eredetü anyakönyveiket. Az állami anyakönyvekre vonatkozó törvény egyházi jogokat és szabadságokat

csere vagy ajándék utján tulajdonost változtatnának, az illető államot elővásárlási jog illeti.

Emlitésre méltó itt a vizjogi törvény 45. §-a, mely szerint az országos határt képező folyók szabályozását, azok medrének tisztitását, partjai védelmét, az állam bármikor eszközölheti. Határfolyókon és patakokon oly gátak, melyek a viz természetes folyását gátolják vagy módositják, vagy melyek a vizerőnek ipari vagy más czélokra felhasználását czélozzák, csak a szomszédos kormány beleegyezésével állithatók. A határvonal mentére káros vizi épitmények átalakitandók vagy lerontandók.

[3] Főkép az 1895. év 160,000. sz. rend.

nem szüntet meg, nem vonja meg a felekezetektől azon jogot, hogy egyházi czéljaikra anyakönyveket ezután is vezethessenek, de megszünteti közhitelü minőségüket, melylyel eddigelé állami jogerejénél fogva birtak.[4]

1895. október első napja óta tehát a magyar anyaországban — a társországokban megmaradt a felekezeti anyakönyvi vezetés — a születések, házasságok és halálesetek *közhitelü* nyilvántartására az állami anyakönyvek szolgálnak; de az *előbbi időben* vezetett felekezeti anyakönyvek és azok kivonatai, továbbra is közokiratok maradnak; a felekezeti anyakönyvvezetők ezután is jogositvák illetőleg kötelezvék kihágási büntetés terhe alatt *azokból* kivonatokat adni az eddigi módozatok szerint.[5] [6]

110. §. Az állami anyakönyvvezetés szervezete.

Az anyakönyvvezetés u. n. anyakönyvi kerületenkint, anyakönyvvezetők és anyakönyvvezető-helyettesek által történik.

Az anyakönyvek módositásáról szóló 1904. évi XXXVI. t.-cz. szerint minden *nagyközség* és minden körjegyzőség egy-egy anya-

[4] Az egyházak által vezetett anyakönyvi ügyről rendelkeztek az 1827. évi XXXIII., 1836: III., 1840: VI., 1810: XXIX., 1868: XLIV., 1879: XL. törvényczikkek. A rendeletekkel való sürü szabályozás már a XVIII. században kezdődik. Már az 1770. évi január 5. helytartótanácsi intézmény közokiratok jellegével ruházta fel az anyakönyvi kivonatokat. Fontos rendeletek voltak még az 1769. évi 33., 1771. évi 2629. számu, továbbá az 1814. évi deczember 13., 1815. évi május 15-én kelt helytartó tanácsi rendeletek, az 1863. évi november 2. udv. cancelláriai rend. 1869. évi 1940., 1868. évi 12,548., 1875. évi 563., 1880. évi 9329. és 22,065., 1882. évi 31,438., 1885. évi 1924. számu (zsidó anyakönyvek) és 1890. évi február 26-án kelt vallás- és közokt. min. rendeletek. Ez utolsó a hires elkeresztelési rendelet, mely egyik okát képezte az államkormányzat és a felekezetek közötti azon surlódásoknak, melyek a törvényhozást mintegy kénytelenité k az anyakönyvezetés államositására.

[5] Ezen felekezeti anyakönyvvezetők által foganatositható bejegyzésekről szól a kultusminister 1898. évi 5912. sz. rendelete.

[6] Az anyakönyvi törvény létrejöveteli történelmét lásd dr. Lukács Györgynek az egyházpolitikai törvényekhez irt kiváló commentárjában. Érdemes mü a Hegedüs Jánostól összeállitott *Anyakönyvi Lexicon* és dr. Kampis János „Anyakönyvi szabályok rendszeres gyüjteménye“ czimü müve, végül Lengyel Adolf Titus gyüjteményes müve 1899-ből. A legnagyobb fontossággal biró rendelet a törvény végrehajtási rendelete 1895. évi 60,000. számu belügymin. rend., melyen kivül számos bel- és igazságügyministeri rendelet adatott ki; ezek fontosabbjait az illető helyeken jelezzük. Az 1904. XXXVI. törvényczikk életbeléptetéséről szól az 1906. évi 118,339. és 118,340. sz. b. ü. m. rend. 1907. 3820. b. ü. m. az anyakönyvi kerületek székhelyein kivül vezetendő u. n. párhuzamos anyakönyvekről.

könyvi kerületet alkot, melynek székhelye a községi, illetve körjegyző székhelye. A rendezett tanácsu és törvényhatósági városok egyenkint szintén külön anyakönyvi kerületet képeznek. A székesfőváros több anyakönyvi kerületre oszlik.

Minden kerületben egy anyakönyvvezető és szükségszerint egy vagy több helyettes alkalmazandó; a helyettes csak akkor járhat el, ha az anyakönyvvezető akadályozva van, vagy ha a bejegyzések oly számosak, hogy azokat az anyakönyvvezető egyedül vezetni nem képes. A helyettes *saját nevében és felelősségére*, de az anyakönyvvezető ellenőrzése mellett (1897 : 50,221. sz. b. ü. r.) *jár el.*

Az anyakönyvvezető hatásköre úgy a városi, mint a községi anyakönyvi kerületekben, mindhárom anyakönyv vezetésére, valamint a házasságkötéseknél való közremüködésre is kiterjed, azon kivétellel, hogy kis- és nagyközségi anyakönyvi kerületekben az *anyakönyvvezető-helyettes*, mig 24 éven alul van, csak is a születési és halálozási anyakönyv vezetésére jogosult.

A kis- és nagyközségi anyakönyvi kerületekben a *községi, illetőleg a körjegyző az anyakönyvvezető*, s a rendszeresitett állásu *segédjegyző* az *anyakönyvvezető-helyettes*. Hol segédjegyzői állás nincs rendszeresitve, a szükséghez képest a belügyminister előzetes engedélyével a főispán anyakönyvvezető-helyettest nevezhet ki, a ki az állampénztárból tiszteletdijat nyer. E helyettes kinevezése hanyagság, rendetlenség, megbizhatóság hiánya vagy szervezeti változás esetén is visszavonható.

A városokban az anyakönyvvezetőket és helyetteseket a székhely szerint illetékes közigazgatási bizottság[7] meghallgatásával a belügyminister nevezi ki; *a kinevezés kisebb foku hanyagság, rendetlenség, vagy erkölcsi megbizhatóság hiánya miatt, ugyszintén szervezeti változás esetén is visszavonható.* Az anyakönyvvezetőket *első sorban aköztisztviselők sorából*, nevezetesen a fővárosban a ker. elöljárók, törvényhatósági és rendezett tanácsu városokban a

[7] Az anyakönyvvezető helyettesek javaslatba hozatala iránt az 1895. évi 88,250. és 1897. évi 46,600. sz.; az anyakönyvvezetők hivatalos óráiról az 1895. évi 67,900. sz.: az anykönyvi hivatalok dologi szükségleteiről az 1894. évi 68112. sz., az anyakönyvi kerületekben beálló szervezeti változások tárgyában az 1897. évi 60,534. sz. belügymin. rend. intézkedik. A főhivatalától felfüggesztett anyakönyvvezetővel szemben követendő eljárásról szól az 1896. évi 108,300. sz. belügymin. rend. Ide vonatkozik még az 1898. évi 114,300. ex 97. sz. b. k. min. rend.

városi tisztviselők sorából kell kinevezni. *Eköztisztviselők a kinevezést elfogadni kötelesek.* Hol a viszonyok szerint indokolt, ily köztisztet nem viselő egyén is kinevezhető anyakönyvvezetővé; esetleg egyes városi kerületekben külön állami anyakönyvi hivatalokat szervezhet a belügyminister.

A városi anyakönyvvezetők és helyettesek, a mennyiben külön szervezett állami anyakönyvi hivatalokra alkalmaztatnak, *rendszeresitett, fizetéses* államhivatalnokok; egyébként pedig részükre, tekintettel a kivonatok után huzott jövedelem mérvére és esetleges főhivatali javadalmukra, a belügyminister az államkincstár terhére *tiszteletdijat* állapithat meg.[8]

Az anyakönyvvezető közhivatalnoki minőséggel bir s ha egyébként hivatali esküt nem tett, a közvetlen felügyelő hatóság kezébe esküt, illetőleg ünnepélyes fogadalmat tesz; büntető, fegyelmi és magánjogi felelősség alatt müködik.[9]

Felügyeleti hatóságok. Az anyakönyvvezetés közvetlen és közvetett felügyelet alatt áll:

a) törvényhatósági városokban, a közvetlen felügyelet a *polgármestert*, a felsőbbfoku pedig a belügyministert illeti;

b) kis- és nagyközségekben a járási hatóság, rendezett tanácsu városokban a polgármester a közvetlen felügyelő hatóság, a felsőbb pedig az *alispán* és a *belügyminister. Ha a rendezett* tanácsu város polgármestere maga anyakönyvvezető, a közvetlen felügyeletet az alispán gyakorolja.[10]

[8] Az anyakkönyvvezetők qualificatiójáról l. a III. könyvet. Az anyakönyvvezetési nyomtatványokat az állam terhére a belügyminister szolgáltatja ki; de egyéb dologi kiadások községi terhet képeznek, melynek a kerület egyes községeire eső részét a közigazgatási bizottság a *lélekszám arányában* veti ki, ha pedig a kerület községei különböző törvényhatóságokhoz tartoznak, *a belügyminister; a vonatkozó határozat ellen a közigazgatási biróságnál lehet panaszt emelni.* (1896: XXVI. 41. §.) A hol külön állami anyakönyvi hivatal szerveztetett, az állam viseli a dologi kiadásokat is, de nincs kizárva, hogy a község azt vagy egy részét átvállalja. Budapesten és Fiuméban, mely városok az anyakönyvvezetésért állami segélyösszeget nyernek, továbbá oly törvényhatósági városokban is, hol tekintettel az anyakönyvezésre, az állam terhére egy vagy több tiszti állást szerveztek, nem állami hivatalnokok az anyakönyvvezetők.

[9] A főispánilag kinevezett községi helyettes anyakönyvvezető is büntetőjogi felelőssége az 1878: V. t.-czikk szerint irányul; fegyelmileg, a mennyiben állami törvényhatósági vagy községi tisztséget is visel, főhivatalára vonatkozó jog alatt áll; *azokra pedig, kik ily tisztségben nincsenek, a törvényhatósági fegyelmi* törvény 1886: XXIII. t.-czikk alkalmaztatik.

[10] A felügyeletet a törvény 81., 82. §§-a értelmében az *igazságügyminister*

Különös szervezeti határozmányok. A magyar kir. kormány felhatalmazást adhat az osztrák-magyar diplomácziai képviselőknek, consuloknak és ezek helyetteseinek arra, hogy saját kerületükben, a magyar honosok születésére és halálozására és a házasságjogi törvény (29. §.) értelmében előttük kötött házasságokra, mint *m. kir.* (állami) *anyakönyvvezetők*[11] eljárhassanak. A ministertanácsnak 1895. évi 3163. (min. elnökségi) sz. alatt kelt rendelete megállapitá e külügyi szervek anyakönyvvezetői működésének szabályait s kimondá, hogy *azok e működésük tekintetében*, a m. kir. belügyminister felügyelete alatt állanak (Id. rend. 4. §.), ettől kapják az anyakönyvek hitelesitett példányait; ehhez kötelesek beküldeni az általuk vezetett anyakönyvek másodpéldányait, ki *ezekből kivonatokat is adhat*

A magyar *tengeri hajókon* utazás közben előforduló halálesetek és születések anyakönyvezésére nézve, a törv. 87. §-a alapján kiadott 1895. évi 2904. sz. min. tanácsi rendelet intézkedik; főszabálya, hogy az illető hajóparancsnok a születés vagy halálesetekről jegyzőkönyvet köteles felvenni és azt belföldi kikötőben a

is gyakorolja, jelesül az anyakönyvvezetőnek a házassági ügy körüli működését illetőleg. Az igazságügyminister adja ki a házasság kihirdetése, megkötése és a házassági anyakönyvek vezetése tárgyában szükséges utasitásokat és *jogosult* az anyakönyvvezetőknek e tekintetben való eljárását időről-időre külön kiküldöttek által is megvizsgáltatni.

Főfontosságu rendelet idevonatkozólag az 1895. évi 80,000., 1895. évi 88,250. és az 1897. évi 14,800. sz. belügyministeri rendelet.

A belügyministert felhatalmazta az anyakönyvi törvény, hogy *a törvényhatóság első tisztviselőjét illető felügyelet gyakorlása végett, specialis felügyeleti szerveket, nevezetesen anyakönyvi felügyelőket alkalmazzon.*

A belügyminister e jogával élt is és a felügyelet *szakszerü* s hatályos gyakorlására, anyakönyvi felügyelőket nevezett ki az évi költségvetésben meghatározott számmal és rendeletileg szabályozta azok területi hatáskörét, székhelyét, működését.

Az anyakönyvi felügyelőnek a közigazgatási bizottság üléseire való meghivása iránt az 1896. évi 67,000. sz. a közigazgatási bizottság anyakönyvi határozatainak az anyakönyvi felügyelővel közlése iránt az 1896. évi 77,029. sz. b. min. rend. intézkedett. Az 1904. évi anyakönyvi törvény megszüntette a külön anyakönyvi felügyeleti szervezetet.

Az anyakönyvi hivataloknak a főszolgabirák, mint közvetlen felügyeleti hatóságok által félévenkint megvizsgálása tárgyában adatott ki az 1901. évi 10,970. ex 1900. sz. b. ü. m. r.

[11] Törv. és az 1895. évi 3163. sz. min. tanácsi rend. 7. §-a. A külügyi szervek anyakönyvvezetői működését illető fontos rendelet az 1904. 2800. min. eln. rend. Katonai egyénekre az 1906. 2700., tengeri hajókon előforduló születések és halálozásokra az 1906. 2600. sz. b. ü. m. r.

révhivatalnak, külföldön az illető cs. és kir. consulnak átadja, mely azután a m. kir. tengerészeti hatóság, respective (a consul) a belügyminister utján, az illetékes anyakönyvvezetőhöz küldetik.

Katonai egyéneknél előforduló születések, házasságkötések, halálesetek alkalmával, mily anyakönyvezési érdekü teendői vannak, az illető laktanya, katonai intézet, hadihajó parancsnokának, azt a törv. 88. §-a alapján kibocsájtott 1895. évi 3112. sz. min. tanácsi rendelet szabályozza.

111. §. **Az anyakönyvvezetési jog főbb szabályai.**

Az anyakönyvvezetés kiterjed a belföldön történő összes születési és halálozási esetekre, házasságokra, valamint a magyar honosoknak[12] külföldön történő születési, házassági és halálozási eseteire is.

Mindhárom anyakönyv két-két példányban az állam nyelvén[13] vezetendő.

Az anyakönyvvezető köteles minden bejegyzendő *bejelentés, bemondás helyességéről,* ha abban kételkedni oka van, továbbá a *megjelenők* személyazonosságáról, *alkalmas módon* meggyőződést szerezni.

A bejegyzések az anyakönyv első példányába folyószám alatt történnek, a helyesbitések a megjegyzés rovatba, utólagos bejegyzések az erre rendelt rovatba vezetendők. Minden bejegyzés az anyakönyv másodpéldányába is bejegyzendő.

A naptári év végén az anyakönyvek lezáratnak; az első példány az anyakönyvvezető őrizete alatt marad, a másodpéldány az anyakönyvvezető által hitelesitve a közvetlen felügyeleti hatósághoz terjesztendő átvizsgálás végett, ennek megtörténtével pedig a *törvényhatósági levéltárba szolgáltatandó.*[14] Oly bejegyzések, melyek az első példányban, a másodpéldány beszolgáltatása után foganatosittatnak, ebben leendő beiktatás végett a törvényhatósági első tisztviselővel, hiteles másolatban közlendők.[15]

[12] Kivéve a társországokban illetékeseket.

[13] Az 1840: VI. törvényczikk az egyházi anyakönyvek nyelvéül is a magyart állapitá meg; de e rendelkezés nem lőn foganatositva. Az 1868. évi XLIV. törvényczikk az egyházak jogköréhez utalta az anyakönyvek nyelvének meghatározását, Fiuméban az anyakönyvi törvény 95. §-a alapján kiadott ministerelnöki rendelet az olaszt, mint a városi közig. hivatalos nyelvét teszi az anyakönyvezés nyelvévé.

[14] Az 1895. évi 110,700. és 1896. évi 11,370. sz. belügym. rend. részl. rendelkezik e lezárás és beszolgáltatásról.

[15] Idevonatkozik az 1896. évi 54,801. sz. belügymin. rend.

Ha az anyakönyv egyik példánya elvész, vagy használhatlanná válik, a másik példányról veendő s a törvényhatóság első tisztviselője által hitelesitendő *másolattal* pótlandó. Ha mindkét példány elvész, vagy használhatlanná lesz, bizottságilag foganatositandó nyomozások alapján lesz ujra elkészitendő. E bizottság a közvetlen felügyelő hatóság elnöklete alatt, az anyakönyvvezetőből, az illető községi elöljáróság tagjaiból alakitandó. A bizottsági munkálat egy hónapi közszemlére kitétetik, melynek leteltével, illetőleg a netáni felszólamlások *birósági elintézésével* és ennek eredményéhez képest leendő kiigazitás után, a *királyi járásbiróság* által lezáratik és hitelesittetik.[16]

Ha az anyakönyvvezető, törvényre hivatkozva, valamely cselekményt megtagad, vagy a bejegyzést nem a fél kivánata szerint teljesiti,[17] *panasznak* van helye a közvetlen felügyelő hatósághoz, ennek elutasitó határozata ellen a *fél*, az anyakönyvi alaptörvény 19. §-a szerint, *a kir. járásbirósághoz fordulhatott; ennek határozata ellen* pedig a kir. törvényszékhez, mely végleg döntött a felett, vajjon a kérdéses cselekménynek törvény szerint helye van-e.[18] Az uj módositó törvény szerint a megtagadó határozat ellen csak *közigazgatási uton van fokozatos felebbezésnek helye.* Kivétel van a házassági törvény szerint. (L. alább.)

Az anyakönyvvezető aláirásával lezárt anyakönyv kiigazitását a felügyelő hatóság rendelheti el. Az érdekelt felek a másodfoku felügyeleti hatóság határozata ellen a járásbirósághoz fordulhatnak (1904. évi XXXVI. t.-cz.).[19] Egyébként a biróság a közigazgatási tárgyalás pótlását is elrendelheti, ha pedig szükségét látja, a kérelmező magánfélet perutra utasítja.

Az anyakönyv nyilvánkönyv, abba az anyakönyvvezető fel-

[16] Illetékes azon kir. járásbiróság, melynek területén a pótlandó anyakönyv vezetőjének székhelye van. A biróság az 1895. évi 27,199. sz. igazságügymin. rend. értelmében jár el; végzésileg határoz a felszólalások felett; a felszólalók az ellen a kir. törvényszékhez folyamodhatnak, mely véglegesen dönt.

[17] A kihirdetésnél és házasságkötésnél való közreműködés megtagadása esetén való birói orvoslásról alább a házassági anyakönyvről van szó.

[18] A birói eljárást az 1895. évi 27,200. sz. igazs. min. rendelet szabályozza.

[19] A felekre megbélyegző adatokat tartalmazó anyakönyvek bejegyzésekkel szemben követendő eljárásról az 1896. évi 73,644. és 1902. évi 29,439. sz. b. ü. r. szól.

Az anyakönyvi *bejegyzések s a reájuk vonatkozó közigazgatási és birói*

ügyelete alatt *bárki* betekinthet, az *érdekeltek* pedig azokból kivonatokat is kivánhatnak.[20]

A törvényszerüen vezetett *anyakönyvek*, továbbá azon *kivonatok*, melyeket az anyakönyvvezető, illetőleg a törvényhatósági levéltárnok, az anyakönyv első, illetve másodpéldányával megegyezőnek elismer, s ennek igazolásául *aláirásával* és *pecsétjével ellát*, *közokiratok*, bizonyitó erejük azonban ki nem zárja, hogy a bejegyzés tévessége, az alapjául szolgáló bemondás, bejelentés téves, vagy hamis volta bebizonyittassék. Anyakönyvi kivonatokat a törvényhatósági levéltárnok csak azon időben állithat ki, mig az elveszett első példány pótolva nincs. *A biró megitélésétől függ, hogy az anyakönyvi bejegyzésnél elkövetett szabályellenességek mennyiben gyengitik vagy szüntetik meg az anyakönyvek és kivonataik bizonyitó erejét.*[21]

112. §. **A születés és halálozás anyakönyvvezetése.**

A születési és haláleset anyakönyvezésének illetékes hivatalát az *eset helye* állapitja meg; ha vasuton vagy hajón történt a születés vagy halál, a *kiszállás helyének anyakönyvvezetője illetékes*. Holttányilvánitás esetén a jogerős birói határozat azon anyakönyvi hivatalhoz küldendő (hivatalból), melynek területén a holttányilvánitott községi illetőséggel birt; ha pedig ez nem tudatnék, a határozat a születési hely anyakönyvvezetőjéhez küldendő.[22]

eljárások dij- és bélyegmentesek. A kiigazitási végzések elkészitéséről rendelkezik az 1896. évi 64,715. sz. belügymin. rendelet. A kiigazitási ügyekről az anyakönyvi felügyeleti hatóságok értesitendők. (1897. évi 117,936. b. ü. r.)

[20] A kivonatokért járó dijakat a belügymin. rendeletileg szabályozza, a dijak az 1904. évi módositó törvény szerint a községet (várost) illetik.

Szegénység esetén az érdekeltek részére; továbbá közérdekben *hivatalos megkeresésre*, a végrehajtási utasitás határozmányai szerint dijtalan és bélyegmentes kivonatok adandók.

[21] A magyarországi községi illetőségü magyar állampolgárok Horvát-Szlavonországok területén történő születése, házassága, halála a magyarországi anyakönyvekbe nem vezetendő be. Idevon. a belügymin. 1900. évi 126,561. ex 1899. sz. rendelete. *A családi értesitők kiadásáról* szól az 1903. évi 6888. sz. b. ü. r. A népmozgalmi adatok szolgáltatásáról az 1902. évi 119.864. sz. b. ü. m. n.

[22] Magyar honos külföldön történt születésének vagy halálának bejegyzése a külföldi anyakönyvi kivonat alapján történik, melyet az érdekelt felek mutatnak föl, vagy netáni nemzetközi egyezmények szerint, hivatalból küldenek meg. Ez esetekben *a szülők belföldi lakhelyének* anyakönyvvezetője illetékes a születés bejegyzésére, ily lakhely hiányában pedig az, melynek területén az atya, illetve törvénytelen anya községi illetőséggel bir; a haláleset bejegyzé-

A születések és halálesetek a törvényben meghatározott személyek által hozandók az anyakönyvvezető tudomására.

A születések *bejelentésére sorrendszerint kötelesek:* 1. a *törvényes atya,* 2. a születésnél közreműködő *bába,*[23] 3. a szülésnél segédkezett *orvos,* 4. mindazok, kik a születésnél *jelen voltak,* 5. *kinek lakásában a születés történt,* 6. *az anya,* mihelyt erre már képes. *A kötelesség olykép fokozatos, hogy az utóbb nevezettek csak akkor esnek az alá, ha megelőző kötelezett nincs, vagy a bejelentésben gátolva van.* A bejelentés szóbeli s vagy a kötelezett által *személyesen,* vagy megbizásából, oly egyén által teljesítendő, *kinek a születésről közvetlen tudomása van.*[24]

A bejelentésnek a születéstől számitott *egy hét* alatt, halva szülötteknél vagy a szülés alatt elhaltaknál, a *születést követő legközelebbi hétköznapon* kell az *illetékes anyakönyvvezetőnél történnie.*[25] A halvaszülöttek és szülés közben elhaltak csak a születési anyakönyvbe jegyzendők be. (1904. évi törv.)

Ujszülött lelenczet a *megtaláló* köteles *lehetőleg azonnal,* de legkésőbb a *következő napon a községi elöljáróságnál bejelenteni, mely* is a szükséges nyomozásokat teljesitvén, az anyakönyvvezetőnek az eredményről jelentést tesz.

sére pedig a külföldön elhunyt belföldi lakhelyének, ily lakhely hiányában illetőségi községének anyakönyvvezetője hivatott. Hivatalból közlött anyakönyvi kivonatok alapján, ha a külföldön elhunyt vagy született egyén lakhelye vagy községi illetősége meg nem állapitható, a bejegyzések Budapesten a belvárosra illetékes anyakönyvvezetőnél történnek.

[23] A bábák bejelentéseire vonatkozik az 1895. évi 89,377., 1896. évi 52,846., 67,500. és 45,500. sz. belügymin. rendelet.

[24] Kórházakban, szülházakban, szabadságvesztési intézetekben, dologházakban, laktanyákban s általán polgári vagy katonai közintézetekben történt születések bejelentése, az intézeti elöljáróság, parancsnokság kizárólagos kötelessége; ez a bejelentést irásban is teheti. (Vh. rend. 53. §.) Közintézetekben előforduló születések és halálozások bejelentését külön szabályozza az 1895. évi 86,776. és 1897. évi 52,085. sz. b. ü. min. rend. A letartóztatási intézetekre az 1895. évi 38,948. sz. ig. min. rendelet intézkedik. A gyámhatóságot érdeklő anyakönyvi adatok közléséről rendelkezik az 1903. évi 5141. és 110,039. sz. b. ü. r. A katonai egyének születési, halálozási és házassági esetének anyakönyvezésére vonatk. az 1895. évi 3112. 1903. évi 163. m. e. sz. min. tanácsi rend. — Férjes vagy özvegy nő nevének miképi bejegyzéséről szól az 1897. évi 4927. b. ü. r. Törvénytelen gyermekek anyakönyvezésére vonatk. az 1900. évi 73,372. sz. b. ü. r.

[25] Azon halvaszületteket, kikre bizonyos, hogy 7 hónapnál rövidebb ideig voltak az anya méhében, nem kell bejelenteni, mert azok sem a születési, sem a halálozási anyakönyvbe nem jegyzendők be. Vh. rend. 59. §.

Ha bármely születés vagy halál bejelentése a törvényben megállapitott határidő eltelte után, három hónapon is tulterjedő késedelemmel történt, a bejegyzés csak a felügyelő hatóság engedélyével, a tényállás kinyomozása után foganatositható. (Ide von. az 1896. évi 10,221. sz. belügymin. rend.)

A halálesetek bejelentésére sorrendbe fokozatosan kötelesek: 1. a családfő, 2. a családtagok, 3. az, kinek lakásában a halál történt, 4. a háztulajdonos, ha a házban lakik, 5. laktanyákban, polgári és katonai közintézetekben az intézeti előljáróság.

Halálbüntetés végrehajtásáról, az illető biróság hivatalból értesiti az anyakönyvvezetőt.[26] Talált hulla a községi előljáróságnál azonnal, de legkésőbb a következő napon bejelentendő; mely ha a személyazonosság nem tudatik, a nyomozás megejtése után értesiti az anyakönyvvezetőt.[27]

A bejelentésnek a *halálesetet követő legközelebbi hétköznapon kell* történni.[28] *A bejelentéskor a halottkémlési bizonyitvány felmutatandó. A haláleset anyakönyvezése előtt a temetés csak a községi előljáróság kivételes engedelmével történhetik;* ha pedig e nélkül mégis megtörtént volna, az anyakönyvezés csak a tényállás kimutatása után, a felügyelő hatóság engedelmével foganatositható, ugy, mint a három hónapot is meghaladó késedelmes bejelentés után.

A mi a születési és halálozási anyakönyvbe bejegyzendő adatokat illeti, ezeken módositott az 1904. évi törvény. A születési anyakönyvbe bejegyzendők:

a) a bejelentő családi és utóneve, állása, lakhelye; *b)* a gyermek születéshelye és ideje (nap és óra); *c)* a gyermek neme, utóneve, vallása; *d)* a szülők — törvénytelen gyermeknél — az anya

[26] Az állami anyakönyvezés érdekében közlendő birói határozatokról szól az 1895. évi 38,531. és 1896. évi 18,130. sz. igazs. min. rend. A polg. vagy kat. intézetekben előforduló születések és halálozások bejelentésére von. az 1896. évi 111,059. sz. belügymin. rend.

Az 1904. évi módositó törvény szól a külföldön történt születések mimódon való bejegyzéséről és azon esetekről is, midőn a gyermek családi állapota később örökbefogadás, kir. leirattal vagy utólagos házasság által való törvényesités folytán változik.

[27] Az elhunytnak születését nyilvántartó anyakönyvvezető nem értesitendő a halálesetről. 1895. évi 96,198. sz. belügyministeri rend.; de ha ugyanazon anyakönyvi hivatalnál vezettetik a születési anyakönyv, ugy abban is följegyzendő a halál. Ide von. még az 1896. évi 54.800. sz. belügymin. rend.

[28] A végrehajtási rendelet szerint csak *vasárnap* szünetel a bejelentési kötelesség.

családi és utóneve, vallása, állása, lakhelye és életkora;[29] *e)* a bejegyzés ideje. (1904. anyakönyvi törv.)

A *halálozási anyakönyvbe* bejegyzendők: *a)* a bejegyzés ideje, *b)* a halál helye és ideje; *c)* az elhalt családi és utóneve, állása, vallása, kora, lakhelye; *d)* az élő, elhunyt vagy elvált házastárs neve; *e)* az elhalt szüleinek családi és utóneve; *f)* a haláleset helye és a halál oka.

113. §. A házassági anyakönyv.

A házasságkötésnél rendes illetőség szerint (l. a köv. §-t) eljárt anyakönyvvezető a házasságkötést azonnal köteles anyakönyvezni; ha pedig felhatalmazás alapján más anyakönyvvezető vagy polgári tisztviselő járt el, a házasságkötésről azonnal két példányban jegyzőkönyv veendő fel, s az egyik az illetékes anyakönyvvezetőhöz azonnal átküldendő, a másik pedig az eljárt tisztviselő irattárába teendő.

A házassági anyakönyvbe (jegyzőkönyvbe) bejegyzendők: *a)* a házasságkötés helye és ideje; *b)* a házasulók családi és utó-

[29] Oly gyermekeknél, kinek szülei magyar honosok és valamely bevett vagy elismert vallásfelekezethez tartoznak, a vallás is bejegyzendő. Feltüntetendő, hogy a vallás mily alapon jegyeztetett be. (1898. évi 82,012. sz. b. ü. min. rend.) Törvénytelen gyermeknél a természetes atyára vonatkozólag az adatok (*d*) csak akkor jegyzendők be, ha az a gyermeket az anyakönyvezető előtt *személyesen elismeri*, vagy ha az elismerés közokirattal igazolva van; ez esetekben az *elismerés ténye is bejegyzendő.*

Ujszülött lelenczeknél bejegyzendők: a találás ideje, helye és körülményei, a gyermeken talált ruhák és tárgyak, a gyermek netáni testi ismertető jelei, valószinü kora, neme, azon hatóság, intézet, egyén, kinél a gyermeket elhelyezték; *a nevek, melyeket neki adtak.* Ha a gyermek utóneve a bejelentéskor még nem volt megállapitva, legkésőbb két hó alatt a szülők, illetőleg a gyám által bejelentendő. Az idegen hangzásu utóneveknek az anyakönyvbe bejegyzése tárgyában rendelkezik a belügymin. 1895. évi 86,225. és 1900. évi 55,093/1899. sz. rendelete.

Ha a törvénytelen anya, a gyermek természetes atyjával házasságra lép és e tény közokirattal igazoltatik, az bármely érdekelt fél kérelmére bejegyzendő. Ha a szülött leszármazása csak a születés bejegyzése után állapittatik meg, vagy a családi állapotból folyó jogok per rescriptum principis törvényesités vagy örökbefogadás vagy névváltoztatás esetén változnak, e változások az illetékes hatóságnak megkeresésére *hivatalból* jegyzendők be. Az 1895. évi 86,225. sz. b. rend. szerint, utónevek a magyar mellett idegen nyelven is bejegyezhetők. Utószülött gyermek szül. anyakönyvébe atyja elhalási ideje is bejegyzendő. 1896. évi 91,830. sz. b. ü. min. rend. A kir. leirattal való törvényesités és az örökbefogadás anyakönyvi bejegyzésről az 1898. évi 106,745. sz. b. ü. m. r. szól.

neve és lakhelye; *d)* a házasságkötésnél jelen volt tanuk családi és utóneve, lakhelye; *e)* a két házasfél házasságkötési kijelentései; *f)* a polgári tisztviselő kijelentése,[30] neve és hivatalos minősége.

Magyar honosoknak, külföldön, de nem az osztrák-magyar külügyi szervek előtt kötött házassága, a hazai anyakönyvbe is bejegyzendő. A bejegyzésre azon anyakönyvvezető illetékes, kinek kerületében a férj lakik, lakás hiányában, hol községi illetőséggel bir. A bejegyzés az érdeklett felek által felmutatott vagy a fennálló nemzetközi egyezmények szerint hivatalból megküldött külföldi anyakönyvi kivonat alapján történik. Ha a hivatalból megküldött anyakönyvi kivonatok által érintett felek községi illetősége nem volna megállapitható, a bejegyzés a budapesti belvárosra illetékes anyakönyvvezetőnél történik.[31]

114. §. A házassági ügy közigazgatása.

Ámbár a családalapitás ügye az állam közéletét ugy a népesedés szempontjából, mint a családi életnek nagyfontosságu más kihatásainál fogva közvetlenül érdekli, mégis a mai cultur és jogállam a házasságkötések ügyét a közigazgatás előmozditó vagy akadályozó közvetlen befolyásának tárgyává nem teszi, felismervén a statistika tanuságai alapján azon társadalmi törvényt, hogy

[30] Az anyakönyvvezető azon megjegyzését, hogy miként győződött meg a felek személyazonosságáról, hogy a bejegyzés a felek előtt felolvastatott, és az általuk értett nyelven megmagyaráztatott, általuk jóváhagyatott, szintén be kell vezetni az anyakönyvbe. A felek és az anyakönyvvezető a házassági anyakönyvet szintén aláirni (kézjegygyel ellátni) tartoznak. A megjegyzés rovatba, vagy az anyakönyv szélére feljegyzendő, ha a felek gyermekeik vallása iránt az 1894: XXXII. t.-czikk 1. §-a értelmében létrejött egyezséget felmutatták. Férjes és özvegy nő férje és családi neve szerint bejegyzendő 1897. évi 4927. b. ü. rend.

Ha a házasság jogerős itélettel érvényteleníttetett vagy felbontatott, ha a felek ágytól és asztaltól elválasztatnak, vagy az igy elválasztottak az életközösség visszaállitását a per biróságánál bejelentik, a biróság erről az anyakönyvvezetőt az anyakönyv szélére való feljegyzés végett a jogerős határozat közlése mellett értesiti. Külföldi vagy horvát-szlavon biróság itélete alapján bejegyzés csak a felügyelő hatóság rendeletére történhetik. (Vh. rend. 78. §.)

[31] A születésekre és halálesetekre vonatkozó bejelentési kötelességet elmulasztók kihágásért 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel sujtatnak; ugyanigy a tudva hamis bejelentést tevők, a mennyiben családi állás elleni vétség nem forogna fenn. A büntetést a kir. járásbiróság szabja ki. Az eljárás nem inditandó meg, ha a bejelentés nem ugyan az arra legközelebb kötelezett által, de mégis kellő időben megtétetik.

Az anyakönyvvezető feljelentése alapján a közvetlen felügyelő hatóság jogosult a bejelentésekre vagy egyéb cselekményekre kötelezetteket, kötelessé-

a természetes házasságkötési hajlam folytán a házasságok létrejönnek mindenütt, a hol a családalapitás nélkülözhetlen gazdasági s erkölcsi előfeltételei megvannak. A házassági ügy szabadságának tiszteletben tartása mellett is van azonban a körül a közigazgatásnak fontos *jogrendőri* feladata, melyet az állami házasságjog és házasságjogi biráskodás korában gondos tevékenységgel betölteni kénytelen. E feladat az ép ismertetett közhitelü (anyakönyvi) nyilvántartáson kivül, a szándékolt házasságok *közzétételére* (kihirdetés), a házassági *akadályok alóli felmentésekre* és a házasságkötéseknél való *közreműködésre* vonatkozik. Ezen administrativ functiók nyilvánjogát is a házassági törvény 1894 : XXXI. t.-cz. állapitja meg.

I. A *felmentés* — dispensatio — kedvezményi, kegyelmi actus, melyre jogigény nincs, hanem *méltányossági, humánitási* és egyéb érdekek szerint engedélyeztetik, az akadály mivoltához képest, majd a király, majd az igazságügyminister, majd a házasság megkötésénél közremüködő közigazgatási hatóság által.[32] Kihirdetés alól a törvényhatóság első tisztviselője adhat felmentést, tagadólagos határozata ellen a belügyministerhez felfolyamodhatni.

II. A *kihirdetés* elrendelése az anyakönyvvezető hatáskörébe tartozik, akkor is, ha a felek más polgári tisztviselő előtt kivánják megkötni a házasságot. Illetékes azon anyakönyvvezető, ki a házasság megkötésénél *közremüködni jogosult.*[33] Ha két ily jogosult van, a felek közöttük szabadon választhatnak.

Kihirdetés csak akkor rendelhető el, ha a felek az anyakönyvvezető előtt, a házasságkötés *törvényszabta* kellékeit igazol-

gük teljesitésére 20 koronáig terjedhető és a közs. szegényalap javára közigazgatási uton behajtandó pénzbirsággal szoritani. A birság ellen egyfoku felebbezést enged a törvény.

Fontos anyakönyvi rendelet az 1898. évi 91,659. ex 1897. b. ü. min. sz. az ugyanazon egyénekre vonatkozó bejegyzések összehasonlitásáról.

[32] 1894: XXXI. t.-czikk 1895. évi 27,241. sz. igazs. min. rend. (végreh. rend.) Kiválóan gyakorlati mü dr. Gaár Vilmos „Útmutató" a házassági fölmentések és tanusitványok elnyerése tárgyában, Budapest, 1896. Fontos az 1895. évi 27,243. sz. ig. min. rend. a házasság kihirdetése, megkötése, anyakönyvezése körüli eljárás tárgyában, ezt kiegésziti az 1897. évi 23,430. és 1900. évi 71,711/1899. sz. ig. min. rend. az amerikai Unio polgáraitól Magyarországon kötendő házasságuk esetén kivánt bizonyitványok tárgyában, s az 1897. évi 11. sz. b. ü. m. rend. a kihird. alól felmentés tárgyában.

[33] L. alább.

ják; *szükség esetén a kellékeket képező ténykörülményekre, az anyakönyvvezető esküt is vehet ki.*[34]

Magyar honosnak külföldön kötött házasságát Magyarországon is ki kell hirdetni.[35]

A kihirdetést azon községben kell *foganatositani*, mely a házasulók rendes lakhelye. Ha különböző vagy több rendes lakhelyük van, a kihirdetés mindenikben eszközlendő; ha utolsó lakhelyükön még három hó óta nem laknak, a kihirdetésnek előbbi lakhelyükön is meg kell történni. Rendes lakhely hiányában a kihirdetést a tartózkodási hely községében kell teljesiteni, ha a tartózkodási helyen még nem tartózkodtak három hóig, ott is, hol utoljára legalább ennyi ideig tartózkodtak; ha ily tartózkodási hely meg nem állapitható, a kihirdetés az illetőségi községben vagy születési helyen is foganatositandó.

A kihirdetést elrendelt anyakönyvvezető intézkedik annak foganatositása *iránt saját kerületében, egyszersmind hivatalból* megkeresi azon anyakönyvvezetőket, kiknek kerületében a kihirdetés még eszközlendő; a megkeresettek kötelesek azonnal intézkedni a kihirdetés foganatositása végett és az iránt is, hogy a netán bejelentett akadályok a megkereső anyakönyvvezetővel közöltessenek.[36]

[34] A házasság kihirdetésénél, megkötésérél és anyakönyvezésénél a nősülési engedély szükségessége szigoruan figyelembe veendő. 1900. évi 78.994. sz. b. ü. m. r.

A házasság kihirdetéséről, megkötéséről és anyakönyvezéséről szól az 1906. évi 20.000. sz. ig. min. rend.

[35] E kihirdetés és a külföldi házasságok itteni anyakönyvezésére vonatkozik a bel- és igazságügyminister 1896-ban 4870. ig. min. sz. alatt kiadott rendelete; erre vonatkozik az 1897. évi 23,870. sz. b. ü. min., az 1897. évi 11,435. sz. ig. min. s 1900. évi 41.182. sz. belügymin. rend. is.

[36] A kihirdetés foganatositása az anyakönyvvezető hivatalos helyiségében és a községházán nyilt helyen 14 napig tartó kifüggesztés által történik; kis- és nagyközségben ezen kivül a kihirdetés élőszóval is foganatositandó, a kifüggesztés ideje alatti két vasárnapon, a községházán, az elöljáróság tagja által. Ha azon hely, hol a kihirdetés foganatositandó, nem áll az anyakönyvi törvény hatálya alatt, ugy a kihirdetést a kérelmező költségén, egy e helyen vagy közelében megjelenő hirlapba is be kell iktatni. A kihirdetés alól a felmentés akkor adható, ha a házasuló felek személyesen szóval vagy hitelesitett okiratban kijelentik, hogy legjobb tudomásuk szerint köztük házassági akadály nincs; a felmentés hatályát veszti, ha keltétől egy év alatt a házasság meg nem köttetik. A felek egyikének közeli halállal fenyegető betegsége esetén a kihirdetés alól felmentés nélkül is megköthető a házasság, ha mindkét fél a polgári tisztviselő előtt, esetleg eskü mellett kijelenti, hogy legjobb tudomásuk szerint közöttük házassági akadály nincs.

Magyar honos külföldi házasságának kihirdetése elrendelésére, valamint a kihirdetés foganatositására a rendes lak-, illetőleg tartózkodási hely, ilyenek nem léte esetén, az illetőségi község, ha ez ismeretlen, a születési hely anyakönyvvezetője van hivatva; ha pedig ilykép az illetékes anyakönyvvezető megállapitható nem lenne, a Budapest belvárosi anyakönyvvezető lesz illetékes. A foganatosítás az utóbbi esetben a hivatalos lapban való egyszeri közzététel. Külföldi által külföldön kötött házasságnak kihirdetése csak akkor rendelhető el, ha az illetékes külföldi hatóság bizonyitványával igazolja, hogy azon házasság hazája törvényei szerint akadályba nem ütközik, vagy ha az igazságügyminister ennek kimutatása alól felmentést adott.[37]

III. A hatósági közreműködés a házasság megkötésénél.[38]

A házasságot semmisség terhe alatt polgári tisztviselő előtt kell megkötni. A házasság megkötésénél közreműködni jogosult ily tisztviselők:

a) az anyakönyvvezető; b) a törvényhatóság első tisztviselője; c) a főszolgabiró; d) a rendezett tanácsu város polgármestere; e) az osztrák-magyar monarchia diplomatiai képviselője, consula vagy ezek helyettese a magyar kormánytól nyert felhatalmazás korlátain belül.[39]

Az anyakönyvvezető csak saját kerületében, más tisztviselő pedig hivatali hatáskörének területén működhetik közre.

A házasságot *rendszerint* azon anyakönyvvezető előtt kell megkötni, kinek kerületében a házasulók, vagy azok egyikének rendes lakhelye, ilyennek hiányában tartózkodási helye van a házas-

[37] A kihirdetés szabályai ez esetben is alkalmazandók.

Magyar honos, ha külföldön kiván házasságot kötni, itthon történt kihirdetése után az igazságügyministertől kérhet tanusitványt arról, hogy házassága hazai jogunk szerint akadályba nem ütközik.

A kihirdetés alóli felmentésről szól az 1897. évi 11. sz. belügymin. r. Külföldön kötendő házasságokra vonatkozó felmentésekről szól az 1900. évi 41,180. sz. belügymin. r.

[38] A házasság meg nem köthető, a kihirdetés (utolsó kihirdetés, hirlapközlés utáni 14.) időtartam utáni három nap eltelte előtt; ha pedig a házasság a kihirdetési terminus utolsó napjától számitott egy év alatt meg nem köttetik, a *kihirdetés ismétlendő. Idevon.* még az 1896. évi 60,902. sz. belügym. rend.

[39] Ezek előtt bár külföldön kötött házasság ugy tekintendő, mintha belföldön köttetett volna.

A házasságkötéskor a felektől követelhető külső alakszerüségekről az 1895. évi 103,374. sz. belügymin. rend. rendelkezik.

ságkötéskor.[40] Az illetékes anyakönyvvezető a *házasulók kérelmére*, a közreműködésre egy másik anyakönyvvezetőt is felhatalmazhat. A főispán, Budapesten a főpolgármester, Fiuméban a kormányzó, a házasulók indokolt kérelmére megengedheti, hogy a házasság azon törvényhatóság első tisztviselője, vagy azon főszolgabiró, rendezett tanácsu városi polgármester előtt köttessék meg, kinek hivatali területén az illetékes vagy ez által felhatalmazott anyakönyvvezető székhelye van.

A házasságkötés *nyilvánosan*, az erre rendelt hivatalos helyiségben történik. Fontos okokból a felek kérelmére, a nyilvánosság kizárásával és a hivatalos helyiségen kivül is közreműködhetik a polgári tisztviselő; hogy forognak-e fenn ily fontos okok, azt ő maga állapitja meg.[41]

Ha az anyakönyvvezető a kihirdetést vagy általán a polgári tisztviselő a közreműködést megtagadja, e határozatát indokolatlan irásban kiadni köteles, s az ellen — a mennyiben a polgári tisztviselő nem a törvényhatóság első tisztviselője — ehhez lehet felfolyamodni. A törvényhatóság első tisztviselőjének akár első fokon, akár felfolyamodás folytán hozott tagadó határozata, továbbá a felhatalmazott külügyi szerveknek tagadó határozata ellen a felek a *kir. törvényszékhez* fordulhatnak. E törvényszék csak a megtagadás okait vizsgálja és a mennyiben azokat valótlanoknak vagy törvénybe ütközőknek találja, a határozatot hatályon kivül helyezi. Illetékes azon kir. törvényszék, melynek területén a megtagadó hatóság székel, ha pedig ez külügyi szerv, a budapesti kir. törvényszék.[42]

[40] Hogy mily hosszu idő óta tartózkodnak a felek e helyen, az nem jő figyelembe.

Az illetékes anyakönyvvezető sem járhat el saját, valamint szülei vagy gyermekei házasságkötésénél; ilyenkor a helyettes, ha ilyen nincs, delegált anyakönyvvezető jár el. 1894: XXXIII. t.-cz. 10. §., 1895. évi 27,243. sz. ig. min. ut. 53. §.

[41] Az eljárást az 1895. évi 27,198. sz. igazs. min. rend. szabályozza. A kihirdetés és házasságkötésnél való közreműködés dijmentes; bélyeg- és dijmentes a feleknek a házasságkötésről azonnal kiszolgáltatandó bizonyitvány is. Idevon. az 1896. évi 114,448. sz. belügym. rend.

[42] *Magánviszonyok közigazgatási tanusitása.*

Az anyakönyvezéssel rokonczélu közigazgatási functio az egyesek oly állapotainak, tényeinek, viszonyainak tanusitása, melyekre az anyakönyvek nem terjednek ki. Legtöbbször magán, de nem ritkán közigazgatási érdekek is füződnek ezeknek megbizható constatálása és bizonyitásához. A közhatóságok igen gyakran az általuk kezelt intézmények, vezetett lajstromok etc. által is

115. §. A név ügye. A nemesség.

A név mint a személyazonosság megállapitásának nélkülözhetlen jele, a mellett, hogy nagy fontossággal bir az egyének társadalmi helyzete, jogi, erkölcsi érdekei biztositása szempontjából, a néprendtartásnak, a nép állami nyilvántartásának is fontos kelléke és eszköze. Ennélfogva a névre vonatkozó magánjogi (családjogi) szabályokon kivül vannak a névnek közügyét illető jogszabályok is; van a névviselésre, névváltoztatásra, névvédelemre irányuló közigazgatási tevékenység.

A névre vonatkozó első nyilvánossági elv, hogy az ország lakosai *kötelesek* családi és utó (vezeték és melléknév, keresztnév) névvel élni.[43] Az 1840 : XXIX. t.-cz. eziránt az ország izraelita lakosaira nézve kifejezetten rendelkezett is.[44] Az állami anyaköny-

azon helyzetben vannak, hogy a tényleges vagy jogi állapotokat hitelesen tanusithatják. Családi állás, életbenlét, erkölcsi állapot, igazolására, ott lakásról, tartózkodásról, távollétről, vagyoni viszonyokról, szegénységről, községi illetőségről, honosságról, stb. szóló bizonyitványok kiállitására, törvények, rendeletek, szabályrendeletek szerint kötelesek számos közhatóságaink, jelesül legtöbbször a községi elöljáróságok. A szegénységi bizonyitványokon a lelkészi aláirások mellőzendők (1898. évi b. ü. r.) Az 1898. évi 81,418/IV. c. b. ü. m. r. szerint az életbenlét igazolása a községi elöljáróságokhoz tartozik közpénztárakból ellátást nyerő egyénekre nézve. Jogi érdekü tények hiteles tanusitása s igy a jogi forgalom biztonsága, jogsérelmek megelőzése, orvoslásuk eszközei megszerzésének támogatása — czéljára főkép rendelt közhivatali szervezet a kir. közjegyzői intézmény, melynek hatásköréről az igazságügyi igazgatásban lesz szó. A tanusitásokra és hitelesitésekre számos esetben birói hatóságok is jogositvák és kötelezvék.

Az 1896: XXVI. törvényczikk 22. §-a értelmében: „*A közigazgatási hatóságok azon határozata ellen, melylyel a törvény, rendelet, szabályrendelet, vagy szokás értelmében kiállitandó bizonylatok kiszolgáltatását megtagadják, illetőleg el nem rendelik közvetlenül* — közigazgatási uton való orvoslat nélkül — *a közigazgatási biróság előtti eljárásnak van helye.*“ A közig. hatóság, esetleg minister is lehet pl. a magyar honos, ha külföldön házasságot akar kötni, az igazságügyministertől kérhet tanusitványt arról, hogy házassága magyar jogba nem ütközik. E tanusitvány megtagadása esetén is helye volna a közig. birói utnak.

A házasságügyi közigazgatásnál megemlitjük még a gyámhatóságoknak az 1894: XXXI. törvényczikkben és 1896. évi 26,602. sz. belügymin. rendeletben szabályozott eljárását a házassági megtámadási perek inditása körül.

[43] Névtelen egyének hatóságilag kötelezhetők névviselésre. A belügymin. 1900. évi 73,372. sz. rend. szerint, ha a törvénytelen gyermek anyjának családneve ki nem nyomozható, *a gyermek születési anyakönyvében oly magyar hangzásu családnév vezetendő, melyet a gyermek anyja az anyakönyvvezetőnél kijelöl.*

[44] A névügyre vonatkozó régi jogra érdekes Telkes Simon füzete „A névmagyarositás a millenniumi évben“. Budapest, 1897.

utónevet, mint a melyek születési anyakönyvébe be vannak jegyezve.[45]

A *családi név* leszármazás, férjhezmenetel, törvényesités, örökbefogadás és névváltoztatás által szerezhető. Törvényes leszármazók atyjuk, törvénytelenek anyjuk családi nevét nyerik. Férjhezmenetel által a nő jogot nyer férje nevének viselésére, a nélkül, hogy családi nevének kapcsolatos használatában gátoltatnék. Az 1894 : XXXI. t.-cz. 94. §-a szerint, az elvált vétkes nő férje családi nevét nem viselheti, a nem vétkes nő azonban a házasság felbontása után is megtarthatja azt, ha ezen akaratát a válóperben kifejezte; a biró köteles a nő ezen jogát az itéletben kimondani.

Örökbefogadás utján csak az örökbefogadó családi neve ruházható át az örökbefogadottra, vagy az örökbefogadó nő (feleség) vekről szóló törvény rendeli, hogy senki sem viselhet más családi *születési* családneve (1872. évi 3091. sz. igazs. min. rend.). Özvegy nő sem ruházhatja át elhalt férje nevét, mert ezt ideiglen ujabb férjhezmeneteléig viseli.[46] Törvényesités esetén a törvényesitő atya neve ruháztatik át a törvényesitett gyermekre, ki tovább anyja születési családnevét nem viselheti.

Talált gyermeknek, ha kiléte nem tudatik, a felfogadó a gyámhatóság közreműködésével ad családi és utónevet; mely névhez való jogát elveszti, ha leszármazása kiderül.

A családi név változtatása belügyministeri engedélyezéstől függ. Kiskoruaknak apai, illetőleg gyámi beleegyezés nélkül névváltoztatás nem engedélyeztetik.[47] A megengedett névváltoztatásról a belügyminister a felügyeleti hatóság utján értesiti az anyakönyvvezetőt. — A családi névnek minden, bár csak egy *ék* általi változtatása felsőbb engedelem nélkül tilos. (1815. évi 13,362. sz. Helyt. tan. rend.)[48]

A mellék vagy utónév (keresztnév) meghatározása a szülők joga; lelenczeknél a gyám, illetőleg a gyámhatóság jóváhagyásával

[45] Irói és müvészi álnevek használata azonban meg van engedve

[46] Özvegy nőnek nem kell fejedelmi vagy hatósági engedély ahhoz, hogy kizárólag születési családi nevét használhassa. B. ü. m. 1894. évi 54,851. sz. hat.

[47] Erkölcsi és illetőségi bizonyitvány a kérvényhez csatolandók. Közszolgálatban álló egyéneknél azonban ez nem szükséges. 1896. évi 84,829. sz. belügymin. rend.

[48] Nem magyar utónevek irásmódja iránt az 1895. évi 86,225. sz. b. ü. min. rendelet intézkedik; a nem magyar nemzetiségü állitáskötelesek neveinek irásmódjáról szól az 1896. évi 65,788. sz. honv. min. rend. A névváltoztatási kérvények soron kivül terjesztendők föl. (1897. évi 121,190. sz. b. ü. min. r.)

állapitandó meg az utónév is. Több utónévnek az anyakönyvbe jegyzése, tehát használata is meg van engedve. Anyakönyvbe nem jegyzett második vagy több utónév hozzácsatolása belügyministerileg engedélyezhető több egyforma nevü egyén megkülönböztethetése végett. Ugyancsak belügyministeri engedély mellett az utónév okadatolt megváltoztatása is lehető. Ha a keresztelési név az anyakönyvi névtől eltér, ez utóbbi viselhető csupán.

Az egyesnek a névhez való joga magánjogi igényt is képez, de ez nem terjedhet annyira, hogy más valaki a részére közigazgatásilag engedélyezett névtől biróilag megfosztassék. A közigazgatás a névviselést csak néprendészeti szempontból hivatott ellenőrizni. A közigazgatási hatóságnak valamely név viselését eltiltó rendelkezése ellen közigazgatási birói ut volna engedélyezendő. A név büntetőjogi védelme a névbitorlásnak, mint rendőri kihágásnak büntetésében áll.[49] [50]

II.

A nemességről, annak megszerzéséről bővebben a közjog szól. Itt kiemeljük a következőket:

Az előnév — praedicatum — használata fennálló nemesi előjog, s mint a nemesség, nemesi czimer is Ő Felsége által adományozható azoknak, kik azt családi leszármazás vagy házasság alapján nem használhatják; nemesség átruházása örökbefogadás esetén is Ő Felsége engedelmével történhetik. Főnemesi rang adományozása kizárólagos királyi jog.[51]

Az anyakönyvi jog [52] szerint a *főnemesi rang mindig, a nemesi* kivánatra bejegyzendő, ha a főnemesi vagy nemesi minőség köztudomásu, vagy az illető ezen minősége az anyakönyvvezető előtt ismeretes; ha azonban az anyakönyvvezetőnek az iránt kételye van, igazolást kivánhat.

Nemességvitató perek ma nem folytathatók; a nemesség iránti kérdések, előnév, czimerhasználat felett a belügyminister

[49] A név közigazgatási védelmére érdekes a közokt. minister 1891. évi 25,233. sz. rendelete.

[50] Hamis név, előnév, czim, diszjel jogosulatlan használata az 1879. évi XL. t.-cz. 43. §-a szerint, büntetendő; ugyane törv. 45. §-a szerint kihágást követ el, ki a hatóság felszólitására nevét meg nem mondja, vagy álnevet mond.

[51] A praedicatumoktól különböznek az u. n. jelző nevek, jelző betük, melyek a családnév részét teszik, pl. Hosszu-Nagy, B.-Kiss, Bodor-török stb.

[52] Vh. rend. 34. §.

dönt.[53] A névnek különös neme a kereskedelmi név, a *czég,* mely a kereskedelmi törvényben nyeri a kereskedelmi forgalom természetének megfelelő szabályozását; hiteles nyilvántartása a kir. törvényszékeknél vezetett czégjegyzékekben történik, s védelme birói uton érvényesithető,[54] és áruvédjegyekben való használata büntetőjogilag is biztositva van.

116. §. A közigazgatási és a népforgalom

(Népcsere.)

A szabad költözködési jog kapcsolatban a közlekedési eszközökben elért roppant haladással, nagy mértékben mobilissá tette a népnek még azon alsó rétegeit is, melyek a régebbi időkben, alig lépték át születési községük határát. Rendkivül nagy a nép belső vagyis az állam határán tul nem ható (intern) forgalma, de nevezetes arányokat öltött a nemzetközi népcsere is, mely a hazai föld ideiglenes, avagy állandó elhagyásával jár (extern népforgalom).

A közigazgatást a népforgalom nyilvántartása, ellenőrzése körül nem csekély fontosságu teendők, a magánosokat pedig bizonyos kötelességek terhelik; az idevonatkozó jogelvek és szabályok fővonásokban a következők:

A) Intern népforgalom.

I. *A tartózkodás joga.* A tartózkodási hely választása és változtatása általában szabad.[56] A belföldön való utazáshoz, engedély,

[53] Nemességi bizonyitványok kiállitására gyakorlat szerint a törvényhatóságok jogositvák, de e bizonyitványok bizonyitó erővel csak ugy birnak, ha a bennük felhozott tények valamely körülményt hitelesen tanusitanak 1887. évi 60,667. sz. b. ü. rend. Nemesi czimer bizonylatoknak kiállitására a belügyminister jogosult. 1898. évi 68,573. sz. belügy. rend. A nemesi bizonyságlevelek kiállitásának módozatát szabályozza az 1900. évi 14,521. sz. b. ü. min. rend. A kamarási méltóság elnyeréséhez szükséges családi ösfák eddig az alispán által hitelesittettek, az 1895. évi 52.602. sz. min. rend. értelmében az országos levéltár igénybevételével megejtendő vizsgálat alapján a belügyminister által hitelesittetnek. A vármegyei levéltárakban őrzött nemesi levelek összegyüjtését rendeli az 1906. 48.943. sz. b. ü. m. r.

[54] 1875: XXXVII. 21., 22., 24. §§.

[55] 1890: II. törvényczikk 10., 1895: XLI. törvényczikk 9., 10., 27. §§. A kereskedelmi ministernek (a czégbiztos által) ellenőrzési, felebbezési joga a czégjegyzékekbe eszközölt bevezetések tekintetében egy 1883. évi ministeri rendeletben van szabályozva.

[56] Magyar honos lakhatik és tartózkodhatik a községben telepedési szándék nélkül is. A telepedés megtagadása a szabad költözködési jogot nem érintheti, s az illetőnek a községben való tartózkodását nem zárja ki. Magyar honos

utlevél, vagy más igazolvány nem szükséges; de az illetők *kérelmére* a hatóság ad a *személyazonosságot igazoló jegyeket, melyek* személyleirással látandók el.

A tartózkodás *bejelentése* országosan kötelezőleg a *honpolgárokra* nézve kimondva nincs, törvény csak Budapest fővárosra nézve rendelkezik, mely törvény hatálya kormányhatóságilag népesebb városokra kiterjeszthető; egyebütt szabályrendeletileg szabályozható a bejelentés ügye.

Budapest fő- és székváros területén az 1879 : XXVIII. t.-cz. szerint, a (rendőri) bejelentési kötelezettség minden lakosra és idegenre, minden be- és kiköltözésre, a lak- és tartózkodási hely minden változtatására kiterjed, csupán a tettleges szolgálatu katonai személyek képeznek kivételt.[57]

A bejelentést a törvény 3. §-ában felsorolt személyekre teljesiteni kötelesek: *a)* a háztulajdonos vagy annak megbizottja; *b)* a (fő) bérlő vagy megbizottja; *c)* köz- és magánintézetek igazgatói vagy előljárói; *d)* vendégfogadók és szállótulajdonosok, iparossegédek szállóinak kezelői;[58] *e)* fegyházak, börtönök, birósági vagy közigazgatási fogházak felügyelői; *f)* és a tolonczügyet kezelő rendőrközegek.[59] A fővárosi statistikai hivatal a főváros területén előforduló minden születési és halálozási esetről hetenkint név- és lakszerinti kimutatást küld a bejelentési hivatalba.

A bejelentési intézmény központi kezelése végett a fő- és székvárosi államrendőrség keretében, a rendőrség költségvetése terhére egy bejelentési hivatal van szervezve, melynek joga van a bejelentett adatok valódisága vagy teljessége iránti alapos kételyek

lakhatási engedélyt kérni nem köteles. A tartózkodás, *lakás, település után dij* nem szedhető. L. Boncza-féle közig. döntvénygyüjt. I. köt.

[57] A személyazonossági igazolvány kiállitására illetékes hatóság kis- és nagyközségekre a főszolgabiró, rend. tan. és törvényh. városokra a rendőrkapitány, Budapestre a ker. kapitány. 1851. évi okt. 6-án, 1875. évi nov. 27-én és 1877. márcz. 6-án kelt belügymin. rend. Legitimáló igazolványul szolgálnak cselédek számára a cselédkönyvek, iparossegédek, munkások számára a munkakönyvek; ezeken kivül bizonyos viszonyban, intézeti kötelékben állókra külön okmányok..

[58] A tartalékos és szabadságolt katonáknak, tartalékos, szolg. kivüli viszonyu és nyugdijas havidijasoknak, továbbá a népfölkelés bizonyos egyéneinek a katonai nyilvántartás czéljából fennálló bejelentési, illetőleg jelentkezési kötelességéről a katonaügynél lesz szó.

[59] Ezek vendégeikről nyilvántartási könyvet is vezetni kötelesek, melyek a rendőrség által bármikor megtekinthetők.

esetén *helyszini nyomozást* eszközölni vagy az illetőket kihallgatás végett megidézni, meg nem jelenés esetén *rendőri eljárás utján* intézkedni. A bejelentési hivatal a köréhez tartozó ügyekben világi, egyházi, katonai hatóságoknak irásbeli megkeresésére hátiratilag, hivatalosan eljáró hatósági közegek megkeresésére pedig rövid uton azonnal megadni köteles az értesitést. Magánosoknak a belügyminister által szabályozott dijért adatik értesités.

A fővárosi bejelentési törvény vagy annak alapján kiadott belügyministeri rendeletek áthágása, annyiszor a mennyiszer 1 koronától 100 koronáig terjedhető, behajthatlanság esetén elzárással helyettesithető pénzbüntetéssel büntetendő.[60] (1879 : XXVIII. és 1879 : XL. t.-cz. 72., 73. §§.)

A belügyminister jogosult az 1879 : XXVIII. t.-czikkben megállapitott bejelentési kötelességet, törvényhatósági vagy más népesebb városokra — melyekben annak szüksége mutatkozik, esetről-esetre rendeletileg kiterjeszteni — a helyi viszonyok szerinti módositással. Minden ily rendelkezésről utólag a *törvényhozáshoz jelentés teendő.*[62]

A külföldieknek a magyar állam bármely községében szabad tartózkodniok (1903 : V. t.-cz. 1. §.), de a községben bármily rövid időre is megszálló külföldi 24 óra alatt a szállásadó által bejelentendő a hatóságnál és pedig kis- és nagyközségekben a jegyzőnél,[63] városokban a rendőrkapitánynál, Budapesten az államrendőrség bejelentési hivatalánál. A községi jegyzők kötelesek a bejelentéseket 15 nap alatt a járási hatóság elé terjeszteni.[64] A rendőri hatóság a bejelentések alapján külön nyilvántartást vezet és jogosult a beje-

[60] A bejelentés 24 óra alatt teljesitendő, kivéve a háztulajdonos vagy főbérlő rendes negyedévi lakváltozását, melyre 8 nap idő van. Vendégfogadók, szállók tulajdonosai kötelezhetők, hogy naponkint kétszer benyujtsák a vendégek névjegyzékét.

Az elsőfoku hatóság a bejelentési hivatal főnöke, másodfoku a köz-igazgatási bizottság egy küldöttsége, mely áll a polgármester, vagy helyettese elnöklete alatt e czélra választott két rendes és két póttagból, ha a másodfoku határozat az elsőtől lényegesen eltérő, a belügyministerhez felebbezhetni.

[62] Az ekként életbeléptetett bejelentési intézmény költségeit az illető város viseli; *a szükséges tiszti személyzetet pedig a főispán nevezi ki.*

[63] Ujpesten és Rákospalotán az államrendőrségi ker. kapitánynál.

[64] Budapesten 15 napon tul tartózkodó külföldiek jegyzéke a tanács elé terjesztendő.

Az 1903 : V. t.-cz. végrehajtási rendelete az 1905. évi 90,000. sz. belügymin. rend.

lentések pontos teljesitését közegei által ugy szállodákban, mint magánházakban ellenőrizni. A bejelentés ismétlendő, ha a külföldi belföldi községben már tartózkodván, tartózkodását más községbe teszi át.

A királyi család tagjainál megszálló külföldi vendégek, továbbá exterritorialis személyek és exequaturt nyert consulok bejelentés alá nem esnek.[65]

II. *A tartózkodási szabadság lényeges közigazgatási korlátozása* foglal helyet azon személyekre, kik feltételes szabadságon vannak és a kik az ország területéről ki, respective illetőségi községükbe utasithatók.

A büntető törvénykönyv értelmében feltételes szabadságra bocsájtott egyének az *igazolványban* részükre kijelölt tartózkodási helyet *előzetes hatósági engedély nélkül semmi szin alatt el* nem hagyhatják (1880. 2106. sz. s ezt módositó 1898. 21.578. sz. Igazs. min. rend.).

A közbiztonság és rend érdekéből illetőségük helyére, ha pedig külföldiek, az országból kiutasithatók.[66] (Tolonczszab. 1885. évi 9389. sz. b. ü. m. r.):

1. *Csavargók*, vagyis oly személyek, kiknek rendes lakhelyük nincs, vagy azt elhagyták és foglalkozás, munka nélkül ődöngenek, kik, ha a hatóság által kitüzött idő alatt, sem a fenntartásukra szolgáló eszközöket, sem azt, hogy azok tisztességes megszerzésére

[65] A feltételes szabadságra bocsátottak ellenőrzésére vonatkozik az 1898. évi 58.430. sz. b. ü. min. rend. is.

[66] A külföldiekre a biróság — más okokból is — kimondhatja az országból való kiutasitást, mint mellékbüntetést, az 1878: V. t.-czikk 64. §-a szerint. Külföldi uzsorások az 1883: XXV. t.-czikk 2. §-a értelmében kiutasithatók.

A külföldieknek fürdőhelyeken való nyilvántartásáról az 1906. 34,283; a gyártelepeken való nyilvántartásról az 1906. 29,807. sz. b. ü. m. r. szól.

A külföldiek általán kiutasithatók rendőrhatóságilag, ha az országban való maradásuk a közbéke vagy az állam biztonsága szempontjából alapos indokokból veszélyesnek találtatik. 1885. évi 9389. sz. b. ü. min. rend. Az 1903: V. t.-czikk 10. §-a szerint a külföldiek, ha magukat kellőleg nem igazolják, a maguk és családjuk fentartására szolgáló eszközöket ki nem mutatják, vagy ha itt tartózkodásuk az állam érdekeire vagy a közbiztonságra és közrendre aggályosak, az állam területéről rendőrileg kiutasithatók, esetleg kényszerrel is eltávolithatók.

A kihágási bünt. törv. 70. §-a szerint, a ki a magyar állam területéről vagy annak egy részéről a hatóság által jogerejüleg kitiltatott és a tilalom tartama alatt oda hatósági engedély nélkül visszatér, egy hónapig terjedhető elzárással büntetendő.

törekednek, kimutatni nem tudják, közbiztonság elleni kihágásért büntetendők. (1879. XL. 62., 63. §§.)

2. *Szokásos munkakerülők*, milyenekül a szolgálati helyüket kellő ok nélkül minduntalan változtató cselédek is tekintendők..

3. Engedély nélkül házról-házra *koldulók*.

4. *Kéjnők*, ha a számukra kiadott hatósági rendszabályokhoz nem alkalmazkodnak.

5. A közbiztonságra alaposan gyanus egyének, ha rendes lakást, foglalkozást vagy életfentartási jövedelmet nem igazolnak.

6. Kik közbotrányt okozólag erkölcstelen életet élnek.

7. *Volt fegyenczek*, kik az előző kategoriák valamelyikébe tartoznak, vagy közbiztonság elleni kihágásért büntetve lőnek.[67]

Az illetőségi helyre vagy külföldre kiutasitás iránt külön *hatósági határozat hozandó*, melynek foganatba vételéig az illető egyén *letartóztatandó*.[68] A foganatositás kétféle módon történik, u. m.: *a) kényszerutlevél* (gebundene Marschroute) kiszolgáltatása által, a midőn az illető ezen levélben *eléje szabott utat a meghatározott idő alatt és irányban, kiséret nélkül megtenni köteles;* b) *tulajdonképeni toloncztozással, a midőn őrizet alatt* történik a tovaszállitás. A két mód közül melyik alkalmazandó, azt az egyének és körülmények gondos figyelembevételével, a kiutasitási határozatban kell megállapitani.

Elvül szolgál, hogy a toloncztozás, mint költségesebb rendszabály mellőzendő, ha alaposan feltehető, hogy a czél kényszerutlevéllel is elérhető. Kik a kényszerutlevélben meghatározott utiránytól eltérnek, toloncztozás alá veendők.[69]

[67] Az 1879: XL. t.-czikk 62., 63., 66—70. §§. szerint.

[68] Ha előbb az illetőség állapitandó meg, a letartóztatás addig tart, mig az arra vonatkozó tárgyalások be nem fejeztettek. Igy ügyekben a megkeresett hatóságok a késedelem okozta költségek megtéritésének terhe alatt a lehető legrövidebb idő alatt válaszolni és eljárni kötelesek. 1885. évi 9389. sz. b. ü. m. rend. (Toloncz szab.) 7., 8. §§. Az eltolonczolandó egyének illetőségének előzetes megállapitását szigoruan rendeli az 1900. évi 20,400. sz. belügym. r. Az illetőségi helyre utasitás nélkül egy községből való rendőri kiutasitás *jogszerüsége* kétes.

[69] A tolonczszabályzat a tolonczolás rendjét és módját részletesen meghatározza, e szerint: a tolonczolás *általános* vagy *részleges;* amaz havonkint rendszerint négyszer történik, az esetenkint megállapitandó irányokban, a meghatározott tolonczállomásokon át; ennél minden kéznél levő toloncz, ha illetősége már tudatik, egyszerre indittatik utnak; részletes azon tolonczolás, mely tolonczállomást nem képező községből, vagy nem ilyen községbe történik, vagy

Toloncziigyekben elsőfoku hatóság kis- és nagyközségekben a *járási hatóság* (de az eltoloncolható egyén vagy csapat elfogatását a községi elöljáróság is elrendelheti), rendezett tanácsu és törvényhatósági városban a rendőrkapitány, Budapesten a toloncz-ügyet vezető rendőrtisztviselő; másodfoku hatóság vármegyékben az alispán, a törvényhatósági városokban a tanács, Budapesten a főkapitány; harmadfoku hatóság a belügyminister.

III. A *lakás és település joga.* A tartózkodásnál állandóbb jellegü és kihatásaiban amattól különböző a lakhelyfoglalás és település. A lakhely, a letelepedési hely az egyén életfolyásának, foglalkozásának maradandó központja.

A községi törvény a lakási és letelepedési jog tekintetéből lényegesen különböztet a honpolgárok és külföldiek között.

A honpolgárnak *joga* van bármely községben lakni és letelepedni, köteles azonban erre irányuló szándékát az illető községnek bejelenteni, mely a települést csak akkor gátolhatja meg: *a)*

tolonczállomásra ugyan, de különös okokból a kijelölt időn kivül, vagy a kijelölt iránytól eltérőleg történik.

A tolonczolás, hol csak lehet, vasuton vagy gőzhajón történik, hol igy nem lehet, ott rendszerint gyalog. A bilincsalkalmazás, mint elővigyázati és biztonsági eszköz, csupán kikerülhetlen szükség esetén alkalmazandó, az 1872. évi 2082. sz. az 1871: LII. t.-cz. alapján kiadott igazs. ügy. min. rendeletben szabályozott módon. Ujabban az 1899. évi rendőri nyomozási rendelet szabályozza a bilincselést. A tolonczról tolonczlevél állitandó ki. A tolonczkocsikisérésre kivételesen a csendőrség is igénybe vehető, de a tolonczkiséret, valamint fuvar kirendelése rendszerint a községi elöljáróság kötelessége. A tolonczállomást képező község a tolonczszállitmányok átvételét, az illetőségi község az *illetékes* tolonczok átvételét meg nem tagadhatja. A tolonczállomást képező községek a rendelet értelmében a tolonczszállitmányok elhelyezéséről, őrizetéről és élelmezéséről is kötelesek gondoskodni; ugyancsak a rendelet meghatározza, hogy mily mértékben tériti meg a községeknek a belügyminister a tolonczszállitási, elhelyezési, élelmezési, esetleg ruházati költségeket. A tolonczszámadások, a törvényhatóság utján, évente a belügyministerium számvevőségéhez küldendők fel. (1904. évi 17,676. sz. b. r.)

Az illetékességi község által a munkaképes toloncz munkára szoritandó és lehetőleg mód adandó neki a tisztességes életmódra.

Arra való *igazolvány*, hogy ily egyén illetőségi helyén kivül láthasson kenyérkereset után, csak akkor adandó, ha javulásának elegendő jelét adta. Ha ily egyén *engedély nélkül távozott* az illetőségi községből, országos körözése iránt azonnal intézkedések teendők. A tolonczlevél tartalmát illeti az 1896. évi 73,707. sz. belügymin. rend. Tolonczutlevélnek munkáscsapatok részére kiállitása tilos. 1897. évi 95,925. sz. b. m. r. Hadkötelesek, iparossegéd- és cselédszökevények tilalmas tolonczozásának eseteiről szól az 1901. évi 30,684. sz. b. ü. m. r.

ha a települő büntény vagy nyereségvágyból eredő vétség miatt jogerejüleg vád alá *helyezve van*, vagy ily büntetendő cselekmény miatt kiszabott itélet *hatálya alatt áll;*[70] *b)* vagy ha a község terhelése nélkül magát fenntartani nem képes; *c)* végül ha a legutóbbi állandó tartózkodási helyéről kielégitő *erkölcsi bizonyitványa* nincs.

A közigazgalási bizottságnak, törvényhatósági városi tanácsnak azon határozata, melylyel a honpolgárnak a községben való települése iránt határoz, a közig. biróságnál panaszolható.

A *külföldieknek* a magyar állam területén való lakhatásáról az 1903 : V. t.-cz. rendelkezik. E törvény a külföldiekre is a belföldön való lakást is elvileg szabaddá teszi, de megköveteli, hogy a külföldi *lakási szándékát* megérkezésétől 15 nap alatt a rendőri hatóságnál bejelentse, személyazonosságát, állampolgárságát, esetleg illetőségét, erkölcsös előéletét igazolja és azt is kimutassa, hogy magát és családját eltartani képes. E bejelentés ismétlendő, ha a külföldi lakását más belföldi községbe teszi át. Ha a külföldi lakási szándékát a fenti határidőben be nem jelenti, de a körülményekből lakási szándéka vélelmezhető, a bejelentésnek 3 nap alatti megtételére felszólitandó.

A külföldi, ki lakási szándékát az előbbiek értelmében be nem jelenti, 600 koronáig terjedhető pénzbüntetés alá esik.

A lakhatási engedélyt a külföldinek a rendőrhatóság adja meg (L. az 1903 : V. t.-cz. 14. §-át.) Határrendőrség hatósági területén (1903 : VIII. t.-cz.) a határszéli rendőrkapitány.[71]

Telepedési engedélyért a *honpolgárokra* fennálló feltételek mellett (l. előbb) folyamodhatik azon külföldi, ki igazolja, hogy lakási szándékát kellőleg bejelentette, és két éve állandóan az ország területén lakik.[72]

[70] Azon okból, hogy elitélve volt, a letelepülés meg nem tagadható. 1890. évi 91,413. sz. belügymin. hat. Munkabiró iparos vagy munkásnak a település meg nem tagadható azért, hogy vagyona nincs. 1901. évi 2481. sz. közig. bir. hat.

[71] Rend. tan. városokban a képviselet a lakhatási engedély feletti határozás előtt, a rendőrkapitányt köteles meghallgatni, s ha ennek kifogásai daczára az engedélyt megadná, *határozatát jóváhagyás* végett a közigazgatási bizottsághoz fölterjeszteni tartozik. 1888. évi 54,091. sz. b. ü. min. rend. Az 1888. évi 54,091. sz. rend. szigoru végrehajtását hagyja meg az 1898. évi 117,121. sz. b. ü. m. r. — A külföldi és horvátországi munkások nyilvántartásáról szól ugyane rendelet.

[72] A letelepedési jogszabályok oly államok polgáraira, melyekkel a

B) Az extern népforgalom. Határrendőrség.

A nemzetközi népcserének, külföldről belföldre vagy viszont irányuló népforgalomnak közigazgatási nyilvántartását nagyon fontossá tette a közlekedés és nemzetközi kereskedelem fellendülése s a szabad kivándorlás elvének érvényre jutása folytán a culturállamok népei között beállott rendkivül élénk érintkezés. Ámde saját érdekeit sujtaná érzékenyen azon állam, a mely ez érintkezést azon nyilvántartási czélból nagy nehézségeket okozó rendszabályokkal gátolná.

A határokon átkelés szabadsága a kormány által tiszteletben tartandó s e szabadság jelentékeny korlátozása vagy pedig *ideiglenes* felfüggesztése csak rendkivüli körülmények, veszélyek idején történhetik, igy például hadjárat esetén honvédelmi érdekből, vészes járványok (pestis) esetén közegészségi érdekből, etc.

A közbiztonság és közrend érdekéből jogában áll a kormánynak oly rendszabályokhoz kötni a határátkelést, melyek mellett veszélyes elemeknek közlekedése meggátolható, nevezetesen hatósági igazolványokhoz kötni az átkelést, vagyis a határszéli (belépő) állomásokon ily igazolványok *kötelező vizsgálatát* rendeli el; elrendelhető ez *közerkölcsi* okokból is, vagy a kiutazóknak (kivándorlóknak) saját, de közhatóságilag védelmezendő érdekéből.

Az 1875. évi 59.627. és 1893. évi 72.723. sz. belügyministeri körrendelet a Románia és Szerbia felőli határon átkelők utleveleinek kötelező vizsgálatát rendelte el, ennélfogva az emlitett határvonalon az ország területére be, vagy onnan kilépés csak erre jogositó uti igazolvány mellett van megengedve.[73] Az 1896. évi 93.291. sz. belügyi körrendelet kihágássá minősiti az emlitett határokon uti igazolvány nélküli átkelést. Vannak rendeleteink,[74] melyek szerint kivándorlásról gyanus egyének és csoportok főleg a határszéleken figyelemmel kisérendők, igazolásra felhivandók s a kellő uti igazolványnyal nem birók előbbi lakhelyükre visszautasitandók.

tárgyban államszerződések vannak, csak az ezekben megállapitott eltérésekkel alkalmazandók (1903: V. törvényczikk 17. §.). Nevezetes eltérések vannak pl. a svájczi szövetséggel 1875-ben kötött, s az 1876: XVII. törvényczikkben foglalt letelepedési szerződésben.

[73] Ez utlevélkényszer az uj utleveltörvény alapján 1904-ben továbbra is fentartatott.

A határrendőrségi törvény életbeléptetéséről és végrehajtásáról szól az 1905. évi 5692. min. eln. és ugyanez évi 91,000. belügym. rend.

[74] Legujabban az 1896. évi 86,032. sz. b. ü. min. rend. a braziliai kivándorlás korlátozásáról.

Az 1903 : VIII. t.-cz. a határrendőrségi teendők pontos és szigoru ellátása czéljából speciális állami határrendőri hatóságoknak, ugynevezett határszéli rendőrkapitányságoknak felállitását mondja ki. E kapitányságok hatósága közvetlen a határszélen fekvő összes községekre és városokra, valamint a határszél közelében fekvő s a külfölddel élénk összeköttetésben levő helységekre terjed ki s jogosult a területén levő csendőrség és helyi rendőrség közremüködését *közvetlenül* igénybevenni. E kapitányságok számát, területét, székhelyét, személyzetük létszámát a belügyminister állapitja meg.[75] A tiszti személyzetet a belügyminister az 1883 : I. szerint, illetőleg a társorszägokban a bán az ott érvényes minősitési szabályok szerinti képesitéssel birók közül nevezi ki. A határrendőrség szolgálati, személyi és gazdasági ügyeiben a belügyminister, illetve a bán alá van rendelve.[76]

[75] Jelentéktelenebb határszéli pontokon a határrendészeti teendők részbeni ellátásával a belügyminister más állami, törvényhatósági vagy községi közegeket is megbizhat, kik e teendőikben az illetékes határszéli kapitányoknak lesznek alárendelve.

[76] A határrendészet főbb teendőit maga a törvény felsorolja; e szerint ehhez tartozik: *a*) a határon átkelők megfigyelése, a határmentén felmerülő s államrendészeti szempontból fontos mozzanatok észlelése s az illetékes hatóságokkal közlése; *b*) a külföldiek bejelentésére, lakhatására vonatkozó szabályok megtartása; *c*) kémkedés megakadályozása; *d*) a határjelzők, határszéli védművek oltalmazása; *e*) kitiltott, rendőrileg kifogás alá eső és magukat igazolni nem tudó egyéneknek az államterületre való lépésben megakadályozása; *f*) nyomozott és gyanus egyéneknek a szabályok értelmében való letartóztatása, illetőleg eltoloncziolása; *g*) külföldről érkező toloncok átvétele és továbbitása; *h*) fegyverek, lőszerek ki- és bevitelének, be- és kiviteli tilalmak megtartásának ellenőrzése; *i*) hadkötelesek szökésének, a nő-csempészetnek megakadályozása; *j*) határszéli szállodák, vendéglők és más nyilvános helyek ellenőrzése; *k*) határszéli vasuti és hajóállomásokon a biztonsági és államrendőri teendők teljesitése, közegészségi szabályok betartásának ellenőrzése; *l*) utlevélvizsgálat, határ-átkelési igazolványok kiállitása; *m*) csempészet megakadályozásában való közremüködés; *n*) elsőfoku kihágási biráskodás az utlevélszabályok, külföldiek bejelentésére vonatkozó szabályok áthágása, tilos visszatérés és nőcsempészés esetei felett.

A határrendőrségnek a kitiltás, eltolonczolás és kihágás tárgyában hozott határozatai ellen az alispánhoz, törvényhatósági városokban a tanácshoz, ezektől a belügyministerhez felebbezhetni, egyéb intézkedései ellen közvetlenül a belügyministerhez.

A határszéli személyforgalomnak a határrendészeti közegek általi nyilvántartásról szól a 117., 121. ex 1898. sz. b. ü. m. rendelet, módositva az 1901. évi 58,061. és 1904. 71,500. sz. b. ü. m. rend. által. E rendeleteket az id. határrendőrségi törvény váltá föl.

A határrendőrségi törvény életbe léptetéséről és végrehajtásáról szól az 1905. évi 5692. min. eln. és ugyanez évi 91.000 belügym. rend.

I. Útlevél-ügy.

Az extern népforgalomnak, fontos közigazgatási ügyeit képezik, az útlevélügy, a kivándorlási ügy és a honossági kötelékből való elbocsátás.[77] Ez utóbbiról az állampolgári ügynél szólunk.

Az útlevélügyet az 1903 : VI. t.-cz. szabályozza.[78]

Az *útlevél* oly közhitelü okirat, mely az illető személy azonosságának és bizonyos személyes minőségeinek, valamint annak igazolására szolgál, hogy a (belföldi) közhatóság az utazást semminemü (közigazgatási) érdekből nem ellenzi s nem tartja aggályosnak a külföldi állam rendje érdekéből sem.

Általános elv, hogy útlevél, kérelem folytán *minden honpol-*

A bevándorlási statistikai adatok gyüjtéséről szól az 1906. évi 82.218. sz. b. ü. m. r.

[77] Az elbocsátás jogi hatása nem a kivándorlás engedélyezése, hanem a honosság megszüntetése.

[78] Az utlevélügy hiányosan volt irott joggal szabályozva a legujabb ideig. Számos helytartótanácsi intézvény volt idevonatkozólag. Ezeket idézi Kassics Ign.: Enchiridion benign. Normalium Ord. regiarum. III. köt. 449—487. lap. Az 1857. évi február 9-én kelt cs. kir. utlevélrendelet a magyar korona országai területén nem volt hatályos, de a gyakorlat annak számos elvét követeli. Az 1857. év óta kelt kormányrendeletek közül emlitendők, az 1867. évi április 13-iki belügymin. rend. az angol és amerikai utazásokhoz szükséges utlevelek érvénye tárgyában. Az 1900. évi 54,434. az északamerikai Egyesült-Államokban kiállitott utlevél vagy honlevél érvényessége tárgyában. 1869. évi október 11. belügymin. rend. a törökországi utlevél rend. szabályok tárgyában. 1871. évi 1499. sz. belügymin. rend. a Francziaországba utazók utleveleinek láttamozásairól. 1874. évi deczember 7. belügymin. rend. az oroszországi utlevél rendszabályok közzététele tárgyában. Az idegen munkásoknak Romániába bebocsátása tárgyában adatott ki az 1898. évi 58,188. sz. b. ü. m. r. A Romániába utazók utleveleinek láttamozásáról szól az 1899. évi 12,839. sz. belügymin. rendelet.

1876. évi junius 12-iki belügymin. rend. az utlevél adhatás ajánlása körüli óvatosság tárgyában; azután még az 1877. évi 51,883. sz. belügymin. rend. az utlevél alakja és a fizetendő dijak tárgyában és az 1894. évi 109,973. sz. pénzügymin. rend. Az 1898. évi 50,668. sz. belügymin. rend. az utleveleknek tulajdonosuk általi kötelező aláirásáról szól.

A képviselőház már 1896. évi február 5-én utasitá a belügyministert egy utleveltörvényjavaslat beterjesztésére. Ez utasitásnak csak 1902-ben tett eleget, a mikor az 1903: VI. t.-czikkben foglalt utlevél törvényjavaslatát benyujtá.

Az utlevél törv. végrehajtási rendelete az 1904. 34.000 és az 1904. 70.000. sz. b. ü. m. r. Az utlevelek láttamozásáról szól az 1904. 76.142. sz. b. ü. m. r.

gárnak adandó, ki személye felett, a kiutazásra nézve rendelkezhetik, és a ki a kiutazás vagy külföldön tartózkodás által valamely közhatóságilag figyelembe veendő kötelesség teljesitése alól magát el nem vonja.

A törvény szerint *megtagadható* az útlevél *a)* azoktól, kik a külföldre való utazásban állitási vagy szolgálati kötelességükre tekintettel a fennálló szabályok szerint korlátozva vannak;[79] *b)* kik ellen szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény miatt büntető eljárás folyik, nemkülönben az elitéltektől büntetésük végrehajtása előtt. ***Nem adható*** útlevél kivándorlás czéljából azoknak, kiknek a kivándorlás nem engedtetik meg (L. alább a kivándorlási törvényt!). Gyámság vagy gondnokság alatt levők csak gyámuk vagy gondnokuk beleegyezésével kaphatnak útlevelet.

Az útlevél egyébként nem előfeltétele annak, hogy a magyar honos diplomatiai és consuli hatóságaink védelmét igényelhesse a külföldön. — Utlevél oly államokba utazóknak is adatik, melyekben útlevél nem követeltetik.

Az útlevelek rendszerint egy évi időtartamra szólnak és kivételesen legfölebb három évi érvényüek.

Az útlevél rendszerint csak egy személyre szól, ugyanazon egy útlevélben mint utitársak csak az egy háztartásban élők vehetők fel;[80] nem tettleges katonáknak feltétlenül külön útlevél állitandó ki.

Utlevél kiállitására jogosult hatóságok vármegyékben az alispán, törvényhatósági városokban a rendőrkapitány, Budapesten a főkapitány, Fiuméban a kormányzó, a társországok vármegyéiben az alispán, az autonom országos kormánynak közvetlen alárendelt városokban a rendőrség főnöke. E hatóságok határozatai ellen a belügyministerhez, illetve a bánhoz lehet felebbezni. Az illetékességét a kérelmező rendes lakhelye, ha külföldön lakik, utolsó belföldi rendes lakhelye, lakhely meg nem állapithatás esetén ***községi*** illetősége határozza meg. — A személy körüli minister, a dip-

[79] Állitásköteleseknek a fősorozás kezdetén tuli időre csak sürgős szükség esetén adható utlevél. Mozgósitás idején szolgálati kötelékben állónak vagy népfölkelési kötelezettnek utlevél nem adható. (Védtörv. utas. I. R. 89. §., IV. R. 6. §.) Hadmentességi dijkötelesek csak ugy nyernek utlevelet, ha az utlevél érvényességi idejére eső hadmentességi dij lefizetését igazolják. (1881. évi 15,726. és 1907. évi 31.772. sz. b. ü. min. rend.)

[80] Tettleges katonák és tengeri hajókon alkalmazottak *utazásaira* az eddig fennállott különleges szabályok továbbra is érvényben tartattak.

lomatiai és consuli hatóságok aggálytalan esetekben külföldön levő honosoknak útlevelet adni, vagy az útlevél érvényét meghosszabbitani szintén jogosultak.

Fontos a törvény azon felhatalmazása, hogy háboru esetén, vagy ha az államterület biztonsága, vagy a nemzetközi viszonosság kivánja, a ministerium az egész államterületre, vagy annak bizonyos részére ideiglenesen útlevélkötelezettséget állapithat meg külföldiekre, vagy honosokra kötelezővé teheti a külföld valamelyik államába való utazáshoz az útlevelet, avagy katonai kötelékbe tartozók részére az útlevél kiadást *egyáltalán beszüntetheti.*

Az utleveltől különböznek a törvény szerint a belügymin. és bán által engedhető határátkelési könnyitések folytán adható *határátkelési jegyek.* Ez utóbbiak a határforgalom könnyitését czélozzák, kiállitásukra (öt napi érvénynyel) a határszéltől négy mértföldnyinél nem távolabbi községek elöljárói jogosultak, de a kis- és nagyközség által adott ily jegyek a járási hatóság által is láttamozandók.[81]

Az utlevelek, uti igazolványok, határátkelési jegyek hamisitása, egy hónapig terjedhető elzárással büntetendő kihágás. (1879. évi XL. t.-cz. 71. §.)

II. A kivándorlás és annak közvetitése.

A kivándorlás szabadságának elvét fenntartja a kivándorlásról szóló 1903 : IV. t.-czikk,[82] de az állami közérdek és a kiván-

[81] Az 1880: XVI. törvényczikk alapján kiadott 1891. évi 50,431. sz. belügymin. rend. szerint, a magyar-román határvonal által elválasztott fekvőségek birtokosai, ezek háznépe és szolgaszemélyzete, jogositvák birtokuknak a határ által elválasztott részei között szabadon közlekedni, termésüket, marháikat gazdasági eszközeiket adó- és illetékmentesen szállitani; kötelesek azonban magukat az illető törvényhatósági tisztviselő, respective román prefectus bizonyitványával ellátni. A bizonyitványok egy évi érvényre adatnak és a másik állam hatósága által is láttamozandók. L. még az 1873. évi 1018. sz. b. ü. m. rend.

Az 5 napi érvényü határszéli igazolványok kiállitására vonatkozik egy 1886. évi belügym. r. is. A határátkelési jegyek időtartama meg nem hosszabbitható; azok csupán a határszéli lakók számára állithatók ki. (1900. évi 40,710. sz. belügymin. rend.)

Az utlevelekért mérsékelt dij szedhető, melynek mérvét a törvény felhatalmazása alapján a belügymin., illetve bán állapitja meg.

[82] E törvény végrehajtási utasitása az 1904. évi 40,000. sz. belügym. r. A törv. 1904. évi április 20-án lépett életbe, a mikor a kivándorlási ügynökségekről szóló 1881: XXXVIII. törvényczikk s a vonatkozó összes rendeletek hatályukat vesztték.

dorlók és hozzátartozóik érdekeinek biztositása czéljából bizonyos korlátozásokat állit föl, igy: —

a) Állitási vagy szolgálati kötelezettség alatt állók csak a védtörvény értelmében nyert hatósági engedély mellett vándorolhatnak ki; *b)* kiskoruak csak atyjuk vagy gyámjuk hatóságilag hitelesitett irásbeli beleegyezésével s a 15 éven aluli férfiszemélyek és a kiskoru nők ebben az esetben is csak ugy vándorolhatnak ki, ha megbizható felnőtt férfiszemély kiséretében utaznak s rendeltetési helyükön elhelyezésükről gondoskodva van; *c)* nem vándorolhatnak ki oly szülők, kik 15 éven aluli gyermeküket itthon hagyni szándékoznak, a nélkül, hogy azok kellő elhelyezéséről gondoskodtak volna; *d)* azok, kik ellen szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény miatt bűnvádi eljárás folyik, nemkülönben az elitéltek a büntetés végrehajtása előtt; *e)* kik a rendeltetési helyre utazáshoz szükséges pénzzel nem birnak, vagy azon feltételeknek, melyek azon államban, hová bevándorolni akarnak, a bevándorlásra meg vannak szabva, meg nem felelnek; *f)* végül azok, —kiknek külállam, vagy gyarmatositó társulat, vagy magánszemély telepités czéljából *ingyenes* szállitást vagy szállitási költségelőleget helyezett kilátásba.*)

A kivándorlónak rendeltetési helyére szóló *utlevéllel kell ellátva lennie.*[83]

A kormány a kivándorlást oly államba vagy országba, hol a kivándorlók élete, egészsége, erkölcse vagy vagyona komoly veszélynek van kitéve *általában,* vagy csak bizonyos foglalkozásu egyénekre nézve *ideiglenesen* megtilthatja. Joga van arra is, hogy a kivándorlást bizonyos utvonalra vagy utvonalakra szorithassa, melyek az állami felügyelet és a kivándorlók érdekei megóvása szempontjából legmegfelelőbbeknek látszanak.

A kivándorlók szállitásával csak erre hatóságilag adott engedély mellett szabad foglalkozni. Engedélyt akár egyesek, akár társaságok nyerhetnek a törvényben meghatározott kellékek igazolása mellett, 100 ezer korona óvadék tétele után. A szállitó szállitási dijszabását jóváhagyás végett a belügyministernek bemutatni s a jóváhagyott dijtételeket szorosan betartani köteles. Az engedély csak bizonyos országokra, országrészekre, tengerentuli szállitások-

*) a 15 éven aluliak kivándorlásáról szól az 1905. 30.469. és az 1906. évi 116.634. és 1907. 30.552. sz. b. ü. m. rend.

[83] Kivándorló az, ki tartós kereset czéljából, bizonytalan időre, külföldre távozik. Törv. 1. §.

nál bizonyos kikötőkre szólhat. A vállalkozó üzletét szintén belügyministeri engedély mellett helyettes által is gyakorolhatja és fióktelepet is állithat föl. A szállitási szerződések megkötése czéljából belügyministeri jóváhagyással egy vagy több meghatalmazott is állitható. A helyettes és meghatalmazott is csak magyar honos lehet. A meghatalmazott működése csak bizonyos törvényhatóság vagy törvényhatóságok területére terjedhet ki s ugyanazon területen ugyanazon vállalkozónak csak egy meghatalmazottja lehet.

Ugy a vállalkozónak, mint helyettesének adott engedély, miként a meghatalmazottnak adott jóváhagyás bármikor megszorítható vagy visszavonható, a törvényben megjelölt esetekben pedig *vissza is vonandó.* A vállalkozó által tett cautio, az üzlet köréből kifolyólag hatóságokkal és magánosokkal szemben keletkező kötelezettségek, valamint a büntetések és a költségek fedezésére szolgál.

A szállitó vállalkozó a szállitást a kivándorlóval kötött irásbeli szerződés alapján teljesitheti. Szerződés csak oly egyénekkel köthető, kiknek kivándorlása törvényes akadályba nem ütközik. Oly egyének, kik törvényes akadály daczára kiszállittattak, a vállalkozó által dijtalanul szállitandók vissza. A kivándorlási szerződés magyar nyelven vagy hasábosan magyar nyelven és a kivándorló anyanyelvén három példányban állitandó ki s egy példány a megkötést követő 8 nap alatt a törvényhatóság első tisztviselőjének bemutatandó. A törvény különleges kötelező rendelkezéseket tartalmaz a kivándorlási szerződés tartalmát és felbontását s felbontás estére való következményeket illetőleg (26—30. §§.). A tengerentuli szállitásnál a vállalkozó felelősség mellett köteles gondoskodni arról, hogy a hajó kellőleg berendezve, felszerelve s élelmi szerekkel ellátva legyen.

A kivándorlási ügy igazgatási főhatósága a belügyminister, kit e működésében egy szaktanács, *a kivándorlási tanács támogat.*

A kivándorlási törvény végrehajtásának ellenőrzésére és az egész kivándorlási ügy közvetlen felügyeletére a belügyminister állami tisztviselői jelleggel *kivándorlási biztost* s e mellé megfelelő segédszemélyzetet alkalmaztat.[84]

[84] E biztos hatásköréről a törvény 42., 43. §§. s a végrehajtási rendelet intézkednek.

A kivándorlásügyi *kihágások* a rendes rendőri biráskodás tárgyát képezik; a törvénytelen kivándorlásra való nyilvános buzditás esküdtszék elé, engedélylyel nem biró vállalkozó hirdetményeinek sajtó utján közlése a törvényszék mint sajtóbiróság elé tartozik.

117. §. A községi illetöség és az állampolgárság ügye.

A népesség közigazgatási érdekü alaprendjének lényeges része a községi és állami kötelék jogi szabályozása és az ennek foganatositására irányzott közigazgatási tevékenység. Az állampolgári kötelék mivolta, jogi természete és lényeges következései felöl, melyekkel bővebben az alkotmányjogban foglalkoznak, szükségtelen itt fejtegetésekbe bocsátkoznunk, de a községi illetőség mivoltát néhány szóval meg kell világitanunk.

A községi illetőség (községi honosság) a községi kötelékbe tartozás, a melynek leglényegesebb következései, *a)* hogy *feltétlen tartózkodási* és lakási jogot ad; az illetékes egyént a község befogadni, ott türni köteles, az onnan hatóságilag ki nem utasitható; *b)* hogy az u. n. *szegényjognak alapja,* az illetőségi község lévén terhelve a szegénytartás és — az 1898 : XXI. t.-cz.-ben meghatározott módon, a szegény-betegsegélyezés kötelesség terhével;[85] *c)* hogy alapot képez az u. n. administrativ illetőségre sokszor első sorban, néha kisegitőleg, a mennyiben t. i. egyéb alap, pl. lakhely, születési hely etc. nincs, illetve ki nem derithető; vagyis egyrészt az illetékességi község szerinti hatóság lesz hivatva bizonyos közfunctiót hivatalból vagy kérelemre ellátni, másrészt pedig az egyes községi illetősége szerint köteles kötelmeit bizonyos helyen, bizonyos hatóságnál teljesiteni.[86]

A községi illetékesség nem állapitja meg a *községi hatóság kiterjedését az illetékesekre,* mert láttuk, hogy e hatóság a község területén levő minden személyre kiterjed, nem adja meg a községi polgárságot sem oly értelemben, hogy a község közéletében való részvét ettől függene; községi választói jog, választhatási képesség nem függenek az illetékességtől, viszont az u. n. községi polgárjog megadása, — melylyel ma csakis önkormányzatilag szabályozható előnyök járhatnak — nem involválja az illetékességet.[87] Ezekből is

A törvényileg meghatározott bevételekből egy *kivándorlási* alap képzését rendeli, mely a belügyminister kezelése és rendelkezése alatt áll és a visszavándorlók utiköltségei fedezésére, a kivándoroltaknak külföldön való támogatására szolgál.

[85] 1898: XXI. t.-cz. L. alább a szegényügynél.

[86] Pl. az 1877: XX. t.-cz. szerint a gyámügyi illetőségre, 1894: XXXI. t.-cz. szerint külföldön lévők házassága kihirdetésénél, az 1889: VI. t.-cz. szerint az állitási kötelesség helyére, az 1894: XXXIII. t.-cz. szerint külföldön elhunyt személy elanyakönyvelésére, ha az elhunytnak belföldi lakhelye nem ismeretes etc., a községi illetőség irányadó.

[87] Nem ritkán az illetékesség megadását nevezik a polgári jog megadásá-

látható, hogy a községi illetőség nem községszervezeti, nem autonomérdekü intézmény s igy annak szabályozása nem tartozik szorosan a községi törvénybe, hanem néprendtartási ügyet képez.

A községi illetékességi kötelékbe felvett tagnak a törvénybiztositotta községi jogokban való részesülési igénye az 1896 : XXVI. t.-cz. 23. §-a értelmében közigazgatási per uton is érvényesithető.

A) A községi illetőség megszerzése, elvesztése.

Az 1886 : XXII. t.-cz. főszabálya az, hogy az *állam minden polgárának valamely belföldi község kötelékébe tartozni kell* és a községi illetőségnek elengedhetlen előfeltétele a honosság. A magyar honpolgárság a fiumei és a horvát-szlavon községi illetőségnek is feltétele.[88] Mindenki csak egy község kötelékébe tartozhatik.

A községi illetőség megszerzése: a) *születés;* b) *örökbefogadás;* c) *házasság;* d) *állandó ottlakás és felvétel* által történhetik.

ad *a)* Törvényes és törvényesitett gyermekek atyjuk illetőségét nyerik, törvénytelen gyermekek pedig azon községben lesznek illetékesekké, melyben születésük idején anyjuk illetékes volt. A belügymin. 1886. évi 29,634. sz. elvi határozata szerint az, hogy a törvénytelen anya időközben más illetőséget szerzett, a gyermek illetőségén nem változtat. Igy határozott a közigazgatási biróság is (1897. évi 833. sz.). Kiskoru törvényes gyermeknek atyja után szerzett illetőségén nem változtat az, hogy özvegy anyja ujabb illetőséget szerzett (1889. évi 2153. sz. belügymin. hat.).

ad *b)* Örökbefogadott *kiskoruak* az örökbefogadó községi illetőségét nyerik.

ad *c)* A nő férje illetőségét követi és azt, mint özvegy is megtartja, mig más községi illetőséget szerez. A házasság megsemmisitése vagy felbontása esetén, a nő visszanyeri azon községbeli illetőséget, melyet férjhezmenetelekor birt, kivételével azon nőknek, kik férjhezmenetelük által nyertek állampolgárságot, ezek ilyenkor is

nak. A diszpolgárrá választás a községbeli illetékességet nem adja meg, s azért a diszpolgárok azon jogokat, melyek előfeltétele az illetékesség, nem gyakorolhatják. A diszpolgárrá választás jogát, mint autonom jogot, ma nemcsak a volt szabad kir. városok, de más községek is gyakorolják; hogy a mai diszpolgárság és a régi városi polgárság nem azonosak, e szerint is világos.

[88] A horvát-szlavon községi illetőséget az autonom törvényhozás szabályozza, a fiumeit pedig a legtöbbször idézett statutum. Figyelemreméltó a statutum azon határozmánya, hogy oly államhivatalnokok, kiket hivataluk állandóan Fiuméhez köt, illetőséget nyernek és hogy a községben illetőséggel birókról pontos anyakönyv vezetendő.

megtartják a férjhezmenetel által nyert községi illetőséget, mint a honpolgári jogot is. Azon magyar nő, ki külföldivel kötött házassága folytán veszté el honpolgárságát, a házasság megsemmisitése esetén ezzel együtt a férjhezmeneteléig birt községi illetőséget is visszanyeri.

ad *d)* A községben letelepedett belföldi megszerzi a községi illetőséget, bár települési szándékát be nem jelentette is, ha a községben ***négy évig*** folytonosan lakott, ennek ***községi terheihez*** járult, kivéve, ha ez idő folyamán ellene a község kifogást emelt, a miatt, mert a község terhelése nélkül magát fenntartani nem képes, vagy mert utolsó tartózkodási helyéről kielégitő erkölcsi bizonyitványt nem tud mutatni, vagy mivel bűntény, illetőleg nyereségvágyból eredő vétség miatt jogerősen vád alá helyeztetett, avagy ily okokból kiszabott itélet hatálya alá jutott. Az áttelepült nem szerez községi illetőséget, hanem megtartja előbbi, községi illetőségét, ha azon községben a községi közterhekhez folytonosan járul, vagy e nélkül is, ha azon község illetékes hatóságának beleegyezésével, ottani illetőségét fenntartja.[89]

ad *e)* A letelepedett, ha az érintett négy évi határidő előtt akar a községben illetőséget nyerni, ez iránt a községhez szóval vagy irásban folyamodhatik, ez őt azonnal felveheti, de meg nem tagadhatja a felvételt, ha a letelepült a községben két év óta állandóan lakik, ez idő alatt ott községi adót fizetett, községi adó nem létében egyéb közterheket folyton viselt és ellene a *d)* pont alatt elsorolt okok miatt kifogás nem emelhető.

A közigazgatási bizottságnak másodfokulag, a városi törvényhatósági bizottságnak, a fő- és székvárosi tanácsnak elsőfokulag hozott azon határozata, melylyel a községben legalább két év óta letetepült honpolgárnak a községi kötelékbe való felvétele iránt intézkedik, a közigazgatási biróságnál panaszolható. (1896: XXVI. 23. §.)

Ha a községi kötelékbe felvétel ***település*** nélkül kéretik, e felett ***további felebbezés kizárásával*** a község határoz.[90]

[89] Ha a major más község területéhez csatoltatott, az abban lakás és fizetett adó alapján szerzett illetőség is megváltozik, s a lakosok azon községben válnak illetékessé, melyhez a major átcsatoltatott. Belügymin. hat. A közigazgatási biróság 1897. évi 19. sz. döntvénye szerint a községi illetőség négy évi folytonos ottlakás által megszereztetik, ha ez *idő alatt nem járult is folyton* a községi közterhekhez az illető.

[90] A községi kötelékbe felvételről egyidejüleg értesitendő azon község,

A külföldinek a községi illetőség kilátásba helyezhető és honositás esetén megadható, ha már az országban öt évig lakott.

A *községi kötelékbe utalás.* Ha az *a—e)* pontokban emlitett alapokon a községi illetőség ki nem derithető, a kérdéses egyén a következő *sorrendben figyelembe veendő* alapokon *utaltatik azon község kötelékébe, a)* melyben adót fizet; *b)* melyben született; *c)* melyben az utolsó öt év alatt leghosszabb ideig tartózkodott; *d)* a lelencz, melyben találtatott; *e)* katonai szolgálatban volt egyén, melyből állittatott vagy önkényt belépett.

Ha egész család illetősége van kérdésben, vagy állapitandó meg egyidejüleg és az atya illetősége az elsorolt kisegitő illetőségi okok szerint már megállapittatott, a családtagokra is — a menynyiben más illetőséget nem szereztek — az atya illetősége állapitandó meg.

Királyi oklevéllel honositottaknak, mig valamely más községbe felvételt nem nyertek, Budapest lesz illetőségi községük. (1879 : L. 17. §.).[91]

Illetőségi viták.

Az illetőség feletti viták fontos érdekü jogviták, melyek alapos eldöntése birói cognitiót igényel. Nálunk egész 1897. jan. 1-ig, a közigazgatási hatóságok döntötték el végérvenyesen e vitákat; ma végleges forumuk a közigazgatási biróság (1896 : XXVI. 24. §.).

I. *A község és egyesek között*, valamint *ugyanazon járás kis- és nagyközségei között* felmerülő illetőségi vitás ügyekben elsőfokulag a főszolgabiró, másodfokon az alispán határoz; ha az alis-

melyből a felvett kilépett. A községi kötelékbe való felvételért a község törvh. város, szabályrendeletileg meghatározandó *mérsékelt* dijat szedhet és pedig azoktól is, kik az illetőséget négy évi ottlakás és adózás által szerzik meg. A szabályrendelet a felügyeleti hatóság jóváhagyása alá terjesztendő. A közigazgatási bizottság, mint II. foku hatóság azon határozata ellen, melylyel a felvételi dij mértéke tárgyában egyesekre nézve dönt, a közigazgatási biróságnál lehet panaszt emelni. A közig. bir. 1897. évi 1474. sz. hat. szerint, felvételi dij a település utján a községi kötelékbe jutóktól is szedhető. A közig. bir. 1903. évi 1854. sz. hat. szerint a felvételért kivethető dijak elévülnek, ha nem vettetnek ki öt év alatt azon időtől számitva, melyben a követelés keletkezett.

Az illetőségről az egyesek szó vagy irásbeli kérelmére, valamint az érdekelt hatóságok felhivására a község *köteles igazolványt adni, vagy az ügyet az illetékesség megállapitása végett az illetékes hatósághoz áttenni.*

[91] Hontalan egyén községi illetősége, szintén valamely községbe utalás által az előadott kisegitő illetőségi okok alapján lesz megállapitandó. (1888. évi 33.653. sz. b. ü. min. hat.)

páni határozat a járási hatóságétól eltér, mindig, ha pedig azzal egybehangzó — csak *ha az illetőség a járás egész területén megtagadtatott* — a közigazgatási bizottsághoz felebbezhető. A közigazgatási bizottság határozata a közigazgatási birósághoz vihető.[92]

II. Ugyanazon törvényhatóság különböző járásaihoz tartozó kis- és nagyközségek között, valamint a *rendezett tanácsu városokra nézve* felmerülő illetőségi vitásügyekben elsőfokulag az alispán, másodfokulag a közigazgatási bizottság, *harmad- és végsőfokulag a közigazgatási biróság itél.*

III. A törvényhatósági városokban az illetőségi kérdésekben elsőfokulag a városi tanács, másodfokon a közigazgatási bizottság, *harmadfokulag a közigazgatási biróság dönt.*

Midőn az *illetőség megállapitása hivatalból* eszközlendő, azon törvényhatóság első tisztviselője, melynél a tárgyalás megindittatott, ha az illetőséget a törvényhatóság területére nézve megtagadandónak találja, érintkezésbe lép azon törvényhatóságokkal, melyekben az illetőség a körülmények szerint megállapitandónak látszik; ha ilykép az illetőség egyik törvényhatóság kebelében sem állapittatik meg, a tárgyalást kezdeményezett alispán vagy polgármester az ügyet eldöntés végett a *belügyminiszterhez* terjeszti föl, *kinek azon határozata ellen, melylyel a megtagadott községi illetőséget megállapitja, a közigazgatási birósághoz fordulhatni.*

B) Az állampolgárság megszerzése és elvesztése.

A magyar állampolgárság — mely a magyar korona országaiban *egy és ugyanaz* — a) *leszármazás*, b) *törvényesités*, c) *házasság* és d) *honositás által* szerezhető meg.

Leszármazás által megszerzik a magyar állampolgárságot a magyar állampolgár törvényes gyermekei és állampolgárnő törvénytelen gyermekei, ha külföldön születnek is; *törvényesités* által

[92] Az 1896: XXVI. t.-cz. 24. §-ának első pontja nem distingválván, akkor is, ha a közigazgatási bizottság az illetékességet megállapitja; holott az alispánnak az első foruméval megegyező s az illetékességet megállapitó határozata már a közigazgatási bizottsághoz sem felebbezhető. — A község az elismert illetékességet többé tagadásba nem veheti. 1898. évi 204. sz. közig. bir. hat. V. ö. az I. könyv függelékével.

Az illetőségi ügyek gyors lebonyolitásáról szól az 1904. 10.434. sz. b. ü. min. rend.

A községi illetőség elismerésére a közs. képviselőtestület és nem az elöljáróság illetékes. (Közig. bir. 1904. évi 4797. sz. it.)

[93] A honossági ügy jogát behatóbban l. Magyar közjogi kézikönyvem III. kiadásában.

a magyar állampolgárnak külföldi nőtől született törvénytelen gyermekei; *házasság* által azon külföldi nők, kik magyar állampolgárhoz mennek nőül; *honositás* által pedig azok, kik *honositási okiratot, vagy honositási oklevelet nyernek és az állampolgári esküt leteszik.* A honositott állampolgársága nejére és atyai hatalom alatt lévő kiskoru gyermekeire is kiterjed.

Honositási okiratot csak az nyerhet, a ki *a)* önjogu, vagy ha nem az, törvényes képviselője beleegyezését igazolja; *b)* kinek valamely belföldi község a kötelékébe felvételt kilátásba helyezte; *c)* belföldön öt év óta megszakitás nélkül lakik; *d)* kifogástalan magaviseletü; *e)* öt év óta az adózók lajstromába be van vezetve és *f)* bir oly keresettel vagy vagyonnal, melyből lakása helyének körülményeihez képest magát és családját eltarthatja. Kit magyar honos örökbe fogadott, az honositási okiratot nyerhet, ha az öt évi itt lakást, öt évi adófizetést és az önfenntartási képességet nem igazolja is.

A honositás iránt azokra, kik az anyaországban (Fiumét is ideértve) laknak, a belügyminister, azokra, kik a társországokban laknak, a horvát bán határoz és állitja ki az okiratot; minden egyes *honositás a ministerelnöknek nyilvántartás végett tudomására hozandó.*[94]

A honosság megszerzésének napja az állampolgári eskü vagy fogadalom letételének napja; ha a honositott az esküt az arra szóló idézés kézbesitésétől számitott egy év alatt le nem teszi, a honositás hatályát veszti s az okirat a kiállitó hatósághoz visszaterjesztendő.

A ministerium javaslatba hozhatja Ő Felségénél oly külföldiek honositását, kik a magyar korona országai irányában rendkivüli és kitünő érdemeket szereztek, ha belföldön laknak, vagy ki-

[94] A folyamodás a lakhely törvényhatóságának első tisztviselőjénél adandó be, ki azt *indokolt vélemény* kapcsán terjeszti föl. A honositási okirat és határozat a felterjesztő hatósághoz küldetik be. Ez állapitja meg az eskü (fogadalom) letétele napját; a melynek kivételére a törvényhatóság első tisztviselője illetékes. Az állampolgári eskü szövegét a törvény tartamazza. Az eljárást részletesen szabályozza az 1879. L. t.-czikk végrehajtási rendelete, az 1880. évi 584. sz. s az ezt kiegészitő 1892. évi 23,901. sz. b. ü. min. rend. A honositási okirat kézbesitéséről szól az 1892. évi 82,560., az állampolgári eskü letétele napjának pontos megjelöléséről az 1900. évi 32,384. sz. belügymin. rend. Az amerikai honosokkal követendő eljárásról szól az 1902. évi 28,132. sz. b. ü. m. r. Az 1904. évi 130,525. ex 1903. sz. b. ü. m. r. szerint német birodalmi honosok honosithatók, ha nem igazolják is az eddigi állami kötelékből való elbocsátásukat.

jelentik, hogy itt letelepedni fognak. Ezek *királyi oklevéllel* honosittatnak. Honossági esküt ezek is a fenti módon kötelesek tenni.

A honositás, ha királyi oklevéllel történik sem ad magyar nemességet. A királyi oklevéllel honositott az állampolgári eskü letétele után azonnal, a honositási okiratot nyert pedig csak tiz év után lehet a törvényhozás tagja.

A kik a magyar korona országai területén születtek, vagy mint lelenczek találtattak és neveltetnek, vagy felneveltettek, mindaddig, mig idegen honosságuk be nem bizonyittatik, magyar állampolgároknak tekintendők. (Praesumptiv honosok.) Azon magyar állampolgár, ki egyszersmind más állam polgára, mindaddig magyar honosnak tekintendő, mig e minősége magyar törvény értelmében meg nem szünik.

Az állampolgárság elvész: a) *házasság*, b) *törvényesités*, c) *távollét*, d) *hatósági határozat* és e) *elbocsátás* által.

Házasság által elveszitik magyar honosságukat azok, kik külföldihez mennek férjhez;[95] *törvényesités* által azon gyermekek, kiket külföldi természetes atyjuk hazája törvényei szerint törvényesit, kivéve, *ha ezen törvényesités által atyjuk honosságát nem nyerték meg és törvényesitésük után is belföldön laknak.*

A *távollét* azok állampolgárságát szünteti meg, kik a magyar kir. vagy cs. és kir. közös ministerek *megbizása, és megszakitás nélkül tiz* évig a magyar birodalom határain kivül *tartózkodnak*. Ily esetben a távollevő férfi vele élő neje és vele lévő, atyai hatalom alatt álló kiskoru gyermekei is elvesztik a magyar honosságot. A távollét azon naptól számitandó, a melyen az illető a magyar korona országait *elhagyta*, ha utlevéllel távozott, mely napon az utlevél *lejárt*. A távollét meg nem kezdődik, illetőleg megszakad az által is, ha az eltávozott egyén a törvényhatóság első tisztviselőjének, magyar honossága fenntartását bejelenti, vagy utlevele lejárta után ujabb utlevelet szerez, vagy valamely osztrák-magyar consuli hivataltól künntartózkodási jegyet nyer, avagy ily *consuli község anyakönyvébe beiratik.*

A belügyminister, a társországokban községi illetőséggel birókra pedig a bán, kimondhatja a magyar állampolgárság elvesz-

[95] Azon nő, ki házasság által szerezte magyar állampolgárságát, megtartja ezt akkor is, ha özvegységre jutott, férjétől biróilag elválasztott vagy házassága felbontatott. Azon nő, ki külföldivel kötött házassága folytán veszti el magyar honosságát, visszanyeri ezt, ha házassága az illetékes biróság által érvénytelennek nyilvánittatott.

tését, *ha engedélye nélkül* más állam szolgálatába állottak és *felszólitására* a kitüzött idő alatt e szolgálatot el nem hagyják.[96]

Elbocsátás. Az anyaországban (Fiuméban) községi illetőséggel birókra a belügyminister, a társországok községeiben illetékesekre a bán hozhat *elbocsátási határozatot.*[97]

A közös hadseregnél szolgálati kötelékben állók csak akkor bocsáthatók el a magyar állampolgárságból, ha a közös hadügyministertől, a honvédség szolgálati kötelékében levők pedig, ha a honvédministertől a szolgálati kötelékből elbocsáttattak. (1889: VI. t.-cz. 64. §.)

Tizenhét éven felüliek, kik még nem tettek eleget védkötelezettségüknek, csak azon esetben bocsáthatók el, ha az illető törvényhatóság bizonyitványával igazolják, hogy elbocsátásukat nem azért kérik, hogy a védkötelességtől meneküljenek. Tettleges szolgálatban állók elbocsátást csak ugy nyerhetnek, ha velük szülőik is kivándorolnak. Mozgósitás esetén a fegyveres erő kötelékébe tartozók a honpolgári kötelékből el nem bocsáthatók, másoknak elbocsátása iránt ilyenkor pedig minden egyes esetben a ministerium előterjesztésére a király határoz.[98]

Az elbocsátás az előbbi korlátoktól eltekintve *meg nem tagadható annak, a)* ki rendelkezési képességgel bir, vagy ha nem bir, kérelméhez atyja beleegyezését adja, illetőleg gyámja, gondnoka gyámhatóságilag jóváhagyott beleegyezéssel hozzájárul; *b)* állami vagy községi *adóval hátralékban nincs; c)* nem áll belföldön bűnvizsgálat, vagy még végre nem hajtott büntető itélet hatálya alatt.

Az elbocsátás az elbocsátott férfi nejére, atyai hatalom alatt levő kiskoru gyermekeire is kiterjed, ha ezek vele kiköltöznek. Az elbocsátási kérelem a törvényhatóság első tisztviselőjének nyujtandó be.

Az elbocsátási okirat kézbesitése napjától kezdve a magyar

[96] Ily határozatok, mint az elbocsátások is — nyilvántartás végett a ministerelnökkel közlendők. A honositásokról és elbocsátásokról a törvényhatóságok is pontos jegyzéket vezetnek. (1901. évi 79,922.)

[97] Az elbocsátandó által felmutatandó idegen állambeli felvételi igérvények iránt lásd a törv. végreh. rendeletét és az 1898. évi 109,386. sz. belügymin. rendeletet.

[98] L. még a védkötelezettségről szóló szakaszt alább. Oly véd-, illetve szolgálatkötelesek, kiknek az osztrák honpolgárság elnyerése kilátásba helyeztetett, a megszoritások alá nem esnek. Ezek elbocsátásáról az osztrák ministerium értesitendő. A kivándorlás csak akkor tekinthető megtörténtnek, ha az elbocsátott egy év alatt a Monarchiából tényleg kiköltözik.

honosság elvesztését vonja maga után; de az elbocsátás érvényét veszti, ha az elbocsátott a tényleges kiköltözés előtt bűnvizsgálat alá vagy büntető itélet hatálya alá jut, állami vagy községi adóhátralékossá válik vagy az elbocsátási okirat kézbesitésétől egy év alatt ki nem költözik.

Visszahonositás.

Azokra, kik a magyar honosságot elveszitték, a *honositásról* szóló rendelkezések a következő kivételekkel alkalmazandók:

Ki elbocsájtás vagy távollét által veszti el honosságát és idegen állampolgárságot nem nyert, *honositható* akkor is, ha a magyar korona országai területére lakni vissza nem tért. Az igy visszahonositott előbbi községi illetőségét is visszanyeri. Az, ki elbocsátás vagy távollét által magyar honosságát elvesztvén, az országba visszatér és itt neki valamely község kötelékébe való felvétel kilátásba helyeztetik, folyamodása folytán a magyar állampolgárok közé *visszaveendő*.

Azon nő, ki férjének távolléte, elbocsátása, vagy külföldivel kötött házassága folytán veszté el magyar honosságát, folyamodására *visszahonositandó*, ha házassága feloldatik, férjétől biróilag elválasztatik, vagy özvegységre jut és valamely belföldi község kötelékébe való felvétel neki kilátásba helyeztetik.

A ki törvényes atyja elbocsátása vagy annak távolléte folytán veszté el magyar honosságát, atyja halála után, vagy mikor uj hazája törvényei szerint nagykoru lett, folyamodására *visszahonositandó*, ha neki valamely belföldi község kötelékébe felvétel kilátásba helyeztetett.[100]

[99] Nagykoru nő férje nélkül is elbocsátható. A távollét gyámság alatti egyénnél önrendelkezési joga el- vagy visszanyerésétől számitandó. (1891. évi 5025. sz. b. ü. m. r.) A kir. meghivó levél kiállitása a meghivott főrendiházi tag távollétének folytonosságát megszakitja. (1891. évi 12.334. sz. b. ü. m. r.) Ki belföldi igazolványnyal vagy vándorkönyvvel van távol, nem veszti el honosságát. 1883. évi 18,469. sz. b. ü. m. r. Hadmentességi dij lerovása az illető által, valamint a népfölkelési lajstromba fölvétel is megszakitja a távollétet. 1890. évi 92,429. és 1891. évi 10,340. sz. b. ü. m. r. Megszakitja a távollétet a hadmentességi dijkötelesség szempontjából való nyilvántartás is. 1899. évi 12,047. sz. b. ü. m. hat.

[100] A visszahonositási kérvény azon törvényhatóság első tisztviselőjénél nyujtandó be, melynek területén a községi kötelékbe felvételt kilátásba helyezett község fekszik. Az 1898. évi 28,933. sz. b. ü. m. rend. szabályozza, az Egyesült-Államokban polgári jogot nyert — volt magyar honosokkal, visszatérésük után követendő eljárást.

A visszahonositott a törvényhozás tagja azonnal is lehet, kivévén, ha a magyar honosságot már előbb is honositás által nyerte és azóta még tiz év le nem telt.

Az 1886 : IV. t.-czikk *szerint a hazába tömegesen* visszatelepülők — kik a maguk vagy *elődeik* kivándorlása folytán vesztették el magyar honosságukat, a visszahonositást akár valamennyien, akár ha különböző helyekre települnek, az egy helyre települők egy folyamodásban kérhetik s azért *semminemü* illetéket vagy dijat fizetni nem tartoznak.[101] A tömegesen visszatelepülők községi illetőségét szükség esetén a belügyminister, illetőleg a horvát bán állapitja meg.[102]

A honossági törvény rendelkezései oly államok honosaira, melyekkel e tárgyban szerződések köttetnek, csak e szerződésekben meghatározott eltérésekkel alkalmazhatók.[103]

[101] Más honositásért és elbocsátásért az 1880. évi 584. sz. belügymin. rendeletben megszabott illeték fizetendő, semmi más dij nem követelhető.

[102] A törvényhatóságok által a honositások és elbocsátásokról két-két példányban jegyzék vezetendő, melyek vezetését a törvény 45. §-a és az 1880. évi 584. sz. b. ü. min. rend. szab.

[103] Nevezetes eltéréseket állapitanak meg pl. az 1871: XLIII. t.-cz.-ben foglalt s az egyesült államokkal kötött állami szerződés, a kivándorlók állampolgárságának szabályozása iránt; az 1876: XVII. t.-cz. a svájczi szövetséggel kötött letelepedési államszerződés beczikkelyezéséről.

III. FEJEZET.

Az egyesülési ügy.

118. §. Az egyleti ügy közigazgatása.

A közigazgatási tevékenység, mely az egyesületek létesitése, alakulása, működése megszünése körül, az állami közérdekek szerint kifejtendő, rendkivül fontossággal bir azon államokban is, a hol az egyesülési szabadság, mint a személyes szabadság lényeges része elismerve és tiszteletben tartva van .Természetesen a közigazgatás működése a szabadsági elv szerint, a negativ jellegü *rendészeti* természetü felügyelésre, ellenőrködésre szoritkozik, azon veszélyek megelőzése és elháritása czéljából, melyek az egyesületi nagyobb erőtől ugy az álladalmi életre, mint az egyeseknek (jogi) érdekeire is származhatnak. Innen ered, hogy a közigazgatási tudomány az egyesületi ügyet sokáig egyszerüen a rendészet körébe tartozókép fogta föl.

Azon jogszabályok, melyek az egyesületeknek, illetőleg már azok alakitóinak a közigazgatási felügyelet szempontjából meghatározott kötelességeit, a közigazgatásnak az egyesülések tekintetében megállapitott tisztét és functióját tárgyazzák, képezik az egyesülési ügy közigazgatási jogát. E jog lényegesen más, mint az egyletek belső életének, szervezkedésének és szervezetének \joga, jogrendszere,[1] melylyel szemben az egyletek közigazgatási jogát a külső egyleti jognak is nevezik.

[1] Az egylet jogi személyiségét azután az egylet három organumának a fő (elnökség), a határozó műszerv (közgyülés) és végrehajtó szerv — (választmány, igazgatótanács) — alakitását, működési körét, egymáshoz való viszonyát, felelősségét meghatározó jogszabályok, törvényileg vagy alapszabályilag megállapitva, végül a megszünési jog, képezik ezen belső egyleti jog rendszerének alapjait.

Az első, a mit kiemelnünk kell, hogy az egylet fogalma alá nem vonhatjuk a társulásnak, társaságnak minden alakzatát, hanem csak azokat, melyekben az önálló személyes létnek elemei megvannak, vagyis a melyek a tagok egyéniségétől elkülönült jogi személyességet (jogképesség, akarat és cselekvésképesség) képeznek. Csak ezen alakjai a társaságoknak kivánják a közigazgatásnak speciális tevékenységét.

Az egyleteket szokás czél szerint osztályozni. E czélok sokfélesége végtelen, mert az egyleti tevékenység felöleli az egyes embernek, társadalomnak, államnak is (igazgatási, politikai egyletek) életérdekeit, szükségleteit. Lehet ezenkivül több szempont alapján csoportositani az egyleteket, igy különösen a szerint, hogy a társulás teljesen szabad-e, az egyletalakitás és fenntartás kizárólag és teljesen a tagoknak elhatározásától függ-e, avagy a létesités és fenntartás körül kényszerjog van adva az érdekeltek bizonyos hányadrészének avagy épen közigazgatási érdek alapján a hatóságnak; a belépés bizonyos birtok, hivatás vagy más viszonyból, közös érdekből eredőleg kötelesség gyanánt van-e megállapitva stb.

Különböztethetünk továbbá — és ez igen nagyérdekü — a szerint is, hogy némely egyesületek a közigazgatásnak reájuk, működésük körére (tagjaikra) vonatkozó functiójából bizonyos részt átvenni kötelesek s eképen egyesületi (saját) ügyeikben gyakorlott müködésükhöz, közigazgatási (átruházott) jogkör is füződik. Ezen egyesületeket szokás és helyesen a közigazgatás önkormányzati szervezetéhez tartozókul tekinteni.

A magyar egyesületi jog és jelesül az egyleti közigazgatás jogának szempontjából is három főcsoportját különböztethetjük meg az egyleteknek (társaságoknak) u. m.:

I. A *részvénytársaságokat és szövetkezeteket,*[2] [3] melyeknek

[2] A kereskedelmi társaságoknak másik két neme, a közkereseti és betéti társaság, a külön személyiség — egylet — jellegét nem birja. E társulatok működését illető birói hatósági felügyelet leglényegesebb sanctiója, hogy ha azok a törvényben meghatározott követelményeket nem teljesitik, birsággal sujthatók, esetleg (100. §.) feloszlathatók.

[3] Részvénytársaság az, mely előre meghatározott számu és egyenértékü részvényekből álló alaptőkével alapul, melynél a részvényesek csak részvényeik erejéig felelősek. A szövetkezet, meg nem határozott számu tagokból álló azon társaság, mely tagjai hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának közös üzletkezelés mellett, illetve a kölcsönösség alapján leendő előmozditására alakul.

Mind a szövetkezetnél, mind a részvénytársaságnál létesülési kellék,

joga a kereskedelmi törvényben (1875 : XXXVII.) van meghatározva. A közhatósági feladatok, melyeket — jogrendőri czélból — e társaságok keletkezése, működése, megszüntetése körül gyakorolni kell, a birói szervezetre vannak ruházva, a mi természetesen nem változtat azon, miszerint azok teljesitése szorosan *állami közigazgatást képez.*

A részvénytársaság és a szövetkezet közönségesen csak a gazdasági vállalkozás egyleti alakzatainak tekintetnek, holott tudvalevőleg e társulási formák szerinti egyesülés, jelesül a részvénytársaság, a szellemi, erkölcsi, physikai életnek igen számos czéljaira is szolgál.

II. A második csoportját az egyesületeknek képezik az egyes közigazgatási törvények szerint specialis ügyek körében alakitható társulatok, a milyenek pl. a bányatörvényben szabályozott bányatársulatok (társládák), a nagyérdekü vizjogi társulatok, vallási társulatok (hitfelekezetek), erdősitési társulatok, ipartársulatok, betegsegélyző pénztáregyletek és ipartestületek, halászati társulatok stb., melyek néha a működésükhöz füződő közérdekek szerint hatóságilag alakitandók, némelykor szoros hatósági tutela alatt és positiv beavatkozás mellett működnek és általán a kormányhatósági felügyeletnek szorosabban alárendelvék, mint a

harmadik föcsoportot képező egyletek, melyekhez a kereskedelmi törvényben vagy specialis törvényekben nem szabályozott összes egyesületek tartoznak. Ezek közigazgatási jogának főforrása az 1873. évi 1394. és az 1875. évi 1508. számu belügyministeri

hogy az alapszabályok, az illető törvényszékhez bemutattassanak, ott beiktattassanak és (részben) közzététessenek; az alapszabályok és törvény megtartásának felügyelete, a társasági üzletkezelésnek esetenkint megvizsgálása, közgyülésnek a tagok kivánata (keresete) folytán összehivása a törvényszék feladata; bizonyos határozatok csak a törvényszék által a czégjegyzékbe történt bevezetés után hajthatók végre, más actusok épen ennek engedélyéhez kötvék. (1875: XXXVII. t.-cz. 209. §.) Az évi mérleg a törvényszéknél is bemutatandó. A szövetkezet, ha a törvényben megjelölt czéloktól eltér, fel is oszlatható. Az ezen példázólag felhozott nyilvánjogi rendelkezésekben megállapitott birósági functiókban azonos a más társulatok feletti kormányhatósági felügyelettel, sőt annál intensivebb is, pl. vegyük a részvénytársasági közgyülések jegyzőkönyveinek a 108. §. szerinti beterjesztését és annak hivatalból való megvizsgálását, az alapszabályellenes közgyülés határozatainak, vagy a keresk. törv. I. rész 10. czim. 7. fejezetbe ütköző eljárásoknak megsemmisitését. Hivatalból a törvényszéki felügyeleti jog alapján nem semmisithetők meg a szabályosan összehivott közgyülés érdemleges sérelmes határozatai, hanem csak peres uton keresettel támadhatók meg. (Curia hat. 1895. évi 2674. sz.)

rendelet. E helyen bővebben csak ezen egyletekről szólunk, mig a második csoporthoz tartozó egyletek különös jogának főelveit, az illető ügyek közigazgatási joga körében taglaljuk.

119. §. Az egyletek alakulása.

Az egylet megalakulásának *főkelléke,* hogy *alapszabálytervezetét* a m. kir. kormánynak, az illető *törvényhatóság utján láttamozás* végett fölterjeszsze.[4] Ha az alapszabálytervezet iránt a beérkezéstől 40 nap alatt a kormány nem nyilatkozik *határozat vagy észrevétel által,* az egylet működését *ideiglenesen megkezdheti,* véglegesen megalakitottnak azonban csak akkor tekintetik, ha az alapszabályok kormányilag láttamozvák.

A kormányi láttamozás nem jelent tetszés szerinti jóváhagyást, avagy épen engedélyezést; az az egyesületi szabadság elvének érvénye mellett nem tagadható meg, ha az egylet czélja a *joggal, erkölcscsel* általán államilag védelmezendő közérdekekkel nem ellenkezik s ha az alapszabályok érthetők, világosak, alkalmasak arra, hogy szabályul szolgáljanak.

Lényegesen különböző czélu egyletek egy czim alatt, közös alapszabályokkal nem alakulhatnak; külön alapszabálylyal kell alakittatnia: politikai, humanistikus, közművelődési, nyerészkedési és gazdászati egyleteknek. *Politikai* egylet, t. i. olyan, melynek czélja az államügyek törvényhozási és kormányzati intézésére irányitó hatást gyakorolni, szintén alakitható. *Nemzetiségi* egylet csak mint irodalmi és közmivelődési egylet alakulhat. Munkásegyleteknek csak az ipartörvény (1884 : XVII. t.-cz.) értelmében alakitható egyletek (Ipartársulat, Ipartestület) tekintetnek, más egyletek, habár munkások alakitják is, oly tekintet alá esnek, mintha más foglalkozásu egyénekből is állanának. Az igazi munkásegyletek, melyeknek tagjai csak az u. n. ipari segédmunkások, mezőgazdasági munkások lehetnének, s melyek czélja a munkásoknak a

[4] Az egyesület, mely ezt nem teszi, titkosnak neveztetik, noha pl. létezése és müködése közismeretü.

Titkos társaságok vagyonjogképességgel birnak-e, a magánjog szerint itélendő meg. Abból, hogy az alapszabályok jóváhagyása előtt is az egylet megkezdheti müködését, foly, hogy a jóváhagyás előtt jogi személyiséggel bir.

Az alapszabálytervezet három példányban, azon társulatoké, melyek nem a belügyminister jóváhagyása alá esnek négy példányban nyujtandó be ezekből egy példány a belügyministernek küldendő. (1875. évi 388. sz. belügym. rend.) Az alapszabálytervezetek bélyeg- és illetékmentesek. (1895. évi 72,0666 sz. p. ü. min. rendelet.)

munkaadóhoz való viszonyát javitani, az u. n. munkáskérdést előbbre vinni, a rendelet szerint nem volnának engedélyezhetők, de a gyakorlat szabadelvübb.

Politikai és munkásegyleteknél tagok csak *magyar honosok* lehetnek; tudományos czélu, közművelődési és irodalmi egyleteknél tiszteletbeli tagokul a kormány jóváhagyása mellett külföldiek is megválaszthatók. Községek, testületek tagokul felvehetők valamely egyletbe, de abban, ha csak különös törvények meg nem engedik, képviselők által tanácskozási vagy szavazási jogot nem gyakorolhatnak.

Fiókegyletek alakitása politikai és munkásegyesületeknél meg nem engedtetik; más egyleteknél azon hivatására, természetére való tekintettel s az alapszabályok minőségéhez képest, ezek megengedése iránt a kormány határoz.*)

A „nemzeti" czim használata, továbbá idegen állam czimerének, jelvényeinek, szineinek használata az egyleteknek meg nem engedhető.[5]

Az egyleti alapszabályokba felveendő, hogy ha az egylet a meghatározott czélt és irányt illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a mennyiben működésének folytatása az állam vagy tagok vagyoni érdekét veszélyeztetné, a kormány által haladéktalanul felfüggesztendő s a felfüggesztés után megejtendő vizsgálat eredményéhez képest fel is oszlatható, esetleg az alapszabályok pontos betartására különbeni feloszlatás terhe alatt kötelezendő.[6]

120. §. Az egyletek ellenőrzése.

Az egyletek feletti állami felügyelet közvetlen gyakorlása az illető törvényhatóságot illeti, melynek e czélból a jóváhagyott alapszabályok egy példánya mindenkor megküldetik.

A felügyeleti jog az egyleti autonomiának korlátozására nem

*) Az országos jellegü munkásegyletek helyi csoportjáról szól az 1906. évi 122.000. sz. b. ü. m. r.

[5] A vereskereszt jelvény csak az országos vereskereszt-egylet kizárólagos jelvénye.

[6] Az ifjusági egyletek alapszabályai jóváhagyása a közokt. ministerhez tartozik; az 1887. évi 731. sz. min. rend. szerint az illetékes iskolai hatóság utján terjesztendők föl, jóváhagyásuk előtt a belügyminister véleménye kikérendő. Az ifjusági egyletek csakis önmivelési, önsegélyezési, testedzési és szórakozási czélra alakulhatnak; rendes tagok csakis az illető tanintézet rendes hallgatói lehetnek. Az ifjusági egyletek alakitásáról szól az 1902. évi 21,015., 1903. évi 41,856. és 1904. évi 3806. sz. közokt. min. r.

szolgálhat, az egylet működésébe való positiv befolyást nem ad a hatóságnak; az egyleti concrét ügyekben sem kezdeményezési, sem jóváhagyási jog a felügyeleti jogban nem foglaltatik, ha csak ezt az alapszabályok a hatóságnak kifejezetten meg nem engedik. Az alapszabályokkal ellenkező oly egyleti eljárások, határozatok, melyek az államnak közérdekeit vagy a tagok vagyoni érdekeit veszélyeztetik,[7] a felügyeleti hatóság által megsemmisithetők, sőt azok az egylet felfüggesztését és feloszlatását is maguk után vonhatják. A munkásegyletek ellenőrzése tárgyában kiadott 1898. évi 2219. eln. sz. belügyministeri rendelet az ily egyletekre nézve kimondja, hogy azok gyüléseibe, helyiségeibe a hatóság bármikor bemehet, a gyülések jegyzőkönyveibe, az egylet pénzkezelésébe, irataiba bármikor betekinteni jogosult.

Indokolt panaszok esetén a törvényhatóság azonnal vizsgálatot tartani s az állam vagy egyleti tagok érdekében szükséges intézkedéseket megtenni, fontos esetekben a belügyministerhez is jelentést tenni köteles (1873. évi 1394. sz. belügymin. rend.).[8]

A törvényhatóság által a felügyelet megkönnyitése végett *egyleti — nyilvántartási könyv vezetendő* (1873. évi 1394. és 1874. évi 773. sz. b. ü. m. rend.) s a belügyministerhez félévenként pontos kimutatás terjesztendő föl az alakult és megszünt egyletekről, az *országos egyleti anyakönyv* ezek alapján időnkint kiigazittatik.[9]

121. §. A gyülekezések ügye.

Az egyesülési jogban a gyülekezésre, gyülések tartására, illetőleg azokban részvételre való szabadság is foglaltatik. Magyarországon ez ugy elvileg, mint gyakorlatilag el van ismerve. A gyülés előre meghatározott czélból keletkező *ideiglenes* társulás, valamely nézet, óhaj kifejezésére, megállapodás létrehozására, lényege szerint különbözik a *népmozgalom fogalma* alá eső esetleges népcso-

[7] Más alapszabályellenes határozatok megsemmisithetők-e a felügyeleti hatóság által, az vitás lehet; *a gyakorlat szerint igen.*

[8] A felfüggesztést a törvényhatóság is kimondhatja sürgős esetekben, de a feloszlatást csak a kormány.

[9] 1898. évi február 26-án 1136. sz. a. kelt belügymin. rend. szerint, egyletnek az 1875. évi 1508. sz. belügymin. r. ellenére alakitása vagy alakulása, feloszlatott vagy felfüggesztett egylet vezetésében, gyüléseiben vagy *bármiféle* működésében való részvétel, 15 napig terjedő elzárással és 200 koronáig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő kihágás.

Az izr. *chevra-kadischa* egyletek ellenőrzéséről szól az 1905. évi 58.763. sz. belügymin. rend.

portosulástól, népcsődüléstől, mely nem hivatik össze, nem szerveztetik. nem vezettetik (legalább nyilvánosan nem), mely a közrendre általán s akkor is veszélyesnek mondható, ha az ok, mely előidézi. ártatlan. avagy épen dicséretes.[10] A népcsoportosulásokkal szemben tehát a hatóság feladata mindig. lehetőleg meggátolni a népszenvedély káros kitörését és mielőbb megszüntetni, eloszlatni őket.[11]

Az (összehivott) gyüléseket illetőleg a következő irányelvek szerint képződik hazai jogunk (gyakorlatunk).[12]

A hatósági felügyelet joga alapján követelhető a gyülések (menetek. elvonulások. körmenetek) összehivásának és szándékolt mozzanatainak (czél. tárgy. napirend, időpont, helyiség) *bejelentése,*[13] olykép. hogy a hatóság teljes tájékozást nyerjen a gyülés mivolta iránt.

A bejelentésnek az elsőfoku rendőrhatóságnál legalább 24 órával előbb kell történnie. A gyülés csak a hatóság *beleegyezésével* tartható meg. a mi nem jelenti a hatóság discretionarius hatalmát a beleegyezés meg nem adására. hanem csak azt, hogy a rendészeti, rendőri szempontokat a hatóság mérlegelvén, azokkal ellenkező gyülést betiltani köteles; igy pl. ha a czél maga jogtalan vagy erkölcstelen, ha a gyülés tartása, a meghatározott helyiség, időpont,

[10] Nem mindig a fennálló rend iránti ellenséges hangulat kifejezését akarják a csoportosulások; nem ritkán hazafias lelkesedés hozza létre őket a demonstrációra; néha a közlekedési akadályok okozta néptorlódás folytán keletkeznek, nevezetesen nagy városokban, bizonyos alkalmak (temetés), látványosságok ingerlő hatása által; az ily alkalmi csoportosulások egyébként sokszor előreláthatók s igy veszélyük, előkészületek által mitigálható.

[11] Lásd a rendőrségi müködésről szóló §-t alább.

[12] A gyülekezési jogra nézve, ha nem is szorosan jogforrást, általános jogi szabályozást, de sok tekintetben irányitó rendelkezéseket képeznek az 1848. évi április 28-án kelt 216. sz. összministeri ideiglenes rendelet; az 1868. évi 128. eln. sz. belügymin. rend.; a belügyministernek 1877-ben a főispánokhoz adott utasitása, a hatóságoknak a gyülésekkel szemben tanusitandó magatartásáról. A politikai pártgyülésekről az 1874: XXXIII. t.-czikk 104. §-a is rendelkezik; végül vallásrendőri szempontokból szabályozza a gyülések tartását az 1893. évi április 4-én kelt belügymin. rendelet.

[13] Nyilvános egyletnek tagjai részvétére szoritkozó gyülései nem esnek bejelentés alá, valamint egyházi szertartáshoz tartozó menetek, bucsujárások sem. Az értekezletnek és gyülésnek megkülönböztető kriteriuma iránt a gyakorlat ingadozó. Magánlakásban, zárt helyen tartott értekezletek, hol csak egyénileg meghivottak vehetnek részt, nem esnek bejelentés alá.

A népgyülésnek bejelentés és engedély nélküli rendezése az 1898. évi 766. sz. b. ü. min. rend. szerint kihágás.

czélbavett időtartam, a szereplő személyek szerint közrend, biztonság, közegészségellenes, s ha mindezek tekintetében az összehívók a megfelelő módositásokat meg nem teszik. A körülmények szerint a hatóság kivánhatja-e, hogy előtte ismert vagyonos egyének vagyoni felelősség vállalására kötelező nyilatkozatot adjanak? E kérdésre gyülekezési szabadság szempontjából alig felelhetnénk igenlőleg.

Az 1878. évi (Tóth Vilmos-féle) belügyministeri rendelet — melyet a minister foganatositása előtt visszavont — ily határozmányt tartalmazott.

Az 1898. február 13-iki belügymin. rendelet tizenöt napig terjedhető elzárással és 200 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő *kihágássá* minősité népgyülésnek szabályszerü bejelentés és engedély nélküli rendezését, az azon való részvételt, valamint a hatóság által feloszlatott gyülés folytatását.

Az 1874 : XXXIII. t.-cz. az országgyülési választások alkalmára vonatkozó nyilvános pártgyüléseket és pártünnepélyeket illetőleg rendeli, hogy azok, városokban a polgármesternél, másutt a törvényhatósági tisztviselőnél s ha ilyen helyben nincs, a községi előljáróságnál a *megelőző napon mindig bejelentendők*, s azokon a polgármester, illetőleg törvényhatósági tisztviselő személyesen jelen lehet, az előljáróság pedig magát megbizott által képviseltetheti. (104. §.)[14]

Az 1893. évi ápril 4. belügymin. rendelet, melynek kibocsájtását az u. n. egyházpolitikai harcz tulkapásai tették szükségessé, kimondja, hogy az *istentiszteleteknek népgyülésekkel kapcsolatban tartása* meg nem engedhető, *sem oly helyen, mely isteni tiszteletre habár csak ideiglenesen* szolgál, népgyülés nem tartható; szintugyan nem engedhető meg oly népgyülés, melynek tárgysorozata ugy van megállapitva, hogy abban *vallási szertartások a közügyről való tanácskozással váltakoznak*, vagy melyekre a nép *egyházi jelvények előhordozása mellett jelenik meg.*

A gyülésen megjelent hatósági személy szerepét és jogkörét illetőleg ki kell emelnünk, hogy az semmikép sem hivatott a gyülés vezetésére, a gyülés autonom eljárásába való beavatkozásra, de joga és kötelessége ellenőrizni a tárgysorozat szigoru betartását, megakadályozni törvénytelenségek, jog vagy erkölcssérelmek elkö-

[14] Bejelentés elmulasztása 200 koronáig terjedhető pénzbüntetést vagy 20 napig terjedhető elzárást von maga után.

vetését. Joga van, mint ultimum remediumhoz, a feloszlatáshoz nyulni, ha a gyülés iránya elfajul, ha magatartása veszélyessé válik, ha a bejelentett napirendhez ismételt figyelmeztetés daczára sem alkalmazkodik. Egyesek rendetlenkedése, büntetendő cselekménye miatt a gyülést csak akkor szabad feloszlatni, ha azok ismételt elkövetését a gyülés (elnök) megakadályozni nem tudja, avagy nem akarja, vagy ha a gyülés a rendzavarónak, bünösnek pártjára kél. A feloszlatásnak ellenszegülők a fentemlitett büntetés alá esnek (1898. évi 766. sz. belügymin. rend.) és ellenük karhatalom is alkalmazható.[15]

[15] A csoportosulások, csődületek, körmenetek alkalmából a hatóságnak balesetek kikerülése és a rend fentartása érdekéből tett intézkedéseit megszegők 200 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntethető kihágást követnek el. 1879: XL. 78. §.

A nemzetiségi törvény 26. §. az egyleti és gyülekezési jog egyenlőségét állapitja meg az idegenajku honlakosokra is. Ugyane törvény értelmében az egyletek és társulatok *nyelvét az alapitók* határozzák meg. Az egyletek és társulatok egymás között *saját nyelvükön* érintkezhetnek, másokkal, nevezetesen az egyházi, saját és idegen községi hatósággal, törvényhatósággal, a kormánynyal való érintkezésükre ugyanazon szabályok érvényesek, mint az *egyesekre*. L. az 1868: XLIV. t.-czikk 7—13., 23., 26. §-ait.

A belügymin. 1898. évi 768. eln. sz. rendelete szól az utazó socialista izgatók müködésének megakadályozásáról.

IV. FEJEZET.

A kisajátitási ügy.

122. §. A kisajátitás fogalma és jogi természete.

Kisajátitás tág értelemben azon közigazgatási (hatósági) intézkedés, mely valamely a jogrend által ismert, elismert és védelmezett alanyi jogot, jogositványt a közérdek indokából a jogosult akarata nélkül egészben vagy részben ideiglenesen felfüggeszt vagy véglegesen megszüntet, respective másokra ruház (másoknak átenged). Szükebb értelemben kisajátitás csak a tulajdonnak, jelesül az ingatlan tulajdonjogának érintett hatósági megszüntetése, elvétele.

A kártalanitás a kisajátitás fogalmához nem tartozik ott sem, hol a kisajátitás gazdasági értékü jogokat érint, de a jogérzet követelményeképp járul ahhoz, mert az egyestől jogának feláldozása mellett azon gazdasági érdekének is áldozatul adását nem követelhetjük, a melyre a közboldogulás érdekéből okvetlen szükség nincs.

A kisajátitás ügyét abból folyólag, hogy annak tárgya rendszerint gazdasági értékü alanyi jog, a gazdasági közigazgatásnál tárgyalják, ámde czélja és természete szerint az a gazdasági közigazgatás körén messze tul hat, mert a közigazgatás ezen nagy joga nem egyedül a gazdászati közérdeket, közgazdasági fejlődést és haladást van hivatva biztositani, hanem annak rendelkezésére áll más közérdekek, pl. közvetlen állami, hatalmi czélok végett is. Ezért indokoltabb a kisajátitási jogot a közigazgatás öt főügyköréből kikülönitve előzetesen fejtegetni.

A kisajátitás jogilag lényegesen különbözik az u. n. váltságoktól, megváltásoktól,[1] noha annyi rokonság közöttük fennforog,

[1] Ipari váltságok, földtehermentesitések stb. *Közjogi* természetü jogositványoknak megszüntetései, egészben szintén azonosak a kibecslésekkel, noha ezek *moralis értéke* nem pótolható.

hogy a váltságok is jól szerzett alanyi jogoknak államhatalmi megszüntetését képezik és hogy rendszerint szintén kapcsolatosak a kártalanitással; ámde mivoltuk szerint a megváltások bizonyos jogállapotoknak, jogviszonyoknak a (magánjogi) jogrendből való *kiküszöbölését* jelentik, általános reformok a vagyonjogi rendben. A megváltások hosszabb időközökben fordulnak elő, kapcsolatban a társadalmi és politikai felfogásokban, a gazdasági életviszonyokban beálló változásokkal s a közigazgatásnak müködését csak az egyszeri foganatositásra igénylik, holott a kisajátitás a fennálló jogi rendben létező jogoknak, egyes jogosultaktól elvonása azért, mert azon jogoknak ép általuk való további gyakorlása a közérdek rendes (folytonos) tevékenységével jár, állandóan hatályosuló jogintézmény, melyre bármely vagyonjogi rend mellett (mely alanyi jogositványokat elismer) szükség lesz.

Az u. n. állami szükségjog, mely szerint az állam hatóságai jogositvák sürgős közérdekből, főkép közveszély elháritása végett vagyoni jogokat felfüggeszteni, megsemmisiteni, lényegében *csak egy módja* a kisajátitásnak, melynél a sürgősség miatt a megelőző formalitások be nem tarthatók; a kártalanitási elv ez esetekben egészben véve azonos alapokon nyugszik.

A kisajátitás jogintézményét sokan még manapság is a magánjog körébe tartozókép tekintik, azt hypothesisek (fictiók) segélyével magánjogi elvek szerint elemzik és magyarázzák,[2] holott az *tisztán közjogi természetü; az államhatalom közérdekből nem megsérti*, hanem *jogszerüleg* korlátozza, vagy elvonja az alanyi jogot. a kisajátitás igénye, ha magános is a jogosult, mindig közérdek alapján gyakorlott közjogi igény, melyet a hatóság segedelmével hatályosit és a kisajátitott jogbirtokos átengedési kötelessége *közjogi kötelesség* s a kártalanitási összeg nem az emtio-venditió joga szerinti vételár. Némelyek még azon esetben sem látnak adás-vételt fennforogni, mikor a kisajátitásra *jogosult* egyezségileg megkapja a ki is sajátitható jogot, mert az átengedő ilyenkor is azon tudat kényszeritő hatása alatt jár el, *hogy ellenkezése hiábavaló volna.*[3]

[2] Elméleti harcz az *állami főtulajdon* Dominium eminens felett; *állapotbeli kötelem; kényszeradásvétel* stb.

[3] A kisajátitás jogának alanya iránt a nézetek eltérnek; a kisajátitási

123. §. A magyar kisajátitási törveny.

A magyar kisajátitási jognak főforrása az 1881 : XLI. törvényczikk. A kisajátitásnak ezen általános törvény szerinti eseteit számos más törvény szaporitja és állapit meg bizonyos eltéréseket, az engedélyező *hatóság, eljárás* stb. tekintetéből.[4]

jog némelyek szerint egyedül az államot illeti, mindig ez szerzi meg közvetlenül a kisajátitott jogot, a minek gyakorlatilag is fontos consequentiájául állitják föl, hogy a kártalanitásért első sorban az állam feleljen; mások szerint a kisajátitásra az illető magánosoknak is van subjectiv közjoguk, melynek érvényesitése végett adott esetekben a közhatóság köteles közreműködni, a mikor is a kisajátitási intézkedés csak *declarativ* természetü.

A kisajátitásnak elrendelésére nézve három modust találtunk, azt 1. mely szerint erre minden egyes esetben külön törvény alkotandó; e rendszer a szerzett jogok szentségét hozza nyomatékos, külső kifejezésre; 2. hogy az executiva jogosult esetenkint elrendeli a kisajátitást, államfő, összministerium stb.; 3. a kisajátitás esetei törvényileg felsoroltatván, a kisajátitás egyszerü közigazgatási intézkedéssel engedélyeztetik. Az elsőt találjuk Angliában, de más államokban is előfordul, hogy a kisajátitás szabályilag meghatározott czélokra esetenkint is törvény által engedtetik pl. Francziaországban, Belgiumban, Olaszhonban; de ott is, hol a második vagy a harmadik mód alkalmaztatik, előfordul, hogy esetenkint törvény ad kisajátitási jogot.

[4] A kisajátitás eszméjét már régibb törvényeinkben feltaláljuk. Dr. *Harrer Ferencz A kisajátitási jogról irott* figyelmet érdemlő monographiájában, első kisajátitási törvényül az 1548: XLIX. t.-czikket emliti. A kisajátitási jog modern eszméje azonban határozottsággal csak XIX. századbeli törvényhozásunkban talál elfogadásra. Az 1836: XXV. t.-czikk. „Az ország közjavát előmozditó vállalatokról; az ugyanez évi XXVI. t.-czikk a Buda és Pest közötti hidról“, az 1840. évi X. t.-czikk a vizekről és csatornákról, 1840: XXXVIII. a Ferenczcsatornáról, az 1840: XL. t.-czikk Bécstől Magyarországon át Triestig vezetendő vasutról; az 1848: XXX., az 1836: XXV. és 1840: XL. t.-czikk módositásáról képezik kisajátitási érdekü törvényeinket a XIX. század első feléből. Az ált. bányatörvény (osztr.) fentartva az országbirói ért. által, a bányászati czélu kisajátitásokra 1854. év óta hatályban van. Az ut- és vizépitésre vonatkozó kisajátitást 1857. évi április 21-én kiadott ministeri rendelet szabályozta. Vasuti vállalatok részére kisajátitási jogot adtak az 1868: VIII., XII., XIII., XXXVII., XLV. t.-czikkek. Ezeket követte az első általános kisajátitási törvény 1868: LV., majd az 1868. évi LVI. t.-czikk. Budapest területén való kisajátitásról, melyről emlitendő, hogy specialis juryra bizta a kártalanitási összeg meghatározását; mindkét törvény az 1881: XLI. t.-czikk által meg lőn szüntetve. Az 1879: XIX. t.-czikk, mely Szeged városában eszközlendő kisajátitásokról szólt, csak három évre alkottatott, de az 1882: XII. t.-czikk annak érvényét 1883. évi junius 30-ig meghosszabbitá.

Az erdőtörvény beerdősitési, faúsztatási és tutajozási érdekü, az 1876. évi XIV. községi czélu, az 1881: XXXIX. a müemlékeket illető, 1879: XXXVI. és 1895: XXXIX. t.-czikk beszállásolási, az 1884: XVII. az egészségtelen és közveszélyes iparüzleteket illető, az 1885: XXIII. a vizügyi, 1888: XIX. a halá-

Az 1881 : XLI. törvényczikk hatálya a társországokra is kiterjed, oly vállalatok vagy munkálatokra szolgáló kisajátitásokat illetőleg, melyek az 1868 : XXX. törvényczikk 9. §-a értelmében a magyar korona összes országai közös törvényhozásának vagy kormányának hatáskörébe tartoznak. Fiuméra az 1898 : VII. törvényczikk egészében kiterjeszté az 1881 : XLI. törvényczikk hatályát.

I. A kisajátitás tárgya.

A kisajátitás tárgyát csak *ingatlan* képezheti, az ingatlannal elválaszthatlanul összefüggő tartozékok, mint annak *alkatrészei* esnek kisajátitás alá; gyárak és üzletek fölszereléséhez tartozó tárgyak is kisajátitandók, ha az épülettől *elkülönitésük jelentékeny rongáltatás nélkül nem eszközölhető.* A kisajátitandó ingatlan *minősége* a kisajátitást nem gátolja. A közérdeknek szolgáló ingatlanok kisajátitása hasonczélu vállalatok érdekéből nem engedélyezhető.[5] A kisajátitás kiterjed az ingatlant terhelő idegen dologbeli, illetőleg az ingatlannal elválhatlanul kapcsolatos jogokra is.[6]

A kisajátitási jog csak *azon területre* terjed ki, mely a hatóságilag jóváhagyott vállalati tervek szerint a munkálat *létesitése, átalakitása, nagyobbitása, czélszerübb berendezése* végett szükséges, továbbá azon területre, a mely a vállalat czéljaira szükséges kő, kavics, homok, föld, tégla és viz előállitására, vagy a felesleges anyagok lerakására és a viz előállitására, vagy a felesleges anyagok lerakására és a viz levezetésére megkivántatik, ideértve a területhez vezető nélkülözhetlen utakra szükséges teret is.

A kisajátitást szenvedő kiterjesztési jogigénye. Az út-, hid- és révvámjog kisajátitása esetén köteles a kisajátitó a mennyiben ezt a tulajdonos kivánja, az e jog gyakorlata czéljából fennálló épületeket is kisajátitani.

A birtoktest egy részének kisajátitása esetén követelhetni az egész birtoktest kisajátitását: *a) külbirtoknál,* ha a fennmaradó rész *használhatlanná lenne* vagy pedig a kisajátitott birtok *egy negyedénél is kisebb területü;* ez utóbbi esetben mégis csak akkor, ha

szati. 1888: XXVII. a budapesti körvasutat, az 1888: XXXI. a távirda, távbeszélő és más villamos berendezéseket illető, az 1890: I., az 1894: XII. t.-czikk a köz-, illetve mezei utakra igényelhető kisajátitásról szól.

[5] Szolgalommal terhelésük igen (kisaj. törv. 85. §.). Az 1888: XXVII. t.-czikk a budapesti körvasut javára kivételt állapit meg.

[6] Jogok önálló kisajátitására *a vizjogi törvény és a szabadalmi törvény is* (1895: XXXVII. t.-czikk.) nyujt példát.

a tagositás az illető birtokra már megtörtént, respective a birtok nem képezi tárgyát a tagositás utján való kicserélésnek; *b) beltelkeknél,* ha valamely gazdasági, gyári vagy iparüzlethez tartozó *több épület közül egyik,* vagy azokhoz tartozó *telek egy része* esik kisajátitás alá, s ez által a fennállott üzlet gyakorlatától a tulajdonos egészen megfosztatnék, vagy annak gyakorlása, folytatása tetemesen költségesebbé lenne.[7]

Tüzveszélyes vállalatoknál, a törvényben meghatározott szabályszerü tüztávlaton belül is *kisajátitandók,* vagy pedig tüzmentesitendők az épületek; szérüskertek kisajátitása nem követelhető ugyan, de azon értékveszteség, mely onnan ered, hogy a szérüskert ily czélokra tovább nem használható, megtéritendő.[8]

A kisajátitó az ingatlannak *tehermentes tulajdonát,* ideiglenes kisajátitás esetén pedig *időleges használatát szerzi meg.*

II. A kisajátitási okok (esetek).

Kisajátitásnak *csak közérdekből és csak a törvényileg meghatározott esetekben* van helye. A törvénynek a közérdekre vonatkozó kijelentése csak elvi jelentőségü. miután az eseteket és czélokat taxative felsorolja a törvény s igy a közérdekszerüség mérlegelésére nem marad discretionarius hatalma a hatóságnak.

Kisajátitásnak helye van: *közutak, közhidak,* közhasználatu gép vagy lóerejü *vasutak,* hajózásra, árviz levezetésre, öntözésre szolgáló *csatornák,* közhasználatu *kikötők, parti lakhelyek és közraktárak épitésére, távirdák* felállitására, *folyóvizek szabályozására, árvizek elleni védtöltések emelésére, futóhomok* meggátlására; bányatermékek és bányászati eszközök szállitása végett a legközelebbi közutig vezető utak, vasutak, csatornák létesitésére, *hadi erődilésekre, állami épületek, intézetek létesitésére,* melyek közé a szabadságvesztési intézetek is tartoznak; továbbá *minden községben* (városban): *uj utczák, utak, közterek, köztemetők, községi iskolák,*

[7] A kisaj. törv. 1. §-ában felsorolt közérdekü vállalatoknak teljes kártalanitással, olykép ajánlkozik kiegésziteni, hogy az egy részének kisajátitása után is előbbi czéljainak meg fog felelni s ha ez esetben még a kisajátitandó épitmény helyett ugyanolyannak előállitására vagy teljes készpénzbeli kárpótlására is vállalkozik, a tulajdonos ez igénye megszünik.

[8] A kisaj. törv. 1. §-ában felsorolt közérdekü vállalatoknak teljes kártalanitás mellett joguk van arra, hogy a czéljaikra szükséges kő, kavics, homok és agyag anyagokat, folyókban és patakokban előállithassák és onnan elszállithassák. E jog a hajózható folyókon levő zátonyokra ki nem terjed.

közkórházak, laktanyák, közfürdők, közhasználatu viz- és gázvezetékek, köztisztasági és közegészségi csatornák létesitésére.[9]

Mindezen vállalatok és épitmények nagyobbitására vagy czélszerűbbé tételére.

Törvényhatósági és tizezernél több lakosu rendezett tanácsu városokban helye van még kisajátitásnak: utczák és közterek *szabályozása*, közegészségügyi, kereskedelmi, közbiztonsági, közforgalmi czélu középületek és intézetek létesitése, ezek nagyobbitása, czélszerübb berendezése végett. Ily városokban, a szabályozási vonalak megtartása végett, a tulajdonosok telkeik egy részét átengedni kötelesek, mely községi vagyonná válik: ha pedig a szabályozási vonal megtartása által a telektulajdonos *az utczából vagy térből valamely részt telkéhez kapcsolni kényszerülne*, ezen terület *kisajátitási jogczimen tulajdonába megy át és köteles annak valódi és teljes becsértékét az épités megkezdése előtt a városnak készpénzben megfizetni.*

Még messzebb megy a törvény a *fő- és székvárosra* nézve, hol is, a mondott eseteken kivül még minden *közművelődési és szépitési* vagy *bármely más közczélra szogláló épület és intézet* létesitése, nagyobbitása, czélszerübb berendezése végett kisajátitásnak van helye. Itt az utczák és terek szabályozása esetén az ugyanazon utczában vagy téren lévő oly épületek, *melyek e szabályozás által elérendő czél igényeinek meg nem felelnek*, vagy *a szabályozási vonalnál hátrább állanak, kisajátithatók*, ha tulajdonosaik a fővárosi hatóság felszólitására, az illető ingatlanokra telekkönyvileg följegyzendő, irásbeli nyilatkozatban nem kötelezik magukat, hogy három év alatt az emlitett czélnak megfelelő épületet emelnek, illetőleg épületeiket kiépitik. Ugyancsak a fővárosban, ha a részben kisajátitott ingatlannak oly része marad, mely utczára, térre homlokzattal bir és a mely terjedelmét vagy alakját tekintve, nem alkalmas az épitési szabályoknak megfelelő épület emelésére, *a kisajátitónak* joga van a *szomszéd ingatlant szintén kisajátitani s az emlitett telekrészszel egy telekké egyesiteni*, hacsak a szomszédok egyike késznek nem nyilatkozik azt becsáron átvenni és telkével egyesiteni; a szomszédok közül annak van elsőbbsége, kinek telke kisebb utczai homlokzattal bir.

Háboru vagy *árviz esetén, honvédelmi, illetve árvédelmi*

[9] Az egyes igazgatási ügyekben külön törvényekkel megállapitott más kisajátitási esetekről alább az illető ügyek jogánál van szó.

szempontból, *továbbá hegycsuszamlások, területsülyedések vagy árvizek által megszakitott közlekedés gyors helyreállitása végett* sürgősen igénybe veendő területek elfoglalhatók.[10] [11] (Rövid uton való kisajátitás, állami szükségjog alapján.)

A kisajátitási jogigénynyel kapcsolatos a netán szükséges előmunkálatoknak idegen birtokon való *eszközölhetése*. Ily előmunkálatok főleg a vonalirány megállapitásához, a vállalati terv elkészitéséhez szükséges *müszaki munkálatok, anyagkutatások;* ezeket mindenki köteles birtokán *ingyen türni*, de az azokból eredő károk *azonnali* megtéritését követelheti.[12]

III. A kisajátitás engedélyezése.

A kisajátitást — amennyiben azt nem a törvényhozás engedélyezte, vagy külön törvény rendelkezése szerint nem más hatóság joga — a *kereskedelmi minister* engedélyezi. Hatósági engedély alá eső üzlet, vállalat, munkálat czéljára, a kisajátitás csak akkor engedélyezhető, ha a vállalati, üzleti; épitési engedélyt az illetékes hatóság már megadta.[13]

A kisajátitás engedélyezése után következik a kisajátitási

[10] A keresk. minister egyszerü engedélye alapján; a terv, összeirás és birói eljárás *utólag* eszközlendők; ha még is ily eseteknél épitmény, ipartelep lebontása szükséges, azok és tartozékaik előzetesen megbecslendők, s a becsérték *óvadékul leteendő.*

[11] Kényszerszolgalmat állapit meg a kisaj. törv. kisajátitási joggal biró vállalatok számára, ha azok csak más, már fennálló közhasznúlatu vállalat területének átszelésével létesithetők. Ezen átszelést az utóbb emlitett vállalat türni köteles; a módozatok iránt, ha egyezség nem jő létre, a keresk. minister határoz, de a kártalanitási kérdés a kisajátitási kártalanitás szabályai szerint a biróság elé tartozik.

[12] E kártéritési kötelezettség biztositása végett a fél kérelmére a törvényhatóság első tisztviselője óvadék letételét rendelheti el, s a letételig az előmunkálatokat eltilthatja. *Az előmunkálati engedélyt a kereskedelmi minister, illetőleg a törvény által* taxative felsorolt esetekben — jelesül, ha a vállalat egy község területére szoritkozik — az illető törvényhatóság első tisztviselője adja.

[13] Budapesten, ha ily vállalat, mü, engedélyezése ellen a főváros ellenvetést tesz és az illető ministeriumnál felszólal, s a minister a város aggályait meg nem szünteti, a vállalat csak *a törvényhozás engedélye után létesithető.*

A bányászati kisajátitások engedélyezésénél követendő eljárást a bányatörv. 101—103. §§., s a végreh. utasitás 68., 69. §§. szabályozzák; az ipartörvényben megállapitott kisajátitási eljárás külön szabályait az ipartörvény 37. §. tartalmazza. A kisajátitási egyéni értesitésről külön rendeletet adott ki a keresk. min. 1898. évi 40,694. sz. a.

tárgy részletes meghatározása, az u. n. *kisajátitási tervben*, mely minden község határára külön készitendő.[14]

Ha a kisajátitási terv iránt a kisajátitó és kisajátitást szenvedő között egyezség van és ahhoz a községi érdekek képviseletére hivatott *községi elöljáróság is járul*, akkor a kártalanitási eljárás következik,[15] *ellenesetben az u. n. kisajátitási eljárásnak* van helye, melyet a kisajátitó kérelmére a keresk. (avagy más illetékes) minister rendel el, keresztülvitelére pedig az illető törvényhatóság *közigazgatási bizottsága* hivatott. A közigazgatási bizottság e czélra saját kebeléből vagy a törvényhatósági bizottság tagjai közül (esetenkint) egy elnökből, két tagból és egy jegyzőből álló küldöttséget alakit. E küldöttség, mint önálló elsőfoku hatóság, keresztülvezetvén a törvényben (34—39. §§.) szabályozott s az összes felmerülhető érdekek megfelelő védelmére rendelt eljárást, a *netáni* észrevételek, ellenvetések, békés kiegyenlitésének sikertelensége esetén *határoz a kisajátitás tárgyai, a kisajátitó által létesitendő helyreállitási müvek, a felajánlott kártalanitási összeg, szóval az egész kisajátitási terv iránt*. A határozat azonnal kihirdetendő s ellene három nap alatt az *illetékes ministerhez lehet felfolyamodni, ki végérvényesen határoz, csupán a kártalanitási összegre vonatkozó döntése interimisticus hatályu, a mennyiben ugyanis a meg nem elégedő félnek* és azon érdekelteknek, kiknek a kisajátitott ingatlanra vonatkozó *dologi joga* a kisajátitás telekkönyvi feljegyzését megelőzőleg kebeleztetett be, 30 nap alatt (a kézbesitéstől) *joga van a polgári biróságnál kérni a kártalanitási összeg megállapitását*.[16]

[14] A kisaj. terv. két részből áll, u. m. a kisajátitási tervrajzból és azt részletesen leiró kisajátitási összeirásból.

[15] S ha a kártalanitási összeg és mód iránt is a felek és a telekkönyvi érdeklettek között egyezség jő létre, a kisajátitási ügy be lesz fejezve.

[16] A kisajátitó a kisajátitási jog elnyerése után, a szabályszerü kisaj. ter alapján, *de már annak megállapitása előtt*, kérheti a kisajátitási jognak *a tervben foglalt ingatlanokra való* telekkönyvi följegyzését. A följegyzés hatálya, hogy az utóbb telekkönyvi jogot szerzők a kisajátitási és kártalanitási eljárást azon állapotban veszik át, melyben azt találják és a telekkönyvi érdekeltek személyében beálló változásoknál a jogelődök cselekvényei, mulasztásai a jogutódokat is kötelezik. Az egyezségileg vagy határozatilag jogerősen megállapitott kisajátitási tervnek az *árat* illető intézkedései birói végrehajtás alapjául szolgálnak, mely az illetékes birtokbiróságnál kérendő; ugyancsak a jogerős kisaj. terv alapján a kisajátitott területekre *tulajdonjog előjegyzésének* van helye.

IV. A kártalanitás és annak birói megállapitása.

A kisajátitást szenvedőnek valódi és teljes kártalanitásra van jogigénye; vagyis a kártalanitásnak fel kell érnie a kisajátitás által okozott vagyoncsökkenéssel. Ezen elvnek valósitása, illetőleg a kár mérvének helyes megitélése végett a törvény bizonyos támpontokat (kötelezőleg) állapit meg; igy kimondja, hogy *a)* a kártalanitás alapjául első sorban a kisajátitott ingatlan *tiszta jövedelme* veendő; *b)* a tiszta jövedelmen kivül a *helybeli árak és a közönséges adásvevésnél számbavételni szokott körülmények is* figyelembe veendők,[17] *c)* a kisajátitandó tárgy értékének az esetleg beállható változásokból, vagy ép a kisajátitás folytán keletkező vállalatból *remélhető értékemelkedése nem* vehető számba; *d)* általán az érték a becsléskor létező árak szerint határozandó meg, *de a kisajátitási terv megállapitása után tett javitások csak annyiban számithatók fel, a mennyiben a kisajátitónak nyilvánvaló hasznára* szolgálnak; *e)* a tulajdonosnak a tárgy iránti *előszeretete* (pretium affectionis) *nem vehető figyelembe;* müemlékek *történeti vagy müvészeti becse* nem számitható (1881 : XXXIX. t.-cz.); *f)* nem számithatók a kártalanitási összegbe az üzleti felszerelvény, az ingatlanon található függő termés, állaguk sérelme nélkül elvihető tárgyak; ezek *elvitelének költségei erejéig,* továbbá *áthelyezésük által előálló értékcsökkenésért sommás birói uton külön kártalanitás* követelhető; *g)* tekintetbe veendők: azon *értékveszteség,* melyet az ingatlan a megcsonkitás vagy részekre darabolás által szenved, továbbá azon *átalakitási költségek,* melyek megkivántatnak, hogy a részben kisajátitott birtok a kisajátitás előtt gyakorlott módon továbbra is használható legyen, végül azon *költségtöbblet tőkéje,* a melyet a megmaradt birtokrésznek a kisajátitás utáni használata a kisajátitás előtti állapothoz hasonlitva igényel.

Bérlők, haszonbérlők joga, haszonélvezeti, szolgalmi jogok a kisajátitást akkor sem gátolják, ha telekkönyvbe kebelezvék is, de a jogosultaknak *közvetlen* a kisajátitóval szemben, kártalanitásra van igényük.

A kártalanitás *készpénzben* állapitandó meg; de azon esetben, midőn a kisajátitó a tulajdonosnál megmaradt területrészt

[17] Figyelembe veendő a telek beépitése után elérhető bérjövedelem is. (Döntv. Uj folyam. XXXVIII. köt. 91. sz.)

azzal határos más területtel olykép ajánlkozik kiegésziteni, hogy az előbbi czéljának bebizonyithatólag meg fog felelni és ha a tulajdonos a kártalanitás e *nemét elfogadja*, a kártalanitás egészben vagy részben ez ingatlanban is megállapitható, de ugy semmi esetre, hogy a kisajátitást szenvedő a telekre ráfizetni köteleztessék.

Itt emlitendő még a kisajátitónak azon kötelessége, miszerint gondoskodnia kell arról, hogy a birtok ki nem sajátitott része előbbi rendeltetése szerint használható legyen, továbbá, hogy a szomszédos birtokok használata meg ne akadályoztassék, illetőleg szükségen túl ne nehezittessék, hogy a szükséges átjárók, hidak, vizlevezetési müvek létesittessenek, *jogában állván az ezek végett netán szükséges területeket a kisajátitási tervbe felvenni.*

Ily müvek karban tartása szintén a vállalat feladata, ha azok oly területen feküsznek, melyet a vállalat saját czéljaira maga is használ, más esetben a fenntartás csak oly részt terheli a vállalatot, a mennyivel az a kisajátitás előtt ugyanazon czélra szolgáló mű fenntartásánál többe kerül.

A kisajátitó köteles továbbá a tüzveszélyes vállalatnál a tüztávlaton belüli tűzmentesitésekre, a mennyiben az ott fekvő tárgyak kisajátitására köteles nem lenne. (L. fentebb.)

A kártalanitási eljárásra azon törvényszék illetékes, mely a kisajátitandó ingatlannak birtokbirósága. A törvényszék a tárgyalás vezetésére kebeléből egy birói tagot és egy tollvivőt küld ki; ha a kártalanitási eljárás több községben eszközlendő, a *biróság a vállalat kérelmére, szükséghez képest több ily küldöttséget rendelhet.* A küldöttség az egyezséget megkisérteni köteles, ha ez sikertelen, a törvény 49—54. §-aiban részletesen szabályozott becslési eljárás viendő keresztül a küldöttség által, ennek befejezésével, a felvett jegyzőkönyvek és egyéb ügyiratok a törvényszék elé terjesztendők, a melynek feladata a netáni egyezség jóváhagyása, egyezség hiányában a kártalanitás módja és összege iránti határozás. A törvényszék határozata a kir. táblához, ezé a kir. Curiához *felebbezhető;* más jogorvoslatnak helye nincs. Megemlitendő, hogy ugy a törvényszék, mint a felebbviteli biróságok jogosultak *uj becslést elrendelni,* ha a becsü helyessége iránt alapos aggályaik vannak; ez uj becslésnél az elsőnél müködött szakértők nem alkalmazhatók.

A birói kártalanitási határozat jogerőre emelkedése után a kisajátitó azonnal birtokba veheti a kisajátitott ingatlant, a közigazgatási hatóság szükség esetén őt birtokba vezeti s ha birtokban

háborittatnék, oltalmazni köteles. A kártalanitási összeg a birói határozat jogerőre emelkedésétől 15 nap alatt lefizetendő.[18]

V. Ideiglenes kisajátitás.

A kisajátitásra igénynyel biró közérdekü vállalatok és munkálatok czéljaira, — kivéve a községi (városi) belterületeken eszközölhető kisajátitási eseteket — az ingatlanok ideiglenes, nevezetesen *három évnél hosszabb időre nem terjedhető* kisajátitás alá is vonhatók. Az ideiglenes kisajátitás tárgyköre annyiban is szükebb, a mennyiben épületekre, iparmüvekre, feltárt és használt kő-, kavics és homokbányákra és az illető vállalat czéljaira *véglegesen szükséges területekre nem vonatkozik*. Az ideiglenes *kisajátitásra a kereskedelmi* (vagy más illetékes) *minister ad engedélyt*. A kisajátitási eljárás ilyenkor rövidebb és egyszerübb; a közigazgatási bizottság annak vezetésére egy tagot küld ki. a ki az ügyiratokat s felvett jegyzőkönyveket beterjesztvén. azok alapján a *közigazgatási bizottság elsőfokulag határoz;* határozata 8 nap alatt a ministerhez felebbezhető.

Az ideiglenesen kisajátitott tárgyért a kisajátitási egyezségtől vagy határozat jogerőre emelkedésétől, vagy ha a birtokbavétel előbb történt volna, ettől kezdve, *előleges félévi részletekben haszonbér fizetendő* és a kisajátitás megszünte után az *illető tárgynál beállott értékcsökkenés is megtéritendő;* ennek czéljából — ha a felek máskép nem egyeztek, a tárgy értéke ugy birtokbavétel előtt, mint a tulajdonos birtokába visszabocsájtás után, birói becsü utján megállapitandó; *a netáni értékemelkedésért a kisajátitó a tulajdonostól mit sem követelhet*. Ugy a tárgy értékének, mint a haszonbérnek megállapitása egyezség nem létében, az illetékes birtokbirósághoz tartozik, mely a végleges kisajátitási kártalanitás szabályai szerint jár el.

[18] A lefizetés, illetve szabályszerü letétbe helyezés után a kisajátitott ingatlan minden arra kebelezett magánjogi terhektől felmentetik, a mennyiben azokat a kisajátitó egyezségileg át nem vállalta. Ha a kisajátitó hat hó alatt a kártalanitási összeget le nem fizeti vagy nem deponálja, sem ez idő alatt a kisajátitott ingatlant birtokába nem veszi, ugy tekintetik, mintha a kisajátitástól elállott volna s az egész kisajátitás hatályát veszti.

Ha a munkálat közérdekből sürgős és a kisajátitó a törvényben (45. §.) megállapitott becsértéket az illető birtokbiróság letéti pénztárába készpénzben vagy óvadékképes értékpapirokban leteszi, a kereskedelmi (vagy más illetékes) minister megengedheti, hogy a jogerős kisajátitási tervbe felvett területekben a munkálatok, a birói kártalanitási eljárás előtt, a tulajdonosok ellenzése daczára megkezdessenek.

Ha az ideiglenes kisajátitást nem az állam vagy valamely hatóság, hanem magánvállalat nyeri, a tulajdonos a haszonbérre és a netáni értékcsökkenésért járó kártalanitásra, az ingatlan kataszteri tiszta jövedelmének negyvenszereséig terjedhető és készpénzben vagy óvadékképes értékpapirokban leteendő biztositékot követelhet.

V. FEJEZET.

A rendőrség joga.

A rendőrség *feladata, müködésének köre és hatása* szerint *egyetemes jellegü és érdekü közigazgatási* tevékenység, mely a közéletnek, a közigazgatás összes ügyeinek körét érinti, áthatja.[1]

A rendőrség — *mint szervezet* — a rendőri ténykedésre hivatott közigazgatási szervek, *hatóságok és közegek összességét* jelenti, noha közönségesen csak a biztonsági rendőrségnek külön szerveit, sőt gyakran csak a biztonsági rendőrségnek külön szerveit, illetőleg csak a fegyveres rendőri erőt értik alatta; *mint functió*, a rendőrség azon része (neme, módja, alakja) a közigazgatásnak, mely a közigazgatásilag védelmezendő összes érdekeket, bárhonnan eredő *veszélyek, sértések, kárositásoktól megóvni,* a káros erőhatásokat *megelőzni, megszüntetni, ártalmatlanná tenni* törekedik. A rendőrség e szerint *praeventiv* jellegü s annyiban *„negativ"* természetü közigazgatás, a mennyiben nem alkotja a közélet uj rendjét, a közfejlődés uj tényezőit, hanem a *meglevőt oltalmazza.*

Az érdekek — száma, köre, mely a rendőrség védelme alá helyezve van, rendkivül nagy, jól meghaladja azon teret, melyet a közigazgatás *positiv müködésével* betölt, mert minden ügynek, melynek (gondozó) közigazgatása van, van rendészete is, de ez viszont nem mondható, mert nagyon számos viszony, ügy, stb. a közigazgatásnak *csupán rendőri szempontból képezi tárgyát.* Ki kell emelnünk, hogy a rendőrségnek feladata nemcsak a publikumot védelmezni, de közvetlen az egyeseknek is segedelmére lenni, a közhatalom által védendő érdekeinek veszélyei ellen.

[1] Nem is indokolt a rendőrséget, mint valami *specialis közig. ügyet* fejtegetni s azt az u. n. belügyi (jóléti) közigazgatás, vagy *épen csak a physikai életet illető* közig. ügyek körébe sorozni; még az *csak a physikai életet illető* közig. ügyek körébe sorozni.

A rendőrséghez a mondottak szerint mindig szorosan fűződik a „biztonsági“ czélzat, noha számos rendőri intézkedésnél ez nem közvetlenül szembetünő; e biztositási, biztonsági czélzat lehet egyedüli kriterium, mely szerint a rendőrség és egyéb közigazgatási tevékenység között a határvonal meghuzható.

A rendőrség fontosságát nem szükséges messziről vett érvekkel bizonyitgatni. A közületi életre kiható összes egyéni, társadalmi, állami érdekeknek biztonsága, minden jólétnek, minden fejlődésnek primär szükséglete. A jó rendőrség a biztonságot a repressiv természetü igazságszolgáltatásnál is tökéletesebben biztositja, mert a károsításoknak valóságos és az egyénre úgy, mint a közre teljes pótlását az igazságszolgáltatás megtorló keze sokszor nem nyujthatja, gyakorta nem enyésztetheti el azok physikai, morális, gazdasági hátrányait, holott a rendőrség sikere teljesebb, mert a károsító sérelmek elháritását, amaz érdekek *sérletlen* fennmaradását éri el.

124. §. A rendőrség discretionarius hatalma.

Azon veszélyek, melyeket a rendőrségnek megelőznie, elháritania kell, rendkivül számosak és sokfélék. Hiszen azok az érdekek is sokfélék, melyek közhatalmi védelmet érdemelnek és igényelnek, és ismét sokfélék a források is, melyekből ez érdekekre külön-külön káros hatások eredhetnek. A természet elemi erői egyfelől jótékony tényezői az emberi köz- és magánéletnek, de nagyon sokszor pusztitó, romboló veszélyei annak; az emberi gonoszság, gondatlanság, tudatlanság, emberi érzületek hiányossága, fejletlensége, az emberi szenvedélyek féktelensége, számtalan uton és módon fenyegethetik károsításokkal, physikai, erkölcs-szellemi, gazdasági életünket. Mindezen veszélyeket kimeritőleg előre jelezni, meghatározni lehetetlen, különösen azért is, mert ugyanoly hatások, ténykedések, magatartások gyakorta csak bizonyos helyen, bizonyos időben, bizonyos körülmények között képeznek veszélyeket, egyebütt teljesen ártatlanok. E határozatlanság involválja a rendőrség szerveinek discretionarius hatalommal való felruházását, vagyis azon joghatóságukat, minélfogva belátásukra, mérlegelésükre bizatik a veszélyek fennforgásának megitélése, constatálása és igy a tiltó, parancsoló beavatkozás szükségének megállapitása is, nemcsak, de a rendőrségre bizatik a veszély erejének megmérése és az ellene alkalmazandó elhárító, korlátozó eszközök megválasztása is. A rendőri kihágási törvényekkel, a rendőrség szabad minősitési ha-

tóságát és abban az egyéni szabadságokra kétségtelenül lévő folytonos veszélyt, nevezetes mértékben lehet korlátozni; ámde lehetetlenség a törvényben minden felmerülhető veszélyt meghatározni és igy a rendőri beavatkozás eseteit kimeriteni A kormánynak, mint legfőbb rendőrhatóságnak, az önkormányzatnak, mint a rendőrség helyi hatóságának a „biztonság fenntartása" érdekében meg kell adni a hatalmat, hogy törvényileg nem tiltott cselekmény, mulasztás, magatartás veszélyességét kimondhassák s azokat eltilthassák, ugynevezett rendőri rendeletek és szabályrendeletekkel és még mindezeken felül más rendőrhatóságokat sem lehet eltiltani attól, hogy a szabályilag veszélyesnek nyilvánitottakon kivül esetenkint más cselekményt, mulasztást is, mint veszélyeset tekintvén, közbelépésükkel megakadályozhassanak. A rendőri szabályrendeleti jog mellett tehát még mindig lesz a rendőri szerveknek discretionarius *intézkedési joga.*

125. §. Biztonsági és igazgatási, politikai és közrendőrség.

I.

A rendészetet különösen a veszélyes erőhatások különféleségére és forrására tekintettel szokás elemezni. E szempontokon nyugszik a *biztonsági*[2] *és igazgatási, politikai és közrendészet* megkülönböztetése.

Biztonsági rendészet alatt (Stein nyomán) értik az emberi *jogellenes akaratból,* eredhető általános veszély megelőzésére működő rendőrséget. A veszélyek, melyek a fékevesztett emberi akaratból származhatnak, bizonytalanok és az érdekek minden nemére, a közélet minden viszonyaira kiterjednek; oltalmat ellenük nem egy bizonyos tárgy, viszony védelmezése, hanem magának a személynek olynemü korlátozása, ellenőrzése nyujt, mely mellett a jogellenes akaratnak, ily tettekben való érvényesülése lehetetlenné válik. A biztonsági rendészet főfigyelmét arra forditja, hogy felderitse és szemmel tartsa azon egyéneket, csoportokat, néprétegeket, melyeknél akár állandó körülményeiknél fogva, akár átmenetileg, alkalmilag, ama jogellenes jogakarat alaposan feltételezhető.

Az igazgatási rendőrség[3] *bizonyos* tárgyat, életviszonyt, érdeket, bizonyos módon fenyegető, tehát ennyiben határozott veszé-

[2] A biztonsági elnevezés e megkülönböztetésnél annyiban nem jellemzetes, a mennyiben minden rendőrségi működésnél van biztonsági czélzat.

[3] Kihágási rendőrségnek is nevezik.

lyek megelőzését czélozza. Ez mindig egyes cselekményt, mulasztást jelent ki károsnak, kerülendőnek és tilalmaz vagy gátol meg. E rendőrség gyakorlása általán az illető viszonyra, tárgyra alkotólag is tevékeny közigazgatási szervek hatáskörébe tartozik s jogszabályai kiegészitőleg csatlakoznak az illető ügy közigazgatási jogához.

Annyiféle ez a rendészet, a hány köre van a közigazgatásnak, igy szólanak pl. iparügyi, mezei, erdei, hitel, cselédügyi, vásári, iskolai, közegészségi, bánya, folyam, kikötő, mérték, tűz, út, viz, gát, stb. rendőrségről. A közbiztonsági rendőrség hatóságai és főkép fegyveres közegei ezen igazgatási rendészet gyakorlásába támogatólag szintén befolynak, sőt a mennyiben annak saját szervezett közegei hiányoznak, azok szerepét egyenesen betöltik.[4]

II.

A biztonsági rendészetet illeti a politikai és közrendészetre való *felosztás*. *Politikai* — *állami, fensőbb biztonsági* — rendőrségnek azt nevezik, a mely az egyesülésekből eredő, tehát magasabbrendü veszélyekkel száll szembe; e veszélyek az állam rendjét *általán erősebben képesek* megrenditeni, noha épen nem következés, hogy mindig közvetlenül az állam létét, annak hatóságait támadnák meg. A politikai rendészet az egyesülések különböző módjai, nemei szerint ágazik el, e szerint képződik annak joga is. Hozzátartozik az egyesülési, gyülekezési rendészet a csoportosulások, népmozgalmak és népzavargások rendészete. Jogához tartozik az egyesülési jognak kivételes felfüggesztése, *kivételes jogállapotok elrendelése*, ha a népzavargások olymérvüek, hogy az összes jogrendet felforgatással fenyegetik. (Szükségrendelkezések), ostromállapot (katonai büntetőjoggal) királyi biztosság, régebben rögtönbiráskodás hirdetése.[5]

[4] Sok ágában a rendészetnek találunk külön fegyveres erőt pl. a pénzügyi, erdei, mezei, gát, folyam, vasuti stb. rendészetnél.

[5] Bár az utóbbiak a közrendészetnek is a rendkivüli jogához tartozók. Nálunk sem az ostromállapot elrendelésének, sem a (rendőri) kir. biztosság küldhetésének kérdése nincs törvényileg szabályozva, de a gyakorlat mutatja, hogy az nálunk nincs kizárva. Az 1848: III. t.-czikk felelősség terhe alatt kötelességévé teszi a felelős kormánynak a közrend és közbátorság fentartására szükséges intézkedéseket. A kir. biztosságról az 1805: V. t.-cz. annyit mond, hogy az mentül ritkábban alkalmaztassék és a kir. biztosok az igazságszolgáltatásba ne avatkozzanak. 1883-ban Horvát-Szlavonországra nézve küldetett ki kir. biztos; 1869-ben a január 13-án kelt összministeri rend. az alvidékre kül-

A politikai rendőrség köréhez tartozik mivoltához képest a nemzetiségi rendészet és oda kell soroznunk a sajtó rendőrségét is, mert ámbár reá a fenti meghatározás nem egészen talál, az egyéni erő veszélye a sajtó eszköze által meghatványozottkép jelentkezik.

Szemben a politikai rendészettel köz — közönséges, magán, egyéni — rendészet az *egyesek* jogellenes akaratából származó veszedelmek elháritása. A közrendészet jogának főelve, hogy alapos gyanu esetén a jogellenes akarat a bünözés lehetőségétől, annak segédeszközeitől megfosztandó. Bekisérés, elfogás, házkutatás, veszélyes eszközök elkobzása, illetőségi helyre vagy kiutasitás, különös rendőri felügyelet alá vétel, legérzékenyebben sujtó actusai a rendőrségnek.

126. §. Nyomozó és biráskodó rendőrség. A rendőrség mint karhatalmi segédlet.

Közkeletü, sőt a törvényi nomenclaturába is beférkőzött elnevezések ezek: *nyomozó, biráskodó* rendészet. Mit értenek alatta?

I.

Nyomozó (felfedező repressiv) rendőrség a rendőri szervek azon müködését jelenti, mely a jogrendnek már megtörtént sérelmei esetén a bűnös tény és a bűntettesek (részesek) felderitésére, kipuhatolására van irányozva. A rendőrség itt nem szorosan rendőri feladatában, hanem a büntető biráskodás teendői körében jár el, a büntető hatalom biztos és sikeres érvényesitésében segédkezik. A nyomozó rendészetben ép ezért a rendőrség nem is önállósággal, hanem — még ha saját maga initiálta is a nyomozást, a büntető biráskodás hatóságainak (kir. ügyészség) ellenőrzése alatt és jórészt utasitásai szerint köteles cselekedni s e cselekvőségének jogszabályai általán a bünvádi eljárási jogokban foglaltatnak.

Azon okok, melyek a megelőző rendőrség organumainak

dött kir. biztost Szeged székhelylyel, mely az illető törvényhatóságoktól a rendőri hatalmat magához ragadta. A rendőri hatalmu kir. biztosoktól különböznek az egyes törvényekben vagy rendeletekben meghatározott közigazgatási (rendészeti) hatóságokkal felruházandó kormány vagy ministeri biztosok. A katonai büntetőtörvénykönyvhöz kiadott 1851. évi decz. 22-én kelt császári patens szól a hadi illetve ostromállapot hirdetéséről. E patens Ausztriában az 1869. május 20-án kelt törvény folytán nincs hatályban. 1868. nov. 29-én az igazságügyminister törvényjavaslatot nyujtott be képviselőházunkban a katonai bíróságok hatásköréről; e javaslat 6. §-a rendelkezett az ostromállapot hirdetéséről; de e javaslat nem lőn törvénynyé.

bűnnyomozási hatáskörrel való felruházását helyesnek és szükségesnek mutatják, világosak és meggyőzők. A megfigyelő rendőrség leginkább rendelkezik azon nyomok ismeretével, melyek a bűntett és tettes felfedezésére bizton rávezetnek; ez ismeri és tartja szemmel a gyanus elemeket, ennek van szüksége a fegyveres erőhatalomra, mely megelőző — szorosan rendőri — feladata szerint is, ugy van szervezve, hogy elég éber és mobilis lesz a bünösök kézrekeritésében.[6]

Biráskodó rendészet alatt a rendőrhatóságoknak kihágások feletti itélkezését, a kihágási vagy rendőrbiráskodást értik. Bármint legyen is kiemelve és elismerve, a kihágási büntető biráskodásnak a szorosan vett büntető jogszolgáltatástól való lényeges különbsége, nem állitható, hogy ezen biráskodással a rendőrhatóságokat ezen minőségüknél fogva fel kell ruházni; hogy a rendőrség sikeres működésének feltétele volna a kihágásoknak a rendőrség által való megbüntetése. Ellenkezőleg, minden kétségen felül áll, hogy a kihágási biráskodás a tulajdonképi rendőrségnek semmiképp sem alkotó része, és hogy a rendőri önkénykedésnek semmi sem adhat annyi tápot, hogy úgy mondjuk biztatást, mint a rendőrség e biráskodási hatalma. Ezért az igazi jogállam a kihágások feletti *végérvényes itélkezést a független biróságok hatáskörébe utalja át.*

II.

A rendőri fegyveres erő szolgálatában találkozunk még egy működéssel, melylyel szintén nem tulajdonképi — rendőri — feladatát teljesiti, ez az u. n. *rendőri assistentia* nyujtása. Kiemeljük, hogy a rendőrség szorosan rendőri „megelőző“ feladatánál is gyakorta utalva van arra, hogy physikai erőhatalommal vessen gátat a sérelemmel fenyegető veszélyeknek, de más eset az, midőn a rendőrségi közegek egyéb igazgatási feladatokban működő hatóságok, hivatalok, közintézetek számára karhatalmi segédletkép (bracchium) mintegy kölcsönöztetnek, a végből, hogy erőhatalommal szerezzenek érvényt azon hatóságok intézkedéseinek, szüntessék meg az ellenállást, az engedetlenséget. ***A rendőrség eljárását itt nem a rendőri jog, hanem az illető igazgatási hatóság végrehajtási*** (kényszer) *joga szabályozza;* a segitett hatóság rendelkezései

[6] A rendőrség nyomozó működésében is van praeventiv mozzanat — mondja Lechner i. m. II. kötet 107. l. — a mennyiben oly egyénről, aki bünt követett el, feltételezhető, hogy akaratát nem akarja vagy nem birja a törvény korlátainak alávetni s igy még több bünt is el fog követni.

ilyenkor a rendőrségi segédletnek a személyes szabadságokat korlátozó müködésében is.

A rendőrségi tételes (magyar) jog.

127. §. A rendőri kihágások statuálása.

A rendőrség működését tárgyazó jogszabály alkotásra nálunk általában mindazon hatalmi factorok képesek, melyek közigazgatási jogot alkothatnak. E tekintetben tehát itt felsorolásba bocsátkoznunk nem szükséges. A mi a rendőri kihágásoknak általános szabályokban való meghatározását illeti, az erre vonatkozó *jogalkotási hatóságot* az 1879 : XL. t.-czikk nem terjesztette ki a kis- és nagyközségekre, vagyis ezek statutumaikban, ujabb kihágásokat nem állapithatnak meg, rendőri szabályaiknak megtartását büntetési sanctióval nem biztosithatják. Természetesen, minden más törvényszerü eszközök és módok ezen községeknek is rendelkezésére állanak a végből, hogy a hatáskörükhöz tartozó igazgatási és biztonsági rendészetet szabályozó statutumaiknak érvényt szerezzenek.[7]

A kihágási jogszabályok alkotása a következő jogelvek szerint történhetik:

I. Kihágást megállapithat és büntetéssel fenyegethet, *a törvény, kormányrendelet, törvényhatósági szabályrendelet, rendezett tanácsu városi szabályrendelet* és a fő- és székvárosi rendőrség főkapitányának *rendelete.*

II. A törvényhozó a kihágás megállapitásában (minősitésében) nincs korlátozva a *közrendet veszélyező* cselekmények és mulasztások körére, hanem *bárminemü cselekményt vagy mulasztást* minősithet azzá,[8] tehát olyanokat is, melyek *mivoltuk szerint büntényt vagy vétséget képeznek.* Ministeri rendelet, törvényhatósági és rendezett tanácsu városi szabályrendelet *csupán csak rendőri*

[7] A rendőri önálló intézkedési jog, valamint a rendőri szabály (statutum) alkotásának joga nem azonos a kihágás statuálási joggal. A belügymin. 1889. évi 265. sz. hat. kimondta, hogy a szolgabiró rendelete valamely mulasztást kihágássá nem minősithet, de az elrendelt intézkedést a mulasztó költségére foganatosithatja.

[8] Mindjárt az 1879: XL. t.-cz. minősitett is ily nem csak veszélyes, de jogsértő cselekményeket kihágássá pl. kisebb értékü élelmiszer lopását (ha nem minősitett lopás az), ép igy más törvény is, pl. erdő, mezőgazd. törv.

tilalomnak vagy rendelkezésnek megszegését minősitheti kihágásnak.[9]

III. A fővárosi rendőrség főnökének kihágást minősitő jogát az 1881. évi XXI. törvényczikk igy irja körül: oly esetekben, melyekre sem törvény, sem kormányrendelet vagy fővárosi szabályrendelet intézkedést nem tartalmaz, *„s melyekből a fővárosi rendőri területen tartózkodók élet vagy testi biztonságára, egészségére, személyes szabadsága vagy vagyonára nézve közvetlen veszély támadhatna*“, nem csak jogában, de kötelességében is áll a rendőrségnek *„ideiglenes és bizonyos meghatározott helyre és időre szóló intézkedésket tenni*“, *s e végből bizonyos cselekményekre szoritó, vagy azoktól eltiltó kötelező rendeleteket kiadni, melyek áthágására 100 koronáig terjedhető pénzbeli büntetést szabhat.*

A törvényhatósági és városi kihágási szabályrendelet *érvényéhez*[10] ministeri megerősités szükséges, rendezett tanácsu város ily szabályrendelete az alispán utján terjesztetik föl, ki azt saját véleményével nyolcz nap alatt felküldeni köteles.[11] A fővárosi rendőrség ép emlitett kihágási rendeleteihez belügyministeri megerősités nem szükséges ugyan, de ellenük czél vagy törvényszerütlenség okából, *a fővárosi törvényhatóság felterjesztés*, magánosok pedig felfolyamodás utján a belügyministernél orvoslást kereshetnek.

A rendőri kormányrendeletek, szabályrendeletek hatályba léptetéséhez, illetőleg *„kötelező erejéhez*“ (1879 : XL. törvényczikk 8. §.) a törvényszerü megalkotás mellett annak kellő *kihirdetése* is elengedhetlenül szükséges; a *kihirdetés* módja ministeri rendeletekre a hivatalos lapban való közzététel, törvényhatósági és városi szabályrendeletre a módot a belügyminister a helyi viszonyokhoz képest állapitja meg. A fővárosi rendőrség kihágási rendeletei csak akkor kötelezők, ha falragaszok által közhirré tétetnek, ha pedig csak egy meghatározott helyre vagy utczára vonatkoznak, ott

[9] Jövedéki kihágások statuálására e hatóságok nem jogosultak. E kihágások más jogi természetüek. L. Magyar pénzügyi jogi müvemben a „Pénzügy Büntetőjog“.

Engedélyokiratban kihágások meg nem állapithatók 1893. évi 49,325. sz. földmiv. min. rend.

[10] A megerősités itt érvényességi kellék.

[11] Mily okokból tagadható meg a megerősités, mikor léptethető hatályba a rendőri szab. rendelet a ministeri megerősités előtt, arról a törvényhatóság szabályrendeleti jognál volt szó.

szembetünő helyen addig felragasztva maradnak, mig hatályuk tart.[12]

128. §. A kihágások büntetése.

A büntető törvénykönyv (1878 : V. törvényczikk) általános határozmányai a kihágások megitélésénél is alkalmazást nyernek, a mennyiben az 1879 : XL. törvényczikk eltéréseket nem állapit meg. Ily eltérések pl., hogy a kihágás miatt kiadásnak nincs helye; külföldön elkövetett kihágás itt nem esik büntetés alá; a kihágás kisérlete nem büntetendő stb.

A kihágásokra szabható büntetések az *elzárás és pénzbüntetés.*[13] Hivatalvesztés és politikai jogok felfüggesztése kihágásra

[12] A kihirdetés előtt a sürgősen életbe léptetendő rendőri statutum sem bir kötelező erővel, nem léptethető hatályba.

Kihirdetési módul a belügyminister a helyhatósági rendőri statutumokra a falragaszok által közhirré tételt állapitá meg, a mi nem zárja ki, hogy azok másként is köztudomásra hozassanak. L. még az 1901: XX. t.-czikket.

A rendőri kormányrendelet, ha magában a rendeletben *hosszabb* idő nincs kitüzve, a kihirdetést követő nyolczadik, törvényhatósági és rend. tan. városi szabályrendelet negyedik napon, sürgősen életbeléptethető szab. rendelet pedig 24 óra elteltével válik hatályossá.

A kihágási rendelet és szabályrendelet hatálya megszünik: *a*) ha határozott időre szól, ennek elteltével; *b*) ha valamely veszély, esemény alkalmára szól, annak elmultával; *c*) visszavonással, illetve ennek kihirdetésével; *d*) törvényhatósági szabályrendelet ugyanazon tárgyról kiadott ministeri rendelet, rend. tan. városi kihágási szab. rendelet pedig ugyanazon tárgyról intézkedő ministeri rendelet vagy törvényhatósági szabályrendelet hatályba léptével: ha azonban az alsó hatósági szabályrendelet több intézkedést tartalmaz, közülök azok, melyeket a felsőbbnek rendelete nem érint, továbbra is hatályban maradnak.

[13] Ezek rendőri büntetésnemeknek is neveztetnek (1878: V.), a pénzbüntetés, mint rendőri büntetés össze nem tévesztendő a közhatóságok u. n. *rendbirságolási jogával,* melyeket pl. az előttük megjelent felekre, tanukra, képviselőkre, a hallgatóságra szabhatnak, a tárgyalás ismételt zavarása, illetlen vagy sértő kifejezés stb. esetén; továbbá az u. n. *rendbüntetésekkel,* melyek kisebb foku hanyagság esetén a hatósági, hivatali főnök által, felsőbb hatóság által fegyelmi eljárás nélkül alkalmazhatók, a hivatali rend fentartása czéljából, végül az u. n. kényszerbüntetéssel (birság), minő az idézett felekre, tanukra stb. kiszabható igazolatlan elmaradásuk esetén. Ily kényszerbüntetésre közhatóságaink általánosan jogositvák-e vajjon rendeletileg jogosithatók-e, kérdéses. Érdekes e szempontból a fővárosnak 1896. évben az iránt hozott szabálya, melyet a belügyminister is jóváhagyott, hogy a kerületi elöljárók a kihallgatandó tanukat, ha idéztetvén, meg nem jelennek, 2—200 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntethessék. A földmiv., ipar és keresk. min. 1888. évi 16,200.

mellékbüntetésül ki nem szabható, de kimondható a szakképzettséget kivánó foglalkozás gyakorlatától való eltiltás, legfeljebb hat hónapi időtartamra; elrendelhető az *elkobzás*, illetőleg a kihágás elkövetésére használt, vagy az által létrehozott tárgyak *megsemmisitése*, a büntetőtörvénykönyvben meghatározott eseteken kivül is, a mennyiben ezt az egyes kihágásoknál törvény kifejezetten megengedi.

A törvény két hóig terjedhető elzárást és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetést, ministeri rendelet 15 napig terjedhető elzárást és 200 koronáig terjedhető pénzbüntetést, törvényhatósági szabályrendelet 5 napig terjedhető elzárást és 100 koronáig terjedhető pénzbüntetést, rendezett tanácsu városi szabályrendelet 3 napig terjedhető elzárást és 40 koronáig terjedhető pénzbüntetést állapithat meg az általa kihágásnak nyilvánitott cselekményre vagy mulasztásra. Az elzárás *legrövidebb tartama három óra*, a pénzbüntetés *legkisebb összege egy korona.*

Ha valamely kihágás csupán pénzbüntetéssel büntetendő, ez csak behajthatlanság esetén változtatható át elzárásra, ez átváltoztatásnál négy koronát felül nem haladó pénzbüntetés helyett tizenkét óránál hosszabb elzárás nem állapitható meg; négy koronától husz koronáig egy napi, azon felül minden husz koronáig terjedő összeg helyett egy napi elzárás állapitandó meg.

Ha elzárás és pénzbüntetés együttesen szabatván ki, ez utóbbi be nem hajtható és elzárásra változtatandó át, a pénzbüntetést helyettesitő elzárás maximális tartama nem lehet több 15 napnál, ha törvényben, öt napnál, ha ministeri rendeletben, két napnál, ha törvényhatósági szabályrendeletben, egy napnál, ha rendezett tanácsu városi szabályrendeletben határoztatik az illető kihágásnak két büntetési nemmel való (cumulativ) büntetése. Ilyenkor a fentebbi maximális elzárási időtartamok ily arányban meghosszabbithatók lesznek.

Ugyanily mérvben meghosszabbitott maximális tartamban *szabható ki kihágások halmaza esetén az összbüntetés, ha csupán elzárás alkalmaztatik; ha pedig pénzbüntetés az összbüntetést képező elzárással együtt alkalmaztatik,* s *a pénzbüntetés be nem*

sz. hat. azt mondja, ipartestület, mint hatóság a megidézettet pénzbirság terhe alatt is kötelezheti megjelenésre.

Az 1887. évi 2752. és 1894. évi 6164. sz. b. ü. min. hat. szerint a községi biró a tisztelctlenül vagy sértőleg viselkedő félre, rövid idei elzárást is szabhat.

hajtható, az elzárás a pénzbüntetést helyettesitő elzárással együtt nem haladhat tul 90 napot, ha törvénybe, 25 napot, ha ministeri rendeletbe, 9 napot, ha törvényhatósági szabályrendeletbe, 5 napot, ha rendezett tanácsu városi szabályrendeletbe ütköző kihágás forog fenn.

A pénzbüntetés kihágások halmaza esetén, a pénzbüntetéssel büntetendő minden kihágás miatt *külön-külön szabandó ki a fentemlitett összegekben: ha a pénzbüntetés egyedüli büntetés, az azt helyettesitő elzárás nem haladhat túl 45 napot, ha törvénybe, 15 napot, ha ministeri rendeletbe, 7 napot, ha törvényhatósági, 3 napot, ha rendezett tanácsu városi szabályrendeletbe ütköző kihágás forog fenn.*[14]

Az elzárás közigazgatási hatósági fogházban és a mennyiben a körülmények engedik, magánzárkában hajtandó végre; ott, hol javitóintézet van, husz éven aluli egyének, három napnál hosszabb tartamu elzárási büntetésüket a javitó-intézetben állják ki. Az elzárásra itélt önmagát élelmezheti és munkára csak javitó-intézetben kötelezhető.

A kihágási biró rendkivüli enyhitési jogát képezi, hogy ha az enyhitő körülmények tulnyomóak, az elzárás helyett pénzbüntetést állapithat meg.

A büntető eljárás megindithatása, a mennyiben külön törvény ellenkezőt nem rendel, hat hó alatt, a kiszabott büntetés pedig egy év alatt évül el.[15]

[14] A büntetőtörvénykönyv 85. §-a szerint, midőn kiskoru által elkövetett vétségre kihágási büntetés szabatik ki, az elzárás az illető vétségre szabott legmagasabb büntetés feléig terjedhet, de hat hónapot, illetve kétezer korona pénzbüntetést ekkor sem haladhat tul. Több vétség vagy vétség és kihágás halmaza esetén pedig, az elzárás 8 hóra, a pénzbüntetés 3000 koronára emelhető. A pénzbüntetés átváltoztatásánál ilyenkor is az 1879: XL. 22. §-a irányadó, de az elzárás, ha pénzbüntetés egyedül szabatott ki, három hónapot, ha elzárással együtt alkalmaztatik, kilencz hónapot tul nem haladhat.

Az u. n. jövedéki kihágások esetén a közadók kezeléséről szóló törv. 1883: XLIV. szerint a büntetés, illetve az ennek helyébe lépő elzárás respective fogház tartama hosszabb is lehet; 600 koronáig a birság helyébe elzárás lép, ha a birság nagyobb, minden 10 korona után egy napi fogház. A gyakorlatban az 1878: V. t.-czikk 53. §-a alapul vételével mégis 6 hónál hosszabb tartamu fogházat nem állapitanak meg. Az 1876: IV. t.-czikk szerint a dohányjövedéki kihágások maximális fogházbüntetése egy év. Az 1879: XXXI. az erdei kihágások esetén az 1879: XL. t.-czikkben megállapitott legmagasabb büntetéseknél sulyosabbak is alkalmazhatók. Ez esetekben az elévülési idő is eltérőleg van szabályozva.

[15] Az elzárás büntetés és pénzbüntetés végrehajtása és a befolyó összegek

129. §. A rendőri (intézkedő) hatóságok és a rendőri fegyveres erő.

Rendőrhatóság tágabb értelemben véve mindazon (állami önkormányzati) közigazgatási szerv, mely rendészeti természetü, önálló határozatokra és intézkedésekre hatáskörrel bir; ily értelmüleg a közigazgatási hatóságok tulnyomó része egyuttal rendőri hatóság, mert mint emlitettük, az igazgatási rendőrség, rendszerint az illető igazgatási ágnak szervezete által gyakoroltatik. Közönséges értelemben a közbiztonsági és nyomozó rendészet (Criminal-Polizei) hatósági szerveit nevezik rendőrhatóságoknak, melyek azonban e rendészeten kivül rendszerint más igazgatási functiókkal és igazgatási rendészettel is foglalkoznak, s rendőri biráskodást is gyakorolnak. A rendőri hatóságoktól meg kell különböztetni a *rendőri közegeket*, melyek önálló intézkedési joghatóság nélkül működnek közre, mint a hatóság segédei a rendőri feladatok ellátásában, s hatósági jogot csak kivételes sürgős esetekben érvényesithetnek.[16] A rendőrhatósági közegek legfontosabbika a rendőri fegyveres erő.

felhasználása iránt rendelkezik az 1901: XX. t.-czikk által módositott 1892. évi XXVII. t.-czikk, ennek végrehajtási rendelete az 1893. évi 4185. sz. belügymin. rend. A pénzbüntetések behajtása, kezelése tárgyában adattak ki: az 1880. évi 38,547., 1886. évi 4064., 1887. évi 51., 1887. évi 20,886., 1894. évi 53,441., 1895. évi 33,789. sz. belügyministeri rendeletek.

A pénzbüntetések miatt ingatlanokra vezetendő végreh. iránt az 1880. évi 26,194. sz. a közigazg. fogházak rendszeres vizsgálása iránt az 1883. évi 6042. sz. a. jövedéki kihágásért büntetettnek élelmezési költségeiről az 1888. évi 84,724. sz. a katonai gyakorlatra behivottak kihágási büntetése végrehajtásáról az 1887. évi 48,988. sz. belügymin. rend. intézkednek.

Az 1879: XL. t.-czikk különös részében tiz fejezetben megállapitott u. m. az állam, hatóság és közrend, a vallás és annak szabad gyakorlata, családi állás, közrend és közszemérem, közegészség és testi épség, tulajdon elleni, szerencsejáték által elkövetett és a pénz és értékpapirok hamisitására vonatkozó kihágásokon kivül, hatályban maradtak az előbbi törvényekben vagy rendeletekben megállapitott és az 1879: XL. t.-czikk által meg nem szüntetett kihágások (l. az 1880: XXXVII. t.-czikket); azóta pedig számos törvények s még számosabb kormányrendeletek és statutumok állapitottak meg nagyszámu kihágási eseteket, az egyes közigazgatási (pénzügyi) ügyek körében. Az egyes, bár törvényekben megállapitott kihágások elsorolásába e helyen nem bocsátkozunk, azok az illető igazgatási ügyek jogának kiegészitő részét képezvén, azoknál lesznek érintve.

[16] A bünv. elj. törvény értelmében, rendőri hatóságok alatt értendők az államnak, törvényhatóságoknak, községeknek rendőri hatáskörrel biró hatósági és hivatalai, valamint ezek vezetői és önálló intézkedésre jogositott tagjai.

A közbiztonsági és pedig a politikai ugy, mint az egyéni (köz) rendészet központi főhatósága a *belügyminister*, helyileg azt a törvényhatóságok és községek szervei[17] gyakorolják, de az utóbbiak közül a kis- és nagyközségek (elöljárósága) a politikai rendőrségre hatósággal rendszerint nem birnak. A nyomozó rendőrség hatóságai ugyanezek. Budapesten a közbiztonsági és nyomozó rendészet ügye, valamint részben a rendőrbiráskodás is 1872 óta állami szervekre van bizva (székes-fővárosi állami rendőrség) tehát önkormányzati hatáskörből ki van véve.[18]

nevezetesen *a községi elöljáróságok is.* Rendőri közegek ezen hatóságoknak alárendelt hivatalnokok, városi és községi rendőrök, a csendőrség altisztjei és legénysége. 1896: XXXIII. t.-czikk.

[17] Az 1886: XXII. t.-czikk szerint a községi hatósághoz a közrendészet gyakorlása is tartozik. Nem csak közege, de helyi hatósága, intézkedési joggal a községi elöljáró e rendészetnek; *„közeg"* minőségére a község birája nem degradálható. Nem puszta közeg a községi biró a nyomozó rendészetben sem, itt is rendszerint önállóan megteheti a nála feljelentett bünesetek kinyomozására szükséges intézkedéseket. (Curia 1886. évi 6382. sz. hat.)

Világosan *rendőrhatóságnak* nyilvánitja a nyomozó rendészet körében a közs. elöljáróságot a bünv. elj. 85. §-a.

[18] Az elsőfoku közbiztonsági rendőrhatóság tiszti személyzetét kis- és nagyközségekre az elöljárókon kivül a járási hatóság illető tisztviselői, rendezett tanácsu és törvényhatósági városokban a városi rendőrkapitány és a szabályrendeletileg rendszeresitett rendőrkapitánysági tisztviselők, segéd- és kezelő személyek képezik. A törvényhatósági és rendezett tanácsu városi rendőrkapitányt a főispán élethossziglan nevezi ki.

A fővárosi rendőrség központi hivatalból — főkapitányság — s a főváros közigazgatási kerületeinek figyelembe vételével szervezett megfelelő számu kerületi kapitányságból, esetleg rendőri kiküldöttségekből (expositura) áll. A főváros területén átfolyó Duna külön rendőri kerületet képez. (Dunai kapitányság.) Az 1889: XLVI. t.-cz., mely a fővárosi rendőrség hatáskörét, a rendőri biráskodásra is, Ujpest és Rákospalota községekre kiterjesztė, elrendelte, hogy ezek területére az ujpesti kerületi kapitányság szerveztessék. A kerületi kapitányságok hatáskörének megállapitásánál elvül jelölte ki a törvény, hogy azoknál minden központi tárgyalást és intézkedést nem igénylő rendőrhatósági működés végeztessék. A fővárosi rendőrség élén a főkapitány áll, kit a belügyminister előterjesztésére a király nevez ki. A fővárosi rendőrség költségeit a fő- és székváros és az állam (belügym. költségvetés) a törvényben meghatározott arányban fedezi (53. §.) erre szolgálnak továbbá, a törvény vagy szabályrendeletek szerint más czélra nem forditandó birságok, szini előadások, tánczvigalmak, mutatványok stb. engedélyezéseért és a rendőri segédletért a belügyminister jóváhagyásával megállapitott dijszabás szerint fizetendő dijak. Az 1889: XLVI. t.-cz. értelmében szervezett ujpesti ker. kapitányság költségeit az állampénztár viseli, melyhez a törvény 7. §-a szerinti mérvben Ujpest és Rákospalota községek is hozzájárulni kötelesek.

Az önkormányzati hatóságoknak a közbiztonsági rendészet terén gyakorlott hatóságát a kormánynyal szemben, mint *„önállósággal"* intézhetőt nem tekintjük oly értelemben, hogy a ministernek érdemleges utasitási joga nem volna, mert hiszen a közbiztonsági ügy országos, közvetlen állami érdekü. Az 1886 : XXII. t.-cz. a törvényhatóságoknak is beavatkozási jogot enged a községek önkormányzati hatáskörébe, ha ezt a *közbiztonság* érdeke kivánja.

A rendőri fegyveres erő.

A rendészet functióinak sikeres betöltése szükségessé teszi, hogy a tulajdonképi intézkedési joghatósággal biró szerveknek állandó alkalmazásu és képzettségü foganatositó közegek álljanak rendelkezésére, melyek a *megfigyelésnek, nyomozásnak, esetleg physikai kényszerhatalomnak* szakértelmes keresztülvitelét, a hatósági rendelkezések szerint, szükség esetén önálló elhatározással is, erélyesen eszközöljék. A rendőrséghez füződő sokféle és nagybecsü érdekek követelik, hogy az emlitett rendőri közszolgálat gondosan szerveztessék.

Magyarországon teljes érdeme szerint méltányolják ezen rendőri szolgálat fontosságát, s annak az egész ország területére vonatkozólag egyöntetü gyakorlását. Az 1881 : III. t.-cz. hatálya előtt a közbiztonsági szolgálatra rendelt fegyveres erőnek a szorosan vett Magyarországon[19] egységes, országos szervezete nem volt, hanem minden törvényhatóságnak meg volt a maga fegyveres rendőrsége, melyeknek működésében kormányhatósági rendelkezésekkel sem lehetett kielégitő harmoniát létesiteni, mi nagyon ártott közbiztonságunk és büntető jogszolgáltatásunk érdekeinek. Az emlitett törvény elrendelte, hogy a *közbiztonsági szolgálat ellátására katonailag szervezett (m. kir.) csendőrség alakittassék.* A szervezés fokozatosan vitetett keresztül, s a mely megyében a csendőrség tényleg müködésbe lépett, azok költségvetéséből kihagyattak a közbiztonsági kiadások.

A csendőrség *katonai* szervezése főkép azt jelenti, hogy a

[19] Erdélyben és Horvát-Szlavonországban az absolut korszakból fentartották az orsz. csendőri szervezetet.

Jól megjegyzendő, hogy hatásköre tekintetében az orsz. csendőrség nincs a tudományos értelemben vett közbiztonsági rendészetre szoritva, hanem az u. n. igazgatási rendőrséget is gyakorolja, de hol szakrendőrség van, pl. pénzügyi, erdei, folyam, gát, ut, vasutőrség, ott az igazgatási rendészet megelőző, meggátló, felderitő functióit első sorban ezek teljesitik.

csendőrségi szolgálat *fegyelmi és büntetőjoga* a katonai fegyelmi és büntető-joggal azonos s hogy némely más személyes szolgálati viszonyok, jogok és kötelességek, továbbá egyes külsőségek tekintetében is a katona tettleges állomány szabályzatai, a csendőrségi egyénekre is kiterjesztettek, respective kiterjeszthetők.[20]

A csendőrtisztek és csendőrlegénység személyi ügyeiben, szolgálati személyes viszonyai, jogai, kötelmei tekintetéből saját *elöljáróinak, felsőbb fokon a m. kir. honvédelmi ministernek* van alárendelve, fenyitő ügyeiben a *honvédbiróságok* illetékesek,[21] de ugy a kihallgatásoknál, mint a haditörvényszéki tárgyalásoknál a csendőrségnek is képviselve kell e biróságban lennie. (Szolg. ut.)[22]

A közigazgatási és rendőri szolgálat teljesitésére nézve és gazdászati ügyeiben a csendőrség *a belügyminister hatósága alatt áll.*[23]

[20] Pl. bizonyos jelvények, szolgálati viselkedések, szolgálati rang viszonyok, nősülés, becsületügyi eljárás a tisztekre, tiszthelyettesekre, csendőrhadapródokra stb. ugyanaz, mint a tettleges honvédekre.

[21] A birói fensőbbségi jogot a honvédfőparancsnok gyakorolja, ki azt korlátozással vagy a nélkül a csendőrkerületi parancsnokokra is átruházhatja.

[22] A honvéd szolg. szabályzat azon eltéréssel alkalmazandó a fegyelmi ügyekben, hogy lefokozás fegyelmi uton nem történhetik.

[23] Magyarország területe Budapest kivételével az 1881: III. t.-czikk értelmében csendőrkerületre oszlott, u. m. I. kolozsvári, II. szegedi, III. budapesti, IV. kassai, V. pozsonyi, VI. székesfehérvári. A belügyminister a csendőri szolgálat érdekéből, vagy a honvédkerületi beosztással való azonosság fentartása végett egyes törvényhatóságokat más csendőrkerülethez csatolhatott. Az 1903. évi VII. t.-czikk alapján még három uj csendőrkerület szervezendő, a VII. kerület Brassó, a VIII. ker. Debreczen, a IX. ker. Szombathely székhelylyel. Feljogositja e törvény a belügyministert, hogy a csendőrkerületek területét az uj csendőrkerületekre s a közbiztonsági érdekekre tekintettel megváltoztassa. A kerületi parancsnokság élén egy törzstiszt áll, a szükséges tiszti, szak- (hadbiró, számvevő) és legénységi személyzettel. A kerületek szárnyparancsnokságokra oszolnak, élükön egy első- vagy másodosztályu századossal; minden szárnyparancsnokság legfelebb három *szakaszra* oszlik, ezek parancsnokai rendszerint alantos tisztek, kivételesen tiszthelyettesek; a szakaszok 12—15 őrsöt foglalnak magukban, csendőraltiszt vezénylete alatt; az őrsök létszáma a területhez viszonyitandó, ugy, hogy 40—45 négyszögkilométerre legalább egy csendőr jusson.

A csendőrségi egyének, tisztek, altisztek és csendőrök; gyalogosok, vagy lovasok. A csendőrtiszteket ő Felsége, a honvédelmi minister által a *belügyminister beleegyezésével* tett előterjesztésre, nevezi ki.

A tiszthelyetteseket a csendőrhadapródok közül a honvédelmi minister a belügyministerrel egyetértőleg, a többi altiszteket a csendőrkerületi parancsnok nevezi ki. A csendőrtisztek, altisztek a hadsereg és honvédség katona állo-

A törvényhatósági városokban a csendőrség *rendes szolgálatot* nem teljesit (1882 : X. t.-cz.). Rendezett tanácsu városok bel- és külterületén is a bünügyi nyomozások rendszerinti teljesitése a városi rendőrhatóságot és ennek közegeit illeti (Bünv. elj. törv. 85. és az 1899. évi Csendőrs. szolg. utasitás 1. §-a).[24] A törvényható-

mánybeli (combattans) tiszteivel és altiszteivel egyenlő ranguak. A csendőrök tizedesei rendfokozatuak.

A csendőrségi állomány kiegészül *a*) a csendőrségi testületből *fokozatos előléptetéssel;* erre a honvédségi előléptetési szabályok irányadók, de soronkivüli előléptetésnek nincs helye; a törzs- és főtisztek, tiszthelyettesek, hadapródok rendfokozatukhoz képest maguk között együttesen állományt képeznek; *b*) a szolgálatban kipróbált oly nőtlen altisztekből, kik a Ludovika-Akadémián a tartalékos tisztképző tanfolyamot jó sikerrel elvégzik, ezután mint csendőrapródok szolgálnak és a Ludovika-Akadémián a csendőrtiszti szakvizsgát leteszik; *c*) a hadsereg vagy honvédség alkalmas tisztjeinek beosztása által, kik a csendőrtiszti szakvizsgát letenni szintén kötelesek.

A csendőrlegénység kiegészitéséről az 1881: II. t.-czikk szól; az V. és VI. csendőrkerület szervezésekor, az ideiglenes kiegészités iránt egy átmeneti hatályu törvény, az 1883: XXVII. t.-czikk is rendelkezett. A legénység kiegészül *a*) kiszolgált altisztekből, kik az 1873: II. t.-czikk szerint közszolgálati alkalmazásra igénynyel birnak; *b*) oly önkéntesekből, kik már tettleges hadszolgálati kötelességüknek eleget tettek; *c*) oly tartósan szabadságolt és önkéntesen belépő személyekből, kik tettleges szolgálatuk utolsó évében állnak; *d*) a hadsereg önkéntesen belépő tartalékosaiból; *e*) önként belépő honvédekből. A felvételi kellékek: 1. honosság; 2. fedhetlenség; 3. 20—40 év közötti kor; 4. nőtlenség vagy gyermektelen özvegység; 5. teljes hadszolgálati képesség s legalább 163. cm. testmagasság; 6. irni, olvasni, számolni tudás; 7. magyar nyelv és azon vidék nyelvének birása, melyen az illető szolgálni kiván. A 3., 4. pontban foglalt kellékek alól a honv. minister fementést adhat.

Az önként belépők 6 havi próbaszolgálat után három évre vétetnek föl és szolgálatukat évről-évre meghosszabbithatják. A végleges felvétel a ker. parancsnok joga. A felvétel mindig a legalsóbb fokba történik; altiszti fokozat elnyeréséhez külön szakvizsga kell.

A csendőrtisztek és legények áthelyezése csak fontos szolgálati okokból és szükség esetén történhetik. A kerületi parancsnokok és helyetteseik áthelyezése ő Felségét illeti. A csendőrtisztek elbocsátása, kilépése iránt, a honvédtisztekre fennálló szabályok irányadók; a legénység eltávolitása vagy elbocsátására nézve *az 1887. évi január 1-én kelt* szervezeti utasitás 30. §-a rendelkezik.

[24] Ámbár a kis- és nagyközségi elöljáróságok is rendőri hatóságoknak tekintendők (B. perrendtartás 85. §.), de mivel azok területére a magasabb rendőri hatóságot a főszolgabirák képezik, illetve egyes nyomozó cselekményeket a csendőrség teljesit (Csendőrs. szolg. utasitás IV. fejezet 82—153. §§.), a községi elöljáróságok, ha a késedelemben veszély nincs, nyomozási cselekményekre rendszerint csak a kir. ügyész, vizsgálóbiró vagy illetékes főszolgabiró utasitásából jogosultak. Az 1899. évi 130,000. b. ü. m. r. 211—218. §§. külön

sági városok, a rendőri teendők végrehajtása végett, külön városi rendőri fegyveres erőt tarthatnak, illetőleg kötelesek fenntartani és annak szervezete és szolgálata iránt a belügyminister által jóváhagyandó rendelettel intézkedni. Ha ezen rendőri erő esetenként a csend-, rend- és közbiztonság fenntartására nem volna elegendő, a *városi* hatóság főnöke vagy helyettese, a *csendőrség segédkezését* igénybevenni jogosult. Ha a törvényhatósági városok a város területén a rendőri teendőket a m. kir. csendőrség által kivánnák eszközöltetni, a belügyminister ezt elrendelheti, a város által fizetendő s szerződésileg meghatározandó költségmegtérítés mellett. A szerződés az államra csak akkor lesz kötelezővé, ha az abból eredő kiadásoknak és bevételeknek a belügyministeri költségvetésbe felvétele iránt a törvényhozás határozott.

Budapest fő- és székvárosban, s az 1889 : XLVI. t.-cz. hatálya óta Uj-Pest és Rákos-Palota községekben a rendőrszolgálatot a fővárosi állami rendőrség *őrségi személyzete* látja el, mely egyenruházott és lovas vagy gyalog rendőrtisztekből és legénységből (altisztek, közrendőrök) és u. n. titkos rendőrségből áll. Ez őrségi személyzet, noha polgári intézmény, szigoru fegyelem alatt van, de sem a katonai fegyelmi és büntetőjog, sem a hadbiróságok alá nincs rendelve.[25] Az őrségi személyzet tiszteit a belügyminister nevezi ki, az altiszteket és közrendőröket pedig a kielégitő próbaidő és belügyministeri jóváhagyás mellett, a főkapitány fogadja föl.[26]

A fővárosi rendőrség területén létező nagyobb üzletek, vállalatok, intézetek és társulatok kérelmére, a főkapitány vagy távollétében helyettese, jogosult a rendszeresitett rendőri létszámon felül, a kérelmezők költségére *pótrendőröket* felvenni, kiknek feladata az illető üzlet, vállalat, társulat helyiségeiben a főkapitány utasitásai szerint a rendet, biztonságot fenntartani. A pótrendőrök a többiekkel egyenlő ruházatot, felszerelést viselnek, azokkal fegyelmi és szolgálati tekintetben azonos szabályok alatt állanak, esküt tesznek

szabályokat tartalmaznak a kis- és nagyközségi elöljáróságok nyomozási müködésére nézve.

Rendezett tan. város területén a csendőrség nyomozó cselekményeket csak ügyészi vagy birói felhivásra, vagy akkor teljesit, ha a késedelemben veszély van. (Id. ut. 222. §.)

[25] A fegyelmi szabályokat az 1896. évben kiadott belügymin. rendelet állapitja meg, a fegyelmi hatóságokat pedig maga az 1881 : XXI. t.-cz. I. a III. könyvet.

[26] A fővárosi rendőrség szervezetének és működésének részleteit belügyministeri rendeletek szabályozzák.

s a *meghatározott helyiségben*, a fővárosi rendőrök jogaival és kötelességeivel birnak, javadalmuk az illető félnek irásbeli felmondása után három hó mulva szünik meg. müködésük azonban a fél kivánatára a felmondás után azonnal megszüntetendő.[27]

130. §. A rendőrség működése.

A rendőrség feladata a *személy- és vagyonbiztonságot megóvni;* a békét és közrendet *fenntartani*, a büntető törvények, rendeletek és szabályrendeletek *megszegését*, a véletlenségből vagy bármily természetü mulasztásból eredhető veszélyeket és károkat lehetőleg *megakadályozni*, a megzavart rendet és békét *helyreállitani*, az ezek ellen vétőket kitudni és az illető hatóságnak feljelenteni, respective átadni. (Csendőrs. szolg. utasitás és az 1881 : XXI. t.-cz. 2. §.)[28]

A rendőrség feladata továbbá, a biróságok ügyészségek s más közhatóságok, hivatalok részére, a mennyiben ezek saját őrközegei elégtelenek, azok felhivására *segédletet nyujtani.* A felhivás tartalmáért az azt kiadó, kiállitó hatóság vagy hivatal felelős, csak a foganatositásért a rendőrség. Ily felhivások az illető hatóság által alapos birálat után adandók, nehogy szükség nélkül elvonassék a rendőrség a fontos közbiztonsági szolgálattól. (Csendőrségi utasitás 1881. évi XXI. t.-cz. 4. §.)

Jogosult a rendőrség a feladata körét érintő törvények, kormány és szabályrendeletek megtartása a megzavart közrend, közbéke fenntartása, helyreállitása végett *külön intézkedéseket tenni.*[29]

[27] A rendőri szervezetnél kell megemlitenünk, hogy a katonai fegyveres erő, mely első sorban külellenség elleni védelemre szolgál, a *belrend és biztonság fentartására* is hivatva van (1889: VI. t.-cz.), a midőn erre a rendőri erő elégtelen. Ennyiben a haderő a rendőri szervezetnek is része. L. a *„karhatalomnál“*.

[28] Helyi rendészeti ügyekben a m. kir. csendőrség csakis a felügyelő és a községi közegeket támogató müködést végez. L. 1883. évi szept. 25. belügym. rend. a csendőrség helyi rendőri teendőiről.

Oly esetekben, midőn az eljárás csak a magánfél inditványára indittatik, a rendőrség hivatalból nem járhat el, *de a szükséges oltalmat ily esetekben is tartozik nyujtani.* 1881: XXI. t.-cz. 36. §.

[29] Megtenni a közerkölcs, közszemérem védelmére szükséges intézkedéseket; s mindazt, a mi a nagyközönség *kényelmének s általán jogos igényeinek* biztositására zsarolások, bántalmazások elleni sikeres és gyors megóvására szükségesek. 1881: XXI. t.-cz. 7. §. A rendőrség jogosult a közrendet veszélyeztető egyének lefényképeztetésére is. Curia 1898. évi 10,808. számu határozat.

Joga van a rendőrségnek — bár ezt a törvény csak a fővárosi rendőrségre mondja kifejezetten — a törvény, rendelet, szabályrendeletben, vagy saját külön intézkedéseiben foglalt tilalomnak, ha azoknak megszegéséből, az élet- és vagyonbiztonságra, közrendre veszély származnék, érvényt szerezni physikai kényszerrel avagy olykép, hogy a szükséges teljesitést az engedetlennek költségére saját közegei vagy egy harmadik személy által eszközölteti; joga van a közbiztonság *sürgős* érdekéből az illetékes hatóság intézkedéseig ideiglenesen beszüntetni valamely üzletet, vagy zár alá venni valamely tárgyat, hogy annak használatát megakadályozza. Jogosult a rendőrség *bárkinek megidézésére* és ha az irásban kiadott idézésre az illető meg nem jelenik, *elővezettetésére.*[30]

A mi a rendőrségnek bűntények és vétségek esetén való nyomozási jog és hatásköiét illeti, azt az uj bűnvádi eljárási törvény kielégitő szabatossággal állapitotta meg. Az ide vonatkozó fontos elveket a következő szakaszban foglaljuk össze.

131. §. A rendőri nyomozás.

A bűnök és vétségek felderitésében való *rendőrhatósági működés* pontos, erélyes és gyors teljesitése büntető biráskodásunk sikerességének legelsőrendü kivánalma, másrészt ezen tér az, hol a rendőrhatóság tulkapásai a legérzékenyebb sérelmeket ejthetik a magánosok legbecsesebb életérdekein. Ezért általánosan a bűnvádi eljárásban szokták ezen rendőri hatáskört lehető részletességgel szabályozni s a szabályok pontos betartását szigoru hivatali felelősség és a büntető biróság ellenőrzése által is biztositani.

Az 1896 : XXXIII. t.-czikk értelmében a bűnnyomozást[31] a rendőrség vagy motu proprio, önállóan kezdeményezi, vagy a kir. ügyészség megkeresése, illetőleg utasitása folytán. (Bűnv. elj. 84. §.). A rendőrhatóságok és közegek kötelesek a kir. ügyészségi meg-

[30] A községi birónak, mint közrendőrségi szervnek, elővezetési, bekisérési, sőt letartóztatási joga is van. (Curia 1887. évi 8754. sz. hat.) Sürgős esetekben erre az elöljáróság más tagjai is jogosultak.

[31] Nyomozás tárgya azon adatok kipuhatolása és megállapitása, melyek a vád emelése vagy nem emelése kérdésében a vádló tájékozására szükségesek. 1896: XXXIII. t.-cz. 38. §. A nyomozást a bünv. perrend 41. §-ában felsorolt büntetendő cselekmények esetén az illetékes rendőrhatóság feje rendeli el, ha azon vétségek és kihágások miatt nála tétetik feljelentés, vagy a feljelentést a kir. ügyészség vagy biróság elintézés végett hozzá átteszi. L. a nyomozó rendőrhatóságok és közegek részére 1899. évi 130.000. belügymin. szám alatt kiadott részletes utasitást.

keresésnek, illetőleg utasitásnak *feltétlenül eleget tenni, eljárni* és minden lényegesebb intézkedésről, eredményről a kir. ügyészt[32] értesiteni.

A rendőrség a nála tett feljelentést elfogadni és a kir. ügyészhez haladéktalanul áttenni köteles, de egyuttal köteles a nem magáninditványra üldözendő büncselekményeket *hivatalból nyomozni*, a büncselekmény nyomainak épségben tartása, a tényállás felderitése, a tettesek, részesek elszökésének, elrejtőzésének megakadályozására szükséges intézkedéseket megtenni.[33]

A nyomozó rendőrhatóság a bűnvádi eljárás szabályai (X. és XIII. fej.) szerint, *megidézhet és eskü kivétele nélkül kihallgathat mindenkit*, kitől a kideritendő tények iránt felvilágositást vár; joga van megtiltani a nyomozás szinhelyén levőknek az azonnali *távozást*, vagy utasithatja őket, hogy a nyomozás befejezéseig a szomszédházban, vagy helyiségben tartózkodjanak; a ki e tilalmat vagy rendelkezést megszegi, vagy az eljárást szándékosan zavarja, a hatóság intézkedéseinek ellenszegül, letartóztatható, de fogvatartása 24 óránál tovább nem tarthat; ha pedig a nyomozás előbb befejeztetik, a letartóztatást azonnal meg kell szüntetni.

Sürgős szükség esetén, a nyomozó rendőrhatóság tárgyak *lefoglalását, személymotozást, szemlét, házkutatást, söt előzetes letartóztatást is elrendelhet és foganatosithat*; ezen intézkedései ellen az ügyben illetékes elsőfoku biróságnál *előterjesztéssel* élhetni. Tanuk megesketését, azoknak vagy szakértőknek megbüntetését, azoknak vallomásra vagy nyilatkozatra kényszeritését, a lefoglalandó tárgy kiadására szoritást, postai küldemény *felbontását* a rendőrhatóság sürgős esetekben sem rendelheti el, hanem azok iránt csak inditványt tehet a vizsgálóbirónál, illetve járásbirónál.

A nyomozás megszüntetését vagy befejezését a hivatalból üldözendő büneseteknél a kir. ügyészség, főmagánvád esetén a nyomozást vezető *rendőrhatóság* főnöke rendeli el.[34]

[32] Kinek ellenőrzése alatt a nyomozást teljesitik. A ministerium rendeletileg állapitja meg, mely rendőrhatóságok és közegek vannak a kir. ügyész közvetlen rendelkezésének alávetve és melyekkel érintkezik megkeresés utján. Bünv. elj. 85. §. 1899. évi 15,637. sz. ig. min. rend. és 1899. évi 130,000. sz. belügymin. utasitás. 9. §-a.

[33] Magáninditványi büneseteknél a nyomozás teljesitése a rendőrhatóságnál kérhető, mely annak teljesitése vagy megtagadása felett indokoltan határoz. E határozat ellen perorvoslatnak helye nincs. 99. §. U. o.

[34] Az idézés zárt idéző levéllel történik. *Elővezetési parancsot kell kiadni*: 1. ha az előzetes letartóztatás valamely oka fenforog; 2. ha a szabályszerüleg

132. §. A rendőri fegyveres erő szolgálata, különösen az elfogás, bilincsalkalmazás, bekisérés és fegyverhasználat joga.

A fővárosi rendőri törvény és ahhoz kiadott végrehajtási utasitások, továbbá az 1899. évi deczember hóban kiadott *magyar kir. csendőrségi szolgálati utasitás a* bünnyomozási szolgálatra nézve

megidézett terhelt nem jelent meg, elmaradását kellőleg ki nem menté és megjelenése még szükséges. A parancs mindig irásban adandó. A csendőrség vagy fegyveres erő tényleges szolgálatban álló tagja ellen elővezetési parancs nem bocsátható ki, hanem elővezetése felebbvaló hatósági utján kérendő.

A nyomozási *kihallgatásnak* minden terheltre külön élőszóval, szükség esetén tolmács segélyével kell történnie, ha a terhelt kéri vagy a rendőrhatóság szükségesnek találja, a kihallgatás két birósági tanu jelenlétében teljesitendő. A kihallgatás módját részletesen a bünv. törv. 132—140. §-ai szabályozzák.

Előzetes (nyomozási) letartóztatás, melyet rendőrhatóság csak sürgősség esetén eszközölhet, elrendelhető: 1. *tettenkapás* esetén, ha a tettenkapott kiléte azonnal meg nem állapitható; 2. ha a terhelt megszökött, elrejtőzött és utóbb a hatóságnál önként nem jelentkezett; ha bizonyiték van rá, hogy szökési készületeket tett, végre, ha megszökésétől alaposan tartani lehet, továbbá, ha állandó tartózkodó helye, vagy rendes keresetforrása nincs, vagy mert ismeretlen és magát igazolni nem tudja, vagy mert *az alkalmazandó büntetés előreláthatólag nagy lesz;* 3. ha bizonyiték forog fenn, hogy a terhelt tettestársát, részest, orgazdát, bünpártolót vagy tanut, hamis vallomásra, igaz vallomás megtagadására, szakértőt hamis véleményadásra birni vagy a bün nyomait megsemmisiteni, megváltoztatni vagy elrejteni törekszik; 4. ha a terhelt nem magyar honos és alaposan feltehető, hogy szabadon hagyása esetén a hatóság idézésére megjelenni nem fog; 5. ha a terhelt az ellene inditott eljárás alatt ujabb büntettet vagy vétséget követett el, vagy ha bizonyiték van arra, hogy a megkisérlett büntény vagy vétség végrehajtásával, vagy azzal fenyegetődzött, hogy ujabb büntettet vagy vétséget fog elkövetni.

Az előzetes letartóztatás katonai hatóság alá tartozó egyén ellen csak felebbvaló hatósága utján foganatositható. Az előzetes letartóztatást a rendőrhatóság is mindig irásban rendeli el.

A letartóztatott azonnal, de legkésőbb *24 óra alatt* kihallgatandó, a kihallgatás után, ha a további letartóztatásra ok nincs, a terhelt azonnal szabadlábra helyezendő, ellenesetben *a kihallgatás után azonnal, de legkésőbb 48 óra alatt a vizsgálóbiróhoz,* illetve járásbirósághoz átkisérendő. Az előzetes letartóztatást a bünv. elj. 141—147. §§. részletesen szabályozzák.

Itt emlitendő, hogy a tettenkapás esetén a tettest *bárki elfoghatja,* de köteles azonnal a legközelebbi birói vagy rendőrhatósághoz, kir. ügyészséghez kisérni; a rendőrhatóság az ügyészt erről legkésőbb 24 óra alatt értesiteni köteles.

Bármely közhatóság, közhivatalnok, közeg letartóztathatja azt, ki ellen, *hivatalos értesülés* szerint, elfogatási parancs vagy *nyomozó levél van kiadva* és köteles azonnal a legközelebbi járásbiróság, ügyészség vagy rendőrhatóságnak átadni. Nyomozó levél kiadásának csak büntény nyel alaposan terhelt ellen van helye; kibocsátására csak a vádtanács, sürgős esetekben a vizsgálóbiró,

pedig a büntető perrendtartás mellett az előző szakaszban érintett nyomozási utasitás (1899. évi 130.000 sz. b. ü. m. r. III. fej.) képezik a fegyveres rendőrközegek szolgálati jogának főforrásait. Ezeknek kiválóbb érdekü határozmányait a következőkben foglaljuk össze:

illetékes; ismeretlen helyen tartozkodó, vétséggel vádolt egyénre csak körözésnek van helye, mely a hatóságokhoz intézett megkeresés, a büntető biróságnak a vádlott tartózkodásáról való értesitése iránt. (470. §.)

Az elkobzandó vagy bizonyitásra felhasználható és ezért birói őrizet alá veendő tárgyak lefoglalását a rendőrhatóság *irásban* köteles elrendelni; az erre okul szolgáló körülményeket és az eljárást a bünvádi törvény 169—173. és 177—179. §-ai szabályozzák. A lefoglalás foganatositásánál akkor is közreműködhet a rendőrség, ha az biróság rendelése.

Házkutatást és személymotozást sürgősség esetén a rendőrhatóság — irásban — elrendelhet, a biróság az általa elrendelt házkutatást vagy személymotozást — *szükség esetén — a rendőrhatóságokkal és közegekkel foganatosittathatja.*

Büntett vagy nem csupán pénzbüntetéssel büntetendő vétség gyanujával terheltnek *háza, lakása, helyiségei átkutathatók,* ha alaposan feltehető, hogy ez a tettes, részes kézrekeritésére vagy bizonyitékokra vezet. Mások háza, lakása, helyiségei átkutathatók, ha a büncselekményt ott követték el, ha a terhelt üldözés közben oda menekült vagy ott fogták el; ha nyomatékos tények valószinüvé teszik, hogy ott a tettes, vagy részes, vagy bizonyitékok megtalálhatók, vagy ha a ház, lakás, helyiség birlalója rendőri felügyelet alatt áll. Korcsmák csárdák, kéjházak és azon *nyilvános* vagy a közönségnek nyitva álló helyiségek, melyekben tiltott szerencsejátékot üznek, vagy melyek büntettesek rendszerinti rejtekhelyéül szolgálnak, *kihágás esetén is, birói határozat nélkül, bármikor átvizsgálhatók.* Rendőrközeg, hatósági rendelet *nélkül* csak tettenkapás esetén, továbbá akkor tarthat házkutatást, ha megszökött fogoly kézrekeritése végett szükséges, ha segélykiáltásra jelent meg, ha a házzal vagy helyiséggel rendelkező kivánja, ha az utóbbi rendőri felügyelet alatt áll, vagy a hatóság előtt, mint szokásos büntettes ismeretes, vagy elővezettetése, illetőleg letartóztatása elrendelve van.

Személymotozás foganatositható az ellen, kit büntett vagy fogházbüntetéssel büntetendő vétség nyomatékos gyanuja terhel, vagy ki minden valószinüség szerint bizonyságul szolgáló tárgyat rejteget magánál. A terhelt hozzátartozói ellen ez alapokon is csak akkor, ha őket részesség, orgazdaság, bünpártolás nyomatékos gyanuja terheli.

A házkutatás és személymotozás foganatositási módját, idejét a bünv. törv. 180—182. és 188—190. §§. szabályozzák.

A hatósági tagok és közegek birósági tanuk, a lefoglalás, házkutatás, személymotozás alkalmával szerzett tudomást csak az eljárás céljaira használhatják, közölhetik; más tekintetben az reájok nézve hivatali titok. (U. o. 191. §.)

A nyomozó rendőrhatóság által eszközölhető tanuidézést, kihallgatást szemletartást, szakértők meghallgatását a bünvádi eljárás XIII. és XIV. feje-

I. A csendőrség szolgálati teendői *rendesek*, melyeket teljesiteni köteles a nélkül, hogy valamely hatóság részéről külön felhivásra volna szükség, olyanok, *melyeket csakis hatósági felhivásra teljesit*, az utóbbiakhoz tartozik a segélyszolgálat (assistentia) is, valamint a foglyok kisérése. A rendes szolgálatot[35] saját szolgálati utasitásai és elöljárói parancsai szerint önállóan teljesiti. (1899. Csendőrs. szolg. utasitás 27—28. §§.) A felhivás folytán végzendő teendők kivitelére mindenekelőtt az *adott utmutatás*, különben az általános szolgálati szabályok irányadók.

A közbiztonsági rendészet hatóságainak a csendőrségi őrsök rendelkezésükre állanak; az azok által irásban vagy ha a késedelemben veszély van, szóval kiadott felhivásoknak eleget tenni tartoznak a *nélkül, hogy megbirálásukba bocsájtkozhatnának.* A felhivás tartalmáért az azt kiadó hatóság felelős.

Ha a csendőri szolgálat polgári hivatalnok vezetése alatt történik, a csendőrök azt rendelkezései kivitelében támogatni és személyét megvédeni kötelesek. A közigazg. hatóságok székhelyén levő őrsparancsnok a főispánnál, illetve a hatóság fejénél gyakorta köteles megjelenni netáni felhivásai átvétele végett és jelentést tenni körletének közbiztonsági viszonyairól.[36]

A csendőr szolgálatilag rendszerint csak akkor léphet föl, ha felfegyverkezve van. A belügyminister elvi jelentőségü határozatai szerint,[37] rendőrnek vagy rendőrtisztviselőnek, ha *szolgálati* pihenésben, vagy nem hivatalos eljárásban van is, rendőri kötelessége feled, ha rendőri beavatkozást igénylő eset áll elő és ilyenkor bekisérésre is jogosult. —

...ben (192—253. §-ai) szabályozza. A rendőrhatóság mégis itt a törv. 98. §-a ...ol kivett actusokat nem eszközölheti. Egyébként ide vonatkozólag is fennáll a ...felek joga, hogy a birósághoz a rendőrhatósági intézkedések ellen előterjesztéssel fordulnak. A nyomozás teljesitésére részletes utasitásokat ad a rendőrhatóságoknak és rendőrközegeknek az idézett 1899. évi 130,000. sz. b. ü. m. rendelet. Ez utasitás III. fejezete *szabályozza azon eseteket is, melyekben a ...közegek hatósági utasitás nélkül* nyomozási cselekményeket teljesithetnek, különösen *elfogást, előállitást*, bekisérést, tárgyak őrizet alá vételét, házkutatást, személymotozást. (175—204. §§.)

[35] E rendes szolgálat főkép az illető körletnek járőrökkel való éjjeli és nappali átportyázása által tejesitendő.

[36] A szerv. utasitás 6. §-a sorolja fel azon hatóságokat és hivatalokat, ...intézeteket, melyek a csendőrség szolgálatát, segédletét, közvetlenül, vagy a közig. hatóság közvetitésével igénybe vehetik.

[37] 1885. évi 8097. és 1888. évi és 294. sz. hat.

A csendőr, midőn a törvényes megtorlás czéljából szolgálatilag fellép, az illetőket a „törvény“ nevében köteles megszólitani.

A szolgálatban levő csendőr felhivásának *mindenki, legyen az polgári vagy katonai személy, utólagos panaszlási jogának fenntartása mellett engedelmeskedni tartozik.* (Szerv. ut. 9. §.)[38]

A csendőr szolgálata teljesitésében jogosult mindennemü közszolgálatban álló közegeknek *támogatását* igénybevenni.[39]

Az elfogatás és elővezetés.

A) A csendőr (járőr) *elfogatást és elővezetést tartozik foganatositani,* ha az illetékes ügyészségi vagy birósági személy vagy rendőrhatóság által (kivéve a kis- vagy nagyközségi előljáróságokat) erre felhivatott vagy előljáró parancsnoksága által erre utasittatott.

Külön felhivás, megkeresés, illetve utasitás nélkül is köteles a járőr elfogni:

I. a ki *ellen előzetes letartóztatás,* vagy *vizsgálati fogság* van elrendelve, vagy a ki ellen *nyomozó levél* vagy *elfogatási parancs* van kibocsátva;

II. a ki büntetésének töltése közben valamely letartóztatási helyről megszökött;

III. a ki jogerős itélettel kiutasitva vagy kitiltva van s ezen tilalmat a rendőri hatóság engedélye nélkül megszegi;

IV. a ki a biróság által valamely helyen való tartózkodásra utasittatott, vagy valamely helyen való tartózkodástól eltiltatott és ezen rendelkezést, illetve tilalmat megszegte;

V. a ki tettenkapatik.

Tettenkapásnak tekintendő: 1. ha a csendőr vagy másvalaki a tettest, vagy a részest a bűncselekményen rajtaéri; 2. ha a csendőr vagy másvalaki, mint szemtanu vagy szemtanu által figyelmeztetve, a tettest vagy részest azonnal a bűncselekmény elkövetése után elfogta vagy üzőbe vette. Vétség esetében azonban a tettenérés csak akkor ok az elfogásra, ha szabadságvesztés-büntetéssel büntetendő

[38] A csendőr szolgálata alatt ugyanoly jogokkal bir, minőkkel a katonaőrök és mint hatósági közeg, magasabb büntetőjogi védelemben részesül. Ha a csendőrt tettleges katona sérti meg, ugy büntetendő (hadiczikk IV.), mintha katonaőrt sértett volna meg.

[39] A csendőr a büntettesek üldözése közben Austria és a társországok határát átlépheti. A szolg. utasitás 35. §. Folytonos üldözés közben a budapesti rendőrség hatásköre területét szintén átlépheti. 1881: XXI. t.-cz. Saját rendőrséggel biró város területén való üldözés iránt az 1882: X. t.-cz. irányadó.

vétségről van szó és a tettes kiléte meg nem állapitható. Ha a vétségen ért tettesnek kiléte ismeretes, ő csak az alábbi VI. *a—i)* pontok alatt foglalt feltételek egyikének fennforgása esetében fogható el;

VI. ha a késedelem veszélylyel jár, azon bűntett vagy szabadságvesztéssel büntetendő vétség elkövetésével nyomatékosan gyanusitott egyént: *a)* a ki gyilkossággal, emberöléssel, rablással, betöréses lopással, gyujtogatással vagy más hasonló sulyos bűntettel terheltetik; *b)* a ki a bűncselekmény elkövetése után megszökött vagy megszökési előkészületeket tesz, vagy a ki elrejtőzött; *c)* a ki azon éretik, hogy bűnjelt elrejteni, megsemmisiteni vagy magától eldobni igyekszik, vagy a ki a büncselekmény nyomait megsemmisiteni, megváltoztatni törekszik, vagy ki tettestársát, részesét, az orgazdát, bünpártolót vagy mást a bűncselekményre vonatkozólag hamis vallomástételre birni igyekszik; *d)* a ki a megkisérlett büntetendő cselekményt befejezni akarja, vagy azzal fenyegetődzik, hogy azt végrehajtja, vagy hogy más büntetendő cselekményt követ el s a bűncselekmény elkövetését vagy folytatását másképen megakadályozni nem lehet; *e)* a ki csavargó és rendes foglalkozással nem bir; *f)* ki rovott előéletü vagy a csendőrség előtt szokásos bűntettesként ismeretes, vagy rendőri felügyelet alatt áll; *g)* a ki kilétét és személyazonosságát igazolni nem képes, vagy az igazolást megtagadja; *h)* a ki a csendőrt hivatalos eljárása közben bántalmazza vagy veszélyesen fenyegeti; *i)* a ki oly természetü bűncselekményt követ el, mely közbotrányt okoz és az előidézett rendetlenséget vagy rendzavarást csak a tettes vagy részes elfogatásával lehet megszüntetni;

VII. *kihágás* esetében csak azt a *tettenkapottat* foghatja el a járőr: 1. ki oly természetü kihágáson éretik tetten, mely közbotrányt okoz, vagy ha az előidézett rendetlenség, esetleg rendzavarás csak a tettes elfogatásával szüntethető meg; 2. ki a kihágást a csendőrség részéről történt megintés után is folytatja; 3. a ki a járőrnek ellenszegül, vagy azt bántalmazza; 4. ki magát a járőr felszólitására igazolni nem képes, vagy az igazolást megtagadja;

VIII. végül elfoghatók a járőr által mindazok: 1. kik tiltott mesterséggel vagy tiltott játékkal foglalkoznak; 2. olyanok, kik csoportosan csavarognak és ölésre, testisértésre vagy lopásra alkalmas eszközökkel vannak ellátva; 3. házalók, kik házalási engedélylyel nem birnak; 4. kik éjjel, gyanut ébresztő körülmények között és oly eszközök birtokában találtatnak, melyek bűncselekmény el-

követésére alkalmasak; végül 5. kiknél oly tárgyak vannak, a melyek törvényszerü birhatása vagy használata iránt alapos kétség vagy gyanu forog fenn. A fentebb III. és IV. alatt emlitett esetekben, az V. pontnak, a VI. pont *b), c), d), e), f), g)* és *i)* betüinek azon eseteiben, a melyekben az illető csak vétséggel terheltetik, a VII. pont 1—5. számainak eseteiben, az illetők elfogása helyett csak „elővezetés" (37. §.) alkalmazandó, ha formaszerü elfogás nélkül megszökéstől, a büncselekmény nyomainak megsemmisitésétől, összebeszéléstől, vagy az eljárás czéljának más módon való meghiusitásától tartani alapos ok nincsen;

IX. *elővezethetők* a csendőrségi utasitás több helyén ilyenekül megjelölt egyéneken kivül azok az egyének is, kiknek elfogására elegendő ok ugyan nincsen, kik azonban *gyanus körülmények miatt* a közbiztonságra nézve *veszélyeseknek* látszanak, nevezetesen: *a)* idegen illetőségü, csavargó koldusok, vagy engedély nélkül adományokat gyüjtő egyének; *b)* oly egyének, kik szolgálat vagy munkakeresés ürügye alatt csavarognak a nélkül, hogy munkát vállalnának; *c)* bohóczok és mindennemü mutatványosok, utczai vagy korcsmai zenészek, kik előadási engedélylyel nem birnak, vagy az engedélyt áthágják és magukat rendetlenül viselik vagy kihágást követnek el; *d)* hamis vagy gyanus utlevéllel vagy igazolványnyal ellátott, vagy oly egyének, kik a hatóság félrevezetése vagy zsarolás czéljából álneveket használnak, vagy más hamis körülményeket adnak elő, vagy ugyanazon czélból álruhában vagy más módon átalakulva jelennek meg; *e)* kik jogosulatlanul katonai vagy közhivatalnoki egyenruhát viselnek; *f)* kik az *a)*-tól *e)*-ig felsorolt egyéneknek üzletszerüleg lakást adnak, vagy azoknak felfedezését, elfogását vagy elővezetését meghiusitani igyekeznek; *g)* kik másokat csavargásra, koldulásra buzditanak vagy arra tanitanak, vagy a koldulás eredményében részt vesznek; *h)* a ki a csendőrt szolgálata közben többek előtt durván és lealacsonyitólag szidalmazza vagy sértegeti és evvel ismételt figyelmeztetés daczára fel nem hagy.

Az *elfogás* a „törvény nevében foglyom" szavak használatával, lehetőleg lárma és feltünés elkerülésével foganatositandó. kényszereszközök csak annyiban alkalmazhatók, a mennyiben az elfogás és bekisérés a nélkül lehetetlen.

Az *elővezetés* tulajdonképi *elfogás* nélkül, az elővezetendő lehető kimélésével, de mégis annak *őrizetbevétele* mellett foganatositandó. Elfogás és elővezetés között tehát szigoruan különböztetn

kell. Az elővezetendőt nem szabad megbilincselni, megszökése esetén ellene nem szabad fegyvert használni, az is megengedhető neki, hogy a csendőrrel együtt saját költségén kocsit, vasutat vagy hajót vegyen igénybe. Ha az elővezetendő ellenszegül vagy az elővezetést meghiusitani törekszik, vagy az elővezetés alatt más oly körülmény állana be, mely az elfogást indokolja, akkor az „elfogás“ foganatositandó. (Szolg. ut. 37. §.)

Az elfogott vagy elővezetendő egyén *mielőbb* adandó *át az illető hatóságnak és semmi szin alatt sem tartható az elővezetés vagy elfogás czéljából történt* őrizetbe *vételtől számitandó 24 órán túl* a csendőrség őrizetében.[40]

B) A csendőrség kötelékéhez nem tartozó más rendőri közegek *bűnnyomozási* eljárásukban ugyancsak a fentebb idézett csendőrs. szolgálati utasitás 117. §-a I—VII. pontjaiban foglalt szabályok szerint jogositvák elfogásra és bekisérésre hatóságuk külön utasitása nélkül. (B. ü. min. 1899. 130.000. sz. utasitás 183. §-a.) Az ezek által elfogott egyén *azonnal* a felettes rendőri hatóság elé állitandó.

C) A budapesti államrendőrségről szóló 1881 : XXI. t.-czikk rendeli, hogy mindenki köteles az egyenruhás vagy magát igazoló titkos (polgári) rendőrnek a törvény nevében hozzáintézett felszólitására a rendőrség legközelebbi hivatalos helyiségeiben megjelenni; ki a felszólitásnak nem engedelmeskedik, *elővezetendő.* Ha verekedés vagy csődület alkalmával bűntény vagy sulyosabb vétség követtetik el, a rendőrközeg mindazokat bekisérheti, a kik abban részt vettek vagy a részvétellel alaposan gyanusithatók. *Bekisérhetők* a kihágást elkövetők is, *a)* ha a kihágást a rendőrközeg *megintése után is folytatják; b)* ha a kihágás közbotrányt okozott, vagy az előidézett csend- vagy rendzavarás *csak a tettes elfogásával szüntethető meg;* c) ha az illető a hivatalosan eljáró rendőrnek *tettleg* ellenszegül vagy azt bántalmazza; *d)* ha a kihágó vagy a kihágás gyanujával alaposan terhelt egyén a rendőr felhivására *nevét vagy lakását be nem* mondja; *e)* ha a rendőrségi területről kiutasitott egyén oda a tilalom daczára visszajön.

Koldusok feltétlenül, csavargók, rendes foglalkozás nélkül levő vagy a közbiztonságra veszélyesnek ismert egyének gyanus kö-

[40] Csendőrs. ut. 117. §. A csendőrség saját kezdeményezéséből elfogottak vagy elővezetendők az őrsparancsnoksághoz kisérendők; kikérdezésük az őrsparancsnok által a szolg. utasitás 53. §-a szerint történik. Az előzetesen letartóztatottak élelmezése tárgyában l. az 1900. évi 1044. sz. b. ü. m. r.

rülmények *között bármikor*, de különösen éjjel, — járókelő alakosok, mutatványosok, korcsmazenészek és énekesek stb., habár engedélyük van is, bárminő kihágás esetén, rögtön bekisérhetők.[41]

Bekisérhetők *általán* oly egyének, kik éjjel, *gyanut ébresztő körülmények között és oly eszközök birtokában találtatnak, melyek közönségesen bűntettek elkövetésénél használtatnak.*

A bekisért egyén azonnal, ha pedig a bekisérés éjjel történt, másnap reggel kihallgatandó. Éjjeli bekisérésnél, ha a letartóztatott az őrhelyen biztositékot ad az iránt, hogy reggel megjelenik, az őrség vezetője által szabadon bocsájtható.

II. Bilincsalkalmazás.

A bilincsalkalmazásra nézve a Csendőrségi szolgálati utasitás és a nyomozó rendőrhatóságok és közegek számára kiadott belügyministeri többször idézett utasitás rendelkezik.[42]

Az *elfogott* egyén ellen bilincs csak akkor alkalmazható: *a)* ha ellenállása máskép meg nem törhető, illetőleg rakonczátlan magaviselete máskép meg nem fékezhető; *b)* ha a csendőr ellen erőszakos támadást intézett vagy ilyennel veszélyesen fenyegetődzött; *c)* ha szökéstől vagy a fogolynak mások általi kiszabaditásától tartani lehet és ez máskép meg nem akadályozható; *d)* ha lelkiállapota miatt saját magának vagy másnak biztonságára szüksé-

[41] A törvény 19. §-ában a bekisérhetőkül általánosságban emlitett osztályokba tartozókul *különösen* megjelölvék a következők: *a)* csavargó koldusok, kik illetőségi helyüket elhagyva, engedély nélkül alamizsnát gyüjtenek; *b)* kik munka vagy szolgálat keresés ürügye alatt csavarognak a nélkül, hogy munkát vállalnának; *c)* engedély nélküli vagy az engedélyt tulhágó házalók; *d)* bohóczok, mutatványosok, utczai vagy korcsmai zenészek, ha engedélyük nincs vagy azt áthágják és magukat rendetlenül viselik; *e)* hamis utlevelekkel, igazolványokkal ellátott, továbbá oly egyének, kik a hatóság félrevezetése vagy zsarolás czéljából álneveket használnak, más hamis körülményeket adnak elő, álruhában vagy más módon átalakitva jelennek meg; *f)* kik oly tárgyakat hordanak, melyek törvényszerü birhatása iránt alapos kétség vagy gyanu forog fenn; *g)* tiltott mesterséggel vagy tilos játékokkal foglalkozók; *h)* kik csoportosan csavarognak, a lakosokat fenyegetik, vagy testi sértések vagy lopások elkövetésére alkalmas eszközökkel vannak ellátva; *i)* az elősorolt osztályokhoz tartozó egyéneknek üzletszerüleg lakást adnak, vagy azokat, mint szállásadók fel nem jelentik, vagy azok felidézését, elfogását meghiusitani igyekeznek; *j)* kik másokat csavargásra, koldulásra buzditanak, vagy a koldulás eredményében részt vesznek.

[42] Ugyanitt szó van a bilincsalkalmazás módjáról s arról, hogy a meg bilincselésről a hatóságnak jelentés teendő.

ges, hogy ártalmatlanná tétessék.[43] (Csendőrs. ut. 36. §-a, 1899. évi 130.000. sz. b. ü. m. r. 188. §-a.)

III. A fegyverhasználat joga.

A rendőrközeg támadás ellen védelmül és tettleges ellenszegülés legyőzésére kényszereszközöket alkalmazhat, végső szükség esetén pedig fegyverét is használhatja. (1881 : XXI. t.-cz.)

A szolgálatot tevő csendőr fegyverét használhatja azok ellen. *a)* kik őt *erőszakosan megsértik*, vagy támadással *veszélyesen* fenyegetik; *b)* ha a *tettenért* gonosztevő, vagy alapos gyanuval terhelt egyén, *felfegyverkezve lévén*, az előzetes felszólitás daczára magát meg nem adja vagy esetleg védett helyzetéből eljönni vonakodik; *c)* a ki figyelmeztető utasitásainak, őt szolgálata teljesitésében meggátlandó, tettleg ellenszegül; *d)* ki mint *veszélyes gonosztevő* a csendőrség által *letartóztatandó* és bár erőszakos ellenállás nélkül, de a megállitásra czélzó fenyegető rákiáltás daczára elfut, ha visszatartóztatására más mód nincs; *e)* ki háboru vagy ostromállapot idején magát gyanussá teszi és a felhivásra kielégitő választ nem adván, elfut. (Szervez. ut. 11. §.)

A fegyverhasználat minden tulhágásáért a csendőr szigoru felelősség alá vonatik.

Ha a fegyverhasználat folytán az ellenszegülőnek halála, sulyos testi sértés következik, nemkülönben a fegyverhasználat fontosabb eseteiben a tényálladék *hadbiróilag*, a kevésbbé fontos ese-

[43] A bilincs, mint elővigyázati eszköz alkalmazásáról rendelkezett az 1871: LII. törvényczikk 5. §-a alapján kiadott 1872. évi 2082. sz. b. ü. m. r.

[44] A szolg. utasitás 64. §-a szerint a fegyverhasználat előtt, ha van idő, enyhébb eszközöket kell alkalmazni; ha a viszonyok engedik, előbb a kevéssé veszélyes fegyver alkalmazandó; ellenszegüléseknél arra kell törekedni, hogy az illető ellenállásra, megszökésre képtelenné legyen; a fegyver használatánál ártatlanok veszélyeztetését lehetőleg kerülni kell; ha az ellenszegülő megsebesül, a csendőr köteles lehetőleg azonnal gondoskodni az illetőnek orvosi ápoltatásáról.

A fegyverhasználat módjáról részletesebben szól a szolg. utasitás 65. §-a; a 66. §. pedig kimeritőleg *magyarázza* a szervezeti utasitásnak a fegyverhasználatára vonatkozó 11. §-át.

A nyomozó rendőrközegek részére kiadott 1889. évi 130,000 sz. belügymin. utasitás annyit mond: „Ha a bekisérendő által a rendőri közeg élete és testi épsége oly komolyan támadtatik meg, vagy oly módon fenyegettetik, hogy a fenyegetés megvalósitásától alaposan tartani lehet és a rendőri közeg biztonsága máskép meg nem menthető, jogosult a rendőrközeg támadójával szemben fegyverét is használni, *de mindenkor csak a végső esetben és oly mértékben, a mennyi okvetlenül szükséges a veszély elháritására.* (190. §.)

tekben, vagy midőn a hadbiró akadályozva van, a polgári közigazgatási vagy birói hatósághoz intézendő megkeresés folytán ez által állapitandó meg. A megállapitásra vonatkozó iratok alapján a csendőrkerületi parancsnokságnál alakitandó bizottság határoz az iránt, vajjon a csendőr kötelességszerüleg járt-e el; ha kötelességszegés mondatik ki, a kerületi parancsnok, ha csak könnyü testi sértés forog fenn s általán, ha csekély fontosságu a fegyverhasználati eset — fegyelmileg intézkedik, máskülönben a haditörvényszéki vizsgálatot köteles elrendelni. *A belügyminister kivánatára ily ügyek megvizsgálása vegyes bizottság által* is eszközölhető..

A csendőrség szolgálati utasitás és a nyomozó rendőrhatóságok és közegek számára kiadott ministeri utasitás szerint a csendőrök, illetve rendőrök a meghatározott sürgős és halaszthatatlan esetekben (Szolg. ut. 120—126. §§., 1899. évi 130,000. sz. b. ü. m. rend. 195—203. §§.) a biróság, rendőrhatóság, illetve felettes parancsnokság rendelete nélkül is jogositvák, illetve kötelezvék *bizonyos tárgyak őrizet alá vételére, elkobzására, házkutatásra és személymotozásra.* Sohasem jogosult azonban hatósági *utasitás nélkül* a rendőrközeg *másnak* szóló leveleket vagy zárt postaküldeményeket *felbontani*, iratokat azok birtokosa akarata ellenére *átvizsgálni; nyomtatványokat, leveleket, táviratokat és egyéb postai vagy szállitó-intézeti küldeményeket* — kivéve, ha azokat házkutatás vagy személymotozáskor veszi őrizetbe — *lefoglalni.*[45]

Népgyülekezések, csődülések esetén a csendőrség a rendőrhatóság különös utasitásai szerint jár el; ha közbelépni kénytelenittetik, mindenekelőtt a törvény nevében és a különben bekövetkezhető fegyverhasználatra és egyéb következményekre való gyelmeztetéssel a tömeget szétosztásra hivja fel s ha ez sikertelen marad, erőhatalommal eszközli a szétoszlást s a főtényezőket lehetőleg letartóztatván, a hatóságnak adja át.[46]

[45] Csendőrs. szolg. ut. 127—129. §§. 1899. évi 130,000. sz. b. ü. m. r. 197—199. §§.

[46] Csendőrs. szolg. utasitás 68. §. A csendőri karhatalmat vezénylő csendőrtisztre ugyanazon szabályok irányadók, mint a katonai karhatalmat vezénylő honvédtisztekre. L. a következő szakaszt a katonai karhatalomról.

Az 1906. évi 40.192. sz. b. ü. min. rend. kijelentése szerint a főispán nem veheti igénybe a csendőrségi karhatalmat.

133. §. A katonaság mint rendőri fegyveres erő.

A védtörvény és honvédtörvény (1889 : VI., 1890 : V. t.-cz.) szerint a közös hadsereg, valamint a honvédségnek is, főrendeltetése a külellenség elleni honvédelem mellett, a belrend és biztonság fenntartása; tehát e véderő szervezetek rendőri feladatot is teljesitenek. Kétféle a katonaság rendőri működése, t. i. a *tulajdonképeni rendőrséget pótló, kiegészitő*, rendszeres és folytonos őrszolgálat, mely különösen katonai czélu vagy más állami épületek, raktárak, hivatalok, müvek stb. biztonságára szolgál; továbbá a rendkivüli segédkezés (Assistenz) oly alkalmaknál, illetve körülmények között, a midőn a közrend fenntartására vagy helyreállitására a rendőrség elégtelennek látszik, vagy bizonyul.

A katonai őrségek szolgálatának, valamint a katonaság karhatalmi működésének szabályai a katonai szolgálati szabályzatban foglaltatnak; a katonai karhatalom *igénybevételét és alkalmazását* a polgári hatóság által, az 1896. évi 6707. eln. sz. honvédelmi ministeri rendelet[47] szabályozza, de erre vonatkozólag a fővárosi rendőrségi törvény is tartalmaz néhány határozmányt. Az idézett rendelet főszabályai a következők:

Ha a közrend és béke fenntartására a polgári hatóságok rendelkezésére álló rendőri fegyveres erő nem elegendő és ha a belügyminister által elrendelhető csendőrségi összpontositás is elégtelennek bizonyulna, igénybevehető a katonai karhatalom, melyet rendszerint a *közös hadsereg* (esetleg haditengerészet) ad; a honvédség csak akkor, ha helyben vagy közelben közös csapatok épen nem, vagy nem elegendő erőben állanak rendelkezésre.

Ha a késedelem veszélylyel nem jár, illetve ha a karhatalom szüksége előrelátható, annak kirendelése csakis a belügyminister (Horvátországban az orsz. kormány) megkeresésére az illetékes *hadtestparancsnokot*, a honvédségből a *honv. ministert* illeti, mindazáltal az állomás szolgálati körletében, az *állomásparancsnok*[48] is jogosult karhatalmi segédletet kirendelni, a szolgálati körleten kivül csak akkor, ha ezáltal a helyőrség aggasztóan meg nem gyengül és ahhoz a felsőbb hatóságtól függő menetintézkedések nem szükségesek.

Sürgős esetekben a közigazgatási tisztviselő vagy *közeg ala-*

[47] E rend. az 1887. évi január 16-án kelt rendeletnek helyébe lépett.

[48] Vegyes helyőrségben a közös hadseregbeli, tisztán honvéd helyőrségnél, a honvédségi állomásparancsnok.

pos kérelmére, jogában áll a csapat- vagy laktanya-parancsnoknak helyőrségi vagy laktanyai ügyeletes tisztnek, az állomáshelyen, a neki alárendelt készültségből karhatalmat saját felelősségére kirendelni.

Ha a késedelem veszélylyel nem jár, a következő hatóságok jogositvák a karhatalom kirendelését *kérni: a)* a m. kir. ministerek; *b)* főügyészségek és kir. ügyészségek vezetői; *c)* kir. törvényszékek és kir. járásbiróságok vezetői; *d)* fiumei kir. kormányzó; *e)* országos képviselőválasztási elnök a választás alatt; *f)* alispánok, törvényhatósági városok polgármesterei, vagy azok helyettesei; *g)* a m. kir. kerületi csendőrparancsnokok; *h)* a budapesti főkapitány vagy helyettese; *i)* posta- és távirdaigazgatóságok, pénzügyigazgatóságok vezetői vagy ezek helyettesei; *j)* m. kir. dohánygyárak igazgatói vagy azok helyettesei.[49]

Ha a késedelemben veszély van, a katonai karhatalom kirendeléseért a helyben levő vagy legközelebb fekvő helyőrség parancsnokához fordulhatnak az előbb elsorolt hatóságokon kivül még a következő hatóságok és hatósági közegek:

1. A kir. törvényszéki vizsgálóbirák vagy helyetteseik, járásbiróságok vizsgálatot teljesitő birái, országos fegyintézetek, ker. börtönök, kir. közvetitő-intézetek és a gyüjtő-fogházak igazgatói; 2. főszolgabirák vagy helyetteseik, községi birák vagy helyetteseik a jegyzővel vagy körjegyzővel együttesen; 3. szárnyparancsnokságok csendőrtisztei és *minden szolgálatban levő csendőr;* 4. az állategészségügyi és a vizjogi törvény alapján kiküldött kormánybiztosok, illetőleg árvédelmi ministeri biztosok; 5. vesztegintézetek, országos közintézetek, műtárlatok, muzeumok igazgatói vagy azok helyettesei; 6. m. kir. pénzügyőrségi központi főfelügyelők, felügyelők, vám- és pénzügyőri felügyelők, pénzügyőri főbiztosok és biztosok, és szolgálat közben a pénzügyőri szakaszparancsnokok.

Sürgős esetek kivételével a katonai karhatalom iránti minden megkeresést irásba kell foglalni.[50]

A harhatalom alkalmazásánál elvül szolgál, hogy a csapatnak azon hatósági közegek *hivatalos ügyködésében,* melyhez kirendelve vannak, *közvetlenül résztvenni sohasem szabad. Rendőri ténykedésre a csapat vagy egyes tagjai semmi szin alatt nem alkal-*

[49] A rendelet a horvát-szlavon autonom hatóságokat, melyek az országos kormánynál karhatalmat kérhetnek és melyek sürgős esetekben a legközelebbi helyőrség parancsnokához közvetlenül fordulhatnak, külön felsorolja.

[50] A megkeresés tartalmát a rend. 4. pontja határozza meg.

mazhatók. A karhatalom gyanánt kirendelt csapattal csak a katonai parancsnok rendelkezik.

Ha fegyveres erőhatalom tényleges alkalmazása válik szükségessé, a hatóságok és közegek a csapatokkal való rendelkezésre semminemű befolyást nem gyakorolhatnak, hanem a katonai parancsnok, csupán katonai szempontból kiindulva intézkedik a csapatokkal.[51]

A fegyveres erőhatalom következő esetekben alkalmaztatik:

a) Zavargásoknál és lázongó mozgalmaknál a felhatalmazott hatósági személy határozott és indokolt kérelmére, ha a megelőző felhivások a törvényes állapot helyreállitására eredménytelenek maradtak és a *csapat parancsnoka ily közbelépés szükséges voltáról meg van győződve; b)* ha a csapat *tettleg* bántalmaztatik vagy fegyveresen megtámadtatik; vagy ha a tömeg fegyverekkel vagy egyéb erőszakra való eszközökkel ellenséges szándékkal nyomul a csapat ellen és attól lehet tartani, hogy ezáltal a csapat működő képessége megakadályoztatik, vagy tulságosan korlátoztatik. A fegyverhasználat előtt lehetőleg a „roham“, tüzelés előtt lehetőleg a „takarodás“ jel fuvandó.[52]

A karhatalomnak a helyőrségen kivüli élelmezésére és elhelyezésére a beszállásolási törvény határozmányai mérvadók.

A karhatalom költségeinek az egyesek, községek, törvényhatóságok által mily mérvben leendő viselése, megtéritése iránt a bel-

[51] *Képviselő-választásnál* azon alapelv mérvadó, hogy a választás megejtése általán és a választási jog korlátlan gyakorlása, minden választóra lehetségessé tétessék. A karhatalmat pártczélokra bármely irányban latba vetni nem szabad. A karhatalom igénybe vétele lehetőleg egy helyrajzi terv alapján történjék. Rend. 8. pont.

[52] Az 1881: XXI. t.-cz. azt mondja: A sorkatonaság vagy honvédség tényleges föllépése előtt, a rendőrség egyik megbizott s külső jel, nemzeti vállszalag által felismerhető tisztje, a veszélyes összecsoportosulás vagy lázadás helyén a zavargókat dobszó vagy harsona általi figyelmeztetés után, a törvény nevében békés szétoszlásra hangosan és azon hozzáadással hivja föl, hogy engedetlenség esetén a fegyveres erő rögtöni alkalmazása fog következni. A felhivás, a mennnyiben a körülmények engedik *még kétszer és utoljára ismételtetik.* E figyelmeztetések siker nélkül maradván, a rendőrtiszt a katonaság vezénylő parancsnokát felhivja, hogy a törvénynek erővel szerezzen foganatot. A parancsnok e felhivásra a katonai szabályok szerint intézkedik s érvényt szerezvén a törvénynek, helyreállitván a rendet, a *további* teendők iránti intézkedést ismét a polgári hatóságnak adja át.

ügyminister határoz; e határozat ellen a *közigazgatási biróság előtti eljárásnak van helye.* (1896 : XXVI. t.-cz. 37. §.)[53]

[53] A kihágásra vagy rendőrbiráskodásra vonatkozó jogszabályok a büntető eljárás jogának képezik kiegészitő részét. Hazai irodalmunkban is tulnyomólag a büntetőjogászok foglalkoznak azzal. Tekintettel erre, a közigazgatási hatóságok előtti kihágási biráskodási eljárást csak főbb határozmányaiban akarjuk itt érinteni.

I. *A közigazgatási hatóságok biráskodása alá tartoznak azon kihágások, a)* melyeket a bünvádi eljárás életbeléptetéséről szóló 1897: XXXIV. törvényczikk 19. §-a felsorol és mindazon kihágások, melyeket más törvények állapitanak meg és a közigazgatási hatóságok hatáskörébe utalnak; *b)* ministeri rendeletekben megállapitott kihágások, a mennyiben „*kifejezetten*" a járásbiróságok hatáskörébe nem utalja azokat a min. rendelet; *c)* a törvényhatósági és rendezett tanácsu városi szabályrendeletekben és a budapesti főkapitányság rendeleteiben megállapitott kihágások. *A c) pont alatti kihágásoknak nem áll jogukban az általuk statuált kihágásokra a kir. járásbiróságok hatáskörét megállapitani.* (1880. aug. 17. belügymin. rend.)

Az 1901: XX. törvényczikk értelmében: A közigazgatási hatóságok hatáskörébe utalt kihágási ügyekben (a jövedéki kihágásokat ide nem értve) a biráskodást a következő hatóságok gyakorolják: I. *fokon*: kis- és nagyközségekben a *főszolgabiró,* illetve *szolgabiró;* rendezett tanácsu és törvényhatósági városokban a *rendőrkapitány* vagy helyettese, ezek akadályoztatása esetén a tanács által megbizott tisztviselő; II-od *fokon*: kis- és nagyközségekben és rendezett tan. városokban az *alispán,* törvényhatósági városokban a *tanács;* III-ad fokon az *illető minister.*

Mezőrendőri és erdei kihágási ügyekben, ha a kárdij (1894: XII. törvényczikk 110. §.) 40 koronát meg nem halad, a feljelentés községi birónál is megtehető. Cselédügyi kihágások esetén is megtehető a feljelentés oly község birájánál, melynek elöljáróságát vagy biráját a megye, a belügyminister jóváhagyásával cselédügyekben elsőfoku hatósággal ruházta fel. Ily esetekben nagyközségekben a biró az elöljáróság egy tagjával és a jegyzővel vagy helyettesével, kisközségekben a biró az elöljáróság két tagjával itél. Ha a felek valamelyike a községi biróság itéletében meg nem nyugszik, a főszolgabiró előtt az eljárás ujrakezdésének van helye; az erre vonatkozó kérelmet a községi biróság itélete kihirdetésétől vagy kézbesitésétől számitott 15 nap alatt a községi birónál kell előterjeszteni. Ily ügyekben az *alispán végérvényesen* dönt.

Budapesten a rendőri biráskodást azon ügyekben, melyek a jelenleg fennálló törvények, rendeletek és szabályrendeletek szerint az államrendőrség hatáskörébe tartoznak, elsőfokon a kerületi kapitányság vezetője, ennek akadályoztatása esetén a belügyminister által megbizott tisztviselő gyakorolja, másodfokon a főkapitány vagy helyettese. A többi közigazgatási utra tartozó kihágásokban elsőfokon az illető *kerületi elöljáró,* másodfokon a *tanács.* Harmadfoku hatóság az illető minister.

Ujpesten és Rákospalotán azon kihágásokban, melyek a fővárosi államrendőrség hatáskörébe tartoznak, a rendőri biráskodást elsőfokon az illetékes ker. kapitányság vezetője, ennek akadályoztatása esetén a belügyminister által

megbizott tisztviselő, másodfokon a főkapitány vagy helyettese. — A közigazgatási hatóságok hatáskörébe utalt többi rendőri kihágások felett e két községben is a főszolgabiró, illetőleg szolgabiró, másodfokon az alispán, harmadfokon az illetékes minister itél.

III. A kihágási eljárás a közig. hatóságok előtt *ma még* az 1880. évi 38,547. sz. és ezt a *felebbvitel tekintetében módosító* 1890. évi 2608. sz. b. ü. m. rendelet szabályozza. A mennyiben egyes törvények az általuk megállapitott kihágásokra eltérőleg nem rendelkeznek, ma még ezen eljárás alkalmazandó. A rendelet szerint:

a kihágások miatt az eljárás mindig *hivatalból* inditandó; a hatóság a tényállást hivatalból köteles kideriteni. Külföldön elkövetett kihágás miatt büntetésnek nincs helye, kivételt állapit meg a védtörvény és ilyet czélzott a tengerészek rendtartásáról szóló 1897. évi törvényjavaslat; kihágás miatt kiadás nem engedélyezhető. Száz koronát tul nem haladó s a kihágásból származó kártéritési követelés iránt rendszerint a kihágási itéletben kell határozni. Az elsőfoku kihágási hatóság a másodfokuhoz a kihágási feljelentésekről, a másodfoku pedig a hozzákerült kihágási ügyekről a harmadfokuhoz havonta kimutatást tartozik felterjeszteni; a felebbvaló hatóság esetleg észrevételeit megteheti az egyes ügyekre. *Rendszerint* azon elsőfoku hatóság illetékes az eljárásra, melynek területén a kihágás elkövettetett. Az eljárásban a sértett fél meghatalmazott által képviseltetheti magát; a vádlott is jogosult védelmét meghatalmazottra bizni.

Az eljárás lehetőleg *sommás módon* eszközlendő s a lényeges relevans körülmények kideritésére szoritandó. *Előzetes vizsgálati eljárásnak nincs* helye. A szökevény vádlott ellen idézés helyett elővezetési parancs bocsátható ki. *Előzetes letartóztatásnak rendszerint nincs helye.* Alapos gyanuval terhelt egyének azonban elitéltetésük előtt letartóztathatók *a*) ha rendes lak- vagy tartózkodási helyet nem igazolnak, *b*) szökést kisérlettek meg vagy arra határozottan felismerhető előkészületeket tesznek. Az előzetes letartóztatás *48 órán tul nem terjedhet. A lefoglalandó bünjelek beszerzés végett, elkerülhetlen szükség esetén házkutatás és személymotozás is rendelhető el.*

Csak pénzbüntetéssel büntetendő kihágás esetén sem előzetes letartóztatás, sem elővezetésnek nincs helye. (Rend. 45. 8. és 1889. évi 11,766. sz. curiai határozat.)

A tárgyalás *szóbeli* és *nyilvános*. Itélet a kellő idézés daczára meg nem jelent vádlott *távollétében is hozandó*. A meg nem jelenő tanuk 100 koronáig *terjedhető birság terhe alatt ujra idézendők*, szükség esetén *elővezetendők*. A tárgyaló hatósági személy jogorvoslattal meg nem támadható határozattal elrendelheti a rend és hatóság iránti tisztelet ellen vétőknek a teremből kivezettetését és 200 koronáig terjedhető pénzbirsággal sujtását is.

Az elsőfoku hatóság itélete ellen, a mennyiben abban 4 koronát meg nem haladó pénzbüntetés mondatik ki, felebbezésnek nincs helye; kivéve, ha ugyanazon itéletben elzárás is van kiszabva, vagy bünjelek elkobzása elrendelve, vagy valamely foglalkozástól való eltiltás is kimondva van. A másodfoku itélet ellen csak akkor van további felebbezésnek helye, ha ez az elsőfoku itéletnek akár megváltoztatása, akár helybenhagyása mellett, 20 koronát meghaladó pénzbüntetést vagy elzárást állapitott meg, vagy ha ez itéletben bünjelek elkobzása vagy foglalkozástól eltiltása mondatott ki. (1890. évi 2068. sz. b. ü.

min. rendelet.) Lényeges eltérés van külön törvények által megállapitva egyes kihágásoknál a felebbezésre. A kihirdetés által közlött véghatározatok ellen a felebbezést azonnal kell bejelenteni és három nap alatt lehet irásban indokolni, kézbesités által közlött véghatározatok ellen pedig három nap alatt kell *beadni és indokolni*. A felebbezési határidő az összes közigazgatási hatóságokhoz tartozó rendőri kihágási ügyekben az 1901: XX. t.-czikk által nem szabályoztatott. A felebbezésnek halasztó hatálya van. A felebbviteli forum az alsóbbfoku itélet feloldása mellett uj tárgyalást és itélethozatalt is rendelhet el. A büntetés az itélet jogerőre emelkedése után rendszerint azonnal foganatositandó, mikor adható halasztás és mikor halasztandó el a foganatositás az elzárásra nézve, a rendelet megszabja. Az elzárás foganatositása az elsőfoku itéletet hozott hatóság közigazgatási fogházában hajtatik végre.

A törvény által megszabott elévülési időn belül, igazolásnak van helye a tárgyaláson való meg nem jelenést és a felebbezési határidő elmulasztását illetőleg. Az igazolási kérelem az elsőfoku hatóságnál, az akadály megszüntét követő három nap alatt nyujtandó be: *halasztó hatálya* nincs; de a közigazgatási hatóság annak jogerős elintézéséig felfüggesztheti a foganatositást. Az igazolásnak helyt adó végzés ellen jogorvoslatnak helye nincs, a megtagadó végzés ellen a belügyministerig felebbezéssel élhetni.

Az 1901: XX. t.-czikknek még eddig életbe nem lépett határozmányai szerint: *Az elsőfoku rendőri büntető biró a terhelt letartóztatásával nem járó oly kihágások esetén, midőn* a) *a feljelentést hatóság, közhivatalnok, vagy hatósági közeg hivatalos hatáskörben, közvetlen tapasztalata alapján teszi és annak valósága ellen nem merül föl aggodalom, vagy* b) *a feljelentést magánegyén teszi ugyan, de az a kihágás elkövetését köz- vagy magánokirattal vagy más bizonyitékkal valószinüvé teszi és a biró meg van győződve a vád alaposságáról*, a mennyiben a feljelentett kihágás csak *pénzbüntetéssel büntethető és a pénzbüntetés 30 koronát meg nem haladó összegben mutatkozik kiszabandónak, a terhelt ellen előzetes tárgyalás megtartása nélkül büntető parancsot bocsájthat ki*. Ha a terhelt a büntető parancs kézbesitésekor vagy ezt követő 15 nap alatt az ügy *tárgyalását* szóval vagy irásban nem kéri, vagy felebbezéssel nem él, a *büntető parancs végrehajtandó*. Felebbezéssel élhet a büntető parancs ellen, ki a kihágást nem tagadja, hanem csak a büntetést kifogásolja. Felebbezés esetén a büntető parancs elsőfoku itélet jellegével bir.

A büntető parancs kellékeit, kibocsájtása részleteit a büntető eljárási törvény 533. §-ára tekintettel a kiadandó rendőri kihágási eljárási szabályzat állapitja meg. E szabályzatot illetőleg az 1901: XX. törvényczikk igy szól: „A rendőri büntető eljárás egyéb részleteit, különös tekintettel a felebbvitel korlátozására, a büntető perrendtartás életbeléptetési törvényében foglalt (1897: XXXIV. törvényczikk 28. §.) felhatalmazás alapján a bel- és igazságügyminister által kiadandó és a közigazgatási hatóságokhoz tartozó *összes rendőri kihágási ügyekre kiterjedő egységes eljárási szabályzat állapitja meg*, melynek keretében a *tiszti ügyész közreműködése* a közérdek szempontjából igénybe vehető. E rendeletek és *azok későbbi változtatásai* a törvényhozásnak bejelentendők.

A büntető parancs kézbesitése a közig. határozatok kézbesitési módja szerint történik. A kézbesitő tartozik a büntető parancsot a terhelt saját kezé-

hez adni, előtte felolvasni, magyarázni és azt *azon jogára figyelmeztetni*, hogy tárgyalást kérhet, illetőleg felebbezhet.

A járásbiróságok előtti kihágási eljárást a bünvádi eljárási törvény szabályozza.

Közigazgatási hatóságok által kiszabott kihágási büntetéspénzek, a kihágásoknál megállapitott eljárási költségek, kártéritési összegek, az eljárás folyamán kiszabott birságpénzek, továbbá az *elkobzott és gazdátlan jószágok* értékesitéséből befolyó összegek kezelése és elszámolása tárgyában a közigazg. eljárás egyszerüsitéséről szóló törvény 24. §-a alapján kiadott nagyfontosságu 1903. évi 127,000. sz. belügymin. rendelet szól. Az idézett törvény 13—22. §§. értelmében, a kihágásokra vonatkozó egységes eljárási szabályzat még nem adatott ki. Az 1901: XX. t.-czikk folytán lényegesen módosult a pénzbüntetések felhasználása tárgyában alkotott 1892: XXVII. t.-czikk.

II. RÉSZ.

A jóléti közigazgatás joga.

Azon közigazgatási intézmények és intézkedések jogára térünk át, melyek rendeltetése a népesség physikai, szellemerkölcsi és gazdasági jólétét előmozditani. Rendkivül nagy számával és változatosságával találkozunk itt a jogintézményeknek és jogszabályoknak, mert roppant arányokat öltött a modern államban ama jóléti czélzatu tevékenység, jómódon minden körét, minden számottevő *érdekét* az egyéni életnek közgondoskodás tárgyává tette. Jól megszivlelendő, hogy e közigazgatás, melynek vezérelve gyanánt a „támogatást“ szokás megjelölni, *rendszerint* nem nyujtja (nem is hivatott erre) közvetlenül az egyeseknek jólétük tényezőit, nem czélozza az egyesek tevékenységének helyettesitését, mely mindenkor legjobban volt és lesz megalkotója az egyéni jólétnek, hanem csak a közületileg előállitható előfeltételeket; feladatát és törekvését jelzi és határolja, *a privát tevékenység elégtelensége, az általános fejlődés, a közjólét szempontjából.* A jóléti közigazgatás terrenuma ott kezdődik, a hol a magánérdekü egyéni (társadalmi) tevékenység nem képes az egyéni jólétnek közérdek által megengedett, sőt megkivánt fejlesztésére és fenntartására, a hol az öntevékenység hatályos kifejtésének szükséges eszközeit csak a közhatalom közreműködése biztosithatja, a hol a magánérdekü tevékenység korlátozatlansága az általános érdekekkel összeütközésbe jön. A jóléti közigazgatást is, mint a közigazgatást mindenütt, az állami élet érdeke vezérli, az egyesek jóléte nem az egyesekért, de a nemzeti, állami jólétért foglalkoztatja, a mennyiben t .i. az egyesek jóléte az állam életének fokozására is szolgál. A jóléti közigazgatás rohamos növekedése a modern cultur-államok életének *általános jelensége;* a gyakorlati élet sürgető követelményeivel szemben teljes

vereséget szenvedett azon tan, mely az állam tevékenységét az önfenntartásra közvetlenül szükséges u. n. *hatalmi czélokra* akarta szoritani, mely a be nem avatkozás elvét hirdette az egyéni jólét érdekei körébe, félvén az „egyéniség" megsemmisitését az állami mindenhatóság által. Sajátságos, hogy a cultura roppant vivmányai ritkán csökkentik, de legtöbbször gyarapitják a jóléti közigazgatás feladványait, mert tapasztalatszerüleg közigazgatási beavatkozással lehet csupán odahatni, hogy e vivmányok minél teljesebben értékesittessenek, kiaknáztassanak, nem a privát, de az általános haladás érdekében.

A jóléti közigazgatás jogát négy fejezetbe foglaljuk: az elsőben a *physikai* vagyis *testi jólétre* irányzott közigazgatás, a másodikban a *szellemi élet*, harmadikban a *gyámgondnoksági ügy*, negyedikben a *gazdasági élet közigazgatásának* jogát ismertetvén és fejtegetvén.

I. FEJEZET.

A közigazgatás és a physikai jólét.

134. §. A közegészségi igazgatás.

Azon közigazgatási működések *túlnyomó részét*, melyek a physikai élet érdekében történnek, a közegészségi igazgatás neve alá foglalják össze; a mi annyiban mindenesetre megokolt, mert minden, a mi a physikai jólét érdekében van, szoros vonatkozásban áll az egészséggel és testi épséggel.

A közegészségügy és annak joga a modern állami élet egyik legnagyobbszerü fejleménye. A tudomány világánál felismerték és rendszeres megfigyelés által bebizonyitották, hogy a társas életben az egyesnek egészsége jómódon csak egyéni nyilvánulása az általános egészségi állapotnak és hogy oly szoros a kölcsönhatás az egészség tekintetében, hogy egyiknek egészsége a többiek egészségének mintegy feltételét képezi. Ezzel kapcsolatosan világossá lőn az is, hogy az egyes az ő elszigetelt cselekvőségével, nem lehet képes egészségének tényezőit dominálni, hogy a társadalmi egyesülések sem képesek kielégitőleg megszerezni az egészség általános szükségleteit, hogy itt egy mivolta szerint állami feladat van. A czélját felismerő állam nem is vonta ki magát e feladat terhe alól.

Magyarországon az állami és nemzeti érdek kétszeresen követelte, hogy a közegészség állami gondoskodás tárgyává tétessék. Népszerüségünk primitiv miveltségi állapotában még kevésbbé képes egészségének követelményeit jól felismerni és azokat oly mértékben megszerezni, mint a magas miveltségnek és virágzó gazdasági jólétnek örvendő népek. Jól méltányolta ezt a magyar törvényhozás, midőn a közegészségügyi jeles törvényt, az 1876: XIV. t.-czikket megalkotta s annak élére állitotta azon tételt, hogy a *közegészségügy az állami igazgatás köréhez tartozik*. E törvény,

mely nem ugyan kizárólagos, de legfőbb forrását képezi az egészség és testi épség közügye jogának,[1] oly kereteket szab a közigazgatásnak, melyeket betöltve, a physikai életfejlődés általános követelményeit sikeresen megvalósithatja.[2]

Az 1876: XIV. t.-cz. a hatósági müködés jogkörét a közegészségügyben igy körvonalozza: *Mindaz, a mi a közegészség fenntartására, javitására és a megromlottnak helyreállitására szolgál, hatósági feügyelet és intézkedés, a közesgészségi kihágások pedig rendőri biráskodás tárgyát képezik.*[3] E szerint hármas feladat hárul a magyar közigazgatásra, u. m. a közegészség adott tényezőinek *oltalmazása*, az u. n. *egészségügyi rendészet*, az egészségre kiható természeti és társadalmi *viszonyok javitása*, a szorosabb értelemben vett *egészségügyi igazgatás*, melynek nagy fontosságát csak a legujabb idők méltatták, és a betegség vagy külső erőszak által megrontott egészség *visszaállitására* czélzó köztevékenység, a *gyógyászati közigazgatás.*

A közegészség feletti hatósági felügyeletre nézve főelvül szolgál, hogy az, panaszok, följelentések bevárása nélkül is, időnkint *szemlék és vizsgálatok által gyakorlandó.*

Az egész közegészségügyi hatóság gyakorlásában az államkormány az önkormányzattal szemben nincs a puszta ellenőrzésre szoritva, mert a törvény első szakasza értelme szerint az az *„állam-*

[1] Az egészségügyre vonatkozó törvényeket és rendeleteket a belügyminister összegyüjtve kiadatta 1895-ben. (L. 1895. évi 35,317. sz. b. ü. m. rendelet. Az egészségügyi rendeletek, ált. érd. határozatok hivatalos szakközlönye az Egészségi Értesitő. 1893. évi 33,802. sz. b. ü. m. rendelet.)

[2] Sajnosan kell elismerni, hogy e kereteket mai közgazdaságunk alig kielégitőleg tölti be, a minek egyik főoka egyébként a pénzügyi nehézségekben rejlik; sem községeink, sem törvényhatóságaink nem lennének képesek elviselni a közegészségi radikális intézkedésekből származó terheket, az állam pedig aránylag szintén csekély támogatást képes nyujtani.

[3] A közegészs. kihágásokra elsőfoku hatóság kis- és nagyközségekben a főszolgabiró, rend. tan. városokban a *polgármester*, törvényh. városokban a rendőrkapitány; Budapesten a ker. elöljáró; másodfoku hatóság községekre az alispán, törvényhatósági városokra a tanács; harmadfoku hatóság a belügyminister. L. idevonatkozólag az 1901: XX. t.-czikket. Az 1876: XIV. t.-cz. szerint a másodfoku hatóságnak az elsőfokuval egyező itélete csak akkor felebbezhető, ha a büntetés 100 frtot vagy 20 napi elzárást felülhalad. Egy évi időn belül ugyanazon egyének által ismételten elkövetett ugyanazon kihágás esetén történő ismételt elmarasztalások ellen, tekintet nélkül a büntetés nagyságára csak a másodfoku rendőrbirósághoz lehet folyamodni. L. a kihágási eljárás vázlatánál (I. könyv) közölt részeit az 1901: XX. t.-czikknek.

igazgatás"-hoz közvetlenül tartozik s részben sem tekinthető az önkormányzat *„saját belügyének.“* Az egészségügyben tehát a törvényhatóság vagy község az önállóság azon mérvét, melylyel az 1886 : XXI. és XXII. t.-cz. alapján saját ügyeiben bir, nem igényelheti.[4] Ebből természetszerüleg foly, hogy a felelősség az egészségügyi igazgatásért közvetlenebbül és teljesebben sulyosodik a kormányra.

135. A közegészség fenntartására és előmozditására szolgáló intézkedésekről.

A közegészséget és testi épséget veszélyeztető okok igen számos forrásból erednek, az élet számos viszonyaiban, állapotaiban nyilvánulnak, másfelől az egészségre jól ható tényezők is sokfélék; ezekhez képest nagyon számos tárgyat, életviszonyt illetnek a közegészségi hatóságnak oltamazó és javitó intézkedései.

Ezen intézkedések legfontosabbjait illetőleg azok *jogszabályait* veszszük itt figyelembe:

I.

Szembetünik mindenekelőtt a törvény azon határozmánya, mely *általánosságban* feljogositja a belügyministert a *szükséges intézkedések megtételére* oly vidékeken, *hol a halálozás járvány nem létében a rendes arányt (országos átlagot) tetemesen fölülmulja s ennek elhárításáról az illető törvényhatóság sikerrel nem intézkedik.* Az elrendelt intézkedések költségei az illető törvényhatóságok vagy községek terhére esnek; csak akkor, ha az egész tehernek ezekre rovása nem lenne *méltányos,* köteles a minister előterjesztést tenni a törvényhozásnak annak *„részben“* az államkincstárból leendő fedezése iránt.

II.

Intézkedések az egészséges lakhely érdekében.

A lakhely, hol a népesség életidejét jórészt tölti, a physikai életnek legelsőrendü tényezője; a lakásviszonyok javitása hatalmasan *előmozditja a közegészséget s mitigálja a járványok pusztitó erejét.* A közigazgatás erre irányzott müködése azért bir nagy jelentőséggel.

[4] Egészségügyi szabályrendeleteket a törvényhatóság a törvény felhatalmazása folytán alkothat. (159. §.)

A lakhelyek tisztasága. A lakhelyek légkörének tisztántartása végett a hatóság[5] elrendelheti az egészségre ártalmas *posványok, mocsarak lecsapolását vagy kiszáritását,*[6] a közegészség igényeinek megfelelő *csatornázás rendszerének behozatalát; nörényzet ültetését* vagy más e tekintetben *czélszerünek* bizonyult intézkedést. Ha az ily munkálatok költsége a *község erejét* felülmulná, előbb a törvényhatóság — és ha a költségeket fedezni ez sem birná — az állam segélyeért *lépések tehetők.*

Ugyancsak a *légkör tisztántartása* végett az (elsőfoku) hatóság megakadályozza *számos egyéneknek szükebb lakásokba zsufolását*, intézkedik az *utczák, terek,* nyilvános helyiségek, *lakházak, iskolák, növeldék, gyárak, börtönök,*[7] *vágóhidak tisztántartása,* állati hullák és azok maradványainak eltakaritása és egyszóval *mindannak eltávolitása* iránt,[8] a mi a *légkört, talajt és vizet* tisztátalanná teszi.

Uj lakhelyek épitése. Lakházak épitésénél a közegészségi szempontok figyelembe veendők. Az épitési szabályrendeletet a törvényhatósági közgyülés az egészségügyi követelmények szerint az egészségügyi bizottság meghallgatásával állapitja meg. (Az 1858. évi osztrák épitési rendtartás nincs hatályban. 1880. XXXVII. 3. §.)[9]

[5] A törvényhatóság közgyülése.

[6] A munkálatoknak a vizjogi törvény értelmében is engedélyeztetniök kell.

[7] A közig. bizottság börtönvizsgáló küldöttségének föladata a börtönök tisztasági állapotát ellenőrizni.

[8] Esetleg kényszerrel is.

[9] A vizek ártalmas anyagokkal való megfertőzése tilos. 1885: XXIII. t.-cz. 24. §. Kender- vagy lenáztatás általi megfertőzése a vizeknek 200 koronáig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő; 1886. évi 50,718. sz. földm. ministeri rend. Közegészs. elleni kihágást követ el azon háztulajdonos, ki a házában vagy háza előtt elhullott állat eltakaritása iránt nem intézkedik, az utóbbi esetben a végett a hatósághoz jelentést nem tesz, továbbá, ki az elhullott állatot a szabályok ellenére lakásán tartja, utczára, udvarra kidobja, elásatásáról nem gondoskodik; a ki a szemét kihordására vagy a pöczegödrök tisztántartására fennálló szabályt megszegi, vagy tilalom ellenére házában, udvarában, annak közelében nagyobb mennyiségü szemetet, trágyát, könnyen rothadó anyagot felgyülni enged. 1879: XL. 124., 125. §§. Az emberi hulláktól származó veszélyek ellen a *temetkezési* rendtartás intézkedik.

Az 1891. évi 34,983. sz. belügym. rendelet kimondja, hogy a falusi lakházak szobáinak földje időnkint legalább egy lábnyira felásandó, illetve más tiszta földdel felfrissitendő.

Az 1850. évi február 25. helytartósági rendelet az árvizlepte vidékeknek az árviz utáni lakhatóvá tétele, illetve fertőtlenitése iránt rendelkezik.

Elhagyott temetők helyén épitkezni csak az utolsó temetkezéstől számitott 30 év eltelte után szabad.

Uj vagy átalakitott épületek lakhatása városokban csak kielégitő *egészségrendőri szemle után engedhető meg. Közegészségileg veszélyessé vált lakhelyek azonnali kiüritését a hatóság elrendelheti.* Roskadozó épületek a hatóság meghagyására lebontandók, illetőleg kijavitandók. (1879. XL. 117. §.)[10]

Már fennálló lakhelyek és épületek (ipartelepek), ha egészségügyi tekintetben kifogás alá esnek, a hatósági figyelmeztetés után legfeljebb *egy év* alatt az egészségi szempontoknak megfelelőleg *átalakitandók* a tulajdonos által; ha pedig ez czélszerüen eszközölhető nem lenne, *használatuk eltiltandó* és ha az egészségre még igy is károsak lennének, *kisajátitás* utján végkép eltávolitandók.

Az alsó néprétegeknek lakhelylyel ellátása iránt, mely közegészségi és socialis szempontokból nagyjelentőségü, közigazgatási jogszabályokat csak szórványosan találunk. Az 1876. XIV. 15. §-a annyit mond, hogy nagyobb vállalatoknál és középitkezéseknél foglalkozó munkásoknak az illető vállalat terhére leendő kellő elhelyezése iránt a hatóság intézkedik, a mennyiben e munkások a helyi viszonyok szerint ily elhelyezésükről maguk kellőleg nem gondoskodnak.

III.

Intézkedések a tápszerek körül.[11]

Az egészségtelen táplálkozás közvetlenül hat a testi szervezet megrontására.

[10] Nagy- és kisközség törvényes hatásköre az épitési rendészet gyakorlására nem terjed ki, a közs. képviselet tehát az épités bejelentése vagy lerontása iránt nem határozhat. 1898. évi 99,210. sz. b. ü. min. hat.

[11] Ezen egészségügyi igazgatással nem azonos az u. n. *közélelmezési igazgatás*, mely a közigazgatásnak azon czélu gondoskodását jelenti, hogy a népesség állandóan és biztosan elláttassék kellő minőségü és mennyiségü élelmiszerekkel, rendkivüli drágaság és esetleges éhinség megakadályoztassék.

Ezen ügy különösen népes városokban bir fontossággal és a városi autonomia természetes körébe esik. Törvényeink tartalmaznak néhány közélelmezési érdekü rendelkezést, igy pl. a hussal és kenyérrel való ellátás érdekéből rendeli az 1884: XVII. törvényczikk, hogy a községeknek marhahussal való állandó ellátása végett, ha ez a husmérés szabad gykarolása mellett biztositható nem volna, a marhahusmérés számhoz köthető, a marhahus ára időnkint szabályozható; sütök, mészárosok üzletüket tetszés szerint félbe nem szakithatják, hanem az iparhatóság meghagyására még legfölebb 4 hétig, illetve

A közigazgatás egészségügyi feladata, hogy az ártalmas anyagoknak táplálkozásra való felhasználását *lehetőség* szerint meggátolja. Különös ellenőrzése tárgyát képezik e czélból a forgalomba jutó *állati termékek* (hus, tej, vaj és zsiradék), táplálkozásra szolgáló *növények*, a mesterségesen készitett *tápszerek* és általában az italok.

a) A vágóhidakon levágandó állatok előleges szemle alá veendők és ha a közfogyasztásra szánt állat husa az egészségre ártalmasnak találtatnék, a levágás — e czélból — meg nem engedhető.[12]

Az iránt, hogy mely betegségekben szenvedő állatok husa és egyéb terményei nem hozhatók fogyasztás végett forgalomba, az állategészségügyi törvény is számos rendelkezést tartalmaz (34., 61., 70., 75., 79., 84., 89., 99. és 102. §§.).

Mindennemü nyilvános áruba bocsájtott hus egészségi szempontból vizsgálat tárgyát képezi.[13]

b) Ártalmas gyümölcs, gomba, *romlott, hamisitott* vagy ártalmas anyagokkal *kevert* tápszerek és italok *árulása*, nemkülönben az ezek előállitására és eltartására szolgáló, az egészségre ártalmas *edények készitése és használata tilos.* A törvény ezen rendelkezésének részletes foganatositása végett a belügyministeri rendeletek nagy sora adatott ki.[14]

3 hónapig folytatni kötelesek. — A közélelmezés ügyéhez tartozik a vásárcsarnokok ügye (a budapesti vásárcsarnokokról szól az 1897. évi 10,411. sz. b. ü. min. rend.) — s az ivóvizzel ellátás ügye is.

[12] Ki az élelemre levágandó marhák vagy más állatok megvizsgálására s ezekkel való bánásmódra vonatkozó egészségügyi szabályokat megszegi, ki csak közvágóhidon levágható marhát azon kivül vágat le; ki marhát szabályellenesen, egészségi vizsgálat nélkül vágat le, kihágást követ el. 1888: VII. t.-cz. 151., 153., 154. §§. Községek husvágási szabályrendeletet kötelesek alkotni, erre vonatkozó mintát az 1890. évi 37,458. sz. bel. és fmiv. rendelet állapitja meg. A vágóhidi állatszemlék s a vágóhidon kivül leölhető állatok egészségi szemléje iránt részletesen az 1888: VII. t.-czikkhez kiadott végreh. rend. 40—49. §§. és az 1879: XL. 104. §. rendelkeznek. Mikor vétség az ártalmas szerek árulása, árudában tartása, a büntetőtörv. 314. és 315. §§. határozzák meg.

[13] Borsókás sertéshus elárusitása ellen szól az 1885. évi 1098. sz. b. ü. m. rend.

[14] Az 1876: XL. 107. §. szerint közegészség elleni kihágást követ el, ki az ételeknek réz, czin, vagy más edényekben való főzésre fennálló szabályokat megszegi, ugy szintén ki az elárusitásra vagy szétosztásra szánt étel és ital tartására, azokkal való bánásmódra vonatkozó szabályokat meg nem tartja. A vonatkozó rendeletek közül emlitendők: Az 1889. évi 33,075. sz. belügym.

Nagyfontosságu az egészséges köztáplálkozás biztositására *az 1895: XLVI. törvényczikk a mezőgazdasági termények és czikkek hamisitásának tilalmazásáról.*[15] E törvény czélja a jelentékenyebb mezőgazdasági czikkek hamisitását szorosabb hatósági ellenőrzéssel és megtorló intézkedésekkel meggátolni s ezáltal a mezőgazdasági termelésnek, kereskedelemnek és fogyasztó közönségnek érdekeit megvédeni.

A tej, vaj, turó, sajt, állati és növényi zsirok és olajok, gabona és lisztnemüek, lisztből készült tésztanemüek, méz, paprika, vető- és fümagvak, szálas és szemes takarmány, takarmánylisztek és gyári takarmánytermékek, trágyanemüek és a földmivelésügyi minister által rendeletileg meghatározandó más mezőgazdasági termények *hamisitása és forgalombahozása tilos.* Ugyancsak tilos azon anyagoknak, melyek ama czikkek hamisitására alkalmasak, ama hamisitási czélra hirdetése és forgalombahozása. Tilos az emlitett nem hamisitott termények és czikkeknek oly név vagy jel melletti árulása, *mely azokat természetük és származásuk szerint meg nem illeti.*

Hamisitás alatt az illető termények minden *utánzása* vagy *olynemü megváltoztatása értendő, mely a fogyasztó közönséget vagy a vevőt a termény eredete, összetéte vagy minősége tekintetében tévedésbe ejteni alkalmas.*

A végrehajtási rendelet az ellenőrzés alá helyezett termények *forgalombahozatalát részletesen szabályozza.*

rend. a táp- és élelmiszerek készitése körüli visszaélések megszüntetése iránt, az 1889. évi 34,652. sz. b. ü. min. rend. az *ólomnak és horganynak tápszerekhez, edényekhez használata tárgyában.* 1893. évi 13,808. sz. a maszlagelárusitás korlátozása tárgyában. — Számos rendelet adatott ki a szódavizgyártás tisztasága biztositására, igy az 1895. évi 110,461. ex 1894., 1900. évi 96,867. stb. sz. b. ü. m. rend.

Az 1876. évi 31,026., 1890. évi 33,450., 1893. évi 35,062., 1895. évi 24,438. és 1896. évi 43,617., 1892. évi 53,236. és főkép az 1899. évi 78,543. sz. b. ü. min. rend. az ital elárusitó és kismértékben kimérő üzletek egészségrendőri ellenőrzéséről, tisztaságáról. Az egészségre ártalmas italok elárusitása miatt az italmérési engedély is elvonható. Az 1893. évi 36,152. sz. m. r. a szállodák és vendéglők egészségi ellenőrzéséről; 1892. évi 55,284. sz. m. r. a rézsziták használatának korlátozása iránt, az 1898. évi 72,119. sz. b. ü. min. rend. a pékmühelyek egészségi ellenőrzéséről szól.

[15] E törvény végrehajtási utasitása az 1896. évi 38,286. sz. földmiv. min. rendeletben foglaltatik. A törvény 1896. junius 10-én lépett hatályba. A mesterséges ételzsir és margarinsajtok gyártásának és forgalomba hozatalának szabályozását eszközli az 1900. évi 25,873. sz. b. ü. m. r.

A törvény és rendelet rendelkezéseinek áthágása, a menynyiben közegészség elleni büntény vagy vétség nem forogna fenn, kihágást képez.

Az ellenőrzésre és a kihágások feletti biráskodásra elsőfokulag hivatott hatóság (főszolgabiró, rendőrkapitány, budapesti ker. elöljáró) jogosult és köteles is az illető termékek előállitására és forgalombahozatalára szolgáló helyiségekben *szemléket tartani és a vizsgálat czéljaira mintákat venni.* A vegyi vizsgálatot az állami vagy törvényhatósági *vegykisérleti állomások*, a nem hamisitott czikkek azonosságának és tulajdonságainak megvizsgálását a *megvizsgáló* állomások teljesitik (Vh. rend. IV. fej.) s az általuk adott szakvélemények felülvizsgálatára a Budapesten szervezett *felülbiráló tanács* van hivatva.[16]

c) A jó ivóviznek — mint általános tápszernek — rendkivül fontosságát a közegészségtan teljes világitásába helyezte. A népességnek jó ivóvizzel való ellátása tehát méltán első gondja lehetne a közegészségi igazgatásnak. Vizvezetékek, ártézi és közönséges kutak létesitésének ügye bővebb, országos szabályozást igényelne.[17] A vizjogi törvény a birtokos jogának nyilvánitja a talajviznek *rendes* kutak általi felszinre hozatalát (14. §.), a közhatósági rendelkezés alatti vizeknek rendes házi szükségletre használatát pedig a szabad használatok közé sorolja (25. §.) s a hol vizben szükség mutatkozik, még a magánrendelkezés alatti vizek fölött is jogot ad a hatóságnak arra, hogy a viznek ivás, itatás, rendes házi czélokra való használatát a tulajdonos teljes kártalanitása mellett megengedhesse. (12. §.)

A közutaknak, vizvezetékeknek tisztántartásáról és egészségrendőri felügyeletéről a hatóság gondoskodik. Az emberek használatára szolgáló kut, vizvezeték vagy forrás beronditása, hasz-

[16] Ez egyuttal a fmiv. minister tanácsadó közege; áll egy elnökből, 8 tagból és egy titkárból. Vhajt. rend. 16. §.

A mezőgazd. termények vizsgáló állomásainak megjelöléséről és területi beosztásáról szól az 1896. évi 54,422. sz. fmiv. min. rend. A magánosok, szaktestületek és hatóságok által létesitendő vegykisérleti állomások engedélyezéséről s azok vezetésére szükséges képesitésről szól az 1898: 16,026. sz. b. ü. min. rend. Ez állomásoknak az egészségügyi szolgálatban igénybevételéről szól az 1897. évi 63,351. sz. b. ü. m. r.

[17] Az ártézi kutak iránt az 1885: XXIII. t.-cz. és az 1892. évi 52,934. sz. fmiv. min. rendelet intézkedik.

nálhatatlanná tétele, használhatóságának félbeszakitása, az 1879: XL. t.-cz. 105. §. értelmében, mint kihágás büntetendő.[18]

A közfogyasztásban jelentékeny szerepet játszó *borital* ártalmas *meghamisitása* ellen szigoru rendelkezéseket állapit meg az 1893. évi XXIII. t.-cz.[19] E szerint:

Mesterséges bort *késziteni vagy gyártani, azt bármi* módon forgalomba hozni tilos.[20] Ép igy tilos az anyagokat, melyek mesterséges bor készitésére szolgálhatnak, e *czélra* hirdetni és forgalomba hozni.

Mesterséges a bor: *a) ha nem kizárólag szőlőből készült; b) ha a borhoz tisztitott szeszen vagy cognacon kivül viz vagy bármely más anyagok kevertetnek.* A mustnak az okszerü pinczekezelés elvei szerinti javitása utján előállitott bor mesterségesnek nem tekinthető.

A borokat csak minőségüknek megfelelő elnevezéssel szabad raktározni és forgalomba hozni; tilos a bort oly vidék megjelölésével forgalomba hozni, a melyen az nem termett; oly szőlő megjelölésével ellátni, a melyből az nem készült.[21]

Különböző vidéken termett vagy különböző szőlőfajokból készült bor oly vidékünek, oly szőlőből készültnek jelzendő, melynek tulnyomó fajbora szerint az megfelel.

Ha a törvény tilalmának megszegése tekintetében alapos gyanu van, a hatósági közeg köteles az illető borból mintát venni a szakértői vizsgálat számára és a borból meglevő készletről jegyzőkönyvet venni föl.

A szakértői vizsgálatot az állami vegykisérleti állomással felszerelt s szakértőkből alakitott *állandó vizsgáló bizottságok* teljesitik.[22]

[18] Emberi használatra szolgáló kutak megmérgezése az 1878: V. t.-cz. alá eső büntény. A törvényh. mint egészségügyi hatóság közkutak létesitésére kötelezheti a községet.

[19] A mesterséges ásványvizekről l. alább a gyógyászati jognál.

[20] A törvény Horvát-Szlavonországra is kiterjed; az executiva a bánt illetvén (17. §.); a külföldről származó mesterséges borokra a törvény rendelkezései szintén alkalmazandók.

[21] Az okszerü pinczekezelés elveit, azon elnevezéseket, melyek alatt pezsgő, ürmös, törköly, gyümölcsborok forgalomba hozhatók, a borvidékek beosztását a törvény felhatalmazása alapján a keresk. min. az 1893. évi 83,432. sz. rendeletben (Végreh. rend.) állapitá meg.

[22] A végreh. rendelet szerint egyelőre csak Budapesten és Kolozsvárott szerveztetett ily bizottság; annak alakitását és vizsgálati eljárását szintén az emlitett rendelet szabályozza.

IV.

Óvintézkedések a veszélyes anyagok, készitmények és eszközök ellen.

I Jelentékeny részét képezik az egészségügyi igazgatásnak azon intézkedések, melyek a physikai életet a veszélyes anyagok és eszközöktől óvják. Különös veszélyét képezik az egészségnek mindenekelőtt a mérgek és mérges anyagok, melyek sokféle *használhatósággal* is birván, kereslet és forgalom tárgyai. Az egészségügyi rendészet azt czélozza, hogy *ily anyagok csak azok birtokába juthassanak*, kik viszonyaik szerint a mérgeknek „*hasznosságát*" értékesitik és biztositást nyujtanak arra nézve, hogy az azoktól eredhető veszélyeket, baleseteket kellő gondossággal elháritják, hogy azokat károsításokra forditani nem fogják. A közegészségi törvény kimondja, hogy mérgeket *gyógyszerészek* is csak orvosi és állatorvosi *vényre* szolgáltathatnak ki, és hogy méregtartalmu anyagoknak kereskedők általi árulása külön szabályok által *korlátozandó.*

A méregszerek árulása, elkülönitése, zár alatt tartása, szállitása, kezelése iránt számos rendelet intézkedik.[23]

A borhamisitási törvényben megállapitott kihágások esetén két egybehangzó itélet ellen is mindig felebbezhetni. A kih. itéletben az itélet hirlapi közzététele is elrendelhető; az *elkobzás pedig elrendelendő.* Ha a bor itéletileg mesterségesnek mondatik ki, denaturálandó; ha a feltalált mennyiségből valamely rész hiányzik, a hiányzó rész értéke az elitélt által az illető község szegény alapja javára befizetendő. Az elitélt a pénzbüntetésen felül, a mesterséges bor egész mennyisége után a *boritaladót* megfizetni köteles. (14. §. Törv.) Itt emlitendők még az 1894. évi 31,026. sz. b. ü. m. rend. az erősitő essentiák behozatala, készitése, szeszes italokkal keverése tárgyában; az 1893. évi 36,152. sz. b. ü. min. rend. a szállodák és vendégfogadók egészségügyi ellenőrzéséről.

Az 1897. évi 53,850. sz. fmiv. min. rendelettel uj végrehajtási utasitás adatott ki az 1893: XXIII. t.-czikkhez; e rendelet a borforgalom beható figyelésére, kihágások felderitésére kötelezővé teszi az u. n. borellenőrző helyi bizottságok szervezését, városokban és minden járásban, Budapesten minden kerületben. (Rend. 30—35. §§.) Az 1893: XXIII. t.-cz. végrehajtásáról szól az 1898. évi 4840. sz. b. ü. min. rend. is. A kihágások körüli eljárást szabályozta az 1899. évi 430. kih. sz. b. ü. m. r. A borvizsgálási dijak és egyéb eljárási költségek fedezéséről l. az 1903. évi 931. eln. sz. fmiv. m. r.

[23] Az 1770. évi normativum; az 1810. évi 15,230., 1834. évi 5681., 1862. évi 33,500. sz. helyt. tan. rend. Az 1867. évi 10,761. sz. és az ezt módositó 1874. évi 36,685. sz. b. ü. min. rend. a mérges festékek, vegyi készitmények alkalmazása iránt, az 1869. évi 2789. sz. b. ü. min. rend. a méreg-szerek zár alatt tartásáról, az 1882. évi 17,368. sz. az elkészitett gyógyszeráruk külföldről behozatala iránt, az 1886. évi 2180. sz. b. ü. min. rend. a mérgek behozatalá-

Mérgeket droguisták vagy oly bejegyzett czégü kereskedők tarthatnak, kik mérgek eladására a *belügyministertöl engedélyt nyertek* és azokat csak hatósági engedélyre és a vevő átvételi elismervénye mellett szolgáltathatják ki. Gyanus méregvásárlók, méregszerek elorzása vagy másnemü elveszése a hatóságnak azonnal följelentendő. Tiszti orvosok a rendőrhatósági közeg kiséretében a mérgek tartására és elárusitására jogosult üzletekben évente legalább háromszor váratlanul vizsgálatot tartani kötelesek, hogy meggyőződjenek a mérgekkel való szabályszerü bánásmód betartásáról. (1894 évi 111,005. sz. belügymin. rend.)[24]

Mérges festékek vagy az egészségre káros vegyi készitmények alkalmazása nem csak a tápszereknél, de más közhasználati tárgyaknál, pl. edények és más főzőeszközöknél, gyermekjátéktárgyaknál, ruházati pipere-czikkeknél olykép, hogy azok a használók egészségét veszélyezzék, általán tilos. (1874. évi 36,685. sz. b. ü. min. rend.)

Az 1886. évi 2180. sz. belügymin. rendeletben meghatározott mérgeknek oly személyek által való behozatala, kik nem gyógyszerészek vagy mérgek árulására jogositott kereskedők, csak behozatali engedély alapján engedhető meg a határvámhivatalok által; ily engedély adására az elsőfoku közegészségügyi hatóság illetékes.

II. Nem kevésbbé igényli a hatósági óvintézkedéseket a testi épség szempontjából a *robbanó anyagok* készitése, kezelése és szállitása. A lő- és repesztőpor vagy bármi néven nevezendő robbanó szerek, u. m. dynamit, arotin, nytroglicerin készitésére és elárusitására az állam kizárólagos rendelkezési jogot vesz igénybe.[25] A lő- és repesztőpornak az állam számára *gyártására* a közös katonai igazgatás ad engedélyt; más robbanó anyagok gyártásához a belügyminister engedélyét kell kikérni.[26] A robbanószerek beho-

nak megszoritása, az 1894. évi 111,005. sz. b. ü. min. rend. a gyógyszerek, mérgek és méregtartalmu anyagokkal való kereskedés iránt. Az 1898. évi 104,445. sz. b. ü. min. rend. a káros állatok kiirtására szükséges mérgek kiszolgáltatásáról szól, kiegésziti az 1900. évi 16,086. és 35,467. sz. b. ü. min. rendelet.

[24] Mérgek, mérges szerek készitői, elárusitói, ha a mérgekkel való bánásmód iránti rendeleteket meg nem tartják, az 1879. évi XL. t.-cz. 108. §-ában megszabott kihágási büntetés alá esnek. Fontos ujabb rendelet a gyógyszeráruk és mérgek árusitásának engedélyezéséről az 1900. évi 111,973. sz. b. ü. min. rendelet.

[25] 1873. évi 41,080. sz. pénzügymin. rend.

[26] 1890. évi 40.302. sz. b. ü. min. rend. a robbanó anyagok gyártása, rak-

zatala szintén hatósági engedélyhez van kötve.[27] Lő- és repesztőpor, valamint robbanószerek *árulására a belügyminister adhat engedélyt;* az elárusitók az óvrendszabályok szigoru betartásáért felelősek.

Az eladásra jogosultak csak hatósági engedélylyel biró vevők részére szolgáltathatják ki a robbanó szereket. Az eladásról rendes könyvek vezetendők.

III. Kiválóan szorgos rendészet tárgyát képezik, mint a testi épségre veszélyes tárgyak, a *fegyverek és a gőzkazánok.*[28]

Az 1891: XXXIV. t.-czikk[29] szerint a magyar korona területén készült minden *kézi lőfegyver* forgalombahozatal előtt, ellenállási képességének kipróbálása végett, a próbaállomások egyikén megvizsgálandó és próbajelzéssel látandó el. Behozott lőfegyverek hasonlóan megvizsgálandók, a mennyiben más állam hatósága által a hazaihoz hasonérvényünek elfogadott próbabélyeggel még ellátva nem volnának. Ujabb próba alá adandó fegyver, ha kalibere megváltoztattatik.

Próbabélyeg nélküli fegyverek birtokában talált fegyverkészitők és fegyverkereskedők kihágás miatt büntetendők s azonfelül a használatra nem alkalmas fegyverek tőlük elkobzandók és használhatatlanokká teendők.[30]

tározása, forgalomba hozatala iránt. A robbanó anyagok vasuti szállitásáról szól az 1893. évi 37,039., 1894. évi 40.450. sz. b. ü., az 1894. évi 52.452. sz. 1897. évi 76.202. és 1898. évi 15.810. kereskedelmi min. rendelet.

[27] Az 1879: XL. t.-cz. 109. §-a szerint egészségrendőri kihágásért büntetendő, ki a robbanó vagy gyulékony anyagok készitésére, tartására, őrzésére, elárusitására, vagy alkalmazására vonatkozó szabályokat megszegi.

[28] Szuró és vágó fegyverek, eszközök viselésére nincs általános tilalom, de a rendőri eltiltás a fegyverviseléstől eltiltott egyénekre (1879: XL. 61. §.) ezekre is kiterjedhet. A régi rendeletek szerint fennállott tilalmak tőrös botok etc. viselésére elavultaknak tekinthetők, a mi ki nem zárja, hogy ily eszközök elárusitói szoros felügyelet alatt legyenek. A pénzügymin. 1882. évi 44.942. sz. rend. szerint, ha tőrös botok nagyobb számban szállittatnak be, a vámhivatalok erről a közig. hatóságot értesiteni kötelesek. A fegyverküldemények szállitásáról rend. az 1895. évi 44.242. sz. keresk. min. rend. Az 1861. évi 41.579. sz. helyt. tan. rend. szerint a fegyverárusitás engedélyhez van kötve. Hadi fegyvereket magánosoknak eladni nem szabad. A fegyverviseléstől *eltiltott* személyek, ha e tilalmat megszegik, kihágást követnek el. 1879: XL. t.-cz. 61. §.

A lőfegyverek és robbanó anyagok vásárlásának *korlátozásáról* szól az *1906. évi 319.* sz. b. ü. m. r.

[29] A lőfegyverek kötelező megvizsgálásáról.

[30] Bel- vagy külföldi haderőnek szánt kézi lőfegyvereknek katonai szakbizottsági megvizsgálása a polgári vizsgálattal egyenhatályu.

A *gőzkazánok* és *gőzfejlesztők* szoros hatósági ellenőrzés alatt állanak és üzletbevétel előtt, továbbá minden öt év elteltével *megpróbálandók*, azonfelül ugy az időszakos próbát közvetlenül megelőzőleg, mint az öt évi használási időtartamon belül, a próbát követő harmadik év folyamán beható *szerkezeti* megvizsgálás (revisio), végül pedig *évenkint egyszer ellenőrzési szemle* alá veendők. Kivételt csak a rendeletben[31] meghatározott kisebb kazánok és gőzfejlesztők képeznek.

Az 1901. évi 17,001. sz. ker. min. rendelet szerint a kazánvizsgálati szolgálat az iparfelügyeleti szolgálattal egyesittetett. Kivételt képez a székesfőváros, mely jövőben is külön iparfelügyeleti és kazánvizsgálati beosztással bir.

A kazánvizsgáló biztos utasitásait és határozatait a tulajdonos vagy megbizottja felelősség terhe alatt végrehajtani köteles, azok ellen, ha a közbiztonság azonnali végrehajtásukat nem követeli, birtokon belül felebbezhetni a közigazgatási bizottsághoz, ennek eltérő határozata ellen a keresk. ministerhez.[32] Kazánrobba-

A fegyverpróba bélyeghamisitása az 1878: V. t.-cz. 412. §-a szerint büntetendő.

Az 1891: XXXIV. t.-cz. végrehajtási rendelete (1892. évi 27.290. sz. keresk. min. rend.) szerint Budapesten állittatott fegyver-vizsgáló állomás: a vizsgálati eljárást a rendelet részletesen szabályozta. E rendelet módositja az 1896. évi 14.697. sz. keresk. min. rend.

[31] 1886. évi 22.790. sz. közlek. min. rend. helyébe lépett az 1901. évi 17.001. sz. ker. min. rend.

[32] A kazánvizsgálat a kazán elhelyezésére, anyagára, szerkezetére, szilárdságára kiterjed az ép idézett rendelet III. fejezetének értelmében. A kazánrobbanások esetén való intézkedésekről e rendelet 52. §-a szól. A kazán szerkezeti, elhelyezési, használati utasitás rendelkezéseinek megszegései kazánrendőrségi, illetőleg életbiztonsági és egészségügyi kihágások, melyek az 1879: XL. és 1897: XXXIV. t.-cz. szerint büntettetnek.

A hatósági felügyelet alá tartozó kazánok fütésére és a gőzgépek önálló kezelésére csak megfelelő elméleti és gyakorlati képesitésü egyének alkalmazhatók. A képesitésről az 1901. évi 17.003. sz. ker. min. rendelet szól. Erre vonatkozik az 1897. évi 38.047. sz. ig. min. rendelet is. A képesités az iparfelügyelői kerületek székhelyein szervezett vizsgáló-bizottságok előtt tett vizsga.

Az 1894. évi 57,241. keres. min. rend. a magyar birodalom területén lajstromozott tengeri uszómüvek kazánpróbáiról, a belföldi kikötőkben tartózkodó idegen hajók kazánszemléiről szól; melyre a fiumei teng. hatóság müszaki osztályánál alkalmazott biztosok hivatvák. A gőzkazánok nyilvántartása is a teng. hatóságnál történik. — Belvizi hajók és uszómüvek kazánjáról az 1895. évi 59.963. és 1903. évi 17.752. sz. keresk. min. rend. szól. — Itt emlitendők a személyszállitást üző tengeri hajók biztonságáról szóló 1883. évi 40.030.,

nások esetei az elsőfoku rendőrhaóságnak azonnal bejelentendők a hatósági szemle haladéktalan megejtése végett.[33]

V.

Az egészségrendőri lefoglalások és elkobzások.

Az ingó dolgokra vonatkozó tulajdonjognak szempontjából is kiváló fontosságu, hogy a közegészségi igazgatásnak oly messzemenő joghatóság adatott, miszerint az egészségre (testi épségre) *ártalmas tápszerek, italok, edények*, valamint az egészségre *veszélyes vagy káros oly anyagok, szerek és készitmények, melyek tartására az illető jogositva nincs*, (a netáni kihágási büntetésen kívül)[34] *rendőrileg elkobozhatók és megsemmisithetők;* azoknál pedig, kik ipari vagy tudományos czélból az illető veszélyes anyag, szer vagy készitmény előállitására, tartására, elárusitására *jogosultak, ha az ezek körül fennálló egészségügyi* (hatósági) *szabályokat meg nem tartják, lefoglalásnak van helye, mely addig tart, mig az egészségi óvszabályok pontosan végre nem hajtatnak; ismétlés esetén ezeknél is elkobzásnak van helye.* (1876: XIV. 8. §.)

A törvény e határozmányainak foganatositásáról az 1876. évi 31,026. sz. belügyministeri rendelet ugy rendelkezik, hogy ha az eladásra szánt ártalmas vagy undoritó élelmiszerek és italok káros hatást még nem idéztek elő és az árulást figyelmeztetés vagy eltiltás által megakadályozni lehet, ezen *enyhébb eljárás alkalmazandó.*[35] *A tápszerek és italok iparszerü eladóinál azonban, továbbá ott, hol szándékos hamisitás, ismétlés, rendőri tilalom áthágása vagy már bekövetkezett káros hatás esete forog fenn*, mindenkor

1895. évi 26.267. és 75.501. sz. ker. min. rend. Az ócska gőzkazánok ujból használatba vételénél követendő eljárást az 1895. évi 24.288. sz. ker. min. rend. szabályozza. A gőzkazánvizsgálati dijak és eljárási illetékek az 1091. évi 19.871. sz. keresk. min. rendeletben szabályozvák.

Közegészségrendőri szempontból is nevezetes az 1901. évi 16.400. ex 1900. sz. keresk. min. rend. a kenderkötelek megvizsgálásáról.

[33] A gőzkazánok felügyelete, nyilvántartása a törvh. közigazgatási bizottságokat illeti.

[34] Nem annyira mellékbüntetés jellegével bir ez, habár a tulajdonost ugy érinti, mint inkább megelőző intézkedést képez.

[35] A mezőgazd. termékek hamisitásáról és a borhamisitásról szóló törvények különösen is rendelkeznek ily egészségügyi elkobzásról, valamint számos különös rendelet is szól az elkobzás módjáról. A fővárosi rendőri törv. a közbiztonságra veszélyes tárgyak használata megakadályozása végett a rendőrség ideiglenes zár alá vételi jogát állapitja meg.

lefoglalásnak van helye. A rendőrközeg a piaczon, vagy vásáron kivül is, bármikor megvizsgálhatja az eladásra szánt élelmiczikkeket.

A rendőrközegek a lefoglalásnál rendszerint szakértők véleménye és utasitása szerint járnak el. Ily szakközegek a községi és körorvosok, vizsgázott vásárfelügyelők.

Ha a lefoglalás szakközeg közbejöttével vagy utólagos helyeslésével történt, a *főleg emberi élelmezésre* szolgáló tárgyak közül azok, melyek értéke a fővárosban 40, más városokban 20, kis- és nagyközségekben 10 koronát *meg nem halad és melyek az egészségre határozottan ártalmasak és további tartás folytán elromlás által a közegészségre is károsan hatnának, elkobzandók és a fél jelenlétében azonnal megsemmisitendők.*[36] Más lefoglalt tárgyak, a melyek t. i. nem semmisitendők meg, intézkedés végett az elsőfoku közegészségi hatósághoz beküldendők, illetve bejelentendők.

Lefoglalandó és az elsőfoku hatósághoz beküldendő minden eszköz, tárgy, készitmény, *mely az emberi életre, egészségre veszélyes lehet.*[37] Az elsőfoku hatóság esetleg külön szakértői vagy vegyi vizsgálat alapján határoz az igy lefoglalt tárgyak iránt. Elvül szolgál: 1. hogy a csak emberi használatra szolgáló veszélyes tápszerekre elkobzás és megsemmisités mondandó ki; 2. *nem* emberi használatra, veszély nélkül alkalmazható szerek, ha azok ártalmasságát a tulajdonos nem tudhatta, vagy a megromlás árulás közben, el nem márithatólag következett be, visszaadhatók, ha a hatóság kellő biztositást nyer az iránt, hogy azok emberi fogyasztásra nem fordittatnak; 3. ártalmas edények, főzőeszközök, mérges szövetek stb .ártalmatlanná teendők és azután visszaadandók, csak akkor semmisitendők meg, ha ártalmatlanná nem tehetők; 4. jogositlanul készitett méreg és gyógyszerek elkobzandók és megsemmisitendők, illetőleg az eladásra jogosultaknak eladandók.[38]

[36] Ez eljárás ellen felebbezésnek helye nincs.

[37] Ide tartoznak a ragályos beteg által használt tárgyak is, ha kiderül, hogy nem lőnek kellőleg fertőtelenitve.

[38] Az eladásból befolyó összeg közegészségügyi czélokra az illető község pénztárába folyik. A szeszes italok elkobzása és megsemmisitése körül hasonló szabályozást eszközöl az 1892. évi 53.236. sz. p. ü. min. rend. a kismértékben való italmérés és eladás egészségügyi felügyelete tárgyában.

VI.

Óvintézkedések az ipar és forgalom körében. Iparfelügyelők.

A müiparban és a közlekedésben az ujkor nagyszerü vivmányait képező eszközök következtében nagyon fokozódtak azon veszélyek, melyekkel szemben az iparban foglalkozóknak, a közlekedést igénybevevő közönségnek egészségét és testi épségét csakis erélyes közhatósági ellenőrzés és beavatkozás biztositja.

A) Az 1876: XIV. t.-cz. kötelességévé teszi a hatóságnak, hogy *intézkedjék, miszerint az iparüzletek és más foglalkozások által az egyéni és közegészségre származó káros befolyások lehetőleg elháríttassanak.*

Az 1884: XVII. t.-cz. 36. §-a értelmében a közegészségre ártalmas iparüzlet, ha az ártalmas befolyás máskép el nem hárítható, kisajátitás utján is megszüntethető. Ugyane törvény szerint közegészségre káros hatásu ipartelep nem engedélyezendő. Az 1881: XXI. t.-cz. szerint a fővárosi rendőrség is jogosult az életbiztonság okából valamely üzletet ideiglenesen beszüntetni.

A hatóság joga kiterjed arra, hogy az egyes üzemek körében, jelesül azokban, melyek veszélyes, ártalmas anyagokkal dolgoznak, megfelelő óvórendszabályokat kötelezőleg megállapitson.[39] Kiválóan fontos a *bányászati* üzem,[40] továbbá általában a *gyáripar* egészségi rendészete. Az utóbbinak szakszerü és erélyes gyakorlása szempontjából nagyérdekü az 1893: XXVIII. t.-cz. az ipari és gyári alkalmazottak baleset elleni védelméről és az iparfelügyelőkről.[41] E törvény szerint ugyanis a *munkaadó köteles ipartelepén mindazt létesiteni, a mi ott az alkalmazottak életének testi épségének és egészségének lehető biztositása érdekében szük-*

[39] Pl. 1869. évi 5089. és 1898. évi 24.929. sz. belügymin. rendelet a vilanygyufagyári munkások egészségének megóvása tárgyában, az 1903. évi 64.922. a szőrneműeket feldolgozó munkások egészségének megóvása tárgyában. Az acetylengázt fejlesztés és e gáz használati tárgyában adatott ki az 1902. évi 64.792. sz. b. ü. m. r. E gázfejlesztő-készülékek megvizsgálásáról és e készülékek szerelésére és kezelésére képesitő *vizsgák*-ról szól az 1903. évi 54.969. ex. 1902. sz. b. ü. m. r.

[40] A bányászat egészségügyét a bányahatóságok intézik. Ált. bányatörvény XII. fejezet. A kellő légvezetés és a bányarobbanások elhárítása iránt a bánya hat. intézkedik. U. o. 171. §.

[41] E törv. végreh. rendelete az 1894. évi 13,469. sz. keresk. min. rend. Ennek kapcsában kiadatott két utasitás a gyári felvonók megvizsgálása tárgyában.

séges. A törvény maga felsorolván egyes kötelező óvintézkedéseket, felhatalmazza a kereskedelmi ministert, hogy hasonnemü óvintézkedéseket rendeletileg megállapithasson.

Az elsőfoku iparhatóság, ha a késedelemben veszély nincs, az *iparfelügyelő* meghallgatása után intézkedik az ipartelepeken, műhelyekben észlelt hiányok és mulasztások megszüntetése iránt, mely intézkedés a netáni felebbezésre tekintet nélkül foganatositandó, ha a késedelem veszélylyel jár.

Az ipartelepen előfordult bármely baleset az illető iparfelügyelőnél 48 óra alatt bejelentendő.[42]

Az iparfelügyelők hivatvák az ipartelepek szigoru ellenőrzésére az emlitett biztonsági és egészségi rendelkezések megtartása tekintetéből.[43] Kötelességük e végből a törvényben megállapitott ipartelepeket, gyárakat, műhelyeket évenkint legalább egyszer megvizsgálni, a törvényben meghatározott (1893. év XXVIII.

[42] A gyári és gazdasági vállalatoknál előforduló balesetek kinyomozásáról szól az 1895. évi 37,302. sz. belügymin. r.

[43] A biztonsági és egészségügyi teendőkön kivül az iparfelügyelők az iparügyben nevezetes feladattal birnak: igy az ipar gyakorlására vonatkozó törvényi és rendeleti szabályok megtartását (1884: XVII. törvényczikk III. fej.) a különös kedvezményekben részesitett gyárak müködését ellenőrzik (1899. évi XLIX. törvényczikk) a munkások kereseti viszonyait figyelemmel kisérik és az 1893: XXVIII. törvényczikk 32—36. §§-aiban körvonalozott iparfejlesztési teendőket teljesitik, az 1901. évi 17,001. sz. ker. min. rendelet értelmében az iparfelügyelők a kazánvizsgálati szolgálatot is teljesitik, strike-ok, telepengedélyezések körül is teendők vannak, ellenőrzik a vasárnapi munkaszünet betartását, valamint a betegsegélyezési törvény megtartását is. A gyár és műhely ipartelep vizsgálata az ép most emlitett rendelet I. fejezetében részletesen szabályoztatott.

Az iparfelügyelői intézmény ujjászerveztetett 1901-ben következőleg:

a) Az iparfelügyeleti és kazánvizsgálati szolgálat ellátására a kereskedelmi és iparkamarák területi beosztásával azonos iparfelügyelői kerületek szerveztettek; *b)* minden kerületben egy kerületi iparfelügyelői hivatal müködik, élén az iparfelügyelővel, ki mellé iparfelügyelők és segédfelügyelők és szükséges irodai személyzet osztható be. A kerületi iparfelügyelőségek szolgálatilag a kereskedelmi minister alatt állanak, de közvetlen főnökük az *országos ipari főfelügyelő.* Ez utóbbi — a szolgálatát szabályozó 1901. évi 17,002. sz. ker. min. rendelet szerint, az egész ország területére kiterjedőleg ellenőrzi az iparfelügyeleti és kazánvizsgálati szolgálatot, müszaki véleményező közege a keresk. ministerium iparfelügyeleti osztályainak és hatáskörrel bir az iparfelügyeleti közegek személyzeti és fegyelmi ügyeiben is.

A ker. iparfelügyelőségek létszámába tartozó tisztviselők elleni fegyelmi eljárásról és fegyelmi biráskodási hatóságokról az 1901. évi 17,001. sz. ker. min. rend. 68. §-a rendelkezik.

t.-cz. 32—36. §§.) iparfejlesztési teendőket teljesiteni. Az iparfelügyelő szükség esetén jogositva van az iparhatóságot vagy a helyi hatóságot, esetleg a helyi orvost és az államépitészeti hivatalt a vizsgálatnál való közreműködése végett megkeresni, a kik is ennek eleget tenni kötelesek.

Az iparfelügyelő tartozik a munkaadót a hiányokra figyelmeztetni, azt utmutatással, szakszerü tanácscsal ellátni a végből, hogy az élet és egészségbiztonsági müveletek a legczélszerübben és felesleges költség nélkül foganatosittassanak, ugyszintén köteles az *erre szükséges szakterveket dijmentesen elkésziteni.* Ha törvénybe ütköző mulasztást tapasztal, vagy ha a munkaadó figyelmeztetése daczára sem pótolja a hiányokat, az iparfelügyelő az illetékes hatósághoz fordul, mely köteles határozatáról az iparfelügyelőt értesiteni, ki e határozat ellen *felfolyamodással élhet.*[45]

B) A közlekedés körében általán, de főkép a *vasuti és hajósási* forgalomban különös óvatosságra van szükség az egészség és testi épség biztonsága végett.

Az 1876: XIV. t.-cz. rendeli, hogy *mindazon intézkedéseket,* melyek az országban levő *összes* vasutaknál és az országban közlekedő *mindennemű* hajóknál *alkalmazott személyzet,* ezen közlekedési intézetek gyáraiban, bányáiban, ugyszintén a vasutak épitésénél dolgozó *munkások, különösen pedig az utasok egészségének bistositására megkivántatnak,* az illető vállalatok meghallgatásával, a minister állapitja meg és az egész vasuti s hajózási

[44] Ily ipartelepek az elemi erővel és legalább 20 alkalmazottal működő gyárak, műhelyek, telepek, továbbá *tekintet nélkül* az alkalmazottak számára és az alkalmazott erőre, a törvény 17. §-ában felsorolt és a minister által rendeletileg meghatározandó más ipartelepek. A minister az 1884: XVII. törvényczikk alá eső minden ipartelepre kiterjesztheti az iparfelügyelői vizsgálatot. A vizsgálati jogkört a törv. 20—26. §§. szabályozzák. Az 1898. évi 29.422. sz. ker. min. rend. az iparfelügyelői vizsgálatokat a sütőműhelyekre kiterjesztté. Az 1898. évi 71,553. ex 91. sz. keresk. min. rend. az iparfelügyeletet az épitő iparra is kiterjesztté.

[45] A physikai élet oltalmára szolgálnak az ipartörvénynek a pihenési időközöket, nappali munka kezdő és végző idejét, az éjjeli munkások felvételét, gyermekágyas nőknek szerződésszerű munka alóli felmentését illető határozmányai. (117. §.) Az 1876: XIII. törvényczikk 30. §. a cselédnek testi erejét meghaladó vagy egészségét veszélyeztető munkával terhelését tilalmazza. A gyermekeket illető határozásokról alább.

A tengeri hajók biztonsági ellenőrzése a tengerészeti igazgatás feladata. Az egészségügyi ellenőrzésre a tengeri egészségügyi hivatal és közegei hivatvák. L. alább a teng rendtartást.

egészségügy az állam felügyelete alatt áll. A mi az élet, testi épség biztositását illeti, vasutakon és hajókon ez a kormányilag jóváhagyott üzletrendszabályoknak, szállitási szabályoknak fontos czélja.[46] A közutakon való közlekedésnek a testi épségét veszélyező módjait a törvények, rendeletek és szabályrendeletek számos utrendőri szabályai tilalmazzák.

A közlekedési utak és eszközök körül elkövethető egészség és életbiztonság elleni kihágásokról az 1879: XL. t.-cz. is tartalmaz néhány rendelkezést.[47] (108—114. §§.)

136. §. Különös határozmányok a gyermekek egészségének védelmére.

A testi fejletlenség életszakában kétszeres gondozást igényel a physikai élet; a hatóság különös felügyeletét a gyermekek egész-

[46] A vasuti és hajózási fő-felügyelőség a biztonsági állami felügyeletet gyakorolja. A keres. min. számos rendeletet bocsájtott ki a ragályos betegségek elhurczolásának a vasuti forgalomban való meggátlása végett.

[47] Az elsoroltakon kivül még majdnem végtelen a physikai életet óvó intézkedések sora, mert azt a viszonyok és körülmények szerint még nagyon sok és különféle ténykedések, állapotok, mulasztások fenyegethetik oly módon, hogy azoknak sikeres elháritására szükséges lesz a közigazgatás beavatkozása. Az egyesek gyakorta tudatlanságból, máskor könnyelmüség, vakmerőség, gondatlanság, embertelenségből vagy gonoszságból veszélyezik embertársaik avagy saját maguk életét, egészségét. A rendőrség joga és hivatása az ily veszélyes eljárások állapotok megszüntetése parancs, tilalom, ha szükséges közvetlen kényszerités által.

Az egyes törvények és rendeletek nagyon számos ily veszélyes cselekményt, magatartást jelölnek meg és tilalmaznak ugyan, de ezekkel korántsem kimeritett azok sora; a helyhatóságok lesznek hivatva a többieket is mindenütt lelkiismeretesen megfigyelvén, rendőri statutumokkal eltiltani, s igy elejét venni az élet és egészség sérelmeinek. Csak példázólag idézünk e veszélyes cselekmények sorából néhányat:

Föld *kiásások* különösen *téglagyárak agyagásásai* által keletkező veszélyek elháritására ugy a személy, mint a vagyon és közlekedés biztonsága czéljából, köteles az üzlettulajdonos, vagy vállalkozó, épittető stb. a hatóság által elrendelt óvatossági munkák létesitésére. Fontos evi határozat idevon. az 1904. évi 43,023. sz. ker. min. rend.

Veszélyes állatok tartása, kellő felügyelet nélkül hagyása; robbanások, szilárd tárgyaknak kellő megerősités nélküli felfüggesztése, kiállitása járt helyen; járt helyen le vagy kidobása szilárd anyagoknak; lövés községben, vagy közelében, lőfegyverek és más veszélyes anyagok átengedése olyanok számára, kik ahhoz nem értenek; gyenge jégen átkelés; mély vizekben, örvényes helyeken fürdés; magas helyeken dolgozás, meredekeken járás-kelés kellő biztonsági eszközök nélkül; veszélyes játékok; tolongás csoportosulásnál, stb. stb. és még

ségére e mellett még azon körülmény teszi szükségessé, hogy a gyermekkorban levők, kevésbbé mint a felnőttek, képesek belátással saját maguk elháritani egészségük és életük veszélyét.[48]

A lelenczek és a dajkaságba adott *kisdedek szigoru hatósági és orvosrendőri felügyelet* alatt állanak (1876: XIV. t.-czikk 16. §.), épen igy a *nyilvános vagy magánszülőházak* is.

Az, *ki saját lakásán* csecsemőt szoptatás vagy kisdedeket dajkálás végett akar vállalni, e szándékát a községi előljáróságnál köteles bejelenteni és ez, ha a dajka egészségi állapotát és azon helyiséget, melyben a csecsemők és kisdedek elhelyezése történik, *előzetes orvosi vizsgálat után* kielégitőnek találja, az *engedélyt megadhatja*, ellenesetben *egyelőre* megtagadja s az ügyet határozathozatal végett az elsőfoku közegészséki hatósághoz teszi át. Szoptatásra egy nő csak egy csecsemőt vállalhat. A dajkaságba adott csecsemőkről a községi előljáróság nyilvántartást vezetni köteles. A dajkák bánásmódját, a kisdedek táplálását, hogylétét első sorban a hatósági és községi orvosok, hol községi orvos nincs, a községi előljáróság e czélra kirendelt tagja vagy tagjai *gyakori szemlék által* folyton ellenőrzik és a tapasztaltakról a hatóságnak jelentést tesznek.[49]

Altató vagy kábitó szerek a kisdednek csak orvosi rendeletre adhatók.[50]

A gyermekegészségügy érdekéből a népiskolák, kisdedóvódák a törvényhatóság[51] különös felügyelete alá rendelvék. A népokta-

igen számos hasonló eljárások a testi épség szempontjából tilalmasak, illetve eltiltandók, vagy óvatossági szabályokhoz kötendők.

[48] A gyermekek gyógyitásának szintén van különös nyilvánjoga, melyről a gyógyitási ügynél lesz szó.

[49] Szülők lakásán szoptató dajka, vagy ápoló az 1876: XIII. törvényczikk rendelkezései alá esik. Az 1879: XL. törvényczikk 106. §-a szerint azon nőszemély, ki tudva, hogy ragályos betegsége van, mint dajka szolgálatba lép, vagy ha szolgálata alatt esik ily kórba és azt mihelyt tudomására jő, azonnal fel nem fedezi, két hóig terjedő elzárással büntetendő.

[50] E tilalom megszegői, ha büntény vagy vétség esete fenn nem forog, kihágásért 4—40 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, esetleg 4 napig terjedő elzárással büntetendők.

A gyermekegészségügy érdekében adatott ki az 1899. évi 113,831. sz. b. ü. m. r. az izraelitáknál szokásos körülmetélésnél követett eljárás tárgyában, mely azonban az 1900. évi 97,149. sz. rendelettel hatályon kivül helyeztetett.

[51] E felügyeletet a közigazgatási bizottság vezetése és ellenőrzése mellett a törvényhatósági tiszti orvosok s más tisztviselők gyakorolják. A középisko-

tási és kisdedóvási törvény (1868: XXXVIII., 1891: XV. t.-cz.) rendelkezik, hogy a népiskolai és óvódai helyiségek tágasak, egészségesek, világosak legyenek és a tantermek tul ne zsufoltassanak.[52]

A gyermekegészségügy intézményeinek lehet tekinteni *egyik főczéljuk* szerint a kisdedóvódákat és gyermekmenedékházakat, melyeknek az 1891 : XV. t.-czikk szerint feladata a 3—6 éves gyermekeket *ápolás és gondozás* által, a szülők távollétében érhető veszélyektől óvni, rendre, tisztaságra szoktatás, valamint ügyességük és értelmük, kedélyük fejlesztése által őket *testi*, szellemi, erkölcsi *fejlődésükben* elősegiteni.[53]

A gyermekek testi épségét és fejlődését különösen veszélyezteti és gátolja a testi erejükkel aránytalan munka.[54] Ennek elhárítására vannak törvényes rendelkezések egyes foglalkozások tekintetében. Az 1876. évi XIII. t.-cz. szerint a gazda köteles különösen felügyelni, hogy 15 éven aluli gyermekcselédek oly időben és oly munkanemekre ne alkalmaztassanak, melyek testi fejlődésüket és növésüket akadályoznák vagy veszélyeztetnék (31. §.); a bányatörvény tiltja a gyermeknek testi erejét meghaladó és hatóságilag jóváhagyandó munkarendtartásban megjelölt munkanemekre alkalmazását (200. és 247. §§.).

Az ipartörvény tizenkét éven aluli gyermekek tanonczokul csak kivételesen, hatósági engedélylyel vehetők fel; tizennégy éven aluli tanonczok legfölebb 10, idősebbek 12 órai munkára kötelezhetők naponkint, beleértve az iskolában töltött időt is. Egyes iparágaknál a hatóság a tanonczokra még *rövidebb munkaidőt is állapithat meg* (64. §.). Általán a tanonczok csak testi erejüknek megfelelő munkára szorithatók. *Éjjeli munkára*, azaz esti 9 órától reggeli 5 óráig a 16 éven aluli tanonczok *nem alkalmazhatók;* oly iparoknál mégis, melyek üzése éjjeli munka nélkül fennakadást szenvedne, a hatóság — tekintettel a tanoncz testi fejlettségére —

láknak lehetőleg külön felügyelő orvossal kell birniok, ki a gyermekek egészségét gondozza s az egészségtan tanitásával is megbizható. Közokt. min. rend.

[52] L. a tanügynél. A középiskolákban is mind nagyobb gond fordittatik a testi életfejlődés ügyére. Erre a czélra irányulnak a közokt. ministernek a tornászat, országos és ker. tornaversenyek, játékdélutánok iránt kiadott rendeletei. Fontos az iskolai egészségügyre az elemi iskolai orvosok alkalmazásáról szóló 1906. évi 14,539. sz. közokt. min. rend.

[53] A kisdedóvás ügye másik czélja szerint a szellemi nevelés ügyébe tartozik. Mi azt a szellemi élet ügyénél tárgyaljuk.

[54] A nép testi elsatnyulásának főoka a fiatalok ipari foglalkozása.

megengedheti, hogy a 14 éven felüli tanonczok az ép emlitett napi munkaidőnek felét éjjel dolgozzák le (65. §.).

Gyárakban 10 éven aluli gyermekeket épen nem, 12 éven aluliakat csak hatósági engedélylyel szabad munkára alkalmazni; a 14 éven aluli gyermekek gyári munkában naponta legfölebb nyolcz, 16 éven aluliuak *tiz* óra hosszat foglalkoztathatók. (115. §.).

Oly iparágakhoz tartozó gyárakban, melyek veszélyeseknek vagy egészségteleneknek *nyilvánittatnak*,[55] 16 éven alóli munkások *vagy épen nem* vagy csak bizonyos feltételek mellett és csak oly munkára alkalmazhatók, mely egészségüknek nem árt, testi *fejlődésüket* nem gátolja (116. §.).

137. §. A járványrendészet külön joga.[56]

A járványok és a ragályos (fertőző) kórok legpusztitóbb ellenségei az emberi élet és egészségnek; különösen hazánk, mint a halálozási statistika bizonyitja, rettenetesen szenved tőlük, aránytalanul több áldozatot szednek itt e kórok, mint más cultur államokban. A közegészségi törvény a közigazgatás különös gondoskodása tárgyává tette a járványok és fertőző betegségek *megelőzését és megszüntetését*. A mi főleg az elsőt, a járvány *rendészetét* illeti, a tapasztalatok kétségkivül helyezték, hogy annak gondos gyakorlása szinte meglepő eredményeket mutat föl a járványok és ragályok elháritásában, localisálásában.

I. Az 1876: XIV. t.-cz. nem bocsájtkozván a járvány és ragály mivoltának körülirásába, elrendeli, hogy *mihelyt valahol* több egyén egyidejüleg ugyanazon betegségbe esik, vagy ragályos kórok esetei mutatkoznak, a községi elöljáróság köteles ezt azonnal az elsőfoku közegészségi hatóságnak bejelenteni, ki erről a törvényhatóságot értesiti. *Ugyanily bejelentésekre kötelesek az orvosok*,

[55] Ezen iparágak lajstromát és azon feltételeket, melyek mellett azokban, azok némelyikében a 16 éven aluliak alkalmazhatók, a kereskedelmi minister *rendeletileg* határozza meg. (116. §.)

A méhmagzat egészsége érdekében szükséges volna a terhes nőknek ipari, de főkép gyári foglalkozását korlátozás alá venni. Az 1884: XVII. a nőket szülés után négy hétig szerződésileg kötelező gyári munkájuk alól felmenti.

Az állami gyermekmenhelyekről l. a szegényügynél.

[56] A járvány és ragály elleni védelemre vonatkozó intézkedésektől különböző a járvány különös *gyógyitási ügye;* az erre vonatkozó jogszabályokról a gyógyitás ügyénél van szó. — A járvány joga a közigazgatásnak a rendesnél sokkal terjedelmesebb hatalmat ad, a járvány kitörésének megelőzése és lefojtása végett quasi *kivételes jogállapotot* teremt a járvány, illetve a ragály fellépése.

lelkészek, tanitók és általában mindazok, kik ily betegedésekről tudomással birnak.[57]

II. A törvényhatóság a *járványt, ragályt constatálja*[58] és intézkedik a járvány elfojtása, illetőleg terjedésének meggátlása iránt; gondoskodik főkép arról: hogy a fennálló óv- és gyógyrendszabályok pontosan és szigorral foganatosittassanak, kellő *orvosi* és *ápolószemélyzet* és *kórházi* helyiségek álljanak rendelkezésre; a *betegek elkülönitése keresztülvitessék*, a *fertőtlenités eszközöltessék*, az *élelmi szerek* egészségügyi *rendészete* és a köztisztasági rendészet szigorral kezeltessék, s általán a *járvány terjedését előmozditó állapotok, hatások lehetőleg megszüntettessenek*.[59] Ragályos betegségben szenvedő tanulók felgyógyulásukig a tanoda látogatásától eltiltandók. A tanulók egészségét nagy mérvben fenyegető járvány vagy ragály esetén az illető betegekkel érintkezésben volt, valamint a ragálygyanus tanulók a tanodától távol tartandók; e tilalom iránt részletesen intézkedik — az 1892. évi 11,530. sz. belügymin. rend.; ha a ragályozás magában a tanodában történt, vagy a tanulók közt nagyszámu kóresetek fordulnak elő, a törvényhatóság a tanoda bezáratását is elrendelheti, a miről a bel- és közokt. minister értesitendők. A tudomány- és műegyetemek ily okból való bezárását a törvényhatóság előterjesztésére csak a belügyminister, a közoktatásügyi minister meghallgatása után rendelheti el. Börtönökben és fegyházakban a járvány és ragály alkalmával foganatba veendő orvosrendőri intézkedések az illető intézet orvosával és igazgatójával egyetértőleg állapitandók meg, nézeteltérés esetén azonban a törvényhatósági tiszti orvos véleménye irányadó.

[57] Tanodában felmerült ragályos kóresetről a tanoda elöljárósága, illetőleg a tanitó köteles a hatóságot értesiteni (29. §.) Fegyházakban vagy börtönökben kiütött járványról az igazgató köteles a törvényhatósági közig. bizottságot azonnal értesiteni, mely a tiszti főorvost vagy más törvényhatósági orvost azonnal a helyszinére küldi. (37. §.)

A járvány vagy ragály kitörését 24 óra alatt fel nem jelentő orvos az 1879: XL. törvényczikk 99. §-a szerint büntetendő. A ragály bejelentése tárgyában adatott ki az 1894. évi 91,954. sz. b. ü. rend. és az 1896. évi 12.022. sz. b. ü. m. r. a hevenyfertőző kórok bejelentése iránt.

[58] A járvány constatálása végett orvosrendőri bonczolás is elrendelhető.

[59] A járvány-ragály terjedését meggátló óvintézkedésekhez számit a ragályosoknak — esetleg kényszer — gyógyitása iránti intézkedés, mert minden beteg a ragály terjesztője. Mindazonáltal a ragálygyógyitás külön jogát is a gyógyitás ügyénél veszszük figyelembe.

III. Kiválóan fontos a ragály tovahurczolása ellen a forgalomnak megfelelő korlátozása, abból ragályos beteg vagy ragálygyanus személyeknek és minden oly tárgyaknak kizárása, melyek a ragályozó anyagot magukba vehették. Járványok miatt a szárazföldön netán szükséges *veszteg- és határzár* ugy utasokra, mint szállitmányokra, a kormány felhatalmazása folytán rendelendő el (83. §.).[60] Tengeri kikötőkbe érkező hajókra a tengerészeti hatóság is elrendelheti.[61]

Az 1879. évi 38,254. sz. b. ü. m. körrendelet tiltja a ragályos és fertőző betegeknek ragálymentes községekbe átszállitását, de egyes községek területrészei, sőt egyes házak is szigoruan elzárhatók a járvány tovahurczolásának meggátlása végett. Az 1892. évi 5616. sz. b. ü. m. rendelet szerint ragályos járványok alkalmával

[60] A tengeri vesztegzárról szólnak az 1851. évi május 15. és deczember 13-iki rendeletek, melyek az alkotm. aerában is alkalmaztatnak.

[61] A *fertőtlenités* ügye, hasonlóan, mint az elkülönitésé, a járványrendészet gondoskodásának fontos tárgya. A fertőtelenités történhetik az inficiált tárgy *elégetése; forró légkörbe* — száraz melegbe — helyezés által; *forró gőzzel; kifőzés által; szellőztetés, száritás, tisztitás, lemosás, söprés, porolás által és desinficiáló szerekkel.* (Corrosiv, kék, zöld, fehér gálicz, mész, lug, carbol, creosol, kén, chlor stb.) A fertőtelenités iránt a hatóság kötelezőleg rendelkezhetik s azt hatóságilag is foganatba vétetheti. Az 1892. évi 78,771. sz. belügymin. rend. (Utasitás a cholera ellen) 76. §-a szerint, fertőtelenités czéljából a magánvagyonon, de különösen a szegények tulajdonán ejtett kárt a hatóság téríti meg.

A fertőtelenitési intézkedésekből felmerülő költségekre is az 1898. évi XXI. törvényczikk irányadó.

A trachoma elfojtására szolg. rendkiv. költségek viseléséről az 1886. évi V. törvényczikk rendelkezik.

A közönség használatára szolgáló közlekedési eszközöknek a megszabott fertőtelenités nélkül ujból használatba bocsájtása az 1879: XL. 100. §-a értelmében bünt. kihágás. — Ugyane törv. 103. §-a szerint kihágást követ el, a ki a beteg állatokról az emberek egészségére háramolható veszélyek kikerülése végett kiadott rendeletet vagy szabályrendeletet megszegi. A veszettségbe vagy más, akár az emberekre, akár az állatokra veszélyes betegségbe esett állat el nem különitése, ártalmatlanná nem tétele és az ily betegség feljelentésének elmulasztása az id. törv. 102. §. ért. büntetendő.

A fertőtelenitésről, az egyes kórok iránt fennálló utasitások részletesen rendelkeznek; ezek mellett idevonatkozólag még emlitendők: az 1894. évi 29,013. sz. belügymin. rend. a gőzzel fertőtlenités tárgyában; az 1896. évi 81,302. a gőzfertőtlenitő készülékek szállitása tárgyában, az 1885. évi ápr. 25. kelt. b. ü. m. rend. fertőtlenitő anyagok készitése és elárusitása iránt. — Szegények számára a fertőtlenitő anyagokat a község köteles szolgáltatni. 1892. évi 5616. sz. belügymin. rend. V. ö. az 1898: XXI. törvényczikkel.

Fertőző betegek vasuti szállitásáról szól az 1903. 15,316. sz. b. ü. m. r.

csoportosulások, minőkre vásárok, bucsuk, bucsujárások, népes lakodalmak, halotti torok, népgyülések stb. szolgáltatnak alkalmat, betiltandók; a ragályos kórokban elhaltak hullái mielőbb és pedig — kocsin — temetőbe vagy ideiglenesen felállitandó hullaházba szállitandók.

VI. Specziális rendszabályok állanak fenn a ragályozó kórok egyes nemeire.

A) A védhimlőoltás. A himlőragály pusztitása ellen irányul a *védhimlőoltás*, ez az 1876 : XIV. t.-cz. értelmében *állami intézmény*, melyet az ép emlitett törvény és az 1887 : XXII. t.-cz. szabályoznak. *A kötelező védhimlőoltás a kisdedek beoltására és a felnőttek ujraoltására vonatkozik.*

A kisdedek beoltása minden községben évenkint teljesitendő. Szülők és gyámok és általán azok, kik a gyermekekről gondoskodni tartoznak, kötelesek ezeket életük első évében, a mennyiben a valóságos himlőt ki nem állották, beoltani. Ha ezen beoltás az orvos véleménye szerint eredménytelen maradt, az oltás a következő évben és ha akkor is eredménytelen, a harmadik évben is ismétlendő. — Elemi iskolába lépő tankötelesre felvételekor hitelesen igazolandó, hogy sikeresen beoltatott, vagy az oltási kötelezettség alól fel van mentve, illetőleg az utolsó 5 év alatt valóságos himlőt állott ki. Ezt beigazolni nem képes gyermekek beoltása iránt a *hatóság intézkedik.*

Nyilvános vagy magántanodák növendékei, 12 évök betöltése előtt, iparos tanonczok felvételük alkalmával *ujra oltandók*, ha az ujraoltási idő előtt öt éven belül valóságos himlőt nem állottak ki, vagy ez idő alatt eredményesen beoltva nem lőnek. A tanitó, illetőleg az iparos feljelentésére a hatóság intézkedik az ujraoltási kötelességnek eleget nem tett egyének ujraoltása iránt; polgári és közép vagy ezeknek megfelelő iskolákban azok véglegesen fel nem vehetők, kik az ujraoltási kötelezettségnek meg nem feleltek.

Árvaházak, szegényházak, aggápoldák, továbbá állami és törvényhatósági oly intézetek igazgatói, melyekben hosszabb ideig tömegesen laknak, jogosultak a be nem oltott vagy a legutóbbi öt év alatt valóságos himlőt ki nem állott egyéneket beoltatni, himlőjárvány alkalmával pedig az intézetben lakókra a kötelező ujraoltást elrendelni.

A himlőjárvány idejében a törvényhatóság a belügyminister jóváhagyásával elrendelheti a felnőttek ujraoltását *általában*, vagy pedig az életmódjuk, lak- és egyéb viszonyaiknál fogva a himlőnek

inkább kitett osztályokra, a törvényhatóság egész területén, vagy annak egy részén.

Mennyiben halasztható el az oltás, orvosi megitélés tárgya; az elhalasztást megállapitó orvos az illető oltásra kötelezetteket az elsőfoku egészségügyi hatóságnak nyilvántartás és ellenőrzés végett köteles bejelenteni.[62]

A himlőoltásra csak orvosi oklevéllel biró egyének jogosultak; az oltás körül a magánorvosok is mindazon szabályokat kötelesek megtartani, melyek a hatósági oltó orvosokra megállapitvák.

A himlőanyag szedése, megőrzése körüli rendszabályokat a belügyminister állapitja meg; ugyanez gondoskodik a *védhimlőnyirk* fenntartása, annak a közintézetek és hatósági orvosok között himlőmegszakadás vagy elfajulás esetén dijtalanul leendő kiosztása iránt.[63] Az 1887 : XXII. t.-cz. kimondja, hogy az oltóorvosnak hat, legkésőbb nyolcz nap alatt a beoltott gyermekek bemutatandók és meg nem tagadható, hogy ez a *gyermekről védhimlő oltóanyagot vegyen.*

B) Kiválóan veszélyes fertőző betegség a *szemcsés köthártyalob* (trachoma), mely iránt külön törvény, az 1886 : V. t.-cz. rendelkezik. A törvény főkép e járvány gyógyitásának ügyét karolja föl (alább), mig a kór terjedésének megakadályozása iránti utasitások az 1904. évi 110.000 sz. b. ü. min. rendeletben foglaltatnak.[64]

[62] Az oltásköteles gyermekekről szóló kimutatások készitése iránt rendelkezik az 1896. évi 11.100. sz. belügymin. rend. Az oltás szigoru teljesitése és ellenőrzéséről szól az 1896. évi 28.637 sz. belügymin. rend.

[63] A védhimlőoltást részletesebben az 1887: XXII. t.-czikk végrehajtási rendelete (1887. évi 40.180.) szabályozza. De idevonatkozólag hatályos még a belügymin. 1881. évi 10.281. sz. rendelete is.

A himlőanyag fentartása és kiosztása körül fontos feladatot tölt be az *országos központi* védhimlőintézet. 1881. évi 10.281. sz. belügymin. rend. — Tehénnek természetes himlőzését a hatóságnak kellő időben bejelentők dijazást nyernek, 1875. évi 33.573. sz. belügymin. rendelet. Himlőnyirk termelő intézet az 1897. évi 31.773. sz. belügymin. rendelet szerint csak belügyministeri engedély mellett állitható. A himlőoltó anyagot elárusitás végett bizományba adni vagy elfogadni tilos. 1890. évi 27.467. sz. belügymin. rend. 1893. évi 49.085. sz. belügymin. határozat. Az 1894. évi 51.423. belügymin. rend. az állati nyirkkel való himlőoltásról szól.

A védhimlőoltás már e század eleje óta kötelező volt hazánkban; az 1876: XIV. t.-czikk előtti idevágó több rendelet volt igy, főkép az 1813. és 1829-iki hely. tan. rendeletek; az 1863. évi helytartósági körrendelet, az 1875. évi junius 6-iki belügymin. rendelet.

[64] Az ujszülöttek szemlobja elleni eljárásról szól az 1893. évi 96.846.,

C) Az ázsiai koleráról törvényünk nincs,[65] de annak behurczolása és terjedésének meggátlásáról, gyógykezeléséről számos kormányrendelet adatott ki.

Legfontosabb az 1894. évi 78,771. sz. b. ü. min. rendeletben foglalt részletes utasitás.

D) A *bujakór* (Syphilis) terjedése szorosan összefügg a kéjelgési ügygyel, a prostitutióval, melynek közegészségrendőri szempontból való szabályozását az 1876 : XIV. t.-cz. rendeleti utra utalta. Eddigelé országos szabályozást a kéjelgési ügy sem erkölcsrendészeti, sem üzleti (keresetmód), sem egészségügyi szempontból nem nyert, hanem statutumok által rendeztetett, a türelmi bárcza váltásának kötelezettsége, kötelező orvosrendőri, rövid időközönkénti vizsgálat és a kéjnők nemi betegségének haladéktalan kötelező (kényszer) gyógyitása, a kéjnők magaviseletének és életmódjának szigoru erkölcsrendőr ellenőrzése alapján. Az 1881. évi XXI. t.-cz. emliti, hogy a fővárosban a rendőrség csak a törvényhatósággal egytértőleg engedélyezhet „kéjnő telepeket“, nézetkülönbség esetén a belügyminister dönt. Az 1879 : XL. t.-cz. 81. §-a szerint kéjnők, kik a reájuk vonatkozó hatósági szabályokat meg nem tartják, egy hónapig terjedhető elzárással büntetendők; azonkivül a toloncz-szabályzat értelmében illetőségi helyükre utasitandók. Kényes ügy a személyes szabadság, de fontos a bujakór és közszemérem szempontjából a zugkéjelgés (Winkelhurerei) meggátlása s e szempontból a nők bizonyos osztályainak orvosrendőri felügyelet alá vonása; különösen a nyilvános helyiségekben, italmérési üzletekben, szállodákban, vendéglőkben való erkölcstelenség tilalmazása.[66]

az ellenőrzési szemvizsgálatokról az 1888. évi 63.668. sz. belügymin. rendelet. Fontos az 1903. évi 110.000. sz. belügymin. rend.

[65] Az 1891: IX. t.-cz. cholera esetén a nemzetközi érintkezésben megtartandó szabályokról szóló nemzetközi egyezményt tartalmazza.

A pestis elleni védekezés tárgyában már 1779., 1804. és 1837-ből vannak helyt. tanácsi rendeletek. 1897-ben Velenczében létrejött nemzetközi egyezményt az 1900: XXIII. t.-cz. czikkelyezte be. A mekkai zarándoklásnál való óvintézkedések és a persa öbölben foganatositandó egészségügyi felügyelet iránti nemzetközi szerződés az 1898: XXXI. t.-czikkben foglaltatik. Idevon. lásd még az 1889: XX., 1894: VIII. és IX. t.-czikkeket. A pestis behurczolásának meggátlására szolgáló forgalmi korlátozásokról szólnak az 1900. évi 20.400. és 63.281. sz. belügymin. rend.

[66] Bordélyházakban italmérési tilalom van. 1900. évi 73.758. sz. belügyministeri rendelet.

Az 1892. évi 53,236. sz. pénzügy. min. rendelet (21. §.) szigoruan tiltja az italmérési üzletekben alkalmazott nőknek a férfivendégekkel való erkölcstelen üzelmeit és az italmérési helyiségnek kéjelgési czélokra átengedését vagy felhasználását; bordélyházakban szeszes italok kiszolgáltatását. A tilalom megszegése rendőri, illetve jövedéki kihágási büntetés alá esik; az erkölcstelen alkalmazott elbocsátandó s ha az engedélyes is részes a kihágásban, ugy az engedély is elvonható.[67]

E) A *roncsoló toroklob* járványa roppant pusztitást visz végbe a gyermekek között. Az ellene irányuló szigoru óv- és gyógyintézkedésekről főkép az 1892. évi 5616., 1893. évi 10,395. és 1894. évi 95,955. sz. belügym. rendeletek szólnak.

F) A *gyermekágyi láz*, mint sok áldozatot szedő fertőző kór megelőzésére szigoru óvrendszabályokat állapit meg az 1889. évi 2771. sz. belügym. rendelet, melynek a szülésznők által való pontos megtartását ugy hatósági, mint a magánorvosok is ellenőrizni kötelesek.[68]

A gyógyitás közigazgatási joga.

A mint az egészség fenntartásának és javitásának tényezőit nem képes létesiteni a szabadjára hagyott magántevékenység, ugy a gyógyitás érdekéből is szükséges a közigazgatás többirányu be-

[67] A bujakór járványszerü fellépte esetén teendő gyógyintézkedésekről alább.

[68] A járványos agy- és gerinczagyburoklob tárgyában intézkedik az 1880. évi 17.953. és az 1905. évi 54.890. sz. belügymin. rend. A tüdővész elleni óvintézkedésekről szól az 1898. évi 49.851. ex 1897. sz. belügymin. rend. A tüdővészesek bejelentéséről szól az 1906. 90.993. sz. b. ü. m. r. A váltólázas megbetegedések tanulmányozása tárgyában adatott ki az 1901. évi 82.841. sz. belügymin. rend.

A *pellegra*-betegek nyilvántartása, orvosi felügyelete, ápolása és segélyezése iránt rendelkezik az 1899. évi 9354. sz. belügymin. rend.

A *tüdővész* elleni védekezésről rendelkezik az 1899. évi 34,529. és 1905. 56.000. sz. belügymin. rend. Az anchylostomiasis — bányaféreg — terjedésének meggátlásáról szól az 1899. évi 65.000. sz. belügymin. rend.

Az állatokról az emberekre átszármazható ragályok ellen számos óvintézkedést rendel az 1888: VII. t.-cz. Idevonatkoznak a kihágási törv. 102., 103. és 122. §-ai is. — A fertőző ebdüh elleni védoltásról és e végett Budapesten felállitott védoltó (Pasteur) intézetről szól az 1890. évi 32,047. sz. belügymin. rend. A veszett eb által megmart vagyontalan betegek ingyenes szállitása, azok és kisérőik ellátása iránt is rendelkezik az id. rendelet. A megmart egyének kisérői vasuti szállitásáról az 1893. évi 54,298. sz. belügymin. rendelet intézkedik.

avatkozása és kötelező rendelkezése. Az idevonatkozó jogszabályok főkép *a gyógyittatásra, a gyógyhivatásra, a gyógyeszközök és szerekre, a gyógyintézetek létesitésére, azok müködésére és a gyógykőltségek viselésére* vonatkoznak.

138. §. A kötelező gyógyittatásról.

Hét évnél fiatalabb gyermeket tartozik az, ki a gyermek gondozására törvényileg vagy szerződésileg kötelezve van, megbetegedése esetén *mielőbb* orvosi segélyben részesiteni. Ily gyógykezelésért a rendeletileg megállapitott minimális dijazásnak is csak fele követelhető. E kötelesség elmulasztása 20 koronáig terjedhető pénzbüntetés, esetleg két napi elzárás alá esik ott, hol *helyben vagy a közegészségi körben orvos van.*[69] A szülésznő veszélyes szüléseknél orvost hivni köteles (1879. évi 1882. sz. b. ü. m. rend.). Minden község köteles gondoskodni az ott illetékes vagyontalan betegek gyógyitásáról (1898. évi XXI. t.-cz.).

Az iparos köteles háznépéhez tartozó tanonczát betegség esetén gyógykezeltetni (1884 : XVII. t.-cz. 4860/1885. sz. keresk min. hat.). A gazda a nem saját hibájából beteg cseléd gyógyitásáról gondoskodni köteles (1876 : XIII. t.-cz.). A gyám tartozik a kiskorut betegség esetén gyógyittatni. (1877 : XX. t.-cz. 92. §.)

A családfő, iparos, gyáros vagy háztulajdonos, ha családja, háznépet, segédei, tanonczai, illetőleg munkásai, a növeldetulajdonos, ha növendékei között *ragályos vagy járványos betegség* ütött ki, *tartozik* a hatósági rendelkezés bekövetkezése előtt is az illető betegeket azonnal orvosi segélyben részesiteni. A mulasztás büntetését az 1879 : XL. 99. §-a szabályozza. Ragályos járványoknak nagyobb terjedelemben felmerülésekor a hatóság intézkedik, hogy az azokban szenvedők gyógykezelés alá vétessenek; szükség esetén a *kényszergyógyitás* is elrendelhető.

Bujasenyvesek, kiknek gyógyitása vagyoni vagy házi viszonyaiknál fogva otthon nem eszközölhető, a legközelebbi polgári, sőt ilyenek hiányában katonai kórházba is szállithatók, hol teljes felgyógyulásukig *visszatarthatók.*[70]

[69] A halottkém köteles az orvosi kezelés hiányában elhunyt 7 éven aluli gyermekekről a községnek, ez pedig az elsőfoku közegészségi hatóságnak jelentést tenni.

[70] Szükség esetén a bujakórlepte vidéken, a kór tartamára, szükségkórházak állitandók államköltségen.

A közveszélyes elmebetegekre a tébolydában elhelyezés hatóságilag

Az 1886 : V. t.-cz. kimondja: a műtétet igénylő sulyos szemcsés köthártyalobban szenvedők, továbbá ellenszegülők s olyanok elhelyezésére, kik által a ragályozás terjedésének veszélye forog fenn, a szükség tartamára külön szemkórházak állithatók, vagy ezek már meglevő kórintézetbe behelyezhetők.[71]

139. §. A gyógyhivatás joga.

Magyarországban orvosi gyakorlatra csak az jogosult, ki belföldi tudomány-egyetem által kiállitott orvosi oklevéllel bir és a mennyiben magánorvos, oklevelét az illetékes közigazgatási hatóságnak beiktatás és kihirdetés végett bemutatta.[72] A bemutatás a törvényhatósági tiszti főorvosnál, a kihirdetés a közgyülésben történik. A közgyülés illetékes arra, hogy az oklevél hiányossága miatt a gyakorlat megtiltása iránt intézkedjék. Az orvosi oklevél kihirdetését megtagadó és az orvosi gyakorlatot eltiltó intézkedés ellen *közigazgatási biróság előtti eljárásnak van helye* (1896 : XXVI. t.-czikk 46. §.).[73]

elrendelhető. Polgári kórházban akaratuk ellen is gyógykezelhetők, kikre a sorozó vagy vegyes felülvizsgáló-bizottság azt elrendeli. 1885. évi 64.962. sz. belügyministeri hat.

[71] A trachoma gyógykezelésének szervezése, sulyosan betegek kezelése, községi és körorvosok kioktatása végett államilag utazó szemorvosok is küldhetők ki.

[72] Az orvosdoctori szigorlati rendtartás 1. §-a szerint az orvosdoctori oklevélnek és az orvosi gyakorlat jogának elnyeréséhez az orvosi tanulmányoknak tiz egyetemi féléven át végzése, melyből legalább négy félév hazai egyetemen töltendő, az orvosdoctori szigorlatok letevése s a felavatás és egy évi köz- vagy nyilvánossági jellegü kórházban töltendő gyakorlat szükséges. (1901. évi 4593. sz. közokt. min. rend.) Az egy évi gyakorlat módjára nézve rendelkezik a közokt. min. 1902. évi 11,843. sz. közokt. min. r. Katonaorvosok, ha magánorvosi gyakorlatot akarnak folytatni, szintén kötelesek orvosi oklevelük bemutatására. 1883. évi 11.315. sz. belügymin. rend.

[73] *Külföldi oklevelek* alapján orvosi gyakorlat csak azok nostrificálása után engedhető meg, hacsak nemzetközi szerződés másképp nem határoz; külhoni egyetemeken nyert orvos, sebész vagy gyógyszerésztudori *czim használatát* a hatóság az oklevél nostrificálása nélkül is megengedheti. Mennyiben jogositanak az *osztrák* egyetemeken szerzett orvosi oklevelek nostrificálás nélkül is gyakorlatra a kölcsönösség alapján a két kormány által állapittatik meg. Az 1898. évi 93,289 sz. belügyministeri rendelet szerint 1899. év január 1. óta az osztrák orvosi oklevél is csak nostrificatio utján jogosit; a határzónára eltéréseket állapit meg a rendelet, tettleges katonaorvosok osztrák diplomája sem szorul nostrificálásra. Az id. rendelet az *okleveles* szülésznők gyakorlatára is kiterjed. (9. §.)

A gyakorlatra jogositott orvos a *gyógymód* alkalmazásában nem *korlátozható*, müködésre nézve azonban állami ellenőrzés alatt áll és az általa elkövetett mühibákért felelős ugy magánjogilag, mint büntetőjogilag. Az 1878 : V. és 1879 : XL. t.-czikknek a szakfoglalkozástól való birói (itélet) eltiltása az orvosokra is vonatkozik.

A magánorvos dijazása a *kölcsönös megegyezéstől függ*, hol ilyen nem jött létre, peres esetekben a biróság szakértők meghallgatása után állapitja meg a dijat, melynek *legkisebb mértékét* az egész országra kihatólag — tekintettel a városok és községek különböző viszonyaira — a belügyminister állapitja meg.[74].

Az orvosi gyakorlatra nem jogosult egyéneknek betegeket

Az 1876: XIV. t.-cz. hatályba lépte (1877. évi január 1.) előtt gyakorlatra jogosultak nevezetesen az 1872-ig kiállitott sebészmesteri oklevéllel birók ezután is üzhetik gyakorlatukat.

A zágrábi egyetemen (bár jelenleg még orvosi kar ott nem lévén, a kérdés nem actualis) nyert orvosi oklevél az anyaországban gyakorlatra nem jogositana. L. erről Lechner id. közig. jegyz. II. köt. 82. lap.

A vérbocsájtással járó gyógyitásról az 1876. évi 49,399. sz. belügymin. rendelet szól. Orvosi rendelvény folytán érvágásra, köpölyözésre, nadályozásra borbélyok is jogosultak, nadályozásra bábák is. A dij megállapitása a törvényh. első tisztviselőjét illeti. A foggyógyászatról az 1871. évi 18,664. sz. belügymin. rend. szól. Fogászat gyakorlására fogtechnikusok nem jogosultak.

A *hypnotizálás* gyakorlásáról az 1894. évi 103,816. sz. belügymin. rend. szól. Orvosi gyakorlatra nem jogosult egyéneknek hypnotizálni tilos.

Tyukszemmetszésre hatósági engedély nem szükséges. 1876. évi 32,258. sz. belügymin. hat. A *massage* gyakorlását az 1899. évi jan. 6-án 64,528. ex 98. sz. belügymin. rend.

A *foghuzás* gyakorlásának minősitéssel nem birók számára való kivételes megengedéséről szól az 1897. évi 114,530. ex 1896. A fogmüvesek elnevezése és müködésük szabályozása iránt rendelkezik az 1899. évi 90,948. sz. belügymin. rendelet.

A gyógyszerek rendelése az orvos belátásától függ; csupán azokra, kik valamely állami vagy nyilvános felügyelet alatt álló alap terhére gyógyszereket rendelnek, kötelező az alább érintendő min. rendelet.

Ujabb gyógymódok alkalmazása iránt megfelelő szakértői vizsgálat alapján a belügyminister határoz a törv. 55. §-a szerint, a mi az orvosi gyógymód szabadságát mégis korlátozza.

A hasonszenvi gyógyitás is meg van engedve 1837. óta. Törvényhatóságok járvány és ragály idején hasonszenvi kórházakat is állithatnak. 1876. évi XIV. t.-cz. 81. §.

[74] A magánorvoslás dijazása tárgyában adattak ki az 1900. évi 95,038. és az 1900. évi 135,000. sz. belügymin. fontos rendeletek. Községi és körorvosok a szegényeket ingyen gyógyitják, a vagyonosokat pedig a községgel előzetesen kötött egyezségben megállapitott dijazás mellett. (Törv. 145. §.)

keresetképen gyógykezelni és dijazás mellett gyógyszereket rendelni tilos, (kuruzslás); e tilalom áthágása büntetését az 1879 : XL. törvényczikk 92. §-a állapitja meg.[75]

Fontos hivatásu gyógyszemélyek a *szülésznők*. Szülésznői gyakorlatra jogosultak azok, kik belföldön érvényes szülésznői *oklevéllel* vagy *tiszti képesitő okmánynyal* birnak. Rendes *oklevél* megszerzésére csak azok kötelesek, kik valamely egyetemtől vagy *bábaképezdéből*[76] 75 kilométert meg nem haladó távolságra laknak. A tiszti főorvosi képesitvénynyel biró bába, azon esetre, ha ugyanazon helységben okleveles szülésznő telepedik le, a gyakorlattól eltiltandó, ha csak két év alatt oklevelet nem szerez. Ki *oly* helyeken, hol szülész vagy szülésznő van és ezek akadályozva nincsenek, jutalomért szülésznői teendőket végez, az 1879: XL. törvényczikk 92. §-a szerint büntetendő.[77]

[75] 200 koronáig terjedő pénzbüntetést; visszaesés esetén, ha az utolsó büntetéstől még két év nem telt el, 2 hónapig terjedhető elzárást és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetést.

[76] A bábaképzőkről l. a közokt. jogban. Az *oklevelek* kihirdetése a törvh. közgyülésen szintén szükséges. (Egészs. törv. 159. §.) A közgyülés azon határozata ellen, mely a szülésznői oklevelek kihirdetését megtagadja, vagy a szülésznői gyakorlatot eltiltja, a közig. biróság előtt panasznak van helye. (1896: XXVI. t.-cz. 46. §.)

Ki bármely *jogos czimen* a közegészs. törv. kihirdetéséig (1876. évi ápr. 8.) szülésznői gyakorlatot folytatott, abban továbbra is meghagyandó. (Törv. 49. §.)

[77] A közs. szülésznő a szegényeknek ingyen, a vagyonosoknak *községenként* megszabott dij mellett nyujt segélyt. (Törv. 148. §.) A bábaügy fejlesztéséről szóló fontos rendelet a belügyminister 1900. évi 76,643., 1902. évi 25,313. és az okleveles bábák utasitását tartalmazó 1902. évi 95,000. sz. b. ü. rend. A főorvosi képesitésü bábák „Utasitása", az 1903. évi 76,500. sz. b. ü. m. r. adatott ki. A gyógyhivatással biró személyekhez sorozható gyógyszerészekről alább a *gyógyszerekre vonatkozó* jognál, a halottkémekről a temetés nyilvánjogánál lesz szó.

A *betegápolók* foglalkozása nincs qualificatióhoz kötve. A betegápolók kiképzése rendszerint az illető gyógyintézetek feladata; fontos szerepet töltenek be a betegápolás ügyében az egyházak a betegápolással foglalkozó szerzetek által; itt emlitendő az orsz. vöröskereszt-egylet is, mely sokat tesz a betegápolók kiképzése körül. Nyilvános gyógyintézetekben alkalmazott betegápolók szolgai minőséggel birnak.

A külföldi képesitésü bábák gyakorlatának eltiltásáról szól az 1906. 70.143. sz. b. ü. m. r.

140. §. A gyógyszemélyek gyógyitási kötelessége; a mentési kötelesség.

A gyógyitás jogával viszonos a gyógyhivatású személyek nyilvánjogi kötelezettsége a gyógysegély nyujtására.

A gyakorlatra jogosult magánorvos, oklevele bemutatásától számitva, mindaddig, mig gyakorlatának megszüntetését a hatóságnak be nem jelenti, rögtöni veszélyben forgó betegeknek, dijazás mellett, *első orvosi segélyt nyujtani köteles;* ki alapos ok nélkül e segélynyujtást megtagadja, vagy elhalasztja, 200 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. (Közeg. törv. 46. §., kih. törv. 93 §.) Ugyanily büntetés éri azon szülészt vagy szülésznőt, ki sürgős esetekben a hivatásával járó s igénybevett szolgálatot megtagadja vagy elhalasztja.[78]

Minden hatósági *vagy magánorvos* tartozik a *járvány* folytán megbetegültek részéről kért első segélyt megadni; azon esetben pedig ha lakhelyén más orvos a gyakorlatot nem üzi, a további gyógykezelést is elvállalni. A mennyiben a hatósági, községi, kincstári s állandóan alkalmazott orvosok a járvány folytán megbetegültek gyógykezelésére nem elégségesek, a hatóság járványorvosokat rendel ki (Törv. 84. §.); a gyakorló magánorvos *rendes működése területén a kirendelést elfogadni köteles.*

A mentési kötelezettség. Rögtöni baleseteknél, valamint gyanitható tetszhalál alkalmával a segélynyujtás mindenkinek, ki erre tettel vagy tanácscsal képes, *kötelessége.* (Egészs. törv. 39.) A bányavállalkozó köteles a szomszéd bányákbani balesetek esetén, rendelkezésre álló munkásait segélynyujtásra forditani, a mennyi-

[78] Nyilvános alkalmazásban levő orvos, gyógyszerész, szülésznő lemondási joga járvány esetén különös megszoritást szenved. L. a közszolg. jognál. III. könyv.

[79] A járvány esetén a kirendelést el nem fogadó, a járványos beteg gyógykezelését megtagadó vagy elhalasztó orvos büntetéséről az 1879: XL. törvényczikk 93. §. szól.

A magánorvosok is kötelesek megtartani a hatóság egészségügyi rendelkezéseit, melyek őket a gyógymód alkalmazásában nem gátolják; kötelesek a ragályos betegségeket figyelni és feljelenteni, a kuruzslást feljelenteni, a betegek titkait megőrizni. Az 1878: V. törvényczikk 328. §. szerint tiltott titok felfedezésének vétségét követi el azon orvos, szülésznő, gyógyszerész, a ki a foglalkozásánál fogva megtudott, a család vagy személy jóhirét veszélyeztető reá bizott titkot alapos ok nélkül másnak felfedez. Nem képez vétséget, ha ily tényekről a hatóságot kötelességszerüleg értesitik, vagy arról a hatóság előtt, mint tanuk vallomást tesznek. Hamis bizonyitványoknak orvos általi kiállitása a bünt. törv. 408—410. §§. alá esik.

ben ez saját bányája veszélyeztetése nélkül lehető. (Ált. Bányatörv. 190. §.) A vasuti és hajózási vállalatok kötelesek a balesetek folytán előállható sérüléseknél megkivántató gyógyszerek, kötések és egyéb orvosi készülékek készentartására. (Egészs. törv. 78.) Az 1893: XXVIII. t.-czikk szerint a munkaadó ipartelepén az első segélyre szükséges köt- és gyógyszereket készletben tartani köteles. A tüz- és árvizvész alkalmával teljesitendő mentési kötelességről az illető rendészeti szabályok szólnak.

Mindazok, kik foglalkozásuknál fogva gyakrabban jönnek azon helyzetbe, hogy baleseteknél segédkezhetnek, mint pl. hajósok, halászok, bányászok, mozdony- és vonatvezetők, rendőrök, a segélynyujtás módja iránt oktatandók;[80] általán a lakosság népszerü oktatással felvilágositandó a mentés módjai, eszközei tekintetében.[81] A hatóság intézkedik az iránt, hogy népesebb városokban mentő-intézetek állittassanak, melyek a szükséges mentőeszközökkel és gyógyszerekkel ellátandók.[82]

141. §. A gyógyszerek és gyógyszerészet.

Miután a gyógyanyagok a gyógyitásnak époly elsőrendü (dologi) tényezői, mint a gyógyszemélyek, természetes, hogy azok is különös hatósági gondozás és rendtartás tárgyát képezik.

Gyógyszereknek a gyógyászati czél által kivánt adagokban való eladására kizárólag okleveles *gyógyszertártulajdonosok* vagy

[80] Az illető vállalat, hatóság által.

[81] A közegészs. elsőfoku hatóság ez iránt is intézkedik.

[82] *A balesetek alkalmával szükséges első segélynyujtás rendezése tárgyában adatott ki az* 1899. évi 9355. és az 1900. évi 15.966. sz. belügymin. rend. Az 1899. évi 135,463. sz. belügymin. rend. szerint az első segélyhez szükséges szerek nagyobb ipartelepeken készen tartandók. Az 1890. évi 671. és 55.933. sz. keresk. min. rend. a vasuti mentőszolgálatról rendeli, hogy a mentésről a vonat és állomási személyzet a vállalati orvos által kioktattassék; rendeli, hogy minden vasut elegendő számu orvost tartson és azokat olykép helyezze el, hogy első és másodrangu vasutakon legfeljebb 30, helyi érdeküeken legfeljebb minden 60 klm.-re jusson egy. Cséplőgépeknél első segélyhez szükséges szerek tartandók. B. ü. m. r. 1903. év 73,595. sz.

Az 1895. évi 37,302. sz. belügymin. rend. elrendeli, hogy az ipari, gyári, gazdasági vállalatoknál előforduló balesetek a rendőrhatóságnál bejelentendők. Vasuti, hajózási szerencsétlenségekről a vasuti és hajózási főfelügyelőség értesitendő.

azok oklevelcs kezelői, ugyszintén a *házi gyógytár feljogositott orvosok*[83] vannak jogositva. (126. Egészs. törv.)[84]

Titkos összetételü gyógyszereknek használatra való *készitése* és árulása a belügyministernek szakértői vélemény alapján adott engedélye nélkül tilos. (Törv. 53. §. 1885. évi 5991., 1882. évi 17,368. és 1894. évi 111,005. sz. b. ü. min. rend.) Gyógyszerek és betegségek elleni *óvcszerek* készitésére, továbbá oly felfedezésekre, találmányokra vagy javitásokra, melyek alkalmazása közegészségi tekintetekből meg nem engedhető, szabadalom nem adatik. Bizonyos betegségek ellen javaslatba hozott (uj) gyógyszerek megvizsgálása és engedélyezése iránt szakértők meghallgatásával a belügyminister intézkedik.

A gyógyszerekhez sorozhatók a természetes és mesterséges gyógyvizek.

Természetes gyógyviznek, gyógyforrásnak csak az nevezhető, melyről pontos vegyelemzés alapján kimutattatik, hogy fontosabb kórok ellen használható. [85] Mesterséges ásványvizek hatósági enge-

[83] Állatokra állatorvosok.

[84] Hasonszenvi orvosok is kötelesek a gyógyszerek ősanyagait, gyógyszertárakból hozatni, de az u. n. hasonszenvi higitásokat és dörzsöket *dijtalanul* maguk is kiszolgáltathatják a betegeknek, mely esetben a gyógyszer nevét, higitási fokát a gyógyszert tartalmazó edényre vagy papirra feljegyezni tartoznak. Tv. 126. §. A töményitett forrázatok (infusa) tartásának eltiltásáról szól az 1903. évi 129,892. sz. b. ü. m. r.

A gyógyszerek és mérgek eladásáról szóló 1894. évi 111,005. sz. belügyministeri rend. állapitja meg, mely szereket tarthatnak kizárólag gyógyszerészek, melyeket adhatnak el vegygyárosok és droguisták csupán gyógyszerészeknek. Fontos ujabb rendelet az 1900. évi 111,973. a gyógyszeráru (drogue) és méregkereskedés engedélyezésének szabályozása tárgyában. A gyógyszerkülönlegességek és titkos összetételü gyógyszerekről szól az 1903. évi 90.000., 102,572. és 120,170. sz. b. ü. m. r.

A sebkötöző szerek gyártását és elárusitását az 1889. évi 32,692. és az 1904. 126.711. sz. belügym. rend. szabályozza.

Fontos érdekü rendelete a belügyministernek a *női termékenység meggátlására szolgáló szerek és készülékeknek az ország területén való forgalomba hozatalát, terjesztését, eladását* tilalmazó 1901. évi 50,981. sz. rendelete.

Gyógyszerek behozatala engedély alá esik és pedig a törvényhatóság első tisztviselője adhat engedélyt. L. 1902. évi 117,378. sz. b. ü. m. r. Ugyancsak az állati gyógyszerekre is az 1903. évi 56,753. sz. fmiv. min. rend. szerint.

[85] A gyógyforrások különös védelmére szolgál a védterületi hatósági megállapitása, a vizjogi törvény és annak végreh. rendelete. 40. §. szerint.

Gyógyszernek szabályos jogositvány nélkül *árulása*, vagy bizonyos gyógy-

dély mellett, vizsgát tett vegyész vagy gyógyszerész felügyelete és vezetése alatt készithetők; általában az ásványvizek töltése, tartása, forgalombahozatala rendeletileg szabályoztatik.[86]

A gyógyszerészet.

A gyógyszerészet, mint közegészségi intézmény, az állam felügyelete alatt áll. E felügyelet kiterjed: 1. a gyógyszerészeti személyzet *tudományos képzettségére;* 2. a gyógyszerárszabályok megállapitására, megtartására és a gyógytárak *kezelésére;* 3. a helyiségek berendezésére és felszerelésére; 4. a gyógyszerészeti rendszabályban meghatározott könyvek vezetésére.

A gyógyszertár kezelésére az ország területén érvényes gyógyszerésztudori vagy gyógyszerész mesteri oklevél jogosit, a külföldi oklevelek érvényét illetőleg azon szabályok hatályosak, melyek az orvosi oklevelek iránt. (Törv. 43—45. §§.) A gyógyszerész-gyakornokok kiképzését, annak ellenőrzését az 1892. évi 35,985. sz. vall. és közokt. ministeri rendelet szabályozza.[87]

szernek *hatósági tilalom ellenére,* habár ingyen adása, osztogatása az 1879. évi XL. t.-cz. 92. §-a szerinti kihágás.

[86] Idevonatkozólag több rendelet van: az 1873. évi 24,199; ezt módositó 1898. évi 70,028. sz. a mesterséges ásványvizek készitéséről és eladásáról. 1893. évi 2923. és 44,404. s az 1898. évi 70,028. sz. az ásványforrások és vizek kezeléséről, 1898. évi 68,462. sz. az ásványvizek elnevezéséről. A nálunk nagy mértékben fogyasztott szódaviz gyártásáról, forgalmáról szól az 1895. évi 31,259., 38,012. és főkép az 1895. évi 110,461. sz. belügymin. rend.

Keserüvizek elárusitásáról az 1890. évi 25,533. sz. belügymin. rendelet intézkedik.

Az 1894. évi 111,005. sz. belügymin. rend. szerint óvó és gyógyitó szereket, még ha az egészségre ártatlanok is, gyógyszerkép árulni tilos. Uj gyógyszereket a droguisták a publikum részére nem árulhatnak. (1898. évi 74,223. sz. belügymin. rendelet.)

A gyógyszerum (vérsavó) használata, forgalomba hozatala iránt az 1895. évi 102,233., 1896. évi 106,248. és 1903. évi 139,108. és az 1904. 62,363. sz. a törvényhatóságnak serummal ellátásáról az 1895. évi 8931. sz. belügymin. rend. szól. Itt emlitendő, hogy a jég mint gyógyszer iránt is van rendelkezés, jelesül, az 1894. évi 106,092. és 1897. évi 119,247. sz. belügymin. rend. a *jégbeszerzés* tárgyában. Az 1895. évi 113,574. sz. belügymin. rend. a paizsmirigy készitmények árusitásáról szól. A saccharin behozatala és forgalma iránt rendelkeznek az 1898. évi 32,125. és 1898. évi 41,272. sz. belügymin. rend.

[87] A gyógyszerészsegédi idő számitásáról szól az 1900. évi 54,518. sz. belügymin. rend.

A társországok területén kiállitott gyógyszerész-gyakornoki végbizonyitványok, gyógyszerészmesteri és tudori oklevelek érvényessége tárgyában kelt a belügymin. 1899. évi 110,753. sz. rend.

Gyógyszertár, szakértők által, állami engedély folytán felállitott közegészségi intézet, mint ilyen az iparüzletek sorába nem tartozik. (Törv. 128. §.) [88]

A gyógyszertári üzleti jog realis vagy személyes. A realjogu gyógyszertárak, melyek kezelésére szintén csak okleveles gyógyszerész jogosult, *szabadon eladhatók, örökölhetők és hagyományozhatók, szóval magánjogi szerződések és a fennálló szabályoknak megfelelő átruházások tárgyaivá tehetők.* Real gyógyszertári jog az 1876: XIV. t.-cz. hatálya óta nem adományozható. A gyógyszertár személyes üzleti joga az engedélyesnek személyéhez van kötve, az el nem adható, nem hagyományozható, *az átruházást azonban, szintén csak személyes joggal, a belügyminister okleveles gyógyszerész számára megengedheti; az ily engedély nem tagadható meg, csak a törvényes kellékek hiánya vagy bebizonyitott erkölcsi megbizhatlanság esetén.* A gyógyszerész elhunytával a személyes gyógyszertári jog *haszonélvezete az özvegyre száll;* ha az özvegy gyermekei kiskorusága alatt elhal vagy *ujra férjhezmegy,* a jog haszonélvezete a gyermeknek nagykoruságaig ezekre száll. Ugy az özvegy, mint a kiskoruak gyámja, okleveles gyógytárkezelőt kötelesek tartani.

Uj gyógytár felállitására a *törvényhatóság meghallgatásával* a belügyminister ad engedélyt; s az engedély csak akkor tagadható meg, ha *tekintettel a népesség számára,* az ott már fennálló gyógytárak s egyéb *helyi viszonyokra,* kimutattatik, hogy az uj gyógytár *annyira felesleges, hogy a többi gyógytár fennállását veszélyeztetné.*[89]

A gyógyszerész növendékek és gyakornokok kiképzéséről szól az 1892. aug. 9-én kelt kir. rend. és az 1906. 94.359. sz. közokt. m. r.

[88] Iparkamarai illetékek fizetésére nem kötelesek. A gyógyszerészek czégjelzőt is használhatnak, mely az elsőfoku közig. hatóságnak (Törv. 154.) bejelentendő s ott nyilvántartandó. (1885. évi 1300. sz. belügymin. rend.) A gyógyszerészek által szabályszerüleg vezetett és kellőleg bélyegzett üzleti könyvek a kereskedelmi könyvekhez (1875: XXXVII. t.-cz.) hasonló bizonyitó erővel birnak.

[89] Az uj gyógytár felállitását vagy a község, vagy az okleveles gyógyszerész kérheti, ez utóbbi esetben a község véleménye meghallgatandó; ha a község kérelmére az uj gyógytár engedélyeztetett, azt, hogy annak felállitása mely gyógyszerésznek engedtessék, a törvényhatóság első tisztviselője által kiirandó *pályázat után és az érdekelt község meghallgatásával a közigazgatási bizottság* határozza meg s ezt a belügyministernek *feljelenti.*

Az 1883. évi 22,370. sz. belügymin. rendelettel kiadott gyógyszertári szabályzat részletesen megállapitja az uj gyógytár kérése körül a gyógyszerész

A gyógyszerész a magyar gyógyszerkönyvben meghatározott gyógyszereket tartani, a belügyministerileg megállapitott árszabvány szerint kiszolgáltatni, s általán a gyógytárakra vonatkozó szabályokat pontosan követni köteles. A gyógytár *tulajdonosa és kezelője* a nem okleveles személyzet gyógytári működéseért, a gyógyszerek jóminőségü, helyes kiszolgáltatásáért 2 havi elzárás és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetés terhe alatt felelős; okleveles segédek személyesen felelősek. *Valamely gyógytár szabálytalan kezelése esetén a törvényhatóság annak kezelőt rendelhet.*

vagy község teendőit. Ugyane rend. szerint, ha a folyamodó gyógyszerészek mindenike a gyógytár kezelésére minősitvény és szerzett gyakorlat tekintetében egyenlő bizonyitékkal nem bir, a jogositványt az első folyamodó nyeri; ha a község kérelmére adott engedélyről van szó, a község ajánlottja csakis akkor mellőzhető, ha alapos kifogás alá esik; törvényhatósági városban a közig. bizottság nem hallgatja meg a várost.

A jogot nyert gyógyszerész egy év alatt köteles a gyógytár felállitására, ellenesetben engedélye *elévül* (u. o.) Ha az engedély az uj gyógytár helyét közelebbről meg nem határozza, ez az elsőf. egészségügyi hatóság joga; ennek engedélye kell oly községben, hol több gyógytár van, arra is, hogy a gyógytár helyét változtassa; gyógyszertárnak más községbe áthelyezését a belügyminister engedheti meg.

A gyógytártulajdonos — ha realjogának birtokában is — csak egy gyógytárt kezelhet, személyes jogot is csak egyet birhat. — *Még fel nem állitott gyógytár személyes joga át nem ruházható.* A személyes gyógytári jog *végrehajtás tárgya nem lehet; a csődtömeghez nem tartozik; a tömeggondnok* által nem kezelhető. Ha egy gyógyszerész átruházás vagy engedély folytán nyert jogot oly helyen, hol már gyógytár van és e jogot alapos ok nélkül másra ruházza, az átruházástól számitott 10 év alatt uj gyógytár felállitására jogot nem nyerhet; — ha oly helységben szerzett jogát ruházta át, hol más gyógytár még nem volt, csak öt évig nem nyerhet.

Ha az uj gyógytár engedélyezése megtagadtatik, azon helyre uj gyógytárért egy év alatt épen nem, öt év alatt is csak a rendeletben meghatározott tények alapján lehet folyamodni.

A gyógyszertárak tisztiorvosi vizsgálat alatt állanak, e vizsgálatért dij nem követelhető. A realjogu gyógytárak bérlői a hatóságnál bejelentendők.

A gyógyszerek árát a magyar gyógyszerkönyvhöz csatolt árszabályok által koronkint a belügyminister állapitja meg. A gyógyszert az árszabásban meghatározottnál olcsóbban is lehet adni. 1884. évi 150/VIII. sz. belügymin. rend. az uj magyar gyógyszerszabás tárgyában. 1888. évi 25,000., 1897. évi 116,290. és 1898. évi 102,000. sz. belügymin. rendelet az ujra szerkesztett magyar gyógyszerkönyv kiadása iránt. Jelenleg az 1903. évi 127,000. sz. b. ü. min. rendelettel kiadott gyógyszerárszabvány (taxa medicamentorum) van hatályban.

A gyógyszerkönyvben † jelel jelölt szerek csak orvosi vényre szolgáltathatók ki.

A gyógyszerész az orvosilag rendelt gyógyszerek kiszolgáltatását alapos ok nélkül meg nem tagadhatja vagy el nem halaszthatja; e kötelesség megszegése 200 koronáig terjedhető pénzbüntetés alá esik. (1879: XL. t.-cz. 93. §.) Két hónapig tartó elzárás és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetés éri azon gyógyszerészt, ki járvány esetén gyógytárát elhagyja, vagy az orvosilag rendelt gyógyszerek kiszolgáltatását alapos ok nélkül megtagadja vagy elhalasztja. (U. o. 96. §.) Hitelezni a gyógyszerész csak a rendelő orvos által igazolt sürgős veszély esetén köteles.

A gyógyszertártól lényegesen különböznek a *fiók, házi és kézi gyógytárak.*[90] Fiók gyógyszertár az, mely valamely *gyógytárhoz tartozik,* annak forgalmi körében állíttatik, az anyagyógytár tulajdonos által. Ez olykép tartozik az anyagyógytárhoz, hogy csak azzal együtt adható el, ruházható át. Fiók gyógyszertár nem önállósitható (Gyógyszertári szabályzat), s anyagyógytárnak ottani felállitásával megszüntetendő. (Törv. 135. §.) *Házi gyógytárak* azok, melyek a kórházakban, gyógyfürdőkben ezek betegei használatára létesittetnek. Kézi gyógytár orvosok és állatorvosoknak engedélyezhető oly helyen, hol gyógyszertár nincsen, oly czélból, hogy betegeiket a legszükségesebb gyógyszerekkel elláthassák. A kézi gyógytár tulajdonosának utközben oly községben, hol gyógytár van, gyógyszert kiszolgáltatni nem szabad. A kézi gyógytár megszünik, ha *ugyanott* gyógy- vagy fiók gyógyszertár engedélyeztetik.

[90] A fiók és házi gyógyszertárak a szükséghez képest, a törvényhatóság meghallgatásával a belügyminister által engedélyeztetnek. A kézi gyógytárat a törvényhatóság első tisztviselője engedélyezheti; az ily engedély a belügyministernek bejelentendő. Az engedély helyre szólván, megszünik, ha az orvos más helységbe költözik. A kézi gyógytár-tulajdonos is köteles a gyógyszerészetre fennálló szabályokhoz alkalmazkodni: a kézi gyógytárakban tartandó szerekről és általán a kézi gyógytárak külön szabályairól az 1894. évi 98,802. sz. belügymin. rendelet szól. Idegen orvos rendelvényére a kézi gyógytárból gyógyszer csak oly esetben szolgálandó ki, ha a vényen „periculum in mora" jelzés van. — A gyógyszereket a kézi gyógytártartásra jogosult a törvényhatóság területén levő gyógytárból köteles beszerezni; s csak a gyógyszerárszabás szerint számitani. — Az állatorvosok kézi gyógytárairól külön szabályok foglaltatnak az 1888: VII. t.-cz. 122. §-ban, az 1888. évi 40,000. sz. fm. min. rend. 301., 302. §-aiban; az 1890. évi 80,761., 1893. évi 75,641. és 1894. évi 31,788. sz. belügymin. rendeletekben. — A katonai gyógytárak, kórházi és helyőrségi gyógytárak létesitése, ellenőrzése a katonai közigazgatás hatáskörébe tartozik.

142. §. A gyógyintézetek.

A gyógyitás ügyének kiváló érdekü tényezői a gyógyintézetek. A közigazgatás jelentékeny szerepre hivatott ezek létesitése és müködése körül. A közegészségügyi törvény kötelezettséget nem állapit meg gyógyintézetek létesitésére, kivételt csak járványok esetére az u. n. járvány- vagy szükségkórházak képeznek, melyekről a törvény 81. §-a értelmében a törvényhatóság köteles gondoskodni. A mi a gyógyintézetek, üdülőházak létesitését illeti, az hatósági engedélyhez van kötve; *az engedélyt a törvényhatóság meghallgatásával a belügyminister adja.* Ugy közjogi testületek (törvényhatóság, község stb.), mint magántársulatok, egyesek nyerhetnek engedélyt gyógyintézetek létesitésére, egyaránt kötelesek azonban a törvény és törvényes hatósági rendelkezésekhez alkalmazkodni.

Jellegük szerint a gyógyintézetek: *közkórházak, nyilvánossági joggal felruházott* kórházak és magánkórházak. E jelleg fontos jogkövetkezményekkel kapcsolatos.

A belügyminister *közkórházi jelleggel felruházhatja azon kórházat vagy más gyógyintézetet, mely rendszeres igazgatással és oly felszereléssel bir, hogy a helyi, esetleg a vidéki szükségletnek kielégitésén felül még* megfelelő számu *idegen*[92] *beteget is befogadni képes.* Minden más kórház, gyógyintézet, tekintet nélkül arra, hogy törvényhatóság, község vagy egyes tartja fenn, magánjellegü. *A közkórházak minden jelentkező beteget, még ha külföldi*

[91] A gyógyintézeti kezelés a házi felett sok előnynyel bir; egészségrendészeti szempontból a betegek concentrálásában, illetőleg elkülönitésében fekszik főértékük. Bár egyenes kötelezettség kórházak létesitésére nálunk nem áll fenn; köteleztetnek a közegészségi körbe nem osztható községek a legközelebbi községi vagy járási kórház alapjának növeléséhez járulni, lakosságuk arányában, annyival, a mennyit az egészségi körbe beosztott legközelebbi község, lélekszám után, orvostartás czimén fizet. *A törvényhatóság azon határozata ellen, mely a járulás ezen kötelességét és mértékét megállapitja, a közigazgatási biróságnál kereshetni orvoslást.* Járási kórház létesitése czéljából nemcsak több község, de több egészségi kör is *egyesithető.* (1876: XIV. t.-cz. 142. §.)

Az 1906. évi 90.993. sz. b. ü. m. r. szól a járvány kórházak és fertőtlenitő intézetek felállitásáról.

A gyógyintézetek jellegét közelebbről definálja, engedélyezését, a betegfelvételt általán a rendtartást s a költségek behajtását, ezek elévülését, az üdülőházak intézményét részletesen szabályozta az 1898. évi 133,000. sz. fontos belügymin. rend. A társországokban levő kórházakban ápolt magyarországi illetőségü betegekre l. az 1899. évi 34,494. sz. belügymin. rendeletet.

[92] Vagyis nem saját község vagy törvényhatóságbeli, illetőleg nem csupán oly betegeket, kiknek számára létesitett a kórház.

is, személykülönbség nélkül kötelesek felvenni, mig a fekhely nem hiányzik. Magánkórházak és gyógyintézetek csak *oly betegek befogadására kötelesek, kikre berendeztettek,* más betegek felvételére *csak rögtöni életveszély eseteiben.*

Az ápolási dijakat közkórházakban a belügyminister a törvényhatóság meghallgatásával állapitja meg, *e dijaknak fedezni kell az intézet összes igazgatási és fentartási kiadásait* (1898 : XXI. t.-cz. 14. §.). A magángyógyintézetek maguk szabják meg ápolási dijaikat, *de kötelesek azt a törvényhatóságnak bejelenteni.*[93]

Nyilvánossági jogot a belügyminister ad, oly magángyógyintézeteknek, melyeket férhely, igazgatás, orvosi szervezet, felszerelés és az ápolási dijak nagysága alapján megfelelőknek itél. Ezek a szegény betegek után az ápolási dijaknak az országos betegápolási alapból, illetőleg az államkincstárból való megtéritését és a magánosokat terhelő ápolási költségeknek a közadók módjára való behajtását igényelhetik, ápolási dijaikat maguk határozzák meg, de az államkincstár vagy az országos betegápolási alap terhére ápolandó betegek utáni dijakat a belügyminister szabja meg. *A nyilvánossági jelleget a belügyminister bármikor megvonhatja.* A magánkórházak csak oly betegek után tarthatnak igényt az előző pont szerinti költségmegtéritésre, a kiket életveszélyes esetben sürgős szükségből vettek fel. (1898. évi 133.000. sz. belügym. rend. a kórházakról és üdülőházakról). Minden kórháznak alapszabályzattal, házirenddel, orvosi és ápoló személyzettel kell birnia.

Állami kórházak orvosi és más tiszti személyzetét a belügyminister nevezi ki.[94] Törvényhatósági kórházak igazgató-főorvosát a törvényhatósági egészségügyi bizottság meghallgatásával, egyéb orvosi személyzetet az igazgató-főorvos meghallgatásával a *főispán, a gazdasági személyzet* a törvényhatóság első tisztviselője nevezi ki. Községi kórházak *orvosi* személyzetét a község egészségügyi bizottság meghallgatásával az *alispán nevezi ki.*[95] A ma-

[93] Az állami gyógyintézetek, országos és közkórházak ápolási dijai tárgyában rendelkeznek az 1900. évi 19,206. és 20,849. sz. belügymin. rend. A nyilvánossági jelleggel felruházott magánkórházak és ápolási dijaik tárgyában kelt a belügyminister 1899. évi 5781. sz. rendelete.

[94] Az ápolókat állami és törvényhatósági kórházakban az igazgató fogadja föl és bocsátja el. Az állami gyógyintézetek igazgatói és elsődorvosai *élethossziglan alkalmazott állami tisztviselők;* a másodorvosok kétévi időtartamra alkalmaztatnak.

[95] A törvényh. és a községi gyógyintézet igazgatói, orvosai élethosszig alkalmaztatnak; fegyelmi tekintetben a törvényhatósági, illetve községi tisztviselőkkel azonos szabályok alá esnek.

gán egyén, társulat, testület saját vezetése alatt álló *közkórházban* az orvosi személyzetet a vezető egyén, társulat, testület alkalmazza a főispánhoz bejelentés mellett,[96] ha pedig nem saját vezetése alatt áll a közkórház, ugy *előterjesztésére a főispán nevezi ki* az orvosi személyzetet.[97].

Az állami kórházak és más gyógyintézetek közvetlenül a belügyminister felügyelete és igazgatása alatt állanak, de — a székesfővárosban levők kivételével — az illető főispán által tisztasági, gazdálkodási, pénzkezelési tekintetben bármikor megvizsgálhatók. Minden egyéb köz- vagy magán-gyógyintézet felett a törvényhatóság a *közigazgatási bizottság utján gyakorolja a felügyeletet.*

A tébolydák.

A tébolydák vagyis az elmebetegek gyógyitása, illetve ápolására rendelt gyógyintézetekre különös szabályok is hatályosak.

A *közbiztonságra* veszélyes akár gyógyitható, akár gyógyithatlan elmebetegekre kimondja a törvény, hogy gyógyitás, illetve tartás végett tébolydákba *helyezendők;*[98] mig az ártalmatlan elmebetegek, bárgyuk, buták, hülyék, ha vagyontalanok a hozzátartozók, respective az illetőségi község terhére tartandók.

A tébolydába szállitás az elmebeteg szabadságának megszüntét vonván maga után, a legteljesebb óvatosság szükséges a végből,

[96] A ki a kinevezést csak a képesités hiánya miatt (1876: XIV. t.-cz. 63. §.) vagy erkölcsi okokból kifogásolhatja; *a kifogás iránt a belügyminister dönt.*

[97] Az uj kórházi szabályrendelet 1902. évi 35,000. b. ü. sz. alatt adatott ki; kiemelendők a következő határozmányok: A beteg a tanitás czéljára felhasználható, ha az ellen kifogás nincs. Közköltségen ápoltak hullái mindig, másoké, ha hozzátartozóik nem ellenzik, tudományos bonczolás alá vehetők. Ha az elhalt beteg eltemettetéséről hozzátartozóik nem intézkednek, arról a kórház köteles gondoskodni. Közkórházakban a beteg külön engedély nélkül legfelebb 3 hóig ápolható. Jogi személyek közkórházainak kórházi bizottsággal kell birnia. A három hónapon tuli ápolásra szorult betegek további tartása ügyében adatott ki a belügyministernek az 1898. évi kórházi ügyvitelt módositó 1901. évi 98,609. sz. rendelete.

A közkórházak számára való gyógyszerrendelésről az 1898. évi 133,000. sz. belügymin. rend. III. melléklete szól.

[98] Ám ezen kötelező rendelkezés foganatositása a tébolydák csekély számánál fogva nem történhetik kellőleg. — Az 1898. évi 133,000. sz. belügymin. rend. szerint az elmebetegek közkórházakban csak akkor vétetnek föl, ha ezeknek e czélra külön helyiségeik vannak; egyébként csak *megfigyelés végett és közrendőri szempontból* máshová történő elhelyezésükig; idevonatkozik még az 1899. évi 31,708. sz. belügymin. rend.

hogy elmebetegség ürügye alatt, egészségesnek tébolydába való *ideiglenes* felvételhez is *közhivatalban* levő orvostudornak és az elmebeteg kezelőorvosának[99] az elmekórt igazoló bizonyitványa kell. Magán-tébolydák[100] elmebeteget *véglegesen* csak akkor vehetnek föl, ha az illetékes *biróság az elmebetegséget* megállapitá, mely czélból az érkező betegek a biróságnak azonnal bejelentendők. Állami elmegyógyintézetekben, a törvény szerint kötelező megfigyelés után, az intézeti igazgató személyes felelőssége mellett véglegesen felvétetik az elmebeteg, a miről az illető biróság a gondnokság alá helyezés kimondása végett haladék nélkül értékesitendő.[101] Mindaddig, mig a biróság az elmebetegséget nem mondá ki, a hozzátartozók jogositvák a tébolydába helyezetteknek elmeállapotát orvosszakértők által megvizsgáltatni. E szakértők csakis az egyetemi orvos-tanári testület vagy az országos közegészségügyi tanács tagjai közül választhatók.

Elmebetegeknél a személyes korlátozások és kényszereszközök csak *szükség esetén és ennek tartamára, a beteg és mások megóvása végett és csak orvosi rendeletre alkalmazhatók.* A felgyógyult vagy megfigyelés folytán elmekórosnak nem bizonyult egyének azonnal elbocsájtandók a tébolydából.[102]

[99] Ha volt.

[100] És magánkórházak tébolydai osztályai.

[101] A gondnokság alá helyezés, illetőleg kiskoruság meghosszabbitása az 1877: XX. törvényczikk 28. §. az 1885: VI. törvényczikk és a birói eljárást szabályozó 1881. évi 3263. sz. ig. min. rendelet értelmében történik; ez utóbbi rendeletet kiegésziti az 1897. évi 53,418. sz. ig. min. rend. — L. a gyámügynél.

[102] Ellenesetben személyes szabadság megsértésének esete áll be. — 1878: V. törvényczikk.

A gyógyithatlan elmebetegek községi ápolásba vételéről szól az 1894. évi 11,247. sz. belügymin. rend., a magántébolydába felvett elmebetegeknek a biróságnál való bejelentéséről az 1894. évi 63,535. sz. belügymin. rend.; az elmebetegeknek *tébolydába felvétele körüli eljárásról* az 1903. évi 5143. sz. b. ü. r. Az elmebetegek elbocsátásáról szól az 1898. évi 19,651., a bűnvádi eljárás alatt állott elmebetegek elbocsátásáról szól az 1898. évi 75,704. sz. belügymin. rend. Közveszélyes elmebeteg kórházból el nem bocsátható. (1897. évi 94,293. sz. belügymin. rend.) Idevonatkozik ujabban az 1900. évi 59,975. sz. belügymin. rendelet.

Az országos tébolydák alapszerkezete iránti szabályzat az 1869. évi rend. tárban közöltetett, az orsz. tébolydába való felvételi szabályzat pedig az 1871. évi rend. tárban. (486. l.)

Az 1896. évi 9598. sz. belügymin. rend. kimondja, hogy elmebetegeknek az orsz. tébolydákból kibocsátásához a gyámhatóság beleegyezése szükséges. Az 1899. évi 124,388. sz. belügymin. rend. kimondja, hogy a kórházakból elbocsá-

A gyógyfürdők.

A fürdők általán érdeklik az egészségügyet, de közülök hatósági rendelkezés és különös felügyelet tárgyai kiváltkép a *gyógyfürdők* mint gyógyitási intézmények.[103] *Gyógyfürdőknek tekintetnek a)* azon *ásványfürdők*, melyek vize fontosabb kórok ellen hatályosan használható; *b)* oly *fürdők*, melyek kellő mennyiségü tiszta és üde *forrásvizzel* birnak. A gyógyfürdő elnevezésre az emlitett kellékek kimutatása és a törvényhatóság meghallgatása után a belügyminister ad engedélyt. Minden *gyógyfürdőnek az egészség és kényelem* igényeinek megfelelő fürdő- és lakházzal, *fürdőszabályzattal*, a fürdőidény alatt állandó *fürdőorvossal* és gyógyszertárral[104] kell ellátva lenni, szükséges továbbá, hogy a gyógyforrások a légkör ártékony befolyásától és tisztátlanitásától védve legyenek, a betegek nyugalmáról és egészséges tápszerekkel való ellátásáról gondoskodva legyen. A gyógyfürdőkben a meteorológiai viszonyok az idény alatt pontosan jegyzendők.

A gyógyfürdők emelése tekintetéből a kormány a szükséges posta- és távirdai állomásokról, a törvényhatóság pedig a gyógyfürdőkhöz vezető közutak jókarban tartásáról gondoskodik. Uj épitkezések gyógyfürdőkben *husz* évi házadó mentességet élveznek.

Mindennemü[105] fürdőkben szükséges, hogy a fürdő- és lakhelyiségek a közegészségi körülményeknek megfelelő karban tartassanak; ennek ismételt figyelmen kivül hagyása esetén a belügyminister a törvényhatóság meghallgatásával a fürdő *bezáratását is elrendelheti.* Gyógydijakat beszedni, gyógyalapot létesiteni fürdőkben *csak hatósági engedély mellett szabad s az e czimen be-*

tott, de ismét közveszélyessé válható betegek rendőri felügyelet alatt tartassanak. A budapesti angyalföldi tébolydáról szól az 1881: XII. és 1883: XIV. t.-cz. — Állami tébolyda még a lipótmezei, továbbá a nagyszebeni és pozsonyi orsz. kórházak tébolydai osztályai.

Az 1906. évi 9.052. sz. igazs. bin .rend. szervezete a bpesti orsz. gyüjtőfogház mellett az igazságügyi orsz. *megfigyelő és elmegyógyitó* intézetet.

[103] Az u. n. népfürdők létesitése a köztisztaság szempontjából nagy fontosságu közfeladatnak tekinthető. A gőzfürdők ügye is a mainál bővebb administrativ gondoskodást igényelne.

[104] A fürdőorvos kinevezése a főispánnak bejelentendő, a ki az ellen csak a törvényes képesités hiánya miatt vagy erkölcsi okokból tehet kifogást, melyre nézve végérvényesen a belügyminister dönt. — A gyógyszertárral való ellátás, nevezetesen legalább házi gyógyszertár létesitése iránt a törvényhatóság gondoskodik, az engedélyezés a belügyministert illetvén. (1893. évi 404. sz. rend. a fürdők és gyógyhelyek szabályzata.)

[105] Nemcsak gyógyfürdő jellegével biró fürdőkben.

gyült összeg kizárólag a fürdő emelésére forditandó. A törvényhatóság gondoskodik arról, hogy a vagyontalanok a fürdők és gyógyforrások dijtalan használatában lehetőleg részesittessenek.

A fürdők azon törvényhatóság felügyelete alá tartoznak, melynek területén vannak. A törvényhatóság minden gyógyfürdőre és gyógyhelyre az idény tartamára fürdőbiztost köteles kijelölni. Ily fürdőbiztosul oly fürdők és gyógyhelyekre, hol átlag legalább 300 vendég fordul meg évente, csak valóságos vagy tiszteletbeli szolgabirák jelölhetők ki, kik ott rendőrbiráskodást is gyakorolhatnak. Kisebb fürdökben a községi elöljáróság egy tagja is megbizható. A fürdőbiztos hivatása a közrend, köznyugalom, közerkölcs fenntartására és a fürdőre kötelező szabályok, hatósági intézkedések megtartására szigoruan ügyelni, a tapasztalt szabályellenességek esetén intézkedni, vagy intézkedés kieszközlése végett az illetékes hatósághoz fordulni.[106]

143. §. A nyilvános betegápolási költségek viselése.

Egészségünk nyilvánjogának fontos részét képezik azon jogtételek, melyek a betegápolás terhének viselését szabályozzák. E szabályok főforrását az 1898: XXI. t.-cz. képezi, mely az 1899. évben hatályba lépvén, megszüntette az addig irányadó 1875: III. t.-czikket. Ez uj törvény hivatva van sok kételynek elejét venni főkép a kórházi ápolás költségeinek viselése tekintetében, egyenlékenynyé tenni a nyilvános betegápolás közterheit, s igy nagymérvü javitást eszközölni a gyógyitás közügyének.

Lássuk a törvény lényeges rendelkezéseit először a *kórházi és gyógyintézeti* ápolás költségeinek fedezését illetőleg.[107]

[106] Feladatait részletezi az 1893. évi 44,304. sz. belügymin. rend. — A fürdőbiztos szükség esetén a csendőrség segélyét is igénybe veheti.

[107] Az 1898: XXI. t.-cz. kitünő kommentárját irta Dr. Némethy Károly belügymin. tanácsos. Az 1884: XVII. t.-cz. kötelezi az iparost, hogy tanonczot betegség esetén saját költségén ápoltassa. Erre vonatkozik az 1885. évi 4860. sz. belügymin. rend. is; kórházi ápolás megtéritésére az iparos nem kötelezhető. (1888. évi 43,292.) Az 1898: II. t.-cz. rendeli, hogy a munkaadó a munkaközben megbetegedett mezei munkást, ha az idegen községbeli, nyolcz napon át gyógykezeltetni és ellátni köteles (32. §.); a gazdasági cselédekre nézve fontos rendelkezéseket tartalmaz az 1900: XVI. t.-cz. (alább); kéjnő után a bordélyos kórházi költség fizetésére nem kötelezhető. (1897. évi 655. sz. közig. bir. hat.)

A szülők ápolási költségeit a gyermekek *egyetemlegesen* kötelesek viselni, azért a hatóság egyiktől is követelheti az egész dijat, ki pro rata testvéreitől a megfelelő részt esetleg polgári uton követelheti. (Közig.bir. 1757. ex 1901.)

I. *Kórházi és gyógyintézeti ápolási*, valamint szállitási költségeiket *önmaguk* fizetik azok, kik betegsegélyző-pénztárnak vagy társládának nem tagjai, vagy megbetegedésük idején *mint cselédek* vagy egyáltalán vagy 15 napig még nem állottak szolgálatban. Ha az ily ápoltak fizetésképtelen szegények, azok után — kivételével a bujakór vagy trachoma miatt ápoltaknak (l. alább) — a következők (sorrend szerint) kötelesek ama költségek viselésére: *a)* a szülők és nagyszülők gyermekeikért és unokáikért; *b)* a gyermekek és unokák a szülőikért és nagyszülőikért; *c)* a házastársak egymásért és pedig akkor is, ha törvényszerü elválás nélkül tényleg külön élnek (közig. bir. 2744. ex 1903.).

II. A betegsegélyző-pénztári és a bánya-társláda tagok *kórházi és gyógyintézeti költségeit legfeljebb husz hét tartamáig, valamint ezek szállitási költségeit a pénztár fizeti*, ha a kórházi ápoláshoz beleegyezését adta; ha ily beleegyezés nem adatik, az illető betegsegélyzőpénztár legfölebb harmincz napi időtartamra köteles az ápolási költségek megtéritésére.[108]

III. A szolgálati idő alatt megbetegedett *cseléd* kórházi és gyógyintézeti ápolási és szállitási költségeit a *gazda fizeti: a)* ha a megbetegedés legalább 15 napi szolgálat után a cseléd és gazda hibája nélkül következik be, *30 napig, b)* ha pedig a betegség bármily tartalmu szolgálat után a gazda hibájából eredt, a cseléd felgyógyulásáig.

[108] A betegsegélyző pénztár a tagjai után fölmerült ápolási költségeket 30 napra akkor is köteles megtériteni, ha az ápoltaknak kórházba való felvételére utalványt nem adott s ily fölvételről csak a tagnak kórházból való távozása után lesz értesitve. (Közig. bir. 1900. évi 2319. sz. hat.) E kötelessége a pénztárnak akkor is fennáll, ha az ápolt betegségét saját hibájából előidézett verekedés okozta. (Közig. bir. 1902. évi 863. sz.) Gazda által a cselédnek nyujtott házi ápolás azon kórházi ápolási 30 napba beszámitandó, melyre a törvény a gazda kötelességét megállapitja.

Ha az ápolt több betegsegélyző pénztárnak tagja, a kórházi ápolási költség ezektől egyetemleg követelhető. (Közig. bir. 3110. ex 903.)

A gazda fizetési kötelessége akkor is megállapitandó, ha a cseléd idült bajban szenvedett és betegsége már a szolgálatbalépés előtt is fennállott. (Közig. bir. 1294. ex 1903.) A gazda gyógyittatási kötelezettsége nem szoritkozik a cseléd egyszeri megbetegedésére, de a cseléd ugyanazon vagy azzal kapcsolatos betegségének teljes gyógyulása előtt folytatólag bekövetkező ápoltatása esetére ki nem terjeszthető. (Közig. bir. 1901. évi 529. sz. hat.) Az 1900: XVI. t.-cz. külön szabályozást eszközölt a gazdasági cseléd gyógyitása körül a gazda kötelezettségét illetőleg (l. alább).

IV. Az országos betegápolási pótadóból[109] képezett orsz. *betegápolási alap fedezi: a)* a bel- vagy külföldi gyógyintézetekben gyógykezelt magyar állampolgárok ápolási költségeit, a mennyiben azok az ápolttal vagy az I. alatt felsorolt hozzátartozókkal, a gazdával vagy betegsegélyző-pénztárral szemben (I—III.), vagy az államkincstár ellen (V. p.) nem érvényesithetők; *b)* kórházakban szülő nők és szülötteik ápolási költségeit minden esetben.

V. *Az államkincstár fizeti: a)* a kórházakban és gyóintézetekben bujakórban*) vagy trachomában szenvedő szegények ápolási sé szállitási költségeit; *b)* gyógyintézetekben, kórházakban, ápolt elmebetegek ápolási és szállitási költségeit, ha maguk vagy fizetésköteles (I.) hozzátartozóik vagyontalanok;[110] *c)* az egyetemi kórodákon és országos bábaképezdében kezelt *szegény betegek* ápolási és szállitási költségeit; *d)* a hontalanok kórházi ápolási és szállitási költségeit és a külföldiekét is, ha azok külállamokkal szemben nem érvényesithetők. Az országos betegápolási alap esetleges hiánya szintén a kincstár által fedezendő.

144. §. A kórházon, gyógyintézeten kívüli betegápolás és a járványok elleni védekezés költségei.

I. *Az országos betegápolási alap viseli: a)* hatóságilag igazolt szegények részére hatósági, illetve a belügyminister által felhatalmazott magánorvos által a fennálló szabályok szerint rendelt gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök költségeit; [111] *b)* talált vagy hatóságilag elhagyottnak nyilvánitott gyermek után 7 éves korukig felmerülő *gondozási, ápolási és nevelési költségeket;*[112]

[109] Az orsz. betegápolási pótadó kivetéséről, beszedéséről, elszámolásáról szól az 1899. évi 61,051. sz. bel- és pénzügymin. rend.

*) Bujakór kifejezés alatt a nemi érintkezésből keletkező összes fertőző betegségek értendők. (Közig. bir. 3554. ex 1905. hat.)

[110] Az *a)* és *b)* pont alatti költségek viselésére a betegsegélyző egylet vagy pénztár vagy a gazda *nem kötelesek.* — Szegény elmebetegek az államkincstár költségére csak belügyministeri enegedélylyel helyezhetők el. Az ujonczállitások alkalmával megfigyelés, illetőleg valamely fogyatkozás megállapitása végett katonai kórházba rendelt állitási kötelesek utazási, élelmezési és ápolási költségei a honvédelmi minister tárczája terhére esnek, de a simulánsok e költségeket maguk viselik. L. az 1901. évi 32,911. sz. honv. m. rend.

[111] A rendelési eljárást szabályozta az 1898. évi 118,956. és 99,000. s az 1899. évi 137,172. és az 1903. évi 3273. sz. belügymin. rend.

[112] A 7 éven aluli gyermekek elhagyatottságát kimondó határozatok meghozatalánál követendő eljárásra nézve fontos a belügymin. 1901. évi 85,100.

c) a cholera és pestis kivételével, a hevenyfertőző kórok elleni védekezés s e védelem czéljára szolgáló állandó intézmények, fertőtlenitő intézetek költségeinek *felerészét*.

II. Az *illetőségi község* köteles gondoskodni a kórházi ápolásban nem részesülő szegény betegről, ha az előző §-ban I. alatt felsorolt hozzátartozói nincsenek vagy erre képtelenek és a gazda, munkaadó, betegsegélyző-pénztár kötelezettsége nem forog fenn; b) ugyanily feltétel mellett köteles a kórházakból elbocsátott gyógyithatlan betegek, nem közveszélyes elmebetegek, ártalmatlan hülyék, siketnémák, vakok, nyomorékok, végül a talált, valamint hatóságilag elhagyottnak nyilvánitott *gyermekek* eltartásáról, ápolásáról és neveléséről *hét éves korukon túl* gondoskodni; c) a cholera és pestis kivételével a hevenyfertőző betegségek elleni védekezés költségeinek felét viselni és e védekezéshez szükséges természetben teljesithető szolgálmányokat előállitani.

III. Az *államkincstár fedezi*: *a) a bujakór vagy trachomában szenvedő és hatósági megbizásból házilag kezelt szegények* ápolási és szállitási költségeit; b) a hatósági megbizásból házilag kezelt szegény elmebetegek ápolási és szállitási költségeit, ha az előző §. I. kikezdésében felsorolt hozzátartozóik fizetésképtelenek; c) a hontalanok ápolási költségeit s a külföldiek azon ápolási költségeit is, melyek államukkal szemben nem érvényesithetők; d) végül a cholera és pestis elleni védekezés költségeit.[113]

sz. rendelete. A hét éven aluli elhagyott gyermekek gondozásáról a belügyminister 1899. évi 50,000. számu szabályrendelete szól, melyet módositott az 1900. évi 25,829. és 89,532. sz. belügymin. rend.

Talált és hatóságilag elhagyottnak nyilvánitott gyermekek ápolási dijai a végrehajtási lefoglalás alól mentesek. 1899. évi 72,293. sz. belügymin. rend. Az elhagyottaknak nyilv. gyermekek ingyenes vasuti szállitásáról szól az 1899. évi 86,166. sz. belügymin. rend.; az 1899. évi 121,350. belügymin. rend. pedig az elhagyott gyermekek lelenczházba helyezéséről szól.

[113] A magánosokat terhelő nyilvános betegápolási költségek behajtásának módját a közadók kezeléséről szóló törvény rendelkezéseinek lehető figyelembe vételével a belügyminister szabályozta az 1898. évi 133,000. sz. kórházi szabályzatban. Az orsz. betegápolási alapot terhelő dij elévül, ha az ápolás megszünésétől 3 éven át nem követeltetik; a magánosokat terhelő dij *nem esik ily elévülés alá.*

A betegápolási pótadó kivetése, behajtása, a betegápolási költségek viselésére vonatkozó kötelezettség iránt és a magánosokat terhelő nyilvános betegápolási költségek behajtása körül felmerülő vitás kérdéseket másodfokon a közigazgatási bizottság birálja el, ennek határozatai ellen a *közigazgatási biróságnál* panasznak van helye.

145. §. Az ipari és kereskedelmi alkalmazottak betegség és baleset esetére való biztositása.

Fontos közegészségi és *socialis* érdekü intézményt képeztek az 1891: XIV. t.-cz. által szabályozott betegsegélyző pénztárak, melyek a gyógyitási költségek ügyét a népesség *nevezetes rétegére,* t. i. az ipari alkalmazottakra vonatkozólag, az önsegély elvére alapitották.

Az 1891. évi XIV. törvényczikket felváltotta e téren az 1907. évi XIX. törvécynzikk az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztositásáról.

A törvény az ipartörvény alá eső foglalkozásokban alkalmazottakon kivül az 1. §-ban felsorolt egyéb iparszerü foglalkozások alkalmazottait is a betegsegélyezési *biztositási kötelezettség* alá vonja, ha fizetésük, illetőleg bérük évi 2400, illetőleg napi 8 koronánál nem több.

A *balesetbiztositási* kötelezettség csupán a törvényben (3. §.) illetőleg törvényi felhatalmazás alapján kiadott ministeri határozatban megállapitott *veszélyes üzemeknél* alkalmazottakra terjed ki, de ezekre nemre, *korra és fizetésük összegére* tekintet nélkül.*)

A törvény (7. §.) megengedi, hogy betegség esetére önként biztosithassák magukat nem kötelezett némely más személyek is, igy pl. házi cselédek, közönséges napszámosok, biztositásra kötelezettek családtagjai, segéd nélkül dolgozó önálló iparosok és a többi.

Ugyancsak megengedi a felsorolt esetekben a balesetbiztositásban való önkéntes részvételt is.

A munkaadó köteles a biztositásra kötelezetteknek a kerületi pénztárnál való bejelentésére és azon felül az üzem és munkaviszonyokat illető törvényben megszabott bejelentésekre is. A biztositottak tagjai az *országos beteg, illetőleg baleset segélyezési pénz-*

Meg kell emlitenünk, hogy az 1898 : XXI. t.-czikk kötelezte a törvényhatóságokat, hogy az 1875 : III. t.-cz. alapján fennálló tartozásaikat egy év alatt kiegyenlitsék, betegápolási alapjuknak fennmaradó feleslegét kórházi és elmegyógyintézeti czélokra forditsák. A törvényhatósági betegápolási alapok terhére létesitett intézmények fenntartásából származó kiadásokat, ha azok alapjaikból nem fedezhetők, ezután az országos betegápolási alap fogja fedezni.

*) De azok, kik évi 2400 koronánál, vagy napi 8 koronánál több fizetétést kapnak, e biztositásnál csak fizetésük 2400, illetve 8 koronájáig jönnek figyelembe.

tárnak, s mint ilyenek, az országos munkásbiztositó pénztár szerveit képező kerületi pénztáraknál tartatnak nyilván.

II.

A betegség esetére való biztositásnál a tagok járulékai az *átlagos napibér osztályok* szerint állapitandó meg és az átlagos napibér két százalékánál kisebb és négy százaléknál nagyobb nem lehet.

A balesetbiztositási járulékok megállapitása czéljából az illető üzemek veszélyességi fokuk szerint *osztályoztatnak* (veszélyességi táblázat). A veszélyességi *arányszám és a munkaadó által évente kifizetett munkabér összege szolgál a balesetbiztositási járurulékok kiszámitásának alapjául.*

III.

A betegség esetére szoló biztositásra köteles alkalmazottak után a járulékokat a kerületi pénztárakba a *munkaadók* kötelesek befizetni. E járulékok felerészben az alkalmazottat, felerészben a munkaadót terhelik, ez utóbbi összeget a munkaadó az alkalmazottak béréből levonhatja.

A járulékok közigazgatási uton hajtatnak be.

A balesetbiztositási járulékok *egészen a munkaadót terhelik.*

IV.

A betegség esetére a biztositottaknak következő segélyekre van igényük:

a) ingyen orvosi kezelésre és a gyógyszerekre a betegség tartama alatt egyfolytában husz héten át; *b*) *táppénzre*, mely az illető átlagos napibér összeg fele, ha a betegség három napnál tovább tart és keresetképtelenséggel jár, *husz* hétig; *c*) *gyermekágysegélyre*, mely a táppénzzel egyenlő, hat hétig, *d*) a biztositottnak keresettel nem biró vele egy háztartásban élő családtagjai részére husz hétig ingyen orvoslásra és gyógyszerekre; *e*) halál esetén *temetkezési* segélyre, mely az átlagos napibér *huszszoros összege.*

Az országos betegsegélyző és balesetbiztositó pénztárnál senki sem lehet *többszörösen biztositva;* a segély csupán egyszeresen nyujtható.

A balesetbiztositásnál, testi sérülés esetén, a következő *kártalanitás* jár:

a) ingyen orvosi kezelés és gyógyszerek a balesetet követőleg tizennégy hétig; *b)* táppénz a betegség tartamára, de legfeljebb 20 hétig; *c)* *járadék* a munkaképtelenség esetére a tizennégy hét elteltével, illetve a táppénz megszünésével a munkaképtelenség egész idejére.

A járadék évi összege teljes munkaképtelenség esetén a biztositott évi munkakeresménynek 60 százaléka, a *munkaképesség* csökkenése esetén annak tartamára az ép emlitett járadék oly hányada, mely elveszett munkaképességének arányosan megfelel. Ily részleges kártalanitásra azonban a sérültnek nincs igénye, ha a munkaképesség csökkenése 10 százalékot meg nem halad.

Halált okozó baleset esetén az emlitett megfelelő segélyen kivül temetési segély is jár, továbbá azon hátramaradottaknak, kiknek tartására az elhalt köteles volt, évi járadék. Ily hátramaradottak az özvegy és a 16 éven aluli gyermekek, a szülők és teljesen árva unokák.

A hátramaradottak évi járulékainak összege nem haladhatja túl az elhalt évi keresményének 60 százalékát.*

146. §. A szervezet.

A betegség és baleset esetére való biztositást egy *országos pénztár* teljesiti a *kerületi*, valamint *vállalati betegsegélyező* pénztárak közvetitésével, a *kölcsönösség* elve alapján. Ennek feladata a járulékok beszedése, kezelése, kifizetése, orvoslás és egyéb segélyezés iránti gondoskodás.

A kerületi és vállalati pénztárak az országos pénztár helyi szervei, kötelesek a tagokat terhelő kötelezettségek teljesitése körül törvény szerint eljárni. E pénztárak között felmerülő vitás kérdéseket az *állami munkásbiztositási hivatal* dönti el.

Az országos betegsegélyző és balesetbiztositó pénztár a *biztositott alkalmazottaknak és azok munkaadóinak önkormányzati alapon álló szervezete.* Igazgatási szervei a közgyülés, igazgatóság és felügyelő bizottság.

A közgyülés a kerületi és vállalati pénztárak küldötteiből áll, kiket azon pénztárak közgyülései a biztositott alkalmazottak és a

* A balesetek bejelentését, megvizsgálását és a kártalanitási eljárást a törvény egy külön fejezete részletesen megállapitja.

A biztositottakat a pénztárral szemben illető igények, követelések át nem ruházhatók, le nem foglalhatók és azokra nézve rendszerint beszámitásnak nincs helye. A kártalanitási igények felett egy választott biróság a végleges forum.

munkaadók számarányában olykép választanak, hogy minden pénztár, az országos pénztári közgyülésen, *egyenlő számu munkaadó és alkalmazott-kiküldöttel legyen képviselve.*

Az országos közgyülésen választatik az országos pénztári igazgatóság és felügyelő bizottság is. Az igazgatóság elnökét és az országos pénztár igazgatóját állásában a munkásbiztositási hivatal erősiti meg. Ugy a közgyülési, mint az igazgatósági és felügyelő bizottsági tagok állása tiszteletbeli és csak készkiadásaik megtéritését igényelhetik.

A *kerületi pénztárak* számát, területét, székhelyét az országos pénztár meghallgatásával az állami munkásbiztositási hivatal állapitja meg. E pénztárak tagjai az illető kerületben foglalkozó minden biztositásra köteles alkalmazott, a mennyiben nem tagja a kerületben levő valamely *vállalati* vagy *bányabetegsegélyző* pénztárnak; tagok továbbá azok, kik a biztositott alkalmazottaknak munkaadói. A kerületi pénztár szervei a közgyülés, igazgatóság és felügyelő bizottság. A közgyülés tagjait felerészben a munkaadó, felerészben az alkalmazott tagok külön-külön saját kebelükből választják.

A törvényben (1. §. 4. p.) felsorolt épitkezési vállalatoknak megengedheti az állami munkásbiztositó hivatal, esetleg ezeket kötelezheti, hogy saját alkalmazottaiknak törvényszerü betegsegélyezését a kerületi pénztár felügyelete alatt maguk eszközöliék.

A munkásbiztositási hivatal a kerületi pénztárakat a törvény szerinti esetekben feloszlatni, egyesiteni, illetőleg más kerületi pénztárhoz csatolni jogosult.

Külön *vállalati betegsegélyző* pénztárt *alakithatnak* azon vállalatok, gyárosok, kiknek egy vagy több szomszédos vállalata együttvéve legalább *háromszáz* biztositás-köteles alkalmazottat foglalkoztat.

Az egészségre különösen veszélyes üzemeknél ily vállalati pénztár alakitását a munkásbiztositási hivatal akkor is elrendelheti, ha háromszáz alkalmazott nincsen.

A bányatársládák és az állami dohánygyári betegsegélyző pénztárak tagjai az 1891: XIV. t.-cz. értelmében megalkotott alapszabályaik szerint tovább is fennállanak.

II.

A munkaadók és alkalmazottak között a betegsegélyezési járulékok iránt, továbbá az országos, kerületi vállalati pénztárak

és a munkaadók között ez utóbbiakat terhelő befizetések iránt keletkező vitákat az elsőfoku iparhatóság dönti el, melynek határozatai ellen, a meg nem elégedett fél 15 nap alatt a törvény rendes utján érvényesitheti igényét.

Az országos pénztár és a munkaadók között a *balesetbiztositási* járulékok iránt támadó viták felett a munkásbiztositási hivatal dönt.

A biztositott személyek és igényjogosult hozzátartozóik, valamint az országos pénztár között a betegségi segélyekből és baleseti kártalanitásokból kifolyólag felmerülő viták felett választott biróságok itélnek.

E biróságok hatáskörét, szervezetét a törvény külön fejezete szabályozza; ezek itéleteit a marasztaltra illetékes kir. járásbiróságok hajtják végre.

III.

Az országos pénztárak és a kerületi és vállalati pénztárak feletti állami felügyelet és ellenőrzés ugy szintén a másodfoku választott biráskodás gyakorlására és a törvényben meghatározott egyéb teendőkre Budapest és Zágráb székhelylyel két munkásbiztositási hivatal szerveztetik a kereskedelmi minister, illetve a bán közvetlen felügyelete alatt.

Mindenik hivatalnak két osztálya van: a biztositási és birói osztály. A birói osztályba nem állandó tagokat az országos pénztárak közgyülései választanak. A birói osztály másodfokulag és végérvényesen itél a választott biróságok megfelebbezett itéletei fölött.

Az állami munkásbiztositó hivatal a pénztárak önkormányzati szerveinek minden törvény, törvényes rendelet és alapszabályellenes rendelkezéseit hivatalból is megsemmisitheti, s az törvényes szabályok megtorlása érdekéből saját hatáskörében intézkedhetik az illetékes önkormányzati szervek megfelelő intézkedéséig. A hivatalnak saját hatáskörében tett intézkedései, határozatai, itéletei ellen további jogorvoslatnak helye nincs.

146. *A*) §. **A gazdasági munkás- és cselédsegélypénztárról.**

Az országos *gazdasági* munkás- és cselédsegélypénztárnak, az 1900: XVI. és az ezt kiegészitő 1902: XIV. t.-cz. által szabályozott fontos közhatósági közremüködést igénylő nagyérdekü intézményéről e helyen emlékezünk meg, mivel az egyik főczélja szerint szintén betegsegélyezési természetü.

A földmivelési minister hatósága alatt 1901. évi január hó 1-én[130] *Országos gazdasági munkás- és cselédsegélypénztár szerveztetett, melynek czélja a gazdasági munkások és gazdasági vagy külső cselédek és családjaik segélyezése az alább ismertetendő módon és mértékben.*

I. *A tagok.* A segélypénztár *országos egyesülés* alapján áll; belépési kényszert a törvény nem decretal, csak a külső cselédek gazdái kötelesek a *hozzájárulásra.*

A tagok *alapitó, rendes és rendkivüli tagok.*

Alapitó tag lehet *bárki,* ki a s. pénztárba egyszersmindenkorra 50 koronát befizet. A rendes tagoknak négy csoportja van. *Rendes tagul* az első és második csoportba beléphet fi- vagy nőnemü, *munkásigazolványnyal biró gazdasági munkás* vagy *cselédkönyvvel biró külső cseléd, továbbá minden gazdasággal foglalkozó egyén, ha 14-ik évét betöltötte, de 35-ik életévét még túl nem haladta.* Harmadik csoportját a rendes tagoknak azok képezik, kik *haláluk esetére családjuk javára* segélyt biztositanak, a negyedik csoportba pedig azok tartoznak, kik maguknak vagy másoknak *bizonyos életkor elérése idejére segélyt biztositanak.* A harmadik csoportba nemre tekintet nélkül 14 évnél idősebb, de ötven évet el nem ért egyének vehetők fel. A negyedik csoportba nemre és életkorra tekintet nélkül mindenkit fel lehet venni.

Az első csoportbeli rendes tag *több,* de legfelebb tiz tagsági könyvet is válthat *s igy magának vagy hozzátartozójának a segélyeket többszörösen is biztosithatja* (1902: XVI. t.-cz. 1. §.), a tagsági egyéb jogok azonban ily esetben is csak egyszeresen illetik. A ki a rendes tagsági dijat 25 éven át fizeti, azontúl fizetni nem köteles és fizetés nélkül is tagsági igényei teljes élvezetében marad. A harmadik csoportbeli rendes tag legfelebb két tagsági könyvet válthat s igy kétszeres segélyt biztosithat családjának; a tagsági dijak e csoportban a tag haláláig fizetendők. A negyedik csoportban minden tag magának *akárhány* tagsági könyvet válthat s igy a segélyt korlátozás nélkül többszörözheti. A tagsági dijat e csoport-

[130] Az 1900 : XVI. t.-cz. és azt kiegészitő 1902 : XIV. t.-cz. végrehajtásáról szól az 1902. évi 6530. és 6531. sz. fmiv. min. rend.

Már az 1901. év végén a segélypénztárnak 13 ezer tagja, mig a gazdák által biztositott külső cselédek tagjainak száma 500 ezer volt. — Az orsz. gazdasági munkás és cselédsegélyző pénztár központi kezeléséről és számviteléről az 1900. évi 12,602., központi tisztviselőinek szolgálati és *fegyelmi* szabályzatáról az 1900. évi 12,603. sz. fmiv. min. rend. szól.

ban azon időig kell fizetni, mig a biztositott egyén a kikötött életkort elérte.

Rendkivüli tag lehet minden megszoritás nélkül, bármely munkásigazolványnyal biró gazdasági munkás vagy munkásnő.[131]

II. *A pénztár bevételeit* képezik *a tagok járulékai, a munkaadók hozzájárulása,* az állam *hozzájárulása* és a netáni *adományok.*[132]

III. A mi a segélyzést illeti, először emlitendő, hogy az alapitó tagság segélyre igényt nem ad.

Az első csoportbeli rendes tagok segélye: a) *baleset esetén*: gyógykezeltetés a pénztár orvosa által; *ha a baleset miatt a tag egy hétnél hosszabb időre oly mérvben lesz munkaképtelen, hogy rendes keresete felét sem tudja megkeresni, a pénztár neki munkaképessége helyreálltáig, de legfeljebb hatvan napig, minden napra egy korona segélyt ad;* különös határozmányokat tartalmaz a törvény az esetre, ha a baleset munka közben érte a munkást, ha a sérült kitünő cseléd és ha a munkaadó hibájából eredt a baleset; b) *baleset miatti rokkantság esetén,* ha t. i. a baleset folytán a munkás (cseléd) *hatvan napnál hosszabb időre oly mértékben vált munkaképtelenné, hogy rendes keresete felét sem képes megkeresni, a hatvannapi segélyezési idő elteltével neki munkaképtelensége egész ideje alatt a pénztár havi tiz korona segélyt ad;* c) *baleset miatti*

[131] A tagok közül kizárható *a*) ki bűntény vagy az 1898 : II. t.-cz. 65., 66. §§-ban emlitett kihágásért elitéltetik; *b*) ki a pénztárt a kedvezmények jogosulatlan igénybevételével kárositja; *c*) ki kivándorolt.

[132] A rendes tagok a felvételkor két korona felvételi dijat s minden tagsági könyvért egy koronát fizetnek. Az első csoportbeli rendes tagok dija *hetenkint 20 fillér;* a második csoportbeli rendes tagoké *heti 11 fillér.* E dijak hetenkinti vagy félévenkinti részletekben fizethetők. A rendkivüli tagok évente előre 1 koronát fizetnek. A ki a tagsági dijat pontosan nem fizeti, a befizetett dijak visszatéritésére való igény nélkül elveszti tagsági jogát. Tényleges katonai szolgálat és a segélyezés ideje alatt tagsági dij nem fizetendő. A harmadik csoportbeli rendes tagok évi tagsági dija *két korona hatvan fillér,* a negyedik csoportbelieké *öt korona 20 fillér.*

Az állami hozzájárulás összege évi *százötvenezer korona.* A munkaadó minden gazdasági cseléd után *köteles* a segélypénztárba évi 120 fillért beszolgáltatni, a nélkül, hogy ezt a cselédtől követelhetné, levonhatná. *E hozzájárulás a községi közegek által közadók módjára hajtandó be.* Az 1902 : XVI. rendelkezik oly lehetőségről is, hogy a 120 filléres hozzájáruláson felül a gazda fizethesse az egész tagsági dijat s az a cseléd javára csak akkor számittassék, ha az illető gazdánál tiz évet szolgál. Az igy önkényt vállalt dijak is közadók módjára szedetnek be nem fizetés esetén.

halál esetén: a hátramaradt családnak a pénztár egyszersmindenkorra 400 korona segélyt fizet; ha az elhaltnak házastársa vagy gyermeke nm marad, csak 100 korona temetési segély adatik; d) *rokkantság esetén: vagyis ha nem baleset miatti munkaképtelenség áll be, annak, ki a pénztárnak legalább tiz éve tagja, élete fogytáig vagy munkaképessége netáni visszanyeréséig, havi 10 korona segély jár;* e) *aggság esetén.* annak, kinek az előbbi d) pont szerinti segély nem jár, *egyéb* (a—c) *segélyre való igénye épségben tartásával, 65 éves kora elérésekor 100 korona fizetendő;* f) *halál esetén: azon tag családja, ki nem baleset miatt halt el, ha az elhunyt legalább öt évig volt a pénztár tagja,* 200 korona, ha legalább tiz évig volt tagja 250, ha legalább tizenöt évig volt tagja 270 korona segélyt kap egyszersmindenkorra, ha pedig az igy elhaltnak házastársa vagy gyermeke nem marad, 100 korona temetési segély utalványozandó.

A második csoportbeli rendes tagoknak a *rokkantság, aggság* és *halál* esetén (*d, e, f* pontok) a segély fele jár. *A harmadik csoportbeli rendes tagok* segélyének nagysága attól függ, mennyi idős volt a tag mikor belépett, igy, hogy csak a határokat emlitsük, ha a tag 14—20 éves korában vétetett föl, 200 koronát, ha 45—50 éves korában vétetett föl, 60 koronát kap a család az ő halálával. *A negyedik csoportban a segély nagysága attól függ,* hogy a biztositott egyén, a belépéstől számitva hány év mulva tölti be a kitüzött életkort, igy pl. ha tiz évnél korábban éri el, ugy 65 koronát, ha 24 évnél később éri el, ugy 215 koronát (ez maximum) kap a kitüzött életkor elérésekor.

A rendkivüli tagok segélyezésének mérvére nézve az első csoportbeli rendes tagok segélyére vonatkozó szabályok alkalmazandók oly eltéréssel, hogy a rendkivüli tagoknak nincs igénye a rendes tagokat illető azon segélynemekre, melyeket a *d*), *e*) és *f*) pontok alatt soroltunk föl. A rendkivüli tagokkal egyenlően segélyeztetnek azon külső cselédek is, kik nem tagjai ugyan a pénztárnak, de kiknek munkaadója minden ily cseléd után évi 120 fillért köteles a pénztárba fizetni (1900: XVI. 8. §.)

A segélypénztár igazgatásának szervei a *központi igazgatóság* és a *helyi bizottságok,* a földmivelési minister ellenőrzése alatt. A segély utalványozása és beszüntetése a központi igazgatóság hatáskörébe tartozik. A helyi bizottságok határozatai a központi igazgatósághoz felebbezhetők. A helyi bizottság felügyeleti hatósága — esetleges feloszlatási joggal — a főszolgabiró, rend. tan. városok-

ban az alispán, törvényhat. városokban a polgármester, Budapesten a kerületi elöljáró.[133]

147. §. A közigazgatás feladata a haláleset és a temetés körül.

A közigazgatásnak gondoskodása, a mely a születéstől kisér bennünket a közjólét oltalma és előmozditása végett, a halál pillanatával nem ér véget, hanem közremüködése az élők erkölcsi, érzelmi és physikai jóléte érdekéből, a holttestekkel való elbánásra is kiterjed. Külön fejezetet szentel közegészségi törvényünk ezen hatósági működés szabályozásának.

Első közigazgatási feladvány a halálnak és okának szakszerü megállapitása; továbbá feladat a holttest közegészségi és kegyeleti (erkölcs) szempontok szerint való eltakaritásának biztositása.

I. A halál bekövetkeztét bizonyitó *szakszerü halottkémlés az egész országra kötelező*, melyet hatóságilag kirendelt *halottkémek* foganatositanak.[134]

[133] Hol a helyi bizottság meg nem alakitható, annak teendőit a minister rendeletére a községi elöljáróság, vagy az igazgatóság megbizottja vagy az e czélra alakitandó körjegyzőségi bizottság látja el.

Megemlitendő még a törvény azon rendelkezése: *a*) hogy a segély iránti jog át nem ruházható és végrehajtás alá nem vonható; *b*) hogy a tagok a pénztár kötelezettségeiért nem szavatolnak; *c*) hogy e pénztár tagjai az 1891. évi XIV. törvényczikk 2. §-ában megjelölt esetekben a betegsegélyző pénztárba belépésre is kötelesek, de ily tagoknak a gyógykezeltetést a betegsegélyző pénztár nyujtja megtéritési igény nélkül; *d*) hogy a pénztárba az első öt év alatt négy korona felvételi dij mellett 35 éven felüli, de 50 éven aluli gazdasági munkások és külső cselédek is felvehetők.

Az 1902 : XVI. törvényczikk a cséplő és szecskavágó gépek tulajdonosait kötelezi a gépnél alkalmazottak kötelező biztositására, ha azok nem tagjai a pénztárnak. Ily alkalmazott után a géptulajdonos évi egy koronát fizet s azok segély igénye, a rendkivüli tagokéval egyenlő. E szabály alól kivétel van akkor, ha a törvény felhatalmazása szerint az igazságügyminister a gazdasági gépeknél alkalmazottak biztositására nézve a munkaadókkal külön szerződéseket kötött.

Megemlitendő végül, hogy az 1902. évi id. törvény megengedte, hogy a pénztár ministeri engedély mellett *külön segélyczési csoportot* alakithasson, feloszlott *kiházasitási, temetkezési* és más hasonló egyletek tagjaiból azok vagyonának átvétele mellett.

[134] A halottkémlés részletes szabályozása a törv. 110. §-a alapján, rendeletileg történt. (1876. évi 31,025. sz. b. ü. min. rend. és ahhoz csatolt *utasitás*.) Minden *község* köteles kellő számu halottkémről gondoskodni. Halottkém lehet: *a*) orvostudor vagy sebész, ki orvosi gyakorlatra jogosult; *b*) ki a községi vagy körorvos által kitanittatván, a járásorvos előtt letett vizsga után képesitő okmánynyal bir; *c*) ki a rendelet kiadása előtt már két éven át, mint halottkém, kifogástalanu működött.

A halottkémlelés czélja az is, hogy megállapittassék, vajjon a halál nem bünös cselekmény eredménye-e.[135] Talált hullákról, rögtöni halálesetről, és ha erőszakos halál jeleit találja, köteles a halottkém a községhez haladéktalanul jelentést tenni. *Talált hullákon, továbbá járványos vagy ragályos betegség megállapitása végett és mikorköztekintetekből a hatóság szükségesnek tartja, orvosrendőri bonczolás eszközlendő.*[136] *Tudományos bonczvizsgálat alá vehetők* a kórházakban és nyilvános gyógyintézetekben elhaltak hullái, ha azok *közköltségen ápoltattak vagy ha hozzátartozóik nem ellenzik.* E rendelkezések elleni bonczolás az 1879 : XL. t.-cz. 123. §-a szerint büntetendő kihágást képez.

II. *A temetés.* Minden halottat a törvény által vagy a szabályrendeletileg kitüzött időben *el kell temetni,* rendszerint azon községben, hol a halál bekövetkezett. Hol törvény vagy szabályrendelet eltérést nem állapit meg, az eltemetés a halál bekövetkeztét követő 48 óra letelte előtt tilos. Az 1894 : XXXIII. t.-cz. rendeli, hogy a haláleset anyakönyvezése előtt az eltemetés csak hatósági engedély mellett történhetik. A bünvádi eljárási törvény (88. §.) kimondja, hogy ha természetellenes halál jelenségei mutatkoznak, vagy ismeretlen egyén holtteste találtatott, azt csak a kir. ügyész engedelmével szabad eltemetni.[137] Ha az eltemetést az arra köte-

[135] A halál oka a halottvizsgálati bizonyitványba bejegyzendő. 1895. évi 54,919. sz. belügymin. rend. Idevonatkozik a belügymin. 1900. évi 99,559. sz. rendelete is. — A halottkémlés a halvaszülötteken is eszközlendő, 1889. évi 19,172. sz. belügymin. rend.

[136] A gyanut gerjesztő haláleseteknél mindig előnyomozás tartandó. — A hullavizsgálat külszemléből és bonczolásból áll. A hullavizsgálatot vagy a biróság rendeli el és foganatositja, vagy a nyomozó rendőrség. A rendőri hullavizsgálatnál ugyanazon szabályok tartandók meg, mint a biróinál, e szabályokat az 1887. évi 78,879. sz. belügymin. utasitás, s ezt módositó 1879. évi 65,861. sz. belügymin. rend. tartalmazza. A birói hullaszemléket illetőleg a bünvádi elj. törvény XIV. fejezete is szem előtt tartandó. Az országos vegyészeti intézet véleményének kikérése iránt az igazságügymin. 1893. évi 4976. sz. rend. intézkedik; a legelől emlitett hullavizsgálati utasitás foganatositása tárgyában adatott ki az 1889. évi 78,579. sz. belügymin. rend. Az 1903. évi 103.755. sz. b. ü. m. r. a katonai hullavizsgálatoknál való közreműködésről szól.

[137] Az 1876. évi 31,025. sz. belügymin. rend. szerint orvosi vagy sebészi oklevéllel biró halottkém az eltemetést 36 óra után megengedheti, de ez a közs. elöljáróságnak bejelentendő; tetszhalál gyanuja esetén 48 óra eőtt az eltemetés meg nem engedhető. A járványok alkalmából netán szükséges *korábbi* eltemetések iránt a törvényhatóság intézkedik. — Az *eltemetésnek* 60 óra előtt rendsz. megkell történnie, további halasztást a hulla bebalzsamozása, halottkamrába vitele, máshova szállitása esetén, ha a szükséges egészségi óvintézke-

lezett hozzátartozók, testületek, egyesek nem teljesitik, azok terhére, ha pedig ily kötelezettek nincsenek, vagy teljesen szegények, az *illetékességi község terhére a községi elöljáróság* tartozik teljesittetni. Közkórházban elhalt vagyontalan betegek a kórház költségén temetendők el. Az 1879 : XL. t.-cz. 123. §-a szerint kihágásért büntetendő, a ki az eltemetésre, annak helyére vonatkozó szabályokat megszegi.

Ha a kellő időben való eltemetést az arra hivatott egyházi közeg gátolja, ez is szigoruan felelős, illetve kihágásért büntetendő.

III. *A temetők.* Az eltemetés általában csak temetőkben történhetik. A község köteles a népességi viszonyoknak és egészségügyi követelményeknek megfelelő községi temetőt tartani, kivéve, ha a községben *egy vagy több felekezeti temető létezik, melyekben a temetkezés szabadsága biztositva van.*[138] Ujonnan épülő templomokban a temetkezés csak hatósági engedélylyel történhetik, az egészségügyi óvintézkedések szigoru megtartásával; ugyancsak a hatóság engedélye kell ahhoz, hogy a községi belterületen levő templomokban és azok körüli sirkertekben, melyekben eddig temetkeztek, ez jövőben is történhessék. A rendes temetőkön kivül eső családi sirboltokban és temetőkben csak hatósági engedély mellett szabad tovább is temetkezni.[139]

A hullakiásás és szállitás hatósági engedélyhez van kötve. Az engedélyezés iránti eljárást és az illetékes hatóságokat az 1875. évi 25,194. sz. belügyministeri rendelet szabályozza.[140] Ausztriába

dések megtétetnek, a halottkém engedhet. — Talált vagy vizből kifogott hullák a találási, kifogási hely községében temetendők el.

[138] A temetők létesitése, nagyobbitása, bezáratása, lakott helyektől való távolsága, fekvése, keritése, fával beültetése, a sirok nagysága, mélysége, egymástóli távolsága iránt a törvény korlátain belül a *b. ü. minister jogosult rendeletileg* intézkedni. (Tv. 117. §.) A helységek belterületén *épülő uj templomok* körül temetők nem állithatók föl. (120. §.)

A különböző felekezetek temetkezési szabadságának biztositásáról szól az 1906. évi 57,891. sz. belügymin. rend.

[139] Sirok, sirboltok kinyitása, hullák kiásása csak hatósági engedély s a rendeletileg megállapitott egészségügyi óvszabályok szigoru megtartása mellett szabad. *Sirboltok a temetőben is csak hatósági* engedély mellett épithetők, az engedély a szükséges óvrendszabályokon kivül az egyes temetkezéseknél betartandó eljárást is megállapitja.

[140] A szándékolt hullaszállitás az illető *lelkésznél* is bejelentendő. Az engedélyt egyik járásból a másikba a járási hatóság, rend. tan. város polgármestere, más törvényhatóságba a törvh. első tisztviselője, külföldre a belügymin. adja. Az engedély elvileg mindig megtagadandó, ha a szállitás a közegészségre, vagy

vagy más államokba vagy azokból hazánkba történő hullaszállitás egyezményileg szabályoztatik.

148. §. **A közegészségi administratio szerveiről.**

A közegészségügynek *központi* — állami — *törvényhatósági és községi* szerveit különböztetjük meg.

I. *Központi főhatóság a belügyminister*, ki: *a)* az összes közegészségügyet *vezeti b) felügyeli; c)* egészségügyi *rendeleteket bocsát* ki; *d)* első vagy felebbviteli fokulag *intézkedik* a hozzá tartozó egészségügyekben. A minister *bármely közegészségi ügyben s bárhová kormánybiztosokat küldhet oly czélból, hogy törvényes utasitásainak foganatot szerezzen.* A minister működésének szakszerü helyességét szakközegei biztositják, igy: a ministerium közegészségi (fő) osztályában alkalmazott orvosok, (államhivatalnokok): a felügyelet szakszerü gyakorlására hivatott *orsz. közegészségügyi felügyelők*,[141] az egészségügyek *tudományos tárgyalására, véleményezésre, inditványozásra* hivatott *orsz. közegészségi tanács*,[142]

a szállitással foglalkozók egészségére veszélyes. Ragályos betegségben elhunytak hulláinak szálitására csak az illető járvány megszünte után két év elmultával adható engedély. A hullaszállitás a lehető legrövidebb idő alatt megtehető útvonalon eszközlendő. A hullaszállitás iránt hullaszállitási levél állittatik ki, a hullával egy kisérő egyénnek is kell utaznia. A hullaszállitási szabályok megszegése az 1879 : XL. törvényczikk 123. §-a ért. büntetendő. A hullaszállitási rendeletet módositja az 1890. évi 18,334. és 1893. 52,344. sz. belügymin. rend. A hulláknak a monarchia másik államába vagy külföldre szállitásáról szól az 1901. évi 76,215. sz. belügymin. rend. — Az osztr.-magy. monarchia és a német birodalom között kötött hullaszáll. egyezm. az 1890. évi 34,438. sz. belügymin. rendelet a csontszállitmányokról szól; embercsontok behozatala nem engedtetik. — Az emberi hullarészek és testváladékok postai szállitásáról szól az 1896. évi 66,838. sz. belügymin. rend.

[141] 1885-ben rendszeresittettek, számuk a költségvetési törvényben állapittatott meg; a belügyministerium státusához s az 1893 : IV. t.-cz. szerint a VII. fizetési osztályba tartoznak; kerületeiket a miniszter jelöli ki. Feladatuk főkép az illető kerület beutazása, helyszini vizsgálatok végett.

[142] A tanács feladata véleményezés a kormány által hozzátett ügyekben, felülvéleményezés a hozzá utasitott orvos törvényszéki esetekben, melyek különben az igazságügyi orvosi tanácshoz tartoznak; véleményezés orvosi műhibák felett; véleményezés állami gyógyintézeteknél alkalmazandó orvosok iránt; gyógyszerkönyv és árszabás tervezetének készitése; inditványozása a közegészségügy emelésére vonatkozó intézkedéseknek, szabályozásoknak. A tanács egy elnökből, egy alelnökből, jegyzőből, tizenkét rendes és határozatlan számu rendkivüli tagokból áll; az egyes ministeriumok egészségi előadói, mint rendes tagok vesznek részt a tanácskozásokon; a melyekben való részvétre a minister bele-

járványok idjeén működésbe lépő *orsz. járványbizottság*. Ezeken kivül a minister egyéb szakértő testületeket és intézeteket is meghallgathat.

II. *A törvényhatóságokban az egészségügyi* helyi igazgatásnak *hatóságai a) a törvényhatóság közgyülése,* mint elsőfoku hatóság bizonyos a törvényben (159. §.) felsorolt intézkedésekre, és mint egészségügyi statutumok alkotására hivatott testület;[143] *a közigazgatási bizottság,* mint másodfoku hatóság a törvényhatóság első tisztviselőjének egészségügyekben elsőfokulag hozott *intézkedései és határozataira,* és harmadfoku ugyane tisztviselőnek ily ügyekben másodfokulag hozott határozataira;[144] a *törvényhatóság első tisztviselője,* ki elsőfoku hatóságkép intézkedik (engedélyez, felügyel) a törvényben (157. §.) felsorolt ügyekben, s *másodfokulag határoz a szolgabiró* (r. tan. városi polgármester, törvh. városi rendőrkapitány, budapesti ker. előljáró), mint elsőfoku hatóság egészségügyi határozatai és intézkedései felett;[145] a főszolgabiró, illetve *a vele egyenhatóságu ép felsorolt tisztviselők*. mint a meghatározott (154. §.) ügyekre[146] nézve felügyelő-intézkedő *elsőfoku közegészségi hatóságok*. Ezen *„hatóságok" rendszerint szakértők előzetes meghallgatása után járnak el,* mely célból minden törvényhatóság köteles *tiszti főorvost* és minden járásban

egyezésével nem tagok is meghivhatók. Az elnököt a tagok hármas kijelölésére a király, a tagokat a minister hat évre nevezi ki. Ügyrendjét a tanács maga állapitja meg és a ministerhez fölterjeszti.

Az orsz. *járványbizottság* 1892-ben szerveztetett; áll a belügymin. államtitkár elnöklete alatt, az érdekelt szakminiszteriumok, a fő- és székváros, Pestmegye, a fővárosi államrendőrség, az orsz. közegészségi tanács, az orsz. közegészségi és budapesti mentőegyesület küldötteiből és más kiváló szakemberekből. Főfeladata megbeszélése a járványügyi szükséges intézkedéseknek.

143 Intézkedik a mocsár, posványkiszáritási munkálatok, csatornázás, növényzetültetés iránt és gondoskodik az egészség hiányainak elháritására szolgáló rendkivüli módokról (Tv. 9. §.) ; kihirdeti az orvosi és szülésznői okleveleket; a közegészségi köröket és a községi és körorvosok fizetését megállapitja, a bábák járandóságát jóváhagyja; intézkedik, hogy lehetőleg okleveles bábák alkalmaztassanak.

144 A mennyiben helye van felebbezésnek, s a mennyiben nem közvetlen a ministerhez történik a felebbvitel, mint pl. az 1901 : XX. előtt az egészségügyi kihágásoknál volt.

145 Budapestre a polgármester helyett a tanács illetékes a lakások zsufolásának megakadályozására, ennek intézkedései a közmunkatanácshoz felebbezhetők.

146 Budapesten a kerületi előljáróságokat ujjászervező törvény állapitja meg ezek közegészségi feladatait.

(városi kerületben) *tiszti orvost* alkalmazni, *kik törvényhatósági tisztviselők minőségével birnak,*[147] továbbá *törvényhatósági közegészségi bizottságot* szervezni, mely *tanácskozó, véleményező és inditványozó testület,*[148] veszélyes járványok esetén járványbizottsággá alakul, a mikor is a törvényhatósági első tisztviselő elnöklete alatt működik és a szükséges óvrendszabályok elrendelésére, kivitelére s a belügyministerrel és más hatóságokkal való közvetlen érintkezésre jogosult s határozatai a ministerhez *csak birtokon kivül felebbezhetők.*[149]

A törvényhatóságok népük közegészségi állapotáról, közegészségi intézkedéseik és intézményeikről évente részletes jelentést tesznek a belügyministernek. E jelentések az 1894. évi 10,341. sz. b. ü. min. rend. kapcsán kiadott utasitás szerint szerkesztendők, s főforrásul szolgálnak az orsz. közegészségi statistika szerkesztésénél.

III. A községre rendkivül terhes feladatokat ró az egészségügyi törvény az óv- és gyógyintézkedések megtétele, egészségügyi intézmények terhének viselése tekintetéből egyaránt.[150] A köz-

[147] A tiszti főorvos hatásköre (162. §.) az egész törvényhatóságra kiterjed, ő szakkközege a törvényhatósági közgyülésnek, közig. bizottságnak és első tisztviselőnek; a járási orvos a járási hatóság szakértője. A tiszti fő- és járási orvosok tisztán szakügyekben közvetlenül érintkeznek. — Ugy a járási, mint a tiszti főorvosok csak segédszervek hatáskörével birnak, *önmaguk csupán* járványos, ragályos betegség esetén, *ha sürgős szükség kivánja, intézkedhetnek a törvény vagy rendeletek szerinti óv- és gyógyintézkedésekre nézve* (156. §. *i*), 162. §. *c*) pont). *Budapesten* az orvosrendőri teendőknek külön hatósági szakközegei, a rendőrorvosok, azután vannak a kerületi tiszti orvosok és a szegények gyógykezelésével megbizott kerületi orvosok. Az 1896. évi 3297. sz. belügymin. rend. a fővárosi tiszti főorvos hatásköréről szól. A törvényh. városokban a városi, rend. tan. városokban a községi orvosok teljesitik a járási- és községi orvosok teendőit. A járási orvos évnegyedenkint a törvh. első tisztviselőjéhez, a törvh. tiszti főorvos havonkint a közigazgatási bizottsághoz egészségi jelentést tenni köteles.

[148] A közegészs. bizottság tagjai az összes hatósági orvosok és állatorvosok, az illető honvédezred egy orvosa, a közigazgatási bizottság által kijelölt épitész és mérnök és ezekkel egyenlő számban a törvényhatósági közgyülés által saját kebeléből 3 évre választott egyének. Elnökét a bizottság maga választja.

[149] Budapesten a járványbizottság támogatására, a ker. elöljárók elnöklete alatt, külön helyi járványbizottságok alakithatók, melyek teendőit esetről-esetre a törvényhatósági járványbizottság állapitja meg.

[150] Utólag itt emlitjük, hogy a község egészségügyrendőri lefoglalásokra és elkobzásokra is jogosult. (Tv. 141. §.) A község terhei közé számitható a halot-

egészségi administratióból a községre főkép az egészségügyi *rendőrség*, gyakorlása hárul, melynek szervei kis- és nagyközségekben a biró és jegyző, törvényhatósági és rendezett tanácsu városokban a rendőrkapitány. A községnek egészségügyi teendőkben szakközege a *községi illetve körorvos és a községi egészségügyi bizottság*. Minden rendezett tanácsu város, a volt Királyföldet magukban foglaló vármegyék székhelyéül szolgáló községek és minden legalább 6000 lakossal biró község köteles községi orvost tartani, de a törvényhatóság megengedheti, hogy ily községek is egyesülhessenek szomszédos apró községekkel, orvos tartás végett; általán a törvényhatóság feladata a közegészségi körök alakitása, vagyis a külön orvossal nem biró községeknek körorvos tartásra egyesitése, olykép, hogy a körök lakosszáma 6000 és 10,0000 között legyen.[151] Oly községekben, melyek bármi okból egészségügyi körbe nem oszthatók, a *községi orvos teendőit a járási orvos végzi.*

Községi egészségügyi bizottság oly községekben alakitandó melyek külön orvossal birnak, más községekben ennek feladatát a községi elöljáróság végzi. A községi egészségügyi bizottság véleményező és inditványozó testület, mely közvetlenül csak a községi elöljárósággal és képviselettel érintkezik; veszélyes járvány idején helyi járványbizottsággá alakul s mint ilyen, *közreműködik* az óvrendszabályok kivételénél.[153]

tas kamarák lehető felállitása és okleveles szülésznőknek szükség esetén a község költségén való képeztetése is.

[151] A közs., illetve körorvos a közs. elöljáróságának tagja, élethossziglan alkalmaztatik. A választás módjára, fizetésének megállapitására nézve l. a községi jogot I. könyv. Körorvosi hozzájárulási hányad beszolgáltatása csak akkor kötelező, ha körorvosi állás be van töltve. Közig. bir. 1901. évi 1687. sz. hat. A közs. orvosok qualificatiójáról a közhivatalnoki jogban van említés.

A községi orvos privát praxisa nem csak jogosult, hanem köteles is, nevezetesen ingyen tartozik gyógyitani a községi szegényeket, a vagyonosokat pedig a költséggel kötött egyezségben meghatározott dijért; hasonlókép köteles a halottkémlésre; a himlőoltást, a mennyiben dijtalanul nem volna erre az egyezség szerint köteles, az országosan megszabott dij mellett teljesiti. — Szakügyekben a kis- és nagyközségi orvosok a járási orvossal közvetlenül érintkeznek.

[152] Ily községek a fennálló vagy létesitendő legközelebbi községi vagy járási kórház alapjához járulni kötelesek, oly mérvben, a milyenben a hozzájuk legközelebb eső község orvostartás czimén terhelve van. — *A törvényhatóság jogosult több szomszédos községet vagy egészségügyi kört járási kórház létesítése czéljából egyesiteni.*

[153] Járványbizottság oly községekben is alakitandó, melyek egészségügyi bizottsággal nem birnak. Az egészségügyi bizottság községi és községi kórházi

A község egészségügyi *tisztviselője*[154] a községi szülésznő is, de az elöljáróságnak nem tagja. Ezt a község képviselete élethossziglan választja, járandóságát a törvényhatóság jóváhagyásával állapitja meg. Minden község, mely legalább 1500 lakossal bir, köteles szülésznőt alkalmazni, kisebb lakosságu községek községi (kör) szülésznőt közösen alkalmazhatnak.[155]

orvosi és szülésznői állások betöltésénél véleményez. — Az egészs. bizottság tagjai a község orvosa, állatorvosa, a gyógyszerész, lelkész, tanitó és legalább 3 értelmes, szakkedvelő egyén, kiket a képviselet választ: elnökét a bizottság maga választja saját kebeléből.

[154] A községi szülésznő teendőinek részletes megállapitásába a törvény nem bocsátkozik, csak annyit mond ki, hogy kötelessége a segélynyujtás a községi szegényeknek ingyen, vagyonosoknak a községenkint megszabott dij mellett.

[155] A közegészségügy kiváló érdekü részét a *hadegészségügy képezi.* A hadszolgálat részint a haderő elhelyezésénél, részint a testi erőt rendkivül igénybe vevő müködésénél fogva az egészséget különösen veszélyezteti. *A hadsereg egészségügyét* annak különös kivánalmai és a hadsereg egyéneinek sajátos viszonyai szerint a polgári közigazgatás nem szolgálhatja megfelelőleg, szükséges, hogy az a hadsereg szolgálati hatóságai által intéztessék, hogy e hatóságoknak a haderő *szervezetéhez tartozó* gyógyszemélyek és gyógyintézetek álljanak rendelkezésre. — A katonai egészségügyi szakértők a hadkiegészitésnél is közremüködnek.

A katonai egészségügyi administratio szakszervezete a *katonai orvoskar,* melynek egyénei vezértörzsorvosok, első, másodoszt. főtörzsorvosok, törzs, ezred, fő, segédorvosok, segédorvos-helyettesek; a hadi tengerészetnél tengernagyi törzsorvosok, tengerészeti főtörzsorvosok, törzsorvosok, sorhajó, fregatt, corvettorvosok stb. A katonai orvosok, a magasabb rendü parancsnokságoknál mint az egészségügyi hatósági rendszabályokat és intézkedéseket véleményező és a szakfelügyeletet végző segédszervek müködnek: igy a hadügyi, illetve honvédministerium egészségügyi szakosztályai és bizottmányai; a közös hadsereg orvosi karának főnöke (Sanitätschef), a hadtesti, hadosztályi, honvédkerületi egészségügyi főnök (előadó), továbbá a csapatoknál, hadegészségügyi intézeteknél, mint az egészségi rendészet és a gyógyitás szakorganumai. — A katonai orvosi kar mellett a betegápolásra rendelt személyzet az egészségügyi csapat, mely a közös hadseregnél 26 osztályra oszlik, parancsnoka a közös hadügyminister szakközege. Ez osztályok az illető helyőrségi kórházakhoz rendelvék.

A katonai egészségi intézetek békében — *a*) a helyőrségi és fiókhelyőrségi kórházak; *b*) csapatkórházak; *c*) egyes katonai intézetek, (főtanodák, fogházak, rokkant menházak) külön kórházai; *d*) várkórházak; *e*) tengerészeti kórházak; *f*) gyengélkedők házai; *g*) katonai tébolyda (N.-Szombat), katonai gyógyfürdők; *h*) katonai gyógyszerfőraktár, helyőrségi gyógyszertárak és a helyőrségi kórházak házi gyógytárai. A katonai gyógyszerészek külön statusu katonai hivatalnokok; az egyéves önkéntes gyógyszerészek, mint járulnok gyakornokok a kat. gyógytáraknál szolgálnak.

149. §. A szegényügy joga.

Szegényügy tágabb értelemben mindazon közintézményeket és intézkedéseket jelenti, melyek czélját az elszegényedés megakadályozása, a szegénységi állapot megszüntetése, a szegények legszükségesebb ellátása képezi. Szokásosabb értelme a szegényügynek az, mely szerint a szegényeknek közigazgatási gondozását a szegény segélyezés közigazgatási intézését jelenti. A szegénység hiánya a physikai élet fentartására nélkülözhetetlen anyagi (gazdasági) javaknak,[156] tehát oly mérvü vagyontalanság, a mely közvetlenül a physikai létet fenyegeti megsemmisitéssel. Ezen szükségállapot *keresetképtelenséggel* vagy csak *keresethiánynyal* kapcsolatos, illetőleg ezek folytán áll elő; s ehhez képest más-más módjai, eszközei vannak a szegénység megszüntetésének, illetve a szegénygyámolitásnak.

Magyarországon a szegényügy igazgatása, jelesül a szegény közsegélyezés részleteiben országos jogszabályokkal még rendezve nincs. A községi törvény megállapitja az u. n. szegényjogot és (21. §.) kimondja, hogy a szegényügy kezelése a községnek (obligát) *hatás- és feladatkörébe tartozik*.

A mennyiben a jótékony intézetek segélye és az egyesek könyöradománya a község szegényeinek ellátására elegendő nem volna, a község a helyi viszonyokhoz képest gondoskodni köteles a községben illetékes mindazon szegények ellátásáról, kik magukat közsegély nélkül fenntartani nem képesek".[157]

Az 1872. évi 8803. számu, a szegényügy rendezése tárgyában kelt belügym. rendelet szerint a község elöljárósága a nem ott

Háboru esetén mozgó egészségi intézetek, illetve berendezések alakulnak (Tábori egészségügy), melyek a tábori hadszervezet szerint csatlakoznak a csapattestekhez (főleg a hadosztályokhoz) és mozgó katonai intézetekhez. A sebesültek szolgálatára segédszemélyzetül az egyes fegyvernemekből vett sebesültvivők és kötszerhordozók (Blessirten és Bandagenträger) képeztetnek ki. Háboru esetén a katonai szervezeten kivül álló testületek is jelentékeny gyógyszolgálatot teljesitenek, igy a *német lovagrend, a souverain máltai lovagrend*, a magyar és az osztrák *vöröskereszt-egylet*. A német lovagrend általános mozgósitáskor 41 egészségügyi oszlopot állit a *harcztéren*, a máltai lovagrend 12 sebesültszállitó vonatot szerel föl és tart szolgálatban. A vöröskereszt-egylet jelvényei tárgyában adatott ki az 1889. évi 40,113. és 1898. évi 44,995. sz. belügymin. rend.

Megemlitjük végül, hogy a katonai egyéneknek, sőt bizonyos hozzátartozóknak is, az *illetményi szabályzat szerint* ingyenes, vagy mérsékelt dijért gyógykezelés és kórházi ellátás van biztositva.

[156] Ruházat, lakás, tápszer.

[157] Hasonlóképp rendelkezik az 1872 : XXXVI. t.-cz. a fővárosra nézve.

illetékes, de ott *tartózkodó s a község közvetlen segélyére szorult betegek, lelenczek és más ügyefogyottak* ápolásáról is köteles gondoskodni.[168] Ily esetben visszkeresete támad az illetékességi község ellen. (L. Közig. bir. 1902. évi 3185. sz. hat.)

Az 1898: XXI. törvényczikk könnyit a község szegényügyi terhén, kimondván, hogy a talált és elhagyottaknak nyilvánitott gyermekek után hét éves korukig felmerülő gondozási és nevelési költségeket az orsz. betegápolási alap viseli, csak a hét éven felüliek ezen költségei terhelik a községet. Az 1901: XXI. t.-cz. szerint pedig az állami gyermekmenhelyekben a gyermekek 15 éves korukig tarthatók a menház terhére. A belügyminister 1899. évi 51,000. sz. alatt szabályrendeletet adott ki a községek által gyakorlandó *közsegélyezés módja és mérve tárgyában,* mely szerint azon esetekben, midőn ugy az illetők, mint hozzátartozóik szegények, és az 1898: XXI. t.-cz. (4—7. §§.) nem alkalmazható, az illetőségi község által segélyezendők:

a) *a talált, valamint a hatóságilag elhagyottnak nyilvánitott hét éven felüli és 14 éven aluli gyermek;* b) *a kórházi vagy gyógyintézeti ápolásban nem részesülő betegek;* c) *a kórházi ápolásra nem minősitett, vagy kórházból elbocsátott gyógyithatatlan bete-*

[168] A lelenczházi költségek az illetékes község terhére esnek (1872. évi 8803., 1874. évi 3899., 1872. évi 36,712. sz. belügymin. rend.) A község gondoskodik, hogy a lelencz számára a gyámhatóság gyámot nevezzen ki; köteles a lelenczekről nyilvántrtást vezetni és azokról félévente a törvényhatóság utján a belügyministerhez kimutatást terjeszteni. A vagyontalan lelencz gyámjának kötelességéről az 1877 : XX. törvényczikk 93. és 122. §§. rendelkeznek. — A községi orvos és szülésznő szegényeket ingyen köteles gyógyitani, a közs. halottkém szegénynél a kémlést ingyen teljesiti. Itt érinthetjük meg az 1881. évi 9945. sz. beügymin. rendeletet a vagyontalan elhaltak mellőzhetlen temetési költségeinek a község általi fedezésről; az 1872. évi 23,144. beügymin. rend. a szegényügyben követendő eljárásról kimondá, hogy a vagyontalanok szállitási költségei is a községet terhelik.

Szegénységi bizonyitványok kiállitása a közs. elöljáróságok kötelessége, azoknak az illető lelkész által is aláirásáról rendelkezik az 1872. évi 23,144. sz. belügymin. rend. Ujabban a lelkészi aláirások mellőzése rendeltetett el. Az 1899. évi 65,402. sz. b. ü. m. r. szabályozza a szegénységi bizonyitványok kiadása körüli eljárást. Idevonatkozik az 1899. évi 103,292. és 1904. évi 121,409. ex 1903. sz. belügymin. rend. is.

Ismeretlen illetőségü és külföldi egyének segélyezési költségét az államkincstár tériti meg, s érvényesit esetleges visszkeresetet. — 1872. évi 8803. sz. belügymin. rendelet. A községélyre szorultak *temetéséről* az 1881. évi 945. sz. b. ü. m. rend. szerint a tartózkodási község köteles gondoskodni s nem léphet fel visszkeresettel az illetőségi község ellen. 3965. ex 1903. közig bir.

gek; d) *nem közveszélyes elmebetegek, ártalmatlan hülyék, süketnémák, vakok és nyomorékok.*[159]

A közellátásra szoruló gyermekek gondozása, eltartása módjáról ép e rendelet 7—13. §§. irányadólag rendelkeznek, más segélyezendőkre is felállitja irányelvül e rendelet a megfelelő intézetekben való elhelyezést, ily intézetek hiányában, mint történjék a közsegélyezés, az iránt a község, (város) köteles a helyi viszonyoknak megfelelő *szabályrendeletben intézkedni.* Ugyanesak szabályrendelet alkotandó az 1886: XXII. t.-cz. (145.) szerint alkotandó szegényalap felhasználási módjáról is. A közsegélyre szorulók temetéséről is a község köteles gondoskodni.

A községnek azon költségekre, a melyeket saját és idegen szegényeinek *bármi néven nevezhető ellátása fejében viselt, közigazgatási* uton érvényesithető visszkereseti joga van mindazok irányában, kik felgyógyulásuk után keresetképesekké, illetve fizetésképesekké lőnek, továbbá mindazok ellen, kik bármely jogczimen az illetők tartási ápolási költségeit viselni kötelesek. Külföldön ápolt illetékes egyének után a község a viszonosság, esetleg fennálló nemzetközi egyezmények szerint köteles viselni (előlegezni) a szegényügyi terhet.

b) A szegényügyi administratio a község kötelessége; ez állapitja meg a fennálló törvényes határozmányok s az ép idézett 1899. évi rendelet szerint annak módozatait.

A község az ott tartózkodó közsegélyre szorultakról pontos törzskönyvet köteles vezetni. A törzskönyvbe felvettek segélyezése iránt a községi elöljáróság, törvényhatósági városokban a rendőrkapitány, Budapesten a ker. elöljáró intézkedik. Határozatai ellen felebbezésnek, *jogvitás esetekben* a felebbviteli hatóság határozata ellen, közig. birói utnak is helye van (1899. évi 51,000. sz. b. ü. m. r. 4. §.)[160]

A közsegélyezés ellenőrzése a községi elöljáróság szoros kötelessége; e feladat erre *önkényt vállalkozó* müvelt egyénre bizható.

[159] A *keresethiány* miatti szegénység esetén a község tartósra van-e kötelezve. Erre az 1886 : XXII. szerint igenlőleg felelhetünk; a szóban levő rendelet ilyenek segélyezéséről nem szól. L. még alább az elhagyott gyermekek védelmét az 1903 : 1. sz. belügym. r. értelmében.

[160] Szegényházakban tartott egyének után felmerült tartásdijak megtérítésére vonatkozó ügyek nem tartoznak a közig. biróság hatáskörébe. (Közig. bir. 1903. évi 705. sz.) Az atyai hatalom megszüntetése alkalmából való elhagyottá nyilvánitásáról szól az 1906-ban kiadott 103,482. ex 1905. sz. b. ü. m. r.

A községek minden év végén tüzetes jelentést kötelesek tenni a törvényhatósághoz a szegények létszámáról, szegényügyi intézkedéseiről.

c) A szegénysegélyezési szükséglet (obligát) fedezéséről a község háztartási joga körében szabadon, költségvetésileg intézkedik.[161] Ha a szegényellátás csak a községi lakosok *rendkivül* sulyos megterhelésével volna eszközölhető, *a község kivételesen a törvényhatóságnak s ha ez nem birná, az államnak* segélyét veheti igénybe. Ugyanazon megyében lévő *több község* a szegények ellátása czéljából, a megye jóváhagyása mellett *egyesülhet, söt a törvényhatóság elrendelheti, hogy a területén fekvő összes községek e czélból egy egységes szegényalapot létesitsenek.* [162]

Állami gyermekvédelem.

A szegényügy tekintetéből nagyjelentőségüek az állami *gyermek menhelyek* (lelenczházak), melyek az 1901: VIII. t.-cz. értelmében Budapesten és az ország különböző vidékein, jelesül ott, hol bábaképezdék is vannak — állitandók a *talált és hatóságilag elhagyottaknak nyilvánitott hét éven aluli gyermekek védelmére.* Az állami gyermekmenhelyek falain belül csak a beteg vagy gyenge fejlettségü, különös gondozást igénylő gyermekek tartatnak, a többiek rendszerint az intézeten kivül helyeztetnek el. Az állami gyermekmenhelyek költségei az 1898: XXI. t.-cz. 3. §-a szerint alkotott *országos betegápolási alapból fedeztetnek;* állandó alkalmazottjaira nézve az állami gyógyintézetek személyzete tekintetében fennálló szabályok irányadók.

A belügyministert felhatalmazta a törvény, hogy rendeletileg szabályozza az állami gyermekmenhelyek szervezetét, a gyermekek felvétele, illetve elhelyezése, gondozása, nevelése és felügyelete mód-

[161] Külön községi pótadót — szegényadót is vethet ki.

[162] Ez alap létesitése, annak módozata, továbbá a törvényhatósági vagy államsegély igénybevétele iránt tartalmaz irányelvet az 1872. évi 8803. b. ü. m. r. A szegényalapnak jövedelmét képezik egyes törvények, rendeletek, szabályrendeletek szerint kiszabható pénzbüntetések, birságok is stb. (L. az 1901 : XX. t.-czikket.)

A szegények eltartására vonatkozó vitás ügyek nem vihetők a közig. birósághoz. (1898. évi 1971. sz. közig. bir. hat.) Ellenkező az 1899. évi 51,000. sz. belügymin. rend. 4. §-a. — Ha valakinek keresete a közönséges napszámnál nagyobb, szegénységi bizonyitvány ki nem adható. Közig. bir. 1899. évi 2355. sz. hat.

ját és az *állami és társadalmi tevékenységnek e téren való összeköttetését.*

Az 1901: XXI. t.-cz. *szerint* az állami gyermekmenhelyekbe felvett gyermekek, a kik hét éves koruk betöltése után törvényhatósági vagy magánárvaházba vagy jótékonyintézetbe el nem helyezhetők, *15 éves korukig* az állami gyermekmenhelyek kötelékében maradnak. A hét éves koruk betöltése után *hatóságilag elhagyottaknak* nyilvánitott ily gyermekek az állami gyermekmenhelyekbe szintén felvehetők. A gyermekmenhelyek kötelékébe tartozó 7—15 éves gyermekek a viszonyokhoz képest a menhely falain belül tartatnak, vagy megbizható gondviselőknél, első sorban gazdák és iparosoknál elhelyeztetnek; a kiváló tehetségüeknek állami tanintézeti ingyenes helyekre felvételéről a menhely vezetősége közbenjár.

Az állami gyermekmenhelyben levő 7—15 éves gyermekek *gondozási költségei az illetőségi községet* terhelik; de az állam a vagyontalanabb községek e terhéhez évi segélylyel járul (id. törv. 4. §.). E czélra forditandók 1901-től kezdve az árvapénztári tartalékalapok más czélokra le nem kötött részletei is.

Az állami gyermekmenhelyekben elhelyezett 7 éven felüli gyermekek gondozása költségeiből eredő *községi terhek egyenletes megosztása végett a megye összes községeinek szövetkezését rendelheti el* és e czélra a 3, illetve 5%-os megyei pótadón felül is (1883. évi XV. t.-cz. 9. és 13. §§.) 1%-ot meg nem haladó megyei pótadót vethet ki. (Gyermekvédelmi pótadó.)[163]

[163] Az 1901 : VIII. t.-czikk felhatalmazásából az 1903. évi 1. sz. nagyfontosságu belügyministeri rendelet szabályozta az elhagyott gyermekek védelmének ügyét.

Az elhagyottá nyilvánitás a gyámhatóság jogkörébe tartozik.

Az árvaszéknek *kötelessége,* hogy elhagyottá nyilvánitson minden 15 éven aluli vagyontalan gyermeket, a kinek eltartásáról köz- és magánjótékonyság nem gondoskodott. Az elhagyottnak nyilvánitott gyermeknek *igénye* van az állami gyermekmenhelybe való felvételre (Id. rend. 1. §.), az elhagyottá nyilvánitás előtt csak ideiglenes felvételnek van helye.

A belügyminister az állami gyermekvédelem szempontjából az országot kerületekre osztja, s a menhelyek számát a szükséghez képest állapitja meg. A menhelyek tisztviselőit a belügyminister nevezi ki.

A gyermekmenhelyek összes költségeit, valamint az azok kötelékébe tartozó 7 éven aluli gyermekek gondozási és nevelési költségeit az országos betegápolási alap, 7—15 éves gyermekek költségeit pedig az *illetőségi község* viseli; de ezeket is előlegezheti az országos betegápolási alap.

Mily módozatok követendők a községek által fedezendő költségek biztosi-

150. §. A könyöradományok gyüjtése.

A magánsegélylyel, magánjótékonysággal való ravasz visszaélés szükségessé teszi, hogy a koldulás és a könyöradományok gyüjtése általán szigoru hatósági ellenőrzés tárgyává tétessék. Nálunk szabály, hogy *a nyilvános helyen és a házról-házra való koldulás csak hatósági engedély* mellett történhetik és ily engedély csak keresetképtelen felnőtteknek adható. A koldulásra bizonyos rend hatóságilag megszabandó, igy pl. az lehetőleg a hét bizonyos napjaira szoritandó; fegyveresen, csoportosan vagy éjjel koldulni tilos. A kihágási törvény 66. §-a értelmében, a ki engedély nélkül nyilvánosan vagy házról-házra koldul, ki 16 éven aluli gyermeket koldulásra biztat vagy koldulni küld, vagy e czélból másnak rendelkezésére bocsát, első izben is 8 napig terjedhető elzárással büntetendő, s ha külföldi, az országból ki, ha belföldi, illetőségi helyére utasitható. Két hóig terjedhető elzárással büntetendők azon 14 éven felüli egyének, kik csoportosan (háromnál többen együtt) engedély nélkül koldulnak; szintén kihágást követnek el azok, kik habár engedély mellett, de a hatóságilag megállapitott időn kivül, vagy a kik fegyveresen koldulnak; *kik nyitva nem levő lakásba előzetes engedély nélkül bemennek;* kik nyomort, szerencsétlenséget, testük valamely tagjának hiányát, vagy hibás voltát, látó, halló, beszélő tehetségük hiányát vagy elméjük megzavarodását szinlelve koldulnak.

A *könyöradományok gyüjtését* az 1882. évi 18,613. sz. belügym. rendelet ugy szabályozza, hogy könyöradományok országszerte csak a *belügyminister* engedélyével gyüjthetők.[164] *Törvény-*

tására, mily módon vetendő ki e gyermekvédelmi pótadó, a rendelet 60—65. §§-ai állapitják meg.

A társadalmi tevékenység igénybevétele az állami gyermekvédelem ügyének intézésénél, a *gyermekvédelmi* telepeken alkotandó *telepbizottságok,* a menhely székhelyén alakitandó *menhely egyesületek és bizottságok,* s végül a belügyminister által alkotandó *országos gyermekvédelmi bizottság* utján történik. (Rend. 60—71. §§.) Ugyancsak szabályozza a rendelet a helyi hatóságok közreműködését és a gyermekmenhelyek országos felügyelőjének állását és feladatát.

[164] Országszerte való gyüjtésre csupán általános, mintegy országos jellegü nagymérvü elemi csapás esetén adatik engedély. 1887. évi 75,986. sz. belügymin. rend. Az 1879 : XL. t.-cz. ért. oly gyüjtésre való nyilvános felhivás, melynek czélja az, hogy büntető vagy fegyelmi eljárás folytán pénzbüntetésre itéltnek büntetése fedeztessék vagy kárpótoltassék, hatóság elleni kihágást képez.

A magyarországi betegápoló irgalmas rend régtől fogva általános gyüjtési engedély birtokában van. 1882. évi 3931. sz. belügymin. rend.

hatóságok saját területükre hatvan napot meg nem haladó időre adhatnak könyöradomány-gyüjtési engedélyt, de csak területükön állandóan lakó s *önhibájukon kivül nagyobb mérvben károsodottak számára;* az engedélyező hatóság a törvényhatóság első tisztviselője, Budapesten a főkapitány. Községek könyöradomány gyüjtésére engedélyt nem adhatnak, a gyüjtésre jogosult azonban, a gyüjtésnek a községben megkezdése előtt, az elöljáróságnál jelentkezni, ott személyazonosságát igazolni s az elöljáróság által jelentkezését és a *nyert helyi gyüjtési időtartamot engedélyén vagy gyüjtőkönyvében bizonyittatni köteles. A gyüjtés csak bekötött, lapszámozott, átfüzött és hatósági pecséttel* ellátott gyüjtőkönyvvel történhetik, kivételt a belügyminister állapithat meg az általa közvetlen engedélyezett gyüjtéseknél. A gyüjtési *engedélyek az illető hatóságnál nyilvántartandók,* a gyüjtési idő elteltével *a gyüjtőkönyvek bekövetelendők, hatóságilag megvizsgálandók, a gyüjtött pénz mennyisége megállapitandó.* Ha a gyüjtés *nem általános segélyezésként, hanem bizonyos czélra, vagy pedig külön számadási felügyelet alatt nem álló hitközségnek, jövedelmeikről hatóság előtt számadással nem tartozó magántestületeknek adatott, a gyüjtött összeg felhasználása is ellenőrzendő, arról rendes számadás kivánandó be, mely a törvényhatósághoz felülvizsgálás végett mindenkor beterjesztendő.*

Fontos az 1897. évi 35,100. számu belügymin. rend. a nyilvános adománygyüjtések ellenőrzéséről. E szerint *minden nyilvános* adománygyüjtésre a törvényhatóság első tisztviselőjének, ha pedig a gyüjtés országszerte szándékoltatik, a belügyministernek *engedélye szükséges;* csak nagyobb elemi csapás vagy éhinség esetén való gyüjtés kezdhető meg ilyen engedélyül nélkül, de 15 napon belül ez is bejelentendő. Az engedély kérő köteles két *erkölcsileg és vagyonilag megbizható* személyt kijelölni, kik az adományokat átveszik és azokért egyetemleg felelősek. *A hatóság a gyüjtési okmányokat, elszámolást megtekintheti, felülvizsgálhatja, ha rendellenességet talál, a számadókat felelősségre vonhatja, az adományokat zár alá veheti, a gyüjtést betilthatja.* Hazai czélra külföldi adományok csak a belügymin. engedélyével fogadhatók el. A rendelet megszegése 200 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő kihágást képez.

A szabályos engedély nélkül gyüjtők letartóztatandók s az illetékes hatóságnak átadandók; — büntetésük az 1879 : XL. t.-cz. 66—69. §§-ai szerint történik.

II. FEJEZET.

A szellemi élet közigazgatása.

A fokozott szellemi élet, a miveltség, az ember boldogságának, rendeltetésszerü életének legfőbb követelménye; az állam nemesebb czélt nem sorozhatott volna közigazgatásának feladatai közé, mint elháritását azon veszélyeknek és akadályoknak, melyek a mivelődés tényezőit kárositják, üdvös hatásukban csökkentik, mint elősegitését a szellemi haladásra irányzott társadalmi tevékenységnek.[1]

A szellemi élet közigazgatását s annak jogát több szempontból lehet és szokás is okszerüleg beosztani.

A) A szellemi élet emelésének legsikeresebb módja a tanitás; a művelődés legelsőrendü tényezői *a tanitás intézetei*. A közigazgatásnak tehát, mely a szellemi életet gondozni kivánja, legfőbb figyelmét, legfontosabb működését ezek igénylik.

B) A művelődésnek tanitás intézetei mellett nagy fontosságu intézményei vannak még, melyek nem mint azok, *formális oktatással*, de más módokon gyakorlott hatás és befolyással emelik a szellemi jólétet, a közműveltséget. Legnevezetesebbek ezek között *a sajtó, a szinházak, muzeumok, állandó kiállitások*, közkönyvtárak és képző irányu, a közönség számára szolgáló intézmények, melyek kiegészitik, tovább fejlesztik az iskolai műveltséget. Ezeket illeti a szellemi élet igazgatásának jelentős része.

C) A szellemerkölcsi életnek általános emberi tényezőjét képezi *a vallás, a hit*, melynek szükségét és a nép szellemerkölcsi, ke-

[1] A közigazgatástan jelöli ki az állami tevékenység terét és módjait a szellemi élet körül. A pedagógia foglalja össze azon szabályokat, melyek szerint a szellemi javak mások közrehatásával okszerüleg megszerezhetők; a módszertan (methodologia) pedig az oktatás formális módozatairól tanit.

délyi világára gyakorlott döntő befolyását csak az emberiség történelmében teljesen járatlanok, az emberi természet félreismerői tagadhatnák. A szellemi élet közigazgatásának tehát nemcsak azért, mert az adott helyzet szerint a vallási és állami szervezet szoros kapcsolatban vannak, nem csak azért, mert az egyházak a tanügy intézményeit jelentékeny részt kezükben tartják, hanem *a legszorosabb vallási czél állami fontossága folytán is meg van a maga nevezetes hivatása a vallási élet, illetőleg a vallási szervezet* (felekezetek) körül. (Vallásügyi közigazgatás.)

151. §. A kisdedóvás, mint közigazgatásügy.

A physikai élet ügyeitől a szellemi élethez tökéletes átmenetül a kisdedóvás ügye kinálkozik. Ez, mint másutt is érintve volt, egyik czéljával a physikai, másikkal már a szellemi élet fejlesztésére van irányozva.

A kisdedóvás a philantrop társadalom ügyéből nálunk a közigazgatás rendkivül jelentőségteljes ügyévé emeltetett. Jogának főforrását az 1891 : XV. t.-cz. — Kisdedóvási törvény — és annak terjedelmes végrehajtási rendelete, az 1892. évi 44,000. sz. közokt. min. rendelet képezi.[2]

A kisdedóvás czélja a 3—6 éves gyermekeket ápolás és gondozás által a szüleik távollétében érhető *veszélyektől óvni*, azután rendre, tisztaságra szoktatás, valamint ügyességüknek, értelmüknek és kedélyüknek korukhoz mért fejlesztése által, őket *testi, szellemi és erkölcsi fejlődésükben* elősegiteni.[3]

Az elemi népiskolák feladatául megjelölt tanitásnak a kisdedóvókban nincs helye.

A kisdedóvás czéljára rendelt intézetek, *a kisdedóvodák, az állandó* (egész éven át fennálló) és a *nyári menedékházak*.

A kisdedóvodák és menházak munkakörét a törvény és végrehajtási utasitás részletesen megállapitják; itt kiemeljük a törvény azon rendelkezését, hogy *a nem magyar ajku gyermekek foglalkoztatása összekötendő a magyar nyelv, mint államnyelv ismeretébe való bevezetéssel.*

Egy kisdedóvó, illetőleg gyermekmenházat vezető dajka gondozása alatt 80 gyermeknél több nem lehet; ha a felvett gyermekek

[2] E mellett már is egy sora adatott ki a rendeleteknek a törvény egyes rendelkezéseinek kellő foganatositása czéljából.

[3] 1891: XV. t.-cz. 1. §.

száma 40-et meghalad, az óvónő mellé egy állandó dajka, a menház vezető dajka mellé egy nőcseléd adandó.[4]

Az állam, községek, felekezetek jogi személyek, és magánegyének is *állithatnak* kisdedóvodákat és menházakat.

A magánegyének kötelesek óvoda vagy menház *engedélyezéseért a tanfelügyelőhöz folyamodni,* a többi jogosultak ily intézet megnyitását csak *bejelenteni* tartoznak.

A mi az óvodaállitás *kötelezettségét* illeti, ez a polgári községekre van háritva. Minden törvényhatósági város, minden megyei székhelyet képező község, tekintet nélkül egyenes államadója összegére és minden község, hol magának a községnek és az óvodai pótadóköteles lakosok és birtokosoknak egyenes állami adója együttesen évente *30 ezer koronát meghalad,* köteles kellő számu óvodát tartani, ha a községben megfelelő óvoda nincs és legalább 40[5] olyan óvoda köteles gyermek van, kik a fennálló óvodákba helyezhetők el, illetőleg azokba járni nem kötelesek.

Azon községek, melyeknek emlitett évi adója *20 és 30 ezer korona között van* és melyekben legalább 40 állandó gondozásban nem részesedő gyermek létezik, állandó menedlékházat, azon községek végül, melyek évi adója *20 ezer koronán is alul marad* és bennük legalább 15 állandó gondozásban nem részesitett gyermek van, nyári (ideiglenes) menházat kötelesek létesiteni és fenntartani.[6]

Az óvodai teher viselése céljából az illető helységek jogosultak 3%-ot meg nem haladó *községi pótadó* (óvoda-pótadó) kivetésére. Ezen adó a föld-, ház-, keresetadó, nyilvános számadásra köteles egyletek és vállalatok adója, bányaadó és az *egyéni bevallás tárgyát képező tőkekamat és járadékjövedelmek* után fizetett állami adó után vettetik ki. E pótadót fizetni köteles a község mindazon lakosa, birtokosa, kinek ugyanazon községben fenntartott, a törvénynek megfelelő óvoda vagy menház költségeihez fizetett járulékai, a felsorolt és őt ezen községben terhelő adók 3 százalékát nem teszik. Pusztai és tanyai lakók és birtokosok, ha igazolják, hogy a

[4] A kisdedóvónők és dajkák képesitéséről, fegyelmi ügyéről l. a közszolgálati jogban.

[5] A tanyai, pusztai lakosok gyermekeit is beleszámitva.

[6] Az óvoda és menház állitás kötelezettségének megállapitásáról rendelkezik az 1894. évi 3039. sz. közokt. min. rend. Az 1892. évi 53,240. sz. közokt. min. rendelet az óvoda- és tanköteles gyermekek együttes összeirása iránt rendelkezik.

pusztán, tanyán lakó gyermekek a községbeli óvodák egyikébe sem járhatnak, az óvodai pótadótól mentesek. ***Hol a községi pótadók az állami egyenes adók 20 százalékát meghaladják, óvodai pótadót csak a bel- és pénzügyminister hozzájárulásával vethetni ki.***

Ha valamely községben az *állam* létesit és tart óvodát, ennek költségeire igénybe veheti az óvodai pótadót, a mennyiben az a községben lévő óvodák vagy menházak czéljaira igénybevéve, respective kimeritve nincs. Oly megyékben, hol az 1883 : XV. t.-cz. értelmében közművelődési czélu vármegyei pótadó van és pedig ugy, hogy eléri az állami egyenes adók 3 százalékát s kétharmadrészben kisdedóvási czélokra forditatik, még külön községi óvodai pótadót behozni nem lehet.[7] [8]

152. §. Az óvodák, menházak látogatása.

A hol óvoda vagy menház van, a szülők vagy gyámok ***pénzbirság***[9] terhe alatt kötelesek, a 3—6 év közötti gyermekeket abba

[7] A községek vagyoni erejükhöz mérten jogosultak a községbeli felekezeti társulati, magán óvodákat segélyezni, de az óvodai pótadót e segélyezés czéljából kivetni nem lehet, mert az csak állami és községi jellegü óvodák és menházak czéljaira vehető igénybe. (Utasitás.)

Az államkormány a költségvetés határain belül bármily jellegü óvodát, menházat, óvónőképezdét segélyezhet, azoktól, melyek kifogás alá esnek, a segélyt megvonhatja. Az állami segély arányában a közokt. minister *befolyást köthet ki magának az intézeti személyzet alkalmazására.* Ha az intézet fenntartására szükséges összeg *felénél többre megy* az államsegély, ugy az a közokt. minister *rendelkezése és gondozása alá jut*, de a nem állami vagyon és jövedelmek tulajdonjogát ez nem érinti, s a személyzet azon részét, kik ezen jövedelmekből dijaztatnak, továbbra is a fenntartó alkalmazza.

[8] Az óvodai pótadó jogalapja, kulcsa, az egyesekre kivetése, alóla való mentesség kérdésében hozott közig. bizottsági határozat a ***közig. biróságnál panaszolható.*** Ugyanigy a hivatalból elrendelt óvodai pótadó kulcsát illető határozat is.

[9] A birság 20 fillértől 1 koronáig fokozatosan emelkedő és ismételten kiróható a községi elöljáróság által és az óvodai, menházi alap javára fizetendő. — Ha valamely szülő vagy gyám ismételt birságolás daczára konok ellenkezést tanusit, a gyermek a tanfelügyelő intézkedésére a községi elöljáróság *közrehatásával felveendő az intézetbe.* E sanctiót a végreh. utasitás tartalmazza. Ugyane szerint a községi elöljáróság évente köteles összeiratni az óvodakötelezeket, mely összeiráskor lelkiismeretesen meg kell győződni, hogy a kellő felügyelet és gondozás a család körében meg van-e. Meglevőnek e gondozás és felügyelet csak akkor tekintend, ha a gyermek egész évben s az év minden napján, legalább a szülők egyikének, a család *felnőtt* (12 éven felüli) tagjának,

járatni, ha csak nem igazolják, *hogy a gyermek otthon vagy bárhol állandóan kellő gondozásban és felügyeletben részesül.* Beteg vagy hülye gyermek óvodába vagy gyermekmenházba nem vehető fel. Ha felekezeti óvoda van a községben és a felekezet él azon jogával, hogy felekezeti imára is oktatja a felekezethez tartozó gyermekeket, más felekezetüek ezen óvodába nem kötelesek beadni gyermekeiket.

Állami és községi *óvodákba* a gyermekek felekezeti és anyanyelvi különbség nélkül veendők fel, *mérsékelt dij mellett;* a szegények pedig dijmentesen.[10]

Állami és községi *menházakban* egyáltalán nem szedetik dij. Ha egy községben állami vagy községi óvoda vagy menház nincs, *a felekezeti vagy jogi személyek kisdedóvóiba és menházaiba szintén minden gyermek felekezeti és anyanyelvi különbség nélkül felveendő a törvényes maximális szám határain belül, mérsékelt dij mellett.*[11]

153. §. Szervezet, igazgatás és felügyelet.

Az állami kesdedóvodákhoz a közoktatási minister alkalmazza a kisdedóvónőket és dajkákat; a községi óvónőket a közigazgatási bizottság kiküldöttjének vagy megbizottjának elnöklete alatt *a községi óvodai felügyelő bizottság választja;* a választás megerősitéséhez a közigazgatási bizottság *jóváhagyása* szükséges; a községi menház dajkájának alkalmazása iránt a felügyelő bizottság határoz és erről a közigazg. bizottságnak *jelentést* tesz.[12]

A felekezetek óvodáik és menedékházaik személyzetét saját hatóságuk által alkalmazzák. A törvényhatóságok (megyék) óvodáik személyzetének alkalmazását *szabályrendeletileg* állapithatják meg, más jogi személyek által alkalmazott óvónőket a közigazgatási bizottság *erősiti meg állomásaikon.*[13]

vagy más megbizható felnőtt egyénnek folytonos felügyelete alatt van otthon, házi körben. Az összeirás kiigazitásának elrendelése, tehát a kötelezettség feletti döntés is a közigazgatási bizottságot illeti.

[10] Állami óvókban a tanügyi pályán működők gyermekei dijat nem fizetnek. 1894. évi 43,577. m. r.

[11] Az állami gyermekmenhelyekről l. a szegényügynél.

[12] Az óvónő választásához s a dajka alkalmazásához is, a felügyelőbizottsági választott tagok kétharmadának jelenléte szükséges, s csak ha ennyien az első választó ülésre meg nem jelennek, az ujabb ülésen a jelenlevők szavazattöbbséggel határoznak.

[13] A kisdedóvónők ugy az államnál, mint a községek, jogi személyek által élethosszig alkalmazandók.

A mi az igazgatást illeti, eltekintve az óvodát vagy menházat *közvetlenül* vezető óvónő administrativ teendőitől, arra *specialis* testületek vannak hivatva, nevezetesen: az állami óvodák és menházakhoz a közokt. minister *„felügyelő bizottságokat“* (férfi- és nőtagokból) nevez ki s azok ügyrendjét szabályozza; a községi óvodák és menházak az *illető község,* a felekezetiek a *hitközség* igazgatása és felügyelete alatt állanak, melyet azok *legalább öt* tagból álló *„felügyelő bizottságuk“* által gyakorolnak.

E tagokat a községi, illetőleg hitközségi képviselet az irni, olvasni tudó községi lakók — hitközségi tagok — közül választja: hol pedig hitközségi képviselet szervezve nincs, a felekezeti hatóságok által meghatározandó módon választók a hitközségi tagok és mindazok, kik az óvoda — menház — fenntartásához állandóan járulnak. Mind a felekezeti, mind a községi felügyelő bizottság kiegésziti magát tekintélyesebb s a kisdedóvás iránt érdeklődő *nőkkel,* kiknek száma nem lehet nagyobb a választott tagokénál. A községi, illetőleg körorvos hivatalból tag a felügyelő bizottságokban, mint a kisdedóvodák egészségügyi felügyeletének közege. *A hol a polgári, illetőleg hitközség valamely népiskolát is tart fenn, felügyelő bizottság nem alakitandó, hanem ennek teendőit az illető iskolaszék végzi,*[14] *mely mint óvodai hatóság* szintén kiegésziti magát a fenti módon nőtagokkal és a községi — kör — orvossal. Hol az államnak van népiskolája ,az állami iskolai gondnokság,

- A kisdedóvónőnek javadalmazása iránt a törv. azt rendeli, hogy azt az intézet fenntartója állapitja meg, de a község, felekezet vagy jogi személy által fenntartott óvoda óvónőjének fizetése — lakáson kivül — 600 kor.-nál, tizezernél több lakosu községben 800 kor.-nál kevesebb nem lehet. Állandó menházi dajka fizetési minimuma 240 kor. (lakáson kivül), nyári menházi dajka havi fizetési minimuma 20 kor. Szerzet által tartott óvodák óvónői javadalmát a rend szabványai állapitják meg.

[14] Az *„állami“* főfelügyeletet az óvodák és menházak felett a közokt. minister a kir. *tanfelügyelő,* illetve helyettese által gyakorolja, ki az összes törvények és rendeleteknek az óvodákban, menházakban való és a közvetlen igazgatásra hivatott szervek általi pontos betartását ellenőrizni, a törvény és rendeletek által meghatározott esetekben figyelmeztet, sürget, utasit, rendelkezik, intézkedik, vagy intézkedésért az illetékes közigazgatási bizottsághoz, vagy magához a közokt. ministerhez fordul. Állami óvodákban az óvódij elengedési joga a tanfelügyelőre ruháztatott. Az állami felügyelet további szerve, valamint a meghatározott esetekben javasló, véleményező, jóváhagyó, utasitó, intézkedő hatóság a *közigazgatási bizottság.* (1876: XXVIII., 1891: XV. törvényczikk.

ugyancsak az emlitett módon kibővitve látja el az óvodai felügyelő bizottság teendőit.

A jogi személyek (vármegyék is) óvodáik igazgatásáról alapszabályilag, ennek hiányában külön *szabályzatban* rendelkeznek, mely szabályzat a közokt. minister jóváhagyása alá terjesztendő.[15]

Ha a kormány a kisdedóvóknál erkölcsi bajoknak vagy államellenes iránynak jut tudomására és a megtartott vizsgálat által is bizonyitott ezen bajt *az intézet fenntartója azonnal nem orvosolja, a közokt. minister az intézet bezáratását haladék nélkül elrendelheti; ugyanezt teheti akkor is, ha az óvodák vagy menházak fenntartói a közigazgatási bizottság által félévi időközökben hozzájuk háromszor intézett megintés daczára nem tesznek eleget a törvény követelményeinek s ezért a közigazgatási bizottság hozzá javaslatot terjeszt az óvoda vagy menház bezáratása iránt.*[16]

[15] Budapesten a kerületi iskolaszékek végzik a felügy. bizotts. teendőit.

[16] Az óvók és óvónők elméleti és gyakorlati kiképzésére rendelt intézeteket, óvónő- és óvóképezdéket állithatnak az állam, községek, hitfelekezetek és magánegyének. A jogi személyek és magánegyéneknek a felállitáshoz a közokt. minister *engedélyére van szükségük;* felekezetek és községek pedig a felállitáskor a tantervet, tanerők okmányait, a felszerelés kimutatását *kötelesek bemutatni* a tanfelügyelőnek. A felekezetiekét kivéve, az óvóképzők *tantervét* a közokt. minister állapitja meg, de a felekezetek is *kötelesek óvóik tanrendjének meghatározásánál a ministeri tantervet az összes tárgyakban elérendő tanczélra nézve minimumnak tekinteni.* Az óvóképzők tanfolyama két év; a felvételnek a törvényben meghatározott kellékei és a törvényben megjelölt köteles tárgyak a felekezetekre is kötelezők.

Az óvóképző tanári személyzete egy igazgatóból s *legalább* egy rendes tanárból és tanitónőből áll. A tanitó személyzet az állam, községek, felekezetek, jogi személyek óvóképzőiben *élethossziglan* alkalmazandó.

A mely óvóképezdében a tannyelv nem magyar, annak mintaóvodájában a foglalkoztatási nyelvnek legalább a nap egyik felében magyarnak kell lenni. Az óvónőképzők képesitő vizsgái a tanfelügyelőnek vagy a minister által kiküldött helyettesének *jelenlétében és részvételével* tartatnak, *kinek aláirása nélkül a képesitő oklevél érvénytelen.* A törvény életbeléptetését megelőzőleg alkalmazott óvónők is kötelesek három év alatt a *magyar nyelvet elsajátitani,* ellenesetben elmozditandók.

Az óvóképzők saját igazgatójának és tantestületének közvetlen vezetése és igazgatása alatt áll, az *állami* főfelügyeletet felettük a közokt. minister a kir. tanfelügyelők utján gyakorolja. Az *állami* óvóképzők részletes szervezetét egy 1892. évi 29,973. sz. közokt. min. rendelet szabályozza. (Rend. tára 1892. évf. 1957. s köv. lapok.) Az 1891. évi 57,472. sz. közokt. min. rendelet intézkedik a kisdedóvónőképzők tantervéről.

154. §. A népoktatás joga. Tankötelezettség.

A népoktatás közügyét tárgyazó jogszabályok főkép a következőkre vonatkoznak: *a) a tankötelezettségre; b) a népoktatás intézeteinek létesitésére, fenntartására s ezek szervezetére; c) az oktatási rendre,* — tanitási rendtartás — *és azon igazgatási szervek alkotására és müködésére, melyek különlegesen a népoktatás ügyeinek intézésére hivatvák.* (A népoktatási tanitó személyzetnek képesitését, szolgálati főbb viszonyait a közszolgálati jog körében méltatjuk.)[17]

A népoktatás egy nemzet egész szellemi életfejlődésének alapja. A jogegyenlőségi állam indokolt, sőt természetes törekvése, hogy az ebben való részesedést a polgárok minden rétegének lehetővé tegye. De a modern culturállam ennél is tovább megy, t. i. *közkötelezettség* gyanánt megállapitja az elemi oktatásban való részvételt az u. n. *„tan- vagy iskolakötelezettséget“;* megállapitja azon eszme alapján, hogy a társas élet természeténél fogva egyiknek mivelődése a többiek mivelődésének előfeltétele és viszont az

[17] Az elemi oktatást és népoktatást közönségesen egyenértelemben használják, ámbár a magyar jog szerint az elemi oktatás a népoktatásnak csak egyik, kezdő fokozata, az elemi iskola csak egy a népokt. intézetek sorában; a népoktatás nálunk az elemi képzésen túl terjedő továbbképzést, sőt bizonyos mérvben szakképzést és előkészitő képzést is foglal magában.

Az összes oktatási ügyre nagyjelentőségü rendelet volt Ferencz király 1806-iki rendelete a Ratio Educationis, melynek némely ügyekre ma is hatálya van. A népoktatás ügyét illető törvényeink közül a legnagyobb jogforrási jelentőséggel birnak: az 1868: XXXVIII. t.-cz. a *népiskolai közoktatásról;* 1875. évi XXXII. t.-cz. és 1891: XLIII. t.-cz. a néptanitói nyugdijról; az 1876: XXVIII. t.-cz. a népoktatási hatóságokról; 1879: XVIII. t.-cz. a magyar nyelv oktatásáról; az 1893: XXVI. t.-cz. néptanitók fizetéséről. (Hatályon kivül); 1894: XXVII. t.-cz. azon nyilvános néptanodák igazgatói, tanárai, tanitói ellátásáról, kikről állami vagy más hasontermészetü közrendelkezéssel gondoskodva nincs. 1907. évi XXVI. és XXVII. t.-czikkek az állami és nem állami néptanitók javadalmazásáról. E törvényen és az azokhoz kiadott nagyfontosságu végrehajtási utasitásokon kivül, a vallás- és közokt. minister irányadó döntvényeire utalhatunk itt, melyek nevezetes részét a „M. közigazgatás“ döntvénygyüjteménye s a *közokt.* ministerium hivatalos közlönye tartalmazza. A népoktatásra, ipar és keresk. szakoktatásra vonatkozó törvények, rendeleletek és döntvények jeles gyüjteményét szerkesztették Morlin Emil, Szuppán Vilmos és Lévay Ferencz.

A volt határőrvidék népiskola ügyéről az 1873: XXVIII. t.-cz. alapján az 1877. évi 32,215. sz. királyilag jóváhagyott szabályrendelet intézkedik. (1877. évi Rend. Tár.)

egyesnek miveltsége a többiek oktató munkájának eredménye; továbbá azon elv szerint, hogy az államnak joga van polgáraitól annyi műveltséget megkivánni, a mennyi az állampolgári jogok gyakorlásához szükségesnek látszik. A magyar népoktatási törvény (1868 : XXXVIII. t.-cz.) *a tankötelezettségről ugy rendelkezik, hogy minden szülő ,gyám, tanonczlartó vagy cselédtartó köteles gyermekét, gyámoltját, tanonczát vagy cselédjét nyilvános iskolába járatni életük 6-ik évének betöltésétől 15 éveig.* A tankötelesek, kiket a háznál *„képzett“* tanitó által vagy a *„törvény szerinti“* magánintézetben neveltetnek, nem kötelesek nyilvános iskolába járni.[18] A háznál tanult növendékek kötelesek évente vizsgát tenni valamely megfelelő nyilvános tanintézet tanitói előtt. Testileg vagy szellemileg gyenge gyermekeket, a tiszti orvos bizonyitványára, az *iskolaszék* bizonyos időre *felmenthet* az iskolábajárás kötelessége alól. Regályos bajban, elmebetegségben szenvedők és tanithatlan tompa elméjüek *kizárandók* a nyilvános tanodákból.

A tankötelezettség az elemi oktatásra vonatkozik; ez két *tanfolyamot foglal magában; u. m. a hat évig tartó mindennapi és a három évre terjedő ismétlő iskolai tanitást.* A mindennapi iskolába kötelesek járni a gyermekek 6 éves koruktól 12 évükig; kivétel van azokra, a kik négy évi elemi oktatás után *felsőbb tanodába* lépnek s ott legalább két évig tanulnak. A 12 évüket betöltött gyermekek a három évig tartó *ismétlő iskolába tartoznak járni.*[19]

A mindennapi iskolába járók, tiz éves korukig a szünidő kivételével télen és nyáron egyformán kötelesek iskolába járni; a tiz éven felüliekre, földmives községekben az iskolaszék megengedheti, hogy a szünidőn kivül még két hónapig a legnagyobb munkaidőben csak vasárnapi iskolába járjanak.[20] A szorgalomidő városban legalább 9, faluhelyen 8 hó évenkint.

[18] 1868: XXXVIII. t.-cz., 1878. évi 7280. és 9456. sz. közokt. min. rend. A tankötelesség nincs állampolgársághoz kötve. A gazda iskoláztatási kötelességét ismétlik az 1876: XIII. és 1884: XVII. t.-czikkek.

[19] A köteles tanidő számitásánál az 1878. évi 7280. sz. közokt. min. rend. szerint az iskolai, nem a polgári év tartandó szem előtt: a köteles tanidő első éve az, melyben a gyermek 7-ik évébe lép, utolsó pedig az, melyben 15. évét betölti. — Az ismétlő iskolák tanulóinak tandijmentességéről szól az 1897. évi 10,980. sz. közokt. min. rend.

[20] A tankötelességet módositá némileg az 1884: XVII. t.-cz. — ipartörv. — 82. §-a, mely szerint a tanoncz mindaddig, *mig tanideje az iparosnál* (kereskedőnél) tart, köteles a tanoncziskolába járni. A tanoncziskolákról alább. —

A szülők, gyámok *szabadságában áll*, tanköteles gyermekeiket, ***bármely vallásfelekezethez tartozó, bármely helységben levő magán- vagy nyilvános tanodában neveltetni.***

A tankötelesség teljesitésének sanctiója, hogy a mennyiben a szülő, gyám vagy gazda a tankötelest az iskolából visszatartja, kötelességére komolyan **figyelmeztetendő s ha a czélra szolgálható** ***erkölcsi eszközök is sikertelenül alkalmaztatnak,*** a szülő, gyám, gazda ***első izben egy koronára,*** **másodizben 2, harmadizben 4, negyedizben 8 koronára büntetendő** ***az iskola-alap javára.*** **Ha** a **négyszeri büntetés is hasztalan,** ***az iskolai főhatóság a gyermek részére külön gyám rendelését is szorgalmazhatja.***[21]

155. §. **A néptanodák nemei; létesitésükre való jog és kötelesség.**

A népoktatási törvény négy fokát vagy nemét ismeri a népoktatási intézeteknek, u. m. az *elemi iskolát, felsőbb népiskolát, polgári iskolát és tanitóképezdét.* E tanodák nyilvánosak, vagyis államérvényes vizsgák tartására és ily bizonyitványok kiállitására jogosultak, vagy pusztán *magánintézetek.* Nyilvános néptanodák létesitésére és fenntartására jogosultak az *állam, a községek, hitfelekezetek, társulatok* (testületek) egyletek és egyesek is,[22] a törvényben meghatározott módok és kellékek megtartásával. Az állam innen láthatólag a társadalomnak közremüködését is megengedi a népoktatásban, söt a szorosan állami néptanodák tényleg inkább *subsidiarius intézetek.* Tekintve a tankötelesség elvét szükségkép gondoskodni kell arról is, hogy a kellő számu tanodák minden szükséget kielégitő számban létesittessenek. Törvényünk a *községet* kötelezte arra, hogy a *„szükséges“* elemi és *felső nép vagy polgári* iskolát létesitse és fenntartsa. Lássuk röviden a különböző iskolafenntartók jogállását.

Oly községben, hol tanoncziskola nincs, a tanoncz a népsikolához tartozó ismétlő iskolába köteles járni.

A magyar honosok gyermekei a tankötelességet külföldi iskolában nem teljesithetik. 1895. évi 47,421. sz. Az iskolamulasztási birságok cselédszülőktől is behajtandók. 1895. évi 1752. sz. min. hat. Az elemi népiskola szorgalom idejéről szól az 1899. évi 38,462. sz. közokt. min. rend.

[21] 1390. évi 30,895. sz. keresk. min. rend. ért. a tanoncziskola mulasztása esetén hason eljárás foglal helyet.

[22] E jogosultságról a nemzetiségi törvény is megemlékezik.

I. A község.

Hol a *hitfelekezetek* nem tartanak *a törvény rendeleteinek megfelelő* népiskolát, *ott a polgári község köteles erre.* A községben levő különféle felekezeti népiskolák az illető felekezetek közmegegyezésével *közös* iskolává alakithatók, mely esetben a közös iskola minden tekintetben *községi iskola jellegével, állásával, minőségével fog birni.* Oly községekben, hol a törvényszerü népiskolával biró egyház vagy egyházak hivein kivül más felekezethez tartozó, legalább 30 tanköteles gyermek is van, *kiknek szülői (gyámjai) a fennálló felekezeti iskolákat használni nem akarják, köteles a község közös elemi népiskolát állitani.* A mennyiben az ily gyermekek száma a 30-at el nem érné, ezek is — ha szülőik oktatásukról más törvényszerü módon nem gondoskodnak — *a létező felekezeti iskolába kötelesek járni s annak költségeihez olykép járulni, mint az iskolafenntartó felekezet tagjai.*

Ha valamely község saját erejéből nem birna fenntartani törvényszabta elemi népiskolát, *fél földrajzi mértföldnél* távolabb nem fekvő *más községgel vagy községekkel* egyesülhet közös elemi népiskola *vagy csak közös tanitó* tartása végett. A községi külső határban, tanyákon, pusztákon levő gyermekek oktatásáról is köteles a község gondoskodni és pedig ha szükséges, külön tanyai — puszti, havasi — iskolák, vagy ha ezek a tanyáknak egymástól való távolsága miatt meg nem felelnének, *ambulans tanitók alkalmazása* által.[23]

Legalább ötezer lakót számláló falvak vagy városok kötelesek (kötelezhetők) arra, hogy *felső népiskolákat*, respective, *ha*

[23] Ismétlő iskolai tanfolyamok fenntartása akkor is a községi intézmények közé tartozik, ha azokat hitfelekezeti iskolák tanitói vezetik. 1895. évi 5558. sz. min. rendelet.

A községeket kötelezi az ipartörvény az iparostanoncz-iskolák létesitésére, a következőkép: Oly községekben, hol legalább 50 iparostanoncz van és ezek számára külön iskola nincs, *köteles a község* a tanonczok tanitásáról külön tanfolyam berendezésével gondoskodni. Ha pedig az összes iparostanonczok között, maguknak a kéreskedő tanonczoknak száma 50-et ér el, az ált. iparostanoncz-iskolán kivül a község külön kereskedőtanoncz-tanfolyamról is köteles gondoskodni, ha e tanonczok számára külön iskola nincs. E tanonczianfolyamok nem szüntethetők be, ha a tanonczlétszám *ideiglenesen* a meghatározott minimális számon alulra csökkent is. L. 1884 : XVII. t.-cz. 80. §., 1893. évi 24,784., az 1893. évi 33,564., 1896. évi 26,957. és az 1897. évi 25,314. sz. a. kelt keresk. min. rend., melyek a szervezet, teherfedezés, rendtartás, hatóságok tekintetében részletesen intézkednek. L. alább az ipari szakiskoláknál.

anyagi erejük engedi, ezek helyett *polgári iskolákat* állitsanak. Egymástól fél mértföldnél nem távolabb fekvő községek *közösen* is állithatnak felső népiskolát.

A községi iskolák *közös* jellegüek vagyis olyanok, melyek a községi lakosok gyermekei részére osztály, felekezeti, nemzetiségi stb. különbség nélkül szolgálnak. A községi vagyonból, jövedelmekből a község összes tagjai által tartott iskolák *felekezeti jelleggel nem birhatnak, kivévén ha az 1868: XXXVIII. t.-cz. hatályba léptekor ez volt az állapot.* Mindenesetre azonban ha ily községekben más felekezeti iskola is van, az illető község azt is *arányos községi* segélyben köteles részesiteni. (1868: XXVIII. t.-cz. 25. §. 1878. évi 1578. sz. v. és közokt. min. rend.) A törvényhatósági bizottságnak a községi segélynek a hitfelekezeti iskolák közötti arányát illető határozata a *közigazgatási biróságnál* panaszolható.

A közigazgatási biróság 1901. évi 367. sz. elvi határozatával kimondá: *a*) hogy az 1868: XXXVIII. t.-cz. a községeknek csak megengedi, de őket nem kötelezi, hogy a községi jövedelmekből már előbb fenntartott felekezeti iskolákat ezen jellegükben továbbra is fenntartsák vagy ilyeneket segélyezzenek; *b*) hogy az 1868: LIII. t.-czikknek a különböző felekezetek arányos segélyezését rendelő határozata csak ott nyerhet alkalmazást, a hol a község önkényt juttat anyagi támogatást, nem ott is, hol ez a támogatás *kegyuri kötelezettségen nyugszik.*

A kormány a községi iskolát bezárathatja, ha a tanitót államellenes cselekmény miatt ismételten el kellett mozditani, vagy ha az iskolaszék a tanitó oly cselekményében részesnek bizonyul. (1907: XXVII. 25. §.)

Népiskolai pótadó.

A községi néptanodák költségeinek[24] fedezése végett a község lakosaira, illetve a községi birtokosokra külön községi pótadót vethet a pótlékolható egyenes állami adók 5%-a erejéig. Azon községi lakosok és birtokosok, kik *„törvényszerü“ felekezeti* népiskolát is tartanak fönn, csak annyiban kötelesek a községi népiskolai pótadót fizetni, a mennyiben azon pénz vagy terményérték, melylyel saját felekezeti iskolájuk fenntartásához járulnak, egyenes államadójuk öt százalékát nem meriti ki.[25]

[24] Iskolaépület, tanitói lak épitésének, az iskola berendezésének, a szükséges tanszerek és ingyen kiosztandó könyveknek költségei, a törvényekben megállapitott tanitói fizetés, nyugdij és egyéb költségek.

[25] Aközig. bir. 1897. évi 212. sz. határozata szerint ez csak azokra szól,

Hitfelekezetek szerződésileg is kötelezhetik magukat a létesitendő, illetve a több felekezeti iskola helyett állitandó községi népiskola költségeihez való járulásra. A közig. bizottságnak ezen szerződésszerü járulás iránt hozott határozata a *közig. birósághoz vihető.* Ugyancsak a közigazgatási biróság előtt megtámadhatók: *a közig. bizottságnak* a községi népiskolai pótadó jogalapját, kulcsát, egyesekre kivetését, az alóli mentességét illető, a hivatalból elrendelt iskolai pótadó kulcsára *vonatkozó* határozatai; a törvényszerü felekezeti iskolát fenntartó hiveknek, *a községi iskola* fenntartásához való hozzájárulási kötelességét s ennek mérvét, a létező felekezeti iskolába járó más felekezetü gyermekek szülőinek a felekezeti iskola költségeihez való hozzájárulási kötelességét, arányát, módját illető határozatai, *végül* a tanyai iskolák állitása és ambulans tanitók alkalmazása folytán a község és a tanyai lakosok között a költségek viselése körüli vitákat elintéző határozatai.[26]

Minden község, mely az 1868: XXXVIII. t.-cz. értelmében községi iskolát állit, illetőleg tart fenn, köteles ingatlanban vagy ingó értékben *külön iskolai alapot* létesiteni és azt évről-évre lehetőleg szaporitani, ez alap jövedelmét csak a községi népiskola terheire szabad forditani.[27]

Megjegyzendő még azon szabály, hogy a község csak azután

kik az 1868 : XXXVIII. t.-cz. életbelépte előtt már meg voltak róva felekezeti iskolai adóval. Községi iskolai pótadó csak az állami megadóztatás helyén vethető ki, s a hitfelekezeti iskola adót fizetők részére biztositott kedvezmény (mentesség) csak azon községben kivánható. Közig. bir. 1901. évi 2275. sz. hat.

A közig. bir. 1901. évi 569. sz. hat. szerint, az iskola költségei első sorban a község vagyonának az ált. közigazgatási költségek fedezése után netán fennmaradt jövedelméből fedezendők, csak ennek elégtelensége után vethető ki iskolai pótadó.

[26] 1878. évi 34,361., 1881. évi 4484. éc főképen az 1884. évi 42,913. sz. vall. és közokt. min. rendelet.

[27] Ott, hol a birtokrendezés — tagositás, legelő felosztás — ezután történnék, a felosztandó közös területből legalább egy századrész előre kihasitandó népiskolai czélokra, jelesül az iskolai alap gyarapitása végett. Hol még ily alap nincs, a kihasitott rész jövedelme a községben levő felekezeti *iskolák segélyezésére is forditható.* A községi iskolaalap kezelése a községet, mint tulajdonost illeti, a tanfelügyelő és közigazgatási bizottság hatályos ellenőrzése alatt.

Állami és államilag segélyezett községi elemi iskolák, óvodák számadásairól az 1899. évi 40,505. sz., a községi iskolai alapvagyonra az 1883. évi 13,217. sz. közokt. miniszteri rendelet, az ép emlitett intézetek vagyonkezelésének a közigazgatási hatóságok általi megvizsgálásáról az 1900. évi 79,062. sz. b. ü. min. rendelet szól.

jogosult más, illetve magasabbrendü néptanoda létesitésére, *ha a törvény szerint kötelező alsóbb fokozatu iskola létesitésének előbb teljesen eleget tesz.*

II. A felekezetek.

A felekezetek *mindazon községekben, hol hiveik laknak*, tarthatnak *nyilvános* népoktatási tanintézeteket és azok terhének fedezése végett, *hiveik anyagi hozzájárulását igénybe vehetik.* Ha más felekezetbeli gyermekek járnak felekezeti iskolába, *ezek szülei ugyanoly módon kötelesek az iskola fenntartásához járulni, mint a fenntartó felekezet tagjai.*

Minden felekezeti néptanoda az állam felügyelete alatt áll és ennélfogva a kormánynak joga és tiszte: *a*) a felekezeti iskolákat közegei által meglátogatni; *b*) az iskolaépités, beosztás, tan- és vizsgarend, tanidő tekintetében kötelező kellékek megléte fölött őrködni;[28] *c*) meggyőződni arról, hogy a felekezeti hatóságok felügyelnek-e kellőleg az iskolavagyonnak biztos elhelyezésére és czéljára forditására. Ha a felekezeti főhatóság az iskolaépités, szervezet és tan- s vizsgarend tekintetében törvény, illetve a törvény alapján a kormány által meghatározott kötelezettségeket, a kormány részéről félévente történt, három izbeni megintés után sem teljesitené, a kormány községi iskola felállitását rendelheti el. (Törv. és 1895. évi 57,541. sz. minist. r.) *Ily községi iskola fenntartása végett a község azon hitfelekezet tagjaira is kivetheti az iskolapótadó teljes mérvét, mely felekezet magatartása vagy képtelensége miatt a községi iskola létesitése elrendeltetett.*[29] A kivetés ellen a közig. bizottsághoz, ennek határozata ellen *a közig. biróságboz fordulhatni.*

Mely esetekben zárhatja be a kormány, a tanitó, az iskolaszék, lelkész hibája, főleg államellenes magatartása miatt a felekezeti néptanodát, arról az 1907. évi XXVII. t.-cz. 25—28. §§. intézkednek.

[28] L. alább a szervezet és rendtartásnál.

[29] Hitfelekezetek iskolai czélokra az állami egyenes adók 5%-ánál magasabb adót is vethetnek ki. Hitfelekezeti iskolaadóval részvénytársaságok meg nem róhatok. Katonai személyek és nyugdijasok is kötelesek egyházi iskolai adót fizetni. Felekezti iskolai adók iránti viták felett elsőfokon az egyházi hatóság, másodfokon a közig. bizottság, végsőfokon a közokt. min. határoz. 1891. évi 10,358. és 1892. évi 435. sz. közokt. min. hat.

III. Az állam, egyesek és társulatok.

Az 1868: XXXVIII. t.-cz. az államra inkább csak pótlás, kiegészités feladatát háritja a néptanodák tekintetében, jogositván a közoktatási ministert, hogy ha szükségesnek látja, tisztán államköltségen népoktatási intézeteket létesitsen. Az emlitett törvény főleg arra helyezte a sulyt, hogy az állam a néptanitók képzésében vegyen nagyobb részt; kimondotta 20 állami képezdének és az ország egyes vidékein állami tanitónőképzőknek létesitését. Nagymérvü egyébiránt azon segélyezés, melylyel az állam az 1875: XXXII.. 1891: XLIII. és 1893: XXVI. t-czikkek értelmében a felekezeti és községi népiskolák terheinek fedezéséhez hozzájárul.

Az 1893: XXVI. t.-cz. értelmében oly községekben, hol több felekezet tart népiskolát és azok mindenike igénybe veszi az államsegélyt vagy a hol csak egy segélyezett községi vagy felekezeti iskola van ugyan, de fontos állami érdekek megkivánják, a közokt. minister a segélyre szoruló iskolák megszüntetésével azok helyett *állami iskolát állithat.*

Ha valamely községi vagy felekezeti iskolának egymásután két tanitója mozdittatott el államellenes irányu tény miatt fegyelmi uton, a közoktatási minister jogosult azon iskolát megszüntetni *és helyébe állami iskolát* létesiteni. (Az iskolák államositására czélzó tárgyalások iránt intézkedik az 1896. évi 17,825. sz. közokt. m. r. (L. még az 1907. évi XXVII. t.-cz. 25—28. §§-at.)

Magánegyének és társulatok is állithatnak föl elemi felső nép- és polgári iskolákat, sőt tanitóképzőket is, *a*) ha az egyesek az általuk nyitni szándékolt tanfolyamra oklevéllel képesitvék, vagy azon téren müködésükkel közelismerést vivtak ki; *b*) társulatok, ha a kormányhoz előre bejelentett *alapszabályok szerint kifejezetten e czélra* alakultak. Az egyesek és társulatok néptanodái *nyilvánosak* lesznek, ha igazolják, hogy *szerkezetükben, tantervükben* mindazon kellékeknek eleget tesznek, melyeket a törvény a megfelelő foku és minőségü *községi és állami* néptanodákra megszab (L. alább.) Magánjellegü tanintézetet is állithatnak az egyesek és társulatok, ehhez elég, ha e szándékukról a kormányt a tanfelügyelő és közig. bizottság utján a szervezeti és tanterv bemutatása mellett legalább egy hóval *előbb értesitik.* A tanitandó tárgyakat és azok terjedelmét illetőleg az ily magánintézet tartozik megfelelni azon tanodáknak, melyeket pótolni akar. Ily magániskolák is kötelesek évente *nyilvános* vizsgákat tartani, melyek napját a tanfelügyelő-

nek és helybeli iskolaszéknek kötelesek bejelenteni, hogy az a vizsgán megjelenhessen, illetve magát képviseltethesse.

Ha a kormány a magánosok néptanodáiban törvényellenességeknek vagy erkölcsi bajoknak jönne tudomására, vizsgálatot rendelhet és ennek eredményéhez képest a tanodát be is zárhatja, sőt rendkivüli esetben annak müködését a vizsgálat lefolyta előtt is *felfüggesztheti*. (L. még az 1907. évi XXVII. t.-czikket.)

156. §. **A néptanitók alkalmazása és javadalma.**

a) Az állami néptanitókon kivül, a törvényhatósági, községi és a *hitfelekezeti* elemi néptanitók és köztisztviselők (1907: XXVII. t.-cz. 1. §.) és a tanfelügyelők vagy megbizottjuk előtt az 1907: XXVI., illetőleg XXVII. t.-czikkben megállapitott eskü letételére kötelesek. A nyilvános néptanodák tanitói általán élethossziglan alkalmaztatnak. A megürült állomások lefölebb félév alatt betöltendők és ez idő alatt is segédtanitók alkalmazandók.[30] Az alkalmazási mód állami népiskolákban a közokt. ministeri kinevezés, az illető tanfelügyelő kijelölése alapján. A tanfelügyelő a helybeli iskolai gondnokságot meghallgatni köteles (1907: XXVI. t.-cz.) Ott, hol a községek vagy felekezetek valamely állami iskola terhéhez bármily módon járultak vagy járulnak, a minister a községgel, illetve felekezettel megállapodhatik a kinevezendő tanitók vallására és a vallásoktatásra nézve. (U. o. 22. §.) Községi népiskolák tanitóit a közigazgatási bizottság egy kiküldöttjének elnöklete alatt a községi iskolaszék választja, e választás *jóváhagyás végett a közigazgatási bizottsághoz felterjesztendő*.[31] Budapesten a néptanitókat a közokt. bizottság kijelölése alapján a tanács választja. Hitfelekezeteknél a felekezeti iskolaszéket illeti a választás joga, a magánosok által fenntartott népiskolákban a fenntartó magánost vagy testületet. Ha az állam, község, törvényhatóság valamely más által fenntartott népiskolát segélyez, megfelelő befolyást köthet ki magának a tanitók alkalmazása körül. Az 1907: XXVII. t.-cz. szerint azon községi vagy felekezeti tanitói állások betöltésekor, melyeknél

[30] 1893: XXVI. t.-cz. 1. §-a ezt a felekezetekre is kötelezővé tette. A néptanitók minősitéséről, fegyelmi jogáról, nyugdijügyéről a III. könyvben lesz szó.

[31] A közig. bizottságnak a községi tanitóválasztási eljárás miatti felszólamlások felett hozott határozatai ellen a *közigazgatási biróságnál kereshetni orvoslást*. Községi néptanitó csakis végleges minőségben alkalmazható, az ideiglenesség kikötése érvénynyel nem bir. 1901. évi 543. sz. hat.

a fizetés kiegészitéséhez az állam évi 200 koronát meghaladó pótsegélylyel járul, a tanitó alkalmazása a közokt. minister jóváhagyásától függ. Ha az ily állásokra megválasztott ellen a ministernek törvényen alapuló vagy állami szempontból kifogása van, 30 napi záros határidő alatt uj választást rendel. Ha a jogosultak az uj választást meg nem ejtenék, vagy az ujabban választott ellen is hason kifogás lenne, a tanitót a minister nevezi ki, felekezeti iskolánál azonban a kinevezendőnek az illető felekezet hivének kell lennie és személye iránt az illető felekezeti *főhatóság* meghallgatandó.[32]

b) Az állami *elemi* népiskolák rendes tanitóinak javadalma a községek három csoportja szerint legalább évi 1200, 1100 és 1000 korona, mely 30 évi szolgálat után 2600, 2500 illetőleg 2400 koronáig emelkedik; a lakbér minimum a községek öt csoportja szerint évi 00, 420, 360, 300 és 200 koronát tesz. A természetben nyujtott lakás legalább 2 szoba és a mellékhelyiségek. Az igazgató tanitók és az alkalmazásukban való meghagyás mellett igazgató tanitókká előléptetett tanitók külön pótlékot kapnak. A tanitó az illetményeire vonatkozó ministeri határozat ellen a *közigazgatási biróságnál orvoslást kereshet*. (1907: XXVI. t.-cz.)

A községi és hiefelekezeti elemi tanitók alapfizetése három csoport szerint 1200, 1100 és 1000 korona, és minden öt évi szolgálat után, bezárólag harmincz évig 200 korona korpótlék. A lakpénz ugyanoly összeg mint az állami tanitóknál. — A fizetésbe számitandó haszonélvezetek értékének megállapitására vonatkozó határozatok a közigazgatási biróság előtt panaszolhatók.

Ha a felekezeti és községi elemi iskolák hatóságai az emlitett elemi tanitói minimalis fizetéseket az iskolafenntartók által leg-

[32] A 200 koronát meghaladó államsegélylyel kiegészitett fizetésü tanitó választásának jóváhagyása egyenesen a közokt. ministert és nem a közigazg. bizottságot illeti; a miniszter határozata nem vihető a közig. biróság elé. Igy döntött a ministertanács mint hatásköri biróság, a közig. biróság ellenkező felfogásával szemben. L. az 1900. évi 11,732. sz. közokt. min. rendeletet.

Ha a felekezeti vagy községi iskola tanitója államellenes cselekmény miatt mozdittatik el, helyére uj tanitó alkalmazása csak a minister jóváhagyásával történhetik, akkor is, ha az iskola államsegélyt nem élvez. (1907 : XXVII.) A felekezeti vagy községi iskolához a minister nevezhet ki tanitót az esetben is, ha az iskolafenntartó a magyarul nem tudó tanitó helyébe, illetve annak kisegitésére, a felszólitástól 60 nap alatt alkalmas tanitót nem választ. (u. o.) Az iskolaszéki elnökök minden tanitói állás rendszeresitését vagy betöltését kötelesek a tanfelügyelőnek bejelenteni.

később 1910. jun. 30-ig nem biztosittatnák, vagy ezek erre *hivatalosan constatált szegénységük* miatt képtelenek, t. i. az iskolai pótadó ki van meritve, a hiány pótlása végett állami segélyt *igényelhetnek.*[35] Ha igény nem formáltatik, a minimális fizetés az iskolafenntartó által biztositottnak tekintetik és ha az ki nem szolgáltatnék, az érdekelt fél panaszára vagy hivatalbóli feljelentés folytán, közigazgatási uton hajtatik be. Behajthatatlanság esetén minden megintés mellőzésével a kormány a felekezeti iskola helyett községi vagy állami iskola felállitását rendelheti el.[36] Ily esetben a felekezet azon községben elveszti iskolafenntartási jogát.

Az állami kiegészités módozatait és feltételeit részletesen szabályozza az 1907. évi XXVII. t.-czikk.

A népiskolai épületek, iskolai belszervezet, tanrend, tanterv, tantárgyak, tannyelv iránt a törvény és a végrehajtási rendeletek részletes szabályozást eszközöltek.[38]

[35] A hiány kiegészitése a közig. bizottság eljárása alapján történik. L. az 1893: XXVI. t.-cz. végrehajtási utasitását. 1894. évi 10,000. sz. közokt. min. r.

[36] A korpótlék minimalis összegének biztositása, állami kiegészitése, respective behajtása analogice van szabályozva. A felekezeti tanitó elmozditására a kormánynak adott befolyás akkor is beáll, ha az illető állást elfoglaló tanitó állami segélye a korpótlékhoz 180 koronát meghalad. 1893: XXVI. t.-cz., 1894. évi 10,000. sz. vh. rendelet. — Állami tanitók, tanárok korpótlékainak engedélyezése végett hivatalból teendő előterjesztés. (1898. évi 53,191. sz. közokt. min. rendelet.)

Fiuméban a városi iskolákban alkalmazandó tanitók képesitéséről és alkalmazásáról, valamint javadalmazásáról lásd az 1901. évi 2436. sz. min. eln. rendeletet.

[38] *a*) Az ujonnan emelendő *iskolaépületek* egészséges, száraz helyen s a gyermekek létszámához mérten ugy épitendők, hogy elegendő számu, tágas, világos és könnyen szellőztethető tantermek legyenek. A népiskolai igazgatási hatóságok kötelesek odahatni, hogy ily kellékekkel nem biró fennálló iskolai épületek is, mihelyt lehetséges, az illető fenntartók által az emlitett módon átalakittassanak. (Hitfelekezetekre is kötelező.) Az épülethez lehetőleg (képezdéknél törvény szerint okvetlenül) két holdnyi telek és a növendékek létszámához mért testgyakorló tér is adandó.

b) A bebutorozást és minden szükséges taneszközzel való *felszerelést* a fennálló ministeri utasitások szerint kell eszközölni. Szegénységüket kimutató gyermekek tankönyveket *ingyen kapnak* az iskolától.

A mennyire lehet, népiskolai könyvtár is létesitendő.

Egy teremre 60 gyermeket és egy gyermekre legalább 8—12 □ lábnyi helyet kell számitani.

c) *A tanitás ideje.* Az elemi népiskolai oktatás két tanfolyamból áll, u. m. a hat évig tartó mindennapi és a 3 évig tartó ismétlő iskolai tanfolyam-

157. §. A népiskolai hatóságok.

A néptanodák belső ügyeinek és pedig nemcsak a nevelési, tanitási, hanem a rendtartási és fegyelmi teendőknek is ellátása

ból. A felső népiskolákban fiuk számára három, a leányok számára két év, polgári iskolákban fiuk számára hat, leányok számára négy, tanitóképezdékben mindkét nem számára 4 év a *teljes tanfolyam*.

A szorgalmi idő a felső és elemi népiskolákban faluhelyen törvény szerint legalább 8, városokban 9 hó évente.

Földmiveléssel foglalkozó községekben tiz éven felüli gyermekeknek a közs. iskolaszék megengedheti, hogy a szünidőn kivül még két hónapig, a legnagyobb munkaidőben, csak vasárnapi iskolába járjanak. 1868 : XXXVIII. t.-cz.

A tanórák száma az elemi mindennapi iskolában hetenkint legalább 20 és legfeljebb 25 (a test- és gazdasági gyakorlatok idejét nem számitva), az ismétlő iskolában hetenkint télen öt, nyáron 2 óra.

Felső népiskolában tanórája egy-egy osztálynak hetenkint legalább 18 és legfelebb 24, polgári iskolában legalább 24 és legfeljebb 26 lehet.

d) A tanitók s tanulók száma s elkülönitése.

Elemi népiskolákban egy tanitó 80 növendéknél többet rendesen nem tanithat, rendkivüli esetben azonban eltérést engedhet az illető felsőség. Ugyanez áll a felső népiskolákra is, melyek mindenikében mégis legkevesebb két rendes és egy segédtanitó alkalmazandó. Polgári iskolákban a tanfolyamok száma és a fenntartók anyagi ereje szerint négy-hat, de legalább három rendes és egy segédtanitónak kell lenni és egy tanitó 50 növendéknél többet csak rendkivüli esetben, a felsőség engedélyével tanithat. Tanitóképzőkben a tanári személyzet egy igazgatótanárból, legalább két rendes és egy segédtanárból és a gyakorló iskolában működő tanitóból áll. A tanitóképzőben a férfi tanárokon kivül, női tanulmányokra kellő számu és képzettségü tanitónők is alkalmazandók. Az elemi iskolákban a fiuk és leányok elkülönözve s *a mennyire lehet*, külön termekben oktatandók. A felsőbb nép- és polgári iskolákban pedig a fiuk és leányok *minden* esetben elkülönitve tanitandók.

e) Felvétel, tandij, tanrend. Az elemi népiskolákba 6—12 éves kor közötti gyermekek vehetők fel; az ismétlő iskolákba pedig hat elemi osztályt bevégzett 12 éves növendékek. A felső népiskolába felvételhez 12 éves kor, az elemi iskola hat osztályu tanfolyamának elvégzéséről szóló bizonyitvány kell, vagy pedig felvételi vizsga a felsőbb népiskolai oktatás alapjául szolgáló ismeretekből. A polgári iskolába felvételhez az elemi iskola első négy évfolyamának elvégzéséről szóló bizonyitvány, vagy fevételi vizsga tétele szükséges. Tanitóképezdébe 15 évet meghaladott oly növendékek vehetők fel, kik a középiskolák négy alsó osztályáról, ennek megfelelő nyilv. iskola elvégzéséről bizonyitványnyal birnak, vagy a megfelelő ismeretet fevételi vizsgával igazolják. Tanitónőképzőkbe 14. évüket betöltött oly leányok vehetők fel, kik a felső népiskolai tanfolyamot vagy ezzel legalább egyenlő tanodát végeztek és a felső népiskola tantárgyaiból szigoru felvételi vizsgát tesznek.

A községi néptanodában a községi iskolaszék, államiakban a gondnokság állapitja meg a beiratási és tandij minőségét és mennyiségét, mely dijak nem fizetés esetén a községi elöljáróság által közig uton hajtatnak be. Szegény-

első sorban az iskola szervezetéhez tartozó tanitót, illetve tantestületet illeti, a miért is a tanügyi administrationak közvetlen organumai maguk a tanitók.

ségüket igazolt szülők tandijelengedésben részesülnek, felettébb szegény gyermekek pedig tankönyveket is ingyen kapnak használatra az iskolától. Az állami tanitónőképzőkben tandij nincs. Magánintézetekben a fenntartók, a felekezetiekben az illető felekezeti hatóság szabja meg a tandijfizetés és elengedés módozatait. — Az állami népokt. intézetekben a bizonyitvány dijmentesen állitandó ki. 1898. évi 55,123. sz.

f) A köteles és rendkivüli tantárgyakbról a községek és állam népoktatási tanintézeteiben a törvény rendelkezik, ennek alapján a tanitás rendszerét, módszerét, általán a tantervet időnkint a közokt. minister állapitja meg. A községi és állami elemi, felsőbb nép- és polgári iskolába járó gyermekek hit- és erkölcstani oktatása az illető hitfelekezetek kötelessége (tandijmentesen), tanitóképezdékben a hitoktatók tiszteletdijban részesülnek.

g) Az állami és községi elemi, felső nép- és polgári iskolák *tanitási nyelvéről* a törvény ugy rendelkezik, hogy minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, a mennyiben ez a községben divó nyelvek egyike. Vegyesajku községekben e czélból oly tanitó alkalmazandó, ki a községben divó nyelveken tanitani képes; vegyesajku népesebb községekben ,a mennyire a község anyagi ereje engedi, különböző ajku segédtanitók is választatnak.

Az 1879 : XVIII. t.-cz. értelmében az összes bárminemű nyilvános népiskolákban *a magyar nyelv is köteles tárgy*. A magyar nyelv tanitását az összes községi és állami néptanodákban a közoktatási minister szabályozza, mely szabályzatot az *óraszámra* nézve az összes felekezeti és egyéb iskolai hatóságok is kötelesek tantervük megállapitásánál tekintetbe venni. A törvényhez kiadott utasitások között főleg az 1879. évi 17,284., 1885. évi 20,301., 1893. évi 43,760., 1894. évi 3812. és 1902. évi 30,332. sz. a. k. közokt. min. rendeletek voltak főfontosságuak.

Az 1907. évi XXVII. t.-cz. kimondja, hogy minden néptanodában, ha eddig magyar volt a tannyelv, ez utóbb *nem változtatható* meg. Az összes ellemi népiskolák *ismétlő tanfolyamában a tannyelv* magyar. Hol az iskola nem magyar tannyelvü, de 20% magyar tanulója van, *ezek számára magyar tannyelv használandó.*

Nem magyar tannyelvü iskolákban a magyar tannyelvet ministeri tanterv szerint minden osztályban ugy kell tanitani, hogy a negyedik év végén a nem magyar anyanyelvü gyermek gondolatait szóval vagy irásban *magyarul érthetőleg ki tudja fejezni.*

A valláserkölcsös és hazafias oktatásról, nemzeti ünnepekről és nemzeti jelvények használatáról rendelkezik a törvény 17. §-a.

h) A vizsgálati rendtartást állami, községi, társulati és magán népiskolákban a közokt. minister szabályozza. Jelenleg az 1895. évi 5009. sz. rendelettel kiadott szabályzat hatályos a nyilvános, magán-, pót- és javitó-vizsgákra nézve a felső nép- és polgári iskolákban, kiegésziti e rendeletet az 1897. évi 48,460. sz. közokt. ministeri rendelet.

i) A hitfelekezeti népoktatási intézetekre a belszervezet és tanitásrend

A hol egy és ugyanazon iskolában több tanitó van, ott a közülök *kijelölt és megbizott igazgató* (főtanitó) végzi jórészt az administrativ teendőket.[39]

A belső ügyvitel szabályzatát a *községi és állami tanodákra* a közoktatási minister állapitja meg.

A népiskolai hatóságok alatt a *tanintézeti szervezeten* kivül álló állami és autonom organumokat szokás érteni. Ezek a hatósági szervek vagy specialisak, azaz kizárólag a népiskolaügyi administratióra hivatvák, vagy más ügykörben is müködő közigazgatási szervek.

Az 1876: XXVIII. törvényczikk szerint a népiskolák igazga-

meghatározása jelentékeny részben a fenntartó felekezet hatóságainak van átengedve;

igy a hitfelekezetek maguk választják meg a tankönyveket, szabhatják meg a tanitási rendszert és módszert, azonban a törvény 11. §-ában megszabott tantárgyak általuk is mindenesetre tanitandók az elemi iskolákban is. Az 1868: XLIV. t.-cz. 14. §. alapján a felekezetek a törvény korlátai között iskolákban az oktatás nyelvét *tetszés szerint* határozhatják meg. Az 1879 : XVIII. t.-cz. a felekezetekre is kötelező.

A községi iskolaépületek létesitéséről és átalakitásáról, a fiuk és leányok elkülönitéséről, egy tanitó által oktatható gyermekek maximális számáról, a tanitó képesitéséről és mellékfoglalkozásáról szóló törvényes rendeletek (27., 28., 29., 34., 133., 141. §§.) a polgári és felső népiskola évfolyamának számára és tantárgyaira vonatkozó szakaszok (51., 64., 68., 74. §§.), a hitfelekezeti iskolákban is kötelezők.

A hitfelekezeti tanitóképezdéknek is össze kell kötve lenniök gyakorló iskolával és azokban *legalább* azon tudományok és legalább azon terjedelemben tanitandók, a melyek és a minő terjedelemben a törvény (88. §.) szerint az állami képezdékben; továbbá ezen intézetekben is évente nyilvános vizsgák tartandók, a melyek eredménye a közoktatási minister tudomására hozandó; továbbá a végszigorlatra és felsőbb nép- és polgári iskola tanitói képesitésre vonatkozó törvényi rendelkezések (102., 103. §§.) is betartandók.

A magánosok és társulatok *nyilvános néptanodáiban a szervezetnek és tantervnek olyannak kell lenni, mint a községi és állami megfelelő tanintézetekben*. A magánosok és társaságok *magán* néptanodái, a tanitandó tárgyakat és azok terjedelmét illetőleg kötelesek megfelelni azon nyilvános tanintézeteknek, *melyeket pótolni akarnak*. Évente nyilvános vizsgák ily intézetekben is tartandók, a tanfelügyelő és helyi iskolaszék (községi) képviselőjének jelenlétében. Végül megemlitendő, hogy magánjellegü tanitóképezdéket csak oly egyesek vagy társulatok tarthatnak fenn, kik elemi vagy felső nép- vagy polgári iskolát is állitanak, melyekben a tanitókká képezendő egyének gyakorlati képzést is nyerhetnek. Az ily magánképezdék növendékei a kötelező vizsgákat valamely nyilvános tanitóképzőben kötelesek tenni.

[39] És a tanitók ülése, tanitói kar.

tásának hatóságai a közoktatási minister legfőbb vezetése, illetve főfelügyelete alatt: *a*) *az iskolaszékek,*[40] iskolagondnokságok, igazgatótanácsok; *b*) *a kir. tanfelügyelőségek* és iskolalátogatók; *c*) a törvényhatósági *közigazgatási bizottságok; d*) népnevelési bizottságok.[41]

ad *a*) *Iskolaszék és iskolai gondnokság.*

A polgári község hatóságát a községi, az egyházközség pedig a felekezeti iskolák felett *iskolaszéke* által gyakorolja. Az egyesek és társaságok népiskoláihoz iskolaszék nem szükséges, ezek *közvetlen a kir. tanfelügyelő ellenőrzése alatt állanak,* de záróvizsgáikon a községi iskolaszék magát képviseltetheti.[42] Állami népiskolákhoz a közokt. minister állit az iskolaszék helyett *gondnokságokat* s azok teendőit és ügyrendjét rendeletileg állapitja meg.

Az iskolaszéknek *legalább öt tagból* kell állani. E tagokat a helybeli lakosok közül, lehetőleg az oktatásügyhöz értő, de mindenesetre irni-olvasni tudó egyénekből, *a község, illetőleg hitközség képviselete választja.* A hol szervezett hitközségi képviselet nincs, ott a felekezeti iskolaszék tagjait a felekezeti főhatóság által megállapitandó szabályzat szerint, *mindazok választják, kik az iskola fentartásához járulnak;* e választási jogot nem gyakorolják oly egyének, kik az 1886: XXII. t.-cz. értelmében a községi választásokból kizárvák.

A felekezeti iskolaszéknek hivatalánál fogva tagja az illető lelkész. A községi iskolaszéknek pedig a választott tagokon kivül teljes jogu tagja minden helybeli felekezet rendes lelkésze és a községi népiskolai tanitó, vagy a hol több tanitó van, a tanitótestület képviselői. A hol legalább 15 községi tanitó van, a tanitótestület két, ahol legalább 30 van, három képviselőt választ. Egymáshoz közelfekvő községek közös iskolaszéket alakithatnak, sőt ilyenek alakitását a *közigazgatási bizottság is elrendelheti.* Ily esetben az egy-egy község által választandó tagok számát, ha az iránt az egyesült

[40] A községi elöljáróságnak is vannak azonban teendői a népokt. ügyében. igy a tankötelesek összeirása stb.

[41] A törvényeken kivül számos rendelet szabályozza e hatóságok működését. Legfontosabb az 1876. évi 20,311. sz. utóbb egyben-másban módositott közokt. min. utasitás a községek, községi iskolaszékek, tanfelügyelők, állami iskolai gondnokságok, törvényhatóságok, felekezeti főhatóságok számára. A közig. bizottság népoktatásügyi hatásköréről részletesen az 1876 : VI. t.-cz. végrehajtási rendelete szól. Iskolaszéki tag nő nem lehet (1897. évi 1560. közig. bir. határozat.).

[42] 1877. évi 18,125. sz. közokt. min. rend.

községek meg nem egyezhetnek, a közigazgatási bizottság állapitja meg. A községi iskolaszéki tagok három évente ujra választatnak.

Ha a polg. község *vonakodnék* iskolaszéket alkotni, annak tagjait a községi lakosok sorából a közigazgatási bizottság nevezi ki; ha a kinevezettek a tisztet el nem fogadják s az iskolaszék igy sem lenne megalakitható, a közig. bizottság a községi iskola részére egy évre gondnokot nevez ki, egy év multán a kinevezés csak akkor ujitandó meg, ha a község ujabban is vonakodik az iskolaszék megválasztásától. Ha a hitközségek vonakodnának az iskolaszéket megalakitani, a közokt. minister a felekezeti főhatóságok utján rendelkezik.[43]

A megyei közigazgatási, városi törvényhatósági bizottságnak, a székesfővárosi biráló választmánynak a községi iskolaszéki activ és passiv választó képesség és az iskolaszéki tagok választása körül felmerülő vitás kérdések felett hozott határozata a közig. biróság előtt panaszolható.

A községi iskolaszék teendői főleg a következők: 1. *a tanitók és segédtanitók választása* a közig. bizottság küldöttjének elnöklete alatt s ama bizottság jóváhagyásával; 2. *a tandij minőségének és mérvének megállapitása;* 3. az iskolák látogatása tagjai által; őrködés *a tankötelesség teljesitése,* mulasztások bejelentése, iskolai vagyon kezelése, iskolai épületek karbantartása felett; 5. felügyelés a tanitás és vizsgákra s általán az iskolai törvények és rendeletek pontos végrehajtására; 6. elsőfoku határozás — felebbezéssel a közig. bizottsághoz — a *szülők és tanitók között fennforgó panaszokban* és az iskolai fegyelem azon ügyeiben, melyek a tanitó vagy tantestület hatáskörét tulhaladják; 7. az iskolai statistika egybeállitása, szorgalmi idő kezdete és végének meghatározása, *tandij elengedés.*

A tanitó felett nincs fegyelmi hatalma, de kisebbmérvü mulasztásai esetén azt szóval vagy irásban figyelmeztetheti, ellene a közigazgatási bizottságtól a fegyelmi vizsgálat elrendelését kérheti. A községi iskolaszék működéséről évente legalább kétszer és ese-

[43] Az iskolaszék tagjai esküt, esetleg ünnepélyes fogadalmat tesznek: *fegyelmi eljárás alá vonhatók, mert iskolaügyekben a községi elöljáróságot helyettesitik.* 1887. évi 14,642. sz. közokt. min. hat. Az állami iskola gondnokságok tagjai szintén kötelesek esküt tenni. Segédlelkész a községi iskolaszéknek hivatalból rendes tagja nem lehet. 1896. évi 53,318. sz. közokt. min. hot.

Tanitók a községi iskolaszék tagjaivá a község által nem választhatók. Közig. bir. 1903. évi 2757. sz.

tenkint is, a midőn szükségét látja, jelentést tesz a közigazgatási bizottságnak.[44]

A felekezeti iskolaszékek teendőit a most elmondottak szem előtt tartásával az illetékes *felekezeti főhatóság szabja meg.*

A fő- és székvárosban kerületi *iskolaszékek működnek*, melyek tagjait, az illető kerületek városi választói, három évente választják s hivataluk szerint tagjai még az illető városrészbeli lelkészek és az ott müködő tanitók két képviselője. E ker. iskolaszékek hatásköre a tanitók választásán, elhelyezésén, az iskolai vagyon kezelésére való felügyeleten kivül ugyanaz, mint a vidéki községi iskolaszékeké.

Az állami elemi népiskolák feletti helyi felügyelet és igazgatás gyakorlatára az u. n. *gondnokságok* hivatvák, melynek elnökét és tagjait hat év tartamára a tanfelügyelő ajánlatára az illetékes főispán nevezi ki. Ott hol a község vagy hitközség anyagilag, vagy iskolája átengedésével járul az állami iskola szervezetéhez, a tagok felét a köség, illetőleg hitközség képviselete saját kebeléből választja (1907 : XXVI. t.-cz. 15. §.) A gondnokság az elnökön kivül legalább három és legfeljebb huszonhat tagból áll. A gondnokság rendes tagja a tanitó, illetve a hol tanitótestület van, az igazgató, ha pedig valamely községben az állami elemi iskolák több igazgatótanitó vezetése alatt körzetekre osztvák, mindenik igazgató. Ha az ugyanazon községbeli állami elemi iskolák az emlitett körzetekre fel nem osztvák, a tanitótestület egy tagot választ, ha pedig a tanitótestület 15-nél több tagból áll két, hol harmincnál is több tagból áll, három tagot választ a gondnokságba. Fiuméban a gondnoksági feladatokat a kir. kormányzói tanács látja el.[45]

ad *b*) *Igazgatótanács* az állami tanitóképzők felügyelete és vezetése végett a népokt. törvény szerint alkotott testület, mely közvetlen felettes hatóság a képezdei igazgató (nő) és a képezdei tanári szék felett. Elnöke az illető tanfelügyelő, vagy annak a minister

[44] A községi és városi iskolaszékeknek alakitásáról, teendőiről, hatásköréről, más hatóságokhoz való viszonyáról, határozásainál, eljárásainál követendő módokról részletesen rendelkezik az *uj községi iskolaszéki utasitás;* mely 1902. évi 44,246. sz. alatt adatott ki. Ez utasitással kapcsolatos a *községi elemi iskolai rendtartás*, mely főleg a tanitószemélyzet müködését, tanitási és fegyelmi teendőit s az elemi iskola egész beléletét szabályozza.

[45] E rendeletből kiemeljük, hogy a gondnokság határozatai csakis a tanfelügyelő jóváhagyásával hajthatók végre; a tanfelügyelő kifogásai esetén a közig bizottság határoz, mely határozat ellen a gondnokság a ministerhez felebbezhet (9. §.).

által e czélra kinevezett helyettese (1876 : XXVIII. 5. §.), tagjai, a képezdei igazgató vagy igazgatónő és a minister által kinevezett öt tag. A tanács a ministeri utasitások szerint vezeti a képezde anyagi és szellemi ügyeit, felügyel a tanári kar működésére, s itél a tanári székből hozzá felebbezett fegyelmi és más ügyekben; fontosabb esetekben határozatai a közoktatási ministerhez felebbvihetők. A képezdei nyilvános vizsgák az igazgató-tanács tagjai jelenlétében tartatnak.[46]

ad c) *A kir. tanfelügyelőség.* Ez alatt a népiskola kormányhatósági felügyeletének legfontosabb helyi organumát, a kir. tanfelügyelőt a mellé rendelt segédszemélyzettel kell értenünk. Hivatali kerületét a tanfelügyelőnek egy vármegye képezi, ennek területén netán fekvő törvényhatósági városokkal együtt. Csak Budapest fő- és székváros képez külön tanfelügyelőségi kerületet. A tanfelügyelőt a vallás- és közokt. minister nevezi ki (VIII., VII., VI. fiz. oszt. tartoznak); kivételes esetben, egy tanfelügyelő több megyének is lehet tanfelügyelője. A tanfelügyelő mellé a közokt. minister segédet vagy segédeket, tollnokot, irnokot nevezhet ki, ha kerületének népességi és területi nagyságánál fogva a teendők halmozottsága igényli, ugyszintén jogosult a minister az iskolák szakszerű vizsgálatával *szakértőket* megbizni, kiknek működésük idején napidij és utiköltség jár; végül joga van arra is, hogy szakkedvelő intelligens egyéneket bizonyos községekre *iskolalátogatókul* kirendeljen, kiknek működése egészen ingyenes és kik tisztük buzgó teljesitése által kitüntetésre tehetik magukat érdemessé. (Ut. 16. §.)[47]

A tanfelügyelő a közoktatási minister *közvetlen* alárendeltje, s azonkivül a törvényhatósági közigazgatási bizottságnak is tagja, szakelőadója és *végrehajtó közege,* annak havi jelentéseket tenni köteles, elsőfokulag annak fegyelmi hatósága alá tartozik.

Hatásköre — mely egyébiránt nem szoritkozik a népiskolákra — hanem a törvények és kormányrendeletekhez képest más

[46] A gondnokságok teendőiről bővebben az 1868 : XXXVIII. t.-cz. 1901. évi 32,055. sz. min. rend. szól.

Az állami tanitóképezdék igazgatására vonatkozik az 1877. évi 10,998. sz. min. rend. módositva az 1894. évi 56,559. sz. rend. által.

[47] A szakértő megbizottak és szakkedvelő ideiglenes iskolalátogatók állása lényegesen különböző, de mindkettőnek működése a tanfelügyelő közvetlen ellenőrzése alatt áll. Ut. 10—16. §§. Az iskolalátogatások tárgyában fontos az 1896. évi 71,311. és 1888. évi 12,029. sz. min. rend. Fontos uj utasitás a tanfelügyelők részére az 1905. évi 70,000. sz. rend.

oktatási és nevelési közintézetekre, pl. óvodákra, szeretetházakra, ipari és kereskedelmi alsófoku iskolákra is kiterjed, első vonalban a *felügyelet* gyakorlása, másodszor *rendelkezési* (intézkedési) jog, vagyis a szokásosan u. n. executiva.

A felügyelet — ellenőrzés — általán vonatkozik a törvények és rendeleteknek pontos, minden irányu betartására. A jogellenesnek talált állapotok megszüntetése, illetőleg a törvény foganatositása végett, a mennyiben saját executivája nincs, az illetékes községi, törvényhatósági, felekezeti hatóságokhoz, illetőleg a ministerhez fordul javaslólag, kérelmezőleg, respective felhivással, megkereséssel, figyelmeztetéssel, sürgetéssel, utasitással. A felügyelet személyes gyakorlásának módja, főleg a tanodák meglátogatása, melynek minél gyakrabban, de *legalább egyszer* évente meg kell történnie.

A községek *tanügyi kötelezettségei* teljesitése végett maga a tanfelügyelő is intézhet rendeleteket; a törvény 46. § .esetén *elrendeli a községi népiskola létesitését;* oly községekben, hol felső népiskola állitandó, a *létesités iránt határoz.*

Széleskörü *utasitási joga* van a tanfelügyelőnek az állami *népiskolai gondnokságokkal és községi iskolaszékekkel szemben;* a hanyag iskolaszékeket vagy azok egyes tagjait jogosult kötelességük teljesitésére szoritani (Ut. 32. §.). A hitfelekezeteknek autonom tanügyi jogait a tanfelügyelő tiszteletben tartani köteles, azok tekintetében *semmi rendelkezési* joga nincs (U. o. 58. és 69. §§.), hozzájuk szükség szerint *felhivát* intéz, a tapasztalt hiányokról őket *értesiti*, azok megszüntetését *sürgeti*, sikertelenség esetén további eljárás eszközlése végett a törvényhatósági közigazgatási *bizottsághoz, illetőleg a ministerhez fordul.*[48]

ad *d) A törvényhatósági közigazgatási bizottság* rendkivül fontos hatóságot van hivatva betölteni a népoktatási ügyekben. Felügyelés és ellenőrzés, javaslás, véleményezés és intézkedés tartoznak hatáskörébe. A felügyelet a népoktatási törvényeknek az egész törvényhatóság területén való végrehajtását, különösebben pedig azt tárgyazza, hogy az *összes iskolafenntartók és iskolai hatóságok* pontosan teljesitsék kötelességeiket s a törvényhatósági tisztviselők a tanfelügyelőt és más tanügyi hatóságokat kellőleg

[48] 1889. évi 411. eln.. sz. közokt. min. rend. a tanfelügyelők irodai munkája kevesbitéséről, az 1897. évi 71,311. sz. közokt. min. rend. a tanfelügyelők iskolalátogatásának szabályozásáról szól.

támogassák eljárásaikban. Számos esetben javasló, véleményező szerve a közig. bizottság a *ministernek*, igy pl. előterjesztést tesz a törvénynek meg nem felelő felekezeti iskolák *megintése iránt*, a háromszori megintés sikertelensége esetén községi vagy állami iskola létesitése iránt; *véleményez* magántanintézetek engedélyezése iránt és ujabb népoktatási intézetek létesitése, engedélyezése, fennállók megszüntetése iránt.

Nagyobb figyelmet érdemel a közig. bizottság *intézkedő* hatósága, mely a szorosan executiv actusokon kivül *biráskodási és fegyelmi* hatalmat is foglal magában. Csupán jellemzésére e fontos hatóságnak soroljuk fel az alábbi eseteket:[49] *a)* A közig. bizottság *intézkedik: a)* hogy a községek a tankötelesek összeirására vonatkozó kötelességüket teljesitsék; *b) kinevezi* az iskolaszéket, ha azt a jogosultak meg nem választanák; *c) megerősiti* a községi iskolaszékek tanitóválasztásait; *d)* szükség esetén *elrendeli* az iskolai pótadó kivetését és annak kulcsát meghatározza; *e)* előzetesen megvizsgáltatja a hatósági szakközegek által az állami, államilag segélyezett és községi-, elemi-, felső-, nép- és polgári iskolák számadásait; *f) elkoboztatja* az államkormány által eltiltott taneszközöket és tankönyveket; *g)* a községi és felekezeti tanitók illetményeinek behajtása és kiszolgáltatása iránt *intézkedik; h)* intézkedik a tanitói fizetés és nyugdijügyekben az 1868: XXXVIII., 1875: XXXII., 1891: LIII. és 1893: XXIV. törvényczikkek szerint; *i)* az állami és községi népiskolákra a szülőknek a tanitókkal való conflictusai esetén s általán mindazon ügyekben, melyekben *elsőfokon az iskolaszék* — gondnokság dönt — *másodfokon határoz;* az iskolaszék és tanitó közötti ügyekben pedig *elsőfokulag biráskodik*, határozatai a közoktatási ministerhez felebbezhetők, de a másodfoknak csak akkor, ha az elsőfoku határozattól eltérnek; *k)* állami és községi népiskolák tanitói ellen a *fegyelmi hatóságot elsőfokulag gyakorolja.*[50]

ad *e)* A népoktatás specialis hatósági szerveihez tartoznak a törvényhatósági *népnevelési bizottságok* és a fővárosban az *állandó közoktatási bizottság.*

A népnevelési bizottság a népoktatásügy fejlesztése végett a törvényhatósági bizottság által alakittatik a tanügy iránt érdek-

[49] Fontosabb rendeletek az 1876. évi 20,311. a közig. bizottság tanügyi hatásköréről, továbbá az 1883. évi 37,858., 1880. évi 5820., 1874. évi 21,556., 1891. évi 808. sz. min. rendeletek.

[50] 1876: XXVIII. és 1893: XXVI. t.-cz.

lödő, abban jártas egyénekből; tagjai az iskolatlátogatásokkal megbizottakon kivül a törvényhatóság területén létező felekezetek egy-egy választottja, az állami és községi tanitók, valamint mindenik felekezet tanitói közül a közgyülés által választott egy-egy tanitó is. Szervezetét részletesebben a törvényhatóság *szabályrendeletileg* állapitja meg. Hatásköre véleményezés, javaslás, inditványozás a *törvényhatósági közgyüléshez* az összes népoktatási ügyekben és véleményezés oly népoktatási ügyekben is, melyeket e végből a *közigazgatási bizottság* hozzáutasit.

Más szervezetü és hatóságu a fő- és székváros *állandó közoktatási bizottsága*, mely nem is kizárólag népoktatásügyi testület, hanem hivatása a főváros *összes közmüvelődési és közoktatási ügyeinek összhangzatos fejlesztése*. Tagjait a közgyülés saját kebeléből választja, *elnöke a közoktatási ügyeket vivő tanácsnok*. A bizottság szervezetét részletesen a főváros szabályrendeletileg állapitja meg. A bizottság véleményezési és inditványozási joggal bir az összes közművelődési, közoktatási és nevelési ügyekre s ezek szervezését illetőleg ugy a tanács, mint a képviselet által *mindenkor meghallgatandó*; véleményezni köteles a bizottság a közigazgatási bizottság által e czélból hozzáutasitott tanügyekben; *kijelölési* jogot gyakorol a tanitó és tanári személyzet alkalmazásánál. A közoktatási ügyek *közvetlen ellenőrzése* és a bizottsági tárgyalások előkészitése végett a közoktatási bizottság kebelében albizottságok alkotandók, tekintettel a fővárosi polgári, elemi népiskolákra, szakiskolákra és kisdedóvókra. A fővárosi polgári iskolák ki vannak véve az iskolaszékek hatósága alól és azok teendőit a közoktatási bizottság polgári iskolai albizottsága látja el. A fővárosi iskola székektől a közoktatási bizottsághoz vitt ügyekben, valamint a polgári iskola albizottság intézkedéseire is, a felebbezés a tanácshoz, ennek határozata ellen a közigazgatási bizottsághoz történik.[51]

[51] Az 1876 : XXVIII. t.-cz. is fenntartá az 1873 : XXVII. t.-czikknek azon rendeletét, hogy a volt határőrvidéki népiskolák és tanitóik ügyeire hatályban marad az 1871. évi jun. 8-án kelt kir. rendelet (Rend. Tára 1873. évf.), de ugy, mint az utóbb idézett törvény 25. §-a is, szintén felhatalmazást adott a közokt. ministernek az emlitett kir. rendeletnek — az 1868 : XXXVIII. és 1876 : XXVIII. t.-czikk igényei szerint szükségessé való módositásai eszközlésére.

A néptanitók, mint nyilvános állásu, tehát szélesebb értelemben véveköztisztviselők képesitésének, fizetési és nyugdijügyének, fegyelmi jogának főbb szabályait l. a közszolgálati jogban.

Nem szorosan hatósági szervei a népoktatási ügynek, de arra fontos fejlesztő befolyást gyakorló nyilvános testületek (érdekképviseletek) a *tanke-*

158. §. A középiskolák.[52]

Középiskolák alatt nem minden középfoku tanodát, hanem közönségesen csak a gymnasiumokat és reáliskolákat értjük. Ezen intézetek hazánk közoktatási szervezetében rendkivül nagy s általános jelentőségüek, miért is a közigazgatás kiváló gondoskodásának tárgyait képezik. Szervezetük és közvetlen, valamint felsőbb hatósági igazgatásuk joga főleg az 1883: XXX. és az 1890: XXX. t.-czikkekben, ezekhez kiadott számos utasitásban, különösen az u. n. *középiskolai rendtartásban* (1890: 23,583. sz. min. rend.) gyökerezik. Az alábbiakban ezen jogforrások lényeges jogtételeit foglaljuk össze.

I. A gymnasium és reáliskola *feladata, hogy az ifjuságot magasabb általános müveltséghez juttassa és a felsőbb tudományos képzésre előkészitse. A gymnasium e feladatot a minden irányu humanistikus, főleg az ó-classikai tanulmányok segélyével, a reál-*

rületi tanitótestületek és az orsz. néptanitói gyülés. A községi és állami nép- és polgári iskolai tanitók minden tankerületben testületté alakulni kötelesek; a tankerületi tanitótestületek választott képviselete az országos néptanitói gyülés. Más állásu tanitók szintén *jogositvák* tankerületenkint és országosan is testületeké alakulni. (1868 : XXXVIII. t.-cz. 1872. évi 23,201., 1874. évi 8070. és 1881. évi 12,196. sz. közokt. min. rend.)

A tankerületi tanitótestületek annyi járási körre oszlanak, a hány közig. járás van a tankerületben; e járási körök a járási közegek resp. állam segélyével évenkint kétszer, a tankerületi testületek pedig évente egyszer *kötelesek* értekezletre gyülni.

A tanitótestületek értekezleteinek tárgyát főkép a tanitási rend és módszer megvitatása, tanitók munkásságra' ébresztése, a tanitók gyámolitásának előmozditása képezi. — Az országos tanitógyülést minden második év augusztus havára a közokt. minister rendes gyülésre hivja egybe.

Az 1894. évi 26,045. sz. közokt. min. rend. az állami tanitó- és tanitónőképzők állandó hatályos felügyelet végett egy *országos ministeri biztosi állást rendszeresitett,* mely szerv tehát a népokt. hatósági szervek számát szaporitja. Hatáskörét és működését is az emlitett rendelet szabályozta.

A fiumei kormányzónak és kormányzói tanácsnak népoktatási ügyekben való hatóságáról az 1901. évi 2436. min. eln. sz. ministertanácsi rendelet szól, mely módositja a népoktatási törvényeket (1868 : XXXVIII., 1876 : XXVIII.) Fiuméban életbeléptető 1897. évi 18,984. sz. min. tan. rendeletet.

Fiume város és kerülete külön tankerületet képez, melyben a népiskolai ügy közigazgatását a város és a *városi iskolai tanács* eszközli, az állami kormányzat és főfelügyeletből folyó jogokat pedig a közoktatási m. kir. minister és annak megbizásából a kormányzó, illetőleg kormányzói tanács gyakorolja.

A fiumei kir. tanfelügyelő a kormányzói tanács tanügyi előadója.

[52] Keletkezésük, állásuk, statistikájuk tekintetében legteljesebb tájékozást ad dr. Kemény Ferencznek 1896-ban megjelent nagy munkája.

iskola pedig, főleg a modern nyelvek, a mennyiségtan és természettudományok tanitása által oldja meg. (1883 : XXX. t.-cz. 1. §.)

Mind a gymnasium, mind a reáliskola nyolcz osztályu és évfolyamu; kivételesen felállithatók nem teljes intézetek is, azonban négy osztályuaknál kisebbek nem; a négy alsó osztály nélkül felsőbb osztályok felállitása meg nem engedhető. Uj intézetek az első osztályon kezdve fokozatosan is szervezhetők, de a fejlesztésnek legalább a négy alsó osztályig évről-évre folytonosnak kell lennie. — Az első osztályba felvétel kellékei a 9. év betöltése és nyilvános népiskolai bizonyitvány a népiskola négy alsó osztályának sikeres elvégzéséről, vagy felvételi vizsgatétellel igazolása a hasonló képzettségnek. Osztályok összevonását, azaz egy év alatt több osztály elvégzését csak kivételesen engedheti meg a közokt. minister. (Törv. 14. §.).

II. A középiskolák létesitése.

Nyilvános[53] középiskolák, melyek t. i. államérvényes bizonyitványok kiadására, érettségi vizsga tartására jogositvák, felállithatók az állam, törvényhatóságok, községek, felekezetek, testületek, társulatok és magánosok által; tehát hazai jogunk ez intézetek tekintetében is a legnagyobb szabadelvüséget, szabadságot érvényesiti; ellenben jogi kötelezettségképen középiskolának sem létesitése, sem fenntartása, sem az államra vagy az önkormányzatra, sem testületekre vagy magánosokra megállapitva nincs.[54]

Uj nyilvános középiskolák felállitói kötelesek az intézet megnyilta előtt legalább négy hónappal, szándékukat a közokt. ministernél *bejelenteni*, fölterjesztvén az intézet szervezeti szabályait, tanrendjét, tanerőinek számát, helyiségek, felszerelések, taneszközök kimutatását. *Ha a törvényes kellékek igazolva vannak, a minister nem engedélyez, csak tudomásul vesz;* csakis e kellékek hiányában tagadhatja meg a nyilvánossági jogot az uj intézettől, a középiskola szükségességének vizsgálatába nem bocsátkozhatván.

Ha az emlitett fölterjesztéstől számitva *két hó alatt a minister nem nyilatkozik, az intézet megnyitható.*

[53] A magánjellegü középiskolák létesitéséről és rendtartásáról alább.

[54] Idegen állam, külföldön élő nem magyar honos, nem magyar honosokból alakult vagy külföldön székelő testület, ennek az országban levő, de tőle függő elágazásai, semminemü középiskolát sem nem állithatnak, sem el nem láthatnak. Törvényesen bevett, oktatással foglalkozó róm. kath. szerzetek egyházi szervezetéből folyó és csakis egyházi ügyekre vonatkozó összeköttetése ez által nem érintetik. Középisk. Törv. 72. §.

III. A nyilvános középiskolák szervezete és rendtartása.

Minden középiskola egy igazgató közvetlen vezetése alatt áll; az igazgatók a közokt. minister rendelkezése alatt álló intézetben élethossziglan alkalmaztatnak.[55] Igazgató csak rendes tanár lehet. — A tanárok rendes vagy helyettes tanárok, kiken kivül a tanszemélyzethez a rendkivüli tárgyak tanitói sorakoznak. A rendes tanerők *élethossziglan* alkalmazandók, csak a felekezetek és szerzetesrendek középiskoláinak tanáraira lehet eltérés, azok előbbi gyakorlata érvényben hagyatván. Okleveles tanárjelöltek is először csak helyettes tanárul alkalmaztatnak 1—3 évi időszakra, és ha ez idő alatt megfeleltek léptethetők elő tanárokká.

A tanárok minimalis száma — az igazgatóval együtt — de nem számitva a hittanárokat, szépirás és tornatanitókat s a rendkivüli tárgyak tanitóit, nyolcz osztályu intézetben 10, hatosztályuban 7, négyosztályuban 5.[56] A rendes tanárok száma sehol sem lehet kisebb az intézetben fennálló osztályok számánál.

A közokt. minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatti középiskolákban az igazgató teljes intézeteknél 10, nem teljeseknél 15, szaktanárok 18, a rajztanárok 20 heti óránál többre — rövidebb helyettesitéseket kivéve — nem *kötelezhetők* és az igazgató 10, illetve 15, a szaktanárok 25 heti óránál többre *nem is vállalkozhatnak.*

I. *Tantárgyak tannyelv — tanterv.* A középiskolai tanitás rendes és rendkivüli tantárgyakra vonatkozik. A rendes tantárgyakat a törvény kötelezőleg megállapitja.[57] ezek tanulása alól fel-

[55] Az állami és tanulmányi alapból fenntartott intézetek igazgatói s tanárai, valóságos állami tisztviselők; nyugdijazásukra az 1885 : XI. t.-cz., fizetésükre az 1893 : IV. t.-cz. irányadó. Az igazgatókat, kiknek egyrésze a VII., másrésze a VIII. fizetési osztályba van sorozva és kik főigazgatói czimmel is felruházhatók, Ő Felsége nevezi ki. A tanárok VIII. és IX. fizetési osztályba, a budapesti tanárképző intézetiek VII-be sorozvák s a közokt. minister által neveztetnek ki s helyeztetnek át.

[56] Oly gymnasiumokban, hol a görög nyelv mellett a görög nyelvet helyettesitő tárgyak is tanittatnak, a minimális szám az 1890 : XXX. t.-cz. szerint nyolcz osztály mellett 11, hat mellett 8.

[57] Az 1890 : XXX. t.-cz. a gymnasiumi köteles tárgyak sorából kivette a görög nyelvet és irodalmat. A görög nyelvet nem tanuló gymnasisták számára a tantervet a helyettesitő tárgyakra nézve az 1890. évi 3020. közokt. min. rendelet állapitá meg. A reáliskolai érettségit tett tanulóknak a latinból teendő kiegészitő vizsgájáról az 1896. évi 54,807. sz. közokt. min. rend. szól. A honvéd főreáliskolából a középiskolába átlépésről szól a közokt. min. 1899. évi 3660. eln. sz. rendelete.

mentésnek helye nincs, csupán testi fogyatkozás miatt a testgyakorlat, mértani rajz és szépirás alól. A rendkivüli tárgyak a *tantervben* állapittatnak meg.[58]

A tannyelv *szabad meghatározása* az 1868 : XLIV. t.-czikkből is foly; ámde ott is, a hol a tannyelv nem magyar, a *magyar nyelv és irodalom mint rendes tárgy tanitandó* és pedig oly óraszámban, mely annak kellő elsajátitását lehetővé teszi; ezenfelül a nem magyar tannyelvü iskolákban a 7-ik és 8-ik osztályban a magyar nyelv és irodalomtörténet *magyarul tanitandó, s e tárgyból* az érettségi is *magyarul* teendő.

Tanterv. A közoktatásügyi minister a saját rendelkezése és közvetlen vezetése alatti, valamint a törvényhatósági, községi, társulati és egyesek által fenntartott középiskolákra *megállapitja a tantervet, tanrendszert,* a használható tankönyveket, a tanitandó ismeretek *mértékét.*[59] A felekezeti középiskolákban mindez a felekezeti főhatóság joga a közoktatásügyi ministernek teendő bejelentés mellett, ámde a felekezeti tantervben megkivánt ismertek mérve, *nem lehet kisebb, mint a mely a minister által megállapitott tantervben az illető iskolákra mint minimum meghatározva van.* A nem felekezeti intézeteknél minden felekezetü, felekezetieknél a más felekezetü tanulóknak hit- és erkölcstani oktatásáról, *saját egyházi*

A katonai reáliskolákból a középiskolákba való átlépés tárgyában rendelkezik a közokt. min. 1899. évi 5835. ex. 98. sz. rendelete. A honvédhadapród iskolákból a középiskolákba átlépésről szól az 1903. évi 1134. eln. sz. közokt. min. rendelet.

[58] Azon tárgyak iránt, melyeknek mint rendkivülieknek tanitása a középiskolákban *kivánatos*, az 1892. évi 23. 982. sz. közokt. min. rendelet tartalmaz utmutatásokat és rendelkezéseket; a latin nyelvnek a reáliskolákban rendkivüli tanitása tárgyában és a reálistáknak a tudományegyetemre jogositó latin nyelvi külön vizsgáiról az 1887. évi 8296. sz. közokt. min. rendelet szól. A testgyakorlás, mértani rajz és szépirás alóli felmentésről szól az 1900. évi 4649. sz. közokt. min. rend.

A könyvviteltannak reáliskolai rendkivüli tanitásáról az 1891. évi 11,982. sz. közokt. min. rendelet intézkedik.

[59] Az 1899. évi 32,818. sz. közokt. min. rendelet állapitá meg a gymnasiumi és reáliskolai uj tantervet, mely az előbbitől főleg abban tér el, hogy a nemzeti tárgyak: magyar irodalom, magyar földrajz és történet behatóbb tanitását czélozza, a tulterhelést enyhiti s a művészeti-aesthetikai képzésre, természetrajzi, vegytani és physikai képzésre több sulyt helyez. — A tanterv folytatólagos végrehajtását rendeli az 1899. évi 88,228. és 1901. évi 82,661. sz. közokt. min. rendelet a tantervnek a testi nevelést illető határozmányai végrehajtásáról szól az 1900. évi 29,954. sz. közokt. min. rend.

hatóságuk intézkedik; a tanitást az általuk kijelölt egyén teljesiti, ki a közoktatási ministernek bejelentendő; a minister annak elfogadását csak állami vagy erkölcsi szempontból tagadhatja meg.

A középiskolai tanulás magánuton, illetőleg magánintézetekben is meg van engedve; de ha a magántanulók nyilvános iskolabizonyitványnyal akarják igazolni előmenetelüket, kötelesek a törvény és rendtartás értelmében nyilvánjogu intézeteknél vizsgát tenni: egy év alatt több osztályból csak kivételesen adható min. engedélylyel lehet ilyen vizsgát tenni.[60]

II. *Tanidő; Létszám; Tandij; Fegyelem; Vizsgák.*

A középiskolákban az évi szorgalmi *idő tiz hó,*[61] a tanulók *heti tanóráinak száma* a rendes tárgyakból — tornán kivül — az alsó négy osztályban legfölebb 26, a felsőben 28; a rendkivüli tárgyak idejével együtt, az alsó négy osztályban legfelebb 30, a felsőben 32 lehet. A tanulók *létszáma egy osztályban* 60-on felül rendszerint nem mehet; a hol a létszám ezt három egymásutáni évben meghaladja, párhuzamos osztályok állitandók és a tanerők ehhez képest szaporitandók. A hol a létszám 60-on csak kevéssel emelkedik túl, az intézeti főhatóság indokolt jelentésére a közokt. minister a párhuzamos osztályok létesitését mellőzheti.

A középiskola tanulói fegyelmi uton kizárhatók, azon intézetből, melyben tanulnak vagy az összes hazai tanintézetekből; ez utóbbi esetben a határozat *megerősités és foganatositás* végett a közoktatási ministerhez fölterjesztendő. A fegyelmi eljárást a közoktatási minister, illetőleg a felekezeti főhatóság szabályrendeletileg szabályozza.

A közoktatási minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatti középiskolák tandiját, a *minister,* törvényhatósági, községi, társulati és egyesek által fenntartott középiskolákban a *minister jóváhagyása mellett a fenntartó,* a felekezetiekben a felekezeti hatóság állapitja meg. 1895-ben a 40,201. sz. közokt. min. rend. szabályzatot léptetett életbe, a felvételi és tandijakról,[62] azon középiskolákra, a melyek tandijai állampénztárba folynak. Ebben a tandij-

[60] Középiskolai bizonyitvány-másodlatok kiállitásáról szól az 1895. évi 3038. sz. közokt. min. rend.

[61] A középiskolai tanév két félévre osztásáról szól az 1903. évi 43,542. sz. közokt. min. rend.

[62] A közokt. min. 1899. évi 10,236. sz. rend. szerint a hadapródiskolába pályázók a pályázat eldöltéig dijtalanul látogathatják a középiskolákat.

mentesség megadását a minister az illető intézetek tanártestületeire bizta.

A középiskolák minden osztályában a tanév végén osztályvizsga s azonfelül a nyolczadik osztályt jól végzettekkel érettségi vizsga tartandó. Tekintettel ez utóbbinak fontos képesitő hatályára[63] e vizsgatartás módozatai iránt maga a törvény s részletesen külön ministeri utasitás is intézkedik. (1884. évi 10,288. számu közokt. min. rend.)

Az érettségi szó- és irásbeli; nyilvános; róla a bizonyitvány eredetije magyar nyelven állitandó ki. A vizsgán a tankerületi főigazgató vagy a minister által kirendelt helyettese, felekezeti intézetekben a felekezeti hatóság által kirendelt egyén elnököl. Felekezeti intézet érettségijéhez a közokt. minister kormányképviselőt rendel, kit azonban semmiféle rendelkezési jog nem illet, csupán felügyelet a törvény és a minister által megállapitott utasitások megtartására.[64] Ha a kormányképviselő a törvény vagy utasitás meg nem tartása miatt észrevételt tesz, s azt az érettségi eredménye felett tartott tanácskozmány jegyzőkönyvébe véteti, a bizonyitvány kiadása a vizsgálat megtartásáig függőben marad. Az érettségi vizsgát a tanuló más intézetben, mint a hol a nyolczadik osztályt végezte, csak ministeri engedélylyel teheti le. Az érettségi vizsgálati utasitást, mely 1884-ben adatott ki, hatályon kivül helyezte az 1905. évi 105.500. sz. a. kiadott *uj utasitás*.

IV. Igazgatás és felügyelet.

A középiskola közvetlen izgazgatásának szerve az igazgató,[65] ki végrehajtója a törvényeknek, hatósági rendeleteknek, képviselője az intézetnek, ellenőre az intézet tudományos és fegyelmi állapotának. A *tanártestület* is számos alministrativ és fegyelmi ügyben jár el mint testületi hatóság. Az államhatósági vezetés és rendelkezés, valamint felügyelet czéljából specialiter a középiskolai ügyre

[63] 1883 : I. t.-cz., 1883 : XXX. t.-cz. 26. §., 1890. XXX. t.-cz. 5. §-a stb. szólnak e hatályról. Az 1899. évi 79,497. ex. 98. sz. közokt. min. rend. szerint érettségi bizonyitványok forditásban is kiadhatók.

A leányok érettségi vizsgára bocsájtását és középiskolába átlépését az 1895. évi 70,039. sz. a. kelt közokt. min. rend. szabályozta; e szerint a nők fiuközépiskolába *csak magántanulókul* vehetők föl.

[64] Hatáskörét részletesen szabályozza az 1884. évi 18,514. sz. közoktatásügyi min. rend.

[65] Az igazgatók számára az 1897. évi 37,560. sz. min. rendelettel adatott ki részletes utasitás.

szervezvék a *tankerületi főigazgatóságok,*[66] melyek közvetlenül a minister alá rendelvék, annak ***instructiv, informativ szervei;*** annak utasitásai szerint járnak el; a minister által reájuk ruházott hatáskörben, mint ***hatósági fórum is intézkednek.*** A ministernek csupán felügyelete alá tartozó középiskolák nem tartoznak a tankerületi főigazgató alá. A tankerületi főigazgatók, rendes állami tisztviselők, a király által élethossziglan neveztetnek ki; a VI. fizetési osztályba sorozvák. Irodai teendők végzésére rendszerint tollnok van melléjük adva.

A felekezetek középiskoláinak állami felügyelete czéljából, a közoktatási minister ezeket ***megbizottja által bármikor meglátogathatja.*** A ministeri megbizott jelen lehet a felekezeti tanoda nyilvános vizsgáin, s a közokt. minister ez uton meggyőződést szerezhet azon intézetek szervezete, felszerelése, oktatási eredménye s általán a törvény és rendeletek megtartása felől. A ministeri megbizottak lehetnek akár a közoktatási ministerium kebeléből kiküldöttek, akár a ***tankerületi főigazgatók,*** akár más szakférfiak; megbizatásuk vagy esetről-esetre szól, vagy egy tanévre s mindkét esetben csak a megbizatásban megjelölt iskolákra terjed ki.[67]

Az állami felügyeleti jognál fogva jogában és tisztében áll a közokt. ministernek a közvetlen vezetése alatt nem álló középiskolákról; *a)* ***statistikai adatokat beszerezni;*** *b)* tanévenkint általános jellegü ***jelentéseket és kimutatásokat bekivánni;*** *c)* a tanrendszerben, tanfolyamban, az intézet jellegében előforduló lényeges változtatásokról bejelentést kivánni; *d)* a használt tankönyvek bemutatását kivánni, hogy azokat állami (alkotmányi, törvényi) szempontból megbiráltassa;[68] *e)* az intézeti vagyon és alapitványok állására, elhelyezésére, kezelésére felügyelni.[69]

Ha valamely felekezeti középiskolákban a kormány állam-

[66] Az ország 12 tankerületi főigazgatóságra oszlik. A budapesti tanárképző intézet gyakorló gymnasiuma és a Ferencz József-intézet közvetlen a minister alá rendelvék; a fiumei állami gymnasium a kormányzó közvetitésével van a közokt. minister alá rendelve.

Fiuméban a kormányzót illetik a tankerületi főigazgatósági jogok és teendők. L. az 1901. évi 2435. sz. min. tanácsi rend.

[67] Egy ministeri utasitás 1884-ből (Dárday Közig. Törv. Tár. II. köt. 701. lap) részletesen szabályozza a megbizottak eljárását.

[68] Államellenes tankönyveket eltiltja a minister, szükség esetén azok elkobzása s az illetők megfenyitése végett rendelkezik.

[69] Szükség esetén a szabályszerü kezelés és használat visszaszállitása iránt intézkedni.

ellenes iránynak vagy erkölcsi bajoknak jut tudomására, melyek ellen az illető felekezeti hatóság utján gyökeres orvoslat nem szerezhető, a közoktatási minister — a mennyiben a megejtendő vizsgálat oly tényeket állapit meg, melyek a minister rendelkezése alatti intézetek tanáraira hivatalvesztést vonnának maguk után — az *illető tanárok eltávolitását követelheti,* azok ellen esetleg a büntető eljárás meginditásáról gondoskodik, sőt ha a baj egyesek eltávolitásával nem orvosolható, magának az iskolának *egy időre, vagy végleges bezáratása iránt Ő Felségének előterjesztést tesz.* Hason körülmények között a törvényhatósági, községi, társulati és egyesek által fenntartott középiskolákra nézve, jelesül azoknak ideiglenes vagy végleges bezárása iránt is a közoktatási minister *intézkedik.*

A közoktatási minister a rendelkezése és közvetlen vezetése alatt nem álló középiskoláktól, ha azok a törvény követelményeinek meg nem felelnek, az illető főhatósághoz legalább félévi *időközökben háromszor intézett megintés után, a nyilvánossági jogot megvonhatja.*

159. §. Nyilvános középiskolák állami segélyezése. Magánjellegü középiskolák.

I. Felekezet, törvényhatóság, társulat vagy egyes által fenntartott oly középiskolát, melynek fennállását *országos* müveltségi, vagy fontos helyi érdekek kiválóan igénylik s melyet az illetők nem birnak a törvény kellékeinek megfelelőleg saját erejükkel fenntartani, a közoktatási minister, ha a fenntartó, illetőleg annak felettes hatósága kéri vagy önkényt elfogadja, *államilag segélyezhet.*[70] A segélyezés nem érinti az intézet előbbi vagyonára, jövedelmeire vonatkozó jogokat, de a *segélyezett középiskolában azon tanterv lesz alkalmazandó, mely a minister rendelkezése alatt állóbban hatályos;* az államsegélyből fizetett tanárokat a közoktatási minister nevezi ki és a segélyezett intézet többi tanárainak minimális fizetése is meg lesz határozandó a segély iránti szerződésben.

Ha az államsegély az iskola törvényszabta évi szükségletének legfölebb felét teszi ki, az iskola feletti összes igazgatási és rendelkezési jog megmarad az intézet előbbi hatóságainál, de ha az *állam évente a szükséges összeg felénél többel járul az iskola fenntartásához, az egész intézet a közoktatási minister gondoskodása és*

[70] A segélyezés iránt s az abból mindkét félre eredő jogok és kötelezettségek szabatos megállapitása iránt mindig külön szerződés kötendő. 1883. évi XXX. t.-cz. 47. §.

rendelkezése alá kerül, az előbbi jogosultak számára fennmaradván a volt vagyon iránti jogok összessége és a tanárok megfelelő számának választási joga.

A fennálló felekezeti, törvényhatósági, községi, társulati vagy egyesek által fenntartott középiskolák, ugyszintén az egyházak, felekezetek, külföldi államoktól, azok uralkodóitól vagy kormányától segélyt, anyagi gyámolitást semmi esetben sem nem kérhetnek, sem el nem fogadhatnak, egyesektől és társulatoktól is csak azon esetben, ha a segélyező az intézet tanrendjére, vezetésére semminemü befolyást nem köt ki magának.

II. *Magánjellegü középiskolákat,* vagy ily középiskolai tanfolyamokkal egybekötött magánnevelő intézeteket, *társulatok és egyesek* létesithetnek a következő törvényszerü kellékek betartása mellett:

a) az intézet felállitása, szervezetének, tantervének és a benne müködő tanerőknek bemutatása mellett legalább négy hóval a megnyitás előtt a községi hatóságnak és az illetékes tankerületi főigazgató utján a közoktatási ministernek *bejelentendő;* a minister válaszáig az intézet meg nem nyitható;

b) a tankönyvek, taneszközök, tanhelyiségek tekintetében a magánjellegü középiskolákra azon szabványok érvényesek, melyek a közoktatási minister közvetlen vezetése és rendelkezése alattiakban; egy osztályban azonban 30 tanulónál több nem lehet;

c) igazgatóul csak oly egyén alkalmazható, ki a nyitandó tanfolyamra oklevéllel képesitett tanár, tanárokul pedig olyanok, kik tanszakjukra oklevéllel képesitvék, vagy legalább a középiskolai négy éves tanári tanfolyamot elvégezték;

d) a növendékek csak nyilvánossági joggal biró megfelelő középiskolában letett vizsgákról nyernek érvényes bizonyitványt; ily vizsgák minden tanév végével *teendők.*[71]

160. §. A felsőbb leányiskolák.

Az 1887. évi 28,999. sz. közokt. ministeri rendelettel kiadott szervezeti szabályzat szerint a felsőbb leányiskolák czélja alkalmat nyujtani arra, hogy társadalmunk női tagjai nemük sajátossága és a társadalmi jelen viszonyok által feltételezett s élethivatásukra szükséges *általános müveltséget megszerezhessék.* A felsőbb leány-

[71] A középiskolai tanárok képesitéséről és fegyelmi jogáról a közhivatalnoki jogban. A középiskolák ingó vagyona kezeléséről szól az 1897. évi 19,541. sz. közokt. min. rend.

iskola teljes tanfolyama 6 év, de kisebb városokban nem teljes, u. n. másodrendü felsőbb leányiskola is állitható. A rendes és rendkivüli tárgyak a ministeri rendeletben állapitvák meg.

A felsőbb leányiskola alsó osztályaiban legalább is polgári iskolai, a felsőbb osztályokban középiskolai tanárságra s felsőbb leányiskolai tanitónőségre képesitett egyének alkalmazhatók. A tanerők száma a hittanitón kivül legalább 8, s ezek közül legalább 4 tanitónő; nem teljes intézeteknél a tanerők száma az igazgatón kivül legalább annyi, mint az osztályok száma. Oly felsőbb leányiskolákban, hol internatus is van, az igazgató mellé segédképen igazgatónő is nevezendő ki, ki a nevelés ügyére különösebben felügyel.[72]

Az intézet közvetlen vezetése és igazgatása az igazgatót és a tanári széket illeti. Az állami főfelügyeletet az 1897. évi 35,808. számu rend. alapján ministeri biztosok gyakorolják.[73]

161. §. Az egyetemek.

Az általános jellegü tanodák fokozatainak csúcspontján a tudományegyetemek állanak.[74] Az egyetemi intézmény mai állásában nehezen definiálható; különösen nem mondható róla az, a mit traditionalis neve kifejez, hogy az összes tudományokat, tudományköröket és ágakat egybefoglaló intézet — „universitas scientiarum" — volna; nem mondható az sem, hogy a legmagasabb rendü és szorosan tudományos tanitásra *csak* az egyetemek volnának hivatva. Sokkal inkább mondhatjuk azt, a mi rendszerünk mellett, hogy az egyetem, több különálló tudománykörnek magas tanintézetét sajátos szervezettel egybefoglaló intézmény, mely az illető tudományok fejlesztésére, oktatására és az intézeti administratióra vonatkozólag *jelentékeny szabadságot és önállóságot igényel és élvez.* De a tanszabadság, jelesül a tanulási és tanitási szabadság sem „*egyetemi*" kriterium többé, *közös kelléke az minden*

[72] Az első osztályba felvétel kellékei 10 éves kor és az elemi iskola négy osztályának sikeres elvégzése, vagy hason képzettségnek fölvételi vizsga általi igazolása. Az 1897. évi 4561. sz. min. rend. felvételi és tandij szabályzatot adott ki az állami felső leányiskolák számára.

[73] Leánygymnasiumok állitását az 1883 : XXX. t.-cz. nem zárja ki; erre vonatkozólag a kormány álláspontja is az, hogy olyanok állithatók lesznek. L. az 1895. évi 65,719. sz. közokt. min. rendeletet.

[74] Az általános jellegü tanodákat a szak- vagy speczialtanintézetekkel állitjuk szembe.

magasrendü tudományos oktatásnak; ép igy a tanintézet önkormányzati igazgatása, más főiskoláknál is indokolt, sőt kivánatos. Nem mondható a mi egyetemeinkről az sem, hogy *tisztán tudományos czélu* intézmények, mert tanitásuknak a tudományok előrevitelén, tudományos szellem fejlesztésén kivül kiválóan fontos, mondhatni párhuzamosan fontos rendeltetése, az egyes életpályák kivánalmai szerinti *szakképzés*. Ehhez képest az egyetem mint magasrendü szaktanodák szervezeti egysége is jelentkezik.

Az egyetemi önkormányzat, szervezet és rendtartás.

Az egyetem czélját, jellegét, jogállását, szervezetét és rendtartását szabatosan és kellő részletességgel szabályozó törvény alkotását kilátásba helyezte a közoktatásügyi kormány. (Wlassics.) Ily törvény rendkivül óvatos körültekintést kiván. A létező törvényes állapotok jellemzésére csak néhányt főelvet emelünk ki:

I. A tudomány egyetemek *egyenesen* a közokt. minister hatósága alatt állanak; hasonlóképen a müegyetem, mint a technikai tudományok egyeteme.[75]

II. Az oktatás és tanulás szabadságának elve a tanár és tantárgy szabad választására és arra nézve is, hogy a rendes és rendkivüli tanárokon kivül más jeles egyének is oktathassanak az 1848: XIX. t.-cz. által kimondatott, de az elv gyakorlati alkalmazása a közokt. ministerre bizatott.

III. Az egyetemi önkormányzat az egyetem tanulmányi, fegyelmi és administrativ ügyeinek az egyetemi tanárok testületei (facutások és senatus) és egyetemi tisztviselők (dékánok, rector) *általi önálló vagy azok befolyásával, közremüködésével való intézését és szabályozását jelenti*. E szerint pl. azon testületek s tisztviselők, egyetemi alkalmazottakat, bizottságokat választanak, javaslatba hoznak, candidálnak, magántanárokat habilitálnak; szervezeti, tanulmányi, fegyelmi szabályzatokat alkotnak a közoktatási minister jóváhagyása mellett, azokat végrehajtják, jelesül mint hatósági forumok egyes esetekben alkalmazzák; fegyelmi ügyekben biráskodnak; a közokt. minister által az egyetem ügyeiben meghallgattatnak, illetve meghallgatandók stb.

[75] 1848 : XIX. t.-cz. a magyar egyetemről. 1872 : XIX. t.-cz. a kolozsvári egyetemről szól. 1905-ben Lukács ügyvivő alatt a ministerium előadói javaslatot dolgozott ki az egyetemekről. Ennek 1. §-a igy szól: Az egyetem feladata, hogy az elméleti tudományok összeségét főbb ágaiban művelje és hallgatóit a tanszabadság alapján oly képzésben részesitse, mely őket önálló tudományos munkálkodásra képesekké teszi.

IV. Az egyetemi hallgatók az egyetem ügyeiben semmi befolyást nem gyakorolnak; sem karonkint — a müegyetemen szakosztályonkint — sem összességükben testületet nem képeznek, testületi jogokkal nem birhatnak.[76]

A budapesti egyetem négy tudománykarra oszlik, u. m. a hittudományira, jog- és államtudományira, orvosira és bölcsészetire; a kolozsvári pedig a jog- és államtudományi, orvosi, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi és a mathematikai-természettudományi kart foglalja magában. A kolozsvári ev. ref. theologiai facultás és az ottani tudom. egyetem közötti kapcsolatról szól a közokt. min. 1895. évi 18,937. sz. leirata. Mindkét egyetem szervezetéhez számos intézet[77] és külön bizottságok, jelesül vizsgálóbizottságok tartoznak, valamint segédhivatalok is. Mindkét tudományegyetemen a tudománykarok *belügyeikre nézve egymástól független, egyenjogu önálló testületet képeznek*, a minister által megerősitendő, saját kebelükből választott dékánjuk elnöklete alatt. A kari hatóságot a dékán és a kar gyülése gyakorolják.

A tudománykarok fölött áll az *egyetemi tanács*, melynek köréhez az egyetem testületi, közigazgatási és a karok egyéb közös ügyeinek tárgyalása és intézése tartozik. (1872:XIX. t.-cz. 5. §.) A tanács rendszerint felebbviteli forum a karok által hozott határozatokra. A tanács az egyes karok dékánjaiból és előző évi dékánjaiból — prodékánok — áll, az évenkint közösen választott rector elnöklete alatt. Tanácstag még az előző évi rector (prorector) is. A rectornak a tanácsétól különböző önálló hatósága is van. A rectort az egyes karok által kiküldött electorok választják s a minister erősiti meg.[78]

[76] A budapesti egyetemre vonatkozó szabályok az 1872 : XIX. t.-czikkben foglalt eltérésekkel a kolozsvárin is érvényesek. E szabályok jórészt még az absolut korszakban kiadott kormányrendeletekben foglaltatnak, melyek t. i. az alkotmányos aerában is alkalmaztatnak folyton. E szabályok legteljesebb gyüjteménye „*Thär*“ művében (Bécs 1874.) található. A folytonos és egyöntetü gyakorlat által el nem fogadott absolutistikus rendeletek hatályban levőkül nem tekinthetők.

[77] A tud. egyetemnek hallgatói rendesek és rendkivüliek; nők az 1895. évi 65,719. sz. kir. elhatározás alapján kibocsájtott közokt. min. rendelet értelmében, a közokt. minister esetenkint kikérendő engedelmével szintén felvehetők az orvosi, bölcsészeti és gyógyszerészeti tanok hallgatására, mint rendes hallgatók.

[78] A tudományegyetemek legfontosabb szabályzatai a következők: A tanulmányi és fegyelmi szabályzat 1891. évi 27,458. sz. közokt. min. rendelet; az 1888. jun. 19,994. sz. közokt. min. r. az egyetemi szigorlók elleni fegyelmi eljárásról; az 1893. évi habilitationalis szabályzat; az 1890. évi 1614. sz. Ő Felsége által jóváhagyott szabályzat a tandijak és tanári illetmények tárgyá-

II. A József nádor nevéről elnevezett budapesti műegyetem mai szervezeti szabályzata királyi jóváhagyás után az 1898. évi 65,883. sz. közokt. ministeri rendelettel adatott ki.

A műegyetem czélja technikai szakférfiaknak, rendszeres tanitás utján való tudományos kiképzése (Szab. 3. §.).

A *müegyetem* öt osztályra tagozódik, ezek: *a)* az épitészeti, *b)* gépészmérnöki; *c)* mérnöki; *d)* vegyészi szakosztály és az *e)* egyetemes osztály, mely a tanári pályára készülőknek, valamint azoknak, kik a műegyetemen csak egyes tudományokat óhajtanak tanulni, felsőbb kiképzésre alkalmat nyujt.

Az előadásokat rendes, rendkivüli és magán tanárok tartják, ők vezetik a gyakorlatokat is, adjunctusok, constructeurök, repeti-

ban módositva 1899-ben; az 1883. évi 28,291. sz. királyilag jóváhagyott szabályzat a tud. egyetemnek és jogakadémiák tanulmányi és vizsgálati rendjéről; ehhez adatott ki egy magyarázó és egy pótló rendelet 1893. évi 26,319. és 1893. évi 26,320. sz. a. és ugyanezzel kapcsolatosan bocsájtatott ki a jog- és államtudorsági szabályzat; az 1901. évi 54,339. sz. min. rend. a jogbölcsészetnek a második alapvizsga tárgyai közül való kihagyását rendelte el; az 1901. évi 4593. sz. min. rendelettel adatott ki az uj orvosdoctori szigorlati rendtartás legfőbb elhatározás alapján; az 1892. évi 35,985. sz. kir. jóváhagyott *szabályzat* a gyógyszerész gyakornokok kiképzése tárgyában; az 1892. évi 55,129. sz. királyilag jóváhagyott szabályzat a bölcsészeti szigorlatok tárgyában; az 1893. évi 28,418. sz. közokt. min. rend. a promotio sub auspiciis Regis intézményének felujitásáról; az 1896. évi 52,896. szabályzat az adjunctusok ügyköréről és szolg. viszonyairól; az 1896. évi 63,520. sz. rend., nőknek egyetemi és műegyet. rendkivüli hallgatókul felvétele tárgyában; 1898. évi 65,318. sz. rend. a külföldi érettségi alapján a hazai főiskolákon rendes hallgatókul felvétel tárgyában; 1898. évi 10,479. a tanfolyam nélküli jogi vizsgák időközeiről; 1897. évi 43,083. s. rend. az unitárius papnövendékek beiratkozásáról; az 1899. évi 29,283. sz. közokt. min. rend. az egyetemi tanidő ujabb beosztásáról; az 1904. évi 45,976. ex. 1903. sz. rendelet a Zágrábban végzett joghallgatóknak államvizsgák és szigorlatokra bocsájtásáról. Felemlitjük itt azon tisztázást igénylő kérdést, mely a budapesti egyetem autonom hatóságainak a ministerhez való viszonyát illeti. Némelyek ezen viszonyt nem tekintik oly hivatali alárendeltségnek, minő egy szorosan állami intézet administrativ szerveire nézve fennáll, hivatkozván az egyetem keletkezési és fejlődési történetére, mely szerint az köz*jogilag* is saját személyiséggel biró corporatiókép jelentkezik s melynél fogva az egyetemi autonomia nem valami átruházott állami hatáskör, hanem mint saját hatalom a kormány által csak ellenőrizhető. Az ujabb tételes jogi fejlődés nem bizonyit e felfogás mellett. Lechner jegyzeteiben olvassuk, hogy az egyetem *felekezeti jelleg nélküli állami intézet, melynek közvetlen igazgatását* a karok, rector, egyet. tanács a ministernek teljes alávetettségében viszik. (II. köt. 281. lap.)

Az előlidézett törv. tervezet a bpesti egyetemet felekezeti jelleg nélküli állami intézetnek akarta kijelenteni.

torok és assistensek segélyével; tanszékkel nem biró tárgyakra tanitók alkalmaztatnak. Magántanárok a magántanári szabályzat értelmében képesittetnek, egyes kiváló tudósok, magántanári képesités nélkül is, bizonyos tanszakokból, a müegyetemi tanács ajánlatára, a közoktatási minister által esetenkint megállapitandó tiszteletdij mellett előadások tartására meghivandók.

A müegyetem osztályait az *osztályi tanártestületek képviselik*, melyek a hozzájuk tartozó rendes tanárok sorából választanak maguknak elnököt (dékánt), ki megerősités végett a közokt. ministerhez felterjesztendő. A müegyetemet igazgatja elsősorban a *müegyetemi tanács* és ennek nevében és megbizásából második sorban a *rectori tanács*, mindkettőnek élén a *rector* áll. A müegyetemi tanács tagjai a nyilv. rendes és nyilv. rendkivüli tanárok, valamint a magántanároknak választott képviselői. A *rectori tanács* tagjai a rector, prorector, dékánok és a müegyetem gazdasági ügyei vezetésével megbizott rendes tanár (gazdasági előadó).

A rectort a müegyetemi tanács a rendes tanárok sorából egy évre választja és a közokt. minister erősiti meg.[79]

162. §. A szakiskolákról.

Mig a népoktatási intézetek, a középtanodák és *egészükben* tekintve a tud. egyetemek is általános érdekü és feladatu tanintézetek (relative), addig a szaktanodák e mivoltát és jellegét az adja meg, hogy czéljuk szerint bizonyos életpályához, foglalkozáshoz szorosan füződnek; hivatásuk *kizárólag vagy főleg azokra* előkésziteni, az illető *szak szükséges ismereteit nyujtani, majd* kisebb, majd nagyobb tekintettel a *gyakorlatiasságra*. A szakiskolák czél-

[79] A műegyetem 1898. évi szervezeti szabályzatával egyidejüleg bocsáttatott ki ugyancsak az 1898. évi 38,770. közokt. min. sz. a. felvételt, fegyelmi tanulmányi szab. és a műegyetemi szigorlati szabályzat is. A szigorlati szabályzat rendelkezik a külföldi oklevelek nostrificálásáról is. A *mérnöki czim* használata tárgyában az 1890. évi 22,578. sz. közokt. min. rendelet intézkedik.

A hatályban levő műegyetemi magántanári szabályzat 1898. évi 38,770. min. rendelettel adatott ki; ugyanez szabályozza az adjunctusok ügykörét és vegyészi szakosztályban előadott tudománykörök szerint végzett műegyetemi hallgatókat *műszaki doctorokká* képesithetI. A műszaki tudományok tiszteletbeli *doctora czimmel* ugyanezen egyetem kitüntethet a műszaki tudományokban kiváló férfiakat. A *műszaki doctori* czim csak magasabb tudományos fokozat, a műszaki gyakorlatban különös jogokat nem állapithat meg. (ld. rend. 3. §.) Az idézett rendelet a jubilans doctori oklevél kiadásáról s a külföldi műszaki doctori oklevelek honositásáról is rendelkezik.

juk az illető életpálya követelményei és a tanulók előzetes képzettségi foka szerint majd magasabb, majd szerényebb fokulag tanitanak. a legmagasabb fokuak *az egyetemi facultásokkal hason szinvonalu tudományos tanodák.*

A szakiskoláknak *sürü hálózatával* dicsekszik már hazánk, melyek ha nem is oly alapvető és főfontosságu intézményei közmivelődésünknek, mint a népoktatási intézetek, középtanodák és egyetemek, rendkivüli jelentőséggel birnak a szakpályák kellő betöltése, s igy a szellemi és gazdasági előhaladás tekintetéből.

Systemáját avagy kimeritő ismertetését adni e *nagyszámu szakiskolának* terünk nem engedi, azért megelégszünk azok áttekintésével, hivatásuk, administratiójuk rövid érintésével.[80]

1. *A hittani intézetek* — Seminariumok, Theologiák, Rabbiképezdék, — oly szakintézetek, melyek feladata a theologiai tudomány alapján az illető egyházaknak alkalmas lelkészeket, hitoktatókat, vallástanárokat képezni. Az ily intézetek létesitése, szervezete, tanárainak képesitése, alkalmazása, fegyelmi ügyei, tannyelve iránt az illető egyházak autonom hatáskörben intézkednek, illetőleg hoznak szabályzatokat. *A lelkészképzés ügyére általán állami positiv irányu befolyás nem gyakoroltatik,* a mi a bevett felekezetek közjogi jelentősége mellett — nem helyeselhető; maga az állami felügyelet, ellenőrzés joga kétségkivül meg van ugyan, de annak gyakorlása részletesen szabályozva nincsen s általán eléggé illu-

[80] A szaktanodák jórészt nem állanak a közokt. minister ügykörében és igazgatása alatt. A tendentia minderősebb, hogy a *szaktanodákat* azou minister felügyelete és igazgatása alá adják, mely az *illető szak egyéb ügyeit ellátja,* igy az ipari, keresk. szakiskolákat a kereskedelmi, mezőgazdasági iskolákat a földmivelési minister alá; mikép pl. a katonai szaktanodák a katonaügy ministerei alá rendelvék. Mindenesetre aggodalmas azonban bizonyos szempontból e decentralizálás, mert a *tanitásnak* mindig meglesznek oly általános természetü kivánalmai. miket teljes hatálylyal csak az összes tanügyet vezérlő közoktatási minister képviselhet és érvényesithet. A közmivelődés egy organikus egész, melynek tényezőit egységben kell tartani, ressortok szerinti elszigetelésük kiszámithatlan károkkal járna.

[81] A papnöveldék előkészitő osztályai középiskolai osztályokul tekintetnek, ha az 1883 : XXX. t.-cz. rendelkezéseinek megfelelnek; a budapesti rabbiképző előkészitő osztályai mint gymnasiumi osztályok, a közokt. minister rendelkezése alatt állanak. A pozsonyi rabbiképző feletti állami felügyeletet az illető tanfelügyelő által gyakoroltatja a minister.

A bécsi *„Pázmáneum“* alapitása szerint a magyar kath. egyház hittani főintézete, önálló theologiai facultás jellegével; főfelügyeleti szempontból, mint a többi hittani intézetek, a m. közokt. minister alá tartozik.

sorius.[81] A budapesti egyetem kötelékéhez tartozó hittudományi kar szorosan megszabott tan- és vizsgálati rendje által a többi egyetemi karokon hatályos tanszabadsággal nem bir.

II. *A jog- és államtudományi szak* főiskolái a *„Jog- és államtudományi facultások“* vagy jogakadémiák (Joglyceumok), melyeknek e szakképzés körül az egyetemi kötelékben álló jogi karokkal *azonos* hivatásuk van ugyan, de rendtartásuk némileg eltérő és tanártestületek autonomiája szükebb, nevezetesen nem birnak a szigorlattartás, doctorrá avatás és magántanárrá képesités — habilitálás — jogával. Az 1874. évi 12,917. számu királyilag jóváhagyott rendelet szerint a jogakadémiák és más az állam közvetlen rendelkezése alatti jogtanintézetek négy évi a tanfolyamu teljes jog- és államtudományi karokká alakittatnak, rajtuk a tanszabadság elve annyiban szintén megvalósittatott, hogy special collegiumokra és oly szakokra, melyekre rendszeresitett tanszékek nincsenek, egyetemi habilitatióval biró magántanárok ministeri engedélylyel előadást tarthatnak. A kir. jogakadémiák igazgatóit a király, rendes, rendkivüli és helyettes tanárait a közoktatási minister nevezi ki élethosszziglan. A róm. kath. felekezeti (püspöki, érseki) jogakadémiák tanárait a fenntartó főpap nevezi ki a közokt. minister megerősitése mellett. Az emlitett szabályzaton kivül még fontos rendeletek a jogakadémiákra, az 1883. évi 41,196. sz., 1883. évi 28,700. és 1884. évi 4913. sz. közokt. ministeri rendeletek. A cs. és kir. keleti akadémián és a bécsi Teresianum, mely utóbbi intézet alapitása, javadalmai szerint a m. közokt. minister felügyelete alá is tartozik — szintén vannak jog- és államtudományi tanfolyamok.

A közigazgatási szak főtanodáikép is tekintendők a jog- és államtudományi facultások. Külön közigazgatási elméleti tanfolyamról rendelkezik a minősitési törvény. E tanfolyam eddigelé nem szerveztetett. A községi közigazgatási közegek szakszerü kiképzése végett az 1900: XX. t.-cz. alapján u. n. *községi közigazgatási tanfolyamok állittattak a belügyi tárcza költségére.* E tanfolyamokra felvételhez a középtanodák vagy azoknak megfelelő szaktanodák elvégzése és azután egy évi gyakorlat községi jegyző mellett szükséges. A tanfolyamok számát, tanidőt, tanrendet, vizsgarendet a belügyministernek az emlitett törvény végrehajtó rendelete (1900. évi 90,000. sz.) szabályozta. A tényleges szolgálatra behivott jegyzőjelölteknek a tanfolyamra felvételéről szól az 1900. évi 90,879. sz. b. ü. r.

III. *Bölcsészeti főtanodák*, a középiskolai tanárságra előkészitő szakfőiskolák, akár teljes tanfolyammal és tanárképző intézettel, akár csonkával, melynek hallgatói egyetemi póttanfolyamra szorulnak, egyetemi köteléken kivül is létesithetők. (Pozsonyi jogakadémiánál és debreczeninél.)[82]

IV. *Egészségügyi szakiskolák*, az országos *szülésznői tanintézetek* és a két egyetem orvosi facultásán berendezett bábatanfolyamok. Szervezetüket és müködésüket az 1875. évi 27,912. és 1880. évi 15,913. sz. közokt. min. rendeletek szabályozzák. Czéljuk a szülésznők kiképzése mellett szülőnök ápolása is, a minek teljesitésére szüldékkel — poliklinium — állanak kapcsolatban. Ez utóbbi feladatuk szerint közegészségi intézmények. A tanfolyam öt hónapig tart.[83] Az intézet közvetlen igazgatása az igazgatót illeti, kinek az összes személyzet, tanársegédek, intézeti bábák, irómester, ápolónők alárendelvék. Azon községi és körbábák kitanitása, kik bábaintézeti tanfolyamot nem végeztek, az 1889. évi 58,687. sz. belügymin. rendelet intézkedik.[84]

V. *A külügyigazgatási szolgálat* szaktanodája a *cs. és kir. keleti akadémia*, mely a közös külügyminister fővezetése és igazgatása alatt áll; rendeltetése, hogy a követségekhez és consulatusokhoz alkalmas elemeket képezzen. Kik ez intézetet jó sikerrel végzik, az u. n. diplomatiai vizsga letételétől felmentvék s mindjárt consul növendékekké vagy attachékká nevezhetők ki. E tanodába felvételhez érettségi vagy azzal egyenlőnek tekintett bizonyitvány szükséges, vagy felvételi vizsga és a meghatározott nyelvismeret. A tanfolyam öt év. Tantárgyak az arab, török, uj-görög, persa, olasz, latin, angol nyelv; jog- és államtudományok, földrajz, történet, diplomatiai irálytan.

VI. *A katonai szakiskolák* a katonai élethivatásra előkészitő és a hadtudományok mivelésére renedelt intézetek, szoros kapcsolatba hozva a haderő szervezettel s a hadügyi, illetve honvédelmi minister alá rendelve. *a) Előkészitő intézetek* a közös katonai alreáliskolák és a morvaweisskircheni katonai főreál; a pólai hadi-

[82] A m. kir. középiskolai tanárképző intézet szabályzatát az 1899. évi 38,640. sz. közokt. min. rend. tartalmazza.

[83] Az ungvári bábaképző csak 3 havi tanf., de csak egy törvényhatóság területén ad teljes jogot a gyakorlatra.

[84] A szünidei ismétlő orvosi tanfolyamok, melyekről az 1899. évi 50,654. sz. belügymin. rend. szól, szintén egészségügyi érdekü szaktanfolyamokat képeznek.

tengerészeti alreál és elemi iskola;[85] a honvédségi m. kir. főreáliskola és két honvéd alreáliskola. Magánintézetek katonai jelleg nélkül az egyéves önkéntesi vizsgára előkészitő tanfolyamok, melyek legujabban hatósági ellenőrzés alá vonattak (1897.); *b) katonatisztképző tanodák*, köztük legmagasabb rendüek a katonai akadémia; a fiumei haditengerészeti akadémia; a budapesti Ludovika Akadémia mint a m. kir. honvédség tényleges tisztképző főintézete.

Az akadémiáknál alacsonyabb tudományos szinvonalu tisztképző intézetek a közös hadseregre nézve a *cs. és kir. hadapródiskolák;* gyalogsági, lovassági, tüzérségi, hadmérnöki, utász és méneskari hadapródiskolák; a honvédségre a m. kir. honvédhadapródiskolák.[86] A tartalékos tisztek kiképzésére szolgálnak az egyévi *önkéntesek csapatiskolái.*

Magasabb tiszti állásokra képző tanfolyamok: *a hadlesti iskolák* (Corpsschulen), a honvédségnél *a törzstiszti tanfolyam; a hadi iskola* (Kriegsschule), magasabb *tüzérségi és hadmérnöki* tanfolyam (2 év), *hadbiztosi* tanfolyam (2 év). Special-szakok tanfolyamai a lovaglóiskolák, vivó- és tornamesteri tanfolyamok stb. A katonai állatorvosok képzőintézete a cs. és kir. katonai állatorvosi intézet, melyben azonban polgári állatorvosok is képeztetnek. *Az altiszti iskolák* csak kivételesen külön álló tanintézetek, mint pl. a tengerészetnél a hajós-suhancz, gépész-suhancz iskola, nagyobbára a csapatoknál szervezett cursusok: század, üetg, ezred, dandár altiszti iskolák, azután az u. n. „iskolaszázadok", kezelő altiszti cursusok stb.

A katonai tanintézetek tanszemélyzete csak kivételesen képez külön állományt, tulnyomólag a combattans, főleg vezérkari vagy más tiszti állományhoz vagy a katonai *hivatalnoki* karhoz tartozó egyének beosztva látják el a tanitás feladatát.

Megemlitjük itt a legfontosabb hadtudományi szerveket és intézeteket is, minők: *a vezérkar* maga, mint első képviselője a

[85] Katonai árvaházak, katonatiszti leányok nevelőintézetei, katonai igazgatás alatt álló tanitási és ellátási intézetek.

[86] A honvéd nevelő- és képzőintézetekről szól az 1897 : XXIII. törvényczikk, mely az illető tanodák évfolyamai számát és az egyes évfolyamok tanulóinak maximumát is megszabja. A honvédtanodákból kilépő növendékek közül azok, kik arra önként jelentkeznek s a közös hadseregbeli szolgálati követelményeknek is megfelelnek, a közös hadseregbe is beoszthatók. A Ludovika Akadémiára több törvény alkottatott már, igy az 1808 : VII., 1827 : XVII., az 1872 : XVI., az 1883 : XXXIV. és 1890 : XXIII.

hadtudománynak; *a katonai müszaki és igazgatási* bizottság, a pólai *tengerészeti müszaki bizottság, melyek a hadügyministerium* nagytekintélyü szakorganumai; a honvédelmi minister mellé rendelt *lőszer-bizottság;* a közös *katonai földrajzi intézet; hadi levéltár,* tengerészeti központi levéltár (Póla), katonai vizrajzi hivatal (Póla) stb.

VII. *Az őstermelési foglalkozási körök szaktanodái.* Ezekhez sorozzuk a szorosan vett mezőgazdaság, szőlőmüvelés, erdészet, bányászat és az állattenyészet ismereteinek magasabb vagy alsóbb szinvonalu tanitására rendelt tanodákat. *a*) Alsófoku mezőgazdasági szaktanodák *a földmives iskolák.* Rendeltetésük kisgazdák, leendő majorosgazdák és munkavezetők kiképzése, főleg gyakorlati irányban. Fölvételi kellék az elméleti ismeretek birása és betöltött 17. év. A tanfolyam két évig tart. Az állami földmives iskolák bennlakásra vannak berendezve. Tanszemélyzetük az igazgató-tanitón kivül rendszerint egy segédtanitó és egy kertész.

Az u. n. folytatólagos mezőgazdasági szakoktatást, mely a népiskolai oktatás folytatása és befejezésekép jelentkezik, nálunk jómódon csak a *gazdasági szakosztálylyal megtoldott* néhány felső népiskola s a primitiv fokon álló vándortanitás[87] képviseli. Az 1902. évi 66,559. sz. közokt. min. rendelet szabályozza az *1896 létesitett gazdasági ismétlő iskolák uj szervezetét* és tantervét.

b) A *középfoku* gazdasági szakoktatás tanodái: az *állami gazdasági tanintézetek,* melyeknek jelenlegi szervezetét az 1889. évi 22,934. sz. földmiv. min. rendelet állapitja meg. Czéljuk a gyakorlati alap kellő megvetése után, tudományos szakképzés által az illetőket saját (közép) birtokaik okszerü kezelésére, nagyobb birtokok *haszonbérlésére,* vagy a *gazdatiszti pályára* előkésziteni és tanerőik müködésével általán elősegiteni a gazdasági ismeretek fejlődését és terjedését. A hallgatók rendes vagy vendéghallgatók. A rendes hallgatók felvételi kelléke gymnasiumi, reáliskolai, felső kereskedelmi vagy polgári iskolai hat osztály „jó“ sikerü elvégzése.

[87] Méhészeti, szőlészeti és selyemtenyésztési vándortanitók. A méhészeti vándortanitás élén a méhészeti felügyelő áll, ki alá hat kerületi vándortanitó van rendelve. 1882. évi 42,463. fmiv. min. rendelet a méhészeti vándortanitás szervezése tárgyában.

Az 1891. évi 44,969. sz. közokt. min. rend. az okszerü méhészet gyakorlása és terjesztése; 1891. évi 21,256. a szőlészeti és borászati vándortanitói kerületek beosztása és a külszolgálat szervezése tárgyában. Tanfolyamok vannak a néptanitóknak bor, szőlő és gazdasági szakismeretekben való kiképzésére.

A tanfolyam 3 év; a földmivelési minister a felügyelet szakszerü, hatályos gyakorlására a *gazdasági főigazgatói* állást szervezte. A gazdasági tanintézeteknek akadémiákká átalakitásáról szól az 1906. 72.445. sz. fm. m. r.

A kassai vizmesteri iskola, melynek czélja culturmérnöki, folyammérnöki hivatalok, vizitársulatok, földbirtokosok részére talajjavitási, vizépitészeti, árvédekezési, folyamrendőri czélokra alkalmas müszaki *segédszemélyzetet* nevelni. Az iskola a földmivelési minister főfelügyelete és az országos vizépitészeti igazgatóság közvetlen felügyelete alatt áll. A közvetlen igazgatással az illető kerületi culturmérnökség vezetője van megbizva. A szervezetet részletesen a földmiv. minister által 1894. év augusztus 20-án kiadott szabályzat állapitja meg.

A m. kir. *tejgazdasági szakiskola*, mely 1890-ben állittatott föl, s mely üzletvezetési és kezelési tanfolyamra oszlik. *Kertészeti szakiskolák* mükertészek képzésére; vinczellér-iskolák a szőlőmivelés szakszerü vezetésére és a szakértelmes borkezelésre hivatott személyzet nevelésére szolgáló középfoku szaktanodák.[88]

c) *Gazdasági főiskola* jellegével bir a m.-óvári *gazdasági akadémia*, melynek czélja, a középiskolai tanulmányaikat befejezett és kellő gyakorlati előképzettséget kimutató ifjaknak, kik a mezőgazdaság terén magasabb szakképzettséget nyerni törekszenek, ugy az erre szükséges korszerü tudományos alap megszerzésére, mint gyakorlati ismereteik tökéletesitésére alkalmat nyujtani; továbbá tanszemélyzetének egyébkénti müködése által a szaktudományokat fejleszteni és a gazdasági szaktanárságra készülőknek behatóbb tanulmányokra is módot nyolgáltatni. A hallgatók rendes és vendéghallgatók. Rendes hallgatókul csak középiskolai vagy *felső kereskedelmi* iskolai érettségi bizonyitványnyal biró és egy évi gazdasági gyakorlatot is igazoló egyének vehetők föl. A vizsgálati rendet az 1884. évi 61,437. sz. földmiv. min. rendelet szabályozza.

Főiskola jellegével bir továbbá a selmeczi *Bányászati és er-*

[88] A borászati szaktanitás tanodái még az u. n. szőlőojtási tanfolyamok, melyekről az 1891. évi 10,486. sz. fmiv. min. rendelet szól, a szőlőszeti és borászati vándortanitás ügyét az 1891. évi 21,256. sz. fmiv. min. rendelet rendezi. Ujabban egy *bor- és szőlőgazdasági felsőtanfolyam* szerveztetett, melybe korlátolt számban a gazdasági akadémiát végzett egyének vétetnek föl; tartama egy év.

dészeti akadémia, melynek czélja[89] szakképzett bányászokat, kohászokat, bányagépészeket és erdészeket képezni. Az intézet feladatát következő szakiskolákra oszolva oldja meg: bányászati, fémkohászati, vaskohászati, erdészeti, erdőmérnöki. Rendes hallgatókul csak *érettségi* vizsgával biró ifjak vétetnek föl; a rendkivüliek felvétele felvételi vizsgához van kötve. Az intézet az igazgató és tanártestület közvetlen vezetése, s a pénzügyminister főfelügyelete és főhatósága alatt áll.

A *mezőgazdasági* főiskolákkal áll közeli vonatkozásban az állattenyészet szempontjából kiváló fontosságu *m. kir. állatorvosi főiskola,* mely közvetlenül a földmivelési minister alatt áll. Feladata főleg az állatorvosok képzése, az állatorvosi tudomány előbbrevitele, szakügyekben hatóságok, vagy magánosok megkeresésére véleményezés. Rendes hallgatókul felvehetők a középiskolai érettségi vizsgát tett egyének. A tanárokat s ezek sorából a rectort a király nevezi ki. Az intézeti szervezetet részletesen az 1899. évi február 11-én kelt királyilag jóváhagyott szabályzat (földmiv. min. rend.) állapitja meg.[90]

Az 1906. év folyamán kelt kir. elhatározással az állatorvosi főiskola felruháztatott azon joggal, hogy okleveles állatorvosokat az *állatorvosi* tudományok doctoraivá (doctor medicinae veterinariae) avathassa. (L. az 1906. évi 5070. fm. min. r.)

[89] Az 1872. évi 49,294. számu királyilag jóváhagyott szervezeti szabályzat szerint.

Alsóbb szakiskolák bányamunkavezetők, technikai segédszemélyek képzésére a *bányásziskolák;* az erdészeti szakban az erdőőri teendők végzésére szakképzettséget nyujtó állami erdőőri szakiskolák, 2 éves tanfolyammal. Ez utóbbiak szervezetét az 1887. évi 24,667. sz. fmiv. min. rend. szabályozza.

[90] 1899. évi 13,345. sz. fmiv. m. r. Az állatorvosi főiskolai magántanárok képesitési szabályzata a fmiv. miniszter 1900. évi 74,348. rend. hagyatott jóvá.

A szervezeti szabályzathoz kiegészitésül az 1899. évi 6456. eln. sz. fmiv. m. rendelettel hagyattak jóvá: I. a tanulmányi és fegy. szabályok; II. a gödöllői gyakorlati tanfolyam szervezete; III. a gyógykovácsok tanfolyamának, IV. a nagy és kis állatok kórházának szabályzata; V. a tanársegédek és gyakornokok szolgálati szabályzata; VI. az állattenyésztési és állategészségrendészeti gyakorlatok szabályzata.

Az őstermelés tudományos intézeteihez sorozhatók a földtani intézet; földmágnességi és meteodologiai intézet, orsz. chemiai intézet, magvizsgáló, rovartani stb. állomások, a magyar-óvári növényélet és kórtani állomás, melynek szervezetéről az 1899. évi 16,257. ex 98. sz. fmiv. m. r., a hatósági és magán vegyvizsgáló és mikroskopiai laboratoriumok, melyekről az 1898. évi 16,026. sz. fmv. m. r. szól.

VIII. *Ipari szakiskolák.* Az iparügy felvirágzása érdekéből fontos állami feladatnak ismerte el hazánk szakértelmes iparosok képzésének szaktanintézetek által való előmozditását.

a) Kötelező felállitás és látogatás elve alapján szerveztettek az *alsófoku ipariskolák, az iparostanoncziskolák.* Hol legalább 50 iparostanoncz van és azok számára külön iskola nincs, *köteles a község* iparostanoncziskola létesitésére. Ezek költségeinek fedezésére szolgálnak az ipartörvény alapján befolyó dijak és pénzbüntetések, s a mennyiben ezek elégtelenek, a községben fizetendő egyenes adó két százaléka erejéig a bel- és a pénzügyminister engedélyével kivethető *külön pótadó,* végül a közokt. minister által engedélyezhető államsegély. (1893. évi 33.564. sz. közokt. min. rend. szervezeti szabályzat.) Az iskola rendes tanfolyama 3 év; de a tanoncz *mindaddig, mig tanideje az iparosnál tart,* köteles a tanoncziskolába járni. Oly községekben, hol tanoncziskola nincs, a tanoncz a népiskolához tartozó ismétlő iskola látogatására köteles. A tanoncziskolák *tannyelve a magyar,* de a fenntartó hatóság kérelmére a közokt. minister más tannyelvet engedélyezhet, mely esetben a magyar nyelv a heti hét órán felül legalább még heti két órában oktatandó. Az igazgatót és tanitókat az iskolai bizottság hármas kijelölése alapján az *iskolát fenntartó község választja* és pedig rendszeresitett önálló állomásra élethossziglan, más állomásokra 3 évente. *Tanitókul első sorban* oly egyének alkalmazandók, kiket a közokt. minister által kinevezett bizottság müszaki, iparmüvészeti vagy kereskedelmi képzettségük alapján ipariskolai tanitásra alkalmasnak nyilvánitott, vagy a kik e bizottság előtt vizsgát tettek. Ily képesitésü egyének hiányában, elemi, respektive polgári vagy középkereskedelmi iskolára képesitett egyének alkalmazandók. A *tanoncziskola* feletti közvetlen felügyeletet az *ipartanoncziskolai bizottság gyakorolja;* ennek tagjait 3 évre, a községi képviselet szakkedvelő és értelmes iparosok közül választja; tagjai ezeken kivül a tanoncziskola igazgatója és tantestületének egy képviselője és az ipartestület két kiküldöttje. E bizottság határozatai ellen csak a közokt. ministerhez lehet felebbezni. Az elsőfoku iparhatóságnak a tanoncziskolákra vonatkozó jogkörét az ipartörvény és a tanoncziskolai fentidézett szabályzat határozza meg. A főfelügyeletet a közoktatási minister a kereskedelmi ministerrel egyetértőleg a kir. *tanfelügyelő* és kirendelendő *biztosok*[91] által

[91] L. alább az iparoktatási főfelügyeletnél.

gyakorolja.[92] Az állam által fenntartott tanoncziskoláknál a tanitókat a közokt. minister nevezi ki; valamint az iskolai bizottságot is. Magánosok, társulatok, gyárak, ipartestületek a közokt. minister engedélyével szintén tarthatnak fenn tanoncziskolákat. (Szerv. Szab. 85. és 86. §§.)[93]

b) *Az ipari továbbképzés*, illetőleg a *munkásképzésnél* magasabbrendü szakképzés intézetei gyanánt emlithetjük meg az *ipari szakiskolákat*, melyek egy-egy iparágra, nemre képesitenek s tulnyomólag államilag létesitvék vagy legalább segélyezvék. Vannak fa- és vas-ipari, müfaragó, fémipari, szövőipari, agyagipari, czipészipari stb. szakiskolák. Ezen iskolák tanideje rendszerint három évben van megállapitva; tanitásuk elméleti és gyakorlati; a felvétel feltétele a középiskolai kezdő osztályok (2. oszt.) elvégzése, illetve hasonmérvü ismeretek igazolása. Ez iskolák részére 1894-ben az orsz. iparoktatási tanács közremüködésével egységes *szabályzat* állapittatott meg.[94]

c) Magasabb rendü képesitést adnak *a középipariskolák*, me-

[92] A tanoncziskolai rajztanitásról ujabban intézkedik az 1894. évi 45,517. és 1897. évi 35,209. sz., a hit- és erkölcstan tanitásáról az 1894. évi 13,033. sz. közokt. min. rendelet; az iparostanoncziskolák tandijszedési jogáról intézk. az 1894. évi 2357. eln. sz. vall. és közokt. min. rendelet. Az 1884 : XVII. törvényczikk 4., 21., 51., 156—159., 174. §§. alapján befolyó pénzbüntetések, oly községekben, hol tanoncziskola nincs, az állampénztárba folynak, egy *orsz. tanoncziskola alap képzésére*. Ez alapról szól az 1897. évi 24,676. és az 1903. évi 82,487. sz. ker. min. rend.

[93] *A tanműhelyek*, mint nevük is mutatja, a műhely- és szakiskola feladatát egyesitik, legtöbbnyire felső népiskolával vagy polgári iskolával, kivételesen tanitóképezdével kapcsolatosak avagy önállóak, sikeres látogatásuk az ipartörvény 4. §-a, illetőleg az 1895. évi 17,698. sz. keresk. min. rendelet szerint a tanoncz-bizonyitványt pótolja.

A polg. leányiskolákkal kapcsolatos női kézimunkatanfolyamok szervezetéről az 1898. évi 39,[illegible]. sz. közokt. min. rend. szól.

[94] Hasonlólag a folytatólagos képzés érdekéből szerveztettek az 1894. évi 35,527. sz. közokt. min. rendelet értelmében az *iparossegédek továbbképző tanfolyamai*. Ezek czélja fiatal iparosoknak azon elméleti és lehetőleg gyakorlati szakismereteket nyujtani, melyek az oktatás körébe vonandó iparágakban önálló és értelmes közreműködésre képesitenek. A tanfolyam tartama egy év. Felvétetnek a tanoncziskolát végzett iparossegédek; a tanterv az egyes rokoniparágak szerint eltérő. A főfelügyeletet e tanfolyamok felett a közokt. és keresk. minister gyakorolja két biztosa által; a közvetlen felügyeletet pedig azon iskola hatósága, melylyel a tanfolyam kapcsolatos, ha pedig az önállólag szerveztetett, a fenntartó hatóság vagy testület által alakitott felügyelő-bizottság. (Id. rend. 10. §-a.)

lyek több különböző vagy csak egynemű iparágakat ölelnek föl. Ezekhez tartoznak: *a budapesti állami felső ipariskola*, a keresk. minister közvetlen hatósága alatt, hároméves tanfolyammal; czélja az épitészet számára kőmives, kőfaragó és ácsmestereket, pallérokat, közlekedési, mezőgazdasági s általán gyári vállalatok részére gépészeket, vegyészeket, müvezetőket, azután kiváló mestereket képezni. Öt szakosztálya van, u. m.: épitészeti, gépészeti, fém- és vasipari s faipari. Az intézet szervezetét, a felvételt, a tanulmányi, fegyelmi, vizsgálati rendet részletesen az 1898. évi 55,769. keresk. min. rendelet szabályozza.[95]

A kassai állami gépészeti középipariskola czélja alapvető ismereteket nyujtani a gépészetben, gépmüszaki segédeszközökre utalt iparágakban; továbbá gépészeket, müvezetőket, szerelőket, gyárvezetőket képezni. Az intézet a kereskedelmi minister hatósága alatt áll. A tanfolyam három év. A szervezeti, tanulmányi, fegyelmi szabályzat az 1891. évi 35,411. sz. keresk. min. rendeletben foglaltatik. Ezen intézettel kapcsolatos két szaktanfolyam, u. m. egy vasárnapi iparrajztanfolyam és az épitő ipari továbbképző tanfolyam.[96]

A brassói állami faipari középiskola, czélja a kor szinvonalán álló asztalos segédeket és mestereket, faipari gyári müvezetőket képezni elméleti és gyakorlati oktatás alapján. A tanfolyam 3. év. Az intézet a közokt. minister főhatósága alatt áll; a közvetlen felügyelet az igazgatót, tanártestületet és a helyben szervezett felügyelőséget illeti. — Részletes szabályzata az 1880. évi 16.352. sz. közokt. min. rendeletben foglaltatik.[97] Megemlitjük itt az egyes

[95] Kapcsolatos ez intézettel az épitő iparosok, jelesül kőmives, ács, kőfaragó tanonczok és segédek *téli* tanfolyama, melynek berendezését az 1892. évi 17,077. sz. min. rend. szabályozza; továbbá a kazánfütők és *gépkezelők* tantanfolyama, lakatosok, kovácsok és fémipari gyármunkások számára; szervezetét az 1897. évi 29,181. sz. ker. min. rend. szabályozza; az electrotechnikai tanfolyam (1892. évi 42,645. sz. közokt. min. rendelet); az electromos szerelői és dynamogépkezelői tanfolyama (1897. évi 58,363. ex 1896. sz. és 1899. évi 14,347. sz. ker. min. rend.) A téli épitő ipari tanfolyamokról az 1896. évi 80,656. sz. ker. min. rend. is rendelkezik.

[96] Itt emlitjük meg az 1890. évi 28,015. és 1894. évi 34,559. sz. földmiv. min. rendelettel a keszthelyi gazdasági tanodán szervezett mozdony- és gőzcséplőkezelő tanfolyamot a gazdasági tanintézeti hallgatók, gyakorló gazdák és iparosok szakbeli kiképzésre.

[97] Az *iparművészeti iskola* a művészeti iskolák közé sorolható.

tanitóképezdék ipari tanfolyamait (budapesti), melyekben főleg polgári iskolai ipartanitók képeztetnek.

Az ipari szakmüvelődésnek nem annyira tanitás[98] mint szemlélet által érvényesülő fontos intézete a budapesti kir. *technologiai iparmuzeum*; czélja a kézmüipari közhasznu szakismeretek széles körben terjesztése, jelentékenyebb iparágak ujabb szerszámai, gépei, gyártmányai bemutatásával és szakvélemények nyujtásával, hatóságok, iparosok, intézetek részére. A muzeum a keresk. min. főhatósága alatt áll, kinek e hatáskörben egy 16 tagu felügyelő bizottság a *tanácsadó* szerve. Főigazgatója a budapesti középipartanodai igazgató. A részletes szervezeti szabályzatot az 1884. évi 40,145. sz. rend. helyébe lépett 1900. évi 9669. számu keresk. min. rend. tartalmazza.[99]

[98] Noha abban előadások is tartatnak.

[99] A szakvélemények adása és műszaki vizsgálatok végzése tárgyában az 1890. évi 26,874. és 50,679. és az 1892. évi 761. sz. min. rendeletek intézkednek. A különböző nyilvános *kisérleti állomások* egyfelől közigazgatási intézetek, másrészt a *szakoktatás tudományos intézményei*, melyek majd a mezőgazdaság, majd az ipar és közvetve a közegészség érdekeit szolgálják, igy: a vetőmag vizsgáló állomások, vegykisérleti állomások; *szeszkisérleti* állomás, mely az 1901. évi 61,754. sz. fmiv. min. rendelettel szerveztetett, a *borvizsgáló állomások;* az 1899. évi 16,257. ex 98. sz. fmiv. min. rendelettel szabályozott *m. kir. növény élet- és kórtani állomás;* az 1899. évi 22,151. ex 98. sz. fmiv. min. rendelettel szabályozott *m. kir. állat-élettani és takarmányozási kisérleti állomás*. L. fentebb az őstermelési ügy intézeteinél.

Az iparoktatás ügyének főfelügyelete és legfőbb vezetése, mint az elmondottakból is kitünik, a közoktatási és kereskedelmi ministerek között oszlik meg. A népoktatási intézetekkel kapcsolatos és azután az inkább elméleti irányu szakiskolák a közokt. ministernél vannak. A két minister a felügyelet módjára nézve 1892-ben ugy állapodott meg, hogy az illető ministeri biztosoknak a mellett, hogy a saját ministeriumuk alatt álló szaktanodákban gyakorolják a felügyeletet, joguk van a másik minister alattiakat is az ő ressortjuk szempontjából felügyelni, de itt már intézkedési joguk nincs. Erre vonatkozólag 1894-ben 63,270. és 1896. évi 56,258. sz. (Orsz. iparoktatási felügyelők működéséről) közokt. minist., továbbá az 1894. évi 8372. és 1896. évi 18,633. sz. keresk. min. sz. alatt külön utasitás is adatott ki. Az 1892. aug. 24-én kelt legfelsőbb elhatározás alapján szerveztetett s az 1900. évi aug. 9-én kelt legf. elhatározás alapján kiadott 1900. évi 59,721. sz. ker. min. rendelettel ujjászerveztetett az „*Országos ipari és kereskedelmi oktatási tanács*“ mint szakvéleményező és a felügyeletet szakszerüleg teljesitő közös testülete a közokt. és keresk. ministernek. Elnökét, alelnökeit a király nevezi ki. Az orsz. iparoktatási tanács által saját kebeléből kiküldendő iskolalátogatók utasitása az 1903. évi 47,001. sz. keresk. min. rendeletben foglaltatik. A kerületi *iparfelügyelők* iparostanonc-

IX. A *kereskedelem — forgalom —szakiskolái.*

Mikép az ipari szakoktatás ügyét, ugy a kereskedelmiét is, ujabb időben különös figyelemmel karolta fel a közigazgatás; ha teljes rendszere ennek még kiépitve nincs, ugy mint a világkereskedelmet uraló államokban, az üdvös kezdemények a gyakorlati élet sürgős szükségei szerint megtörténtek. A specialis tanfolyamokon kivül két fokozatu kereskedelmi tanodáink vannak, u. m. az alsófoku kereskedelmi *tanoncziskolák* és a *középfoku* iskola jellegével biró felső kereskedelmi iskolák és a fiumei tengerészeti akadémia.

a) A kereskedelmi tanoncziskolák oly községekben, hol legalább 50 kereskedőtanoncz van, és ezek számára külön kereskedő tanoncziskola nincs, a községek által létesitendők; ha a kereskedőtanonczok száma állandóan kevesebb ötvennél, ugy azok a községi iparostanoncziskolába kötelesek járni. A kereskedőtanoncziskola fenntartása oly jövedelmekből történik, mint az iparostanoncziskoláé. Tanfolyama 3 év. A kereskedőtanoncz, mig tanideje tart, köteles az iskolát látogatni.

Tanitókul első sorban a felső kereskedelmi iskolai tanárok vagy polgári iskolára képesitett egyének alkalmazandók. Rendszeresitett önálló tanitói állásokra az alkalmazás élethossziglan szól, más állásokra ideiglenes (3 év). Az alkalmazást a fenntartó község képviselete eszközli az iskolai bizottság hármas kijelölése alapján. A tanitók fegyelmi ügyeiben az 1876: XXVIII. t.-cz. irányadó. A közvetlen felügyeletet a község a kereskedőtanoncziskolai bizottság által gyakorolja. Ennek alkotására, teendőire, továbbá az elsőfoku iparhatóságnak a ker. tanoncziskola ügyében való hatóságára, az állam, magánosok, társulatok, kereskedő testületek kereskedőtanoncziskoláira, azon szabványok, melyeket az iparostanoncziskoláknál elmondottunk, analogice szintén érvényesek. A főfelügyelet hatósága a közokt. minister egyetértésben a keresk. ministerrel.[10]

iskolai látogatásának módozatait az 1894. évi 42,448. sz. közokt. min. rend. szabályozta.

Az ipariskolai magánvizsgák meg nem engedhetőségéről szól az 1896. évi 78,675. sz. keresk. min. rend. — A keresk. minister alá tartozó iparoktatási intézetek elnevezése tárgyában adatott ki az 1897. évi 29,183. sz. rend.

[10] A kereskedőtanoncziskolák szervezeti és tanulmányi rendjét részletesen az 1893. évi 24,784., illetőleg az 1897. évi 25,314. sz. közokt. min. rendelet állapitja meg.

b) Felső kereskedelmi iskolák. Ezek jelenlegi szervezetét, tantervét és rendtartását az 1895. évi 44,001. sz. közokt. ministeri rendelet szabályozza.[101] A felső ker. iskola czélja, hogy a kereskedelmi pályára készülőknek a szükséges *általános müveltséget* és e pályának szakismereteit nyujtsa; az iskola három évi tanfolyamból áll; az igazgatón kivül legalább négy tanárral kell birnia.

A felső kereskedelmi iskolák felügyeletéről az emlitett rendelet a tanfelügyelőket felmenti s azokat egy országos s közvetlenül a ministernek alárendelt főigazgató, mint ministeri biztos alá rendeli. E főigazgató munkakörét a szervezési rendelet határozza meg.

A *középfoku kereskedelmi* szaktanodákhoz sorozandó, noha akadémia rangjával bir,[102] a fiumei m. kir. *tengerészeti akadémia,* melynek czélja a kereskedelmi tengerészeti pályára készülőknek, szakszerü elméleti és gyakorlati kiképzése. A tanfolyam három évre terjed. *A tannyelv magyar, egyelőre azonban ideiglenesen tannyelvül még az olasz használható.* Az első osztályba felvételhez 14 éves kor, kifogástalan előélet, testi alkalmasság, a *közép- vagy polgári iskola négy alsó* osztályának sikeres elvégzése és *fölvételi vizsga* szükséges. A harmadik évfolyamot sikeresen végzett tanulók, vagy kivételes tengerészeti hatósági engedélylyel középiskolai nyolcz osztályt végzett egyének is, a *képesitő zárvizsgára* bocsájtatnak. E vizsga bizottságának elnöke a *m. kir. tengeri hajózási főfelügyelő,* vagy a keresk. min. által kirendelt helyettese, tagok az akadémia igazgatóján és a vizsgáló tanárokon kivül a fiumei tengerészeti hatóság képviselője és a kereskedelmi tengerész kapitányok köréből meghivott egy tag.

A tengerészeti akadémia az igazgató és tanártestület közvetlen vezetése alatt áll; főhatósága a magyar kereskedelmi minister,

[101] Ugyane szabályzat ötödik fejezete a felső keresk. iskolák érettségi vizsgálatairól is rendelkezik. Az 1906. évi 75,559. sz. vall. m. r. a községi és felekezti felső keresk. iskolák tanárai fizetésének államsegélylyel való kiegészitéséről rendelkezik.

A felső kereskedelmi iskolák magánvizsgálatairól az 1890. évi 8871. és 1894. évi 7050. sz. közokt. min. rend. intézkednek.

[102] Az 1881. évi 31,687. sz. keresk. min. rendeletben foglalt szervezeti szabályzat még *tengerészeti tanodáknak* nevezte; a jelenleg érvényes szervezeti, fegyelmi, tanulmányi, vizsgálati rend és az intézetnél fennálló internatus rendtartása az 1894. évi 35,439. sz. keresk. min. rendeletben foglaltatik.

A tengerészeti akadémia tanerőinek képesitéséről az 1893. évi 64,209. sz. keresk. min. rend. intézkedik.

ki a közvetlen és állandó felügyeletet a *fiumei tengerészeti hatóság utján* gyakorolja.

Kereskedelmi (forgalmi) *tanfolyamok.*

a) A keleti kereskedelmi tanfolyam czélja a kereskedelmi pályára készülőknek alkalmat adni, *hogy a kelet főbb nyelveivel, kereskedelmi, néprajzi, jogi viszonyaival megismerkedjenek.* A tanfolyam két évre terjed s a budapesti kereskedelmi akadémián (felső kereskedelmi iskola) van elhelyezve. Rendes hallgatókul a felső kereskedelmi iskolát végzett egyének, vagy a középiskolát és egy évi szaktanfolyamot végzett egyének és kereskedelmi pályán lévő felvételi vizsgát tett egyének vétetnek föl. A tanfolyam szervezetét, tantervét, vizsgáit részletesen az 1891. évi 24,645. sz. min. rendelet szabályozza.[103]

b) A női kereskedelmi tanfolyamok és a női kereskedő alkalmazottak továbbképző tanfolyamai. Az elsőknek czélja nőknek *alsóbbfoku kereskedelmi foglalkozásokra kiképzése;* tanfolyamuk 10 hó; tannyelvük a magyar. Felvételi kellék a polgári vagy felsőbb leányiskola négy osztályának, vagy a felső leányiskola második osztályának elvégzése vagy hasonmérvü képzettségnek *fölvételi vizsgával igazolása.* Tanárokul rendszerint a felső kereskedelmi iskolára képesitett tanárok, a meghatározott tárgyakra polgári iskolára képesitett tanitók, illetve gyakorlati szakférfiak is alkalmazhatók.[104] A továbbképző tanfolyamok czélja a kereskedelmi tanfolyamot végzett nőknek a kereskedelmi irodai szolgálatban nagyobb jártasságot adni; tartamuk 8 hó.

c) A forgalmi szekképzésnek kiváló jelentőségü tanfolyama:

[103] A tanfolyam közvetlen vezetése és igazgatása a budapesti kereskedelmi akadémia mindenkori igazgatóját illeti, főhatósága a közokt. minister, ki elvi jelentőségü ügyekben a keresk. ministerrel egyetértőleg jár el; a közvetlen felügyeletet pedig egy bizottság gyakorolja, mely egy elnökből és hat tagból áll; elnökét és két tagot a közoktatási, két tagot a keresk. minister nevezi ki; egy tagot a kereskedelmi akadémia vezérlő bizottsága jelöl ki s tagja még s előadója a keresk. akadémia igazgatója.

[104] A tanfolyamok felállitására első sorban felsőfoku leányiskolák fenntartói *jogosittatnak*, minek oka, hogy azok legczélszerübben az illető felsőbb vagy polgári leányiskolával avagy kereskedelmi iskolával kapcsolatban szervezhetők. A tanfolyam közvetlen igazgatása az *illető felső leányiskola helyi hatóságát*, a felügyelet a kir. tanfelügyelőt illeti. A főfelügyeletet a közoktatási minister a kereskedelmi ministerrel egyetértőleg gyakorolja. A továbbképző tanfolyam a kereskedelmi tanfolyammal kapcsolatban szervezhető, a felügyeletet ezek felett is a közokt. és kereskedelmi minister gyakorolja.

A *vasuti tisztképző tanfolyam;* szabályzata a kereskedelmi minister és az összes vasuti vállalatok egyetértésével (1887. évi 8050. sz. rend.) állapittatott meg; czélja azon egyének elméleti kiképzése, a kik a vasuti vállalatoknál forgalmi és kereskedelmi szolgálatban alkalmazást nyerni kivánnak. A tanfolyam közvetlen felügyelete és vezetése egy *vegyes felügyelő bizottságra* van bizva, mely a kereskedelmi ministerium államtitkárának elnöklete alatt, e ministeriumnak, a közoktatási ministernek, a vasuti főfelügyelőségnek és a részes vasutak igazgatóságainak egy-egy kiküldöttjéből áll. A bizottság működési szabályzata az 1887. évi 13,371. sz. keresk. min. rendeletben foglaltatik. A tanfolyam nyelve a magyar, a képesitő vizsga is ezen nyelven teendő. A tanfolyam egyhuzamban tiz hónapig tart. Ugy nyilvános rendes, mint magánhallgatókul csak azok vehetők föl, kik legalább 18 évesek; a megállapitott előképzettséggel[105] birnak és a *felvételi vizsgát sikerrel* kiállják. E vizsga alól felmentvék azok, kik középiskolai vagy felső kereskedelmi iskolai érettségi bizonyitványnyal birnak; vagy a közös hadseregnél vagy honvédségnél a tényleges tiszti vizsgát letették. A tanfolyam sikeres elvégzése és legalább 3 havi, magántanulóknál 13 havi próbaszolgálat után *tehető a képesitő zárvizsga.*

A tanfolyamhoz tanárokul, a meghatározott kivételektől eltekintve, csak olyanok nevezhetők ki, kik a vasutak közvetlen felügyeletére hivatott hatóságoknál vagy a hazai vasuti vállalatoknál tényleges szolgálatban állnak.[106]

d) A posta- és távirdai tanfolyam, a postatiszti személyzet elméleti és gyakorlati kiképzésére nézve hasonfeladatu a vasuti tisztképző tanfolyammal. A tanfolyam tartama egy év. Rendes hallgatókul csak azok vehetők föl, kik legalább 18 évesek, magyar honosok, feddhetlenek, a magyar nyelvet birják és az 1883 : I. t.-czikkben meghatározott elméleti előképzettséggel birnak. A tanfolyam a kereskedelmi minister által alkotott felügyelő bizottság és általa kinevezett min. biztos főfelügyelete alatt áll; a közvetlen vezetés és igazgatás az igazgatót és tanári testületet illeti. Az igaz-

[105] L. 1888. évi 4334. és az 1905. évi 49,618. sz. ker. min. r. a vasuti alkalmazottak minősitése tárgyában.

[106] A vasuti tisztképző tanfolyam képesitő vizsgáinak szabályzata az 1888. évi 25,675. és az 1896. évi 62,206. sz. ker. min. rendeletben, ideiglenes tanterve az 1887. évi 13,371. Ügyrendje, fegyelmi szabályzata az 1887. évi 44,627. sz. ker. min. rend. foglaltatik.

gatás rendjét az 1888. évi 43,571. sz. keresk. min. rend. részletesen szabályozza; a képesitő vizsgáról külön szabályzat intézkedik.[107]

e) *A hajótiszti tanfolyam*, melyet a keresk. minister a gőzhajózási vállalatok hozzájárulásával állitott fel. Szabályzata az 1895. évi 70,697. sz. keresk. ministeri rendeletben foglaltatik. Felvételi kellék 18 éves kor betöltése, középtanodai vagy felső keresk. iskolai érettségi bizonyitvány. A tanfolyam bevégzése és három évi hajózási gyakorlat után bocsáthatók a hallgatók a gőzhajó vezénylői vizsgára, mely képesit a *belvizi hajózásnál* forgalmi tiszti (hajóskapitányi) állásokra. A tanfolyam egy a keresk. minister által kinevezett felügyelő bizottság közvetlen vezetése és felügyelete alatt áll.[108]

163. §. A tankönyvbirálat. Az orsz. közoktatási tanács.

A vallás- és közoktatási minister vezetése és rendelkezése alatt álló összes tanintézetekben, ideszámitva az alsó- és középfoku szaktanodákat is, tankönyvekül és segédkönyvekül csak a minister által engedélyezett könyvek használhatók.[109] Kivételt csak az egye-

[107] A forgalmi szaktanfolyamok sorában emlithetők a *hajós* iskolák, hajósok téli tanfolyamai.

A posta- és távirda tanfolyam szabályzata az 1888. évi aug. 26-án kelt legf. elhatározás alapján az 1888. évi 30,781. sz. ker. min. rendelettel adatott ki.

A tanfolyam a postatávirdai közigazgatási, számviteli, pénztári, valamint a kezelési szolgálatnál és a postatakarékpénztár igazgatóságánál alkalmazandók minősitését czélozza. A tanfolyamot sikerrel végzett egyének legalább három havi próbaszolgálat után bocsáttatnak a képesitő vizsgára. 1890-től gyakornoki és tiszti állásokra csak ezen képesitő egyének neveztetnek ki. — Az 1889. évi 50,693. sz. ker. m. elrendeli, hogy Budapesten és szükség szerint más postaigazgatóságoknál is postatávirdai segédtiszti tanfolyamok tartassanak. Tartamuk 6 hó.

[108] Külön csoportba foglalható intézmények az u. n. emberbaráti tanintézetek. Ezek az ápoldák, gyógyintézetek és tanodák között foglalnak helyet s a mennyire a közoktatásnak, annyira a közegészségnek is intézményei. Ilyenek a vakok, siketnémák, hülyék intézetei, árvaházak, szeretetházak, dadogók tanfolyama stb.

A vakok budapesti intézetéről szól az 1873 : XXXI. t.-cz. Ennek felvételi szabályai az 1874. évi 28,391. sz. közokt. m. rendeletben foglaltatnak. A dadogók és hebegők oktatására képesitő tanfolyamról az 1896. évi 5630. és 1897. évi 5640. sz. közokt. min. rend. intézkedik. A siketnémák váczi intézete rendeletileg állittatott föl.

[109] 1896. évi 1940. eln. sz. közokt. min. rend. a tankönyvbirálatról. Előbbi rendeletek az 1881. évi 54,043. és 1891. évi 55,800. sz. Az iparos és keresk. tanoncziskolák tankönyveinek engedélyezésére vonatkozó rendeletek

temek és egyetemi facultások szabadságával biró főiskolák képeznek, melyeken a tanszabadság természeténél fogva, sem a tanár segédkönyveinek, sem pedig a tanuló *tankönyveinek megválasztásában kötve nem lehet.* A felekezeti főhatóságok rendelkezése alatt álló tanintézetekben a tan- és segédkönyveket a tanrend és tanterv iránt intézkedni jogosult felekezeti hatóság szabhatja meg, de a nyilvános főiskolákban a tudományos tanitás szabadságát ez sem szüntetheti meg.

A közoktatási minister az engedélyt *rendszerint* általánosan, azaz valamennyi egynemü tanintézetre vonatkozólag adja meg. Az engedélyezést a szerzőnek kell kérni könyvének beküldése mellett. A minister *a könyvet birálatra egy szakférfiunak* adja ki,[110] s a birálat alapján dönt; ha pedig a birálatot el nem fogadja, uj birálati eljárást rendel. A minister jogosult időnkint az engedélyezett könyveket szakcsoportonkint felülvizsgáltatni és ez alapon a tudomány vagy tanterv czéljából elavult, meghaladott könyveket kiselejtezni. Hogy évente egy-egy intézetben *az engedélyezett könyvek sorából melyek használtassanak, azt az elemi népiskolákban és tanoncziskolákban a tanitóval, tanitótestülettel egyetértőleg az iskolaszék, iskolai gondnokság, más tanintézetekben a tanártestület* határozza meg.[111]

A közoktatási ministert, mint az oktatásügy főhatóságát és kormányzóját tanácsával, szakvéleménynyel és javaslatokkal támogató magas tekintélyü hivatalos testület, *az orsz. közoktatási tanács,* mely 1871-ben állittatott föl, 1875-ben és 1890-ben ujonnan szerveztetett, végül hatáskörében az 1895. évi 2828. sz. — *kir. elhatározás alapján kiadott* — min. rendelettel lényegesen módosittatott. *A tanács feladata* figyelemmel kisérni az ország közoktatásügyét tudományos és pedagógiai tekintetben és a ministernek közoktatási kérdésekben véleményt adni, annak fölhivására vagy saját

az 1894. évi 23,857. sz. közokt. és a 62,941. s az 1906. évi 93,434. sz. keresk. min. rendelet.

[110] A tankönyvbirálat 1896-ig az orsz. közokt. tanács hatáskörébe tartozott.

[111] 1891. évi 42,929. sz. közokt. min. rend. szól a tankönyvek külső kiállitásáról, főleg egészségügyi szempontból. Ugyanez évből a 15,364. sz. rend. az államkormány által kiadott tankönyvek használatáról szól.

Az iskolai bizonyitványok, képesitő oklevelek, diplomák másodlatainak és másolatainak kiállitását és azok dijait, a felekezeti iskolákra is kiterjedőleg szabályozza az 1895. évi 3038. eln. sz. közokt. min. rendelet. A kiállitás joga az illető intézetekre (vizsgáló bizottságokra) ruháztatott át.

kezdeményezéséből javaslatokat késziteni. A minister minden fontosabb, elvi jelentőségü ügy eldöntése előtt meghallgatja a tanács véleményét, az administratio azonban ennek köréhez nem tartozik. Elnöke a közokt. minister, áll továbbá másodelnökből, alelnökből, titkárból, tiz-tizenkét előadó tanácsosból, kik rendszerint a szakbizottságok elnökei, és még legfölebb 50 tagból. A másod- és alelnököt a király, a tagokat a minister nevezi ki; a titkárt az állami tisztviselőkként alkamazott tanférfiak sorából a minister rendeli ki. Az elnök és előadók évi tiszteletdijat kapnak. Az elnökök, előadók és titkár képezik a tanács állandó bizottságát, ennek ülései havonta, összes ülések pedig évente egyszer tartatnak. A tanács részletes ügyrendjét az összes ülés javaslata alapján a minister állapitja meg.[112]

164. §. **A művészeti ügy igazgatása.**

A nép szellemerkölcsi és kedélyállapotára, a köznevelésre a művészetek és pedig azoknak mindhárom főága: *a képző-, hangzó- és szóló vagy előadó művészet* nagyon méltánylandó hatást képesek gyakorolni, a miért is azok fejlődésének akadályait elháritani, azoknak szükséges oltalmát biztositani nemcsak, de azokat államilag, állami intézményekkel előmozditani, gondozni, támogatni is kivánatos. Magyarországon a társadalom öntevékenysége eddigelé nagyon is csekély volt a művészet felkarolásában, ép ezért jobbrészt az államra hárult ezen a közmüveltség megzománczozásához nélkülözhetlen tényező fejlesztése. Legfontosabb, a mit az állam tehet, a müvészet alapelemeinek az iskolai oktatás körébe bevonása s ez által a műérzék felkeltése széles rétegekben; azután művészeti tanodák létesitése, azok létrejövetelének támogatása és művészeti intézetek — pl. állandó tárlatok, műcsarnokok, szépművészeti muzeumok, szinházak — fenntartása, mintegy mintákul, ösztönzőkül a társadalmi tevékenységre.[113]

[112] Ez ügyrend az 1898. évi 4302. eln. sz. közokt. min. rendelettel adatott ki.

[113] A magyar közokt. igazgatás példaadólag lépett fel a műintézetek létesitésében; kiváló állami intézetek:

a) *A m. kir. zene- és szinművészeti akadémia.* Ennek czélja„ zenei tehetséggel biró egyéneket a zenei művészet minden ágában alapos kiképzésben részesiteni, azután a hazai szinházak számára szinészeket és szinésznőket elméletileg és gyakorlatilag képezni. A zenészeti osztály négy tanfolyamra oszlik, u. m. akadémiai, operai, előkészitő, zongora tanárképző és gyakorlóiskolai tanfolyamra. A szinészeti osztály tanfolyama négy év.

A müemlékek.

A művészeti érzés traditionalis fenntartására fontossággal birnak a műemlékek, melyek védelméről törvény (1881 : XXXIX.) rendelkezik. *Müemlék minden oly épitmény, vagy tartozéka, mely*

A szervezeti, tanulmányi, vizsgálati és fegyelmi szabályzatot az 1882. évi 20,664. sz. közokt. min. rend. tartalmazza.

Megszünt nyilvánossági jogu zenészei és sziniiskolák törzskönyvei a zene- és sziniakadémia megőrzésére bizandók. 1895. évi 3038. sz. közokt. min. rendelet.

A nyilvános tánczoktatás szabályozásáról szól az 1906. évi 25,797. sz. belügymin. rendelet. *Nyilv. táncziskola csak rendőrhat. engedély mellett nyitható.* Az engedély csak félévre érvényes.

b) Az országos mintarajziskola és rajztanárképző feladata a jelenkor igényeinek és az ország szükségletének megfelelő rajztanárok szakszerü kiképzése, valamint tehetséges egyénekenek, kik a képzőművészetek valamelyik ágára, különösen a festészere, szobrászatra szánják magukat, a hivatásukra szükséges ismeretek alapos megszerzésére alkalmat nyujtani. Két tanfolyama van, u. m. a rajztanárképző és a művésznövendékek tanfolyama. A rajztanárképzőben a cursus négy évig tart, a művésznövendékek tanfolyama nincs az évek bizonyos számához kötve. A középiskolai rajztanárjelöltekre a befogadás feltétele a középiskolai érettségi bizonyitvány; polgári iskolai rajztanitójelöltekre középvagy polgári iskolai 6 osztály vagy elemi iskolai tanitói oklevél. A művésznövendékektől a közép- vagy polgári iskolai hat osztály kivántatik, de feltünő tehetség mellett ministeri engedélylyel közép- vagy polgári iskolai 4 osztályt végzett egyének is felvehetők.

A rajztanárnők kiképzése szintén a rajztanárképzőben történik. A rajztanitásra képesitő vizsgákról részletes szabályzat adatott ki, az 1893. évi 41,200. sz. közokt. min. rendelettel. Akadémiai művész czimzés iránt kétes esetben a képzőművészeti tanács véleménye döntő. 1896. évi 10,103. sz. közokt. min. rend.

A mintarajziskolával kapcsolatosan van szervezve *a nők festészeti tanfolyama*, melynek czélja határozott tehetséggel biró nőket a festészetben kiképezni, belőlük ügyes dillettansnőket és művésznőket képezni. A tanévek száma megszabva nincs. Itt emlitendő a m. kir. üvegfestészeti tanfolyam Budapesten.

c) A m. kir. festészeti mesteriskola, melynek hivatása a tehetséges, kellő előképzettséggel biró s a technikai nehézségekben már túl levő egyéneket a festőművészetben tovább képezni. Az előképzettség igazolása rajzok, festmények, vázlatok bemutatásával történik.

d) M. kir. iparművészeti iskola, országgyülési határozat alapján, 1880-ban létesitett s a közoktatási minister alá rendelt intézet, melynek feladata, hogy a művészeti ipar különböző ágaiban, minél teljesebb elméleti és gyakorlati kiképzést nyujtson. Az oktatás általános és szakoktatás; ez utóbbinak ágai: diszitő szobrászat; kis plastika; ötvösség; diszitő festészet; fametszéset; rézmetszés; sokszorositó iparművészetek. Előképzettség négy közép- vagy polgári iskolai osztály elvégzése s a rajzban, mintázásában eshetőleg az illető iparágban gyakorlottság.

A közokt. ministernek, mint a képzőművészetek közügyeit intéző főhatóságnak szaktanácsadó szerve az 1871-ben, márczius 10-én kelt legf. elhatározás

történeti vagy művészeti emlék becsével bir. Ily műemlék a felfedező által a községi elöljáróságnál bejelentendő és az a tulajdonos által érintetlenül hagyandó 60, illetve ha az érintetlenül hagyás a tulajdonosra igen káros lenne, 30 napon át. Ezen időtartam alatt a közoktatási minister, a községi elöljáróságtól annak felettes hatósága utján vett értesités folytán intézkedik a műemlék iránt; nevezetesen dönt a felett, vajjon a felfedezett épitmény műemlék minőségével bir-e, ha igen, fenntartandó-e, a még gyanitott részek felfedezése végett történjenek-e ásatások, etc.

A fenntartandónak nyilvánitott műemlékeket a tulajdonos *saját költségén épségben fenntartani köteles,* azon javitásokat, bővitéseket vagy átalakitásokat csak a közoktatási minister engedélyével és az által meghatározott módon tehet, ellenesetben, eltekintve a reá kiszabandó birságtól (törv. 16. §.), a minister a műemlék kisajátitását elrendelheti. Ha a fenntartandó műemlék az állam, törvényhatóság, község, avagy bevett hitfelekezet tulajdona s ez utóbbi esetben az mint templom vagy kápolna istentiszteletre használtatik, s ha az ily tulajdonos a fenti kötelességeket nem teljesiti, a minister a műemlék fenntartását, annak szükséges kiigazitását vagy stylszerü helyreállitását elrendelheti és foganatosittathatja; a felmerülő költséget a tulajdonos közigazgatási végrehajtás terhe alatt megtériteni tartozik. Ha ezen költségteher által a község vagy egyház sulyosan terheltetnék, azt a minister egészen vagy részben a műemlékek országos alapjából fedezheti.

Egyébiránt ha a felekezet bejelenti, hogy a kérdéses műemléket nem kivánja tovább istentiszteletre használni, fenntartási kötelessége megszünik.

A kisajátitás, mely a műemlékre, annak tartozékaira, azok által elfoglalt területre, ásatási területre, a tudományos czél eléréséhez szükséges területre, a műemlékhez jutásra nélkülözhetetlen területre foglalhat helyet, az 1881 : XLI. és az 1881 : XXXIX. t.-cz. szabványai szerint történik.

A közoktatási minister a műemlékek körüli teendőkben a *műemlékek országos bizottságának* meghallgatása mellett jár el. E bizottság elnökét, előadóját, titkárját, épitését, rendes és levelező (külső) tagjait a közokt. minister nevezi ki. A bizottság felügyele-

alapján alkotott *Orsz. képzőművészeti tanács;* elnökét és tagjai egy részét a közokt. minister nevezi ki, másik részét az orsz .képzőművészeti társulat választja. Három osztálya van: szobrászati, festészeti, épitészeti.

tet is gyakorol a müemlékek felett, főleg külső tagjai által s a menynyiben közigazgatási intézkedést lát szükségesnek, közvetlenül is felhivatja a törvényhatósági közigazgatási bizottságokat.[114]

A szinházak.

A szinházak a szinügy mai fejlettsége mellett nem pusztán magánérdekü vállalatok és mulatóhelyek, hanem valóságos *közmivelődési intézmények*. Mint ilyenek közelről érdeklik a közigazgatást és annak az eddiginél érdemlegesebb rendtartást és támogató, de a müvészeti szabadságot természetesen nem érintő gondoskodásra volnának méltók.

A szintársulat szervezés és tartásjoga a belügyminister engedélyétől függ (igazgatói engedély). Szinházat nyitni az engedélylyel biró igazgatóknak is csak az *illető törvényhatóság engedélyével szabad*. Nyilvános szini előadások csak a helyi rendőri hatóság tudtával és engedelmével történhetnek,[115] s általán a szinházak rendőri felügyelete a helyi hatóságot illeti.[116] A szinmüvek

[114] A müemlékekre nézve felmerülő jogi és közigazgatási kérdésekben a közokt. ministert a közalapitványi ügyigazgatóság képviseli.

Mig a müemlékekről szóló törvény az épitészeti müemlékekre vonatkozik, nem kevésbbé fontos, hogy más *müvészeti műtárgyak*, *régiségek*, *ereklyék* is megőriztessenek. E czélból azonban kötelező rendelkezések nincsenek hatályban, de a közokt. kormány ily tárgyak megmentése és az országos muzeumok számára megvétele végett többször rendelkezett:

Pl. az 1875. évi 8063., 1880. évi 7925. sz. közokt. min. rendeletekben.

[115] Kivételt csak a bpesti nemzeti szinház képez. 1848 : XXXI. t.-cz. a szinházakról. A szini tanodák nyilvános szini előadást csak hatósági engedélylyel tarthatnak. (1899. évi 99,654. sz. b. ü. r.) A vidéki magyar szinészet feletti felügyeletre külön orsz. felügyelőség szerveztetett az 1897. évi 68,256. sz. b. ü. rendelettel. E felügyelőségnek a hatóságok által való támogatását rendeli az 1900. évi 69,390. sz. belügymin. rendelet.

[116] A törvényszerü gyakorlat szerint mindennemü más *nyilvános előadások*, *mutatványok*, *tánczvigalmak*, *tüntető*, *ünneplő menetek* rendőri engedély, illetve bejelentés alá esnek. Az 1901. évi 64,573. sz. belügym. r. szerint, hangversenyek, szavalatok, felolvasások, daltársulati, büvészeti, circus előadások, álarczos menetek rendezéséhez, tüzijáték, állatsereglet, anatomiai, panoptikai és más hasonló muzeum, báb- vagy gépszinház *nyilvános* bemutatásához, hangszerekkel udvarokon, nyilvános helyeken való játszáshoz, hinták, mérőgépek, hullámvasutak és ehhez hasonló játszóeszközök és látványoknak nyilvános helyeken való felállitásához *rendőrhatósági engedély* kell. Az engedély határozott időre szól, mely négy hónál hosszabb nem lehet. Mikor adandó meg, mikor vonható el az engedély, az ideiglenes rendelet részletesen meghatározza, kimondja egyszersmind, hogy a rendőrhatósági engedélyen kivül és ennek alapján az enge-

előadására semminemü előzetes vizsgálat — censura — nincs, az 1848: XXXI. t.-cz. azt eltörölte. A szinházi szabadságot katonai, hivatalnoki egyenruhák szinpadi viselésének tilalma sérti. Ily tilalmakat tartalmazó absolutistikus rendeletek nem birnak hatálylyal.

A szinészeti ügynökség, nevezetesen a szinházak személyzetének és a szinmüvek előadásának üzleti közvetitése, az 1892. évi 47,029. sz. belügymin. rendelet hatálybalépte óta kizárólag az *országos magyar szinészegyesület joga;* csak a nem magyar nyelvü hazai és a külföldi szinházak tekintetében adatik egyesek részére a belügyminister által *ügynöki* engedély.

A magyar szinészek nagyfontosságu *önkormányzati* — és a belügyministernek véleményező — *szerve az orsz. magyar szinészegyesület*, melyet az 1877. évi szinészcongressus alakitott és alapszabályai az 1878. évi 15,753. sz. belügymin. rendelettel jóváhagyattak. Szinigazgató és szintársulati tag csak az lehet, ki az orsz. szinészegyesület tagja. Az egyletnek lehetnek pártoló, alapitó tag-

délyes köteles még a községi elöljáróság (helyhatóság) külön engedélyét is kikérni; városokban a helyhatósági engedély a rendőrhatóságival együtt adatik.

A rendőrhatósági engedély megadására jogosult a főszolgabiró, illetve rendőrkapitány, *külföldiek részére csakis a belügyminister;* Budapesten azonban ugy a bel- mint a *külföldiek részére* az államrendőrség főkapitánya. — Üzletszerü előadásokért az 1875 : XXV. t.-czikkben megállapitott állami illetékeken felül, statutarice meghatározott dij, az engedély kiadásáért és kirendelendő rendőri segédletért pedig szintén szabályrendeletileg. Budapesten a rendőrhatóság által megállapitott külön dij szedhető.

A kihágási törvény 77. §-a szerint 400 koronáig terjedhető pénzbüntetés éri azon szinigazgatót, ki a belügyministertől nyert jogositvány nélkül, vagy bár azzal, de a hatóság engedélye nélkül szini előadást tart. A 76. §. szerint pedig 200 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő, a ki tánczvigalmat, álarczos menetet, hangversenyt, tüzijátékot, állatsereglетet, kiállitást vagy hasonló látványt, melyhez engedély szükséges, e nélkül rendez.

Az engedély nélkül megtartott mutatványok, tánczvigalmak stb. után fizetendő illeték lerovása tárgyában az 1883. évi 903. sz. belügymin. rendelet intézkedik. — A mutatványok, ének és zeneelőadások rendezhetésére vonatkozó *belügyministeri* engedélyek kiadásánál, az engedélyt kérő kora, illetősége, születési helye is megjelölendő. — 1894. évi 97,430. sz. belügymin. rend. Az 1903. évi 15,587. sz. belügymin. rend. szerint tudományos vagy ismeretterjesztő felolvasások, előadások, ha azok jóváhagyott alapszabályokkal biró egyletek által *alapszabályaik* keretén belül, vagy *közintézetek által,* vagy közhatóság által, illetve annak megbizásából vagy hozzájárulásával rendeztetnek, *rendőri engedély nélkül tarthatók;* de ha ily előadások az illető egylet, intézet rendes helyiségén kivül tartatnak ,a biztonság és rend érdekében *esetleg* szükséges intézkedések megtehetése végett a rendőrhatóságnak *esetről-esetre* bejelentendők.

jai nem szinészek is. Kormányzati szerve a közgyülés és az igazgatótanács. Alatta áll a központi szinészeti iroda és a szinész-nyugdijalap kezelősége. Az alapszabályok részletesen szabályozzák a szintársulati vezetést, a tagok és az igazgató viszonyát, kötelességeit.

165. §. **Muzeumok és könyvtárak.**

A közmüveltség ügyének előkelő tényezői a nyilvános muzeumok (mügyüjtemények) és könyvtárak. Közigazgatásunk ezek tekintetében a helyes kezdeményezés, buzditás stadiumában van.[117] Fontos az 1901. évi jan. 10-én kelt legfelső határozással jóváhagyott közoktatási ministeri rendelet a törvényhatósági, községi, felekezeti és egyesületi muzeumok, gyüjtemények és könyvtárak országos felügyeletének, szervezésének és gyarapitásának szabályozásáról. E szerint a felügyeletet a közokt. minister az országos főfelügyelő, annak helyettese és a felügyelők által gyakorolja. Véleményező szerv a muzeumok és könyvtárak országos tanácsa. (1897. évi 79,458. sz. közokt. r.)[118]

Különös nyilvánjoga a könyvtárak ügyének még csak csirájában van. Üdvözölhető az 1897: XLI. t.-cz., mely elrendelte, hogy a nyomatott vagy gépi sokszorozás utján készült nyomdatermékekből a törvényben részletezett kivételekkel, köteles a nyomtató két példányt ingyen beszolgáltatni *tudományos* czélokra és pedig egy példányt a nemzeti muzeumnak, másikat a m. tud. akadémiának. Ujabb kiadásokból ujabb köteles példányok szolgáltatandók be. A köteles példányok szolgáltatásának elmulasztása kihágást képez. A nyomdatermékek azon köteles példányai, melyek sajtórendészeti szempontból nyujtandók be, (l. a köv. §-t) a mennyiben azokra hivatalos használat végett már szükség nincs, — oly nyilvános muzeumok vagy könyvtárak gyarapitására forditandók, melyeket a közokt. minister kijelöl.[119]

[117] Maga az állam tartja fenn a legnagyobb értékü ily gyüjteményeket.

[118] Magyarország ama közmivelődési, tudományos, irodalmi egyesületei és intézetei, melyek muzeumot, könyvtárat vagy bármely közmivelődési czélt szolgáló gyüjteményt tartanak fenn, ezek gyarapitásának és közhasznu értékesitésének érdekében szövetséget alkottak. „Muzeumok és könyvtárak országos szövetsége“ név alatt. Ennek szabályzata az 1902. évi 92,094. sz. közokt. min. rendelettel hagyatott jóvá.

[119] Az 1897 : XLI. t.-cz. végrehajtásáról és sajtórendészeti példányokkal való elbánásról szól az 1897. évi 5720. sz. közokt. min. rend. Az 1897. évi 102,903. ex 96. sz. belügymin. rend. a törvényhatósági kiadványoknak a jogakadémiai könyvtár számára leendő megküldéséről szól.

166. §. A sajtó közigazgatási joga.

A közmivelődésnek *legáltalánosabb és legnagyobbszerü tényezője a sajtó;* első sorban mint ilyen jótékony erő, másodsorban mint veszedelmeket elementaris erővel felidézni képes hatalom érdekli a közkormányzatot, minden nyilvánulási alakjában, t. i. mint könyv, röpirat, napi és szaksajtó, mint képekkel ábrázoló sajtó stb.

A magyar sajtó nyilvánjogában három elv dominál. Első a *sajtószabadság* elve, mely szerint gondolatait sajtó utján mindenki szabadon közölheti. Ezt az elvet proclamálta az 1848: XVIII. t.-cz.-ben foglalt magyar sajtótörvény, igy: az előző vizsgálat örökre eltöröltetvén s a sajtószabadság visszaállittatván, rendeltetik, hogy gondolatait sajtó utján mindenki *szabadon közölheti és szabadon terjesztheti.* Második elv, hogy a sajtóvétségek nem sui generis büntetendő cselekmények, hanem *sajtó utján elkövethető bünlények, vétségek és kihágások,* melyek a közönséges büntetőjog alá tartoznak, akár egy megkisérlett, akár bevégzett büntetendő cselekmény tényálladéka, akár a reábirás, felbujtás ismérvei foglaltassanak a sajtóbeli közleményben. A sajtóvétségek feletti büntető biráskodás tisztán a közlemények objectiv tartalmára szoritkozik és nem mehet annyira, hogy itéljen egy-egy sajtóorganum egész iránya, tendentiája, mint külön büntény felett és az iránt is, vajjon a közlemény tartalmából az olvasó által vonható következtetések nem bünösök-e stb. Harmadik irányelv a fokozatos felelősség elve. Az 1848: XVIII. t.-cz. szerint sajtóvétségért büntettetik a szerző; ha ez nem tudatnék, a kiadó, ha ez sem tudatnék, a nyomda- vagy metszettulajdonos. A sajtóvétségek megtorlásának biztos lehetősége kivánja ezt a fokozatos büntetőjogi felelősséget.[120] A ki az országgyülés, törvényhatóságok, mindenféle törvényszékek, a törvény által alkotott egyéb testületek iratait és azok nyilvános üléseit hiv szellemben és igazán közli, nem büntethető.

A sajtószabadsággal megfér a *sajtórendőrség, melynek*

A b. ü. m. 1899. évi 5567. sz. rendelete szól arról, hogy az 1848. évi XVIII. t.-cz., az uj bünvádi eljárással együtt Erdélyben és Fiuméban és a polg. határőrvidéken is életbelép és életbelépnek az emlitett sajtótörvény alapján kiadott rendeletek is.

[120] Elmarasztalással sujtott elmemű ujra közzététele is, még pedig aránylag sulyosabban büntetendő. Ha a szerző felelősségre nem vonható, a nyilatkozatban kijelölt felelős személyek is büntetendők. Más lapból, könyvből átvett vétséget képező czikkek közlése is büntetendő. Sajtó Törv. 27., 33. §§. A sajtótörv. 17., 21—23. és 29. §§-ai a bünvádi perrend életbeléptével hatályukat veszték.

alapja, hogy a sajtóbeli cselekményekkel szemben is lehetőség szerint érvényesüljön a büntetendő cselekmények elkövetésének *megelőzése* és előre megtétessenek azon közintézkedések is, a melyek a sajtóvétségnek hatósági tudomásrajutását, a sajtóvétkesek kinyomozását, megbüntetését és a büntetés végrehajtását biztositják.[121] Oly absolut sajtószabadság követelése, mely a megelőző sajtórendőrködést is kizárja, jogosulatlan, mert a társadalmi rendnek oltalmát akarja meghiusitani a sajtó eshetőleges veszedelmeivel szemben. Nagyon természetes másrészt, hogy a sajtórendőrség müködésének tárgya is csak a concret sajtótény, nem pedig a sajtó szelleme, iránya, tendentiája lehet. A sajtórendőrségnek legalább elvileg tökéletesen indokolható ténykedése, a vétséget tartalmazó sajtótermékek lefoglalása, azok szétküldésének, terjesztésének megakadályozása, megtiltása (elfogása a bünös gondolatnak); mindazonáltal sajtótörvényünk erre a rendőrhatóságot nem jogositja, csupán a büntető biróságnak adván jogot a nyomtatványok zár alá vételére.

Kétséget nem szenved, hogy külföldi termékekkel szemben a postaszállitási jognak szokásban levő megvonása (Entziehung des Postdebits)[122] más természetü és a sajtótörvénybe nem ütköző intézkedés, mely államrendőri szempontból külföldi termékeknek általános iránya, szelleme miatt is érvényesitendő.

Kérdéses, vajjon megegyeztethető-e a sajtószabadság kivánalmaival, ha a rendőrségnek jog adatik bizonyos események, tények közlésének megtiltására; pl. botrányos tárgyalások, katonai tudósitások stb. tekintetében. Semmiben sem alterálja azonban a sajtó jogosult szabadságát bizonyos közlemények felvételére való kötelezettség kimondása.

A sajtószabadság közvetett illusoriussá tétele volna a nyomdai kiadóvállalatok (iparok) és a könyvárusság engedélyhez kötése, *azoknak az általuk nyomtatott, kiadott sajtótermékekben foglalt vétségekért, veszélyes irányért való felelősségre vonása, esetleg közigazgatási hatóság által való beszüntethetése,* időszaki lapok alapitásának *engedélyhez* kötése, továbbá az említett vállalatok

[121] A lapszerkesztés és kiadás concessionálása, a concessiónak hatósági figyelmeztetések, megintések utáni elvonása a repressiv rendszerbe illenek.

[122] Ily nyomtatványok a vasuti és gőzhajózási szállitásból is kizáratnak. 1898. évi 90,304. sz. ker. min. rend. és 1899. évi 477. sz. belügymin. rend. Szeméremsértő képek és nyomtatványok árusitásának eltiltásáról szól az 1897. évi 40,003. sz. belügymin. rendelet.

sajtóüzletének sulyos adókkal terhelése, sajtótermékeknek magas illeték alá vonása, azok magas postadijjal terhelése stb.

A magyar sajtórendészet jogának több tételei ezek:

Politikai tartalommal biró és havonta legalább kétszer megjelenő időszaki lap kiadása előtt az illető törvényhatóság első tisztviselőjénél irásbeli *nyilatkozat adandó be,* melyben kiteendők a tulajdonos vagy felelős kiadó, vagy felelős szerkesztő neve, lakása és a nyomda, melyben a lap nyomatni fog. Az alispán vagy polgármester mindezt bejelenti a ministeriumnak (1894. évi 1651. sz. b. ü. r.) A bejelentés elmulasztását kihágássá minősiti az 1891. évi 414. eln. sz. b. ü. m. rendelet.

Ha a lap naponta jelenik meg, *biztositékul* huszezer, ha ritkábban jelenik meg, tizezer korona adandó *készpénzben,* vagy fekvőbirtokra kettős biztositékkal betáblázott kötelezvényben. A készpénzben letett hirlapbiztositékok elszámolása, gyümölcsöztetése, visszaszolgáltatása iránt az 1881. évi 938. számu pénzügyministeri rendelet intézkedik.[123]

Sajtóvétségért elmarasztalás esetén a pénzbüntetés a biztositékból vonatik le; ha belőle ki nem telnék, azonkivül, hogy a *szerző* együttjótállónak tekintetik, a foglalás a felelős tulajdonos, kiadó, vagy szerkesztő egyéb javaira is kiterjesztetik. A támadt hiány az elmarasztaló itélet után tiz nap alatt pótlandó, különben annak megtörténtéig a *lap nem jelenhetik meg.*

A politikai időszaki lap szétküldése idejében annak egy példánya a bejegyzett felelős személy aláirásával a helyi hatóság fejénél leteendő. E szabály ellen vétő 400 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő; a ki pedig a biztositéktételre, kiegészitésre vonatkozó kötelesség teljesitése nélkül lapot ad ki, 1000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.[124]

Midőn az elmarasztalt felelős személy fogságot szenved, az itélet kihirdetése után 3 nap alatt más felelős személyt kell bejelenteni s a lap csak annak neve alatt jelenhetik meg.

A közlések kötelezők a törvény szerint, az időszaki lapokra nézve két esetben; először, közlendő a lapban elkövetett sajtóvétség

[123] Biztositékul lekötött ingatlanok becsértékének megállapitásáról szól az 1883. évi 4971. sz. belügyministeri rendelet; a hirlapbiztositékul elfogadható értékpapirok iránt rendelkezik az 1894. évi 4187. eln. sz. belügymin. rend.

A biztositékokra vonatkoznak még az 1881. évi 2591. eln., 1893. évi 1324. eln., 1897. évi 2311. és 1899. évi 1626. eln. sz. belügymin. rendeletek.

[124] A tudományos czélu köteles példányokról az előző §-ban volt szó.

miatt marasztaló *itélet*, a lap legközelebbi számában,[125] másodszor *„a kormány, törvényhatóságok és egyéb törvényes testületek" közleményei a szokott dijért közzéteendők.*

A nyomdák és könyvárusságra a következők állanak: az ipartörvényben foglalt kellékek mellett[126] mindenki állithat nyomdát, de köteles szándékának, sajtóinak helyét, saját lakhelyét a törvényhatóság első tisztviselőjénél bejelenteni. Titkolt nyomda tartója, müszereinek elkobzásán kivül, egy évig terjedhető fogsággal és 4000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntethető.

Köteles a nyomdatulajdonos: átzsinórozott és a törvényhatóság első tisztviselője által megpecsételt könyvbe minden nyomtatvány elkészültének idejét, alakját, czimét vagy ismertetőjeleit, köteteinek, példányainak, iveinek számát bejegyezni;[127] a nyomtatványokból, ábrázolatokból két példányt a helybeli hatóságnak átadni;[128] köteles végül nevét, lakát bármely nyomtatványra kitenni, ha ezt elmulasztja vagy álnevet tesz ki, 200 koronáig terjedhető pénzbirsággal sujtandó, ha pedig az illető nyomtatvány sajtóvétséget tartalmaz, *büntársnak tekintetik.*[129]

A könyvárusságra mint iparra az 1884: XVII. t.-cz. irányadó. Könyvárusok elmarasztaló itélettel nem sujtott sajtótermékeket szabadon árulhatnak, ha azokon a nyomdatulajdonos neve rajt van.[130] A házalókereskedésről szóló s nálunk ma is jórészt hatályos 1852. évi patens szerint, irodalmi és müvészeti müvek ki volnának

[125] 200 korona büntetés terhe alatt.

[126] 1884 : XVII. t.-cz. és az 1884. évi 48,184. sz. keresk. min. rendelet, az ipartörvénynek a nyomdákra való alkalmazásáról.

Az állampolgárság a pol. lap szerkesztőjénél sem kivántatik; Austriában a cs. k. b. ü. min. 1870. évi 632. sz. rendelete szerint időszaki lapot osztrák állampolgár szerkeszthet. Ulbrich Handb. des Verw. R. II. köt. 129. lap. Horvát-Szlavonországra l. Közjogi kézikönyvemet.

[127] Ellenkezőleg cselekvőkre a kihágási büntetést az 1891. évi 414. sz. belügymin. rend. állapitja meg.

[128] Sajtórendőri köteles példányok.

[129] A nyomdatulajdonos által a nyomdatermékekről szóló kimutatás bejelentésének elmulasztása esetén követendő eljárásról szól az 1897. évi 47. sz. b. ü. min. rend.

[130] A nyomdatulajdonos nevével el nem látott sajtótermék árulása 100 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel sujtatik.

A pénzjegyekhez vagy értékpapirokhoz hasonló nyomtatványok kibocsátása, használása, terjesztése kihágás és azok elkobzandók. 1869. évi 3271. és 1874. évi 15,148. sz. belügymin. rend. A szeméremsértő nyomtatványokról szól az 1897. évi 40,003. sz. b. ü. r.

zárva a házalókereskedésből: de a patens e rendelkezése nem áll fenn, mert a visszaállitott sajtótörvény (45. §.) házalókönyvárulást is ismer és megenged rendőri felügyelet mellett; továbbá az 1867., 1731. és 1873. évi 463. sz. belügyministeri rendeletek is szabályozzák a bel- és külföldi sajtótermékek házalás utjáni terjesztését. Ezek szerint a belföldi sajtótermékek házalás utjáni árulása csak e termékek bemutatása után, az illető törvényhatóság engedélye mellett szabad, az engedély csak a törvényhatóság területére szól. Külföldi sajtótermékek házaló árulásához a belügyminister engedélye szükséges. Belügymin. rendeletek szabályozták a sajtótermékek utczai elárusitását is;[131] főszabály, hogy erre engedélyt adhat *három hónapot* meg nem haladható időre a törvényhatóság első tisztviselője; az engedélyesek nevei a rendőrhatóságnál tudtul adandók. Elárusitás előtt az illető lappéldány a hatóságnál bemutatandó.

Befejezésül megemlitendő, hogy eddig Erdélyben és Fiumében az 1852. évi osztr. sajtórendtartás volt hatályban az 1871. évi 1498. sz. igazságügymin. rendelet által eszközölt módositásokkal; a polgárositott határőrvidéken pedig az 1862. évi osztr. sajtórendszabályzat, de mindezek az uj bünvádi perrend hatályba léptével megszüntek és helyükbe az 1848: XVIII. t.-cz. lépett.[132]

A vallásügyi közigazgatás.

A szellemerkölcsi és kedélyélettel elválhatatlan összefüggésben áll a hit, a vallás. Ép ennélfogva legtermészetesebb, ha a vallásnak közügyéről, a vallásnak nyilvánjogáról a szellemi élet igazgatási jogának körében szólunk. Megjegyezni kivánjuk azon-

[131] 1867. évi 1731., 1873. évi 463, eln. az 1897. évi 1608., 1902. évi 11,287. és főleg az 1905. évi 71,770., az 1905. évi 106,647. számuak.

[132] A szellemi élet előhaladásának lényeges szüksége, a szellemi és művészeti productumok többszörözésére és forgalmi értékesitésére irányuló *szerzői jog biztositására,* törvény, illetve nemzetközi szerződések által. Nálunk az 1884 : XVI. t.-cz. szabályozta a szerzői vagy szellemi tulajdonjogot s annak védelmére számos nemzetközi szerződés is köttetett. A szerzői jog hatósági védelme a rendes biróságok hatáskörébe vág. A szorosan vett közigazgatásnak a szerzői jog peres kérdéseiben véleményező szakbizottságok körül van teendője. Ily bizottság Budapesten és Zágrábban alkotandó, irókból, művészekből, könyvkereskedőkből, nyomdászokból s más alkalmas férfiakból. Elnökeit és tagjait 6 évente az igazs. minister nevezi ki. Az ügyrendet az 1897. évi 10,847. sz. ig. min. rend. állapitja meg.

ban, hogy a vallásügyi közigazgatás tárgyalásánál csak a legszorosabb értelemben vett állami jogot és igazgatást tartjuk szem előtt és semmiképen nem kivánjuk a közigazgatási jog studiumába beolvasztani, az *egyházjognak* legfőbb részét, az egyházak belső szervezetének, alkotmányának és igazgatásának jogát, noha nem kétséges, hogy az egyházi belső szervezet és autonom igazgatás is, annyiban az állami életszervezet és müködés kiegészitő részei, a mennyiben közvetlen állami érdekü ügyekben, minő pl. a közoktatás, az egyházak állami átruházás, elismerés folytán közhatósági testületek jellegével is müködhetnek.

A modern doctrina szerint a vallás és lelkiismeret szabadságát respectáló államban, az államhatalom müködésének a hitélet és az egyházak körül a következőkre kell szoritkoznia: *a*) a vallás-erkölcsi általános (nem egyes felekezeti) kivánalmaknak az állam intézményeiben való kimélésére, esetleg érvényre juttatására; *b*) az egyházak autonom müködésének, egyházi organumok jogszerü eljárásának közhatósági megvédelmezésére; *c*) az egyházak *összes müködésének* felügyelésére, a végből, hogy azok önálló joghatóságukat ugy saját hiveik jogainak, mint a rajtuk kivül álló egyesek, testületek és főleg az államszervek jogkörének sérelmére túl ne lépjék, annak keretében az állam biztositotta szabadságoknak és jogintézményeknek rovására ne munkálkodjanak; *d*) az egyházaknak a szükség szerint, lehetőleg egyenlékeny moralis és anyagi támogatására a társadalmi, állami rend fenntartására és a közmivelődésre gyakorlott jótékony befolyásuk czimén.

Ezen postulatumokon túlmenőleg a valóságban azt találjuk, hogy positiv befolyást, beavatkozást gyakorolnak egyes államok a felekezetek szervezetének, tevékenységének meghatározásába, egyesekre vagy testületekre (községek) terheket, *kényszerkötelességeket*, háritanak az egyházak érdekében; beleszólást igényelnek az egyházi fegyelem, egyházi vagyonkezelés ügyeibe, szóval sem a felekezetszabadság, sem az állam és egyház elválasztásának principiumát teljes ridegséggel nem követik. Ezen államok sorába tartozik hazánk is, hol főleg a római katholikus egyházszervezetben az állami (királyi) hatalom előkelő positiv befolyást gyakorol, — de viszonosan az egyház magas hatóságai nem közönséges, államdalmi functiókat teljesitenek; és hol a nagy történelmi egyházaknak különleges jogi helyzete jórészt ma is fennáll.

167. §. A vallás szabad gyakorlása hazánkban.

Az 1895: XLIII. t.-czikk[138] törvénybe iktatta azon nagy elvet, mely szerint szabad legyen mindenkinek hinni azt, a mit akar, de tenni csak azt, a mi az állam jogrendjével összefér. Szabadon vallhat és követhet mindenki *bármely* hitet vagy vallást és azt az ország törvényeinek, valamint a közerkölcsiség kivánalmainak korlátai között *külsőkép is kifejezheti és gyakorolhatja.* Senkit sem szabad törvényt és közerkölcsiséget nem sértő *vallási szertartás gyakorlásában* akadályozni, vagy hitével nem egyező vallási cselekmény teljesitésére *kényszeriteni.*

A polgári és politikai jogok gyakorlására való képesség a hitvallástól teljesen független, de viszont hite vagy egyházi szabályai senkit sem menthetnek föl törvényen alapuló kötelesség teljesitésétől.

Egyházi fenyiték senki ellen nem alkalmazható azért, mivel az illető törvényben rendelt valamely kötelességét teljesitette vagy törvényben tiltott valamely cselekvést nem vitt végbe, vagy mivel törvény által engedett polgári jogait szabadon gyakorolta.

A hazában tartózkodó *idegenek* is tarthatnak saját hitelveik szerint nyilvános közös istentiszteletet, a mennyiben az fennálló *törvénybe, állami érdekbe* vagy a *közerkölcsiségbe* nem ütközik és az illető rendőrhatóságnál előre bejelentetik.

Az exterritoriális személyek házi isteni tiszteletre nézve a nemzetközi jog marad irányadó.

168. §. Bevett és elismert vallásfelekezetek.

A vallásszabadságnak nem követelménye és következménye az, hogy a felekezetté alakulás jogi feltételeit az álladalom teljesen egyformán szabályozza, valamint az sem, hogy a különböző felekezeteknek az államhoz és egymáshoz való viszonya egyenlően állapittassék meg. Azért nem szolgál az a lelkiismereti szabadság rovására, ha a magyar állam legujabb, u. n. egyházpolitikai tör-

[138] A végrehajtási 1896. évi eln. sz. a. kelt vallásmin. rendelet szerint a bevett keresztény egyházakra ezentul is alkalmazandók az 1868: LIII. t.-cz. hatályban levő összes határozmányai: a bevett izraelitákra azon törvény 1—8., 13—15., 18—21. és 23. §§., az elismerendő felekezetekre azon törvény 1—8., 13—15., 18—21. §§., a felekezeteken kivülliekre azon törvény 1—5., 7., 13. és 15. §§. Ugyane rendelet a gyermek vallása iránti megegyezés és gyámhatósági jóváhagyással való áttérés alakszerűségét részletesen szabályozza. — Az 1895. évi XLIII. t.-czikket Fiuméban életbeléptette az 1875. évi 4075. sz. vallásministeri rendeletet.

vényhozása is fenntart számos *különbséget* a történelmileg és jelenleg is hazánk életében rendkivüli politikai és közmüvelődési tényezőkként szereplő egyházak és az 1895: XLIII. t.-czikk alapján jövőben alakulandó, illetve elismerendő egyházak között. Ez utóbbiak jogi helyzete a most emlitett törvény II. fejezetében lőn megállapitva, mig a latin, görög és örmény szertartásu katholikus, az evangélikus református, az ágostai evangélikus, görög-keleti szerb és román, az unitárius és izraelita egyházakra vonatkozólag a régebbi törvények és jogszabályok fenntartattak. Az elősorolt *bevett keresztény felekezetekre*[134] nézve az 1848: XX. t.-czikk 2. §-a és 1868: LIII. t.-cz. szerint a „tökéletes egyenlőség és viszonosság áll fenn".

Az 1895: XLII. t.-cz., mely a zsidó felekezetet törvényesen *bevettnek* nyilvánitotta, ezen egyenlőséget és viszonosságot e felekezetre is kiterjeszté (az alább megjelölt kivétellel). A bevett vallásfelekezetek általában alávetvék az állami főhatalom felügyeletének szervezkedésük- és összes müködésükben; mindenkinek van jogi személyisége és teljes *vagyonszerzési képessége;* mindeniknek van *nyilvános* iskolák fenntartására és állitására vonatkozó joga, mely iskolákba már az 1848: XX. t.-czikk 4. §-a szerint minden más (bevett) felekezetüek is járhatnak; mindeniknek van joga arra, hogy vallási és iskolai nevelési *ügyeinek terhei fedezése végett törvények, egyházalkotmányi szabványok és régi gyakorlat szerint hiveinek anyagi hozzájárulását igénybe vegye, különösen u. n. egyházi adókat vethessen ki.* Ez egyházi adók érvényesitését, illetve behajtását közigazgatási uton eszközölheti.[135] Minden bevett fele-

[134] A bevett egyházak jogállásának legfontosabb törvényei az 1608. k. u. I., 1647: V., 1791: XXVI., 1844: III., 1848: XX., 1867: XVII., 1868: IX., 1868: LIII., 1894: XXXII., 1895: XLII. és 1895: XLIII. t.-czikkek. Külön emlitendő az Erdélyre nézve érvényes Approb. Constit. P. I. Art. II., mely recepta religiónak nyilvánitá a róm. kath., evangélikus református, ágostai evang. és unitárius felekezeteket, melyeknek *„juxta Constitutiones regni"* szabad gyakorlatot biztositott. Alapjelentőségü még a görög-keleti felekezetekre a törvényhozásunk által nyiltan elismert 1690. aug. 30-án és 1691. aug. 31-én kiadott kir. privilegium és az 1770. évi „Declaratorium Illyricum" nevezetü kir. rendelet. A *kegyurasságra* vonatkozó törvényeket és rendeleteket l. Dárday közig. törvtár. III. köt. 1—50. l.

[135] A hitközségi adók jogossága felett határozni csakis a közig. hatóság bir hatáskörrel, ily természetü ügy még akkor sem tartozik a polg. biróság hatáskörébe, ha nem tesznek ez ellen a felek kifogást. Kir. Curia 1892. évi 8754. sz. hat. Protestans hitfelekezetek hitközs. adóik iránti vitákban függet-

kezet egyházi joga *értelmében disciplinaris hatóságot gyakorol egyházi és iskolai szervei, valamint hivei felett.* Mely esetekben köteles fegyelmi határozatairól értesiteni az államkormányt, illetve annak megerősitését kikérni, a törvények és az illető egyházjogok szabják meg. Minden bevett felekezet jogosult jogszerü autonom határozatainak *kényszerrel leendő foganatositása végett az illetékes közhatóságoknak segedelmét igénybevenni.* E segedelem a fegyelmi határozatok végrehajtására is vonatkozik.

A bevett vallásfelekezetekhez tartozó katonáknak saját vallású tábori lelkészekkel való ellátása iránt a kormány rendelkezni köteles (1848: XX. t.-cz. 5. §.). A hadseregnél s állami *közintézetekben,* ugyszintén a polgári s katonai kórházakban, minden bevett vallásfelekezet tagjai saját egyházuk lelkészei által részesitendők a vallásos tanitásban és minden lelkészi szolgálatban.[126] El-

lenül intézkednek. 1892. évi 15,869. vall. min. hat. A canonica visitation alapuló követelések érvényesitése közig. útra tartozik. Curia 1889. évi 2180. sz. hat. A róm. kath. egyház kegyuri igényei és a párbérre vonatkozólag alább.

A *bevett* hitfelekezetekre vonatkozik azon *kötelezettsége a különböző* felekezét által lakott *községeknek,* mely szerint ezek, ha egyházi vagy felekezeti iskolai czélra segélyt adnak, e segélyben, az ott levő felekezetek mindnyáján igazságos arányban részesitendők. Ez arányra nézve csakis a különböző felekezetek hiveinek vagy tanköteleseinek száma veendő alapul. 1887. évi 41.152. sz. közokt. min. hat. Igy itélt a közig. biróság is. 1898. évi 1898. sz. hat.

A törvényh. bizottság azon határozata, mely a különböző hitfelekezeteknek az 1868: LIII. t-cz. szerinti arányos segélyezéséről intézkedik, a *közig. biróságnál panaszolható.*

A községtől való segélyezést a hitfelekezetek csak egészükben, de nem azoknak netán külön vált egyes csoportjai (izraelitáknál) igényelhetik. A köz igazg. biróság nem avatkozhatik abba, hogy az egész hitfelekezetnek nyujtott segély a felekezeten belüli külön csoportok (hitközségek) között hogyan osztassék fel. (Közig. bir. 1903. évi 527. sz.)

[126] A katonai és honvéds. szolgálati szabályzatok rendelkeznek a katonaságnak vallásosságban megtartása iránt. A közös haderő tengeri és szárazföldi részében, épp ugy mint a honvédségben, annak intézeteiben való vallásos oktatás, illetve ellátás czéljából van szervezve a katonai lelkészi kar, mely a civil clerusban egészül ki. Háboru esetén a véderő kötelékéhez tartozó s a póttartalék nyilvántartásában levő tartalékos katonai lelkészek (segédlelkészek) lelkészi functióra, az egész véderő számára igénybevehetők. A róm. kath. katonai lelkészi kar élén áll az apostoli tábori vicarius, püspöki jurisdictióval, ki egyuttal katonai lelkészi ügyekben a közös hadügyminister organuma. A hadterületi parancsnokságok mellett — mint ezeknek is — szakorganumai rendszeresitvék a római kath., azután a szükség szerint más felekezetü lelkészek (Mil. Pfarrer); népesebb hadintézetekben és helyőrségekben rendszeresitvék róm. kath. curatusok és segédlelkészek és a szükséghez képest más felekezetü segéd-

ismert felekezetek *jogositvák* ily részesitésről maguk gondoskodni (1895: XLII. t.-cz. 21. §.)

Minden bevett hitfelekezetnek[137] *kizárólagos jogát képezi* uj egyházi gyülekezetek alakitása, leányegyházaknak anyaegyházakká vagy viszont átalakitása.

Bármely bevett vallásfelekezethez tartozó oly hitsorsosok, *a kik külön egyházközösséget nem képeznek, kötelesek* csatlakozni a saját vallásfelekezetükhöz tartozó s hozzájuk legközelebb eső oly önálló egyházközséghez, mely a *magyar* állam területén létezik.[138]

A bevett — *keresztény* — felekezetek tagjai temetőkben vegyesen és akadálytalanul temetkezhetnek.[139]

Az 1848: XX. t.-cz. 3. §-a azon rendelkezést tartalmazza, hogy minden bevett vallásfelekezet *egyházi és iskolai szükségletei államilag fedeztessenek* és megbizza a ministeriumot, hogy ily irányban, az illető felekezetek meghallgatása után, törvényjavaslatot terjeszszen elő. Gyakorlati érvényre ez elv annyiban jut, hogy egyes bevett felekezetek egyházi és iskolai czélokra a költségvetésileg meghatározott összegen belül segélyeztetnek, illetőleg a lelkészi és tanitói javadalmak kiegészitéséhez az állam járul. (l. alább.)

Azon szabály, hogy ünnepnapon az illető templom közelében, továbbá körmenetek alkalmával az illető téren, utczákon mindaz mellőzendő, a mi a szertartást zavarja,[140] az elismerendő felekezetekre is hatályos, ugyancsak a bevett felekezetek *rendőri, illetve büntetőjogi* védelme egyenlő a csak elismert felekezetével.[141] Az

lelkészek is. Kiváló monographiát irt a katonai lelkészetről dr. Melichár Kálmán bpesti egyetemi tanár. Budapest, 1899.

A polgári közintézeteknél, főleg nagyobb szabadságvesztési intézetekben, külön lelkészek alkalmaztatnak. Az elemi és alsófoku szak-, valamint a középtanodákban a vallástanitás kötelező.

Azonkivül az állam egyes törvényeiben pl. a cselédtörvényben, az ipartörvényben gondoskodva van, hogy a szolgálatban levő személyeknek istentiszteletben részesedésére idő engedtessék.

[137] Az 1895: XLII. t.-cz. a zsidókra az 1868: LIII. t.-cz. ezen rendelkezését nem terjeszti ki.

[138] Kiterjesztve az elismerendő felekezetekre is. 1895: XLIII. t.-cz. 21. §.

[139] Elismerendő felekezetek külön temetőt tarthatnak és a *községi* temetőkbe is temetkezhetnek. Jogtalan akadályozása a *temetkezéseknek* kihágás az 1879: XI. t.-cz. 53. §-a szerint.

[140] 1868: LIII. t.-cz. 19. és 1895: XLIII. t.-cz.

[141] A bevett felekezetek hatályosabb védelmet nem nyernek, igy: az 1878 : V. t.-cz. 190—192. §§. általán az állam által elismert felekezetekről, azok

1868: LIII. t.-cz. azon rendelkezése, hogy vasárnap minden nyilváros és nem elkerülhetetlenül szükséges munka felfüggesztendő, tekintet nélkül felekezetére, mindenkinek szól. [142]

Elismert felekezetek.

A hitfelekezetek második kategoriáját az elismert felekezetek képezik, melyek az *1895. évi XLIII. t.-cz. szerint alakulnak és működnek*. A bevett és elismert felekezeteken kivül álló egyeseket ismer ugyan a törvény, de nem ismeri el azokat, ha egyesülnének is, felekezetekül felekezeti jogokra képes corporatiókul.

Azon állampolgárok, kik törvényesen elismert felekezetté akarnak alakulni, tartoznak: a) *legalább egy egyházközség felállitását és fenntartását, továbbá a felekezetükhöz tartozó gyermekeik iskolai hitoktatását biztositani; a hitéletre vonatkozó összes rendelkezéseket magában foglaló szervezeti szabályzatot jóváhagyás végett a vallásügyi ministernek bemutatni.*[143] Ha e kellékeknek elég tétetik és ha az alakulni kivánó felekezet nem *állam- vagy nemzetellenes irányzatu, a jóváhagyást a minister csak akkor tagadhatja meg, ha a hitelvek, tanok, istentisztelet és egyéb szertartás vagy a szervezet* a) *törvényekkel vagy a közerkölcsiséggel ellenkeznének*

lelkészeiről, szertartásairól beszélnek, midőn a vallás elleni vétségeket meghatározzák; ugyanigy a kihágási törvény 51—53. §§. is.

[142] Megszegése kihágás az 1879 : XL. t.-cz. 52. §. szerint. Az ipari munka vasárnapi szünetéről l. az iparügynél.

Egyházközségek egyházi felsőségeik joga sérelme nélkül egyházi ügyeik intézésének nyelvét tetszés szerint határozzák meg. A felsőbb egyházi testületek és hatóságok, testületek, tanácskozási, jegyzőkönyvi, ügyviteli nyelvüket, az egyházközségekkel való érintkezés nyelvét önmaguk állapitják meg, de ha ez nem magyar, az állami felügyelet szempontjából a jegyzőkönyvek magyar hiteles forditásban szintén felterjesztendők. Ha különböző egyházak érintkeznek, vagy az állam nyelvét vagy azon egyházét használhatják, melylyel érintkeznek. Az egyházi felsőbb hatóságok a kormányhoz intézett beadványaikban ügyviteli vagy jegyzőkönyvi nyelvüket s hasábosan a magyart, törvényhatóságokhoz intézett beadványaikban a magyart vagy azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét használhatják; az egyházközségek pedig mindezen hivatalos érintkezéseikben a magyart, vagy saját ügykezelési nyelvüket, nem saját törvényhatóságukkal való érintkezésben pedig a magyart vagy ennek jegyzőkönyvi nyelvét használhatják. (L. 1868 : XLIV. t.-czikket.)

*) A baptista felekezet törvényes *elismeréséről* szól az 1905. évi 77,092. sz. vall. min. rend.

[143] E szabályzatnak különösen tartalmaznia kell a hitelvi, erkölcsi tanokra, istenitiszteletre, tisztviselők és más alkalmazottak felett gyakorlandó fegyelemre vonatkozó rendelkezéseket.

b) *más létező bevett vagy elismert felekezetek valamelyikével azonosak lennének, vagy attól csupán az istenitisztelet vagy egyházkormányzat nyelvét illetőleg különböznének;* c) *ha az alakulni kivánó felekezet elnevezése faji vagy nemzetiségi jelleggel birna, vagy a már bevett vagy* elismert felekezeteket sértené.

A szervezeti szabályzat jóváhagyása után megalakult felekezet az állam *védelme és főfelügyelete alatt álló nyilvános vallási testület, s mint ilyen, szabadon gyakorolhatja a nyilvános, közös istentisztelet jogát; önkormányzati joggal bir vallási és egyházi ügyekben és különösen maga kezelheti egyházi, oktatási, nevelési vagy jótékonysági alapitványait; egyházi szükségletei fedezésére vagyont szerezhet és e célból igénybeveheti hivei anyagi hozzájárulását; a szervezeti vagy egyházközségi szabályokban meghatározott módon hiveire egyházi adót és egyéb szolgáltatásokat vethet ki, melyek azonban csak a törvény rendes utján érvényesithetők; hatóságai által gyakorolja hivei felett az egyházi fegyelmet, azonban fegyelmi büntetésül nem állapitható meg elzárás, pénzbirság vagy testi büntetés.* Az elismert vallási felekezetnek *ingatlan vagyon szerzési képessége korlátozva van, imaházul, oktatási, nevelési, jótékonysági intézetül, egyházi vagy intézeti alkalmazottjai számára lakházul használandó épületekre és az ezekhez, valamint temetőkül szükséges területekre.* Az ingatlan szerzésről szóló okirat az ingatlan rendeltetésének igazolása mellett, bemutatandó a törvényhatóság első tisztviselőjének, ki azt, ha a szerzési képesség korlátai megtartvák, bemutatási záradékkal látja el; megtagadó határozata ellen a *közigazgatási birósághoz fordulhatni.* Az ingatlan tulajdonának telekkönyvi bekebelezése csak a bemutatási záradékkal ellátott okirat alapján történhetik.

Az iskolák, óvodák, gyermekmenházak tekintetében az elismert hitfelekezet oly jogokat gyakorol és oly jogállással bir, mint az oly intézeteket fenntartó *társulat* az iskolai és óvodai törvények értelmében.

Az elismert hitfelekezet *egyházközségeinek* alakitása, a szervezeti és helyi szabályok bemutatása mellett a törvényhatóság első tisztviselőjénél bejelentendő. Az egyházközség tagja mindazon hitfelekezeti tag, ki az egyházközség területén lakik. Az egyházközségben elöljáróság szervezendő, mely a tagok nyilvántartásáról gondoskodni köteles. Lelkész és hitközségi elöljáró csak az lehet, *ki magyar honos,* polgári és politikai jogai birtokában van, kinek *erkölcsi és honpolgári magatartása kifogás alá nem esik* és a ki

képesitését Magyarországon nyerte. A lelkészül vagy elöljáróul kiszemelt egyén bejelentendő a törvényhatóság első tisztviselőjének, ki ellenvetéseit az alkalmazásra jogosultakkal közli; az ellenvetések ellen a felekezet a vallásministerhez felebbezhet; ha azonban felebbezés nem történt, vagy a minister az ellenvetéseket helyénvalóknak találja, az illető egyén nem alkalmazandó. Ha a lelkész vagy elöljáró időközben honosságát elveszti, vagy nyereségvágyból származó, közerkölcsbe ütköző vagy közbotrányt okozó büntetendő cselekmény miatt elitéltetik, a vallásügyminister *rendeletére* elmozditandó. Ha a lelkész vagy hitközségi elöljáró az állam érdekeire veszélyesnek látszó államellenes magatartást követ, a vallásügyi minister annak elmozditását követelheti, a mi, ha meg nem történnék, a minister az *illető hitközséget feloszlathatja.*

Több hitközségből álló és szervezetileg összefoglalt egységes felekezet köteles oly *felsőbb előljáróságot* szervezni, mely a felekezetet a polgári hatósággal szemben képviseli. E felsőbbség tagjai megerősités végett a vallásügyi ministernek bejelentendők, ki a megerősitést oly okokból tagadhatja meg, minők miatt a hitközségi előljárókul kiszemelt egyének kifogásolhatók.

Külföldi[14] hatóság vagy egyén az elismert felekezet egyházi feje, védura nem lehet, ilyentől vagy külföldi társulattól semminemü egyházi függésben nem állhat.

Az elismert egyház közgyülései csak nyilvánosak lehetnek, azokon csak az egyház vagyoni, oktatási, jótékonysági s általán a valláserkölcsi élethez tartozó ügyei tárgyalhatók és jegyzőkönyvek vezetendők, melyek a vallásügyi ministernek vagy az általa kijelölt polgári hatóságnak esetről-esetre bemutatandók.

A vallásügyminister az elismert felekezetek vagyonára, alapitványaira s különösen arra felügyel, hogy azok veszendőbe ne menjenek, a szabályok, illetve az alapitó akarata szerint kezeltessenek s használtassanak föl; őrködik a minister a felett is, hogy az elismert felekezet a törvény s a jóváhagyott szervezeti szabályzatba megállapitott hatáskörben maradjon.

A szervezeti szabály minden módositásához a vallásügyi ministernek jóváhagyása kell; ha a módositások a törvénynek meg nem felelnek, vagy ha az egyházi *„határozatok“, ima vagy tankönyvek* olyat tartalmaznának, a mi a felekezetek tagjainak a honpolgári kötelesség teljesitését tiltaná, vagy törvényben tiltott cse-

[14] „A magyar állam kötelékén kivül való.“

lekményt rendelne, a vallásügyi minister által az elismert felekezetté nyilvántartás haladék nélkül *visszavonandó.*[145]

169. §. Kilépés a bevett vagy elismert hitfelekezetből.

Bármely felekezetből kiléphetni a törvényben meghatározott feltételek mellett, a mikor is a kilépőre az elhagyott egyházi elvei semmikép sem kötelezők. Kilépni annak szabad, ki már 18-ik évét betölté, férjes nőknek pedig e kor előtt is; de szükséges, hogy a kilépni szándékozó e szándékát önmaga által választott két tanu jelenlétében saját egyházközségének lelkésze előtt kinyilatkoztassa, s ezen első nyilatkozattól számitott 14 nap után és legfölebb 30 nap eltelte előtt, ugyanazon vagy más két általa választott tanu s az említett lelkész előtt kijelentse, hogy kilépési szándéka mellett maradt.[146] A kilépni akaró a lelkésztől mindkét izben bélyegmentes bizonyitványt köteles kérni nyilatkozata felől, a mit, ha a lelkész megtagadna, a két tanu állithat ki.[147]

Ezen bizonyitványok az illetékes elsőfoku közigazgatási hatóságnál bemutatandók, mely erről az elhagyott egyház illetékes lelkészét vagy elöljáróját, a mennyiben pedig az illető más felekezetbe belépni akar, azon felekezet lelkészét vagy elöljáróságát is *értesiti.*[148]

A kilépett köteles *kilépése idejéig esedékes tartozásait volt egyházának megfizetni és a mig valamely bevett vagy elismert felekezetbe be nem lép, köteles a kilépés idejét követő ötödik naptári év végéig esedékes rendes egyházi járulékokat is azon egyháznak, melyből kilépett, megfizetni, de ezen öt év alatt sem terhelhető nagyobb járulékokkal, mint a kilépés évében tartozott fizetni.* A mennyiben a kilépett az 1868 : XXXVIII. t.-czikkben meghatározott (5%-os) iskolai, és az 1891 : XV. t.-czikkben meghatározott

[145] Ha itt tartózkodó külföldiek saját hitük szerinti nyilvános istenitiszteletek végett *állandó* természetű lelkészi állást tartanak, az alkalmazott egyén a törvényhatóság első tisztviselőjének *bejelentendő.*

[146] Elismert felekezeteknél a bejelentés a lelkész *vagy hitközségi elöljáró előtt is* tehető. 1895 : XLIII. t.-cz. 21. §.

[147] E nyilatkozatok kiállitásáról szól az 1898. évi 78,735. sz. cultusmin. rendelet.

[148] Ily értesités nélküli felvétele valakinek bármely bevett vagy elismert felekezetbe, vallás elleni kihágás, mely az 1879 : XL. t.-cz. 51. §-a értelmében büntetendő.

A felekezetnélküliek száma nyilvántartandó a törvényhtg. által. 1897. évi 73,101. ex 1896. vall. min. rend.

(3%-os) óvodai pótadóval nem volna megterhelhető a polgári község részéről azért, mert a község óvodát vagy iskolát nem tart, iskolai és óvodai pótadót nem vet ki, köteles az általa elhagyott felekezet iskolai vagy óvodai czéljaira előbb fizetett összeget a községi pénztárba évente befizetni, mely összeget a község első sorban az általa fenntartott vagy segélyezett, másodsorban egyéb a községben levő népiskola, óvoda vagy menház czéljaira forditja.

Köteles végre a kilépett az elhagyott felekezeti iskolai vagy egyházi czéljaira fizetett, illetőleg elvállalt rendkivüli egyszersmindenkorra vagy időre szóló járulékokat oly időtartamra és oly összeg erejéig, meddig azokat elvállalta, szintén a polgári község pénztárába befizetni, melyek aztán az elhagyott felekezet részére kiszolgáltatandók. Ugy ezen, mint az előző pontban megjelölt járulékok, ha a kilépett szegényebb lesz, arányosan mérsékelhetők. A mérséklés, valamint a járulékok összegének, értékének megállapitása elsőfokban a városi tanács, kis- és nagyközségekben a főszolgabiró feladata, kiknek határozata ellen a törvh. közigazgatási bizottsághoz, ennek határozata ellen *a közigazgatási birósághoz fordulhatni.*

170. §. A gyermekek vallásáról.

A mig a 18. éven felülieknek jogában áll felekezeten kivül állani, addig e koron aluli gyermekekre az egyházpolitikai reformtörvényhozás is fenntartá azon tételt, hogy *a gyermekek vallásfelekezethez tartoznak, bevett vagy elismert vallásban nevelendők, akkor is, ha a szülők ily felekezeteknek nem hivei, továbbá, hogy a gyermekek vallásos nevelését sem a szülők bármelyikének halála, sem a házasság felbontása nem változtathatja meg és végül, hogy a „per subsequens matrimonium" törvényesitett gyermekek vallásos nevelésük tekintetében a törvényes születésükkel egyenlő szabályok alatt vannak.*[149]

A lelenczek s általán oly gyermekek, kiknek szülője nem tudatik, a felfogadó vallását követik, ha a felfogadó egyik bevett vagy elismert felekezethez sem tartozik, jogositva van megállapitani a lelencz által követendő bevett vagy elismert hitfelekezetet, ha ezt a gyermek tanköteles korba lépéseig nem teszi, arra a gyámhatóság jogosult. Ha a felfogadó lelenczház és az valamely felekezeté, a lelencz ezen felekezet hive lesz. Ha a fenti esetek egyike sem forog

[149] 1895 : XLIII. 30. §., 1894 : XXXII. 8. §.

fenn, a lelencz azon bevett vagy elismert felekezet tagja lesz, melynek hivei a találás helyén többségben vannak.

A vegyes, illetve egészen vagy egyrészről felekezetnélküli egyének közötti házasságból származó gyermekek vallására a következő szabályok állanak:

A különböző bevett vagy elismert felekezetekhez tartozó házasulók, valamint azok is, kik mindketten, vagy egyikük kivül állanak a bevett vagy elismert felekezeteken, a *házasság megkötése* előtt s egyszersmindenkorra megegyezhetnek arra nézve, hogy gyermekeik valamilyen az általuk megjelölendő bevett, vagy elismert vallást kövessék. Az ily megegyezés csak akkor érvényes, ha a kir. közjegyző, járásbiró, polgármester vagy főszolgabiró előtt, a megállapitott alakszerüségek mellett köttetik.[150] Ily megegyezés hiányában, ha a szülők mindketteje bevett vagy elismert felekezet tagja, a gyermekek szülőik vallását *nemük* szerint követik; a bevett vagy elismert felekezethez nem tartozó szülő pedig jogosult megállapitani, hogy a nembeli gyermekek a bevett vagy elismert vallások melyikében nevelendők. Ha az illető szülő a gyermek tanköteles koráig nem határoz, a másik szülő pedig valamely bevett vagy elismert felekezet hive, ugy az összes gyermekek ezen szülő felekezetéhez fognak tartozni. Ha az előlemlitett megegyezés nem történt és mindkét szülő bevett vagy elismert felekezeten kivül áll, akkor az szülő helyett, ki a saját nembeli gyermekei vallása felől azok tanköteles koráig nem határoz, a gyámhatóság, a rokonok meghallgatásával, határozza meg azon bevett vagy elismert felekezetet, melyhez azon gyermekek tartozni fognak.

A házasság előtt megkötött megegyezés csak azon esetben változtatható meg, ha a különböző vallásu felek közül egyik a másiknak vallására áttér, oly házastársaknál pedig, kik mindketten, vagy kiknek egyike felekezeten kivül, ha egyik, illetve mindkettő be-

[150] A közjegyző előtti alakszerüség az, hogy a megegyezés közokiratba foglaltassék (1894 : XXXII. t.-cz. 1. §.), a többi elősorolt hatóságok előtti alakszerüségeket pedig, valamint a megegyezések, azok későbbi megváltoztatásának anyakönyvi nyilvántartását az 1894 : XXXII. t.-cz. felhatalmazása alapján kibocsátott 1895. évi 1674. eln. számu vallásügyi ministeri rendelet szabályozza.

Ugyane rendelet tartalmazza a gyámhatósági beleegyezés mellett az 1894 : XXXII. t.-cz. szerint történhető áttéréseknél követendő eljárás szabályait is.

A római és gör. kath. és örmény kath. közötti házasságból származott gyermekek vallásáról szól az 1898. évi 13,831. sz. b. ü. rend.

lép bevett vagy elismert felekezetbe, ugy, *hogy házasságuk egy vallásuvá* lesz.

A megegyezés ilyenkor a megkötési alakiságok megfelelő magatartásával olykép változtatható meg, hogy a már egyvallásu házasságban születendő és a már előbb született, de 7-ik évüket el nem ért összes gyermekek a szülők közös vallását kövessék. A 7-ik évet túlhaladott, de még 18. évüket el nem ért gyermekek, férjhez nem ment leányok a rendes áttérési formák megtartása és a *gyámhatóság beleegyezése* mellett áttérhetnek a szülőknek közös vallására.

Ha oly szülők lesznek egyvallásuakká, kiknek egyike vagy mindketteje előbb felekezeten kivüli volt, az általa (általuk) illetve gyámhatóság által történt vallás megállapitástól és azon szabálytól is, hogy ha a felekezeten kivül álló házastárs megállapitási jogával nem él, a nemebeli gyermekek a bevett vagy elismert felekezethez tartozó másik szülő vallását követik, *eltérésnek* van helye és pedig *szintén oly módon,* hogy a születendő és a már előbb született, de a 7-ik évet el nem ért, összes gyermekek követik a szülők közös vallását; a 7 éven felüli, de 18 éven aluli gyermekek pedig gyámhatósági beleegyezés mellett a szülők vallására áttérhetnek.

Ha oly házasság valik egyvallásuvá, melyet különböző bevett vagy elismert felekezetüek kötöttek és pedig a házasságot *megelőző megegyezés nélkül,* eltérés van engedve azon szabály alól, hogy ily vegyes házasságból származók *nemük szerint* szülőik vallását követik. Az eltérés *szintén oly értelemben* foglal helyet, hogy a születendő és a már született, de 7 éven aluli gyermekek mindnyájan szülőik közös vallását követik, a 7 éven felül, de 18 éven alul levők pedig gyámhatósági beleegyezéssel a szülők vallására áttérhetnek.

A törvénytelen gyermek anyja vallását követi, ha ez valamely bevett vagy elismert valláson van; s ha az ily anya áttér más bevett vagy elismert felekezetbe, 7 éven aluli törvénytelen gyermekei követik uj vallásába. Ha a törvénytelen anya felekezeten kivüli, ugy joga van megállapitani, hogy gyermekei mely bevett vagy elismert hitfelekezethez tartozzanak, ha ezt a gyermek tanköteles koráig nem tenné, helyette a megállapitást a gyámhatóság eszközli.

A 7-ik évüket még be nem töltött, per rescriptum principis törvényesitett vagy az atya által elismert törvénytelen fiugyermekek, az atyának a törvényesitést vagy elismerést követő hat hó alatt történő kivánatára, az atya vallását követik, ha az bevett vagy elismert vallás. A kivánat kijelentés alakszerüségei — és annak

nyilvántartása az anyakönyvben — olyanok, a minők a gyermekek vallását tárgyazó s a házasságot megelőző megegyezésre előszabvák.

Téritvények, szerződések és bármely rendelkezések, *melyek a gyermekek vallására nézve a törvény előadott szabályaitól eltérőleg intézkednek, érvénytelenek, joghatály nélküliek.*

Az 1894: XXXII. és 1895: XLIII. t.-czikkek hatálybalépte előtt kötött házasságokból származó gyermekek vallására, a házasságkötéskor hatályban volt törvények szabályai alkalmazandók.[151]

171. §. Néhány szó a bevett hitfelekezetek jogállásáról.

Hogy az egyes bevett vallásfelekezeteknek az állami hatalomhoz való eltérő állásáról vázlatos képet adjunk, néhány jellemzetes jogtételt kell azokról egyenkint megemlitenünk.

a) A római és gör. kath. egyház.

Ez a két hitfelekezet az, a mely legszorosabb kapcsolatban van az állami hatalommal, melynek főkép szervezésére és vagyonkezelésére *az messzemenő positiv irányu befolyást gyakorol.* A hármaskönyv I. R. XI. czime szerint, a pápa ez országban az egyházi javadalmak adományozására semmi hatalmat a megerősitésen kivül nem gyakorol. Négy okból: 1. mert királyaink az összes érsekségek, püspökségek, apátságok alapitói lévén, az alapitás által megszerezték a kinevezési, választási, adományozási jogot; 2. mert a magyarok Szent István király intézkedései (apostoloskodása) által tértek a keresztény hitre; 3. mert több mint ötszáz éven keresztül e jogot királyaink háboritatlanul gyakorolták (elbirtoklás); 4. mert e joguk az egyetemes zsinat (konstanczi) által is megerősittetett. A „jus supremae patronatus" alapján, melyről itt szó van, az alkotmányos magyar államfő kinevez valóságos és czimzetes érsekeket, püspököket, kanonokat, világi és szerzetes apátokat,[152] prépostokat, Országos törvények rendelik, hogy a király csak canonszerü kellékekkel biró, a hazai jogban és nyelvben jártas érdemes honfiakat nevezzen ki,[153] és a javadalmakat sokáig üresedésben ne tartsa.[154]

[151] *A különböző szertartásu katholikusok* között kötött házasságokból származó gyermekek vallásáról szól az 1898. évi 13,831. számu belügym. r.

[152] A szent-mártoni főapátot, zirczi apátot, csornai és jászói prépostot a szerzetbeliek által, a tihanyi, bakonybéli és dömölki apátokat a pannonhalmi főapát által kijelöltek közül.

[153] 1439. évi 5., 1498. évi 67., 1550. évi 18., 1681. évi 27., 1791. évi 15. törvényczikkek.

[154] 1438. évi 21., 1550. évi 18., 1569. évi 39. t.-czikkek.

Devolutio, vagyis az adományozási jognak nem gyakorlása folytán a pápára átszállása nálunk nem állhat be. Kétség esetén valamely egyházi javadalom királyi adományozás alá esőnek véleményezendő.[155] Királyi jog a káptalani tisztségek és kanonokságok adományozása is.

Az *„alkotmányos államfő joga"* az uj érsekségek, püspökségek felállitása, létezők egyesitése, eltörlése a püspöki megye (dioecesis) területének változtatása; uj javadalmak alapitása, régiek eltörlése; szerzetesrendek behozatala, korlátozása, eltörlése;[156] uj magán kegyuraságok és egyházi alapitványok jóváhagyása.

A püspöki megyék egyházigazgatási területi beosztása, fő- és alperesi kerületekre, uj parochiák, leányegyházak szervezése az ordinárius joghatósághoz tartozik.[157]

Az alapitványok kezelését Ő felsége bármikor megvizsgálhatja, meggyőződhetik, vajjon az alapitók akarata megtartatik-e.[158]

Ő felsége a *papi stólák tárgyában is rendelkezhetik, azokat mérsékelheti, általán a visszaéléseket megszüntetheti,*[159] *intézkedik az iránt, hogy a javadalmak nyilvántartassanak, esetleg a polg. hatóságok közbenjöttével összeirassanak, azok el ne pusztittassanak, rendeltetésükkel ellenkezőleg* meg ne terheltessenek, szükség esetén

[155] 1518. évi 15., 1553. évi 9., 1569. évi 36. t.-czikkek.

[156] A pápai jóváhagyás az uj praelaturák alapitásához, régiek megszüntetéséhez, dioecesisek területének változtatásához szükséges. Egyébként erre vonatkoznak a H. K. I. R. XI. cz. 1715. évi 102., 1723. évi 69., 1741. évi 65., 1765. évi 43., 1729. évi 50. stb. t.-czikkek.

[157] Ausztriában az 1874. évi május 7. törv. uj egyházközségek létesitéséhez, azok területi módositásához állami jóváhagyást kiván.

[158] 1715. évi 74., 1723. évi 70., 1790—1. évi 23. t.-czikkek.

[159] 1751 : XII. t.-cz. a papi stola mérsékléséről. 1762. évi január 26-án 1396. sz. a. kelt kir. rend. a keresztelési stola megszüntetéséről, 1801. évi január 13-án 5473. sz. a. kelt kir. rendelet a szegények ingyen temetéséről. A királyi főkegyuraság jogot ad a lelkészi javadalmak iránti rendelkezésre (Congrua). Az 1896. évi 878. és 1252. eln. számu, kir. elhatározás alapján kelt vallásmin. rend. a congruarendezés czéljából elrendeli és szabályozza a róm. és gör. kath. lelkészi jövedelmek összeirását. A párbérszolgáltatási kötelezettség felett, ha a fél a kötelezettségi alap jogosultságát támadja meg, a döntés a biróságok hatáskörébe tartozik. 1885. évi november 25-én kelt curiai teljes ülési hat. A párbér nem dologi teher, ott sem, hol a canonica visitatióban az van mondva, hogy az minden ház és telek után szolgáltatik, mert az 1791. évi XXVI. t.-cz. szerint más vallásuak a kath. lelkésznek ily szolgálatra nem kötelesek. Curia 1886. évi 31. sz. teljes ülési hat. Ellenkezőleg szól az 1891. évi 6812. sz. curiai s több későbbi határozat. Párbér öt év alatt közadók módjára elévül. 1896. évi 29,830. sz. min. hat.

a javadalmak zár alá vételét rendelheti el.[160] Intézkedik az iránt is, hogy a papi végrendeleti jog korlátai megtartassanak, a papi hagyatékok körül a szükséges eljárás foganatosittassék.

A katholikus egyház ingatlan vagyonszerzési képességét az u. n. holtkézi törvények korlátozzák, illetve az ingatlanszerzés és elidegenités körül királyi jóváhagyást kivántak, (főkép az 1647: 17., 1715: 16. törvényczikkek és Ulászló III. 55., 56. czikkek) a királyi Curia legujabb gyakorlata azonban az ingatlanszerzést korlátoló ama törvényeket elavultakul tekinti. Az egyházi hatóságnak a hitéletet illető s általán hatáskörükbe eső ügyekben egymással, valamint a hivekkel való érintkezése, rendeletek, körlevelek, pásztorlevelek kiadása és kihirdetése szabadon gyakorolható,[161] de az egyháznak (szerzeteseknek is) külföldön székelő hatóságaitól eredő rendelkezések a kir. tetszvényjog[162] alá esnek. A magyar egyházhoz tartozó papnöveldék felett akár belföldön, akár külföldön székelnének, Ő felsége szoros felügyeletet gyakorolhat.

A róm. és gör. kath. egyházban nemcsak a szorosan vallási, dogmatikai és jurisdictionális ügyekre, de az iskolaügyre, vagyoni ügyre vonatkozó hatalom hierarchikusan, a világi elem kizárásával gyakoroltatik, csak kezdeményei vannak az u. n. „autonomia“ szervezésének, a püspöki joghatóságnak, felügyeletnek és tutelának nagyon is alárendelt hitközségi képviseletekben.

Csupán az ország erdélyi részében, nevezetesen az erdélyi róm. kath. püspökségben van erőteljes autonomia, a világi elem

[160] 1715 : LX., 1723 : LXXI. t.-cz. Az 1799. évi julius 23. 16,777. sz. kir. rendelet szerint az alpapság pazarlása esetén a megyés püspök tartozik annak jövedelmét zár alá venni.

Az 1890. évi 479. sz. kir. jóváhagyás alapján kibocsátott vallásügyi min. rendelet világossággal szabályozza a királyi kegyuri, illetőleg legfőbb felügyeleti jogból kifolyólag, a római és gör. kath. érsekségek, püspökségek, javadalmas apátságok, prépostságok és káptalanok javadalmainak kezelése, használata iránt hatályosan gyakorlandó kormányhatósági ellenőrzést; a szükséges jóváhagyási eseteket bérletek, átalakitások stb. körül, továbbá a javadalmas költségére kiküldhető ministeri biztos eljárását.

[161] Az 1874. évi osztr. törv. szerint a püspökök rendeleteiket, utasitásaikat, pásztorleveleiket azok kihirdetésével egyidejüleg az illető politikai hatóságnak tudomására hozni kötelesek.

[162] Azon decretum, melyet 1404-ben Zsigmond királyunk a kir. placetum iránt kiadott, bár a Corpus jurisban nincs, hatályában érintetlenül fennáll. E kir. jogról l. Vázsonyi V. monographiáját: A kir. placetum a magyar alkotmányban. Budapest, 1893.

szélesebb körü, önállósultabb részesedése, főkép a felekezet tan- és vagyoni ügyei intézésében.[163]

[163] A kir. javadalmas főpapok hagyatéki ügyeiben köv. eljárást és azok végrendelkezési jogát az 1715 : XVI., 1840 : XXVI. t.-cz., 1883. évi 13,249. sz. vallás- és igazságügyministeri szabályrendelet, állapitják meg. A gör.-keleti főpapok hagyatékai a rendes örökösödési eljárás alá tartoznak. Az alsóbb róm. és gör. katholikus clérus végrendelkezése tárgyában számos kir. rendelet van, igy: 1774. aug. 8-iki, 1789. máj. 19. és jun. 29., 17833. jul. 24., 1789. okt. 21., 1802. jul. 13., 1807. jun. 21., 1817. márcz. 18., 1819. aug. 24., 1824. decz. 28. kir. rendeletek. Itt emlitendő meg a magánkegyuraság, mint egyházszervezeti fontos intézmény, melynek gyakorlása iránt az állami hatalom szintén több izben rendelkezett, pl. 1873. évi jun. 6-án kelt 31,973. sz. vallásügymin. rend., 1813. évi 16,859. kir. rendelet; azután a kincstári és közalapitványi birtokokat terhelő kegyuraságról, az 1822. évi 16,388. sz. és 1845. évi 12,464. sz. udv. kam. rend., 1873. évi 31,937. és 1881. évi 22,853. sz. vallásügyi, 1881. évi 63,141. sz. pénzügyministeri rendelet.

A kegyuri jogok és kötelességek körül felmerülő peres kérdések elbirálására a közigazgatási hatóságok illetékesek. I. fok a járási hatóság, II. fok a törvh. első tisztviselője, III. fok a közig. bizottság. 1888. évi 20,897. sz. közokt. min. rend.

Az erdélyi róm. kath. autonomiát gyakorló szervezetet Erdélyi róm. kath. statusnak szokás nevezni; hatásköréhez azon ügyek tartoznak, melyeket előbb az erdélyi főkormányszéknél fennállott katholika comissio intézett. (1867. évi 896. sz. vallásügymin. rendelettel közlött kir. elhatározás.) A statusgyülés a legfőbb szerv; melyet évente egyszer az erd. kath. püspök, vagy a káptalani helyettes hiv össze. Elnöke a püspök, alelnököt minden egyes gyülésre a világi rendből a gyülés választ. Tagok az egyháziak közül: A káptalan és a püspöki szék minden tagja, apátok, prépostok, esperesek, minden esperesi kerületből egy egyházi képviselő; szerzetesrendi főnökök; a kolozsvári főtanoda papi tanárai, a károlyfehérvári püspöki főtanoda minden tanára, kath. növeldék igazgatói, és a püspökmegyei hivatal egyházi tagjai. A világi rendből: az erdélyi dioecesishez tartozó kath. főispánok, sz. kir. városok polgármesterei, minden esperesi kerületből két világi képviselő, a kolozsvári egyetem kath. tanárai, világi egyes kegyurak, 5000-nél több lelket számláló városok egy-egy és Kolozsvár 3 képviselője. A folyóigazgatási, ellenőrzési, kezelési teendőkre a status 24 tagu igazgatótanácsot választ, hat évi mandátummal. Ugy ezen igazgatótanács, mint az egyházközségi autonom szervek állását és működését a statusgyülés szabályozza és pedig a községi autonomiát azon elv szerint, hogy minden hitközségben az egyház külső és iskolai ügyeit maga a hitközségi népesség arra jogosult tagjai, a megyei igazgatótanács és a status felügyelete alatt.

A róm. kath. statusnak az általa fenntartott és vezetett középiskolákra vonatkozó hatáskörét praecisirozta egy 1893. évi nov. 4-én kelt királyi jóváhagyással ellátott szabályzat, mely a Rend.-Tárban is megjelent. L. még *Veszely Károly* „Az erdélyi róm. kath. püspöki megye autonomiája“ cz. okmánygyüjtő művet.

b) Az evangelikus református egyház.

Az 1790—1: XXVI. t.-czikk, összhangzásban az 1608. k. u. 1. és 1647: V. t.-czikkekkel, biztositja mindkét hitvallásu evangélikusoknak az egyházi autonomiát, szervezkedési jogot, egyházi törvényhozásuk és igazgatásuk szabadságát. Kimondja, hogy zsinatokat Ő felsége előzetes beleegyezésével tarthatnak, hogy azokra a király nem ugyan igazgatás vagy elnöklés, de felügyelés végett valláskülönbség nélkül választható biztost küldhet, hogy a zsinaton alkotott kánonok és szabályok, a mennyiben a király által helybenhagyattak, oly érvényüek, hogy azokat királyi vagy kormányrendeletekkel megváltoztatni nem lehet, hogy iskolákat állithatnak, de felsőbbeket királyi jóváhagyás mellett, hogy ugy iskoláik és egyéb intézeteik, mint alapitványaik kezelésük alól el nem vétetnek, fenntartatván mégis ezekre a királyi felügyeleti jog.

Az evang. református egyház egyházi alkotmánya, belső szervezete, melyet zsinatain határozott meg, az u. n. *„zsinatpresbyteri“* rendszerre van alapitva. Minden egyházi és iskolai belügyeket *fokozatos* képviseletek, kormányzó hatóságok és választott egyházi tisztviselők intéznek. Az egyház főbeosztása szerint *egyházközségekből, egyházmegyékből, egyházkerületekből* áll, ezeknek megfelelő fokozatban a képviseletek és hatóságok is községiek, egyházmegyeiek, egyházkerületiek. Az egyetemes egyházat érdeklő ügyek intézésére hivatott hatóság az egyetemes Convent. Az egyházi törvényhozás jogát az országos zsinat gyakorolja, mely rendszerint tizévente tartatik. A zsinat határozatai csak a királyi megerősités után válnak egyházi törvényekké.[164]

Az erdélyi ev. ref. egyházkerületnek az Approb. és Compill. Constit. I. részében és az 1691. évi Diploma Leopoldinumban biztositott különállása van alkotmánya meghatározására, köteles azonban a változtatásokat az egyetemes Conventnek bejelenteni; az öt egyházkerületet egyetemesen érdeklő ügyekben a zsinat az erdélyi egyházkerületre is törvényhozó testület.

c) Az ágostai evang. egyház.[165]

Az ág. ev. egyház hitelveiben, országos törvényekben és százados gyakorlatban gyökeredző önkormányzati jogánál fogva,

[164] Az ev. ref. egyház alkotmányi törvénye az 1896. évi orsz. Rend.-Tárban 149. vallásmin. sz. alatt közölve van. Ugyancsak az egyházkerületek arányositásáról szóló egyh. törvény is.

[165] Az ág. evang. egyház jelenleg hatályban lévő alkotmánya, az 1891. évi deczember és 1893. február hóban tartott zsinaton revidiáltatott és Ő Felsége

ügyeiben önállóan és szabadon intézkedik a királynak az ország törvényeiben meghatározott főfelügyelete alatt. Törvényalkotási jogát zsinatain gyakorolja, egyéb ügyeit pedig alkotmánytörvényében megállapitott fokozatos testületek, hatóságok és tisztviselők végzik. A fokozatos önkormányzati testületek az egyházközségek, egyházmegyék, egyházkerületek és az egyházegyetem. Az ágostai egyházban minden hatalom az egyházközségtől ered; az egyházi önkormányzatba minden önálló egyháztag befoly, de viszonosan a terhek arányos viselésére is köteles. (Egyh. alk. 11., 13. §§.) Az egyházi törvényhozásban és a kormányzat minden fokozatán a lelkészi és világi elemek egyenjogu befolyása biztositva van. (U. o.)

Az erdélyi ág. evangélikusok egész különálló országos egyházban szervezvék;[166] de a magyarországi ágostaiak kormányzatilag közvetlenebb, hatályosabb és állandóbb egységbe foglalvák, mint az evang. reformátusok és pedig az egyetemes egyház *képviseleti* és igazgatási testülete, az *egyetemes közgyülés* és az egyetemes egyház tisztviselői által, kik között legelső az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő, quasi világi feje az összes magyarországi ágostai egyháznak. E felügyelőt az összes egyházközségek, főiskolák, főgymnasiumok, önálló tanitóképzők *élethossziglan* választják.

d) Az unitárius egyház.

Az Erdélyben már a 16. században (Appr. Cons. P. I. art. II.) a szorosan vett Magyarországon pedig az 1848: XX. t.-czikkel recipiált unitárius egyház szervezete szintén az egyházi és világi elem párhuzamos befolyásának elve szerint van megállapitva.[167]

által, 1893. évi márczius 18-án erősittetett meg; közölve az orsz. Rend.-Tárban 1896. évi 149. közokt. min. szám alatt.

[166] Az erdélyi ágostai egyházi kerület, mint külön országos egyház alkotmánya nincs egységes törvénybe foglalva; legutóbb 1888-ban eszközöltettek jelentősebb módositások. (1888. évi 53,531. sz. vall. min. rend.) Az egyház egyházmegyékre és községekre oszlik. Az állami főfelügyelet az 1791 : LIV. Erd. t.-cz. értelmében gyakoroltatik. A püspök, Ő Felsége 1854. évi deczember 24-én kelt elhat. szerint, Nagy-Szebenben székel. A legmagasabb kormányzati és törvényhozási szerv az országos egyházi gyülés, melynek állandó működésre szánt választmánya, végrehajtó közege és legfőbb egyházi biróság az orsz. consistorium. Az országos gyülés által választott püspök megerősitéseért *Ő Felségéhez* kell folyamodni, s a püspök Ő Felségének hüségi esküt tenni köteles (Approb. Constit.). Egyházszervezeti és kormányzati kapcsolat a magyarorsz. ág. evang. egyház és az erdélyi között nem áll fenn.

[167] A szervezeti szabályzatot, mely 1815-ben a Főtanács által a kormány-

Az egész egyház élén két tisztviselő áll, a püspök és a világi főgondnok. Mindkettőt a fő- és képviselőtanács — Supremum et representativum Consistorium — választja; a püspököt megválasztása után, *Ő felsége erősiti meg és látja el diplomával.*" A tulajdonképi legfőbb egyházi hatóság az egyházi főtanács, mely mint képviselő és igazgató és *zsinati* főhatóság is szerepel (Synodale supr. collegium). A főtanács jegyzőkönyvei Ő felségéhez felterjesztendők. A főtanácsnak egy albizottsága a currens ügyekre az egyházi *képviselő-tanács.* Az egész egyház 8 környékre — tractus — oszlik, a tractusok egyházközségekre oszlanak. A környék szervei *a környéki gyülés* (synodus partialis), *az esperes és két felügyelő gondnok;* az egyházközségé pedig *a községi közgyülés, a presbyterium, a helybeli lelkész és gondnok.*

e) **A görög-keleti egyház.**[167]

A görög-keleti egyháznak autonomiája a már fent jelzett I. Lipóttól eredő privilegiumok, főleg pedig az 1779. évi Declaratorium illyricum alapján keletkezett. Az 1791: XXVII. t.-cz. ezen felekezeteket recipiálván, elismerte, illetve törvénybe is iktatta annak egyházi, tanulmányi, alapitványi ügyeiben gyakorolható szabadságait, a királyi felügyelet épségben tartásával. Az 1848: XX. és 1868: LIII. t.-czikkek hatálya e felekezetekre is kiterjed. Az előbbi törvény 8. §-a rendelte, hogy a ministerium hivjon össze az összes felekezet által választandó 100 tagu s egy negyedrészben egyháziakból álló congressust; de ez a közbejött események miatt nem történt meg. Az absolutismus idején lényeges változások eszközöltettek ezen eladdig egységes szervezetü[169] felekezetekre nézve, jelesül: két egyenjogu, egymástól független, metropoliára osztattak, mint görög-keleti román, illetve szerb *nemzeti* egyház, amaz az 1864-ben

hatósághoz felterjesztetett, l. közölve Dárday „Közig. Törvénytár", III. köt. 376. s köv. lapjain.

[168] Az 1895. évi *Rend. Tára* a görög-keleti egyház jogállására, szervezeti viszonyaira, papjainak állására még ma is jelentékeny részben érvényben levő „Declaratorium Illyricum"-ot (Felvilágositó leirat) azután az érseki assistensek utasitását és az 1782. évben kiadott *szentszéki* szervezési és eljárási utasitást *egész terjedelmében* közli. A görög-keleti szerb lelkészség királyilag jóváhagyott fegyelmi szabályzata az 1900. évi 812. sz. min. elnöki rendelettel tétetett közzé az orsz. Rendelet-Tárban. A görög-keleti szerb egyház vagyonának leltári törzskönyvezéséről szól az 1897. évi 3461. sz. ministerelnöki rendelet.

[169] A karloviczi patriarchának addig még a zárai és bukovinai püspökségek is alá voltak rendelve „in dogmaticis et spiritualibus".

érsekségre emelt nagyszebeni püspök, ezek a karloviczi patriarcha metropolitasága alatt. Az 1868: IX. t.-czikkben ezen eredetileg közjogellenes változtatások jogérvényre emeltettek. Ugyane törvény kimondotta, hogy mindkét metropolia hivei önállósággal intézhetik ügyeiket s megállapithatják önkormányzati szervezetüket congressusaikon, melyeket Ő felsége előzetes engedélyével időszakonkint tarthatnak s melyeken alkotott szabályok Ő felsége jóváhagyása után jogerősek lesznek; egyben elrendelte, hogy a ministerium eszközölje a száz képviselőből álló (25 egyházi) szerb nemzeti egyházi és a 90 tagu (30 egyházi) román nemzeti egyházi congressus egybehivását.[170]

A román egyház önkormányzati szervezetét 1869-diki congressusán[171] megállapitá, a görög-keleti szerb egyház pedig a még 1865-ben tartott karloviczi congressus határozmányai[172] alapján szervezkedett, de azóta mindkét egyház congressusai több kiegészitő, illetőleg módositó, jóváhagyott szabályzatot alkottak szervezeti, egyházi és tanulmányi ügyekben.[173]

A görög-keleti román egyház alkotmányából kiemeljük a következő alaptételeket:

[170] A se nem szerb, se nem román ajku görögkeletiek, eddigi jogaikban önkormányzati szabadságaikban az 1868 : IX. t.-cz. által is meghagyattak.

[171] Jóváhagyatott Ő fels. 1869. évi máj. 28-án kelt elhatározásával.

[172] Jóváhagyatott Ő fels. 1868. évi aug. 10-én kelt elhatározásával.

[173] Pl. 1883. évi decz. 15-én jóváhagyott szabályzat a román nemzeti egyház államsegélyének elosztásáról. 1876. aug. 26-án jóváhagyott szab. a gör.-keleti szerb lelkészek javadalmazásáról (Rend. Tára 1876.). Erre vonatkozólag 1876. évi 1508. sz. min.-elnöki rendelet is adatott ki. Az 1871. évi május 29-én jóváhagyott szabályzat az egyházmegyék és a metropoliai egyházi és nemzeti iskolai tanács rendezéséről (közzétéve az 1871. évi Rend. Tárban); 1875. évi nov. 30-án kir. jóváhagyott szabályzat a lelkészjelöltek pályázati vizsgáiról: 1871. évi május 29-én királyilag jóváhagyott *választási* szabályzat a szerb nemzeti congressus részére (Rend. Tára 1871. évf.); 1875. máj. 14-én kelt legfelsőbb rendelettel jóváhagyott *szervezeti szabályzat a szerb nemzeti* egyh. congressus részére; az 1895. évi 2167. sz. ministerelnöki rendelettel közlött, királyilag jóváhagyott *szabályzat* a szerb metropolia egyházi tisztviselőinek, tanárainak nyugdijazásáról s a papi özvegyek és árvák nyugdijalapjáról. — A vagyonkezelési ügyekre nézve a közokt. min. több rendeletet adott ki, igy: az 1873. évi 20,219. sz. a. a gör.-kel. szerb hierarchia alap tárgyában; 1868. évi utasitás a gör.-kel. szerb egyházközségi vagyon számadói részére; 1868. évi 22,391. sz. a. kelt rend. a gör.-kel. szerb metropolia egyházi, iskolai alapitványi ügyei tárgyában; ez utóbbi rendelet hatályban létét nyilvánitá ki az 1897. évi 21,867. sz. min.-eln. rend. 1905. évi 6730. sz. V. m. r. a gör.-kel. román egyházközségeket illető cultusadók behajtása tárgyában.

A magyarországi gör.-keleti román egyház a *képviseleti* rendszer alapján Ő felsége legfőbb felügyelete alatt — önállólag intézi egyházi, iskolai, alapitványi ügyeit. Az egyháztartomány alkatrészei a plebániák, esperességek, zárdák és egyház-megyék; a képviseletek a plebániai, esperességi, egyházmegyei zsinatok és a nemzeti egyházi congressus (metropoliai zsinat). A román és *szerb* metropolita *dogmatikai és canoni egysége* fentartására, valamint a keleti ortodox egyház közös érdekei megvédésére elismertetik egy közös zsinatnak szüksége, melynek megalkotása a szerb congressussal egyetértőleg eszközlendő.

A zárdák az egyházközségek kellékeit foglalják magukban, de az esperességekkel egyenjoguak és csak az egyházmegyének vannak alárendelve; alapitásukhoz az illető püspökök beleegyezése kell.

A püspököt az egyházmegyei zsinat titkos szavazással és általános szótöbbséggel választja, a metropolita vagy megbizottja elnöklete alatt s a választás a püspökök zsinatának véleményével terjesztendő Ő felsége megerősitése alá. A püspök csak fele vagyonáról végrendelkezhetik, ha pedig végrendelet nélkül hal el, *egész vagyona* az egyházmegyére száll.

A congressus 90, de a metropolitaválasztáskor 120 tagból áll. Elnöke a metropolita, helyettese a legidősebb püspök; a congressus rendszerint három évente hivatik egybe Ő felsége engedelmével a metropolita által. A metropolita a congressuson titkos szavazattal, általános szótöbbséggel választatik és onnan terjesztetik *Ő felsége megerősitése alá. A megerősités* után a metropolita, valamint a püspökök is, Ő felsége előtt hüségi esküt tenni kötelesek.

A szerb nemzeti egyház tagozatára és szervezetének elveire nézve általán igen közel áll a román egyházhoz.

A községekben, esperességekben, egyházmegyékben választott egyházi és világi elemekből álló képviseletek müködnek, melyeknek a meghatározott egyházi tisztviselők hivataluknál fogva tagjai.

A congressus rendszerint minden harmadik évben ül össze, ha erre Ő felsége engedélyt adott; az összehivás a metropolita joga, a királyi biztos a congressus tárgyalásaiba és határozataiba nem folyhat be. A király a congressust elnapolhatja, fel is oszlathatja, mely esetben a képviselők mandátuma megszünik, de ilyenkor a metropolita uj congressus összehivása végett 3 hó alatt a királyhoz jelentést tenni köteles. A congressus határozatai érvényéhez királyi jóváhagyás kell; a congressus küldöttségeket nem fogadhat, kifelé csak elnöke által intézkedhetik.

A püspököket az egyházmegyei képviselet, a patriarchát congressus — külön szabályzat szerint — választja. A püspökök, ugy mint a patriarcha választásának érvényéhez királyi *megerősités kell*, mely után a megválasztottak Ő felsége előtt hüségi esküt tenni kötelesek.

f) Az izraeliták.

Az 1867:XVII. t.-cz. az izraelitákat polgári és politikai jogok tekintetében a bevett felekezetek hiveivel egyenjogositá, de az izraelita „felekezetet" a recipiált felekezetekkel egyenlővé nem tette, azokat a viszonosság alapjára még nem helyezte.[174] Az 1895: XLII. törvényczikk az izraeliták felekezetét a bevett felekezetek sorába iktatta; csak ezen törvény hatályba lépte óta bir e felekezet a többi keresztény felekezetekkel *általán* egyenlő jogállással, igényekkel. A mi az izraelita egyház autonom jogát illeti, erről *törvények* nem rendelkeznek, de a gyakorlat és a többi bevett felekezetek autonom állásából vett analogia szerint, az államhatalom positiv befolyást a zsidó felekezet vallási, tanulmányi és alapitványi ügyeire sem vesz igénybe, s legfelebb az államhatalom sürgős érdekei szerint nyul be rendezőleg a felekezet szervezésébe és müködésébe,[175] különösen azért, mert a zsidó felekezet a hitközségeken túl nagyobb igazgatási, vagy egyháztörvényhozási testületekkel szervezve nincs, nincs oly központi szerve, mely az államfelügyeleti, de egyházi érdekből is szükséges egyöntetüséget a községek eljárásaiban létesithetné.

A magyarhoni izraelita felekezet három, canonilag, szertartásilag és községszervezetileg különböző részre oszol, u. m. a „congressusi" zsidóságra (neolog), az „autonom hittörvényhü" vagy

[174] Az 1868 : LIII. t.-cz. csak a keresztény felekezetekre vonatkozott.

[175] Némi példái e positiv irányu beavatkozásnak: az 1885. évi, most már hatályon kivüli közokt. min. rend. a zsidó anyakönyvi szervezet tekintetében; az 1884. február 2-án kelt kir. elhatározás, mely szerint a vallásminister felhatalmaztatott, kellő intézkedések tételére a rabbik qualificatióját illetőleg s az ez alapon kiadott 1884. évi 5047. sz. vall. min. rend., mely kimondá, hogy rabbikul csak oly magyar honosok alkalmazhatók, kik legalább négy középiskolai osztályt vagy polgári iskolát végeztek. E rendelet kilátásba helyezte a talmud-thora iskolák és jeschibák közeli rendeleti szabályozását is. Idesorolható továbbá az 1888. évi 1101. sz. legfelsőbb elhat. alapján kibocsátott vallásügyi min. rendelet, az izraelita hitközségek alakulása iránt, mely egyebek között korlátozza ugyanazon helységben egynél több izr. hitközség alakulását; kimondja, hogy a hitközségi alapszabályok tudomásvétel, illetve bemutatási záradékkal ellátás végett a vallásministerhez felterjesztendők stb., végül az 1881. évi 32,399. sz. rendelet, mely az egyes hitközségekből kivált izraelitákat, a hitközségi terheknek a kilépés utáni 3 éven át való viselésére kötelezte.

„*orthodox*“ zsidóságra és a „statusquo ante“ zsidóságra. (1877. évi 7768. sz. vall. min. rend.) A congressusi zsidóság szervezetének szabályzatát az 1869. évi egyetemes gyülés alkotta, mely szabályzat az 1869. évi julius 14-én kelt legfelső elhatározással jóváhagyatott. E szabályzat főlg a hitközségekről, mint *egymástól független*, testületi jogokkal biró szervezetekről, azok tagjairól, *képviseletéről és elöljáróságáról*, a hitközség tisztviselőiről, jelesül a *rabbikról* is rendelkezik, továbbá *magasabb rendü* szervezetek gyanánt meghatározza az u. n. „*Községkerületeket*“, számszerint 26-ot, s a kerületi községek közös ügyeit intéző kerületi képviseleteket és elöljáróságokat; végül központi szervekül a kerületi elnökök *közös ülése*, az *egyetemes gyülés* (86 tagból) és az „országos iroda“ állapittatott meg. Az egyetemes gyülés hatásköréből a vallást és szertartást illető tárgyak világosan kivétettek.

Az 1869. évi egyetemes gyülés szervezeti szabályzatát a zsidóság jelentékeny része — államhatalmi kényszer ki lévén zárva — nem acceptálta, hanem részint megmaradt előbbi szervezeti állapotában, (statusquo) részint az u. n. Hitőregylet által összehivott gyülés által 1871-ben alkotott s Ő felsége által ugyanez év okt. 22-én jóváhagyott szervezeti szabályzathoz alkalmazkodott. Ez utobbiak az autonom hittörvényhü hitközségek. Magasabb, t. i. kerületi vagy hatósági jogkörrel biró szervezet iránt eme szabályzat kötelezőleg nem rendelkezett, mert az u. n. orsz. izr. *közvetitő* bizottság inkább arra szolgál, hogy egyes községek, továbbá ezek és a kormány között közvetitő szerepet gyakoroljon, s illetve ezen orthodox egyházközségek közös érdekeit az államkormánynyal szemben is képviselje.

Lényeges változást állapit meg e hitfelekezet központi szervezetében az 1905. évi 102.284. vall. ministeri rendelettel jóváhagyott szervezőszabályzat az országos képviselőségről, központi bizottságról és központi irodáiról.

Meg kell még emlitenünk, hogy az 1895: XLII. t.-czikk az összes zsidófelekezet rabbinusaira kimondá, hogy azoknál a magyar honosság és jövőben az is kellék, hogy *képesitésüket* Magyarországon nyerjék.[176]

[176] A kóserhus kimérés, az izr. husvéti kenyérkészités, elárusitás, min. rendelet értelmében, az izr. hitközségek rendelkezései szerint gyakorlandók, nem pedig az ipartörvény alá tartozónak mondatott ki. L. az iparügynél.

172. §. A lelkészi jövedelem kiegészitése.

Láttuk a fentiekben, hogy nálunk az állam és egyházak merev szétválasztásának elve. mint a jogtörténelmi fejleményekkel is ellenkező, nem érvényesül: törvényhozásunk nem tekinti a felekezeteket magántársulatoknak. sőt világosan azon felfogást vallja, hogy az állami és egyházi körök szigoru elhatárolása daczára a vallásfelekezetek czéljai, törekvései az állami lét rendje és fejlődése szempontjából nagyfontosságuak. Ebből folyólag csak természetes, ha az állam a történelmi — bevett — egyházak minél sikeresebb müködését anyagilag is előmozditani kivánja. Ezen anyagi támogatás egyik legmegfelelőbb módja a lelkészi jövedelem kincstári pótlása, fenntartásával, a felekezetek szervezkedési autonomiájának. Az 1898: XIV. törvényczikk a latin, görög és örmény szertartásu katholikus lelkészek *kivételével.*[177] a többi *bevett* felekezet 1898. január 1-ig már rendszeresitett lelkészi állásainak jövedelmét, az állampénztár terhére évi 1600, illetőleg 800 koronára rendeli kiegésziteni; 1600 koronára azon lelkész jövedelme egészitendő ki, ki hazai középiskolák elvégzése után valamely hittani intézeten legalább három évig tanult és hitfelekezetétől szabályszerü lelkészi képesitést nyert; ily minősitéssel nem biró lelkész jövedelme csak 800 koronáig egészithető ki.[178] A jövedelmi kiegészités általános feltétele, hogy az illető lelkész *magyar honos legyen.*

Nem nyerhet jövedelmi kiegészitést, illetőleg elveszti azt azon lelkész: *a)* ki hivatalvesztésre szóló büntetőbirósági itélet hatálya alatt áll; *b)* ki állásához nem méltó sulyos erkölcsi vétség, vagy államellenes magatartás miatt büntetőbirói vagy fegyelmi uton elmarasztaltatott és pedig *három éven át* az elmarasztaló határozat

[177] E lelkészek congruáját, a főkegyuri jog alapján a püspöki karral egyetértőleg szándékoznak rendezni, s a szükséges összeg első sorban a vallásalapból, másodsorban a létesitendő congrua-alapból fog vétetni, ezen rendezésig azonban ideiglen a kincstárból segittetnek a legszükebb viszonyok között levő római és görög katholikus lelkészségek is.

[178] A kiegészités feltétele, hogy az illető már rendszeresitett állás az 1898 : XIV. t.-cz. hatálybaléptétől egy év alatt bejelentessék; az ujonnan rendszeresitett állások jövedelmi kiegészitést csak akkor igényelhetnek, ha szervezésüket a cultusminister indokoltnak elismerte. A congrua-kiegészités fokozatosan 9 év alatt viendő keresztül a költségvetésben; az összes teher hozzávető számitás szerint közel négy millió lesz és pedig igényelhet a javaslat szerint *a)* a helvét hitv. egyház 876 ezer, az ág. ev. egyház 142 ezer, a gör.-kel. szerb egyház 54 ezer, a gör.-kel. román egyház 182 ezer, az unitárius egyház 76 ezer, az izraelita egyház 182 ezer koronát.

jogerőre emelkedésétől, ha pedig büntetése szabadságvesztés volt, ennek kiállásától számitott *három évig.* Ismételt elmarasztalás esetén a kiegészitési kedvezményét az illető lelkész személyére nézve *végleg* elveszti. Államellenesnek tekintendő azon cselekmény, mely az állam alkotmánya, nemzeti jellege, egysége, különállása, területi épsége, továbbá az állam nyelvének törvényszerü alkalmazása ellen irányul. A közoktatási minister megtagadhatja, illetőleg megvonhatja a kiegészitést akkor is, ha az emlitett vétségek miatt kifogás alá eső lelkész ellen a fegyelmi eljárást a felekezeti hatóság nem akarná meginditani, sőt akkor is, ha e hatóság fegyelmi határozata, a lelkészt ama kifogás *alapos* volta daczára felmenti. A ministeri határozat a közigazgatási biróságnál panaszolható.[179]

Fontos határozmánya a törvénynek, hogy a kiegészités végett bejelentett lelkészség jövedelme a törvény életbelépése után a cultusminister hozzájárulása nélkül a felekezet által nem szállitható le, s annak minden növekedése a cultusministernek bejelentendő. A jövedelemnövekedés eltitkolása, a lelkészre nézve azon állásában a jövedelmi kiegészités elvesztését vonja maga után; az elvesztést kimondó ministeri határozat a közigazgatási biróságnál panaszolható.

Megemlitendő még, hogy ha a lelkészi állás jövedelme, a felekezet által el nem hárítható körülménynél fogva állandóan megcsökkenne, a felekezet a kincstártól a kiegészitési összeg felemelését igényelheti. Ez igény felett hozott cultusministeri határozat a közigazgatási biróságnál panaszolható.[180]

[179] A törvény meghatározta, hogy a lelkészi jövedelem megállapitásánál mily bevételek veendők számba, mily kiadások vonhatók le; a bevallás és igazolás módozatait a felekezeti főhatóságok megállapitásával a cultusminister rendeletileg állapitá meg. A hamis bevallást tevő lelkész, vagy a jövedelem iránt hamis bizonylatot tevő hatósági személy a kártéritésen kivül 200 koronáig terjedhető birsággal büntethető; a cultusminister birságoló határozata ellen a *közigazgatási biróságnál panasz emelhető.*

A congrua elvonás az 1907. évi XXVII. t.-cz. 27. §-a értelmében kimondható oly lelkészre, ki a tanitó államellenes magatartásában részes.

[180] A kiegészitési összegek, ha a felekezeti hatósággal megállapodás jött létre, a további eljárásra nézve a felekezeti hatóság részére utalványoztatnak az illető lelkészi állások és lelkészek felsorolásával, de ha nem jött létre ily megállapodás, vagy azt a felekezet megszegi, az összegek közvetlen az illető lelkészeknek fizettetnek. A szerzetes lelkészségekre, s a világi lelkészségeken alkalmazott szerzetesekre az 1898 : XIV. t.-cz. rendelkezései nem vonatkoznak.

A congrua törvény részletes végrehajtási rendelete 1898. évi 4433. eln. sz. cultusministeri rendelet.

III. FEJEZET.

A gyám-gondnoksági ügy.

A közigazgatásra háruló feladatok között egyike a legfontosabbaknak *a hiányzó személyi képességeknek* pótlása, kiegészítése iránt való gondoskodás. Az egyének, physikai és szellemi fejletlenség, betegség vagy testhiány és egyéb okok folytán gyakorta vannak oly helyzetben, hogy a személyiségnek saját maga és mások iránti feladatait nem képesek kielégitőleg teljesiteni; a mi közbaj azért, mert a társadalom ezer szállal füzi magához az egyént, számit arra, annak megfelelő cselekvőségére. Közös névvel gyámügyi igazgatásnak nevezzük a normalis személyi képességnek közigazgatási pótlását, melyhez a szorosan vett gyámi, gondnoksági ügyeken kivül még belső mivoltuk szerint csatlakoznak más ügyek is, igy főleg az örökösödési és alapitványi ügy.[1]

A gyámügyek, mint közigazgatási feladatot illető jogszabályok kétségen felül a közigazgatási jogba tartoznak, ámde jól megjegyzendő, hogy a gyámi és gondnoki tiszt betöltésének magánjogi hatásai is vannak, a melyek iránt a magánjog rendelkezik. A gyám-

[1] Sőt némelyek a csődügyet és ált. az u. n. *perenkivüli eljárás* tárgyait képező ügyeket is, igy a telekkönyvi, hitbizományi ügyet, holttányilvánitást, hivatalos bizonylatok kiállitását, az előleges bizonyitást, *örökbefogadást, törvényesitést* elveszett okiratok megsemmisitését is ide sorozzák. A perenkivüli eljárást igénylő ügyek lényegük szerint azonban nem vágnak egészen a gyámolitási ügybe, mert az a hatóságoknak — jórészt biróságoknak — nem vitás jogügyekre vonatkozó azon praeventiv müködését jelenti, mely a *jogoknak* biztositását, a jogoknak biztos és könnyü *érvényesitését* czélozza lehetővé tenni. Czélja szerint a perenkivüli jogügyek igazgatása *jogrendőri természetü* és a tágabb értelemben vett igazságügyhöz tartozik. A gyámügynél is mindenesetre forog fenn jogbiztositási czél, de azonkivül a gyámolitottaknak más érdeke, igy szellemi, erkölcsi, physikai, gazd. jóléte is annak czéljához tartozik.

ügy intézése nálunk tulnyomó részben a szorosan vett közigazgatási hatóságra van bizva, de a biróságoknak is jelentékeny közremüködés jut, főleg azon intézkedések körül, melyek jogoknak korlátozását, azoktól való (ideiglenes) megfosztást vonnak maguk után. E fejezetben lehető rövidséggel adjuk először a tulajdonképi *gyámgondnoki*, azután a *hagyatéki* és alapitványi ügynek közigazgatási főtételeit.

173. §. A kiskoruak közigazgatási gondozása.[2]

A kiskoruak atyai vagy gyámi hatalom alatt állanak, mely hatalomnak megfelelőleg érvényesitése közigazgatásilag — hivatalból is — biztosittatik.

I.

Az atyai hatalom alatt álló kiskoruakra kivételesnek mondható a gyámhatósági gondoskodás.[3] Az állam bizalmat helyez a szoros természeti kötelékből eredő apai gondoskodásban, de bizonyos viszonyok között, fontosabb elhatározások, a kiskoruakra sulyos következéssel járható lépések esetén mégis hatósági közremüködést állapit meg.

A gyámhatóságnak *rendelkezési, intézkedési*, respective *jóváhagyási* hatósága van a *törvényben meghatározott esetekben* az atya (szülők), illetve a kiskoru *családjogi kötelességeinek érvényesitése végett és bizonyos, a kiskoru személyét vagy vagyoni érdekeit fontosan érintő* jogügyletekre nézve.[4]

[2] A gyámügy jogának főforrását az 1877 : XX. t.-cz. képezi, melyet az 1885 : VI. t.-cz. és a hagyatéki eljárásról szóló törv. lényegesen módositottak. A gyámügyre kiváló müvek: Sipőcz László: „A magyar gyámsági törvény." Budapest, 1882. Németh Péter: „A gyámság és gondnokság." Budapest, 1878.

[3] Az atyai hatalom alatti kiskoruak tartása, neveltetése iránt a gyámhatóság csak akkor hivatott intézkedni, ha az atya a neveltetést elhanyagolja. 1877 : XX. t.-cz. 15., 22., 26. §§. Az atyai hatalom kiterjed a törvényesitett és a mennyiben ellenkező ki nem köttetett, az örökbefogadott kiskorura is.

[4] Az atya (szülők) jogai és kötelességei a kiskoru személyét és vagyonát illetik. *A gyámhatóság határoz*: a kiskoru részéről a szülők (nagyszülők) részére és viszont fizetendő tartási összeg iránt; a határozat hivatalból felterjesztendő a felsőbb gyámhatósághoz; a rendes birói ut fennmaradásával a gyámhatóság határozza meg, hogy oly örökség vagy hagyomány jövedelméből, melynek tulajdona a kiskorut, haszonélvezete a szülőt illeti, mennyi forditandó a gyermek (unoka) tartására és nevelésére; mig a biróság véglegesen határozna, tehát ideiglenesen a gyámhatóság *intézkedik* — a legközelebbi rokonok meghallgatásával — az iránt, hogy a tartósan elválva élő, vagy törvényesen elvált szülők közül a kiskorut melyik szülő tartsa magánál; fontos okokból a gyám-

Nagyérdekü gyámhatósági jog *az atyai hatalom megszüntetése és felfüggesztése.* Erről a törvény igy rendelkezik: Ha az atya gyermeke tartását és *nevelését teljesen* elhanyagolja, *erkölcsiségét*, vagy *testi jólétét* vagy pedig rossz kezelés által *vagyonának állagát veszélyezteti*, atyai hatalmától a legközelebbi rokonok meghallgatása után *gyámhatósági határozattal megfosztható.* A határozatban meg nem nyugvó atya az uj határozat ellen három hó alatt a *biróságnál kereshet* orvoslást. Illetékes azon törvényszék, melynek területén az atyai hatalom megszüntetését elsőfokulag kimondott gyámhatóság székel. A keresetlevél *az árvaszéki ügyész ellen intézendő* s az a sommás eljárás szabályai szerint egyes biró előtt tárgyal-

hatóság eltérhet azon szabálytól, hogy a fiuk 7. évig, a leányok azontul is az anyánál hagyandók; a gyámhatóság *elrendelheti*, hogy a kiskorunak terhelt vagyona jövedelméből, a tartás és nevelés költségeinek fedezése után fennmaradó jövedelemfeleslegnek legfelebb ⅔ része, az adósság törlesztésére fordittassék; a *gyámhatóság* kötelezheti az atyát a kiskoru *ingóságainak biztositására* s ha erre nem képes, *gyámhatóság kezelése alá adására* vagy legalább arra, hogy ezekről évente kimutatást adjon; a gyámhatóság *gondnokra bizhatja a kiskoru vagyona kezelését*, ha az atya csődben van, vagy a vagyonkezelésre megbizhatlan (24. §. Gyámi törv.), ha a kiskoru jövedelmére az atya hitelezői foglalást intéznek; a gyámhatóság a hatalmától megfosztott, vagy felfüggesztett, vagy a vagyonkezeléstől elmozditott *atya részére tartást rendelhet* a kiskoru vagyona jövedelmének azon feleslegéből, mely a kiskoru tartása, neveltetése költségei fedezése után marad (24. §. U. o.); ugyancsak a gyámhatóság állapitja meg a kiskoru vagyona jövedelmének az atya *hitelezői által igényelhető feleslegét.* (25. §. U. o.) A gyámhatóság határoz a 16-ik évet meghaladott kiskoru pályaválasztása felett, ha ez iránt a kiskoru és az atya egyetértésre nem jutnának. — A *gyámhatóság jóváhagyását* köteles kikérni az atya: *a*) ha a kiskoru nevelésére annak *törzsvagyonát akarja* igénybe venni; *b*) ha a kiskoru gyermeke örökbe fogadtatik; az 1884. évi 3546. sz .min. rend. szerint a jóváhagyott örökbefogadás, megerősités végett hivatalból fölterjesztendő az igazságügyministerhez; ha az örökbefogadás nemesség átruházását is czélozza, királyi jóváhagyás szükséges; *c*) gyámhatósági jóváhagyás szükséges, ha az atya a kiskoru részére, ipari, gyári üzletet nyitni, átvenni, ilyet megszüntetni, közkereseti vagy betéti társasági szerződést kötni vagy megszüntetni kiván; *d*) ha a kiskoru részére *tőkebefektetésül ingót vagy ingatlant* szerezni, a kiskoru tőkepénzét felvenni, engedményezni, jelzálogi joga törlését megengedni kivánja; *e*) ha a kiskoru ingatlanát elidegeniteni, megterhelni, tőkebefektetésül szolgáló ingóságot elidegeniteni, vagy a törzsvagyon állagát máskép megváltoztatni akarja; *f*) czégvezetői meghatalmazás esetén. A gyámhatóság *általános felhatalmazása* szükséges arra, hogy az atya a kiskoru helyett *váltói kötelezettséget vállalhasson.* Hagyatéki egyezségek, hol külföldi kiskoruak érdekelvék, gyámhatósági jóváhagyás alá esnek. 1889. évi 21,198. sz. b. ü. r. Hogy mily viszony van egyébként a kiskoru és a szülők között, az a magánjogi szabályozás tárgya.

tatik (1881. évi 3263. sz. ig. min. r.). Az atyai hatalom *felfüggesztendő*: *a*) ha az atya *gondnokság alá kerül; b*) ha egy évnél hosszabb ideig tartó *szabadságvesztés-büntetésre itéltetik;* a menynyiben a törvény ellenkezőt nem rendel. A felfüggesztéstől különbözik az atyai hatalom *korlátozása,* az abban rejlő jogok részleges elvonása, erre is több esetben jogosult (sőt köteles) a gyámhatóság, igy: 1. ha az atya csőd alá kerül, annak tartamára, a kiskoru vagyonára nézve gyámhatóságilag számadástételre kötelezhető; sőt ha a csődbejutás körülményei indokolnák, a vagyonkezeléstől elmozditható; 2. ha az atya *tékozlás* miatt *volt* gondnokság alatt, hamis vagy vétkes bukás, vagy más oly büntett miatt *volt* elitélve, mely miatt a vagyon hü és pontos kezelésére való alkalmatlansága feltételezhető, a kiskoru vagyonát csak számadás mellett és csak azon esetben kezelheti, ha ezt a gyámhatóság a kiskoru érdekében szükségesnek tartja. Az 1868: XXXVIII. t.-cz. értelmében gyám rendelhető az atyai hatalom alatt álló gyermek részére, a tankötelesség teljesitése czéljaira kellő jogkörrel; a házasságjogi törvény (95. §.) szerint vétkes szülők gyermeke, házasság felbontás esetén harmadik személy gondjaira is bizható; ezenkivül a vétkes atya nevelési jogaiban *korlátolható,* sőt a gyermekkel való érintkezéstől is eltiltható.

Megemlitendő végül, hogy az atyát a kiskoru vagyonának kezelése, ügyei vitelében a gyámgondnoki rendes felelősség terheli (l. alább) és hogy a mennyiben ő a kiskoru jövedelméről számadást adni köteles, reá is a gyámgondnoki számadás szabályai hatályosak.

II.

Az atyai hatalom alatt nem levő kiskoruak ügyei és viszonyai tekintetében intensivebb és terjedelmesebb a gyámhatósági gondozás (beavatkozás) s különösen a következőkre irányul:

Gyám rendelésre, a gyámi tiszt elfogadása alól való felmentésre, a gyámi tisztnek törvényes betöltése végetti intézkedésekre, a gyám részére szükséges jóváhagyások megadására; a gyám számoltatására, felelősségre vonására, elmozditására.

A bármely okból hiányzó atyai hatalmat, a gyám és a gyámhatóság — a rokonok közremüködésével — van hivatva pótolni. A gyámrendelés csak subsidiariusan illeti a hatóságot, t. i. a menynyiben az atya gyámot nem redelt és törvényes gyám sem létezik,[5]

[5] *Gyámot* első sorban az atyai hatalmat gyakorló atya, érvényes végren-

a rokonok meghallgatásával rendel gyámot. Csak a gyámhatóság rendelhet gyámot a kiskoru anya törvénytelen gyermeke részére, de ha az anya nagykoru lesz, a gyámság őt illeti. A gyámhatóság köteles hivatalból megvizsgálni, hogy a végrendeleti (nevezett) és törvényes gyámok ellen nem forognak-e fenn a törvényben felsorolt[6] vagy más fontos okok, melyek miatt a gyámságtól *hatóságilag kizárandók*, illetve kizárhatók.[7] Ha ily (képtelenségi) okok a gyámság viselésének folyamában merülnek fel, köteles a gyámhatóság az illető gyámokat haladéktalanul felmenteni tisztüktől. Ily kizárási okokat *kötelesek* a rokonok, községi elöljárók, maguk a gyámok a gyámhatóságnak bejelenteni; a körülmények szerint a gyámhatóság dönti el, hogy a gyám felmentése (kizárása) végleges vagy ideiglenes legyen-e.

A gyámi (gondnoki tiszt viselése *polgári kötelesség, azt csupán a törvényben megállapitott esetek és okok miatt lehet visszautasitani.* Az iránt, vajjon csakugyan fennforognak-e a törvényben megállapitott mentességi okok, a gyámhatóság határoz. A ki a

deletben, vagy közjegyzői okiratban nevezhet. Nevezett gyám nem létében a gyámság az anyára száll (term. és törv. gyám); ki ujra férjhezmeneteléig a gyermek vagyonát is *rendszerint számadás* nélkül kezeli. Nő általi örökbefogadás esetén, ha az atya az atyai hatalmat, az anya a gyámságot fenn nem tartja, az örökbefogadó nő lesz a gyermek gyámja. Az anya a gyámságot köteles elfogadni, de nem a vagyonkezelést. Az anya után a törvényes gyámság az atyai nagyatyát, ezután az anyai nagyatyát s ezután a finemü oldalrokonokat illeti.

[6] *Gyámságot* (és gondnokságot) *nem viselhetnek a*) *nők*, az anya, illetve házastárs kivételével; *b*) gyám vagy gondnokság alatt levők; *c*) kik az atyai hatalom gyakorlatától megfosztattak, valamely gyám vagy gondnokságtól, megbizhatlanság miatt hatóságilag elmozditattak; *d*) szerzetesek; *e*) botrányos életüek; *f*) csőd alatt levők; *g*) kik hamis vagy vétkes bukás miatt, vagy a mennyiben a törvény ellenkezőt nem rendel, más büntettért elitélve vannak, avagy voltak. Relative, vagyis csak az illető kiskoruak vagy gondnokoltakra nézve képtelenek a gyám-gondnoki tisztet viselni: *a*) kiket az atyai hatalmat gyakorló atya kizárt; *b*) kik vagy kiknek házastársa, szülei, gyermekei vagy testvérei a gyámolttal vagy gondnokolttal perben, vagy az utóbbiak személyét, vagyonát érintő vitás viszonyban vannak; kiket az örökhagyó, vagy hagyományozó a *gondnokságból kizárt*. Nagykoru testvér, kiskoru testvérei felett gyámságot vagy nagykoru testvérei felett gondnokságot, ha vagyon létezik, csak akkor viselhet, ha közöttük az örökség vitássá nem vált, vagy ha ily vita már elintéztetett.

[7] A végrendeleti gyámot és gondnokot, továbbá a törvényes gyámok és gondnokok közül az anyát, atyai és anyai nagyatyát csupán a törvényben (43., 44. §§.) megállapitott okokból, az oldalrokonokat és házastársat *más fontos* okokból is kizárhatja a gyámhatóság.

gyámságot vagy gondnokságot a törvényes mentességi okok[8] nélkül el nem fogadja, a gyámhatóság által 400 koronáig terjedhető pénzbirságban marasztalható.

A magyar gyámhatóság által magyar honosokra elrendelt gyámság (gondnokság), a mennyiben ezt nemzetközi szerződések vagy más okok nem akadályozzák, a gyámoltak külföldön levő vagyonára is kiterjed; külföldön gyámság vagy gondnokság alatt levő magyar honosok Magyarországon levő vagyonára, a magyar gyámhatóság külön *gondnokot* rendel, ugyanez áll — ha nemzetközi szerződések eltérőleg nem rendelkeznek — a külföldön gyámgondnokság alatt levő külföldiek itteni vagyonára nézve is.[9] Lelenczgyermek számára gyámot a gyámhatóság rendel. Külföldieknek Magyarországon hátrahagyott kiskoru gyermekeire az itteni gyámhatóság *ideiglenes gyámot* rendel, kinek müködése addig tart, mig az illetékes külföldi hatóság máskép nem intézkedik.

A gyámhatóság jogköre a gyám müködését illetőleg.[10] A gyámgondnok müködése szoros hatósági felügyelet, illetve közremüködés (jóváhagyás) alatt áll. A gyámi müködést *a végrendeleti és törvényes gyámok is csak hatósági megerősités*[11] *után kezdhe-*

[8] Mentséget igényelhetnek 1. a 60 éven felüliek; 2. kik már egy terhesebb vagy több kisebb gyám vagy gondnokságot viselnek; 3. kik öt vagy több gyermek gondját viselik; 4. ministerek, orsz. képviselők; 5. tettleges katonák, közhivatalnokok, köztisztviselők, világi papok és tanitók, *ha elöljáróik* bizonyitványával igazolják, hogy teendőik a gyám-gondnoki teendők teljesitésével össze nem egyeztethetők; 6. kik a kiskoru birtokától és lakhelyétől oly távol laknak, hogy a gyám vagy gondnoki teendők teljesitése vagy fáradtságot és költséget kivánna. Ezenfelül az anya gyermekei, *a nő férje* fölött a *gondnokságot* nem köteles viselni. Az elősoroltakon kivül a gyámhatóság jelentékeny testi vagy kedélykórban szenvedőket is felmenthet. Belügymin. határozat van, miszerint külföldi, gyámul vagy gondnokul csak belügymin. jóváhagyás mellett rendelhető ki; a törv. 60. §-a szerint szintén belügymin. jóváhagyás kell a belföldön állandóan nem lakóknak gyámul rendeléséhez. A legközelebbinek vélt rokon, jogosult maga helyett egy később kitudott közelebbi rokont ajánlani és felmentést kérni ;az ily közelebbi rokonok közül azonban csak a fivér *követelheti* a gyám-gondnokságnak részére átengedését.

[9] E gondnok a magyar gyámhatóság alatt áll, s a belföldi törvények szerint viseli és végzi tisztét.

[10] A gyám és gondnok magánjogi jogállapotától itt eltekintünk. Az itt előadott jogszabályok megfelelőleg a gondnokokra is hatályosak.

[11] A gyámhatóság megerősitő végzése, valamint a gyámrendelő végzés az illetőknek irásban kézbesitendő; a kézbesitéstől 8 nap alatt, mely hatóságilag

tik meg, egyedül a végrendeleti gyám és az anya, mint természetes és törvényes gyám tehetik meg előbb is a gyámolt érdekében halaszthatatlan intézkedéseiket. Mig a gyám a hatósági intézkedés alapján tisztét átvehetné, a halaszthatatlan teendőket *a községi közgyám hivatalból teljesiti; fontosabb esetekben* — a közgyám e részbeni mellőzésével — a gyámhatóság *ideiglenes gyámot* (gondnokot) rendelhet. Ha több gyámot nevezett volna az apa, a gyámhatóság biz meg egyet közülök a tulajdonképeni gyámi teendőkkel s rendszerint a vagyonkezelést is erre bizni köteles.

A gyám működése a kiskoru *képviselésére, személyi ügyeinek, nevelésének, képzésének intézésére és vagyona kezelésére* vonatkozik. *A gyám mindebben szorgalmas családapa gondosságával köteles eljárni, felelős a szándékosan és gondatlanság által okozott károkért.* A kártérités iránt *a gyámhatóság intézkedik, esetleg az iránt az illetékes biróságnál pert indittat.* A gyámhatóság állapitja meg a gyámot (gondnokot) a törvény szerint megillető jutalom összegét, *dönt a felett is, vajjon egyáltalán van-e joga jutalomra.*[12] A gyámhatóság a gyámot, ha ez elhanyagolja a kiskoru testi épségének, erkölcsiségének megóvására, a kiskoru személyes viszonyairól való évi jelentéstételre vonatkozó kötelességét, esetenkint 200 koronáig terjedhető pénzbirsággal büntetheti; teljes elhanyagolás esetén 400 koronáig terjedhető birság mellett elmozditásnak van helye.

14 napra terjeszthető ki, kérheti a gyám felmentését; ha ez iránti kérelme elutasittatik, a gyámságot nyolcz nap alatt átvenni köteles.

[12] A gyám által a gyámolt vagyonából igényelt *megtéritések* (77., 78. §§.) iránti gyámhatósági határozattal meg nem elégedő gyám (gondnok) a biróságnál kereshet orvoslást. A gyámot és gondnokot a gyámolt jövedelméből rendszerint jutalom illeti meg; nem jár jutalom, ha a nevelési, tartási költségek felemésztik a jövedelmet; de ily esetben is állapithat meg a hatóság *végjutalmat.* A jutalom az évi tisztajövedelem 10%-át meg nem haladhatja, házbér tisztajövedelemből csak egy, haszonbérlet tisztajövedelemből két százalék a jutalom, ha pedig a jövedelem tisztán vagy tulnyomólag haszonbérlet- vagy bérletből eredne, öt százalék illeti a gyámot vagy gondnokot jutalmul. Ha az ekként járó évi jutalom a gyám (gondnok) teendőihez képest aránytalanul csekély lenne, a *gyámhatóság azt felemelheti,* de a felemelt jutalom összege évi 10,000 koronát meg nem haladhat. Gyámpénztárilag kezelt értékek jövedelméből a gyám vagy gondnok semmit sem igényelhet. Vagyont nem kezelő vagy oly gyám, kinek gyámoltja csak gyámhatóságilag kezelt értékekkel bir, a tartás, nevelés és képviselés körüli fáradozásaiért jutalmat igényelhet; ha e jutalmat a gyámhatóság évi kétezer koronánál magasabb összegben állapitaná meg, határozata

Eltekintve azon gyámi intézkedésektől, melyek a nagyszülők, rokonok meghallgatásával vagy beleegyezésével tehetők, igen számos lépéséhez a gyámnak *a hatóság jóváhagyása* (beleegyezése) *szükséges*;[13] *a gyám önálló hatalma kisebb, mint az atyáé.*

felsőbb gyámhatósági jóváhagyás alá terjesztendő. *A gyámi jutalom iránt birói ut nem vehető igénybe.*

[13] *A jóváhagyás és gyámh. intézkedés főesetei*: A gyám vagy gondnoknak hatósági jóváhagyásra van szüksége: *a*) ha a gyámolt tartási és neveltetési költségei a vagyont aránytalanul terhelnék vagy kimeritenék, vagy erre a törzsvagyont szándékolná igénybe venni; *b)* ha a nevelés, kiképzés iránya, módja, költségeire közte és az anya, nagyszülők vagy rokonok közt nem lenne egyetértés, avagy azok megállapodásával a 16. évet tulhaladott kiskoru nem ért egyet; *c*) azon kérdésben, hogy a kiskoru gyámja, anyja vagy szülői, rokonai ellenére választhatja-e a *cselédszolgálatot*, a gyámhatóság dönt; *d*) a gyám által a gyámság kezdetén a vagyoni és személyi ügyek iránt készitendő javaslat *jóváhagyás* a gyámhatóság elé terjesztendő; *e*) a gyámhatóság engedheti meg, hogy az ékszerek a gyámolt használatára átvétessenek; *f*) ha a gyám és rokonok nem értenek egyet ez iránt, a gyámhatóság állapitja meg, mely ingók értékesitendők; *g*) a földbirtoknak *szabadkézből* haszonbérbe adásához gyámhatósági jóváhagyás kell; *h*) csak a gyámhatóság engedheti meg, hogy a gyámgondnok az épületeket tüz ellen *ne* biztositsa; *i*) gyámhatósági jóváhagyás kell, ha a kiskoru a részére választott életpályába bele nem nyugszik; ha a kiskoru örökbefogadása, külföldön letelepedése forog szóban; *j*) a kiskoru házasságához általában, ha ez iránt a gyám, szülők, nagyszülők, rokonok és a kiskoru között egyetértés nincs; továbbá 18 évet még el nem ért fiu, 16 éven aluli leány házasságához és minden esetben a házassági szerződéshez; *k*) ha a gyám vagy gondnok a gyámolt vagy gondnokolt részére ipari, gyári, kereskedői üzletet nyitni, átvenni, ily üzletet megszüntetni, közkereseti vagy betéti társasági szerződést kötni kiván; *l*) ha a gyámolt vagy gondnokolt részére ingatlant, tőkebefektetésül ingó vagyont szerezni akar, annak tőkéjét felvenni, zálogjoga törlését megengedni kivánja; *m*) uj épitkezést, uj gazdasági vagy üzleti felszerelést létesiteni akar; *n*) ha a gyámolt (gondnokolt) ingatlan vagyonát eladni, elcserélni vagy máskép elidegeniteni vagy megterhelni, tőkebefektetésül szolgáló ingóságot elidegeniteni vagy egyébként a törzsvagyon állagát megváltoztatni szándékozik; *o*) ha a földbirtokot haszonbérbe nem adja azért, mert már a kiskoru közel van nagykoruságához, avagy mert értékcsökkenés nélkül az haszonbérbe nem adható; *p*) czégvezetői meghatalmazás esetén. A gyámhatóság általános felhatalmazása szükséges ahhoz, hogy a gyám vagy gondnok e minőségben váltói kötelezettséget vállalhasson. Az 1877 : XX. t.-cz. VIII. fejezete külön határozmányokat állit föl az iránt, mikor hagyható jóvá a vagyon állagának csonkitása, változtatása, a vagyonszerzés, ingatlannak leltári becsün alóli, vagy önkéntes árverésen való elidegenitése; mikor tartható fenn a gyári vagy iparüzlet; hogyan történjék a számadások megvizsgálása. Ugyane fejezet (276. §.) rendeli, hogy a hatóság a szülők és rokonok nyilatkozatait csak akkor hagyhatja figyelmen kivül, ha azok alapos okoknál fogva a kiskorura előnyösöknek nem tekinthetők.

A gyám (gondnok) a vagyonkezelésről *a hatóságnak* mindenesetre, még akkor is számadással tartozik, ha az örökhagyó vagy hagyományozó őt ettől felmentette volna; csak oly vagyon kezeléséről nem követelendő számadás, *melynek jövedelme fejében a gyámolt — gondnokolt — tartása, nevelése elvállaltatott.* Az anya, mint természetes és törvényes gyám, az atyához hasonlóan, számadásra rendszerint nem köteles. A számadás évi vagy végszámadás. A számadás készitésében járatlan gyámok a községi közgyám vagy jegyző előtt szóbelileg számolhatnak, az erről felveendő jegyzőkönyvet a gyámhatóságnak kell beküldeni. Ha a gyám a számadást törvényes határidőben (kisebb számadásoknál egy, nagyobbaknál két hó alatt, mely a gyámhatóság által két, illetve négy hóra is kiterjeszthető) be nem nyujtja, a hanyagságért 200 koronáig terjedhető pénzbirsággal büntethető s a gyámhatóság ilyenkor a gyám megidézésével *tárgyalás utján késziteti el a számadást,* ha azonban ez ily uton lehetséges nem volna, vagy a gyám — gondnok — a tárgyalásra meg sem jelennék, elmozditandó s a helyette ideiglenesen kirendelendő gyám vagy gondnok, esetleg az árvaszéki ügyész a felhivási per (számadási per) meginditására utasitandó, s ha büntetendő cselekmény alapos gyanuja forog fenn, a büntető feljelentés megteendő. A benyujtott számadás tételeit a hatóság nemcsak *a jogszerüség s a számszerü helyesség, de a kezelés célszerüség és a takarékosság szempontjából is megvizsgálja.* E vizsgálatnál a kir. pénzügyigazgatósági számvevőség közremüködés veendő igénybe (1902. évi 123,000. sz. b. ü. r.). A számadás jog- és számszerü helyessége esetén a gyám (gondnok) felmentendő, ellenesetben a megfelelő fizetésre, cselekményre vagy abbanhagyásra kötelezendő, az erre vonatkozó gyámhatósági határozat ellen a gyámgondnok a felsőbb hatósághoz felebbezhet s ennek is sérelmesnek tartott — pénzfizetésre kötelező — határozata ellen, három hó alatt, a törvény rendes utján kereshet orvoslást. A kereset a gyámolt vagy gondnokolt ellen inditandó.[14]

[14] A gyám elleni felhivási kereset vagy büntető birósági eljárás esetén a biztositást ingóságra az illető biróság utján, ingatlanokra előjegyzés utján a telekkönyvi jog szerint eszközölteti; veszélyt bizonyitani nem köteles. Más esetekben szükségessé vált biztositást ingóságokra közigazgatási uton saját közegei *által* eszközölt foglalással foganatositja, ingatlanokra pedig a telekkönyvi jog szerint előjegyeztetéssel. 126., 127. §§. Gyámi törv.

A gyámi jogkör korlátozása, a gyám elmozditása.

A gyámhatóság jogosult a gyám vagy gondnok jogait bizonyos személyi vagy vagyoni ügyek tekintetében megszoritani, illetve őt hatóságilag bizonyos ténykedésekre, abbanhagyásokra utasitani. E megszoritás iránt a gyám-gondnokság átvételekor előterjesztett általános terv vagy az évi számadások s azokkal kapcsolatos jelentések vizsgálatakor kell határozni. A megszoritások ellen csak közigazgatási felebbvitelnek van helye.

Ha a gyám — gondnok tisztében kötelességellenesen jár el, hatóságilag elmozditható. Különösen elmozditásnak van helye, ha a gyám a kiskoru tartását és nevelését elhanyagolja, erkölcsösségét, testi jólétét veszélyezteti, ha a vagyont hütlenül vagy hanyagul kezeli, a gyámolt vagy gondnokolt képviseletének elmulasztásával kárt okoz; a számadás beadása körül nagyobbmérvü hanyagsággal jár el.

174. §. **A nagykorusitás és a kiskoruság meghosszabbitása.**

Nagy jelentőségü gyámhatósági jog a kiskoruság jogállapotának a rendes idő[15] előtti megszüntetése. 18. évüket betöltött kiskoruak teljes koruakká válnak gyámhatósági *nagykorusitás folytán*. A nagykorusitás előtt a szülők, nagyszülők, *ezek nem* létében a legközelebbi oldalrokonok s a gyám meghallgatandók. A nagykorusitás csak akkor mondható ki, *ha a kiskoru saját ügyei vitelére elegendő képességgel és érettséggel bir.* Ha a nagykorusitásba az előbb elsorolt meghallgatandó egyének egybehangzóan bele nem egyeztek, *a nagykorusitó határozatot, jóváhagyás végett hivatalból fel kell terjeszteni a felsőbb gyámhatósághoz.* Nem azonos esetek e nagykorusitással azok, hol a gyámhatóságnak csak jóváhagyó közreműködése kell a nagykoruság időelőtti bekövetkezéséhez; igy: ha 18. évet betöltött kiskoruak az atya vagy gyámnak *gyámhatóságilag jóváhagyott* beleegyezésével önállóan ipart üznek, nagykoruakká válnak, ép igy ha az atyai hatalmat gyakorló atya — *a gyámhatóság utólagos jóváhagyásával* — vagyonukat szabad rendelkezésükre átadja, vagy beleegyezik abba, hogy önálló háztartást alapitsanak

A kiskorusági jogállapotnak meghosszabbitását a *biróság rendeli el;* a gyámhatóságnak itt azon joghatósága van, hogy ha a

[15] 24. év betöltése előtt. 1877 : XX. t.-cz. A nők férjhezmenetelükkel teljeskoruakká lesznek. 1874 : XXIII. t.-cz.

meghosszabbitás iránti kérelmet alaposnak[16] találja, a *kiskorunak teljeskoruvá váltát ideiglenesen a birói határozat jogerőre emelkedéseig felfüggeszti.*[17]

175. §. A gondnokságról.

A kiskoruság miatti szellemi és physikai fejletlenség mindenesetre legfontosabb, legáltalánosabb érdekü oka a közigazgatási gondozásnak, a személyiség közhatósági kiegészitésének. Ámde gyakori körülmények vannak, melyek nagykoru személyekre hasonló módon szükségessé teszik részben az ő érdekeikből, részben a velük személyi, vagy vagyoni viszonyokban álló személyek érdekéből a közigazgatási gondoskodást. Előfordul továbbá a jogi forgalom számos esete, melyekben a gyámság vagy atyai gondozás alatti személyek vagy csak a születendők, olynemü érdekeltségben vannak, illetve jutnak az érdekeik gondozására hivatottakkal, hogy ezekkel szemben való védelmük külön, érdektelen személy általi képviselésüket indokolja. Igy lesz a gyámság mellett az azzal azonos alapindokból eredő gondnoksági intézmény és megfelelő hatósági közremüködés és ellenőrzés szükségessé.[18]

A gyámhatóságnak fontos hatáskör jut mindenekelőtt a

[16] Helye van a kiskoruság meghosszabbitásának, ha a kiskoru testi vagy lelki fogyatkozásai miatt 24 éves kora után sem volna képes önmagát fenntartani, ügyeiről kellőleg gondoskodni, vagy ha magát tetemes adósságokba bonyolitotta, vagy oly kicsapongó, hogy őt tovább is atyai vagy gyámi hatalom alatt szükséges tartani.

[17] A kiskoruság meghosszabbitása iránti keresetet beadhatják a szülők, a gyám, a gyámhatóság rendeletére az árvaszéki ügyész; szülők nem létében a nagyszülők, szülők és nagyszülők nem létében, bármely oldalrokon az unokatestvérekig bezárólag. Azon törvényszék illetékes, a melynek területén a kiskoru gyámhatóságának székhelye van. A tárgyalás egy kiküldött törvényszéki biró előtt sommás eljárás szerint történik. A kiskoruság meghosszabbitásának megszüntetését szintén csak biróság mondhatja ki. Mindezek iránt az eljárást az 1881. évi 3263. sz. ig. min. rend. 1—20. §§. szabályozzák; a költségekről az 1884. évi 51,583. sz. ig. min. rend. intézkedik.

[18] A gondnoksági ügy szabályozását a gyámügyi törvény ki nem meriti, számos specialis esete van a gondnokság, illetőleg hatósági gondozásnak másutt szabályozva, pl.: ügygondnokság a perrendtartás szerint; zárgondnokság a végreh. törvény; zárgondnokság a községi törvény; tömeggondnokság a csődtörvény; gondnokság az örökösödési eljárási törvény szerint; hitbizományi gondnokság, alapitványi gondnokság stb. stb. A távollevő részére kirendelt gondnok gyámhatósági ellenőrzéséről szól az 1897. évi 70,953. sz. b. ü. r. Az egy évnél hosszabb szabadságvesztésre itéltekre *szükséges gyámhatósági intézkedésekről* szól az 1899. évi 27,050. sz. ig. min. rend.

gondnokság alá helyezésnél, gondnokrendelésnél, gondnokság megszüntetésénél, a gondnokolt ügyei intézésénél, majd rendelkezőleg, majd jóváhagyólag továbbá a gondnok ellenőrzése, felelősségre vonása, számoltatása körül stb. A miket fentebb a gyámok megerősitéséről, a gyám tisztéről, jogairól, kötelességeiről, felelősségéről, ellenőrzéséről, számadásairól, a hatósági intézkedés és jóváhagyás eseteiről, elmozditásról elmondottunk, megfelelőleg a gondnokokról is állanak, ezért itt elég lesz csupán a gondnokság alá helyezés és a gondnokrendelés körüli közigazgatási hatáskörről szólanunk.

I. *A nagykoruak* gondnokság alá helyeztetnek: *a)* ha elmebetegek, vagy siketnémák és magukat jelekkel megérteni nem tudják; *b)* oly gyengeelméjüek és magukat jelekkel megértetni *tudó* siketnémák, kik ezen bajuk miatt vagyonuk kezelésére képtelenek; *c)* a tékozlók; *d)* kik legalább egy év óta távol vannak és tartózkodási helyük ismeretlen vagy hazajövetelükben és vagyonuk kezelésében gátolva vannak; *e)* börtönbüntetésre itéltek; de a *d)* és *e)* alattiak csak akkor, ha megbizottat nem rendeltek, ha megbizottjuk a vagyonkezelésben gátolva van, ha érdekük a megbizottéval összeütközésbe jő, vagy a megbizás megszünt.

II. *Kiskoruak* vagyonuk kezelésére nézve gondnokság alá helyezendők: *a)* ha az atyai hatalmat gyakorló atya végrendeletben vagy közjegyzői okiratban a vagyonkezelésre gondnokot rendelt, vagy az anyát a vagyonkezelésből kizárta; *b)* ha az anya mint gyám, a kiskoru vagyonát kezelni nem akarja; *c)* ha az, ki a kiskorunak vagyont hagyott, a végrendeletben vagy közjegyzői okiratban kizárta az atyát vagy gyámot a vagyonkezelésből; *d)* gondnok rendelendő külföldön gyámság alatt álló magyar honos belföldön levő vagyonára; *e)* külföldieknek Magyarországon levő vagyonára, ha a nemzetközi szerződések mást nem rendelnek.[19]

III. *Gondnokság* alá helyezésnek van továbbá helye: *a)* valamely kiskoru vagy gondnokolt érdeke atyja, gyámja vagy gondnoka érdekével, vagy vele azonos gondnok vagy gyám alatt állónak érdekével összeütközik; *b)* a méhmagzat képviseletére, ha ez megszületésekor atyai hatalom alá jutna s érdeke atyjáéval ellenkeznék; ha pedig atyai hatalom alá nem kerülne, érdeke anyja érde-

[19] Elmebeteg vagy magát jelekkel megértetni nem tudó siketnéma kiskoru ellen, a gondnokság alá helyezési eljárás kiskorusága ideje alatt megindítható; a biróilag kimondott gondnokság ilyenkor a nagykoruság időpontjától hatályos. 1886 : VI. t.-cz. a gyámügyi törv. módositásáról.

kével ellenkeznék, hagy ha a gondnokság alá helyezést az anya kéri; *c)* a születendő végrendeleti utóörökösök és utóhagyományosok (1894: XVI. t.-cz. 128. §.) részére ha ez szükségesnek mutatkoznék; *d)* kiskoruság meghosszabbitása iránti eljárásban a kiskoru képviseletére.

A gondnokság alá helyezési jog a gyámhatóságot illeti meg, a törvény által megszabott esetek kivételével.[20] *A gondnok kirendelése* a gyámhatóság joga ott is, hol a gondnokság alá helyezést a biróság mondá ki.[21] Azon esetekben, melyekebn a gondnokságot a biróságot rendelte el, annak megszüntetését is ez, minden más esetben a gyámhatóság mondja ki. A gondnokság alá helyezést s megszüntetési birói eljárást az 1881. évi 3263. sz. ig. min. rend. szabályozza.[22] Illetékes azon törvényszék, mely a perrend szerint a gondnokság alá helyezendőnek személyes birósága. Ugyanezen min. rendelet, továbbá a gyámügyi törvény és az ezt módositó 18885: VI. t.-cz. állapitja meg azt, hogy kik kérhetik a gondnokság alá helyezést és annak megszüntetését s mikor inditandó az eljárás hivatalból. Mint közigazgatásjogilag érdekes, emlitendő, hogy az 1885: VI. t.-cz. szerint az illetékes gyámhatóság utasitására az árvaszéki ügyész azon alapon is kérheti a pazarlónak, gyengeelméjünek és magát jelekkel megértetni nem képes siketnémáknak gondnokság alá helyezését, hogy a körülmények szerint ezek teljes elszegényedésétől és *attól lehet tartani, hogy az illetékes község a tartás általi megterheltetésnek lesz kitéve.*[23]

[20] T. i. a biróság bir erre hatáskörrel a magukat jelekkel megértetni nem tudó nagykoru siketnémákra és elmebetegekre; a magukat jelekkel megértetni tudó siketnémákra és gyengeelméjüekre; a tékozlókra. A méhmagzatra és a születendő utóörökösökre, utóhagyományosokra az 1894 : XVI. t.-cz. 128. §.

[21] 1877 : XX. t.-cz. 31. §. 1894 : XVI. t.-cz. 128. §.

[22] Ide vonatkoznak még az 1874. évi 16,080., 1890. évi 36,802. sz. ig. min. rendelet. Az 1877 : XX. t.-cz. VII. fej. szabályozza a nagykoruak gondnokság alá helyezése esetén való gyámh. eljárást. Emlitendő, hogy az árvaszék addig is, mig az elmebeteg gondnokság alá helyezése biróilag kimondatik, részére szükség esetén *ideiglenes gondnokot rendel,* eddig, valamint más gondnoksági esetekben a gondnok rendelésig, a vagyon körüli felügyelet a községi közgyámot illeti.

[23] A gyámhatósági gondnok rendelése természetesen csak ott érvényesül, hol az atya által, örökhagyó által nevezett gondnok nincs, illetve a gondnokságot a törvény szerint bizonyos személyek nem igényelhetik. Az 1877 : XX. törvényczikk szerint: nagykoruak feletti gondnokság első sorban a házassági közösségben levő házastársat, másodsorban az atyát, azután az anyát, majd az atyai, anyai nagyatyát és a fiunembeli rokonokat illeti bezárólag az unoka-

176. §. A gyámgondnoki ügy közigazgatási szervei.

A gyámhatóság alsófoku gyakorlása az önkormányzatnak van átengedve, községi, illetve törvényhatósági hatáskörbe tartozik,[24] a legfőbb vezetés és rendelkezés joga a belügyministert illeti meg. A közigazgatási biróságnak a gyámügy igazgatásában felmerülhető s anyagi jogkört illető vitákra nem engedett hatáskör; a mi semmikép sem igazolható *hiánya* az 1896: XXVI. t.-czikknek.

I. *A kis- és nagyközségeknek* rendszerint csak segédműködés jut az elsőfoku gyámhatóság teendőiben, melyet a *községi közgyám* és a községi elöljáróság által teljesit.[25] A *közgyám* a törvényben részletezett[26] teendőin kivül, *közegül szolgál* a községnek oly gyám-

testvérekig. Ha az anya a vagyont kezelni nem akarja, vagy ha az atya, illetve más örökhagyó hagyományozó nem nevezett gondnokot, szintén az elősorolt rokonokat illeti a gondnokság. A mi a kizárási és mentességi okokat illeti, a gyámságnál mondottak itt is irányadók.

Emlitendő azon gyámhat. hatáskör, mely szerint a távollevő kiskoru leszármazóinak tartási költségei iránt a távollevő vagyonából, továbbá a legalább öt év óta távollevő ismeretlen tartozkodásunak *leszármazói* részéről formálható segélyezési igények felett a gyámhatóság határoz, fennmaradásával a birói utnak a legfelső gyámhat. határozata ellen. — Az 1894 : XXXI. t.-czikk 96. §. értelmében a házasságot felbontó biróság a gyermekek *tartása, elhelyezése iránti intézkedést a gyámhatóságnak engedheti át;* sőt a 97. §. szerint, ha a birói itélet ezek felől intézkedett is, de az a már megváltozott viszonyok szerint nem felel meg a gyermekek érdekeinek, *a gyámhatóság a birói itélettől eltérőleg is intézkedhetik.* — Az örökösödési eljárásban való gyámhatósági hatáskört az 1894 : XVI. t.-cz. szabályozza.

[24] De nem kétséges, hogy ez nem *saját belügykép* illeti meg az önkormányzati testeket, a kir. kormány ezért teljes jogkörü felsőbbség. A királyi főgyámság eszméje ma az egész nemzetre egyaránt érvényesül.

[25] A községnek „saját" hatásköréből folyó gyámügyi teendőit részletezi a községi gyámügyi ügyvitelről szóló nagyfontosságu 1902. évi 120,000. sz. b. ü. rendelet. — A község saját törvényes feladatához tartozik a 15 éven aluli keresetképtelen és vagyontalan gyámoltakat gondozni, eltartani, ha azokat rokonok, jótevők nem gondozzák, vagy azok az állami gyermekmenhelyek kötelékébe nem tartoznak. (1901 : VIII. és XXI. t.-cz.) A 15 éven felüli vagyontalan gyámoltak is a község által tartandók, mig az illetők alkalmaztatásukkal vagy munkájukkal magukat fenn nem tartják. (1877 : XX. t.-cz. 112. §.)

A közgyám teendőit részletesen szbályozzák az ügyvit. szab. 13—26. §§. a községi vagy körjegyző gyámügyi teendőit e szabályzat 26—43. §§. sorolják föl. — Fontos szabálya az ügyviteli rendeletnek, hogy a községi elöljáróság külföldi kiskoruak és gondnokoltak védelmére *ideiglenesen* ugyanazon intézkedésekre köteles, mint a belföldiek érdekében.

[26] Felügyel a zár alá vett hagyatékra, gyámot vagy gondnokot hoz javaslatba; közreműködik a leltározásnál; helyettesiti a gyámot, gondnokot, mig az kirendeltetik, illetve működését megkezdi; helyettesiti a rokonokat; közvetiti

ügyi teendőkre, melyeket a törvény más közeghez nem utasit. A községet törvényből folyólag mindenütt megillető gyámügyi hatáskörön túl lehet a községnek felsőhatósági átruházás vagy megbizás alapján betöltendő gyámügyi hatásköre t. i. *a kis- vagy nagyközségi elöljáróság* — eltekintve itt a hagyatéki eljárásban reábizható teendőktől, — *a gyámhatóság által megbizható azzal, hogy intézkedjék a vagyontalan és oly kiskoruak minden ügyeiben, hol a vagyon csekélysége miatt nem annyira számadásról, mint inkább annak ellenőrzéséről van szó, hogy a kiskoru jövedelme fejében kellőleg eltartassék. Ily esetekben a község elöljáróság a gyámhatóság által megszabott korlátok között és annak nevében* (1902. évi hatósági jogkör terjedelmét a község anyagi és szellemi állapotára 129,000. sz. r.) gyámhatósági *hatáskörrel intézkedik.*[27] A gyámhatósági jogkör terjedelmét a község anyagi és szellemi állapotára tekintettel az árvaszék határozza meg, s azt később is módosithatja, tágithatja, korlátolhatja, el is vonhatja (Ügyv. szab.) Az átruházott hatáskörben a községi elöljáróság mint elsőfoku gyámhatóság intézkedik, véghatározatait testületkép (ülésileg) hozza, egyéb intézkedéseit a biró, a közgyám vagy jegyző előterjesztésére teszi meg. A község elöljárósága egyébként is megbizható a gyámhatóság által egyes gyámügyek foganatositásával.[28] *Oly községek, melyek erre elegendő szellemi és anyagi erővel birnak, a gyámhatósági jog gyakorlatával, a rendezett tanácsu városok árvaszéki szervezetének megfelelöleg, a közigazgatási bizottság meghallgatásával a belügyminister által felruházhatók.*

II. *A gyámhatóságot elsőfoku teljes jogkörrel a törvényhatóságok és rendezett tanácsu városok s az ép emlitett kivételes esetben a községek árvaszékei gyakorolják.* Az árvaszék végrehajtó kö-

az érintkezést a gyám, gondnok és a rokonok közt; nyilvántartja a községbeli gyámoltakat és gondnokoltakat, felügyel a gyámok, gondnokok eljárására; jegyzőkönyvbe veszi az irásbeli számadásra nem képes gyámok, gondnokok számadását és az árvaszéknek bemutatja. Minden község önállóan vagy más községekkel együtt köteles köz- (kör-) gyámot alkalmazni. (L. a községi jogot.)

[27] Ily intézkedésekről jegyzőkönyvet köteles felvenni és a főszolgabiró azokat negyedévente átvizsgálja. Budapesten a ker. elöljáróságra bizható ily hatáskör.

[28] A község gyámügyi működésének ellenőrzésére a törvényhatóság külön megbizottakat rendelhet. Törv. 175. §. A járási gyámügyi ügyvitel jelesül a főszolgabiró felügyeletének gyakorlása, a községi gyámügyi ügyviteli szabályzatban részletezve van. A főszolgabirói felügyeleti jogkört megbizottak is betölthetik ugyane szabályok szerint. (1877 : XX. t.-cz. 175. §. Ügyv. szab. 70—72. §§.)

zegei a járási hatóságok, községi elöljáróságok, rendezett tanácsu városokban az árvaszék kiküldött tagjai, törvényhatósági városokban a tanácsnak erre kirendelt tagja. Budapesten a kerülti elöljáróságok.[29] Az árvaszéki érdemleges határozatok *ülésben testületileg hozandók*, az előkészitő és a határozatok foganatositására vonatkozó intézkedéseket ülnöki előterjesztésre az elnök teszi meg.[30] A jogerőre emelkedett határozatok közigazgatási uton hajtatnak végre az árvaszék emlitett közegei által.[31] A határozatoknak külföldön való végrehajtása iránt a megkeresés a belügyminister utján történik.[32] *A jogerős gyámhatósági határozatok ellen birói utnak csak a törvényben megjelölt esetekben van helye.*

A megyei árvaszék másodfoku gyámhatóság a községi (nem

[29] Az árvaszéki kiküldöttekről és eljárásukról részletesen az 1902. évi 133,300. sz. belügymin. rend. intézkedik. Egyéb esetekre az uj árvaszéki ügyviteli szabály (1902. 128,000.) irányadó. E szabályok részletesen szólnak az árvaszékek segédhivatali működéséről, az ügyek előkészitéséről, ülési és ülésen kivüli intézkedésekről, s a felebbvitelről is. E szabályzat 1903. évi jan. 1-én életbe lépvén, az addigi ügyrend (1877. évi 47,047. sz. b. ü. r.) hatályát veszté.

[30] Minden árvaszéknek egy elnök, legalább két ülnök és egy jegyzőből és megfelelő számu segédszemélyzetből kell állani. A jegyző, ha ülnököt helyettesit, vagy ülnöki teendőket végez, szavazati joggal bir. A törvényhatósági vagy r. tan. városi képviselőtestületek, *saját kebelükből bizonyos számu egyéneket választhatnak, kik az egyuttal meghatározott sorrendben és oly számban, mint a hány ülnök van, ezekkel együtt, az árvaszék ülésein döntő szavazattal részt vesznek és szinte felelősek.* A törvényh., illetőleg városi ügyész szintén tagja, de szavazat nélkül az árvaszéknek, szerepét részletesen a törv. 179. §-a és az uj gyámügyi ügyvitel (1902. évi 128,000. sz. b. ü. r. állapitja meg. Szól ez az árvaszéki ügyészek *magán*-ügyködéséről is. (100. §.) Budapest árvaszéke és ker. elöljáróságai részére az 1903. évi 57,600. sz. b. ü. m. rendelettel külön gyámügyi ügyvitel adatott ki. Törvényh. árvaszékek elnöke és ülnökeinek, r. tan. városi árvaszéknél legalább egy ülnöknek jogvégzettnek kell lenni. Rend. tan. városok árvaszékének elnöke a polgármester. — Azon állapot, hogy egyes törvényh. városainkban külön árvaszék máig sincs szervezve, az 1877. évi XX. t.-cz. ignorálása, sőt az 1876 : VI. t.-czikkel sem fér meg. — Az árvaszék ülései rendszerint nyilvánosak; a határozatképességhez az elnökön kivül két ülnök, vagy egy ülnök és a jegyző mint ülnökhelyettes vagy egy kiküldött tag jelenléte szükséges; a határozathoz szavazattöbbség kell; érdemi határozatok indokolandók. Városokban árvaszéki előadókul a számvevő és közgyám is alkalmazható, de szavazati joggal nem bir. (Ügy. sz. 38. §.)

[31] Ingókra vonatkozó végreh. a közadók kezelésére vonatkozó törvény szerint, ingatlanokra az 1881: LX. t.-cz. szerint a biróság utján történik. Jogerős gyámhat. elmarasztalás alapján a birói végrehajtás ingatlanokra elrendelendő.

[32] Ha másképen nem rendelkeznek nemzetk. egyezmények; ugyancsak a belügyminister közvetiti a külföldi gyámhat. határozatok itteni végrehajtását.

r. t. városi) árvaszék felebbezhető határozataira nézve.[33] A törvényh. és r. tan. városi árvaszék határozatai felett *másodfokulag*, a községi árvaszék határozatai felett pedig *harmadfokulag a közigazgatási bizottság, illetőleg annak e czélra alakitott albizottsága, az árvaügyi küldöttség dönt.*[34] Ezenkivül a közigazg. bizottság plenuma *felügyeleti hatóság* a törvényhatóság területén létező összes árvaszékek felett; ezek kötelesek évnegyedente hozzá a törvényben (213. §.) megszabott kimutatásokat felterjeszteni. E kimutatások vagy panaszok alapján a közig. bizottság vagy saját hatáskörében intézkedik, vagy orvoslás végett a törvényhatósághoz, vagy a belügyministerhez fordul. A közig. bizottság intézi el az illető árvaszékek között felmerülő illetékességi összeütközéseket, valamint a gyámhatóság és közegei, ezek és a községi elöljárók között felmerülő összeütközéseket is.

A *családi tanács* a gyámhatóságok sorába tartozik hatásköre szerint. Egy specialis önkormányzati alakzat ez, mely által a tágabb értelemben vett család (rokonság) a gyámügyi igazgatásban fontosan érvényesül. Családi tanácsot felállithat s annak tagjait kijelölheti az atyai hatalmat gyakorló atya végrendeletében, vagy a végrendeletekre megszabott formában, ha összes hagyatéka a terhek levonásával kétszázezer koronát meghalad. Ily atyai rendelkezés hiányában, az anyának (végrendeletileg is kifejezhető), nagyszülőknek vagy rokonoknak *kérelmére*, mely kérelemben a családi tanács tagjai is javaslatba hozhatók, az alantas gyámhatóság meghallgatásával, *a belügyminister megengedheti a cs. t. felállitását*, ha a kiskoruakra terjedelmes — s kezelésének felügyeletére gyors és szakszerü eljárást kivánó — vagyon háramlott, vagy a gondnokság alá helyezett ily vagyonnal bir. A cs. t. az elnökön kivül négy tagból áll, elnöke az illetékes árvaszék elnöke vagy helyettese,

[33] A megyei árvaszéknek mint felebbviteli hatóságnak eljárására ugyanazon ügyviteli szabályok érvényesek, mint a mikor az ülésileg elsőfoku hatóságkép határoz. (Ügyv. sz. 244. §.)

A főszolgabiró ellenőrzése és felügyelete a gyámhatósággal felruházott községek árvaszékeire ki nem terjed. 1884. évi 44,075. sz. b. ü. m. hat.

[34] E küldöttség elnöke a főispán, tagjai az alispán vagy polgármester, főjegyző és a közigazgatási bizottságnak választott tagjai közül négy, kik közül kettőt egy póttaggal a közig. bizottság választ, kettőt és egy póttagot a főispán nevez ki.

Előadó az árvaszéki elnök vagy helyettese. A tiszti ügyész csak tanácsadó szóval bir a küldöttségben. A határozatképességhez az elnökön kivül négy szavazattal biró tag jelenléte kell.

tagjai rendszerint csak rokonok lehetnek, egy tag azonban a családdal jó viszonyban levő és annak ügyeit ismerő nem rokon is lehet; a rokonok közül, ha lehetséges, legalább egy az atyai, egy az anyai részről veendő. A családi tanácsnak általán csak azok lehetnek tagjai, kik gyámgondnokságot viselhetnek, nőrokonok azonban, ha egyébként akadály nincs, tagok lehetnek.

A családi tanács gyámhatósági jogkörrel bir, de ha határozatai végrehajtásánál közhatósági tiszviselők igénybevétele szükséges, ez iránt az illetékes gyámhatósághoz fordul, ugyancsak a gyámhatóságnak marad fentartva a gyámgondnok rendelés, nagykorusitás, leltározási, örökösödési, eljárási, birságolási és fegyelmi jog. A családi tanács határozata ellen a gyám, gondnok, vagy a tanács tagja részéről csak oly esetekben van helye *közvetlenül a belügyministerhez menő* felebbezésnek, midőn a gyámolt vagy gondnokolt törzsvagyonát illető határozatot annak érdekeire hátrányosnak tartják; a gyám vagy gondnok a reá sérelmes határozatot mindig felebbezheti. — A cs. t. évenkint jelentést köteles tenni a gyámolt-gondnokolt vagyoni állásáról a belügyministerhez. A belügyminister, ha a jelentésből, vagy az elsőfoku gyámhatóság, gyám, gondnok, vagy rokonok előterjesztéséből arról győződnék meg, hogy a cs. t. működése veszélyezteti a gyámolt vagy gondnokolt vagyoni vagy szellemi érdekeit, jogosult a cs. tanácsot feloszlatni.[35]

[35] A cs. t. elnöke a gyám vagy gondnokkal intézkedik oly ügyekben, melyek különben a gyám és a rokonok egyetértő intézkedését igénylik. — A cs. t. létszámában időközben beálló hiányok betöltését a tanács és az illető gyámhatóság meghallgatásával a belügymin. eszközli. A tagságtól való felmentést a törv. 49. §. szerint szintén a minister eszközli. — A cs. tanácsban a határozatképességhez az elnökön kivül két tag jelenléte kell; a határozat szótöbbséggel hozható. A családi tanács alatti gyámoltak értékpapirjai, kötvényei, drágaságai a szokásos őrzési dijak mellett, bármely gyámpénztárban elhelyezhetők. — Az atya által állitott családi tanács alakitásának törvényszerűségét az illető árvaszék birálja meg, más által való alakitás körül e hatósági jog a belügyministert illeti.

* * *

A gyámhatósági eljárásra és a gyámhatósági pénzkezelésre vonatkozó főszabályok következők:

I. A gyámhatóság illetékessége azon egyénekre terjed ki, kik hatósági területén községi illetőséggel birnak, de *átruházható* az illetékesség azon árvaszékre, melynek területén a gyámolt *állandóan tartózkodik*, végül *igényelheti az illetékességet azon gyámhatóság*, melynek területén a gyámolt *vagyonának legnagyobb része fekszik*. Az illetéktelen gyámhatóság is köteles halaszthatatlan

177. §. A hagyatéki közigazgatás.

Az örökösödési ügy közigazgatásának is nevezhetni a közhatóságok azon tevékenységét, mely azt czélozza, hogy a hagya-

intézkedéseket a területén tartózkodó egyénekre megtenni. A törvényes gyámhat. illetékesség átruházása a törvh. közigazgatási bizottságot, a különböző törvényhatóságban fekvő árvaszékek között a belügyministert illeti, ha azok egyetértésre nem jutnak; az igénylett illetékesség átruházása mindig a ministert illeti. — Az árvaszék *szóbeli* kérelmet is elfogad; ülései rendesen *nyilvánosak.* A felek bármely ügyben pénzbirság terhe alatt személyesen vagy meghatalmazott általi megjelenésre idézhetők; elkerülhetetlen szükség esetén a *megjelenésre idézett kényszerrel is elővezettethető.* (279. §.) Az előzetes tárgyalásokat a gyámhatóság kirendelt közege vezeti. A gyámhatóságok a felek irányában a *fegyelmi hatalmat rendreutasitás és birságolás által gyakorolják.* Birságpénzek az azon ügyben érdekelt gyámolt illetőségi községének javára esnek. vagyontalan árvák neveltetési czéljára. A gyámhatóság az előforduló ügyekben a tényállás felderitése végett *hivatalból intézkedik, a feleket jogaik és kötelmeikre figyelmezteti.* Ha valamely gyámolt felett a hatóság gyakorlása megszünt, az ebből folyó intézkedések hivatalból megteendők. — *A felebbezés érdemi* határozatok ellen az érdekelteknek joga, e felebbezésben a vonatkozó közbeszóló végzések ellen is kereshető orvoslat; a közigazg. bizottság, mint harmadfoku gyámhat. határozatai ellen a felek nem felebbezhetnek. Gyámtári kölcsönöket megtagadó határozat nem felebbezhető; a kölcsön törvényellenes megszavazása esetén az ügyész köteles felebbezni. A felebbezés a határozat kézbesitésétől 15 nap alatt adandó be és felfüggesztő hatálya van, de a biztositási intézkedéseket nem gátolja. (L. még az 1901 : XX. t.-czikket.) Ha a felebbezésben az ügy érdemére nézve uj tények hozatnak föl, azt *előterjesztésnek* lehet tekinteni s uj határozatot hozni; erre a gyámhatóságot a legfelsőbb hatóság is utasithatja.

II. *A gyámh. pénzkezelés* a magánvagyon közhivatali kezelésének legáltalánosabb érdekü esete. A vármegyei árvaszék hatósága alá tartozó gyámoltak és gondnokoltak pénzei és pénzértékei az 1902 : III. t.-cz. és 1902. évi 123,000. sz. bel- és pénzügyi min. r. szerint a megye székhelyén levő kir. állampénztárban (kir. adóhivatal) kezeltetnek. Az utalványozási jog a gyámhatóságot illeti. A gyámügyi számvitelt is az id. rendelet részletesen szabályozta. A gyámügyi törv. megjelöli azon eseteket (17., 19., 100., 102.), melyekben az atya, gyám vagy gondnok a kiskoru, illetve gondnokolt ingó értékeit, kötvényeit, értékpapirjait, ékszereit, készpénzét gyámhatósági kezelésbe köteles adni. Községek a gyámoltak, gondnokoltak pénzeit rendszerint nem kezelhetik, de a belügyminister, kivételesen — a közig. biz. javaslatára — azon községeknek, melyek a rendes számvitel iránt kellőleg gondoskodnak s kellő anyagi biztositékot is nyujtanak, megengedheti, hogy a községbeli árvák pénzeit a törvh. árvaszék felügyelete alatt maguk kezeljék. Gyámgondnokság alól felszabadultak pénzei, ha fel nem vennék, birói letétbe helyezendők.

A gyámoltak pénzei vagy összesitve, egy tömegben, vagy egyénenkint kezeltetnek; hogy melyik alkalmaztassék azt a vármegye közgyülése szabályrendeletileg állapitja meg. E kétféle rendszer meghatározását l. az 1902. évi

tékra vonatkozó jogok (peren kivül) érvényesüljenek, biztosittassanak, az érdeklett jogosultak netán hiányzó cselekvési képessége kellőleg pótoltassék. E tevékenység elsőrendüleg jogrendőri jellegü, a jogoknak praeventiv oltalmazását eszközli, a miért is sokan az igazságügyi igazgatáshoz sorozzák. Nálunk ugy, mint a külföldi államok jó részében is, a *birói* hatóságok hatáskörébe van utalva a hagyatéki igazgatás (eljárás) s a szoros értelemben vett közigazgatás szervei csak bizonyos, előzetes, illetve segédfunctiók ellátá-

123,000. sz. b. ü. r. 59—60. §§-ban. A törvény 288., 297. §§. a kezelés, illetve gyümölcsöző elhelyezés módjairól és feltételeiről rendelkeznek. Az 1901 : XX. t.-cz. 38. §-a szerint a gyámpénztári pénzkezelést a belügyminister — tekintettel a postatakarékpénztári cheque- és clearing-forgalom lehető igénybevételére — *rendeleti uton egységesen szabályozza.* A törvényhatósági és *rendezett tan. városi gyámpénztárak* kezeléséről és gyámügyi számviteléről *az 1903. évi 55,200.*, a községi gyámpénztárak kezeléséről és gyámügyi számviteléről ugyanez évi 55,300. sz. belügymin. r. szól. Gyámoltak részére értékpapirvásárlásnál a postatakarékpénztár igénybevételéről szól az 1897. évi 58,597. sz. b. ü. r.

A kiskoru vagy gondnokolt pénze kölcsön csak pupilláris biztosíték mellett adható; t. i. földbirtokra és házakra a becsérték egyharmadrészéig, jelzálogi biztositással. A jelzálogon netán lévő terhek annak becsértékéből háromszorosan leszámitandók. A városi törvényhatóságok maguk állapitják meg, vajjon az árvaszék vagy városi tanács intézkedjék-e a gyámpénztári kölcsönökről. A gyámpénztári felesleg a képviselet által kijelölt jóhitelü pénzintézetekben elhelyezhető. A pénzintézet kijelölése névszerinti szavazással történik, a netáni károsodásért az illető pénzintézetre szavazók egyetemleg felelősek. Egyébként az igy elhelyezett és kölcsönadott pénzekért felelősek első sorban *az árvaszék, illetve tanács tagjai szavazataik szerint, ha törvényellenesen jártak el; másodsorban a tartalékalap; harmadsorban a törvényhatóság; gyámpénzek kezelésére feljogositott, kis- vagy nagyközségben első sorban a közgyám, másodsorban az elöljárók, illetve a képviselet tagjai, harmadsorban a község.* A gyámpénztári számadások jóváhagyása a törvényh. bizottság, illetve községi képviselet joga; az évi mérleg a belügyministerhez fölterjesztendő. A rendezett tanácsu városok és községek gyámpénztári számadásainak felülvizsgálatát a kir. számvevőség oly időben köteles teljesiteni. hogy a vonatkozó mérlegek a számadási évet követő augusztus hó végéig a ministerhez felterjeszthetők legyenek. A gyámpénztári tartalékalap létesitése végett az árvapénzekből befolyt kamatjövedelem 10%-a levonható, ugyane czélra a letétektől mérsékelt dij szedhető, melynek mértékét a képviselőtestület állapitja meg. A tartalékalap felett a törvényhat., illetve községi közgyülés a *belügymin. jóváhagyásával rendelkezik.* A tartalékalap egyéb jövedelmeiről l. az 1902. évi 123,000. b. ü. r. 83—84. §-át. A tartalékalap jövedelmének azon részét, mely más czélokra lekötve nincs, a vármegyebeli 7 éven felüli elhagyott gyermekek gondozására kell forditani. (U. o. és 1901 : XXI. t.-cz. 5. §.) Az árvapénztárak értékpapirvásárlásainál a postatakarék közvetitésének igénybevételéről szól az 1897. évi 58,597. sz. b. ü. r.

sára hivatvák. Ez utóbbi közigazgatási müködések is az 1894 : XVI. t.-cz.[36] által szabályoztatnak; főbb rendelkezések a következők:

a) A községi halottkém minden a községben előforduló halálesetről a hullavizsgálat után *jelentést tesz az elöljáróságnak; b)* ha a hagyaték veszélyeztetve van — mit a halottkém „sürgős" szóval jelez — vagy ha más okból szüséges, a községi (kör) jegyző, városokban az erre kirendelt közeg, *azonnal köteles biztositási intézkedéseket tenni, s a veszélynek kitett ingókat esetleg már a temetés előtt zár alá venni; c) a halálesetfelvétele az ép emlitett hatósági személy által minden esetben hivatalból eszközlendő*, nemcsak akkor, ha örökösödési eljárás hivatalból való meginditásának is helye van.[37] Holttányilvánitás vagy a halálnak birói itélettel való megállapitása esetén a halálesetfelvétel a *hagyatéki biróság rendelete alapján eszközlendő*. A halálesetfelvételéhez tartozik azon körülmények kinyomozása, melyek az örökség megnyilta idejének, a hagyaték mennyiségének, hozzávetőleges értékének, az örökösöknek, legközelebbi rokonoknak, az illetékes hagyatéki biróságnak, gyámhatóságnak megállapitására vonatkoznak. A halálesetfelvételnek a halottkémi jelentésből számitott legfeljebb 3 nap alatt meg kell történnie; *d)* a halálesetet felvevő közeg, mig a biróság intézkednék, köteles a hagyatékot, ha kiskoru van érdekelve, rendszerint a közgyám felügyelete alá helyezni, ha az elhunytnak kiskoru leszármazója, közeli rokona, a vagyonkezeléssel megbizott megbizható alkalmazottja nincsen, a hagyatéki veszélyeztetett ingókat zár alá venni; az eltarthatlan ingók értékesitéséről gondoskodni; az elrejtés, elidegenités, eltitkolás veszélyének kitett ingókat, okiratokat,

[36] A hagyatéki ügy vagy eljárás e törv.-czikkben rendszeres teljességgel lőn szabályozva, mig előbb számos törvényben szétszórva voltak annak szabályai, igy az 1868 : LIV., 1874 : XXXV. (közjegyz. törv.), 1877 : XX., 1881 : LIX. (perrendt. novella), 1886 : VII. (közjegyzői törv.) törvényczikkekben. Mely határozmányok maradtak hatályban e törvényekből, azt az 1894 : XVI. t.-cz. 128. §-a mondja meg. Az örökösödési eljárás törvényéhez két igen fontos végr. rendelet adatott ki, u. m. az 1895. évi 43,195. sz. igazságügymin. és 1895. évi 91,793. sz. belügymin. rend. Kiegésziti az 1899. évi 1724. sz. r. a hagyatékban talált külföldi rendjelek visszaszolgáltatásáról; az 1903. évi 134,164. b. ü. m. és az 11,575. igazságmin. rendelet az örökösödési ügyekben hozott árvaszéki határozatok végrehajthatóságáról. Az *árvaszéki kiküldetésekről*, a kiküldöttek eljárásáról külön rendelet adatott ki 1902. évi 133,300. b. ü. m. szám alatt. 9. §-át módositja az 1899. évi 2311. sz. ig. m. r.

[37] Az 1894 : XVI. t.-cz. 1—5. §§. határozzák meg, mikor van helye az örökösödési eljárás *hivatalbóli vagy kérelem folytáni* meginditásának.

a törvényben (15. §.) felsorolt körülmények között akkor is zár alá venni, ha leszármazó, közeli rokon, megbizható alkalmazott léteznék; továbbá a gyám, gondnokság alá jutó örökösök részére rendelendő gyám iránt a rokonokat meghallgatni, nyilatkozatukat a hálálesetfelvételhez csatolni. A hálálesetfelvételi iv a netáni végrendelettel együtt a halottkémi jelentéstől számitott 8 nap alatt *azon járásbiróságnak* küldendő be, melynek területén a község fekszik. Ha gyám vagy gondnokság alatti személy is van érdekelve, a hálálesetfelvétel második példánya a gyámhatóságnak is megküldendő. E kötelességek elmulasztása esetén a községre illetékes járásbiróság 20 koronáig terjedhető *rendbirságot szabhat ki*, mely közigazgatási uton hajtatik be. A hálálesetfelvételével egyidejüleg jelentés teendő a járásbirósághoz a tett biztositási intézkedésekről s a zár alá vett készpénz, drágaságok, értékpapirok ahhoz beküldendők. E biróság a felvétel kiegészitését is elrendelheti és a tett intézkedéseket jóváhagyja vagy más intézkedéseket tesz. A hagyatéki eljárás további vitele a kir. járásbiróság hatáskörébe tartozik,[38] de annak folyamán, a közigazgatási, nevezetesen községi szervek, fontos közremüködésre kötelesek a *leltározás körül.*[39]

[38] *Illetékes* azon jbiróság, melynek területén az örökhagyó utolsó rendes lakhelye volt, ha pedig felváltva több helyen lakott, azon jbiróság, melynek területén meghalt; ha az örökhagyónak belföldön rendes lakhelye nem volt, azon jbiróság, melynek területén a hagyaték létezik; ha az örökhagyónak belföldön több rendes lakhelye volt és külföldön hunyt el, vagy ha belföldön rendes lakhelye nem volt és a hagyaték több jbiróság területén van, a lakhelyek vagy vagyon fekvés szerint illetékes jbiróságok közül az jár el, melyhez valamely vonatkozó beadvány legelőször érkezett. Az összes érdekelteknek a tárgyalást megelőzőleg kelt megállapodása esetén a lakhely szerint illetékes egyik biróság az ugyancsak lakhely szerint illetékes másik biróságnak, megelőzés esetén az annak alapján illetékes biróság, a megelőzött biróságnak, az eljárást átengedni köteles. Ha az illetékesség a mondottak szerint meg nem állapitható, az illetékes biróságot az igazságügyminister jelöli ki. Az illetékes biróság hatásköre kiterjed: 1. a magyar honosok belföldön levő ingó és ingatlan vagyonára; 2. külföldiek belföldön levő ingatlanaira, s ha nemzetközi szerződések vagy gyakorlat másként nem intézkednek, belföldön levő ingóságaira is; 3. magyar honosok külföldön levő, ingó hagyatékára is, ha ez nemzetközi szerződés vagy viszonos gyakorlat által el van ismerve.

Az illetékes biróság feladata a *végrendelet kihirdetése*, akkor is, ha a hagy. eljárás nem inditandó hivatalból; ezért kötelesek a végrendelet birtokában levő magánosok, hatóságok azt a törv. 25. §-a szerinti járásbirósághoz beadni. Szóbeli végrendelet kihirdetése ugy történik, hogy a tanuk eskü nélkül kihallgattatnak s a vallomásukról szóló jegyzőkönyv kihirdettetik.

[39] Mikor történik a hagyaték leltározása hivatalból, mikor a hagyatéki

A leltározást és pótleltározást a községi, illetve körjegyző, városokban az erre kirendelt közeg (leltárbiztos) teljesiti, ha erre a

biróság rendeletére, kik kérhetik a leltározás elrendelését, a törv. 85—86. §§. határozzák meg. A leltárba — hivatalból foganatositott *nyomozás* utján felveendő minden vagyontárgy, mely az örökhagyónak elhalálozásakor birtokában volt, valamint minden az örökhagyót, illetőleg hagyatékot terhelő követelés; a leltárba vett vagyontárgyak megbecsülendők (41., 42. §§.). A leltározás után a szorosan vett hagyatéki tárgyalás foganatositandó, melynek vezetésével *kir. közjegyző bizandó meg.* A közjegyzőtől elvonható és más helybeli közjegyzőre, ha ilyen nincs, *kiküldendő birósági tagra bizható* e tárgyalás, ha késedelmeskedik vagy felületes eljárásra a tárgyalás másodszori pótlását teszi szükségessé. Az eljárás irányelvei: hogy minden érdekelt lehetőleg értesittessék; az érdekeltek kellő képviseletéről gondoskodás történjék; az összes jogigények, terhek kipuhatoltassanak, bizonyitékaik beszereztessenek; ha viták támadnak, az egyezség ismételten megkiséreltessék; ha az egyezség nem sikerül, a vitás kérdések praecisiroztassanak. A tárgyalás befejeztével a közjegyző az összes iratokat az illetékes járásbiróságnál bemutatja; ha azonban kiskoruak, illetve gondnokoltak is érdekelvék, az illetékes gyámhatósághoz mutatja be az iratokat, mely hatóság, ha az egyezségek, a tárgyalás során létrejött megállapodások kérdésében határoz, határozatával kiegészitve átteszi az iratokat az illető járásbirósághoz. E biróság, a mennyiben a tárgyalás pótlásának szüksége nem forogna fenn, *a hagyaték átadása iránt érdemileg határoz* (végzéssel). Ha az érdekelt felek között a tárgyalás során nem jött létre olyan egyezség, melynek alapján átadó végzést lehetne hozni, vagy ha a gyámhatóság az egyezséget nem hagyta jóvá, *a hagyatéki biróság a perre utasitás kérdésében határoz;* ki utasitandó perre az érdekeltek közül, a törv. 85. §-a határozza meg. Ha a perre utasitott a pert a perre utasitó végzés keltétől számitva legalább 30, legfelebb 60 napban megállapitott záros határidő alatt meg nem inditaná, a biróság a perre utasitott igényére tekintet nélkül eszközli az osztály megtételét és a hagyaték átadását; ha pedig a per befejeztetett, az itélet szolgál az osztály és átadás alapjául.

A törv. IX. fejezete részletesen szabályozza a hagyaték biztositását, kezelését, értékesitését az eljárás alatt; továbbá rendelkezik azon esetéről az öröklésödésnek, midőn az összes érdeklettek korlátlan cselekvési képességgel birnak és a biróságtól *örökösödési vagy hagyományi bizonyitványt kérhetnek;* azután különös határozmányokat állapit meg a külföldiek hagyatéka tekintetében; örökös nem léte esetében, a mikor a biróság a kincstári jogügyek igazgatóságát köteles értesiteni; szabályozza a dijakat és költségeket s végül az örökösödési eljárás során alkalmazható jogorvoslatokat.

Megemlitjük itt, hogy a kir. adományból egyh. javadalmat élvező főpapok hagyatéki ügyében követendő eljárást az 1883. évi 13,249. sz. igazs. és vallásministeri rendelet szabályozza; a gör. kel. főpapok hagyatékára az 1874. évi 6835. sz. rend. vonatkozik; az 1894 : XVI. t.-cz. 127. §-a pedig felhatalmazta az igazság- és vallásügyi ministereket, hogy a végrendelet nélkül elhunyt, alsóbbrendü kath. papok hagyatéka felosztásánál követendő eljárást rendeletileg szabályozzák.

biróság nem rendelne kir. közjegyzőt, a pótleltározásra esetleg birósági végrehajtót. A községi közeg által felvett leltár és csatolmányai, azon járásbirósághoz, melynek területén a község fekszik, ha gyám vagy gondnokság alatti személy is van érdekelve, az illető gyámhatósághoz is[40] bemutatandók. A leltározás és annak beterjesztése körüli késedelmezés esetén a járásbiróság rendbüntetést szabhat.

178. §. **Az alapitványi közigazgatás.**

Az anyagi és szellemi téren való haladásnak nagyérdekü tényezőit képezik az alapitványok. Magyarországon igen nagy számmal léteznek ezek, de nincs kellőleg gyakorolva a közhatósági felügyelet és ellenőrzés azoknak kezelése, rendeltetésszerü felhasználása iránt. Pedig létező törvényeink keretében is kifejthetné a kormány a szükséges felügyeletet, mert ezek kétségtelenül megállapitják az erre vonatkozó államhatóságot. Eltekintve a Hk. I. R. XI. czimétől, az 1548 : XII., az 1550 : XIX. t.-czikktől, melyek a kir. adományból származott kath. egyházi alapitványok feletti állami ellenőrzést illetik, melyekre az 1715 : LX. törvényczikk is utal, — az 1715 : LXXIV. t.-cz. kimondá, hogy az egyházi vagy világi ifjuság számára *bárki által alapitott papnöveldék, táp- vagy tanintézetek és alapitványok felügyeletét, számadás melletti megvizsgálását Ő Felsége apostoli tisztènél és legfőbb hatalmánál fogva magának tartja fenn.* Az 1723 : LXX. t.-cz. *bárminemü* egyházi vagy világi kegyes alapitványokra kiterjeszti e királyi (állami) jogot, s elrendeli, hogy a helytartótanácsból annak végrehajtása végett némelyek kirendeltessenek.[41] A törvény a központi államhatalom béna külső szervezete mellett nem vétetett foganatba, noha azt később egyes törvények ujra érintik.[42] II. József 1784-ben rendeletileg intézkedett az alapitványok *bejelentése*, nyilvántartása, felülvizsgálása iránt, melyből folyólag a helytartótanács ujra elrendelte

[40] 1897. évi 8335. ig. min. rend.

[41] III. Károly e törv. végrehajtása végett 1724. decz. 3-án egy rendeletet adott ki, melylyel a helytartótanács kebeléből egy állandó bizottságot is alakitott; elrendelte az összeirást egyházi, iskolai és egyéb *czélu alapitványokra*, intézkedett az alapitványi kezelés szükséges megváltoztatásáról is. A helyt. tan. 1725-ben három rendeletet is adott ki e tárgyban, egyet a püspökökhöz, egyet a városi, egyet a megyei törvényhatóságokhoz, melyek azonban, ugy látszik, foganatositva nem lőnek.

[42] Igy az 1729 : XXI., 1741 : XLIII., 1751 : XXI., 1764 : XIII. törvényczikkek. Az alapitványok feletti felügyeletről rendelkezik az 1790 : XXIII. és XXVI. törvényczikk is.

az összeirást, ennek alapján készültek is hiányos alapitványi törzskönyvek e kormányszéknél, de a róm. és görög-katholikus és protestáns egyházi alapitványok kihagyásával; 1797-ben az összeirási rendelet megujittatott, de a bejelentési kötelesség sanctióval nem birván, ujból hiányosan hajtatott végre. E rendeletekre utalással adták ki 1863-ban a 9555. sz. rendeletet, az *uj* alapitványok bejelentése iránt. 1868-ban a közokt. minister, mint a vallás és iskolaczélu alapitványok felügyelete tekintetében a helytartótanács hatósági utóda, adott ki 21,505. sz. a. rendeletet, az illető alapitványok összeirása iránt.[43] E rendeletek tanuságai annak, hogy az államkormány az államnak a fentidézett törvényekben megállapitott jogkörét folyton fennállónak és érvényesitendőnek tartá. Uj törvény alkotása tehát nem is lenne szükséges az állami felügyeleti hatóság megállapitása végett, hanem csak annak részletekben való gyakorlása iránt; igy ujonnan szabályozni kellene az alapitvány tétel, az alapitvány kezelésében, rendeltetésében való változtatás, az alapitvány megszüntetés *bejelentését*, az azokra vonatkozó *kormányi jóváhagyást;* az alapitvány kezeléséről *időszaki kimutatások felterjeztését*, az alapitvány kezelők felelősségre vonását, a közhatósági rendszeres nyilvántartást. Égetően sürgős ez, mert a mai állapotban nap-nap után nagy értékek vannak kitéve a veszendőségnek, a rendeltetéstől való elvonásnak, az alapitók szándékától eltérő felhasználásnak.[44]

[43] A protestánsokra azonban ez összeirás nem terjesztetett ki a rendelettel és az 1869 : IX. t.-cz. közbeesett alkotása folytán a gör.-kel.-re sem lőn foganatositva.

A népiskolai czélokra szolgáló alapitványokat illetőleg, rendelkezett az 1868 : XXXVIII. t.-cz. (38—41. §§.); a középiskolai czélokra tett alapitványok felügyeletét illetőleg az 1883 : XXX. t.-cz. rendelkezik (48. §.). A törvényhatóságok által kezelt alapitványok jórészt a belügyminister felügyelése alá rendelvék, az 1883 : XV. t.-cz. tartalmaz ide vonatkozó határozmányt; erre vonatkozik a belügyministernek 1896. évi 16,031. sz. körrendelete is. A községi törv. 147. §. azt mondja: „kötelesek a községek a kezelésük alatti alapitványokat oly gonddal kezelni, mint saját vagyonukat; ezekről évente kimutatást és számadást terjeszteni a közgyülés elé."

A gör.-kel. szerb egyházi vagyon és alapitványok összeirását a ministerelnök a gör.-kel. szerb congresszusi szabályzat értelmében 1896-ban elrendelte.

[44] Az alapitványi ügy irodalmi művelése nálunk alig található. Dr. Csorba Ferencz és Dárdai Sándor tartottak az alapitványok iránti állami felügyelet rendezéséről érdemes felolvasásokat, az első 1889-ben, az utóbbi 1896-ban. L. a M. jogászegyleti kiadványok között. Csorba F. 1901-ben értékes monographiát irt az alapitványokról. Dárdai felolvasása közli azon törvénytervezetet

A közalapitványi kir. ügyigazgatóságról.

A közalapitványok ügyének specialis szerve ez, melynek rendeltetése az egyházi és világi közalapitványok[45] javainak és mindennemü jogainak megőrzése, visszaszerzése iránt teendő lépések *inditványozása;* ez alapoknak bármely *közhatóság előtti képviselése; jogi véleményezés* az alapokat érdeklő kérdésekben; *közreműködés* ez alapitványok ügyeiben előforduló jogügyletek kötésénél. azok okmányai szerkesztésénél. Miután a megürült püspökségek és világi apátságok időközi jövedelme a vallásalapra száll, a közalapitványi igazgatóság gondoskodik ez igény biztositásáról is. A közalapitványi igazgatóság tisztviselői kir. tisztviselők minőségével, jogaival és kötelességeivel birnak, személyi és fegyelmi ügyeikben a közoktatási minister alá rendelvék. Fontosabb ügyek iránt tanácsülésileg történik a megállapodás. A közalapitványi igazgatóság szervezetéhez vidéki kerületi ügyészségek is tartoznak, melyek székhelye, kerülete a vallás- és tanulmányi alap vagyonának fekvéséhez képest állapittatott meg. Az igazgatóság szervezete kir. elhatározás alapján részletes szolgálati utasitása, ügyviteli rendje

is, melyet Boncz F. volt közalapitványi igazgató, az alapitványokról Trefort minister megbizásából kidolgozott.

1906-ban Lukács cultus ügyvivő dolgoztatott ki egy alapitványi törvénytervezetet, ennek 1. §-a szerint: „Az alapitvány az a vagyon, mely az állam által közérdekünek elismert czélra, olykép van rendelve, hogy állagának csonkithatlansága az állam állam által biztositva lévén, a vagyon használata vagy hozadéka a czélt állandólag szolgálhatja. Az alapitványi *vagyon jogi személy* stb."

[45] Legfontosabbak a vallási, tanulmányi, egyetemi közalapok. A vall. és tanulmányi alapot a közokt. minister kezeli, az országgyülés ellenőrzése nélkül; 1881-ben bizottság alkottatott, mely a minister kezelését ellenőrizze, azon alapok költségvetését és számadását megvizsgálja. E bizottság elnökét és tagjait a közokt. minister előterjesztésére a király nevezi ki. Fontos közczélu alap a szász egyetem vagyona, mely közművelődési czélokra van rendelve. Kezelő testülete a szász egyetem. A vagyon feletti rendelkezés az egyetemi közgyülést illeti, melynek elnöke Szebenmegye mindenkori főispánja, kit e minőségben a szászok grófja — comes — czim illet; alelnökét a közgyülés maga választja három évente; tagjait, szám szerint 20-at, a volt Királyföldet képezett megyék és városok országgyülési képviselő választói három évre választják. A közgyülés határozatai rendszerint kormányi (bel.-, közokt. min.) jóváhagyást igényelnek. A folyó ügyek intézésére egy állandó hivatal van, mely az elnökből, titkár, pénztárnok és a szükséges számu más hivatalnokokból áll. Az u. n. hétbirák vagyona felett a szász egyetem közgyülésének azon tagjai rendelkeznek, kik abban azon városokat és kerületeket képviselik, melyek azon vagyon tulajdonosai.

pedig pedig az 1867. évi 10,165. sz. vallás- és közokt. min. rendelettel kiadott szabályzatban van megállapitva.[46]

[46] Az 1881. évi 14,507. sz. ig. min. rendelet rendelkezik a közintézeteket érdeklő végrendeleteknek a közalapitv. igazgatósággal közléséről, az 1873. évi 31,937. és 1881. évi 22,853. sz. rend. a vall. és közokt. min. alatti közalapitványok kegyuri terhének teljesitéséről.

IV. FEJEZET.

A gazdasági közigazgatás.

I. CZIM.

Az őstermelés ügyének közigazgatása.

A közigazgtás, melyet azon czél vezérel, hogy a gazdálkodásra irányzott magántevékenység legteljesebb sikerének szükséges előfeltételei az állam támogató, itt-ott kényszeritő közreműködése segedelmével megalkottassanak, hogy a nemzetgazdasági jólét a legmagasabb fokra emeltessék s vele kapcsolatosan az állam erőforrásai növeltessenek, három főkörre oszlik, u. m. I. *az őstermelési*, II. *az ipari és* III. *a forgalmi közigazgatásra.* Az őstermelési közigazgatás a természet őseirőinek, ősanyagainak kiaknázására irányzott priváttevékenységet támogatja és a *földmivelésre,* — *mező- és erdőgazdaság,* — *az állattenyészetre, a vizhasznositásra és rendezésre, az ásványtermelésre* (bányászat) vonatkozik. A fontos és nagyérdekü jogszabályoknak és intézményeknek sokaságával találkozunk már a magyar törvény- és rendelettárban e közigazgatás minden ágát illetőleg is, biztos jelül arra, hogy a magyar államhatalom tiszta tudatára emelkedett annak, hogy őstermelő országunkban mily üdvös feladatot teljesithet, mily elsőrendü szükségesség az állami közigazgatás oltalmazó és támogató közreműködése.

179. §. A mezőgazdasági rendtartás.[1]

A magántulajdonból folyó korlátlan használati szabadság a földbirtok tekintetében némi megszoritást szenved a mezőgazda-

[1] E rendtartás a mezei gazdálkodást tárgyazza. Lényeges kihatással van a földmivelésre maga a *birtokjogi rend* is. Nálunk, némi kivételektől eltekintve, a földbirtokszerzési képesség általános, a földbirtokforgalom jórészt szabad, a minek közgazdasági nagy előnye az, hogy azon kezekbe juthat a föld, amelyek

sági törvény 1894: XII. t.-cz. (Vh. rend. 1894. évi 48,000. sz. rend. ezt kiegésziti az 1899. évi 89,700. ex 1898. sz. fmiv. min. rend.) értelmében. E fontos törvény alkotásának alapindoka, hogy a köz-

annak gazdasági értékét legteljesebben képesek kihasználni. A minimumot és maximumot birtokjogunk eddigelé nem ismeri; nem ismeri az u. n. otthonmentesitést (homestead) sem. Lényeges kivétel a szabad forgalom elve alól mindenekelőtt a *hitbizományi* intézmény. Ezt hazánkban az 1687 : IX. t.-cz. honositá meg a főnemesi családok diszének fenntartása végett; az 1723. évi L. t.-cz. azt a nemesekre is kiterjeszti. Az 1848-iki jogegyenlőségi törvényhozás által némelyek a hitbizomány alapitási jogot bármely országlakóra kiterjesztettnek tekintik. A hitbizományokra vonatkozó fontos rendeletek az 1862. évi okt. 9-én kelt kir .rendelet, és a hitbizományok felállitása körüli eljárást, az 1868 : LIV. t.-cz. felhatalmazása alapján szabályozó 1867. évi ápril 7-én kiadott igazs. min. rendelet. A hitbizományok száma ma már a százat, területük az ország területének 5%-át megközeliti; több felénél 1867. óta állittatott föl. A hitbiz. felállitásához kir. jóváhagyás kell. A kir. engedély után az illetékes kir. törvényszék feladata a hitbizományi gondnok rendelése, a hitbizomány nyilvántartása és biztositása; a törvényszék jóváhagyása szükséges a hitbizományi birtokosnak a hitbiz. vagyont illető számos intézkedése érvényéhez; a törvényszék joga a hitbizomány esetleges zár alá vétele. — A szabadforgalomból bizonyos mérvben elvonvák és kötött birtokoknak tekinthetők az egyházak, községek, törvényhatóságok birtokai is.

A földbirtok szabadságával ellenkező úrbéri kapcsolatok, továbbá a határőrvidéken fennállott házközösségek megszüntetése, birtokjogi törvényhozásunk nevezetes lépései. A földesurak kártalanitása az állam által eszközöltetett. Az 1848. évi idevonatkozó törvények (IX., X., XI.. XII. t.-cz.) foganatositás, jelesül a kárpótlás módozatainak megállapitása, az 1853. évi márcz. 2-án, 1854. évi jan. 16-án kelt nyilt parancsokkal eszközöltetett, melyek érvényét az országbirói értekezlet fenntartá. Erdélyre az 1854. jun. 24. és 1858. szept. 15. patens rendelkezett az állami kártalanitás iránt. Az alkotmányos törvényhozás egy nagy sorát alkotá a törvényeknek, az urbéri megváltás keresztülvitele és az urbéri jog és birtokviszonyok rendezése végett. Igy: 1. az 1868 : XXIII. fontos törvényczikket az urbéri örökváltságokért adandó kárpótlásról, mely a megtéritési tőke és járulékai iránti határozást a *földtehermentesitési alapigazgatóságra* bizza, melynek határozatai ellen, egy a bel-, pénz- és igazságügyministerium személyzetéből alakitott testületi hatósághoz lehet felebbezni. (Törv. 11. §. és 1869. évi ápril 10-én kelt szabályzat.) 2. A szőlőbirtok után járó tartozások megváltásáról intézkedik az 1868 : XXIX. t.-cz. E törvény szerint a váltságtartozások felszámitására u. n. jogbiztosokat küld ki az igazs. min. s a váltságösszeg megállapitása egy választott biróságra van bizva (21., 22. §§.), melynek határozata ellen csak egy e czélra a földmivelési, igazságügyi és belügymin. személyzetéből alkotott hatósághoz lehet folyamodni (23. §.). 3. Az urbéri kapcsolatból fennmaradt jog- és birtokviszonyok rendezéséről szól az 1871 : LIII. t.-cz., melyet módositott az 1877 : XII. E törvények megállapitják az urbéri minőségü és hasonlóan a jobbágyokat illető s megváltandó birtokokat (Pusztatelek, maradvány föld, foglalások) és a jobbágyoknak a telek

gazdasági érdek kivánalmai szerint a mezőgazdák bizonyos okszerü gazdasági eljárásokra, a kölcsönösen egymásra utalt birtokosok egybevágó összeműködésre köteleztessenek.

A törvény főelvül állitja föl, hogy „mezei földbirtokát a törvány korlátai között bárki szabadon használhatja." *Az egyéni szabad* használat két esetben szenved jelentős megszoritást, u. m. a nyomásos (fordulós) gazdálkodás fentartása és az osztatlan közös tulajdont képező legelők okszerü használata érdekéből.

A) Hol a nyomásos gazdálkodás gyakorlatban volt az 1894. évi XII. t.-cz. hatályba léptekor, ott az érdekelt birtokosokat birtokarányszerinti kétharmad többsége a *törvényhatóság jóváhagyásá-*

használatán felüli haszonvételeit; megállapitják a volt urbéresek jogát a részükre közösen kiadott birtokilletmények *egyénenkénti felosztására.* — Az idevon. eljárást az 1890. évi 20,326. sz. ig. min. rend. szab. 4. Az *irtványföldek* megváltásáról, illetve visszaválthatóságukról szól az 1871 : LIV. t.-cz. 5. A telepitvényi földekről az 1873 : XXII. t.-czikk. 6. A *majorsági zsellérbirtokról* (Curialis zsellértelkek, taksás vagy censualis földek, ipari földek taksás házak) s az *ehhez hasonló birtokok* megváltásáról az 1896 : XXV. t.-cz. E törv. végrehajtási rendelete az 1897. évi 17,780. sz. igazs. m. r. 7. Az ország erdélyi részeiben való *arányositásról és tagositásról* az 1871 : LV., az 1880 : XLV. és 1892 : XXIV. t.-cz. rendelkezik; fontos idevon. az 1893. év jan. 3-án kiadott (356. sz.) bel-, földmiv.-, igazs.- és pénzügymin. rendelet; kiegésziti az 1899. évi 378. sz. ig. min. rend.

A határőrvidéken fennállott birtokminimumot és maximumot már az 1873 : XXIX. t.-cz. megszünteté és szabadrendelkezési jogot adott ingatlanuk felett a házközösségi tagoknak; külön törvény (1873 : XXX.) rendelkezett a határőrvidéki lakosokat az államerdőkben illető haszonvételek megváltásáról; végül az 1885 : XXIV. t.-cz. a házközösségi vagyon kötelező megosztását mondotta ki. A hivatalos megszüntetés a közigazgatási hatósághoz tartozik, igy az arány megállapitása is; csak akkor van helye rendes birói utnak, ha valamely fél jogosultsága, a születés törvényessége, a végrendelet érvényessége válik kérdésessé. Elsőfoku közig. hatóság a *szolgabiró,* másodf. hat. az illető megye közig. bizottsága által alakitandó, 2 rendes és 2 póttagból álló bizottság, melynek elnöke a főispán, két tagját pedig a közig. bizottság kebeléből kell választani; harmadfórum a belügyminiszteriumban a törv. 53. §-a szerint alkotott *tanács.* Az 1896 : XXVI. t.-cz. 80. §-a szerint, *a II-od foku hatóságnak a házközösségi vagyon felosztása tárgyában hozott érdemleges határozatai ellen a közigazg. biróság előtti panasznak van helye.* Megemlitendő, hogy a házközösségi ügyek gyors elintézésére a törv. 53. §-ához képest, a belügymin. ideiglenes állásu szolgabirákat *nevezett ki.* — A házközösség megszüntetési eljárást részletesen az 1886. évi nov. 20-án kelt belügymin. rendelet szabályozza. E rend. 1892-ben módositva lőn. Az 1898 : XII. t.-cz. módositá az 1886 : XXIV. t.-czikket, megszünteté annak 25. és 28. §§-ban foglalt megszoritásokat, korlátozta a községi elöljáróság vonatkozó hatáskörét. E törv. végrehajtásáról szól az 1898. évi 30,184. sz. igazs.- és belügym. rend.

val a nyomásos gazdálkodást kötelezőleg fenntarthatja: *a)* ha a birtok tagositatlan határokban, határrészekben fekszik; *b)* tagositott határban fekszik, de több dülőben van kiosztva; *c)* réteknél oly kis parcellákból áll, hogy azok egyenkint alig alkalmasak a legeltetésre. Ily birtokoknál *a vetésforgókat, azon módokat, melyek szerint a rétek használandók, tarló, ugar, rét legeltethető, a birtokos ági közgyülés állapitja meg.*[2] Hat év után az érdekelt birtokosok tizedrésze a nyomásos gazdálkodás megszüntetését kérheti, s az iránt a birtokossági gyülés a főszolgabiró (polgármester) vagy helyettese elnöklete alatt, két harmad többséggel határoz; ha a fenntartás mondatik ki, ujabb hat évig azt nem változtathatni meg, ha pedig a szabad gazdálkodás fogadtatik el, többé *kötelezőleg* a nyomásos gazdálkodás visszaállitása nem mondható ki.

B) *Osztatlan közös tulajdont* képező legelőknél, a *legelőrendtartást, a legeltetés, állattenyésztés s az apaállattartás módozatait* a birtokosok közgyülése állapitja meg. *A birtokossági közgyülés* ugy ezen, mint az A) alatti esetben, a közös gazdálkodásban résztvevőkből áll, kik szavazatukat *személyesen vagy igazolt* meghatalmazottjuk által birtokaránylag gyakorolják; a gyülés elnöke rendszerint a községi biró (polgármester), de a főszolgabiró elnökölhet. a mikor szükségét látja, s köteles is erre a törvény által meghatározott esetben. A birtokossági közgyülésnek hatáskörét tullépő. törvénybe. egyesek jogaiba ütköző határozatai ellen a közigazgatási bizottsághoz, innen a fmiv. ministerhez *felebbezhetni.* A birtokossági közgyülés határozatainak *végrehajtása* a községi elöljáróság, de joga van a közgyülésnek a végrehajtási teendőket — törvényhatóságilag jóváhagyandó szervezési szabályzat alapján — egy választott külön tanácsra és más közegekre bizni.[3]

[2] Nyomásos gazdálkodásra nem kötelezhetők önálló puszták, tagositott határokban levő önálló tagok, bekeritett vagy szőlővel beültetett területek tulajdonosai. Más területek csak akkor vonhatók ki, ha ezáltal a többi területen a nyomásos gazdálkodás meg nem nehezittetik. A közös birtokosságok ügyviteléről és költségvetéséről szól az 1897. évi 37,900. sz. fmiv. m. r.

[3] A községi elöljáróságot, mint a birtokossági közgyülés végreh. közegét, a községi képviselet ellenőrzi és sérelmes határozatai felebbezhetők a főszolgabiróhoz, ennek határozatai az alispánhoz. A birtokossági ügyek költségei a községi költségvetéssel együtt, de a többi kiadásoktól elkülönitve állapitandók meg és a közös gazdálkodásban résztvevők által viselendők. A közbirtokossági költségvetésnek a törvényhatóságokhoz beterjesztéséről szól az 1900. évi 75,473. sz. rendelete.

Az osztatlan közös tulajdonu legelők csak a *földmiv. min. engedélyével*

1. A talaj védelme és javitása.

A termőtalaj védelme és javitása, továbbá termőerejének pótlása vagy fokozása, kiváltkép intensiv gazdálkodás mellett, nagyfontosságu közérdek. Az erdő és vizjogi törvénynek az erdőirtás tilalma, kötelező erdősitések, vizrendezési és hasznositási munkálatok iránti rendelkezései, a talajvédelem és javitás ügyét nagy lépéssel vitték előre. (Ezekről alább.) A mezőgazdasági törvény a talajnak a *vizmosások elleni védelméről*, az 1844. évi X. t.-cz. pedig a *folyó* (*futó*) *homok* általi elboritás meggátlásáról tartalmaz kiváló jelentőségü intézkedéseket:

I. Vizmosásos és vizmosás veszélyének kitett területen a legeltetés eltiltható. A vizmosások elleni *óvintézkedéseket*, esetleg a fenyegetett területnek záros határidő alatti *fásitását a hatóság elrendelheti*, s azok foganatositására az illetőket annyiszor, a mennyiszer 200 koronáig terjedhető birsággal szorithatja. A felmerülő költségeket meg nem egyezés esetén a hatóság az érdekeltség arányában határozza meg.[4]

II. A futóhomok meggátlására szükséges fásitást vagy más müveletek létesitését — ha az érdekelt birtokosok által egyezségileg nem eszközöltetik, a törvényhatóság bármely érdeklett birtokos kérelmére — ha a veszély nevezetes mérvü (1844: X. t.-cz. 3. §.) *hivatalból* is — elrendelheti. A müveletekből származó költségeket a birtokosok az elháritandó veszély mérve és veszélyeztetett birtokaik területe arányában viselik; a teherviselési kulcs a törv. 6. §-a szerinti módozat mellett megállapittatván, a meg nem nyugvók által birói utra vihető. A müveletek vezetését a törvényhatóság által megbizandó egyének a birtokosok gyülésének és a törvényhatóságnak ellenőrzése alatt eszközlik.

oszthatók föl. Közös havasi legelők felosztása csak akkor engedtetik meg, ha igazolva van, hogy más mivelési módok alkalmazása által sem a legelő, sem az alatta elterülő földek feltalaja az eltünés vezélyének kitéve nem lesznek.

[4] A vizj. törv. 55., 56. §§. szerint vizmosásos, vagy a vizmosás veszélyének kitett területek birtokosai a baj elháritására alkalmas s a hatóság által elrendelt gátlásokat, fonásokat és beültetéseket záros határidő alatt foganatositani kötelesek. Nagyobb munkálatokat igénylő vizmosások költségeihez mindazok járulni kötelesek, kik azokból hasznot huznak: a munkálatok czéljára szükséges terület kisajátitható. — Mennyiben van helye vizmosások, illetve futóhomok meggátlására beerdősitésnek, illetve beerdősitési társulat alakitásának, az 1879. évi XXXI. t.-cz. határozza meg. — A talajnak a fakadó, csapadék és egyéb vizek elleni védelmét, azoktól megszabaditását illetőleg a vizjogi törv. szabályai alkalmazandók.

III. A *talajjavitás* terén a közvetlen kényszeritésnél sokszor sikeresebb az arra való ösztönzés. Ily ösztönzés fontos intézményét létesité a kormány az állami kulturmérnökséggel, melynek *feladata* a vizjogi törvény végrehajtásánál való közremüködésen kivül ugy egyes *birtokosok, mint társulatok részére talajjavitási terveket készíteni*, azok kivitelénél és *felügyeleténél közremüködni*, vizműszaki (lecsapolási, öntözési, csatornázási stb.) kérdésekben ellenszolgáltatás nélkül véleményt adni.[5] A talajjavitások előmozditását czélozza az 1889 : XXX. t.-cz. a talajjavitási kölcsönökről.[6]

II. Legeltetés. Fásítás. Káros növények és állatok irtása.

a) A mezőgazdasági törvény a *legeltetést* állategészségügyi, személy- és vagyonbiztonsági és okszerü állattáplálási szempontból köti bizonyos rendhez; különösen kimondja, hogy a közös legeltetésre használt birtokokra nézve a községi képviselet állapitja meg a legelőre bocsátható állatok számát, a legeltetési sorrendet, kutakat, delelők s védhelyeket; a pásztor és legelő bérköltségét; hogy a közös legelőre kihajtandó állatok számba veendők, egészségileg megvizsgálandók s azok számáról a járási szolgabirónak kimutatás küldendő be és hogy a *pásztorokról, valamint a legeltetésnél való felügyelet módozatairól a törvényhatóság köteles szabályrendeletet alkotni.*

b) A fásitást[7] nem csupán a hasznos fatenyésztés szempontjából, hanem talajvédelmi (megkötési) czélokból is tette gondja tárgyává az 1894 : XII. t.-cz. A korlátolt forgalmu (egyházi, közalapitványi, törvényhatósági, községi közbirtokossági) birtokon levő *kopár területek*, ha más módon okszerübben nem használhatók, a közigazgatási bizottság rendeletére záros határidő alatt befásitandók. A meghagyásnak nem engedelmeskedők 200 koronáig terjedhető pénzbirsággal sujtandók.

A törvényhatóság határozza meg,[8] hogy mely utak, mi mó-

[5] A Kulturmérnökség szervezetét és szolgálatát tárgyazó fontos rendeletek, az 1886. évi 17,102., 1893. évi 3050. és főkép az 1901. évi 5001. sz. fmiv. min. rendelet. A kulturmérnökség kerületi kulturmérnökségekből és az orsz. vizépitészeti igazgatóságból áll. Ez utóbbiról szól az 1899. évi 1897. számu fm. min. rend. — A talajjavitási ügy jogánál emlitendő, hogy vannak helyh. szabályrendeletek a trágya elszállitás tilalmazásáról.

[6] Végreh. rendelete az 1891. évi 38,596. sz. fmiv. min. r.

[7] Az erdősitések az 1879 : XXXI. t.-cz. szerint történnek.

[8] Államvasutakra is.

don, mily fanemekkel s mily határidő alatt fásittassanak be. A községek *kötelesek* a határ kiterjedéséhez és a befásitandó utakhoz és saját területükhöz mért, de legalább negyed kataszteri hold nagyságu faiskola létesitésére.[9]

c) A mezei terménypusztitó ártalmas állatok és növények irtásáról eddig is voltak kötelező rendelkezések,[10] az 1894: XII. t.-cz. törvénybe iktatta a birtokosok hernyó, szerb tövis és aranka növény irtási kötelességét. (51., 52. §.)[11] Ki ezt elmulasztja, annak

[9] E kötelesség elmulasztása esetén a faiskola a hibás községi elöljáróság költségére rendeztetik be. A törvényhatóság egyes községeket a kötelezettség alól felmenthet, másoknak közös faiskola létesitésére való szövetkezést engedhet. A törvényh. szabályrendelettel állapitja meg, mely fanemek tenyésztessenek a faiskolákban.

[10] L. az 1894 : XII. t.cz. végreh. rendeletének 40—60. §-ait; itt sorolvák föl a hatályukban fennmaradt utasitások is.

[11] *A phylloxera* irtása, illetve az ellene való sikeres védekezés és az elpusztitott szőlők restaurálása czéljából egész sorát alkottuk a törvényeknek. Már 1874 óta adattak ki rendeletek a védekezés iránt és az 1875 : XXIX. t.-cz. már e végből alkottatott. Az 1880 : II. t.-czikk felhatalmazása alapján kiadott 1881. évi 3837. sz. fmiv. min .rend. — módositva ugyanaz évi 7876. fmiv. min. rendelettel — utasitá a fenyegetett vidékek törvényhatóságait, állandó phylloxera-bizottságok alakitására, mely bizottságok intézkedési jogot gyakorolnak; a rendeletnek az u. n. járási phylloxera-biztosok kirendelésére vonatkozó határozmányai hatályon kivül helyeztettek (1883. évi 3551. sz. fm. v.); intézkedett a rendelet (II. rész) a szőlők megvizsgálása és a phylloxera konstatálása végett. Az 1882 : XV. t.-cz. beczikkelyezte az 1881. nov. 3-án kötött nemzetközi egyezményt a phyll. elleni rendszabályok ügyében, mely főleg a szőlőnövények és egyéb, a vészt elhurczolható termények nemzetközi forgalmának ellenőrzéséről és a vész ellen az egyes államok általi teendőkről intézkedett. E szerződésnek megfelelőleg alkottatott az 1883 : XVII. t.-cz. a phylloxera elleni óvintézkedésekről, mely a szőlő és egyéb növények, szőlőkarók forgalmának különös felügyelet alá vétele, korlátozása, esetleg eltiltása iránt rendelkezik, továbbá kimondja, hogy szőlők, faiskolák, kertek kiküldöttek által *bármikor megvizsgálhatók, azokból egyes tőkék tanulmányozás végett kivehetők*, phylloxerás szőlők és környezetük *elzárás alá vehetők* s az elzárás a közigazgatási hatóság közreműködésével, esetleg katonai erővel foganatosithatő s ily területeken *a fmiv. minister elrendelheti a szőlőtőkének a tulajdonos* kártalanitása *nélküli kiirtását.* A phylloxera elleni intézkedések előleges megbirálása és tanácsadás végett már előbb alkotott orsz. phylloxera-bizottságot törvényi alapra helyezé e törvény; a helyi felügyeletet pedig — a mennyiben *külön állami közegek nem* küldetnének ki, a közig. bizottságra bizta. Phylloxera-bizottságok községekben is alkothatók. (1883. évi 21,014. sz. fmiv. m. r.) Az orsz. phyll.-bizottság szervezési szab. az 1895. évi 10,027. sz. fmiv. min. rendeletben foglaltatik. Ugyancsak rendelk. a törvény a szőlőterületek adómentességéről is; az 1891 : I. t.-cz. szőlőterületeknek ujabb állami kedvezményeket biztositott; az 1896 : V. t.-cz. pedig

költségére a községi elöljáróság végezteti. Az irtási módot a fmiv. minister szabályozza. Ha káros állatok vagy növények oly tömegesen lépnek föl, hogy azok irtása csak törvényhatósági közerővel vagy államsegélylyel sikerülhet, a törvényhatóság első tisztviselője a szükséges intézkedéseket azonnal foganatositja és jelentést tesz a fmiv. ministernek szakközeg kiküldése végett, ki az eljárást megállapitja és ellenőrzi.[12] *Ha kártékony növények* vagy rovarok elhurczolása által valamely növénytermelési ág veszélyeztetnék, a fmiv. minister növények, bizonyos gyümölcsök, magvak forgalmát *megtilthatja vagy korlátozhatja.*

Az 1907. évi XXX. t.-czikk a *marokkói sáska* irtása végett a sáska által tapasztalatszerüleg meglepett területek állandó felügyelet alatt tartását rendeli el és kimondja, hogy e rovar fellépése esetén az irtásról a fmivelési minister gondoskodik s az irtási költségeket felerészt az állam, felerészt az illető törvényhatóság viseli. Az érdekelt községek pedig az irtáshoz szükséges fuvarost és igáserőt kötelesek szolgáltatni és a napszámosok feletti folytonos és közvetlen felügyeletet teljesiteni. A területek birtokosai a munkálatokat kártalanitás nélkül türni s a törvényben (7—8) meghatározott korlátozó rendelkezéseket foganatositani kötelesek.

a phyll. által elpusztitott szőlőterületek *felujitásának előmozditására törekszik*, állami feladattá tévén a szőlővesszők és ojtványok nagy mennyiségben való termelésének és olcsó kiszolgáltatásának biztositását, szőlőmivelési tanfolyamok szervezését, központi szőlőmivelési kisérleti állomás és kisérleti telepek létesitését, pincze-egyletek segélyezését. E czélokra 2.400 ezer kor. befektetési költséget ad a törvény a fmiv. min. rendelkezésére, ugyancsak felhatalmazza art, hogy oly pénzintézeteknek, mely az elpusztitott szőlők felujitására legalább 50 millió kor. erejéig a törvényben megszabott módozatok szerint kölcsönöket ad, a törvényben meghatározott kedvezményeket engedélyezze és az állam terhére a megszabott garancziát átvegye. (E törv. v. h. rendelete az 1896. évi 60,900. fmv. rendelet.)

A szőlővessző forgalom szabályozására vonatkoznak az 1890. évi 25,000.; 1891. évi 60,742.; 1892. évi 10,621. és 1901. évi 7787. eln. sz. fmivelési min. rendeletek. Az ujabban veszélyesen fellépett szőlő penészgomba — peronospora — elleni védekezéséről szól az 1890. évi 8419. sz. fmiv. min. rend. Az immunis homokszőlők nyilvántartását az 1890. évi 26,000. sz. fmiv. min. rend. szabályozza. Élőnövények behozatala Amerikából az 1898. évi 25,000. sz. fmiv. min. rendelettel szabályoztatott. Az u. n. vértetü kötelező irtását rendelte el az 1890. évi 9679. sz. fmiv. min. rend.

[12] A törv. *jogositja* a ministert, hogy az állami segély és intézkedéssel történt irtások esetén, a ministeri szakközeg által elrendelt óvintézkedések folytán felmerülő és indokolt károkat megállapittassa és az állampénztárból megtérittesse.

III. Birtokelhatárolás; mezei közös dülőutak; hegyközségek.

I. A földbirtokok határai a birtokosok által láthatólag megjelölendők; ha folyó, csatorna, patak, állandó vizü erek vagy el nem mozditható természetes jelek képezik a határt, ugy a jelzés nem szükséges. A határmegjelölés elmulasztása esetén azt a közs. előljáróság a birtokos költségén eszközölteti. A birtokhatárok megjelölésének módozatairól a törvényhatóságok az 1894: XII. t.-cz. hatálybaléptétől egy év alatt kötelesek voltak szabályrendeletet alkotni.[18]

II. A *mezei közös dülő* utak rendeltetése, hogy közutak hiányában, *egy község határában az egyes birtokokhoz hozzá lehessen jutni.* Hol a közutak erre nem elegendők, közös dülő utakról a tagositás alkalmával kell gondoskodni, ha pedig a tagositás már megtörténvén, ily utak kellőleg ki nem hasittattak, azokat *a község az érdekelt tulajdonosok kérelmére létesiteni köteles.* A létesités végett *szükség esetén kisajátitást* engedélyez a fmiv. minister; a létesités és fenntartás költségeihez mindazok kötelesek járulni, kiknek érdekében az út létesittetett és fenntartatik; a járulási arányt — egyezség hiányában — a közig. hatóság állapitja meg; a másodf. közigazgatási *határozat ellen a közig. biróságnál panasz emelhető. Megjegyzendő,* hogy a közös dülő utakat — melyek jellegük szerint közös használatu magánutak — a posta ingyen használhatja.

III. *A hegyközségek a közvetlen érdekközösség alapján alakuló szervezetek önkormányzati hatáskörrel;* céljuk a szőlőmüvelés érdekeinek közös intézkedések által előmozditása. A törvény nem rendeli, csak megengedi, azok alakitását a szőlőterületeken. A hol egy határban legalább *száz kataszteri hold* összefüggő szőlőterület van és a birtokosok száma *husznál* nem csekélyebb, ezeknek *birtokarány szerinti egyharmada* a hegyközség megalakitását kimondhatja, a midőn az érdekelt terület többbi birtokosai is *kötelesek abba lépni.* Hol a 100 katasteri hold összefüggése, az egész terület térfogatának egy negyedénél nem nagyobb más birtok által van megszakitva, ennek daczára megalakitható a hegyközség a közbeeső területek bevonásával. Száz katasteri holdnál kisebb területen hegyközség csak az összes birtokosok beleegyezésével alakitható.

[18] A közös határjelek felállitása, karbantartása, megujitása körül a *költségviselés* iránt hozott másodf. közig. határozat a *közig. biróságnál panaszolható.*

Ha egy községben, határrészben, két vagy több, külön-külön ötven holdnál nagyobb s külön-külön legalább 20 birtokos kezén lévő szőlőterület van, ezek az összes birtokosok számszerinti általános többségével külön hegyközséggé vagy a határ egyéb részeinek bevonása nélkül közös hegyközséggé alakulhatnak. A hegyközségek a feladatukhoz szükséges költségek fedezése végett *hegyközségi járulékot* vethetnek ki, melyek oly községekben, hol községi pótadó van, ezekkel egyszerre a *közadók módjára szedetnek be,* de itt is beszedheti azokat a hegyközség saját elöljárósága által; hol pedig községi pótadó nincs, a járadékokat csakis a hegyközség szedi be. A hegyközség ügyeit az összes birtokosok *közgyűlése, továbbá a hegyközségi választmány és a hegybiró intézi.* A hegyközségi közgyülés határozatai *az elsőfoku közigazgatási hatósághoz felebbezhetők.* A hegyközség csak az alakulás után három év elteltével oszolhatik fel, ha ezt a közgyülésen az összes birtokosok birtok- és számszerinti háromnegyedét túlhaladó többsége kivánja; száz katasteri holdnál kisebb területen alakitott hegyközség feloszlásához elég a birtokosok birtok- és számszerinti többségének határozata.[14]

180. §. A mezei rendőrség.

A mezőrendőrség a mezőgazdasági jószágnak[15] oltalmazására irányzott közigazgatási functio, mint szervezet pedig e functióra rendelt *specialis fegyveres erő.* A mezőrendőrségről az 1840: IX. t.-cz. hatályon kivül helyezésével az 1894: XII. t.-cz. rendelkezik. Főbb határozmányai a következők:

A községek kötelesek a határ őrzésére a viszonyok által meg-

[14] A határozat csak a hatóság jóváhagyása után lép hatályba. — A hegyközségi rendtartást a közgyülés állapitja meg, az hatósági jóváhagyást igényel. A hegyközségek *kötelesek intézkedni a közös őrzés és hegyrendészeti szervezkedés,* a phylloxera elpusztitotta szőlők felujitásának, uj szőlőültetés, a peronospora elleni közös védekezésnek előmozditása iránt. Intézkednek egyéb szőlőbetegségek elleni védekezés iránt, továbbá — de már nem az összes tagokat kötelező módon — az okszerü szőlőművelés, szüretelés, a szőlők jövedelmezőségének fokozása érdekében szükséges, kivánatos közös gazdálkodási és kezelési szervezkedés iránt. Az alispánnak, városi közig. bizottságnak, fővárosi tanácsnak *a hegyközségi járulékok arányát* (*Törv. 65., 66.* §.) *a hegyközségből kilépni kivánó tagnál a kár vagy tartozásuk nagyságát megállapitó másodf. határozata* (71. §. 1894 : XII.) *ellen a közig. birósághoz lehet fordulni.*

[15] A mezei jószág fogalmát adja egy 1895. évi január 29-én 2357. sz. alatt kiadott. b. ü. min. rend.

kivánt számban mező-, a hegyközségek pedig hegyőrt alkalmazni. A hatóság egyes községeket e kötelesség alól felmenthet, illetőleg megengedheti, hogy több szomszédos község közös mezőőrt tartson, vagy egyes erdőőrökre bizza a mezőrendőri teendők ellátását. A mezőőrök javadalmazása az érdeklett birtokosok terhére történik; az egyesek járulási arányát megállapitó másodfoku közigazgatási határozat ellen *közigazgatási perutnak van helye*. Kinek egy vagy több szomszédos község határában legalább 100 katasteri holdnyi birtoka van, külön mezőőrt tarthat s a községi mezőőr javadalmazásához járulni nem köteles. A hatóságilag felesketett mezőőr ezen szolgálata gyakorlatában nyilvános őr, közbiztonsági közeg; kihágási ügyben esküjére hivatkozással tett, aggályosnak nem talált vallomása ellenbizonyiték nélkül teljes erővel bir.[16]

[16] A mezőőr hatáskörét, zálogvételi, bekisérési, lefoglalási jogát a törvény állapitja meg. Fegyelmi, fegyverviselési és fegyverhasználási jogáról a törv. felhat. alapján a bel- és fmiv. ministerek által egyetértőleg kiadott szabályzat (D. mell. a vhajtási rendelethez) szól. A közs. mezőőrök javadalmazása az érdekelt birtokosokra nem a birtok térfogata vagy müvelési ága arányában, hanem csakis az állami egyenes adó arányában vetendő ki. (1899. évi 3021. sz. közig. bir. hat.)

Erdőőrök főszolgabirói engedély mellett mezőrendőri teendőkkel megbizhatók. Rendszeres üzemterv szerint kezelt erdőtestek megőrzése erdőőrökre lévén bizva, ily erdők tulajdonosai a községi mezőőrök költségeihez nem vonhatók (Közig. bir. 1900. évi 1383. sz. hat.).

A mezőrendőri kihágások az 1894 : XII. t.-cz. X. fejezetében szabályozvák. E kihágások közt lopás (60 koronán aluli ért.), károsítás, rongálás tényei is, tehát nemcsak veszélyes cselekmények és mulasztások foglaltatnak.

A mezőgazd. ügyekben, ha a törvény világosan mást nem rendelne, elsőfoku hatóság a *főszolgabiró; r. t. városokban a polgármester, tvh. városokban a tanács, Budapesten a ker. előljáró, másodforum: az alispán, tvh. városokban a közig. bizottság, Budapesten a tanács; harmadfoku a fmiv. minister.* A mezőrendőri kihágásokban az 1894 : XII. a forumokat igy állapitá meg: elsőfok, *kis- és nagyközségekben 40 koronát* meg nem haladó kár esetén, illetve ennél nem nagyobb pénzbüntetés kiszabására az előljáróság (nagyközségben a biró az előljáróság egy tagjával és a jegyzővel, kisközségben a biró az előljáróság két tagjával; idevonatkozik az 1897. évi 49,835. sz. fmiv. min. rend.), egyébként a főszolgabiró; r. t. városokban a polgármester, tvh. városokban a rendőrkapitány vagy a tanács által megbizott más tisztviselő; Budapesten a ker. előljáró: másodfok a *községi elölj. határozata ellen a főszolgabiró*, a főszolgabiró, e. f. hat. ellen a közig. bizottság; r. t. és törvényhatósági városokban és Budapesten is. II. fok a közig. bizottság; harmadforum a főszolgabiró II. foku hat. ellen a közig. bizottság; a közig. bizottság másodf. határozata ellen a fmiv. min. (V. ö. az 1901 : XX. t.-cz.-kel). A felebbezés két egybehangzó hat.

181. §. I. Gazdatisztek kötelező alkalmazása s a mezei munkások rendtartása.

Az 1901: XXVII. t.-cz.[17] a mezőgazdaság fejlődése érdekéből különös szabályozás tárgyává tette azon jogviszonyt, mely a gazdatiszt és a birtokos között van. E viszonynak, mint magánjogi viszonynak, szabályai a közigazgatási jog körébe nem tartoznak, ellenben nyilván jogi természetüek azon határományai a törvénynek, melyek az okleveles gazdatisztek kötelező alkalmazását bizonyos birtokosokra, illetve bérlőkre kimondják.[18]

Okleveles gazdatisztnek csak az tekinthető, kinek hazai gazdasági főiskola vagy tanintézet által kiállitott vagy honositott oklevele (végbizonyitványa) van.

Az állami gazdaságokban csak okleveles gazdatisztek alkalmazhatók.

A törvényhatóságok, községek, egyházi testületek és személyek, mint ilyenek, a köz- és magánalapitványok és hitbizományok, a nyilvános számadásra köteles vállalatok, *valamint tekintet nélkül állampolgárságukra, azon birtokosok*, a kik állandóan nem laknak a magyar birodalom terén,[19] végül mindezen birtokosok bérlői, azon gazdaságaikban, melyek után legalább háromezer korona földadó fizettetik, a törvény életbelépte utáni ötödik évtől gazda-

ellen rendszerint, a harmadf. ellen éppenséggel *nincs* megengedve. Mezei kár érvényesitése iránti jog hat hó alatt évül el; az itéletileg megállapitott kártérités elévülésére az ált. szabályok érvényesek. A behajtott állat, ha tulajdonosa nem jelentkezik, 8 nap után eladatik: ugyanigy a zálogba vett tárgyak, ha a károsult igényét nyolcz nap alatt nem érvényesiti és az alatt a zálogtulajdonos nem jelentkezik vagy más biztositékot nem nyujt. *A pénzbüntetést kiszabó hatóság jogosult ugy intézkedni, hogy az azt helyettesitő elzárás helyett közmunka teljesittessék, ha a felszólitás után 24 óra alatt az elitélt a közmunkát meg nem kezdi s azt egyfolytában le nem szolgálja, az elzárás ugy alkalmazandó, mintha semmi közmunkát sem teljesitett volna.*

Az 1894 : XII. t.-czikket Fiuméban az 1897. évi 69,106. sz. fmiv. r. léptette életbe. Az 1894 : XII. t.-czikkre vonatkozó gyüjteményes munkát adott ki Lekky István 1899.

[17] E törvény 1901. máj. 1-én lépett életbe. Végrehajtási utasitása az 1901. évi 1501. sz. fmiv. ministeri rendeletben foglaltatik.

[18] Ugyancsak rendelkezik e törvény és végreh. utasitása az okleveles gazdatiszti, jószágigazgatói, gazd. intézői, ellenőri, gazd. segédi, tiszttartói czim használatáról és e czim jogosulatlan használatának büntetéséről.

Az oklevéllel nem biró gazdatisztek gyakorlati vizsgájáról szól az 1904. évi 46,001. sz. fm. min. rend.

[19] Kivéve mégis, ha hivatalos megbizásból vannak távol, vagy ha házastársuk vagy leszármazójuk állandóan itt lakik.

tisztkép csak okleveles gazdatisztet alkalmazhatnak. E kötelezettségre szükség esetén a közigazgatási bizottság ismételten kiszabandó birsággal szorithatja az illető birtokosokat.[20]

II. A mezei munkások jogviszonyairól.

A mezőgazdasági munkások viszonya a mezőgazdaság közérdekéből a közönséges munkabéri viszonytól eltérőleg van szabályozva. Már az 1876 : XIII. t.-cz. V. fejezete tartalmazott nevezetes eltéréseket. Messzebb menő és rendszeres alkotás az 1898: II. t.-cz.

Az 1897. évi mezőgazdasági munkásmozgalmak sürgősen szükségesnek mutatták megfelelő hatósági ellenőrzés alá vételét a mezőgazdasági munkások és munkaadók közötti viszonyoknak. A közigazgatásra nagyon fontos közremüködés vár ezen viszonyok elfajulásának megelőzése körül az ép emlitett t.-cz. szerint.[21]

I. Mindenekelőtt kötelezővé teszi e törvény a mezőgazdasági (nem cseléd minőségü) munkásokra nézve, hogy állandó lakhelyüknek községi elöljáróságánál bélyegmentes és dijtalanul kiállitandó igazolványt váltsanak.

II. A munkaszerződésre nézve megköveteli, hogy az a munkaadó vagy a munkások többségének lakhelyén illetékes községi elöljáróság közreműködésével irásban kötessék. A községi elöljáró közremüködését megtagadni köteles, ha a szerződésbeli határozmányok az 1898: II. t.-cz., illetőleg annak felhatalmazása alapján a törvényhatóság által alkotott szabályrendelet rendelkezéseibe ütköznének.[22] A hatósági közreműködés nélkül kötött bér-

[20] A kötelezettség alóli felmentésről; a már alkalmazásban levők továbbra való alkalmaztatásáról az id. törv. 25. §-a rendelkezik.

[21] A törvény végrehajtási rendelete az 1898., 1999. és 2000. eln. sz. fmiv. min. rend.

[22] A szerződés különben szabad egyezkedés tárgya ugyan, de a törv. az általános magánjogi munkabéri szerződéstől számos eltéréseket kötelezőleg megállapit, 9—13. §§. Az ily szerződések illetékmentesek. A szerződés felbontására nézve különleges rendelkezések vannak a törvény 22—30. §§-ban; a szerződés teljesitésére pedig a 31—45. §§-ban vannak nevezetes szabályok, melyek czélja egyrészt a halasztást nem türő mezei munkák biztos teljesitése, másrészt a munkásoknak a kizsákmányolás elleni védelme. Nagyérdekü ez utóbbi szempontból a 32. §., mely szerint a munkások bérét, élelmezési járandóságát szeszes italokkal vagy áruczikkekkel megváltani, bárminemü utalványnyal (Jancsibankó) fizetni, a munkásokat arra kötelezni, hogy élelmi vagy ruházati czikkeiket, eszközeiket a munkaadónál vagy az általa kijelölt egyénnél vásárolják, továbbá a munkásoknak adott előleg után kamatot szedni, arról váltót venni, a termés biztositási diját a munkabérből levonni tilos. A szerződés teljesitése ugy a

szerződések *közigazgatási hatóság előtt nem érvényesithetők.* A közigazgatási bizottság előterjesztésére egyes törvényhatóságokra vagy járásokra a földmivelési minister a belügyministerrel egyetértőleg megengedheti, hogy a szerződésnek az elöljáróság előtti megkötése mellőztessék és a két példányban irásban foglalandó szerződések az elöljáróságnak — a munkaadó által — *csak láttamozás végett,* mutattassanak be. A szerződésnek a felek által való módositásánál ugyancsak a vázolt eljárás követendő. A helyettesül felfogadott munkásokkal a szerződés két tanu előtt aláirandó.

III. A községi elöljáróságnál helyezendő letétbe a munkások által készpénzben vagy értékpapirokban adott biztositék. A közigazgatás különös jogául állapittatik meg a szerződésteljesités biztositására, hogy a munkahelyén igazolatlanul meg nem jelenő vagy onnan jogtalanul távozó munkásokat *a munkaadónak a szerződés felmutatása mellett előadott kérelmére előzetes tárgyalás és késedelem nélkül karhatalommal kivezettetheti, illetőleg a jogtalan eltávozásban kényszereszközökkel* is megakadályozhatja. Főleg ezen

munkaadók, mint a munkások részéről a törvény szelleme szerint a *közérdek* követelménye is s azért annak megszegései, mint kihágások, igen erős büntetési sanctiókkal is sujtatnak. (A törv. VI. fejezete.)

A gazdasági napszámosokról külön határozmányok foglaltatnak a törvény V. fejezetében. A napszámossal kötött szerződés szintén szabad egyezkedés tárgyra s szóbelileg is megköthető, de közigazgatási hatóság előtt csak akkor érvényesithető, ha munkaigazolványnyal biró egyénnel köttetik. A munka nem teljesités, illetőleg a munkaadó kötelességeinek megszegése itt is büntetés alá esik; a gazdasági napszámosra is áll az, hogy jogtalan meg nem jelenés vagy távozás esetén a munkaadó kérelmére, előzetes tárgyalás nélkül, a munkahelyre kényszereszközök hatósági alkalmazásával kivezetendő.

A munkaadó a munkások által okozott kára erejéig a munkások bérére, biztositékára, ingóságaira *visszatartási joggal* bir; de a visszatartás után három nap alatt köteles a kártéritési eljárás meginditására. A munkásnak bérkövetelése és biztositéka sem magán, sem kincstári követelés czimén *végrehajtás* alá nem vonható.

A mezei birtok végrehajtás alá jutása esetén a mezei munkások követelései előnyös tételkép egyenlitendők ki — 1881: LX. t.-cz. 189. §-a — a munkaadó csődjében pedig mint tömegtartozások. — 1881 : XVII. t.-cz. 48. §-a. — A mezei munkások „strikeolás“ iránti összebeszélései, a strike támogatása iránti egyezményei hatálylyal nem birnak. 1898 : II. t.-cz. 65. §. A mezei *munkaadók* strikejáról nem szól a törvény. — Az 1896 : XXVI. t.-cz. a közigazgatási bizottságnak a munkaadók és mezei munkások közötti vitákban hozott határozatait a közigazgatási biróság elé vihetőnek mondotta ki; az 1898 : II. t.-cz. 82. §-a szerint ily viták a közig. birósághoz már nem vihetők. Ezen „contentieux“ megszüntetése indokolatlan.

rendelkezésben nyer kifejezést a mezőgazdaság szükségjoga, mely arra irányul, hogy a mezei munka a meghatározott időben minden körülmények között teljesittessék. Ha a munkaadók a visszavezetést törvényes alap nélkül eszközöltetik, kihágási büntetés alá esnek.[23]

A *gazdasági cselédek* viszonyait ujólag szabályozta az 1907. évi XLV. t.-cz.

A törvényhatóság szabályrendeletileg elrendelheti, hogy a gazdasági cseléd szolgálatba lépését és abból kilépését a gazda a községnél bejelenteni köteles legyen. Gazdasági cseléd részére útlevelet a gazda beleegyezése nélkül kiállitani nem szabad, illetőleg azt csak a szolgálat megszünte után szabad kézbesiteni.

A törvény a munkaidő, nyugvásidő, egészséges lakás, táplálék, tüzelő, gyógyittatás tekintetében jelentékeny uj terheket rak a gazda vállaira. Kimondja a cselédbér lefoglalhatatlanságát.

V. *A dohánykertészek és a termelők közötti jogviszonyokat* külön törvény — az 1901: XXIX. t.-cz. — szabályozta. A munkásigazolvány váltásának kötelessége a dohánykertészekre is kiterjed.[24]

VI. Az 1899: XLI. t.-cz. különös határozmányokat tartalmaz a *vizimunkálatoknál, út- és vasutépitésnél alkalmazott napszámosok- és munkásokra nézve* (végrehajtási rendelete az 1899: 12,000. eln. sz. fmiv. m. r.)

E törvény az 1898: II. t.-czikkben körülirt munkásigazolványt az uti, vasuti és vizi munkálatoknál alkalmazott munkásokra és napszámosokra kötelezővé nyilvánitja; különös rendelkezéseket tartalmaz ezen munkások és napszámosok munkabéri szerződésére, mely hatósági tanu előtt kötendő; ugyancsak a szerződés teljesitésére és megszüntetésére nézve. Az 1898: II. t.-cz. számos rendelkezését kiterjeszti a törvény a vizi, uti és vasuti munkáknál

[23] Az erdőmunkások és napszámosokról az 1901 : XXVIII. t.-cz. rendelkezik. (L. alább.)

A mezőgazdasági munkás- és cseléd-segélypénztárakról a physikai élet közig. ügyeinél (betegsegélyezés) volt szó.

[24] Az 1901 : XXIX. t.-cz. 1901. máj. 1-én lépett életbe. A végrehajtási rendeletet és átmeneti intézkedéseket a fmiv. minister 4100. és 4101. sz. rendelete tartalmazza.

Az 1901 : XXIX. t.-czikkben szabályozott ügyekre, melyek hatósági elintézést igényelnek, továbbá e törvényben megállapitott kihágásokra, nemkülönben az egyénenkint 100 koronát meg nem haladó kárkövetelések elbirálására az 1898 : II. t.-czikkben meghatározott közig. hatóságok illetékesek.

dolgozó munkásokra is. Szigoru hatósági ellenőrzés alá helyezi a kérdéses munkálatok vállalkozóit, illetőleg azok munkásfelfogadó megbizottait. Emlitésre méltó, hogy a törvény ismételt megszegése miatt büntetett vállalkozóra *mellékbüntetéskép* megállapitja a törvény az állami, törvényhatósági, községi és társulati munkavállalatokból meghatározott időre való kizárást. E mellékbüntetést nem a kihágási biró, hanem a földmivelési és kereskedelmi ministerek egyetértőleg mondják ki.[25]

VII. Az 1898: II. t.-czikkel bevezetett gazdasági munkásügyi törvényhozásnak folytatólagos alkotása az 1899 : XLII. t.-cz. a *gazdasági munkásvállalkozókról és segédmunkásokról* (Végrehajtási rendelete az 1900. évi 3399. és 3400. eln. sz. földmiv. min. rend.) Az általános magánjogtól eltérőleg szabályozta e törvény a birtokos és a cséplőgépvállalkozó közötti jogviszonyát, továbbá a vállalkozó és a gazdasági munkások közötti jogviszonyokat is. Különösen fontos e munkások érdekében azon szabálya, hogy nekik munkabérkövetelésük erejéig *törvényes zálogjoguk van a cséplőgép-vállalkozónak az ő közremüködésükkel megkeresett terményeire, valamint a vállalkozó birtokában levő gépre;* továbbá, hogy a gazdasági munkásvállalkozó által másnak gazdaságában teljesitendő gazdasági munkára szerződtetett munkásoknak, munkabérkövetelésük erejéig, törvényes zálogjoguk van a munkásvállalkozó által az ő közremüködésükkel megkeresett készpénz- vagy terménybeli járandóságára, munkaeszközeire és óvadékára. Ha pedig a gazdasági munkás együttes gazdasági munkára *segédmunkást* fogad föl, a segédmunkásnak, munkabérkövetelése erejéig törvényes zálogjoga van az őt felfogadó munkásnak az ő közremüködésével megkeresett készpénz- vagy terményjárandóságára és óvadékára.[26]

[25] Azon ügyekre, melyek az 1899 : XLI. t.-cz. szerint hatósági intézkedést igényelnek, odaértve a kihágások s a 100 koronát meg nem haladó kárkövetelések feletti biráskodást is, az 1898: II. t.-czikkben meghatározott közigazgatási hatóságok illetékesek.

[26] Az 1899 : XLII. t.-cz. szerint közigazgatási hatósági intézkedést kivánó ügyekben és a vállalkozók és munkások közti 100 koronát felül nem haladó kárkövetelések elbirálására az 1898 : II. t.-cz. 72. §-ában meghatározott hatóságok illetékesek. A munkások és segédmunkások közt felmerülő és egyénenkint 100 koronát meg nem haladó kárkövetelési ügyekben elsőfoku hatóság a *községi biráskodásra* hivatott hatóság, másodfok a főszolgabiró, r. tan. városra az alispán, törvényh. városra a polgármester; harmadfoku hatóság a közig. bizottságnak az 1898 : II. t.-cz. 72. §-a szerint alakitott albizottsága. A birtokos és cséplőgépvállalkozó közötti perek a rendes biróság elé tartoznak.

A mezőgazdasági munkástörvények végrehajtására nem alkottatott specialis önkormányzati vagy egyéb szervezet, hanem a szükséges hatósági intézkedésekre, *a kihágások feletti biráskodásra, továbbá az egyénenkint száz koronát meg nem haladó kárkövetelések elbirálására* a következő hatóságokat jelölte meg a törvény (72. §-a):

Elsőfoku hatóság a *főszolgabiró,* r. tan. városi polgármester, a törvényhatósági város tanácsának erre kijelölt tagja, Budapesten a ker. előljáró; másodfoku hatóság: a közigazgatási bizottságnak *külön albizottsága,* mely a másodfoku erdei kihágási biróság módjára alakitandó, s mely hármas tanácsban határoz; harmadfokon a földmivelési minister. A közigazgatási bizottság javaslatára a földmivelési minister a főszolgabirót illető hatáskörnek egyes — *tüzetesen megállapitandó* — részeit, a községi előljáróságokra ruházhatja; a községi jegyzőnek fentemlitett teendőit pedig a törvényhatósági képviselet, a közigazgatási bizottság, a járási vagy törvényhatósági mezőgazdasági bizottság egyes tagjára bizhatja, kik e megbizatásukban, mint közhivatalnokok, az 1886: XXIII. t.-czikkben szabályozott fegyelmi felelősség mellett járnak el. Az 1898: II. t.-czikk szerint elintézendő ügyekben, a közigazgatási hatóságok mindenkor *soron kivül* járnak el.

A törvény a földmivelési ministert a gazdasági *munkásközvetités* ügyének rendeleti szabályozására, a törvényhatóságokat pedig arra hatalmazta föl, hogy a gazdák és mezei munkások közötti jogviszonyoknak a törvény által nem érintett, de helyileg fontos részeit, statutummal szabályozzák. A törvényi felhatalmazás alapján kiadatott a *gazdasági munkásközvetités szervezését szabályozó* 1899. évi 11,180. eln. sz. földmivelési ministeri rendelet, mely e közvetitést *közigazgatási feladattá* teszi, azt a községek, törvényhatóságok és a földmivelési ministerium munkásközvetitési osztálya hivatalos teendői közé sorozza. Ugyane rendelet szerint a magánosok gazdasági munkásközvetitése a földmivelési minister *engedélyéhez* van kötve.[27]

[27] A mezőgazdasági munkásügy kérdéseiben a fmiv. ministernek különleges tanácsadó közege az *„Országos Gazdasági Munkásügyi Tanács“*, melynek szervezeti szabályzata a fmiv. ministernek legfelsőbb jóváhagyás alapján kiadott 1902. évi 1467. eln. sz. rendeletével adatott ki.

182. §. **Az állattenyésztés és állategészség ügye.**[28]

Az őstermelésnek a mezei gazdasággal szorosan kapcsolatos és azzal közvetlen kölcsönhatásban álló ága az állattenyésztés. Közigazgatásunk közremüködése ebben már is jelentékeny felvirágoztató tényezővé vált, noha eddig inkább az ösztönzés, példaadás, támogatás, semmint a kényszeritő rendtartás művét gyakorolta. Ujabb törvények szerint azonban ugy a tenyészet, mint az állatvédelem és állategészség tekintetében kötelező rend fenntartására is hivatva lön. Legfontosabb jogforrások a közigazgatás ezen tevékenységét illetőleg az imént tárgyalt mezőgazdasági törvény és az állategészségügyi törvény, az 1888 : VII. t.-cz., melyek mellett az állattenyészet egyes ágait, mint a halászatot, selyemtenyésztést specialis törvények szabályozzák. Ide tartozik a vadászat ügyét szabályozó 1883 : XX. t.-cz. is.

I. *A szarvasmarha- és lótenyésztés* tekintetéből az ország u. n. tenyészkerületekre van osztva s minden tenyészkerületre megállapitva, hogy abban hatóságilag milyen fajnak tenyésztése támogattatik.[29] A törvényhatóság *meghatározza*, hogy területén az egyes állatnemeknél (ló, szarvasmarha, juh, sertés) hány anyaállathoz szerzendő be egy apaállat. A közös használatra szolgáló apaállatok beszerzéséről, tartásáról a község, illetve a birtokossági tanács *köteles gondoskodni*, mulasztás esetén a község terhére erről a hatóság a község költségére gondoskodik.[30] Az apaállatok megvizsgálására minden járásban mezőgazdasági bizottság alakitandó.[31]

[28] E §-ban tárgyaljuk a halászat és vadászat ügyét is.

[29] A szarvasmarhatenyésztés emelésére az 1895 : XLVII. t.-czikk egy millió korona országos alapot létesitett, melynek jövedelme főkép a köztenyésztés segélyezésére, állatdijazásokra, állattenyésztési szövetkezetek dijazására forditandó. Az állami ménesbirtokok ló- és szarvasmarhatenyésztése, bikanevelő-telepek, apaállatok kiosztása, az állami ménekkel való fedeztetés, a legnagyobb jelentőségü intézmények a szarvasmarha- és lótenyészet állami előmozditásában. Külön szervei a lótenyésztés ügyének a központi lótenyésztési bizottmány, mely a fmiv. minister véleményező szerve; továbbá az orsz. lótenyésztés-felügyelő. Az 1869. évi 11,157. sz. fmiv. min. rend. kötelezővé tette törvényhatóságonkint a lótenyésztési bizottságok alkotását; a fedeztető állomások szervezéséről az 1869. évi 16,608. sz. rend. intézkedett. A köztenyészetre szánt magán-mének megvizsgálásáról szól az 1897. évi 41,730. sz. fmiv. min. rend.

[30] A fmiv. minister egyes községeket e kötelesség alól felmenthet. Egyes községeknek, hol nincs elég anyaállat vagy különös viszonyok vannak, megengedhető, hogy más községekkel közösen szerezzenek és tartsanak apaállatot.

[31] Tagjai a főszolgabiró mint elnök, a járási állatorvos, a járásban levő

II. *A selyemtermelés* érdekéből az 1885 : XXV. t.-cz. rendeli, hogy selyembogarakat tenyészteni csak egészséges petéből szabad. A selyempete árulása, vagy kiosztása, selyemgubók beváltása, vásárlása vagy eladása csak *külön engedély* mellett szabad. Az engedélyezés feltételeit az emlitett törvény végrehajtási rendelete — 1886 : 17,094. sz. fmiv. min. rend. — állapitja meg. A törvény a fmiv. ministert megbizta, hogy megtegye a szükséges intézkedéseket a végből, hogy alkalmas peték a kivánt mennyiségben rendelkezésre álljanak.[32]

III. A halászati jog gyakorlását szoros rendhez köti az 1888. évi XIX. t.-cz. a haltenyészet, mint közgazdaságilag kiváló fontosságra emelhető állattenyészet érdekében.

A halászati jog a földtulajdon elválaszthatlan tartozékát képezi és a medertulajdonost illeti, árvizek kiöntésében pedig azon birtokosokat, kiknek területét az árviz boritja. A régi jogosultak, ha nem egyszersmind medertulajdonosok, kötelesek voltak igazolni jogosultságukat.[33] Ha a medertulajdonos megszerzi a régi jogosulttól a halászati jogot, ez a *meder tartozékává lesz s attól többé el nem választható*. A ki halászni akar, a hatóságtól halászjegyet váltani, azt halászás közben magával vinni s a közbiztonsági közegek, pénzügyőrök, mező-, gátőrök, halászati jogtulajdonosok és bérlők s azok alkalmazottai felszólitására előmutatni köteles.[34] A parti

gazd. iskola egy tanitója, a járás területén lakó erdész, 4—6. a törvh. bizottság által 3 évenkint, 6 évre vál. tag. Működését részletesen törvhat. szabályrendelet állapitja meg.

[32] Az alkalmas peték tenyésztésével és kiosztásval a. szegszárdi m. kir. selyemtenyésztési felügyelőség van megbizva. Vh. rend. — A ki selyemtenyésztéssel akar foglalkozni, az igazolvány kinyerése és alkalmas petenyerés végett a közs. elöljáróság utján a felügyelőséghez köteles fordulni. Selyempetét árulni, kiosztani oly községekben, hol a ministerium osztat petét, nem szabad, valamint tilos ott selyemgubót vásárolni, hol a ministerium osztat petét és vált be gubót; a pete és gubó szállitása külön engedélyhez van kötve. — A gubó-beváltási árak és állomásak a fmiv. minister által évente határoztatnak meg és tétetnek közzé.

A méhészetet főkép a szakértelem terjesztése (méhészeti vándortanitás) és mintagazdaság létesitése által támogatja a földm. minister. A gödöllői állami méhészeti gazdaságról szól az 1901. évi 27.301. sz. fm. min. r.

[33] Az igazolásnak a törv. életbelépte után egy év alatt kellett megtörténnie. Igazolásul 20 évi békés birtoklás kimutatása is elegendő volt. A közig. vonatkoz határozata ellen, a rendes birói utra térésnek volt helye. (Törv. I. fej.) *A halászati jognak az árvizek kiöntéseiben való gyakorlása iránt keletkező vitákban hozott alispáni, városi, tanácsi határozat ellen a közig. birósághoz fordulhatni.*

birtokos türni köteles, hogy a halászatra jogosult a vizhez járjon, halászati eszközeit a partról a vizbe vethesse és kihuzhassa, továbbá, hogy azon vizeket, melyekre joga kiterjed, a parton táblával megjelölhesse; az okozott károkért azonban, ha azokat a károsult 8 nap alatt a hatóságnál bejelenti, teljes kártéritéssel tartozik.[35]

Zárt vizekben a jogosult korlátlanul gyakorolhatja halászati jogát; *nyilt vizekben, ha ezek oly fekvésüek és kiterjedésüek, hogy rajtuk a halászat a szomszéd birtokosok érdekeinek sérelme nélkül és okszerüleg üzhető, az egyes jogosultak — a halászati tilalmak betartásával — önállóan gyakorolhatják a halászatot, ellenesetben csak társulattá alakulva.*[36] Azon vizterületeket, melyeken a halászat önállólag vagy csak társulatilag gyakorolható, a fmiv. minister határozza meg.

A halászati társulatok az érdekeltek vizterület szerinti többsége által alakithatók meg; megalakultnak a társulat akkor tekintendő, ha alapszabályait a fmiv. minister jóváhagyta. A halászati társulat vagyonjogi személyiséggel bir; tagjává válik mindenki, a ki oly területen szerez halászati jogot, melyre a társulat alakult. A szavazati jog az érdekeltség aránya szerint állapitandó meg.[37] A társulat szervei az elnök, a választmány és a közgyülés; a társulati tisztviselőket a választmány alkalmazza. Ha az illető vizterületen halászati társulat nem alakul vagy kötelességeit nem teljesiti, a fmiv. minister rendeletére a halászatot bérbe kell adni 6 évre; ha a bérlet lejárt, a társulat alakitás ujra megkisérlendő. *A bérjövedelem a halászati jogosultakat vizterületük arányában illeti.*[38]

[34] Ellenesetben a halászattal azonnal felhagyni, nevét megmondani, zálogot adni, vagy a felszólitót a legközelebbi közs. elöljárósághoz követni köteles.

[35] A parti birtokos ezen kötelessége körül, valamint a *kártérités iránt felmerült vitákban* hozott alispáni, városi tanácsi II-od foku határozatok a *közig. bírósághoz vihetők.*

[36] Zárt vizeknek tekintendők: *a)* a mesterséges halastavak; *b)* egyetlen birtokos osztatlan tulajdona között fekvő vizek, melyek más halas vizekkel nem állanak oly összeköttetésben, hogy a halak egyikből a másikba átmehessenek. A zárt viz minősége iránti viták csak közig. utra tartoznak.

[37] Az összes szavazatok felénél többet egy birtokos sem gyakorolhat. A törvény meghatározza, mit kell mindenesetre szabályozni az alapszabályokban, mit lehet csak közgyülésen elintézni; mely határozatok szükségelnek ministeri jóváhagyást. A társulat feloszlásának kimondására az összes érdekeltek kétharmad többsége szükséges. A földmiv. minister fel van hatalmazva, hogy kivételesen eltérést engedhessen a társulatokra a törvényben megállapitott alakszerüségek alól.

[38] A bérbeadásnak rendszerint nyilvános árverésen kell történnie; az

A haltenyészet oltalma érdekében megállapitott tilalmak vonatkoznak: *a)* a halászatnak bizonyos *időszakban való szünetelésére;* *b)* a törvényben megállapitott méreteknél kisebb halak kifogásának megakadályozására; *c)* bizonyos halfogási módoknak, eszközöknek, anyagoknak, szereknek kerülésére; *d)* az éjjeli halászatra; *e)* tilalmi időben az illető halak árusitására, forgalomba hozatalára. A fmiv. minister jogositva van *uj halfajok meghonositása,* létező halfajok veszélyezett tenyészete érdekében az illető halfaj halászatát az országban vagy egyes vidékeken *három évre eltiltani,* továbbá bizonyos tilalmak módositására, ujabbak megállapitására (24. §.) és arra is, hogy egyes halfajok kiirtása s hasznosabbak terjesztése czéljából törvényileg eltiltott módokon és időkben is megengedhesse a halászatot. Állandóan viz alatt álló oly területek, melyek a halivadék fejlődésére kiválóan alkalmasak, *kiméleti terekké* nyilvánithatók, rajtuk a mező- vagy erdőgazdasági használat kártalanitás mellett korlátolható s a halak ívását és fejlődését gátló minden művelés tilos.[39] A földmivelési minister országos határt képező folyókon, ha a halászat iránt másképp egyezségre jutni nem lehetne, az 1888 : XIX. t.-cz. határozmányai alól kivételeket engedhet.[40]

árverést, vagy a kivételesen szabadkézből bérbeadást az *alispán hagyja jóvá. A közig. bizottságnak azon II. f. határozata, melyet a bérbeadás jóváhagyása, a tiszta jövedelemnek a jogosultak közötti felosztása tárgyában hoz, a közig. biróság elé vihetők.*

[39] A kártalanitási összeg iránt hozott közig. határozat ellen csak rendes birói út van engedve; a kártalanitás a biróság által a kisajátitás elvei szerint állapitandó meg.

[40] Megemlitjük itt még a törv. azon határozmányát, mely szerint a halászati jogosultak, vadászati jegy nélkül is elpusztithatják a halakra veszélyes s a törvényben felsorolt állatokat, a vadászati jogosult tulajdonjogának fenntartásával. — Halászati ügyekben, a zárt vizek és kiméleti terek iránti határozatokra elsőfoku hatóság; a törv.-htg. első tisztviselője, II-od f. a közig. bizottság, harmadf. a fmiv. minister: más ügyekben az elsőfok: a főszolgabiró, városi rendőrkapitány, Budapesten a tanács által megbizott tisztviselő; II-od f. az alispán, városokban a tanács, III-ad fok a földmiv. minister. — A halászatot illető rendeletek közül emlitendők az 1888 : XIX. t.-cz. végrehajtási rendelete s az ezt módositó 1898. évi 70,994. ex 97. sz. rend. — az 1889. évi 5000. sz. rend.; az éjjeli halászatra vonatkozó 1889. évi 30,667. és 1891. évi 15,667. sz. fmiv. min. rend. Az 1899. évi 86,913. ex 1898. sz. fmiv. min. rend. a halállomány védelméről. Az 1907 : II. t.-cz. a dunai halászat védelme és kihasználása végett Romániával kötött egyezményt beczikkelyezte. A *tengeri halászatról* az 1835. évi szabályzat tulnyomó részének hatályon kivül helyezésével az 1884. évi decz. 15-én 56,453. sz. a. kelt rend. szól; módositva az 1900. évi 1237. sz.

A halászati ügyre a földmivelési minister szakközege az orsz. halászati felügyelőség.

IV. *A vadászat közigazgatása* két czélt követ, első a vadállománynak lehető fenntartása, második a káros (veszélyes) vadak elleni oltalom.

A vadászati jog a földtulajdonnak elválaszthatlan része. (1883 : XX. törvényczikk 1. §.) A jogosult a vadászatot — *a tilalmak betartása* és az 1883 : XXIII. t.-cz. értelmében járó vadászati adó lefizetését tanusitó *vadászjegy mellett*,[41] szabadon gyakorolhatja, *ha a birtok egy tagban vagy összefüggő részekben legalább 200 kat. holdat tesz ki, vagy ha kisebb, de kertileg miveltetik és kerítéssel vagy árkolattal el van zárva, vagy belső telket, szőlőt, vagy állandó szigetet képez.* Legalább 50 kataszteri holdnyi birtokok tulajdonosai összefüggő birtokaikra nézve a vadászati jog gyakorlása végett egyesülhetnek, ha területük legalább 200 kat. holdat tenne. Nem akadály, ha e birtokok több községben feküsznek is. (1897. évi 612. sz. közig. bir. hat.) Más birtokon és a községi birtokokon ezek terjedelmére tekintet nélkül — a vadászati jog legalább hat évre bérbe adandó:[42] a bérjövedelem a birtokosokat *birtok-*

ker. ministeri rendelettel. A tengeri halászat a parttól egy mf. távolig kizárólag a parti lakóknak van fenntartva. A halászati járművek lajstromoztatnak. A rendtartás elsőf. hatóságai a révhivatalok, másodf. a tengerészeti hatóság, mely mellett egy szaktanácsadó központi bizottság működik; a révhivatal mellett szintén van szakvéleményező bizottság szervezve.

[41] A vad. jegyet a kir. adóhivatal állitja ki, személyre szólólag, átruházhatlanul; kik vadászati adót nem fizetnek, ingyenes vadászati jegyet nyernek; a rendőri közegek (pénzügyőrök is), továbbá a vadászatra jogonultak s alkalmazottak a vadászati jegy elömmtatását kérhetik. Külföldi csak magyar honos kezessége mellett nyerhet vadászati jegyet. A vadászati jegy nélküli vadászat jöved. kihágás, mint pl. a vadászati tilalmak megszegése is.

[42] Egybefüggő ily terület, ha a 2000 kat. holdat meg nem halad egyben, különben *legalább* 2000 holdas részletekben adandó bérbe. (Ez a közig. bir. 1902. évi 3483. sz. hat. szerint csak az egyfolytonosságban fekvő területekre vonatkozik.) A bérbeadás az alispán, városokban a tanács jóváhagyása alá esik; az alispán nem csak az alakszerüség szempontjából, de előnyös volta szempontjából is vizsgálhatja a szerződést. (Közig. bir. 1898. évi 180. sz.) A vadászati jog együttes bérbeadását elrendelő határozat *a közig. bíróságnál panaszolható; ugyancsak köz ig. bíróság elé vihető az az iránt hozott határozat, vajjon valamely területen a vadászati jog szabadon gyakorolható-e és hogy a 200 holdnál kisebb elszigetelt* birtok tulajdonosa köteles-e a vadászati jogot a környező erdőbirtokosnak bérbeadni s ez köteles-e bérbevenni. A vadászati bérlő elhaltával, ha az ellenkező ki nem köttetett, jogaiba örököse lép (1897. évi 756. sz. közig. bir. hat.)

aránylag illeti. Ha az arány ily módon meg nem lenne állapitható, *az egész jövedelem a községet illeti, mely azt közgazdasági czélokra köteles forditani.* A bérjövedelemnek a birtokosok közti felosztását illető határozata *a közig. biróság előtt panaszolható.*

Ha valamely külön vadászterületet képező erdő egy vagy több birtokosnak 200 kat. holdnál kisebb területét legalább három oldalról körülveszi, az igy elszigetelt birtok tulajdonosa köteles a vadászati jogot a környező vadászterület tulajdonosának vagy haszonbérlőjének bérebadni, ez viszont azt bérbevenni köteles.

A vadászat tilalmi időszakban nem gyakorolható. Ez időszakokban a vadak fiait, fészkeit, tojásait sem szabad elszedni és a tilalmi időszak első 14 napját kivéve, az illető vadat árulni, venni, nyilvános helyiségekben étlapra jegyezni tilos, sőt ilyenkor az illető vadat külföldről sem szabad behozni. A törvényben felsorolt káros madarakra, ragadozó és kártékony állatokra az általános tilalmi időben is vadászhatni, illetőleg az utóbbiakat a birtokos saját területén bármikor elpusztithatja. A vadászati területre a vadászati jogosultakon és a nyájőrökön kivül másnak ebet bocsájtani nem szabad, az ott talált kóbor ebeket és házi macskákat a vadászati jogosult elpusztithatja. A vadászat csak lőfegyverrel, vagy lóháton bárminő ebekkel szabad; a vadászat gyakorlása közben okozott károkért teljes kárpótlás adandó; ugyancsak a szarvas és dámvad által okozott károkért kártalanitásra köteles az, kinek vadászterületén azok *tenyésztetnek.* A kár mindkét esetben 8 nap alatt bejelentendő. A sebzett vadat idegen területre üzni nem szabad; idegen területre jutott vadászebek elfoghatók s a kártéritésig megtartha-

Községi vadászterületek bérbeadása körüli intézkedések, kivéve a nyilvános árverés mellőztével való bérbeadás engedélyezését, az alispánnak elbirálása alá, nem pedig a törvényh. bizottsághoz tartoznak. 1899. évi 2276. sz. közig. bir. hat. Törvényhatósági városok tanácsának a városi vadászterület bérbeadását jóváhagyó határozata ellen nem a törvényhatósági város közgyülésénél, hanem a közig. biróságnál lehet orvoslatot keresni. Közig. bir. 3360. ex 1903. Az alispán s nem a törvényhat. közgyülés birálja el azt a vitás kérdést is, hogy a községi határ hány részletben bocsájtassék árverés alá. Közig. bir. 1901. évi 2518.sz. Az árverési feltételek közé a szabad versenyt korlátozó rendelkezések fel nem vehetők.

Közs. vadászterület iránt kötött szerződés megsemmisitése iránti igény elbirálása a rendes birósághoz tartozik. 1899. évi 3079. sz. közig. bir. hat.

A községi képviselet a vadászati jog bérbeadását czélzó árveréstől a jóváhagyást megtagadhatja, ha kedvezőbb eredményt vár. Közig. bir. 2776/1892. sz. Volt urbéresek egyetemének, mint jogi személyenek osztatlan tulajdonát képező terület önálló vadászterületet képezhet. Közig. bir. 1206. ex 1903.

tók. Orvvadászat vagy tilalmi időben való vadászat gyakorisága esetén a belügyminister elrendelheti, hogy ott, valamint azon vidéken is, hol az orozva lőtt vad eladatni szokott, a vadak szállitása, eladása, vásárlása, azok jogos szerzését bizonyitó *igazolvány* mellett történhessék.

Keritéssel kellőleg elzárt helyeken, melyeken a vad ki nem válthat, a tulajdonos vagy vadászati bérlő bármely időben gyakorolhatja a vadászatot.[43]

183. §. Az állategészségügy joga.

Az állati, különösen a ragályos betegségek lehető elháritásához rendkivül jelentős közegészségi és közgazdasági érdekünk fűződik. Ennek tudatában a magyar törvényhozás a rendeleti szabályozással meg nem elégedve, több izben (1874 : XX., 1880 : XXVII. t.-cz.) alkotott fontos állategészségügyi törvényeket, 1888-ban pedig a VII. t.-czikkben egységes, rendszeres jogát hozta meg az állat-

[43] A ragadozó vadakat bárki elpusztithatja saját területén; a vadászati törv. szerint a vaddisznókat, hol ezek nagyobbmérvű károkat okoznak, a birtokosok, illetve a vadászterületi bérlők *kötelesek* pusztitani. Ragadozó vadak pusztitására a szükséghez képest a belügyministerhez teendő jelentés mellett a közig. bizottság, iletve annak elnöke hivatalbóli vadászatot engedélyezhet, mely hivatalos felügyelet alatt áll a főispán — akadályoztatása esetén — a törvh. első tisztviselője által meghivottak részvételel tartatik. Szükség esetén a ragadozók pusztitására a belügymin. jutalmakat is tüzhet ki. A mezgazdasági törv. a hasznos madarak pusztitását eltiltja; azok fészkeinek, tojásainak elszedése, a hasznos madarak és tojásaik forgalomba hozása *hatósági engedelyhez van kötve*. E törv. szerint a fmiv. minister jogosult a mezőgazdaság érdekében a törvényben fel nem sorolt *káros állatok irtását és a kiemelendő hasznos madarak védelmét* elrendelni. A fmiv. min. 1901. évi 24,655. sz. a. fontos rendeletet adott ki a mezőgazdaságra hasznos emlős állatok és madarak védelméről, azok fogására, tojásai szedésére, szállitására adható engedélyről. Idevonatkozik az 1903. évi 105,921. sz. fmiv. min. rendelet a vadak és tojásaik külföldre szállitásáról

Az 1902. évi márczius 19-én a mezőgazdasági hasznos madarak védelme végett Párisban nemzetközi egyezmény jött létre, mely 1906. évi I. t.-czikk gyanánt. Erre vonatkozik a fmiv. minister 1906. évi 80,644. sz. fontos rendelete. A mezőgazdasági törvény kimondja, hogy a kirepült méhraj másnak telkén is, esetleg a községi elöljáróság közbejöttével, kereshető, de ha két nap alatt nem kereste és el nem fogta, a raj annak tulajdona lesz, kinek birtokán letelepedett vagy ki két nap után elfogta. — Ragadós, költsé-rothadásos méhtörzsek megsemmisitendők.

Az orvvadászat meggátlásáról és az orvvadászok elleni intézkedésekről szól az 1901. évi 59,846. sz. b. ü. m. r.

egészségügynek.[44] A törvény főelvül állitja, hogy *mindaz, a mi az állategészség fenntartására, megvédésére, javitására, állati betegségek gyógyitására és járványok elfojtására szolgál, hatósági felügyelet és intézkedés tárgyát képezi* (1. §.). Legnagyobb jelentőséggel az állategészség fenntartására és javitására, kétségkivül az állatforgalom szigoru felügyelése, szabályozása, korlátozása, a beteg állatok elkülönitése, a gyógyitás, esetleg kiirtás és fertőtlenités birnak.

I. *Óvintézkedések a forgalomban.* A ragályos vagy ragálygyanus állatok *külföldről behozatala* vagy *átvitele* tilos. A hasznos háziállatok behozatala vagy átvitele egyáltalán csak *marhalevéllel* szabad, melyben igazolva van, hogy az állat veszélymentes vidékről szállittatik. Ha szomszédos országban állatjárvány üt ki, a földmivelési minister élő vagy holt állatoknak, állati nyersterményeknek, vésztfogó tárgyaknak onnani *behozatalát megtilthatja* vagy bizonyos belépő állomásokra *korlátozhatja.*

A ló, szarvasmarha, juh, kecske és sertés tulajdonátruházásánál vagy szállitásánál a belföldi forgalomban is *marhalevéllel látandó el,* melyet azon község állit ki, melyből a marha elhajtatik. *Állatvásárokra* csak marhalevéllel ellátott állatok bocsáthatók. A vásártartásra jogosult köteles gondoskodni, hogy az állategészség rendőri felügyelet czéljából a vásárokon állatorvos alkalmaztassék. Mészárosok, marhakereskedők és hizlalók idegen községbeli marha behozatalát a községnek bejelenteni s 8 napon át elkülönitve tartani kötelesek. A szarvasmarha, ló, kecske, juh legelőre kihajtás előtt a község által számbaveendő s egészségileg megvizsgálandó; pásztorok igy számba nem vett állatokat a kihajtott állatok közé csak községi engedelemmel bocsáthatnak. Szarvasmarhát lábon hajtani csak a hatóság által kijelölt uton szabad.[45] Az 1894 : XII. t.-cz.

[44] A törvény végreh. utasitása az 1888. évi 40,000. sz. fmiv. min. rendeletben foglaltatik; e rendelet mellett egész sora van a törv. kellő foganatositása végetti, illetőleg annak felhatalmazása alapján kiadott rendeleteknek. A ragadós tüdőlobról szóló 1893 : II. t.-cz. módositja a törvényt; annak vh. rendelete az 1903. évi 8000. sz. fm. r. Több állammal köttetett állategészségügyi egyezmény a törv. létrejövetele óta igy: 1891-ben (VI. t.-cz.) Svájczczal, 1892-ben (V. t.-cz.) a német birodalommal; 1893-ban (XXI. t.-cz.) Szerbiával stb. (Ez egyezmények lajstromát közli Dárday Közig. Törvénytára.) Az 1888: VII. t.-cz. ugyanez évi 40,000. sz. végreh. rendeletét lényegesen módositja az 1899. évi 4000. sz. a. k. fmiv. m. r.

[45] A lábon hajtott marhacsapatokat a csendőrség, pénzügyőrség, elöljárók ellenőrzik és a megfelelő marhalevelek előmutatását bármikor kivánhatják.

41. §-a értelmében *minden községben meghatározandók azon utak, a melyeken szarvasmarhák, juhok, lovak, kecskék, sertések stb. szabadon hajthatók.* Vasuton vagy hajón az ép elsorolt állatok csak marhalevél mellett szállithatók; a szarvasmarha a felrakodásnál egészségileg szakértő által megvizsgálandó; vágómarhát más marhával egy rekeszben szállitani nem szabad; más országból hozott marha belföldi kérődzökkel egy vonaton vagy hajón nem szállitható s a lerakodásnál egészségileg megvizsgálandó.

Vendéglők, csárdák, állatok szállitására használt vasuti kocsik, hajók, hidak, kompok s általán azon helyek, hol állatok átmenetileg vagy állandóan tartózkodnak, folytonos felügyelet alatt tartandók és időnkint szabályszerüleg fertőtlenitendők. A szállitó vállalatok a fertőtlenitésért a fmiv. és keresk. minister által megállapitott külön dijat szedhetnek.

Oly községekben, hol a husfogyasztás jelentékeny, szarvasmarha csak közvágóhidon vágható. Szarvasmarhák, juhok, kecskék, sertések vágásánál, *a mennyiben ez mint ipar üzetik*, az állat egészségi állapota hatósági állatorvos, ilyenek hiányában *vágási biztos* által megvizsgálandó.[46]

Minden község köteles — ha máskép nem, kisajátitás utján is — alkalmas *dögtérről* gondoskodni.[47]

II. *Az állati ragályok és járványok elfojtása.* A háziállatok birtokosai, pásztorok, gyepmesterek, mészárosok, vágatási biztosok kötelesek a birtokukban levő állatok belső megbetegülését vagy elhullását a községnek azonnal *bejelenteni;* állatorvosok és azon állatbirtokosok, kik állatorvost tartanak, csak a ragályos betegségeket vagy elhullást kötelesek bejelenteni. Addig is, mig a hatóság a szükséges intézkedéseket megteszi, a *község köteles* a beteg állat szigoru elkülönitéséről és a ragály tovahurczolásának meggátlásáról gondoskodni.

A törvényben felsorolt ragadós betegségek eseteiben[48] az első-

[46] A fmiv. minister 1890. évi 37,485. sz. rendelete az állatvágás iránt alkotandó szabályrendelet mintáját tartalmazza.

[47] A dögterek és a gyepmesterek állategészs. felügyelet alatt tartandók, a dögterek megválasztása s a gyepmesterségi teendőik iránt a fmiv. minister a belügyministerrel egyetértőleg a vh. rendelet 60—69. §§-ban és az 1897. évi 90,973. sz. b. ü. m. rendeletben intézkedett, valamint a dögökkel való elbánás iránt is.

[48] L. a törv. 24. §-át. A fmiv. minister a hasznos háziállatok más járványossá vált betegségeinek elfojtása végett is köteles a szükséges intézkedéseket megtenni.

foku hatóság az értesülés után azonnal állatorvost küld a betegség megállapitására, mi ha 8 nap alatt máskép meg nem történhetnék, a hatóság a gyanus vagy beteg *állat leölését is elrendelheti.* A ragályos, ragálygyanus vagy fertőzés-gyanus[49] állatok *elkülönités és megfigyelés* alá vétetnek, terményeik és a velük érintkezett tárgyak használata és forgalma korlátozandó; a ragály iránt fogékony vagy annak elhurczolására alkalmas állatok forgalma korlátozandó; a község területén a különböző istállókból való állatok közös legeltetése, kutak, itatók, usztatók közös használata eltiltandó, stb. A beteg vagy gyanus állat istállója, a járványlepte udvar vagy legelő *elzárandó;* ha a járvány nagyobb mérvet ölt, a község vagy több község mint *vészkerület elzárható,* azon belül vagy közelében állatvásárok, kiállitások eltiltandók. A részükre rendelt zárt helyen kivül vagy tiltott használaton talált állat leölése, ha a betegség korlátozása czéljából szükséges, szintén elrendelhető. Ragadós betegségben elhullott állatok hullái ártalmatlanná teendők, illetőleg megsemmisitendők.

Az egyes ragálynemekre különös óv- és elfojtási rendelkezéseket állapit meg a törvény V. és VI. fejezete, továbbá az 1893 : II., illetve ezt módositó 1897 : X. t.-cz. (a ragadós tüdőlobra).[50]

[49] Ragadós betegség *gyanujában* áll azon állat, melyen a ragály kitörésére utaló tünetek jelentkeznek; *fertőzés gyanujában* pedig az, melyről *alapos a gyanu,* hogy a ragadós-kóranyagot fölvehette. Tv. 25. §.

[50] A sertésvész esetén való eljárásról szól az 1898. évi 9300. sz. fm. min. rend. Veszett ebek bonczolási dijáról szól az 1897. évi 52,920. sz. fmiv. rend. A takonykór és bőrféreg elleni intézkedésekről szól az 1899. évi 400/III. sz. fm. min. rend.

Néhány a forgalmi szabadságba és egyéni tulajdonba mélyen vágó intézkedést ezek közül is felemlitünk: I. A marhavész behurczolása ellen a fmiv. minister a *veszélyezett határ őrizetét* rendelheti el, a minek folytán fokozott ellenőrzés és megszoritás alá jut a forgalom (41. §. Tv.); még erősebb korlátozást jelent a *határzár,* mely akkor rendelhető el, ha a szomszédországban a marhavész nagyobb mérvet ölt vagy a határhoz aggasztóan közeledik; az országnak a román és szerb határtól befelé 35 kméter távolban eső vidékén, a szarvasmarha ellenőrzés czéljából a községek által *törzskönyv* vezetendő; a lebunkózás a beteg és gyanus állatokra a vész tovaterjedésének meggátlására és elfojtására szükséges mérvben eszközlendő. II. Lépfenés állat *kiirtása elrendelendő.* III. A veszett állat kiirtása elrendelendő. A veszettség vagy csak fertőzés gyanujában álló kutya és macska kiirtandó, más *megmart* állat, ha kiirtásába a tulajdonos nem egyeznék, a megszabott idő alatt elzárva tartandó. Ha a veszettség *járványnyá* fajul, a *községben levő minden kutya és macska kiirtása elrendelhető.* A veszettségi esetek bejelentéséről szól a belügy. min. 1902. évi 5000. sz. r. A törvényhatóság köteles kutyatartási szabályrendeletet

A hatóságilag kiirtott állatokért a tulajdonosnak nem jár kártalanitás, ha az állat ragadós tüdőlobban, takonykórban, illetőleg bőrféregben vagy veszettségben volt beteg, vagy ha kutya, macska veszettségének vagy fertőzésének gyanuja miatt irtatott ki, vagy ha az állat vagy tárgy állami tulajdon volt. Más esetekben az állampénztárból a leölt állatért és a hatóságilag megsemmisittetni rendelt vészterjesztő tárgyakért kártalanitás jár, melyet a közigazgatási hatóság határoz meg. Az alispánnak, a törvényhatósági és a fő- és székvárosi tanácsnak azon (másodfoku) határozatát, melylyel a *kártalanitás kérdésében intézkedik*, a közigazgatási biróságnál panaszolhatni.[51] Az állati ragályok esetén elrendelt határzárnak, egyes vidékek elzárásának és az elrendelt intézkedések foganatositásának költségeit mikor és mily arányban viselik az állam…

alkotni, melyben a felesleges kutyák tartásának megszoritása végett alkalmazandó *adó* állapitandó meg. Katonai és csendőrségi szolgálatra berendelt ebek adómentesen hagyandók. (1888. évi 42,891. sz. belügym. rend.) A törv. ebadó iránti jogviták nem vihetők a közig. birósághoz. (1879. évi 1213. sz. közig. bir. hat.) A vármegyei ebadó kezeléséről szól az 1906. évi 2473. sz. belügym. rend. IV. Takonykóros vagy bőrférges állat kiirtása elrendelendő, a takonykór-gyanus állaté csak ha a tulajdonos kártalanitás nélkül beleegyez, vagy a kór terjedése ellen szükséges. V. Ragadós tüdőlobban beteg vagy ennek gyanujában álló szarvasmarha levágatása elrendelendő; fertőzés gyanuja miatt az állat 6 hónapig zárlat alatt tartandó, sőt a földm. minister annak levágatását is elrendelheti. VI. Tenyészbéna lovakat fedezésre bocsájtani nem szabad; azok T. B. jellel megjelölendők. VII. Rühös lovat, öszvért, szamarat a tulajdonos *gyógyittatni köteles;* nagy fokban rühös ló kiirtása elrendelhető.

Sertészvész elfojtásánál felmerült költségek fedezése tekintetében ugyanazon törvényes határozmányok alkalmazandók, melyek az 1888: VII. t.-cz. 24. §-ában egyenkint megnevezett járványoknál. (Közig. bir. 1900. évi 1200. sz. hat.) Ha hivatalos állatorvos a gazda saját állatorvosa által eszközlött ojtások ellenőrzése végett száll ki, költsége mint közérdekből történt, az államkincstárt terheli. (1902. évi 730. sz. közig. bir. hat.)

[51] A kártalanitás a *becsérték fele, kétharmada, vagy egésze,* a szerint, hogy minő betegség forgott fenn s a kiirtott állat gyanusnak vagy egészségesnek bizonyult-e. Ragadós tüdőlobban kiirtott állatok után a kártalanitás mindkét esetben a becsérték $^{9}/_{10}$ része. Hibát, mulasztást, eltitkolást elkövető tulajdonos nem kap kártalanitást, valamint ha behozott állatnál a törvényszerü megfigyelési idő nem telt le, ha csak az itteni fertőzés nem igazoltatik. Eltéréseket is állapit meg a tüdőlobra az 1893: II. t.-cz. A becslést egy két tagu bizottság eszközli; egyik tagot az érdekelt fél, másikat az illető hatóság jelöli ki; ha állami állatorvos van jelen, ez is tagja a bizottságnak. Véleményeltérés esetén az ajánlatba hozott összegek átlaga képezi a becsértéket. Hatóságilag megsemmisitett tárgyakért az egész becsérték megtéritendő. A kiirtott állatok vagy megsemmisitett tárgyak utáni kártalanitás iránt hozott másodfoku határo-

az illető községek vagy birtokosok, a törv. 113—115. §§. határozzák meg; e költségek behajtását elrendelő alispáni, törvényhatósági városi és fővárosi tanácsi határozatok a *közigazgatási bírósághoz vihetők.*

Állatorvosi gyakorlat. Állategészségügyi hatóságok.

I. Állatorvosi gyakorlatra a budapesti állatorvosi főiskolán oklevelet nyert egyének jogosultak. Külföldi oklevél alapján, ha nemzetközi egyezmény mást nem rendel, csak szabályszerü nostrificálás után engedhető meg a gyakorlat. Az osztrák intézeteken szerzett oklevelek nálunk és a magyarországiak Ausztriában, a két kormány megállapodása szerint kölcsönösen jogositanak a gyakorlatra (Törv. 118. §. és Vh. rend.). A gyakorlat megkezdése előtt a magánállatorvos oklevelét a kerületi állami állatorvos utján a törvényhatóságnak *beiktatás és kihirdetés* végett bemutatni köteles. A törvényhatóság első tisztviselője intézkedik a kihirdetés, az oklevél hiányossága miatt az állatorvosi gyakorlat megtagadása, illetőleg betiltása iránt; a kihirdetést vagy a gyakorlatot megtagadó, eltiltó határozat *a közigazgatási biróságnál panaszolható.*[52]

II. Az állategészségügyi igazgatás legfőbb vezetése és intézése a földmivelési ministert illeti, a ki jogosult bármely állategészségügyben *kormánybiztosokat is kiküldeni,* a törvénynek és saját utasitásainak szigoru és teljes érvényesitése végett. Alsóbb fokulag (helyileg) *az állategészségügyi hatóság a törvényhatóságokat és rendezett tanácsu városokat,* illetőleg ezeknek meghatározott szerveit[53] illeti, ugy de a kis- és nagyközség elöljáróságának is vannak

zatok a földmiv. ministerhez is felterjesztendők. 1897. évi 851. sz. b. ü. m. r. L. még az 1890. évi 61,100. sz. fm. m. rendeletet.

[52] A gyakorlatra jogosult állatorvos a gyógymód alkalmazásában nincs korlátozva; uj gyógymód vagy gyógyszer engedélyezése a fmiv. ministert a belügyministerrel egyetértőleg illeti. Az állatorvos dijazása megegyezéstől függ; per esetén szakértők meghallgatásával a biróság állapitja meg. Az állatorvost a törvényhat. első tisztviselője ott, ahol gyógyszertár nincs, kézi gyógytár tartására jogosithatja. A közalkalmazásu polgári és katonai állatorvosok okleveleit, ha azok magángyakorlatot is folytatnak, szintén ki kell hirdetni. (1889. évi 24,964., 24,861. és 58,977. sz. fmiv. min. rend.)

[53] *Elsőfoku hatóság:* a főszolgabiró, rend. tan. városi polgármester, vagy a tanács által e czélra kirendelt helyettese; tvhat. városi rendőrkapitány, Budapesten a ker. elöljáró; Fiumében a rendőrfőnök; a magyar-horvát tengerparton a tengeri állategészségügyre a révkapitány. *Másodfoku hatóság:* kis- és nagyközségre és r. tan. városra az alispán; tvhatósági városban, Budapesten

fontos, *jelesül állategészségrendőri teendői* (Törv. 125. §.). A hatóságok minden fokozaton szakközegek támogatásával, azok véleménye szerint, javaslata, inditványa után járnak el. E szakközegek a hivatalosan alkalmazott vagyis hatósági állatorvosok.

Az 1900 : XVII. t.-czikk *az állatorvosi közszolgálat államositásáról*[54] rendeli, hogy az állatorvosi közszolgálatot az elsőfoku állategészségügyi hatóságoknál *a járási, illetőleg városi magyar királyi állatorvosok,* a másodfoku állategészségügyi hatóságoknál *a törvényhatósági magy. kir. állatorvos.* (Fiume városban is) a m. kir. állategészségügyi hivataloknál és m. kir. belépő állomásoknál az azokhoz *kirendelt m. kir. állatorvosok* látják el. A m. kir. állatorvosi személyzet és müködése feletti szakfelügyeletet *a m. kir. állategészségügyi felügyelők* teljesitik.

A törvényhatósági városok és a községek azonban továbbra is jogosultak, illetve kötelezhetők *a helyi állaegészségügyi* vagy állattenyésztési és ezzel kapcsolatos és az 1900 : XVII. t.-cz. által (10—14., 16. §§.) az állami állatorvosok hatáskörébe nem utalt teendők ellátása végett külön állatorvosokat alkalmazni. Budapesten az állatorvosi szakteendők ellátására nézve továbbra is az 1888 : VII. törvényczikk határozmányai maradnak érvényben, csupán az állatvásárokon és kiállitásokon szükséges állatorvosi teendőket látják el a földmivelési minister által kirendelt m. kir. állatorvosok.

A m. kir. állatorvosok közül az állategészségügyi főfelügyelő a VI-ik, az állategészségügyi felügyelők a VII., a m. kir. főállatorvosok a VIII., a m. kir. állatorvosok pedig a IX. X. és XI. fizetési osztályba tartoznak.

A m. kir. állatorvosok szolgálati viszonyait a földmivelési minister a végrehajtási *rendeletben* szabályozta; épen igy azok magánpraxisát is.

A földmivelési minister jogosult az 1888 : VII. t.-czikk szerint a községi elöljáróságok, első és másodfoku állategészségügyi *ható-*

és Fiuméban a városi tanács; a magyar-horvát tengerparton a tengerészeti hatóság. *Harmadforum* a fmiv. minister.

[54] E fontos törvény nagyérdekü *részletes* végrehajtási rendelete az 1900. évi 95,000. sz. fmiv. rend. Valóságos rendszeres szabályzata ez az állategészségügyi szolgálatnak és szakszervezetnek; VIII. fejezete az *orsz. állategészségügyi tanácsról;* X. fejezete a m. kir. állatorvosok *magángyakorlatának és dijazásának* szabályairól szól. Az állatorvosi szolgálat beosztásáról külön fmiv. min. rend. adatott ki. 1900. évi 93,600. sz. a.

ságok hatáskörébe utalt teendők ellátása végett egyes fontosabb állattenyésztő és állathizlaló *telepeken és piaczokon m. kir. állategészségügyi hivatalokat szervezni.* Ily hivatalok sem illetékesek azonban a kihágási biráskodásokra és kártalanitási ügyekben és zárlatok költségei iránti határozásra.

Az állategészségügyek szakszerü tárgyalása czéljából *„Országos állategészségügyi tanács“* szerveztetett (Törv. 28. §.), melynek müködési köre, szervezete, ügyrendje iránt az 1900 : XVII. t.-czikk végrehajtási rendeletében a földm. minister a belügyministerrel egyetértve rendelkezett.[55]

[55] A fontosabb érdekü állategészségügyi rendeletek az emlitetteken kivül: az 1890. évi 18,314. a marhalevelek kiállitása, 1890. évi 38,907. a járványzárlatok föloldása, az 1891. évi 32,636. az állati járványok megállapitása, 1889. évi 3640. az állati ragályok bejelentése, 1890. évi 16,583. a fertőtlenités, 1899. évi 4000. sz. fmiv. m. r. a takonykór, illetőleg bőrféreg elleni intézkedések; az 1899. évi 75,500., 76,000. és 111,902. fmiv. min. r. az osztrák határszéli lábon hajtott állatforgalom ellenőrzése s az állati nyerstermények és ragályfogó tárgyak szállitása tárgyában; 1891. évi 27,490. a vágóhidi biztosok müködése, 1894. évi 16,392. a beteg állatok gyógykezelése, 1893. évi 1618. a marhalevél be nem mutatásának büntetése, 1889. évi 64,359. a lépfene-oltás szabályozása, 1893. évi 8000., 16,693. és 1894. évi 74,701. az 1893. II. t.-cz. végrehajtása tárgyában; továbbá az 1894. évi 37,340. a baromfiak fertőző betegségei elleni védekezésről, az 1894. évi 63,832. a bivalyvész esetén való teendők, 1895. évi 13,886. az állatorvosi oklevelek bemutatása, 1895. évi 78,948. érvénytelen marhalevelek beszolgáltatása, 1894. évi 13,781. lépfene, üszög és orbáncz elleni védoltások, 1895. évi 36,500. a sertésvész elleni intézkedések, 1895. évi 35,688. a sertésherélés gyakorlása, 1894. évi 48,915. a gyógykovácsok általi védőoltás, 1894. évi 8945. a szarvasmarhák törzskönyvezése, 1895. évi 46,302. a vágóhidak épitése, 1896. évi 52,884. uj állati gyógymód és gyógyszer engedélyezése, 1896. évi 80,400. a ragadós tüdőlob miatti kiirtás esetén adandó kártalanitás, az 1901. évi 52,982. sz. fm. min. rend. a vágóhidakra és vásárokra szállitott szopós állatok vasuti és hajón való szállitása tárgyában. A kőbányai sertésszállás állományának nyilvántartásáról az 1897. évi 30,182. a győri állategészségügyi hivatal alá tartozó sertésszállások állományának nyilvántartásáról az 1899. évi 82,766. sz. fmiv. r. szól. A baromfi kolera elleni védekezésről szól az 1903. évi 30,200. sz. fmiv. min .rendelet.

Az állattenyészet védelmére nézve fontos: az 1892. évi 31,060. sz. rend. a kisebb élő állatokkal való bánásmód szabályozása, az 1895. évi 23,542. a kártékony állatok mérgezésénél követendő eljárás, 1895. évi 34,281. állatoknak a kolumbácsi legyek elleni védelme tárgyában. Az 1890. évi 37,485. kimondja, hogy az állatvágás akként eszközlendő, hogy az állat legkevésbbé kinoztassék; az 1879 : XL. t.-cz. kihágásként bünteti a botránytokozó állatkinzást. — Az állattenyésztést érdeklőleg felemlitendők még az egyes tenyésztési ágak érdekében szervezett központi felügyelőségek, igy az orsz. lótenyésztési, halászati,

184. §. Az erdőgazdasági közigazgatás joga.

Az erdőknek a magántulajdonjogból folyó s magánérdekszerü korlátlan használása azoknak az állandó közérdekek szerinti művelését nem biztositván, az állam feladatának ismerte az erdőgazdaságot a magántulajdon fenntartásával közérdekü rendhez kötni. Ezen rendnek jogát, illetőleg ezen rend létesitésére és fenntartására működő közigazgatásnak szabályozását az erdőtörvénynek nevezett 1879 : XXXI. és az 1898 : XIX. t.-czikkben találjuk.

I. A véderdők — bárkinek tulajdonát képezzék is, hatóságilag jóváhagyott rendszeres gazdasági üzemterv, illetőleg a minister által megállapitott használati mód szerint kezelendők.[56] *A futóhomokon és feltétlen erdőtalajon*[57] *levő erdők* mindenesetre *fentartandók.* Ha a véd s a futóhomokon és feltétlen erdőtalajon álló erdőkben irtás történt,[58] a kivágott vagy irtott terület 6 év alatt beerdősitendő.

Más erdőbirtok használatára nézve a birtokos szerint lényeges különbség van, ugyanis: az állam, törvényhatóságok, községek, egyházi testületek és személyek — mint ilyenek — birtokában levő, továbbá a köz- és magánalapitványok és hitbizományokhoz tartozó erdők, a közbirtokossági erdők mig közösen használtatnak, *rendszeres gazdasági üzemterv szerint kezelendők.* Ugyanez áll a bányaipar és más ipar czéljára alakult részvénytársulatoknak az 1879: XXXI. t.-cz. életbelépte után szerzett erdeire is.

Az 1898: XIX. t.-cz. szerint ilykép kezelendők még a volt urbéreseknek az urbéri rendezéskor legelőilletőség fejében jutott, vagy vétel, csere-ajándék és egyéb jogczimen birtokába ment, közösen használt erdők és a feltétlen erdőtalajon álló erdők, továbbá a beerdősitésre kijelölt (1879: XXXI. és 1894: XII. t.-czikk) kopár

méhészeti, orsz. tejgazdasági stb. felügyelők és az orsz. állattenyésztési főfelügyelőség.

[56] Törv. 2. és 17. §§. *Véderdők azok,* melyek magasabb hegyek kőgörgetegein, havasok fensikjain, hegytetőkön, gerinczeken, meredek hegyoldalakon, *hegyomlások, kő- vagy hógörgetegek és vizmosások* megakadályozására szolgálnak, vagy a melyek pusztulása folytán alantabb fekvő területek *termőképessége,* vagy *utak biztonsága* veszélyeztetnék, *vagy szélvészek rombolásának ut nyittatnék.* E kriteriumok szerint a véderdőket a fmiv. minister jelöli ki.

[57] *Feltétlen erdőtalaj* az, mely másnemü őstermelési művelésre állandóan nem alkalmas.

[58] A mi erdőrendészeti áthágás. Ezen erdőkben az irtás, tarvágat, tuskó, gyökérirtás törvény szerint tilos. A véd- és futó homokon álló erdőkben a legeltetés, mig az a fákban, sarjadékban kárt okozhat, és az alomgyűjtés is törvény szerint tilos.

területeken levő erdők is, ha az 1898: XIX. t.-cz. 1. §-ában felsorolt személyek birtokában vannak.

Az üzemtervek tekintettel az erdők terjedelmére, állapotára, jövedelmezőségére, akként készitendők, hogy az erdők jókarban tartása, használatuk tartamossága biztosittassék s a fatenyésztésen kivül az erdei melléktermények használata is szabályoztassék. Az üzemtervet a fmiv. minister hagyja jóvá, az jogosult az emlitett birtokosoknak rendes gazdálkodásra nem alkalmas erdeire nézve az üzemtervkészités alól *felmentést adni*. A kötelező üzemterv alá tartozó erdőbirtokosok a tervszerü kezelés biztositása végett *erdőtiszteket*, az erdők őrzésére pedig erdőőröket tartani *kötelesek*. A közigazgatási bizottság megengedheti, hogy több birtokos közös erdőtisztet tartson; csekélyebb területü vagy értékü erdőknél pedig, hogy az erdőkezelés és őrzés egy személyre bizassék vagy több birtokos közös erdőőrt tartson. Az állami erdőtisztek alkalmazása a közig. bizottságnak tudomásvétel, más erdőtiszteké *megerősités* végett bejelentendő. Az erdőtiszt és őr alkalmazásának elmulasztása magánosoknál erdőrendészeti áthágás; a községi erdőtisztet ily mulasztás esetén a közig. bizottság *nevezi ki*.

Az erdők különös védelme tüz és rovarkárok ellen. Erdősitések. Az erdei termékek szállitásának külön joga.

a) Az erdőkben és azok közelében 100 méter távolon belül csak különös óvszabályok megtartásával szabad tüzet gerjeszteni; száraz időben az erdőrendészeti hatóság *a tüzrakást egészen eltilthatja*.[59] Ki az erdőben tüzet rak, azt távozása előtt kioltani köteles, a ki pedig tüzet talál, azt eloltani tartozik s ha erre már nem képes, ugy a szomszédos lakókat, ezek az erdőbiztost, felügyeleti személyzetet, községi elöljáróságot értesiteni kötelesek. A községi elöljáró vagy főszolgabiró köteles az erdőégéshez a község vagy több szomszéd község lakosságát az oltásra *tüstént kirendelni; a lakosság az oltásra ingyen köteles.*

b) Az erdőbirtokosok (általában) kötelesek a közigazgatási bizottságnak az erdei rovarok pusztitására vonatkozó intézkedéseit foganatositani, mulasztás esetén az intézkedő hatóság a szükséges munkálatokat az erdőfelügyelő által a késedelmes birtokos költségére végrehajtja. Nagyobb veszély esetén *a községek tömeges közremüködése, a helyi munkabérek megtéritése mellett hivatalból igénybevehető.*[60]

[59] E tilalom nem vonatkozik a rendszeres üzletből folyó tüzelésekre.

[60] Ha a rovar pusztitása nagy költséget okozó munkálatokkal járna,

c) Beerdősitendők oly kopár területek, melyeken hegyomlások, hó- vagy kőgörgetegek, szélvészek, vizek rombolásának, futóhomok terjedésének meggátlása végett a talaj megkötése *közgazdászati szempontból szükséges;* ezen területeket a földmivelési minister jelöli ki, ez rendeli el az erdősitést és szab arra terminust. A beerdősitési kötelesség a védett birtokok tulajdonosait terheli. A *beerdősitendő terület tulajdonosa* jogosult az erdősitést saját erején eszközölni,[61] de ha e jogával élni nem akar, s az erdősités az elmondott okokból szükséges, az *érdeklett birtokosok kötelesek társulattá alakulni;* az érdekeltség fokának megállapitását, a társulatbani részvét kötelezettségét a közig. bizottság egy küldöttsége állapitja meg, a vonatkozó határozatot *közigazgatási birósághoz lehet vinni.*[62] Az erdősitési társulatnak *kisajátitási joga van a beerdősitendő területre, a terület volt tulajdonosának azonban a beerdősités befejezése utáni 6 éven belül visszaváltási jogot biztosit a törvény.* A beerdősitést az állam adómentességgel, mag és csemete kiosztással segélyezi; ha pedig az erdősités hivatalból rendeltetett el és az érdekeltek a munkát önerejükből nem képesek teljesiteni — *kölcsönökkel* is. Hivatalból elrendelt beerdősitésnél, ha kimutatható, hogy az elérendő előny csekélyebb lesz, mint a költségek, *az állam köteles a különbözetnek megfelelő tőkeösszegel segélykép adni.*

d) Az erdőtermékek szállitásának könnyüsége és olcsósága az erdőgazdaság életföltétele, ennélfogva rendelte el a törvény, hogy minden földbirtokos türni köteles, hogy idegen erdei termékek földjén, illetőleg magánutjain átszállittassanak, ha különben azok az erdőből épen nem vagy csak *tetemesen nagyobb* költséggel lennének elhordhatók, azon feltétel alatt, hogy a szállitó az okozandó károk, a használt út, hid előbbi jókarba helyezésére szükséges kiadások megtéritésére az erdőrendészeti hatóságnál biztositékot tesz. Az átszállitás szüksége, iránya, tartama, módozatai a biztositék letétele, mennyisége iránt a közigazgatási bizottság határoz,

mely költségnek az illető erdőrészek évi egyenes államadóját meghaladni nem szabad, a költségeket az *érdeklett erdőtulajdonosok megvédett erdőterületeik arányában viselik; mi iránt a közig.* bizottság határoz; határozata a *közig. birósághoz vihető.*

[61] Természetesen követelhetvén az érdeklettektől az arányos költségviselést.

[62] A társulat szervezetét, működését a törv. 168—172. §§. szabályozzák. *A költségjárulékok közigazgatási uton az adóhivatalok által szedetnek be.* — Az erdőfelügyelő az erdősitési társulatnak hivatalból véleményező tagja.

határozata a közigazgatási birósághoz vihető. A kártérités iránt a szállitás befejezésének az uttulajdonossal történt közléstől számitott 15 napon belül, a polgári biróságnál kereset indithatό.[63]

Az erdei termékeknek vizen, tutajozással vagy fausztatással való szállitásáról a vizjognál lesz szó.

Erdőrendészeti áthágások, erdei kihágások és hatóságaik.

Az erdőrendészeti áthágások az erdőbirtokos által, saját erdejében elkövetett cselekmények vagy mulasztások, melyek a törvényben avagy a hatóságilag jóváhagyott üzemtervben meghatározott müvelési módok meg nem tartásában, szabályszerü erdőtiszti és őrszemélyzet alkalmazásának elmulasztásában állanak. Büntetésük *pénzbirság*, melynek maximális összege 2000 korona. Az áthágás büntethetősége, ha a kiszabandó birság 200 koronát meg nem halad, egy, más esetekben két év alatt, a kiszabott birságbüntetés pedig a határozat jogerőre emelkedésétől három év alatt évül el.

Erdőrendészeti elsőfoku hatóság: a közigazgatási bizottság, mely ezen feladata teljesitésére saját kebeléből egy háromtagu bizottságot választ, melynek véleményező tagja az erdőfelügyelő is. A belügyminister megengedheti, hogy a törvényhatóság az erdőrendészeti ügyek elintézésére a közig. bizottságon kivül álló, erdészeti ügyekben jártas tagokat is választhasson. Az erdőrendészeti felügyelet szervei a kir. erdőfelügyelőségek, melyek mind a ministernek, mind a közig. bizottságnak organumai.[64] Mint erdőrendészeti hatósági (és közbiztonsági) közegek is szerepelnek *a felesketett erdőtisztek és őrök.*[65] Erdőrendészeti áthágások esetén *az előzetes tárgyalást* az illető főszolgabiró, városi rendőrkapitány, kerületi elöljáró az erdőfelügyelő közremüködésével tartja meg.

Erdei kihágásokat képeznek: *a) az erdei lopás*, ha a lopott dolog értéke 60 koronát meg nem halad és a lopás nem minő-

[63] Az idegen területen való átszállitás joga nincs meg, ha a szállitásra közforgalmi út áll rendelkezésre. Közig. bir. 2451. ex 1901.

[64] Az erdőfelügyelőnek felebbezési joga van (a főispán utján) a közig. bizottságnak törvénybe, rendeletbe, az erdőgazdászat érdekeibe ütköző határozatai ellen, az 1896 : XXVI. t.-cz. szerint pedig a meghatározott ügyekben *hatósági panaszt* emelhet a *közig. biróság előtt.* Az erdőfelügyelő köteles kerületét évente legalább egyszer beutazni. Az erdőbirtokosok kötelesek megengedni, hogy az erdőfelügyelő vagy helyettese erdejüket bármikor bejárja.

[65] Erdőtisztek a közig. bizottság, az erdőőrök a főszolgabiró, rendőrkapitány, ker. elöljáró előtt tesznek esküt. A felesketett erdőtisztek és őrök az erdei kihágások nyomozásánál mint rendőri közegek járnak el.

sitett; b) *erdei károsítás*, ha a kár összege 60 koronát meg nem halad; c) *a meghatározott veszélyes cselekmények és mulasztások*. Ha valamely vidéken az erdei lopás igen gyakorivá lesz, a belügyminister elrendelheti, hogy azon területen, valamint ott is, hol a lopott erdőtermékek eladatni szoktak, ily termékek eladása és vétele csak azon jogos szerzését igazoló s a községi elöljáróság által láttamozott bizonyitvány mellett történhessék. Az erdei kihágás büntetése *pénzbüntetés*, mely csak behajthatatlanság esetén változtattatik át elzárásra. Erdei kihágások esetén elsőfokban biráskodik a főszolgabiró, rendezett tanácsu és törvényhatósági városokban a rendőrkapitány vagy a tanács által kirendelt más tisztviselő, Budapesten a kerületi elöljáró; husz koronát meg nem haladó lopás vagy kártétel eseteiben az elsőfoku biráskodás kis- és nagyközségekben *a községi birót is megilleti, a fél választásától* függvén, hozzá akar-e panaszával fordulni. A másodfoku erdei kihágási biráskodásra külön testület van szervezve, mely a főispánból mint elnökből és a közig. bizottság két tagjából áll.[66] E bizottság üléseire a kir. ügyész mindig meghivandó. A másodfoku erdei biróság határozata végérvényes, csupán a kir. ügyésznek van joga ez ellen hatáskör hiány okából a Curiához semmiségi panaszszal élni. A biróság határozatai közigazgatási uton az elsőfoku erdei kihágási hatóság által foganatosittatnak.[67]

[66] A közig. bizottság erdei kihágási birákul 4 rendes és 4 póttagot választ, akár saját (választók) tagjaiból, akár a közgyülés által az erdőrendészeti hatóság gyakorlására választott külső tagokból. A biróság tagjai külön esküt tesznek. A II-odfoku erdei kihágási biróság és kir. biróságok közötti hatásköri összeütközést a ministertanács dönti el. Az erdei kihágási eljárás, mely az általános kihágási eljárástól sokban különböző, az 1879 : XXXI. t.-cz. II. czim. 3. fejezete részletesen szabályozza. kih. pénzbüntetésekből, elkobzott tárgyak eladásából származó bevétel 1/5 része az illető község szegény- vagy betegápolási alapját, 4/5 része az *országos erdei alapot* illeti. V. ö. az 1901. évi XX. t.-czikkel.

[67] Az erdöügyet — particularis jelentőséggel — illető törvény még az 1890 : XIX. t.-cz. a volt naszódvidéki erdők kezeléséről; e törvény végrehajtására vonatkoznak az 1890. évi 36,026. és 49,272., az 1892. évi 73,765. sz. min. rend. *Fontosabb erdőügyi rendeletek még:* az 1881. évi 35,839. sz. belügymin. rend. az erdei kihágásoknál követendő *ügyrendtartás* tárgyában; az 1881. évi 10,806. és 1883. évi 4190. sz. fm. min. rend. az üzemterv készitéséről; az 1899. évi 9735. a véderők adókedvezményeiről; 1883. évi 28,487. az erdők nyilvántartási törzskönyveiről; 1880. évi 22,562. az orsz. erdei alapnak az adóhiva-
az 1899. évi 9735. a véderdők adókedvezményeiről; 1883. évi 28,487. az erdők nyil-

185. §. Némely erdők állami kezelésbe vétele. (1898: XIX. t.-cz.)

Az erdőtörvény az erdők és beerdősitendő kopár területek kezelésére nézve felállitott közérdekü rendelkezések foganatositását a birtokosokra bizta, a közigazgatás ellenőrzése mellett. A tapasztalat rövid időn bebizonyitotta, hogy e foganatositás hiányosan történt, daczára a törvény által engedett kényszereszközök szigoru alkalmazásának. Ez inditá a kormányt, illetőleg törvényhozást, hogy a hatóságilag jóváhagyott üzemterv szerint kezelendő erdők és kopár területek nevezetes részére az állami kezelésbe vételt *kötelezőleg* kimondá, némely erdők és kopár területekre pedig az állami kezelésbe vételt megengedte.[69] Az állami kezelés egyik esetben sem érinti a birtokosoknak az erdő vagy kopár terület állaga és hasznai felett való jogát. Az állami kezelés lényege abban áll, *hogy az állami erdőhivatalok teljesitik azon erdőgazdászati teendőket és erdőrendészeti functiókat* (1898: XIX. t.-cz. 11. §.), *melyekre a tulajdonosok szakértő tiszteket voltak kötelesek alkalmazni.* Az erdőgazdasági munkák közvetlen végrehajtása, anyag- és pénzkezelés, munkaerő, anyagszerek szolgáltatása, az erdővédelem közvetlen gyakorlása, a birtokosok kötelessége marad és a földmivelési minister külön engedélye szükséges ahhoz, *hogy az állami erdőhivatal a költségek megtéritése ellenében a birtokosok feladatát ké-*

ről; 1880. évi 30,686. az erdőtisztek és őrök feleketéséről; 1890. évi 18,960. az erdőőri állomások szervezéséről; 1896. évi 72,086. sz. fm. r. az erdőőrök fegyverviselési, fegyverhasználati és fegyelmi szabályairól; 1897. évi 2210. belügymin. rend. az erdei károk és pénzbüntetések behajtásáról. Az állami erdőgazdaság, erdőkezelés hivatalai: 1. az *erdőigazgatóságok;* élükön az igazgató; személyzetük erdőmesterek, titkárok, erdőrendezők, főerdészek, erdőszámvevők, erdőmérnök, erdészjelölt, gyakornok; altisztek és őrök; 2. *főerdőhivatalok;* 3. erdőhivatalok, 4. erdőgondnokságok.

[68] Az 1898 : XIX. t.-cz. I. czimének *végrehajtásáról* a fmiv. min. 1898. évi 15,217. sz. részletes rendelete szól; a II. czimnek, t. i. a közbirtokossági, illetőleg osztatlan volt urbéres erdők gazdasági ügyviteléről szóló rész végrehajtását az 1899. évi 15,217. sz. *nagyérdekü* rendelet szabályozza. 1899 : XIX. t.-czikknek Fiuméban való életbeléptetéséről az 1899. évi 42,223. sz. min. rendelet és ahhoz csatolt külön utasitás intézkedik. — A közs. erdők fatermékének eladásánál az 1898 : XIX. t.-cz. megtartandó. 1900. évi 100,748. sz. b. ü. r. Az 1898. évi XIX. t.-cz. szerint állami kezelésbe vett erdők üzemtervének készitéséről szól az 1900. évi 10,791. sz. fmiv. m. r.

[69] Szerződésileg egyes erdőknek állami kezelésbe vétele az 1879. évi XXXI. t.-cz. szerint sem volt kizárva, s több törvényhatósági, községi erdő ily alapon állami kezelésbe át is ment.

pező egyes vagy összes teendők teljesitését is elvállalja. Az állami erdőhivatal a törvényes szabályok *korlátain belül* az érdekelt birtokosok kivánságait figyelembe venni köteles. A birtokosok kötelesek meghatalmazottat kijelölni, ki őket az állami erdőhivatallal szemben képviseli.[70]

Az állami kezelés közegei a m. kir. állami erdőhivatalok, melyek illetékessége egy vagy több törvényhatóságra terjed ki és az ezeknek alárendelt *m. kir. járási erdőgondnokságok;* mindezek személyzetét a földmivelési minister nevezi ki és szolgálati s fegyelmi tekintetben *közvetlenül* annak vannak alárendelve.[71] A m. kir. állami erdőhivatalok a kincstári erdőhivatalokkal nem tévesztendők össze; ezek, t. i. a kincstári erdők kezelésére rendelvék. Az állami erdőhivatalok költségeit az állam fedezi, de a birtokosok ötévente megállapitandó évi átalányt kötelesek a kezelési költség czimén az államnak törvényhatóságonkint fizetni. Az átalányt a közigazgatási bizottságok meghallgatásával a földmivelési minister állapitja meg, figyelemmel arra, hogy azon hivatalok a tulaj-

[70] Állami kezelésbe adandók: *a) kis- és nagyközségek* erdei, ezek között értve a volt bánáti határőrvidéki ezredek területén levő vagyon községeket is (1873 : XXX. t.-cz.); kivétel csak annyiban van, a mennyiben a község erdeje 5000 kat. holdon felül volna, és a földmiv. minister a belügyministerrel egyetértőleg megengedi, hogy a község saját erdőtisztje által kezelhesse azt: *b) volt urbéreseknek az urbéri rendezéskor nyert, közösen kezelt erdei; c) volt urbéreseknek az urbéri rendezéskor legelőilletőség fejében nyert,* vagy ajándékozás, vétel, csere utján vagy más czimen szerzett *közösen* kezelt erdői, *ha véderdők vagy feltétlen erdőtalajon állanak; d) törvényhatóságok* és rendezett tan. városok erdői ha már szerződés alapján állami kezelésben vannak vagy e nélkül is, ha jövedelmezőségük külön erdőtiszt tartását nem engedi; *e) egyházak, egyházi személyek* mint ilyenek erdei; *alapitványi, hitbizományi,* rendszeres üzemterv szerint kezelendő *részvénytársulati* erdők, ha szerződésileg már államilag kezeltetnek, vagy e nélkül is, ha birtokosaik az 1898 : XIX. t.-cz. hatályától hat hó alatt erdőtisztet nem alkalmaznak; *f)* beerdősitésre kijelölt kopár területek (1879 : XXXI. t.-cz. 165. §., 1894 : XII. t.-cz. 13. és 14. §.), ha az *a—e* pont alatti személyek birtokában vannak és oly kopár területek, melyekben a beerdősitést az erdőtörv. szerint társulatilag kell eszközölni. A földmivelési minister az előző pontok hatálya alá nem eső *véderdőket,* kopár területeket állami kezelésbe vehet a birtokosok kérelmére. Az állami kezelés megszünik, ha annak törvényileg meghatározott feltételei megszünnek; de az illető erdőnek állami kezelésben megtartása kérelmezhető. Oly erdőkre, melyek a birtokos kérelmére vétetnek állami kezelésbe, ez megszünik a birtokos ez iránti kérelme folytán, de csak az 1898 : XIX. t.-cz. életbelépte után következő minden tizedik év végével beálló hatálylyal.

[71] Ezen erdőhivatalok és gondnokság szervezése tárgyában kelt a fmiv. minister 1899. évi 600. eln. számu rend.

donosok érdekeit szolgáló teendőkön kivül, erdészeti közigazgatási szakteendőkre is kötelesek. (Törv. 12. §.)[72] A törvényhatósági átalányból az egyesekre eső évi járulékot a törvény 20., 21. §-aiban megszabott alapokon a közigazgatási bizottság veti ki, *ezen határozat, valamint a közigazgatási uton behajtandó járulék beszedésénél és behajtásánál követett jogtalan eljárás ellen a közigazgatási biróságnál panasznak van helye.*

186. §. A közbirtokosságok és a volt urbéresek osztatlan erdeiben való gazdálkodás.

Az erdőknek nem jelentéktelen része van compossessoratusok és volt urbérek osztatlan tulajdonában, közös használat alatt.[73] E közös használat módozatait radicalisan szabályozta és közigazgatási befolyás alá helyezte az 1898: XIX. t.-cz., mert ama közös használat rendezetlensége folytán az egyes tulajdonosok sokfélekép károsodtak, s a közösség megszüntetésére mindenkép törekedtek, pedig az erdők felaprózását a közgazdasági érdekekből elháritani kell. Az ép idézett törvény szervezi a közös birtokosságot, szabályozza annak erdőgazdasági müködését, a közigazgatás részére nemcsak *ellenőrzést, hanem közremüködést, jóváhagyási és felebbviteli joghatóságot,* sőt rendkivüli szükség esetén mélyen menő rendelkezést biztositván a közös erdő okszerü mivelése és termékeinek értékesitése, elosztása tekintetéből.

I. A közös birtokosság szervei: a *birtokossági gyülés*, az *elnök* és egyéb végrehajtó közegek. A gyülés jogosult törvényszerü hatáskörének egy részét szabályzatilag az elnökre és a végrehajtó közegekre bizni. A közgyülésen, ha a közigazgatási bizottság kiküldöttje jelen van, ez, nem pedig az elnök elnököl. A birtokosok szavazati jogukat birtokaránylag gyakorolják; az arányrész, illetve a jogosultság aránya vita esetén a *rendes biróság által* állapittatik meg.

A gyülés határozati hatásköre nem terjed ki a közös erdő *elidegenitésére, egyénenkénti felosztására és megterhelésére.*[74]

[72] A kezelési költségek közé az erdőőrzési költségek nem tartoznak (Közig. bir. 1902. évi 259. sz. hat.).

[73] Ez utóbbiak felosztását az 1871 : LIII. tiltja. L. még az 1904. évi 124,909. ex 1903. sz. fmiv. r.

[74] A gyülés hatáskörében el nem intézhető oly kérdés, mely erdők és kopár területek használatával és kezelésével közvetlen kapcsolatban nincs. Közig. bir. 1968. ex 1901. A legeltetési tilalom feletti határozás a gyülés hatás-

A közös erdő jövedelmi feleslege a jogosultság arányában osztandó el; a rendkivüli használatból eredő jövedelemre a földmivelési minister elrendelheti, hogy az egy részben a közös terhek fedezésére gyümölcsözőleg elhelyeztessék, a megmaradó rész pedig annyi évre felosztva osztassék el, a hány év rendes jövedelmének a rendkivüli haszon megfelel, vagy *elrendelheti,* hogy a rendkivüli jövedelem beruházásokra, uj ingatlan szerzésére vagy adósságtörlesztésre fordittassék; *a minister vonatkozó határozatai a közigazg. biróságnál panaszolhatók.* Ha a jövedelem a terheket nem *fedezi,* e végből a gyülés járulékot vethet a tagokra, vagy közös munkával teljesithető teendőknek természetben való lerovását mondhatja ki. A járulékok vagy naturál teljesitések pénzbeli értéke *a közadók* módjára szedetik be, jogában állván a közösségnek a behajtást saját közegeivel is eszközölni. A termés értékesitésének *rendszerinti* módjául nyilvános árverést kiván a törvény; kétezer koronánál nagyobb becsáru fakészlet árverésen kivül csak a közigazgatási bizottság *jóváhagyásával* adható el.

II. Ha a közös birtokosok szervezkedni nem akarnának, az elnök és végrehajtó közegek választása nem sikerülne, ezeket a közbirtokosok sorából, esetleg más alkalmas egyénekből *a közigazgatási bizottság rendeli ki;* joga van e hatóságnak arra is, hogy ha a közgyülésen a tagok meg nem jelennek, vagy határozni nem akarnak, a gyülés hatáskörét ideiglen az elnökre ruházza. Ha az elnök törvényes kötelességeit nem teljesiti, *a közigazgatási bizottság öt tisztétől elmozdithatja.*

III. A közös gazdálkodás és ügyvitel iránt szabályzat alkotandó, mely a földmivelési minister jóváhagyása alá tartozik. A minister a szabályzatot érdemben vizsgálhatja, annak törvénybe vagy rendeletbe ütköző tételeit *megváltoztatja,* más hiányok esetén módositott vagy uj szabályzatkészitést rendelhet el, ha pedig a szabályzatot a gyülés el nem készitené, azt fel nem terjesztené, a módositásokat nem eszközölné, *a szabályzatot a közigazgatási bizottság javaslata alapján a minister állapitja meg.* Mindeme ministeri rendelkezések ellen *a közigazgatási biróságnál panaszt emelhetni.* A közösségi erdőbirtokhoz tartozó egész területre a jóváhagyott szabályzat kiterjesztendő, esetleg egyes részekre külön szabályzat alkotandó; ha a gyülés erre vonatkozólag nem teljesiti kötelességét,

körébe tartozik. Közig. bir. 1903. évi 1282. Ugyan igy a kőszén kiaknázása iránti intézkedés is. Közig. bir. 3403. ex 1903.

a minister rendeletileg terjeszti ki az általános, illetőleg rendeletileg állapitja meg a szükséges külön szabályzatot. Ily *ministeri intézkedések szintén a közig. biróságnál panaszolhatók.*

IV. A közös birtokosok gyülésének határozatai *a közigazgatási bizottsághoz felebbezhetők* (panasz) a gyülés *elnöke* és minden *érdekelt fél által. A közigazgatási bizottság határozatai ellen, azután a hatósági kiküldöttek eljárása ellen a közigazgatási biróságnál panasz emelhető;* magát a kiküldetést rendelő határozatot azonban a biróságnál panaszolni nem lehet.

A közigazgatási bizottság az 1898: XIX. t.-czikkben szabályozott fontos hatóságát is erdészeti albizottsága által gyakorolja, de plenuma jár el, ha a birtokossági gyülés határozatai ellen beadott panaszok felett, kiküldött rendelés, vagy a panaszlott határozat végrehajtásának előzetes betiltása iránt kell határozni.[75]

187. §. **A bányászati közigazgatás joga.**

A közhatóságoknak a bányajavakra vonatkozó joga igen széleskörü. A közigazgatási hatóságok rendelkezésein alapszik jelentékeny részben a bányamüvelési jogosultság. Az u. n. bányaurjog lényegében nem egyéb, mint az állam rendelkezési hatalma a bányáknak közgazdasági legteljesebb kihasználása czéljából. A bányászat közigazgatási jogának főforrása az 1854.-iki u. n. ált. bányatörvény, melyet az országbirói értekezlet hatályban tartott (Ideiglenes törvényk. szab. VII. R.) lényegesebb módositásokkal, melyek főkép a kőszénre és bányabiráskodásokra vonatkoznak. A bányajogot külön studiumkép müveli a tudományos irodalom, a mi e szak nagy fontosságához méltó is, kiemeljük azonban, hogy a bányajog (az egyéni bányatulajdonost illető és a bányabiráskodási

[75] Az erdőmunkásokról, s azok között az erdőgazdálkodásnál alkalmazott napszámosok jogviszonyairól külön törvény szól, az 1901 : XXVIII. t.-cz. E törv. 1901. május 1-én lépett hatályba. Végrehajtási rendeletek az 1901. évi 3660. és 3661. sz. fm. min. rend. A törvény a fatermékek szállitásánál alkalmazott munkásokat is az erdőmunkásokhoz sorozza (1. §.), a munkás-igazolvány váltásának kötelességét, az erdőmunkásokra is kiterjeszti.

Azon ügyekre, melyek az 1900 : XXVIII. t.-cz. szerint hatósági elintézést igényelnek, azután a kihágások megtorlására, nemkülönben az egyénenkint száz koronát meg nem haladó kárkövetelések elbirálására a közig. hatóságok illetékesek; kik is soron kivül eljárni kötelesek.

100 koronát meghaladó kártéritési ügyekben a kir. biróságok illetékesek.

Az 1898 : XIX. alapján létesithető erdőőrzési alapok járulékairól szól a b. ü. min. 1903. évi 75,008. sz. rendelete.

jogtól eltekintve) teljesen és minden ismérvei szerint közigazgatási jogot képez.[76]

I. A fenntartott bányajavak[77] államhatósági rendelkezés (Bányaurjog) alá esnek, *azok keresésére vagy müvelésére csak a közhatóságot adhat jogositványt;* ezen jogositványok az u. n. kutatási engedélyből és a bányamérték adományozásából folynak. Bányajogositvány általában azoknak engedélyezhető, kik ingatlan szerzésére képesek.[78]

A fenntartott ásványok kutatása és feltárására mindenki — a föld tulajdonosa is — csak előzetes u. n. *kutatási engedély* alapján jogosult; ez engedély a kijelölt területre egy évre szól s évről-évre meghosszabbittatik, ha a kutatási munkák megkezdettek.[79] A kutató az illető téren korlátlan számu kutatóvájásokat nyithat, de a feltört ásványok felett még nem rendelkezhetik. Ugyanazon területre több kutatási engedély adható; kizáró kutatás (szabad vagy zárt kutatmány) csak akkor illeti a kutatót, ha ő azon pontot, melyen a kutató vájást megkezdeni szándékszik, pontosan megjelölve a hatóságnak bejelenti s azután *kutatási jellel* megjelöli.[80] A kutatás megkezdését a politikai (járási) hatóságnál is be kell jelenteni. A földtulajdonos ellenkezése esetén a kutató *a kényszer átengedésért* folyamodni köteles. A kutatás által okozott *károk* a földtulajdonosnak *megtéritendők.*

A fenntartott ásványokra való *tulajdonjogot a bányahatósági adományozás*[81] adja meg, *a bányaüzletre* (ipar), segédvájások,

[76] A bányászatra vonatkozólag számos helytartósági és ministeri rendelet adatott ki, melyek legteljesebb összefoglalása Litschauer bányajogi művében található. A bányabiráskodásról az 1871 : XXXI. és 1891 : XVII. t.-cz. is rendelkezik. Erdélyre a bányatörvényt az 1868 : XLIII. t.-cz. tartá hatályban.

A bányaügyi jogot csak föltételeiben adjuk.

[77] Ezek a fém, kén, timsó, gálicz, konyhasó tartalmuak, továbbá a gálicz viz, rajzla és Horvát-Szlavonországban s Erdélyben a kőszén is. A szorosan vett Magyarországon az ideigl. törvényk. szab. VII. része a kőszénre ugy rendelkezik, hogy arra vonatkozó kutatási engedély és adományozás a földtulajdonos beleegyezése nélkül nem adható. (1863. évi 32,248. Helyt. tan. intézm.)

[78] Az állam bányavállalatai a magánosokéval azonos nyilván- és magánjogi szabályok alá vetvék.

[79] Az u. n. kivett helyeken kutatási enged. nem adatik; ilyen helyek: épületek, zárt udvarok, kéritett kertek; azonkivül épületek épitményektől bizonyos távolra.

[80] A zárt kutatmány területe azon kör, melynek központja a kutatási jegy, *sugara pedig* 424 méter.

[81] Minden szabad kutatás igényt ad legalább egy vájna-mérték, vagyis 45

megyetárnák létesitésére és üzletére való jogot pedig *a bányahatósági engedély.* Az adományozás előtt hatósági helyszini bejárás — *bányajárás* — történik, melynek czélja a föltárt ásvány vájást érdemlősége iránti tájékozás, az uj adomány által érintendő köz- és magánérdekek, szerzett jogok védelme iránti intézkedés. Az adományozás mindig a korábban szerzett vagy törvényből folyó jogok sértetlen fenntartásával történik. Az adományozott bányatelek az adományozás jogerőre emelkedésétől legfölebb egy év alatt elhatárolandó (határkövezés), erről hatóságilag jegyzőkönyv veendő fel, melynek alapján annak a *bányatelekkönyvbe iktatása történik.*[82]

II. *A bányaadományos fontosabb nyilvánjogi jogai és kötelességei.* A bányaadományosnak igénye van arra: *a*) hogy a földtulajdonos neki a bányamüvelésre szükséges területet[83] teljes kártalanitás mellett átengedje; *b*) hogy a földtulajdonos az okozott kár megtéritése mellett a határkövek lerakását megengedje; *c*) oly vájnavizekre, melyeket a bányavállalkozó fakasztott, a bányán kivül is — azoknak más állandó külvizekkel egyesüléseig — *elöjoga van,* a bánya és huta üzletre való vizhasználat tekintetében; *d*) a bányaüzlethez szükséges külvizek az illető jogosultak által — s a megyetárnásoknak még más bányabirtokosok által is — átengedendők, ha az átengedés nagyobb közgazdasági érdekü, mint az eddigi használat; *e*) a bányabirtokosok baleseteknél kölcsönös segélynyujtásra kötelesek, mérsékelt kárpótlás mellett; *f*) a bányabirtokosok kötelesek más bányavállalatoknak u. n. *bányaszolgalmakat engedni,* igy: a vájnák, tárnák, vizvezetékek, vizemelőgépek, vasutak, hidak használatát, idegen bánya érdekében saját területükön segédvájás létesitését stb. Ha ezek iránt meg nem

ezer 116 □-méternyi terület adományozására; kőszénnél kettős mérték adományozására. Több kérvényező közül az bir elsőbbséggel, ki előbb folyamodott *Segélyvájások* az adományozott telken kivül fekvő aknák, tárnák, melyek amannak üzletére előnyösen szolgálnak. *Megyetárnák* azok, melyek által egész bányamegye feltáratik, vagy az ásványok feltárása egész bányamegyében megkönnyittetik; ezeket közvetlen a p. ü. minister engedélyezi. A segédvájások és megyetárnák is beiktatandók bányatelekkönyvbe.

[82] Különös rendelkezések vannak az adományozott területtel körülvett hegyrészekre — határközegek — és a külmértékek, vagyis csak a felszinre, felsőrétegre vonatkozó jogositványok adományozásáról.

[83] A *kivett helyeket* e jog nem illeti; a szükséges viz azonban — ha annak megszerzése máskép csak aránytalan nagy költséggel járna — ily telkeken is — temetőket kivéve — átvezethető földalatti vezetékben.

egyeznek, a hatóság határoz; az érettük járó fizetések, járulások mérvét illető határozatok ellen *rendes birói utnak* van helye. A bányaszolgalmak szintén bevezetendők a bányatelekkönyvbe.[84]

III. *A bányabirtokosok és alkalmazottaik viszonya. — A bányatársulatok.* A bányafelügyeleti és munkásszemélyzet szolgálatáról minden bányamünél szolgálati és munkarendtartást kell alkotni, abban a bérviszonyokat, pénz- és munkabüntetéseket is szabályozni; e rendtartás a bányahatóság jóváhagyása után kihirdetendő és kifüggesztendő. A szolgálati rendtartásban a felmondás, szolgálatból kilépés stb. felől — a mennyiben törvény világosan ki nem zárta — a törvénytől eltérőleg is lehet rendelkezni. A bányabirtokos köteles alkalmazottaival legalább évnegyedente leszámolni, a kilépőknek elbocsájtási bizonyitványt adni, mely nélkül más bányába föl nem vehetők, köteles azokról névjegyzéket vezetni s azt a hatóság kivánatára felmutatni.[85]

A bányatulajdon nyilvánkönyvi felosztása több tulajdonos között a bányahatóság külön engedélye nélkül az egésznek egy tizenhatodánál kisebb részekre nem történhetik; a mennyiben a hatóság a nagyobbmérvü eldarabolást nem engedélyezi, az csak *bányatársulat alakitásával* érhető el. E társulatban minden résztvevő az üzleti költségekért és terhekért csak *bányarészével* felelős.[86] A bányatársulat alakulása a bányahatóságnál beiktatandó. A tár-

[84] A bányaadományos törvény szerint jogosult nemcsak azon ásványok mivelésére, melyekre az adományt nyerte, de a területén belül előjövő más *fenntartott* ásványokéra is; a fönn nem tartott ásványokat a földtulajdonos a művelési és szállitási költségek megtéritése mellett jogosult magához váltani: a bányatulajdonos a bánya- és hutaüzemhez szükséges fenn nem tartott ásványokat is ingyen fölhasználhatja. A bányadományozás jogot ad a bányatelken aknákat, vájnákat, tárnákat, az ásványnyerés, szállitás, kikészités, légcsővezetés czéljára készülékeket, műhelyeket, tavakat, gátakat, vizvezetékeket, vasutakat létesiteni; műhelyeiben a bányászathoz szükséges kézimesterségeket munkásai által folytatni stb. A bánya- és zártkutatmánybirtokos köteles az *üzembentartásra*, birság, ismételt megszakitás esetén a jogelvesztés terhe alatt; köteles a munkálatokról s a művelés eredményéről, munkásai számáról, minőségéről a szabályszerü kimutatásokat beterjeszteni; a bányáról mihelyest a mellékvájások 100 ölnél hosszabbak, pontos mérnöki térképet készittetni s azt a hatóság kivánatára bemutatni; a személy- és vagyonbiztonsági rendszabályokat pontosan betartani, azok végett szükséges műveket létesiteni stb.

[85] A bányamunkások társpénztárairól a betegsegélyző-pénztáraknál van szó.

[86] A bányarész ingó dolog jogi minőségével bir, arról mindenki lemondhat vagy azt elidegenitheti. A bányatársulat nyilvánkönyvi vagyona csak egészben terhelhető jelzálogilag. Egy bányatársulat 128 részvénynél, egy részvény 100 résznél többre nem osztható.

sulat szervei: *a)* legalább háromévente összehivandó közgyülés, melyen minden társ vagy meghatalmazott szavazóképes; *b)* az elöljáró (elnök) és az igazgatóság, melyek megválasztása beiktatás végett bejelentendő. A bányatársulat müködése a bányahatóság ellenőrzése alatt áll, mely ennek gyakorlása végett a köz- és igazgatósági gyülésekre biztost küldhet. A bányatársulat a társakra a költségek fedezése végett járulékokat — pótfizetéseket — szabhat s a késedelmes fizető bányarészének elárverezését a biróságnál kérheti.[87] A bányatársulat felosztását a közgyülésen csak az összes részesek részarányaik szerinti háromnegyed többsége mondhatja ki; e határozat bányahatósági jóváhagyást is igényel.[88]

A bányaügy hatóságai.

A magánjogi bányabiráskodást a királyi biróságok gyakorolják — 1871: XXXI., 1891: XVII. t.-cz. — A bányaügyet más tekintetben közigazgatási hatóságok és pedig elsőfokulag a *bányakapitányságok és bányabiztosságok*, felsőfokulag a pénzügyminister intézik. Az alsófoku hatóságoknál a hivatalfőnököt a fogalmazó, számvevő, müszaki s kezelőszemélyek és szolgák szükséges száma támogatja. A hatósági kerületeket és személyi szervezetet részletesen rendeletek szabályozzák. Az alsófoku határozatok általában felebbvihetők a ministerhez, a mennyiben a törvény mást nem rendel. (L. az 1901: XX. t.-czikket.) A bányahatóságok intézkedéseik és határozataik végrehajtásához szükség esetén a politikai hatóságok segélyét, közremüködését is igénybe vehetik.[89]

[87] Ha az árverésen vevő nem akad, a többi bányarészesek kötelesek azt átvenni s az azt terhelő járulékot részeik arányában viselni; ha pedig a végrehajtást szenvedő részéről előbb lemond, bányarésze a többi társakra száll.

[88] A bányajogositvány elenyészik *elvonás* vagy *elhagyás* által, a kutatási jog pedig az idő lejárta vagy birói itélettel való eltiltás által. A bányákra vonatkozó zálog- és előjogokról végrehajtás és csőd esetén a btörv. XV. fejezete szól.

A bányaadóról a pénzügyi jogban van szó. A bányaadótól különbözik a bányamértékilleték, melynek fizetésére minden adományos és zártkutatmányos negyedévente köteles. A mértékilleték évi 8 kor.; azt a bányakapitányság veti ki; a kivetési lajstromot a kir. adóhivatalnak küldi meg; a zártkutatmány után évi 8 kor. felügyeleti illeték fizetendő. (L. az 1885: XIV. t.-czikket és az 1885. évi 32,529., 1887. évi 2464. sz. vh. rendeleteket, továbbá az 1894. évi 781. sz. p. ü. min. utasitást a bányailletékek és bányakapitánysági költségek kezeléséről, ez utóbbi a bányakapitánysági birságalapok kezeléséről is szól.)

[89] Az állambányák, mint államgazdasági vállalatok — államvagyon — kezelésére hivatott szervezet (bányaigazgatóságok, bányahivatalok) a pénzügy-igazgatási szervezethez tartozik.

A bányahatósági müködés röviden a következőkre vonatkozik: *a)* iparhatósági teendőkre, melyeket más iparágnál az iparhatóságok gyakorolnak (pl. engedélyezések); *b)* a bányatelekkönyv és kataster körébe eső nyilvántartási teendőkre; *c)* bányarendészeti ellenőrzésre és bányarendőri biráskodásra; *d)* bányajogositványok és nyilvánjogi kötelességek iránti intézkedésre és azok feletti biráskodásra; *e)* mérték, illeték és zárkutatmányi felügyeleti dij kivetésre, bányaadó kivetésnél közremüködésre stb.[90]

188. §. **A vizgazdaság közigazgatási joga.**

A hol a viz nem mint bizton uralható, tulajdonjogi hatalom alatt tartható dolog, hanem a nagytermészet hatalmas eleme jelentkezik romboló és hasznositható erejével, ott nem engedhető át a magánuralomnak, ott jogául nem elég a *dologi jog,* ott az összesség érdeke szerinti közcselekvőségnek, a közigazgatásnak és a közigazgatási jognak tárgyává teendő az u. n. vizjogi törvény, ha elvétve tartalmaz is *dologi jogi határozmányokat,*[91] tulnyomó nagy részében nyilvánjogi szabályok foglalata, melyek a vizeknek közérdekü használatát és rendezését, illetőleg az erre törekvő közigazgatást szabályozzák.

I. A vizhasználat joga.

A vizek tulajdonjogának kérdésében az 1885: XXIII. t.-cz. (Vizjogi törvény) nem határoz; nem követi a több helyütt elfogadott „köz- és magánviz"-féle felosztást sem, hanem ***használatuk tekintetében szabad és hatósági rendelkezés alatt álló vizeket különböztet meg.***

[90] Speczialis bányaügyi önkormányzati alakulatok a *bányamegyék,* melyek a fekvésük és hasonüzlet vagy más viszonyaiknál fogva természetes összeköttetésben álló bányák egybefoglalásai. Területük meghatározása, alakitásuk az érdekelteket bányahatósági közremüködés mellett illeti. A bányamegyék birtokosai, mint autonom testület, jogositvák a helyi viszonyok és szükséglet szerint „praeter legem" kötelező bányamegyei *rendszabályokat megállapitani* — Revierstatuten — a bányahatóság jóváhagyása mellett, sőt a törvény megengedi, hogy a rendszabályok egyes ügyeket a törvénytől eltérőleg szabályozzanak (igy pl. a vájnamértéket, az u. n. fölkérő és kutatóvájásokat. Btv. 11., 43., 274., 280. §§. Ideiglenes törvénykezési szab. VII. R. 16. §.).

[91] Az 1885 : XXIII. t.-czikknek a vizvezetékekre, vizen uszó épitményekre, a vizpartra és mederre, az iszapolás, szigetek és avulsió tulajdonjogára vonatkozó határozmányai ilyenek; hogy ezek a vizjogba vétettek, oka főleg abban rejlik, hogy nincs magánjogi codexünk s ezen tárgyak dologi jogát a vizjog alkalmazása érdekében is világosan megállapitani kellett.

A birtokos szabad rendelkezése alatt állanak a forrásból, talajvizből vagy csapadékból származó vizek s azok lefolyásai, mindaddig, mig azok birtokának határát el nem hagyják. Ezen szabad rendelkezés is jelentékeny megszoritásoknak van alávetve, nevezetesen *a)* a birtokos mások kárára ily vizek felett sem rendelkezhetik, ha azok a vizet birtoka területén kivül jogszerüleg használják; *b) hol vizben tartós szükség van és azon máskép segiteni nem lehetne, ezen vizek ivásra, itatásra és házi czélokra való használata, a hatóság által — a birtokos kártalanitása mellett engedélyezhető; c)* oly munkálatok, melyek által a szabad rendelkezés alatti vizek lefolyása mások érdekeit érintőleg megváltoznék, csak hatósági engedély mellett foganatosithatók; *d)* a talajvizet az *élet rendes* szükségleteire szolgáló kutakkal felszinre hozni a birtokosnak csak az u. n. *biztonsági távolságok*[92] betartásával szabad s az ily kutak vizének gazdasági vagy ipari célokra való használata csak annyiban szabad, a mennyiben az más vizeknek eddig tényleg gyakorolt használatát nem csökkenti vagy szünteti meg; ugyanazon megszoritás mellett szabad a birtokosnak furások, galleriák, ártézi kutak segélyével a talajvizet felszinre hozni.[93] Ásvány- és gyógyforrásokra a fmiv. minister védterületet állapithat meg, melyen belül a földbirtokos is csak hatósági engedély s oly feltétel mellett végezhet ásatásokat és furásokat, hogy ez által a gyógyforrás se minőségben, se mennyiségben ne csökkentessék.[94]

Mindazon vizek, melyek a fenti meghatározás szerint szabad rendelkezés alatt nincsenek, a közhatóság rendelkezése alá tartoznak. Az ily vizeken kétféle használatot ismer vizjogunk, u. m. *a*

[92] Lakott helyeken ez 3 méter már létező kutak, források, csatornák, épitményektől, más helyeken 15 méter.

[93] A rendőri távolság ezekre már meglevő hasonművektől, csatornáktól, vizfolyásoktól 100 méter; épületektől, vas- és kőutaktól 40 méter. E távolságon belül csak hatósági engedélylyel szabad azokat létesiteni.

[94] A sósforrások a sómonopóliumnál fogva az állam kizáról. rendelkezése alá esnek; a bányatörvényben megjelölt ásványtartalmu forrásokra azon törvény ha[illegible]s.

A közig. bizottság, mint másodf. hatóság azon határozata ellen, melylyel eldönti, vajjon valamely viz szabad, vagy hatósági rendelkezés alá tartozik-e, *közigazgatási birói utnak van helye*, épen igy a törvényh. első tisztviselőjének, fővárosi tanácsnak azon határozata ellen is, melylyel a szabad rendelkezés alatti vizeknek a birtok területén kivül mások általi használata körül, a használatot igénylő és a viz felett szabad rendelkezésre jogosult között felmerülő vitás ügyekben dönt.

szabad használatokat és az engedélyhez kötött használatokat. Szabad közhasználatok azok, melyek bárkit illetnek, bárki által gyakorolhatók, melyek tekintetében a létező vizek minden igényt kielégitőnek mondhatók, ugy, hogy mindenkinek hason használatai megférnek. Ezen használatokra vonatkozólag a hatósági rendelkezés enm a viznek quasi elosztását, hanem a használatoknak rendőri szompontokból való szabályozását, ellenőrzését, esetleg használat eltiltását jelenti. Szabad használatok a következők: a *hajózás* a folyamrendőri szabályok szerint, a *tutajozás* minden hajózható és oly vizeken, melyeken azt az 1879: XXXI. t.-cz. hatálybalépte előtt tényleg és állandóan s mesterséges vizépitmények létesitése nélkül gyakorolták; a *viznek révvel, komppal való használata* a birtokos által saját területén és saját kizárólagos czéljaira; az u. n. *ártatlan használatok,* minők a *vizmerités* háziszükségletre és ültetvények öntözésére, *itatás, mosatás, usztatás, fürdés, jégvágás a hatóság* által kijelölt helyeken és a rendőri szabályok megtartásával. A hajózási, tutajozási és fausztatási használatok oly elsőrendüeknek tekintetnek, hogy azok *sérelmével* bármi más vizhasználatot gyakorolni nem szabad.[95]

Minden más czélu, más módon gyakorlandó használatok, a hatósági rendelkezés alá eső vizeken, engedélyhez kötvék. Ott, hol ezen használatok tekintetében a meglévő vizek a jelentkezhető öszszes használati igényekre nem elégségesek (egymást kizárók), az engedély a vizvagyon hatósági elosztását jelenti; azért is nagyérdeküek a törvénynek az engedélyezést illető rendelkezései. Alapelvül szolgál, hogy *a vizhasználat engedélyezésénél a közgazdaságilag fontosabb érdek* (czél) *részesitendő előnyben. Egyenlő* jelentőségü vállalatok közül a *parti birtokosnak* elsősége van, utána következik *a vizfolyás fentartásához járuló birtokos* s csak azután más birtokos. Egyenlő körülmények között a vizfolyás mentén felebb fek-

[95] A hajózásnak gyakorlása körül egyesek vagy testületek között keletkező vitákat eldöntő alispáni, polgármesteri, fővárosi tanácsi határozat, a közigazg. biróság elé vihető. — A hajózási *üzleti* jog a vizhasználati joggal össze nem tévesztendő. Közigazgatási birói utnak van helye az emlitett hatóságok azon határozatai ellen is, melyek a hajózási, tutajozási, fausztatási jogosultak és egyéb vizhasználati jogosultak között az iránt felmerülő vitákat intézik el, vajjon sérti-e a vizhasználat a hajózást, tutajozást, fausztatást.

Az 1900 : XXX. t.-cz. szerint létesült öntöző csatornák vizének a rendes háziszükségletre és egyéb használatokra való felhasználása a társulat által meghatározott helyeken és módokon az öntözési igény sérelme nélkül szabad. (Id. törv. 3. §.)

vőnek az alsóval szemben elsősége van. Vizhiány beálltával a hiányt a használatra jogosultak közül az tartozik türni, kinek jogositványa *legujabb;* egyenlő időtartam óta jogosultak között pedig, ki rendes körülmények között *utoljára* használná a vizet.[96]

A vizhasználat meghatározott és *legfölebb 50 évig terjedhető időre*, különös helyi viszonyoknál vagy köztekinteteknél fogva *tet-*

[96] A közig. bizottságnak a vizhiány türése iránti határozata a *közig. biróság elé vihető.* Az engedélyezett halászati jog általán *közigazg. birói védelem alatt van,* ugyanis *a közig. birósághoz fordulhatni azon intézkedések ellen, melyek az engedélyezett vizhasználatok és vizmunkálatok birtokosát törvény, rendelet vagy engedélyokiratba ütköző magatartásra kötelezik, vagy a vizhasználatban törvény, rendelet vagy engedélyokirat ellenére korlátozzák.*

A tulajdonos azon nem hajózható folyókon, patakokon, melyeken annak érdekében építmények létesittettek, engedélyhez van kötve. A fausztatás a hajózásra tényleg használt folyóvizeken nem gyakorolható, egyebütt fmiv. ministeri engedély mellett. Engedély csak annak adatik, ki az okozható károkra nézve elegendő biztositékot nyujt. Az engedély a befektetendő tőke nagyságával arányban álló, de legfelebb ötven évi időtartamra adatik. Oly vizeken, melyeken már tutajoznak vagy fát usztatnak, ujabb engedély az eddigi jogélvezők meghallgatásával akkor adható, ha az illető viz még több famennyiség leszállitására is elégséges, vagy ha régi jogosultak öt éven át egyszer sem szállitották az egész engedélyezett mennyiséget. Ujabb engedélyezés esetén a jogositottak mindenikének usztatási idő szabatik, mely alatt a szállitás kártérités terhe alatt befejezendő. Ki oly vizen nyer szállitási engedélyt, melyen a szállitás már gyakoroltatik, tartozik az eddigi jogélvezőknek berendezési, fenntartási költségeik aránylagos megtéritése végett járulékot fizetni; az ennek megállapitására vonatkozó *földmivelésügyi ministeri határozat ellen a közig. birósághoz fordulhatni.* Az usztatás vagy tutajozás megkezdése nyolcz nappal előre azon törvényhatóságnak, melynek területén a szállitás történik, bejelentendő; továbbá a szállitásról 24 órával előbb az utbaeső malom-, gát- és zsiliptulajdonosok is értesitendők. Az usztatás befejezését az azt követő nyolcz nap alatt az illető községeknek is be kell jelenteni, a végből, hogy az elöljáróság felhivhassa a parti birtokosokat szenvedett káruknak 15 nap alatt az illetékes biróságnál való keresetére. *Erdőrendészeti áthágásért büntetendő,* ki engedély nélkül tutajoz vagy fát usztat, vagy a ki az engedélytől eltérőleg vagy a nélkül létesit a tutajozás vagy fausztatás czéljából vizi épitményeket, munkálatokat. A fausztatást vagy tutajozást gyakorlók, saját költségükön tartoznak védművekkel biztositani a veszélyezett partrészeket, vizi és uti épitményeket; a mennyiben a létesitett védművek elégtelenek, a szállitás megkezdésétől három év alatt a fmiv. minister ujabb épitmények létesitését, a létezők módositását elrendelheti, a vállalkozók s a vizimüvek, partok birtokosai között ezen irányban keletkező viták felett hozott földmivelési ministeri határozat, a *közig. birósághoz vethető. Ujonnan* létesitett út- vagy viziépitményeket saját költségükön védművekkel biztositani a fausztatási vagy tutajozási jogosultak nem kötelesek. (Közig. bir. 1900. évi 1134. sz. hat.)

szés szerinti visszavonásig — engedélyeztetik. Lejárt engedélyek megujitása esetén már létező müvek elsőséggel birnak, ha csak fontosabb közgazdasági érdek más czélra való engedélyezést nem követel. A vizhasználati engedélyt, ha az nem volna *kizárólag személyhez kötve*, a terület vagy vizmü birtokosa gyakorolja; a birtokos személyében beálló változás azonban a vizikönyvbe bejegyzés végett bejelentendő. A vizhasználati engedély megszünik: ha az arra szolgáló vizmű a kiszabott idő alatt el nem készül; ha a használat három éven át nem gyakoroltatik; ha az engedély ideje lejárt; a tetszés szerinti időre adott engedély visszavonatik.[97] *A közigazgatási bizottságnak azon határozata, mely a vizhasználati engedély megszünését kimondja, a közig. birósághoz vihető.* A vizhasználatoknál a vizmennyiség mérésére mértékegységül a *vizimérték — modulus — szolgál,* ez azon viztömeg, mely másodperczenkint állandóan száz liter mennyiségben foly.[98]

II. A vizimunkálatok joga.[99]

A vizhasználat vagy rendezés czéljaira szolgáló vizimunkálatok, épitmények különös nyilvánjogi szabályozást, hatósági ellenőrzést, sőt közreműködést igényelnek. Idevonatkozólag törvényünk főelve, hogy a vizek természetes helyzete elfajulásnak ki ne tétessék, s a vizek körüli műveletek okszerüsége, hatósági eljárás, engedélyezés, sőt néhol *„megállapitás“* által biztosittassék.

Vizfolyásból vizelvezetés csak hatóság által *megállapitott* müvek segéyével történhetik. *Vizhasználati vagy szabályozási munká-*

[97] A fausztatási vagy tutajozási jog megszünik, ha az idő, melyre az engedélyezve lőn, *lejárt;* ha a jogositott a vállalat berendezését az arra szabott idő alatt elmulasztja. A földmiv. miniszternek a *jogmegszünés körül keletkező vitákat elintéző határozatai a közig. biróság elé vihetők.*

Vizhasználati jogositvány egyedül azon czimen, hogy a jogosult a kapcsolatos malomüzlet megszüntetését bejelentette, megszüntnek nem nyilvánitható. Közig. bir. 1900. évi 2127. sz. hat.

Az 1900 : XXX. t.-cz. szerint alakult közérdekü öntöző csatornák részére engedélyezett vizmennyiség felett e társulat különleges rendelkezési jogát az ép emlitett törvény 13. §-a szabályozza.

[98] A viznek hasznositására fontos tilalom az, mely a vizek ártalmas megfertőztetését illeti. A hatóság intézkedik, hogy mi teendő a végből, hogy a jogosult használat által megfertőzött vizek más vizekbe bebocsájthatók legyenek. Az 1894 : XII. t.-cz. 17. §-a szerint kendert és lent áztatni csak a hatóság által e czélra *kijelölt helyeken és megállapitott módozatok mellett szabad.*

[99] A közérdekü öntözőcsatornákon vizhasználatok végett létesitendő munkálatok engedélyezése szintén a vizjogi törvény szerint történik. (1900. évi XXX. t.-cz.)

latok, a melyek a természetes vizlefolyást megváltoztatják, vagy melyek idegen területen létesittetnek, vagy idegen érdekeket érintenek, *hatósági engedély alá esnek.*

A meder és partok jókarban tartása a meder, illetve a parti birtokos kötelessége. A parti birtokos saját partjai védelmét és biztositását, valamint a meder tisztitását engedély nélkül is eszközöltetheti; a partbirtokos által engedély nélkül végzett munkálatok fentartása, vagy eltávolitása iránt hozott II-od f. közig. határozat a *közigazgatási birósághoz vihető.* Országos határt képező, valamint hajózható és tutajozható folyók szabályozását, azok medrének tisztitását és partjai védelmét az állam bármikor eszközölheti. Ha államkezelés alatti hajózható folyók mentén keletkezett társulatok saját érdekükben partbiztositási munkákat létesitenek és azokat a kereskedelmi minister által jóváhagyott terv szerint foganatositanák, a munkák költségéhez az állam legfölebb egyharmadrészben hozzájárul. Ármentesitett területeken az ártéri birtokosok, ármentesitő társulatok kötelesek gondoskodni, hogy a magasabb területekről lefolyó eső-, hó- és talajvizek lefolyása mindaddig fokozatosan elzárassék, mig a folyó állása a leeresztést meg nem engedi; a leeresztés azután hatóságilag megállapitott sorrendben eszközlendő. Vizmosások megelőzése végett a terület birtokosai a hatóság által elrendelt gátlásokat, fonásokat, beültetéseket, záros határidő alatt kötelesek végrehajtani.[100] *Ha valamely vizmű a viz folyásában másokra káros változásokat idéz elő, annak átalakitását a mű tulajdonosa saját költségén köteles záros határidő alatt eszközölni és az okozott kárért felelős; ha utak, vasutak áteresztei, hidjai a viz természetes lefolyására nem elegendők, az út vagy vasut tulajdonosa a lefolyására szükséges munkálatok foganatositására szintén hatóságilag kötelezendő.*[101] A vizhasználati engedélyben általán megállapitandók azon müvek és munkálatok, melyek létesitésére az engedélyes a viz karban tartása, a netáni káros hatások elháritása végett köteles.[102]

[100] A vizmosások megkötésére vonatkozó eljárásról lásd az 1891. évi 48,000. és 1904. évi 101,453. ex 1903. sz. fmiv. min. rend.

[101] Az utak, vasutak áteresszeinek hidjai és műtárgyainak átalakitását elrendelő, az átalakitás költségeinek, kik által s mily arányban viselését megállapitó közig. bizottsági határozatok ellen a *közig. birósághoz fordulhatni.*

[102] Az engedélyokirat állapitja meg azon távolságot is, meddig a vizhasználó a medret, partot jókarban tartani köteles. Azon vizműveknél, melyekre az engedély a viznek bizonyos magasságban tartásáról intézkedik, a legmaga-

III. Kényszerjogok a vizhasználat és rendezés érdekéből.

Nagy számban állapit meg vizjogi törvényünk[103] *a vizhasználat és rendezés lehetősége, előmozditása és a takarékos vizhasználat érdekéből kényszerkorlátozásokat, megszoritásokat az engedélyesekre és a földtulajdonosokra, részvételi, hozzájárulási kötelességeket olyanokra, kikre a vizművek hasznos hatásai — bár akaratuk nélkül vagy ellenére — kiterjednek.* E kényszerkorlátozások, melyek egy jórészét vizszolgalmak név alá foglalta vizjogunk, a következők:

a) A meder- és parttulajdonos tulajdonjogát csak a *vizhasználatok sérelme nélkül* és a rendőri szabályok megtartása mellett gyakorolhatja; a viz használói és a meder s parttulajdonosok között a vizhasználat gyakorlása körüli vitákat elintéző közigazgatási II-od foku határozatok ellen a közig. birósághoz fordulhatni. *b)* Az 1885 : XXIII. t.-cz. életbelépte után támadó szigetek, iszapolások a *folyamszabályozás vagy a hajózás érdekéből 30 éven belül kártalanitás nélkül eltávolithatók. c)* Vizrendezésekre és lecsapolásokra az engedély azon esetekben is megadható, ha az illető munkálatok miatt *vizhasználati jogok korlátozása vagy megszüntetése volna szükséges; az ily korlátozásért azonban teljes kárpótlás adandó. d)* Az ipari vállalat céljaira szolgáló viznek öntözésre való felhasználása *kártalanitás nélkül* engedélyezhető, ha az ipari vállalat nem oly természetü, hogy a vizhasználat folytonosságát igényli, a következő feltételek mellett: 1. hogy a viz csak szombat esti 9 órától hétfő reggeli 3 óráig használtassék öntözésre, 2. hogy a vizkivétel rendes és állandó müvekkel történjék és 3. hogy a zsilipet vagy tiltót külön e teendővel megbizott felügyelő nyissa ki. *Hosszabb időre terjedő korlátozás is engedhető az öntözés céljából olykép,* hogy az ipari vállalatnak azért *teljes kártalanitás* nyujtassék és az öntözési engedély legalább 30 évre kéressék. *e)* Ha a vizhasználati mű átalakitása által *vizfelesleg nyerhető, ennek használatára illetve az átalakitásra — az eredeti vállalat engedélyesének beleegyezése nélkül is — engedély adható,* a vizfelesleget nyerő köteles lévén a beálló hátrányokért kártalanitást adni és az átalakitást saját költségén végezni. *f)* Vizvezető árok vagy csatorna bir-

sabb, illetve legalacsonyabb vizszin, a műtulajdonos költségén a hatóság által állandó jelekkel jelölendő. (Vizmagasság, vizduzzasztásjelzők.) Ha a vizmű a folyót egész szélességben elfoglalná, a műtulajdonos a halászat érdekében *haláteresztőt* vagy hallétrát köteles alkalmazni.

[103] A tutajozás és faúsztatási vizhasználat érdekéből pedig az erdőtörvény.

tokosa köteles megengedni, hogy csatornájából (árkából) a viz azon földbirtokosoknak használatára engedélyeztessék, kiknek birtokát a csatorna vagy árok átszeli, a mennyiben az eredeti vállalat czélját ez nem veszélyezteti. A netán szükséges munkák és átalakitások költségeit az uj engedélyes viseli és a csatorna, árok fenn- és karbantartásához is haszonaránylag járulni köteles; a közigazgatási bizottságnak e költségviselés, illetve hozzájárulás tekintetében hozott (másodfoku) határozata a *közigazgatási birósághoz vihető. g)* A meder és partok jókarban tartásának költségeihez mindazok, kik abból hasznot huznak — ezek között az érdekelt községek, törvényhatóságok, a *hajózás és tutajozás érdekéből* az állam — *haszonaránylag hozzájárulni kötelesek;* a járulás kötelességét és arányát megállapitó közigazgatási bizottsági határozat a *közigazgatási birósághoz vihető. h)* Ha vizrendezési, lecsapolási művek által *idegen* földbirtok értéke növekednék, *e földbirtok tulajdonosa azon művek költségeihez haszonaránylag járulni köteles;* a járulási kötelességet és annak arányát illető közigazgatási bizottsági határozatot a *közigazgatási birósághoz lehet vinni. i) Ha meglevő vizrendezési és lecsapolási* müvek felhasználásával más területek is javithatók, *ezek birtokosai a vállalatba fölvételüket* — ha ez annak veszélyeztetése nélkül tehető — kivánhatják, kötelesek lévén a már létező munkálatok fenntartásához haszonaránylag járulni és a szükséges átalakitások költségeit viselni; *e kötelességek iránt hozott közigazgatási bizottsági határozatok a közigazgatási biróságnál* panaszolhatók.[104] *k)* Nagyobb munkákat igénylő vizmosások meggátlásának, megszüntetésének költségeihez mindazok, kik azokból hasznot huznak, illetve általuk veszélytől menekülnek meg, haszonaránylag járulni kötelesek; a hatóságilag elrendelt ily munkák költségeihez való járulást s annak mérvét illető közigazgatási bizottsági határozatok a *közigazgatási birósághoz vihetők.*[105] A vizmosások meggátlására szolgáló művekre szükséges

[104] Közigazgatási biróság elé vihetők azon határozatok is, melyek megállapitják, hogy kik és mily arány szerint viselik azon hatóságilag elrendelt munkálatok költségeit, melyek a töltések mögött és az ármentesitett területen kivül keletkező eső-, hó- és talajvizek *fokozatos elzárása és leeresztése végett* voltak szükségesek; tovább azon közig. bizottsági határozatok is, melyek a viz lefolyásának megváltoztatása által másokra *károsnak bizonyult vizmű* átalakitása végett biróságilag elrendelt munkálatok költségeihez való hozzájárulási kötelességet, annak mértékét megállapitják. (1896 : XXVI. t.-cz. 57. §. 4. és 5. pont.)

[105] Az erdőtörvényben megállapitott analog kényszerjogok a következők:

területek kisajátitási utján is megszerezhetők. *l)* A töltések közé fogott folyóknál *a töltések közti előtéren a műszakilag megállapitott szélességben, a fakadó és szivárgó vizek elleni védelemre szükséges területeken csak a földmivelési minister által megállapitott mivelési módok alkalmazhatók.* Ugyancsak a töltések közötti előtéren a meghatározott területről a fáknak, növényeknek, más anyagoknak az érdekeltek költségére való eltávolitása is elrendelhető. Azon közigazgatási határozatok, melyek a mivelési módoknak megváltoztatásából eredő értékcsökkenés *megtéritését és mennyiségét* illetik, továbbá az érdekeltekre a mivelési mód megváltoztatásából, az előtérnek fáktól, növényektől stb. megtisztitásából háramló költségek viselése, annak aránya iránt hozatnak, *a közigazgatási birósághoz vihetők.*

Az u. n. viziszolgalmak a földtulajdonnak nyilvánjogi megszoritásai, melyeknél fogva: *a)* a viz természetes lefolyását a terület birtokosa türni köteles, illetőleg az alsóbb terület helyzetét a ter-

a) a kizárólagos fausztatási vagy tutajozási jogosultak az illető vizre utalt erdőbirtokosoknak — ha ez által saját fájuk leusztatása nem akadályoztatnék — *kötelesek a tutajozást vagy fausztatást megengedni, vagy azok szállitására előkészitett fáját a helyi árak mellett megvenni, vagy ezt a költségek megtéritése mellett leusztatni. b)* A ki oly vizen nyer tutajozási vagy fausztatási engedélyt, melyen ily szállitás már gyakoroltatik, az általa létesitett munkálatok és vizépitmények használatát, — raktárak és mesterséges kikötők kivételével — *a korábbi jogosultaknak* ingyen, a későbbi engedélyeseknek a létesitési és fenntartási költségekhez való arányos járulás mellett megengedni *köteles;* — a járulási kötelesség és mérve tekintetében hozott fmiv. ministeri határozat, *közig. biróság elé vihető. c)* A zsilip-, gát- és malomtulajdonosok vizépitményeiknek a tutajozók vagy usztatók költségén és a hatóság által megengedett módon való oly átalakitásait, hogy a tutajozás és fausztatás lehetővé tétessék, *nem gátolhatják;* ha azon szállitások máskép nem eszközölhetők, *kötelesek abba is beleegyezni,* hogy üzletük bizonyos, a hatóság által meghatározott időben *szüneteljen,* mely szünetelésért a tutajozók vagy faueztatók, *a hatóságilag megállapitandó kártéritést, a szünetelés előtt megfizetni kötelesek;* ugy az átalakitásból, mint a szünetelésből származó károk megtéritése iránt hozott fmiv. ministeri határozat *a közig. birósághoz vihető. d)* A fausztatási és tutajozási jogosultak és munkásaik a szállitás eszközlése végett elkerülhetlen szükség szerint a parton járhatnak, az okozott kár megtéritésére köteleztetvén. (1879 : XXXI. t.-cz. 202., 1885 : XXIII. t.-cz. 66. §.) Az erdőtörvény a *kisajátitási jogot* is kiterjeszti, hajózási és fausztatási czélu folyó -és patakszabályozásokra, épitkezésekre, a leszállitott fának a gereblyéknél kifogására és elhelyezésére szükséges területek megszerzésére. Itt emlitendő még, hogy az időhöz nem köttött régi tutajozási és fausztatási (kizáró) jogokra nézve a törv. az 50 év leteltével való megszünést kimondá, de a volt jogosultaknak ujabbi engedélyezéseknél előjogot biztositott.

mészetes lefolyás módositása által nem sulyosbithatja; *b)* köteles türni, hogy a viz által összhordott s a természetes lefolyást gátló tárgyakat a felsőbb fekvésü terület birtokosai eltávolithassák, joga lévén az eltávolitást saját magának eszközölni; *c)* köteles türni, hogy birtokán keresztül — teljes és előleges kártalanitás mellett — hatósági engedély alapján *a viz átvezettessék* és mindazon munkálatok megtétessenek, melyek a czél szempontjából szükségesek;[106] házak, udvarok, kertek e szolgalom alá nem esnek; ha valamely területen vizvezető árok már van, a tulajdonos nem köteles türni, hogy uj árok nyittassék, ha a létező árok az uj czélnak is megfelel; ez esetben a létező árok veendő igénybe; ezt mindazáltal a szorgalomra jogosult nem követelheti; *d)* a parti és mederbirtokos *kártalanitás nélkül köteles megengedni,* hogy az engedélyezett, illetve államilag létesitendő vizvédelmi, szabályozási, használati müvek a mederbe beépittessenek, a partokba beköttessenek, hogy *a közérdekü szabályozási és mederrendezési munkáknál nyert anyagot* a munka létesitője kártalanitás nélkül felhasználja; *e)* a parti birtokos *kártalanitás nélkül tartozik* a tutajozható és hajózható folyók mentén *vontató utat hagyni* a rendeletileg megállapitott szélességben; hajók és tutajok *kikötését* a hatóságilag kijelölt helyen megengedni;[107] (szabad kikötés).

IV. A vizitársulatok.

A vizügynek nagyérdekü tényezői a vizitársulatok, mint a vizek hasznossága és veszélye által közösen érdekelteknek, fontos

[106] Igy, hogy az érdekeltek a vizhez járhassanak, a vizvezeték karban tartását eszközölhessék a karbantartást és tisztitást a terhelt terület birtokosai is követelhetik. A kártalanitás áll az elfoglalandó terület becsértékéből, a becsértéknek ehhez hozzászámitott egyötödéből: az épületeken és függő termésen okozott károk megtéritéséből a terület eldarabolásából eredő vagy egyébként bekövetkező hátrányok megtéritéséből. A kártalanitás összegére vonatkozó közig. határozat ellen a rendes birósághoz fordulhatni. A vizvezetéki szolgalom a vizhasználati jogositványnyal együtt szünik meg; de ha e jog tartama alatt a jogosult a vizvezetéket 3 évig nem használná, a terhelt tulajdonos annak megszüntetését a hatóságnál kivánhatja. A vizvezetéki szolgalom gyakorlása és megszünése körül a terhelt és jogosult között előforduló vitákat elintéző közig. bizottsági határozatok *a közigazgatási biróság elé vihetők, ugyancsak azon határozatok is,* melyek a vizvezetési jogosultat kötelezik a szükséges átjárók, hidak, átereszek elkészitésére s azok jókarban tartására.

[107] Veszély esetén a hajók és tutajok bárhol kiköthetnek, kirakodhatnak és a partra vontathatók, az okozott károk a parti birtokosnak megtéritendők lévén. — Vontató út áthelyezése esetén az uj vontató útra szükséges területért *kártalanitás jár.*

közérdekü teendőkre *is* hivatott, területi alapon álló, jogi személyiséggel biró egyesületei. E társulatok két főcsoportra oszlanak, t. i. *vizrendezési és vizhasznositási társulatokra;* ezek egymástól *nemcsak feladat, de alakulás, szervezet, az államkormányhoz való viszony szerint is lényegesen különböznek.*[108] A vizrendezési társulat megalakulhat *a)* az *illető terület*[109] birtokosain*ak közakaratával; b)* a birtokosoknak az ártérben birt holdak mennyisége szerinti többségével; *c)* alakitható a hatóság által hivatalból, nevezetesen: *közérdek vagy egyöntetü árvédelem s ezzel kapcsolatos vizlevezetés* czéljából, a fmivelési minister azon kellőleg nem biztositott árterületek érdekeltségét, melyek magaslatok által lévén elzárva, fennálló társulatokhoz nem csatolhatók, *külön társulattá alakitja* s erről a *törvényhozásnak jelentést tesz.* A vizhasznositási társulatok általán csak az érdekelt birtokosok közakaratával alakulhatnak, de lecsapolás czéljából ily társulat is megalakitható az érdekelteknek terület szerint *többségével,* öntözési társulat pedig kétharmad többséggel, akkor, ha a bevonandó terület addig állandó rét vagy legelő volt, a munkálatok legalább 100 kat. holdra terjednek s a kisebbség belépése a munkálatok czélszerü foganatositása végett szükséges.[110]

A vizi társulatok tényleges működésüket meg nem kezdhetik, mig a földmivelési minister az alapszabályokat jóvá nem hagyta; a jóváhagyás után a vizi társulat a vizikönyvbe is bevezetendő. A ki oly területet szerez meg, mely valamely társulat kötelékébe tartozik, ez által a társulat tagjává válik. A *vizrendezési és a lecsapolási* társulatok tagjai az érdekelt birtokosokon kivül az egyének és testületek is, melyek a társulat müködése által *közvetlenül* érdekelvék. A vizi társulat ügyeit intézi a *közgyülés,* s a mennyiben a törvény vagy az alapszabályok a közgyüléshez nem utalják, a *választmány,* melynek tagjai a vizikönyvbe bevezetés végett birság terhe

[108] *Vizrendezési társulat az, mely mederszabályozás, partbiztositás, árvédelem és ezzel kapcsolatos vizlevezetés czéljaira; vizhasznositási, mely öntözésre, alagcsövezésre, lecsapolás, sankolás, mocsár kiszáritásra stb. alakul.*

[109] Vizek mellett fekvő s vizmentes magaslatok által határolt, vagy müszakilag egy egészet képező ártér vagy egy sziget birtokosai jogositvák ármentesitő társulatot alkotni. Meder vagy vizfolyás rendezésre vagy partbiztositásra csak oly önálló területek birtokosai alakithatnak társulatot, melyekben az ily szabályozás sem a szemben levő, sem a felső vagy alsó birtokosoknak nem okoz hason munkálatok által el nem háritható károkat.

[110] Az 1900: XXX. t.-cz. szerint alakuló öntöző társulatok *alakulásánál* a belépésre senki sem kényszerittetik. (L. alább.)

alatt bejelentendők. A társulatot az elnök vagy a választmány által kijelölt tag képviseli. Közgyülés legalább egyszer tartandó évente.[11]

a) A vizrendezési társulatok különös alárendeltsége.

Tekintettel a vizrendezésnek a közéletet, közérdekeket közvetlenebbül és erősebben érintő voltára, a vizrendezési társulatok működése szorosabb államhatósági felügyelet, söt *tutela* alá van rendelve. Nyilvánul ez különösebben: *a kormányi jóváhagyás szükségének számos esete által;*[112] *a társulati hivatalnokok feletti fegyelmi hatóság* által,[113] a közgyülési jegyzőkönyveknek a ministerhez birság terhe alatt kötelező fölterjesztésében;[114] *a ministeri megbizott* által különös ellenőrzésben, kinek nem csak szólási joga van a választmányban és közgyülésen, hanem ezek határozatai ellen — ha azok által a védművek sorsát kellőleg biztositva nem látja — a ministerhez felfolyamodhatik.[115] A vizrendezési társulatok kötelesek árvédelmi tartalék alapot képezni, mely a végrehajtás alól ki van véve. Vizrendezési társulatok műveit a földmivelési minister annyiszor, a mennyiszer szükségét látja, de évente legalább kétszer megvizsgáltatja. A vizrendezési társulat működésének megakadása, lényeges (alapszabályi s törvényi) kötelességének ismételt utasitás daczára nem teljesitése vagy pénzügyi zavarok esetén, a minister *a társulati ügyek igazgatását ideiglenesen ministeri biztosra ruházhatja.*[116] A minister kitünő joga azután, hogy a feladat megoldására alkalmas határokkal nem biró vizszabályozó

[111] A közgyülésen a szavazati jog az érdekeltség arányában gyakorlandó a vizrendezési és *lecsapolási* társulatoknál, mig más vizhasznositási társulatokban a szavazatjog mikénti gyakorlását az alapszabályok határozzák meg. (135. §.)

[112] A vizhaszn. társulatoknál csak az alapszabályok, a felosztás és egyesülés iránti határozatok szükségelnek felsőbb jóváhagyást, holott a vizrendezésieknél a költségvetésre, a kölcsönök kötésére is min. jóváhagyás kell.

[113] A fegyelmi vizsgálatot a fmiv. minister is elrendelheti és a társ. hivatalnok felfüggesztését is kimondhatja.

[114] A választmány 15 nap alatt 1000 kor.-ig terjedhető birság terhe mellett köteles a közgyülési és választm. jegyzőkönyvnek felterjesztésére.

[115] E megbizott a társulati közgyülés összehivására is jogosult, ha az elnök vagy választmány a szavazattal biró tagok egyharmadának irásban indokolt kérelmére azt össze nem hivná.

[116] E biztos törvényben meghatározott kivételekkel, a közgyülés és választmány jogkörét gyakorolja és teendőit végzi; mellé a minister véleményező bizottságot állit az érdekeltek köréből. A biztos működése legfeljebb két évig tarthat; de az érdekeltek kérelmére vagy ha szükségét találja a minister, további két évre meghosszabbithatja.

és ármentesitő társulatokat *uj beosztással szervezheti, egyesitheti*, s ha az egyesités feltételeit az érdekeltek egyezségileg megállapitani nem tudják, azokat meghatározza. Ugyancsak midőn müszakilag egy terület több társulat árterébe tartozónak tünik ki, határoz annak az illető társulatok közt leendő megosztása iránt.[117]

A közérdekü vizitársulatok. Az elmondottak mellett még speciális jogszabályok vannak a közérdekü vizrendezési társulatok *jogállására* nézve. *Közérdeküek azon társulatok, melyeknek védművei valamely folyam egységes szabályozására, valamint az összefüggő ármentesitésre való tekintettel, vagy más közigazgatási vagy közbiztonsági tekinteteknél fogva, közérdekből fenntartandók.* Hogy valamely társulat közérdekü-e, azt a földmivelési minister az illető társulat és a szomszédos társulatok meghallgatása után állapitja meg. *Közérdekü* külön megállapitás vagy kijelentés nélkül azon társulat, melynek *feloszlása közérdek szempontjából kormányilag meggátoltatik,* továbbá a közérdek vagy egyöntetü ärvédelem okából *hivatalból* alakitott társulat is.[118]

A közérdekü vizitársulatnál a földmivelési minister jogosult a védművek jókarban tartására és felügyeletére szükséges költségeknek a *költségvetésbe felvételét elrendelni.* Ha a közérdekü társulat kötelezettségeinek eleget nem tesz, vagy a ministeri megbizott által szükségesnek jelzett munkálatokat a minister rendeletére nem foganatositja kellő időben, illetőleg arra külön kitüzendő záros határidő alatt, azok végrehajtását *a társulat költségére a minister eszközölteti.* Ha a hivatalból alakitott — közérdekü — társulat a minister által kitüzött határidőben alapszabályait meg nem alkotná, a választmányt meg nem választaná, vagy müködését tényleg meg nem kezdené, a társulati tisztviselőket a minister alkalmazza s ezek a minister rendeletei szerint járnak el. Ily esetekben a minister az érdekelt nagyobb birtokosokból és érdekelt községek képviselőiből *véleményező* bizottságot alakit. Ha a hivatalból alakitott társulatban az érdeklettekre nagyobb teher hárulna, mint azon *értékemelkedés, mely az ármentesités* folytán eléretett, a többletet az állampénztár viseli.[119]

[117] A ministernek az egyesités és uj beosztás módozatait, feltételeit megállapitó intézkedéseit *a közig. biróságnál panaszolhatni;* a több társulat árterébe eső terület megosztása folytán felmerülő vitás pénzügyi kérdések is közig. biróság elé vihetők a ministeri döntés után.

[118] A közérdekü öntözőcsatornákról l. alább.

[119] Ugyanez áll azon más közérdekü vizitársulatokra, melyeknek árterei

Más közérdekü társulatoknál, ha a befektetett alaptőke[120] meghaladja azon összeget, a mit a társulati alakulás alapjául felvett vizszin alatti ártér uj katasteri tiszta jövedelme 20-szorosának 60 százaléka, azon társulatnál pedig, melyhez később magasabban fekvő ártér is vonatott be, ennek uj katasteri tiszta jövedelme 20-szorosának 20 százaléka kitesz, *a többletet vagy az azután befektetendő alaptőkét az állam viseli.*[121] Az állam hozzájárulási kötelessége és annak mérve iránti fmiv. ministeri határozat *a közig. biróságnál panaszolható.* Az állam e járulása nem zárja ki, hogy rendkivüli körülmények között az állam a társulatot segélyezze.

b) A vizitársulati járulékok.

A vizitársulatok terheiket a tagok és más érdekeltek járulékaival fedezik. Vizrendezési és a lecsapolási társulatoknál a müszakilag készitendő ártérfejlesztési munkálat állapitja meg azon térséget, melyen belül az érdekeltek a hozzájárulásra kötelezve lesznek.[122] Az ártérfejlesztés megállapitása után a területnek az érdekeltség foka szerinti osztályozása és a hozzájárulási kulcs megállapitása következik.[123] A társulati védmüvek által védett épületek, csatornák, utak, körtöltések tulajdonosai oly arányban kötelesek a társulati költségekhez járulni, a mennyivel többe kerülne saját

az uj földadó katasterben még a mentesités előtti állapotuk szerint vétettek föl és melyek költségei az adóvisszatérités czéljából az 1881: XLII. t.-czikk értelmében nem liquidáltattak. — A minister azon határozatát, mely a hivatalból alakitott társulatnál az értékemelkedés tárgyában dönt, *a közig. biróságnál panaszolhatni.*

[120] Melyet az 1881: XLII. t.-cz. 9. §-a szerint kell kiszámitani.

[121] Minden az állam járulékát igénylő társulat azonban köteles igazolni, hogy az ártér müszakilag fejlesztetett, illetve a kormány által elfogadtatott és hogy az igy fejlesztett ártér minden része a költségekhez aránylag hozzájárul.

[122] Vizhasznositási társulatoknál a hozzájárulási arányt az alapszab. hat. meg.

[123] Az ártér fejlesztésnek az 1885: XXIII. t.-cz. hatálybalépte óta a tapasztalt legmagasabb árvizszin alapul vételével kell történnie. — A törvényh. első tisztviselőjének az árfejlesztés, az osztályozás és hozzájárulási kulcs megállapitására vonatkozó határozata ellen, csak a törvények meg nem tartása vagy helytelen alkalmazása miatt lehet a fmiv. ministerhez folyamodni, egyébként pedig a meg nem nyugvó fél a törvény rendes utján kereshet orvoslást. Mikor kérhetnek az érdekeltek uj osztályozást, a törv. 111. §-a állapitja meg. Az ártér fejlesztés, osztályozás és hozzájárulási kulcs végleges megállapitása után a választmány az ártérről az adókatasterrel lehetőleg összhangzó *ártéri telekkönyvet késszit.*

Az ártérnek a hiteltelekkönyvben (telekkönyvi térképen) való kitüntetéséről szól az 1900: XV. t.-cz.

épitményük fenntartása, illetőleg biztositása, ha a társulati védmű nem léteznék. A földmiv. ministernek e hozzájárulás kötelezettségét és mérvét illető határozatai *a közig. birósághoz vihetők.*[124] *A vizitársulatok által kivetett járulékok az illető birtokon fekvő oly terhet képeznek, mely az állami egyenes adók természetével bir és mindne, még a telekkönyvileg bejegyzett követelés előtt elégitendő ki.* A vizrendezési és a lecsapolási, alagcsövezési, öntözési vagy sankolási czélu vizhasznositási társulatok *kérésére* a járulékok és hátralékaik behajtását a pénzügyminister az egyenes adók beszedésére hivatott közegek által, az adókezelési törvény értelmében (1883: XLIV. t.-cz.) eszközölteti.[125]

c) A vizikönyvek. Vizügyi hatóságok.

A vizikönyvek a vizjogi viszonyoknak hiteles nyilvántartására és igy a hatósági felügyelet és ellenőrzés megkönnyitésére is szolgáló nyilvános lajstromok, melyek minden törvényhatóság első tisztviselőjénél vezetendők. A vizikönyvbe bevezetendők minden a törvényhatóság területén létező, illetőleg ujonnan engedélyezett vizmüre, vizhasználat, viziszolgalom és vizitársulatokra vonatkozó adatok. A vizikönyv iktatókönyvből, vizikönyvből, okirat- és térképgyüjteményből áll. A vizikönyvet és okiratgyüjteményt mindenki megtekintheti és azokról a rendeletileg megállapitott dijak

[124] Az 1894: III. t.-cz. értelmében, ha az állam a társulat érdekében is szükséges partbiztositást eszközöl, a társulat arányosan a költségekhez járulni köteles. Azon kérdésben, hogy a mü a társulat érdekében is szükséges-e, továbbá hogy ez mennyivel köteles járulni, birói utnak van helye.

[125] A vizjogi törvény a Tisza és mellékfolyói szabályozásáról s ezek völgyeinek ármentesitéséről alkotott 1884: XIV. t.-czikket hatályban hagyta: az itteni ármentesitő társulatok e törvény szerint egyben-másban eltérő jog alá esnek. E társulatok általán a közérdeküek közé sorozvák. Oly társulatoknál, melyek az ártérfejlesztést különböző vizszinek szerint eszközölték, a különböző vizszinek között és a felvett legalacsonyabb vizszin alatt fekvő területek egymásközötti hozzájárulási arányát a fmivelési minister határozza meg; határozata ellen a közig. birósághoz fordulhatni. — Az 1884: XIV. t.-cz. alá eső vizitársulatok közös érdekeik gondozása végett, a Tiszavölgyi társulatba belépni kötelesek. A társulat küldötteiből áll a Tiszavölgyi társ. *közgyülése;* másik közös szerv a központi bizottság, mely a közgyülés által választottakból és a kormány részéről kiküldött tagokból áll; e bizottságban tanácskozó szavazattal részt vesznek a Tisza és mellékfolyói felügyeletével megbizott müszaki tanácsosok. A bizottság a társulatok közös érdekü ügyeiben a kormánynál kezdeményez, javasol, véleményez; a kormány által a társulatokra vonatkozó bizonyos intézkedéseknél meghallgatandó. A központi bizottság müködésével járó költségek a társulatok arányos járulékaiból fedeztetnek.

mellett hiteles másolatokat vehet. A vizikönyvbe való kötelező bejelentések elmulasztása pénzbirsággal sujtatik.

A vizügy hatósági engedélyezési és egyéb intézkedést igénylő ügyek szerint különbözők. *Engedélyezési ügyekben* elsőfoku hatóság a törvényhatóság első tisztviselője, másodfoku hatóság a közigazgatási bizottság, harmadfoku a földmivelési minister. A hol a tervezett vizimunkálatok végett idegen területen előmunkálatok teljesitendők s a tulajdonos azokat gátolná, az előmunkálati engedélyt a törvényhatóság első tisztviselője adja meg. Az első és másodfoku engedélyezési hatóságok mellett müszaki szakértők gyanánt az ügyek minőségéhez képest majd az államépitészeti, folyammérnöki, majd a culturmérnöki hivatalok főnökei, illetve müszaki tisztviselői müködnek.[126] Engedélyezést nem igénylő vizügyekben és vizrendőri kihágások esetén eljárnak s általán a vizrendőri felügyeletet gyakorolják, elsőfokulag kis- és nagyközségekben a főszolgabiró, rend. tan. városokban a polgármester, törvh. városokban a rendőrkapitány, Budapesten a ker. elöljáró; másodfokulag a törvényhatóság első tisztviselője, harmadfokulag a földmivelési minister. (V. ö. az 1901: XX. t.-czikkel.) Az elsőfoku felügyeleti hatóság esetleg a községi elöljáróságok igénybevételével *őröket* alkalmazhat, oly szabályok szerint, mint a mezőőröket alkalmazni kell.[127]

[126] Az engedélyező hatóságok intézkednek az engedély határainak megtartása, az engedélyezett jog védelme iránt. Azon hatósági intézkedések, melyek az engedélyezést, a törvény, rendelet, illetőleg engedélyokirat ellenére valamire kötelezik, vizhasználatban korlátozzák, *a közig. biróság előtt perelhetők.*

[127] *Az öntöző társulatokról és aközérdekü öntözőcsatornákról.* A vizcultura szempontjából nagyfontosságu ujabb alkotása törvényhozásunknak az 1900: XXX. t.-cz., mely a földmiv. ministert felhatalmazta, hogy *közérdekből vagy magasabb közgazdasági szempontból* külön öntöző társulatok alakulását, ezek és egyéb vizi társulatok által tervezett öntöző csatornák létesitését a törvényben meghatározott módokon előmozditsa, támogassa. Az öntöző társulatokra, a mennyiben az idézett törvény ellenkezőt nem rendel, a vizjogi törvény irányadó. (Id. törv. 12. §.) *Az öntöző csatorna létesitése végett az érdekeltség az esetben alakulhat társulattá, ha a tervezett főcsatornából öntözhető terület egyharmadának belépése biztositva van olykép, hogy a belépő érdekeltség az évi költségeknek legalább felét viseli. Az alakulásnál senkisem vonható a társulat kötelékébe akarata nélkül.* A társulati alapszabályok a törvényhatóság utján megerősités végett a földmiv. ministerhez felterjesztendők; a szedhető vizidijak árszabályzata külön alkotandó és szintén ministeri jóváhagyás alá esik. A társulat *tagjai* azok, kik a vizet a társulat kötelékébe tartozó területek öntözésére használják. — Ki oly területet szerez meg, mely az 1900: XXX. t.-czikk

189. §. Az árvizvész és a tüzvész külön jogáról.

Az őstermelés ügyét két hatalmas és félelmes természeti őserőnek vészes pusztitása ellen irányuló közigazgatási tevékenység jogának rövid ismeretével fejezzük be. A viz és tüz rendkivül sok-

szerint alakult társulat kötelékébe tartozik, *ez által a társulat tagjává válik* (akaratán kivül is.) A társulati tag követelheti, hogy a társulat a vizet öntözhető területe határáig elvezesse s a csurgalékot a birtok szélétől ismét elvezesse. A tag a viz felett birtoka határán belül is csak öntözési czélra rendelkezik, hacsak más használatra külön enegedélye nincs.

Ha valamely községben egy *összefüggő terület tulajdonosainak kétharmad többsége egy már megalakult társulatba belépni óhajt, az egyharmad kisebbség ellenére is, elhatározhatja a belépést,* ha az összefüggő terület legalább 100 kat. holdat tesz ki, s addig állandó rétet vagy legelőt képezett és a kisebbség területének bevonása nélkül a többség területén az öntözés czélszerüen nem valósitható.

A közérdekü öntöző társulat, a biztositott állami hozzájárulásra tekintettel szoros földmivelési ministeri ellenőrzés, sőt jóváhagyás és beavatkozás alatt müködik. (Törv. 19—22., 27. §§.)

A társulati összköltségeknek *legalább felét* kötelesek az alapitó (alakuló) tagok viselni; a később belépő tagok az alapitó tagokkal egyenlő arányban járulnak a terhekhez.

A tagok járulékaiból és a társulat egyéb jövedelmeiből nem fedezhető költséget az állam viseli; a bevont uj területek után fizetett járulékok az állami hozzájárulés csökkentésére forditandók.

II. Ha öntözésre nem külön társulat alakul, hanem egyéb *vizitársulatok* akarják az öntözést társulati feladataik közé felvenni, ezt az 1900: XXX. t.-cz. szerinti igényekkel — csak akkor tehetik, ha a tervben alapul vett vizmenynyiséggel öntözhető területnek legkevesebb egyharmada, az öntözésből származó költségeknek legalább felét elvállalja. Ez esetben az öntöző müvek épitését a társulat intézi, a terhek fedezéséről ez gondoskodik, s általán a társulat teljesiti mindazt, a mit külön öntöző társulat szervezése esetén e társulat köteles teljesiteni. Az öntözési járulékokat a társulattal szemben első sorban azok viselik, kiknek ingatlanai az öntözési müveletbe tartoznak. Az öntözésre kötelezőleg bejelentett terület után befolyt járulékokból s az öntözési érdekeltséget megillető egyéb jövedelmekből nem fedezhető *költséget a fenti módon az állam viseli.*

III. Ha az egyéb vizi társulatok *öntöző érdekeltség külön szervezése* nélkül, alapszabályilag vállalkoznak öntözési csatornák létesitésére, *az állam e csatornák költségeihez, az épitési tőke egyrészének megfelelő és legfeljebb 50 évre terjedő járadékkal hozzájárulhat.* Az ily társulat az öntözési czélu befektetés költségének *haszonaránylagos* megtéritését követelheti az öntözött terület birtokosaitól, de a *befektetési költségből* levonandó az ép emlitett állami hozzájárulás összege.

Az 1900: XXX. t.-cz. szerinti állami hozzájárulások együtt, évi 300 ezer koronát túl nem haladhatnak.

Az 1900: XXX. t.-cz. alapján alakuló öntöző társulatok kölcsönöket az

féle hasznosságai mellett, ha féket veszit, rémületesen romboló elemmé lesz. A közigazgatás éber felügyelete és számos kényszeritő praeventiv intézkedése szükséges, hogy az egyesek magatartásukkal az elemi veszélyeket elő ne idézzék, illetve azok kitörése esetén a leküzdésükre szükséges összemüködést tanusitsák.

1889: XXX. t.-cz. vizszab. kölcsönök szerint vehetnek föl, de ezen törv. 36. és 37. §§. helyett reájuk az 1900: XXX. t.-cz. 29—50. §§. alkalmazandók.

A vizügyet az emlitetteken kivül érdeklő törvények és fontosabb rendeletek még a következők: Az 1881: XLII. t.-cz. az ármentesitett területek földadójáról, módositja ezt az 1889: XXIX. t.-czikk. Az 1880: XX. t.-cz. s az ezt módositó 1889: XXXI. t.-cz. a tiszamenti társulatok részére kötött állami kölcsönről; az 1885: XV. t.-cz. a Rába és mellékfolyói szabályozásáról, az 1882: XXVI., 1898: XXI. t.-czikkek. — Az 1885. évi 45,689. sz. *ált. rendelet a vizjogi törv. végrehajtásáról;* 1885. évi 66,654. sz. a vizkönyvekről; az 1885. évi 66,655. sz. a vizduzzasztó müvekről; 1890. évi 2245. sz. vizügyekben kötelező bélyegilletékekről; 1885. évi 41,330. sz. az ártér müszaki fejlesztéséről; 1887. évi 8644. sz. a töltések közötti előtéren alkalmazandó müvelési módok és a hullámtér megállapitásáról; 1888. évi 50,515. sz. a vizrendezési társulatok tisztviselői elleni fegyelmi eljárásról; 1889. évi 24,852. sz. a gyógyforrások védterületein foganatositandó munkálatokról; az 1882. évi 15,421. sz. p. ü. m. rend. az 1881. évi XLII. t.-cz. végrehajtásáról; az 1896. évi 80,500. sz. fmiv. m. r. a magánosok által létesitett vizvédelmi munkálatok költségeihez való járulás megállapitásáról. — Az állami vizszabályozási ügyre nagyérdekü az 1895: XLVIII. t.-cz., mely 102 millió koronát bocsájt a minister rendelkezésére a középdunai és egyéb szabályozási munkákra.

A vizépitésügy nagyfontosságu központi szerve az *országos vizépitészeti igazgatóság,* mely kir. jóváhagyás alapján az 1899. évi 1897. el. sz. fmiv. min. rendelettel szerveztetett, mint külön hivatal és tanácsadó testület a minister főhatósága alatt. Ellátja, illetőleg felügyeli a vizmüszaki szolgálatot, szervezi és vezeti a vizjelzési szolgálatot; egybeállitja az árvizstatistikát; szerkeszti a vizrajzi évkönyvet és vizügyi közlönyt; felügyel *a kassai vizmesteri iskolára,* kinevezi a vizmestereket és ezek, valamint a folyam- és kulturmérnöki hivatalok, müvezetőségek és kirendeltségek személyi ügyeiben is bizonyos hatóságot gyakorol.

A vizépitési alsóbbrendü személyzet szolgálati szabályzata 1901. évi 5004. sz. fmiv. min. rendeletben, a m. kir. folyamfelvigyázók szolgálati szabályzata 1901. évi 5002. sz. fmiv. min. rendeletben foglaltatik.

A vizhasznositási ügy különösen az öntözési épitkezés és eljárás nagyérdekü közhivatali szervei a kulturmérnökségek. — A vizmesterek, mint az állami vizügyi szolgálat alsóbbrendü müszaki egyénei szolgálatáról nevezetes szabályzat adatott ki 1902-ben 5003. fmiv. min. sz. a.

Az 1899. évi 5680. eln. sz. fmiv. min. rendelettel adatott ki az országos vizügyi müszaki tanács szervezési szabályzata. E tanács feladata országos fontosságu vizimunkálatok és elvi jelentőségü vizmüszaki kérdések tárgyalása és ezek iránt véleményezés a fmiv. minister részére.

I. Az árvizrész nyilvánjogát az 1884 : XIV. és 1885 : XXIII. törvényczikkek állapitják meg.

A hatóság folyton éber figyelemmel köteles kisérni a vizek és vizművek állapotát, ha valamely munkálat szükséges a veszély elháritása végett, azt elrendeli s ha az érdekeltek nem teljesitenék költségükre — felfolyamodásuk esetén is foganatosittatja (Vizj. tr. 180. §.). A társulati védművek feletti rendőri és műszaki felügyelet gyakorlása első sorban a társulatot, mint autonom testületet illeti. Minden árvédelmi társulat köteles pénzbirság terhe alatt árvédelmi szabályzatot alkotni, melyet a fmiv. minister hagy jóvá. E szabályzatban megállapitandók azon vizállások és körülmények, melyek bekövetkeztével fokozottabb felügyelet, nagyobb munkaerő s a közigazgatási hatóságok utján esetleg kényszermunkaerő veendő igénybe. A meghatározott veszélyes vizállás bekövetkeztével a társulat kérelmére az *általa kijelölt számu munkaerő a hatóságilag megállapitott munkabér mellett kirendelendő*, ha pedig a védművek annyira megrongáltatnának, hogy a társulat az általa alkalmazható erővel azt nem lenne képes többé sikerrel védeni, vagy ha a növekvő ár a töltés koronájához közeledének, az *ártéri községek közereje*[128] *is kirendelhető* és a hatóság a lakosok, birtokosok ,községek anyagszerei, szerszámai felett is rendelkezhetik, azokat a védelemre felhasználhatja. Az igy kirendelt közerő dijazására a társulat nem kötelezhető, de a felhasznált anyagszerek és eszközöknek — becslés alapján — a törvényh. első tisztviselője által megállapitott s ha ebben valamely fél meg nem nyugszik, biróilag *megállapitott* értékét megtériteni köteles. A fmiv. minister árviz árviz által veszélyezett helyekre *ministeri biztost küldhet ki*, kinek árvédelmi intézkedéseit, az érdekeltek, társulati, törvényhatósági, községi tisztviselők kötelesek teljesiteni. Ha az árviz a mentesitett területre betörne, a viznek közvetlen az ármederbe visszabocsájtása végett, az érdekeltek meghallgatása után, az alispán (polgármester) a védtöltés átvágását is elrendelheti.[129]

[128] Igás és kézimunkaereje. Ha az érdekelt községek közereje elégtelen, a szomszédos községek közereje is igénybevehető.

[129] Ezen árvédelmi szabályok a magánvédtöltéseknél is analogice alkalmazandók. Az árviz védekezési eljárást szabályozza az 1897. évi 12,642. sz. fmiv. min. rend.

Az 1898. évi ministertan. felhatalmazás alapján kiadott 20,934. sz. fmiv. és 19,044. sz. keresk. min. rend. szabályozzák az árviz elleni védekezés körül a hivatottak és *vasutak* által követendő eljárást. E rendelet szerint *közig. biról*

II. *A tüzvédelmi* közintézkedések a tűz *megelőzésére* és annak *elfojtására* irányulnak.

A tűzvész elháritására a legfontosabb *a)* a *tüzbiztos épitkezés*, ezt az épitészeti szabályrendeletekkel kell lehető teljes mérvben elérni;[130] *b)* tüzhelyek tisztitása és a *kéményseprés*[131] *c)* tüzveszélyes ipartelepek és üzemek kellő berendezése;[132] *d)* tüzetfogó, gyulékony, vagy robbanó anyagok kellő elhelyezése, azok körül való bánásmódnál megfelelő óvatosság;[133] *e)* általában tüzvészt okozható cselekmények és mulasztások eltiltása, azok meggátlása.[134] A tüzrendészeti szabárendelet (1888. évi 53,888. sz. b. ü. m. r.) kötelezi a községeket, hogy évente legalább kétszer ***általános tüzvizsgálatot tartsanak, hogy a rendészeti szabályok betartásáról meggyőződést szerezzenek s a tüzveszélyes állapotok megszüntetését az illetők költségére is eszközöltessék.***

utnak van helye a fmiv. minister azon határozata ellen, mely a vasut védekezési költségeit megállapitja (első forum arra a min. biztos), továbbá a közigazgatási bizottság azon határozata ellen is, mely a vasuton foganatositott védelmi költségeknek az érdekeltek közötti elosztását megállapitja.

Az árvédekezésnél szükséges előintézkedésekről szól a b. ü. minister 1899. évi 11,702. és 1900. évi 10,032. sz. rendelet.

[130] Kis- és nagyközségek épitési ügyének szabályozása a törvényhatóság hatáskörébe tartozik.

[131] Az ipartörvény értelmében a kéményseprés munkakerülethez kötendő; a kémények legalább havonta, hol a nap nagy részén vagy éjjel is tüzelnek, gyakrabban eszközlendő. Idevon. az 1896. évi 59,236. és az 1897. évi 30,443. sz. keresk. min. rendelet is.

[132] Az ipartelepek engedélyezésénél a tüzrendőri szempontok hivatalból érvényesitendők, a tüzbiztossági átalakitások utóbb is követelhetők; népesebb utczákon nagyobbmérvü gyuanyaggal dolgozó vagy ilyet készitő tüzveszélyes üzlet, ha e veszély másként el nem hárítható, teljes kárpótlás mellett kisajátitással is megszüntethető. (1884: XVII. t.-cz. 36. §.)

[133] Az 1869. évi 3365. sz. b. ü. min. rend. szerint takarmány termesztvények összehalmozása a házak között, az otthoni cséplés lehetőleg korlátolandó és azok elhelyezése és cséplése végett lehetőleg a külterületen külön helyek jelölendők ki; takarmány behordásánál, csürökben, padlásokon, általában a könnyen gyúló anyagok közelében a dohányzás, nyilt mécsessel járás, tüzelés lövöldözés, bármely tüzanyag használata eltiltandó. Az erdők tüzbiztonsága és az oltás érdekében külön határozmányokat tartalmaz az 1879: XXXI. t.-cz. (l. fentebb). A bánya tüzrendészet szabályozása és gyakorlása a bányahatóságok körébe tartozik. A kisajátitási törvény értelmében vasuti, gőzhajózási vállalatok a kisajátitási tervbe kötelesek befogadni a szabályszerü tüztávlaton belül eső épületeket is és azokat vagy kisajátitani vagy tüzmentesen átalakitani. A robbanó anyagok, kazánokkal való bánásmódról l. a *közegészségi ügyben*.

[134] A tüzrendészetet a község gyakorolja.

A tüzvész gyors elfojtása okából rendeli az idézett rendelet, *a)* hogy a hol az oltáshoz szükséges viz természetes tartályokban nincs meg, ***kötelessége a községi elöljáróságnak legalább egy bővizü kútról gondoskodni; nagyobb*** községek czélirányosan elosztott több kúttal ellátandók; ott pedig, hol kutak nem létesithetők, medenczék, vizfogók vagy usztatók épitendők; *b)* nagyobb épületek engedélyezésénél ***a kút épitése kötelező*** feltételül teendő; *c) tüzvész esetén a telkén levő vizet senki* el nem vonhatja az oltástól; *d)* községek a rendészeti szabályzatban meghatározott tűzoltószereket kötelesek beszerezni és készentartani (Id. rend. 8. §.) s általán a házak a helyi tűzrendőri szabályzatban meghatározott oltószerekkel látandók el. A ki a tüzet, tűzveszélyt észreveszi, köteles azt köztudomásra hozni; más községben kiütött tűz is az elöljárónál, rendőrségnél vagy tüzoltóságnál bejelentendő; a község a tüzjelzésről gondoskodni köteles.

A tüz elfojtása az arra alakult *tüzoltóság feladata;* ez lehet *rendszeres szakszerü dijazott tüzoltóság vagy önkéntes tüzoltóság,* mely egyleti alapon önkéntesen szervezkedik;[135] hol sem egyik, sem másik nem tartható, *a község 20—40 éves férfi lakói sorából községi — köteles — tüzoltóság alakitandó.* A tüzoltó jogosult, szolgálatban pedig *köteles* a megállapitott jelvényt viselni; *szolgálatban levő közhatósági személynek tekintendő.*[136]

A tűzoltásnál az oltási technika tekintetében a tüzoltóparancsnok felelősség mellett intézkedik. A magántulajdonba beavatkozás az oltás czéljából csak indokolt esetben a parancsnok rendeletére történhetik.[137]

A tüz eloltása után a községi elöljáró, ha pedig rendőrhatósági tisztviselő volt jelen, ez, a tüz eredetére, okaira nézve nyomo-

[135] Hol legalább 25 alkalmas egyén jelentkezik, a tüzoltó-egylet megalakitható, közel szomszédos községekre esetleg közös tüzoltóság szervezhető.

[136] Magát kitüntetett tüzoltó jutalmazásáról és károsult vagy szerencsétlenül járt tüzoltó segélyezéséről az id. belügym. rend. 21. §. szól. Meg nem felelő tüzoltótestület a helyi tüzrendészeti hatóság által *feloszlatandó.*

[137] Az 1888. évi tüzrendészeti rendelet nem szüntette meg a lakosság azon kötelességét, hogy a hatóságnak a tüz elfojtása végett adott rendelkezéseit teljesiteni köteles és hogy ha az elöljáróság elrendeli, mindenki kézi és igás munkájával, eszközeivel az oltásban közreműködni köteles. (1808. évi 16,249. sz. helyt. tan. rend.; 1869. évi 3365. sz. belügym. r. 1879: XL. t.-cz. 142. §; 1886: XXII. t.-cz. 136. §.) A katonai helyőrségnek a tüzvésznél való közreműködését a szolg. szabályzat irányozza. Az 1898. évi 116,168. sz. b. ü. min. rend. szerint a tüzesetek a csendőrörsparancsnoksággal közlendők.

zást eszközöl, s az iránt is meggyőződést szerez, vajjon a mentési intézkedések megfelelőek voltak-e?[138]

A tűzrendészet állapotáról a belügyminister külön megbizottak kiküldése által is szerezhet alapos tudomást. A belügyminister tűzoltási szakügyekben szakközegül ismerte el az orsz. tűzoltószövetség központi választmányát és a törvényhatóságokat is felhivta, hogy ily szakkérdésekben közvetlenül ahhoz forduljanak (1878. évi 53,720. b. ü. m. r.).[139]

II. CZIM.

Az iparügyi közigazgatás.

Az iparjog, a mint azt a magyar ipartörvény — 1884: XVII. t.-cz. — szabályozza, nem szoritkozik a javaknak, őstermelvényeknek átalakitásával, feldolgozásával foglalkozó üzletágakra, hanem a megállapitott kivételektől eltekintve, kiterjed a javak forgalombavitele, e forgalom közvetitésére irányzott kereskedési és hitelüzletekre és vállalkozásokra is.[140] Az iparüzés ügyének a közigaz-

[138] E vizsgálat jegyzőkönyvének szerkesztéséről az 1870. évi 3339., 1879. évi 47,281. és 1882. évi 32,706. sz. b. min. rend. intézkednek; e jegyzőkönyvek alapján adható u. n. ártatlansági bizonyitványokról az utól érintett, továbbá az 1882. évi 49,925. sz. b. ü. min. rend. szól. A tüzesetről, tüzoltószerekről a törvényhatóság által teendő jelentések ügyében adatott ki az 1870. évi 3339., 1879. évi 47,281. sz. r. Az 1900. évi 29,774. sz. b. ü. r. szól a hazai tüzoltógépek beszerzéséről. A túlbiztositások megakadályozásáról is szól az 1882. évi 49,925. sz. rendelet.

[139] Az 1897. évi 48,616. és 1899. évi 56,884. sz. b. ü. rendelet az országos tüzoltó-szaktanfolyamot a törvényhatóságok figyelmébe ajánlja. E szaktanfolyam czélja, hogy a tüzoltóságok tisztjeit képezze.

[140] Az ipar. keresk. kamarákról szóló 1868: VI. t.-cz. végreh. rendelete értelmében: Szorosabb értelemben vett iparos — müiparos — a ki kézmü vagy gyári ipart, ideértve a nyers bányatermékek feldolgozását is, önállóan, keresetképen folytat hatósági jogositvány alapján; kereskedő, a ki jogositottan és önállóan kereskedési üzletet folytat. Az 1875: XXXVII. t.-cz. 1. §-a szerint kereskedő az, ki saját nevében kereskedelmi ügyletekkel iparszerüleg foglalkozik. — A keresk. törv. értelmében müiparos is lehet kereskedő. Minden kereskedő — az 1884: XVII. t.-cz. értelmében iparos is egyszersmind.

Az iparügyi közigazgatás jogának főforrása az ipartörvény, mely mellett számos iparügyi törvényünk létezik. Az ipartörvény az 1872: VIII. t.-czikket váltotta föl. — Régi magyar iparjogra von. rendeleteket 1835-ben egybegyüjtve kiadta Kassics Ignácz; nagyfontosságu volt az 1813. évi 7262. sz. helyt. tan. intézvény a *czéhek* közönséges czikkelyeiről — 1848-ban Klauzál minister bocsájtott ki egy czéhszabályzatot. Az absolut időben egy ideiglenes helytartósági

gatás *védelmező és a rendet s közgazdasági érdekekből bizonyos összeműködést biztositó tevékenységére szüksége van.* Nem szabad természetesen e közigazgatási beavatkozásnak az iparszabadság megbénitásáig mennie, de hogy e szabadságot mint *korlátlan egyéni szabadságot* a mai ipari viszonyok között általában elismerje és fenntartsa a közhatalom, azt legfeljebb az élettel számot nem vető idealisták kivánják.

190. §. Az iparüzési jog.

Magyarországon azon iparágakat, melyekre az 1884: XVII. t.-cz. vonatkozik, az ezen törvényben megállapitott korlátok megtartásával, *minden nagykoru egyén* (külföldi is) *szabadon és ön-*

rendelet adatott ki, e czimen „Utasitás az ipari és kereskedési viszonyok szabályozásáról", majd 1859-ben az iparszabadság elvére alapitott osztr. iparrendtartás lépett életbe, melyet 1867-ben a kormány (jul. 22. kelt. min. rend.) fenntartott az 1872: VIII. t.-czikk hatálybalépteig. Az 1884: XVII. t.-czikkhez Dr. Ballagi Béla és Dr. Horváth János irtak kiváló kommentárokat.

Az ipar állami támogatására vonatkozó intézkedések közül kiemeljük itt a hazai iparnak állami kedvezményben való részesitéséről szóló 1899: XLIX. t.-czikket, mely az elősorolt és a technika fejlődése szerint berendezett iparvállalatokat jelentékeny adó, átruházási illeték és okirati illeték alóli mentességekkel, sónak kedvezményes áron rendelkezésre bocsájtásával és az önköltségek megtéritése melletti vasuti szállitással támogatja. Az adó- és illetékmentesség a törvényhatósági és községi pótlékokra is kiterjed. Fontos a törvény azon rendelkezése, mely szerint: *A törvényhatóságok és községek oly ujonnan létesitendő gyárakat és iparvállalatokat is fölmenthetnek a törvényhatósági, illetve községi adó alól, melyekre az 1899: XLIX. t.-czikk kedvezése ki nem terjed.* (V. ö. az önkorm. háztartásáról szóló fejezettel, I. könyv.) *Az 1899. XLIX. t.-czikk kedvezményében részesitett iparvállalatok javára kisajátitásnak van helye törvényhatósági, állami vagy községi vagyont képező ingatlanokra,* melyek mezőgazdasági *mivelés alatt állanak vagy parlagon vannak* és külön tudományos vagy *közczélu rendeltetéssel nem birnak.* (Id. törv. 7. §.) (V. ö. a kisajátitásról szóló szakaszokkal II. könyv, első rész.) Még sokkal intensivebb és nagyobbarányu állami támogatást biztosit a hazai iparnak az 1907. évi III. t.-czikk, mely az önkormányzati testületeket is jogositja az idézett törv. alá eső iparok támogatására. (12. §.) E törvény a közszállitásokra nézve kimondja, hogy azok rendszerint a hazai ipar révén fedezendők. (13.) — Itt emlitjük meg az 1878. évi XXII. t.-czikket és az ezt módositó 1899: XXXIX. t.-czikket, melyek az osztrák részvénytársaságok, biztositási társaságok, közkereseti és iparszövetkezeteknek a kölcsönösség melletti bebocsájtásáról szólnak.

Az iparügy állami előmozditásánál nagy tényezők az ipari szaktanodák. Ezekről az oktatásügynél van szó.

A magyar iparügyi közigazgatás jogára nézve kimeritő gyüjteményes munkát adott ki dr. Moldoványi István 1899-ben.

állóan üzheti. Kiskoruak életkoruk 18-ik évének betöltése után, atyjuk, illetőleg gyámjuk gyámhatóságilag jóváhagyott beleegyezésével szintén önállóan üzhetnek ipart. Jogi személyek szabadon üzhetnek ipart, ha üzletvezetőt állitanak.

Az iparüzési jog gyakorlása bejelentéshez s a hatóság részéről adandó *igazolványhoz* vagy pedig *engedélyhez* van kötve. *Az igazolvány* az ép emlitett általános kellékek kimutatása után kiszolgáltatandó; nem gátolhatja azt a bejelentő ellen netán folyamatban levő bünvádi eljárás sem (61,388. 1885. évi ker. min. hat.), *megbizhatóság* igazolása nem szükséges, a mennyiben azonban a kezdeni szándékolt iparág *oly mesterség, mely kézmüves természeténél fogva rendszerint csak hosszabb gyakorlás utján sajátitható el, köteles az illető tanonczbizonyitványát* bemutatni és igazolni, hogy a tanonczviszony megszünése után műhelyben vagy gyárban szakba vágó munkával legalább két évig foglalkozott.[141] A kereskedelmi minister állapitja meg (rendeletileg) a *képesitéshez* kötött iparokat, ugyancsak azon ipari tanodákat, tanfolyamokat, tanműhelyeket is, melyek sikeres elvégzése, tanonczbizonyitvány és két évi szakfoglalkozás nélkül is jogosit a képesitéshez kötött mesterségekre.[142] Az, a ki élete 21. évét betölté és igazolja, *hogy gyárban vagy műhelyben legalább három éven át szakbavágó munkát teljesitett*, szintén jogosult a képesitéshez kötött mes-

[141] Az iparigazolvány három nap alatt kiadandó, különben a *bejelentő* az üzletet megkezdheti. Az igazolvány megtagadandó oly személyeknek, kik állásuknál fogva (pap, katona, szerzetes, biró) ipart nem üzhetnek. Az igazolvány irásban kérendő. — Kereskedelmi vagy iparügyletekkel foglalkozó részvénytársaságok is kötelesek iparigazolványt szerezni. A részvénytársaságok és szövetkezetek ipari és kereskedelmi üzletkörükre az I. foku iparhatóságnál teendő bejelentés és iparigazolvány váltás kötelessége alá esnek, 1899. évi 36,900. sz. keresk. min. rend. Külföldi, kitől a lakhatási engedély megtagadtatott, iparigazolványt nem nyerhet. 1877. évi 59,951. sz. ker. min. hat.

[142] A képesitéshez kötött iparok az ipartörvény végrehajtási rendeletében — 1884. évi 39,266. sz. — és ujabb rendeletekben állapitvák meg. — A képesitő ipartanodák és tanműhelyek az 1887. évi 64,831. sz. és az ezt kiegészitő 1888. évi 1949. sz. min. rendeletben sorolvák föl. Az ipartanodák által nyujtott ipari képesitésről szól egy 1898. évi keresk. min. rend. A női ipariskolák tanfolyamának elvégzése munkakönyv kiadásra igény ad. 1898. évi 13,702. sz. keresk. min. rend. Idevonatkozik még az 1897. évi 65,753. sz. ker. min. rend. A brassói fa- és kőipari iskolában szerzett képesitésről szól a ker. min. rend. 12,440. sz. rend. A szakbavágó munkával való foglalkozás igazolásának módjáról szól az 1904. évi 21,478. sz. ker. min. rend.

A mészáros és hentesipar csak külön-külön iparigazolvány mellett gyakorolható. 1903. évi 17,859. sz. ker. min. rend.

terség gyakorlására s annak az igazolvány kiadandó. *Ki képesitését nem igazolva, képesitéshez kötött ipart kiván üzni, erre iparhatósági igazolványt azon föltétel alatt nyer, ha üzletében nagykoru vagy nagykorusitott és képesitéssel biró egyént alkalmaz. A ki képesitéshez kötött ipart önállóan üzött*, bármely *más képesitéshez kötött iparra, a képesités külön kimutatása nélkül átmehet.*[143]

II. *Engedélyhez kötvék a következő iparok: a)* fogadó, vendéglő, korcsma, sörház, kávéház, kávémérés: *b)* zsibáruskodás; *c)* foglalkozás közvetitő, cselédszerző üzlete; *d)* kéményseprés; *e)* rendes járati időhöz kötött személyszállitás; *f)* azok ipara, kik közhelyeken a közönség számára személyszállitó eszközöket tartanak, vagy szolgálataikat ajánlják; *g)* az épitőmester ipara; *h)* mérgek, gyógyszerek készitése és a velük, valamint a gyógyszerfélékkel való kereskedés; *i)* robbanó szerek készitése és a velük való kereskedés. Az *a—f)* alatt felsorolt *iparok rendjének közelebbi megállapitása végett a törvényhatóságok köteleztettek szabályrendeleteket alkotni*, a törvény következő határozatai figyelembevételével: *a)* az adható engedélyeket — községenkint — *bizonyos számhoz lehet* kötni s az engedély az *illető személy megbizhatóságától teendő függővé; b)* fogadókban, vendéglőkben, italmérő üzletekben, kávéházakban a zenélés bizonyos időre szoritható, vagy egészen el-

[143] A törvény életbelépte utáni 3 évben, a képesitéshez kötött ipar üzésére elég volt két évi szakbavágó munkával foglalkozást igazolni. — Az ipar bejelentésnek bélyegzett beadványnyal kell történnie; az illető község pénztárába a bejelentéssel egyidejüleg Budapesten 20, tizezernél több lakosu községben 10, másutt 2 kor. fizetendő. A bejelentett iparokról nyilvántartási lajstromot vezet a hatóság. Az ugyanazon községben nyitandó fióktelep is bejelentés alá esik; más községben — Budapesten más elsőfoku iparhatósági területen — nyitott fióktelepnél oly eljárás követendő, mint egy uj iparüzletnél. Ki bejelentett iparát két év alatt meg nem kezdi, azt csak ujabb bejelentés mellett teheti.

A kereskedő — iparos — czégbejelentésre is köteles az 1875: XXXVII. t.-cz. 16. §-a értelm. Az 1890. évi 4022. sz. igazs. min. és ugyanez évi 2631. ker. min. rend. szerint az iparkamarák és iparhatóságok a czégbejegyzési és törlési kötelesség teljesitését ellenőrizni tartoznak. A czégbiztos hatásköréről a czégbejegyzések és törlések körül az 1883. évi máj. 31-én kiadott kereskedelmi és igazságügyministeri rendelet szól.

A kóserhus elárusitása nem tartozik a szabad ipar körébe, hanem az izraelita hitközség kizárólagos jogát képezi, minélfogva, a kóserhus árulására csak az jogosult, ki az illető községben fennálló izraelita hitközségtől *erre engedélyt* nyert. L. az 1888. évi 48,151. sz. keresk. és vallásügyi min. rend. és az 1902. évi 78,372. sz. keresk. min. rend.

tiltható; *c)* italmérési üzletek és kávéházak bizonyos utczákról kizárhatók, nyitvatartásuk az éj bizonyos óráin tul eltiltható; ily üzletek hatósági vizsgálat és ellenőrzés alá vehetők; *d)* a zsibáruskodás bizonyos utczákról eltiltható; ily üzletek a rendőrhatóság által bármikor megvizsgálhatók; *e)* a foglalkozás közvetitők üzlete biztositékhoz kötendő, ily üzletekben rendes könyvek vezetendők, melyek ugy, mint az egész üzlet, *a rendőrhatóság által bármikor megvizsgálhatók, a foglalkozás közvetitésért járó dijak pedig szabályozandók; f)* a kéményseprés törvényhatósági és rendezett tanácsu városokban munkakerülethez kötendő, a *kéményseprési dijak szabályozandók; g)* a hordár vagy bérszolga-üzlet *biztositékhoz kötendő; h)* személyszállitó eszközök, hordárok *számozás alá vehetők,* azok részére *állomások* jelölhetők s *megállapitandó* azon rend, melyben meghatározott helyen és időben szolgálatra készen kell állaniok; *a szolgálat dijai is szabályozandók.* A vonatkozó szabályrendeletek a kereskedelmi miniszter által a belügyminiszterrel egyetértőleg hagyatnak jóvá, egyes községek számára, azok viszonyaihoz képest eltérő szabályokat tartalmazhatnak.[144]

Az iparengedély *személyes üzleti jogositványt ad; uj reál iparjogok többé nem engedélyezhetők; a meglevők hasoniparnak mások általi üzését nem gátolják.* A reál iparjogtulajdonos csak akkor üzheti személyesen az ipart, ha a törvényben meghatározott kellékkel bir, ellen esetben csak üzletvezető, vagy bérlő által. A ki az ipart az engedély kézbesitésétől egy év alatt meg nem kezdte, uj engedélyre szorul. Engedélyhez kötött iparnál minden ujabb üzleti hely külön engedély alá esik.

[144] E szabályrendeletek alkotása tárgyában kelt az 1884. évi 39,270. sz. keresk. min. rend., melyhez szabályrendelet-minták is mellékeltettek. A pénzügyigazgatósági engedélyen kivül az italmérésre külön iparhatósági engedély nem szükséges. 1891. évi 9417. ker. min. rend. Nyilvános találkahelyül szolgáló szállodák nem tartoznak az ipartörvény rendelkezései alá. (Elvi hat. 1904.)

Az épitőmesterségről a törvény felhatalmazása alapján adattak ki az 1884. évi 46,188., az 1891. évi 42,493., 1898. évi 61,677. ex 1897. sz. min. rend. Az épitőmester képesitése műegyetemi épitészi oklevél és két évi gyakorlat, vagy a Budapesten szervezett bizottság előtt a szakvizsga letétele. A vizsgára bocsájtás előfeltétele középiskola elvégzése és három évi gyakorlat az épitőmesterség terén. A kőmives, kőfaragó és ácsmester képesitése az állami középipartanoda elvégzése és 3 évi gyakorlat vagy a rendeletileg meghatározott székhelyeken szervezett bizottság előtt vizsgatétel. E vizsgára bocsátás kelléke a tanviszony befejezése után, szakbavágó munkával legalább három évi foglalkozás. Az épitő ipari képesitéshez szükséges gyakorlati idő leszállitásáról szól az 1898. évi 6373. sz. keresk. min. rend.

III. *A telepengedély.* Ha valamely ipar gyakorlása oly üzlettelepek felállitásával jár, melyek fekvésük, vagy az üzlet minősége által a szomszédbirtokosokat vagy lakókat vagy általán a közönséget *háborgatják, megkárositják vagy veszélyeztetik,* azon telepek csak iparhatósági engedély alapján állithatók fel. A törvényben foglalt lajstromát ilyen ipartelepeknek, uj ipartelepek felvételével, mások kihagyásával a kereskedelmi miniszter a belügyminiszterrel egyetértőleg módosithatja, de köteles azt *a törvényhozásnak* bejelenteni.[145] Templomok, iskolák, kórházak és oly középületek közelében, melyek kellő használata a zaj által gátoltatnék, zajos üzletek nyitása megtiltható. A szabályszerüleg engedélyezett üzlettelep megszüntetését, káros következések cim alatt a szomszédok közül senki nem követelheti, csakis oly intézkedéseket kivánhat, melyek a káros hatásokat megszüntetni alkalmasak, ha pedig a káros hatások el nem háríthatók, *a rendes biróság előtt kártéritést* követelhet. Közérdeknek másként elháríthatlan sérelme esetén, jelesül, ha az üzlet az ép emlitett hátrányt okozó zajjal jár, ha az egészségre ártalmas, vagy egyébként a közönségre hátrányos vagy veszélyes, vagy népesebb utcákban könnyen tüzveszélyt okozhatna, *teljes kártalanitás mellett kisajátitás utján megszüntethető.*[146] A telepengedély érvénye megszünik, ha annak kézbesitésétől két év alatt — mely határidő nagyobb épitkezést igénylő telepeknél három évre kiterjeszthető, — az üzlet meg nem indittatik, vagy pedig két évig folyton szünetel.

Az iparos elhalása esetén annak üzletét az *özvegy* ujabb bejelentés vagy engedély nélkül folytathatja; engedélyhez kötött iparnál azonban személyes megbizhatóságát igazolni köteles. Özvegy nem létében vagy ha ez iparjogával élni nem akar, az *üzlet a kiskoru gyermekek vagy unokák javára folytatható.* Ez utóbbi esetekben üzletvezető állitandó.[147]

[145] A telepengedélyezésre vonatkozik az 1890. évi 74.134. sz. keresk. min. rendelet.

[146] A kisajátitás iránti lépések a törv. 37—39. §-ai értelmében eszközlendők.

[147] Az üzletvezetőnek az illető iparág gyakorlásához szükséges személyes kellékekkel, képesitéssel, respective megbizhatósággal kell birnia; ugyanez áll a *bérlőkre* is. Bérlők által az engedélyhez kötött iparok nem üzhetők.

191. §. **Az iparüzési jog tartalma közelebbről.**

Iparjogunk részletezi az iparos jogositványait és közérdekből korlátokat szab az üzleti jognak: *a)* az iparosnak joga van ugyanazon községben több állandó üzlethelyet tartani, melyek bejelentendők, engedélyhez kötött iparnál minden ujabb üzleti hely külön engedély alá esik; *b)* az iparos lekhelyén kivül az ország több helyén is üzhet ipart, de a lakhelyén kivül nyitott fiók-üzletet, mind a fő-üzletre illetékes, mind pedig azon iparhatóságnál köteles bejelenteni, melynek területén a fióktelep van, tartozik továbbá a fióktelepen üzletvezetőt állitani; *c)* egy személy többféle ipart is üzhet; több képesitéshez kötött ipar üzése esetén azon iparokban, melyekre nézve a képesitést nem igazolta vagy képesitett üzletvezetőt nem alkalmazott, *tanonczot tartania nem szabad; d) hasonló vagy különböző* ipart üzők közös üzlet folytatására egyesülhetnek; *e)* minden iparüző jogosult készitményeinek *teljes előállitására* szükséges *mindennemü* munkát egyesiteni s az erre megkivántató segédmunkásokat tartani;[148] f) minden iparosnak joga van ugy saját, mint mások készitményeit nemcsak lakhelyén, de az ország bármely helyén tartott *országos vásárokon* eladni. Heti vásárokon élelmiszereket, kerti és mezei terményeket, házi iparczikkeket — ha törvényes kiváltságok nem gátolják — mindenki áruba bocsájthat. Mennyiben engedtessék meg nem helyben lakó iparosoknak iparczikkeiknek heti vásárokon való elárusitása, *törvényhatósági szabályrendelettel állapitandó meg.*[149] Az 1900 : XXV. törvényczikk [150] értelmében az iparosnak vagy kereskedőnek csupán lak-

[148] Joga van a készitésnek az egészségi vagy más rendőri szempontokból nem tiltott módját követni, a szabadalmi jogok megsértése nélkül; továbbá áruit megjelölni. Egészségrendészeti, biztonsági szempontból azonban a készitési módok *hatóságilag szabályozhatók* pl. az élelmiszer-ipar; mérges anyagok készitése és forgalomba hozatala. — Jogrendőri szempontból az elárusitási, jelesül a *kimérési* módok és eszközök is hatósági szabályozás tárgyai. L. alább a mértéküg ynél.

[149] Ezt az 1887: XVIII. t.-czikk mondja ki, egyben azt is, hogy a felvidéki házalók, régi szokás alapján a hetivásárokat továbbra is látogathatják.

[150] Az 1900: XXV. t.-cz. végrehajtási rendelete az 1901. évi 27,483. sz. keresk. min. rend. A törv. 1901. julius 1-én lépett hatályba. A törvény tilalma és büntetés alá nem esik az irodalmi és müvészeti termékek megrendelésének gyüjtése; megrendeléseknek megbizott általi elfogadása; ezeken kivül is bizonyos üzletágakra a keresk. min. a kamarák meghallgatásával és a törvényhozáshoz teendő utólagos bejelentés mellett kivételt engedélyezhet.

Gabonának csupán őrlés végett idegen községbeli molnárok által való

helyén szabad megrendeléseket korlátlanul gyüjteni; ugy kül- mint belföldi iparosok és kereskedők lakhelyükön kivüli megrendelések gyüjtése végett csak oly iparosokat vagy kereskedőket kereshetnek föl, kik üzletkörükben az illető áru eladásával vagy felhasználásával foglalkoznak; *g)* az eladás házalás utján csak külön (házalási) engedély alapján szabad (lásd alább); végeladás hirdetésével, árverés vagy más, a tömeges és gyors eladásra ingerlő módon eladni csak az *iparhatóság engedélyével szabad;* [151] *h)* üzleti könyveket csak azon iparosok kötelesek vezetni, kikre azt az ipar- vagy más törvény kötelezővé teszi; *i)* czéghasználatában, üzlete megjelölésében az iparos annyiban van korlátozva, hogy czégén, nyomtatványaiban vagy hirdetéseiben oly jelzőket, jelvényeket vagy adatokat nem használhat, *melyek a tényleges üzleti viszonyoknak vagy a valóságnak meg nem felelnek;* [152] *j)* az üzleti munka idejét és szüneteit, tartamát az iparos állapithatja meg, a segédmunkások munkaidejét és szüneteit illető kötelező törvényes rendelkezések és a *vasárnapi munkaszünet* megtartásával; [153] *k)*

összehordása, nem tilos megrendelés gyüjtés 1903. évi 76,097. ex. 903. keresk. min. rendelet.

[151] Az engedély legfölebb 3 hóra adható, abban az eladás helye is megállapitandó; érette Budapesten 200, tizezernél több lakosu helyen 100 kor., másutt 40 kor. dij fizetendő; az eladásokról rendes könyv vezetendő; a befolyt összeg egy tizedrésze ipari, esetleg kereskedelmi oktatási czélokra a *község pénztárába fizetendő.* Oly üzletek részére, melyek tulajdonosa meghalt, vagy melyek már két éve fennállanak, üzletlebonyolitás végett hat havi időre vég vagy árverési eladás engedhető; az ilyen, vagy hatósági rendeletre történt eladásoknál az emlitett fizetések nem kötelezők. Az 1900. évi 20,771 sz. ker. m. r. ujabban szabályozza az ingerlő módon való elárusitás *engedélyezését. A csomagokban* árult czikkek tartalmának helyes megjelölése is kötelező. (1900. évi 14,734. sz. r.) Az u. n. szelvény (lavina, hólapda) rendszer szerinti eladást eltiltja az 1900. évi 70,948. sz. m. r. Az u. n. *„Partieáruk“*, alkalmi áruk *„occassio“* és más hason czimek alatt nyitandó üzletek engedélyezéséről szól az 1898. évi 64,340. ex 97. sz. keresk. min. r. Végeladások engedélyezésénél az iparkamara meghallgatandó. 1897. évi 15,353 sz. ker. min. rend. — Vándor és mintaraktárakból való eladás tilos. 1897. évi 51,636. sz. ker. m. r.

[152] Az 1875: XXXVII. t.-cz. szerint a kereskedő czégének azon községben létező más czégtől különbözni kell. A czégbitorló 1000 kor.-ig terjedhető pénzbirság terhe alatt a czégtől eltiltandó és az okozott kár megtéritésére is köteles. L. még az 1875. évi 26,922. és 1886. évi 44,227 ig. min. és 1885. évi 11,447 sz. ker. min. rendeleteket. Vöröskereszt jelzés a czimtáblán csak az orsz. vöröskereszt-egylet engedélyével szabad, 1890. évi 6218. sz. rend.

[153] A vasárnapi munkaszünetről szóló 1891: XIII. t.-cz. értelmében. Vasárnapokon és szt. István király napján, mint nemzeti ünnepen, az ipari mun-

az iparos eladási árait szabadon állapitja meg s az üzletet is tetszése szerint megszakitani vagy abbanhagyni jogosult a következő kivételekkel: ha a marhahusmérés a község marhahussal való ellátásának biztositása végett, számhoz köttetik (Törv. 53. §.), *a marhahus ára időnkint szabályoztatik*; ezen eseten kivül is a hus- és kenyérnemüekre nézve az eladási helyen az árak kifüggesztése elrendelhető; sütők, mészárosok és kéményseprők iparukat *tetszés szerint félbe nem szakithatják*, hanem ebbeli szándékukat az iparhatóságnak bejelenteni és *ennek meghagyására még bizonyos ideig, jelesül a sütők legfölebb négy hétig, mészárosok és kéményseprők legfölebb három hónapig folytatni kötelesek.*

192. §. **Az iparos és alkalmazottai közötti viszony.**

Az ipartörvény e viszonyt hizonyos mérvben, közérdekből eredő nyilvánjogi szabályozás és hatósági ellenőrzés alá foglalja. Az iparos alkalmazottai, segédszemélyei: *tanonczok, segédek és gyári munkások;* viszonyukra vonatkozó főbb szabályok a következők:

I. *A tanonczok.* Tizenkét éven aluli gyermekek tanonczokul csak kivételesen adható iparhatósági engedélylyel vehetők föl. *A tanonczfölvétel az iparhatóságnál, ha ilyen helyben nem székel, a községi elöljáróságnál* kötött irásbeli szerződés mellett történhetik. A tanidő legalább addig tart, mig a tanoncz 15. évét betölti. A tanoncz csak az iparhoz tartozó munkáknál alkalmazható; e rendelkezés megszegése kihágás. (Elvi hat. 1904-ből.) A tanoncz, ha lakást és élelmezést az iparosnál kap, 18 éves koráig az ő *házi*

kásoknak szüneteltelniök kell. E törvény nagyérdekü végreh. rendelete az 1892. évi 14,837. sz rend., mely kiadása óta több módositást szenvedett, igy az 1893. évi 84,842., 1899. évi 27,584., 1900 évi 81,459., 1901. évi 63.617., 66,058. sz. és főleg az **1903. évi 28,559.**, 1904. évi 23,128. sz. keresk. min. rend. folytán. A keresk. miniszter az *országgyülésnek utólag bemutatandó rendeletekkel határozza meg azon iparokat,* melyeknél azért, mert az üzem félbeszakitása lehetetlen, vagy a folytonosságot a fogyasztó közönség vagy közforgalom igényei, valamely hadászati vagy egyéb közérdek követelik, a munka vasárnap is teljesithető; továbbá azon módozatokat, melyek mellett a segéd és tanoncz nélkül dolgozó kisiparosok, lakásukon vasárnap is dolgozhatnak. E felmentések tárgyában adattak ki rendeletek, melyek között legfontosabbak az 1891. évi 37,892., 1892. évi 14,837., 1893. évi 84,842, számuak. Állami egyedáruságoknál, pénzverdénél és általán a bányászati és kohászati üzemeknél a felmentési rendeleteket a pénzügyminister bocsájtja ki. L. az 1891. évi julius 1-én és 1892. évi márczius 12-én kelt. p. ü. min. rend. Az április 11-iki nemzeti ünnep napján nincs kötelező munkaszünet.

fegyelme alatt áll. A tanviszony befejeztével *a tanonczbizonyitványt iparhatóság állitja ki.* Szökevény tanoncz *az iparos kivánságára hatóságilag visszavezetendő.* Az iparhatóság a tanonczokról lajstromot vezet és gondoskodik, hogy *legalább havonta értesitést nyerjen a tanonczok magaviseletéről,* iskolalátogatásáról; *erről saját kiküldöttei által is meggyőződést szerez.* Az iparostanoncz iskolábajárási kötelessége nem függ annak életkorától; e kötelesség teljesitéseért mindenkor az iparos felelős. (Elvi hat. 1904.) Mily okokból bontható föl időközben a tanviszony, a törvény részletesen meghatározza.[154]

II. *A segédek, gyári munkások* és az iparos közötti viszony *szabad egyezkedés tárgya.* A segéd és munkás szerződési kötelessége teljesitése mellett bárhol, bárkinél szabadon vállalhat más munkát is.[155] A segédnek és gyári munkásnak *munkakönyvvel* kell birnia, kivételt képeznek a kereskedősegédek és fontosabb teendőkkel megbizott iparossegédek. A munkakönyvet az elsőfoku iparhatóság adja ki s azokról pontos jegyzéket vezet. A munkakönyv a munkábalépéskor a munkaadónak átadandó, ki is a segéd (munkás) alkalmazását a könyv bemutatásával az iparhatóságnak nyilvántartás végett bejelenti. A munkaviszony megszüntekor a kilépés szintén bejelentendő s a munkakönyv hiven kitöltve visszaadandó.[156] A segéd és munkás munkaviszonyának felmondás által

[154] Az iparosnak betegsegélyezési járulékok fizetésére von. kötelességét az 1891 : XIV., az alkalmazottak baleset elleni védelmére von. kötelességet az 1893 : XXVIII. t.-cz. szabályozza. L. a közegészségügynél. Ugyanitt szóltunk azon szabályairól az ipartörvénynek, melyek a testi élet szempontjából, kötelezik az iparost a beteg tanoncz ápolására, munkaszünetek engedésére; korlátozzák a fiatalkoru munkások alkalmazását, az éjjeli munkát; munkaidőt állapitanak meg stb. A tanoncziskolákról a közokt. jogban van szó.

[155] Az iparos, ki segédeit, munkásait lakással is ellátja, e czélra *egészséges helyet* tartozik kijelölni; az ez irányban a segédek által tett panaszok haladéktalanul megvizsgálandók és orvoslandók.

[156] A munkakönyvben az erkölcsiségre vonatkozó minősitésnek nincs helye. Az iparos köteles kivánatra külön bizonyitványt adni a magaviseletről is. A munkaviszonyban beálló minden változás a munkakönyvben az iparhatóság által igazolandó. A munkakönyvek alakja az ipartörv. végreh. rendeletében van megállapitva. A munkakönyvekre vonatkoznak az 1881. évi 48,665., 1886. évi 7715., 7847. sz. és 1895. évi 17,698. sz. ker. min rend. Az italmérési üzletekben alkalmazottaknak munkakönyvvel ellátása és a betegsegélyező pénztárakba bejelentése iránt rendelkezik a keresk. min. 1899. évi 44,287. sz. r. Fontos az 1903. évi 48,721. sz. keresk. min. rend. a *szökevény tanonczok, a munkából jogtalanul* kilépő *iparossegédek és gyári munkások visszavezettetésénél követendő eljárás-*

és a nélkül való megszüntetéséről részletesen intézkednek a törvény 92—97. szakaszai.

A gyári munkások érdekében megállapitott határozmányok (111—112. §§.) közül különösen emlitésre méltó az, mely szerint a gyári mühelyekben hatóságilag megállapitott *munkarendet kell* kifüggeszteni, mely a munkásokat *tájékozza*, a munkaidő tartama, bérfizetés ideje és módozatai, felügyelő egyének jogai, felmondási idő, a munkarend áthágóira szabható birságok stb. felől; továbbá a bérfizetésre vonatkozó különös szabályozás, mely szerint a gyáros munkása *bérét készpénzben* köteles fizetni és pedig ha máskép nem egyeztek, *hetenkint;* árukat és szeszes italokat a munkásoknak nem hitelezhet s ha hitelezett, követelését *sem a törvény utján nem érvényesitheti,* sem a munkás *bérébe be nem számithatja.* Lakással, tüzifával, földhaszonélvezettel, orvosi segélylyel, orvossággal, továggá gyárában készülő czikkekhez szükséges szerszámokkal és anyagokkal — ha ezeket a munkás szerződésileg maga köteles beszerezni — elláthatja a gyáros a munkást ennek beleegyezésével és az érettük járó összeget béréből is levonhatja. A tilalmi határozatokkal ellenkező szerződések, valamint oly megállapodások is érvénytelenek,[157] *melyek szerint a munkás szükségletét* bizonyos eladási telepekből szerezni, vagy bérének egy részét más czélokra, mint a munkások sorsának javitására forditani köteles.[158]

ról. A szolgálatot keresők személyi okmányai vissza nem tarthatók. L. 1903. évi 67,480. ex 1902. sz. b. ü. m. r.

[157] Sőt a munkásoknak árukkal való fizetése 40—400 kor.-ig terjedhető pénzbüntetéssel sujtandó *kihágást* is képez. 157. §.

[158] A gyáraknak az iparfelügyelők általi vizsgálatáról az 1893: XXVIII. t.-cz. rendelkezik. (L. fentebb.) A gyári törzskönyvek hiteles vezetéséről szól az 1899. évi 12,250 sz. ker. m. r.

Az iparosok és alkalmazottak közötti viszonyt érdekli a törvénynek azon határozmánya, mely szerint összebeszélések, melyekkel az *iparosok* azt czélozzák, hogy üzletük félbeszakitása, vagy a munkások, segédek elbocsájtása által ezeket kedvezőtlenebb munkafeltételek elfogadására birják, vagy melyekkel a munkások, segédek arra törekszenek, hogy közös munkaszünetelés által jobb munkafeltételeket csikarjanak ki, továbbá az ily összebeszélések támogatására szolgáló egyezmények jogérvénytelenek. Ha ily összebeszélések a hatóság tudomására jutnak, az köteles megszüntetésük végett saját elnöklete alatt békéltető bizottságot alakitani, ipartestülethez tartozó iparágaknál pedig a testületi békéltető bizottságot eljárásra utasitani. A ki az emlitett összebeszélések, egyezmények létrejövetele, terjesztése, foganatositása végett a munkásokat vagy munkaadókat fenyegeti, tettleg bántalmazza, 600 kor.-ig terj. pénzbüntetés és 30 napi elzárás alá esik, ha a büntető törvény szerint sulyosabb büntetésnek nincs helye.

Az üzleti jog elvonása.

Az iparjogtól az 1884 : XVII. t.-cz. szerint senki hatóságilag meg nem fosztható, a következő kivételekkel: *a)* Fogadók, korcsmák, sörházak, pálinkamérések, kávéházak tartásának, zsibároskodásnak, kéményseprés, cselédszerzésnek, robbanó szerek készítésének és eladásának üzleti jogától az iparhatóság — saját területén — előre bocsájtott vizsgálat és tárgyalás után, *határozott vagy határozatlan időre megfoszthatja azt, kinél oly tények merülnek föl, melyek őt iparának üzhetése tekintetében a közerkölcsiség és közrendészet szempontjából megbizhatatlannak tüntetik föl. Az illető iparág csak uj engedély alapján lesz üzhető. b)* Ha valaki ismételten tesz üzlettelepén engedély nélkül, engedélyhez kötött, illetve az engedélyokmányoknak meg nem felelő átalakitásokat, vagy többszöri hatósági figyelmeztetés után is sulyosan megsérti a közbiztonsági vagy közegészségi szabályokat, a kihágási büntetésen felül *üzlete gyakorlásától egy évre eltiltható.* Az üzleti jog hatósági korlátozásául tekinthető a tanoncztartási jog, illetve fiatal gyári munkások alkalmazása jogának elvonása, a mi éri azon iparost, illetve gyárost, a ki sulyosan vagy ismételten szegi meg a tanonczok, gyárimunkások *felvételére, alkalmazására, velük való bánásmódra, iskolai oktatásukra* vonatkozó szabályokat. Az iparüzletnek kisajátitás általi megszüntetéséről fentebb szóltunk.[159]

193. §. Iparhatóságok; iparügyi önkormányzat.

Az ipari közigazgatás élén mint vezető és legfelsőbb fokon intézkedő hatóság a *kereskedelmi minister áll,*[160] másodfoku

A sztrájkmozgalmak tárgyában adatott ki az 1904. 55., 154. és 73,078. sz. b. m. r. — Ujabban külön sztrájktörvény alkotásának terve is felmerült.

Felemlitendő itt a keresk. minister egy 1904. év folyamán hozott elvi határozata, mely szerint a tanonczok strike-ja jogtalan és hatóságilag meggátlandó.

[159] Az ipari kihágásokról a törv. VI. fejezete s a végreh. rend. V. fejezete szól. A pénzbüntetések behajtásánál követendő eljárásról szól az 1887. évi 41,474. sz. ker. min. rend. Kihágás miatti itéletben az üzleti jog elvonása nem mondható ki, csak a törv. 155. §-a szerint keresztül vitt eljárás után hozott határozattal. A ipardijakból és ipari kihágásokra szabott pénzbüntetésekből befolyó összegek beszolgáltatásáról szól az 1898. évi 88,748. sz. belügym. rend.

Közlekedési vállalatok javitóműhelyei nem esnek az ipartörvény alá, de ezek segédszemélyzete igen. 1897. évi 72,035. sz. ker. min. rend.

[160] Iparoktatási ügyekben a közokt. ministernek is van hatósága l. a közokt. ügynél. A bánya iparügye a p. ü. minister főhatósága alá tartozik.

(közép) hatóság vármegyékben az *alispán*, törvényhatósági városokban a *tanács;* elsőfoku hatóság: kis- és nagy községekben a *főszolgabiró*, rendezett tanácsu városokban a *tanács*, törvényhatósági városokban a *rendőrkapitány*, Budapesten a *kerületi elöljáró*.

A kereskedelmi ministernek közvetlenül alárendelt specialis iparügyi szervek (államhivatalnokok) az 1893 : XXVIII. t.-cz. szerint alkalmazott *iparfelügyelők*, kiknek iparügyi hatásköre a gyári és ipartelepvizsgálatokra, a törvény és rendeleteknek az iparosok általi pontos végrehajtására és az iparfejlesztésre irányzott.[161]

A másodfoku iparhatóságnak véleményezéssel való támogatására szervezendő minden törvényhatóságban az *ipartanács*.[162] Ennek tagjai a közigazgatási bizottság által, továbbá az illető ipar- és keresk. kamara által választott, a törvényhatóság területén lakó két-két iparos (kereskedő) mint rendes, két iparos mint póttag; elnöke az alispán, illetőleg polgármester, jegyzője a kirendelt törvényhatósági hivatalnok. A megválasztott iparosok a megválasztást *vissza nem utasithatják*.

Az elsőfoku iparhatóságot működésében *iparhatósági megbizottak* támogatják. Minden elsőfoku iparhatóság mellé 20, ha azonban az iparhatósági székhelyen száz iparosnál több nem lakik, csak 10 ily megbizott választatik, ha pedig az iparhatóság székhelyén ötven iparos sem lakik, a megbizottak választása a keresk. ministernek az iparhatóság indokolt fölterjesztésére hozott határozata alapján elmaradhat. Ha a járásban a szolgabirói székhelyén kivül is vannak tanoncziskolák, az illető községekben a tanoncz-

Horvát-Szlavonországban legfőbb iparhatóság a bán, ki az ottani közig. szervezetnek megfelelőleg, az ipartörvény 166—175. §-aiban foglalt elvek szerint, rendeletileg szervezi az ottani első- és másodfoku iparhatóságokat. Az iparhatósági itéletek végrehajtásánál követendő eljárásról szól az 1900. évi 77,221. sz. ker. min. rend.

[161] A közegészségügynél szóltunk az *iparfelügyelői* intézményről. Ez intézmény fő és tulajdonképeni czélja szerint közegészségi és életbiztonsági, de u. n. iparfejlesztési feladatainál fogva szorosan vett iparügy szervezetéhez is tartozik. Mint iparfejlesztési szervnek különösen kötelessége: a kerületében lakó ipari alkalmazottak helyzetéről, bérviszonyairól statistikai adatok gyüjtése; tanműhelyek, tanoncziskolák szemmeltartása; az államilag segélyezett iparvállalatokra felügyelés; a házi ipar fejesztése körül reájuk bizott teendők teljesitése. Az 1900. évi 17,001. sz. keresk. min. rend. IV. fejezete szerint az iparfelügyelőkre teendők hárulnak strikeok eseteiben, telepengedélyezéseknél s végül ők különös hatósági megbizatások teljesitésére is kötelesek.

[162] Az ipartanács alakitása tárgyában kelt az 1884. évi 25,419. sz. keresk. min. rend.

iskolák látogatása, ellenőrzése végett tiz-tiz megbizott választandó. Az iparhatósági megbizottakat az elsőfoku iparhatóság területén, a főszolgabiró mellé ennek székhelyén lakó iparosok és kereskedők maguk közül választják.[163] A választás nem utasitható vissza, kivéve, ha valaki egy éven át mint megbizott már müködött; különös tekintetet érdemlő okokból a másodfoku iparhatóság az elfogadási kötelezettség alól felmentést adhat. A megbizottak feladata különösen a következő: *véleményük meghallgatandó* iparügyi szabályrendeletek alkotása előtt, iparüzletek kisajátitásánál, ipartestületek alakitásánál, azok alapszabályai megvizsgálásánál; *véleményt adnak* oly ipari kérdésekben, melyekre az elsőfoku iparhatóság hozzájuk fordul; *felügyelnek* az iparosok, segédek, tanonczok lajstromai kellő vezetésére; *ellenőrzik* a tanonczokat; *meglátogatják* a tanoncziskolákat; *megszemlélik* a mühelyeket, gyárakat; hatósági felhivásra *ellenőrzik* a végeladást vagy árverést rendező üzleteket.[164]

Iparkamarák. Ipartestületek. Békéltető bizottságok.

Már a törvényhatósági ipartanács és iparhatósági megbizottak intézménye arra czéloz, hogy az iparos elem az iparügyi közigazgatásban közremüködjék; sokkal önállóbb müködésre szervezvék az iparkeresk. kamarák, ipartestületek és békéltető bizottságok. [165]

I. *Az iparkamarák az 1868: VI. t.-cz. szerint kötelező alakjai*

[163] Választhatók azok, kik az előző évben legalább annyi III. oszt. keresetadót fizettek, a mennyit e czélból az illető járásra a keresk. min. megállapitott; vagy kik a hazai iparnak adandó kedvezm. szóló törvény szerint adómentességet élveznek.

[164] Az iparhatósági megbizottak a hatóság egyetértésével kijelölik maguk közül azokat, kik az iparlajstromot ellenőrizni, a tanoncziskolákat meglátogatni, a műhelyeket és a gyárakat megvizsgálni tartoznak. Az i. h. megbizottak önigazolásra a hatóságtól okmányt kapnak. Teendőiben el nem, vagy hibásan eljáró megbizottat az e. f. iparhatóság 200 kor.-ig terjedhető birsággal sujthat. Az i. h. megbizottak választása tárgyában keltek az 1884. évi 32,947. és 1885. évi 52,211. sz. ker. min. rend., működésük tárgyában pedig az 1885. évi 9909 sz. ker. m. rend.

[165] Az 1884: XVII. t.-cz. szerint alakulható ipartársulatok közigazgatási működésre nem hivatvák, azokba belépés egy iparosra sem kötelező; az ált. egyleti jogtól főeltérések: hogy az ipartárs. alapszabályaikat a keresk. ministernek kötelesek bemutatni, melyek ellen, ha a törvénynek megfelelnek, kifogás nem tehető; a közvetlen felügyeletet felettük az e. f. iparhatóság gyakorolja; a társulat feloszlásakor fenmaradó vagyon semmi áron fel nem osztható, hanem ipari közhasznu czélra forditandó.

az érdekképviseletnek, melyek az ország egész területére, annak minden iparosára (kereskedőjére) *kiterjednek.*[163] Közvetlenül a kereskedelmi minister alatt állanak, számukat, székhelyeiket és alkerületeiket időről-időre a *ministerium* állapitja meg.[167] Feladatuk az ipar és kereskedelem érdekében a *kormányhoz javaslatokat tenni*, annak és a törvényhatóságoknak szakügyekben *felvilágositást, véleményt adni*, ezek általi meghallgatásuk egyes esetekben kötelező; *iparstatisztikai adatokat gyüjteni*, az ipar, kereskedés állásáról évente a ministerhez *jelentést tenni;* a helybeli kereskedelmi szokásjog s előmutatott áruk felől *bizonyitványt adni;* a kamaránál letett áruvédjegyekről és mintákról pontos lajstromot vezetni; alkuszok képesitését megvizsgálni s azokat az alkuszok sorába felvenni; a minister által *véleményezés végett időnkint összehivott egyetemes kamarai gyülésekbe tagokat küldeni.* A keresk. és iparkamara tagjai *beltagok*, kik egyenlő számban képezik a kamara két osztályát, az iparit és kereskedelmit; *kültagok* és a határozó szavazattal nem biró *levelező* tagok.[168] A kamara élén az elnök és két alelnök állanak. Az elnököt a bel- és kültagok együttesen saját kebelükből, a két alelnököt az osztályok külön választják öt évre és a kereskedelmi minister erősiti meg. A határozatok foganatositására és egyéb munkák teljesitésére a kamara *fizetéses titkárt* és a szükség szerint más aikalmazottakat

[166] A kereskedők és műiparosok együttes szervezete, mely általános és közvetlen választással alakittatik; a választói jog még honossághoz sincs kötve. Az iparkamarákat először az 1850. évi márcz. 18. patens szervezte. A bpesti kamara megiratta a kamaráknak 1850—96-ig terjedő történetét 1896-ban.

[167] Első megállapitás az 1868: VI. t.-cz. végreh. rendeletében — 1868 évi 19223. sz. rend. — történt. E szerint 20 kamara szerveztetett.

[168] A beltagok száma Budapesten 48, vidéken 32, ugyanennyi a kültagoké is, választásuk öt évre történik; választó a kamara területén lakó, polgári jogai élvezetében levő iparos vagy kereskedő, ki egy év óta önállóan ipart üz, vagy iparüzletnél mint nyilvános társ vagy kereskedelmi és technikai fővezető működik; kereskedelmet vagy ipart üző részvénytársaságok választó jogukat igazgatóik vagy más megbizottjuk által gyakorolják. Kamarai beltaggá a székhelyen lakó, kültaggá az illető alkerületben lakó bármely választó választható, ki 3 év óta üz állandóan ipart vagy kereskedést. Levelező tagsághoz iparos vagy kereskedő minőség sem szükséges. A beltagokat a székhelyen lakó választók, még pedig az iparosztály beltagjait csak az iparosok, a kereskedelmi osztályét csak a kereskedők választják; a kültagokat egyenlő számban s külön, az illető alkerület iparosai és kereskedői választják. Borital és husfogyasztási adóbérlők és egyéb közjövedelmek bérlői kamarai illeték fizetésére kötelesek. 1899. évi 72,576. sz. keresk. m. r.

választ. A kamara ülései rendes — együttes — és osztály ülések.[169] A kereskedelmi minister minden ülésre tanácskozó szóval biró képviselőt küldhet; ugyancsak e minister a hivatását nem teljesitő vagy hatáskörét tullépő kamarát *feloszlathatja*, mely esetben három hó alatt uj kamarát választani köteles. A kamarák évi költségvetésüket maguk készitik el és *jóváhagyás végett* a keresk. ministerhez fölterjeszteni kötelesek; a megvizsgált évi számadások szintén fölterjesztendők e ministerhez. A kamarák (más bevételeik által nem fedezett) költségeik fedezése végett a kerület azon iparosaira és kereskedőire, ***kik kamarai választási joggal birnak***, az állami keresetadó arányában kamarai illetéket vethetnek ki, ennek beszedése, behajtása az állami adókkal együtt, illetve ugyanazon módon és közegek által történik.[170]

II. *Az ipartestület, hatásköre szerint az iparügy hatósági szervezetéhez sorakozik*, feladata ugyanis a *segédekre, tanonczokra, tanoncziskolákra vonatkozó elsőfoku iparhatósági teendőket* ellátni, — a kihágási büntetések kiszabása nélkül, — továbbá a hozzátartozó iparosok között, ezek és a segédek között a rendet, egyetértést fenntartani, a hatóságnak erre irányuló törekvését támogatni, a tanonczok ügyének rendezésére hatni[171] az iparosok érdekeit szövetkezetek alakitásával előmozditani,[172] a hatóságokat az ipari ügyekről tájékozni.

[169] Az ülések nyilvánosak. Határozat csak a közös ülésen hozható. A kamarai levelezések postadijmentesek. A bélyegkötelezettségre nézve a kamarák állása a közhatóságokéval egyenlő. A kamarai illeték behajtásáról szól az 1877. évi 66,616. sz. p. ü. m. rend. Kamarai illeték kivetési alapjául az ált. jöv. pótadó nem vehető 1895. évi 53,259. sz. ker. min. rend. A dohánytőzsdék birtokosainak kamarai illeték kötelességéről szól az 1898. évi 67,738. ex 96. sz. ker. m. r.

Az 1900. évi 83,405. sz. keresk. min. rend. a kamarák teendői közé sorozta az iparosok nyilvántartását, s meghatározta a kamarák által vezetendő *ipari, házalási és gyári törzskönyvek* vezetése módját. Az 1899. évi 102,478. ker. m. r. szerint a hazai ipar pártolása alkalmából szükséges tájékozásra a kamarák hivatvák.

[170] Borital és husfogyasztási adóbérlők és egyéb közjövedelmek bérlői kamarai illeték fizetésére kötelesek. 1899. évi 72,576. sz. keresk. m. r.

[171] A tanonczok és segédek viszonyainak rendezése végett szabályrendeleti javaslatokat terjeszteni az illető törvényhatósághoz; az ilykép létesült szabályrendelet végrehajtása, a büntetések kiszabásától eltekintve, az ipartestületet illeti.

[172] Ily szövetkezetekre is a keresk. törv. irányadó. Előleg- és hitelügylettel foglalkozó ily szövetkezetek az 1880: LX. t.-cz. szerint adómentesek.

Az iparhatóság, az illető iparkamara meghallgatásával és a törvényhatóság hozzájárulásával, a képesitéshez kötött ipart üző iparosok két harmadának kivánatára, a törvényhatósági és rendezett tanácsu városokban, továbbá oly községekben, hol a képesitéshez kötött mesterséggel foglalkozó iparosok száma legalább 100-at tesz ki, ipartestületet alakit.

Ha a testület alakitása iránt az illető iparosok, a kereskedelmi és iparkamara és a törvényhatóság között eltérés lenne, az ügy elhatározás végett a kereskedelmi ministerhez terjesztendő fel. Hol száznál kevesebb képesitett iparos van, a kereskedelmi minister az iparkamara *véleménye alapján, a törvényhatóság hozzájárulásával megengedheti* az ipartestület alakitását. Budapesten az ipartestületek, iparágak vagy iparcsoportok szerint alakithatók, másutt csak *egy általános ipartestület alakitható.*[173] Az ipartestület hatáskörét közgyülése és elöljárósága által gyakorolja, a törvény és a kormányilag[174] jóváhagyott alapszabályok szerint. A közgyülésen minden a testületbe tartozó iparos, *ki politikai jogainak gyakorlatától felfüggesztve nincs, szavazattal bir.* Az elöljáróságot — melynek legalább 12 iparosból kell állania — a közgyülés azon tagok közül választja, kik helyben legalább három éve mint önálló iparosok müködnek.[175]

Az elsőfoku iparhatóság gyakorolja az állami felügyeletet az ipartestületek müködése felett. E végből a közgyülések jegyzőkönyvei hozzá bemutatandók és általa az u. n. *iparhatósági biztos rendelendő ki.* E biztos meghivandó az elöljáróság minden ülésére és a közgyülésekre; joga van ellenezni minden a törvénybe vagy testületi alapszabályokba ütköző intézkedést vagy határozatot; ellenzése esetén az illető határozat *végre nem hajtható,* de a testület az ügyet további eljárás végett az iparhatósághoz terjesztheti.

III. *Békéltető bizottságot* kétfélét ismer az ipartörvény, u. m. az iparosoknak a bérleszállitás, a segédeknek és munkásoknak a bérfelemelés kicsikarására történt összbeszélési esetén, az első-

[173] Az ipartestület hatáskörének több községre kiterjesztéséről rendelkezik az 1891. évi 70,334. sz. ker. min. rend. Kereskedők, gyárosok vagy részvénytársaságok az ipartestületbe nem kényszerithetők, sőt ezek, valamint a képesitéshez nem kötött ipart üzők abba saját kivánatukra nem vehetők föl. 1884. évi XVII. t.-cz. 124. §. és 1884. évi 41,706. sz. rend.

[174] Bel- és keresk. minister által.

[175] Az ipartestület szükségletei fedezésére, tagjaira tagsági dijakat vethet ki, melyek késedelmezés esetén *közadók módjára hajtatnak be.*

foku iparhatóság rendeletére alakitandó békéltető bizottságot, melynek a békéltetés iránti tanácskozáson, javaslat és kisérlet tételén kivül más feladata nincs,[176] és az *ipartestületi békéltető bizottságot,*[170] *melynek feladata az iparosok és tanonczok, segédek vagy munkások között felmerülő azon surlódások és viták eldöntése, melyek a munka- vagy tanviszony megkezdésére, folytatására, megszüntetésére, annak tartama alatt fennálló kölcsönös kötelességek teljesitésére, a munka vagy tanviszony megszüntetéséből eredő kártéritési követelésekre vonatkoznak.*

Az ipartestületi békéltető bizottság határozatai ellen közigazgatási orvoslat nincs, *de a meg nem elégedő fél a határozat kihirdetésétől 8 nap alatt igényét a biróságnál érvényesitheti, mi azonban a békéltető bizottsági határozat végrehajtását nem gátolja.*[178]

194. §. **A különösen szabályozott és az ipartörvény alá nem tartozó üzletek és gazdasági foglalkozások.**

Az ipartörvény határozmányai alól különös helyzetük és igényeik folytán ki vannak véve egyes üzletek, keresetszerző gazdasági foglalkozások, igy: *a)* a mezőgazdasági és erdei termelés, állattenyésztés, halászat, folyók, tavak és csatornákban, selymészet, méhészet, kert- és szőlőmivelés, s az *ezekkel összefüggő mellékiparágak, a mennyiben az illetők leginkább saját nyersterményeik feldolgozására és eladására szoritkoznak; b) a háziipar; c) a bányászat és kohászat; d) az állami egyedáruságok és ezekkel összekötött*

[176] E békéltető bizottság elnöke az elsőfoku iparhatóság, tagjai az illető iparág önálló iparosai és segédei által külön-külön választott hat iparos, illetve segéd. Hol ipartestülethez tartozó iparágról van szó, ezen békéltetésre a testületi békéltető bizottság utasittatik. 163. §. tv.

[177] Ennek elnöke döntő szavazati joggal az *iparhatósági biztos;* tagjai az iparosok részéről a testületi elöljáróság tagjai és a testülethez tartozó iparosok összes segédei által az iparh. biztos elnöklete alatt választott segédek. Az üléseken az iparos és segédtagok *egyenlő* számban tartoznak jelen lenni. A békéltető bizottság eljárását *külön alapszabályok* határozzák meg, melyeket a bizottság összes ülése állapit meg és a törvényhatóság utján terjeszti bel- és keresk. ministeri jóváhagyás alá.

[178] A végrehajtást az e. f. iparhatóság eszközli. Az 1888. évi 16,200. sz. ker. min. határozat szerint az *ipartestület, mint hatóság* a megidézettet pénzbirság kirovása mellett is kötelezheti megjelenésre.

Az iparhatóságok, illetőleg békéltető bizottságok itéleteinek végrehajtására való hatáskör tárgyában fontos a keresk. ministernek 1900. évi 76,241. és 1901. évi 62,725. sz. rendelete. Az iparügyi kihágásokra szabott pénzbüntetések átváltoztatási kulcsát állapitja meg az 1900. évi 52,373. sz. ker. m. r.

vállalatok;[179] *e) a katonai intézetek és üzlettelepeknél alkalmazott katonák munkája; f) nyilvános táp-, oktatási és büntetési intézetek ipari foglalkozása; g) a malomüzlet,* a mennyiben az ahhoz való jog kir. kisebb haszonvétel,[180] az *italmérési üzlet,* a mennyiben az

[179] De a gyári munkásokról szóló rendelkezései az ipartörvénynek ezekben is érvényesek. Ezekről egyébként a pénzügyi közig. jogban van szó. A kizárólag a fentartó vasuti vállalat részére dolgozó vasuti javitóműhelyek az ipartörvény alá nem esnek. A sertésherélés iparszerű gyakorlásáról szól az 1897. évi 62,821. sz. fmiv. m. r. A fényképészet műipari természete tárgyában kelt 1902. évi 34,183. sz. keresk. min. rend.

A bányászati és kohászati vállalatoknak a bánya, illetőleg az ipartörvény alá tartozásáról szól az 1899. évi 64,162. sz. ker. m. r. A bányavállalatoknak termékeik értékesitésére való jogosultságáról szól az 1902. évi 53,083. sz. ker. min. rend.

[180] A földesuri malomjog teljes megszüntetése iránt 1870-ben beadott törvényjavaslat nem vétetett tárgyalás alá. Az 1880: XXXIV. t.-cz. kimondá, hogy a kizárólag gőzerőre berendezett s állandóan azzal működő malmok felállitása földesuri malomjog szempontjából nem korlátozható, azok üzlete annak czimén nem terhelhető. Más malomüzletre az iparigazolvány kiadása előtt a malomtartási jogosult beleegyezése igazolandó. A *vizimalmok* létesitése és kezelése iránt különös fontos rendelkezéseket tartalmaz az 1888. évi 33,447. sz. közl. m. rend. (E mellett 1867. évi október 20. az 1868. évi november 17-én, 1872. évi április 3-án, 1873. évi október 17-én, 1875. évi julius 14-én kelt rendeletek.) A vizjogi törvény és hajómalmi rendszabály alá esnek a hajózható és tutajozható folyókon levő s egyedül a viz természetes ereje által hajtott hajómalmok; minden más vizimalom által gyakorlott vizhasználat iránt a vizjogi törvény alkalmazandó. A hajómalmok háromféle jogviszony szerint különböznek: *a)* az 1851. évi február 15. előtt engedélyezett *reálmalomjogok;* ezek ma is szabad forgalom tárgyai s a hajómalom elpusztultával sem szünnek meg; *b)* az 1851. évi február 15-től 1888. évi november 1-ig engedélyezett személyes, de az özvegyre átszálló malomjogok, melyekre az engedély megujitása a vizjogi törvény szerint történhetik; *c)* az 1888. év óta kivételesen engedélyezett, s tetszés szerint visszavonható jogok. A malomjog természete iránti vitában a törvényh. első tisztviselője dönt, ez ellen a közigazgatási bizottsághoz, innét a ministerhez lehet felebbezni. Uj hajómalom a folyammérnökség, a hol ez nincs, az illető államépitészeti hivatal meghallgatása és helyszini tárgyalás után a törvényh. eső tisztviselője által engedélyezhető. Az engedélyezés módozatait a hajómalmi rendsz. III. fej. állapitja meg. Hol valamely hajómalomhely csak bizonyos vizállás mellett használható, az engedéyesnek u. n. *váltóhely* is jelölhető ki, melyre malmát ama vizállás hiányában engedély nélkül áthelyezheti. A netáni magánjogi ellenvetések az engedély iránti határozást nem gátolják. Az engedélyezés ellen az érdekelteken kivül a folyammérnökség, illetve államépitészeti hivatal is felebbezhet. A hajómalom-tulajdonosnak a folyammérnökség illetve államép. hivataltól kiállitott malomkönyvecskével kell birnia s kötelessége a vonatkozó rend. szabályokat pontosan betartani. A hajómalmok feletti műszaki és folyamrendőri felügyelet az illető folyammérnökséget, oly vizeken pedig, melyek nem tartoznak a folyam-

illető jövedéki törvények által van szabályozva (l. a pénzügyi közigazgatást); *h) házaló kereskedés;*[181] *i) a fényképészet;* (1884. évi 34,420. számu ker. m. r.); *j)* a *gyepmesterség* és *bordélyháztartás* (1884. évi 60,673. sz. r.); *k) a varrónők foglalkozása;*[182] *l) vasuti, gőzhajó és csatorna vállalatok üzlete; m) tengeri hajózás és halászat; n)* rendes átjárók, kompok, révek és a fausztató vállalatok üzlete.[183]

mérnökség alá, az államépitészeti hivatalt illeti. Ennél vezettetik az u. n. *nyilvántartási főkönyv* is. A folyammérnöki, illetve államép. hivatal legalább egyszer évente köteles a hajómalmokat megvizsgálni. Az állandó és közvetlen felügyeletet a hajómalmok felett ott, hol folyamfelvigyázók vannak, ezek, egyebütt az illető községi elöljárók gyakorolják az emlitett hivatalok utasitásai szerint. Reáljogu malom tulajdonosában beálló változás a nyilvántartási főkönyvbe bevezetendő. A hajómalom helyének megváltoztatását ugyanazon törvényhatóság területén belül, az illető folyammérnökség vagy államép. hivatal is *megengedheti,* sőt a viziközlekedés és partbiztositás érdekéből a hajómalom áthelyezését is elrendelheti. A hajómalom müködésének 3 éven át való szünetelése a reál- és személyes hajómalmi jogot egyaránt megszünteti. (Vizjogi törv. 36. §.)

[181] A házalást az alkotm. tényezők által hatályban tartott 1852. évi szeptember 4-iki patens szabályozza; jelentékenyen módositák a patenst az 1868. évi 7085., 1870. évi 12,357., 1877. évi 13,351., 16,036. és 20,422., 1878. évi 27,285. sz. továbbá az 1885. évi márczius 3-án és deczember 31-én kelt min. r. Az 1878. évi XX., illetve 1887 : XXIV. t.-cz. szerint a házalási engedélyek kiadásánál a monarchia két államában lehetőleg egyenlő elvek alkalmazandók s a kiadott házalási engedélyek az illetékes hatóság láttamozása után a másik államban is jogositanak. Házalási engedélyt csak 30 éven felüli, feddhetlen erkölcsü, politikai jogaik élvezetében levő, feltünő vagy undoritó betegségben, vagy ilyen testi hiányban nem szenvedő *magyar honosok* nyerhetnek. Az engedély csak megjelölt személyre és csak egy évre történik. A házaló engedélyét azon község elöljáróságánál, hol házalni akar, láttamoztatni tartozik. A patens és a min. rendeletek megállapitják, mily áruk zárvák ki a házalásból, mikor tarthat a házaló segédet, használhat szekeret. A házalási szabályok egynémelyike alól bizonyos vidékek élelmi viszonyaira tekintettel, a keresk. minister eltéréseket engedhet. A házalók adójáról az 1875: XXIX. t.-cz. szól. A házalást területükön törvh. és r. tan. városok vagy általánosan vagy bizonyos czikkekre *eltilthatják.* A csont és rongygyüjtés szabályozásáról szól az 1903. évi 68,467. és 112,610. sz. ker. m. r.

[182] Műhely- és segédszemélyzet tartás nélkül 1885. évi 56,472. sz. m. r.

[183] Egész sora van a műipari, illetőleg kereskedési vállalkozások és foglalkozásoknak és speczialis üzleteknek, melyekre külön törvények vagy rendeletek hatályosak, s az ipartörvény csak ezek mellett talál subsiadrius alkalmazást, igy: az izraelita kóserhus mérésről az 1888. évi 48,151. sz., a husvéti kenyér előállitás és eladásról az 1889. évi 14,040. ker. min. rend. szól; a kivándorlási ügynökségről a kivándorlási törvény intézkedik; a közraktári üzlethez egy millió korona alaptőkét követel az 1875: XXXVII. t.-cz., a biztositási üzlethez pedig biztositási ágakként 200 ezer korona biztositási alap kimutatását; ugy ezen

A cselédkeresetre az ipartörvény rendelkezései szintén nem terjednek ki, erre vonatkozólag az 1876 : XIII. törvényczikk s a gazdasági cselédekre az 1907-ben alkotott uj törvény intézkedik.

üzletnek, mint az alkuszi üzletnek bizonyos közérdekü rendjét kötelezőleg megállapitja a keresk. törvény. Külön törvény — 1883: XXXI. t.-cz. — szól a társaskocsi üzletnek Budapesten való gyakorlásáról, melynek értelmében az üzleti jog kizárólagosan egy vállalkozóra is ruházható. Az 1883: XXXI. t.-cz. külön szabályozza a közforgalom tárgyait képező értékpapiroknak részletfizetés melletti eladását. (Részletügylet). Ezzel iparszerüleg csak törvényszékileg *bejegyzett* czégek foglalkozhatnak, kötelesek lévén ez üzletüket előzőleg az iparhatóságnál bejelenteni. Részletüzlet csak a budapesti tőzsdén jegyzett értékpapirokban köthető, a mennyiben azok az 1889:IX. t.-cz. szerint forgalomképesek. Több értékpapir eladásnak egy okiratba foglalása vagy egyéb tárgygyal együttes eladása, vagy értékpapirok eladása, sorsjegyek nyereség kilátásával tilos. A részletre eladott értékpapiroknak az ügylet megkötésekor és annak tartama alatt az eladó tulajdonában és az illetékes iparhatóság területén, tényleges birtokában is kell lennie. Utazó ügynökökkel értékpapirokat részletre eladni tilos. A vevő megtámadhatja a részletügyletet, ha az értékpapir oly áron adatott el,mely a tőzsdei árfolyamot és annak a részletügylet tartama szerint számitott 15%-át meghaladja; az eladó pedig megszüntetheti az ügyletet, ha a részletfizetés a lejárat utáni 8 nap alatt nem történik meg. A részletfizetést váltóval biztositani tilos. A részletüzletről *iparhatóságilag hitelesitett könyv vezetendő, az ügyletről pedig az 1883. évi 25,641. sz.* min. rendelet által megállapitott részletiv szolgáltatandó ki. Az iparhatóság a részletiv-birtokos kérelmére, de évnegyedente legalább egyszer hivatalból is köteles a részletüzleteket megvizsgálni; ugyanezeket a pénzügyminiszter is saját közegei által bármikor megvizsgáltathatja. Az 1888. évi 17,984. sz. p. ü. min. rend. a részletügyletekről szóló törvényt az u. n. letéti — ál — ügyletekre is kiterjeszti. *Az 1889 : IX. t.-czikk a nyereménykölcsönkötvények kibocsájtását a törvényhozásnak* külön törvénynyel adandó engedélyéhez köti. Igérvények — Promessen — csakis oly kötvények várható nyereményeire bocsájthatók ki, melyek az ép idézett törvény szerint forgalomképesek és melyeknél — a magyar és osztrák államkötvényeket kivéve — a névérték legalább 200 korona. Az 1881: XIV. t.-cz. szerint a *kézi zálogüzlet iparszerü* folytatása iparhatósági engedélyhez van kötve; engedélyt csak nagykoru, feddhetlen egyén kaphat, rendeletileg megállap. cautio mellett; fióküzlet külön cautio alá esik. A törvény meghatározza, hogy mily tárgyak nem vehetők kézi zálogba, tiltja, hogy a zálogkölcsön váltó vagy más kötelező nyilatkozat által is biztosittassék, rendelkezik a zálog őrzése, a zálogtárgy kiváltása, elárverezése, elveszett zálogjegy megsemmisitése, a zálogügyleti könyvvezetés iránt. A zálogüzletnél szedhető *dij maximumát* a törvényhatóság meghallgatásával a keresk. min. állapitja meg. Az uzsoratörvény a zálogüzleti kamatok tekintetében nem alkalmazandó. Az elsőf. iparhatóság legalább egyszer havonta köteles a zálogüzleti könyveket megvizsgálni s arról a keresk. ministerhez, társországokban a bánhoz jelentést tenni. A zálogüzleti árverés nyilvános s a kir. közjegyző vagy iparhatósági kiküldött jelenlétében tartandó; a befolyt többletet, ha a zálogjegy

Cseléd az, ki magát bizonyos *háztartási* vagy a *gazdaság körüli személyes és folytonos szolgálatoknak, legalább egy havi időtartamon át bérért* való *teljesitésére kötelezi.* Azokat a cselédeket, kik

birtokos nincs jelen, az iparhatóság utján a törvényhatósági pénztárba kell küldeni, hol 3 évig őriztetik s ha fel nem vétetnék, ez idő után az iparhatóság által ipari czélokra forditandó. Az 1881 : XIV. t.-cz. áthágásai pénzbüntetéssel, esetleg elzárással s esetleg *a zálogüzletnek 1—5 évig terjedhető betiltásával büntettetnek;* büntető hatóság a járásbiróság. A törvény a kir. zálogházak, gabona és nyereményesarnokok, közraktárak üzletére, értékpapirokra való kölcsönüzletre nem terjed ki; azt pedig, hogy mennyiben alkalmaztassék községek, törvényhatóságok vagy részvénytársaságok zálogintézeteire, esetről-esetre a keresk. minister állapitja meg. A kézi zálogintézetre von. rendeletek közül fontosak az 1881. évi 24,381. sz. r. a törvényhatósági, községi, részvénytársasági és szövetkezeti kézi zálogintézetekről az 1882. évi 42,317. és 1883. évi 9846. sz. a kézi zálogüzletek forgalmi és árverési kimutatásáról, az 1883. évi 9847. sz. ugyanezek iparhatósági vizsgálatáról, az 1889. évi 54,818. sz. a zálogházi árverésen vett arany, ezüstnemüek elárusitásáról zálogházakban; az 1891. évi 11,538. és 1905. évi 67,789. sz. a zálogházak közvetitési szolgálatáról; az 1899. évi 37,178. sz. r. az 1881: : XIV. t.-cz. 7. §-ának a kézizálogüzletekben kifüggesztéséről; az 1900. évi 44,745. sz. r. a kézizálogok kiváltásánál vagy a kölcsön prolongálásánál adandó nyugtatóról; az 1900. évi 44.755. ex 899. sz. k. m. r. a magánzálogházakban szokásos visszaélések megakadályozásáról; az 1906. 45,294. sz. ker. m. r. a kézi zálogüzletek megvizsgálásáról.

A *jelzálogüzletről* fontos törvény az 1876: XXXVI. t.-cz. E szerint jelzáloglevelek kibocsátására jogositvák: *a)* oly részvénytársaságok, melyek üzletköre kizárólag jelzálogüzletre vagy erre is kiterjed; *b)* ingatlanok tulajdonosainak saját hitelszükségletük kielégitésére alakult szövetkezetei. A jelzáloglevél birtokosok külön biztositására legalább 400 ezer kor.-nyi alap alkotandó, mely végrehajtás alá nem vehető. Záloglevelek csak azon kölcsönkövetelések erejéig bocsáthatók ki, melyek alapszabályszerüleg engedélyeztettek és a jelzálog által teljesen fedezvék. A fedezet teljes, ha a földbirtok tiszta értéke a kölcsönösszeg kétszerese, erdőknél, szőlőknél 3-szorosa. Iparüzési épületek és bányák jelzálogul el nem fogadhatók. A jelzáloglevelek a kölcsönök visszafizetése arányában a forgalomból kiveendők. A záloglevél 80 koronánál kisebb összegre nem szólhat. A jelzálogos kölcsönkövetelések, melyek alapján a záloglevelek kibocsátvák, ezek biztositására szolgálnak, azokra végrehajtás nem intézhető. A forgalomban levő záloglevelek egy tizedének birtokosai kérelmére, a törvényszék köteles elrendelni a jelzálogüzletnek szakértők általi megvizsgálását. Nagyfontosságu rendelkezéseket tartalmaz a hazai pénzintézetek által kibocsátott némely kötvények *biztositására* az 1897: XXXII. törvényczikk. Czélja főkép az 1876: XXXVI. t.-cz. intézkedéseit uj czimletekre kiterjeszteni, s a jelzáloghitelügy körében tapasztalt közérdekü hiányokat megszüntetni. A m. földhitelintézet üzletéről az 1871: XXXIV., 1879: XLV. t.-cz. és az 1889: XXX. t.-cz.; a kisbirtokosok földhitelintézetéről az 1879 : XXXIX. és az 1898 : XI. t.-cz. az osztr. m. bank jelzálogüzletéről az 1878 : XXV., 1886 : XXVI. és 1899 : XXXVIII. ticz.- különös rendelkezéseket tartalmaz. *Az árverési csarnokokról szóló*

háztartásbeli és egyszersmind gazdasági munka teljesitésére szegődnek, ha csak a szerződésből az ellenkező ki nem tünik, *gazdasági cselédeknek* kell tekinteni, kik tehát az 1907. évi gazdasági cselédtörvény alá tartoznak. (L. fentebb a mezőgazdasági ügynél.)

1888:XXII. t.-cz. szerint ingótárgyak árverésével üzletszerüleg foglalkozni csak *külön engedély mellett szabad.* Az engedélyt a keresk. min. adja s ez meghatározott területre és legföljebb 25 évre *kizárólag* is adható. Az árverési csarnok működési területén az ingókra vonatkozó minden nyilvános árverés a csarnokban eszközlendő, kivételével a közhatósági és a vasuti, gőzhajózási vállalatok által az üzletszab. szerint eszközlött árveréseknek. Az *1894:XXIX. t.-cz. szerint* lóversenypályán rendezett lóversenyekre történő üzletszerü vagy nyilvános, avagy kölcsönös fogadások közvetitése csak a földmiv. és pénzügymin. által egyetértőleg adott engedély mellett szabad. Engedély csak oly lóversenyrendező társaságnak adható, mely e vállalata egész jövedelmét versenydijakra, a lótenyésztés emelésére vagy egyéb köz- vagy jótékony czélokra forditja. Visszaélés vagy a törvényben megszabott fizetmények nem teljesitése esetén az engedély visszavonandó; ugy a fogadásközvetitési forgalomról, mint az engedélyes lóversenytársaság összes bevételeiről és kiadásairól a fmiv. ministerhez kimutatások terjesztendők. Az engedélyes társaság saját felelősségére a fogadásközvetités kezelését egyes személynek vagy vállalatnak átengedheti.

Itt emlitendő a *hitelezési* ügyletnek az 1883: XXV. t.-czikkben foglalt szabályozása (uzsoratörv.), mely tiltja és vétségnek minősiti azon hitelezést, vagy fizetési halasztást, mely tiltja és vétségnek minősiti azon hitelezést, vagy fizetési halasztást, mely más szorultsága, tapasztalatlansága vagy könnyelmüsége felhasználásával, oly kikötések mellett történik, melyek hitelezőnek vagy egy harmadiknak engedett tulságos mérvü vagyoni előnyök által az adós anyagi romlására vezetnek vagy oly mérvüek, hogy az eset körülményeihez képest a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között szembetünő aránytalanság van. Az uzsoravétség nem állapitható meg, ha a valósággal adott érték után 8%-ot felül nem muló kamat köttetett ki. — Ha egyes községekben vagy vidékeken az elszegényedés általános és gyanu van, hogy ezt az elharapódzott uzsora okozza, vagy más jelek mutatnak az uzsora elharapódzására, *a közigazgatási bizottság nyomozást rendel*, s ha a gyanut alaposnak találja, felterjesztést tesz az igazságügyi ministerhez, ki annak alapján, ott az uzsorásoknak hivatalból való üldözését rendelheti el. — Az 1883: XXV. t.-cz. kihágási büntetés alatt tiltja, valamely kötelezettség teljesitésének kiskoruak, vagy oly személyek által, kikre a becsületszóval erősitett igéret meg nem tartása állásuk elvesztését vonhatja maga után, becsületszóval, esküvel vagy hasonló kifejezésekkel való igértetését, vagy ily igéreteknek az adós ellen bármely felhasználását. Ugyan-e törvény kimondja, hogy italmérési üzletekben hitelre szolgáltatott italok ára fejében a biróság csak a törvényhatóság által alkotandó szabályrendeletben meghatározandó összeg erejéig itélheti meg a követelést; ez összeg 4 koronánál kevesebb, 16 koronánál több nem lehet. A biróilag megállapitott követelés kiegyenlitése előtt ujabb hitelezésnek nincs helye. A korcsmai hitelnek zálog vagy kezesség általi biztositása semmis; a törvénynek szinlelt ügyletek segélyével való kijátszása pedig kihágást képez. Szállodák vendégei ellen a szállásadó részéről tá-

A szolgálatadó gazdának neveztetik. A cseléd és gazda közötti viszony ugyan szerződésen alapul, de a viszony nem puszta munkabéri, *mert a cseléd a gazda háznépének tagjává válik, miből folyólag* mindkettőre különös, az anyagiakon túl menő jogok és

masztható követelések nem esnek a korcsmai hitelt illető tilalmak alá. Megemlitendő itt még az 1895: XXXV. és XXXVI. t.-cz. a törvényes kamatlábról.

A közforgalomban lévő értékpapirok megsemmisitése az 1881. évi XXXIII. t.-cz. a váltóké, keresk. utalványoké, közraktári áru- és zálogjegyeké a váltótörvény, üres hátirattal át nem ruházható közforgalomra rendelt, további magán értékpapirok megsemmisitése a perrendtartás vonatkozó szabályai szerint történik.

A *játéktárgyak elárusitásáról* az 1889. évi 50,856. ker. min. rend. intézkedik. Táncztanitás nem esik az ipartörvény alá. 1889. évi 31,887. sz. ker. m. r. Vivás tanitás nem esik az ipartörvény alá. 1886. évi 19,263. sz. ker. m. r.

Az 1898: XXIII. t.-cz. *a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről* nevezetes lépés a hiteli vállalatok közigazgatása felé. A közigazgatási érdek nemcsak azt követeli, hogy az állam ellenőrizze a hitelüzletet, hogy praeventiv intézkedéseket tegyen arra, hogy a hitelüzésében, jelesül a hitelpapirosok kibocsájtásánál, biztositásánál a szolidság követelményei megtartassanak, hogy a vállalkozók nyereségvágya a tájékozatlan rétegeket válságokba ne sodorja, hanem azt is, hogy a kevésbbé hitelképes, de a hitelre nem kevésbbé utalt kis emberek számára a hitelnyujtást elősegitse. Az 1898: XXIII. t.-czikk által szabályozott hitelszövetkezetek csakis a *közigazgatási hatóság*, vagy nyilvános testület — kereskedelmi és iparkamara, ipartestület, gazdasági egylet vagy az orsz. közp. hitelszövetkezet közreműködésével alakulhatnak. A hatóság a közreműködést, — mely arra szolgál, hogy az alakulás az 1898: XXIII. t.-czikknek megfeleljen, *nem tagadhatja meg*. A közreműködés mikéntjét a törvény szabályozza. Az igy alakult hitelszövetkezetek csak egy, vagy pedig szomszédos több községre terjeszthetik ki üzletüket; ez üzletre a keresk. törvény rendelkezései csak annyiban alkalmazandók, a mennyiben az 1898: XXIII. t.-czikk eltéréseket nem állapit meg. A központi hitelszövetkezet, az ép emlitett szövetkezetek *ügyeinek előmozditásaira és hiteligényének kielégitésére alakult szövetkezet*, melyre a kereskedelmi törvény szintén csak az 1898: XXIII. t.-czikkben foglalt nevezetes eltérésekkel alkalmazandó. Ennek tagjai alapitók, kik legalább 1000 koronát tevő üzletrészt fizetnek be és *rendes tagok*, ilyenek a belépő gazdasági és ipari hitelszövetkezetek, melyek azután a központtal szoros viszonyban, némileg függésben annak ellenőrzése és felügyelete alatt működhetnek igy: a központi szövetkezet a tagul belépett szövetkezet igazgatóságába és felügytlő bizottságába egy tagot kinevez, alapszabályait csak a központ jóváhagyásával módosithatja; általános üzletfeltételeit a központ igazgatósága állapitja meg stb. Nagymérvű kedvezményeket biztosit a törvény a központi szövetkezetnek, adó- és illetékmentesség, kötvény kibocsájtás és biztositás, postadijmentesség követeléseinek biztositása és behajtása stb. tekintetéből. A pénzügyminister a központ alaptőkéjéhez egy millió korona alapitványi üzletrészszel járulhat; az italmérési kártalanitási kötvényekből három millió korona értéküt annak tulajdonába bocsájthat; ezek kamatai az üzem deficitjének fedezésére felhasználhatók, sőt ha

kötelességek származnak. A gazda a cselédtől hüséget, erkölcsösséget engedelmességet követelhet, a cseléd annak parancsait tisztelettel, megadással tartozik fogadni; kifejezések, melyek a család és háznép keretén kivül sértők, a gazda irányában nem támasztják azon vélelmet, hogy a belső cselédet becsületében érinteni szándékozott volna. A gazda jogosult belső cselédjét megdorgálni, *szolgálati kihágásaiért esetleg fizetéslevonással is fenyiteni, mi ellen, ha igazságtalannak találja a cseléd, a hatóságnál kereshet orvoslást.* A gazdát a belső- vagy háztartási cseléd felett a *házi fegyelem joga is megilleti, s az annak gyakorlatában elkövetett* könnyü testi sértésért büntetésnek nincs helye (1878 : V. t.-cz. 313. §. Döntv. tár XXVII. évf. 33. sz.) A házi cseléd, ki a törvényszerü eseteken kivül szolgálatba lépni vonakodik, a gazda kivánatára erre *hatóságilag is kényszeritendő, ha ez* czélra nem vezet, a házi cseléd a kártéritésen kivül 4—40 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel is büntetendő; általában hatósági kényszerrendszabályoknak van helye, ha a cseléd szolgálati kötelességeit bármi ürügy alatt megtagadja. Szökevény cseléd visszakisérendő, az ezzel járó költséget azonban a gazda előlegezni köteles (1895. évi 66,348. sz. b. ü. m. rend.), de a cseléd bérébe betudhatja (1897. évi 1853. sz. közig. bir. hat.). Azon házi cseléd, ki gazdáját tettlegesen bántalmazza, *az ellen fellázad, annak ellenszegül, jogos parancsainak teljesitését megtagadja,* — a mennyiben tette sulyosabb büntetés alá nem esik — száz koro-

a teljes fedezésre ez nem elég, a p. ü. m. még évente a végből százezer koronáig terjedhető összeget az állampénztári készletekből utalványozhat.

A központi hitelszövetkezet elnökét a pénzügym. előterjesztésére Ő felsége, egyik alelnökét a földmivelési, másikat a kereskedelmi minister nevezi ki; a felügyelő bizottságba egy tagot a pénzügyminister nevez ki; az állam alapitói üzletrésze alapján két tagot az igazgatóságba a p. ü. min. nevez ki; az ügyvezető igazgatót a pénzügymin. erősiti meg. A központi hitelszövetkezet a tagjait képező hitelszövetkezetekkel való érintkezés megkönnyitése és azok ellenőrzése végett képviselőségeket szervezhet, a társországokra nézve pedig köteles ily képviselőséget felállitani. — A központ működése a kormány felügyelete alatt áll, mely azt a pénzügyminister által kinevezendő biztos által gyakorolja. A központ alapszabályai kormányi jóváhagyás után vezethetők a kereskedelmi czégjegyzékbe. Neve. es, hogy a központi hitelszövetkezet *könyvei* és ezeknek alapszabályszerü czégjegyzéssel elllátott *kivonatai közokiratok bizonyitó erejével birnak.* (Az 1898: XXIII. t.-czikkhez kitünő kommentárt irt: dr. Nagy Ferencz, dr. Fráter Béla.)

A b. ü. min. 1900. évi 34,960. sz. rend. szerint, a gyámpénztári készletek az orsz. közp. hitelszövetkezetnél elhelyezhetők. A hitelszövetkezeteknek a keresk. czégjegyzékbe bevezetéséről szól az 1899. évi 37,145. ig. min. r.

náig terjedhető pénzbüntetéssel sujtandó. Hasonlóképen büntetés alá esik a házi cseléd, ki cselédtársait engedetlenségre ösztönzi; azon cseléd pedig, ki cselédtársai hütlenségét gazdájának fel nem jelenti, kártérítéssel tartozik. Ha ezen törvényi határozmányokhoz a cseléd szigoru kártérítési kötelességéről szóló rendelkezéseket (Törv. 36—41., 44. §§.) s azon szabályt, hogy a helyüket kellő ok nélkül gyakran változtató cselédek mint csavargók eltolonczolandók, hozzáadjuk, láthatjuk, hogy nem cselédtörvényünk enyhesége, de a végrehajtás lazasága okozza a cselédmizeriák jórészét.

A házi cseléd alárendeltségnek megfelelőleg különös morális és anyagi kötelességek hárulnak a gazdára, igy: köteles gondoskodni, hogy a cseléd tankötelességének eleget tegyen; hogy időről-időre saját hitfelekezete istentiszteletén részt vehessen; hogy testi fejlődését és egészségét veszélyező munkára ne alkalmaztassék, hogy a cseléd józan, takarékos, erkölcsös életet folytasson; köteles a saját hibája nélkül megbetegült cseléd ápoltatásáról az 1898: XXI. t.-cz. szerint gondoskodni.[184]

A cseléd és gazda jellemzett viszonyát fontos társadalmi érdekek indokolják; a törekvés, mely arra irányul, hogy e viszony közönséges munkabéri viszonynyá változtassék át, viszonyaink között nem látszik üdvösnek; ez a cselédet egészen a munkásosztályhoz csatolná, a mi a munkáskérdés megoldása előtt a cselédek érdekéből sem kivánatos.

A cseléd hatósági nyilvántartásának ellenőrzésére és szolgálati viszonyai igazolására szolgál a *cselédkönyv*, nyilvános okmány, mely nélkül a cselédet felfogadni birság terhe alatt tilos.

[184] A törvény részletesen szól a szolgálati kötelességekről, kártalanitási felelősségről, a szolgálati viszonynak femondással vagy a nélkül való megszüntetéséről. A házi cselédek, ha más világosan ki nem köttetett, 3 hóra, a külsők pedig egy évre szerződötteknek tekintendők. A belügymin. a házi cselédek törvényes szolgálati idejét oly nagyobb városokban, hol a cselédváltozás gyakori és könnyebb, egy hóra szállithatja le a törvényhatóság előterjesztésére; ilyen helyütt a felmondási idő 15 nap, a felmondás minden hó 15-én eszközlendő. Férjes asszonyok cselédkönyvéről szól az 1897. évi 86,154. sz. b. ü. min. rend.

A törvényi felmondási idő nem irányadó, ha egyezségileg más felmondási idő állapittatott meg (közig. bir. 1900. évi 104. sz. hat). Cselédbér követeléseknél a bér után késedelmikamat is megitélendő. A cselédügyekben az ügyvédi képviselet költségei megitélhetők, ha az eset körülményei szerint azon képviseltetés indokolt volt. A cselédet bér iránti igényétől meg nem fosztja a közte és gazdája közötti ágyasság. (Közig. bir. hat. 1901-ből.)

Kertész, ki a kert mivelésre legalább egy hóra bérért kötelezi magát, cselédnek tekintendő. (Közig. bir. 1903. évi 3190. sz. hat.)

A cselédkönyv kiállitására azon elsőfoku cselédügyi hatóság hivatott, melynek területén a cseléd illetőségi községe fekszik; a másodlatot ugyanez állitja ki. A szolgálati viszony megszüntekor a cselédkönyv *híven* kitöltve visszaadandó a cselédnek. A szolgálatból kilépni és ujból elszegődni akaró cselédnek a gazda u. n. elbocsájtási bizonyitványt is köteles adni; ha ezt a felmondás után 48 óra alatt nem teszi, *azt a hatóság állitja ki s a gazda pénzbirság alá esik.*

Igen lényeges eltéréseket állapitott meg az elmondottakról a gazdasági vagy külső cselédekre a mezőgazdasági ügynél érintett uj gazdasági cselédtörvény.

A cselédszerzés vagy közvetités iparszerü gyakorlása az 1876. évi XIII. és az 1884: XVII. t.-cz. szerint engedélyhez és biztositékhoz van kötve; a szerzési dijak szabályrendeletileg állapitandók meg. A cselédszerző, ki *tudva* rossz, hasznavehetetlen vagy megbizhatlan cselédet ajánl, *kártérítéssel tartozik az ilynemü elhallgatott hibák folytán a gazdára háramlott károkért.*[185]

[185] A cselédközvetités iparüzletül nem alkalmas; mert az üzleti érdek a minél gyakoribb cselédváltozással van kielégitve. A cselédügy reformja a cselédközvetitésnek hivatalos eszközlésével (városi cselédhivataloknál, közs. elöljáróságnál) kezdendő.

Az 1876. XIII. t.-cz. végrehajtására a gazda és cseléd közötti viták elintézésére, kihágások elbirálására a közig. hatóságok hivatvák. Elsőfoku hatóság a *járási hatóság*, rendezett tan. és törvényhatósági városokban a *rendőrkapitány*, Budapesten a *ker. kapitány*. A törvényhatóság oly községekben, melyekben erre a képesség megvan, az *elsőfoku hatósági hatáskörnek szabályrendeletileg tüzetesen meghatározandó részét a közs. elöljáróságokra, illetve közs. birákra ruházhatja.* Másodfoku hatóság községekre az *alispán*, a törvényh. városokra a *tanács*, Budapesten a *főkapitány* meghallgatásával a közig. bizottság. Harmadfoku hatóság a *közig. bizottság*. A közig. bizottságnak vitás cselédügyekben hozott határozatai ellen a *közig. birósághoz fordulhatni*. Gazdasági cselédekre vonatkozólag ez meg van szüntetve. Egyáltalán a külső cselédekre az 1876. XIII. szabály — teljesen megszünt. — A cseléd és gazda között a szolgálati viszonyból az 1876 : XIII. t.-cz. alapján keletkező *kártéritési kérdések a rendes birói utra* tartoznak; *a károkért a gazda a bér megfelelő részét visszatarthatja.* — Cselédügyekben eskü általi bizonyitásnak helye nincs. (1897. évi 916. sz. közig. bir. határozat.)

A cselédkönyveknek a cseléd által való aláirásáról szól az 1901. évi 20. és 32. sz. belügym. rend.

A napszámosok munkaviszonyát, ebből folyó jogokat és kötelességeket illetőleg a közönséges magánjogi eltérő rendelkezéseket a mezőgazdasági, erdei vasuti és vizi munkáknál alkalmazott munkások jogviszonyairól szóló törvények tartalmaznak. L. az őstermelés ügyénél.

195. §. Az áruvédjegy-forgalom.

Az iparüzleti jogositványokhoz tartozik az, mely szerint bármely iparos (kereskedő) forgalomra szánt készitményeit és áruit *védjegyekkel* jelölheti, a czélból, hogy áruinak eredete, készitője iránt a közönség tájékoztassék, azokat más készitményektől megkülönböztethesse. A védjegy kizárólagos használhatásának joga gyakran kiváló üzleti előny. E jog a védjegynek az 1890: II. t.-cz. és ezt módositó 1895. XLI. t.-cz. értelmében az ipar- és kereskedelmi kamaránál való lajstromoztatása által szerezhető meg. A védjegyek lajstromozása a bejegyzés idejétől számitott tiz évről tiz évre a lajstromozási dij ujból lefizetése mellett megujitandó, ellenesetben a védelem megszünik. A kereskedelmi ministeriumban *központi védjegy-lajstrom* vezettetik, melybe a kamaráknál bejegyzett védjegyek bejegyzendők. E lajstrom mindenki által megtekinthető; az odaérkező védjegyek egyébiránt közzé is tétetnek. A védjegy azon *vállalathoz tartozik, melynek védelmére szolgál*, azzal együtt megszünik; birtokos változás esetén az uj birtokosra száll, ki azt a vállalat megszerzése után három hó alatt, különbeni törlés terhe melleltt saját nevére *átiratni* tartozik. A védjegy kizáró használati joga, az e tekintetbeni elsőség, a bemutatás időpontjától számitandó. A lajstromozott védjegy használata rendszerint nem kötelező, de a keresk. minister bizonyos árukra, árunemekre elrendelheti, hogy forgalomba bocsájtásuk előtt a belajstromozott védjegygyel ellátassanak.[186] A védjegy jogtalan használata — védjegybitorlás — s az annál való közremüködés, annak előségitése, továbbá a védjegy hamisitás az 1890: II. t.-cz. III. fejezete értelm. büntetendő; büntető hatóság a járásbiróság (1895: XLI. t.-cz. 10. §.)[187]

A cselédtörv. végreh. rendelete az 1876. évi 23,364. sz. belügymin. rend. A mezőgazdasági munkás- és cselédsegélypénztárakról a physikai élet igazgatásának ügyeinél (betegsegélyezés) volt szó.

[186] Ily rendelet adatott ki 1890-ben 24,551. sz. alatt. — Kiskoru örökös, özvegy, csődtömeg, az átiratásra kötelezve nincs. — Az állam czimere védjegyül az 1883 : XVIII. t.-cz. szerinti engedélyezés után lajstromozható be. E czimerhasználatot illetik még az 1883. évi 50.422., 1884. évi 29,722. és 1888. évi 627. sz. b. ü. m. és az 1904. 61,071. sz. ker. min rend. L. még magyar közjogi művem függelékét.

Az 1883 : XVIII. t.-cz. értelmében a czégnek engedélyezett czimerhasználat nem jogosit a czimernek *pecsétekben* való használatára. (1900. évi belügyministeri rendelet.)

[187] A magánjogi kártéritési igény külön érvényesithető; de e nélkül s a

Azon kérdés felett *megillet-e valakit a védjegy kizáró használata*, továbbá *e jog elsőbbsége s átruházása felett is, hogy a lajstromozott védjegy harmadik személyek által más árunemekre használható-e, végérvényesen a kereskedelmi minister határoz.*[188]

196. §. A szabadalmi ügy.

A védjegy törlése azon okból is elrendelhető, hogy az egy korábban — hason árunemre — lajstromozott védjegyhez oly hasonló, hogy a két védjegy közötti különbség a közönséges vevő által csak *különös figyelem* mellett vehető észre. Ily törlés iránt a régibb jogosult kérelmére a *kereskedelmi minister határoz.*[189]

Az ipari haladásra ösztönző tényezők között nagyfontosságu a *szabadalmazás*, mint közhatalmi biztositása a feltalálónak (jogutódainak) az iránt, hogy találmánya tárgyát *iparszerüen kizárólag készithesse*, forgalomba hozhassa iparszerüleg vagy üzemi berendezésként használhassa. A szabadalmazás jogát az 1895: XXXVII. t.-cz. rendszeresen megalkotta.[190]

sértett fél számára s kivánatára a büntető biróság a kihágási büntetésen kivül a körülmények szabad méltatásával, 10,000 koronáig terjedhető kártéritési összeget állapithat meg.

[188] E kérdések eldöntése végett, ha azok büntető ügyben merülnek fel, a biróság köteles a ministerhez fordulni 1895 : XLI. t.-cz. 12. §.

[189] A felmerülő költségek ki által viselése iránt szintén. — A védjegytörlést az is kérheti, a ki igazolja, hogy az általa hason árúnemre belajstromozás nélkül használt árújegy az illető forgalmi körökben már ismeretes volt, mikor a megtévesztésre alkalmas védjegy belajstromoztatott. — Külföldi vállalatok védjegyei, czégei, czimerei védelmére az illető nemzetközi szerződések irányadók. E szerződések sorát lásd Dárdai Közigazgatási Törvénytár III. köt. Külföldi vállalatok védjegyei lajstromozásáról szól az 1892. évi 57,056. sz. ker. min. rend. Ausztriát illetőleg a vámszövets. törv. irányadó. E szerint a védjegyoltalmat mindkét állam területére biztositja az egyik államban való belajstromozás. A védjegyoltalomra vonatkozó szabályok csak mindkét állam egyetértésével állapithatók és változtathatók meg. — A keresk. ministernek védjegyügyben szakközege a *védjegytanács;* ennek szabályzatát az 1896. évi 1196. eln. sz. keresk. min. rendelet tartalmazza.

A védjegy-bejelentés alakiságairól szól az 1905. 88,302. és az 1906. 93,824 sz. ker. min. rend.

[190] A szabad. ügy első szabályozását az 1822. évi 6137. helytartótan. rendelettel kiadott 1820. évi osztr. patens képezte. Ennek érvényét az 1832. évi országgyülés tagadásba vette ugyan, de arra mint fennállóra utalt az 1840 : XVIII. t.-cz. 66. §-a. 1852-ben az osztr. cs. szab. patens lépett hatályba. Az 1867. évi 2719. sz. fmiv. ipar ker. min. rend. nem e patensnek, hanem a régebbi szabályoknak fennállását declarálta. A vámszövetségi törvényt módositó

Szabadalmazható minden uj találmány, mely iparilag értékesithető. Oly találmány, melynek használata *jog vagy erkölcsellenes lenne, továbbá mely a közös hadsereg vagy honvédség harczképességének fokozására szükséges fegyverekre, robbanó és lőszerekre, erődilésekre vagy hadihajókra vonatkozik*, ha a honvédelmi minister a bejelentéstől két hó alatt a szabadalmazás ellen kifogást tesz, nem adható szabadalom; ugyancsak nem szabadalmazhatók *tudományos tantételek, elvek, mint ilyenek*, továbbá emberi vagy állati *élelmezésre szolgáló czikkek, gyógyszerek és vegyi uton előállitott tárgyak*. Állami vagy magánalkalmazásu személy, nem igényelhet szabadalmat a találmányra, ha azon iparternék készitése, arra uj eljárások feltalálása *hivatali kötelessége volt*. Ily egyén találmányára az államkormány, illetőleg az alkalmazó magánvállalat igényelhet szabadalmat. Oly szabadalom, mely egy már szabadalmazott, vagy szabadalmazás végett bejelentett találmány javitását czélozza, az eredeti találmány bejelentésétől számitott egy éven belül, csak az eredeti találmány feltalálójának vagy jogutódának adható.[191]

A szabadalmazási igény a feltaláló örököseire is átszáll. A szabadalom élők között egészben vagy részben átruházható, annak gyakorlatbavétele, használata, megszoritással vagy a nélkül másoknak átengedhető. A szabadalom hatálytalan azzal szemben, ki a találmányt a szabadalmazás végetti bejelentés előtt belföldön, bár szabadalmi oltalom nélkül, használta, vagy a használás végetti berendezést létesitette. A szabadalom hatálya a belföldre csak átmenetileg érkező szállitóeszközök szerkezeteire és átvitel czéljából belföldi szabadraktárakba érkező tárgyakra nem terjed ki.[192] *A szaba-*

1893 : XLI. t.-cz. értelmében az osztrák és magyar honosok a két állam területén a szabadalmak tekintetében egyenlő jogokat élveznek; az egyik állam szabadalmi hatóságainak határozatai, hirdetményei, a másiké előtti használatánál külön hitelesitésre nem szorulnak stb.

A végreh. utasitás 1896. évi 573. keresk. eln. szám alatt kelt; ezt módositá az 1897. évi 4071. sz. keresk. min. r.

[191] Az eredeti találmányra vonatkozó — törzsszabadalom — tulajdonosa az ily javitásra vonatkozó szabadalmat mint önálló vagy pótszabadalmat kérheti. A pótszabadalom önállóvá válik, ha a törzsszabadalom lemondás, megsemmisités vagy elvonás által érvényét veszti.

[192] Kinek belföldön rendes lakhelye nincs, szabadlalmat csak ugy nyerhet és abból eredeő jogokat csak ugy érvényesithet, ha hitelesitett és a szabadalmi hivatalhoz bemutatott, *különös* meghatalmazással ellátott, belföldön lakó képviselőt nevezett.

dalom a kereskedelmi minister rendelete alapján, a közös hadsereg vagy honvédség részére, vagy az állami egyedárusság czéljára egészben vagy részben, a szabadalom egész tartamára vagy rövidebb időre igénybe vehető, a szabadalmasnak nyujtandó kártalanitás mellett, melynek összege — megegyezés hiányában — birói uton állapitandó meg. A szabadalom a bejelentéstől számitandó 15 évre adományoztatik. A szabadalom ez *idő lejártával,* de előbb is megszünik a szabadalmi hivatalnál történt *irásos lemondás vagy a szabadalmi dijak kellő időben való befizetésének elmulasztása által. Elenyészik a szabadalom megvonás és megsemmisités* által is. Megvonásnak van helye, ha a szabadalmas elmulasztotta találmányát belföldön lényegileg és kellő terjedelemben gyakorolni, vagy ezen gyakorlatot igazolatlanul *félbeszakitotta* vagy legalább a saját és a belföldi viszonyokhoz képest mindent meg nem tett, a mi a gyakorlás folytatására szükséges. *E megvonás* rendszerint csak a szabadalom megadásának kihirdetésétől számitandó három év elmultával mondható ki, előbb csak akkor, ha a szabadalmas daczára annak, hogy a találmány külföldön gyakoroltatik és a belföldi gyakorlás közérdekből kivánatos, a belföldi szükségletet nem fedezi, vagy használati engedélyek adása által nem fedezteti és e költségnek a szab. hivatal által kitüzendő határidő alatt sem felel meg.[193] A szabadalom *megsemmisitésének pedig helye van a)* ha kiderül, hogy tárgya szabadalmazásra alkalmatlan; *b)* ha nem a feltalálónak vagy jogutódjának adatott; *c)* ha fennálló szabadalom tulajdonosa kimutatja, hogy az ujabb szabadalom az övével azonos; *d)* ha megállapittatik, hogy a szabadalom leirása nincs ugy szerkesztve, hogy abból a találmány lényege tökéletesen és oly világosan szerkesztve, hogy abból a találmány lényege tökéletesen és oly világosan kitünjék, hogy a tárgyat minden szakértő a leirás nyomán előállithassa.

A szabadalmazandó találmány a szabadalmi hivatal bejelentési osztályánál irásban jelentendő be.[194] A szabályszerü bejelen-

[193] Az állam részére adott szabadalom meg nem vonható.

[194] A *szabadalmi hivatal* elnökből, alelnökből, állandó birói és műszaki tagokból, müködési dijakat élvező ötévente kinevezett tagokból és kezelő személyzetből áll. Az elnöknek és birói tagoknak rendes birói qualificatióval, (1869 : IV. t.-cz. 7. §.) a műszaki tagoknak az 1883 : I. t.-cz. 10. §-ában meghatározott műszaki minősitéssel kell birniok. Az elnököt, alelnököt és az állandó tagokat a ker. min. nevezi ki. A szabadalmi hivatal bejelentési osztálya *hármas,* a birói osztálya *ötös tanácsban* általános szótöbbséggel határoz; nem érdemi

tés és mellékletei közhirré tétetnek. A közhirré tételtől számitott két hó alatt a szabadalmazás ellen *indokolt* felszólalás adható be, mely a bejelentővel közöltetik s szóbeli tárgyalás után a határozat meghozatik. A *bejelentési* osztály határozata ellen, melylyel a kért szabadalom egészben vagy részben megtagadtatik, vagy a bejelentés, közzététel és tárgyalás nélkül visszautasittatik *a bejelentő*, oly határozata ellen, melylyel a szabadalom egészben vagy részben kiadatni rendeltetik, *a felszólaló* felfolyamodással élhet *a szab. hivatal birói osztályához, mely a szabadalom megadása vagy megtagadása s a költségek viselése iránt minden további jogorvoslat kizárásával határoz.*[195]

A szabadalom megvonása ugy mint megsemmisitése a szabadalmi hivatal birói osztályánál inditandó *irásbeli* kereset alapján történhetik. A kereset benyujtására — ha azon alapon kéretik a megsemmisités, mert nem a feltaláló vagy jogutóda kapott szabadalmat, vagy mert ez korábbi szabadalommal azonos — a sértett fél, minden más esetben *bárki* jogosult. A megvonási és megsemmisitési perekben — a mennyiben a törvény mást nem rendel — a kereskedelmi rendes eljárás szabályai alkalmazandók. A birói osztály itéletei ellen, a kézbesitéstől 30 nap alatt felebbezésnek van helye *a szabadalmi tanácshoz, mely végérvényesen határoz.*[196]

határozatok elnökileg is hozhatók. — A szab. hivatal feletti felügyeletet a kereskedelmi minister a *szabadalmi tanács elnöke által gyakorolja.*

[195] A felfolyamodásra az ellenfél észrevételeket adhat be. A birói osztály a feleket és szakértőket szóbeli tárgyaláson is kihallgathatja.

[196] A szabadalmi tanács — szabadalmi felsőbiróság; — elnökét, kinek birói qualificatióval kell birnia, a király nevezi ki; tagjai a magyar korona területén müködő legfelsőbb biróságok tagjaiból, ebbeli hivataloskodásuk tartamára, továbbá a müegyetem tanárai közül öt évi időtartamra a király nevezi ki. Az elnök rangja, javadalma a Curia tanácselnökével egyenlő; kiterjednek reá az 1869 : IV. t.-cz. 8—17. és 19. §§., az 1871 : IX. t.-cz. határozmányai. A legfelső biróságoktól kinevezett tagok 1000 kor. évi működési dijat, a műszaki tagok és a segédszemélyzet a keresk. minister által meghatározott dijazást nyernek. A szab. tanács 7-es tanácsban határoz. Az elnök és ülnökök vagyoni és fegyelmi felelősségének megállapitása s az elnök kényszernyugdijazása iránt a Curia hasonrangu biráira illetékes *fegyelmi biróság* (1881 : LIX. t.-cz. 104. §.) itél; a műegyetemi tanárok *e tekintetben a Curia biróival* egyenlő rangban levőnek tekintetnek.

A szabadalmi hivatal szervezetét és ügyvitelét részleten szabályozza az 1896. évi 733. elnöki számu, a szabadalmi tanács ügyvitelét az 1890. évi 734. és 2226. eln. sz. keresk. min. rend. A szabadalmi hivatal által eszközlendő közzétételekre rendelt külön hivatalos lap szervezeti szabályzatát az 1896. évi 735. és 1652. eln. sz. ker. min. rendelet állapitja meg.

A felek a szab. hivatal előtt személyesen eljárhatnak; felek képviselésére csak ügyvédek vagy a keresk. minister által jogositott *szabadalmi ügyvivők*[197] *jogosultak*. Megvonási és megsemmisitési perben a felek kötelesek ügyvéd vallásra.

A szabadalomért egyszersmindenkorra ***bejelentési dij s azután*** az igénybevett oltalom tartamára évdij fizetendő.[198] A szabadalom engedélyezése után a ***szabadalmi hivatalnál vezetett külön lajstromba azonnal beiktatandó.*** A szabadalom átruházása harmadik személyekkel szemben csakis annak a szab. lajstromba beiktatása által válik joghatályuvá. A szabadalomhoz tartozó rajzok, leirások, minták, modellek hiteles másolatai a szab. hivatal levéltárában megőrzendők. Ugy a szabadalmi lajstrom, mint a levéltár mindenki által megtekinthető, azokból hivatalosan hitelesitett másolatok vehetők; kivétel csak a haderő czéljaira a kormánynak adott oly szabadalmakra van, melyek bejelentésének közhirré tétele is elmaradt.

A szabadalom-bitorlások 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, visszaesés esetén 2 hóig terjedhető elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő kihágásokat képeznek; az eljárás, mely csak a sértett fél inditványára inditható meg, a kir. járásbiróságok hatáskörébe tartozik.[199] A ki valamely ellene meg-

[197] A szabadalmi ügyvivők feladata a feltalálók megbizásából a szabadalmak kieszközlésénél közreműködni. Képesitésök állampolgárság, műegyetemi, illetve nostrifikált oklevél; külön szakvizsga egy Budapesten szervezett bizottság előtt; eskü a szab. tanács elnöke kezébe. Fegyelmi biróságuk a szabadalmi hivatal fegyelmi bizottsága, végsőfokulag a szabadalmi tanács elnöke kezébe. Ha a fegy. itélet elmozditásra szól, a jogositványt a ker. minister vonja el. A szab. ügyvivőkről az 1895. évi 4791. és 1897. évi 2026. en. sz. ker min. rend. szól. A szabadalmi ügyvivők fegyelmi ügyeiben követendő fegyelmi eljárásról az 1899. évi 1089. ex 1898. sz.; a szabadalmi hivatal kezelőszemélyzeteinek és szolgáinak fegyelmi ügyeiben követendő eljárásról ugyane szám alatti keresk. min. rendelet szól.

[198] A dijak 40 koronát tesznek az első évben és fokozatosan emelkedve 500 koronát a 15-ik évben. A törvényben megszabott e dijakat, a szab. hivatal költségeinek teljes fedezhetése végett, a törv. életbeléptetésétől 3 éven belül a ker. minister legfeljebb 50%-kal felemelheti. Rendelkezik a törvény még egyéb szabadalmi ügyekben fizetendő dijakról is. A szabadalmi törvény *életbeléptetési rendelete* az 1896. évi 269 eln. sz. keresk. min. rend.

[199] Bitorlás a szabadalom tárgyának tudva jogtalan előállitása, vagy tiltott módon használása. A büntetés kiszabásán felül magánjogi kártérités is követelhető. — A sértett fél kivánatára az őt illető kártérités fejében a büntető biróság megitélhet 20 ezer koronáig terjedhető összeget. — Ha a büntető eljárás folyamán oly előzetes kérdés merül föl, melynek megsemmisitési vagy meg-

inditandó bitorlási keresettől tart, jogositva van a szabadalmi hivatal (birói osztálya) által megállapitttatni, hogy az általa előállitott vagy használt tárgy vagy eljárás valamely általa megjelölendő szabadalomba nem ütközik.

vonási per utján való eldöntése a szabadalmi hivatal és tanács hatáskörébe tartozik, az eljárás felfüggesztendő és ama per megindítására határidő tüzendő ki. A kártérítési igény három év alatt évül el azon naptól, melyen a cselekmény a sértett fél tudomására jutott, tiz év alatt pedig akkor is, ha a cselekmény nem jutott a sértett fél tudomására.

Az 1895 : XXXVII. t.-cz. életbelépte után az addig nyert szabadalmakra vonatkozó titokbantartási igény megszünt; kivéve a hadi érdekü titkos államszabadalmakat.

Az osztrák és bosnyák-herczegovinai lakosoknak adandó szabadalmakra a keresk. szövetségi törvénynek az 1893 : XLI. t.-cz. által módositott XVI. czikke, illetve az 1879 : LII. t.-cz. alkalmazandó. Az államszerződéseknek a törvénytől eltérő rendelkezései érvényben maradtak.

Itt emlitendő az ipari feltaláló igényéhez hasonló *szerzői jog*, melyet az 1884 : XVI. t.-cz. szabályozott s melyre számos állammal nemzetközi szerződést is kötöttünk. Az irói mü gépi többszörözésre, közzétételére és forgalomba helyezésére való kizárólagos jog a szerzőt s halála után még öt évig jogutódait illeti. Álnév alatt megjelent müveknél — ha a szerző neve be nem iktattatott — a kizáró jog az első kiadástól számitott 50 éven át, a szerző halála után kiadott müre, a szerző halálától 45 év után adatott ki, a megjelenéstől még öt évig. Testületek, intézetek által kiadott müvek első megjelenésüktől ötven évig részesülnek védelemben. A szerzői jog végrehajtás alá nem esik; a fiscusra soha sem háramlik. A szerzői jog zenemüvekre is kiterjed. Szinmüveknél, zenemüveknél azok *nyilvános* előadásának joga is a szerzőt illeti. A jogosult forditó a forditott mü előadására szintén kizárólag jogosult. A képzőmüvészeti rajz, metszés, festészet, szobrászat alkotásainak egészben vagy részbeni utánképzése, közzététele, forgalomba hozatala szintén a mü alkotójának kizárólgos joga. A fényképészet által előállitott müvek, eredeti felvételek gépi utánképzése, közzététele, forgalomba helyezése, az eredeti felvétel szerzőjének kizáró joga, öt éven belül az eredeti fölvétel vagy jogosult levonatának utánképzésének első megjelenésétől számitva. Megrendelt fényképészeti *arczkép* utánképzési joga kizárólag a megrendelőt illeti. — A szerzői jogi törvény értelmében elrendelt, illetve a felek kérelmére foganatositandó jogbiztositási bejegyzések végett a keresk. ministeriumban egy nyilvános iktatókönyv vezettetik. A beiktatások közzé is tétetnek. — A szerzőjogot illetőleg fontos rendeletek az 1884. évi 1686. sz. ig. min., az 1884. évi 28,682. és 1887. évi jun. 22-én kelt keresk. min. rend. A vámszövets. törv. XIX. czikkének megfelelőleg Ausztriával kötött szerzői jogi egyezmény az 1887 : IX. t.-czikkben foglaltatik. A törvények és rendeletek kiadása az 1880 : LIII. t.-cz. értelmében kizárólag az állam joga. L. e mü bevezetését.

A szerzőjogi törvény az ipari készitményekre nem vonatkozik. Ezekre ma is az 1858. decz. 7-én kelt az ipari mustrák- és mintákra vonatkozó patens szabályai tekinthetők érvénybenállóknak, melyeket a vám szöv. törvény fenntartott. L. erre von. még az 1868 : VI. és 1893 : XLI. t.-czikket.

III. CZIM.

A forgalom közigazgatása.

A gazdasági élet harmadik nagy körét a *forgalom* képezi. A közigazgatásra ennek érdekében rendkivül fontos feladatok hárulnak. Mondhatni, hogy a forgalom tényezőinek kellő létesitésére, azok üdvös hatásainak és használatuk közérdekü rendjének biztositására az egyes legkevésbbé képes, s legkevésbbé nélkülözheti a közigazgatásnak *alkotó, elősegitő és rendészeti beavatkozását*, közreműködését.

A forgalom közigazgatásának jogát a forgalom tényezői szerint osztjuk be, szólunk először a *közlekedési eszközöknek*, azután az anyag és értékforgalom szintén lényeges és nélkülözhetetlen factorainak, a *mértékeknek jogáról.*

197. §. A közutak joga.

Az út rendeltetéséhez, használhatóságához képest magán- vagy közút. Bár a forgalomnak mindkettő tényezője, a közgazdaság és igy a közigazgatás szempontjából az általános használatra szolgáló közutaknak[200] van különös jelentőségük. A közigazgatásnak joga ezeknek tekintetében fejlődött ki.

A szárazföldi közutak magyar közigazgatási jogának főforrását az 1890 : I. t.-cz. képezi, mely a közutak használhatásáért szedhető vámokról is rendelkezik.[201] E törvény a közutakat — tekintettel azok közvetlenebb czéljára — illetőleg a létesitőkre és fenntartókra, következő *hat csoportba sorozza: állami, törvényhatósági, vasuti* (és gőzhajó) *állomásokhoz vezető, községi közlekedési (vicinális), tisztán községi (közdülő) utak és egyesek, társaságok, szövetkezetek által létesitett közutak.*

I. *Állami utak* azok, melyek *országos fontossággal* birnak, az állam költségén létesittetnek és tartatnak fenn; hálózatukat a tör-

[200] A szárazföldi közutak használata az útrendőri szab. megtartásával esetleg a fennálló vámok lefizetése mellett mindenkinek szabad. Vannak csupán bizonyos czélu szállitásra nézve közhasználatu utak, p. vontató utak. Vizi közutak a hajózható vizek. A *közös* használatu mezei utak — 1894 : XII. t.-cz. — magánutak. A közuti minőség megállapitása közig. útra tartozik. Curia 1893. évi 12,166. sz. hat.

[201] E törvény végreh. rendeletének egyszerüsitéséről szól az 1903. évi 22,573. sz. ker. m. r.

vényhozás állapitja meg.[202] de a kereskedelmi minister is jogosult országos, illetve hadászati fontosságukat vesztett államutakat további *fenntartás és kezelés végett* azon törvényhatóságnak átadni, melynek területén azok átvonulnak s a törvényhatóság ezen utakat *köteles saját úthálózatába felvenni.*[203] Ugyancsak a kereskedelmi minister államutakká nyilvánithatja, az *országos — különösen hadászati — fontosságuakká* vált törvényhatósági utakat; az erre vonatkozó intézkedés az átvételt megelőzőleg a törvényhozásnak bejelentendő és ott indokolandó. Azon állami utrész vagy mütárgy fenntartásához, mely valamely községen keresztül vonulván, illetve annak belterületén lévén, *egyuttal utczai vagy gazdasági közlekedésre is szolgál* s igy fenntartása a rendesnél több költséggel jár — az *illető község viszonyai* méltányos figyelembevételével, hozzájárulni tartozik.[204] Az állami utak közigazgatásának teljeskörü hatósága a keresk. minister, kit e feladata betöltésében állami közegek, jelesül az államépitészeti hivatalok, kerületi felügyelők és kebelbeli müszaki szervek támogatnak. A törvényhatósági közigazgatási bizottságokat törvény szerint megilleti az államvasutak kezelésére rendelt külső közegek müködésének felügyelése, ellenőrzése (1876 : VI. t.-cz. 19. §., 1890 : I. t.-cz. 4. §.). A kereskedelmi minister egyetértőleg a belügyministerrel rendelkezhetik *a közigazgatási bizottságoknak esetleg továbbmenő igénybevétele iránt.*[205]

[202] Az évi költségvetési törvényben, vagy külön előterjesztések alapján.

[203] A keresk. min. egyetértőleg a bel- és pénzügyministerrel határoz az iránt, nyujtassék-e és mennyi államsegély az ily útátutalás által terhelt törvényhatóságának.

[204] A hozzájárulás és annak mérve iránt elsőfokulag a közig. bizottság határoz, határozata ellen a *közig. birósághoz fordulhatni.* L. még e hozzájárulás iránt az 1892. évi 15,322. sz. rend. kiadott II. Utasitást.

Műtárgyak a közút kiegészitő részét képezvén, az út és műtárgyak költségei szét nem választhatók, s külön-külön hozzájárulás tárgyát nem képezhetik. (1900. évi 594. sz. közig. bir. hat.) Ugyanez elvet mondja ki a közig. bir. 1900. évi 1828. sz. határozata is.

[205] A külközegek műszaki és igazgatási szolgálatát, a műszaki, kezelési eljárást a keresk. min. szabályozza. Az épités alatt levő államutak igazgatása, azok iránti panaszok elintézése közvetlen a kereskedelmi ministerhez tartozik, ellenben a forgalomnak átadott államutak fenntartása által sértett magánosok *közigazgatási útra* tartozó panaszát az államépitészeti hivatal meghallgatása és egy tagja által megtartott előzetes tárgyalás után, elsőfokulag a közig. bizottság intézi el. Oly közig. bizottsági határozatok, melyekkel az *állam, mint útfenntartó valaminek tevésére vagy türésére köteleztetik, csak a keresk. min. jóváhagyása után hajthatók végre.*

II. *A törvényhatósági utak* hálózatát a törvényhatóság állapitja meg s gondoskodik azoknak kiépitéséről és fenntartásáról. *A törvényhatóságok ezen hatáskörük tekintetében a kereskedelmi minister alatt állanak, ki törvényszerü felügyeleti és intézkedési joga alapján a vonatkozó ügyvitelt és müszaki szolgálatot saját közegei által időnkint megvizsgáltathatja.* Jogosult a minister a törvényhatósági utra szükséges kiadásnak és fedezetének a törvényható-

Az állami utak körüli teendők, jelesül a közig. bizottságnak azok iránti hatásköre, az 1892. évi 15,322. sz. ker. min. rendelettel kiadott szabályzatban lőnek megszabva, — e rend, közig. bizottságnak az államépitészeti közegek elleni fegyelmi hatóságáról is szól, továbbá a községeknek a belterületükön átvonuló államutak fenntartásához való járulásáról (II.), állami útépitményeknél eszközlendő helyszini bejárásokról (III.), hófúvás, árviz, hegyomlás által az államutakon okozott akadályok elháritásáról (IV.). — *Az államépitészeti hivatalok* szervezetéről, hatásköréről, szolgálati viszonyairól belső ügyviteléről az 1887. évi 3204. sz. fontos keresk. min. rend. szól, melyen lényeges módositást eszközölt az 1893. évi 58,316. sz. rend. és a törvényhatósági utak iránt államépitészeti hivatali teendőket ujabban szabályozó 1892. évi 15.322. sz. rend. (II. csoport. C. utasitás). — Államépitészeti hivatal *rendszerint* minden vármegye székhelyén van, kivételesen némely székhelyen csak államépitészeti kirendeltség van, mely államuti teendőkben a szomszédos államépitészeti hivatal alá van rendelve. A hivatal élén egy kir. főmérnök áll, ki mellé a szükséges számu müszaki és kezelő személyzet van rendelve. Az államépitészeti hivatalnokok az egész ország területén egy személyzeti létszámot képeznek. Az államépitészeti hivatalok ugy a hivatali fegyelem, mint a teendők tekintetében részben a *kerületi felügyelők alá,* egyébként közvetlen a ker. minister alá rendelvék. Az államép. hiv. működése kiterjed, államutakra, törvényhatósági mérnöki teendők ellátására, azok útépitési ügyeire, hol törvényhatósági mérnök nincs; (1877 : XXIV. t.-cz. a megyei mérnökség megszüntetéséről); a társministeriumok épitkezéseire. — A kerületi felügyelők szervezetéről és hatásköréről az 1887. évi 1131. számu kereskedelmi ministeri rendelet szól. A felügyelői kerületet a minister állapitja meg. A felügyelő a minister alá közvetlenül van rendelve, személyzeti, ugy mint fegyelmi ügyeire a ministerium központi személyzetére fennálló szabályok irányadók. A ker. felügyelők állami útmesterekre első, az útkaparókra nézve másodfoku fegyelmi hatóságot gyakorolnak. *Az állami útmestereket* a ker. minister nevezi ki; szolgálati viszonyukat és teendőiket, qualificatiójukat az 1887. évi 47,713. sz. ker. m. r. szabályozza; illetményeikről külön rendelkezik az 1887. évi 8431. sz. rendelet. Az állami útkaparókról az 1886. évi 8267. sz.; azok kora iránt az 1887. évi 17,950. sz. közl. m. r. szól. Az útkaparókat az államépit. hivatal főnöke fogadja föl; feladatuk a megszabott útvonal jókarban tartása és azon *az útrendőri felügyelet.* — Megemlitendő, hogy a müszaki felügyeletet a minister müszaki tanácsosok által is gyakorolja az államutakra; a müszaki tanácsosok külső szolgálatára l. az 1887. évi 864. sz. közl. min. rendeletet. — Az álami és törv. utak terveinek készitéséről és épitésük keresztülviteléről az 1894. évi 53,220., az államutak fenntartásá-

sági költségvetésbe felvételét elrendelni, mely rendelet ellen a közigazgatási biróságnál kereshető orvoslat; az esetben, ha a törvényhatóság utügyét elhanyagolná, helytelenül kezelné, uthálózata kiépitéséről, kezeléséről és fenntartásáról segédforrásai *kellő* felhasználásával nem gondoskodnék s az ismételt utasitások az első figyelmeztetéstől számitott két év alatt sem vezetnének a kivánt eredményre, a keresk. min. a törvényhozás felhatalmazását kérheti az iránt, hogy az *ily törvényhatóság utügyeinek közvetlen intézését bizonyos időre átvehesse s e czélból a törvényhatósági utalappal, tisztviselőkkel akár közvetlenül, akár ministeri biztos utján* rendelkezhessék. — Azon törvényhatósági út fenntartásához, mely valamely községen keresztül vonulván, illetve annak belterületén lévén, egyuttal utczai közlekedésre is használtatik s igy fenntartása a rendesnél több kiadást igényel, az illető község méltányosság szerint hozzájárulni köteles. A járulási kötelesség s annak mérve és módja iránt elsőfokban a közigazgatási bizottság határoz, *határozata a közig.* birósághoz vihető.[206] A törvényhatósági uton lévő valamely műtárgy (pl. hid) különösen fontos hadászati érdekből állami kezelés vagy fenntartás alá vehető.[207] A kereskedelmi minister különös hadászati vagy közgazdasági érdekből kötelezheti a törvényhatóságot, hogy valamely utvonalat saját uthálózatába felvegyen.[208]

ról és kezeléséről az 1887. évi 3204. és 1887. évi 47,700 sz. közl. ministeri rendeletek szólanak.

[206] Az ily hozzájárulás tárgyában kelt az 1892. évi 26,083. és 1894. évi 31,448. sz. ker. min. rend. Egyes magánfelek a törvh. út terhéhez való külön járulásra nem kötelezhetők. Közig. birósági 1897. évi 43. sz. hat.

[207] Ha az állam valamely törvényhatósági út vagy műtárgy épitéséhez többel járul, mint a költségek egyharmadával, a keresk. minister annak épitése iránt belátása szerint intézkedni jogosult. Hadászati fontosságu törvényhatósági utakon — ha a keresk. minister eltérést nem enged — oly műszaki szabványok alkalmazandók, mint az állami utakon. A keresk. minister oly utak épitését, melyek ellen hadászati nyomós szempontok szólnak, műszaki feltételekhez kötni, esetleg beszüntetni jogosult; egyébiránt a keresk. min. megerősitése szükséges a törv. uthálózat megállapitására, megváltoztatására vonatkozó minden határozathoz.

A törvényhat. utak czéljára engedélyezett államsegélyek elszámolásáról szól az 1900. évi 53,802. sz. ker. min. r.

[208] Két törvényhatóság határán fekvő út kiépitéséről, ennek s a fenntartásnak költségeiről a törvényhatóságok közösen gondoskodnak; — ha a költségviselés aránya és az iránt, hogy a kiépités vezetése, fenntartás, felügyelés melyik törvényhatóságot illesse, megegyezés nem jő létre, a keresk. minister ha-

A törvényhatósági utügy intézése, a mennyiben bizonyos határozatok hozatala nincs a közgyülésnek fenntartva, *a közigazgatási bizottságnak* és a törvényhatóság *első tisztviselőjének* hatáskörébe tartozik.[209] A közigazgatási bizottság *felügyeleti és ellenőrzési* teendőinek állandó és beható gyakorlása végett központi és járási uti bizottságokat küldhet ki, melyek azonban *határozati joggal nem birnak.* A megyei utak és egyéb középitkezések műszaki szolgálatát, hol külön törvényhatósági mérnöki hivatal nem szerveztetnék, a kir. államépitészeti hivatal látja el, a minek fejében az illető megyék *utalapjuk terhére* kötelesek a kereskedelmi minister által meghatározott arányban azon államépitészeti hivatal személyi és dologi hiadásaihoz járulni.[210]

A törvényhatósági utadó. Ha a törvényhatósági utak költségeire az utvámbevételek, a községek netáni járulékai, uticzélu alapok jövedelmei, esetleges állami segély nem elégségesek, a szükséglet fedezésére a törvényhatóság *utadó czimén pótadót vethet ki, a mely rendszerint nem* lehet nagyobb a törvényhatóság területén a költségelőirányzatot megelőző évben előirt föld, ház, kereset, bánya, tőkekamat és járadékadó, nyilvános számadásra kötelezett egyletek adója 10%-ánál; ha mégis az uthálózat kiépitése vagy különös közgazdasági vagy hadászati fontosságu utimunkák foganatositása végett szükséges, a kereskedelmi minister jóváhagyásával 13%-ig emelhető az utadó. A törvényhatóságok útügyi segélyezése végett az állami költségvetésben bizonyos összeg veendő fel, melyből első sorban azon törvényhatóságok segélyezendők, melyek különben

táros. *Két vagy több szomszéd törvényhatóság uthálózatának kiépitése, kezelése és fenntartása végett egyesülhet.*

[209] A közgyülés, közig. bizottság és törvényhatósági első tisztviselő hatáskörét részletezik a törvény 18—20. §§. — Törvényh. műszaki közegek fegyelmi ügyeiben végső fokon a belügyminister a *keresk. ministerrel egyetértőleg határoz.*

[210] Az 1890 : I. t.-cz. 21. §-a szerint, oly megyék, melyeknek viszonyai ezt indokolják, a keresk. minister jóváhagyásával szervezhetnek megyei mérnöki ezt indokoják, a keresk. minister jóváhagyásával szervezhetntk megyei mérnöki A törvényhatósági mérnöki hivatal agendairól a törv. 21. §-a és a vh. rend. intézkedik. A törvh. mérnöki hivatalnak a törv. utmesterek vagy utbiztosok és utkaparók közvetlenül alárendelvék. Két vagy több szomszédos megye közös mérnöki hivatalt szervezhet a keresk. minister jóváhagyásával. A törvényhat. utmesteri állások betöltése tárgyában kelt a keresk. min. 1900. évi 85,449. sz. rendelete.

A torontálmegyei utalap és helyi érd. vasutak pénzügyi viszonyainak rendezéséről külön törv. szól az 1901: XVII. t.-cz.

10%-nál magasabb útadóra szorulnának. A kereskedelmi minister *nem rendelheti el* az utadónak 10%-nál magasabbra emelését.

Tvh. útadó fejében arra is, kire az emlitett egyenes adók alapján ennyi nem esnék, legalább három kézi napszámnak a törvényhatóságbani folyó ára vetendő ki, mely azonban három koronánál több nem lehet; a törvényhatóság e minimumot legalább két igás állattal birókra egy igásnapszám folyó áráig emelheti, mely 6 koronát meg nem haladhat. A minimum alá esőkre előirt állami adók összege a törvényhatóság területén előirt, s utadóval pótlékolható állami adók összegéből levonandó és a megállapitott útadószázalék a fennmaradó részre vetendő ki. Az útadószázalék kormányilag jóváhagyatván, annak egyéni kivetése következik. A kivetés közzétételétől számitott 15 nap alatt a sérelmes kivetés ellen a közigazgatási bizottságnál felszólalhatni.[211]

Tvh. útadó fejében állami egyenes adót nem fizető 18—60 éves férfiak is kötelesek három kézi napszámot természetben vagy a törvényhatóság által megállapitott váltságösszeg lefizetésével teljesiteni.[212] *Megyei* törvényhatóságok kimondhatják, hogy a törvény-

[211] Az utadószázalék két évre — az utügyi költségelőirányzatban állapitandó meg. E költségelőirányzatot a törvényhatóság első tisztviselője elkésziti, a *közigazgatási* bizottság tárgyalja, a közgyülés megállapitja, a keresk. min. jóváhagyja, de ennek jogában áll az utadót mérsékelni, vagy közérdekből a pénzügyministerrel egyetértőleg 10%-ig fel is emelni. — A közig. bizottság a felszólalásokat az 1883:XV. t.-cz. szerint alakitott pótadóügyi küldöttségben intézi el; *határozatai a közig. birósághoz vihetők.*

[212] Utadó alól mentesek az uralkodó család tagjai és udvartartásuk, követek, consulok; tényleges, nyugalomba vagy rendelkezési állapotba helyezett katonák, kat. hivatalnokok, csendőrök és mindezek családjai; 600 korona évi fizetést sem huzó tanitók és családjaik; pénzügyi, vasuti, mezei, erdő, fegy-, fogház, börtönőrök, törvényhatósági és községi hajduk; testi vagy lelki fogyatkozásban szenvedők; közsegélyre vagy alamizsnára szorulók; idegenek az országba költözés évében; szegődött szolgák és azok, kik a törv.-hat. szabályrendeletben mentességet nyernek. — Néptanitók utmentessége nemcsak a község által adott fizetésre, de az 1893: XXVI. t.-cz. szerint adott államsegélyre is kiterjed. Közig. bir. 1901. évi 256. sz. hat. — Házastársak által közösen használt birtokokra az utadót az állami adók összevont összege alapján kell kivetni (közig. bir. 1900. évi 2977. sz. hat.) Államvasuti alkalmazottak adómentesek. 1901: VII. t.-cz. — A szegődött szolgák (cselédek) I. oszt. keresetadója után utadó nem vethető ki. 1899. évi. 88,472. ex 98. sz. keresk. m. rend. Vizitársulati gátőrök utadómentességet nem igényelhetnek. Közig. bir. 1902. évi 1039. sz.

Az 1900: VII. t.-cz. értelmében utadómentesek az államvasuti és gépgyári alkalmazottak is. Idevonva a keresk. min. 1900. évi 60,506. számu rendelete. — Az 1892. évi 59,558. sz. p. ü. min. r. szerint a törvényhatósági városokban lakó

hatósági útadó egy része, de legfölebb fele, kézi, illetve igás munkával legyen leróható. A természetbeni lerovás minimuma három kézi vagy egy kétfogatu igás napszám. Jogában áll a *megyének* a

állami tisztviselők fizetésük és nyugdijuk után utadót nem fizetnek, mert az utadó ott községi adó természetével bir; így szól a közig. biróság 1897. évi 787. sz. határozata is; ugyanezt mondja ki az 1893. évi 58,753. a tvh. városokban lakó lelkészekre. Az 1893: IV. t.-cz. 21. §-ban felsorolt államtisztviselők, altisztek és szolgák utadómentesek e törvény szerint. — A törvh. utadó behajtása, leirása és elévülése tekintetében, a közadók kezeléséről szóló törv. (1883. évi 44.) irányadó. A kivetés, kezelés nyilvántartás részleteit a végreh. rend. szab. Idevonatkozik még az 1893. évi 61,833. sz. keresk. min. rend. A törvényhatósági utadó közvetlen fizetéséről szól az 1905. 27,332. sz. ker. min. rend. A mentességeket illetőleg megemlitendő az 1892. évi 58,753. sz. keresk. min. rend. közig. tisztviselők, néptanitók, körjegyzők utadója tárgyában. Utadómentesek a hazai iparnak adandó kedvezményekben részesitett vállalatok állami adómentességük idejére. Az 1890: XXVI. t.-cz. 64. §-a szerint a *törvényh. természetbeli utadótartozás* összeirása, nyilvántartása, megváltása, szolgáltatása és alóla való mentesség tárgyában kelt közig. határozatok *a közig. birósághoz vihetők.* — Az utadó elengedés iránt elsőfokon a közig. bizottság, másodfokon a ker. min. határoz; a 100 koronát meghaladó elengedés iránti elsőfoku határozat hivatalból felterjesztendő a ministerhez jóváhagyás végett. Idevonatkozik az 1893. évi 8895. és 1901. évi 20,589. sz. keresk. min. rend. — A tvhat. utalapra vonatkozó zárszámadásról a törvény 28. §-a, az 1892. évi 26,872. és 1893. évi 61,833. sz. ker. min. rend. szól. A jogérvényesen leirt állami adók után a megfelelő utadó törlendő. 1898. évi 17,590. sz. keresk. min. rend. Az ipari segédmunkások utadója tárgyában kelt az 1897. évi 6577. sz. keresk. min. rendelet. Cseléd I. oszt. keresetadója után a gazda sem róható meg utadóval. (1897. évi 511. sz. közig. bir. hat.) — A közig. biróság 1900. évi 2731. sz. hat. szerint az utadó törvényhatósági városban községi adó jellegével bir s alóla mentesek általán azok, kik a községi pótadók alól mentesek. Részvénytársaságok telepük székhelyén, hol a közterhekhez járulnak, a székhely lakosaival egyenlő jogokban és kötelességekben részesülnek s a vámmentesség kérdésében is mint jogi személyek a székhely lakosaival egy tekintet alá esnek. (Közig. bir. 1901. évi 939. sz. hat.) Az utadóbirságok hováforditásáról szól az 1902. évi 84,848. sz. keresk. min. rendelet.

Budapest közutaira, a melyek a vámsorompón kivül esnek, a törvényhatósági utakra vonatkozó szabványok állanak, de ok igazgatását illetőleg is fenmaradt a főv. közmunka-tanácsnak hatásköre (1870. évi X. t.-cz.). A vámon belüli utak fentartását a főváros a kövezetvámból és az 1872: XXXVI. t.-czikkben részletezett közjövedelmekből fedezi és ezenkivül köteles az ú. n. fővárosi pénzalapba 1½%-os utadót beszállitani a közmunkaváltság helyett. E pénzalap az 1870: X. t.-cz. alapján felvett 24 milliós államkölcsönből, szabályozások, kisajátitások által nyert telkek árából, hidak, rakpartok jövedelméből, osztrák területen székelő vállalatokra, azok itteni jövedelme után kivetett pótadóból képződik. A fővárosi utügyi költségvetés az ált. költségvetés kiegészitő része.

természetbeli utadó lerovást bizonyos összegü állami adót fizetőkre, bizonyos vidékekre korlátozni, csak kézi vagy csak igás napszámot engedni meg. Figyelemmel kell lenni arra, hogy a természetbeli lerovást első sorban a minimum alá esők teljesithessék. Az útadó jövedelméből törvényhatósági útalap alkotandó; ez alap az útteher fedezésére vehető igénybe; kivételesen a kereskedelmi minister által jóváhagyott közgyülési határozattal más közérdekü czélra is forditható.

III. *Az összekötö utak.* A vasuti állomásokat a legközelebbi közúttal vagy községgel összekötő út épitési, fenntartási s kezelési költségeit — ha valamely jogczimen más kötelezett nincs — viselik: *a)* a törvényhatóság; *b)* a vasuti vállalat; *c)* az érdekelt községek; *d)* valamint az érdekelt kereskedelmi és iparvállalatok, és pedig egy harmadrészben a törvényhatóság, egy harmadrészt a vasut és egy harmadrészt az érdekelt községek és vállalatok együtt. A közigazgatási bizottságnak a járulási kötelességét és mérvét illető másodfoku határozatai *a közigazgatási biróságnoz vihetők.* Ha a vasut vagy állomás ujonnan létesittetik, a vasut közigazgatási bejárásakor állapittatnak meg az összekötő utak és az érdeklettek teherviselési arányai s ha egyezségileg ez nem sikerülne, a kereskedelmi minister dönt. Az összekötő utak közigazgatására és müszaki szolgálatára a törvényhatósági utakra vonatkozó határozmányok alkalmazandók, de a kezelést és fenntartást a kereskedelmi minister hozzájárulásával az érdekeltek bármelyike elvállalhatja; a felügyelet és ellenőrzés mindenesetre megmaradván a törvényhatóság első tisztviselőjénél. Több törvényhatóság területén átvonuló összekötő ut adminisztráló törvényhatóságát a kereskedelmi minister jelöli ki. Ha az összekötő út vagy annak műtárgya kiváló hadászati fontossággal is birna, a kereskedelmi minister azok kiépitéséhez az általa megállapitandó mérvben hozzájárul, sőt azok kezelését és fenntartását is átveheti; ha az államsegély az épitési költség egy harmadánál több, a minister a foganatositást átvenni és az épitkezés végrehajtása iránt intézkedni jogosult. A kereskedelmi minister kimondhatja, hogy az összekötő utakra vonatkozó törvényi határozmányok bizonyos gőzhajó állomásokhoz, kikötőkhöz vezető utakra is alkalmazást nyerjenek.

IV. *A községi viczinális utak* hálózatát s azok épitésére s

Az 1890: I. t.-cz. a fővárosi Dunahidakra nem érvényes, valamint annak az összekötő utakról szóló rendelkezései a főváros területén nem alkalmazhatók.

fenntartására hivatott községi csoportokat a törvényhatóság állapitja meg. Az alispán határozza meg az egyes községeknek, a viczinális utat különösebben igénybevevő vállalatoknak járulási kötelességét és arányát, határozata a közig. bizottsághoz, ezé *a közig. biróság elé vihető.*[213] A reá eső tehernek akár készpénzben, akár közmunkaerővel való teljesitéséről az illető község gondoskodik. A viczinális utak közigazgatásának ellátása végett az alispán minden érdekeltségi csoportra *uti bizottságot* alakit; ennek tagjai a járási főszolgabiró, az érdekelt községek elöljáróságainak egy-egy tagja, az érdekelt községek képviseletei által kebelükből 3 évre választott kiküldöttek és azon érdekeltek egy-egy képviselője, kik a teherelosztásnál külön számba vétettek. Az útügyi bizottság valóságos közig. hatóság, mely a törvényben (41. §.) meghatározott ügyekben határoz, határozatai az alispánhoz, onnan a közigazgatási bizottsághoz felebbezhetők.[214] Egyébként a viczinális utak közigazgatása a járási hatóság hatáskörébe tartozik, műszaki szolgálatukra pedig az utügyi bizottság községi mérnököket alkalmazhat.[215]

A gyógyfürdőkhöz vezető közutakra — a mennyiben azok nem állami vagy törvényhatósági utak — a községi viczinális utakra vonatkozó szabályok érvényesek; a hozzájárulási arány

[213] Külön hozzájárulásra kötelezett vállalat nem mentesiti ezt a községre mint politikai testületre kirótt hozzájárulási kötelesség teljesitésére szükséges *községi pótadó alól.* Közig. bir. 1902. évi 769. sz. hat.

[214] Az alispán állapitja meg, mely elöljárósági tag vegyen részt az utügyi bizottságban és egyes községek képviseletei abba hány tagot küldjenek. Az uti bizottság tagjai dijat nem nyernek. Hol s a mig uti bizottság nem alakittatik, annak törvényes hatáskörét a járási főszolgabiró tölti be, kit *e körében az alispán arra alkalmas érdekelttel helyettesithet. — A községi viczinális és közdülő utakra von. végrehajtási utasitás 1892. évi 45,380. sz. alatt adatott ki.* A közs. viczinális és közdülő utakról teendő jelentések tárgyában adatott ki az 1897. évi 76,636. sz. keresk. m. r.

[215] Ezen mérnököket az alispán nevezi ki, a kinevezés szerződéses jellegü is lehet, — minősitésük mérnöki oklevél; fizetésüket, működési körüket is az alispán állapitja meg; fegyelmi ügyeikre az 1886: XXII. t.-cz. irányadó. Az alispán azon határozata, mely ily mérnökök fizetéséhez az egyes községek részéről való járulás arányát megszabja, a közig. bizottsághoz, ettől a *közig. birósághoz vihető.*

Ha a viszonyok megkivánják, több szomszédos törvényhatóság községei is csoportosithatók egy viczinális utügyi csoportba; ha a fentartás, kezelés körül megegyezés nem létesül a törvényhatóságok között, a keresk. min. határoz; ez jelöli ki az ily utügyi csoportokra az első, illetőleg felsőbb foku határozatokra illetékes alispánt és közig bizottságot is.

megállapitásánál a gyógyfürdőtulajdonos, mint érdekelt vállalat, a teherviselés körébe vonandó.[216]

V. *A községi közdülő utak* — hálózatát a községi képviselet állapitja meg. A törvényhatósági uthálózatból kihagyott és községi út gyanánt kezelendő utak a községi uthálózatba felvételét a község meg nem tagadhatja. A községi utak fenntartására a *községi* igás és kézi *közmunka* szolgál. Vonó állatok tulajdonosai, minden ily állat után évente legfelebb két igás napszámot, egy vagy több közönséges, a községben divó módon épült lakóház birtokosa *legfelebb 4*, kő- vagy téglaépület tulajdonosa 6, s minden emelet után legfelebb még 2—2 kézi napszámot köteles szolgálni. Családtagok akár önjoguak, akár nem, mindkét esetben egy kézinapszámot szolgálnak, de ha számuk hármon felül van egy családnál, ugy összesen 3 napnál többet nem kötelesek szolgálni. A közmunka személyesen vagy közmunka mentességgel nem biró helyettes által teljesitendő, vagy megváltható; a község *a közigazgatási bizottság jóváhagyásával a községi közmunka* egy részének kötelező megváltását is kimondja. E kényszerváltság a közmunkatartozás felén túl nem terjedhet; a váltságárt a helyi árak szerint a községi képviselet állapitja meg. A községi közmunka teljesitésére minden községi *lakos* köteles, a mennyiben a *törvény* neki mentességet nem biztosit.[217] A közigazgatási bizottságnak azon határozatai, melyek a

[216] A fürdőtulajdonos járulási kötelességét és arányát megállapitó közig. bizottsági határozat a *közig. biróságnál panaszolható.*

[217] Ugy a kézi, mint igás közmunkától mentesek: a kir. család tagjai és udvaruk, a kir. udvar közvetlen kisérete, az udvarhoz tartozó járművek; idegen hatalmak követei, képviselői és fogataik. A kézi közmunka alól mentesek az ország azon lakosai, kik *18 éven alul és 60 éven felül vannak; a nők* általában kivéve, ha hajadonok vagy özvegyek és házuknál egy kenyéren levő és munkára alkalmas férfi családtag vagy szolga létezik, ki helyettük a megszabott munkát teljesiti; szegődött *szolgák*, kik munkájukról nem rendelkezhetnek; nők család tagjai személyükre; elismert felekezetek *papi személyei*, népiskolákban alkalmazva levő *tanitók; állami, törvényhatósági, községi tisztviselők és szolgák, pénzügyőrök, csendőrök, vasuti pályaőrök, erdő-, mezőőrök, fegy-, fogház börtönőrök, saját személyükre; a fegyveres erőhöz tartozó tettleges személyek és családjaik, tényleges tisztek, katonai hivatalnokok és családjaik és a katonai ellátásban levő rokkantak.* Igás kömunkával nem tartoznak: a hadsereg és honvédség, a posta fogatai; állami, törvényhatósági, községi tisztviselők, pénzügyőri biztosok, csend- és rendőrök hivatalos teendőik végzésére tartott fogatai. — elismert felekezetek állandóul alkalmazott lelkészeinek azon fogatai, melyeket fiókközségekben előforduló egyházi functiók rendes teljesitésére használnak: azok, kik katonai — kincstári — lovakat vettek ki, ezen lovak után addig, mig azok korlátlan tulajdonukba át nem mentek.

községi közmunka összeirása, nyilvántartása, megváltása és szolgáltatása, illetőleg az alóli mentesség tárgyában hozatnak, a *közigazgatási biróságnál panaszolhatók.*

A községi utak közigazgatása a járási hatóság, rendezett tanácsu városokban a polgármester ellenőrzése mellett a *községi elöljáróság feladata;* a képviselet köteles kijelölni azon elöljárósági tagot, ki személyes felelősség mellett gondoskodik a törvény és rendeletek foganatositásáról.[218] A községi közdülő utak műszaki szolgálatáról, a mennyiben községi mérnökök nem alkalmaztatnának, az elöljáróság kérelmére az alispán gondoskodik.

VI. *Az egyesek, társulatok által létesitett* közutak fenntartásáról, kezeléséről a létesitők a hatóság felügyelete alatt gondoskodni kötelesek. Ugy az épités, mint a kezelés és fenntartás iránt az engedélyezési okiratban kell részletesebben intézkedni.[219]

Az igavonó állatok után járó közmunka a tulajdonosok által az állatok állandó tartózkodási helyén rovandó le. 1899. évi 2704. sz. közig. bir. hat.

A községi elöljárók közmunka aluli mentességét sem a községi képviselet, sem a törvényhatóság ki nem mondhatja. 1899. évi 3229. sz. közig. bir. hat.

Az igavonó állattal biró tanitó fizetése összegére tekintet nélkül köteles az igásminimumot fizetni. Közig. bir. 1900. évi 2730. Önálló puszták birtokosai a közs. törvény 135. §-ában megállapitott közmunkamentességre igényt tarthatnak. Közig. bir. 1902. évi 3148. sz. hat.

Törvényhatósági utadó alóli mentesség a községi közmunka alóli mentességet nem ad. Közig. bir. 1902. évi 2429. sz. hat.

[218] Ha a képviselet ezen elöljárósági tagot ki nem jelölné, azt az alispán rendeli ki. — *Községi utczák,* melyek átkelési szakaszt nem képeznek, közdülő utak minőségével birnak. 1893. évi 11,617. sz. ker. min. hat.

Közdülő ut fentartási költségeihez harmadik személyek hozzá nem vonhatók. Közig. bir. 1900. évi 100. sz. hat.

[219] A közig. bizottság azon másodfoku határozatai, melyek ily utak fentartásáról vagy kezeléséről az engedélyokirat ellenére intézkednek, a közig. *biróságnál panaszolhatók.*

Uj közutak *előmunkálatait* a keresk. minister engedélyezi; csak egy törvényhatóságban eső viczinális és közdülő utak előmunkálatait engedélyezheti a törvényhatóság első tisztviselője. Az előmunkálati engedély hatálya az 1881. évi XLI. t.-czikkben van meghatározva. — A műszaki tervek alapján *közigazgatási — helyszini — bejárás tartandó, mely, czélja a terveknek* a helyi viszonyokkal való összehasonlitása, az érdekeltek észrevételeinek felvétele. A közigazgatási bejárást azon utak tekintetében, melyek kivitelét a keresk. minister foganatosittatja ez, más utak tekintetében a törvényh. első tisztviselője rendeli el. Községi viczinális és közdülő utak iránt közig. bejárás csak akkor tartandó, ha azok hatósági rendelkezés alatti vizeken vezetnek át, vagy vámszedési jog vétetnék igénybe. Sürgős közérdek okából más utakra is megengedheti a keresk. minister a bejárás mellőzését. Midőn oly közútnak épitése fejeztetett

A közutak törzskönyvei. Az állami, törvényhatósági és a vasuti állomásokhoz vezető közutakról, ezek műtárgyairól és tartozékairól — az utterület *nyilvántartása, foglalások elleni biztositása, az uttest és tartozékai iránt felmerülhető viták eldöntése* czéljából törzskönyvek vezettetnek. A törzskönyv műleirásokból s azokkal összhangzóan készitett térképekből áll, melyek felvételük után közzétételvén, helyszini összehasonlitás s a felmerült felszólamlások eldöntése után hitelesittetnek. Kik a közigazgatási bizottságnak hitelesitési, illetve a felszólalások tárgyában hozott határozata által magukat *magánjogaikban* sértve érzik, igényeiket 3 év alatt a törvény rendes utján érvényesithetik: e határidő után *magánjogi igények többé nem érvényesithetők.* Az állami fenntartás és kezelés alatti utak törzskönyvei törvényhatóságokkint az illető államépitészeti hivataloknál, a törvényhatósági utakéi a törvényhatóság első tisztviselőjénél vezettetnek. A községi viczinális és közdülő utak

be, melynek foganatositása előtt helyszini bejárás tartatott, ugyanazon hatóság által, mely ama bejárást elrendelte, felülvizsgálati szemle rendelendő el és foganatositandó. Ennek czélja megállapitani, hogy a foganatositás a tervek és engedély szerint történt s a forgalom megengedhető-e. A közforgalom sürgős érdekéből e szemlét a minister elengedheti.

A közút létesitése és kezelése által érdekeikben sértett felek panaszai felett elsőfokon a törvényhatóság első tisztviselője dönt; felebbezéssel a közig. bizottsághoz, onnan a ker. ministerhez. Ugyane hatóságok illetékesek, ha egyesek oly munkákat kivánnak létesiteni, melyek által a közút igénybe vétetnék, azok állaga érintetnék, vagy pedig ha a *közút költségéhez harmadik személyek haszonaránylag* hozzájárulásra köteleztetnének. *Az utóbbi esetben a közig. bizottsági határozat a közig. biróság elé vihető.* Az útépitési engedély megadását a magánjogi kifogások nem akadályozzák ugyan, de az engedélyes a magánjogi kérdés elintézése előtt, saját veszélye és felelősségére él az engedélylyel. — Az út fentartására kötelezett gondoskodni tartozik a forgalom folytonosságáról és biztonságáról, ha az út, hid, rév használhatósága ideiglen megszakad, a helyreállitásig köteles ideiglenes átkelési módozatokról gondoskodni.

Közhasználatra szolgáló rév, hajóhid létesitése mindig *hatósági engedély alá* esik. Ezek és a hozzájuk vezető utak létesitése végett kisajátitási jog vehető igénybe. Ha a komp vagy hajóhid valamely közút kiegészitő része, az engedélyezés azzal egyidejüleg történik; de ha önállóan létesittetnek, előzetes helyszini tárgyalás után engedélyeztetnek a törvh. első tisztviselője — állami rév vagy komp, a keresk. minister által. Az elkészült rév, komp vagy hajóhid forgalomba vétel előtt megvizsgálandó és csak ha megfelel, bocsájtandó közforgalomra. A kompok létesitése, fentartása által sértett felek panaszai a törvényh. első tisztviselőjéhez tartoznak, ha t. i. közig. uton intézhetők. A kompok, révek, hajóhidakról a törvh. első tisztviselője pontos nyilvántartást vezet. Az állami, törvényhatósági, községi utakon levő hidak, hajóhidak, magánhidak és áteresszek *nem,* de a révek és kompok a *vizikönyvbe* bevezetendők. L. a Vizjognál.

törzskönyvezése végett a törvényhatóságok szabályrendelettel kötelesek intézkedni.[220]

II. A vámokról.

A közforgalmi ut (hid, rév) használatáért vámot szedni kétféle jogczimen szabad, u. m. az 1890 : I. t.-czikk szerint igazolt *régi vámjog alapján*[221] *és a kereskedelmi minister ujabbi engedélye alapján.* A kereskedelmi minister az engedélyt az illető közigazgatási bizottság javaslatának meghallgatása után adja meg; az engedélyezés közérdekre utalással bármikor megtagadható. A vámjogok meghatározott időtartamra engedélyeztetnek; *a vámdijak javaslatba hozásánál, illetve engedélyezésénél szem előtt tartandók a vámtárgy létesitésére szükséges költség, annak fenntartásával járó kiadás, a vámjog időtartama, a várható forgalom; mindezekre való tekintettel a dijak ugy szabályozandók, hogy a vámjog külön jövedelmi vagy kereseti forrást ne képezzen.* Jogszerüen fennálló hid- és révvámoktól 7·5 kilométer távolon belül, hid és rév, vámszedési joggal vagy a nélkül csak ugy engedélyezhető, midőn azt az engedély ki nem zárja, vagy ha kizárná, ha a fennálló jog tulajdonosa beleegyezését adja; más esetben uj hid vagy rév engedélyezésének csak közérdekből és a fennálló vámjogtulajdonosnak teljes *kártalanitása* mellett van helye.

A vámjog engedélyezéséről, az engedélyes kötelességeiről a keresk. minister okiratot ad ki; ennek értelmezése iránt ő határoz és ha az engedélyes a minister határozatát sérelmesnek találja, igényét — birtokon kivül — hat hó alatt rendes birói uton érvényesitheti. A vámjog megszünik, ha az engedély kiadásától vagy a vám

[220] A törzskönyvek mintáit és a felvételi, vezetési eljárás részleteit az 1892. évi 71,871. sz. keresk. ministeri rendeletben foglalt utasitások szabályozzák. A törvényhatóságoknak a községi utak törzskönyvvezetését illető szabályrendeleteit a *keresk. min. az igazságügyministerrel* egyetértőleg hagyja jóvá. — A közutból elfoglalt terület visszahelyezési per tárgyát nem képezi, ez iránt a közig. hatóság intézkedik.

[221] Az igazolásnak az 1890: I. t.-cz. hatálybaléptétől két év alatt jogvesztés terhe alatt meg kellett történnie; ki az igazolásra kir. kiváltságlevelet vagy más okiratot produkálni nem tudott, annak elég volt 20 évi folytonos, ellentmondás nélküli s a hatóság előtt ismert gyakorlás igazolása. A jog iránti elsőfoku döntés a közigazgatási bizottságot illette, melynek határozata ellen alternative vagy a keresk ministerhez lehetett felebbezni, vagy a jogot rendes biróság előtt érvényesiteni. — A vámjogok igazolása, nyilvántartása iránt az 1891. évi 49,679. és 1892. évi 76,391. sz. ker. min. rend. intézkedik. — Vámszedési jog engedélyezésénél a keresk. kamara meghallgatandó. 1898. évi 9036. sz. keresk. min. rend.

életbeléptetésére kitüzött naptól egy év alatt gyakorlatba nem vétetik; ha a szabályszerü vámok szedése öt éven át — vis major eseteit kivéve — folyton és tényleg nem gyakoroltatott; ilyenkor a vámtárgy elhordatandó vagy a mennyiben fenntartása kötelezettnek birói becsü szerint megállapitandó összegért átengedendő. A vámszedési engedélyt és jogot elévültnek nyilvánitó, a vámtárgy elhordását vagy átengedését elrendelő közig. bizottsági határozat a *közigazg. biróság elé vihető.*[222] Megszünik a vámjog s vele a vámtárgy fenntartási kötelesség önkénytes lemondással is. Vámszedési jog a keresk. min. jóváhagyásával átruházható, ha személyhez kötve nincs.[223] *Büntetés gyanánt is felfüggeszthető* a vámszedés, sőt megszüntethető a vámszedési jog is.[224]

A vámdijak fizetése alól mentességeket megállapit maga a törvény,[225] a kereskedelmi minister a közigazgatási bizottság indokolt

[222] Az engedély nélküli és a száraz vámok hatóságilag beszüntetendők; a vám megszüntetését elrendelő közig. bizotts. határozat, a mennyiben a vám (száraz vagy vizi) természete vitás — *a közig. biróság előtt panaszolható.*

[223] Törvényhatóságok és községek vámjogukat magánszemélyekre át nem ruházhatják. Személyhez nem kötött vámjognak öröklés vagy birói árverés utján való átszállása a keresk. ministernek bejelentendő; ha az örökös *idegen honpolgár lenne, a keresk. minister* követelheti, a vámjognak oly belföldi által gyakorlását, kinek személyében megnyugszik.

[224] Mikor a jogosult az engedély határozatait ismételten megszegi, vagy ismételten nem tesz eleget a jókarbantartásra vonatkozó hatósági rendelkezéseknek.

Közérdekből a vámtárgy átalakitására a jogosult — kártalanitás mellett — kötelezhető, sőt a vámtárgy megváltható. A kártalanitás összegét a kisaj. törv. szerinti eljárásban a biróság állapitja meg. A váltságár nem lehet nagyobb, mint az utolsó három évi vámjövedelem átlagának huszszorosa.

A közig. bir. 1900. évi 7. sz. hat. szerint a vámos hid ujraépitési költségeihez harmadik személyek az 1890: I. t.-cz. 63. §-a alapján haszonaránylag hozzá nem vonhatók.

[225] Törvényileg vámmentesek: az udvar tagjai és udvartartásaik, a közvetlen kiséret, az udvari járművek, idegen államok követei és fogataik; a fegyveres erő tagjai, a fegyveres erő szükségleteinek szállitására használt járművek; activ állami és törvényhatósági tisztviselők és azokat szállitó fogatok (l. idevon. 1898. évi 192. sz. közig. bir. határozatot), közbiztonsági közegek, fegyenczek, foglyok, tolonczok, azokat szállitó járművek; a posta-szállitmányok; közutak épitésével, kezelésével, felügyeletével megbizott közegek és fogataik azon vámtárgyakon, melyre hivatalos működésük kiterjed; az állami, törvényhatósági, községi utak anyagait, árvédelemhez szükséges anyagot szállitó járművek; közmunkát teljesitő egyének; hivatalosan eljáró és egyházi jelvénynyel ellátott lelkészek; temetkezési menetek, bucsujáratok, ha csoportosan, egyházi jelvények alatt mennek; templom, iskola és paplak épitéséhez ingyen szolgáltatandó fu-

felterjesztésére, a törvényben felsorolt vámmentességeket *korlátozhatja, vagy más esetekre is kiterjesztheti.*[226] *A vámdijmentesség és a vámdijtételek jogossága és mértéke tárgyában keletkező vitákat eldöntő alispáni, törvényhatósági városi tanácsi* (Budapesten a főkapitányi) *határozatok a közig. birósághoz vihetők.*

Kihágások.

Utrendőri kihágások, oly cselekmények és mulasztások, melyek *veszélyeztetik a közutakon a forgalom biztonságát*, melyek az úttestnek, műtárgyaknak és úttest tartozékainak *rongálását* képezik, vagy az *út fenntartására hátrányosak*, továbbá melyek az utak, kompok, révek engedélyezésére vonatkozó törvényes határozmányokba ütköznek és melyek a vámszedési jogok engedélyezésére, gyakorlására, közhasználatu kompok,. révek, hajóhidak üzletbevételére vonatkozó törvényes szabályokat sértik. Az 1890 : I. törvényczikkben (107—145. §§.) megállapitott utrendőri kihágásokon a kereskedelmi minister a törv. felhatalmazása alapján változtathat, az azokra vonatkozó szabályok egynémelyikét hatályon kivül helyezheti, továbbá azok szabályrendeletileg való *kiegészitését és módositását megengedheti* törvényh. és rend. tanácsu városoknak a belterületükön levő *bármely közutra nézve és a községi viczinális és közdülő utakra vonatkozólag.* (153. §.) A főváros területén az útrendőri kihágásokra nézve a belügym. a keresk. minis-

varok; a közveszély esetén kirendelt közerő és az ilyenkor menekülők és fogataik; tűzoltók, mentők fogatai, midőn a vész helyére mennek s onnan visszajönnek; mezőgazdasági czélból közlekedő fogatok, hajtott állatok azon határon belül, melyhez tartoznak és pedig a réveken és kompokon is (közig. bir. 3349. ex 1903.); gyalog személyek, révek és kompok kivételével; a községből *kimenő* fogatok és állatok a kövezetvám alól; állitás czéljából szállitott lovak (1873. évi XX. t.-cz.) és a fegyveres erő élelmezése czéljából szállitott marhák, végül a vámtulajdonosok által *vámmentesekül önkényt elfogadott személyek, fuvarok, állatok és általán a vámjog-tulajdonossal kötött szerződések* szerinti mentesek. A vámmentes személyek hivatalos igazolványairól szól az 1891. évi 35,329. sz. keresk. min. rend.; az állami adót szállitó községi elöljárók fogatai vámmentességéről az 1893. évi 85,713. sz. rend. A vámokat illető végrehajtási utasitás 1892. évi 45,380. sz. alatt adatott ki. Ezekre vonatkoznak az 1890. évi 70,292., 1891. évi 35,329., 58,156. és 46,079. sz. keresk. min. rendeletek is. Az 1897. évi 75,225. sz. keresk. min. rend. a katonai egyének használatára szolgáló fogatok s állatok vámmentességéről szól.

[226] A folyamfelvigyázók vámmentességéről szól az 1898. évi 85,853. sz. keresk. min. rend. Mezőgazdasági szeszgyárba közlekedő fogatok és hajtott állatok hidvámmentesek. Közig. bir. 3617. ex. 1903. A vámmentességi igazolványokról l. az 1902. évi 7497. sz. min. rend.

terrel szabályrendeletileg egyetértőleg intézkedik. Utrendőri kihágások felett, a mennyiben a bünvádi eljárás életbeléptetési törvénye szerint nem a kir. biróság lenne illetékes, a közig. hatóságok és pedig elsőfokon a főszolgabiró, illetve városi rendőrkapitány, Budapesten a ker. kapitányok; másodfokon az alispán, törvh. városokban a tanács, Budapesten a főkapitány; harmadfokon a keresk. minister, Budapesten a belügyministerrel egyetértőleg. Specialis útrendőrségi közegek a felesketett állami és törvényhatóság *útmesterek* és *útkaparók*, kiknek a közrendőrségi közegek (csendőrök is) segédkezni tartoznak.[227]

198. §. A vasuti közigazgatás.

Korunk rendkivül fontos közlekedési tényezői a vasutak, a közigazgatásnak tevékenységét ugy létesitésük, mint használatuk stadiumában nevezetes mérvben igénylik. A közérdek oly közvetlenül füződik a vasuti forgalomhoz, hogy a közigazgatásnak, mely amazt biztositani köteles, mélyen bele kell nyulni a vasutak ügyeinél a magánosok szabad cselekvőségi körébe.

[227] Az útügyi kihágásokat illető törvényi rendezések végrehajtására vonatkozó rendelet az 1892. évi 17,033. sz. keresk. min. rend. A közlekedés folytonosságának biztositásáról szól az 1902. évi 22,231. sz. keresk. min. rend. Az útkaparók által vezetendő útrendőrség kihágási naplókról szól az 1890. évi 47,160. sz. keresk. min. rend. Az erdőtermékeknek közutakon szállitásáról az 1891. évi 519., az utmenti erdők kivágásáról az 1891. évi 50,713. sz. keresk. min. rend. szól. — Az útrendőri kihágási itéletek az illető államépitészeti hivatalokkal is közlendők. 1892. évi 315. sz. rend. Az útrendőri kihágások tárgyalásához, megidézéséről az útkezelő és rendőri személyeknek, szól az 1894. évi 26,581. sz. min. rend. Az útmestereknek és útkaparóknak tanu- és becslőkép működtetéséről szól az 1897. évi 31,862. sz. ker. min. rend.

Az útrendőri kihágásokban való eljárásról szól az 1896. évi 3626. és 1898. évi 42,279. sz. keresk. min rend. Az útrendészet állapotáról teendő évi jelentésekről szól az 1893. évi 17,033 és 1900. évi 87,169. sz. rend. A közutakon való kerékpározásról országos rendelet adatott ki 1897. évi 42,159. sz. rend. — A kerékpár vámmentessége vélelmezendő 1896. évi 78,993. sz. keresk. min. hat.

Az útügyi kihágásokról szóló rendelkezésekkel *vegyest* fontos nyilvánjogi kötelességekről is határoz a törvény, igy a hajó-, jármos- vagy forgóhidak tulajdonosainak naponta kétszeri ingyenes *hidnyitási kötelességéről;* az útmenti községek lakosságának a hófuvás, hegyomlás, árviz alkalmával az állami, törvényhatósági úti közlekedés biztositásnál való ingyenes közremüködéséről: utaknak mérnöki engedélylyel való ideiglenes elfoglalásáról; a vámdijszabályzat nyilvános kifüggesztéséről; kimondja, hogy ha az útfentartás végett egy méternél, gyalogutaknál 50 cm.-nél szélesebb terület szükséges, ez csak törv. kisajátitás utján igényelhető: rendelkezik a révészek képesitéséről (116. §.) stb.

A vasuti közigazgatás jogának legfontosabb forrását képezik: az 1868. évi 4973. számu — képviselő- és főrendiházi határozattal megerősitett — közl. min. rendelet a vasutépitésről: a helyi érdekü vasutakról szóló 1880 : XXXI. és 1888 : IV. t.-cz.; az 1851. évi november 16-án kelt s azóta több irányu módositást nyert *üzletrendtartás*, melyet az 1867 : XVI. t.-cz. VIII. czikkelye hatályban tartott.[228]

[228] Most már 1878 : XX., illetve 1887 : XXIV. t.-cz. — E t.-czikkek az üzleti rendtartást és póthatározmányait mindkét államban fentartták, valamint az 1874. évi junius 10-iki üzletszabályzatot is, mely szabályzat módositva, 1886-ban és legujabban 1892-ben a 83,249. és 84,667. sz. keresk. min. rendeletekkel ujból kiadatott. Az 1893. évi 58,277. és 1895. évi 12,055., 1898. évi 21,702., 1900. évi 45,351. az 1901. évi 61,351. 1903. évi 8311. sz. keresk. min. rend. ez üzleti szab. ismét módositá. Mig az üzletrendtartás a vasuti szállitási — fuvarozási jognak — forrása, a személy-, podgyász- és összes áruszállitást szabályozván. Az üzletszabályzat a nemzetközi forgalomban is érvényes, a mennyiben eltérő egyezmények nincsenek. A vasutigazgatóságok az üzletszabályzat *kiegészitésére szóló* határozmányokat a felügyeleti hatóság jóváhagyásával hozhatnak. Eltérő határozmányokat pedig *alsóbbrendü* vagy sajátságos üzleti viszonyokkal biró vasutakra a keresk. min. engedélyezhet. Az 1892-iki üzletszabályzat már az 1892 : XXV. t.-czikkbe czikkelyezett berni vasuti fuvarozási egyezmény határozmányai szerint lőn megállapitva. Az 1892 : XXV. t.-czikk szerint a vasuti üzletszabályzat és ahhoz utóbb kiadott *póthatározatok*, a vasuti fuvarozásokra akkor is alkalmazandók, ha azok a keresk. törvény rendelkezéseitől eltérnek. (1892. évi 45,790. sz. igazs. min. rend.) A vámterületi egység ideje alatt a vasuti üzletrendtartás és szabályzat csak az osztrák kormánynyal egyetértőleg változtatható meg. A vám- és kereskedelmi viszonyokra vonatkozó 1899 : XXX. t.-czikk vasutügyi rendelkezéseirek érvényesitése iránt rendelkezik az 1899. évi 64,631. számu keresk. min rend.

A bélyegzett vasuti fuvarlevelek kötelező használatáról szól az 1892. évi 88,464. és 1898. évi 26,212. sz. keresk. min. rend. A vasuti szállitásból kizárt vagy csak feltételesen szállitható tárgyakra vonatkozó 1902. évi február 25-iki egyezményről. L. az 1902. évi 22,687. sz. keresk. min. rend.

Közöljük egy sorát a vasutakra vonatkozó rendeleteknek, melyekből kitünik, hogy mily sokirányulag rendelkezik a kormányhatalom a *vasuti épitkezés, berendezés, felszerelés*, vasuti *forgalmi szolgálat* stb. ügyeiről.

Az 1887. évi 1653. és 5439. sz. közl. min. a vasuti forg. eszközök szerkesztése tárgyában, a müszaki egyöntetüség végett. Ugyanerről szólnak az 1892. évi 51,190., 1891. évi 69,026. és 1900. évi 5113. sz. r. — Az ipartörvénynek a vasuti csatorna és hajózási vállalatokra alkalmazásáról szólnak az 1897. évi 72,035. és 1899. évi 42,495. sz. keresk. min. rend.

Az 1887. évi 1223., 1888. évi 20,387., 1890. évi 5347., 1888. évi 46,801. a vasuti felügyelőség szolg. jelvényei és a vasuti alkalmazottak egyenruházata; 1887. évi 8050. és 13,371. a vasuti tisztképzés tárgyában.

Az 1888. évi 4334., 1895. évi 91.340. ex 1889. és 1890. évi 42,723. a vasuti

I. A vasutepités engedélyezése.

Mindennemü vasut létesitésére *hatósági engedély szükséges*. Kizárólag saját használatára szolgáló vasutat saját területén vagy a földtulajdonos beleegyezésével idegen területen is, bárki *egyszerü épitési engedély* mellett létesithet. Oly vaspálya épitésére, melynek rendeltetése, hogy nyilvános személy- és áruszállitásra szolgáljon, vagy mely által valamely országut vaspályává átalakitandó, különös *előmunkálati és épitési engedély kell*. Az előmunkálati engedélyt[229] a közös hadügyminister véleményének meghallgatása után,

alkalmazottak minősitéséről; 1888. évi 25,675. a vasuti tiszti vizsgáról; 1888. évi 15,841. és 1890. évi 55,041. a vasuti altisztek és szolgák minősitéséről.

Az *1904. évi márczius 26-án* kiadott 15,400 sz. a. keresk. min. rend. szól a fővasutak forgalmi szolgálatára vonatkozó alapelvekről. Ugyanazon időben adott ki a közforgalmi helyi érdekü vasutak forgalmi szolgálatának szabályzata, valamint a *„Jelzési szabályzat a közforgalmu fő- és helyi érdekü vasutakon"*. Az 1892. évi 3500. Uj felszerelések engedélyezése közforgalmu vasutakon. Az 1889. évi 7635. a szabályos nyomtávu helyi érdekü vasutak épitésénél és felszerelésénél követendő irányelvekről. Az 1900. évi 5113. sz. keresk. min. rend. a magyar vasutak forgalmi eszközeinek szerkesztéséről. Az 1886. évi márczius 11. közl. min. rend. a gőzvasutak tervezése és épitése tárgyában (40,003. ex 1885.). Az 1888. évi 24,353. a vasuti hidak szerkesztéséről, 1891. évi 48,661. azok időközönkinti megvizsgálásáról. 1898. évi 63,853. a jelzési utasitás módositásáról.

Az 1887. évi 26,872. közl. és igazs. min. rend. a vasuti üzleti eszközöknek foglalás alóli mentességről.

Az 1895. évi 79,749. a vasuti áruforgalomban adandó dijkedvezmények engedélyezéséről. Az 1899. évi 50,652. a helyi érdekü vasutak épitési anyagainak kedvezményes szállitásáról.

A vasutügyet érdeklő számos törvényeink közül felemlitendő még: az 1868 : I. és 1881 : LXI. t.-cz. a vasutak telekkönyvezéséről; 1883 : XXIV. t.-cz. a kamat-garantiát élvező vasutakról. 1886 : XXX. t.-cz. a külf. vasutak üzleteszközeinek a lefoglalás alóli mentességéről. 1874 : XVIII. t.-cz. a vaspályák vagyoni felelősségéről az általuk okozott testi sértések vagy halál esetén.

[229] Az előmunkálati engedély csak arra ad jogot, hogy a tervezett vasut előállitásához szükséges műszaki tájékozódások hatósági felügyelet alatt megtétessenek, de a kérdéses vasut engedélyezésére előjogot nem biztosit; ugyanazon pályára többeknek adható előmunkálati engedély. Az előmunkálati engedély határozott időtartamra adatik. — Az épités iránti kérvény felszereléséről szól az 1868. évi 4378. sz. közl. min. rend. A keresk. minister a folyamodóktól esetleg biztositék letételét, társulatoktól annak kimutatását kivánhatja, hogy a vállalathoz szükséges pénz a résztvevők által biztositva van.

Közforgalmu vasutakon történő bővitések, átalakitások engedélyezéséről szól az 1888. évi 22,192. és 1892. évi 3500. sz. keresk. min. rend. — A megépitett vasut a közforgalomnak a keresk. min. által elrendelt s küldöttének vezetése alatt bizottságilag foganatositandó *műtanrendőri* bejárás után adható át. Lóvonatu vasutak forgalomba helyezését a közig. bizottságok engedélyezik (1891.

a kereskedelmi minister adja; egy község területén a helyi belforgalomra szóló vasut előmunkálati engedélyét pedig a törvényhatóság első tisztviselője (kisaj. tv. 7. §. és az 1887. évi 33,156. sz. közl. m. r.). Gőzmozdonyu vasutra épitési engedélyt, *megelőző törvényhozási tárgyalás alapján, Ő felsége ad*. Az engedélyezés törvényhozási tárgyalása előtt a kereskedelmi minister kiküldöttének vezetése alatt a tervezett vonal közigazgatási bejárása történik, a vasuti felügyelőségnek, a közös hadügyminister képviselőjének, az illető törvényhatóságok küldötteinek, az érdeklett vállalatnak és a birtokosoknak közbejöttével. E bejárás czélja a közlekedés, közbiztonság, vasuti forgalom és üzlet czéljából szükséges épitkezési intézkedéseket megállapitani s a ministerhez bemutatni. *Helyi érdekü, vagyis* oly vasutak, melyek főczélja az illető vidék forgalmi és közgazdasági igényeit kielégiteni, a *ministerium* által engedélyezhetők, de az engedélyezés 14 nap alatt, ha pedig az országgyülés együtt nincs, a szünetet követő 8 nap alatt bejelentendő. A fővonalaknak főirányukban kiegészitő részét képező, vagy két vasutvonalat öszszekötő, az ország határáig, vagy gőzhajókkal járt vizi utig vezető vasutak engedélyezése a ministerium által csak külön törvényi felhatalmazás alapján történhetik.

A vasutépitési és üzleti engedély kilenczven évet meg nem haladható, határozott időre szól, a vasut megnyitásától számitva. *Ez idő elteltével magának a vasutnak, földnek, területnek és a hozzátartozó épitményeknek tulajdona tüstént, minden kártalanitás nélkül, közvetlenül az államra száll (háromlási jog)*. A helyi érdekü

évi 74,522. sz. keresk. min. rendelet), Budapesten a géperejü közuti vasutak, siklók, fogaskerekü vasutak engedélyezése; müutanrendőri bejárása iránt különös rendelkezéseket tartalmaz az 1887. évi 45,224. sz. keresk. min. rend. *A szállitható magán mezei vasutak épitéséről az 1886. évi 40,321. sz. közl. min. rend. szól.* A keskenyvágányu vasutak engedélyezéséről illetőleg épitéséről szól az 1906. évi 52,777. sz. keresk. min. rend. — *Magánvasutak* a keresk. min. engedélyével az 1888. évi 37,553. sz. közl. min. rend. értelmében 10 évig terjedhető időre korlátolt közforgalomra használhatók. Az engedélyt a keresk. min. adhatja az engedélyokirat megsértése miatt bármikor vissza is vonhatja. — Közutaknak vasutak elhelyezésére való felhasználásáról az 1869. évi április 1-én kelt közl. ministeri rend.; helyi érdekü vasutak elhelyezésére igénybevételéről az 1888 : XXXI. és 1888 : IV. t.-cz. szólanak. *Bányavasutak*, melyek valamely bányától egy közlekedési utig vezetnek, valamint a belkezelésre szolgáló géperejü vasutak is az 1890. évi 53,239. sz. keresk. min. rend. szerint a keresk. min. engedélye alá esnek. A bányászati üzem *belkezelési eszközeit* képező bányavasutak felett az épitési és üzletrendészeti felügyelet a bányahatóságokat illeti. *1902. évi 69,425. sz.* keresk min. rend.

vasutakat megválthatja az állam, ha oly fővonal létesül, mely ugyanoly irányban lesz vezetendő, mint a helyi érdekü vasut; vagy ha a helyi érdekü vasut oly csatlakozást nyer, mely annak összekötő vagy átmeneti utirány jelentőségét adja, végül, ha a törvényhozás a helyi érdekü vasutat fővonalnak nyilvánitja. Az engedélytől számitott harmincz év után az állam *feltétlenül* érvényesitheti a h. é. vasutakra megváltási jogát; s ez esetben a megváltási ár az utolsó hét, illetve öt évi jövedelem évi átlaga alapján *évjáradékban* lesz fizetendő. *A keresk. ministernek a h. érd. vasut állami megváltása esetén — a váltságösszeget, illetve megváltási járadékot, visszaháramlás esetén pedig, a vállalatot megillető tőke és egyéb járandóságokat törvény és engedélyokirat ellenére megállapitó határozata a közig. biróságnál panaszolható.*

II. Az engedélyes jogállása.

A vasutépitésre és vállalatra engedélyt nyert egyén vagy jogi személy jogállására vonatkozó legfontosabb szabályok a következők: *a)* Az engedélyes az illető vasut kiépitésére jogot nyer annyiban, hogy az engedély tartama alatt senki sem nyerhet engedélyt oly közforgalmi vasut épitésére, mely ugyanazon végpontokat, uj, hadászati, politikai vagy kereskedelmi tekintetben fontos közbeeső pontok érintése nélkül kötné össze; *b)* jogot nyer a szükséges területek kisajátitására; *c)* jogot nyer az épitett vasuton személyeknek és áruknak a megállapitott árszabás szerinti szállitására, a mennyiben e szállitás nem kizárólag a postát illeti; *d)* köteles az engedélyes a vasut részletes terveit az épités előtt *jóváhagyás* végett a kormánynak bemutatni, köz- vagy magántulajdonban okozott minden kárt megtériteni; a vasut által megháboritott közlekedést teljesen visszaállitani, az utak vagy hidak fenntartásában okozott költségtöbbletet viselni; a biztonsági épitkezéseket megtenni; *az árszabásokat a kereskedelmi minister jóváhagyása alá terjeszteni és közhirré tenni;*[230] *a postát és postaszolgálatbelieket* ingyen szállitani; hadcsapatok és katonai tárgyak szállitása végett minden szállitási eszközöket az engedélyokmányokban vagy külön szabályokban megállapitott *árszabály szerinti* kárpótlás mellett, a kormány rendelkezése alá adni, az állami táviró vonalnak a vasut mentén saját területén lerakását, vagy saját táviró készülékei használását *ingyen* megengedni; a szomszéd vasutakkal *a menetrend, vasuti és üzleti eszközök kölcsönös használása iránt egyetértőleg megálla-*

[230] A kormánynak joga van — ha a vasut évi tiszta jövedelme a beruházási tőke 15%-át meghaladná, az árak *méltányos* leszállitását eszközölni.

podni, egyetértés hiányában a keresk. minister hivatalból kötelezőleg intézkedvén; köteles kötvények vagy részvények kibocsátásához, avagy a részvényekre ráfizetés alakjában kötendő kölcsönök kötéséhez *a kormány engedélyét* kikérni: köteles általán magát a vasuti üzletrend iránt kibocsátott rendeletekhez alkalmazni. *A kormány jogosult az engedélyokmányban* valamely vasuti vállalatot a különös viszonyokhoz képest az elsorolt kötelességek némelyike alól felmenteni vagy — pl. az állami kamatbiztositás esetén — még más kötelezettségeket is kikötni.[231] Az 1896 : XXVI. t.-cz. közigazgatási

[231] *Lényeges eltérések vannak* az 1880 : XXXI. és 1888 : IV. t.-cz. alapján a helyi érdekü vasutak engedélyeseire, nevezetesen ezek felmentvék: az üzleti távirda létesitésének kötelessége alól addig, mig vonalaikon vonatok nem találkoznak vagy éjjeli szolgálat nincs; a posta czéjaira szükséges hivatalos és lakhelyiségek ingyenes előállitásának és fenntartásának, a posta ingyenes szállitásának kötelessége alól, de kötelesek a keresk. min. kivánatára a postát szállitani a rendeletileg megszabandó méltányos évi dij vagy évi átalány mellett, melynek maximumát az 1888 : IV. t.-cz. 4. §-a állapitja meg. A postaszállitás feltételeit a törvény és az engedélyokirat ellenére megállapitó keresk. ministeri határozat a *közigazgatási biróságnál panaszolható.* A postaszállitásra igénybeveendő vonatok menetrendjére nézve a keresk. minister kötelezőleg intézkedhetik. Felmentvék a helyi érdekü vasutak a naponkinti rendes vonatközlekedés berendezésétől; a kormányi felügyeletért járó dijak és a vasuti üzletrendtartás 89. §-ában megállapitott rendőri és jövedéki felügyeleti dijak alól; felmentvék az 1884 : XIV., 15. és 1885 : XXIII. t.-cz. 110. §-ában emlitett vizitársulati költségekhez való járulástól. A helyi érdekü vasutaknak számos ügyleteire *bélyeg- és illetékmentesség* (1889 : XXXI. t.-cz. 5., 1888 : IV. t.-cz. 5. §.); *tiz, illetőleg 30 év tartamára adómentesség* van biztositva a nyilvános számadásra kötelezett egyletek és vállalatok adója, illetőleg kereset s jövedemi adó, részvény és kötvényszelvényadó alól, *tiz éven át* a szállitási adó alól. Ha helyi érdekü vasutak által kincstári vagy állami kezelésben levő alapitványi javak érdekelvék, azok az épités költségeihez *járulni kötelesek,* a keresk. és a javakat kezelő szak- és pénzügyminister által meghatározott mérvben. A magyar államvasutak a vonalaikba ágazó helyi érdekü vasutak részére kötelesek közösen használandó pályaudvaraikon a szolgálatot a valóságos költségek megtéritéseért teljesiteni, *kivánatra azok üzletét a költségek megtéritése mellett vezetni,* azok számára a szükséges épitési anyagokat önköltségen szállitani. (Az üzletkezelés átvételét az állami biztositást élvező magánvasutak is kérhetik.) A keresk. min. csak akkor tagadhatja meg a helyi érdekü vasut kezelésének átvételét, ha annak létesitéséhez az érdekeltség legalább 25%-kal nem járult. A kereskedelmi minister viszont jogosult az állami, vagy állami kamatbiztositást élvező vasuthoz csatlakozó helyi érdekü vasut üzletének az állami, illetve biztositást élvező magánvasut részére való átadását *követelni.* Helyi érdekü vasut létesitését támogathatják az állam, a törvényhatóságok és községek. Az összes állami segély évi 600 ezer koronát s egyes vasutra nézve az épitési tőke egy tizedét meg nem haladhatja. A törvényhatóságok az 1883 : XV. t.-cz. a községek az 1886 : XXII. törvény-

biróság előtti *jogosvoslatot* biztosit az engedélyesnek, ha a kereskedelmi minister törvényes alap nélkül oly dijszabást létesit, mely az engedélyokirat alapján szerzett jogaiba ütközik, és általán, midőn későbbi törvény terhelő rendelkezéseit törvényi felhatalmazás nélkül egy korábban engedélyezett vasutra *kiterjeszti*, vagy egy későbbi törvény kedvező rendelkezéseinek alkalmazását törvény ellenére megtagadja.

A vasuti engedély hatálya megszünik: az engedélyezési idő lejártával, lemondással; ha — vis major eseteit kivéve — az épités befejezésére, vagy az üzlet megnyitására az engedélyokmányban szabott határidő be nem tartatott. Ha a vállalat a hatóságok rendelkezéseinek ismételt intések daczára sem engedelmeskedik, vagy az engedélyokmány, illetőleg üzletrend *lényeges* határozatai ellen cselekszik, a keresk. minister *a vasutnak a vállalkozó veszélyére és költségére* való lezárását rendelheti el.

III. Hatóságok és hatósági közegek.

A vasutügy közigazgatása a kereskedelmi minister kezében központosul, ennek vonatkozó intézkedései és határozatai csak a törvény (rendelet) által kifejezett esetekben képezhetik rendes vagy közigazgatási biróság előtti peresités tárgyát. A minister szakközegei közül különösen emlitendők az *orsz. tarifabizottság,* mint a személy- és áruszállitási dijszabás kérdéseiben tanácsadó joggal

czikk szerinti pótadó igénybevételével is segélyezhetik a helyi érdekü vasutakat, akár évjáradékkal, akár egyszersmindenkorra fizetett összeggel. A segély fejében a törvényhatóság, község vagy az állam részére megfelelő összegü részvény adandó, illetőleg, ha részvénytársaság nem alakul, a tiszta jövedelemből azok aránylag részesitendők. A jövedelemből való részesitést a ministerium az állam részéről el is engedheti. A vizszabályozási védtöltéseknek és a közutaknak a közönséges kocsiközlekedésre nem okvetlen szükséges részei, az ut, illetve gát fenntartásához való arányos járulás mellett a helyi érdekü vasut részére *igénybe vehetők. A helyi érdekü vasut viteldijainak maximuma az engedélyokmányban megállapitandó,* s ha a tiszta jövedelem az engedélyokmányban megállapitott tőke 70%-ára emelkedik, a kormány a vitelbéreket *leszállithatja.* A helyi érdekü vasut üzlete, tulajdonosa csak a keresk. min. engedélyével ruházható át. Fontos bfolyást enged az 1888 : IV. t.-cz. a kormánynak a helyi érdekü vasutak financirozása körül. A helyi érdekü vasutat a törvény (1888 : IV. t.-cz. 4. §. 6. p.) vagy engedélyokirat ellenére létesitményekre kötelező keresk. min. határozat a *közig. biróságnál panaszolható. Ugyancsak közig. biráskodásnak* van helye a nevezett ministernek azon határozata ellen, melylyel eldönti a m. kir. államvasutak és általuk kezelt helyi érdekü vasutak közötti, az üzem körében felmerülő jogkérdéseket, ha a ministeri döntés a törvénybe, engedélyokiratba, szerződésbe ütközik.

biró testület; a vasutépitészet müszaki felügyeletére rendelt *müszaki tanácsosok;* az állami segélyt illetőleg kamatgaranczíát élvező vasuti vállalatok ügyvitelének közvetlen ellenőrzésére hivatott *vasuti kormánybiztosok.*

Külön központi hatósága a vasutügynek a vasuti és hajózási főfelügyelőség,[232] melynek a vasuti üzletre vonatkozó jogköre és teendői ugy az állami, mint a többi vaspályákat illetőleg, a törvény erejével biró vaspálya üzleti rendtartásban (73—85. §§.) vannak meghatározva. Hatásköréhez tartozik különösen a forgalom igényei, a közérdek és biztonság kivánalma szerint szigoruan ellenőrizni a vasuti összes üzemet; a vasuti vállalatokra kötelező törvényi, rendeleti, engedélyokirati határozmányok pontos keresztülvitelét; jogosult az illető vállalatok szolgálatának és ügyvitelének minden ágába betekinteni; sürgős veszély esetén annak elháritása végett rendelkezhetik, sőt a forgalom biztonsága érdekében ideiglenesen a végrehajtási szolgálatot is kezébe veheti; felügyel a vasuti vállalatok és közegeik közötti viszonyra; a forgalmi szolgálatra vonatkozó részletes utasitásokat, a ministernek fenn nem tartott menetterveket jóváhagyja; felesketi a forgalmi közegeket; közreműködik forgalmi balesetek megvizsgálásánál, a vasutengedélyezés körüli helyszini tárgyalásoknál, bejárásoknál stb. Kiválóan fontos *fegyelmi hatásköre,* melyet a vasuti vállalatok hivatalnokai és szolgái felett az igazgatósági tagok kivételével,[233] az üzletrendtartás 79—84. §§. szerint gyakorol. A főfelügyelőség határozatai 14 nap alatt a keresk. ministerhez felebbezhetők; ha a halasztás veszélylyel jár, a felebbezés daczára követelheti a felügyelőség biztonsági intézkedései végrehajtását. A vasuti és hajózási főfelügyelőség szolg. utasitásáról az 1906. 662. sz. ker. min. rend. szól. Az uj ügyrend az 1906. évi 8346. sz. ker. ministeri rendelettel adatott ki.

A törvényhatósági közigazgatási bizottságnak szintén juttat

[232] A vasuti főfelügyelőség ujjászervezése az 1883. évi szeptember 8-án kelt legfelsőbb elhatározás alapján történt; ügyköréhez csatoltatott a hajózási felügyelet; vasutépitészeti hatásköre megszünt. A felügyelőség a keresk. ministerium III. (vasuti) szakosztályához csatoltatott; főnöke a ministerium III. szakosztályának főnöke, tagjai az ügyosztályfőnök s a kellő számu vasuti kir. felügyelők és biztosok. A külső szolgálatban a főfelügyelőség minden tagja a főfelügyelőség nevében működik.

[233] Az igazgatókra, igazgatósági tagokra rend- és fegyelmi büntetéseket a keresk. minister az üzletrendtartás 85. §-a értelmében szabhat ki, vonatkozó *határozatai a közigazgatási birósághoz vihetők.*

a törvény (1876 : VI. t.-cz.)[234] némi hatáskört a vasuti közigazgatásban, jelesül a lóvasutakra, ha azok egy törvényhatóság területén vezetnek, a közigazgatási bejárás elrendelése, megtartása, azok műtanrendőri bejárása s a forgalomba helyezés engedélyezése a közigazgatási bizottságot illeti;* *közremüködik* a gőzmozdonyu vasutakra vonatkozó közigazgatási és műtanrendőri bejárásoknál, a vasutépités közben a vállalat és pályamenti birtokosok közötti viták eldöntésénél; általán ellenőrzi a vasutépités szabályos menetét és a vasuti vállalat müködését a törvényhatóság területén; *elsőfokulag határoz* azon összeütközési esetekben, melyek a vasuti üzletrendtartásnak *a közönség magatartását tárgyazó* (93—110. §§.) szakaszai alkalmazása körül, a rendőri hatóságok és az üzletrendőri hatalommal is felruházott vasuti alkalmazottak között felmerülnek;[235] *felügyel* a községi és törvényhatósági közegeknek a vasut és forgalom biztonsága végett kifejtendő rendészeti tevékenységére; véleményezőleg közremüködik uj állomások létesitése, állomásoknak szükebb vagy tágasabb forgalomra berendezése körül.

A vasutrendészet (épitési és forgalmi) gyakorlásának *hatósági közegei maguk* a vállalati alkalmazottak is, kik az üzletrendtartásban (93—110. §§.), üzletszabályokban és külön rendeletekben, engedélyokiratokban megszabott módon (speialis) rendőri functiót gyakorolnak.[236]

[234] És a közigazgatási bizottságoknak a volt közlek. ministerium hatáskörét érintő ügyköréről szóló 1876. évi 1528. eln. sz. utasitás.

* Budapesten a közmunkatanács hatásköre fentrtván. (1870 : X. t.-cz.)

[235] A közigazgatási bizottság azon határozatai ellen, melyek ezen vitás összeütközési eseteket elintézik, *a közigazgatási birósághoz fordulhatni.* Az illető közigazgatási közegeket az üzletrendtartás 101., a vasuti közegeket 102. §-a állapitja meg.

[236] Jogukban áll az illető vasuti alkalmazottnak esetleg az utazásból kizárni egyeseket, sőt a biztonsági szabályok megsértőit, ha rendőri vagy birói hatóság segélye kéznél nem lenne, letartóztathatják és a legközelebbi rendőri hatóságnak átadhatják. A közönség az egyenruhás, szolgálati jelvénynyel vagy igazolványnyal ellátott vasuti személyzetnek engedlemeskedni köteles. Az 1878. évi V. t.-cz. a forgalmi rendészetet gyakorló vasuti őröket is a hatósági közegek közé sorolja.

Emlitendő itt még az 1869. évi decz. 15. b. ü. min. rend., mely kimondja, hogy a vasut őrizetére, ha a vasuti őrség nem elegendő, a katonaság pedig nem adhatna kellő őrségi segédletet, a vasut mentén lakó népesség kirendelendő és fegyverrel ellátandó.

A vasutügy nemzetközi szerve a berni központi hivatal, mely az 1892. évi XXV. t.-czikkbe foglalt vasuti árufuvarozási egyezmény értelmében a svájczi szövetségtanács felügyelete alatt működik; költségeit a szerződő államok nem-

199. §. A hajózási közigazgatás joga.

A hajózás ügye több irányban képezi a közigazgatási tevékenységének és azért közigazgatási jogi szabályozásnak is tárgyát; igy főkép a hajózás természetes utainak karbantartása (szabályozása), mesterséges hajózási utak létesitése és a kikötőépités, azután a hajózási vizhasználat biztositása és a hajózási üzlet — vállalat — előmozditása érdekéből s végül a hajózási forgalom biztonsági rendjének biztositása végett.

A természetes hajózási utak karbantartása hazánkban is eminenter állami feladatnak tekintetik. A vizjogi törvény értelmében az állam a hajózható folyókon meder és partszabályozást bármikor létesithet; a parti birtokosok meder karbantartási és rendezési munkálatainak költségeihez a hajózás szempontjából az állam is járulni köteles. A hajózási csatornák létesitése nem a vizjogi törvény alapján engedélyezhető vizimunkálat, hanem törvényhozási

zetközi forgalomra alkalmas vasutaik hossza arányában viselik. E hivatal feladata főkép ellenőrzése és biztositása az emlitett egyezménynek; e végből közvetités az egyes államok vasuti igazgatásai között; a nemzetközi fuvarozási ügyet érdeklő statistika készitése, az egyezmény módositására irányuló javaslatoknak a három évente tartandó conferentia elé terjesztése, a részes vasutak közötti pénzügyi összeköttetések és leszámolások könnyitése s a vállalatok kérelmére a vasutak között felmerülő vitás ügyek elintézése.

A magyar állam roppant vállalatát képezik a m. kir. államvasutak, óriási igazgatási és kezelési személyzettel. Központi vezetősége az elnökigazgató alatt álló igazgatóság Budapesten; a territoriális igazgatás szervei a központnak közvetlen alárendelt, de jelentékeny üzletigazgatási önállóságot élvező *üzletvezetőségek;* ezek alatt fokozatos alárendeltségben állanak a *forgalmi főnökségek, állomásfőnökök* és *állomáselöljárók.* Az államvasuti személyzet áll az enökigazgatóból, igazgatókból, *hivatalnokokból,* altisztekből és szolgákból. A hivatalnokok nem állami tisztviseők. Az államvasuti hivatalnokok czime, elnevezése, rangfoka az 1887. évi 6830. sz. keresk. min. rendelettel kiadott — azóta pótrendeletekkel módositott — szolgálati rendtartásban vannak megállapitva. A szolgálati rendtartás megállapitja a szolgálati viszony keletkezését, abból folyó jogokat és kötelességeket, felelősséget; a fegyelmi és rendbüntetéseket, fegyelmi fórumokat; a szolgálati viszony megszünését. Külön szabályzata van az államvasuti nyugdijintézetnek és az államvasuti munkások betegsegélyző pénztárának. Az államvasuti személyzet qualificatióját illetőleg, a vasuti tisztek, altisztek, szolgák minősitéséről szóló általános rendeletek, igy az 1888. évi 4334. és 15,841., 1889. évi 35,019., 1890. évi 42,723., 1892. évi 55,790. sz. keresk. min. rend. irányadók. Az államvasuti igazgatóság belső szervezetének módositásáról szólnak az 1890. évi 54,701., 1891. évi 59,395. sz. min. rend. Nagyérdekü a vasuti alkalmazottak illetményeiről szóló 1907. évi törvény s ugyanez évi másik törvény, mely a kormányt a szolgálati pragmatika rendeleti uton való megalkotására kötelezi.

engedély alá esik. A hajózás, *mint vizhasználat*, a közhatósági rendelkezés alatti vizeken mindenkinek szabad a rendőri szabályok megtartásával; a közlekedési vizhasználat (hajózás, tutajozás, faúsztatás) érdekeivel ellentétes vizhasználatok nem engedélyezhetők (vizj. törv.). A tengeren való hajózás, mint vizhasználat — a mare liberum — világérvényes elve szerint szabad.

Más tekintet alá esik a hajózás, mint közlekedési üzleti vállalat. Az 1869. évi április 21-iki közl. min. rendelet[237] szerint a magyar korona területén közönséges, nem gőzerővel járó hajóval vagy tutajjal önálló üzlet gyakorlására az engedélyt azon *közigazgatási bizottság* adja, melynek területén a vállalat székhelye lesz. *Gőzhajózási* üzlet engedélyezése *a kereskedelmi ministert* illeti. A Dunán mindazok is gyakorolhatják a hajózást, kik az 1857. évi Dunahajózási akta szerint a parti államok részéről arra engedélyt nyertek. A hajózási engedélyen kivül a hajónak hajólevéllel kell ellátva lenni.[238] Minden hajólevéllel ellátott hajó, ugyszintén a tu-

[237] Ideiglenes utasitás a hajózási jog gyakorlásáról 2362. sz. 1869: — ujból kiadatott 1883-ban.

A vám- és keresk. szövetség tartama alatt valamennyi belső vizeknek hajókkal vagy tutajokkal való használatára, a két állam lakói egyenlő elbánás alá esnek. Mindkét államhoz tartozó folyam-kereskedő hajók a monarchia határain kivül a tengeri hajók számára megállapitott *közös lobogót* kötelesek használni. Oly belvizeken, melyek mindkét fél területét érintik, a folyamrendőrségre nézve egyetértő aljárás követendő. A bécsi congressusi okmány és az 1857-iki Duna-szerződés alá eső belvizek hajózására vonatkozó ügyek, *a mennyiben a külállamokhoz* való viszonyt érintik, a külügyminister *kezelése* alá tartoznak. A tengeri hajózásra, halászatra és egészségügyre a két fél kormányai egyenlő szabályok szerint és általában lehetőleg összhangzóan intézkednek. A két államhoz tartozó teng. keresk. hajók a szabályszerü közös lobogót kötelesek használni és a két állam kikötőiben egyenlő bánásmódban részesülnek; a tengerészek képesitése ugyanazon szabályok szerint történik, bizonyitványaik mindkét államban érvényesek. A tengeri keresk. hajók és személyzetük *külföldön való oltalmuk* tekintetében az ottani consul, felső vonalban a külügyminister hatósága alá tartoznak; a consuli hivatalok tengeri közigazgatási ügyekben a belföldi hatóságokkal közvetlenül érintkeznek. A hajózási illetékek, kivévén a tisztán helyi természetüeket, mindkét állam kikötőiben egyenlő szabályok szerint szabandók s a beszedő fél javára esnek. Azon világitótornyok költségei, melyek mindkét állam kikötői forgalmának szolgálnak, méltányos kulcs szerint közösen viselendők. *A tengeri kereskedelmi magánjog a két államban egyformán szabályozandó.*

[238] Kivételt képeznek a tutajok és azon kisebb hajók, melyek csak egy vizmenti útra készültek, vagy a közelparti összeköttetést tartják fönn, vagy a vidék termesztményeit közeli piaczokra viszik. A hajólevelet a közig. bizottság

tajok, csak okleveles hajósok vezetése alatt járhatnak; gőzhajón szabályszerü minősitésü gépész is alkalmazandó.[239]

A hajózási forgalom rendjének fenntartása a *biztonság* és egyéb közérdekek (pl. közegészség) szempontjából, a hajózási rendészet feladata. A belvizi hajózási üzlet rendtartási szabályzata az 1887. évi 1807. sz. közl. min. rendeletben foglaltatik. E szabályzat rendelkezései vonatkoznak főkép a *vizi jármüvek* biztonságkövetelte épitésére, köbözésére, a hajózásnál szüséges elővigyázatra, a kitérésre, jelzésekre, kikötésre, veszély vagy szerencsétlenség esetén való teendőkre, az utasok magatartására, veszélyes tárgyak szállitására, hajózási és vontató út szabadontartására, a hajószemélyzet alkalmazására. Számos határozmánya a szabályzatnak fontos nyilvánjogi kötelességeket állapit meg a hajózási vállalatra, igy pl. kimondja a felvétel és sorrend szerinti szállitás *kötelességét* a személyekre és árukra; megállapitja a kölcsönös segitség kötelességét veszélyben; kötelezővé teszi a nemzeti lobogó használatát,[240] vállalati igazgatóság felállitását és a kereskedelmi ministernél való bejelentését; menetrendek és viteldijszabályzatoknak közhirrétételük előtt a keresk. minister jóváhagyása alá terjesztését; a vállalati személyzetnek a kormányhatóság (haj. főfelügy.) előtti eskütételét, az államsegélyt élvező hajózási üzletekre, a postának ingyenes és a katonaságnak a rendes árszabás szerint *azonnali* szállitását.[241]

Itt emlitendő, hogy megfelelőleg az 1879 : VIII. t.-czikkel be-

adja ki. az iránt külön rendelkezik az 1887. évi 51,629., 1888. évi 55,425. sz. keresk. min. ren. A hajóokmányokat külföldön levő állampolgárok részére az 1880. évi 10,101. sz. ren. értelmében a cs. és kir. consulok is kiadhatják, sőt ideiglenes hajózási engedélyt is adhatnak.

[239] A gőzhajó vezénylői vizsgáról az 1873. évi 19,913., a gépészek, gépkezelők, fütők vizsgájáról az 1882. évi május 6., 1886. évi január 5. és május 15. közl. min. rend. szólnak. A hajóstiszti tanfolyamról és hajóiskoláról l. a közokt. ügynél. A hajózási jelzések és kitérések szabályzata az 1889. évi 32,292. sz., a Ferencz-csatorna hajózási szabályzata külön (1890. évi) keresk. min. rendeletben foglaltatik.

[240] Menetközben nappal, állásközben vasár- és ünnepnapon re[illegible]li 8 órától naplementig a lobogó felhuzva tartandó. Köbözés oly megmérése [illegible] hajónak, mely által annak hordképessége és tonnatartalma megállapittatik. A folyamhajózási rendszabály elleni kihágások körüli eljárásról szól az 1899. évi 230. kih. sz. belügym. rend.

[241] Fontos hajózási érd. rendeletek az 1885. évi 39,507. a vontató utak és szabad kikötés tárgyában; az 1892. évi 80,406. a gőzhajóállomási kikötőhidak és pontonok időszaki megvizsgálása tárgyában. Az állami kezelés alatt álló téli kikötők rendszabálya az 1903. évi 59,160. sz. keresk. min. rendelettel adatott ki.

czikkelyezett berlini szerződésnek, a Vaskapuszabályozás keretébe eső moldova-turnszeverini Dunaszakaszon Ő Felsége 1899. évi julius 8-án kelt elhatározása alapján szerveztetett *Orsova* székhelylyel az *aldunai m. kir. hajózási hatóság*, oly célból, hogy a végrehajtott vaskapui szabályozási munkák költségei fejében a magyar államot az 1871. évi nemzetközi szerződés VI. czikke alapján illető *hajódijszedés tartama alatt*, a Dunának Moldvától a Vaskapu alatti részéig terjedő zuhatagos szakaszán a hajózási rendre felügyeljen, a hajókalauzi szolgálatot vezesse, a Vaskapu csatornában alkalmazott mesterséges vontatást kezelje s a hajódijszedés ügyét ellássa. Az 1899. évi 47,081. sz. keresk. min. rend. szabályozta: I. e. hatóság szervezetét, II. megállapitotta az emlitett dunai szakasz *speciális hajózás rendtartását*, III. *a kalauz-szolgálatot*, IV. *a szedendő* hajózási, vontatási és kalauzdijakat és ezek beszedési módját.[242]

A tengeri hajózás joga.

A tengeri hajózásra a közigazgatás nagyértékü, részben támogató, részben rendészeti köztevékenységet fejt ki; az erre vonatkozó nyilvánjogi szabványok képezik a tengeri hajózás közigazgatási jogát, mig a tengeri kereskedelemre, jelesül a tengeri fuvarozásra vonatkozó specialis kereskedelmi jog tengeri magánjognak neveztetik. A tengeri közigazgatási jognak főforrását maig a Mária Terézia által 1774-ben „Editto politico di navigazione mercantile“ czim alatt kiadott rendelet képezi, mely azonban a viszonyok változása folytán előállott szükséghez képest, törvények és rendeletek által jelentékenyen módosittatott, illetőleg kiegészitést nyert. Két fontos törvény van itt, ugymint: az 1871 : XVI. t.-cz. a tengeri kereskedelmi hajók köbözéséről, az 1879 : XVI. t.-cz. azok lajstromozásáról; nem tárgyaltatott le azon fontos törvényjavaslat, melyet a kormány 1896-ban benyujtott a kereskedelmi tengerészek szolgálati rendtartásáról.[243]

[242] Rendeletek Tára. 1899. évf. 196—230. lapokon.

[243] A Napoleoni hóditás óta a tengeri magánjog terén a „Code du commerce“, mint szokásjog alkalmaztatott. Az 1867. év előtti jogforrások az 1867 : XVI. t.-cz. VI. czikke értelmében hatályban tartattak. A szövegben jelzett törvények mellett itt emlitendő az 1883 : XXXII. t.-cz. helyébe lépett 1897 : IX. t.-cz. a *kikötői illetékekről*, mely szerint: minden belföldi tengeri kikötőben, révben, vagy a tengerpart más pontján *kikötő* és ott *kereskedelmi* műveletet végző hajó, az illetékes révhivatalnál, a törvényszerü kikötői illetéket lefizetni köteles. A *fizetésért a hajó szavatol.* A kikötői illeték a köbözéssel megállapitott tiszta tonnatartalom alapján szabatik meg és pedig különböző mérvüleg a belföldi és ezekkel egy tekintet alá eső hajókra s a többi külföldi hajóra; kü-

A magyar-osztrák közös tengeri kereskedelmi lobogó használatára a tengerészeti hatóság ad engedélyt, oly hajótulajdonosoknak, kik a jogszerinti feltételeknek eleget tesznek. E lobogó viselése,

különbözőleg a gőz- és vitorláshajókra. Az Adrián járó belföldi hajók az illetéket évi átalánynyal megválthatják. A be nem szedett illeték a fizetési kötelesség beálltától számitott egy év alatt évül el, valamint a felek visszatéritési igénye is. A kikötői illetéket a révhivatal szabja ki, a felmerülő vitakérdések felett másodfokon a tengerészeti hatóság, harmadfokon a keresk. min határoz. Az illeték alól mentes hajókat a törvény 4. §. sorolja föl. Az 1887 : XXIV. t.-czikket módositó 1897 : VIII. t.-cz. szerint az osztr. és magyar keresk. hajók a kikötői illeték fizetését illetőleg egyenlőknek tekintetnek s az összes *hajózási illetékek elrileg a beszedő állam*, illetőleg 20%-ban az illető tengerészeti és teng. halászati alapok javára esnek.

Az 1893 : XXII. törvényczikk, illetve az 1907. évi VI. törvényczikk jelentékenyen kedvezményezi a magyar tengeri hajózást, beszerzési és járlatsegélynek és egyéb kedvezményeknek nyujtásával. Az igy segélyezett vállalatok azonban e hajók üzeme tekintetében a tengerészeti hatóság egy külön kinevezendő biztosának a törvényben meghatározott ellenőrzés alá esnek.

Az „Adria" tengeri gőzhajózási társaság az 1891 : XXX. t.-cz. helyébe lépett 1901 : VII. t.-czikkbe foglalt egyezményben meghatározott üzlet fenntartásáért és egyéb átvállalt kötelességekért az államtól 1 millió 140 ezer korona évi subventiót és egyéb előnyöket kap. [Viszontszolgálatai között azon kötelessége is foglaltatik, hogy a magyar állami tisztviselőket és családtagjaikat a személyszállitási dijak 50%-áért szállitja. (21. §.)] A szerződés tartama alatt a társaság a keresk. minister felügyelete alatt áll, ki e jogát *külön biztos által* gyakorolja. Az 1891 : XXXIX. t.-cz. az osztrák Lloyddal fennállott hajózás és postaszerződést megszüntette. Az 1894 : XXVI. t.-cz. értelmében a magyar folyam- és tengerhajózási társaság, a törvényben megszabott módon folytatandó és a kormány különös ellenőrzése alá helyezett hajózási üzlete segélyezésére az államtól évi 800 ezer korona járulékot nyer. Az 1895 : XXXV. tiz évre hatályos törvényczikk felhatalmazta a keresk. ministert, hogy tengeri hajók épitésével foglalkozó üzleteket, ha a törvényben részletesen megszabott feltételeknek eleget tesznek, segélyezhesse. A segélyek évi összegei együtt 400 ezer koronát nem haladhatnak meg.

Az 1898 : VIII. t.-cz. értelmében a Magyar keleti tengerhajózási társaság, mely Galacztól a keleti kikötőkkel tart fenn forgalmat, 1908-ig évi 180 ezer korona állami subventiót kap. A társaság üzlete külön ministeri biztos felügyelete alatt áll.

Az 1901 : X. és XI. t.-czikkek tartalmazzák a magyar-horvát tengerhajózási társasággal kötött szerződéseket az Adriai-tenger keleti, illetőleg nyugati részén teljesitendő parthajózási szolgálat ellátása iránt. A szerződések 15 évre szólnak; azok értelmében egyéb kedvezményeken kivül a keleti parthajózási szolgálatért évi 430 ezer, a nyugatiért évi 160 ezer korona államsegélyt nyernek.

Az 1892 : IX. t.-czikkben foglalt brüsseli nemzetközi szerződés fontos határozatokat állapit meg a tengeri rabszolgakereskedés elnyomására; a többek között rendeli, hogy a lobogóviselés joga bizonyos *zónán* belül közlekedő hajók-

illetve erre való jog képezi alapfeltételét az államvédelemben részesitésnek ugy utközben, mint a kikötőkben. A lobogó használatát részletesen az 1869-ben kiadott kormányrendelet (R. Tára 191. lap) szabályozta.

Az 1879 : XVI. t.-cz. szerint a törvényes lobogó használatának jogával és kötelezettségével biró magyar nemzeti kereskedelmi hajónak csak a tengerészeti hatóságnál, illetve (kis partjáratu hajókra) a révhivatalnál vezetett nyilvános hajólajstromba — a reá vonatkozó s törvényileg (12. §.) megszabott adatok kapcsán — beiktatott hajó tekintetik. Beiktatásnak csak oly hajóra van helye, mely legalább $^2/_3$ részt magyar honosok vagy belföldön székelő jogi személyek tulajdonát képezik.

A beiktatásért a hajótulajdonos irásban folyamodni s az öszszes beiktatandó adatokat *hitelesen* igazolni köteles. Ha a bejegyzett adatokban változás történik, ez beiktatás végett bejelentendő, ha pedig a hajó más osztályzatba lép át vagy kis parthajózásu hajó más tengerészeti kerületbe jut, uj lajstromozásnak van helye. A lajstromozásról hatósági okmány adatik, mely a hajó főigazolási okmánya; ezzel igazolja a lobogóviselés jogát, nemzetiségét s azon jogát, hogy a megszabott határokon belül szabadon közlekedhessék. A lajstromba bevezetendő változások *a lajstromozási okmányba* is bevezetendők a lajstromozási hatóság, illetve a tartózkodási hely

nak csak akkor engedélyezhető, ha a hajótulajdonos az illető állam polgára vagy védencze, ha belföldön ingatlanuk van, illetőleg cautiót tesznek s ha a hajóparancsnok jó hirnevü és különösen rabszolgakereskedés miatt büntetve nem volt. Az adott *engedély évente megujitandó* s bármikor visszavonható. E szerződés végrehajtását érdeklő megfigyelések és adatgyüjtés czéljából Zanzibarban nemzetközi iroda felállitása mondatott ki. A tengeri kereskedelmet illetőleg fontos jogforrások a számos hajózási szerződések és az egyes tengeri utak használatát illető nemzetközi egyezmények, mint pl. a Dardanellák béke és hadi-használatát szabályozó konstantinápolyi egyezmény, a Suezi csatornahajózást illető párisi egyezmény. (1889 : XX. t.-cz.)

A tengeri hajózási rendtartási fontosabb rendeletek közül felemlitjük az 1883. évi (R. T. 1264. lap) rendeletet a hajók biztonsági ellenőrzéséről, az 1875. évi (R. T. 102.) vészjelzési utasitást; a tengeri hajók gép- és kazánkezelőinek minősitéséről, 1901-ben 23,485. keresk. min. sz. a. kelt rendeletet; a jelző eszközökről szóló 1875. (R. T. 102.), 1878. (R. T. 263.) és 1881. évi rendeleteket; a partkalauzi szolgálatról szóló 1888. évi (R. T. 924.) rendeletet; az összeütközések meggátlása iránti 1880-ban (R. T. 703.), 1881-ben (R. T. 1647.) és 1897-ben 26,673. sz. a. kiadott rendeletet; ez utolsóra vonatkozik az 1899. évi 85,014. sz. kereskedelmi min. rend. A tengeren talált tárgyakról is szól egy 1880-ban (R. T. 671.) kiadott rendelet. A tengeri hajók összeütközésének meggátlásáról [illegible] 1906. évi 25,347. sz. ker. min. rend.

consuli hivatala által. A lajstromozás, illetőleg a pótlajstromozásért a törvényben megszabott dijak szedhetők, melyekért a hajótulajdonosok egyetemleg felelnek. Ha magyar honos külföldön legalább kétharmad részben megszerez egy hajót, az illetékes consuli hivataltól nyerhet, a belföldön történő lajstromozásig, de legfölebb egy évig érvényes ideiglenes hajó-útlevelet, mely a lajstromozási okmányt pótolja.

Az 1879 : XVI. t.-cz. a lajstromozási határozmányok mellett más nyilvánjogi szabályokat is tartalmaz, igy megállapitja: hogy a hajó nevét a beiktatás után csak a hatóság engedélyével szabad megváltoztatni; hogy oly név, melyet hosszu járatu vagy nagy parthajózásu[244] hajó visel, ez osztályokba tartozó más magyar hajónak nem adható; hogy a nemzeti hajó parancsnoka csak magyar honos lehet, s hosszujáratu hajón belföldi hajóhadnagynak is kell lennie; hogy minden nemzeti hajónak kell belföldi anyakikötővel birni, melyből t. i. vele a hajózást űzik; hogy a hajó-alkalmazottakról névjegyzék vezetendő: hogy a belföldön épült hajó tulajdonjoga az épitési hely révhivatala által kiállitott hajóépitési oklevéllel, átruházások esetén pedig az erről kiállitott okmányokkal igazolható, külföldön épült vagy szerzett hajó tulajdonjoga pedig az illető consuli hivatal által hitelesitett hajóépitési oklevéllel, illetve szerzési okmánynyal.[245]

[244] A tengeri kereskedelmi hajózásnak azon határok (zóna) szerint, melyekben üzetik, három osztályzata van, u. m.: *kis parthajózás*, mely az Adriára, *nagy parthajózás*, mely az Adriára és Földközi-tengerre a Gibraltárig, a Fekete, Azovi tengerre, a Suezi-csatornára és a Vörös-tengerre Adenig terjed és a *hosszujáratu hajózás*, mely valamennyi tengerre és azokból megjárható vizekre terjed. A hajókra vonatkozó számos rendszabályok különbözők a három osztályzat szerint. A hajótisztek képesitését is különbözőleg szabja meg a különböző osztályokra a tengerészek rendtartásának ideiglenes törvényjavaslata.

[245] Az 1879 : XVI. t.-cz. a három hajózási osztály egyikébe sem tartozó hajókra, minők a kizárólagosan kedvtöltési czélra, kikötők belforgalmára, halászatra vagy a földmives lakosság gazdasági czéljaira szolgáló hajók, nem terjed ki. A lajstromozási törvény megszegései kihágások, melyekért a hajótulajdonos vagy parancsnok büntettetik. Az alkalmazott pénz-, illetőleg fogságbüntetésen kivül, a lobogó jogosulatlan használata esetén a *hajó elkobozása is kimondható*. A hajóparancsnok mellékbüntetésül, a meghatározott esetekben, hajóvezetési jogositványának 3 évre való elvesztésére is itélhető. A kihágások felett elsőfokulag azon révhivatal itél, melynek kerületében a hajó anyakikötője fekszik, idegen hajókra pedig az, melynek területén a hajó tartózkodik. A másodfok a tengerészeti hatóság, harmadfok a keresk. minister. Az 1879 : XVI. t.-cz. végrehajtási rendelete az 1879. évi 26,109. sz. keresk. ministeri rendeletben foglaltatik.

Az 1871 : XVI. t.-cz. a magyar tengeri kikötőkben levő (érkező) hajóra a hivatalos köbözést, azaz tonnatartalmának hiteles kimérését rendelte el: kivételnek azon államok hajói, melyekben az angolhoz lényegesen hasonló köbözési eljárás van, s a melyek köbözési bizonyitványai itt rendeletileg érvényeseknek nyilvánittatnak, vagy melyekre külön egyezmények szerint a köbözés nem szükséges. A köbözést az egyes kikötőkben alkalmazott hites köböző a rév- és egészségügyi hatóság közbejöttével eszközli. A köbözésért a törvényileg megszabott dij fizetendő: dijmentesen csak fedélzettel nem biró vagy tizenöt tonnát meg nem haladó hajók köböztetnek. A köbözési eljárást részletesen az 1891. évi 15,658. sz. keresk. min. végrehajtási rendelet szabályozza.

A tengeri keresk. hajók személyzetének, jelesül a hajólegénységnek fontosabb szolgálati viszonyait tárgyazó tengerészet rendtartás 1897-ben már a képviselőházi tárgyaláson is keresztülmenve, a törvényhozás napirendjéről levétetett. Meghatározta ez a *tengerésztisztek képesitését*, a hajólegénység szolgálatbalépésének, abból kilépésének feltételeit, a magánjog szabályaitól eltérőleg rendelkezett a hajóparancsnok, hajólegénység és a hajótulajdonos közötti viszonyról, a szolgálati igényekről és kötelességekről, a külföldön inségben levő belföldi tengerészek hazaszállitásának kötelességéről, a hajóparancsnok fegyelmi hatalmáról és a tengeri kihágások, vétségek és bűntettekről és mindezen ügyekben eljárásra illetékes hatóságokról.[246]

[246] A javaslat főszabályai ezek: Magyar honos, mint hajólegény csak a révhivataltól kapott szolgálati könyvvel léphet szolgálatba; 12 éven aluliak ily könyvet nem kapnak; kiskoruaknak a szolgálatba lépéshez apai vagy gyámi engedélyre van szükségük, ily *engedély erejénél fogva a kiskoru a hajószolgálati szerződések megkötése, a belőlük származó jogok és kötelességek tekintetében nagykorunak tekintetik. A hajólegényül besorozás, a kötött szolgálati szerződésnek a tengerészhivatalnál való kihirdetésében áll; a kisorozás ugyancsak a tengerészhivatal előtti kijelentéssel történik.* Fontos érdekűek a törvényjavaslatnak a hajólegények illetményeit, ellátását, ápolását, temetését illető imperativ határozmányai. A hajószemélyzet a hajóparancsnok fegyelmi hatalma alá van vetve, a fegyelmi vétségeket és kiszabható büntetéseket a törvényjavaslat felsorolja. A hajón levő összes személyekre megteheti a parancsok a rend és biztonság követelte intézkedéseket. A szolgálati rendtartás megszegésének enyhébb esetei, mint *tengeri kihágások* pénzbüntetéssel büntetendők; *a büntetés külföldön elkövetett ily kihágásokra is alkalmazandó;* a szolgálati kötelességek *sulyos* megszegései a hajóslegénység, illetőleg parancsnok részéről (kivételesen az utas által is követhető el) tengeri bűntettek, illetőleg vétségek, büntetésük *börtön*, illetőleg fogház, a büntető hatóság elsőfokon a fiumei kir. tör-

A belvizi és tengeri közlekedésügy különleges szervei.

I. A belvizi hajózás specialis hatóságai között első helyen a vasuti felügyelőséggel szervezetileg egyesitett *hajózási felügyelőség* emlitendő, melynek, mint a kereskedelmi minister alá közvetlenül rendelt külön hatóságnak hatáskörét főkép az 1887. évi hajózási rendszabály határozza meg. E hatóság a mellett, hogy a hajózási üzletre érvényben levő összes rendtartási szabályok szigoru és pontos alkalmazására felügyel, a vizi közlekedés utainak rendőrségét felsőfokulag ellátja, fegyelmi hatóságot gyakorol a hajózási vállalatok alkalmazottai felett és jogosult állandó miheztartásul szolgáló rendszabályokat is kibocsátani a kereskedelmi minister jóváhagyásával.[247]

II. Fontos műszaki, épitészeti és rendészeti szervei a belvizi közlekedési ügynek a m. kir. *folyammérnökségek.* Különös gondoskodásuk tárgya a viziutak biztonsága, mely érdekből intézkedéseket javasolnak, szükség esetén intézkedéseiket saját közegeikkel (folyamőrök), illetve a rendőrhatóságoktól kért segélylyel, kénységgel is foganatositják. A folyammérnökség külső szerve a hajózási felügyelőségnek is vizrendőri hatáskörben; mint műszaki épitészeti hivatal pedig közvetlen azon műszaki tanácsosnak van alárendelve, kinek kerületében székhelye van. A folyammérnök vagy helyettese, mint műszaki szakértő, *véleményező szervül* is szolgál, vizi munkálatokat engedélyező (első és másodfoku) hatóságoknak[248] és általán műszakilag ellenőrzi a véleményezése mellett engedélyezett munkálatok kivitelét és karbantartását.

vényszék. A tengerészek szolgálati rendtartásárak más ügyeiben elsőfokon az illető révhivatal, külföldön a közös tengeri konsuli hivatalok határoznak; csak ezek változtathatják át a hajóparancsnok által kiszabott fegyelmi pénzbüntetéseket elzárásra. Egyébiránt a hajóparancsnok és hajólegény között felmerülő, a szolgálati igényeket illető vitákban rendes birói utra térésnek is van helye.

[247] A hajózási felügyelőség felügyel a viziközlekedés akadálytalanságára, közreműködik a hajózási érdekü szabályzatok megállapitásánál, haj. vállalatok, munkálatok engedélyezésénél; felesketi a haj. vállalat közegeit; közreműködik a hajólevelek kiadásánál, gőzhajóvezénylő vizsgálatoknál, ellenőrzi az államilag segéyezett haj. vállalatok pénzügyi kezelését.

[248] A folyammérnök hatásköréről a vizimalmokra fentebb volt szó. A folyammérnökség felügyelete alá nem rendelt vizeken, a megfelelő teendőket, az államépitészeti hivatalok látják el. A folyammérnök fegyelmileg közvetlen a minister alá tartozik. A folyammérnökség közegei a műszaki felügyelet és vizi közlekedési rendőrség közvetlen gyakorlására a folyamfelvigyázók és folyamőrök. A folyammérnöki hivatalok uj szolgálati szabályzatáról az 1902. évi 5000. sz. keresk. min. rend. szól. A hivatalok feletti felügyeleti és fegyelmi jogról pe-

III. A tengeri közlekedés ügyének széleskörü hatósággal felruházott külön szerve a fiumei m. kir. *Tengerészeti Hatóság*, mely 1870-ben kelt kir. elhatározás alapján szerveztetett s közvetlenül a fiumei kormányzó alá, mint magyar tengerparti kormányzó alá rendeltetett. Élén a ministeri tanácsosi rangu főnök áll, ki mellett fogalmazási, müszaki, számviteli, kezelési hivatalnokok müködnek. Külön közege a tengerhajózási *felügyelőség*. A tengerészeti hatóság körébe tartozik vezetése és intézése a tengeri hajózást, annak épitkezéseit érdeklő összes közigazgatásnak. A tengerészek szolgálati rendtartásának, a hajóközlekedés biztonsági és közegészségi rendjének; a tengerparti középitészetnek hajólajstromozási ügynek, kikötői illetékügynek, a tengerészeti hatóság képezi vezérlő és első- vagy másodfokulag intézkedő hatóságát. Határozatai rendszerint felebbvihetők a keresk. ministerhez. A tengerészeti hatóságnak alárendelt *hatósági* szervek a m. kir. *révhivatalok és révkirendeltségek*, melyek a tengerészeti közigazgatás számos ügyeiben elsőfokulag eljárnak és általán informativ és executiv szervei a tengeri hatóságnak.[249] Külföldi kikötőkben tartózkodó hajók és tengerészek közigazgatási intézkedést igénylő ügyeiben a fennálló törvények, rendeletek és nemzetközi egyezmények szerint az illető cs. és kir. konzulságok (lényegileg mint m. kir. Tengerészeti Hivatalok)

dig az 1899. évi 1897. és 3031. eln. sz. keresk. m. rendeletek. A folyammérnöki hivataloknál alkalmazott folyamfelvigyázók szolgálati szabályzata az 1901. évi 5002. sz. keresk. min. rendeletben foglaltatik. A főváros meletti Dunarész szabályozásának külön müszaki szervei a Dunaszabályozási bizottság és Felügyelőség. Fontos érdekü nemzetközi szerve a belvizi közlekedés ügyének az *Európai Dunabizottság*, melynek szervezetét és hatáskörét a parti államoknak 1857. évi november 7-én létrejött szerződése állapitá meg, s ujabb (galaczi 1865., londoni 1871., berlini 1878., galaczi 1881. évi) szerződések módositják. Feladata főkép a Dunára von. hajózási rendszabályok kidolgozása; oly intézkedések javaslatba hozatala, melyek a dunai hajózás szabadságát és biztonságát illetik. Az Al-Duna Galacztól a torkolatig közvetlen felügyelete alatt áll, s e czélra műszervei az Al-Duna hajózási felügyelője, az alárendelt folyamfelügyelőkkel és a sulinai kikötő kapitányával. Joga van a bizottságnak a Duna egész hajózható vonalára is biztosokat küldeni, kiknek jelentései alapján lépéseket tehet. A Dunabizottság és közegei a nemzetközi semlegesség védpaizsa alatt állanak. L. erről bővebben dr. *Lers Vilmos* jeles monographiáját a Duna nemzetközi jogállapotáról. Budapest 1891.

[249] A révhivatalok élén rendsz. a révkapitány áll, megfelelő személyzettel. (Révhadnagyok, révbiztosok, révilletékszedők, révőrök, révkalauzok, szolgák.) A teng. hatóság alá közvetlenül tartozik a martinschizzai vesztegintézet. A tengeri igazgatási személyzethez tartoznak a teng. hatóság és révhivatalok szolgálatára rendelt uszóművek alkalmazottai is.

járnak el s ezen hatósági müködésük tekintetében a tengerészeti hatóság alá tartoznak.

200. §. **A távirda és távbeszélő joga.**

A közlekedésnek (szellemi érintkezésnek) növekedő fontosságu tényezőivé lettek a távirdák és távbeszélők. Ezek jogát nálunk az 1888 : XXXI. t.-cz. szabályozta. E szerint *távirda, távbeszélő és villamos jelzők felállitása, berendezése és üzletbentartása az állam fentartott joga;* ennélfogva bárki másnak ezek végett *államhatósági engedélyre van szüksége.* Kivételt képeznek az egyes házak belsejében, ugyszintén köz- vagy magánterület által el nem választott telken, magánhasználatra tervezett távirdák, távbeszélők, villamos jelzők, melyek létesitése és használata engedélyhez kötve nincs. Azon nem állami közhasználatu távirdák és távbeszélők engedélyezése, melyek a magyar korona területén tulmenőleg terveztetnek, vagy belföldi egyenkint tizezernél több lakosu oly helységeket kötnének össze, melyek állami távirdával vagy távbeszélővel már el vannak látva, *a törvényhozást illeti meg,* egyéb köz- vagy magánhasználatu távirdák vagy távbeszélők, villamosjelzők engedélyezése a kereskedelmi minister illetékes. Az engedély időtartama közhasználatu berendezéseknél 50, magánhasználatuaknál *10 éven tul nem terjedhet. A közhasználatu berendezések az engedély lejártával összes tartozékaikkal teljesen használható állapotban, ingyen és tehermentesen az állam tulajdonába mennek át,* de az engedély tartama alatt is megválthatja azokat az állam, az engedélyokiratban meghatározandó feltételek alatt. A kereskedelmi minister szabja meg az engedély alá eső berendezések létesitésére és üzletére vonatkozó szabályokat, ez szabja meg és módosithatja a *közhasználatu berendezések használati dijait,* gondoskodik arról, hogy ezek *mindenki által használhatók legyenek.* A közhasználatu berendezések engedélyese, ha ugyanazon helységben már közhasználatu távirda, távbeszélő vagy villamosjelző berendezés léteznék, köteles saját berendezését azokkal összekapcsolni.[250] A közhasz-

[250] Ezen kötelező szabványok alól a keresk. minister az engedélyben jogosult eltéréseket engedni, ha a közszolgálat, közbiztonság, közegészség, árvédelem vagy tűzoltás czéljából szükséges berendezésekről van szó. Az engedély másra csak a keresk. minister jóváhagyásával ruházható át; ha a vállalat tulajdona bármely czimen másra száll, az engedélyokirat határozmányai nem szenvednek változást; ha halálozás esetén a vállalat idegen állam honosára száll, azt a ker. min. azonnal elvonhatja vagy oly belföldi üzletvezető állitását köve-

nálatu távirda, távbeszélő, villamos jelző létesitésére szükséges mérvben, az 1881 : XLI. t.-cz. szerint *kisajátitásnak* is helye van; ugyanezek czéljára a közutak és terek a kereskedelmi minister által meghatározandó módon igénybevehetők. A házak és telkek tulajdonosai és birtokosai kötelesek kártalanitás nélkül türni a közhasználuta távirdák, távbeszélők és villamos jelzők huzalainak épületeik, telkeik felett a légürben átvezetését,[251] azoknak az épületekre erősitését, bekapcsolását, a föld alatt elvezetését; ha mégis ezek által az ingatlan kártalan használata gátoltatnék, vagy károk okoztatnának, kártérités, illetve az előbbi állapot helyreállitása követelhető.[252]

201. §. Az állami posta-intézet.

Jogi helyzetük szerint lényegesen különbözik egymástól az államnak a közlekedés terén rendkivül nagy fontosságu két (köz) intézete, a posta és állami távirda; jelesül a posta működése bizonyos tárgyak szállitását *kizárólagos állami jog alapján látja el* (postaregále, postajövedéki jog), holott köz- vagy magánhaszná-

telheti, kinek személye megnyugvást nyujt. Az engedélyes az állam kizáró jogának elismeréseül és az ellenőrzés fejében a rendeletileg megszabott *évi dijak* fizetésére is köteles.

[251] Ha épitkezés vagy átalakitás folytán a huzalok magasabbra helyezése szükségessé lesz, ez a vállalat saját költségére foganatositandó, ugyanigy a huzalok eltávolitása is, ha az épület lebontás, átalakitás, uj épités által ez szükségessé válik.

[252] A biróság előtt az 1881 : XLI. t.-cz. II. és IV. fejezetében szab. eljárás szerint.

Az állami távirdák, távbeszélők, törvényhatósági vagy községi adókkal, illetékekkel vagy más járulékokkal nem terhelhetők, ép igy a bár nem állami, de a közszolgálat, közbiztonság, közegészség, árvédelem, tüzoltás és hasonló czélokra létesitett távirdák és távbeszélők. Engedély alá eső távirdai, távbeszélő berendezéseknek engedély nélküli létesitése a kir. járásbirósághoz tartozó kihágás. A távirdák védelmére fennálló büntetőjogi határozatok a távbeszélők megrongálására is kiterjesztettek. Köztereken, utczákon, villamvilágitások és más villamvezetékek csak ugy létesithetők, hogy azok ne gátolják vagy zavarják a fennálló közhasználatu távirdák, távbeszélők és villamos jelzők működését; e végből amazok terveit is a keresk. min. jóváhagyása alá kell terjeszteni, s az általa elrendelt óvintézkedéseket foganatositani; e rendelkezés meg nem tartása szintén kihágást képez. Az 1888 : XXXI. t.-cz. *végrehajtási rendelete* 1892. évi julius 2-án 42,215 sz. alatt kelt. A környékbeli távbeszélők tárgyában az 1889. évi 61,699., a magánhasználatu távbeszélők évi dijainak leszállitása tárgyában az 1893. évi 26,487. sz. keresk. min. rend. adatott ki. A budapesti állami távbeszélő bérletének megszüntetéséről szól az 1897 : XVI. t.-cz., e távbeszélő igazgatási szabályzatáról szól az 1897. évi 32,221. sz. keresk. min. rend.

latra távirda (távbeszélő) létesitése és fentartása az ép vázolt távirdajog szerint másoknak is *engedélyezhető*. Ha a két állami intézmény mégis egyesittetett, a szolgálatukat ellátó *szervezet* tekintetében (1887.) annak csak czélszerüségi és financialis indokoltsága van.

A postajog főforrását jelenleg is az 1850. évi deczember 26-iki patenssel hazánkra kiterjesztett osztrák *postatörvény képezi*, melyet az első vámkereskedelmi szövetségi törvény tartott hatályban.[253]

I. *A postai kényszer* vagyis a polgároknak vagy jogi személyeknek a postaszállitás igénybevételére vonatkozó kötelessége kiterjed a *levelekre és időszaki lapokra.*[254] Postahivatalok felállitása

[253] Hazánkban a 16. század előtt postaintézet *közhasználatra* nem létezett. Magánhasználatu fejedelmi posta volt előjogokkal. Első erre vonatkozó törvénynek tekinthető Szent László III. decretuma a futárokról. A posta, mint már közintézmény, szervezését, vezetését és javadalmát I. Ferdinánd a Taxis-családra ruházta hübér gyanánt. Már 1558-ban a Paar-család vette át a magyar postát és birta azt 1722-ig, mikor III. Károly megváltotta, csak némi kiváltságokat hagyott a családnál. A magyar és erdélyi posta igazgatását II. József idejéig a bécsi udvari kamara intézte, akkor sem teljesen adatott át a helytartó tanácsnak, illetve erdélyi főkormányszéknek; teljesen a magyar kormány rendelkezése alá csak 1848-ban, illetve 1867-ben került. A m. törvényhozás több izben szólt a postáról, mint kir. jövedékről, igy az 1715 : XXII., 1723. évi CXIV., 1741 : XXXI., 1791 : XXI. t.-cz., de a postajogot rendszeresen csak az 1850-ben hatályba léptetett 1837. évi osztr. postatörvény szabályozta. Az 1867. évi XVI. t.-cz. helyébe lépett 1887 : XXIV. t.-cz. XVIII. czikkelye kimondja, hogy a posta, távirdaügy a két államban külön, de a mennyiben a forgalom érdeke kivánja, egyforma elvek szerint rendeztetik s a posta- és távirdaintézet részére fenntartott jogok, azok használata, jótállás, kezelés, dijszabás, számvitel *iránt fennálló* szabályok csak a két törvényhozás, illetve a két kormány közös egyetértésével s mindkét területre egyenlő módon változtathatók meg. — Az 1897. évi XXXVII. t.-cz. a postabélyegek hamisitását az addiginál szigorubb büntetés alá veszi.

[254] Nem terjed ki a postakényszer az ugyanazon helység területén belül közvetitett forgalomra, bár itt sem szabad intézetet létesiteni levél és hirlapszállitásra. Nyitva és czimzés nélkül vagy saját küldönczczel küldött levelekre és hirlapokra a postakényszer nem terjed ki, de ily czélra intézetet létesiteni, leveleket gyüjteni nem szabad; nem esnek továbbá a kényszer alá: azon időszaki lapok, melyek megjelenése óta 6 hó eltelt; egyetlen személyhez czimzett s legalább 2 kilogrammos csomagokban szállitott hirlapok; vasutak és postaszállitásra is használt gőzhajózási vállalatok *szolgálati* levelezései; nyitva küldött vagy a jövedéki hivatalok által lezárt szállitó levelek és egyéb szállitási okmányok.

A posta bár fuvarozási intézet, tekintettel üzlete különös viszonyaira s arra, hogy szolgálata oly általános és nélkülözhetetlen, nem a kereskedelmi törvény, hanem saját üzletszabályai értelmében felelős. Az 1875 : XXXVII. t.-cz.

és fenntartása kizárólagos állami jog. A posta használata dij (porto) fizetéséhez van kötve; mentességek törvénynyel és kormányrendelettel állapithatók meg. A postadij állami illetékek módjára, vagyis *közigazgatási uton hajtatik be.* A postadij vagy szállitás tekintetében panaszok biróság előtt nem emelhetők, de a postára adott tárgyakért való jótállás, szavatolás érvényesitésére a törvény rendes utja nyitva áll. A posta szállitására a vasutak ingyen kötelesek, kivéve a helyi érdeküeket, melyek a postaszállitás fejében évi általányt kapnak. Államilag segélyezett belvizi gőzhajózási vállalatok szintén kötelesek a posta ingyenes szállitására. A tengeren az Adria, az osztrák Lloyd és a magyar-horvát gőzhajózási társaság szállitja a magyar postát szállitási általányért, illetve a subventió fejében. A szárazföldi közutakon postamesterek tartják fenn a postaszállitást; e szállitás akadálytalan és gyors menete érdekében bizonyos előjogokban részesül a posta, például a magándülő utakat is használhatja, kitérni nem köteles, vámmentes stb. közlekedési akadályok esetén a postának rendkivüli módon való tovaszállitása végett a közigazgatási hatóságok segélye vehető igénybe. (Postai szükségjog.) A posta kényszer és a posta más előjoga ellen elkövetett sérelem postai (jövedéki) kihágás, mely *pénzbirsággal büntettetik.*

A posta müködése a tulajdonképi postaszolgálaton kivül.[25]

a postát azon üzletágaira, melyekre nincs kizáró joga, kereskedelmi vállalatnak nyilvánitja és czégbejegyzésre kötelezi, de a keresk. törvény ezen üzletekre is csak annyiban nyer alkalmazást, a mennyiben a postára különleges rendelkezések nincsenek.

A *postaüzleti szabályzat* rendszeres összefoglalása a postaszállitás feltételeit, módozatait illető szabályoknak, melyet a keresk. min. időközönkint közzétesz a tarifákkal együtt. Legutóbb 1901. évi 46,277. sz. min. rendelettel tétetett közzé. A távirdaüzlet szabályzata és tarifái 1893-ban adattak ki ujra. A posta-távirdai rendeletek külön hivatalos közlönye a *Posta és távirdai rendeletek tára.*

[25] A postai rendes szolgálat *a*) a levélpostai szolgálat *b*) pénzek szállitása, *c*) csomagszállitás (kocsiposta), *d*) fizetések közvetitése postautalványnyal, *e*) követelések beszedésének közvetitése postautánvétellel vagy postai megbizással. Az utasszállitás ma már kevés számu postahivatal szolgálata; az utasszállitás sohasem tartozott a magyar posta *kizáró* jogaihoz. A postai szolgálat mint expeditionalis müvelet szakai a feladás, inditás, szállitás, érkezés és kézbesités, az utóbbi a poste-restante küldeményekre a hivatalban történik. Itt emlitjük meg az 1898. évi 48,505. sz. b. ü. min. rend. a postai czimzett személyazonosságának és aláirásának a községi elöljáróság általi igazolás tárgyában.

A *postadijszabás alapelve az önköltség megtéritése;* azután a lehetőleg egységes, egyszerü dijtételek megállapitása; e dijak *szállitási, biztositási* (érték-

különféle közgazdasági, közigazgatási érdekü mellékszolgálatokra igénybe vétetik, igy a postatakarékpénztár üzletéhez, néhol a meteorologiai és vizrajzi megfigyelésekhez; adóintések kézbesitéséhez, külföldről érkező áruk megvámolásához, fémjelzéséhez (Budapest), betegsegélyző pénztári járulék beszedéséhez, magánváltó ürlapok felülbélyegzéséhez, közpénzek kezeléséhez (1901: XX. t.-cz.) stb.

A postaigazgatás szervezete és személyzete. A postaigazgatás legfőbb hatósága a kereskedelmi minister, kinek közvetlenül alárendelve, de önállósitott hatáskörrel működik a postatávirdai elnök-igazgatóság, mint a ministerium egyik szakosztálya. Az elnökigazgatóság *mellett* szervezvék: az országos pontatávirdai *számvevőség, országos postatávirda pénztár* és *gazdászati hivatal.* A vidéki (territoriális) igazgatást kilencz *posta-távirdai igazgatóság* látja el, melyek a központ végrehajtó közegei és ellenőrző hatóságok a kezelési hivatalokkal szemben. A *kezelést* a helyhez kötött és mozgó postahivatalok végzik; amazok jobbrészt nem kincstáriak, hanem szerződési viszonyu, — de hivatali felelősség alá vetett — *postamesterek* által vezettetnek. A postamesterek félévi felmondás után elbocsájthatók, nyugdijigényük nincs; a hivatali alkalmazottakat ők fogadják fel és dijazzák magánszerződés alapján. (E személyzetnek orsz. nyugdijintézete és segély-egylete van.)

A postatávirdai *állami* (kincstári) alkalmazottak, állami tisztviselők, altisztek, illetőleg szolgák jellegével birnak. A szervezetet részletesen kormányrendeletek állapitják meg.[306]

posta) és *mellék- vagy kezelési dijak. Személyes portómentesség* csak az uralkodóház tagjait illeti.

[306] *Az államilag* alkalmazott személyzet a szolgálati ágak szerint öt főcsoportra oszlik, ezek: 1. *Közigazgatási:* (az igazgatók, tanácsosok, titkárok, segédtitkárok, fogalmazók); 2. *műszaki:* (műszaki tanácsosok, főmérnökök, mérnökök, segédmérnökök, gépészmérnökök); 3. *számviteli:* (főszámtanácsos, számtanácsos, számvizsgáló, számellenőr); 4. *pénztári:* (orsz. főpénztárnok, pénztárnok, ellenőr); 5. *kezelési:* (főfelügyelők, felügyelők, főtisztek, tisztek, segédtisztek, gyakornokok, kezelők, altisztek, szolgák).

A szervezési főrendelet az 1[illegible]7. évi 2467. eln. sz. királyilag jóváhagyott keresk. min. rend., mely mellett em[illegible]ndők: az 1872. évi 2618. sz. rend. a postamesteri állások betöltéséről; 1891. évi 8841. az orsz. posta-távirdai gazdászati hivatal, 1889. évi 10,147. a posta-távirdai főmérnöki, mérnöki, segédmérnöki állások tárgyában; 1892. évi 75,853. a posta-távirdai altisztekről, 1893. évi 33,380. a posta-távirdai szervezet és fizetési rendszerről; ez utóbbi rend. szól a kezelőtisztek biztositéktételéről is. A távirda szolgálat és dijszabásban az 1896. évi budapesti nemzetközi conferentia által foganatositott változtatásokról szól az 1897. évi 37.005. sz. keresk. min. rend. A postatiszti tanfolyamról l. a közokt.

A törvényhatósági közigazgatási bizottság *véleményez* postahivatalok llétesitése, áthelyezése, megszüntetése iránt. intézkedik a községek czélszerü postai beosztása, postauták jó karban tartása, a közigazgatási közegeknek a postaszállitásnál szükség esetén való segédkezése iránt; másodfokulag határoz a községek által állitandó postaőrkiséret kiállitása körül, postaut használata körül felmerülő nehézségek felett; *fegyelmi* eljárást rendel, illetőleg biráskodik a postatávirdai igazgató és ennek alárendelt közegek ügyeiben (1876: VI. t.-cz. végrehajtási utasitás).[237]

jogban. A postahivatallal nem biró községeknek a postaküldemények kezelése körüli teendőiről és a községi levélhordói intézmény életbeléptetéséről szólnak az 1875. évi 49,783. és 1899. évi 59,913. sz. belügym. rendeletek. A faluzó levélhordói intézményről szól az 1900. évi 82,847. sz. keresk min. rendelet. A postaküldemények kézbesitését illetőleg fontos az 1899. évi 12,637. sz. keresk. min. rend. Postahivatalok létesitésének feltételeiről fürdőkben szól az 1899. évi 64,582. sz. belügym. rend. A postai kézbesitésről oly körjegyzőségekben, melyek székhelyén postahivatal nincs, szól az 1899. évi 73,882. sz. belügym. rend. A postaküldönczök alkalmazásáról s a személyazonosság igazolásáról szól az 1900. évi 97,585. sz. keresk. min. rend.

A postahivatalokon kivül az 1901. évi 40,292. sz. keresk. min. rendelet szerint, m. kir. postaügynökségek szerveztetnek postafelvételi és postakézbesitési szolgálatra, ezek számadástételre az illető község utolsó postahivatalához, mint leszámoló és ellenőrző hivatalhoz utasitvák. A postaügynökség kivételesen postaszállitással, esetleg onnan kiinduló kézbesitő- és gyüjtőjárat fenntartásával, valamint távbeszélő szolgálattal is megbizható. Forgalmi körébe más községek is beoszthatók. A postai ügynökség vasuti állomáson is felállitható. A postaügynökség vezetője lehet az illető községbeli tanitó, lelkész, jegyző, kereskedő, gazdász vagy más értelmisége szerint erre alkalmas 18 évet meghaladott, megbizható, s cautióképes egyén. A postaügynökségi szolgálatot részletesen szabályozza az id. rendelet.

[237] A fegyelmi eljárásról l. a III. könyv illető helyén. Távirdai ügyekben szintén fontos hatáskörét a közig. bizottságnak ugyancsak az 1876. évi közl. ministeri utasitás részletezi.

A nemzetközi postajog nagy fejlődést vett; e jog végrehajtói az egyes államok postaigazgatásai. Legfontosabb forrása a nemzetközi postajognak az 1875 : VIII. t.-czikkbe foglalt (Bern, 1874.) világposta egyezmény, mely az ötévente tartott ujabb congressusokon kiterjesztetett, illetőleg módosittatott. Az 1878-iki párisi congressus határozatait, az 1879 : XIV.., az 1885. lissaboni congressus határozatait az 1886 : XII. és XIII. t.-cz. az 1891. évi bécsi congressus határozatait az 1892 : XI. t.-czikk czikkelyezte be. A világposta-egyesületben résztvevő államok egy postaterületet képeznek; minden állam köteles az átszállitás közvetitésére, mérsékelt dijakért; a levélportó egységes és nem osztatik meg, hanem minden ország megtartja az általa beszedett dijakat. A világposta egylet állandó organuma a svájczi postaigazgatás felügyelete alatt működő nemzetközi iroda, közvetitő, véleményező, előkészitő hatáskörrel. A vi-

202. §. A mérték-ügy.

A forgalomnak lényegesen előnyére s ellenőrzésének megkönnyitésére szolgál, ha az áruk különböző minőségeinek mérésére azonos mértékek, lehetőleg általánosan használtatnak. Ennek biztositása végett az állam tevékenységét már régóta szükségesnek tartották; azért a mértékekre vonatkozó közigazgatás nem is uj keletü.

A mértékrendszer megállapitása a törvényhozás hatáskörébe tartozik; az 1874:VIII. t.-cz., 1875: LVIII. és ezt módositó 1891:VI. t.-cz. rendelkeznek a métermérték-rendszer behozataláról s megállapitották a hossz-, tér-, köb-, súly- és erőmértékeket. Ezen törvény-

lágposta egyesületi szerződések nem gátolják az egyes államok belső postaszabályainak szabadságát és azt sem, hogy egyes államok előnyösebb, szükebb körü postaegyesületeket alkossanak. Külön postaszerződésünk van pl. a Németbirodalommal 1873 : I. t.-cz.; Svájczczal 1869 : XI., Szerbiával 1869 : XIII. t.-cz. Oroszországgal 1874 : XIII., Montenegróval 1872 : XIX., Romániával 1869 : XIV., Görögországgal 1879 : XXIX. törvényczikk. Utalvány- és csomagegyezmény Angliával 1885. és 1897-ből, Észak-Amerikával 1892-ből. Austriával kötött postaegyezményünk az 1888. évi 32,466. és 41,996.., valamint az 1892. évi 79,781. sz. ker. min. rendeletekkel tétetett közzé. A távirda nemzetközi ügye szintén előrehalad. Legfontosabb az 1874. évben Szt.-Pétervárott kötött szerződés, melynek határozmányait az ötévente tartandó ujabb congressusok módosíták. Ezen egyezmények határozatlan időre kötvék, egy évi felmondással abból egyes államok kiléphetnek.

A postatakarékpénztár intézményét az 1885 : IX. t.-cz. alapján létesiték. Czélja a köznépnél a takarékosság előmozditása, megkönnyitése. A p. t. pénztár állami jótállás mellett működik, székhelye Budapest. A kamatozó betét legmagasabb összegét az 1898 : VIII. t.-cz. egyesekre 4000, jogi személyekre 8000 koronában állapitotta meg, ebből 2000 korona a végrehajtás alól mentes. A betétkamat magasságát az 1894 : XVIII. t.-cz. szerint a keresk. minister határozza meg. Az 1889 : XXXIV. t.-cz. ért. a p. t. pénztár ügyköre a cheque- és clearing-forgalommal kiegészittetett. A cheque lényege szerint rögtöni fizetésre szóló utalvány. A clearing üzlet czélja a különböző üzletfelek egymásközötti követeléseinek átkönyvelés utjáni kiegyenlitése. A cheque és clearing szolgálat egyesek részére a törzsösszeg befizetése mellett engedélyeztetik. A postatakarékpénztár üzlete körébe tartozik az értékpapirbeszerzés közvetitése, mely az 1894. évi 92,512. sz. keresk. min. rendelettel van szabályozva. A postatakarékpénztár élén az igazgatóság áll, mellette külön pénztár és számvevőség működik; a hivatalnokok államtisztviselők jellegével birnak s külön létszámot képeznek; közvetitőhivatalokul a postahivatalok szolgálnak. A szervezetet és ügykezelést az 1889. évi 3136., 1893. évi 4050. és legujabban az 1895. évi 3314. sz. keresk. min. rend. szabályozzák. A postatakarékpénztár ügyviteli, szervezeti, üzleti ügyeiben javaslattételre s véleményezésre rendelt testület a *postatakarékpénztári tanács*, mely egy elnökből és hat tagból áll: részt vesz ez a postatakarékpénztár feletti felügyelet és ellenőrzés gyakorlásában is. Szervezetét és működését legujabban az 1895. évi 3314. eln. sz. keresk. min. rend. szabályozta.

czikkeket hatályon kivül helyezte az 1907. évi V. t.-cz. a mértékekről, ezek használatáról és ellenőrzéséről. A méter-mérték rendszer a vámkereskedelmi szövetség tartama alatt csak *közös egyetértéssel változtatható meg.*

A törvényes mértékrendszerben megállapitott mértékek illetőleg mértékegységek használata *a közforkalomban* kötelező; kötelező a megállapitott mértékegységeknek törvényileg megállapitott elnevezése és jelzése is.*) A közforgalomban használt mértékeknek *hitelesitve* és a hitelesitő bélyeggel ellátva kell lenni; magánforgalomban *bármily mérték használható.* Az arany, ezüst, platina, drágakövek, ékszerek és a gyógyszertárakban kiszolgáltatandó szerek szigoru mérlegekkel merendők, más áruk közönséges mértékekkel mérhetők. A hitelesités alá vehető mértékek, súlyok, készülékek kereskedelmi ministeri rendeletekkel határoztatnak meg; a mértékeknél azok szabályos mérvétől engedhető maximalis eltéréseket is a kereskedelmi minister rendeletileg állapitja meg.

A hitelesitett mértékek kétévenkint időszakos hitelesités alá bocsájtandók.

A mértékhitelesitést és köbözést az állami *mértékhitelesitő hivatalok* és közegek teljesitik.

Annak ellenőrzése, hogy a közforgalomban használt mértékek a törvényeknek megfelelnek és a rendőrség feladata, a mértékek műszaki helyességének megvizsgálása és megállapitása az állami mértékhitelesitő hivatalok kötelessége.

A mértéküggynek az egész magyar birodalom területére kiterjedő egységes műszaki vezetésére a „*Budapesti mértékügyi központi intézet*" van hivatva.

A hordók jelzését külön törvényhatósági hordójelző hivatalok teljesitik, melyek működését közvetlenül az állami mértékhitelesitő hivatalok és közvetve a központi mértékintézet ellen őrzi.[258]

* A törvényes hosszuság-mértékegység a *méter;* a területmérték egysége a *négyzetméter;* a térfogaté a *köbméter;* a sulyé a *kilogramm;* az űrmérték egysége a *liter;* a sürüségmérték egysége oly anyag sürüsége, melynek egy köbdeczimétere 1 kilogrammot nyom (4 Celsius hőfoku viz); az erőkörforgalmi mérték egysége az *erőkilogramm;* a munkáé a *méterkilogramm;* a munkabirásé a *lóerő;* a felületi nyomás mértékegysége a nyomás, melylyel egy erőkilogramm, egy négyzetcentiméterre hat; az electromos ellenállás mérték egysége az *Ohm*. az electromos áramerősség mértékegysége az *Ampére;* az electromos feszültségé a *Volt;* az electromos munkabirásé a *Watt;* az electromos mennyiségé a *Coulombe;* a hőmérséké 1 fok Celsius. L. az 1907. V. t. czikket.

[258] Hitelesitve van a mérték, ha rajta a *hitelesitő bélyeg látható* ez a

A mértéküghöz tartozik az 1893: XXXIV. t.-cz. azon rendelkezése, hogy a belföldi forgalomra szánt oly áruknál, melyek a részletkereskedésben kész csomagokban (dobozok, tartályokban)

magyar szent korona jelképéből és a hitelesitő hivatal számából áll. A szigoru mérlegek ismertető jele egy a *bélyeg mellé ütött hatágu csillag.* Némely mérték (pl. gázóra, szeszmérő stb.) külön hitelesitési levelet kap. A mértékek ellenőrzéséről az 1875. évi utasitás (58,438. belügym. 27,040. keresk. min. rendelet) szól. A kijavitott régi mértékek ujra hitelesitendők. 1897. évi 80,608. sz. keresk. min. rendelet. A mértékhitelesitésnek külföldön teljesitéséről szól a 28,650. sz. keresk. min. rendelet.

A mértékek ellenőrzésére az elsőfoku hatóságok, — kik a vonatkozó kihágások felett is elsőfokon határoznak — a főszolgabirák, r. tan. városokban a tanács, törvh. városokban a rendőrkapitány, Budapesten a ker. elöljárók; a mértékellenőrzés körüli végrehajtó közegek pedig a közrendőrségi közegek, a községi elöljárókat is ideértve; Budapesten a vásári rendőrség és államrendőrség együtt. E közegek *időnkint mértékellenőrzési vizsgálatokat tartanak* (1875. évi 58,438. sz. belügym. rend.). Az 1907. V. t.-cz. szabályainak be nem tartása, a szabályellenes mérték elkobzásán felül pénzbüntetés alá esik, fenmaradván esetlegesen bünvádi üldözés is, ha a cselekmény vétség vagy bűntény álladékát képezné. Az 1879 : XL. t.-cz. értelmében tulajdon elleni kihágást követ el, ki hitelesitéssel el nem látott mértéket kereskedésében, raktárában, üzletében, habár használatlanul tart. Az 1875. évi ellenőrzési utasitás szerint, ha a rendőri közeg valamely mérték hibás volta iránt alapos gyanut táplál, de azt bizton megállapitani nem tudja, a legközelebbi mértékhitelesitő hivataltól kér vizsgálatot. Az 1876. évi 25,734. keresk. min. rend. a hordók ellenőrzéséről, az 1876. évi 13,258. és az 1906. évi 41,182. sz. ker. min. rend. a hordók hitelesitéséről. A hordók jelzéséről, bor, sör és egyéb szeszes italoknak nyilvános helyiségekben való kimérésénél, zárt palaczkokban való eladásánál való jelzési kötelezettségről az 1907. V. t.-cz. külön fejezete rendelkezik. Az 1890 : VIII. t.-cz. az Ausztriában hitelesitett hordóknak itteni forgalomba helyezhetéséről, az 1890. évi 37,514. sz. keresk. min. rend. e törvény végrehajtásáról, az 1876. évi 2161. 1890. évi 80,357., 1892. évi 40,515. és 1897. évi 31,482. keresk. min. rend. az italmérésnél használt palaczkok és poharak ürtartalmának jelzéséről, az 1898. évi 75,138. és 83,546. sz. keresk. min. rend. a kimérésre használt palaczkok és poharak mértékhitelesitési koronabélyeggel ellátásáról szól; az 1888. évi 46,815. Budapesten a tejes palaczkok megjelöléséről, az 1893. évi 31,635. sz. a gabonapárbérmérték, az 1905. évi 73,678. sz. keresk. min. rend. a gabonafajsulymérők hitelesitéséről, az 1893. évi 35,972. sz. a serpenyős mérlegek hitelesitéséről, az 1892. évi 83,140. sz. fémből készült folyadékmértékek hitelesitéséről, az 1894. évi 13,078. sz. a söröspoharak mértékjelzéséről, az 1899. évi 6523. és 84,995. sz. keresk. minist. rend. a kimérésre használt üvegpalaczkok és poharak hitelesitéséről, az 1900. évi 38,233. sz. a. korcsmai üvegedények hitelesitetlen használatáról; az 1889. évi 20,285. sz. a tizedes és százados hidmérlegek hitelesitéséről, az 1901. év; 9654. sz. ker. min. rend. a sörös palaczkok hitelesitésének elhalasztásáról rendelkezik. A belügym. 1888. évi 70,000 sz. rendelete szerint áruknak *hiányos kimérése*, ha csalás vagy az 1879 : XL. t.-czikkbe ütköző kihágás nem is forogna

fordulnak elő és melyek a vevő előtt sem le nem számoltatnak, sem nem méretnek, a mennyiben *a mennyiség* magán a csomagon (árun) megjelöltetik, a megjelölésnek *a valósághoz híven és a törvényes mértékben kell kifejezve lennie*. Ha a megjelölés suly szerint történik, a burkolat abba be nem számitható. A kereskedelmi minister rendeletben kötelezőleg megállapithatja bizonyos árukra a csomagokon való mennyiségi megjelölést. Az iparhatóságok alapos gyanu esetén jogosultak az üzletben lévő illető árukat megvizsgálni, hogy megfelelnek-e a törvény, illetőleg rendelet határozmányainak. E határozmányok megsértése kihágási büntetés alá esik, s a kihágás tárgyát képező árukészlet *elkobozható*. A kihágási eljárásra és itélethozatalra az iparhatóságok illetékesek.[299]

A fémjelzés. Lényege szerint a mértékügyhöz tartozik a hivatalos *fémjelzés*. A nemes-fémárukat közforgalomba hozó üzletek tulajdonosainak kötelessége, hogy ezen áruk fémanyaga iránt a hatósági szakértői vizsgálatot és annak eredménye szerint a hitelesitő bélyegnek (jelnek) magára az árurá alkalmazását eszközöltessék. A fémjelzési eljárás iránt legfontosabb a hatályában fentartott fémjelzési törvény (patens).[300] A fémjelzési ügy főhatósága a pénzügyminister; a fémjelzést a pénzügyigazgatóságokhoz tartozó szakközegek teljesitik. A budapesti fémjelző hivatal szakügyekben egyuttal tanácsadó szerv. A fémjelzési szabályok és azok ellenörzése iránt a vámszövetségi törvény értelmében a monarchia mindkét államában egyenlő s csak közös egyetértéssel megváltoztatható elvek követendők; mindkét félnek jogában áll ezen elveknek a másik

fenn, kihágást képez és pénzbüntetés, visszaesés esetén elzárási és pénzbüntetés alá esik.

Az 1903. évi 68,328. sz. ker. min. rend. kimondja, *hogy mértékhitelesitések ezentul külföldön nem eszközöltethetők. A vizmérnök hitelesitéséről*, azok kötelező használatáról l. az 1902. évi 3146. eln. sz. és az 1904. évi 82,751. ex 903. és az 1905. évi 22,538. sz. ker. min. rend. szól.

A koronaérték aranyérmei törvényes sulyának ellenőrzésére szolgáló mérlegek készitéséről és hitelesitéséről rendelkezik az 1900. évi 52,400 sz. pénzügym. és keresk. min. rendelet.

[299] A csomagokban árult czikkek mennyiségének megjelöléséről szóló 1900. évi 14,734. sz. keresk. min. rend. hatálya ugyanez évi 82,507. sz. rendelettel felfüggesztetett.

Szénnek zsákokban árusitásáról szól az 1907. év; 5902. sz. ker. m. rend.

[300] Az 1893. évi 13,031. sz. pénzügymin. rend. a galván uton aranyozott huzalok, fonatok és fémáruk ellenőrzéséről, az 1896. évi 4515. sz. pénzügymin. rend. az u. n. doublé áruk fémjelzéséről rendelkezik.

állam területén való helyes alkalmazásáról felügyelők által meggyőződést szerezni.[381]

203. §. A pénz — mint értékmérő — ügye.

A pénz, mint általános értékmérő (csereeszköz és fizetési eszköz) legfontosabb mérték, melynek rendkivüli közgazdasági fontossága a közigazgatás positiv és rendészeti tevékenységét sokszorosan szükségli. Mellőzve, illetve feltételezve a *pénzre* vonatkozó közgazdasági ismereteket és tantételeket, röviden a „pénz", „pénzforgalom" nyilvánjogát vázoljuk.

A magyar állam a pénz, mint forgalmi eszközre vonatkozólag

[381] Eladásra szánt arany és ezüst rudacsokat a készitő nevével ellátva kell jelzésre bemutatni; ha a fél a kémle ellen kifogást tesz, a körmöczi fő pénzverde felülvizsgálatának van helye. Csak oly arany- és ezüstárukat szabad késziteni és jelezni, melyek a megállapitott négy fokozatban a legcsekélyebb finomsági foknak megfelelnek. Ha az áruk megfelelők, a fémjelző hivatal saját hivatali jegyével és az illető finomsági fokozat jelével látja el, — ha az áru a szabályszerü finomsági fokot el nem éri, azt a fémjelző összetörve adja vissza, de a fél kivánatára előbb uj kémlés és ha ebben sem nyugodnék meg, a körmöczi pénzverndénél felülkémlés történik. A fémjelzési illeték előre fizetendő. — Arany- és ezüstárudák megnyitása és abbahagyása a fémjelző hivatalnál bejelentendő; e hivatal az üzleteket évente legalább egyszer megvizsgálja; a gyanus árukat kémlés végett lefoglalja. — A huzalokra feldolgozandó arany és ezüst finomságának ellenőrzéséről, hitelesitési illetékéről, a vonatkozó büntetésekről az 1875 : XV. t.-cz. rendelkezik. A fémjelzési kihágások egy év alatt évülnek el.

Az *időmérés* szintén nem esik kivül minden közigazgatási gondozáson; az 1892. évi 51,200. sz. belügymin. rend. szerint, mely a középeurópai egységes időszámitásnak a közigazgatásban általán s igy a törvényhatósági és községi hivataloknál is elfogadását rendeli, gondoskodik, hogy naponta 12 órakor a közp. meteorologiai intézet jelezze a hivatalos *időállást.* Az 1891. évi 55,626. sz. ker. min. rend. a vasuti egységes (zóna) időszámitást a postatávirdai forgalomba behozza.

Az 1892. évi 12,802. sz. belügymin. elvi határozat szerint a normálórák költsége, mint *közérdekü*, a községi *költségvetésben helyet foglalhat.*

A mértéküugy fontos nemzetközi jogi szabályozása foglaltatik az 1875. évi *párisi* métermértéküugyi egyezményben. (1876 : II. t.-cz.) A szerződő államok nemzetközi suly- és mértékhivatalt tartanak fenn Párisban, mely szak és tudományos intézet s alá van rendelve a nemzetközi mértékbizottságnak, mely viszont alatta áll a szerződő kormányok képviselőiből alakult általános suly- és mértéküugyi értekezletnek. A hivatal feladata főkép a mértékek uj prototypjainak összehasonlitása és hitelesitése; nemzetközi prototypok megőrzése; nemzetközi mintamértékek időközi összehasonlitása stb. A nemzetközi mértékbizottság 14, a különböző államokhoz tartozó tagból áll, s időközönkint választatik. A nemzetközi mértékhivatal és bizottság szervezetét és müködését részletesen az elől emlitett egyezményhez csatolt szabályzat állapitja meg.

érintetlen souverainitással rendelkezik; a vám- és kereskedelmi szövetség tartamára azonban kötelezve van a pénzrendszernek és pénzlábnak Ausztriával egyenlő szabályozására, s e tekintetbeni változtatásoknak kölcsönös egyetértéssel való eszközlésére. (1867. évi VII. t.-cz. 58. s köv. §§.)

A pénzverési és pénzkibocsátásjog régtől fogva királyi jog, de törvényhatóságilag kell megállapitani az *érmerendszert, alapsulyt, pénzlábat, pénzegységet és ennek elosztási, többszörözési módját, az érczlartalmat, ötvényt, pénzveretési módot, dijat, váltópénzrendszert, váltópénz mennyiségét, sulyát, finomsági tartalmát.* A kizárólagos állami jog nem csak az u. n. érme vagy fémpénzre, hanem a papirpénzre (bankjegy) is kiterjed.[222] A monárchia mindkét államát megillető jegybank állitási jog egyelőre nem vétetett igénybe, hanem törvényileg (1878 : XX., 1887 : XXVI., 1899 : XXXVII. t.-czikkek) az osztrák-magyar bankra ruháztatott a valutával biró bankjegyek kibocsátásának joga.[223] Az 1899. évi XXXVII. t.-czikk

[222] Az érmerendszert nevezi Stein az érték mértékrendszerének. Az érme *alapsulyt* igényel, ennek beosztása *eldarabolás,* ennek rendszere *a pénzláb, a pénzlábérme a pénzegység.*

A papirpénz törvényes valutával biró jegy, államjegy vagy pedig bankjegy. Az értékforgalom tényleges közvetitő, valutával nem biró értékjegyek, hitelpapirok is, főleg az előmutatóra szólók.

[223] Az osztr.-magyar bank egyedül bir joggal a monarchia területén önmagára szóló s *nem kamatozó* utalványokat, melyek a bemutató kivánatára kifizetendők, kiállitani és forgalomba hozni. A bank ez utalványai előbb nem szólhattak kisebb összegről 20 koronánál, de az 1899 : XXXIV. t.-cz. értelmében 160 millió koronát meg nem haladó összeg erejéig tizkoronás bankjegyek is kibocsájthatók. Ha a beváltási igéret a bank főintézeteinél 24 óra alatt nem teljesittetnék, ez a bankszabadalom elvesztését vonja maga után. A bank főtanácsa köteles gondoskodni, hogy az érczalap a bankjegyforgalomhoz oly arányban legyen, hogy a beváltási kötelesség tökéletes teljesitését biztositsa; mindenesetre azonban a forgalomban levő bankjegyek teljes összegének legalább két ötödrészben ezüst vagy aranykészlet által fedezve kell lennie, a többi résznek pedig bankszerüleg, jelesül leszámitolt váltókkal, értékpapirokkal, kézizálogul letett nemes érczekkel, váltókkal, szelvényekkel stb. Az államjegyek mellett egyedül az osztr.-magyar bank jegyei fogadandók el és pedig teljes névértékben, ugy egyesek, mint közpénztárak által, mindazon osztrák, illetve koronaértékben teljesitendő fizetéseknél, melyek törvény vagy szerződés rendelkezése szerint nem fizetendők érczpénzben. A bank jegyei sem birói megsemmisités, sem bárminő előjegyzés vagy letiltás tárgyát nem képezik. Az osztr.-magy. bank kedvezménye fejében, mint nagy privát hitelintézet, közhitelünk emelésében nevezetes kötelességekkel bir. A bank üzlete a bankjegykibocsátáson kivül leszámitolási, kézi- és jelzálogkölcsön, letéti, bizományi, forgatmányi (giro) üzletre terjed ki. A leszámitolási üzlet iránt módositást tartalmaz az 1890 : XX. t.-cz. A koronaérték-

az osztrák-magyar bank szabadalmát, illetve monopoliumát 1910-ig meghosszabbitja. Az osztrák-magyar bank szabadalma a megszállott tartományokra is kiterjed. (1887: XXIV., 1898: I., 1899: IV. és XXXVII. t.-cz.)

A koronaérték.

Az 1892: XVII. t.-cz. az eddigi osztrák-érték helyébe léptetendő *koronaértékről* szól, eltérvén az 1887: XXIV. t.-cz. azon határozásától, mely szerint a valuta helyreállitásával behozandó uj érték „osztrák-magyar érték" elnevezést fog viselni. Hasonló törvényt hozott Ausztria is. A koronaérték számitási egysége a *korona*, a pénzverési alapsuly a kilogramm és ennek tizedes részei. A teljes valutával biró (Courans) *értékpénzt aranyérmék képezik* 900 ezredrész arany- és száz rész rézötvénynyel. *Arany értékpénzek a husz- és tizkoronások*, melyeken kivül koronaértékre szóló egy és ötkoronás ezüstérmék (1899· XXXII. és 1907: X. és XI. t.-cz.), 20 és 10 filléres nikkel, 2 és 1 filléres bronzérmék is veretnek, és pedig ötkoronások 19, egykoronások egyelőre 80, nikkelérmék 24 millió, bronzérmék 7 millió 800 ezer koronáig terjedhető mennyiségben. Az aranyérmék az állam számlájára, ha pedig a pénzverde ezzel elfoglalva nincs, magánosok számlájára is veretnek, holott az ezüst-, nikkel- és bronzérmék csak az államéra. *Az egykoronások állami pénztáraknál korlátlanul, a nikkel- és bronzérmék pedig tiz koronáig teljes névértékben elfogadandók s ezenkivül ez érmék a váltópénztáraknál kivánatra értékpénzzel beváltandók. A magánforgalomban senki sincs kötelezve egykoronásokat ötven, nikkelérméket tiz, bronzérméket egy korona összegen tul fizetésteljesitésül*

ről szóló 1892 : XVII. t.-cz. szerint a bank a törv. aranyérméket névértéküknek, aranyrudakat a koronaértékbeli pénzlábnak megfelelőleg bankjegyekre mindenkor beváltani köteles. Az osztr.-magyar bank szervezete és működésére lényeges befolyást és szigoru ellenőrzést tartottak fen a monarchia államai. A kormányi ellenőrzés hatályos és közvetlen gyakorlása végett a két kormány egy-egy biztost nevez ki, ezek a főtanács és igazgatóság határozatai ellen alapszabályszerütlenség okából felfüggesztő hatályu kifogással is élhetnek; az igy kifogásolt igazgatósági határozatok a főtanács döntése alá terjesztendők; a főtanács kifogásolt határozatai felett, ha a bank és a kormányok között megegyezés nem jött létre, egy választott biróság itél, melybe a bécsi legfőbb törvényszék elnöke és a budapesti Curia elnöke a vezetése alatti biróság tagjaiból 3—3 tagot nevez ki; az elnököt e hat tag általános szótöbbséggel választja; ha igy az elnökválasztás nem sikerül, elnököt felváltva a bécsi legfőbb törvényszéki, illetve a Curiai elnök nevez ki; első esetnél a sors dönti el, melyik nevezze ki a választott biróság elnökét.

elfogadni.[264] Az 1899 : XXXII. t.-cz. szerint kibocsátott ötkoronásokat a magánforgalomban senki sincs kötelezve 250 korona összegen tul fizetésül elfogadni. A koronaértékü pénzeknek a monarchia mindkét államában való forgalmát, ellenőrzését, fizetésképességét biztositja a két állam között létrejött és nálunk az 1892 : XVIII. t.-czikkben foglalt s az 1899: XXXIII. t.-cz. alapján kiegészitett 1910-ig hatályos szerződés.[265]

A koronaértékben való kötelező számitást csak az 1899. évi XXXVII. t.-czikk rendeli. E szerint 1900. évi január 1-től kezdve *egyedüli és kizárólagos törvényes érték, a koronaérték lépett az ausztriai érték helyébe.*

I. *1900. évi január 1-től* kezdve az összes állami, törvényhatósági és községi bevételek és kiadások a koronaértékben állapitan-

[264] Az érmék felirása, sulya, nagysága, tartalmi finomsága, a sulyban és finomságban engedhető maximális eltérés törvényileg állapitvák meg és pedig a teljes pontosság elve szerint; aranyérmeknél fel- vagy lefelé csak oly eltérés van megengedve, mely a sulyban két finomságban egy ezeredrészt meg nem halad. A rendes forgalmi használatban megfogyott aranyérmék, ha a *forgalmi sulyt* még elérik (a kopás 5 ezredrésznél nem több, teljes értékben *elfogadandók*, jobban megkopottak csak központi pénztáraknál fogadandók el teljes névértékben s ezek által beolvasztásra megtartandók. Nem a rendes forgalmi használatban megkopott aranyérmék a központi pénztárak által belső aranyértékük szerint — beolvasztás végett — bevonatnak. Az 1868 : VII. t.-cz. 2., 3. §§. szerint (5 és 10 arany forintos) aranyérmék, melyek főleg a Keleten forgalomban vannak, mint *kereskedelmi érmek* ezután is veretnek. Az osztrák értékü s az 1868 : VII. és 1869 : XII. törvényczikkek alapján vert ezüst forintosok két *korona értékben*, egyelőre forgalomban maradtak és valutájuk meghagyatott. A bevonásig az államjegyek s — egy forintot két koronába számitva — valutával birnak, hasonlóan az osztrák-magyar-bank jegyei. Az 1892 : XIX. t.-cz. rendeli, hogy oly fizetések, melyek szerződésileg magyar vagy osztrák aranyforintokban volnának teljesitendők, ezután koronaértékben is teljesithetők, oly értékarányban, hogy 42 aranyforint 100 koronával veendő egyenlőnek.

Az 1899 : XXXI. t.-cz. alapján az államjegyek teljes beváltás alá kerültek. E beváltás és a tizkoronás bankjegyek kiadása tárgyában kelt az 1901. évi 58,136. sz. p. ü. min. rend.

Az 1899 : XXXVII. t.-cz. értelmében az osztrák-magyar bank forgalomban levő jegyeit bevonni, uj alakuakat kiadni csak a két kormány beleegyezésével jogosult.

[265] Az 1892 : XVII. t.-czikket módositá az 1899 : XXXII. t.-cz. tizenkilencz millió ötkoronás ezüstpénz veretéséről; az ötkoronások alakjáról, sulyáról stb. E törvény végrehajtási rendelete az 1899. évi 2837. sz. min. elnöki és pénzügymin. rend. Ide vonatkozik az 1900. évi 16,728—9 sz. pénzügymin. rendelet is. Az ötkoronások kizárólag az állam számlájára veretnek.

dók meg, ugyszintén az összes állami, törvényhatósági és községi pénztárak és hivatalok számadásai ebben az értékben vezetendők.

A határvámilleték megszabására és fizetésére nézve fennálló szabályokat ez a rendelkezés nem érinti. A határvámjövedéket illető számadások azonban a koronaértékben vezetendők.

1900. évi január 1-től kezdve a külön közhatósági felügyelet alatt álló, vagy közczélokat szolgáló testületek, alapok, egyesületek, társaságok, szövetkezetek és intézetek könyvei és számadásai koronaértékben vezetendők.

A fennálló törvényekben és rendeletekben foglalt és austriai értékre vonatkozó intézkedések, 1900. évi január 1-től kezdve az 1892: XVII. törvényczikkben meghatározott értékarány szerint, a melynél fogva egy austriai értékü forint két koronával és egy austriai értékü krajczár két fillérrel számitandó, a koronaértékben megállapitottaknak tekintendők.

A fennálló törvényekben és rendeletekben foglalt és pengőpénzre vagy más oly értékre vonatkozó intézkedések, a mely értéknek aránya az austriaihoz törvényszerüen meg van állapitva, az 1899: XXXVI. t.-cz. 15. §. második bekezdésében megjelölt átszámitás eredményéhez képest a koronaértékben megállapitottaknak tekintendők.

1900. évi január 1-jétől kezdve törvényekben, rendeletekben, szabályrendeletekben, közhatósági és közhivatali intézkedésekben, határozatokban és hirdetményekben, pénzösszegek csak a koronaértékben állapitandók meg.

Ez a rendelkezés nem terjed ki azokra az esetekre, a melyekben oly pénzösszegről van szó, a mely a törvény rendelkezései szerint valamely meghatározott érmenemben, vagy más, mint a koronaértékben fizetendő, vagy ha a kormány a pénzösszegeknek más, mint a koronaértékben való megállapitását külön engedélyezi.

1900. évi január 1-től kezdve a biróság vagy közjegyző előtt felvett, nemkülönben egyéb magánjogi tartalmu közokiratokban, a mely pénzösszegről állittatik ki, ugyszintén pénzösszegre elmarasztaló minden birói határozatban, még pedig akkor is, ha az illető kereset vagy beadvány 1900. január 1-je előtt adatott be, ezek a pénzösszegek a koronaértékben fejezendők ki. Az ennek a rendelkezésnek megfelelően a koronaértékben kifejezett pénzösszegek azonban a fentebb emlitett értékarány alapul vételével egyidejüleg abban az érmenemben vagy értékben is kifejezendők, a melyben azok eredeti-

leg is kifejezve voltak, vagy amelyben a kötelezettség eredetileg megállapittatott.

Ezek a rendelkezések nem alkalmazandók oly érmenemben vagy oly értékre szóló pénzösszegekre, a mely érmenemnek vagy értéknek törvényes aránya a koronaértékhez nincs megállapitva, vagy a mely pénzösszegek a törvény rendelkezései szerint valamely meghatározott érmenemben vagy más értékben, mint a törvényesben fizetendők.

II. *Az általános érmeforgalom rendezéséről.* A koronaérték érméi a törvényben megállapitott fizetési erejökhöz képest minden törvényes értékben történő fizetésnél elfogadandók.

A koronaérték érméi helyett az austriai értékü ezüst egyforintosok mindaddig, a mig a törvényhozás azokat forgalmon kivül nem helyezi, minden fizetésnél, az ezüst egyforintost két koronával számitva, korlátlanul elfogadandók. (1892: XVII. t.-cz. 10. §-a.)

Az utóbbi két pont rendelkezései a magyar korona országainak kormánya és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya között az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag kötött szerződés (1892: XVIII. t.-cz.) értelmében a megfelelő austriai veretü érmékre is kiterjednek.

Az 1868: VII. t.-cz. 2. és 3. §-a, illetőleg az 1892:XVII. t.-cz. 9. §-a alapján kereskedelmi érmékül vert (5 és 10 forintos) aranyaknak a koronaérték érméit helyettesitő fizetési ereje nincs.

Felhatalmaztatik a pénzügyminister, hogy a kereskedelmi ministerrel egyetértőleg *általános, vagy a magyar korona országainak egyes részeire szóló érvénynyel megtilthassa, hogy külföldi érmék vagy más külföldi fizetési eszközök fizetéskép adassanak vagy elfogadtassanak.*

Ily tilalom, a mely a hivatalos lapban közzéteendő, a közzététel napjától számitott négy hét eltelte előtt nem lép hatályba.

A ki ily tilalmat szokás- vagy üzletszerüen megszeg, kihágást követ el és az illetékes kir. járásbiróság által kétszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Felhatalmaztatik a pénzügyminister, hogy a kereskedelmi ministerrel *egyetértőleg megengedhesse, hogy az összes vagy egyes külön meghatározandó állami és egyéb közpénztárak a koronaérték helyett más belföldi vagy külföldi veretü érméket, nemkülönben más fizetési eszközöket fizetésül elfogadhassanak.* Az erre vonatkozó engedélyben, a mely a hivatalos lapban közzéteendő, egy-

uttal kitüntetendő az az érték, a melyben ezek az érmék vagy fizetési eszközök az állami és egyéb közpénztárak által elfogadandók.

III. *A koronaértéknek a jogviszonyokra való alkalmazásáról.*

a) Az 1900. évi január hó 1-je után keletkezett jogügyletek, ha meghatározott érték nincsen megnevezve, ugy tekintendők, mintha koronaértékről szólnának, ha csak be nem bizonyittatik, hogy a jogügylet létesitésénél más szándék forgott fenn.

b) Az 1900. évi január 1-je előtt keletkezett jogalapból származó s austriai értékben is teljesithető fizetési kötelezettség a jelzett naptól kezdve a koronaértékben és pedig olykép teljesitendő, hogy egy austriai értékü forint két koronával és egy austriai értékü krajczár két fillérrel számitandó.

c) Ha ezek a fizetési kötelezettségek 1858. évi november 1-je előtt keletkezett valamely jogalapból származnak és oly értékre vonatkoznak, a melynek aránya az austriai értékhez törvényszerüen meg van állapitva, azok austriai értékre átszámitandók és azután a fennebbi értékarány szerint a koronaértékben teljesitendők.

d) Oly fizetési kötelezettségek, a melyek a törvénynél, szerződéses kötelezettségnél vagy más magán akaratnyilvánitásnál fogva érczpénzben, vagy az austriai érték törvényes fizetési eszközei közé tartozott ezüst érmék valamely meghatározott nemében voltak teljesitendők, ezentul is érczpénzben, még pedig a *b)* pontban megjelölt átszámitási kulcs alapján teljesitendők.

Az austriai értékre szóló oly fizetési kötelezettségekre, a melyek 1900. évi január 1-je után keletkezett jogalapból származnak, az átszámitás és teljesités tekintetében ugyancsak a *b)* és *d)* pontbeli határozmányok irányadók.

Az 1900. évi január 1-je előtt keletkezett jogalapból származó oly fizetési kötelezettségeket, a melyek a *d)* pontban meg nem jelölt valamely meghatározott érmenemben vagy valamely külföldi értékben és pedig valósággal (effective) teljesitendők, a jelen törvény nem érinti.

Az 1900. évi január 1-je után keletkezett jogalapból származó oly fizetési kötelezettségek, a melyek a *d)* pontban meg nem jelölt valamely meghatározott érmenemben vagy valamely külföldi értékben és pedi gvalósággal teljesitendők, valósággal (effective) ebben a meghatározott érmenemben vagy külföldi értékben teljesitendők.

A *d)* pontban meg nem jelölt érmenemre vagy külföldi értékre szóló, de a fennálló jogszabályok szerint valósággal nem az

illető érmenemben vagy külföldi értékben teljesitendő fizetési kötelezettségek, akár 1900. évi január hó 1-je előtt, akár utóbb keletkezett jogalapból származtak, e naptól kezdve, a fennálló jogszabályok szerint a *b)* pontban megjelölt átszámitási kulcs alapul vétele mellett, teljesitendők.

Abban az esetben, ha az ezüstérmékre szóló valamely fizetési kötelezettség értéke a fennálló jogszabályok szerint ezeknek az érméknek belértéke (fémértéke) alapján állapitandó meg, az értéknek a koronaértékben való megállapitásánál alapul veendő az ezüstnek piaczi ára abban az időpontban, mely az érték-megállapitásra nézve irányadó.

Ha az átszámitások a koronaértékre s a számitások a koronaértékben törteket eredményeznek, a fél fillér és az ennél nagyobb tört egész fillérnek veendő, a fél fillérnél kisebb tört pedig nem számittatik.

Az 1899 : XXXVI. t.-cz. ezen rendelkezései alkalmazandók az állami és egyéb közhatóságok és hivatalok részére teljesitendő fizetésekre is.

A határvámilleték s mellékilletékeinek lerovási módjára nézve fennálló szabályokat ez a rendelkezés nem érinti.

Az 1899 : XXXVII. t.-cz. határozmányai alkalmazandók a természetes vagy jogi személyeket illető, vagy általuk teljesitendő minden oly fizetésre is, a melynél a kötelezettség törvényen vagy rendeleten alapszik.

Itt emlékezünk meg végül a *vásárokról, aru- és értéktőzsdékről*, melyek a közforgalomnak a közigazgatás befolyása alatt levő jelentős intézményei. A vásárok tartásának joga vagy királyi vásárszabadalmi okmányon, vagy keresk. ministeri engedélyen alapul. A vásárok idejét az adománylevél, illetőleg ministeri engedély állapitja meg. A vásár időpontjának áthelyezését és pótvásár tartását is csak a minister engedheti meg. Állatvásárok a földmivelési ministerrel egyetértőleg engedélyeztetnek. Uj országos és heti vásárok csak kivételesen akkor engedélyezhetők, midőn azokat az illető vidék közforgalmi igényei sürgősen követelik. Engedélyezési kérelem a törvényhatóság közgyűlése utján formálandó s engedélyezés előtt a folyamodó községtől 30 kilométernyi területen belül fekvő, vásártartásra jogosult községek nyilatkozatai meghallgatandók. A vásári helypénzszedés együtt engedélyezhető a vásárral vagy külön: a helypénzdijszabás a minister megerősitését igényli. Az 1891 : XIII. t.-cz. határozmányaira tekintettel, vasárnapokra és Szt.-István napra uj vásárok, vásáráthelyezések, vagy pótvásárok nem engedélyezhetők. A városokban a tanács, kis- és nagyközségben az elöljáróság fegyelmi felelősség terhe alatt köteles gondoskodni a vásárok határnapjának betartásáról; a tanácsi, illetve elöljárósági tagok vagyonilag is felelősek, a határnapok be nem tartása miatt *akár a vásár-*

látogatókra, akár a szomszédos vásárjogosultakra származó károkért: a kártérítési keresct a rendes birói uton tartozik (1892. évi 45,890. sz. rend. a vásártartásról). A vásártartási jogosultságból folyólag a vásárok olyatén rendezése is jogosult, hogy a vásári árulás u. n. *vásárcsarnokokba concentráltatik*. A vásári rendőrhatóságot kis- és nagyközségekben a járási hatóság, a városokban a rendőrkapitány gyakorolja; Budapesten a vásári rendőrség szervei a *vásárfelügyelők* és az állami rendőrség együtt.

Az országos és heti vásárok tarthatásának tárgyában l. az 1875 : XXV. t.-czikket és az 1901. évi 34,522. sz. keresk. min. rendelet.

A községi országos és hetivásárok és bucsuvásárok helypénzdijszabásainak kormányhatósági jóváhagyásáról szól az 1899. évi 66,991. sz. keresk. m. r.

A vásárokhoz czél szerint hasonló intézmények, az u. n. *árucsarnokok, áru- és értéktőzsdék*, melyeknek az áru- és értékforgalomra gyakorlott befolyása eléggé ismeretes és méltatott a közgazdasági tudományban. Ezeknek az illető termelők és kereskedők által való létesitését, szervezetét, működését az 1860. évi február 26-án kelt nyilt parancs szabályozta. Az áru- és értéktőzsdei választott biróság az 1870 : II. és 1881 : LIX. t.-cz. értelmében működik. A tőzsdék közigazgatási ügyekben a keresk. min. alatt állanak, az erősiti meg alapszabályaikat. A ker. minister kinevezett *tőzsdebiztosok* által gyakorolja az ellenőrzést, kik a tőzsde helyiségeiben, közgyüléseken, tanácsi és bizottsági üléseken jelen lehetnek, azok törvény- vagy alapszabályellenes határozatait felfüggeszteni s a keresk. minister elé terjeszteni jogosultak.

A budapesti áru- és értéktőzsdének 1883-ban alkotott és 13,446. számu keresk. min. rendelettel jóváhagyott alapszabályai szerint, a budapesti áru- és értéktőzsde czélja *könnyiteni és szabályozni a forgalmat mindennemű árukban, értékpapirokban, váltókban, érczpénznemek és nemes fémekben*. A tőzsdét csak a tőzsdetanács által kiadott jegy birtokában levő férfiszemélyek látogathatják. Tőzsdei tagul csak az vehető fel, ki legalább három éve látogatási jegy birtokában volt, vagy ha rövidebb ideig volt legalább egy éve Budapesten bej. kereskedő. A tőzsde élén a tőzsdetagok által 3 évre választott tőzsdetanács áll; ennek választásához a keresk. minister megerősitése szükséges. A tanács saját kebeléből választja elnökét, alelnökét, szakbizottságait; a tőzsdebiróság is a tanács tagjaiból alakul. A tőzsdetanács nevezi ki a tőzsdei hivatalnokokat és szolgákat, a tőzsdei ügyletek közvetitésére jogosult ügynököket s gyakorolja felettük, valamint a tőzsdelátogatók és tagok felett is a fegyelmi hatalmat. A tőzsdetanács bocsátja ki a tőzsdei forgalmat szabályozó rendeleteket és állapitja meg a tőzsdei szokásokat — Usancen.

III. RÉSZ.

Hadügyi közigazgatás.

Az állami lét biztositásának fő és nélkülözhetetlen tényezője a haderő. A közigazgatást, mely ennek létesitésében, szervezésében fárad, mely annak legsikeresebb alkalmazásához szükséges előfeltételek megszerzésére törekedik, hadügyi vagy honvédelmi közigazgatásnak neveztetik. Nevezhetnők ezt katonai közigazgatásnak is, de e névvel közönségesen csak azon *részét* jelzik a hadügyi igazgatásnak, melyet a haderő kötelékébe, annak szervezetéhez tartozó *katonai* hatóságok, hivatalok és intézetek látnak el. A hadügyi közigazgatás, ugy mint a közigazgatás egyéb ágai, szoros jogszabályok szerint intézendő; a rendkivül sulyos áldozatok, melyeket ezen közigazgatás az állampolgároktól követel, annak discretionális hatalmára éppen nem bizhatók.

A magyar hadügyi közigazgatás joga jelentékeny részben törvényekbe van foglalva. E törvények között legnagyobb és legáltalánosabb fontossággal bir a *védtörvény* — 1889 : VI. t.-cz.[1] — a *honvédtörvény* — 1890 : V. t.-cz. — és a *népfölkelési törvény* — 1886 : XX. t.-cz.[2]

[1] E törvény 14. §-át módositá az 1893 : I., hatályát meghosszabbiták az 1899 : II., 1900 : I., 1901 : I. és 1902 : I. t.-czikkek.

[2] Nagy fontosságuak, mert tartalmuk szerint kiegészitő jogforrások e három törvényhez kiadott u. n. végrehajtási utasitások, főkép a *védtörvényi utasitás*, melyek fontos rendelkezéseire, valamint a specialisabb érdekü hadügyi törvényekre szintén tekintettel leszünk. A védtörvényi utasitás fontos módositását és kiegészitését tartalmazza az 1903. évi 4102. eln. sz. honv. min. rendelet.

A hadügyi közösségnek kérdése az alkotmányjogban nyer bővebb méltatást. Itt is kiemelendőnek véljük, hogy hazánknak hadügyi souverainitását sem a bennünket Ausztriával kölcsönös és együttes védelemre kötelező pragmatica sanctio, sem pedig az 1867 : XII. t.-cz. meg nem szüntették, de nem is csorbiták. Nem érintve a kérdést, vajjon ezen törvényeknek szükségképi jogi következése-e a haderő egyik elemének Ausztriával közös hadseregben való szervezése, bizo-

204. §. A haderő alkatrészei és hivatásuk.

A magyar állam had- (véd-) erejének három, szervezet, igazgatás és rendeltetés szerint különböző főalkatrésze van, u. m. a cs. és kir. osztrák-magyar hadsereg, beleértve a haditengerészetet is, a m. kir. honvédség és a m. kir. népfölkelés.

A közös hadsereg az osztrák-magyar monarchia két államának népességéből alakul; *hivatva van ezen államok területének külellenség elleni megvédésére és a belrend s biztonság fenntartására.* A m. kir. honvédség a magyar birodalom honosaiból egészül ki, rendeltetése *háboru idején a közös hadsereg támogatása és a honvédelem (belvédelem), békében pedig kivételesen a belrend és biztonság fenntartására is.* A népfölkelés végül mint az országok népének megfeszitett védereje, mely csak fenyegető vagy kitört háboru esetén s annak tartamára lép működésbe azon mérvben, mint a honvédelem érdeke követeli, hivatva van a *közös hadsereg és honvédség támogatására.*[3] A magy. kir. honvédség és népfölkelés csak

nyos az, hogy a közös hadseregben is érvény szerzendő Magyarország hadügyi felségiségének; a szervezet és vezetés egysége vagy azonossága azt ki nem zárja. A magyar államiság különös kifejezésre jut az 1867 : XII. t.-cz. azon rendelkezésében, mely a közös hadsereg magyar részét *„magyar hadsereg"*-nek nevezi: e hadsereg időnkinti kiegészitése, az ujonczok megajánlási joga, a szolgálati idő meghatározása, az elhelyezést, élelmezést illlető intézkedések, a hadsereg tagjai polgári viszonyainak, jogainak, kötelességeinek meghatározása törvényhozásilag és kormányzatilag külön ügyei Magyarországnak. Későbbi törvények e külön hadügyek, igy főleg a hadkiegészités, elhelyezés tekintetében is befolyást biztositanak a közös hadügyministernek. (1868 : XL. t.-cz. 21., 55., 59. §§., 1882 : XXXIX. t.-cz. 4., 8. §§., 1889 : VI. t.-cz. 21., 31., 64., 80. §§., 1879 : XXXVI. t.-cz.) A védtörvényutasitás ellenkezőleg az 1867 : XII. t.-cz. álláspontjával a közös hadügyministert általánosan egyik legfőbb kiegészitési hatóságnak nyilvánitja (2. §.), ennek kizárólagos döntési jogot biztosit a törvényellenes besorozás és gyógyithatlan szolgálatképtelenség miatti kilépési igények felett (II. R. 56., 57. §§.); a védtörvény 24—30. §-aiban foglalt esetekben végső forumul a közös hadügyministert jelöli ki, ki a honvédministerrel egyetértőleg jár el. (U. I. R. 49—54., 60., 70., 71., 74. és 76.§§.) A védtörvény 31—34. §-aiban foglalt kedvezmények fölötti végső döntést ugyancsak az utasitás a közös hadügyminister *egyetértéséhez* köti.

A kir. felségnek a magyar hadsereget illető, annak vezérletére, vezényletére, belszervezetére vonatkozó alkotmányos joga, a magyar királyi hatalom eredménye, nem közös functió. A magyar ősalkotmány már a vezérek korában ismerte a fejedelem főhaduri hatalmát. (L. különösen Virozsil Staatsrecht des Königr. Ungarn és Szederkényi Nándor hadszervezettörténelmi művét.)

[3] A népfölkelés, mint katonai erő, a nemzetközi hadijog védelme alatt áll; felhivása és feloszlatása Ő felsége rendeletére, a magyar ministertanács

kivételesen alkalmazható a magyar birodalom határain kivül,[4] s ehhez mindannyiszor a *törvényhozás külön intézkedése szükséges*. Csak az országgyülés együtt nem létében, s ha a halasztásból veszély származhatnék, rendelheti el Ő felsége az összminiszterium felelőssége s az ország képviseletének, annak legközelebbi összejövetelekor azonnal kikérendő, utólagos jóváhagyása mellett, az ország területén kivüli alkalmazást.[5]

205. §. Sorhad, tartalék, póttartalék, tengervéd. Népfölkelési csoportok.

A véderő emlitett három főalkatrésze, egyenkint tekintve, rendeltetése és szolgálatának módja szerint több állományra, csoportra oszlik. *A közös hadseregnek* van sorhadi, tartalékos és póttartalékos állománya; *a honvédségnek* tényleges állománya, tartaléka és póttartaléka. A sorhadi — és a honvédségi *tettleges állomány* — a zászló alatti rendes békeszolgálatot teljesitőkből áll. A honvédségnél békében csak a parancsnoksági és intézeti törzsek és a csapatkeretek állanak fenn, ezek személyzete képezi a tettleges állományt,[6] mely főleg a honvédség kiképzésére, a katonai belszolgálatra és a

meghallgatása után a honvédelmi minister utján történik. A népfölkelés katonailag szerelendő fel s mig ez megtörténnék, tagjai nemzetiszin karszalagot viselnek.

Az 1882-ben alakitott bosnyák csapatok, melyek de jure a közös haderőnek nem képezik részét, az akkor kiadott ideigl. védtörvény szerint, szintén hivatvák a közös hadsereg támogatására is. A közös hadsereg csapatai, intézetei, személyei az 1889. október 19-én kiadott legfőbb rendelet óta neveztetnek cs. és kir. jelzővel. Az 1886 : XX. t.-cz. 2. §-ához képest a *csendőrség, pénzügyőrség és állami erdészet személyzete*, ha a hadi események miatt saját területén működését megszüntetni kénytelen, a népfölkeléshez tartozik csatlakozni.

[4] Békében sem vihetők ki a honvédcsapatok.

[5] A honvédelmi törv. 10. §. szerint, mozgósitás esetén az egészségügyi szolgálatra kijelölt honvédek, a magyar vöröskereszt-egylet intézeteihez és sebesültszállitó oszlopaihoz megfelelő számban beoszthatók és ezen szogálatban az *ország határain kivül, részletes* mozgósitás esetén is akadálytalanul alkalmazhatók akkor is, ha ezen mozgósitás által a honvédség nem érintetnék.

[6] A tettleges állomány a tettleges szolgálati kötelességben állókat nem mind ölei föl, mert az u. n. állományba még nem vett, de már felavatott ujonczok, továbbá a sorhadi szolgálati kötelesség letelte előtt szabadságoltak, szintén tettleges szolgálati kötelességben vannak. Az egyes csapatok, intézetek, keretek egyéni létszámát a normális, a leszállitott vagy felemelt békeállományt, ugy mint a hadilétszámot is, Ő fesége határozza meg. A tettleges honvédségi szolgálatra kötelezettek, a mennyiben a kereteknél, törzseknél, intézeteknél nem szükségesek, szabadságolandók; a honvédség tettleges létszáma a költségvetésben évente kimutatandó. (Honv. törv. 9. §.)

hadikészletek gondozására van hivatva. A tartalék rendeltetése a sorhadi, illetve a honvédségi tettleges állománynak hadilétszámra emelése; áll azon szolgálatkötelesekből, kik tettleges szolgálatukat teljesitették. A póttartalék ugy a közös hadseregnél, mint a honvédségnél rendszerint arra szolgál, hogy háboru idején a hadilétszámban előálló fogyatékot pótolja; hasonrendeltetése van a haditengerészetre vonatkozólag a *tengervédnek*.[7]

A népfölkelés két főcsoportra u. m. első- és másod- (kor) osztályu népfölkelésre oszlik, amaz a 19—37 éves korban álló, ez a 38—42 éves népfölkelőket foglalja magában. Hadirendeltetés, illetve szolgálat szempontjából a népfölkelés *három csoportra oszlik*, u. m. *a)* a katonailag szervezett népfölkelő csapatokra, melyek főleg helyőrségi és hadtáp szolgálatra és a határok őrzésére rendelvék a háboru alatt;[8] *b)* a közös hadsereg és honvédség hadilétszámának fenntartására rendelt népfölkelőre, kik akkor és annyiban vehetők igénybe, a mikor és a mennyiben ama létszám fenntartására a háboru folyamán kiképzett póttartalék nem elegendő;[9] *c)* egyéb hadiszolgálatra[10] rendelt népfölkelő osztagokra, melyekhez oly népfölkelők osztatnak be, kik a két előbbi csoportnál nem szükségesek vagy nem alkalmazhatók.[11]

[7] De mig a póttartalékok rendesen oly szolgálatkötelesek, kik tettleges szolgálatot nem teljesitettek, illetőleg arra nem kötelesek, a tengervéd, a tettleges és tartalékos szolgálatot bevégzett egyénekből alakul.

Már itt emlitendő, hogy a véd- és honvédtörv. által hatályban tartott 1888 : XVIII. t.-cz. szerint, kivételesen, ha különös körülmények követelik, a hadsereg és honvédség tartalékának első (legifjabb) évfolyama, továbbá a hadsereg póttartalékának három, a honvédség póttartalékának két legifjabb évfolyama, *tettleges szolgálatra béke időben is behivható* (Ö felsége parancsára); az igy behivottak tettleges szolgálatban addig tarthatók, mig a tartalék, illetőleg póttartalék emlitett évfolyamaiban vannak.

[8] E katonailag szervezett csapatokba kiképzett népfölkelők alkalmaztatnak és pedig a második korosztályból csak olyanok, kik a közös hadseregben vagy honvédségnél szolgáltak. Népf. Utas. 44—46. §§. A népfölkelés felfegyverzésének részleni biztositásáról szól az 1901 : XVI. t.-cz.

[9] Az ily népfelkelők lehetőleg azon, vagy olyan fegyvernemhez osztandók, a minőnél szolgáltak; kik egész szolgálati kötelességüket a honvédségnél töltötték, csak a honvédség kiegészitésére vehetők igénybe. A kiegészitési czélokra különben csak az első korosztálybeli népfölkelők alkalmazhatók; kiválasztásuk a *bemutató szemlén történik*.

[10] E szolgálat alatt a haderő részére teljesitendő kézműves, egészségügyi, élelmezési stb. működés értendő.

[11] A tartaléknak a közös hadsereg vagy honvédség teljes vagy nem teljes hadilétszámra való emelése végetti *behivását* csak Ö felsége rendelheti el és

206. §. A véd-, állitási és szolgálati kötelesség.

I. Hadszervezetünk alapja a védkötelezettség, mint *általános és személyes kötelezettsége a védképes állampolgároknak.* Általánossága azt jelenti, hogy minden (finemü) állampolgárra egyaránt kiterjed, a mi nem involválja a kötelességnek egyenlő módon való teljesitését; személyes voltából következik, hogy helyettes által nem teljesithető, a megváltás általi lerovás is ki van zárva, a mi az 1868 : XL. t.-cz. előtt ismeretes volt;[12] *állampolgári* a védkötelezettség azért, mert elválhatlanul kapcsolatos a honpolgári minőséggel; oly magas ethikai értékü szolgálat, minő a katonai, a honossági kötelék és hazaszeretet kapcsa nélkül jól nem teljesithető. Kik véd-

pedig a honvédségi tartalékot a honv. min. ellenjegyzése mellett. Mozgósitás esetén a póttartalék és tengervéd behivása is Ő felsége parancsára történhetik. A mennyiben a tartaléknak. póttartaléknak. tengervédnek csak egy részét szükséges tényleges szolgálatra behivni, *ennek a sorozási évfolyamok rendjében, a legifjabb évfolyamon kezdve kell történnie; ép igy* a népfölkelés fölhivása után annak valóságos igénybevétele a szükség szerint, a megjelölt csoportokban a *legifjabb évfolyamon kezdendő.* A tartalékosok. póttartalékosok fegyvergyakorlatokra behivása az illető nyilvántartási hatóságok által történik.

Minden szolgálatköteles a hozzáintézett behivásnak *mindenkor* eleget tenni köteles. Az 1890 : XXI. t.-cz. a behivás iránti engedetlenség és arra csábitás büntetéséről rendelkezik. Katonai esküvel kötelezett nem vétlen engedetlen egyén, ha mulasztása 8 napon tul terjed, büntettet követ el és 3 hónaptól egy évig, elrendelt mozgósitás vagy háboru esetén 1 évtől 5 évig terjedhető börtönnel büntetendő, ha a *tényleges béke szolgálatra* behivó parancsnak, vagy teljes vagy részlegesen *mozgósitás esetén* való bevonulási parancsnak szegül ellen. Ha az előbbi esetekben a mulasztás 8 napnál kevesebb ideig tart, vagy ha időszaki kiképzésre vagy fegyvergyakorlatra, vagy az 1888 : XVIII. t.-cz. szerinti rendkivüli szolgálatra való behivás forog fenn, az engedetlenség egy hótól 3 hóig tartó fogsággal büntetendő vétség. — *Katonai esküvel* nem kötelezett katonai egyének, ha a mozgósitási, behivási parancsnak 8 napon tul terjedőleg nem engedelmeskednek, hat hótól két évig terjedő börtönnel, minden más esetben való behivásnál engedetlenség miatt, vétségért egy hótól három hóig terjedő fogházzal büntetendők. Mindezen esetekben a *katonai biróságok járnak el.* — *A népfölkelő,* ki a behivásnak nem engedelmeskedik, ha mulasztása 8 napon alól marad, egy hótól 3 hóig terjedhető fogsággal, ha 8 napot meghalad, 6 hótól két évig terjedhető börtönnel büntetendő. Ez esetben, valamint az engedetlenségre csábitó büntetése kiszabására is, — ha az nem katonai biróság alá tartozó egyén — a polgári biróság illetékes.

[12] A hadmentességi dij (1880 : XXVII. t.-cz.) nem megváltási ára, hanem némi gazdasági aequivalense a katonai szolgálatnak; jövedelme hadi érdekü czélra szolgál, t. i. az elesett vagy hadifáradalmak folytán elhalt katonák gyámoltalan özvegyei és árvái s a mozgósitás esetén behivottak családjai segélyezésére. (L. a pénzügyigazgatási jogban.)

köteles korban nyernek állampolgárságot, koruknak megfelelő (l. alább) szolgálatra kötelesek, tekintet nélkül arra, hogy előbbi hazájukban vagy bárhol már teljesitettek katonai szolgálatot.[13]

II. A védkötelezettség egy gyüjtő fogalom, belőle foly az *állitási vagy hadkötelesség és a szolgálati kötelesség.* Az állitási kötelességnél fogva a védköteles állampolgár, védképességének megvizsgálása, szolgálati kötelességének megállapitása végett, magát az illetékes (hadkiegészitési) hatóságok határozatának alávetni tartozik. E kötelesség szintén általános és személyes, alóla csupán a katonaképző intézetek növendékei mentesek ezen viszonyuk tartama alatt. Az állitás vagy hadkötelesség azon év január 1-én kezdődik, melyben a védköteles 21-ik évét betölti és annak törvényszerü teljesitése mellett, azon év deczember 31-én végződik, melyben a védköteles 23-ik évét betölté. A ki állitási kötelességét e három korosztályban vagy épen nem, vagy nem törvényszerüleg teljesité, állitásköteles (hadköteles) marad azon év deczember 31-ig, melyben 36. évét betölté. Bevándorlók *korosztályuk szerint* esnek az állitáskötelesség alá, ha a honosságot még a harmadik korosztályból kilépés előtt szerezték; ha pedig később, de még azon év

[13] Az u. n. hazátlanok, kik magyar vagy osztrák honosságukat elveszték anélkül, hogy más állam honosaivá lettek volna, nem esnek védkötelesség alá. A védkötelességre tekintettel megszoritást szenvednek a honossági kötelékből való elbocsájtások, igy a 17 évet tulhaladott és a szolgálat alól végleg fel nem mentett egyének elbocsájtásához, annak törvényhatósági bizonyitványnyal való igazolása szükséges, hogy elbocsájtásukat nem a védkötelezettség kikerülése végett kérik. Idevonatkozólag adatott ki az 1891. évi 1003. sz. honv min. rend. A közös hadsereg vagy honvédségnél még szolgálati kötelékben levők csak a had-, illetve honvédelmi minister engedélye után bocsájtatnak el; tettleges szolgálati kötelesség alatt levőknek ily engedély csak akkor adatik, ha velük szüleik is kivándorolnak. Mozgósitás és háboru idején a véderő kötelékébe tartozók nem nyerhetnek kivándorlási engedélyt. Oly községekre, melyekből nagymérvü a hadkötelesség alóli szökés, a honv. minister elrendelheti, hogy ilyféle egyéneknek utlevél, uti és határátkelési igazolvány csak 20—600 koronányi óvadék mellett adassék.

A védkötelességből nemcsak a fegyveres erő minden részében való szolgálati kötelezettség ered, hanem a fegyveres erőbe való beosztás nélküli honvédelmi kötelesség is. A védtörvény 10. §-a ugyanis kimondja, hogy azon védkötelesek, kik hadiszolgálatra nem, de hadi czélokra szükségelt másnemü szolgálatra alkalmasak, háboru esetén ilyenekre alkalmazhatók. E kötelesség, melyre helyettesités nincsen megengedve, az állitás köteles kor elérésétől 12 éven át tart; praktikus csak a népfölkelés fel nem hivása esetén lesz. (Védtörv. utasitás 14. §.) E kötelességben állók iránt rendelkeztek az 1878. évi 12,931., 1881. évi 27,888. és 1886. évi 31,614. sz. honv. min. rend.

decz. 31-ike előtt nyertek honosságot, melyben 33. évüket elérték, ugy egyszer és pedig azonnal a honosság elnyerése után kötelesek állitásra jelentkezni és megjelenni. Az állitási kötelesség *azon sorozó járásban teljesitendő, melyben a kötelezettnek illetőségi községe van;* kétes községi illetőség esetén, a melynek területén az illető év novemberig állandóan tartózkodott. Kivételesen és különös méltánylást érdemlő esetekben, a járási hatóság a sorozó járáson kivüli előállást is megengedheti. (Védtv. ut. I. r. 57. §.) Az állitáskötelesek az állitást megelőző év november havában, illetőségi vagy állandó tartózkodási helyük községi elöljáróságánál az *állitási lajstromba való beirás végett személyesen vagy irásban jelentkezni kötelesek;* ideiglenes távollét vagy betegség által akadályozottak helyett a bejelentést a szülőik, gyámjuk, vagy meghatalmazottjuk is megteheti; katonaképző intézetek növendékei az intézeti parancsnok, szabadságvesztés büntetés alatt levők az illető intézeti főnök által jelentendők be. A jelentkezést legyőzhetlen akadályok nélkül elmulasztó, kihágásért 10—200 koronáig terjedhető pénzbüntetés alá esik.[14]

[14] A honv. ministernek egy 1895. februárban kelt elvi határozata szerint arra, ki az országból távol van, de a honosság elvesztésére megállapitott 10 év eltelte előtt válik állitáskötelessé s a népfölkelési vagy az állitáskötelesek lajstromába fövétetik, *megszakad* a honosság elévülése és a tiz évi távollét csak azon időtől számitható, melyben a védkötelesség ideje letelt, vagy mikor állitási, esetleg szolgálati kötelességének vagy hadmentességi dij fizetési kötelességének végleg eleget tett.

Az állitáskötelesség megszegése erős büntetőjogi felelősséget von maga után. Az igazolatlanul *késedelmes* és bűnrészese 20—400 koronáig terjedhető pénzbüntetés alá esik. Ki oly szándékkal marad el, hogy magát a szolgálati kötelesség alól elvonja, az elzárási és pénzbüntetés mellett utánszolgálni köteles, ha pedig tettleges szolgálatra alkalmatlan, 3 naptól 1 hóig terjedő elzárással, 30 koronától 300 koronáig, ha pedig utóbb sem önként jelentkezett, 6 naptól két hóig terjedő elzárással, 60 kor.-tól 600 koronáig terjedő pénzbüntetéssel büntettetik. Ha a hadköteles szökevény azon év végéig nem jelent meg, melyben 36 évét betöltötte, a büntetés 15 naptól 2 hóig terjedhető elzárás és 100—1000 koronáig terjedhető pénzbüntetés leend. A ki hadkötelezettségét ugy akarja kikerülni, hogy sorozáskor a monarchián kivül tartózkodik, avagy annak területét ily szándékkal elhagyja, egy évig terjedhető fogházzal és 2000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő; e mellett a korosztály és sorszám rendén kivül lesz besorozandó és tettleg szolgálata is meghosszabbitást szenved.

Hol igen gyakori a szökés, ott a honvéd minister elrendelheti, hogy a *hadköteles szökevények és szökésük bünrészesei* fejenkint és a sorozásról elmaradás mindenik évéért 20—200 koronáig terjedhető pénzbirságban közigazgatási uton elmarasztaltassanak, de ha a szökevény legkésőbb a végrehajtástól számi-

III. *A szolgálati kötelesség* a védkötelesség további folyománya, melynél fogva a védköteles a meghatározott idő alatt a fegyveres erő rendelkezésére áll. *A szolgálati kötelezettség tart: 1. A szárazföldi közös hadseregnél három évig a sorhadban, hét évig a tartalékban; tiz évig a póttartalékban a közvetlenül odasorozottakra; 2. a haditengerészetnél négy évig a sorhadban, öt évig a tartalékban, három évig a tengervédben;* 3. *a honvédségnél a közvetlenül odasorozottakra két évig a tettlege sállományban, tiz évig a tartalékban, tizenkét évig a honvédségi póttartalékban a közvetlen odasorozottakra; a hadsereg tartalékából áthelyezettek két évet kötelesek a honvédség tartalékában, a közös hadsereg póttartalékából áthelyezettek két évet kötelesek a honvédség póttartalékában szolgálni.* A rendes szolgálati kötelezettség összes tartama tehát tizenkét év.[15] illetőleg a kezdő és végső időpont alábbi meghatározásánál

tott 90 nap alatt jelentkezik, a birságok elengedendők; az előző kikezdésben említett büntetések azonban ez által nem érintetnek; elrendelheti továbbá a minister, hogy ily helyekről csak óvadék mellett adassék a finembelieknek útlevél, úti igazolvány; elrendelheti azután, hogy ily helyekre *rendkivüli sorozóbizottság küldessék* ki, melynek költségei a hadköteles szökevények és bűnrészeseik vagyonából fedeztessenek; legvégső esetben a vétkesek terhére *katonai végrehajtás* alkalmazása is elrendelhető. A honvéd minister azonban eme rendelkezéseiről esetől-esetre utólag jelentést köteles tenni a *törvényhozásnak*. A hadköteles szökevény össze nem tévesztendő a katonaszökevénynyel, ki tettleges szolgálatból zászló alól desertál és a ki a katonai büntetőtörvény szerint büntetendő, sem azokkal, kik katonai szolgálati kötelékben állván (esküvel kötelezve vagy a nélkül), a behivási parancsnak nem engedelmeskednek és az 1890 : XXI. t.-cz. szerint büntetendők; végül azokkal sem, a kik népfölkelési kötelezettségben állván, a népfölkelés felhivása után a behivásnak nem engedelmeskednek s szintén a most idézett törvény súlya alá esnek.

A nősülés a hadköteles kor előtt és a harmadik korosztályból való kilépés előtt nincs megengedve, kivétetnek azok, kik az ujonczállitásnál töröltettek, vagy a III. korosztályban be nem soroztattak. Kivételesen, különös tekintetbe vételt érdemlő okokból, a nősülést a honvédelmi minister engedi meg. Ki e tilalom ellenére nősül, 60 koronától 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. *A honvéd ministernek 1890. évi 82,500 szám alatt kelt rendelete* részletesen intézkedik e kivételes nősülés tárgyában; ezen rendelet a védtörvény 61. §-ára tekintettel, *katonai hatósági engedélylyel* való nősülésről is szól.

[15] Azon belföldiek, kik állitásköteles koruk előtt lépnek be, a *rendes* szolgálati kötelesség alá esnek. (Ut. I. r. 6. §.) Azoknak, kik a közös hadseregben vagy honvédségben már szogáltak, de szolgálatképtelenség okából elbocsájtattak és mint állitáskötelesek ujból besoroztatnak, előbb eltöltött szolgálatuk beszámitandó és pedig háromtól hat hóig tartott tettleges szolgálatuk félévi, 6 hótól egy évig tartott tettleges szolgálatuk egy egész évi tényleges szolgálatnak vétetik; három hónál kevesebb tettleges szolgálat a tettleges szolgálati idő kiszámi-

fogva annál valamivel hosszabb; ugyanis: a szolgálati idő *rendszerint*[16] az *állományba* vétel[17] napján kezdődik, végződik pedig az állományba vétel napjára tekintet nélkül *azon évi decz. 31-ével*, melyben a szolgálati kötelezettség eltelt; holott a 12. évi szolgálat a felavatás napjának tizenkettedik évfordulóján telik le, mert a felavatott, de még állományba nem vett ujonczok (szabadságolt ujonczok) is már szolgálati kötelezettségben vannak. Megjegyzendő még, hogy *háboru esetén*, a tettleges állományból a tartalékba, a közös hadsereg tartalékából vagy póttartalékából a honvédségbe, a haditengerészet tartalékából a népfölkelésbe áthelyezésnek csak Ő felsége parancsára van helye, máskülönben a rendes áthelyezések és elbocsájtások a szolgálati kötelezettség eltelte után évente decz. 31-én foganatosittatnak.

A szolgálati kötelezettségből való *kilépésnek* az idő teljes betöltése előtt csak akkor van helye, ha a *besorozás törvényellenes volt, ha elháríthatlan szolgálatképtelenség* áll be, vagy ha a kötelezett elbocsájtatik, a honossági kötelékből. *Törvényellenes besorozás esetén a hibások a kincstár javára 40—40 korona kártérítési állalány fizetésére kötelesek s ezentul fenmarad kártéritési kötelezettségük azok iránt, a kik a törvénytelen besorozás miatt károsodtak.* (Védtörv. 40. §.)

IV. *A népfölkelési kötelezettség* alá esik minden a népfölkelési szolgálathoz szükséges védképességgel biró[18] honpolgár, *a mennyiben a közös hadsereg vagy honvédség kötelékében nem áll, azon év elejétől, melyben 19. évét betölti, azon év végéig, melyben 42. évét betölté* (24. évfolyam). A hadsereg és *honvédség nyugállományához* tartozó vagy „szolgálaton kivüli *viszonyu*" *egyének pedig*

tásánál *nem jő tekintetbe*, csak az egy évi önkénteseknél, kikre általán ily előző szolgálat teljes mértékben számitandó be. Az összes szolgálati kötelezettségbe pedig az ily előző szolgálat akár tettleges volt, akár nem, ha hat hónál tovább, de egy évnél rövidebb ideig tartott, egy évnek számitandó, ha hat hónapon alul volt, *nem vétetik tekintetbe*. (Ut. I. r. 5. §.)

[16] Egy éves önkénteseknél az eltérést l. alább.

[17] Az állományba, jelesül az illető csapat, törzs, hadi intézet *létszámába* (Stand) fölvétel, az ujonczállitáson január 1-étől október 1-ig felavatottakra, *azon évi október 1-én történik;* azok; kik október 1-től deczember 31-ig soroztattak be, továbbá az önkényt belépők és büntetésből a korosztály és sorszám rendjén kivül besorozottak, a besorozás napján veendők állományba. Mozgósitáskor az állománybavétel Ő felsége rendeletére október 1. előtt is foganatositható.

[18] A népfölkelési védképesség mérve iránt a honvéd. min. rendeletileg intézkedik. Ez a *Népfölk. utasitásban történt.*

60. életévük betöltéseig igénybe vehetők népfölkelő szolgálatra, a mennyiben a hadseregnél vagy honvédségnél nem alkalmaztatnak. A népfölkelési kötelezettek két osztályba sorozvák: az első osztályba tartoznak azon év végeig, melyben 37. évüket meghaladják, a második osztályba azon év elejétől, melyben 38. évüket betöltik, azon év végeig, melyben 42 évesek lesznek. Azon honpolgároknak népfölkelési kötelezettsége, kik 19 éves koruk előtt önkénytesen léptek a hadseregbe, a 12 évi szolgálati kötelezettség lerovása után következő 10 évi időtartamra terjed, ennek első öt évében az első, második felében a másodosztályu népfölkeléshez tartoznak.[19]

207. §. A szolgálat tartalma.

A védköteles személyi erőit legintensivebben, legsulyosabban veszi igénybe a tettleges vagy sorhadi szolgálat, melynek ideje megszakitás nélkül a katonai igazgatás rendelkezésére áll, a katonai kiképzési és egyéb szolgálat czéljainak van szentelve; kimondá ezt a kizárólagosságot az 1889 : VI. t.-cz. az egyéves önkéntesek tettleges szolgálatát illetőleg is. A katonai hatóság azonban nincs kötelezve a tettleges egész szolgálati idő igénybevételére, sőt a honvédségi törvény 9. §-a szerint a tényleges szolgálatra kötelezettek is, a mennyiben a törzseknél, kereteknél és honvédségi intézeteknél nem szükségesek. szabadságolandók. A közös hadseregnél is, ha a békelétszám betartása kivánja, szabadságolások történnek, a már eltöltött szolgálati idő, az elért kiképzési fok és minősités szerint.[20] A tartósan szabadságolt viszonyuak és az állo-

[19] A népf. utasitás 22. §-a szerint, ha a 19 éven felüli népfölkelési kötelezett, tettleges népfölkelő szolgálat teljesitése közben hadköteles korba lép, ezen tettleges szolgálata, sorhadi, illetve honvédségi kötelező tettleges szolgálati idejébe beszámitandó *azon év októbcr 1-étől, melyben hadköteles* korba lépett. Az állitási és szolgálati kötelesség körüli kedvezményekről l. alább.

[20] Az ily időelőtti tartós szabadságolásoknál különös előny adatik azoknak: kik a törv. 33., 34. §§. alapján adható kedvezményt a feltételek valamelyikének hiányában el nem érhették, kik földmivelési szakiskolát végeztek és szülőik vagy maguk birtokán gazdálkodnának; kik mezőgazdaságban működtek vagy az ipari munkások osztályába tartoznak. (Védtörv. ut. II. R. 8. §. és 1896. évi augusztus hóban kiadott honv. min. rend.)

A tettleges szolgálatból időelőtti kilépésre igényük van azoknak, kik törvényellenes besorozás, vagy elháríthatlan szolgálatképtelenség miatt igénynyel birnak a kötelékből való kilépésre és a kik igénynyel birnak a tettleges szolgálattól mentesitésre és a póttartalékba beosztásra.

mányba nem vett ujonczok is nyilvántartási czélból oly jelentkezési kötelesség alá esnek, mint a tartalékosok. (L. alább.)[21]

A tartalékbeli és póttartalékbeli szolgálat tartalma a nyilvántartási és ellenőrzési czélu jelentés tételi illetve jelentkezési kötelezettségen, a tartalékbeli fegyvergyakorlati, a póttartalékbeli kiképzési és fegyvergyakorlati szolgálaton kivül még főkép abban hatályosul, hogy a kötelezettek esetleg rendkivüli békeszolgálatot (1888 : XVIII. t.-cz.) a háboru tartamára pedig tettleges szolgálatot tenni tartoznak.

A nyilvántartás czéljából szükséges jelentések, a tartalékos, póttartalékos és tengervédbeli egyénekre, ugy mint a tartósan szabadságoltakra is, a mennyiben azok a legénységi állományhoz tartoznak, a védtörvényi utasitás III., a főtiszti jellegüekre pedig annak IV. részében vannak megállapitva. A nem tényleges tiszti egyének a katonai jelentések elmulasztása miatt *általában*, a legénységi egyének pedig a tettleges szolgálatra való bevonulás bejelentésének elmulasztása miatt a katonai fegyelmi szabályok szerint büntetendők.

A szolgálati érdekek szerinti ellenőrzés megejtése okából tartott ellenőrzési szemléken — utószemléken — tiszti szemléken.[22] személyes megjelenésre kötelezvék mindazon tartalékosok, póttartalékosok, tengervédbeliek és tartósan szabadságoltak, a kik azon év folyamán sem tényleges szolgálat, sem katonai kiképzés alatt nem állottak, sem fegyvergyakorlatban részt nem vettek. Ezen kötelezettség elmulasztása a *katonai* fegyelmi szabályok szerint büntettetik.

A közös hadsereg és honvédség póttartalékosai béke idején nyolczheti kiképzésre hivatnak be, mely után már *rendszerint* csak időszaki fegyvergyakorlatokat kötelesek teljesiteni.

A *fegyvergyakorlatokra nézve* a következő szabályok vannak:

a) A közös hadsereg tartalékosai és kiképzett póttartalékosai háromszori s *legfölebb* 4—4 hétig tartó fegyvergyakorlatra kötele-

[21] A tartósan szabadságoltaktól viszonyuk, jogi helyzetük szerint megkülönböztetendők a rövid időre, vagy ideiglenesen szabadságoltak, kik *tényleges állományu* egyének. (Ut. III. R. 1. §.)

[22] „Tiszti bemutatás" (Haupt-Rappot). Az ellenőrzési szemlék évente aratás után tartatnak, egy napnál tovább nem tarthatnak, a tartásukra illetékes hatóságok s a szemle lefolyása a Védtörv. utas. III. részében, a tiszti szemlék szabályai annak IV. részében állapitvák meg. Az ellenőrzési szemle alóli felmentésre vonatkozik az 1892. évi 41,400. sz. honvéd. min. rend.

sek: *a haditengerészetnek tartalékosai és tengervédei fegyvergyakorlatra nem kötelezvék.*

b) A honvédség tartalékosai és póttartalékosai lehetőleg az illető vidék gazdasági viszonyai tekintetbe vételével aratás után olykép hivandók be fegyvergyakorlatra, hogy tiz évi tartaléki kötelezettségük alatt legfölebb *ötször*, és tizenkét évi póttartaléki kötelezettségük alatt legfölebb *háromszor* köteleztessenek öt-öt hétnél tovább nem tartó gyakorlatra.[23]

A közös hadsereg kiszolgált és a honvédséghez áthelyezett tartalékos és póttartalékos legénység itt *egyszer* hivható be öt hétig tartó fegyvergyakorlatra.

c) A honvédségi és közös hadseregbeli azon tartalékos tisztek és hadapródok, kik mint egyéves önkéntesek szolgáltak, gyakorlati kiképeztetésük követelménye szerint, a közös hadseregnél négy-, a honvédségnél ötheti fegyvergyakorlatra *minden évben is behivhatók.*

d) Minden behivás, mely a közös hadseregnél vagy honvédségnél annak hadilétszámra kiegészitése végett történik, a tartalékosnak vagy póttartalékosnak egy-egy fegyvergyakorlatul számitható be, ha csapatánál tényleg szolgálatba lépett.

Az 1888 : XVIII. t.-cz. szerint a tartalékosok békeidőben is kötelesek egy évig, a póttartalékosok a közös hadseregnél három, a honvédségnél két évig *terjedhető rendkivüli tettleges szolgálatra*, ha ily szolgálatra behivásukat, respective szolgálatban tartásukat Ő felsége elrendelte. E kötelezettség alá a tartalék legifjabb évfolyama, a közös hadseregbeli póttartalék három, a honvédségi póttartalék két legifjabb évfolyama esik. Csak azon tartalékosok vannak kivéve e kötelezettség alól, kiknek, ha még sorhadi kötelezettségben lennének, szabadságolásra volna igényük és azon póttartalékosok, kik *nem sorszámuk rendje szerint, hanem más törvényes kedvezmény gyanánt osztattak a póttartalékba.*[24]

A póttartalékosok rendkivüli tényleges szolgálatuknak fegyvergyakorlatul beszámitására nem birnak igénnyel, ellenben a tartalékosoknak minden ily behivás egy fegyvergyakorlatot számit;

[23] Azon honositottak, kik a honvédség póttartalékába soroztatnak, évfolyamuknak megfelelő fegyvergyakorlatra hivandók be. 1893. évi 40,095. sz. honvéd. min. rend.

[24] E rendkivüli tényleges szolgálattól mentesek azon tartalékosok és póttartalékosok is, kik tettleges szolgálatukat mint egyéves önkéntesek teljesitették. (Ut. II. r. 46. §.)

ha pedig tényleges szolgálatuk 28 napnál tovább tartott, a többlet a második fegyvergyakorlat idejébe beszámitandó, ha pedig legalább két hóra terjedt, a harmadik fegyvergyakorlat alul is mentesek.

A *népfölkelés* békeidőben[25] az 1886 : XX. t.-cz. szerint minden korlátozás jelesül a jelentkezési kötelesség alul is mentes volt. Az 1893 : XXXVII. t.-cz. ezen változtatott, elrendelvén, hogy azon *katonailag kiképzett népfölkelők, a kik a közös hadseregnél vagy honvédségnél, illetőleg ezek póttartalékában vagy a csendőrségnél szolgáltak, továbbá azon katonailag ki nem képzettek is, kik különleges hadi czélokra kijelöltetvén, már békében ajánlati lapot kapnak,* kötelesek évente, a lakosság foglalkozását legkevésbbé zavaró időben, az erre kijelölt *polgári* hatóságnál *személyesen jelentkezni,* vagy irásbeli jelentést tenni. Azonfelül minden ajánlati lappal ellátott népfölkelő tartozik rendes lakása minden változtatását 14 nap alatt bejelenteni az ajánlati lapot kiállitott népfölkelési hatóságnál.[26]

A jelentkezések iránt részletesen az 1894. évi 5555. sz. — az 1895. évi 43.381. sz. honv. min. rend. által módositott végrehajtási utasitás rendelkezik.

208 §. **Lényeges eltérések a rendes szolgálati kötelezettségtől.**

Részben a véderőnek, részben a közgazdaságnak érdekéből, részben ismét a magánosoknak különös tekintetet kivánó viszonyai, tulajdonságai, cselekményei folytán, az előzőkben vázolt szolgálati kötelezettség alól nevezetes eltérések vannak megállapitva, és pedig ugy a tettleges szolgálati *időtartamot*, mint a szolgálat *minőségét* illetőleg. Ezen eltérések között legfontosabbak:

[25] Háboru veszélye vagy kitörése esetén, ha a népfölkelés felhivatott. kötelesek magukat az összes népfölkelők *bevonulásra készen tartani;* azok, kiknek évfolyamára a felhivás szól, az illető járás területéről hatósági engedély nélkül többé nem távozhatnak és kik nem illetőségi helyükön vannak, kötelesek bevonulni az 1890 : XXI. t.-czikkben foglalt büntetések sulya alatt.

[26] A katonailag kiképzett népfölkelők e jelentkezések elmulasztásáért ugy büntetendők, mint a tartalékosok, szabadságoltak, a ki nem képzettek pedig ugy, mint azon állitáskötelesek, kik az állitást megelőző év novemberében az állitási lajstromba felvétel végett a községnél nem jelentkeztek. A tengeri hajón levő népfölkelők jelentkezéséről szól az 1897. évi 101,518. ex. 96. sz. honv. min. rend.

[27] Az állitási és szolgálati kötelezettség körüli kedvezményekre nézve a védtörvényen és a védtörv. utasitáson kivül l. még az 1900. évi 44,691. sz. honv. min. rendeletet.

I. a szolgálati idő *meghosszabbitása* a védkötelesség elleni *delictum* és *katonai nevelésben részesedés okából;* II. az egyéves *önkéntesi szolgálat;* III. *a tettleges békeszolgálat alóli mentesség* a póttartalékba osztás mellett, végül IV. a háboru esetére, közszolgálati érdekekből igényelhető felmentés.

I.

A *hadköteles szökevény,* t. i. azon hadköteles, ki a sorozásra vagy felülvizsgálatra azon szándékból nem jelent meg, hogy magát a szolgálat alól kivonja, ha utóbb önként jelentkezik, rendes tettleges szolgálati kötelezettségén felül *még egy,* ha pedig nem jelentkezik önként, még *két* évet tartozik ténylegesen szolgálni. Hasonló meghosszabbitás éri azt, a ki ravasz fondorlatot használ, vagy a kinek érdekében az ő tudtával vagy részessége mellett ravasz fondorlatot használnak a végből, hogy a védkötelezettség alól meneküljön, valamint azt is, a ki sorozás idején a monarchia területét elhagyja, illetőleg azon kivül tartózkodik, a végből, hogy hadkötelezettségét kikerülje. Ép igy szintén függetlenül egyéb büntetéstől, a ki magát megcsonkitja vagy oly állapotba helyezi, melyben a védkötelezettség teljesitésére ideiglen vagy végleg képtelenné válik, valamint azon védköteles is, ki engedi magát védkötelezettsége kikerülése zéljából megcsonkitani vagy ily állapotba hozni, két évet tartozik a rendes időn felül tettlegesen szolgálni.

Mindezen esetekben megfelelő meghosszabbitást — kitolást — szenved az összes szolgálati (tartaléki) idő, csak a népfölkelési kötelezettség nem.[28]

[28] a hadköteles szökevényre, a ravasz fondorlattal a védkötelesség alól menekülni törekvőkre, a mentességnek ravasz fondorlattal való kieszközlésére, öncsonkitásra szabott fogház- és pénzbüntetések (V. T. 45., 47., 48., 49. §§.) a *kir. törvényszékek által mondatnak ki* a hadköteles szökevényre (44. §. 2., 3., 4. kikezdés); a polgári hatósági engedély nélkül nősülő hadkötelesekre, a katonai hat. engedély nélkül nősülő s a katonai hatóság alá nem eső egyénekre (V. T. 50. és 61. §§. *b*) pont) a *kir. járásbiróság* szabja ki a büntetést. Ellenben a közig. hatóság (V. T. 68. §.) szabja ki a büntetést azokra, a kik az állitási lajstromba felvétel végetti jelentkezést elmulasztották (35. §.) vagy az állitásra igazolatlanul, de nem azon czélból nem jelentek meg, hogy magukat a hadszolgálat alól kivonják. *A korosztály és sorszám rendén kivüli állitás, a kedvezmények (mentségek, önkéntesség) elvesztése és a szolgálat meghosszabbitás kérdésében a biróságokhoz utalt vétségek és kihágások eseteiben is, a közigazgatási hatóságok hatáskörébe tartozik a határozás.* (68. §.)

Ha katonai biróság alá tartozó személyek követik el az elsorolt delictumokat, a védtörvényben megállapitott büntetések, jelesül a szolgálat meghosz-

A katonai nevelésben részesedés alapján történő meghosszabbitások csak a *tettleges*, nem pedig az összes szolgálati időre vonatkoznak.

A bécsujhelyi katonai akadémia, a bécsi müszaki kat. akadémia és a fiumei haditengerészeti akadémia, a budapesti Ludovika akadémia és a közös hadsereg és honvédség hadapródiskoláinak végzett növendékei, a dijmentes alapitványi vagy kincstári helyen töltött *mindenik iskolai évért egy-egy évet*, a félfizetéses helyen töltött *mindenik évért féléfél évet kötelesek* a rendes időn túl tettleg szolgálni; azonban az összes tettleges szolgálati idő első esetben tiz, a második hét évet nem haladhat túl. Fizetéses növendékek, kiknek kiképeztetése négy évig, vagy ennél is tovább tartott, *egy évet tartoznak* a rendes időn tul tettleg szolgálni. A katonai nevelésből az illető intézetek elvégzése előtt kilépett növendékekre, későbbi besoroztatásuk esetén, a tettleges szolgálat a katonai nevelés okából meg nem hosszabbitható. A kik tényleges szolgálati kötelességüknek már a hadapródiskolába lépés előtt eleget tettek, minden ott eltöltött évért egy-egy évet tartoznak az intézet elvégzése után tettleg szolgálni.

A bécsi katonai állatorvosi tanintézetben és a budapesti állatorvosi föiskolán levő felsőbb állatorvosi és gyógykovácsi tanfolyam hallgatói, ezen tanfolyam bármelyikén befejezett *mindenik évért egy-egy évig* kötelesek a rendes időn felül tettleg szolgálni.

Zenenövendékek, hajós, gépsz és zenesuhanczok, föltéve, hogy *közvetlenül* ezen viszonyból soroztatnak be és vétetnek állományba, ezen viszonyban töltött mindenik teljes évért *egy-egy évet tartoznak* tettleg felülszolgálni.

II.

Az egyéves önkéntesi intézmény Európa legnagyobb katonai hatalmasságainál több kisebb módosulással el van fogadva; alapját

szabbitási büntetés is reájuk katonai biróságok által alkalmazandók. (70. §.) A tettleges szolgálati kötelezettségben álló *katona*-szökevényeknek, a fogyatékba vételüktől ujabb bemutatásukig terjedő megszakitás a törvényes szolgálati időbe nem számitható be s azon felül ezek a szökés következtében a katonai büntetőjog szerint rájok kimérendő tettleges szolgálat meghosszabbitását teljesiteni kötelesek.

A ki a polgári vagy katonai büntetőbiróság marasztalása folytán a tettleges szolgálatból *három hónál* többet elmulaszt, az egész elmulasztott időt utána pótolni köteles s az összes szolgálati idő is az elmulasztott idő tartalmával meghosszabbittatik.

a magasabb szellemi miveltségnek igazságos méltánylásában birja; *katonai szervezeti tekintetből annak fontos czélja a haderőnek subalternus tartalékos tisztekkel való ellátása.* Az egyéves önkéntesi szolgálat a védkötelezettség teljesitése lévén, lényegileg nem önkéntes; a formai önkéntesség sem mindig van meg annál, mivel az 1889 : VI. t.-cz. szerint az igény az általános sorozáson is érvényesithető; mindenesetre van mégis egy szempont, mely szerint az egyéves önkéntesi szolgálat „önkéntes" jellege kétségtelen, t. i. az, hogy senki sem *köteles* e kedvezményre való igényét érvényesiteni s védkötelezettségét a szolgálat ezen módjával leróvni.

Az egyéves önkéntesi jogigénynek kettős előfeltétele van: u. m. *a meghatározott morális feddhetlenség,* másodszor *a magasabb előképzettség.* Az elsőnél fogva megszünik az igény, ha az illető valamely *büntény vagy nyereségvágyból elkövetett vagy közszemérmet sértő vétség* miatt jogerősen elitéltetett; ha az elitéltetés, illetőleg az itélet jogerőre emelkedése az igény elismerése, illetve a tettleges önkéntes szolgálat megkezdése után következik be, annak elvesztését a honvédelmi minister esetleg a közös hadügyministerrel egyetértőleg mondja ki.

a) *Egyéves önkéntesek a katonai állományban.* Az elméleti előképzettség a közös hadsereg szárazföldi részénél, valamint a honvédségnél a katonai állományban: valamely belföldi nyilvános főgymnasium vagy főreál vagy ezekkel rendeletileg *egyenlőnek* nyilvánitott tanintézet utolsó évfolyamának már az *igény formálásakor* sikeres elvégzése vagy pedig az, hogy az állitási év márczius 1-én az igénylő az emlitett tanintézetek utolsó évfolyamában legyen és azt ugyanaz évi október 1-ig sikeresen befejezze.[29]

A ki ezen előképzettséggel ily formában nem bir, az önkéntességi jogot megnyerheti, ha azon évi *márczius 21-ig, melyben 21-ik évét* betölti, egy e czélra szervezett *vegyes* bizottság előtt *fölvételi vizsgát* tesz. A képesitő vagy felvételi vizsgák az 1894. évi 75,922. sz. honvéd. ministeri rendelet értelmében, azon hadtestpa-

[29] A középtanodákkal önkéntesi igény tekintetében egyenranguakká nyilvánitott tanodák a védtörvényi utasitás I. részéhez csatolt mellékleten vannak elősorolva: ilyenek a m. kir. gazdasági tanintézetek, budapesti rajztanárképezde, felső kereskedelmi iskolák, elemi és polgári iskolai nyilvánjogu tanitóképezdék, budapesti állami középipariskola, iparművészeti iskola, brassói faipari középiskola, kassai gépészeti középiskola és későbbi rendeletekkel ilyeneknek nyilvánitott tanodák. *Elveszti az önkéntesi igényt az is, ki hadköteles szökevény, öncsonkitó vagy ravasz fondorlatot használ a szolgálati kötelesség kikerülésére.* (68. §.)

rancsnokságok székhelyén tartatnak, hol középiskola is van. A vizsgára bocsátás iránt a hadtestparancsnokság határoz; ennek nem előfeltétele valamely előkészitő cursus elvégzése. A vizsgáló-bizottság áll egy vezérkari vagy csapatttörzstisztből, három középiskolai tanárból, a hadtest területén beosztott három tettleges állományu tisztből. A vizsga bármely oly nyelven tehető, mely a monarchia egyik vagy másik államában középtanodai tannyelvet képezhet. A képzettség oly mérve kivántatik meg a vizsga sikeréhez, a minő fokut általán nyujtanak a középiskolák.[30]

Oly védköteleseknek, kik a tudomány vagy művészet valamely ágában kitünnek, a honvéd minister a közös hadügyministerrel egyetértőleg a fentebbi előképzettség hiányában is megadhatja az önkéntességi jogot.

b) Az egyéves önkéntességi igénynyel birók vagy önként léphetnek szolgálatba a *közös hadseregnél*, vagy az ujonczállitáshor soroztatnak be;[31] előbbi esetben igényük fölött az (lakhely szerint) illetékes *hadkiegészitési parancsnokság* dönt, s ha az igényt megadandónak találja, eszközli a felavatást és beosztást is; ha az igény iránt tagadólag határozna, az ellen a határozat kézbesitésétől számitott 14 nap alatt az illető *hadtestparancsnoksághoz*, ennek is elutasitó határozata ellen a *közös hadügyministerhez felebbezhetni*, ki a honvéd ministerrel egyetértőleg végsőfokulag dönt. Oly védkötelesek, kik az ujonczállitáskor akarják érvényesiteni egyéves önkéntesi jogukat, kérelmüket az állitási év február hava végeig az illető járási tisztviselőnél avagy *legkésőbb* a fősorozáson kötelesek benyujtani, respective előadni; ilyenkor az igény fölött elsőfokulag a közös hadseregnek a sorozó bizottságban levő képviselője, ha pedig az illető sorszáma szerint a honvédséghez jutna, a honvédség képviselője határoz; tagadó határozat ellen a fél 14 nap alatt a hadtest, illetőleg honvédkerületi parancsnoksághoz, ezek tagadó határozata ellen a közös hadügy, illetve honvéd ministerhez felebbezhet. Azokra, kik az igényre jogositó tanoda utolsó évfolyamában vannak, az *igénynek csak fennállása* mondatik ki s a tanoda jósikerü befejezésének utólagos igazolása után az illető had-.

[30] A vizsga módozatairól, annak ismétléséről részletesen az 1894. év. 75.922., illetőleg a védtörv. utasitás I. 65. 66. §-ai intézkednek. A közokt. min. 1897. évi 6390. sz. rendelete az egyéves önkéntesi felvételi vizsgára előkészitő tanfolyamokat a tankerületi főigazgatóságok felügyelete alá helyezte.

[31] Oly jelöltek *önkéntes* belépése, kik már állitáskötelesek, a *fősorozás tartama alatt* nem engedhető meg. (Ut. I. r. 69. §.)

azaz honvédkiegészitő parancsnokság adja meg e kedvezményt. Feltételesen az egyévi önkéntesség kedvezményében senki sem részesithető.[82]

c) A beosztás és a tettleges szolgálat. Az egyévi önkéntesek, kik az ujonczállitáson soroztatnak, a hadjutalék végleges számbavételének (L. alább) eredményéhez képest, korosztály és sorszám rendén jutnak a közös hadseregbe vagy a honvédségbe, illetőleg ezek póttartalékába. A póttartalékba jutás esetén is kötelesek azonban egyévi *tettleges* szolgálatot beosztásukhoz képest a közös hadseregnél vagy honvédségnél teljesiteni. Ha a sorszám és korosztály rendén a honvédséghez nem jutna a sorozási évben felavatott önkéntesek 15%-a sem, a hiány, ha honvédminister ezt szükségesnek tartja, a közös hadsereghez jutó oly önkéntesek áthelyezése által fedezendő, kik a honvédséghez beosztásukat kérik; viszont ha 15%-nál több jut a honvédséghez, e többlet a következő évben a közös hadsereg javára beszámitandó.

A csapatokhoz, fegyvernemekhez beosztás az egyévi önkéntesekre nézve nem az ujonczállitáson, hanem utóbb az illető had-, azaz honvédkiegészitő parancsnokság által eszközlendő. A katonai állománybeli egyéves önkéntes jelöltek a fegyvernemet és a *csapattestet maguk választhatják*, de szükséges, hogy az illető fegyvernemnél megkivántató testi alkalmassággal és különös képesitéssel is birjanak.[83]

A helyőrség választása nincs megengedve; rendszerint kötelesek ők a választott csapattest törzsállomás helyén levő alosztályokhoz bevonulni, *ha az nem a megszállott területen van;* ha a csapattest helyőrségi állomást változtat, a hadtestparancsnokság megenegdheti, hogy annak önkéntesei az eddigi helyőrségi állomáson levő ugyanazon fegyvernembeli más csapatnál folytathassák a szolgálatot. (Védt. ut. II. r. 19. §.)

Az egyéves önkéntes tettleges szolgálatra rendszerint a felavatást követő október 1-én köteles bevonulni; de azok, kik tanul-

[82] Háboru idején felavatottak, ha a felavatáskor igényüket nem érvényesitették, a háboru befejezése után annak megadását kérelmezhetik. Azon egyévi önkéntesek, kik a tettleges szolgálat alól mentesitő viszonyok közé jutnak, a mentesitő kedvezményt igényelhetik. (L. Utas. I. r. 73. §.)

[83] Pl. a hadmérnöki csapatnál, utászoknál, vasuti ezrednél csak az szolgálhat, ki műszaki főiskola hallgatója, vagy pedig főgymnasiumi, főreáliskolai *érettségivel* bir. (L. az Utas. I. r. 68. §.) A vonat- és egészségügyi csapatoknál csak a meghatározott számig vehetők föl önkéntesek.

mányaikat valamely felsőbb tanodán *folytatják*, a tettleges szolgálatot azon év október 1-ig, melyben 24. évüket betöltik, *elhalaszthatják.*[34]

Az egyévi önkéntesi tettleges szolgálat ideje kizárólag a katonai kiképeztetésnek van fenntartva.[35]

A kat. állományu egyéves önkéntes, szolgálatát *rendszerint saját költségén* tartozik teljesiteni,[36] de kincstári elszállásolásra, lova kincstári istállózásra jogigénye van és a rendeletileg megállapitott általány összegért kincstári ellátásban és (katonai intézeti) gyógykezelésben is részesitendő.

Vagyontalan, jó erkölcsü és jeles előmenetelü tanulók, ha az ellátási általány fizetésére sem képesek,[37] államköltségen szolgálhatnak, de a *közös* hadseregnél a lovassághoz nem oszthatók be. A kik saját költségükön nem képesek szolgálni s az államköltségen való szolgálathoz szükséges minősitéssel nem birnak, elvesztik az egyéves önkéntesi szolgálatra való igényüket. (Vt. Ut. II. r. 19. §.). Ily esetek felett, valamint a tettleges szolgálat közben államköltségre átvétel felett elsőfokon az illető csapatparancsnokság, másodfokon a hadtest-, illetve a honvédkerületi parancsnokság, végsőfokon a hadügyminister a honvéd ministerrel egyetértőleg, illetve a honvédönkéntesekre a honvéd minister önállólag határoz.[38]

Némi könnyitésben, kimélésben részesülnek az egyévi önkéntesek a szolgálat alatt, tekintettel rendeltetésükre; igy pl. ***nem kötelesek a laktanyában lakni,*** ha csak különös szolgálati, kiképeztetési vagy fegyelmi okok nem követelik; ***nem kötelesek a közönséges laktanyai*** — tábori — ***munkákra, nem büntethetők kikötéssel*** stb., de viszont terhes eltérések alá is tartoznak, igy: a saját költséges önkéntes ***nem huz zsoldot; altiszti valóságos fokozatot az önkéntesek nem nyerhetnek;*** egyfolytában tartott három hónál hosszabb

[34] Az elhalasztás már az állitáskor kérhető, de az állitási év szept. 1-éig kérendő az állománycsapatnál; a tanulmány folytatása ugyanitt évente szept. 1-éig látogatási vagy más közhitelü bizonyitványnyal igazolandó. (Ut. I. r. 72. §.)

[35] A katonai állományban. — Az egyéves önk. szolgálatot teljesitő jog- és bölcsészethallgatóknak erre való tekintetből ad cursus rövidités az 1889. évi XXVI. és XXXII. t.-cz. és biztosit az egyetemi hallgatóknak némely eltérést — beiratás, ösztöndij stb. körül az 1889. évi 22,749. sz. közokt. min. rend.

[36] Fedezni az élelmezés, ruházat, felszerelés, lóbeszerzés és tartás költségeit.

[37] Az általány összege az Ut. I. r. 67. §ában van megszabva.

[38] Külföldi tanodának bár jeles eredményü elvégzése nem jogosit az államköltségen való szolgálatra.

mulasztást akkor is pótolni kötelesek, ha ezt betegség okozta. Az egyéves önkéntesek, ha a szolgálati év végével a tartalékos tiszti vizsgát sikerrel kiállják, a hadszervezet szerinti szükséglet mérvéhez képest tartalékos tisztekké, ha a szükséglet már fedezve van, tartalékos hadapródokká neveztetnek ki, ellenesetben még *egy évet kötelesek tettleg szolgálni.* E második évben szintén megtartják önkéntesi jellegüket, a közönséges munkáktól felmentvék, részt vehetnek az egyévi önkéntesek iskoláiban, ha erre a tiszti vizsgálóbizottság véleménye szerint érdemesek és a második év végén is bosájtandók a tartalékos tiszti vizsgára. Megjegyzendő, hogy a második évet csak jogositvák, de nem kötelesek saját költségükön teljesiteni.

Azok, a kik póttartalékba jutván, egyévi önkéntesi szolgálatot kötelesek, illetve jogosultak[39] teljesiteni, a második tényleges szolgálati évre nem szorithatók; ezek, ha a tiszti vizsgát kiállják, a tartalékba, ellenesetben az első év végén a póttartalékba helyezendők.

d) A haditengerészetnél egyéves önkéntesi jogigényt csak a következő képesitésü védkötelesek formálhatnak: 1. a kereskedelmi tengerészetnek kinevezett kapitányai, hadnagyai; 2. hivatásszerü tengerészek, kik kül- vagy belföldi tengerészeti tanodát végeztek s legalább egy évet töltöttek hosszujáratu vagy nagy parthajózásu hajón; 3. müszaki főtanodák hallgatói a gépészeti szakon; 4. felsőbb ipartanoda gépészeti osztályának és a trieszti tengerészeti akadémia hajóépitészeti tanfolyamának végzett és érettségi, illetőleg hajóépitésre képesitő bizonyitványnyal biró növendékei. A kellő qualificatióval biró *hivatásszerü* tengerészek mint önkéntesek *kötelesek a haditengerészetnél szolgálni;* a szolgálat a haditengerészetnél az állam költségén történik. Az önkéntesi igény felett, ha a belépés önkéntes, a pólai tengernagyi hivatal, ennek megtagadó határozata elleni felebbezés esetén, a közös hadügyministerium tengerészeti osztálya a honvéd ministerrel egyetértőleg határoz. Ha a haditengerészet egyéves önkéntese a HH. oszt. tengerészhadapródi, kormányos vagy gépész altiszti vizsgát sem képes letenni, második évi tettleges szolgálatra köteles.

e) A katonai igazgatási, jelesül a katonai élelmezési és épité-

[39] Ha mint kevésbbé alkalmasok jutnak a póttartalékba, bizonyos feltételek mellett megengedtetik nekik az egyévi tettleges szolgálat, ugyancsak azoknak is, kik magas sorszám rendén jutván a póttartalékba, egyévi önkéntesi igényt később formálnak. Védtörv. utasitás II. r. 26. §.

szet-számvevői szakba a meghatározott számig, azon a katonai állományhoz tartozó egyéves önkéntesek oszthatók be nyolczheti katonai kiképeztetés után, kik a rendeletileg megállapitott élethivatási körökhöz tartoznak. Ha ezek az első év végén azon szakbeli vizsgát leteszik, tartalékos járulnokokká, illetve gyakornokokká neveztetnek ki, ellenesetben a *katonai* állományban második évi tettleges szolgálatra kötelesek, itt, ha érdemesek, az egyévi önkéntesek elméleti oktatásában részt vehetnek és a második év végén akár a tartalékostiszti, akár a tartalékos járulnoki vizsgát megkisérheik.

f) Azon védkötelesek, kik egyetemi *orvosi* tanulmányokat folytatnak és tartalékos orvosokká óhajtanak lenni, *kötelesek félévet a katonai állományban*, a gyalog- vagy vadász-csapatoknál szolgálni, a másik félévet pedig az *orvosi oklevél megszerzése után*, segédorvos-helyettesi minőségben tölteni valamely egészségügyi, katonai intézetnél. A honvédségi segédorvos-helyettesek is a közös hadsereg intézeteinél szolgálnak egyelőre. A katonai állománybeli szolgálat április 1-től október 1-ig legkésőbb azon évben teljesitendő, melyben az illető 25. évét betölti; a segédorvos-helyettesi szolgálat pedig a tudori oklevél elnyerésétől legközelebbi április vagy október 1-től kezdve. Ha az egyéves önkéntes orvosnövendékek orvosi tanulmányaikat abbahagyják vagy azon év április elsejéig, melyben 28-ik életévüket betöltik, tudori oklevelet nem nyernek, behivandók a katonai állománybeli tettleges szolgálatra s a katonai állományu önkéntesekkel egyenlő elbánás alá jutnak, azon eltéréssel, hogy *ha orvosi tanulmányukat befejezték, és csak tudori oklevelük hiányzik, a második évi tettleges szolgálatra nem kötelezhetők.*

g) A gyógyszerészmesteri oklevél megszerzése után, mint gyógyszerészek tölthetik egyévi szolgálatukat azok, kik állitási évük márczius 1-éig 6 gymn. osztályt végeztek és a gyógyszerészgyakornoki vizsgát letették, vagy 4 gymn. osztályt végeztek és az egyetemen mint gyógyszerészettani hallgatók be vannak irva. A szolgálat közemberi minőségben[40] legkésőbb azon évi október 1-én megkezdendő, a melyben az illetők 26-ik évüket befejezik; ha ez ideig gyógyszerészmesteri oklevelet nem szereznek, vagy tanulmányaikat abban hagyják, mint gyógyszerészek nem szolgálhatnak és ha

[40] A gyógyszerészek szolgálatát a védtörv. utasitás I. r. 76. §. II. r. 24. szakaszán kivül az 1895. évi sz. honv. min. rend. szabályozza.

a katonai állománybeli egyéves önkéntességre igényt adó képzettségük nem volna, a rendes szolgálatra kötelesek. Azon gyógyszerészek, kik a szabályszerü vizsgát leteszik, tartalékos gyógyszerészjárulnokokká neveztetnek ki, ellenesetben mint gyakornokok helyeztetnek át a tartalékba. A honvédségi gyógyszerész-önkéntesek szolgálatukat a hadsereg katonai gyógytáraiban teljesitik.

h) Azok, kik állitási évük márcz. 1-én állatorvosi tanulmányokat folytatnak,[41] jogosultak szolgálati kötelezettségüknek az állatorvosi oklevél megszerzése után, mint állatorvosi egyéves önkéntesek eleget tenni. E szolgálatukat a lovasságnál, vonatcsapatoknál, vagy tábori tüzérségnél kötelesek teljesiteni.[42] Ha az állatorvosnövendékek tanulmányukat abbanhagyják, vagy azon év október 1-ig, melyben 24-ik évüket elérik, oklevelet nem nyernek, mint állatorvosi önkéntesek nem szolgálhatnak.[43]

III.

A tettleges békeszolgálat alóli mentességre s a póttartalékba helyeztetésre jogigénynyel birnak: a) *a sors kedvezményéből* az u. n. felesen besorozottak, t. i. a kikre magas sorszámuk folytán a sorozás már az ujonczjutalék fedezése után kerül; *b)* bizonyos élethivatás követői; *c)* bizonyos vagyoni helyzetben és *d)* különös családi viszonyok között levők.

Ad *b)* Törvényesen *elismert* egyházak *papjelöltjei és növendékei,*[42] továbbá valamely *szerzetesrendbe beöltözöttek,* kérelmükre a *póttartalékba osztandók* s azon minőségükben béke és háboru idején minden szolgálattól felmentvék,[45] de papokká szentel-

[41] A bécsi katonai, a lembergi, a budapesti állatorvosi tanodán.

[42] Vagyontalanság esetén a lovasságnál is dijtalanul szolgálhatván.

[43] Az állatorvos-önkéntesek szolgálatuk után a szükséghez képest tartalékos kat. állatorvosokká neveztetnek ki, ellenesetben, mint tartalékos állatorvos gyakornokok helyeztetnek tartalékba.

A honv. min. 1887. évi 48,988. sz. határozata szerint, kiskoruak már kinyert egyéves önkéntességi kedvezményük csak atyai vagy gyámi beleegyezéssel mondhatnak le. A védtörvényi utasitást az orvosi, állatorvosi és gyógyszerészi egyéves önkéntesekre módositja az 1899. évi 80,570. ex 98. sz. honv. min. rend., mely *egyébként* is fontos módositásokat tesz az utasitáson.

[44] Papnövendékek, nyilv. hittud. intézet hallgatói; a zsidóknál ily intézetek a kormány által elismert nyilv. jogu budapesti és pozsonyi rabbiképző. Külföldi rabbiképzők növendékeit mentesség nem illeti. 1890. évi 63,855. sz. honv. min. rend.

[45] Ugyanily igényük van azoknak, kik állományba vételükkor már megkezdték hittani tanulmányukat, vagy valamely rend noviciátusába léptek. —

letésük után, mozgósitás idejében, szolgálati kötelezettségük tartama alatt, *lelkészi teendők végzésére az egyes fegyvernemek számára igénybe vehetők.*

Ad *c) Elemi és felsőbb népiskolák, polgári iskolák, tanitóképezdék és a siketnémák, hülyék, vakok számára fennálló közintézetek tanitói és tanitójelöltjei,* továbbá a képesitett és tényleg alkalmazott *kisdedóvók* besoroztatván, kérelmükre a póttartalékba osztatnak és kiképzés végett az oktatást legkevésbbé akadályozó időben hivandók be.[**] Megszünik az igény, ha a tanitó vagy tanitójelölt *a szolgálati kötelezettség tartama* alatt a tanitói pályáról lelép, vagy ha a jelölt tanulmánya bevégzésétől számitott két év alatt sem nyer rendszeresitett nyilvános népiskolai alkalmazást. A népiskolák tanitói sorában mutatkozó vagy beállható hiányok ideje alatt a tanitóképzők azon növendékei, kik állitási évük márcz. 1-en a tanitóképző utolsó évfolyamában vannak, vagy tanulmányaikat a polgári iskolai tanitóképzőben folytatják, tanulmányaik befejezése czéljából szabadságolandók. Ezek, ha tanitói oklevelet, illetőleg tanitói rendszeresitett állást nyernek, a póttartalékba osztatnak, ellenesetben a tettleges szolgálat teljesitésére kötelezendők.*)

Ad *d) Öröklött mezei jószágok tulajdonosai, ha azon jószágon maguk gazdálkodnak, s annak földjövedelme elegendő egy öt-*

Az igény az állitás-köteles korban évente igazolandó, annak fennállása iránt első fokon a sorozó-bizottság polgári elnöke dönt; a megtagadó határozatot az igénylő a honvédelmi ministerhez felebbezheti, az igényt elismerő határozatot pedig a hadsereg, illetve honvédség képviselője. A kedvezmény megállapitó viszonyok fennállása a járási (városi) hatóságnál a szolgálati kötelezettség egész tartama alatt igazolandó. — A kik a magasabb papirendek felvétele előtt hagyják el a papi pályát, valamint azon papjelöltek is, kik a rendeletileg megszabandó idő alatt nem nyernek lelkészi, segédlelkészi, vagy papi jelleggel biró tanári állást, tettleges szolgálatra kötelezendők; ha pedig magas sorszámuknál vagy „kevésbbé alkalmas" voltuknál fogva a póttartalékba jutottak volna, kiképeztetésre azonnal behivandók. A tévesen megadott kedvezményt a honv. min. bármikor megsemmisitheti.

** A kedvezmény iránti határozást, a kedvezmény iránti határozat felebbvitelét, az igény fennállásának igazolását és a tévesen megadott kedvezményt illetőleg a papokra fennálló szabályok itt is alkalmaztatnak.

*) Tanitóképzőknek csak rendes növendékei részesülnek kedvezményben az 1895. évi 6509. honv. min. r. Önkénytesen belépett tanitónak mentességre igénye nincs. Az 1899. évi 38,765. sz. honv. min. r. Izraelita hitoktató néptanitónak nem tekinthető. Az 1899. évi 94,907. sz. honv. min. rend. Tanár, a tanitói katonai kedvezményre igényt nem tarthat az 1903. évi 48,719. sz. honv. min. rend.

tagu család önálló eltartására, de viszont nem haladja túl e jövedelem négyszeresét, besoroztatván, kérelmükre a póttartalékba osztandók. Ki e jogczimet elveszti, a póttartalékból — ha más cimen abba nem jutna — kiveendő és *sorozási évfolyamához képest*, az esetleg még lerovandó tényleges szolgálatra kötelezendő.[47]

Ad *e)* Béke idején a rendes tettleges szolgálat alól felmentendők s a póttartalékba osztandók: a) *keresetképtelen apa vagy özvegy anya egyetlen fia, vagy ennek nem létében egyetlen vele, az utóbbi csak akkor, ha a viszonyok, melyek igényét megállapitják, nősülésekor még fenn nem állottak;* b) *az apa halála után a keresetképtelen nagyapának vagy özvegy nagyanyának egyetlen unokája, ha azoknak fiuk nincs;* c) *teljes árvaságra jutott testvérek egy fitestvére vagy féltestvére.* Az egyetlen fiuval, unokával, fitestvérrel, vővel egyenlő igényü az, kinek egyetlen fivére vagy fivérei, illetőleg sógorai, tettleges szolgálati kötelesség alatt állanak (feltéve, hogy nem szükevények) vagy 18 évesnél ifjabbak vagy gyógyithatlan testi vagy szellemi betegség miatt keresetképtelenek.[48]

[47] A saját gazdálkodás tényét és a jövedelem nagyságát a közs. elöljáró és két olv községi lakos bizonyitványával kell igazolni, kiknek fiai sorozásra fel vannak hiva vagy már besorozvák s a szóban forgó kedvezményre igényt nem formálnak. Az öröklött minőség csak a kedvezményt igénylő utolsó birtokosra mutatandó ki; az életben átengedett birtok is öröklöttnek veendő, ha az, kitől az igényjogosult a birtokot kapta, időközben meghalt s az öröklés is igénylőt illetné; ha az igénylő a birtoknak csak felét örökölte egyik elhunyt szülőjétől, a másik felét pedig a még élő szülőjétől vette át, az egész birtok öröklöttnek tekintendő. Ha valamely birtok az örökösök szabad megegyezése folytán az örökösök egyikére száll, az ilykép szerzett egész birtok — a jelen igény tekintetében — öröklöttnek veendő. Telepitvényi birtok örökösét a kedvezmény szintén megilleti. Az igény az állitási kötelesség minden évében érvényesitendő a járási hatóságnál, de legkésőbb a fősorozáson; az igény az állományba vétel és a tettleges szolgálat után is emelhető. Az igény feletti határozás a sorozóbizottság polg. elnökét illeti; az igényt elismerő határozatot a hadsereg, illetve a honvédség képviselője a honv. ministerhez felebbezheti. — Az igény czimének fennállása igazolandó a járási hatóság előtt, azon évek alatt, melyekben a kedvezményesekkel egy sorozási évfolyamban levők még szolgálati kötelezettség alatt vannak.

[48] E mentesség csak az *illető hozzátartozók kérelmére adható* meg és csak azon *vérszerinti és törvényes* fiunak, unokának és testvérnek vagy vőnek van igénye a felmentésre, a kinek felmentésétől szülőinek, nagyszülőinek, testvéreinek, apósának vagy anyósának eltartása függ, s ki *e kötelességet valóban teljesiti is.* Törvénytelen fiu szintén részesül a kedvezményben vérszerinti anyja eltartása végett. — A keresetképtelenségnek olyannak kell lenni, mely az illetőt bármely kereset folytatásában gátolja; ha a hozzátartozónak

Ki mentességi czimét elveszti, sorozási évfolyamához képest az esetleg még lerovandó tettleges szolgálat teljesitésére köteles. Ha a mentesitő családi helyzet a besoroztatás után áll be, vagy az igény a besoroztatáskor nem érvényesittetett, utólag is emelhető.

Ha a mentességre és póttartalékba való helyezésre jogigényt adó családi körülmények nem, *de különös tekintetbe vételt érdemlő* családi viszonyok forognak fenn, *a béke idejére való szabadságolás* az illetőnek kiképeztetése után elrendelhető. Ily különös körülmények a védtörv. ut. I. r. 60. §-a szerint elárvult *törvénytelen* testvérek eltartása, férjétől biróilag elválasztott anya tartása: családtagok eltartása, ha egy tekintetbe jövő eltünt férfi családtag elhalása nem igazolható.[49] A tettleges szolgálattól való mentességi

annyi vagyona van, hogy a védköteles közreműködése nélkül is megél annak jövedelméből, az igény nem áll fenn. Valamely nyugdij és járadék élvezete az igényt csak akkor zárja ki, ha az a család fenntartására elegendő. A felmentésnek azon czimen, mert magát egy fenntartásra kötelezett másik családtag e kötelesség alól elvonta, helye nincs. Nem menthető fel a mostoha fiu azon szülője érdekében, kivel csak sógorságban áll; nincs helye felmentésnek a mostoha testvérek, felfogadó, nevelő szülők eltartására; törvénytelen anyának más *törvényes vagy törvénytelen* fiai is tekintetbe jönnek, holott a törvényes fiu felmentését a férjezett anya csak férje keresetképtelensége esetén kérheti. Biróilag kimondott elválás esetén az anya, mig elvált férje él, ezen házasságból származott fia részére a mentesitést nem kérheti. Egyetlen vőnek a kedvezmény akkor is megadható, ha neje elhalt és gyermek nem maradt. Egyetlen fiu vagy unoka czimén történt felszólalásoknál a vők nem vétetnek számba. A keresetképtelenséget, illetve vagyonhiányt, és hogy a felmentendő tartási kötelességét teljesiti, a községi elöljáró és két oly lakos bizonyitványával kell igazolni, kiknek állitásra felhivott vagy már besorozott oly fiuk van, kiknek részére felmentés nem kéretik. A keresetképtelennek állitott hozzátartozó a sorozó-, illetőleg a felülvizsgáló-bizottság előtt is köteles megvizsgálására megjelenni, ha csak nem köztudomásu a keresetképtelenség, illetve nem 70 évet túlhaladott egyénről van szó. A mentesitési igény és a keresetképtelenség felett elsőfokon a sorozó-bizottság polgári elnöke dönt, ennek határozata ellen a hadsereg, illetőleg a honvédség képviselője kifogást tehet, a fél pedig megtagadás esetén felebbezhet; felebbviteli hatóság a honv. minister, ki a keresetképtelenség kérdésében a vegyes felülvizsgáló-bizottság meghallgatása után határoz; a helybenhagyó határozat ellen további folyamodásnak helye nincs.

[49] A védköteles neje vagy gyermeke érdekében ily kivételes szabadságolásnak nincs helye. E szabadságolás iránt a hadseregnek vagy honvédségnek a sorozó-bizottságban levő képviselője dönt, ha pedig az a besorozás után kérelmeztetnék, az elsőfoku polgári hatóság meghallgatásával a had-, illetőleg honvédkiegészitő parancsnokság.

Itt emlitendő a szolgálati kor sorrendje szerint idő előtti tartós szabadságolása a tettleges szolgálatban levőknek. Erre nézve irányadó elveket állapitott meg az 1896. évi 46,489. sz. honv. min. rend.

igényt elvesztik mindazok, kik mint hadköteles szökevények, öncsonkitók vagy pedig a szolgálat alól ravasz fondorlattal menekülni törekvők elitéltettek.

IV.

A hadsereg és honvédség kötelékében lévő állami tisztviselők, a királyi ház magán, családi és ősalap javain alkalmazott hivatalnokok, országos képviseletek, közalapok hivatalnokai, továbbá törvényhatósági és rendezett tanácsu városi közigazgatási tisztviselők, a mennyiben állásukhoz jogvégzettség szükséges, nyilvános tanintézetek tanitói és tanárai, a közigazgatás és a tanitás folytatására nélkülözhetlen számban, a szakminister ajánlatára a király engedelmével állásukban meghagyatnak. Hasonlókép a posta-távirdai, vasuti és gőzhajózási szolgálatban lévők, a mennyiben az üzem folytatására nélkülözhetlenek. Az 1886: XX. t.-cz. 2. §-a kimondja, *hogy azok, kik a közszolgálat teljesitésére nélkülözhetlenül szükségesek, a népfelkelő szolgálat alól felmenthetők.* Ezen felmentés megadására a honvédminister vagy ennek felhatalmazása alapján a honvédkerületi parancsnok illetékes.[50]

[50] Idevonatkoznak az 1898. évi 127,000. és 127,100. sz. belügymin. rend. A népfölkelők ezen — ideiglenes — felmentéséről részletesen intézkedik az 1894. évi 4609. sz. honv. min. rendelet.

A rendes szolgálati kötelességtől való eltérések még a következők:

a) Honositottak, kik a harmadik (állitási) korosztályból kilépésük után nyertek honosságot, de még 33 éves koruk előtt soroztatnak be, azon év végeig, melyben 33. évüket betöltik, *a honvédség póttartalékában* kötelesek szolgálni, ott születési évüknek megfelelő évfolyamba osztatnak.

b) A közös hadseregben tettleg szolgáló külföldiek, ha e szolgálatuk közben honosittatnak, rendes szolgálati kötelezettség alá esnek, de ha a harmadik korosztályból kilépésük után lőnek is felavatva, azon év végeig maradnak szolgálati kötelezettségben, melyben 33. évüket betöltik. (Ut. I. r. 10. §.)

c) A hadsereg és honvédség azon egyéneinek, kik a csendőrségben szolgálnak, ott eltöltött szolgálati idejük rendes szolgálati kötelezettségükbe beszámittatik; azoknak pedig, kik a m. kir. csendőrségnél négy évet szolgálnak, ezenkivül honvéd szolgálati kötelezettségük két utolsó éve elengedtetik. (1881. évi II. t.-cz.)

d) Az 1889 : XXII. t.-cz. szerint az országgyülésnek a véderő kötelékében levő azon tagjai, kik már tettleges szolgálati kötelességüknek eleget tettek, béke idején az országgyülés együttlétében katonai szolgálatra be nem hivhatók, kivéve, ha az illető katonai parancsnokság beleegyezésével, önként bevonulni akarván, az országgyülés illető házának engedélyét megkapják. Ugyane szabály analogice a delegatió és a horvát-szlavon országgyülés tagjaira is alkalmazandó.

e) Tartalékos tisztek és kat. hivatalnokok szolgálati kötelességök betöltése után is csak saját kérelmükre bocsájtatnak el; másfelől ezeknek kérelmére

39. §. Önkéntes belépés a katonai szolgálatba.

Az egyévi önkéntességre igénynyel birókon kivül mások is akár védkötelezettségüknek lerovása czéljából, vagy ha már ennek megfeleltek is, önként beléphetnek tettleges katonai szolgálatba, illetőleg abban önként megmaradhatnak.

A *közös hadseregbe* minden magyar vagy osztrák honos beléphet, ki a szükséges testi[51] és szellemi képességgel bir, életének 17. évét betölté; külföldiek *kivételesen Ő felsége engedélyével akkor vehetők fel a közös hadseregbe, ha kormányuktól erre feltétlen engedélyt mutatnak.*

A honvédségbe önként beléphet az, ki magyar honos, a szükséges testi és szellemi képességgel bir, és — kivéve a honvédtisztképző tanodák növendékeit, — *legalább a hadköteles kort elérte*, hadkötelességének eleget tett és a közös hadseregben szolgálati kötelesség alatt nem áll.

a honvédminiszter beleegyezésével *megengedhető*, hogy a közös hadseregbeli szolgálati kötelezettség után is *a közös hadsereg tartalékában megmaradjanak.*

f) A védtörvény 52. §-a és az 1891 : XXXVI. t.-cz. szerint, a mennyiben a közös hadsereg tiszti és hadapródi létszáma megengedi, az önkényt jelentkező hadapródok és az utóbb idézett törvény szerint a közös hadseregbeli tartalékos tisztek is, közös hadseregbeli szolgálati kötelezettségük teljesitése *előtt* a honvédség *tényleges* állományába áthelyezhetők. Végül pedig az egyéves önkéntesekből lett tartalékos közös hadseregbeli tisztek is, ha a közös hadsereg létszámviszonyai megengedik és a honvédségnél e tekintetben szükség forog fenn, a közös hadügyminister elhatározásával már békében is *kilencz évi* közös hadseregbeli szolgálat után, a honvédségi tartalékba helyezhetők át.

Eltérő a szolgálati kötelezettség a védtörv., illetőleg az 1883 : XXXIV. t.-cz. alapján a Ludovika Akadémia tettleges tisztképző tanfolyamának végzett növendékeire, kik t. i. közvetlenül a honvédséghez soroztatnak be, korosztály és sorszám rendén kivül. — A közös hadseregben *tettleg tovább* szolgálók a honvédségi tartaléki szolgálat alól mentesek.

Az 1889 : VI. t.-cz. 52. §-ának s az 1891 : XXXV. és XXXVI. t.-czikkeknek a csendőrségre kiterjesztésével, közös és honvédtartalékos hadnagyok, tényleges és tartalékos hadapródok, még törvényszabta tettleges szolgálati kötelességük betöltése előtt ezen kötelesség fentartása mellett, melybe azonban a csendőrségi szolgálat betudatik, a csendőrséghez áthelyezhetők. A csendőrséghez önként belépett tartalékos hadnagyok a tiszti-bemutatás, fegyvergyakorlat és általán a tényleges szolgálatra behivás alól mentesek.

[51] A testi magasság minimuma 155, a honvédségnél 153 cm.; hajóslegénység, továbbá kézműves és irodai szolgálatra alkalmas egyének testi magasságukra tekintet nélkül besorozhatók. — A sorozásra felhivott hadkötelesek a sorozás ideje alatt, azok pedig, kik az állitásról elmaradtak, addig, mig az elmulasztott ujonczállitásra nézve magukat a sorozó-bizottság határozatának alá nem vetették, önként be nem léphetnek.

Kiskoruak mind a közös hadsereg, mind a honvédséghez csak apai, illetve gyámi engedélylyel léphetnek be. Mind a közös hadsereg, mind a honvédséghez való *önkéntes belépésből kizárvák azok, kik hivatalvesztés vagy politikai jogaik felfüggesztésére szóló ítélet hatálya alatt vannak.* Azon önként belépők szolgálati kötelezettsége, kik hadkötelezettségüknek vagy egész szolgálati kötelezettségüknek eleget tettek, a közös hadseregnél a *törvényszerü sorhadi szolgálat idejére* vagy esetleg a háboru idejére terjed; a honvédséghez önként belépőké pedig két évre, esetleg a háboru idejére szól.[52] Külföldiek a törvényes sorhadi szolgálati időre vehetők föl a közös hadseregbe.

A népfölkeléshez is beléphetnek önkéntesen azon honosok, kik birva a testi és szellemi alkalmassággal, nem állanak sem szolgálati, sem népfölkelési kötelezettségben.[53]

[52] Az önként belépő a csapattestet maga választhatja, föltéve, hogy azon csapattest önkéntesek fölvételére jogosult és az illető az abba fölvételre alkalmas. Önkéntesek fölvételére általán jogosultak az önálló *csapattestek*, a tüzérségi, vonatszer, ruhakezelési *intézetek*, a haditengerészetnél a matrózkar, a honvédségnél a lovas- és gyalogezredek. Önkéntesek általán békében és háboruban korlátlan számmal vehetők fel, kivétel van a vonatcsapatokra, melyekben a felvett önkéntesek száma az ujonczjutalék negyedét nem haladhatja tul. Háboru esetén a gyalogezredek kivételével a csapatok és intézetek csak oly önkénteseket vehetnek föl, kik az illető fegyvernemben már szolgáltak. A felvétel felett rendszerint az illető csapat vagy hadintézet parancsnoka dönt s a megvizsgálást és felavatást az önkéntes lakhelyéhez legközelebb eső kiegészitési parancsnokság felavató bizottsága eszközli.

[53] A fegyveres népfölkelő csapatokhoz csak katonailag kiképzett önkéntesek vehetők föl. Már békeidőben lehet jelentkezni az önkéntes belépésre a járási népfölkelési parancsnokságnál, a hol az illetőkről pótlajstrom vezettetik. A népfölkeléshez felavatott önkéntes az esküttételtől a népfölkelés feloszlásáig oly viszonyban és kötelezettségben áll, mint a népfölkelés kötelesek.

Azoknak, kik tettleges szolgálatuknak a közös hadseregben vagy honvédségben eleget tettek, ha további megtartásuk a szolgálatra előnyös, megengedtetik, hogy a tartalékba való átlépés helyett s ez utóbbi kötelezettség tartamán tul is, *tényleges szolgálatukat évről-évre önként folytathassák;* ily feltétel mellett a *tartósan szabadságoltaknak* és a *tartalékba* már áthelyezetteknek is megengedhető a tettleges szolgálatba ujbóli belépés; az engedélyt az illető csapat vagy intézet parancsnoka adhatja. Kiskoruaknak a tettleges szolgálat folytatásához, illetve abba ujra belépéshez apai, azaz gyámi engedélyre van szükségük. A tettleges szolgálatban megmaradott, vagy abba ujból belépett legénységi egyének kilépési időpontja, ha ők anyagi kedvezmények mellett szolgálnak, deczember 31-ike, máskülönben a legénységi változás, szabadságolás időpontja; polgári alkalmazást nyert altisztek ennek időpontjában kiléphetnek. Tettleges szolgálati kötelezettségüknek eleget tett havidijasok, e tettleges szolgálatból idő-

[illegible] §. A hadkiegészités főactusairól

A katonai [illegible] a hadi [illegible] kiegészitésére [illegible]. E kiegészitési [illegible] következő főactusait [illegible] meg: I. az *ujonczlétszám meghatározását és megajánlását*, II. *az ujonczillet-mény kivetését és III. az ujonczozást.*[34]

Ad I. Az *ujonczlétszám* — jutalék — meghatározása [illegible] időre *törvényileg* történik. Az 1889: VI. t.-cz. a közös hadsereg fen-tartására szolgáló ujonczlétszámot évi 103.100 főben, a m. kir. honvédséget pedig évi 12.500 főben állapitá meg tiz évi érvényes-séggel. Tiz év letelte előtt e jutalék csak akkor lett volna kérdésbe vehető, ha Ő felsége annak leszállitását vagy emelését szükségesnek tartotta volna. Az ujonczilletmény csak a tettleges — rendes — békeszolgálatra igénybevehető védkötelezeket foglalja magában, a póttartalékosok, népfölkelési kötelesség alá esők létszáma fixi-rozva nincs.

Valamennyi jutalékok, igy a póttartalékosok *tényleges* kiálli-tása is csak akkor történhetik, ha azokat a törvényhozás azon évre már megszavazta. E megszavazás az u. n. ujonczmegajánlási tör-vénynyel történik. A népfölkelés fel- és behivásához azonban külön törvényhozási megajánlás nem kivántatik.

Azon kormányrendeletek, melyek az ujonczmegajánlási tör-vény hatálybalépte előtt tényleges ujonczkiállitást rendelnének el, alkotmányellenesek, foganatositásuk a törvényhatóságoknak tilal-mas (1886: XXI. 1790—91: XIX. t.-cz.).

Ad II. *Az ujonczilletmény kivetése* alatt értjük annak a la-kosságra való elosztását, mely területi alapon a népszám és a véd-képesek aránya szerint a következőleg eszközlendő: A magyar ko-rona országaira a népszám arányában eső közös hadseregi ujoncz-

hoz nem kötötten bármikor kiléphetnek. Minden tiszt, ki ellen sem becsületbiró-sági, sem bünfenyitő eljárás folyamatban nincs, tiszti állását önként leteheti. (Védtörv. 60. §.)

[34] Hadkiegészitési jogunk alaptétele, hogy haderőt gyüjteni, szervezni, az államhatalom (király) kizárólagos joga. A büntetőtörvény 161. §-a azt mondja: a ki habár nem felségsértés, lázadás vagy hütlenség elkövetése czéljából, de a törvény, vagy a kormány engedélye nélkül, a magyar állam területén csapatot gyüjt, azt felfegyverezi, hadi szerekkel ellátja, vagy hadi gyakorlatok-ban oktatja, ugyszintén az, a ki ily csapatban vezérletet vagy tisztséget vállal, lázadást követ el és 2—5 évig terjedhető államfogházzal s nyolczezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

jutalék[55] és a honvédségi jutalék, a hadtest területek között azok népszáma arányában elosztatik; a zágrábi hadtestre eső jutalék az 1868: XXX. t.-cz. értelmében Horvát-Szlavonország és Fiume között szintén a népszám arányában osztatik fel. *A hadtesti kerületekre eső contingens képezi az ujonczszükséglet kiszámitásának alapját, ezen az alapon történik a számbavétel és végleges leszámolás, azt a hadtesti kerület népe viselni köteles.* A hadtesti ujonczjutalék az egyes sorozó járásokra már nem a népszám, hanem az azokban elért sorozási eredmény alapján, tehát a valóságos véradóképességhez képest osztandó fel. *A milyen arányban áll a hadtesti terület ujonczszükséglete a hadtesti területen talált védképes védkötelesek számával, oly arányban lesz, a sorozó járás által szolgáltatandó ujonczok száma annak védképesei számával.*[56] *Az ered-*

[55] Ezt a védtörvény 42.711. főben határozta meg, de megfelelőleg e törvény határozásának az 1890. évi népszámlálás eredménye alapján ezt a számot az 1893 : I. t.-cz. 43,889-re emelte.

Az évi megajánlás nemcsak a határozott számu ujonczilletményre, hanem a védtörvény 15. §. értelmében besorozható póttartalékosokra is.

[56] Előbb a sorozójárás volt a kivetési alapterület; de a járások kis területe miatt a folyton változó hadképesség nem volt kiegyenlithető. A sorozójárás eredményénél számbajő minden ott illetékes besorozott egyén, kivételével a közvetlen a póttartalékba jutó menteseknek, kevésbbé alkalmasaknak és azon önkénteseknek, kik nem védkötelezettségük teljesitése végett léptek be. A sorozó járásban illetékes katonaképző intézeti növendékek számbaveendők. Azak, kik besoroztattak a nélkül, hogy megállapittatnék reájuk, vajjon az ujonczjutalékba vagy póttartalékba jutnak-e, a „megajánlás fentartásával“ besorozottaknak neveztetnek; a beosztás fentartásával besorozottak pedig azok, kikre később, t. i. az ujonczjutalék végleges kiszámitása után határoztatik meg, hogy a közös hadseregbe, vagy a honvédségbe jutnak-e.

Utóegyén állitandó az ujonczjutalék javára besorozott oly egyén helyett, *ki vagy a póttartalékba helyezteti át, vagy a közös hadsereg, illetve honvédségből végleg kilép, törvényellenes besorozás folytán, elháríthatlan szolgálatképtelenség, illetőleg kevésbbé alkalmasság folytán* a vegyes felülvizsgáló-bizottság határozata alapján vagy a mentességre igényt adó családi okok utólagos érvényesitése miatt, ha jogczime már az állománybevételkor (október 1.) fennállott; és minden más hiány esetén, ha az október 1-ig keletkezett. *E hiányok fedezésére a póttartalékba osztott fölös számuak is igénybe vehetők. Ha ezek nem elégségesek, a fenmaradó hiány* a következő év ujonczjutalékát szaporitó hátralékkép hárul a hadtesti terület népességére. *Az ujonczjutalék fedezéséről a végleges számbavétel augusztus 31-én történik, a mikor is a mult évi szeptember 1-től törvényszerü 12 évi szolgálatra besorozottak és berendelt pótlegények mind számba jönnek; de az alárendelt szolgálatra besorozott öncsonkitók és a közvetlenül a póttartalékba osztandók nem.* A póttartalék végleges felosztása a honvédség és közös hadsereg között szintén augusztus 31-én történik.

mény és teher végleges számbavétele után azon besorozottak, kik nem szükségesek a sorozójárás ujonczilletéke fedezése végett, mint feles számmal besorozottak a póttartalékba jutnak.

Ad III. *Az ujonczállitás* phasisai: az *előkészités*, a sorozó, illetőleg *felülvizsgáló bizottsági megvizsgálás és határozás és a felavatás.* Az előkészités főkép a hadkötelesek kitudására, névlajstromuk összeállitására, a sorsolási lajstrom elkészitésére, a sorshuzás eszközlésére[57] és az állitáskötelesek megjelenésének lehető biztositására vonatkozik. Az előkészitési teendők, ujonczozási előmunkálatok, a községi elöljáróságok, anyakönyvvezetők megfelelő közreműködésével a *járási hatóságra nehezednek;* egyébként az állitáskötelesek maguk is kötelesek összeirásuk megkönnyitése végett jelentkezni (lásd az állitási kötelességnél).[58]

Maga a *sorozás* kétféle, u. m. *rendes* vagy *fősorozás*, mely évente márczius 1-től április 30-ig terjedő időben, de mindenesetre a hadjutalék törvényhozási megszavazása után tartandó; *utóállitás* a rendeletileg meghatározott napokon, a fősorozásról elmaradottak részére. A sorozáson a hadkötelesek tartoznak *teljesen őszintén és illedelemmel viselkedni, a sorozó bizottság utasitásait követni.* A mi a hadképesség megvizsgálását illeti, erre nézve külön részletes utasitás van, melynek főelvei *a)* hogy a megvizsgálás a szeméremérzet lehető kimélésével és mindenkép *emberiesen* történjék; *b)* se-

[57] A sorshuzás fontos, mert a huzott sorsszám rendjében történik az állitás, illetőleg azon korosztályon belül a beosztás a közös hadsereghez, vagy honvédséghez, esetleg — ha feleslegesek vannak, — a póttartalékba. A korosztály és sorszám rendjén kivül állitandók és sorozandók be a katonaképző intézetek növendékei, a hivatásszerü tengerészek, és azok, kik büntetésképp elvesztik a korosztály és sorsszám rendjében való állitás kedvezményét; ez utóbbiak a hadköteles szökevények, öncsonkitók, továbbá a kik ravasz fondorlatot használnak, vagy kiknek érdekében mások ravasz fondorlattal élnek, a védkötelezettség kikerülése végett. (Védtörv. 44., 49. §§.) A sorshuzást a védköteles az első korosztályba jutáskor személyesen, vagy meghatalmazott által eszközölheti, ha pedig igy nem teljesiti, részére a sorsolást vezető tisztviselő huzza ki a számot. A sorsszámot a hadköteles a magasabb korosztályokban is megtartja; kik mint teljesen ismeretlenek, a sorshuzásnál nem voltak figyelembe vehetők, pótlólag huznak sorsot annyi szám közül, ahány állitásköteles a sorozási lajstromban szerepel.

[58] A felekezeti anyakönyveknek a védkötelezett szempontjából való pontos átvizsgálásáról szól az 1901. évi 47,228. sz. vallásügyi min. rend.

Az ujonczállitási előmunkálatokat illetőleg a védtörvényi utasitáson kivül nagyérdeküek az azok iránt időnkint kiadott min. rendelet, igy pl. az 1900. évi 65,000. sz. rendelet.

bészi műtétre senki nem kényszerithető; *c)* valamely baj megállapitására czélzó kisérleteknek nem szabad erőszakosan vagy oly eszközzel történni, melyek a hadköteles sérülését okozzák; *d)* ha a fogyatkozás alaposabb megvizsgálást kiván, az illető hadköteles naponkint a felavatás berekesztéseig visszatartható; *e)* védképes egyén, ha könnyü s rövid időn bizton gyógyitható bajban szenved — besorozandó. A sorozó bizottságnak a hadképesség s annak foka tekintetében hozott határozata ellen a *hadköteles részéről felebbezésnek vagy más orvoslatnak nincs helye.* Ha a sorozó bizottság döntő tagjai között csak az alkalmasság fokára nézve van eltérés, a véderőre kedvezőbb nézet juttatandó érvényre.[59] A besorozottak az állitáson *felavatandók.* A felavatás a szolgálati eskü kivételében áll. Ha a felavatandó az eskütételt megtagadná, előtte az eskü szövege mégis felolvasandó, s e körülmény az avatási jegyzőkönyvben felemlitendő. Az esküınegtagadás semmikép sem módosit a szolgálati helyzeten.[60] A felavatottak, a mennyiben azonnal állományba — t. i. valamely csapat vagy katonai intézet létszámába — nem vétetnek, mint *szabadságolt ujonczok állanak szolgálati kötelékben.*[61]

[59] A vizsgálat után a hadkötelesek igy osztályoztatnak: *a)* alkalmasak; *b)* jelenleg nem alkalmasak s az állitási lajstromba visszahelyezendők (ez csak az I. és a II. korosztályokra); kevésbbé alkalmasak (III. korosztályuakra), kik a póttartalékba jutnak; fegyverképtelenek, kik nem fegyveres népfölkelési szolgálatra alkalmasak és *törlendők,* kik mindennemű szolgálatra alkalmatlanok és keresetképességükben is állandóan gátolvák.

Fölülvizsgálatnak van helye: *a)* ha a hadköteles a hadsereg képviselője részéről alkalmatlannak vagy kevésbbé alkalmasnak, a honvédség képviselője részéről alkalmasnak találtatik; *b)* ha a hadköteles katonai részről alkalmatlannak, a polgári hatóság által alkalmasnak találtatnak; *c)* oly besorozottakra, kik a sorozási év végeig, illetve a tettleges szolgálatba lépésig szolgálatképtelenekké lesznek; *d)* oly egyéves önkéntesekre, kik a tettleges szolgálatbalépéskor szolgálatképteleneknek találtattak, vagy kiknek szolgálatképtelensége már a besorozáskor fenforgott, de nem volt megállapitható.

[60] Az eskütétel előtt a szökésről és a függelemértésről szóló hadiczikkelyek felolvastatnak. A hadsereg és a honvédség esküformái különböznek.

[61] Megemlitendő, hogy az állitáson vagy felülvizsgálaton igazolatlan meg nem jelenés 20—400 kor.-ig terjedhető pénzbüntetés alá eső kihágás, de ha az elmaradás oly szándéku, hogy az illető hadszolgálat alól elvonja magát, mint hadköteles szökevény büntettetik. (Védtörv. 44., 45. §§.) A felülvizsgálati költségek felszámitásáról l. az 1899. évi 27,200. és 1900. évi 76,100. sz. honv. min. rendeleteket. A kórházba rendelt állitáskötelesek elővezetési költségeiről az 1902. évi 27,328. honv. min. rend. szól.

Az ujonczok beosztása.

Az ujonczok beosztása a közös hadseregbe és honvédségbe, a tettleges és póttartalékos állományba, a korosztályok és sorszám rendjében ugy történik, hogy *először a közös hadsereg, azután a honvédség ujonczszükséglete fedeztessék.*[62] Az ujonczjutalékok fedezése után fenmaradó ujonczok, mint fölösszámuak, a közös hadsereg és honvédség között, *azok ujonczjutalékai arányában, sorszámaik szerint oly módon osztatnak föl, hogy a legmagasabb számuak jutnak a honvédséghez;* a különös viszonyaik alapján közvetlenül a póttartalékba sorozandók pedig a szerint, a mint a közös hadseregbeli vagy honvédségi zárszámokon belül esnek, jutnak a közös hadseregbe vagy honvédségbe. A magyar korona országaiból a közös hadsereg részére állitott ujonczok és póttartalékosok *magyar csapattestekbe osztandók és pedig lehetőleg oly csapatokba, melyek azon hadtest-területről egészittetnek ki, hol az ujonczok illetőségi községe fekszik.* Kivételt képeznek a közös hadsereg oly *különleges fegyvernemei* vagy szolgálatágai, illetőleg azok csapattestei, melyek rendeltetésüknél fogva nem szervezhetők ugy, hogy azokban a magyar korona országaiból származó ujonczokból önálló osztályok volnának alakithatók.[63]

A csapatot és fegyvernemet az ujonczok — kivéve az önként belépőket az egyévi önkénteseket — nem választják, e tekintetben a beosztást a sorozó bizottságok eszközlik. A vonatkozó utasitások szerint, a mennyiben a szükséglet és létszámviszonyok megengedik, a fegyvernemhez való beosztásnál az ujoncz személyi viszonyai és kifejezett óhaja tekintetbe veendők.[64]

[62] Eltérés annyiban van, hogy a kik a harmadik, vagy valamely magasabb korosztályban a hadsereg részére be nem soroztattak, a sorszám rendén kivül is beoszthatók a honvédséghez, továbbá, hogy a hivatásszerü tengerészek korosztály és sorszám rendjén kivül a haditengerészethez osztandók, a mig ennek szükséglete fedezve nincs.

[63] Az 1882 : XXXIX. t.-cz. még kategorice rendelte, hogy a magyarországi ujonczok, az egészségügyi csapatok kivételével, magyar csapattestekbe osztassanak. Az 1868 : XXX. t.-cz. 7. §-a szerint, a horvát-szlavon-dalmátországi ujonczok ez országok ezredeibe osztandók. A fiumeiek szintén oda soroztatnak; ép igy a horvátországi honvédséghez osztatnak, a mi Fiume közjogi állásával teljesen ellenkező eljárás. A védtörv. utasitás I. r. 128. §-a azt mondja, hogy a póttartalékosok rendszerint a gyalog, vadász és egészségügyi csapatokhoz és a kat. élelmezési intézetekhez, a honvédségnél pedig a gyalogezredekhez osztandók.

[64] A népfölkelés kiegészitésére vonatkozólag az előmunkálatok a népf. kötelesek összeirásában, lajstromaik vezetésében és kiigazitásában állanak. E

211. §. A hadkiegészités specialis szervei.

A hadkiegészités hatóságai mindazok, melyekre e nagy műveletben hatósági teendők hárulnak;[65] speciális szervei pedig azok, melyek kizárólag a hadkiegészités bizonyos teendőinek ellátására hivatvák, illetőleg alkotandók; az utóbbiak a következők: *a) a sorozó és felülvizsgáló vegyes, t. i. polgári és katonai tagokból álló bizottságok s a népfölkelési bemutató szemle bizottságok,* hozzájuk

lajstromok képezik a behivás és a bemutatási szemle alapját. A lajstromok a községi elöljáróságok, anyakönyvvezetők közreműködésével a népfölkelési járásparancsnokságok által készittetnek, külön a 24. évfolyamról községenként; azokat illeti vezetésük, időnkinti kiigazitásuk. E lajstromokba a népfölkelés rendelkezésére álló tiszti rangot viselő egyének nem vétetnek föl; ezek névsorát az illető járásparancsnokságokkal a honvéd minister közli. A népfölkelés kötelesek a népfölkelés *felhivásával* kötelesek magukat a bevonulásra készen tartani, illetékes járásukból csak engedély mellett távozhatnak, tartózkodási helyüknek 48 órán tulra elhagyásához a községi elöljáró engedelme kell; illetőségi helyükön nem levők tartózkodási helyük elöljáróságánál, külföldön levők az illető külügyi hatóságnál jelentkezni kötelesek. Mig a felhivás a készenlétre általán szól, a népfölkelés *behivása* a külön megjelölt járásokba és csoportokba tartozók egyéni közvetlen beszólitása tényleges szolgálatra. A bevonuló népfölkelők szolgálati alkalmasságának megvizsgálása és osztályozásuk *a bemutató szemlén történik*. Az osztályozásra a bizottság katonai elnökének nézete döntő, de a szolgálat alóli felmentéshez egyhanguság szükséges; ha nézeteltérés volna, az illető a népfölkelés harmadik csoportjába osztandó. Az alkalmas és tényleg azonnal alkalmazandó népfölkelőktől a szemlén kiveendő az eskü, *ennek formulája a honvédségiével egyenlő.*

[65] A hadkiegészitésre is vonatkozó területi beosztást képeznek a hadtesti és honvédkerületek, a had- és honvédkiegészitési kerületek. A magyar birodalom 6 hadtesti területen 48 hadkiegészitési kerületre oszlik; (Austria 60-ra); a honvédkiegészitő kerületek száma 7 honvédkerületben 28. A honvédkiegészitő kerületeket a honvéd minister állapitja meg, a honvédség harczászati tagozatának megfelelőleg figyelemmel a törvényhatósági és hadkiegészitési kerületi beosztásra. (1890 : V. t.-cz.) A kiegészitő kerületek *sorozó járásokra* oszlanak, ezek megállapitása a honvédelmi minister joga. Rendszerint minden közigazgatási (megyei) járás és minden rendes tanácsu és törvh. jogu város külön sorozó járást képez. A népfölkelés kiegészitési területi beosztása azonos a honvédségével. (Népf. utas. 1. §.)

A hadkiegészités hatósági szervei három fokuak. Alsófokuak katonai részről, a had- és honvédkiegészitési parancsnokságok és azokkal kapcsolatos népfölkelési nyilvántartóságok, polgári részről a járási hatóság, rend. tan. város polgármestere, törvényhatósági város katonaügyi előadója. *Másodfoku hatóságok* katonai részről a hadtesti, illetve honvédkerületi parancsnokságok, polgári részről a törvényhatósági közig. bizottság és a törvh. első tisztviselője, *felső fok* általán a honvéd minister önállólag, vagy a közös hadügyministerrel egyetértőleg; előfordul, hogy a közös hadügyminister, a honvéd ministerrel egyetértőleg.

sorozhatók az ismeretlen hadkötelesek *kinyomozására* alkotandó idézési és kihallgatási joggal biró *községi puhatolóbizottságok is.*

I. *A sorozó bizottságok* háromfélék, u. m. *mozgó, állandó és rendkivüli sorozó* bizottságok. *A mozgó sorozó bizottságok* feladata a fősorozást sorozó járásonkint végrehajtani. Számukat a honvéd minister az illető hadtestparancsnokság meghallgatásával állapitja meg, de minden hadkiegészitési kerületben legalább egy alakitandó. A mozgó sorozó bizottság tagjai: a törvényhatóság *első tisztviselője* (polgári elnök), az illető *járási főtisztviselő*, városokban a *katonaügyi előadó; a törvényhatósági főorvos* és a sorozó járás székhelyéről meghivandó *két bizalmi férfiu*, kiket a honvéd minister megbizásából a törvényhatóság első tisztviselője jelöl ki; *a közös hadsereg részéről* tag a hadkiegészitő *kerület parancsnoka* vagy helyettese (katonai elnök), *egy főtisztje és egy ezred- vagy főorvos;* a honvédség részéről *a honvédkiegészitő kerület parancsnoka, egy főtisztje és egy ezred- vagy főorvos. Az állandó sorozó bizottságok hason szervezettel, a hadkiegészitési kerület* székhelyén, az utóállitások eszközlése végett működnek. *Rendkivüli sorozó bizottságot* szervezhet a honv. minister ott, hol a hadkötelezettség előli szökés igen gyakori.[66]

A sorozó bizottságban határozó tagok a polgári és katonai elnök s a honvédség képviselője, kik a hozzájuk utalt ügyeket *egyedileg* döntik el, minden más tag csak véleményező szavazattal bir.[67]

[66] A rendkivüli sorozó bizottság költségeit az igazolatlanul elmaradottak és bűntársaik fedezik, holott a többi sorozó bizottságét s általán a sorozásét a védtörvény 43. s az utasitás I. R. 111. §-a szerint a közös hadügyi, honvédelmi tárcza és az illető törvényhatóságok viselik. A sorozóbizottságoknak a község költségén való megvendégelése tilos 1903. évi 83,378. sz. b. ü. r. A rk. sorozóbizottság kiküldéséről az országgyülésnek jelentés teendő. A katonatisztképző intézetek növendéke felavatását az *illető intézet avató-bizottsága eszközli*, mely a parancsnokból, segédtisztből és orvosfőnökből áll. Az önként belépők avatását a had-, illetve honvédkiegészitő parancsnokság avató-bizottsága eszközli. Külföldön levő állitáskötelesek *orvosi megvizsgálását* a Védtörvény utasitás 108. §-a s a követségekhez és ügynökségekhez intézett utasitás (melléklet a védtörvény utasitáshoz) szerint ezek is eszközölhetik; a külföldön levő hadihajók parancsnokságai pedig az állitáskötelest a *haditengerészethez be is sorozhatják.*

[67] Nem tagjai a sorozó bizottságnak a sorozásnál az állitáskötelesek személyazonosságának igazolása végett megjelenni köteles községi elöljárósági tagok. A sorozó bizottság ügyei főleg: *döntés a szolgálati kötelesség, a mentességi, egyéves önkéntességi* jogigények felett, a *hadképesség* és az illető *férfihozzátartozók keresetképessége felett; a besorozottak beosztása; az állitási laj-*

II. A *vegyes felülvizsgáló bizottságok* feladata sokkal szükebb körü, a mennyiben azok csak a hadkötelesek, illetve besorozottak *védképessége* s a mentesitést igénylők férfi hozzátartozóinak *keresetképessége* iránt felülbirálólag határoznak. E bizottságok számát, területkörét az illető hadterületi parancsnokságok meghallgatásával a honvédminister szabályozza. A felülvizsgáló bizottság tagjai: a *honvédelmi minister képviselője* és az *általa kirendelt orvos; egy tábornok* vagy magasabbrangu törzstiszt, *mint a hadtestparancsnok képviselője;* a hadtestparancsnokságnak hadkiegészitésügyi előadója, ugyanannak egészségügyi előadója vagy más törzs-, esetleg ezredorvos; a *honvédség részéről egy tábornok* vagy magasabb törzstiszt, mint a honvédkerület képviselője és egy honvédorvos. A felülvizsgálatnál nem müködhetik oly személy, ki az állitásnál hivatalosan közremüködött.[68]

A népfölkelési bemutató szemlebizottságok feladatát a bevonuló népfölkelők szolgálati alkalmasságának megállapitása és azok osztályozása képezi, csak a népfölkelés felhivása után alakulnak minden népfölkelési járás székhelyén.[69]

stromból törlendők osztályozása keresetképesség szerint, a hadmentességi dijkirótás alapjául; utóegyének kijelölése a felesen besorozottakból az elmaradottak helyett stb.

[68] A felülvizsgáló bizottságban határozó szóval csak a honvéd minister, a hadtestparancsnok és honvéd ker. parancsnok képviselője birnak; a bizottság határozatai rendszerint végérvényesek, csak kivételesen engedhet a honvéd minister a hadügyministerrel egyetértőleg, az illető csapat vagy hadintézet kérelmére ujabb fölülvizsgálatot, melyet egy a honv. ministeriumban alakitandó bizottság foganatosit. A fölülvizsgálat költségeinek fedezéséről a Védtörv. utas. I. R. 121. §. és az 1890. évi 34,300. és az 1900. évi 76,100. sz. honv. min. rendelet szól. A vegyes fölülvizsgáló bizottságokkal nem tévesztendők össze a katonai fölülvizsgáló bizottságok, melyek főkép a tényleges szolgálat megkezdése után beállott szolgálatképtelenség iránt határoznak.

[69] Tagjaik a fegyveres csapatokba sorozandók számára: a népfölkelési járásparancsnok, mint elnök, egy honvéd és egy népfölkelési tiszt, egy katonai, ennek hiányában egy közszolgálatban álló orvos; a hadsereg vagy honvédség kiegészitésére behivott népfölkelők megvizsgálásánál egy *közös hadseregbeli tiszt* is tag; polgári részről tagok a járási főtisztviselő (r. t. városi polgármester, törvh. városi kat. ügyi előadója), az illető községi elöljáróság egy tagja, egy járási vagy községi orvos. Népfelkelési kötelezettségben álló nyugalmazott, vagy szolgálaton kivüli viszonyu tisztek alkalmasságának megvizsgálása és osztályozásuk, fölülvizsgálatuk alkalmával történik, később beálló szolgálatképtelenség esetében kérelmükre egy katonai bizottság által megvizsgáltatnak. Népf. utasitás 12. §.)

212. §. A haderő belszervezete.

Egy rövid pillantást vetünk a haderőnek belső, szorosan katonai szervezetére, taktikai és igazgatási czélu tagozására. A hadsereg szervezet a szó teljes értelmében állami és pedig rendkivül fontos szervezet; a hadsereg organumainak működése a *közigazgatáshoz tartozik*; maga a hadviselés, lényegében az állam physikai kényszerhatalmának alkalmazása, az állami akarat keresztülvitelére, a hadi tudományok által ajánlott legsikeresebb módok szerint. A haderő saját katonai hatóságaival, mint egyéb állami szervezettől elkülönzött *önállósult organismus jelentkezik*. Azt szokás mondani, a haderő igazgatja magát. A haderő ügyeinek elintézésére nem eléggé alkalmas a polgári államszervezet; más szervezeti elvek szerint alkotott, más alárendeltségben levő elemek képesek erre; szükséges, hogy önmaga keretében birja a hadsereg ezen szerveket, a hadvezető és parancsnokló kéz közvetlenül rendelkezhessék azokkal.

a) A fegyvernemek.

Véderőnk leghatalmasabb alkatrésze a közös hadsereg, két külön szervezett és önálló harczi működésre rendelt taktikai egészet képez, t. i. a szárazföldi és tengeri közös hadsereget. A szárazföldi közös hadsereg fő- és mellékfegyvernemeket foglal magában, amazok a közvetlen harczi operálásra, emezek a főfegyvernemek harczi szükségleteinek szakszerü és biztos (gyors) kielégitése által, azok harczképességének fokozására hivatvák. Főfegyvernemek a gyalogság.[70] a lovasság[71] és a tüzérség,[72] mellék- vagy segédfegyvernemek az utász, vasuti, távirdai, vonatcsapatok (technikai) és az egészségügyi csapatok.[73]

A honvédség ma még csak két főfegyvernemből, u. m. gyalogságból és lovasságból áll, a miért is a modern hadviselésben önálló hadseregkép nem szerepelhet, hadi működésben a közös haseregnek tüzérségére és müszaki fegyvernemeire szorul.

[70] A szorosan vett gyalog- és vadászcsapatokat foglalja magában.

[71] A huszár, dragonyos és dzsidás csapatok.

[72] Ehhez tartozik a tábori-, vár- és műszaki tüzérség; ez utóbbi az arzenálok, lőpor- és töltény-gyárak, tüzérségi szertárak személyzetét jelenti.

[73] Ide számithatók a léghajósosztagok és a tábori csendőrség is.

A haditengerészetnél fegyvernemek szerint nem különböztetnek, de a hajóállományban a szorosan hadihajókon kivül speciális rendeltetésü *segédhajók* — torpedónaszádok, értesitő hajók, szerhajók stb. — és iskolahajók is foglaltatnak; a matrózcsapat pedig fedélzeti, kormányosi, gépészeti, fegyveres, tüzérségi és torpedó szolgálat szerint tagozódik.

A népfölkelés fegyveres csapatai gyalogságiak és lovasságiak; ezenkivül a hadsereg különleges fegyvernemeinél szolgált népfelkelőkből, a mennyiben a hadsereg és honvédség kiegészitésére igénybe nem vétetnek, *külön* osztagok alakitandók.[74]

b) Csapatbeosztás és hadi intézetek.

A szorosan harczi feladat, vezérlés, vezénylés, arányos alkalmazás, valamint az administrativ teendők megfelelő ellátása végett létesitett tagozása a fegyvernemek egyéneinek (Combattansoknak) a *csapatokba foglalás*. Disciplinaris és kiképzési szempontból az alosztályok (század, üteg stb.), taktikailag az osztályok (zászlóalj, lovasosztály, ütegosztály stb.), főkép administrativ szempontból az önálló csapattest (ezred és az önálló osztályok) képezik az alapegységeket. Taktikailag a csapatokat magasabb- és alsóbbrendü egységekre osztályozzák a szerint, a mint több fegyvernemet és hadi intézetet arányosan egyesitve, *önálló harczi fellépésre képesek*, vagy csak egy fegyvernemből alakulnak. Magasabbrendü osztagok ez értelemben a hadosztályok és hadtestek és a háboru idején több hadtestből egyesitett hadseregek; alsóbbrendüek a dandárok, ezredek, zászlóaljak, századok és szakaszok. A csapat élén a parancsnok áll, ki a közvetlen mellérendelt segédszemélyekkel együtt a csapat törzsét (Stab) képezi. A közös hadsereg csapatszervezetének megállapitása, a csapatok rendes, felemelt vagy csökkentett békelétszámának és hadi létszámának megállapitása a király személyes hatóságának tartatott fenn: a honvédség csapatbeosztását részben megállapitotta a honvédtörvény: a népfölkelés belszervezeti előkészitését az 1886 : XX. t.-czikkhez kiadott végrehajtási utasitások szabályozzák.

II. A csapatok mellett a hadi intézetek képezik lényeges elemeit, egységeit a haderőnek, a melyek bizonyos önállósággal, külön személyzettel és vezetőséggel, parancsnoksággal működnek a haderő különböző szükségleteinek ellátásában. A hadi intézetek sokfélék; igy vannak: katonai *tan- és tudományos* intézetek, *büntetési*, egészségügyi, ruházati, élelmezési, ellátási intézetek, szállitási házak, felszerelési intézetek, minők különösen az arzenálok, tüzérségi hadszerintézetek, vonat- és utászszerintézetek. A hadi intézetekről mondja a nagyhirü Stein Lőrincz. Lehre vom Heerwesen cz. mű-

[74] A fegyvernemek egyénei összességükben képezik a harczi-, szorosan katonai combattans állományt, szemben az igazgatási hivatásu elemekkel, minők pl. a lelkészek, orvosok, hadbirák és a *katonai hivatalnokok*.

vében: „Das Heerwesen musste sich selbständige Organismen verschaffen, deren Aufgabe es ist, in beständiger Begleitung des Heeres demselben die Bedingungen seiner Existenz zu liefern. Die bilden ein Ganzes, eine Welt für sich: sie sind sas zweite grosse Element des Organisation eines jeden Heeres, das neben den Waffengattungen functionirt, nehen ihnen ins Feld zieht und schliesslich neben ihnen die zweite Bedingung des Sieges ist. (73. l.)

Ugy a csapat, mint hadi intézeti szervezet háboru esetére lényeges változásokon megy keresztül, a harcztéri rend (Ordre de bataille) szerint alakulván.[75]

[75] *A közös — szárazföldi — hadsereg* tizenöt hadtestre, harminczegy gyalog- és öt lovas-hadosztályra oszol. Az egyes fegyvernemnek főbeosztása pedig a következő: *a gyalogság* 102 ezredre, minden ezred négy zászlóaljra és egy pótzászlóaljra, minden zászlóalj négy századra oszlik; a vadászok csapatai a négy tiroli vadászezred és 26 önálló zászlóalj. Az önálló vadászzászlóalj négy századot és egy pótszázadot foglal magában. A gyalogság a vadászokkal együtt 64 dandárt képez. A gyalogság alapegysége a század. A bosnyák gyalogság négy ezredet tesz ki. *A lovasság* 16 huszár, 15 dragonyos és 11 dzsidás (Ulánus) ezredben alakul. A lovasezred 2 osztályt, — Division — minden osztály 3 századot és egy pótszázad keretet foglal magában. A lovasezredek lovasdandárokká és némely hadtest keretében lovashadosztályokká is egyesitvék. A tábori tüzérség 14 hadtesti és 42 hadosztály-tüzérezredből és egy hegyi ütegosztályból áll; az ezred ütegosztályokra, az ütegosztályok ütegekre (Batterie) oszlanak. A hadtesti tüzérezred az illető hadosztályi ezredekkel együtt a hadtest tüzér-dandárát képezi. A vártüzérség hat ezredre és három önálló zászlóaljra van osztva; ehhez csatlakozik a léghajózási intézet is. Az utász fegyvernem 15 önálló zászlóaljat, a vonatcsapatok három ezredet, az egészségügyi csapatok huszonhat osztályt képeznek. *A haditengerészet* matrózcsapatai 2 főosztályba (Depot), 12 alosztályba (Compagnie) osztvák. Administrativ és taktikai alapegység a hadi-, vagy csatahajó; a hadirendeltetés szerint összetartozó több hajó a megfelelő segédhajókkal hajóosztályt (Schiffsdivision), több hajóosztály pedig flottát (Escader) képez. A honvédgyalogság az 1890 : V. t.-cz. szerint 28 ezredre és 94 zászlóaljra oszlik, a honvédlovasság 10 ezredben alakuló 60 századból áll. Horvátország ebből négy gyalogezredet 12 zászlóaljjal és egy huszárezredet 6 századdal szolgáltat. Költségvetési törvényben adott felhatalmazás alapján a honvéd-, gyalog- és lovas-dandárok is szerveztettek. A gyalog- és lovas-dandárok folyó számmal, az ezredek törzsállomásaik szerint és folyó számmal jelöltetnek, ezredtulajdonosok a honvédségnél nem neveztetnek ki. Háboru idején a szükséges pót- és törzscsapatok s felállittatnak; azonkivül a honvédzászlóaljak és lovasszázadok száma Ő felsége rendeletére az országgyülés beleegyezésével, ha ez együtt nincs, utólagos jóváhagyás mellett szaporitható.

A népfölkelés harczászati tagozatáról ugy rendelkezik a végreh. rendelet, hogy a belszervezeti előkészületek békeidőben ugy teendők meg, hogy minden honvédezred kiegészitési területén annyi első- és másodfoku népf. gyalogzászlóalj alakittassék, ahány honvédzászlóalj az illető ezredben van. A honvédhuszár

c) **Tisztikar és legénység.**

A haderő mindhárom főalkatrészének, a közös hadseregnek, honvédségnek és népfölkelésnek egyénei két-két főcsoportra u. m. a tisztikarra és a legénységre (Mannschaft) oszolnak. A tisztikar tágabb értelemben a katonai hivatalnokok karát (Militärbeamten) is magában foglalja, jól megjegyzendő azonban, hogy ezeket *katonatiszti jelleg* és a hadszervezet keretében a katonatiszteket illető különféle előjogok és kedvezmények nem illetik, szolgálati viszonyuk a tisztekétől lényegesen különbözik. Egyébiránt a szorosan vett tisztikaron (Offizierscorps) belül is két csoport van, u. m. a fegyvernemek tisztikara, a combattans tisztikar, melyre a vezérlet és vezénylet feladata és hatósága hárul és a katonatiszti karakterrel felruházott, de nem harczi szolgálatra hivatott tisztikar, hová a katonai lelkészek, hadbirák, orvosok és csapatszámvevői tisztek tartoznak. (Tisztviselők.) A katonai hivatalnokok karát a hadsereg administrálásának szakfeladatai foglalkoztatják, igy a gazdászati ellátás ügyét főkép a hadbiztosok intézik, ezeken kivül vannak a katonai pénztári, élelmezési, épitészetszámvevőségi, lajstromozási (Registraturs) hivatalnokok; katonai hivatalnokok a katonai gyógyszerészek és állatorvosok is stb.[76] A katonatiszteket és hivatalnokokat szokás havidijasok névvel is nevezni (Gagisten), noha néhány rangfokba nem osztott, tiszti vagy hivatalnoki minőséggel nem biró katonai személy is van, ki havi fizetést huz (törzsőrmester-foglár, Arméediener). A legénység alatt az altiszteket és közembereket együttesen kell érteni. Az altisztikar a vezénvletben es administrálásban a tisztikarnak segéde, támogatója, közvetitő a

csapatok állomáshelyein önálló népfölk. huszárszázadok alakitandók és minden két ily századhoz egy pótszázad. A népfölkelési zászlóaljak, illetve lovasszázadok szervezete a honvédzászlóaljakéval és huszárszázadokéval egyenlő. A nem fegyveres népf. csapatok a szükséghez képest osztandók csapatokba és pedig az egy községből származók lehetőleg külön osztagba.

Az osztrák Landwehr szintén gyalogságra és lovasságra oszlik, és pedig a gyalogság 26 Landwehr és 3 Landesschützen-ezredre, a lovasság 6 Landwehr dzsidás-ezredre, egy osztály (2 Escadron) tiroli és egy század dalmát lovascsapatra (Berittene Landesschützen) oszlik.

[76] Katonai hivatalnokok a katonai földrajzi intézet technikai tisztviselői, a bécsi kat. állatorvosi intézet tanárai, segédhivatalnokai. A haditengerészetnél a teng. akadémia, teng. alreál- és elemi tanoda tanszemélyzete, hajóépitészeti, tüzérségi mérnökök, gépészeti, vizépitészeti, haditengerészeti biztossági (Commissariat) hivatalnokok, művezetők, vegyészek, elektrotechnikusok tartoznak a kat. hivatalnokok sorába.

tisztikar és közlegénység között, szelleme és képzettségétől elsőrendüleg függ a hadseregek kiválósága s azért ujabban a katonai államok hadszervezeti törekvése élethivatássá tenni az altiszti szolgálatot, javitván annak erkölcsi és anyagi helyzetén.

A közös hadsereg tiszti (kat. hiv.) egyénei tizenkét *rangfokozatba*, az altisztek négy *rendfokozatba* vannak osztva.[77] Az 1890.

[77] A XII-ik rangfokra csak a kat. hivatalnok-gyakornokok helyezvék. A combattans tisztikar XI. rangfokban van elhelyezve, második rangfokot a közös hadügyminister foglalja el, kit e szerint mindenkor katonai rang is illet. Hadszervezetileg fontos érdekü a tisztikarnak *tábornoki-, törzs- és főtisztikarra osztása*. A tábornoki kar (Generalitaet, Admiralitaet oder Flaggenoffiziere), a haderő első tisztitörzse, mely annak méltóságát, szellemét, traditióját első sorban őrzi és képviseli. Ehhez tartoznak az öt első rangfokon levők, u. m. a tábornagy, (Feldmarschall I.), a közös hadügyminister, mint katonai ranggal is biró (II. fok), a táborszernagy, illetve lovassági tábornok (Feldzeugsmeister és General der Cavallerie) s tengernagy (Admiral III.), altábornagy, altengernagy (Feldmarschall-Lieutenant, Viceadmiral IV.); vezérőrnagy, ellentengernagy, (Generalmajor, Contreadmiral V.). A honvédségi tábornokok a közös hadseregbeliekkel egy statust képeznek, (honvédséghez beosztott cs. és kir. tábornokok.) A törzstisztikar egyénei három rangosztályt foglalnak el; legmagasabb az ezredes, a tengerészetnél sorhajó kapitány (Oberst, Linienschiffscapitän, VI. fok); oly sorhajó kapitány, ki állandóan több hajó feletti parancsnoksággal van megbizva „Commodore“ nevet visel (Oberstbrigadier); azután az alezredes, fregattkapitány (Oberstlieutenant, Fr. Cap. VII.), őrnagy, Corvettkapitány, (Major, Corv. Cap. VIII.) A főtisztek kara szintén három rangosztályba tarozik; a százados, sorhajó hadnagy (Hauptmann, Rittmeister, Lienienschiffslieutenant IX.), a főhadnagy, sorhajó zászlós, (Oberlieutenant, Linienschiffsfähnrich X.), hadnagy I. oszt. tengerész-hadapród (Lieutenant, See-Cadet I. Cl. XI.). A nem combattans tiszti, illetőleg a hivatalnoki kar legmagasabb egyénei az V. rangosztályhoz sorozvák és „vezér“ (General) jelzővel, a törzstiszti rangosztályokban állók egy része „törzs“ jelzővel neveztetik igy: vezérhadbiró, vezérhadbiztos, vezértörzsorvos, főtörzsorvos, törzsorvos stb.

Az altiszti karban az első rendfokozat a hadapródtiszthelyettesé, azután következik az őrmesteri, majd a szakaszvezetői, végül a tizedesi rendfokozat, az u. n. őrvezető nem tartozik az altisztek sorába. Egyébiránt ezen altiszti rendfokozatban állók egyes fegyvernemeknél más elnevezéseket viselnek.

A combattans tisztikarnak külön állománya az u. n. *vezérkar* (Vezértörzs, Generalstab), továbbá hadmérnöki specialtörzs (Geniestab), a tüzérségi specialtörzs az 1895. évi deczember 29-én kelt legfelsőbb rendelettel feloszlattatott. A vezérkar a hadtudomány főképviselője a hadseregben; főrendeltetése, hogy harczászati és hadszervezeti téren a fejlesztés és szinvonaltartás biztositója legyen; a hadviselési, mozgósitási, erőditési terveket késziti és felülbirálja, a külföldi véderőket nyilvántartja stb. Szolgálata e karnak központi és külső. A vezérkar főnöke közvetlenül Ő felségének van alárendelve, de szakorganuma a hadügyministernek is; alatta állanak a hadi-iskola, földrajzi intézet, utász- és

évi V. t.-cz. értelmében a honvédség egyéni állománycsoportjuk, rangosztályuk, rendfokozatuk szerint egyenlők a közös hadsereg egyéneivel.[78]

A tiszti és altisztikar kiegészitésére nézve általánosságban a következő elvek irányadók. A combattans tisztikar *rendes* kiegészitése a katonatisztképző intézetek növendékeiből, illetőleg ezeknek fokozatos előléptetése által történik; a rendkivüli (kisegitő) kiegészitési módokhoz tartozik a tartalékos tisztek ténylegesitése.[79] A katonai lelkészi, orvosi, birói kar szabály szerint a megfelelő minősitésü polgári egyének belépésével, a katonai hivatalnoki kar pedig polgári egyéneknek gyakornokokul felvételével nyeri kiegészitését (lásd még a katonatiszti minősitést és előléptetést a III. könyv illető helyén). Az *altiszti* állások részint a tisztképző intézeteknek altiszti rendfokozattal belépő növendékeivel, részint — s ez a tulnyomó — a közrendüekből való fokozatos előléptetés által töltetnek be.

Katonatiszti jelleggel biró állások általában *királyi kinevezés* alá tartoznak. A honvédség tisztjeit a honvéd minister *előterjesztésére* Ő felsége nevezi ki, ugyanőt illeti a tábornokok és törzstisztek szolgálati alkalmazásának, beosztásának megállapitása is. (1890. évi V. t.-cz.) A népfölkelés tisztjeit, a hovédelmi minister előterjesztésére, *a népfölkelés mozgósitottsága* idejére szintén Ő felsége nevezi ki. Magukat kitüntetett népfölkelő tisztek Ő felsége engedelmével rangjukat békeidőben is megtarthatják. A katonai hivatalnokok kinevezése szabályszerüleg csak a VIII. rangfokozattól felfelé történik a király által, ezen alul pedig a közös had-, illetőleg honvédelmi minister által; katonai *hivatalnok-gyakornokok* felvétele az illető hadterületi parancsnokság hatáskörébe tartozik.

vasuti csapatok katonai és technikai tekintetben. A vezérkar külső szolgálata tagjainak a hadtest-, hadosztály- és dandárparancsnokságokhoz való alkalmazásában áll. A vezérkar a hozzá beosztott, hadi-iskolát végzett kitünő csapattisztekből egészül ki. A vezérkari tisztek egyes fegyvernemnek beható tanulmányozása, vagy magasabb állásokra kiképzésük végett átmenetileg csapattisztekké neveztetnek ki, vagy speciáltanulmányok végett hadi intézetekhez is kivezényeltetnek. A *Geniestab* áll a hadmérnökségi felügyelőből, hadtestparancsnoksági müszaki főnökökből, hadmérnöki és katonai épitészeti igazgatóságok hadmérnöki tiszteiből.

[78] Egyenlő rangfokon a közös hadsereg tiszteit illeti a szolgálati elsőbbség. A közös hadseregben viszont egyenlő rang- és rendfokozat esetén a haditengerészet egyéneit illeti az elsőbbség.

[79] A tartalékosoknak a közös hadsereg, illetőleg honvédség activ tiszti állományába való áthelyezésről l. a védtörvényi utasitást módositó 1898. évi 7635. sz. honv. min. rendeletet.

A legmagasabb rendfoku altiszteket (tiszthelyettes) a had-, illetve honvéd minister, az alsóbb akár czimzetes, akár valóságos altiszteket az illető önálló csapattest (ezred, önálló zászlóalj vagy ütegosztály) vagy a hadihajó, respective hadi intézet parancsnoka nevezi ki. A népfölkelés altiszteit esetleg az illető polgári hatósággal egyetértőleg azon honvédezred parancsnoka jelöli, illetőleg (háboru esetén) nevezi ki, melynek nyilvántartási körzetébe azon népfölkelő csapat tartozik.

d) Katonai hatóságok.

A közös hadsereg és honvédség vezérletének, vezényletének és belső ügyei igazgatásának legfőbb hatóságát a királyi felség személyesen gyakorolja, mint legfőbb *hadur.* A haduri jog vagy hatalom az alkotmányos magyar királyi hatalom része, közjogilag azonos e hatalom egyéb nyilvánulásával. A haduri hatóság nem avatja specialiter katonai jellegüvé a királyi méltóságot, nem is kapcsolja azt szorosabban az állami organismus egyik részét képező hadiszervezethez, hadsereg vagy honvédséghez. Ezért a legfőbb hadurat a katonai jellegü hatóságokhoz épp ugy nem sorozhatjuk, mint a hadügynek alkotmányos vezetésére, intézésére hivatott ministereket, a közös hadügyi és m. kir. *honvédelmi ministert sem.*[80]

A hadszervezethez tartozó, szorosan katonai hatóságok a köz-

[80] A kir. felség, mint ilyen, nem foglal el katonai rangfokot, az első rangfokot a tábornagy foglalván el, ép ugy, mint nem tartozik a polgári tisztviselői ranglétrához sem. Az, hogy a hadügyministeri állás katonai rangfokozatot is foglal el, nem teszi ezt katonai állássá. A két ministernek vannak azonban a *haderő kötelékéhez,* tiszti törzséhez tartozó segédszervei, sőt a közös hadügyministerium tisztviselői tulnyomólag katonák.

A királynak, mint legfőbb hadurnak hatóságában segédkező, közvetlen mellé és alárendelt szervek, a főhadsegédek, szárnysegédek, a katonai kabinetiroda; a királyi méltóság s nemcsak a hadur különös diszére szolgálnak az u. n. udvari diszőrségek, melyek katonailag szervezvék.

A hadügyminister hatásköre szerint nem a *hadsereg ministere,* noha teendőinek legnagyobb része a szervezett haderő belső ügyeinek vezetésében és intézésében áll; még kevésbbé helyes, de nem is törvényszerü a honvédelmi ministert a honvédség ministerének tekinteni s mint szokásos, *honvédministernek nevezni;* hisz e minister nemcsak a honvédségnek összes ügyeit, nemcsak a népfölkelés ügyeit viszi, hanem a közös haderőre, honvédségre vonatkozó összes polgári igazgatásnak is legfőbb hatósága.

A katonai hatósági szervezet egyik jellemző vonásául tekinthető, hogy a katonai parancsnoklás (Commando) és a szorosan ellátási — administrativ-ügyek hatósági intézése, nincs külön választva sem a hadterületi, sem a csapat és intézeti parancsnokságoknál. A commando birtokosa administrativ ügyeknek is intézője, megfelelő szakorganumok támogatásával.

pontban a hadsereg főfelügyelője,[81] a vezérkar főnöke, a közös haditengerészet főparancsnoka, a m. kir. honvédfőparancsnok.[82]

Ezek közvetlenül a király hatósága alá tartoznak, noha feladatuk bizonyos informatiók és véleményezések által az illető minister müködését is támogatni. A honvéd főparancsnok állását s feladatát a honvédtörvény szabályozza.[83]

Területi hatóságok.

A területi vagy hadterületi hatóságok (Territorial-Commanden) közvetlenül a hadügy-, illetve honv. minister alatt működő katonai hatóságok, melyeknél egy-egy nagy vidék katonai igazgatásának szálai futnak össze. E hadterületi hatóságok a közös hadsereget illetőleg a *hadtestparancsnokságok és a zárai katonai pa-*

[81] Ez állás, a közös hadsereg egyetemes felügyeletére szerveztetett, főfeladata annak általános hadkészültségét, összhangzó kiképzését és fegyelmét biztositani.

[82] Központi szervek ugyan, de inkább a közös hadügyminister *segédorganumaikép* az egyes fegyvernemek felügyelői, azután a katonai lelkészi és orvosi kar főnöke, a lóavatási felügyelő, az egészségügyi csapatok parancsnoka; pótlovazási felügyelő; épitészeti vezérmérnök, katonai tanintézetek felügyelője, a katonai egészségügyi és műszaki bizottság; a honvéd minister melletti lőszerbizottság. A honvédlovassági felügyelő a honvéd minister közvetlen alárendeltje. Központi katonai szervekül vehetők a bécsi katonai fő és legfőbb törvényszék, a honvédfőtörvényszék, ezekről, valamint a hadbirósági szervezetről az igazságügyi igazgatásban szólunk.

[83] A honvédség katonai vezetése és felügyelete végett Ő felsége, a honvédelmi minister meghallgatásával, egy magasabb rangu tábornokot nevez ki honvéd főparancsnokul, ki béke idején a közös hadsereg vezénylő tábornokaival egyenrendü viszonyban áll. Feladata különösen a katonai kiképzés vezetése és felügyelete; a fegyelmi hatalom és birói felsőbbségi jog gyakorlása, a honvédcsapatok. intézetek hadikészletek felügyelete, az alárendelt honvédhatóságok fölterjesztéseinek véleményezése; javaslatok a honvédelmi ministerhez a kiképzés, fegyelem, harczképesség tekintetéből, tisztek előléptetéséről és szolgálati beosztásáról. Köteles fontosabb rendelkezéseit *egyuttal* a honvédelmi ministerrel is közölni, s annak jelentést tenni a ministeri rendeletek foganatositásáról. Békében a honvédség *kizárólag saját hatóságai alatt áll,* de ha a közös hadsereg csapataival *közös müködésre* rendeltetnék, ennek ideje alatt a a katonai fölé- és alárendeltség szabályai lépnek érvénybe. Háboru esetén az összes honvédség katonai tekintetben az Ő felsége által kinevezendő hadvezér alá van rendelve, ki azt *magasabbrendü seregtestekben és pedig a körülmények igénye szerint vagy külön, vagy a közös hadsereg csapataival egyesitve alkalmazza.* (1890. V.)

A haditengerészeti főparancsnok katonai főnöke a *flottának,* főfelügyelője az összes haditengerészetnek, főnöke a hadügyministerium tengerészeti osztályának (Marine-Section) s a haditeng. ügyeit önállóan, *saját felelősségére* intézi. Csak Ő felségének van alárendelve.

rancsnokság, a honvédségre pedig a *honvédkerületi parancsnokságok.*[84] A hadterületi hatóságnak a területén levő (közös, illetve honvéd) katonai hatóságok, intézetek, csapatok, katonai személyek alárendelvék, katonai, katonarendészeti, valamint gazdászati tekintetben. A területi parancsnokságok képezik rendszerinti organumait a politikai magasabb hatóságokkal való érintkezésnek; hatóságuk fontos a hadikiegészités körüli közremüködésben s a nyilvántartási ügy körül is. A hadtestparancsnokság élén egy magasabbrendü tábornok áll; a honvédkerületi parancsnok egy tábornok. Háboru esetén a hadtestparancsnok feladata a hadtesti összes elemek gyors és pontos mozgósitása és a *hadtest vezérlete;* a honvédkerületi parancsnok háboru esetén a kerületből kiegészülő honvédhadosztályt vezérli.[85]

A haditengerészetnek két — közvetlen a hadügyministernek alárendelt — hadkerületi hatósága van, u. m.: a pólai *tengernagyi hivatal* (Hafen-Admiralat) és a triesti *tengerészeti parancsnokság.*[86]

[84] A monarchia két államának területe 14 hadtesti, egy katonai parancsnokságra oszlik, külön hadtestterületet (15) képeznek az occupált tartományok. A honvédkerületek és ker. parancsnokok száma az 1890. évi V. törvényczikk szerint hét.

[85] A hadtestparancsnok ezen elnevezésen kivül (1889. év óta valamennyi) vezénylő tábornok czimet visel, mellé rendszerint egy helyettes, vagy beosztott tábornok van adva. Az ügyintézés végett a h. t. parancsnokságánál két fő osztály van, t. i. *katonai osztály*, élén a hadtesti vezérkari főnökkel. Szakorganumai a hadtestparancsnoknak: tüzérségi ügyekre az illető tüzérségi dandárok (tüzérségi igazgató); az eröditvényi és kat. épitési ügyre a hadmérnökségi főnök (Genic-Chef), a katonai biráskodási ügyekre az előadó hadbiró; a kat. egészségügyre az egészségügyi főnök; vallásügyre az illető kat. lelkész; a vonatügyre az egészségügyi főnök; vallásügyre az illető kat. lelkész; a vonatügyre a hadtestpar. székhelyén állomásozó legmagasabb vonatcsapattiszt. A honvéd ker. parancsnok segédorganumai a kerületi segédtiszt és helyettese, az előadó hadbiró, az egészségügyi és hadbiztossági főnök; lovassági ügyekben a székhelyén állomásozó huszárezred parancsnoka. Mozgósitás esetén a hadterületi parancsnokságok székhelyén stabil parancsnokság szerveztetik, melynek főfeladata a póttartalék kiképzéséről s a mobil hadtest (honvédosztály) egyéb szükségleteiről gondoskodni.

[86] A pólai tengernagyi hivatal főfeladata a főhadi kikötő és teng. arsenál feletti felügyelet és gazdászati, igazságügyi, egészségügyi teendők stb. A hivatal főnöke egyuttal a pólai tengeri erőd parancsnoka. A trieszti teng. parancsnokság saját kerületében vezeti és felügyeli a szolgálatmenetet, épitési, felszerelési ügyeket.

Kiegészitő kerületi parancsnokságok.

A hadtest, illetőleg honvédkerületi parancsnokság alá közvetlenül rendelt katonai hatóságok, a had-, illetőleg honvédkiegészitő kerületek parancsnokságai, melyek feladata a hadkiegészitési ügyekben való közremüködés mellett főleg a nem tettleges állományu szolgálatkötelesek nyilvántartására, béke és háboru idején való behivására, a mozgósitás gyors keresztülvitelére, póttartalékosok gyors kiképzésére vonatkozik. A közös hadsereg számára a monarchia két államában 108 hadkiegészitési, a honvédség számára a magyar birodalomban 28 honvédkieg. parancsnokság van szervezve. A kiegészitő kerületi parancsnokság élén rendszerint egy törzstiszt vagy százados áll, ki a mozgósitás esetén az illető ezred pótzászlóaljának parancsnokságát veszi át.[87]

Localis hatóságok

azon katonai hatóságok, melyek egy-egy helyőrségi állomás (Garnison) vagyis egy-egy helység (vár, erőd) területére, azon levő katonai csapatokra, (ki nem vett) intézetekre és katonai személyekre vonatkozó hatóságot gyakorolnak. Ilyenek a közös hadseregbeli és honvédségi állomásparancsnokságok, zárt állomásokon a vár- vagy erdőparancsnokságok. E hatóságok feladata főkép arra irányul, hogy az illető állomáson s jelesül *annak nyilvános helyein*, a katonai rend és fegyelem s az *őrségi szolgálat szigoru rendje fenntartassék*. Sürgős esetekben az állomásparancsnok rendelkezik a katonai segédlet kirendelése iránt is. A várparancsnok háboru (ostrom) esetén az összes bennlevő csapatok és intézetek felett teljes katonai parancsnoklási jogot nyer. Az állomásparancsnokság rendszerint a katonai állománynak azon helységben levő legmagasabb rangu activ tisztjét illeti, ugyanez áll a várparancsnokságra; de ha békeidőben kinevezett várparancsnok van, ez ott az állomásparancsnok is. Fontosabb állomásokon az állomásparancsnoksági folyó teendők ellátására *térparancsnokság* szerveztetik. A honvédség állomásparancsnokságai teljesen külön és függetlenül állanak a közös hadseregbeliektől. Békében az állomásparancsnokságok közvetlenül az illető hadkerületi parancsnokság alatt állanak, önálló feladatukon kivül annak is foganatositó és informativ közegei;

[87] A kiegészitő parancsnok segédszervei az ő helyettese, továbbá a kiegészitési főtisztek (a honvédkieg. parancsnokságnál népfölkelés nyilvántartási tisztek), továbbá egy katonai orvos s a szükséges számu altisztek.

háboru esetén azonban az ott működő hadtesti vagy hadsereg parancsnokság alá jutnak.[8]

A csapatparancsnokságok.

Mig a hadkerületi, kiegészitési és localhatóságok hatásköre bizonyos területre terjed, illetve szoritkozik, a csapatparancsnoksági hatóság az illető *csapat, csapattest kötelékéhez tartozó osztagokra*, egyénekre, katonai intézetekre vagy hivatalokra szól, tekintet nélkül (rendszerint) arra, hogy a csapat kötelékéhez tartozó elemek ugyanazon helyen együtt vagy több helyen elszórva feküsznek-e. A csapatparancsnok a közvetlenül mellérendelt tiszti, altiszti, kat. hivatalnoki segédszervekkel, kik az alantas osztagok létszámához nem tartoznak, képezik az illető csapatparancsnoksági törzset *(Stab)*.

Békeidőben a közös hadseregnél legmagasabb rendü csapatparancsnokság *a hadtestparancsnokság*. A hadtestparancsnokságról, — mely egyuttal hadkerületi hatóság — már volt szó. Közvetlen a hadtestparancsnokság után következik *a hadosztályparancsnokság*, mint a gyalog vagy lovas hadosztályok (Division) katonai vezénylő hatósága. A hadosztály — mint taktikai magasabb egység — parancsnokságának főfeladata a kötelékébe tartozó csapatok, hadi-intézetek kiképzése, harczkészültsége és fegyelmének biztositása. A parancsnokság élén rendszerint egy altábornagy áll, kinek organumai a vezérkari, hadbiztossági, egészségügyi főnök és a szükség szerint beosztott segédtisztek s altisztek. (Hadosztálytörzs.) A fokozat szerint következik a *dandárparancsnokság*, főleg taktikai és fegyelmi feladatu csapatparancsnokság, átmenetül az ezred- és önálló osztályparancsnokságokhoz (Zwischen-Stelle). A dandárparancsnok rendszerint egy vezérőrnagy, ki a mellé osztott *dandár-vezérkari tiszttel, dandár-segédtiszttel* s irodai teendőkre rendelt személyzettel együtt képezi a dandár-törzset. Katonai és fegyelmi tekintetből közvetlenül a dandár-, administrative a hadosztályparancsnokság alá rendelvék az *ezred- és önálló zászlóalj- és önálló üteg-osztályparancsnokságok*, melyek ugy a szoros katonai vezénylet, mint az ellátás teendőiben nagyfontosságu és önállósitott hatáskörben járnak el, azért *önálló csapattestparancs-*

[8] A szükséghez képest alkalmaztatnak u. n. „állomástisztek“ az állomásparancsnokságnál, az ott levő csapatok tisztei közül, továbbá állomási orvos, katonai segédlelkész; a várparancsnokok mellé pedig tüzérségi, hadmérnöki igazgató. Háboru esetén a várparancsnok mellé rendelt segédorganumok képezik a várparancsnoksági törzset.

nokságok névvel is jelöltetnek. E parancsnokságok főfocusai a katonai kiképzés, fegyelem és ellátás ügyeinek, ehhez képest azok törzseihez, melyek élén rendszerint egy magasabb törzstiszt áll, meglehetősen számos egyén tartozik. Igy az ezred törzstisztjei, élelmezési tiszt, ezred és osztály segédtisztek (gyalogságnál egy utásztiszt), csapatszámvevő tisztek, orvosok, a lovasságnál és tüzérségnél állatorvos, egy különleges czélokra alkalmazandó százados és altiszti irodai személyzet. Az ezredbe beosztott, tehát nem önálló osztályok vezényleti és fegyelmi parancsnoksága a zászlóalj-, illetve lovasosztály-, ütegosztályparancsnok által intéztetnek. Utolsó csapatparancsnoksági fokul az *alosztály (század-, üteg-)* parancsnokság tekinthető, melyre az alosztály vezénylete, kiképzése, ellátási ügyei, az osztály- és ezredparancsnokság intézkedéseinek foganatositása hárulnak. Az alosztályparancsnokot teendőiben subalternus főtisztek és az alosztály altisztjei támogatják.[89]

213. §. A haderő ellátása végetti naturál-szolgáltatások.

Eltekintve azon — az állami szükségjog alapján igényelt szolgáltatásoktól, melyekkel hadjárat esetén a népesség, jelesül a harcztér és vidékének lakossága a katonaság ellátása és harczi müködése érdekéből terheltetik, a melyeknek törvény általi szabályozását az 1879. évi XXXVI. t.-cz. 59. §-a kilátásba helyezte, itt csak a katonai *beszállásolás és az azzal — békeidőben — kapcsolatos szolgáltatásokról*, a katonaság hadi szükségletére igényelt *lóállitásról* és *előfogatok* rendelkezésre bocsájtásáról emlékezünk meg.

A katonaság beszállásolásáról és azzal kapcsolatos terhekről két törvény rendelkezik, t. i. az 1879 : XXXVI. t.-cz. és ezt lényege-

[89] Az önállósitott vezetéssel biró hadi-intézetek *parancsnokságai nemcsak* az intézet szakműködésének élén állanak, de az intézeti tiszti, altiszti és egyéb személyzet felett fegyelmi hatóságot is gyakorló szervek, tehát szintén a katonai hatóságok sorába tartoznak. Közvetlen felsőségük azon csapattest parancsnoksága, mely csapattest kötelékéhez az intézet tartozik, vagy az illlető hadterületi hatóság.

Befejezésül megemlitjük itt, hogy hadbiztosságok, bár önálló hatóságokkép nem szervezvék, rendkivül fontos műszervei a haderő gazdasági ellátásának. Élelmezés, elhelyezés, ruházati, butorfelszerelési ügy, a katonai egyének illetmény ügyei, utalványozási, elszámolási ügy a hadosztályi, honvédkerületi, hadtesti intendaturák kezében összpontosul; különös felügyeletük, ellenőrzésük alá rendelvék az önálló csapattestek gazdászatának speciális szervei, az élelmezési és csapatszámvevő tisztek és a csapattestek igazgatási bizottságai. (Verwaltungs-Commission.) A számviteli ellenőrzésre, a katonai pénztári kezelésre külön katonai épitészmérnökök, művezetők egyéb katonai épitkezésekre.

sen módositó 1895 : XXXIX. t.-cz. A beszállásolási teher arányosabb megosztása érdekében kivethető törvényhatósági pótadóról pedig az 1879. évi XXXVII. t.-cz. szól.

I. A beszállásolás terhe.

A beszállásolásoknál a szolgáltatás tárgyai, melyeket a katonai igazgatás követelhet, azon *helyiségek* és *mellékszükségletek*, melyek *a)* havi dijas katonai személyek, ezek családjai, szolgái, lovai és szekerei, *b)* a legénységi személyek, ezek családjai és csapatlovai számára, *c)* a csapattestek és ezekkel kapcsolatos parancsnokságok és törzsek számára szükségesek. A szállásadás és mellékszükségletek szolgáltatásának kötelezettsége a *házbirtokot — illetőleg az átadandó helyiségek birtokát — terheli.* A beszállásos *alapjául* és a beszállásolási igény, illetve kötelesség *határául* az u. n. *normális férőhely* szolgál, csakis a *legnagyobb szükség tartamára* lehet a kevésbbé alkalmas helyiségek egyidejü felhasználásával, a kipuhatolt normalis férőhelyet meghaladó *tömörebb* elszállásolást alkalmazni.[90]

[90] Vajjjon ily szükségeset beállott-e, az iránt a közigazgatási hatóság az illető csapatparancsnok, vagy katonai hatóság meghallgatásával határoz. *A községek kötelessége* ugy az *alkalmas*, mint a *kevésbbé alkalmas férőhelyek kipuhatolása és nyilvántartása.* Az egyenkénti beszállásolás czéljaira szolgáló férőhelyek kipuhatolásánál az állami törvényh. községi lak- és fióklaktanyák nem vehetők számba. *A férőhelyek nyilvántartási jegyzéke ellen emelt felebbezéseket elintéző alispáni, törv. városi tanácsi, fővárosi polgármesteri határozatok a közigazgatási biróságnál panaszolhatók.*

A beszállásolás tartama szerint állandó vagy ideiglenes (átvonuló) *módjára nézve pedig közös vagy egyenkénti.* Az állandó beszállásolás a megállapitott *békeelhelyezés* alapján foganatositandó. A közös hadsereg elhelyezése a király által 1870-ben elrendelt s a territoriál rendszert alapul vevő békeelhelyezés szerint történik; e rendeletet az 1879 : XXXVI. t.-cz. szavai szerint Ő felsége mint legfőbb hadur adta ki, annak végrehajtása a *közös hadügyministert a honvédelmi ministerrel egyetértőleg illeti. Uj elhelyezési* állomások kijelölése s általán az állandó elhelyezés módositása, a közös hadügy és a honvédelmi minister meghallgatása után *Ő felsége meghagyása* alapján történik. A honvédség elhelyezése Ő felsége jóváhagyásával, a honvédelmi minister által foganatositandó. — *Ideiglenes* azon beszállásolás, mely átvonulások, összpontositások, hadgyakorlatok, kirándulások tartamára s általán ideiglenes alkalmakkor lép életbe. Az átvonuló utakat, étkező és háló állomásokat a közös hadügyminister a honvédelmi ministerrel egyetértőleg, a szükebb és tágabb beszállásolási köröket pedig az illető hadtestparancsnokságok meghallgatásával a honvédelmi minister állapitja meg. A tágabb beszállásolási kör csak akkor vehető igénybe, ha a szükebb kör a beszállásolásra elégtelen. Az egyenkénti beszállásolásoknál az *ugyanazon kör községei közt* és az egyes községeken belül

Beszállásolásra nem vehetők igénybe: a király és királyi ház tagjainak állandó vagy ideiglenes tartózkodására szolgáló épületek; követségek épületei, lakásai, irodái; állami czélokra *nélkülözhetlen* helyiségek, állami, törvényhatósági, községi hivatalos helyiségek, hivatalos lakások; börtönök, fogházak, fegyházak, javitóintézetek és kényszerdologházak; női zárdák; férfi zárdák azon részei, melyeknek a tényleges szükséghez képest a belső zárlat miatt elkülönitve kell lenniök; nyilvános istentiszteletre szánt és hivatalos papi helyiségek; elismert felekezetek lelkészeinek családi viszonyaik szerint szükséges lakszobái; posta- távirdai, vasuti, gőzhajózási üzemhez feltétlenül szükséges helyiségek; nyilvános iskolák, növeldék; nem nyerészkedő czélu képző, jótékonysági és gyógyintézetek, közhasználatu muzeumok, könyv- és levéltárak helyiségei, végül a *kereseti üzletre nélkülözhetlen helyiségek és minden szállásadónak családi viszonyaihoz képest szükséges szállása. Oly közsé-*

is sorrend tartandó. Az átvonuló katonaság szálláskövetelése törvényes mértékét esetenkint a *menetokmány* határozza meg. A menettervről a községek a törvényhatóság utján idejekorán értesitendők; nagyobb csapatszállitmányokról legalább 24 órával annak megérkezése előtt; kisebbeknél elég, ha községet a katonai szállásrendelők értesitik. A katonai parancsok csak sürgős esetekben jogosult közvetlenül követelni a községtől a beszállásolást, parancsa előmutatása mellett. — Az állandó beszállásolásnál az igény, illetve a kötelezettség terjedelme részletesen az 1879 : XXXVI. t.-cz. kiegészitő részét képező *A*), *B*), *C*), *D*) kimutatásban, az átvonuló szállásigényeké az *E*) kimutatásban van megállapitva.

A mi a beszállásolási módokat illeti, az 1895 : XXXIX. t.-cz. szerint *közös a beszállásolás,* ha egy épületben, nem számitva a tiszti lakásokat, raktárakat, őrszobákat, *legalább fél század* gyalogság, várttüzérség, utász csapat, vasuti-távirdai csapat, vagy *negyed század lovasság fél üteg tábori* tüzérség, vagy külön elhelyezett lovassági utász-szakasz vagy lovassági kiegészitő keret, egy vonatszázad, egy honvédlovas- vagy gyalogszázad részére szükséges helyiségek engedtetnek át, *ellenesetben a beszállásolás egyenkénti,* a minek csak közös beszállásolás lehetetlensége esetén van helye. A közös beszállásolásra egyidejüleg más czélra nem használt épületek jelölendők ki. A közös beszállásolásra felhasználandók, és pedig a következő sorrendben: az állami laktanyák, rendelkezésre álló és bizottságilag alkalmasnak talált más állami épületek; törvényhatósági, községi és magánosok által rendelkezésre bocsájtott laktanyák, vagy fióklaktanyák. A laktanya a rendeletileg meghatározott követelmények különbsége szerint első és másodosztályu; *fióklaktanyák* oly a közös beszállásolásra alkalmas épületek, melyek nem kizárólag a katonaság czéjaira szolgálnak, valamint a melyek a II. osztályu laktanyák kellékeinek sem felelnek meg. A felett, hogy egy laktanya melyik osztályu, vagy fióklaktanya-e, az *alispán,* illetőleg polgármester elnöklete alatt eljáró vegyes bizottság lelete alapján a honvédelmi minister határoz. — A beszállásolás teendőit alsófokon a községek teljesitik.

gekben azonban, hol minden lakház vagy azok egy része csak egy szobás, ezen szobát a legénység a házi gazdával vagy háznépével közösen használja. A szállásul átengedett szobák a tulajdonos által fütendők és világitandók is. A katonaság mindig a községhez, nem pedig az egyesekhez intézi szállásadás iránti felhivását. A község elöljárójának a szállás kijelölésére vonatkozó intézkedése elleni felebbezés nem bir felfüggesztő hatálylyal.

Minden szállásadó jogosult a hozzáutalt katonát (tisztet) ugyanazon község, illetőleg városrészben más helyiségbe saját költségén elhelyezni. Egyenkinti beszállásolásnál a szállásadó egy hó után követelheti a katonának máshoz átszállásolását; mi azonban az állandó beszállásolásnál csak a szükebb beszállásolási körön belül történhetik. Ideiglenes beszállásolásnál a közigazgatási hatóság egy hónál rövidebb időközöket is állapithat meg.

Az egyenkinti állandó beszállásolásnál a legénység a szállásadótól élelmezést ugyan nem, de a *főzéshez szükséges tüzet és a főzőedények* közös használatát követelheti. Ugy a tisztek, mint a legénységnek egyenkint elhelyezett lovai számára az istállón kivül világitás és istállószerek is szolgáltatandók.[91] *Átvonuló beszállásolásoknál*[92] ha az élelmezés nem a katonai igazgatás által teljesittetik, *a legénységnek* a szállásadó élelmezést is köteles adni. (1879. évi XXXVI. t.-cz. 51. §.)[93]

A havidijas katonai személyek, ha állandó beszállásolásnál az állomás parancsnokság nem jelölne ki részükre megfelelő természetbeli szállást, az árszabásszerü lakbérilletményt kapják. Ha vegyes bizottságilag igazoltatik, hogy a lakbérilletményért illetékszerü szállást kapni nem lehet, *a község köteles illetékszerü lakásokat az árszabás szerinti megtérités átvétele mellett rendelkezésre állitani.*

A szállás mellékszükségleteit képezik ugy az állandó, mint az átvonuló beszállásolásoknál, a szükséges gyakorló, torna, lovaglóterek, elemi lőterek, fürdőhelyek és lóusztatók; ha e helyek barátságos egyezség utján meg nem szerezhetők, a közigazgatási hatóság felterjesztésére a honvédelmi minister azok kisajátitását rendeli el; a rendelet keltétől kezdve az illető területek azonnal a kato-

[91] Átvonuló beszállásolásoknál alomszalma is követelhető. — A trágya azé, a ki az istállót átengedte.

[92] Az utazás tartama alatt egyenkénti beszállásolásoknál.

[93] 1874. évi 9144. és 24,672. sz. honv. min. rend. az átvonuló katonaság élelmezése tárgyában.

naság használatába bocsájtandók.[94] Azon csapat- és lőgyakorlatok megtartására, melyekre az emlitett módon átengedő terek nem elegendők, a katonaság *a szükséges földterületeket akadálytalanul használhatja; de a művelés alatt levő földek lehető legnagyobb kiméléssel, a miért is, főkép a nagyobb taktikai gyakorlatok, nemkülönben a tartalékosok fegyvergyakorlatai meghatározásánál,* tekintettel kell lenni arra, hogy a mező és erdőgazdaság kevéssé háborittassék.

Megtéritések.

A beszállásolás és mellékszükségletei terhének fejében a kötelezetteknek *megtéritésre* van igényük.[95]

A legénység szállásaiért akár közös — laktanyái — akár egyenkinti beszállásolás után, valamint az istállókért fizetendő napi megtéritések összegei az 1895 : XXXIX. t.-cz. által határoztatnak meg. Havi fizetésben részesedő katonai személyek szállitásaiért, azok mellékhelyiségeiért és azokban levő butorokért *a megtérités a katonai igazgatás által, a megállapitott lakbér osztályzatok szerint fizettetik.*[96] A bérosztályok 10 évről 10 évre, a honvédelmi, bel-, pénz- és közös hadügyminister által egyetértőleg állapittatnak

[94] Ha e terek a helyőrségi községben nem, vagy sokkal nagyobb költségekkel lennének megszerezhetők, azok a szomszédos község területén is szerezhetők. — A lovagló, gyakorló, lőterek stb. méretei tekintetében az 1895 : XXXIX. t.-cz. alapján uj rendeleti intézkedésre jogosittatott a kormány, hatályon kivül helyeztetett az 1879-iki törvény idevonatkozó *F) melléklete.* A katonai elemi lőterek kiépitésére vonatkozólag az 1902. évi 84,267. sz. honv. min. rendelettel szabályzat bocsájtatott ki. Idevon. még az 1904. évi 94,798. ex 903. sz. honv. min. rend.

[95] A közös hadseregért a közös hadügyi, a honvédségért — kivéve a háborus célokra való mozgósitás esetét — a honvédségi, a bosnyák csapatokért az autonom költségvetés fedezi e téritményeket.

[96] A bérosztályzatok megállapitásánál követendő eljárásról szól az 1889. évi 34,751. sz. honv. min. rend. Az 1901. évi január 1-től 1910. deczember 31-ig terjedő időre érvényes katonai lakbérszabás az 1900. évi 9865. eln. sz. honv. min. rendeletben foglaltatik. — Mikor eszközölhető a község kérelmére, vagy hivatalból időközben is uj beosztás valamely községre, hogyan osztályozandók az uj állandó helyőrségi állomások, az 1895: XXXIX. t.-cz. 7. §-a állapitja meg. — A községektől követelt és át is engedett helyiségekért, ha nem is, vagy nem teljesen vétettek teljesen igénybe a katonaság által, teljes megtérités fizetendő. — Időszaki összpontositások alkalmával fasátorokban átengedett helyiségekért a fióklaktanyákra megállapitott téritések fizetendők. A katonai állomásparancsnokság a törvényes fölmondási időben köteles a községet értesiteni a következő bérleti időszakra szükséges, vagy feleslegessé váló lakásokról. A megtéritési összegek a közs. elöljáróságnak küldetnek be.

meg, az előző öt évben divatozott lakás- és butorárakból kinyomozandó bérátlagok alapján. Az átvonuló beszállásolás téritményei a tiszti szállások után is napszerinti összegekben vannak a (1879. évi XXXVI. t.-cz.) törvényben megállapitva; a legénység és lovak átvonuló beszállásolása után ugyanazon megtérités fizetendő, mint az állandó beszállásolásnál. Az átvonuló beszállásolásnál a legénységnek kiszolgáltatandó élelemért az *évente a törvény 51. §-a szeriniti alapon honv. ministeri rendelettel megállapitandó* megtérités fizettetik.

A lő-, lovagló-, gyakorló-, uszó-, fürdőterek kisajátitása esetén a katonaság által fizetendő kártalanitást a közigazgatási hatóság, esetleg a két szomszéd községből való becsüs meghallgatásával határozza meg; a meg nem elégedő félnek joga maradván az 1881. évi XLI. t.-cz. szerinti birósági kártalanitás eljárást igényelni. Az emlitett terekre vezető utak, ha kizárólag a katonaság által használtatnak, a katonai igazgatás költségére tartandók fenn. A gyakorlatok által idegen területeken okozott valóságos károk és elmaradt haszonveszteség lehetőleg rögtön megtéritendők a katonaság által; de ha ez egyezségileg nem sikerül, egy vegyes bizottság a károsultak meghallgatása és fölesketett becsüsök alkalmazása mellett állapitja meg a fizetendő kártalanitást.[97]

[97] Ugyanigy történik az állandó táborok körüli gyakorlatok által okozott károk megállapitása. 1895: XXXIX. t.-cz. 13. §. — Az alispán, törvényhat. városi tanács, fővárosi polgármester azon *határozata ellen, mely a katonai gyakorlatok alkalmával okozott mezei károk felbecslését eszközlő bizottság költségei viselésére a magánfelet jogtalan mérvben kötelezi, a közig. biróság előtti panasznak van helye.*

A kaszárnyaépités előmozditását czélozzák azon rendelkezései az 1895. évi XXXIX. t.-czikknek, melyek szerint a lak- és fióklaktanyák, illetőleg azok bebutorozói, felszerelői részére, a törvényes megtéritési dijak élvezete 25 évre biztosittatik azon naptól, a melyen az épület a katonai igazgatásnak átengedtetett. Az 1879: XXXVI. t.-cz. szerint a meghatározott megtéritésekért átengedett laktanyák ezen rendeltetésük tartamára a házadótól és ált. jöv. pótadótól mentesek. Hogyha valahol oly laktanya áll fenn, melyet egy vagy több község közösen engedett át, ott a kipuhatolt férőhelyek egészen sohasem vétetnek igénybe az állandó beszámolásra, hanem azoknak oly része, mely a laktanya férőhelyének megfelel, szabadon hagyandó. Az 1879: XXXVII. t.-cz. feljogositja a vármegyéket, hogy a beszállásolási teher arányosabb megosztása végett, pótadót vethessenek ki, melynek jövedelme arra szolgál: *a)* hogy az egyes községek, illetve azoknak a beszállásolási terhet viselő lakosai, a katonai megtérités felül *méltányos kártalanitást* nyerjenek; *b)* hogy a beszállásolásra, szükséges állandó épületek, az egyes lakosok külön terheltetése nélkül létesittessenek. A megyék a laktanya épitést előmozditják ugy, hogy az állandó beszállá-

II. A katonai lóállitás.

Az 1873 : XX. t.-cz. és ennek részletes végrehajtási rendelete az 1891. évi 16,500 sz. honv. min. rendelet szabályozza a *kötelező lóállitást*, mely az ingók kisajátitásának egy sajátos esete.

Minden lótulajdonos köteles teljes vagy részleges mozgósitás esetén hadiszolgálatra alkalmas lovait, megfelelő kárpótlás mellett az államnak tulajdonul átengedni. Ki vannak véve a királyi ház tagjainak udvartartására, állami és törvényhatósági *közszolgálatra* szolgáló lovak; postamesterek és postabérlőknek a postaforgalomra használt lovai, az állami lótenyészdék lovai, magánosok vagy községek azon ménlovai, melyek az illető lótenyésztési bizottság által tenyésztésre alkalmasaknak nyilvánittattak és azon lovak, melyeknek szopós csikajuk van, vagy melyek a legutóbbi fedeztetési idényben a lótenyésztési bizottság által engedélyezett magán- vagy községi mén által fedeztettek.

Az összes fegyveres erő hadi felszerelésére a rendes békeállományon felül szükséges s a közös *hadügyi tárcza* terhére beszerzendő lószükségletről a közös hadügyminister évente kimutatást készit. E szükséglet a monarchia két állama által az azokban levő lólétszám arányában fedezendő. A Magyarországra eső jutalék az egyes lóállitási kerületekre az azokban található lovak száma arányában vetendő ki, a minek eszközölhetése végett a törvényhatóságok, a községi elöljárók közremüködése mellett, kötelesek a járásaikban található alkalmas lovak számáról községenkinti kimutatást késziteni, és a honvédelmi ministerhez felterjeszteni.[98] Lóálli-

solási állomásokul kijelölt községeknek évi, vagy egyszersmindenkorra szóló segélyt adnak; vagy a hol ez czélszerübb, magánosokat ösztönöznek ily segélyek nyujtásával laktanyaépitésre; vagy végül saját maguk épitenek a beszállásolási pótadó igénybevételével laktanyákat. A beszállásolási pótadó kiszámitása alapjául veendő a törvényhatóság területén állandóan elhelyezett, vagy átvonuló katonaság létszáma, fegyverneme és ott tartózkodási *ideje* s a kivetendő pótadó maximális összege nem lehet több, mint fejenkint és naponkint egy lovaskatona után 36 fillér, egy gyalogkatona után 24 fillér, egy ló után 12 fillér. A pótadó az egyenes államadókra vetendő, kivéve az ált. jöv. pótadót. Az *arányt, mely szerint ez adóval* az egyenes adók terheltetnek, valamint a kivetés és kezelés módját, a törvényh. szabályrendeletileg állapitja meg, de törvényi szabály, hogy a kivetendő összegnek legalább egy nyolczada és legfeljebb négy nyolczada a házadó után essék. — A beszállásolási jogot lényegesen módositó 1895. évi XXXIX. t.-cz. vh. rendelete az 1895. évi 4275. sz. honv. min. rend. E rendelet módositja az 1900. évi 7155. sz. honv. min. rend.

[98] Az évenkénti ló-összeirások végett az illető lótulajdonosok kötelesek évenkénti bejelentésére lovaiknak és pedig január 20-tól 31-ig. Háromévente lóosztályozások is foganatositandók a végből, hogy a hadi szolgálatra alkalmas

tási kerületek a járások, rendezett tanácsu és törvényhatósági városok. A lóállitás foganatositása a lóavató bizottságok feladata.[99] Az állitásra elővezetendők az utolsó lóosztályozáskor alkalmasaknak talált lovak és a melyek a lóavatási év január 1-én negyedik évüket már betöltötték és még nem osztályoztattak. Négy évesnél fiatalabb lovak nem állitáskötelesek. Azon lótulajdonosok, kik a lóállitásra vonatkozó kötelességüket elmulasztják, az előállitásra kényszeritendők s ha mulasztásuk igazolatlan volt, a kényszerállitás költségein felül minden állitásköteles ló után 20-tól 200 koronáig terjedhető pénzbirságban marasztalhatók.

Az osztályozott lovak közül először azok avatandók föl, melyeket tulajdonosaik a *pótlovakra rendeletileg megállapitott árért átengedni hajlandók.* A többi alkalmas lovak árát a bizottsághoz rendelt szakértő becsüsök — tekintet nélkül a hadi szükséglet folytán pillanatnyilag beálló értékemelkedésre — a rendes forgalmi árak szerint állapitják meg.[100] A lóavató bizottság határozata és a megállapitott becsár ellen felebbezésnek vagy *bárminő más jogorvoslatnak nincs helye.* Ha az egész alkalmas lóállomány igénybe nem vétetik, a felavatott, de még nem bélyegzett ló tulajdonosa jogosult a helyett a helyszinén más hasonló osztályzatu lovat állitani; ha egy tulajdonosnak több mint két lova kerül állitás alá, első izben a birtokában levő összes lovak felénél több igénybe nem vehető. A lókiállitási kerület vagy egyes községei — a kényszer-

lovak kipuhatoltassanak s a nem alkalmasak mozgósitás esetén az avatáshoz elő se vezettessenek. Ez osztályozás február 1-től május végeig eszközlendő. Az osztályozásra a lovak az osztályozó bizottság elé vezetendők. E bizottság elnöke a főszolgabiró (városi polgármester), egy katonai szakértő a honvédség vagy hadsereg állományából, a községi elöljáróság egy képviselője és a községi képviselet által választott két bizalmi férfiu, kik lótulajdonosok. Az osztályozáshoz való megjelenés alóli mentességeket az 1891. évi 16,500. sz. honv. min. rend. 7. §-a állapitja meg. Az ép idézett rendeletet módositja az 1898. évi 82,024. sz. honv. min. rend.

[99] A törvényhatóság minden év elején egy vagy több lóavatási bizottságot választ. Minden bizottság áll: a közgyülésen választott elnökből, az illető járási főszolgabiróból (polgármesterből, katonaügyi előadóból), három, a főispán által kinevezett becslőből, egy állatorvosból. Minden bizottsághoz a had- és a honv. minister részéről egy törzs- vagy főtiszt, és a szükséghez képest egy katonai állatorvos is nevezendő ki.

[100] Ha a becslők az ár iránt egyet nem értenek, *szavazattöbbséggel* határoznak; ha mindhárman külön véleményen vannak, a három becslés *középára* vétetik becsárul. A becslés alá került lovak közül első sorban a legolcsóbb becsáruak avattatnak föl.

állitás elkerülése végett — a reájuk eső lóilletményt a *kerület lovai közül* együttesen önkéntesen is kiállithatják. Ez esetben minden felavatott lóért 10%-al felemelt ár fizettetik. Ha azonban ily esetben a határidő nem tartatnék be, a kényszerállitás lép érvénybe, söt a mulasztó kerület vagy község költségére a hiányzó lovak bárhol és bármi áron is beszereztetnek.

III. **Katonai előfogatok állitása.**

A katonaság személyeinek, szereinek és szerelvényeinek szállitása végett régóta fennáll a községek előfogat-állitás kötelezettsége. Ujabb szabályozása egy 1850-ben kiadott császári biztosi, továbbá az 1872. évi 42,102. és 1874. évi 43,489. sz. honv. min. rendeletekkel történt. Igénye van előfogatra hivatalosan utazó katonai személyeknek, illetve csapatoknak és katonai intézeteknek, ugy béke, mint háboru idején. A község az előfogatokért az 1876. évi 1025. sz. honv. min. rendelettel megállapitott megtéritést kapja az állampénztárból. Az előfogati állomások meghatározvák. Rendes viszonyok között az előfogat a kiindulási állomástól a legközelebbi előfogati állomásig használható. Az előfogati teher viselése végett jogosult a község lakosait és birtokosait sorrend szerinti előfogat állitásra kötelezni.[101]

[101] De szabadságában áll községi költségen tartott előfogatokat rendelkezésre bocsátani, vagy bérkocsitulajdonosokkal a szükséges előfogatok kiállitása iránt időszakonkint szerződni. Mint kötelezvék vasuti és gőzhajózási vállalatok a katonai személyek és tárgyak szállitására, arról a forgalmi közig. jognál megemlékeztünk. 1877-ben a vasuti igazgatóságok a közös hadügyi és a honvédelmi minister között *a katonaszállitási kedvezményes árszabás* iránt egyezmény létesült. A vasuti, gőzhajózási vállalatok engedélyokmányába általán felvétetik ezen árszabáshoz való alkalmazkodás kötelezettsége.

A községi előfogatozást a község bérbeadás utján is teljesitheti; a felmerülő költség, mint a község *minden tagját egyenlően érdeklő közigazgatási költség,* ha a törzsvagyon jövedelméből nem fedezhető, az összes egyenes államadók után kivetendő pótadóból fedezendő. Közig. bir. 1901. évi 559. sz. hat.

IV. RÉSZ.

A pénzügyi közigazgatás joga.

A közigazgatási jognak egyik főága a pénzügyi vagy pénzügyigazgatási jog. Foglalata ez azon jogszabályoknak és jogintézményeknek, melyek szerint az állam az ő szükségleteinek fedezésére szolgáló *gazdasági javakat* megszerzi. A pénzügyi jog az egész államgazdasági vagy államháztartási joggal nem azonos, mert ez a pénzügyigazgatási jogon kivül államkiadási és államszámviteli jogot is magában foglalja.

A pénzügyi jog — mint az egész államháztartási jog is — szervesen beletartozik a közigazgatási jog rendszerébe, nem pedig „sui generis" jogág vagy jogvidék. Ez a külföldi jogirodalom felfogása is a pénzügyi jog mivoltát illetőleg.

Daczára ezen igazságnak, közigazgatásjogi kézikönyvünk jelen kiadásában a pénzügyi jogot nem öleljük fel. Tesszük ezt főleg azon okból, hogy a pénzügyi jog *különös gyakorlati fontosságához méltón* a jog- és államtudományi tanfolyam tanrendjében külön studiumkép szerepel, vagyis külsőleg ki van szakitva a közigazgatási jog (mint tantárgy) keretéből, ehhez képest a tanszéken és tankönyvben behatóbb és részletesebb tárgyalást kiván, mint a közigazgatási jognak *egybefoglalt* egyéb ágai.

A pénzügyi jognak tanrendünkhöz, illetve a vizsgák igényeihez mért kifejtése és részletezése aránytalanul nagy teret igényelt volna tankönyvünkben, aránytalanságot okozott volna a közigazgatás egyéb ágainak jogával szemben. Czélirányosabbnak, illetőleg a tanuló ifjuság érdeke szempontjából megfelelőbbnek tartottuk tehát a pénzügyi jogot mint külön tan- és vizsgatárgyat, külön tankönyvbe foglalni, változatlan fenntartásával azon elvi álláspontnak, hogy a pénzügyi jog *lényegében, mivoltában* tekintve, a közigazgatási jog része.[1]

[1] Ezen álláspont bővebb kifejezését lásd a „Magy. pénzügyi jog" cz. kézi könyvem *Bevezetésében* I—XVI. lapokon.

V. RÉSZ.

Az igazságügyi közigazgatás.

Az igazságügyi közigazgatás tág értelmében a jogrend fenntartására és a megzavartnak helyreállitására irányzott összes köztevékenységet jelenti, a mi a szorosan vett *igazságszolgáltatáson túl* magában foglalja mindazon közintézményeket és müködéseket is, melyek a jogrendnek *praeventiv* eszközökkel való oltalmazására czéloznak. Ilyen értelemben véve, az igazságügyi igazgatás köre sokkal terjedelmesebb, mint azon tér, melyet a biróságok hatásköre átfoglal, mert igen számos intézménynek, párhuzamosan egyéb állami, különösen az u. n. közjóléti czélokkal, *jogbiztositási* alapja és rendeltetése is van. Az igazságügyi igazgatás egy másik szorosabb értelme szerint, a *birósági* és *ahhoz csatlakozó igazságszolgáltatási szervezetek és intézetek* működését jelenti, tehát mindazon köztevékenységet, melyet azon szervek fejtenek ki. Ez értelemben az igazságügyi igazgatás a szorosan vett biráskodáson, büntető-, magán- és közjogi biráskodáson kivül *a nem peres jogügyek egész sorának* hatósági intézését is magában foglalja, s a perrendtartás és a nem peres jogügyek (birósági) rendtartásai (telekkönyvi rendtartás, végrehajtási eljárás, csődrendtartás stb.) az igazságügyi közigazgatás jogához sorozandók. Közönséges mindennapi értelme szerint az igazságügyi igazgatás sokkal kevesebbet jelent, jelesül tekinteten kivül hagyva a peres és perenkivüli jogszolgáltatás egész terét, vagyis mindazt, a mit birói joghatósággal intéznek el, csak azon közigazgatást értik alatta, a mely a jogszolgáltatásra *rendelt szervezet létesitésében, ezen szervezet megfelelő müködése előfeltételeinek megszerzésében és biztositásában* tevékeny. Részünkről e rövid fejezetben igazságügyi szervezetünket és annak müködését főelveiben adjuk; nem szenvedhet kétséget, hogy lényeges mivoltában az egész jogszolgáltatás a közigazgatásnak, — executivának — mindenesetre saját irányelvvel és különös jelleggel biró ágát.

terét képezvén, az igazságügyi szervezeti jogon tul, a peres és perenkivüli birói eljárási jogok is, a tágabb értelemben vett közigazgatási joghoz tartoznak. (Stein L.)

214. §. A kir. biróságok.

Jogszolgáltatásunk túlnyomó nagy részében a királyi biróságok kezében van, melyeknek bár nem kizárólagos, de legfőbb szervezeti (személyi) elemét a szakképzett hivatalnok (jogtudós) birák képezik, mellettük csak legujabb törvényhozásunk által jut jelentékenyebb szerephez, közreműködéshez a népies (laikus) vagy önkormányzati elem. A királyi birósági szervezet fejlesztése és tökéletesitése egyik legfényesebb eredménye a modern magyar állam életének és tanubizonysága annak, hogy törvényhozásunk hibátlan érzékkel felismerte, hogy állami létünk biztonságának első alapját a jogszolgáltatásnak európai szinvonalra emelése képezi; az 1869. évi IV. t.-czikkel kezdve és ennek elvei alapján, egy sorát hoztuk a birói szervezeti törvényeknek, melyeknek köszönhető, hogy állami életünk az igazságszolgáltatásban legpontosabban érvényesül. A királyi birósági szervezet négy alaphatóságot foglal magában, u. m. *a járásbiróságot, a törvényszéket, az itélőtáblát és a kir. Curiát.*[1]

I. A *kir. járásbiróság* első folyamodásu biróság,[2] melynél a birói joghatóság egyedileg, egyes birák által gyakoroltatik. A járásbiróság hatásköre polgári és büntető jogszolgáltatást foglal magában. A polgári jogügyek, peresek, vagy perenkivüliek; mely peres polgári ügyek tartoznak a járásbirósági hatáskörbe, azt a sommás eljárásról szóló 1893 : XVIII. t.-cz. s ezt módositó 1907 : XVII. t.-cz. határozza meg. Sokfélék azon nem peres ügyek, melyeknek a járásbiróság hatóságát képezi, igy hagyatéki, hitelesitési, előzetes bizonyitási, anyakönyvi stb. ügyek. A telekkönyvi ügyek, mint nagyérdekü perenkivüli ügyek, csak a telekkönyvi hatósággal felruházott járásbiróságok hatáskörében foglaltatnak. Mint büntető hatóság, a járásbiróság vétségek és kihágások felett itél; az 1880. évi XXXVII. törvényczikk, illetőleg a legközelebb életbe lépett 1897. évi XXXIV. t.-cz. (a bűnvádi perrend életbeléptetéséről) mellett

[1] A kir. birósági szervezetben van — és pedig szintén alaphatóság jellegével — a közigzgatási biróság is, mint egyetlen birói hatósága a közigazg. jogszolgáltatásnak, melyről más helyütt szóltunk.

[2] Nem *másodfoku* hatóság a jbiróság ott sem, hol oly jogügyben jár el, melyben előzetesen más fórumnak kell itélkezni, pl. a községi birósági ügyekben, az ipartestületi békéltető bizottság elé tartozó ügyekben.

számos törvény, illetőleg ministeri rendelet, utal vétségeket és kihágásokat a kir. járásbirósághoz.[3] A járásbiróság saját büntető joghatóságához nem tartozó bűnügyekben is teljesit segédkező működést *bűnvizsgálatok* által. A járásbiróság, mint büntető biróság a kir. ügyésznek megfelelő közreműködésével jár el. (L. alább.)

A kir. járásbiróság joghatóságát, a mennyiben a felebbvitel kizárva nincs, az illető kir. törvényszék, az ügyek bizonyos részében pedig közvetlenül a kir. tábla felsőbbhatósága alárendelten gyakorolja; a szorosan administrativ vezetés a járásbiróság főnökét, a közvetlen administrativ felügyelet pedig az illető kir. törvényszék elnökét illeti meg. A járásbiróság személyzete egy vagy több járásbiróból,[4] aljárásbiróból, fogalmazási és irodai segédszemélyekből áll, kikhez még a járásbirósági fogház személyzete, a járásbirósági végrehajtók és a szolgák csatlakoznak. Meg kell még jegyeznünk, hogy Budapesten a járásbirósági büntető hatáskör gyakorlása a budapesti büntető járásbiróságnál van concentrálva (11.963/90. I. m. r.) s igy a többi járásbiróságok csak polgári biróságokkép működnek.

II. *A kir. törvényszék*, vegyesfoku, t. i. majd első, majd másodfokulag s bizonyos ügykörben végérvényesen határozó birói hatóság, mely határozatait az 1898 : X. t.-cz. 1. §-ában felsorolt polgári ügyekben collegialisan (3 tagu tanács) hozza, mig egyéb határozatok meghozatala az előadó biró joga. A telekkönyvi hatósági ügyekben a törvényszék nevében, a telekkönyvi egyes biró határoz (1887 : XXIX. t.-cz.).[5] Büntető ügyekben a törvényszék 3 tagu tanácsban itél (1897 : XXXIV. és 1907 : XVIII. t.-czikkek), a vádtanács az elnökből és két biróból áll. A törvényszéki hatáskörbe általában peres és perenkivüli magánjogi és büntetőjogi jogszolgáltatás tartozik; kivételt képez a főváros területén levő három kir. törvényszék, t. i. a budapesti kir. törvényszék, mely büntető és váltókereskedelmi ügyekre vonatkozólag hatáskörrel nem bir, az 1895: XLIV. t.-cz. alapján szervezett budapesti büntető törvényszék, melynek polgári birói hatósága nincs, és a budapesti

[3] Lásd az 1897 : XXXIV. t.-cz. 18. és 19. §-ait.

[4] Ha több járásbiró van, a rang-idősebbet illeti a vezetés. Az 1891. évi XVII. t.-cz. szerint a járásbiró ezen működési körében való meghagyás mellett táblabirói czimet és jelleget nyerhet.

[5] Önállósitott működéssel birnak s törvényszéki *vizsgáló birák;* de ezeket külön hatóságokul nem tekinthetjük, mert feladatuk lényegileg mégis csupán előkészitő.

váltó- és kereskedelmi törvényszék, melynek hatásköre a polgári biráskodásnak is csak e két szakára szoritkozik. A birói hatáskör egyenlősége egyébként sem található azonban az összes törvényszékek között, a mennyiben bizonyos — kivett — polgári és bünvádi ügyekre csak egyes törvényszékek, igy a három budapesti törvényszék, a kir. táblák székhelyein szervezett kir. törvényszékek (1897. évi XXXIV. t.-cz.) birnak hatósággal; növeli a hatáskörbeli különbségeket, hogy törvényi, illetőleg rendeleti alapon, u. n. szakbirósági (sajtóügyi, tengerjogi, jövedéki büntetőjogi) hatáskörrel csak egyes törvényszékek vannak felruházva. A kir. törvényszék birói joghatóságát — a mennyiben nem végleges fórum — az illető kir. tábla közvetlen hatósági felsősége alárendelten gyakorolja; a szorosan administrativ (ügyviteli és gazdászati) — vezetés a törvényszék elnökét illeti meg; a közvetlen administrativ felügyeletre pedig az illető kir. tábla elnöke van hivatva.

A kir. törvényszék személyi szervezete a következő. A törvényszék élén áll az elnök, ki szintén itélő birói jelleggel bir; itélő birák rajta kivül a törvényszéki birák és albirák; a törvényszéki albirák száma ugyanazon törvényszéknél a törvényszéki birák számának egy negyedét tul nem haladhatja.[6] Váltó és kereskedelmi ügyekben választott kereskedelmi ülnökök döntő szavazattal vesznek részt.[7] A törvényszék elnöke szükség esetén szavazó birákul a törvényszéki székhelyen működő járásbirákat is berendelheti. — A budapesti kir. törvényszékek elnökei a curiai birák létszámába tartoznak; legfölebb 10 vidéki törvényszék elnökének Ő felsége a kir. a curiai birói czimet és jelleget, a törvényszéki biráknak pedig a táblabirói czimet és jelleget adományozhatja. — A birói személyek mellett a törvényszék segédszemélyzetéhez fogalmazási, telekkönyvi, irodai szakbeli hivatalnokok, fogházi személyzet és szolgák tartoznak.[8]

[6] A törvényszék biráinak számát egyelőre (1871: XXXI. t.-cz.) az igazságügyminister állapitja meg.

[7] Bányaügyekben az 1891: XVII. t.-cz. előtt bányaszakértők alkalmazása kötelező volt. — A kereskedelmi ülnököket, kik a király által kir. kereskedelmi tanácsos czimmel fölruházhatók, a törvényszék székhelyén levő keresk. és iparkamara, ha ilyen ott nem volna, az ott levő kereskedői testület — saját tagjaiból választja; ha pedig a törvényszéki székhelyen kereskedői testület nincs, az ottani bejegyzett kereskedők közül a törvényszék választja a kereskedelmi ülnököket.

[8] A törvényszék *mellé* rendelve, de annak szervezetébe nem tartozólag működik a kir. ügyészség. (L. alább.) — *Törvényszéki orvosok, hites tolmácsok,*

III. *A kir. itélőtáblák* felsőfokulag (másod-, harmadfokon) s az ügyek minősége, illetőleg tárgya szerint majd végérvényesen, majd felebbvihetőleg, határozó *főtörvényszékek*. Joghatóságuk átfoglalja az egész büntető és magánjogi, peres és perenkivüli ügykört, kiterjed az u. n. szakbirósági ügyek felsőbbfoku elbirálására is. A kir. tábla érdemi határozatát mindenkor tanácsilag hozza (3 és 5 tagu tan.), elvi jelentőségü jogkérdésekben pedig teljes ülésileg dönt. (1898: X. t.-cz. 2. §., 1897: XXXIV. t.-cz. 7. §-a, 1907. XVIII. t.-cz.). Birói hatáskörével a kir. tábla, a mennyiben határozatai nem véglegesek, a kir. Curiának van alárendelve; az administrativ vezetés a tábla elnökét, az administrativ közvetlen felügyelet pedig az *igazságügyministert illeti*. A kir. táblák élén a táblai elnök áll, rajta kivül itélőbirák ott a táblai tanácselnökök és táblabirák. Az 1907. évi I. t.-cz. szerint legfelebb 11 táblai biró curiai birói czimmel és jelleggel ruházható föl. A fogalmazási segédszemélyzet az elnöki titkárból és a tanácsjegyzői szolgálatra berendelt albirákból áll; ezeken kivül van az irodai és számviteli segédszemélyzet.

IV. *A kir. Curia*, a magán- és büntetőjogi biráskodásra nézve az ország legfőbb törvényszéke,[9] mely a birói joghatóságát mindenkor testületileg gyakorolja. (1897: XXXIV., 1907. XVIII. és 1898: X. t.-cz.) Hatásköre tágabb, mint az alsóbb biróságoké, a mennyiben ezeknek ügykörébe nem tartozó több kérdésben is itélkezik (ügyvédi-, közjegyzői kamarák, központi választmányok ha-

birtokrendezési mérnökök szintén a törvényszéki segédszemélyzethez sorozhatók. A tolmácsokról az 1873. évi 32,942., a birtokrendezési mérnökökről az 1880. évi XLV.. t.-cz. és 1880. évi 2417. sz. igazságügymin. rend.; a végrehajtókról az 1871: LI., 1875: IX., 1891: XVII. törvényczikkek intézkednek; (ezekről l. még alább). A polgári birósági *állandó szakértők* alkalmazásáról szól az 1897. évi 3382. sz. ig. min. rend.

A budapesti kir. törvényszék telekkönyvi hatóságához tartozó országos jellegü *központi telekkönyvi hivatal* szervezetét és hatáskörét az 1868: I. t.-cz. és ennek végreh. rendelete, továbbá az 1881: LXI. t.-cz. szabályozzák.

Itt emlitendők meg a telekkönyvi betétszerkesztésnél az 1886: XXIX. t.-cz. és annak az 1888. évi 3834. sz. végrehajtási rendelete, továbbá az 1889. évi XXXVIII. és 1891: XVI. törvényczikkek szerint működő *székhelyhez nem kötött betétszerkesztési birák*, telekkönyvvezetők, irnokok és dijnokok. Ezek szolgálati viszonyairól, napidij- és fuvarilletményeiről az 1889. évi 47,026., 1890. évi 15,131., és 21,640., az 1891. évi 24,341., *járandóságaik szabályozásáról* az 1887. évi 43,900., 1890. évi 14,537. sz. ig. min. rendeletek szólanak.

[9] Kivételesen közjogi biráskodási hatásköre is van, pl. az orsz. gyül. képv. választás, választó jogosultság felett, ügyvédi kamarák hat. felett stb.

tározata felett stb.). A Curia administrativ vezetése saját elnökét közvetlen felügyelete az igazságügyministert illeti meg. A Curia itélő birái az elnökön és másodelnökön kivül a curiai tanácselnökök és curiai birák. Segédszemélyzete az elnöki titkáron kivül a tanácsjegyzői szolgálatra berendelt e. f. birákból,[10] esetleg albirákból s a kezelési hivatalnokokból áll.[11]

215. §. A kir. biróságok szervezése körüli jogok.

A birósági szervezés hatalma jelentékeny részben a törvényhozásnak van fenntartva. Mindenekelőtt a biróságok számának megállapitása minden fokon a törvényhozás hatalmi körébe tartozik (1871. évi XXXI., XXXII., 1875: XXXVI., 1885: III. t.-czikkek). Ő felsége vagy igazságügyministere rendeleti hatalmánál fogva a biróságok számán nem változtathat. Arra azonban találunk példát, hogy a törvényhozás korlátolt *felhatalmazást* adott a kormánynak az alsó biróságok számának megállapitására nézve.[12]

II. *A biróságok személyzeti* létszámának meghatározására a következők állanak: *a)* a kir. Curia itélő biráinak számát *törvény állapitja meg* (1884: XXXVIII., 1891: XVII. t.-czikkek);[13] *b)* a kir. táblák biráinak maximális számát a törvény (1890: XXV. t.-cz.) 245-ben állapitá meg; *c)* a kir. törvényszékek és járásbiróságok biráinak létszámát az igazságügyminister állapitja meg, kivétel csak a budapesti váltó- és kereskedelmi törvényszékre van, melynél az itélőbirák és keresk. ülnökök száma törvényileg van meghatározva (1871: XXXI., 1872: XXXVII., 1874: XIX. t.-czikkek); *d)* a birósági hivatalnokok létszámát a kormány állapitja meg (1875. évi XXXVI. t.-cz. 1. §.).

III. A biróságok *területének és székhelyének* megállapitása szintén *a törvényhozás jogkörébe* tartozik, e hatalmát a törvény-

[10] A Curia és táblák az 1891: XVII. t.-cz. értelmében ujabb jogalkotásra vonatkozó véleményező, illetve kezdeményező jogkörrel is birnak, annyiban, hogy véleményül uj törvényjavaslatokra, rendeletekre nézve megkérdezhető és ily kérdezés *nélkül is jogosultak a törvények tapasztalt hiányainak megszüntetése, uj törvény alkotása iránt javaslatokat tenni az igazságügyi ministerhez*...

[11] A Curia kebelében működő kegyelmi tanács az uj büntetőperrend hatályba léptével megszünt.

[12] Az 1885: III. t.-cz. 5. §-a felhatalmazta a ministeriumot, hogy a bánság határőrvidéken a járásbiróságok számát megállapithassa. Az 1875: XXXVI. t.-cz. a törvényszékek számát 64-ben, az 1885: III. t.-cz. a járásbiróságokét 384-ben állapitá meg. 1895-ben törvényi alapon állittatott a budapesti büntető törvényszék; az 1890: XXV. t.-cz. a kir. táblák számát 11-ben határozta meg.

[13] A közig. biróság biráinak és segédszemélyzeteinek létszámát *egyelőre* a ministerium határozza meg. 1896: XXVI. t.-cz. 4. §.

hozás részben egyelőre a kormányra delegálta. Az 1890: XXV. és XXIX. t.-cz. meghatározta a táblák és törvényszékek *székhelyeit:* a járásbirósági székhelyek meghatározására, illetve megváltoztatására a törvény a *ministeriumot* hatalmazta föl. A kir. járásbiróságok és törvényszékek területeit *egyelőre a ministerium* rendeletileg megváltoztathatja. Addig, mig a kir. járásbiróságok és törvényszékek területét törvény nem állapitja meg, a ministerium valamely járásbiróságnak akár egész területét, akár annak egy részét, *más kir. tábla területéhez tartozó törvényszék, illetőleg kir. járásbiróság területéhez is átcsatolhatja.*[14] Ugyancsak a ministerium határozza meg egyes kir. törvényszékeknek, mint szak- (pénzügyi, bányabirósági) biróságok területét (1871: LXVI. és 1875. évi XXXVI. t.-cz.).

IV. *A birósági hatáskörök* megállapitása, illetőleg módositása elvileg szintén általánosan a törvényhozás hatalmához tartozókép van elismerve. *Kivételekkép* a következőket sorolhatjuk föl: *a)* Az 1871. évi LXVI. t.-cz. értelmében a ministeriumnak joga van egyes törvényszékeket a jövedéki kihágási ügyekben való biráskodási jogkörrel felruházni; *b)* az igazságügyminister a törvényhozás utólagos jóváhagyása mellett, egyes járásbiróságokat *telekkönyvi hatósággal* felruházhat (1868. évi LIV. t.-cz. 20. §., 1871: XXXI. t.-cz. 24. §.); *c)* az 1871:XXXII. t.-cz. felhatalmazása alapján a ministerium jogosult egyes törvényszékeket, bányabirósági hatósággal felruházni, vagy azok ily szakbirósági hatáskörét *megszüntetni.*[15]

[14] Az 1875: XXII. t.-cz. kimondá, hogy a törvényszékek és járásbiróságok területei olykép kerekitendők ki, hogy azok minden egyes részei egymással közvetlen kapcsolatban legyenek.

[15] Itt emlitendő azon joga a ministereknek, miszerint a rendeleteikben megállapitott kihágások feletti biráskodást a kir. járásbirósági hatáskörbe utalhatják.

Az 1891: XXXI. t.-cz. felhatalmazta a belügyministert, hogy a consuli birósági hatáskört egyes államokban korlátozhassa, esetleg meg is szüntethesse. Az 1896: XXVI. t.-cz. szerint a közigazgatási biróság ügyeinek köre ministertanácsi felhatalmazás alapján kiadott min. rendelettel tágitható.

A királyi biróságok ügyvitelének rendjét és módját az u. n. birói ügyviteli szabályok állapitják meg. Legfontosabb az 1891. évi augusztus 19-én 4291. eln. sz. igazságügym. rendelettel kiadott „Birói ügyviteli szabályzat“, mely az általános ügyviteli szabályokat, azután külön a törvényszéki, táblai és curiai ügyviteli szabályokat foglalja magában; módositja az 1900. évi 4642. eln. sz., 1901. évi 13,406., 1903. évi 4648. és 39,162. ig. min. rend. — A járásbiróságok ügyviteléről az 1897. évi 73,465., ügyvitelének megvizsgálásáról az 1892. évi jun. 6-án 810. sz. a. kelt igazságügymin. rend. szól. A kir. Curia és táblák teljes

216. §. Önkormányzati szervek a biráskodásban.

A birói hatóságban közreműködést juttatni a szabad társadalmi, a nem *hivatalnoki* jellegü, laikus vagy népies elemnek, a polgártársaknak, annyit jelent, mint a birói hatalom szervezetében is érvényre juttatni a közszabadságot, *az önkormányzatot.*[16] Hazánkban ezen igazságügyi önkormányzat létesitésére több intézménynyel lépéseket tettünk.

I. Az esküdtszék.

Már a kereskedelmi ülnökök intézményében önkormányzati eszme valósul, de sokkal teljesebb hatályra emeli azt az 1897. évi XXXIII. t.-czikkel szabályozott esküdtszéki intézmény.[17]

üléseinek szabályzata az 1891. évi 4214. igazs. min. rendeletben foglaltatik. A birói letétek kezeléséről szól az 1881. évi 39,425. és 1897. évi 37,893. ex 1896., 1902. évi 3553. sz. ig. min. rend. A fiumei kir. törvényszék ügyvitelét illetőleg az 1871. évi szept. 14-én kelt igazs. min. rend. maradt hatályban. A kir. járásbiróságoknak az 1893: XVIII. t.-cz. szerint *sommás ügyekben való ügyviteléről* és a fizetési meghagyások körüli ügyvitelről (1893: XIX. t.-cz.) az 1894. évi május 30-án 745. sz. a. kelt ig. min. rend. szól, ugyane szabályzat a sommás ügyeknek a törvényszék, a tábla és Curia, mint fölebbviteli — revisionalis — biróságok általi kezelését is szabályozza. Több külön rendelet van a telekkönyvi ügyvitelt illetőleg. *A kir. biróságok büntető ügyvitelét — kivéve — a fiumei biróságokét — az 1892 évi okt. 22-én 4510. sz. a. kiadott ig. min. rend. szabályozta.* Ennek és a járásbirósági ügyvitel ügyészi ellenőrzéséről szóló rendeletnek helyébe lépett az *uj büntető ügyviteli szabályzat* 1899. évi 3700. ig. min. sz. rendelettel kibocsájtva.

Az uj kir. ügyészségi utasitás az 1899. évi 4600. sz. ig. min. rendelettel adatott ki, módositá az 1900. évi 4641. és 1903. évi 39,162. sz. ig. min. rend.; az ügyészségi megbizottak utasitása pedig az 1900. évi 4700. sz. ig. min. rendelettel.

A fiumei törvényszék és járásbiróság büntető ügyvitelét az 1899. évi 3900. sz. ig. min. rend. szabályozta.

A biróságok gazdasági ügyeinek ellátásáról szóló számos rendeletek közül kiemeljük az 1895. évi 54,001. sz. ig. min. rendeletet, a törvényszéki és járásbirósági irodai felszerelések és szükségletek fedezése, az iroda ált. kezelése tárgyában; az 1891. évi 12,763. sz. rend. a táblák irodaáltalányának kezeléséről. A kir. ügyészségi irodaátalány kezeléséről az 1872. évi 29,279., 1880. évi 36,417. stb. a *bünügyi* költségekről az 1874. évi 7626. sz. rend., a bünügyi költségek behajtásáról az 1890: XLIII. t.-cz. és annak vh. rendelete, az 1891. évi 21,815. és 21,816. sz. ig. min. rend. — A birói és ügyészi, ügyviteli és gazdászati rendszabályok gyüjteményét l. Marschalkó gyüjteményes munkája *V. kötetében.*

[16] Biráskodási önkormányzat valósul a törvényhatóság és község, mint önkormányzati corporatiók azon hatáskörében is, melynél fogva azok autonom szervei magánjogi, rendőri kihágási, fegyelmi, közigazgatásjogi biráskodást gyakorolnak.

[17] E törvény végrehajtási rendelete az 1898. évi 3300. ig. min. eln. sz.

Minden törvényszéknél, melynek büntető hatásköre van, esküdtbiróság szerveztetik, mely az elnökkel együtt három birói tagból és tizenkét *esküdtből* áll. Az esküdtbiróság elnökét az illető kir. tábla elnöke, a két birói tagot és két helyettest a törvényszék elnöke egy évre jelöli ki. *Esküdt csak azon magyar honos férfi lehet, ki élte 26. évét betölté, az állam hivatalos nyelvét, Fiuméban pedig az olasz nyelvet érti s azon irni s olvasni tud,* ha vagy: a) *évente legalább 20 korona egyenes államadót fizet, ha pedig időlegesen adómentes lenne, ily adónak megfelelő értékü vagyonnal bir;* b) *vagy köztisztviselő, lelkész, tud. akadémiai tag, tudor, okleveles tanár, ügyvéd, mérnök, épitész, hajóskapitány, gazdász, gyógyszerész, vegyész, erdész, bányász, tanitó, sebész, állatorvos, vagy felsőbb szak-, illetőleg müvészeti* iskolát végzett, vagy a középiskolai záróvizsgát letette.[18] Városokban a polgármester, kis- és

alatt kelt. A régebbi esküdtszéki intézmény csak a sajtóvétségekre vonatkozó hatáskörben müködött, az 1848:XVIII. t.-czikk, illetve a törvényhozás felhatalmazása alapján kiadott 1867. évi május 17-én kelt igazságügyi min. rend. szerint. Az esküdtek a sajtóbirósági hatáskörrel felruházott törvényszék székhelyét képező törvényhatósági város esküdtképes polgárai sorából vétettek. Esküdtképesek voltak a 24. évüket betöltött, de 60 éven tul nem levő, legalább 400 korona évi jövedelemmel biró feddhetlen férfiak, továbbá koruk és jövedelmükre tekintet nélkül, az ügyvédek, mérnökök, tudorok, sebészek, tanitók, tud. akadémiai tagok. Egyházi személyek, activ- és nyug. katonák, birák és közvádlók, szolgák, napszámosok, siketek, vakok, némák és a kik irni, olvasni nem tudnak, nem birtak esküdtképességgel. Az esküdtképesek lajstromát a város által kiküldött 3 tagu bizottmány készitette el, az jelölt ki évente 144 tagot, a kiket sorshuzás utján négy részre osztott; minden negyedévre tehát 36 tag állott esküdtszéki szolgálat alatt.

[18] Ha mindezek ellen a törvényben meghatározott kizárási okok fenn nem forognak; jelesül nem vehető fel az esküdtek közé: *a*) ki nyereségvágyból eredő vétség, vagy büntett miatt szabadságvesztésre volt itélve; *b*) ki hivatalvesztésre, vagy polg. jogai gyakorlatának felfüggesztésére szóló itélet hatálya alatt van; *c*) ki szabadságvesztés büntetése alatt, vagy feltételes szabadságon van; *d*) ki ellen büntett vagy fogházzal büntetendő vétség miatt vizsgálat, közvetlen idézés vagy főtárgyalás van elrendelve, vagy ki vád alá van helyezve; *e*) ki csőd vagy gondnokság alatt áll s kinek kiskorusága meg van hosszabbitva; *f*) ki testi vagy szellemi fogyatkozás miatt nem képes esküdti kötelességeit teljesiteni. Nem vehetők fel továbbá az esküdtek sorába: minister, fiumei kormányzó, főispán, főpolgármester, tettlegesen szolgáló biró és ügyész; tényleges katona; a rendőri hatóság tagja vagy közege; a pénzügyőrség tagja, napszámos és szolga. — Mentesek az esküdtszolgálat alól az orsz. képviselők, főrendek, *az üléesszak tartamára; a lelkész;* ideiglenes tényleges szolgálatu katona; gyakorló orvos; gyógyszerész, kinek segéde nincs, néptanitó, posta-távirdai-, vasuti- és gőzhajózási alkalmazottak; 70 éven túl levők és kik az év folyamán esküdti

nagyközségben a biró a képviselet két tagjával, Budapesten a kerületi elöljáró a kerületi választmány két tagjával mint összeiró bizottság évente összeállitják az esküdtképesek *alaplajstromát*, a mely közhirré tétetvén, arra bárki észrevételeket tehet, illetve ellene felszólalhat. A polgármester közvetlenül, kis- és nagyközség birája a főszolgabiró utján a névjegyzéket a reá vonatkozó felszólalásokkal és észrevételekkel minden év szept. 1-ig az illető törvényszék elnökéhez beküldi. A felszólalások és észrevételek felett a törvényszék *elnökének elnöklete alatt összeállitott bizottság határoz:* és ezt illeti meg az alaplajstromból kiválasztása is a következő évre szükséges esküdteknek. Az emlitett bizottság *tagja egy biró és három bizalmi férfi;* ez utóbbiak a törvényhatósági közgyülés által e czélra, egy évi időtartamra saját kebeléből választott tizenkét egyén közül hivandók meg. Ha egy esküdtbiróság területén több törvényhatóság van, ugy azok a bizalmi férfiaknak arányos részét választják. *Köztisztviselő* bizalmi férfiu nem lehet. A bizalmi férfiakon kivül a törvényszéki elnök, ha szükségesnek látja az illető járás vagy város közigazgatási főtisztviselőjét felvilágositás nyujtás végett a bizottság üléseire szintén meghivja.[19]

Az évi szolgálati lajstromból, az egy-egy ülésszakra[20] szolgálatot tevő 30 rendes és 10 helyettes esküdtet a törvényszék 3 tagu tanácsában sorsolja ki. Az ülésekre későn, vagy egyáltalán meg nem jelenő, vagy az ülés befejezte előtt eltávozó és 8 nap alatt magát alapos okokkal ki nem mentő esküdtet, továbbá az esküt vagy fogadalmat letenni vonakodó vagy kötelességét másképp nem teljesitő esküdtet a biróság *pénzbirsággal* bünteti.[21] A biróság

szolgálatot teljesitettek, a folyó és következő évben. A legutóbb emlitett mentesség nem vehető igénybe, ha a törvényszéknél e miatt esküdtbiróság nem lenne szervezhető. A lajstromokba felvett egyének mentességi igényüket a törvényszéki elnöknél érvényesithetik.

Fontos idevonatkozólag a belügymin. 1899. évi 5567. sz. rendelete a bünvádi eljárási törvény életbeléptetése tárgyában.

[19] Az ülésre meghivott s a törvényszéki székhelyen kivül lakó bizalmi férfiak és köztisztviselők részére kérelmükre a bünvádi átalány terhére, az elnök napidijat és utiköltséget állapithat meg. A meghivott bizalmi férfiakat meg nem jelenésük esetén 200 koronáig terjedhető pénzbirsággal büntetheti.

[20] Az esküdtbiróságok ülésszakainak számát és idejét az igazságügyminiszter rendeletileg állapitja meg, az ügyek ugy osztandók be az elnök által, hogy az ülésszak lehetőleg ne tartson tovább 15 napnál.

[21] A birság összegét a törv. 23—26. §-ai állapitják meg. A birságbüntetés ellen egyfoku felfüggesztő hatásu felebbezésnek van helye.

elnöke az esküdteknek megfelelő napidijat, a helyben nem lakóknak utiköltséget is állapithat meg a bünvádi állalány terhére, ha ezt az illetők az ülésszak végeig kérik.

Az esküdtbiróság elé tartozó büntettek és vétségek a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló 1897: XXXIV. t.-cz. 15. és 16. §§-ban vannak felsorolva.[22]

II. Egyéb önkormányzati biróságok.

Bár jelentőségben az esküdtszékekkel nem mérköznek, de nem csekély érdeküek a következő önkormányzati biróságok:

I. A *községi biróság*, melynek szervezetét az 1877: XXII. t.-cz. hatáskörét ez és az 1893: XVIII. t.-cz. állapitja meg. A községi biróság a törvényhatósági és rendezett tanácsú, városokban egyedi biróság, jelesül azt a városi képviselet által arra kirendelt egy vagy több törvényhatósági, illetőleg rend. tan. városi tisztviselő gyakorolja. Budapesten pedig minden közig. kerületben a kerületi városbiró, a ki a ker. elöljáróságnak a képviselet által — szabályrendeletileg meghatározott módon — választott, rendes fizetést nem huzó tisztviselője. A kis- és nagyközségekben a községi biróság társas biróság és áll *a)* kizközségben a községi biróból és két esküdtből és a községi jegyzőből vagy helyetteséből.[23] A községi biróságok működése felett a közvetlen felügyeletet a törvényh. közigazgatási bizottság, a főfelügyeletet a *belügyminister* gyakorolja.[24]

II. *Az ipartestületi békéltető bizottság*, melynek szervezetéről és hatásköréről az iparügynél szó volt, mint láttuk valóságos birás-

[22] Az igazs. minister elrendelheti, hogy ugyanazon kir. tábla területén levő több szomszédos kir. törvényszék területe egy esküdtbirósági kerületté egyesittessék. Ez esetben kijelöli azon törvényszéket, melynél az esküdtszék szervezendő lesz. Táblai székhelyen levő törvényszék más esküdtbirósághoz nem csatolható.

[23] Az elöljáróság azon tagjait, kik a közs. biróságban résztvenni kötelesek, a közs. biró jelöli ki. Az 1898. évi 76,105. sz. b. ü. min. rendelet eltiltja a községi jegyzőket a felek képviseletétől a közs. biróság előtt.

[24] 1877 : XXII. t.-cz. a kisebb polg. peres ügyeknek a községi biráskodást tulhaladó részére önkorm. biróságot, az u. n. békebiróságot szervezett, melyet azonban az 1893 : XVIII. t.-cz. megszüntetett. Az 1877 : XXII. t.-cz. szerint a békebirót, a fedhetlen jellemü és jogi képzettséggel biró, vagy birói hivatalt viselt egyének sorából, a közig. bizottság meghallgatásával az igazságügyminister a király nevében nevezte ki; tisztük teljesitéseért dijat nem huztak; köztisztviselők általán nem voltak kinevezhetők, de a főszolgabirót, ha ez a közigazgatásra hátránynyal nem járt, a közigazgatási bizottság felterjesztésére a belügyminister beleegyezésével, az igazságügyminister a király nevében felruházhatta a békebirói joghatósággal.

kodási hatáskört tölt be, az iparosok és segédeik, valamint tanonczaik között felmerülő jogvitás kérdésekben. (Lásd az iparügynél.)

III. *A budapesti áru- és értéktőzsde,* valamint a vidéki termény- és gabonacsarnokok *biróságai,* melyek az 1870: II. t.-cz. és 1881: LIX. t.-cz. 94. §-a értelmében birói joghatóságot gyakorolnak s a kereskedők illető testületéből veszik eredetüket, az ép emlitett perrendtartási novella 96. §-a szerint az illető királyi tábla felügyelete és birói felsőbbsége, respective az igazságügyminister főfelügyelete alatt állanak. A birói felelősségről szóló jogszabályok e biróságok személyeire is kiterjednek; fegyelmi hatóságuk az illető kir. tábla.[25]

217. §. Consuli, szabadalmi és katonai biróságok.

IV. Itt emlitjük meg az 1907. évi XIX. t.-czikk szerint alakuló s a munkásbiztositási pénztárakkal szemben fennálló igények felett itélni hivatott *választott biróságokat* és az *állami munkásbiztositási hivatal birói osztályát,* mint legfőbb választott biróságot. (L. fentebb a betegsegélyezési ügynél.).

A birói szervezethez tartoznak még, egyrészt valóságos biráskodási feladatuk, másrészt „birói" jellegü szervezésük és eljárásuk szerint is, némely közhatóságok, melyek belső szervezeti kapcsolatban a rendes birói szervezettel nincsenek s ezért, de hatáskörük és eljárásuk szerint is különlegeseknek nevezhetők. Ilyenek *a consuli biróságok, a szabadalmi biróságok és a katonai biróságok.*[26]

[25] Az önkorm. biróságok között emlitendők az önkormányzati elemek, tisztviselők, testületek, mint kihágási és fegyelmi biráskodást gyakorló hatóságok, különösen kiemelendő itt a másodfoku eredeti kihágási biróság, melyről az erdőtörvénynél volt szó.

A legteljesebben érvényesül az önkormányzati szabadság a választott birósági intézményben, melyről a perrendtartás és annak novellája intézkednek, meghatározván azok alakitási módját, részben az azok előtt való eljárást, azon jogorvoslatokat, melyekkel eljárásuk és itéletük ellen a kir. biróságoknál élhetni. A peres felek ügyeik eldöntését kölcsönös megegyezéssel ily választott biróságra ruházhatják, azon ügyek kivételével, melyekben a rendes birói illetőségtől való eltérésnek helye nincs, minők a telekkönyvi, hitbizományi, házassági és azon ügyek, melyekben kiskoru, távollevő, vagy gondnokság alatti személyek érdekelvék.

[26] Nem különleges, hanem a magyar birodalmi rendes birói szervezetnek, alkotó részei a horvát-szlavonországi autonom biróságok, melyek főszervezeti törvényei 1870. évi II., 1874. évi február 24., 1884. évi augusztus 3., 1890. évi deczember 10-iki autonom törvényczikkek. Az autonom birói szervezet három fokozatu: Első folyamodásu biróságok a kir. *járásbiróságok és törvényszékek*

I. *A Consularis biráskodás* a török birodalomban a passaroviczi békeegyezmény alapján, más keleti, illetve nem keresztény államokban (Japán, Siam, China, Marokkó, Persia stb.) pedig ujabb keletü hajózási és consularis nemzetközi egyezmények értelmében létesült; ez semmikép össze nem tévesztendő a consulok perenkivüli ügyekben való hatáskörével, mely utóbbi általánosan előfordul. A consuli biráskodás az illető államban levő magyar és osztrák honosok, valamint a védenczek, ottani egymás közötti vagy idegen állampolgárokkal felmerült polgári peres ügyeit, csőd- és hagyatéküggyeit illeti; továbbá a honosok és védenczek kisebb bűncselekményei (kihágásai) feletti itélkezésre, nagyobb bűncselekmények eseteiben az előnyomozás, vizsgálatteljesités, előzetes letartóztatás stb. eszközlésére vonatkozik. A consuli biráskodás erős korlátozása az illető államterületi igazságügyi felségiségének.[27] A consuli biráskodást az 1891: XXXI. t.-cz. értelmében a *consuli biróságok* és pedig elsőfokulag az illető *consuli hivatalok*, másod- és végső fokon a *konstantinápolyi consuli főtörvényszék* gyakorolják. E főtrvényszék birói, segéd- és kezelőszemélyzete, magyar és osztrák honos állami tisztviselők, illetve a külügyi igazgatás tisztviselőiből áll. kik is oda *beosztatnak* s beosztásuk idejére főhivatalukból fizetés nélkül bizonytalan időre szabadságoltatnak. A birói állások egyenlő számban töltendők be osztrák és magyar honosokkal. Az

és a közs. biróságok is az 1876. évi október 3. törvény szerint; másodfolyamodásu országos főtörvényszék a Zágrábban székelő *báni tábla*, harmad- és legfőbb foku pedig a *hétszemélyes tábla*, melynek 1874-ig a bán volt az elnöke. Az ügyészségi szervezet a társorszàgokban a kir. ügyészségekből és főügyészségekből áll, melyek a bán rendelkező hatósága alatt állanak; a főügyészek és ügyészek felmentése ügyészi teendők alól a király által történik. A kir. főügyészségek és ügyészségek a társasországokat, annak megyéit, ezek kezelése alatti alapokat *polgári jogügyekben is képviselik.* — A kir. biróságok és az autonom hatóságok közötti hatásköri összeütközések felett *az országos* kormány, a zágrábi hétszemélyes táblával egyetértőleg dönt; ha egyetértés létre nem jöhetne. Ő felsége a király határoz. Emlitést érdemel, hogy az 1890. évi deczember 10. törvény szerint a bán a király beleegyezésével *szolgálati tekintetből* a járásbirákat *áthelyezheti*, valamelyik törvényszékhez beoszthatja, viszont a törvényszéki birót a törvényszék székhelyén levő járásbiróság vezetésével megbizhatja. Nagyon figyelemre méltó azon törvényi szabály a társasországokban, mely szerint a rendes birói ut nyitva van mindazon esetekben, midőn valamely közigazgatási hatóság *magánszemélyek vitás igényei felett határozni hivatva van s a hozott határozat által a felek valamelyike magát magánjogában sértve érzi.*

[27] Létoka azon lényeges különbség, mely azon nem keresztény államok magán- és büntetőjoga és a modern európai és amerikai keresztény államok

elnöki állásra felváltva magyar és osztrák honos alkalmazandó.[28] A consuli biróságok felett a fegyelmi hatalmat a külügyminister gyakorolja.[29] A consuli elsőfoku biróságok, ugymint a főtörvényszék is, Ő felsége Ausztria császára és Magyarország apostoli királya nevében itélnek; azok nem *közös* külügyi, de *nemzetközi egyezményes* szervei a magyar és osztrák államoknak. Valamely consuli biróság és a magyar vagy osztrák biróságok vagy hatóságok között felmerülő hatásköri összeütközések esetén mindkét állam ministeriuma egyetértve, a közös hadügyministerrel tartott értekezés után határoz; ugyanekkép biróküldés vagy más hatóság kiküldése is megállapitható.

II. *A szabadalmi biráskodás* a szabadalmi törvény (1895. évi XXXVII. t.-cz.) értelmében valóságos jogviták, jogperek feletti itélkezés; a miért is a szabadalmi biróságok, nevezetesen a szabadalmi hivatal, illetőleg annak *birói osztálya* és a *szabadalmi tanács* mint felebbviteli fórum, valóságos birói hatóságokul tekintendők, annyival is inkább, mert tagjaik a birósági függetlenség kivánalmait is birják. Részletesen szóltunk a szabadalmi tanács és hivatal viszonyairól fentebb (Az iparügynél).

III. *A katonai vagy hadbiróságok* a katonai büntető törvény-

joga között fennáll. A consuli biráskodásról kitünő munkát irt Dr. Lers Vilmos budapesti egyet. magántanár 1904-ben.

[28] Az elnöki állásra az előterjesztést és ellenjegyzést a másik állam ministeriumával és a közös külügyministerrel egyetértőleg azon állam ministeriuma teszi meg, melynek honosa következik; a birói állásokra pedig a külügyministerrel egyetértve az állam ministeriuma, melynek honosa javaslatba hozandó; a segéd- és kezelőszemélyeket a külügyminister osztja be.

[29] A külügyminister a két állam ministeriumával egyetértőleg a consularis biráskodást valamely államra nézve egy barátságos idegen hatalmasságra is átruházhatja, vagy pedig korlátozhatja, ideiglen felfüggesztheti, vagy végleg meg is szüntetheti. Az 1891 : XXXI. t.-cz. 10 évi érvénynyel alkottatott. 1898. évi január 1-én lépett hatályba, ügyvitelét az 1897. évi 43,504. sz. ig. min. rend. és az 1897. évi julius 30-án kiadott külügymin. rend. szabályozta.

Az 1899. évi 7701., illetve 1900. évi 7425. sz. ig. min. rend. szól az egyptomi consulsági biróságok hatáskörének az ottani nemzetközi vegyes biróság általi gyakorlása 1905-ig való meghosszabbitásáról. Az 1899. évi 40,428. sz. ig. min. rend. közli a consuli főtörvényszék *törvénykezési szünetére vonatkozó* 1899. évi julius 1-én kibocsátott közös *külügyministeri* rendeletet. E szerint a szünet julius 1-től okt. 15-ig tart.

A consuli biróságoknál polgári peres ügyekben követendő eljárást szabályozta az 1902. évi 1816. el. sz. ministertanácsi rendelet.

A magyar honosok házassági ügyeiben való consularis biráskodásról az 1902. évi 4944. sz. min. tan. rendelet szól.

kezés hatóságai.[30] A hadbirósági szervezet a közös hadseregnél három, a honvédségnél két fokozatu. Elsőfoku biróságok a közös hadseregnél a *helyőrségi biróságok*, melyek minden hadtestparancsnokság székhelyét képező és más népesebb helyőrségi állomásokon (várakban is) működnek, továbbá a pólai tengerészeti hadbiróság, a testőrségi és a katonai akadémiai hadbiróságok. **Másodfoku biróság** a bécsi katonai főtörvényszék, harmadfoku pedig a közös hadügyministerium kebelében szervezett legfőbb katonai törvényszék. A magyar királyi honvédség és csendőrség elsőfoku hadbiróságai a ***honvédkerületi biróságok***, másod és legfőbb fok a budapesti *honvédfőtörvényszék*.[31] Az elsőfoku katonai biráskodásban a szakképzett hadbirákon kivül, kik a katonai büntetőperrendtartás[32] szerint az ügy vizsgálóbirái, védők és vádlók, előadók egy sze-

[30] A katonai büntető és fegyelmi joghatóság alá tartoznak: *a*) hadsereg és honvédség tartós vagy ideiglenes tényleges szolgálatban levő egyénei, a népfölkelők a bemutatás napjától elbocsátásukig; *b*) a katonaszökevények (l. az 1897. évi 799. sz. ig. min. rendeletet); *c*) a közös hadsereg vagy honvédség nem tényleges egyénei, az ellenőrzési szemlén (tiszti bemutatáson) vagy pedig *tiszti minőségben, katonai egyenruhában* elkövetett büntetendő cselekményekre nézve; *d*) nem tényleges tisztek, kik a szabályszerü nyilvántartási bejelentéseket elmulasztják; azon szabadságolt vagy tartalékos,, póttart. legénységi egyének, kik tényleges szolgálatra bevonulásukat a polg. hatóságnál be nem jelentik s a kik az ellenőrzési vagy utószemléről igazolatlanul elmaradnak; *e*) a nem tényleges tiszti és legénységi egyének az azonnali bevonulást rendelő behivási parancs kézbesitésének vagy kihirdetésének időpontjától (1890 : XXI.) és általán a behivási parancsnak nem engedelmeskedő közös hadseregbeli, honvédségi és népfölkelési szolgálatkötelesek ezen mulasztásuk miatt. (1890 : XXI.) Háboru esetén katonai fenyitő jog alá tartoznak azok is, kik a hadilábra helyezett hadcsapat, hadiintézet, hadihajó kiséretéhez tartoznak; azután a hadi foglyok és tuszok; a haditengerészet által elfogott tengeri rablók. A m. kir. csendőrségi egyének szintén a katonai fegyelem és büntetőjog alatt állanak és ügyeik a honvédhadbiróságok által intéztetnek. A polgári biróságok által hozott büntető itéleteknek tettleges katonák elleni végrehajtásáról. L. az ig. min. 1901. évi 34,572. sz. körrendeletét.

[31] Háboru esetén a hadosztályi mozgó hadbiróságok, hajó- és hajóraj biróságok képezik az e. f. kat. törvényszékeket.

[32] E perrend szabályzata 1884-ben ujból kiadatott, de lényegileg még mindig az 1768. évi Mária Terézia-féle katonai perrenden alapul. Az anyagi büntetőjogot az 1855-iki katonai büntetőtörvény szabályozza és a szorosan vett katonai (szolgálati) bűntények és vétségeken felül, az állam hadereje elleni, valamint a közönséges bűntettek és vétségekről is rendelkezik. A büntetésnemek: *a*) halál, kötél v. golyó által; *b*) sulyos börtön; *c*) börtön; *d*) tisztségtől megfosztás (cassatio); *e*) elbocsátás; *f*) lefokozás. Vétségek büntetései: *a*) fogság, mely

mélyben, részt vesznek a **bajtársak** (quasi laikus elem) is, kik t. i. együtt a hadbiróval képezik az illető törvényszéket.[33] Sajátszerü intézmény a katonai birósági szervezetben a birói *felsőbbségi jogot gyakorló hatóság* (Gerichtsherr), mely legmagasabb rendü katonai parancsnokságokat (hadterületi parancsn., honvédfőparancsn.) illeti meg, kik azt ismét bizonyos részben alsóbb parancsnokokra delegálhatják. E hatóság különösebb jogositványai, a bünvádi eljárás meginditásának, a letartóztatásnak elrendelése, *az itélet megerősitése, esetleg enyhitése, elengedése.*[34]

217. a) §. A főudvarnagyi biróság.

A királyi ház tagjai és udvari rendeletekben meghatározott más személyek[35] elleni személyes keresetek és perenkivüli más

házi vagy foglárfogság, egyszerü vagy szigoritott magánfogság, sötét magánfogság; *b*) elbocsátás; *c*) lefokozás; *d*) tisztek ellen még pénzbüntetés.

[33] E törvényszék a vádlott rangja szerint különbözőleg alkotandó igy: altisztek és közrendüeknél egy közember, egy tizedes, egy szakaszvezető, egy őrmester, egy alantos tiszt, egy százados és egy törzstiszt, mint elnök, szerepelnek; főtiszteknél csak főtisztek hivandók meg és pedig annak rangfokához képest különböző rangfokuak.

[34] Magasrangu (ezredestől lefelé) katonai személyek ügyeiben a bir. felsőbbségi hatóságot Ő felsége személyesen és a kat. legfőbb (honvédfő) törvényszék gyakorolja. A katonai szabadságvesztés büntetések végrehajtására a büntetési intézetek (Strafanstalten) és helyőrségi fogházak szolgálnak; amazok hosszabb büntetésre itéltek számára; ezek rövidebb (1 évet meg nem haladó) büntetésüek és vizsgálati fogságban levők számára.

A *hatásköri biráskodás, a jövedéki kihágási biráskodás, rendőri biráskodás* nem birói jellegü hatóságairól másutt volt szó. A fegyelmi biróságokról a III. könyv illető helyén szólunk. — Nem külön birósági szervezetből vétetett a *rögtönbiróság,* hanem az illető törvényszék itélőbiráiból alakult, rendkivülisége a közönségesnél gyorsabb eljárás és szigorubb büntetésekből állott. A rögtönbiráskodást a belügym. engedélyezhette, az 1868. 6400. és 1873. 35,042. sz. rend. értelmében, Horvátországban a bán az 1875. május 15. törvény szerint engedélyezi. Az uj büntető perrend életbeléptével a rögtönbiráskodási szabályok e bünvádi törvény területén hatályukat vesztették. (1897 : XXXIV. t.-cz. 27. §.) Az urbéri örökváltsági jogigények felett az 1868 : XXXIII. t.-cz. szerint a földtehermentesitési alapigazgatóság biráskodik; a határozatai elleni felebbezéseket a bel-, pénz- és igazságügymin. egyetértőleg intézik el. (1868 : XXXIII. t.-cz.) Az 1868 : XXIX. t.-cz. szerint a szőlődézsmaváltsági tartozások felszámitását az igazságügymin. által kiküldött *jogbiztosok* teljesitik, a váltságösszeg megállapitása az ép idézett törvény szerint (21. §.) alakitott választott biróságokat illeti, ezek határozatai elleni felebbviteli hatóságot a bel-, pénz- és igazságügyminister együttesen gyakorolják.

[35] Az 1853. évi cs. nyilt parancs, mely nálunk az osztrák birói szervezetet

jogügyek birói gyakorlatunk szerint is a bécsi császári és kir. főudvarnagyi biróság hatáskörébe tartoznak. (L. az udvari szervezetnél I. könyv.) Az udvarnagyi hivatal, illetve annak biráskodásánál közreműködő osztrák birósági tagok e biráskodása, bárha szokásjogi alapon áll is a magyar király külön birói felségjogát nem juttatja kellő kifejezésre. Ennélfogva 1904 márczius 2-án a magyar kormány törvényjavaslatot nyujtott be a Budapesten felállitandó magyar főudvarnagyi biróságról. E biróság elnökét és helyettesét a budapesti királyi tábla, két ülnökét és ezek helyetteseit a budapesti kir. törvényszék birái közül Ő Felsége nevezné ki. Hivatalos nyelve a magyar. Felebbviteli biróságai a budapesti kir. itélőtábla és a kir. Curia.

A biróság hatásköre kiterjedne a törvényben felsorolt peres ügyekben *a)* a királyi ház tagjaira, *b)* azon személyekre, kikre eddig királyi rendelkezések a főudvarnagyi hivatal birói hatóságát kiterjesztették; *c)* azokra, kik a nemzetközi jog értelmében területkivüliséget élveznek, ha magukat a főudvarnagyi biráskodásnak alávetik; *d)* az *a—c* alattiak pertársaira, ha a vitás jogot a pertársak ellen csak egységesen lehet eldönteni.

A főudvarnagyi biróság utján lennének foganatositandók az *a—c* alatt emlitett, továbbá a kir. udvari épületekben, kir. család tagjainak lakházaiban, a területkivüli személyek lakásaiban levő személyek részére való birói kézbesitések és egyéb birói cselekvények.[36]

A törvényjavaslat 5. §-a szerint a kir. ház tagjainak egymás közötti magánjogi pereit, és az ő személyi állapotukat tárgyazó pereket *Ő Felsége mint a királyi ház feje közvetlenül dönti el* vagy eldöntésüket választott biróságra bizza. A 7. §. szerint pedig a ki-

életbe léptette, kimondá, hogy a császári ház tagjai és azon személyek felett, kiket a területkivüliség illet, a főudvarnagy birói hatósága továbbra is fennmarad. Ez idő óta a következőkre terjeszté ki a felség az udvarnagyi biráskodást. 1850-ben a meráni grófra, 1851-ben a Bourbon-ház Ausztriában lakó tagjaira; ugyanez évben Lichtenstein fejedelmére, nejére, kiskoru gyermekeire; 1858-ban Szász-Coburg Ágost herczegre és családjára; 1865-ben Württembergi Fülöp herczegre, nejére és leszármazóira; 1866. és 1880-ban Don Carlos és Alfonz, illetve Don Carlos herczeg leszármazóira; 1880-ban Lichtenstein Fülöp herczeg és leszármazóira; 1881-ben Don Miguel braganzai herczegre és kiskoru gyermekeire.

[36] Említést érdemel a javaslat azon rendelkezése is, mely szerint, a kir. család tagjai vallomásuk megerősitésére esküt nem tesznek és hogy őket a biróságok erre külön megállapitott szabályok szerint hallgathatják ki.

rály, ha közvetlenül magának nem tartja fenn, a *főudvarnagyi* (bécsi) hivatal által intézteti *a)* a kir. ház tagjainak hitbizományai feletti felügyeletet; *b)* a kir. ház tagjainak és a külön rendeletek szerint a főudvarnagyi biróság alá tartozó más személyeknek egyéb nem peres ügyeit, ideértve a csődügyeket is; *c)* ugyane személyek elleni ingókra irányuló végrehajtások foganatositását.

Akár a főudvarnagyi biróságnak, akár a főudvarnagyi hivatalnak avagy Ő Felsége személyének közvetlenül biztositandó peres és perenkivüli ügyekre vonatkozó joghatóságot tekintjük, igazat kell adnunk azon felfogásnak, hogy akár a királyi család tagjainak, akár s még inkább más személyeknek részére indokolatlan és teljesen felesleges ily különállást engedni, illetve azt fentartani. A rendes birói szervezet teljesen alkalmas és képes ama magasrangu személyiségek jogügyeiben való eljárásra is. Csodálkozással látjuk, hogy a magyar biróságok ok, szükség és czélszerüség nélkül, közjogi érzéketlenséggel oly gyakorlatot követtek eddig, mely ama osztrák jogi különleges jogállást elismerte — s a magyar biró fórumok jogos hatáskörét megcsorbitotta.

218. §. A királyi ügyészségek.

A büntető igazságszolgáltatásban kiválóan fontos szerepre hivatott állami organumok a királyi ügyészségek. Hivatásuk, melyet részletesen a bünvádi eljárás törvénye állapit meg, főleg odairányul, hogy a hivatalból üldözendő bűncselekmények esetén az előnyomozásnál és bünvizsgálatnál közreműködjenek, annak befejezése után vád- vagy megszüntetési inditványt tegyenek, a közvádló szerepét betöltsék, a büntető hatalom kellő érvényesitése érdekében perorvoslatokkal éljenek, végül a büntetések végrehajtására felügyeljenek. Mint közvádlók nevezetes jogokkal és kötelességekkel birnak a kir. ügyészek, a birák és a birósági hivatalnokok, ügyvédek, közjegyzők, közigazgatási tisztviselők elleni fegyelmi ügyekben is.[37] A kir. ügyészségek, a kir. törvényszékek, kir. táblák és kir. Curia mellé rendelten müködnek; egyénei a kir. alügyészek, kir. ügyészek, főügyészi helyettesek, főügyészek, koronaügyészi helyettes és a koronaügyész. A bünvádi eljárás és annak életbeléptető törvénye alapján az ügyészségi szervezetet az u. n. ügyészségi meg-

[37] Az ügyészi szervezet és hatáskör iránti jog főforrása a bünvádi eljár. törvényen kivül az 1871 : XXXII., 1881. LV., 1890 : XXV., 1891 : XVII. és 1897 : XXXIII. t.-cz.; az ügyészi ügyvitelt illető számos rendeletek közül a fontosabbakat idéztük fentebb.

bizottakkal bővült, kik kisegitő szerepre hivatvák kir. ügyészségi teendőkben.

I. Minden büntető hatáskörrel biró kir. törvényszék mellett egy kir. ügyész és a szükség szerint egy vagy több kir. alügyész müködik. A budapesti büntető törvényszék melletti ügyészségnél több kir. ügyész is alkalmazható, ez ügyészség vezetője főügyészi helyettes minőségével bir (1891: XVII. t.-cz.).Az 1907. évi I. t.-cz. szerint vidéki kir. ügyészségeknél és a szükséghez képest több kir. ügyész is alkalmazható. Az igazságügyminister jogosult több törvényszékhez egy kir. ügyészt rendelni, kisebb törvényszék mellett pedig kir. alügyészt bizni meg az ügyészi teendőkkel.[38]

II. Minden kir. tábla mellett kir. főügyészség szerveztetik, melynek kerülete azonos a táblai területtel. A főügyészség vezetője a kir. főügyész, ki mellett a szükség szerinti számban főügyészi helyettesek és berendelt alügyészek müködnek. A bűnvádi eljárás életbelépéséig az igazságügyminister fel *volt* hatalmazva (1891. évi XVII. t.-cz.), hogy *ideiglen* több táblai területet egy főügyészségi kerületté egyesitsen és hogy egyes főügyészségek vezetésével főügyészi helyetteseket bizhasson meg. A kir. főügyész azon tábla területén, mely mellett müködik, *minden ügyészségi teendőt, bármely törvényszék előtt maga végezhet vagy erre helyettesét, vagy az alája rendelt ügyészek bármelyikét kiküldheti,* általán pedig felügyel mindezen kir. ügyészségek müködésére, *azokhoz kötelező utasitásokat intézhet.*[39]

III. A koronaügyészség a Curia mellett müködik, a birói felelősségről szóló törvény értelmében annak közvádlói teendőit a bűnvádi eljárás hatálybaléptéig a budapesti főügyész, ennek akadályoztatása esetén az ügyészségnek az igazságügyminister által kirendelt tagja teljesitette.

A kir. ügyészségek az illető biróságoktól függetlenül müködnek, csak a felettes ügyészségnek, illetve az igazságügyministernek rendelvék alá. E minister jogosult a koronaügyészi helyettest főügyészi, a főügyészt koronaügyészi helyettesi vagy más főügyészi állásra, a főügyészi helyetteseket, kir. ügyészeket, alügyészeket ezen minőségükben áthelyezni, bármely ügyésztől az ügyészi megbizást

[38] Öt évi ügyészi vagy birói és ügyészi minőségben kitünően szolgált egyének kir. főügyészi helyettesi czimmel és jelleggel ruházhatók fel.

[39] A számvevői teendőket a főügyészség mellett az illető tábla számvevősége látja el. Az igazságügyministeri számvevőség a táblákhoz eddigelé nem decentralisáltatott.

elvonni, *mely esetben fizetésük* épségben hagyása mellett, rangjuknak megfelelő itélőbirói állásra kinevezendők.[40]

[40] Az igazságügyminister a kir. ügyészeket, alügyészeket kérelmükre, állásuk és rangsoruk megtartása mellett, az országos fegyintézetek, kerületi börtönök és fogházak igazgatásával megbizhatja.

Ügyészségi megbizottakul jogi cursust végzett egyének, kik esetleg köztisztviselők vagy gyakorló ügyvédek is lehetnek, rendelhetők ki. A kirendelés joga az igazságügyministert illeti, ki a megbizást bármikor el is vonhatja. E megbizottaknak rendes fizetés nem jár, de az állampénztárból az igazságügyminister által meghatározott dijazásban részesülnek. Az ügyészségi megbizottak az illető kir. ügyésznek vannak közvetlenül alárendelve; teendőiket az illető főügyész, kir. ügyész, alügyész is végezheti.

Az igazságügy szervezetéhez tartoznak a birói határozatok foganatositására rendelt *birósági végrehajtók és a büntetések végrehajtásának intézeti és közegei*. A polgári biróság határozatainak foganatositásával egy tagját vagy a segédszemélyzet tagját, vagy a kir. közjegyzőt is megbizhatja; rendszerint azonban a birósági végrehajtó feladata az itéletek végrehajtása. Birósági végrehajtók a járásbiróságoknál feltétlenül, a kir. törvényszékeknél pedig a szükséghez képest alkalmazandók. A birósági végrehajtó birósági hivatalnok, kit az igazságügyminister nevez ki és helyez át, ki külön pecséttel és hiteles könyvvel bir. Működése feletti közvetlen felügyeletet az illető biróság vezetője gyakorolja. A birói felelősségről szóló törvény rendelkezései bizonyos módositásokkal a végrehajtókra is kiterjednek. (1781 : LI. t.-cz. 20. §.) A birósági végrehajtó fizetést nem huz, javadalmát eljárási, napidijai és utiköltségei képezi. A birósági végrehajtókról az 1875 : IX. t.-cz. szól, de reájuk vonatkozó rendelkezések vannak az 1875. évi 26,020. sz. ig. min. rend. az 1875 : IV. t.-cz. végrehajtása tárgyában, ezt módositja az 1881. évi 3406. ig. min. rend.; az 1891. évi 31,158. ig. min. rend., a bir. végreh. dijazásáról, az 1891. évi 32,082., az 1891. évi XVII. t.-czikkeben a felügyeletre és összeférhetetlenségre megszabott határozmányoknak a végrehajtókra alkalmazása iránt. A bir. végrehajtók adott esetekben kézbesitések eszközlésére is hivatva vannak, egyébként a kézbesitést birósági székhelyeken a birósági szolgák, másutt a községi közegek és pedig kis- és nagyközségekben a kör-, illetve községi jegyzők, rend. tan. vagy törvényh. városokban a hatóságnak erre kirendelt alkalmas közegei végzik (1875 : X. t.-cz. a kézbesitőkről. 1901. XX. a közig. egyszerüsitéséről).

A nemzetközi jogsegély szempontjából fontos a birósági és ügyészségi határozatoknak külföldön való kézbesitése, e tekintetben számos igazs. min. rendelet ad utasitást; az egyes államokban való kézbesitések módját illetőleg l. Marsalkó id. gyüjteményét, melynek pótkötete 1901-ben jelent meg.

A nemzetközi polgári jogsegély ügyében nagyérdekü törvény az 1899. évi XIII. t.-cz., a mely a hágai nemzetközi egyezményt czikkelyezte be. A magyar biróságoknak az osztrák igazságügyi hatóságokkal való érintkezését az 1897. 16,873. sz. ig. min. rend. szabályozta. Fontos rendelet az 1903. évi 7497. sz. ig. min. rend. a magyar- és a külföldi büntető birósági itéletek kölcsönös közlése és a magyar biróságok által elitélt külföldiek nyilvántartása tárgyában.

A büntetések végrehajtásának külön szervei. A halálbüntetés végrehajtása az ügyészség ellenőrzése mellett az állami hóhér által történik, az 1880.

219. §. A kir. közjegyzők.

Az igazságügyi szervezetben előkelő hely illeti a közjegyzői intézményt, melyet az 1874: XXXV. t.-cz. honositott meg. E törvényt ugy szervezeti, mint hatásköri rendelkezéseiben jelentékenyen módositá az 1880: LI. és az 1886: VII. t.-cz. A kir. közjegyzők nem csak büntetőjogi felelősségük szempontjából közhivatalnokok (1878: V. t.-cz. 461. §.), de állásuk hatásköre, müködésük jellege szerint is; külső kifejezésre jut ez a közjegyző „királyi" jelzőjében.

évi 2106., illetőleg az 1900. 6757. sz. ig. min. rend. szerint. Az 1894. évi 41,839. sz. ig. min. rend. szerint a hóhér az altiszti minőségü állami alkalmazottak sorába tartozik. A szabadságvesztés büntetés végrehajtásának *intézetei az orsz. fegyházak, kerületi börtönök, államfogház, közvetitő és javitó intézetek*, melyek közvetlen vezetése és igazgatása az igazságügyminister felügyelete alatt és rendelkezései szerint, saját hivatalnoki, altiszti és szolgaszemélyzet által történik. Az ügyészségi és járásbirósági fogházak külön intézeteknek nem, hanem az illető ügyészség vagy biróság berendezéseinek tekintendők; müködésük vezetése és felügyelete az illető kir. ügyészt, respective járásbirót illetvén. A szabadságvesztés büntetés elhalasztásáról és félbeszakitásáról szól az 1899. évi 5800. sz. ig. min. rend. A fegyház és kerületi börtön rendtartási szabályzata, hivatalnokainak, (igazgató, ellenőr, gondnok, lelkész, tanitó, orvos, irnok stb.) és felügyelő személyzetének *szolgálati utasitása* az 1870. évi 1068. sz. és az 1880. évi 2106. sz. ig. min. rendeletekben foglaltatik. Az orsz. bünt. intézeti hivatalnokok egyenruhaviselési kötelességéről a legf. elhatározás alapján kiadott 1891. évi 42,282., ugyanezek öltözési szabályzatáról az 1891. évi 43,845. sz. ig. min. rend. az őrszemélyzet rangjelvényei és egyenruházata tárgyában pedig az 1893. évi 6980. sz. ig. min. rend. intézkedik. Az államfogház büntetés végrehajtás tárgyában az 1895. évi 1140. eln. sz. ig. min. rend. intézkedik. A birósági fogházak és börtönök felügyeletéről és rendtartásáról az 1872. évi 11,216., 1874. évi 696., illetőleg az 1880. évi 2106. sz. rendeletek helyébe lépett. *1899. évi 5400. sz. ig. min. rend. szól.* A felügyeleti utasitás a fogházfelügyelő tiszt, a börtönmester, (őrmester) és börtönőrök szolgálati utasitását és a felettük gyakorlandó fegyelmi hatalom szabályozását is tartalmazza. Az 1876 : VI. t.-cz., illetőleg annak végrehajtása iránti ig. min. utasitás szerint a törvényh. közigazgatási bizottság főkép tisztasági és egészségi szempontokból a börtönöket és fogházakat *börtönvizsgáló* küdöttsége által megvizsgáltatja. *A közvetitő intézetbe* szállitásról az 1884. évi 11,203. sz., a közvetitő intézeti házszabályok megállapitásáról az 1885. évi 55,673. sz. ig. min. rend. szól. A közvetitő intézetbe szállitás és feltételes szabadságra bocsájtás ügyeiben az igazságügymin. véleményező szerve a minden törvényszék székhelyén alakitandó *„felügyelő bizottság"*. Elnöke a törvénysz. elnök, tagjai a kir. ügyész, a börtön vagy fegyházigazgató, lelkész, tanitó és az illető törvényhatósági közigazgatási bizottság által saját kebeléből választott két tag. (1880. évi 2106. ig. min. rend.) A felügyelő bizottságnak Fiuméban való alakitásáról szól az 1902. évi T. 62/5 sz. ig. min. r. *A javitóintézetek* szervezetét és müködését az *1894. évi 13,964. sz. ig. min. rendelettel kiadott alapszabályzat* határozza meg.

azon törvényi rendelkezésben, hogy a közjegyző *„hivatali“* esküt köteles tenni, hivatalos pecséttel bir és abban, hogy államhatósági kinevezés által nyeri állását, hogy közhitelességü személy stb.

A közjegyzők számát és székhelyét az igazságügyminister állapitja meg; uj közjegyzői állások rendszeresitése, fennállók megszüntetése iránt előzetesen meghallgatandó az illető közjegyzői kamara. A közjegyzőket élethossziglan az igazságügyminister nevezi ki; hivataluktól csak fegyelmi vagy büntető birósági itélettel foszthatók meg; hivatalból át nem helyezhetők. A közjegyző hivatalát csak a törvényben meghatározott biztositék letétele után foglalhatja el.[41] A közjegyző működési területe azon kir. törvényszék területe, melyben székhelye van; a budapesti kir. közjegyzők működési területe a budapesti és pestvidéki kir. törvényszékek területe. A felek mindazáltal bármely közjegyzőhöz fordulhatnak, nincsenek kötve azon törvényszéki terület közjegyzőihez, melyen laknak, melyen ügyletüket kötik, vagy melyen az ügylet tárgya fekszik.

A közjegyző *hatásköre* vonatkozik: I. *Közokiratok felvételére;* itt megjegyzendő, hogy bizonyos jogügyekre okirat általi bizonyitás csak közjegyzői okirattal történhetik, némely ügyletnek pedig *érvényességi* kelléke, hogy közjegyzői okiratba foglaltassék. Közjegyző csak közokiratot vehet föl. II. *Tanusitványok kiállitására;* igy okiratmásolatok, társasági határozatok, névaláirások, forditások hitelesitésére, tények közhitelü bizonyitására, óvások felvételére, értesitések eszközlésére, küldemények elküldésének igazolására stb. Mint látható, e tekintetben a közjegyző működése az előleges bizonyitás és bizonyitékszerzés s igy a jogbiztonság fontos tényezője.[42] III. *Okiratok és értékek őrizetbe vételére.* IV. *Hatósági, jelesül birósági megbizásoknak teljesitésére.* Ez utóbbi hatáskörében a közjegyző az illető hatóság *delegáltja;* annak közvetlen ellenőrzése mellett és utasitásaihoz képest jár el. Különösen fontos a közjegyzőnek, mint hatósági megbizottnak a hagyatéki eljárás törvénye szerinti szükségképi és a birói végrehajtások körében való

[41] A közjegyzői biztositék kimutatásáról az 1875. évi 2133., a közjegyzői biztositékok kezeléséről az 1880. évi 10,539. sz. ig. min. rend., a közj. biztositékoknak a kir. adóhivatalok általi kezeléséről az 1880. évi 23,598. sz. p. ü. m. r. szól.

[42] Jelenleg a hitelesitési ügynek legfontosabb közhitelü szervei a közjegyzők; de a hiteles tanusitások eszközlése bizonyos mérvben más közhatósági hatáskörben is történik, pl. a kir. járásbiróság a községi elöljáróság stb. a hiteles tanitásokra számos esetben jogositvák.

működése.[43] A közjegyzők ügykezelését az 1875. évi 663. sz. ig. min. rendelet szabályozza. — A közjegyzői hatáskörben bizonyos önállósággal működnek a közjegyző-helyettesek és köjegyző-jelöltek, kiket a közjegyző alkalmaz; csak bizonyos esetekben rendel a közjegyzői kamara „hivatalból" helyettest. A közjegyzőt akadályoztatása esetén a „helyettes" helyettesiti, csak helyettes hiányában és csak halasztást nem szenvedő esetekben jogosult, illetve köteles is az illető királyi járásbiróság vezetője az akadályozott közjegyző hatáskörébe tartozó teendőket, kivételével az 1886: VII. t.-cz. 9. §-a első bekezdésében felsoroltaknak, elintézni. 1894. évi 37.919. ig. m. r.[44])

A közjegyzői kamarák.

A királyi közjegyzők önkormányzati testületei a közjegyzői kamarák. Minden közjegyzőnek közjegyzői kamarához kell tartoznia. A kamarák számát és székhelyét az igazságügyminister állapitja meg, akkép, hogy kamara csak törvényszéki székhelyen létezzék, hogy minden kamarához legalább 15 közjegyző tartozzék és hogy ugyanazon törvényszék területén működő közjegyzők ugyanazon egy kamarához tartozzanak. A kamara szervezetét képezi a hozzátartozó összes közjegyzők gyülése (közgyülés) és a kamara elöljárósága (választmány), mely a kamarai elnökből, 4 rendes és 2 póttagból áll, kiket évente a közjegyzők maguk közül titkos szavazással választanak.

A kamara *hatásköre: a)* közvetlen ellenőrzése a közjegyzők, helyetteseik és a jelöltek működésének;[45] *b)* nyilvántartása a közjegyzőségek és a közjegyzők állapotainak, a jelöltek gyakorlatának; *c)* megvizsgálása évente legalább egyszer a közjegyzői irodáknak;[46] *d)* intézkedés helyettesités iránt és a közjegyzőség megüresedése esetén; *e)* egyeztetési kisérletek a közjegyzők és a helyettesek vagy jelöltek között felmerülő viták, valamint a felek által emelt panaszok esetén; *f)* évente két közjegyző kijelölése a közjegyzők fegyelmi

[43] A közjegyző idézései hatósági idézések jellegével birnak.

[44] A közjegyző okiratokat csak magyar nyelven vehet föl, más nyelven felvételre külön adandó nyelvjogositvány szükséges (1878. évi 15.475. sz. ig. m. r.). A közj. munkadijai törvényileg állapitvák meg. A közjegyzőségről szóló törvényeket Fiumében az 1889. évi 47,220. sz. ig. m. r. léptette életbe. A közjegyzők kézbesitéséről és fegyelmi ügyeiről l. a III. könyvben.

[45] Csekélyebb rendetlenség esetén őket irásban megintheti.

[46] E vizsgálat módozatairól szólnak az 1884. évi 21,834. és 1888. évi 47,955. sz. ig. min. rendeletek.

biróságába; *g)* képviselete a közjegyzők érdekeinek stb.[47] A közjegyzői kamarák határozatai, a mennyiben azok törvény szerint nem végérvényesek, *a Curiához felebbezhetők.*

A közjegyzői kamara a hozzátartozó közjegyzőkre és jelöltekre beiratási dijat állapithat meg, a közjegyzőkre ezenkivül évi illetményeket vethet ki, melyeknek nem fizetése esetén *maga rendeli el a végrehajtást*, annak foganatositása pedig a közjegyzőre illetékes járásbiróságot illeti. A közjegyzői kamarák közvetlenül az igazságügyminister felügyelete alá tartoznak; ki e jogából folyólag személyesen vagy kiküldöttje által azok működését bármikor megvizsgálhatja, jelentéseket, felvilágositásokat kivánhat s a megtorlás iránt intézkedik.

220. §. Az ügyvédség.

Az ügyvédség az igazságszolgáltatásnak nélkülözhetetlenül fontos közintézménye. Az ügyvédek oly *nyilvános állásu* személyek, kik államhatalmilag jogositvák és rendelvék arra, hogy a „*joghoz segités*"-nél hivatott szakértőképen működjenek, s azáltal nemcsak a magánosoknak, de a közhatóságnak is megkönnyitsék a jog érvényesitését, a jogrend minden irányu helyreállitását. Az ügyvédi állás köztisztségi minősége hivatásából keletkezik; nyilvánul számos nyilvánjogi *kötelezettségben*, melyekkel az ügyvéd tartozik, s mely szerint az ügyvéd egész működésében köteles a decorumot ugy megóvni, a mint az az igazságszolgáltatás tisztviselőjéhez méltó, nyilvánul azon összeférhetetlenségi szabályban, melynél fogva az ügyvéd sem saját, sem mások nevében, közvetlenül vagy közvetve nem folytathat oly foglalkozást, mely hivatása és állása tekintélyével meg nem egyezik, nyilvánul főleg a perrendtartás azon álláspontja folytán, mely az ügyvédnek oly positiót ad, hogy benne mind a fél, mind a biróság megbizni kénytelen. Az ügyvédekről és ügyvédi gyakorlatról az 1874: XXXIV. t.-cz. s azt módositó 1887. évi XXVIII. t.-cz. rendelkezik. Főszabály, hogy ügyvéd gyanánt *a biróságok és minden más közhatóságok* előtt feleket csak az képviselhet, ki az ügyvédeknek az ügyvédi kamaránál vezetett lajstromába fel van véve.[48]

[47] A kamara ügyrendjét maga állapitja meg s jóváhagyás végett az igazs. ministerhez terjeszti.

[48] Nem szabad azonban közbenjárást vagy képviseletet vállalnia oly ügyekben, melyek meggyőződése vagy a fél kifejezett intentiója szerint mások jogainak kijátszását czélozzák, nem szabad ugyanazon ügyben vagy azzal lé-

A felvétel kellékei: *a)* magyar honosság; *b)* magyar ügyvédi oklevél és annak igazolása, hogy az illető a kamara területén letelepedett[49] Nem ügyvédek, ha feleknek hatóságok előtti képviselését üzletszerüleg folytatják, 10—100 koronáig terjedhető pénzbirsággal, ismétlés esetében 40—200 koronáig terjedhető pénzbirsággal és 3 hóig terjedhető fogházzal büntetendők. Az ügyvéd a fél képviselési megbizását elfogadni nem köteles, de a biróság által ügygondnokul, vagy a kamara által vagyontalan (szegényjogu) perlekedők képviselésére, illetőleg oly bünügyekben, melyekben „védő", esetleg hivatalból is rendelendő, ilyenül kirendeltetvén, a kirendelési megbizást törvényes mentségi okok nélkül nem utasithatja vissza. Az ügyvédi müködés közérdekü rendjét az 1874: XXXIV. t.-cz. állapitja meg. A részletek elkerülésével, csak az ügyvédi könyvek kötelező vezetését emlitjük fel, mely által főkép az ügyvéd ellenőrzésének eszközei biztosittatnak.[50] Az ügyvédeknek különös állással biró segédei az ügyvédjelöltek, kiknek alkalmazása a kamaránál bejegyeztetendő, s kik müködésükben szintén annak ellenőrzése és fegyelmi hatósága alatt állanak.[51]

Az ügyvédi kamarák.

Az ügyvédek és ügyvédjelöltek müködésének ellenőrzésére, azok kötelesség-teljesitésének szükség esetén fegyelmi hatósággal való biztositására, közérdekü ügyeinek intézésére, az ügyvédi állás

nyegi összefüggésben levő ügyben mindkét felet képviselni, vagy oly ügyben, melyben egyik felet képviselte, később másiknak tanácsot adni vagy ügyvédi szolgálatot teljesiteni. (Az ügyvédi bűntettekről a büntető törvénykönyv rendelkezik.)

Az ügyvédeknek közigazgatási hatóság elé tartozó ügyekben való képviseleti közremüködésére nézve elvi fontosságu a belügym. 1899. évi 100,198. sz. rendelete, mely szerint az ügyvédi ellenjegyzéssel benyujtott beadványokra hozott határozatok az ügyvédnek kézbesitendők. Az ipartestületi békéltetőbizottság előtti ügyvédi képviselet megengedéséről szól a keresk. min. 1903. évi 35,104. sz. rendelete.

[49] Fiuméban az ügyvédi gyakorlat kinevezéshez van kötve. Az 1875. évi deczember 10-én kelt min. elnöki, igazságügyministeri és horvát báni egyértelmü rendelet szerint *csak magyar ügyvédi* oklevéllel birók nevezhetők ki.

[50] E könyvek vezetéséről s a kamara általi hitelesitéséről, megőrzéséről az 1876. évi 3567. sz. ig. min. rend. szól. Három kötelezőleg vezetendő ügyvédi könyv van, u. m. a feljegyzési könyv, a főkönyv és annak kiegészitésére szolgáló mutatókönyv. Az elhunyt ügyvéd iratai és értékei leltározásáról szól az 1903. évi 37,160 sz. ig. min. rend.

[51] Az ügyvédi felelősségről, ügyvédi és ügyvédjelölti minősitésről; az ügyvédek és ügyvédjelöltek elleni fegyelmi eljárásról l. a III. könyvben.

és tekintély sértetlen fentartására és helyreállitására, az ügyvédi kar érdekeinek képviseletére és nyomatékos védelmezésére rendelt (hivatási) önkormányzati testületek *az ügyvédi kamarák.*[52] Ezek számát, területét, székhelyét az igazságügyminister állapitja meg olykép, hogy minden kamara legalább 30 ügyvédet foglaljon magában és egy vagy több kir. törvényszék területére terjedjen. A kamarát a kamarai lajstromba iktatott összes ügyvédek alkotják: ezek gyülése *a kamarai közgyülés.* A közgyülésnek fenn nem tartott ügyeket a kamarai választmány intézi,[53] mely a közgyülés által háromévente választott elnökből, helyettes elnökből, titkárból, pénztárnokból, ügyészből és 8, Budapesten 36 választmányi tagból áll. Budapesten a választmányi tagoknak legalább kétharmadát a Budapesten lakó ügyvédek közül kell választani. (1907. XXIV.). A választás elfogadása *kötelező*, csak az utasithatja vissza, ki már 3 évig viselte a tisztséget, illetve választmányi tag volt; ki a választást alapos mentség nélkül el nem fogadná, 800 koronáig terjedhető pénzbirsággal sujtatik. A kamara fegyelmi hatóságát a fegyelmi választmány által gyakorolja, mely a kamara elnöke vagy helyettes elnöke elnöklése alatt a választmány 4 tagjából alakul; a közvádló tisztét a kamara ügyésze teljesiti. A fegyelmi választmány határozatai, a mennyiben a törvény ki nem zárja, a kir. Curiához felebbezhetők.[54]

221. §. Az igazságügyminiszter hatósága.

Az igazságügynek élén álló legmagasabb kormányhatóság az igazságügyminister. E minister hatáskörét elemezve találjuk, hogy annak közigazgatási tevékenysége főkép *szervezésre* és az igazságügyi szervek működésének legfőbb foku *ellenőrzésére* és felügyeletére vonatkozik; ezeken kivül azonban vannak egyeseknek bizonyos *jogügyeik*, melyek intézése vagy királyi elhatározásra való előkészitése az igazságügyministert mint önálló igazságügyi hatóságot illeti meg.

[52] Hivatásuk ezenkivül a jogszolgáltatás terén mutatkozó hiányok feltárása és azok megszüntetése iránt javaslatok tétele; a kormánytól hozzájuk intézett törvényalkotási, rendeleti kérdésekben véleményezés stb.

[53] A közgyüléshez tartoznak az ügyrend megállapitása, a választmány megválasztása, személyzet és fizetések meghatározása, költségvetés és fedezet megállapitása, az évi számadások felülvizsgálása; a vál. határozatai ellen beadott felebbezések elintézése. Évi fizetés csak a titkár, ügyész és pénztárnok számára állapitható meg.

[54] Az ügyvédi *fegyelmi jogról l. a. III. könyvben.*

I. Szervezési teendői az igazságügyministernek különösebben a biróságok, ügyészségek, igazságügyi intézetek, közjegyzőségek, közjegyzői és ügyvédi kamarák és egyéb igazságügyi hatóságok és azokhoz tartozó hivatali állások rendszeresitése vagy megszüntetése, azok székhelyének, területének meghatározása, módositása; biróságoknak telekkönyvi és szakbirósági hatáskörrel való felruházása; biróküldés; birói, ügyészi, közjegyzői és egyéb az igazságügy köréhez tartozó hivatali állások betöltése, illetőleg ez iránt a királyhoz előterjesztés; itélő birák tanácsvezetői jogosultsággal felruházása, tanácsjegyzők berendelése; vizsgálóbirák és állandó helyetteseik kirendelése; áthelyezések, állomáscserék; fizetési, segélyezési, jutalmazási, szabadságolási, nyugdijazási, elbocsátási, helyettesitési ügyek.

II. A legfőbb felügyeletet az igazságügyminister a biróságok, ügyészségek, közjegyzői és ügyvédi kamarák, igazságügyi intézetek felett, azok ügyvitele s gazdasági müködése felett, mint azok administrativ felsősége gyakorolja, érdemei beavatkozás nélkül a *birói joghatóságba, a peres és a perenkivüli jogügyek független elintézésébe* s a közjegyzői és ügyvédi kamarák autonom ügyeibe. Az 1871: VIII. t.-cz. értelmében Ő felsége legfőbb felügyeleti jogánál fogva, igazságügyministere által a biróságok pontos és szabályszerü ügyvitele fölött őrködik, az e részben tapasztalt hiányok orvoslásáról gondoskodik, az igazságügy általános érdekében vagy egyes panaszok esetében a szükséges adatok felterjesztését elrendeli, a visszaélések megvizsgálása és a megtorlás iránt intézkedik.[55] Az 1891 : XVII. t.-cz. szerint a főfelügyelet a felügyelet körébe tartozó minden intézkedés *közvetlen* megtételének jogát is magában foglalja. Az alantas felügyeleti hatóságok felügyeleti hatáskörükben ép ugy, mint gazdászati ügyvitelükben az igazságügyminister vezetése alatt müködnek és annak *utasitásaihoz kötvék.* A felügyeleti hatóság az alatta állókat nyilatkozattételre, a szükséges iratok és adatok felterjesztésére kötelezheti, személyesen vagy kiküldöttei által azok működését megvizsgáltathatja, de a kiküldött a megvizsgálandó hatóság főnökénél alsóbb rangu nem

[55] Fegyelmi eljárás inditványozására az illető kir. ügyészséget utasitja; rendbirságot szab ki (1891 : XVII. t.-cz.).

Minden biróság és ügyészség saját főnöke közvetlen felügyelete alatt működik, ezenfelül a törvényszéki elnökök felügyelete kiterjed az illető járásbiróságokra és a tőzsdebiróságokra; a kir. főügyészéké a kerületükben működő kir. ügyészségekre és ügyészi megbizottakra.

lehet; biróságok ügyvitelének megvizsgálására ügyészségi tag ki nem küldhető.

III. Az igazságügyministerhez, mint *egyesek ügyeiben* előkészitő, illetve elintéző fórumhoz tartoznak fontos perenkivüli jogügyek, igy: *kegyelmezések*, pertörlések, a kir. büntetőbirósági hatáskörbe tartozó ügyekben; feltételes szabadonbocsájtás, büntetés kitöltésének elhalasztása; engedély birák, ügyészek, birósági hivatalnokok ellen elkövetett rágalmazás hivatalból üldözésére; a nemzetközi jogsegély számos ügyeiben, különösen közbüntettesek *kiadása és átszállitása tárgyában* való határozás; bizonyitványok kiállitása a belföldön érvényes jogról külföldi használatra, döntés diplomatiai és consuli személyek területkivüliségre való igénye iránt (Bünv. elj.), hitbizományi ügyek, törvényesitések, örökbefogadások, jogi véleményezések más ministeriumok számára, magán-, büntető-,[56] köz-, közigazgatási jogi ügyekben stb. Több ügy elintézésénél az igazságügyminister társministerekkel egyetértőleg jár el, igy pl. városok lakbérleti szabályrendeletei megerősitésénél a belügyministerrel, urbéri és szőlőváltsági igények felsőbb foku elbirálásánál a bel- és pénzügyministerrel.[57]

[56] Az örökbefogadási ügy a közigazgatási hatóságokhoz csupán a kiskoruak örökbefogadása esetén tartozik és mint ilyen a gyámügyhöz sorozható. A kiskoruak örökbefogadása körüli eljárásról az 1884. évi 3546. sz. ig. min. rend. szól. Ennek pontos betartása végett intézte a belügym. a közig. bizottságok, mint gyámhatóságokhoz, az 1886. évi 57,348. és 1900. évi 42,034 sz. rendeleteket.

[57] Az igazságügyministerium az 1895. évi 1619. sz. rend. szerint egy elnöki és négy ügyosztályra oszlik. A három első ügyosztályban *A*) *és B*) parallel ügyosztályok vannak. Az igazságügyminister külön hiv. közlönyéről az „Igazságügyi Közlönyről" az 1891. évi 41,429. sz. rend. intézkedik.

Közvetlenül az igazságügymin. mellett működik, mint szakvéleményező (felülbiráló) intézet az *országos birósági vegyészeti intézet* (1887. évi 78,879. sz. bel- és 1893. évi 4967. sz. ig. min. rend.); továbbá az 1890 : XI. t.-cz. alapján szervezett *igazságügyi orvosi tanács; ennek feladata* biróságok részére szükséges felülvéleményezések teljesitése, fontos orvos-törvényszéki vizsgálatoknak közvetlen megejtése stb. A tanács elnökből, alelnökből és 20 rendes előadóból áll; az elnököt és alenököt a király, az előadókat a minister nevezi ki; a tagok egyharmada minden év végén kilép. Az igazságügyi- orvosi tanács szervezetéről, ügyrendjéről, eljárásáról szóló részletes szabályzat az 1890. évi 35,320. sz. ig. min. rend. kapcsán adatott ki. Az igazságügyi orvosi tanács honvédbiróságok által is igénybeveendő. 1897. évi 8960. sz. honvéd min. rend.

VI. RÉSZ.

A külügyi közigazgatás.

Az államok békés érintkezéséből, a nemzetközi népforgalomból, az állampolgárok mindinkább növekedő számban külföldön tartózkodásának tényéből és a honosoknak a külföldiekkel sokféle összeköttetésbe, jogi viszonyzatokba lépéséből következik a külügyi közigazgatás *szükségessége* és fontossága. Ha azon feladatokat és működéseket tekintjük és elemezzük, melyek a valóságos állapotok szerint a külügyi igazgatást képezik, azonnal szembeötlik, hogy a külügyi functiók egyik és pedig az összesség szempontjából fontosabb része az, melynek czélja az állam létét, diszét, méltóságát az idegen államban kifejezésre hozni, annak, mint ilyennek (nemzetközi) nagy érdekeit érvényesiteni, megoltalmazni, egyszóval az állami akaratnak a másik államot békésen megnyerni. Ezen czélja és működési módjai, formái szerint külön része a külügyi közigazgatásnak a *diplomatiai* igazgatás. E mellett látjuk azon tevékenységet, mely az *egyesek ügyeivel*, illetőleg az egyesekre érvényesitendő közigazgatási intézkedésekkel, az egyesek közhatóságilag oltalmazandó, támogatandó érdekeinek védelmével foglalkozik; a külügyi igazgatás e része kiegészitése a belső közigazgatási szervezet tevékenységének; a külügyi szervezet pedig az államterületen túl nyuló fejleménye az igazgatási szervezetnek, mely által ez a külföldön is érezteti az államnak jótevő, rendtartó, terhelő, fenyitő kezét a honosokkal. E köre a külügyi igazgatásnak nem is áll valami egynemü teendőkből, hanem a közigazgatási czéloknak jómódon *mindenikét illeti;* találunk abban az igazságszolgáltatáshoz, a katonai, a pénzügyi és nagyszámmal a jóléti, jelesül gazdasági igazgatáshoz tartozó teendőket. Nincs is ezen külügyi igazgatásnak czélja vagy tárgya természetéből folyó egységes vezérelve; s annak általános ismérveül nem is jelölhető meg más, mint hogy a nemzetközi jog

alapján, hogy ennek határozmányaihoz képest gyakorolja tevékenységét az állam, saját felsőségi hatalmának (Imperium) alá nem vetett területen. Nem tévesztendő azonban össze, mert épen nem azonos a külügyi igazgatás *a nemzetközi közigazgatással* sem szervezete, sem működése és tárgyai szerint. A nemzetközi közigazgatási jog végrehajtása ugyanis jelentékeny részt az illető államok saját belső szervezetének hatáskörébe van utalva, némely részt pedig ***nemzetközi (vegyes) szervek által valósittatik.*** Azt mondhatni, hogy a külügyigazgatás az állam saját (nemzeti) jogát hajtja végre a külföldön, a nemzetközi igazgatás a nemzetközi szerződéses jogot érvényesiti, jórészt saját szerveivel az *állam saját területén.*

A külügyi igazgatásnak egy része a pragmatica sanctio értelmében közösügy Magyarország és Ausztria között. Az 1867 : XII. törvényczikk azt mondja: „A pragmatica sanctioból folyó kölcsönös és együttes védelem egyik eszköze a külügyek czélszerü vezetése; *e czélszerü vezetés közösséget igényel azon külügyekre, melyek az Ő felsége uralkodása alatti összes országokat együtt illetik.*" Nem kétséges, hogy oly ügyekre vonatkozó teendői a külügyi szerveknek, melyek kormányzatilag, közigazgatásilag is ***különügyei Magyarországnak, nem közös külügyek***, azokban a külügyi szervek, mint a magyar állam külön felhatalmazottai járnak el;[1] ez áll a közös külügyministerre is, azon ügyek vitelét, közvetitését illetőleg, melyek belföldön Magyarország külön kormányzatához tartoznak.[2] A vám- és kereskedelmi törvény is eléggé kifejezésre hozza azt, hogy az összes consulatusi ügy nem mint közösügy tartozik a külügyminister „vezérlete" alá, mert a két állam kereskedelmi ministerei nemcsak jogosultak a consuli hivatalokkal közvetlenül levelezni, azoktól felvilágositásokat és jelentéseket közvetlenül is bekivánni,[3] hanem a consulatusok felállitásánál, megszün-

[1] Kellő külső kifejezésre is jut ez ujabban az anyakönyvi ügyeknél, melyekben a consulok, követek mint *„m. kir. anyakönyvvezetők"* járnak el.

[2] Pl. egyházkormányzati, igazgatási ügyekben való közvetités a Vatikánnál; közvetités oly nemzetközi szerződések előkészitése, megkötése körül, melyek külön ügyeinkre vonatkoznak s nem terjednek ki szükségkép a monarchia mindkét államára. Ép ezért a nemzetközi szerződések körüli intézkedések az *egyetértésével tétetnek meg a külügymin. által.*

[3] Közvetlennek kellene lenni általában az érintkezésnek, a hatóságban való alárendeltségnek, a külügyi szervek és a m. kir. kormány között az amazokra a tisztán magyar ügyek köréből átruházott ügyek tekintetében; — bár tényleg sokrészt a külügyminister *utján* történik ezekre nézve is az érintkezés. (L. bővebben Magyar közjogi kézikönyvemet.)

tetésénél, azok számára adandó utasitásoknál is a közös külügyminister *a két állam kereskedelmi ministereivel egyetértőleg köteles eljárni.*

222. §. **A külügyi közigazgatás hatóságai, ezek hatásköre.**

1. *A közös külügyminister* a külügyi igazgatást, a mennyiben a közvetlen rendelkezés egyes ügyek elintézését illetőleg nincs a két állam kormányának fenntartva, a közös külügyminister vezeti *önállóan*, vagy a magyar, illetőleg az osztrák kormánynyal *egyetértőleg*. Egészben véve a külügyminister állása, alsó hatóságaihoz való viszonya, azok működésének vezetését illető feladata olyan, a minő más közigazgatási ágakban (ressort) az illető ministereké. A közös külügyminister felelőssége (előterjesztése, javaslata, ellenjegyzése) mellett gyakorolja a király a külügyekben őt alkotmányunk és törvényeink alapján megillető fontos személyes hatóságát.[4]

A külső hatósági szervezet, mely a föld kerekségének jómódon minden nemzetközileg elismert államára kiterjeszkedik, a diplomatiai és a consuli hatóságokból (hivatalokból) áll. E szerint a szervezet egyénei is két állományba, a diplomaták és consulok állományába csoportositvák.[5]

[4] A külügyminister mellett működnek az osztályfőnökök mint bizalmi főtisztviselők és a szorosan ministeriális hivatalnokok; u. m. udv. és ministertanácsosok, udv. és min. osztálytanácsosok, titkárok, fogalmazók; ezeken kivül vannak beosztott diplomatiai és consuli tisztviselők a külügyministeriumban. A külügyi szak főtanodája, a cs. és kir. keleti akadémia a külügyministernek közvetlenül van alárendelve. Ugyanigy a consulnövendékek intézete is. Nem tartozik a külügyminister e jellegéhez, hogy ő elnököl a közös ministeri értekezleten; valamint az sem, hogy ő a cs. és kir. ház ministere (L. erről az I. könyvben) s e minőségből folyólag alatta áll az udvari és állami (házi) levéltár. — Nem képezi *közösügyi* functióját a külügyministernek az sem, hogy az ő alkotmányos hozzájárulása mellett történik a külföldieknek belföldi rendjelekkel való kitüntetése és az „Exequatur", kir. engedélyadás arra, hogy magyar honosok külföldi rendjeleket, czimeket, kitüntetéseket elfogadhassanak illetőleg viselhessenek.

[5] E két hatósági szervezet azonban hatáskörileg nincs isolálva, nevezetesen, a szorosan vett *diplomatiai* működésen kivül a diplomatiai hatóságok is számos esetben intézkednek egyesek közig. ügyeiben, viszont a consuli hivataloknak is jut a szorosan diplomatiai (politikai) agendákból, főleg oly helyeken, hol dipl. hatóság szervezve nincs. A külügyi igazgatás személyzetének rang- és napidijosztályai 1868-ban következőleg állapitattak meg: I. rangosztályba tartozik a *külügyminister*, II-ba tartoznak a *nagykövetek;* III.-ba a külügyminister első osztályfőnöke, IV-be a második osztályfőnök és a követek; az V-be a ministertanácsosok, ministerresidensek, első oszt. követségi tanácsosok és első

A követek.

A követek az állam bizalmi és representativ jellegü tisztviselői, dignitariusok, kiknek nemzetközi egyezményekkel megállapitott következő csoportjai vannak:[6] Nagykövetek (Ambassadeurs), követek és meghatalmazott ministerek (Envoyés), ministerresidensek, diplomatiai ügyvivők (Chargés d'affaires). A pápai legatusok és nunciusok[7] a nagykövetek rangjával birnak. Egyedül a nagykövetek képviselik a külső souverainnek *személyes méltóságát*. A diplomatiai ügyvivők nem az illető souverainnél, hanem csak a külügyministernél accreditáltatnak. A követek rangsorát saját rangosztályukon belül megérkezésük hivatalos notificálásának időpontja határozza meg, kivételével a pápai követeknek, kik a világiakkal szemben rangelsők (Ecclesia praecedit). Valamely kormánynál accreditált bármily osztályu követek együtt az illető állambeli *diplomatiai testületet képezik*, melynek szóvivője az ott legrégebben accreditált legmagasabb rangosztályu követ (doyen).

A követ személyes állása és hatásköre általában. A küldő államra a követ e minősége a kinevezéssel, a másik államra nézve az accreditálással, a megbizó levélnek az illető souverainnél (külügyministernél) átnyujtásával kezdődik. A követté kinevezés bizonyos rendhez, osztályhoz, vallásfelekezethez vagy nemzetiséghez kötve nincs. A követek sérthetlenséggel és követségi személyzetével együtt exterritorialis állással birnak, hivatali minőségükben történő megsértésük a küldő állam megsértését képezi. A követ hatásköre a küldő állam *képviselése*, közvetitése az illető souverainek, kormányok érintkezésének, teljesitése azok általános vagy esetenkinti utasitásainak; érvényesitése a fennálló nemzetközi egyezményeknek, ellenőrzése azok megtartásának; orvosoltatása az előforduló sérelmeknek; elintézése a honosok hozzáutalt közig. érdekü ügyeinek; felügyelet gyakorlása az illető államban, küldő állama meg-

oszt. főconsulok; VI-ba a min. osztálytanácsosok, II. oszt. követségi tanácsosok és főconsulok; VII-be a követségi, ministeri titkárok, consulok, segédhiv. főigazgató, levéltárnok; VIII-ba az első oszt. min. fogalmazók, attachék, alconsulok, számtanácsosok; IX-be a II. oszt. min. fogalmazó, consulnövendék, tolmács, első oszt. ministeri irodatiszt stb.; X-be a II. oszt min. irodatiszt, consuli irodatiszt, számtiszt, irnok stb.

[6] Ez egyezmények főleg az 1815. bécsi congressus határozatai; 1818. évi aacheni cong. jegyzőkönyve és a párisi conventio.

[7] A legati a latere mindig bibornokok, a nunciusok nem bibornokok, az internunciusok követi ranggal birnak. — Az állandó követségi állásokat elfoglaló követektől különböznek az alkalmi követek „Ministres d'étiquette".

bizásából müködő összes consuli hivatalnoknak, döntés felebbviteli fokon azok bizonyos határozatai felett és fegyelmi hatalom gyakorlása azok személyei felett, a mennyiben ez a külügyministernek fenntartva nincs.[8] A követségek *közvetlenül* a külügyminister hatósága alá rendelvék.

A consulok.

A consulok nem *képviselői* az illető államnak, hanem egyszerü hivatalnokai vagy megbizottai; a mennyiben nem egyuttal diplomatiai ügyvivők, exterritorlialitásra igényük a legtöbb államban nincs, nem accreditáltatnak, hanem kinevezésük u. n. „lettre de provision“ által adatik az illető állam kormányának tudomására; ezen állam részéről kinevezésük hatályosságához az „Exequatur“ szükséges, melynek alapján utasittatnak a belföldi hatóságok arra, hogy a consullal adott esetekben hivatalos érintkezésbe lépjenek. Az illető külföldi állam engedélye nélkül annak területén uj consulatus nem szervezhető. A consul müködését nemcsak az alkalmazó állam kormánya, de az „exequatur“ visszavonásával a consul székhelyének állama is bármikor megszüntetheti. A consuli hivatalok fokozat szerint főconsulságok, consulságok, alconsulságok és consuli ügynökségek. A consuli ügynökségek nem önálló hivatalok, hanem egy önálló consuli hivatal delegátusai, kirendeltségei bizonyos teendők ellátására.[9] A consulatusok vagy *államhivatalnoki minőségü consulokkal* (Effectiv consulok, Consules missi) vagy *tiszteletbeli* választott consulokkal (Wahlconsule, Consules electi) töltetnek be. A választott consulok kinevezésénél első sorban az illető külföldi városban állandóan lakó osztrák vagy magyar honpolgárok jönnek tekintetbe, de ilyenek hiányában az idegen állam polgárai is kinevezhetők. A választott consulok vagy teljesen ingyenesen működnek, vagy a dijszabásszerü illetékeket kapják és e mellett hivataloskodási költségeik fedezésére általányösszeget. A választott consulok kérelmükre, vagy a mennyiben hivataloskodásuk nem kielégitő, a nélkül is, a külügyminister vagy az illető felet-

[8] A követ működése a visszahivással, a visszahivó iratnak az illlető kormánynyal való közlésével szűnik meg. A követ visszahivása nem szünteti meg annak közhivatalnoki minőségét; a küldő souverain halála nem szünteti meg szükségkép a követ működését. Személye, illetőleg állama sulyos sérelme esetén a követ visszahivás bevárása nélkül elhagyhatja állását.

[9] A consulokat, bezárólag az alconsulig Ő felsége, a consulnövendékeket a külügyminister nevezi ki.

tes diplomatiai hatóság által a külügyminister utólagos jóváhagyása mellett mentetnek föl állásuktól.

A consulok alárendeltsége és hatásköre. Minden consuli hivatal *közvetlenül* vagy *közvetve* az illető államban levő magyar-osztrák diplomai hatóság alá van rendelve. Azok, melyek közvetlenül állanak a diplomatiai hatóság alatt, „*önálló*“, a melyet pedig közvetve, t. i. föléjük rendelt más consulatus utján, „*alárendelt*“ consuli hivataloknak neveztetnek. A consulok, különösen a főconsulok oly államokban, hol külön diplomatiai hivatal nincs, rendszerint egyuttal a diplomatiai ügyeket is intézik. A consuli hatáskör tulnyomó részt a nemzetközi szerződések, főkép a hajózási, kereskedelmi, jogsegélyi consulatusi egyezményekben van megállapitva. Nem minden államban azonos e hatáskör; különösen a *következő hármas megkülönböztetés* teendő a különböző államokban müködő consulaink hatáskörében. Vannak általánosan előforduló agendák; vannak olyan és pedig fontos teendők, melyek csak a tengeri kikötőhelyeken székelő consulaink hatósága körében fordulnak elő; vannak államok, jelesen a nem keresztény államok, melyekben székelő consulaink különös oltalmazási feladatot teljesitenek ott levő magyar és osztrák honosok, illetve az osztrák-magyar monarchia védelmét élvező más honosok (védenczek) tekintetében s különös rendőri felügyeleti (bűnnyomozási) és biráskodási hatóságot is gyakorolnak ezek ügyeiben.[10] A consuli különös védelemre való igény ez államokban a consulnak anyakönyvébe (Consular-Matrikel) bevezetés által szereztetik meg, mi által az illető honos vagy védencz az illető „*Consuli község*“ tagjává válik és a mennyiben egy évnél tovább tartózkodik a consul kerületében, consuli anyakönyvi kivonatot, ha rövidebb ideig, tartózkodási levelet kap. A főconsuloknak és az ily jurisdictióval felruházott consuloknak joguk van oly egyéneket, kiknek utlevelük lejárt vagy érvénytelen, avagy utlevelük nincs, kerületükből kiutasitani, csavargókat, katonaszökevényeket letartóztatni és hazatolonczoltatni stb.[11]

[10] A consuláris biráskodásról az igazságügyi igazgatásnál emlékeztünk meg.

[11] A consuli rendszerinti teendőkre nézve kiemeljük a következőket: *a)* A konsulok, ha nem birnak is diplomatiai charakterrel, kötelesek jelentést tenni a kerületükben előforduló politikai eseményekről, vagyis őrszemei a tulajdonképeni diplomatiának is: főhivatásuk azonban az illető állammal fennálló egyezményeknek szoros megtartására ügyelni; a kerületükben levő összes gazdasági, de legfőkép a hazai ipart, kereskedelmet és mezőgazdaságot, kiviteli

viszonyainkat érintő tényeket megfigyelni, azokról jelentéseket tenni. *b)* A consulok u. n. jogrendőri — perenkivüli — ügyekben fontos teendőkre jogositvák: mint *közhitelü* személyek működnek az ott lévő osztrák és magyar honosoknak egymással, vagy idegen állampolgárokkal *kötött ügyleteinél; hitelesitéseket* eszközölnek, láttamozásokat, bizonyitványokat állitanak ki; eljárnak, ha erre a magyar kormány felhatalmazását birják, *anyakönyvi ügyekben*. Az „önálló" consuli hivatalok rendszerint felhatalmazvák *útlevelek meghosszabbitására, láttamozására*, a hol dipl. hatóság nem székel. Az effectiv consuli hivatalok pénz és egyéb értékekre *letéthivatalokul* is szolgálnak. A magyar és osztrák honosokra nézve fontos közreműködésük van a haláleset felvételénél, leltározásánál, kiskoruak ideiglenes gondozásánál; egyes államokban különös szerződések alapján, s a nem keresztény államokban általán, a hagyatéki tárgyalást is eszközlik s a hagyaték biztositásáról is gondoskodnak. *c)* A consulok általában nyilvántartják a külföldön kerületükben levő had- és szolgálatköteles honosainkat; vezetik a szegénysegélyezési ügyet ott levő keresetképtelen belföldiekre stb. A consulok hivatalos cselekményeik után *maguk szabják ki az u. n. consuli illetékeket: a kiszabás ellen magánál a consuli hivatalnál emelendő panasz,* mely ha 3 hó alatt azt el nem intézné, a felügyeletet gyakorló diplomaciai hatósághoz vagy egyenest a külügyministerhez lehet fordulni. A consuli illetékek kiszabása ellen felebbezésnek van helye a külügyministerig. (A *consuli illetékek uj szabályozását eszközlő* 1901 : XXVI. t.-czikket és annak végreh. utasitását (1902. évi 1102. sz. min. tan. rend.) *l. Magy. pénzügyi jogi kézikönyvemben.*

A tengeri kikötőkben levő consuli hivatalok *a tengeri hajózási közigazgatásban mint tengerészeti hivatalok* vesznek részt. Ebbeli hatóságuk tekintetében, a mennyiben t. i. magyar vagy osztrák kereskedelmi hajókról, azok személyzetéről, azokra vonatkozó ügyletekről van szó, közvetlenül a fiumei, illetve trieszti tengerészeti hatóságnak rendelvék alá; e hatáskörüket, eltekintve a kereskedelmi — hajózási — consuli szerződések különös határozmányaitól, főkép az „Editto politico di navigazione mercantile" és számos más kereskedelmi ministeri rendelet állapitja meg. (L. a forgalmi közigazgatás jogánál.) A consulatus, mint tengerészeti rendőrhatóság és igazgatási hivatal határozatai *az illető tengerészeti hatósághoz felebbezhetők;* egyébiránt e nemű működéséről a consul a tengerészeti hatósághoz időnkint vagy esetenkint is jelentést tesz. A kereskedelmi tengerészeti igazgatás körüli költségeket az illető tengerészeti hatóság megtériti a consuli hivataloknak. (Teng. hatósági utasitás.) — Hadihajók megérkezésén szintén van a consulatusnak a hajóparancsnokot támogató működése.

III. KÖNYV.

A közhivatalnoki jog.

A közigazgatási jog rendszerében lényegesen kiegészitő, de annak egyéb ágaitól természete szerint elkülönzendő alkatrészt képez a közhivatalnoki jog, vagyis azon jogszabályok foglalata, melyek a közigazgatási teendők ellátásában hivatásszerüleg működő egyéneknek hivatali állásukból folyó jogait és kötelességeit meghatározzák. Hazánkban az ujabb időkben a törvényhozás kiváló gondját képezte a legfontosabb érdekü közhivatali igényeknek és kötelességeknek szabályozása; mint látni fogjuk, számos törvényünk, egészen helyes méltatásával azon követelménynek, hogy a közhivatalnokot precarius állásából ki kell emelni, több irányban rendezte e hivatalnokok személyi viszonyait, de még mindig van e téren elég kivánni való. Vannak viszonyok és kérdések, melyek szabályozatlanul lévén, az esetről-esetre való veszélyes elbirálás alá esnek, vannak olyanok, melyek rendeletileg oly módon szabályozvák, hogy a hivatalnokokat a felsőbb hatóság tetszésének szolgáltatják ki s a hivatalnok-osztály önérzetének. erkölcsi bátorságának s igy jó szellemének is nagy mértékben rovására szolgálnak. Egy rendszeres hivatalnoki törvény alkotása segithet e bajon. ha jól mérlegelt vezéreszmékből kiindulva, lehetőleg minden ágára a közszolgálatnak zsinórmértékül szolgáló elvi rendelkezéseket állit föl, nem zárván el utját annak, hogy az elvek határain belől az annyira sokféle közszolgálat különböző kivánalmai külön törvények vagy rendeletekkel érvényesittessenek.* Természetes, hogy a hivatalnoki jog *főelveinek* codificálásánál nem szabad egyoldalu tulhumanismusból, vagy a közhivatali szolgálat magánjogias felfogásából kiindulni, nem lehet a *hivatalnoki óhajtásoknak* teljes

*) 1907-ben a vasuti alkalmazottak szolgálati pragmatikájának törvényjavaslata volt az első kisérlet egy a szolgálati jog rendszeres törvényi szabályozására; de e javaslat tudvalevő nem emelkedett törvényerőre.

tárgyilagosságot tulajdonittani: az *államegésznek és a közhivatalnoki osztály jól felfogott s igazán nemzeti jelentőségü érdekeinek összeegyeztetése, a jogérzületet sértő institutiók eltörlése, hiányosságok pótlása a czél. Ennek eléréséhez* csak magas látkörben mozgó, igazi államférfiui conceptió segit bennünket.

Az alább következőkben a jelenleg hatályban levő közhivatalnoki jognak áttekintését kivánjuk adni, mégis azon megszoritással, hogy nem egész körét öleljük fel ezen jognak, mert egyrészt csak bizonyos viszonyoknál terjeszkedünk ki a közös polgári és általán a katonai közszolgálatot illető jogszabályokra, másrészt nem terjeszkedünk ki a magyar állami közhivatalnoki karnak alkatrészét képező horvát-szlavon országos hivatalnokok szolgálati jogviszonyainak ismertetésére, továbbá a törvényhatósági és községi hivatali alkalmazottak azon viszonyainak tárgyalására, melyek *autonom* (szabályrendeleti) *szabályozásra lévén bizva*, jómódon minden törvényhatóságban és községben (szervezeti és szolgálati szabályzatokban) eltérőleg rendezvék.[1] Itt ujra kiemeljük, hogy a mit mi közhivatalnoki jog alatt értünk, az nem foglalja magában a *hivatalszervezési* (hivatalrendszeresitési, alakitási, betöltési, hivatalmegszüntetési) jogszabályokat vagy a hatóságok, mint ilyenek állását tárgyazó jogot, *hanem csak a hivatalt kérő, hivatalt viselő, vagy hivatalt már viselt egyénnek és hozzátartozóinak, a hivataloskodáshoz szükséges személyi tulajdonságait, minőségeit, a hivatali állásból származó (alanyi) jogait, jogigényeit, kötelmeit* (és minden irányu felelősségét) *megállapitó jogtételeket.*[2]

[1] Nem leszünk tekintettel az országgyülés hivatalnokaira, továbbá az *udvari hivatalokra* vonatkozó különös szabályozásokra sem. Másrészről azonban a szorosan nem *„hivatalnoki"* jellegü közfunctionáriusok, *nyilvános hivatású személyek hivatási joga köréből is érintjük a közeli vonatkozásu jogelveket.*

Az egyes szolgálati ágak körére szoritkozó, tehát specialis szabályok, melyek rendeletekkel bocsáttattak ki, csak annyiban lesznek figyelembe véve, a mennyiben különös elvi jelentőségü rendelkezéseket tartalmaznak, bizonyos szolgálati kötelesség vagy igény tekintetében. — Az állami dijnokok szolgálati viszonyait a *törvényileg* (l. alább) szabályozott nyugdijigényeken kivül a szakministerek által kibocsájtott rendeletek szabályozzák, igy: az 1898. évi 819. és 19000. évi 4622. eln. sz. igazs. min. rend. az igazságügyi hatóságoknál, az 1898. évi 5207. eln. sz. keresk. min. rend. ezen ministeriumban és alantas hatóságainál, az 1899. évi 1805. eln. sz. honv. min. rend. a honv. igazgatás, az 1899. évi 2614. eln. sz. közokt. min. rend. az e minister alatti hatóságok, az 1899. évi 399. eln. sz. belügym. rend. a belügyministeriumban és annak alárendelt hatóságok és hivatalok körében alkalmazott dijnokok szolgálati viszonyairól szól.

[2] A közhivatalnokok három legfőbb csoportját képezik az állami, a tör-

vényhatósági és a községi tisztviselők. — Államtisztviselő az, a ki a király, annak kormánya, vagy kinevezési joggal biró királyi hatóság által, a törvényileg megállapitott fizetési osztályokban felsorolt állások egyikére kineveztetik, hivatalos esküt tesz, és az államigazgatásában vagy az állami vagyon kezelésében részt vesz. (Pénzügyi szolg. szab.) Az államtisztv. sorába tartoznak a gyakornokok is (1893 : IV. t.-cz.); közigazg. gyakornokok törvényhat. tisztviselők (1904 : X. t.-cz.) Altisztek a tisztviselői fizetési osztályokba nem tartoznak, de esküt tesznek: a pénzügyőrség legénysége altiszti minőséggel bir. *Szolga* azon egyén, ki főleg anyagi erőt igénylő, vagy csekélyebb a kezelési szak körébe vágó szolgálatra, rendes évi fizetéssel, hivatalos eskü letétele mellett alkalmaztatik (P. ü. szolg. szab.) Az állami, törvényhatósági és községi tisztviselőkön kivül köztisztviselő minden közhatósági functiót végző egyén is azon functiója közben és annak tekintetében és büntetőjogilag is ugy védelmeztetik. Nemcsak állami törvényhatósági vagy állandó alkalmazottak, de magán alkalmazásnak is lehetnek ez értelemben közhivatalnokok. Államvasuti tisztviselők büntetőjogilag köztisztviselőknek tekintendők l. az 1907. évi vasuti pragmatikai törvényt: a felekezeti tanitók köztisztviselői minőségét az 1907 : XXVII. t.-cz. állapitja meg. Abból, hogy az állam, törvényhatóság vagy község az alkalmazó, nem okvetlenül ered a köztisztviselői minőség.

Az országgyülési hivatalnokok szolgálati jogának főforrásai az illető házszabályok, az illető ház által megállapitott szolgálati szabályok (képviselőházi hiv. 1907. évi szabályzata) és egyes törvényi rendelkezések.

I. FEJEZET.

223. §. A közhivatal elnyeréséhez szükséges tulajdonságok.

A közhivatal megfelelő betöltése a hivatalnokban bizonyos jogi, ethikai, szellemi és phisikai tulajdonságokat kiván. A közhivatalnoki jog első feladata ezen személyes minőségeket gondosan meghatározni s ez által a közszolgálatot teljesitő osztálynak minél sikeresebb, tiszteletreméltóbb működését biztositani.

A közszolgálathoz megkivánt tulajdonságok vagy kellékek vagy általánosak, melyek minden közszolgálati állásban szükségesek, vagy különösök, melyek csak bizonyos állásoknál igazolandók. Az általános kellékek:

I. *A honpolgárság.* Az állam organumakép szereplő állami tisztviselőknél szinte természetes kellék a honosság, azon jogi és ethikai kötelék, mely az egyest a nemzet tagjává avatja. Feltétlen kellék a honosság a katonai szolgálatban is a honvédségnél (1890. évi V. t.-cz.), a közös hadseregbe is csak kivételesen Ő felsége engedélyével alkalmazhatók külföldiek, ha kormányuknak ez iránti feltétlen engedélyét birják. A közös polgári szolgálatban szintén csak magyar és osztrák honosok vétetnek fel, kivételt képeznek a consuli állományba tartozó u. n. tiszteleti vagy választott consulok, kik idegen állampolgárok is lehetnek, de ezek szorosan vett államhivatalnoki jelleggel nem birnak. A törvényhatósági tisztségekre is elengedhetlen kellék a honosság. (1883. évi I. t.-cz.) Fiumében a városi szervezeti statutum szintén követeli, hogy hivatalokra csak honpolgárok választassanak és ha mégis külföldi választatnék meg, az köteles 3 hó alatt (!) honosságot szerezni, ellenesetben hivatalát meg nem tarthatja. Községi elöljárósági tagokul az 1886 : XXII. t.-cz. értelmében csak honpolgárok választhatók.[1]

[1] Nemcsak szorosan közhivatalnoki állásra, de „nyilvános" állásokra, mint pl. nyilvános iskolai tanitói, tanári, óvónői, *ügyvédi* működésre is elenged-

II. *Szellemi és erkölcsi épség.* Általános és feltétlen kellékek ezek, melyek hiánya alól felmentésnek helye nincs. A törvényszerü erkölcsi minősités hiányzik annál, *ki büntett vagy vétség miatt vád alá van helyezve, ki szabadságvesztés büntetés vagy hivatalvesztésre szóló mellékvesztésre szóló mellékbüntetés* hatálya alatt áll; *ki nyereségvágyból eredő büntett vagy vétség miatt el volt* itélve, *ki erkölcsi tekintetben más okokból származólag alapos kifogás* alá esik.[2] Törvényhatósági tisztségekre ugyanily erkölcsi minősités szükséges. Községi előljárósági tagságból nincsenek kizárva azok, kik büntény vagy nyereségvágyból eredő vétségért kiszabott fő- és mellékbüntetésüket kiállották. A kérdésre, vajjon alkalmazható-e törvényhatósági vagy állami tisztségre az, a kinek büntény vagy nyereségvágyból eredő vétség miatt kiszabott büntetése kegyelem ujtán elengedtetett, tagadólag kell felelnünk. Ki már államszolgálatban állott, de fegyelmileg vagy birói itélettel hivatalvesztésre itéltetett, csak Ő felsége különös engedélyével alkalmazható ismét állami szolgálatra. Törvényhatósági és községi tisztviselők, segéd- és kezelőszemélyek, kik fegyelmileg ismételten hivatalvesztésre itéltettek, elvesztik szolgálatképességüket. (1886 : XXIII. t.-cz. 14. §. 1886. évi XII. t.-cz. 102. §.)[3]

III. Nem alkalmazhatók állami és törvényhatóságiköztisztségekre, kik csőd vagy gondnokság alatt állanak, nem tekintve az okot, mely miatt a csőd vagy gondnokság elrendeltetett. Fegyelmi elbocsájtási okot a csőd vagy gondnokság alá helyezés önmagában véve nem képez, de a csőd tartamára a közhivatalnok *felfüggesztendő.*

IV. A testi épséget a közhivatal elnyerésére szükséges kellékek közé csak viszonylagosan számithatni, tudniillik oly egészségi állapot, testi hiánytalanság, physikai fejlettség igazolandó és pedig hatósági orvos bizonyitványával, a mely az illető szolgálat teendőinek ellátására képesit. (P. ü. szolg. szab. 6. §.)

hetlen kellék az állampolgárság; rendszerinti kellék a honosság a gyámitiszt viseléséhez is. (1877 : XX. t.-cz.)

[2] Az alapos erkölcsi kifogás kriteriumát nem állapitja meg a törvény. Oly magatartás, foglalkozás, cselekmény folytán esik valaki ily kifogás alá, a mely miatt, ha hivatalban volna, őt fegyelmileg elmozditani kellene. (l. Lechner i. m. 92. lap I. köt.)

[3] Főkép a morális feddhetlenség constatálása végett köteles az, ki államszolgálatba kiván lépni, előéletét megszakitás nélkül kimutatni; a ki előélete csalárd elhalgatásával magát államszolgálatba becsempészte, minden további eljárás mellőzésével *rögtön elbocsájtandó.*

V. *A korminimum* iránt a p. ü. szolgálati szabályokban olvassuk, hogy *ki 18. évét el nem* érte, az állami szolgálatra fel nem vehető. Ez időhatár mindenesetre minimális kelléke azon szellemi fejlettségnek, melyet állami szolgálatban megkivánhatni. A katonai szolgálatba való önkéntes belépéshez betöltött 17 év szükséges. Törvényhatósági tisztviselői, segéd- és kezelőszemélyzeti állásra nem alkalmazható, ki 22. évét be nem töltötte.[4] Községi elöljárói tisztségre nem választható, ki 24. évét be nem tölté. Itélőbirói és ügyészi állásra, esküdtszéki tagságra 26. év betöltése szükséges (1869 : IV., 1871 : XXXIII. t.-cz.); birósági végrehajtóvá 24. éven aluli korban levők nem alkalmazhatók.[5] A köztisztviselővé alkalmazás nagykorusitó hatással nem jár.

A kormaximumot állami tisztviselőkre már 1830-ban egy legfelső elhatározás, mely ma is hatályos, a 40. évben állapitá meg oly módon, hogy e kort tulhaladott egyének csakis *korengedély mellett vehetők föl.*[6] A kiszolgált altisztek a számukra fenntartott állami állásokra 45 éves korukig, más állásokra 37 éves korukig vehetők föl (1873 : II. t.-cz.).[7] A korengedély *Ő felsége vagy a ministerium által mindig csak bizonyos szolgálati állásra adatik.* Ha 40 éven felüli egyén állami szolgálatba felvétetik, az alkalmazás korengedélylyel történtnek tekintendő; az igy alkalmazottnak, ha lemondási nyilatkozatot nem adna is, *végkielégitési* igénye nincs (1885 : XI. t.-cz. és 1893. évi november 29. min. tan. hat.).[8]

VI. *A nem.* Általános szabályozás a nők közhivatalképességére nézve nem létezik. Az irányelvet az képezi, hogy a nők közhivatalokra csak annyiban alkalmazhatók, a mennyiben ezt bizonyos szolgálati ágakra nézve törvény vagy rendelet, a mennyiben pedig a szervezési szabályozás szabályrendeleti alapon történhetik, sza-

[4] Oly állásokra sem kell 24 év, melyek birtokosai a közgyülésen szavazati joggal birnak. Közig. bir. 667. ex 1903.

[5] A legtöbb minősitéshez kötött állásnál indirecte meg van a korminimum határozva az azon minősitést megadó tanodákba való felvételre szükséges korminimum által. Tanitói oklevél 20 év előtt, tanitónői 18 éves kor előtt ki nem adható.

[6] Korengedélyre nincs szüksége annak, ki mint nyugdijas, ujra államszolgálatba lép, vagy a nyugdijtörv. második, illetve mig a viszonosság fennáll, 8. §-ban felsorolt állásokon szolgálva vagy azokról nyugdijazva, vagy pedig a katonai rokkant állományból közvetlenül lép állami szolgálatba.

[7] Consuli növendékké nem nevezhető ki, ki 30. évét tulhaladta.

[8] A fővárosban kerületi elöljáróvá, közszolgálatban nem álló egyén nem választható, ha 50. évén túl van.

bályrendelet kifejezetten megengedi. Ha a nők közszolgálatra bocsájtását illető rendelkezéseket tekintjük, a nők *szak- és kezelési functiókra való bocsájtása tekintetében* előhaladás van. Számos közszolgálatból a nők kizárvák közvetve azáltal is, hogy a szükséges minősitést képező tanulmányokhoz nem bocsájtatnak. A nők hivatalképességére nézve kétes esetekben tagadólagos a *vélelem*.[9] A mennyiben nők hivatalokra alkalmaztatnak, hivatali viszonyaik tekintetében a férfiakkal azonos szabályok alatt állanak. (P. ü. szolg. szab. 4. §.)

VII. *A vallás és nemzetiség; a rendi különbség.* Valamely bevett vagy elismert felekezethez való tartozás nem képezi kellékét az állami, törvényhatósági, községi hivatalra alkalmaztatásnak, mert az 1895. évi XLIII. t.-cz. kimondotta, hogy a polgári és politikai jogok gyakorlására való képesség a hitvallástól teljesen független. A felekezetnélküliség a köztisztségekben sem tilos. A közös polgári és katonai szolgálatra az idézett törvény hatálya nem terjed ki, a honvédségi tisztségekre azonban az irányadó. A hivatali eskü letételének kötelezettsége alól sem a felekezetnélküliség, sem az esküt netán tiltó felekezethez tartozás nem ment föl.

Faj vagy nemzetiség a közhivatalra jogot nem adnak, annak elnyerésében és azon való előhaladásban gátló akadályt nem képeznek. Az egységes politikai magyar nemzet minden tagja egyenlő jogi megitélés alá kerül az állami, törvényhatósági, községi hivatalokra alkalmazásnál. Folyománya ez a nemzetiségi egyenjoguságnak, melyet 1868: XLIV. törvényczikk[10] iktatott törvénybe, de melyet hazai közéletünk előbb is követett. (Lechner i. m. I. köt. 94. §.)[11] A ministeriumok horvát osztályainál és a Horvátország területén müködő állami (nem horvát országos) hivataloknál *lehetőleg* horvát-szlavon községi illetőségü magyar honosok alkal-

[9] A belügyminister megerősitő Biharmegye szervezési szabályrendeletét, mely szerint a megye segéd- és kezelőszemélyzeti állásaira a kellő minősitésü nők is alkalmazhatók. A minister szerint ez törvénybe nem ütközik, igy csak czélszerüségi kérdés. Szerintünk az általános jogi felfogással ellentétes a jóváhagyás.

[10] E törv. szerint a közhivatalok betöltésénél egyedül a személyes képesség szolgál irányadóul, valakinek nemzetisége ezután sem tekinthető bármely országos hivatalra vagy méltóságra emelkedés gátjául. Bizonyos nemzetiséghez tartozás, mint kellék, régen csak Erdélyben volt statuálva.

[11] Sőt az 1869 : IV. és 1868 : XLIV. t.-cz. szerint a kormány gondoskodik, hogy az országos hivatalokra, tisztségekre a különböző nemzetiséghez tartozók lehetőségig alkalmaztassanak.

mazandók. (1868: XXX. t.-cz.) Nem tévesztendő össze a nemzetiséghez tartozással a nyelvismeret. Számos törvényi és rendeleti határozmány van a közhivatalok, közintézetek ügyviteli, érintkezési nyelvét, mindenekfelett a magyar nyelv ismeretét illetőleg.[12]

A nemesi, főnemesi, polgári rendhez tartozás ma sem a királyi, sem a törvényhatósági, sem a községi közhivatalokra, sem „nyilvános" jellegü élethivatásokra való képesség tekintetében különbséget nem okoz. A nem nemesek hivatalképességét már az 1844: V. t.-cz. kimondá. Az udvari szervezet körében a fennálló rendeletek szerint a nemesi minőség még bizonyos állások, méltóságok elnyeréséhez jogi kelléket képez;[13] de ez a magyar kir. kisebb zászlósokra nem vonatkozik.

224. §. A rokonság és sógorság.

Mint a közhivatali alkalmazás relativ akadálya fontos érdekü a rokonsági és sógorsági viszony. A legnehezebben ellenőrizhető *corruptionak* veszedelmét háritja el azon törvényhozás, mely gondosan mérlegelve szabályozza a rokonsági és sógorsági viszonyt, mint az együttes hivatali müködést kizáró okot. Nem állithatni, hogy hazánkban e szabályozás mai állapota, kivéve a birói szervezetet, megközelitőleg is kielégitő volna. Egy 1827. évi legfelsőbb elhatározás rendeli, hogy a fogalmazási, számvevőségi és kezelési szakban *ügyelni kell arra, hogy a rokonok és sógorok egymástól közvetlen függésben álló szolgálati viszonyba* ne jussanak. Az államszámviteli törvény 50. §-a szerint, egy pénztárnál vagy anyagkezelő hivatalban *tisztviselőkül nem alkalmazhatók a)* fel- vagy

[12] Mindenekelőtt az 1868 : XLIV. t.-cz., 1868 : XXX. t.-cz. — Anyakönyvvezetők hivatalos nyelve a magyar; Fiuméban az olasz. 1894 : XXXIII. t.-cz. — Községjegyzői szigorlatra bocsájtás kelléke a magyar nyelv ismerete. Az 1895. évben közzétett Hieronymi-féle községi törv.-tervezet a községi elöljáróktól általán követelte a magyar nyelv birását; nyilv. néptanitóktól az 1879 : XVIII., óvónőktől 1892 : XV., középiskolai tanároktól 1883 : XXX.; a honvédtisztektől 1890. V. t.-cz. szerint a magyar nyelv ismerete kivántatik. Már számos régi törvény rendelte, hogy a köztisztségekre magyar nyelvben jártas egyének alkalmaztassanak, igy az 1523 : XVII., 1741 : XI. és XV. t.-cz.

[13] A *vagyoni* helyzet a hivatalok elnyerésénél annyiban bir lényeges befolyással, hogy dijtalan gyakornokokul, fizetéstelen hivatalnokokul csak azok alkalmaztatnak, kik addig, mig fizetéshez jutnak, tisztességesen megélhetnek; tartalékos tisztté kinevezéshez „fentartási kötelező" mutatandó be. A *családi állapot* is tekintetbe jő egyes állásoknál, igy pl. bizonyos katonai állomásokra, gyakornokságokra, csendőri, pénzügyőri állomásokra való alkalmazásnál akadályul szolgál a nős álapot.

lemenő ágban rokonok és sógorok; *b)* az oldalrokonok unokatestvérig bezárólag; *c)* azok, kik örökbefogadó szülői és gyermeki viszonyban vannak; *d)* a tisztviselő nejének fitestvére, vagy nőtestvérének férje.[14] Az 1891: XVII. t.-cz. szerint ugyanazon biróságnál sem itélőbirói, sem birósági hivatalnoki állásra nem alkalmazhatók: *a)* fel- vagy lemenő ágbeli rokonok és sógorok; *b)* oldalrokonok unokatestvérig bezárólag; *c)* azok, kik örökbefogadó szülői, örökbefogadott gyermeki viszonyban vannak; *d)* itélőbiró vagy birósági hivatalnok nejének fitestvére vagy nőtestvérének férje. Ezen viszonyok bármelyike, az ugyanazon ügyészségnél, főügyészségnél, koronaügyészségnél való alkalmazást is kizárja. Hasonlókép nem alkalmazhatók, egyfelől valamely biróságnál *itélőbirói*, másfelől ugyanazon biróság székhelyén müködő kir. ügyészségnél *ügyészi* állásra azok, kik között a felsorolt viszonyok valamelyike fennáll. Nem lehet itélőbiró a kir. törvényszéknél vagy járásbiróságnál az, ki a fölöttes táblai elnökkel, járásbiró, albiró, ki a fölöttes törvényszéki elnökkel, kir. ügyész, alügyész, ki a fölöttes főügyészszel ama viszonyok bármelyikében áll. Az igazságügyi minister fel van hatalmazva (id. törvény 68. §.), hogy az összeférhetetlenségre vonatkozó eme rendelkezéseket a netén szükséges módositásokkal a birói végrehajtókra is kiterjeszsze. Ha az emlitett rokonsági vagy sógorsági viszonyok később keletkezvén, az illető

[14] Az 1886 : XXII. t.-cz. szerint kis- és nagyközségben a biró és pénztárnok egymással vagy a jegyzővel, r. tan. városban a polgármester, a főjegyző és a számvivői személyzet tagjai egymással a rokonság és a sógorság elsőfokában levő egyének nem lehetnek. Az incompatibilitás nem szünik meg a feleség elhaltával. (Közig. biróság 1897. évi 66. sz. hat.) Az 1886 : XXI. t.-cz. csak a következő összeférhetetlenséget mondja ki: A pénztárnoki, ellenőri, könyvelői és számvevői állásra nem alkalmazhatók, kik egymással egyenes, vagy felmenő, vagy harmadizigleni oldalrokonságban, vagy másodizigleni sógorságban vannak. Ugy a községi, mint a törvényhatósági összeférhetetlenségi esetekben hozott határozatok közig. biróság előtt panaszolhatók. Sem a közs., sem a törv. hat. törvény nem rendelkezik a szolgálatközben keletkezett összeférhetetlenségi esetek mikénti megszüntetéséről.

Az 1895. évi 19.801. sz. közokt. min. rend. szerint községi népisk. igazg. alatt annak családtagjai is működhetnek rendes tanitókul. Az államvasuti szolgálat-szabályzat szerint fel- vagy. lemenő ági, harmadizig odalági rokonok, másodfoku sógorok, fogadott szülői és gyerm. viszonyban levők *oly állásokban, melyekben egymast ellenőrizniök kell*, nem alkalmazhatók.

A p. ü. szolg. szab. 10. §-a szerint ha valaki valamely hatósághoz kineveztetést kért s nem jelölte meg az azon hatóságnál levőkkel való rokonsági vagy sógorsági viszonyát, önmagának tulajdonithatja, ha kineveztetvén, esetleg alsóbb minőségben is áthelyeztetik vagy szabályszerü elbánás alá esik.

tisztviselők egyike sem *kér* áthelyezést, az *alsóbb hivatali fokon álló* helyezendő át; ha biró vagy ügyész és birósági hivatalnok között forog fenn az incompatibilitás, az utóbbi helyezendő át.

A hol az itélőbirák száma 10-et meghalad, ott a király a birák vagy ezek és az ügyészek között levő unokatestvéri és a fenti *d)* pontban foglalt akadály alól felmentést adhat, de az illetők egy tanácsban akkor sem alkalmazhatók. A táblai elnök és törvényszéki elnökök, a főügyész és az illető ügyészségek vezetői, a törvényszéki elnök és a járásbiróságok vezetői közötti akadályok alól nem adható felmentés, de egyéb személyek közötti akadály esetén a király felmentést adhat. A birósági hivatalnokoknak mind egymás közötti, mind az itélőbirákkal és ügyészekkel szemben az unokatestvéri viszonyból eredőleg fenforgó és a *d)* pont alatti akadályok alól felmenthet az igazságügyi minister.

225. §. A szakképzettség.

A közigazgatás teendőinek jelentékeny része csak megfelelő előképzettség mellett végezhető helyesen; a közigazgatási tisztségek jórésze hivatásszerüleg arra előkészülő egyéneket kiván; a szakorganum a közigazgatás sikerének, czél és jogszerüségének főbiztositéka, s a népies vagy laikus elem, a társadalmi élethivatásokból a közhatósági functiókra hivott önkormányzati, szabadtársadalmi elem, mindenütt a szakorganumokra kénytelen támaszkodni, e nélkül a szabadság nevében gyakorlott hatalma káros dilettantismus lenne. Az állami, törvényhatósági és községi tisztségek elfoglalásához szükséges szakképzettségről nálunk igen számos törvény és rendelet intézkedik; legáltalánosabb érdekü a közönségesen csak *minősitési, qualificationalis* törvénynek nevezett 1883. évi I. t.-cz., mely számos hivatali ág szakképzettségét szabályozza, az egyes ministereket pedig *felhatalmazza* (32. §.) arra, hogy oly szakokra és állomásokra, melyek iránt törvény nem intézkedik, a szükséges képzettséget *rendeletileg* szabályozzák. A következőkben e törvénynek ugy, mint a qualificatióról rendelkező fontosabb más jogforrásoknak főszabályait adjuk.

I. A közigazgatási szak.

Közigazgatási szak alatt érti az 1883. évi I. törvényczikk azon tisztségeket, melyek a közigazgatás rendelkező, intézkedő hatóságának gyakorlására főkép hivatvák, illetőleg ezen tisztségek hatósági intézkedéseit mint fogalmazási segédszemélyek előkészitik. E szakban a kellő elméleti előképzettséget kétségtelenül főkép a jog-

és államtudományi tanulmányok adhatják meg. Ennek megfelelőleg a törvény *ügyvédi oklevelet*, vagy jogtudorságot vagy államtudorságot, vagy az *államtudományi*, *kivételesen* a jogtudományi államvizsga letételét kivánja meg a közig. szakra lépőktől, *addig*, mig egy elméleti közigazgatási tanfolyam és azzal kapcsolatos vizsgarendszer iránt külön törvény nem intézkedik.[15] Kisebb mi-

[15] E minősités alá tartoznak a ministeri fogalmazási tisztviselők felfelé bezárólag a min. tanácsosig, az államszámszéki tisztviselők a számszéki tanácsosig, de ez utóbbiaktól külön az államszámviteltani vizsga is kivántatik. Az igazs. ministeriumnál a fogalmazótól kezdve bezárólag a min. tanácsosig a birói hivatalra szükséges qualificatió kell, fogalmazósegédtől és gyakornokoktól *jogtudományi* államvizsga kivántatik. A honvédelmi min. katona jellegü tisztviselőitől a katonatiszti, illetve kat. hivatalnoki képzettség kivántatik. Szakügyekkel (tanügyi, egészségügyi, műszaki, gazdászati, bányászati erdészeti és theologiai) is foglalkozó ministériumokban, az illető ügyek osztályaiban azon szakokra képesitett egyének is alkalmazhatók fogalmazási állásokra. A ministeriumok alatti állami hatóságoknál hasonló képzettség igazolása kell; ez áll a fővárosi rendőrség összes fogalmazási tisztviselőire is (fogalmazótól főkapitányig). A közigazgatási szak minősitése követeltetik a törvényhatóságok első tisztviselőitől, valóságos és tiszteletbeli szolgabiráktól, jegyzőktől; rendőrkapitányoktól, a fővárosban az alpolgármesterektől és a tanácsosoktól is, rendezett tanácsu városokban a polgármestertől; tiszti ügyészektől *általán* az ügyvédi vizsga, árvaszéki elnököktől és ülnököktől a jogtudományi *államvizsga* kivántatik. A közig. bir. 1903. évi 4434. sz. elvi hat. szerint, rendezett tanácsu városi és községi árvaszék ülnökének elég a jogvégzettség. *Az anyakönyvi felügyelőtől* az 1895. évi 80,000. számu belügyministeri rendelet a közigazgatási szak minősitését kivánta. *Az anyakönyvvezetőtől*, ha nem köztisztséget viselő egyének neveztetnek ki, következő kellékek kivántatnak: *a*) honosság; *b*) 24 éves kor és nagykoruság; *c*) továbbá, hogy ne álljon csőd vagy gondnokság alatt; *d*) hogy ne viseljen lelkészi hivatalt; *e*) moralis feddhetlensége az 1883 : I. t.-cz. 1. §-nak megfeleljen; *f*) *középiskolai vagy* polg. iskolai 6 osztály vagy ezekkel egyenrendü kereskedelmi vagy katonai tanoda elvégzését igazolja; vagy tanitói oklevele legyen vagy pedig igazolja, hogy oly állást már viselt, mely ezen képesitések valamelyikéhez van kötve. (1894 : XXXIII. t.-cz.) Községi anyakönyvvezető helyettessé az 1904-iki módositó anyakönyvi törv. szerint kinevezhető 20 éves magyar honos, ki a középiskola hat osztályát végezte.

A közös *külügyi* — fogalmazási — szolgálatban (az 1869. ápr. 4-én a magyar hivatalos lapban is közzétett rendelet szerint) *dijazott* állomásokra csak az bocsájtható, ki a *diplomatiai vizsgát letette*. E vizsgákra bocsájtatnak azok, kik a közigazgatási szakra szükséges képesitést és a franczia nyelv teljes ismeretét igazolják. A vizsgát a központban alkalmazottak egy egy, a követségeknél alkalmazottak két év után kötelesek letenni. *A keleti akadémiát* jó sikerrel végzett egyének a vizsgától felmentvék. A consuli állományban effektiv — hivatalnoki — állomásokra a keleti akadémia tanfolyamának (öt év) elvégzése és a *consulnövendéki vizsga letétele kell*. E vizsgára azok bocsájthatók, kik birva

nősitést szab a törvény a szintén fontos közigazgatási működésre hivatott rendezett tanácsu városi, nagy- és kisközségi jegyzőkre. Ezektől ugyanis legujabb időig az u. n. jegyzői szigorlat letételét követelte, melyre az 1884. évi 58,285. sz. b. ü. min. rendelet szerint az volt bocsájtható, a ki közép- vagy polgári iskolai 6 osztályt vagy megfelelő felső kereskedelmi vagy katonai tanfolyamot végzett és valamely közigazgatási hatóságnál vagy községi jegyző segédjekép legalább egy évig működött.[16]

Az 1900: XX. t.-cz. hatályba lépte óta községi és közjegyzőül csak az alkalmazható, ki a községi közigazgatási tanfolyamot (lásd a Szakiskoláknál II. könyv) elvégezte és a tanfolyamok székhelyein szervezett vizsgálóbizottságok előtt vizsgát tett. E vizsga alapján nyert képességi bizonyitvány országos érvénynyel bir. Azok, a kik az idézett törvény életbelépte előtt az 1883: I. t.-czikknek megfelelőleg jegyzői szigorlatot tettek, községi jegyzőkül a jövőben is — és pedig az ország egész területén — alkalmazhatók.

Az 1900: XX. t.-cz. szerinti községi közigazgatási vizsgát a

a közig. szak minősitésével, a német, olasz és franczia nyelv teljes ismeretével, valamely belf. hatóság fogalmazási szakában egy évi gyakorlaton voltak. (Malfatti Consularwesen.) A cs. és kir. külügymin. 1899. évi decz. 1-én adott ki rendeletet a consulsági fogalmazói szakba lépésről és a consulsági attaché-vizsgáról. L. Orsz. Rend. Tára 1899. évf.

A közig. szakban fogalmazó-segédek és szolgabirák gyanánt ideiglenesen a szabályszerü tanfolyamot végzett egyének is alkalmazhatók, de egy év alatt *állásuk vesztésének terhe alatt államtud. államvizsgát letenni* vagy tudori oklevelet szerezni kötelesek.

Kik a tanfolyam hallgatása nélkül tesznek jogi államvizsgákat, csak mindkét államvizsgával minősitvék a közig. szakra.

[16] A jegyzői szigorlat csak az illető törvényhatóság *területére* birt érvénynyel; de a ki mint községi jegyző vagy aljegyző 3 évig kielégitőleg működött, annak képesitése az egész országra érvényes volt; mégis ha más megyében nyert állomást, annak statútumaiból pótvizsgát tenni volt köteles. A jegyzői vizsga irás- és szóbeli volt. Vizsgáló bizottság minden törvényhatóságban működött. A qualificatiónál a középtanodákkal egyenlőnek tekintendő tanintézetek iránt az 1887. évi 56,313., 1890. évi 80,816. és 1892. évi 95,980. sz. belügymin. rend. intézkedett. Az ideiglenesen alkalmazandó községi jegyzők képesitése ugyanaz volt, a mi a véglegeseké. 1889. évi 79,192. sz. A jegyzői oklevél orsz. érvényénél a helyettes jegyző működési ideje is beszámitandó volt. 1895. évi 9660. sz. b. ü. m. r. A jegyzői állásra pályázó szolgabiró a községjegyzői szigorlatot szintén köteles volt letenni. 1888. évi 30,535. sz. A volt torontálmegyei jegyzői tanfolyam hallgatásának figyelemben részesitéséről szól az 1895. évi 65,497. sz. b. ü. min. rend. A községi segédjegyzőkre a jegyzői képesités nem volt szükséges (1897. évi 557. sz. közig. bir. hat.)

tanfolyam hallgatása nélkül letehetik a jogi- vagy államtudományi tudorok és azok, kik a jogtudományi vagy államtudományi államvizsgát letették, ha egy évig községjegyzői irodában gyakorlaton voltak. Ügyvédi vagy birói oklevéllel birók vagy törvényhatósági alispánok, jegyzők, szolgabirók községi jegyzőségre minősitve vannak.[17]

A minősitési törvény rendelkezései nem érintették az egyes államszolgálati ágakban fennálló különleges gyakorlati szakvizsgákat, ilyeneket az illető ministerek ezután is rendszeresithetnek és rendeleti uton szabályozhatnak. *A közigazgatási szak legfontosabb állásainak gyakorlati szakképzettsége iránt pedig maga a törvény rendelkezett, következőleg: a ministeriumoknál* titkár vagy magasabb fogalmazási tisztviselő bezárólag a ministeri tanácsosig, aztán pénzügyi igazgató, budapesti adófelügyelő, posta-távirda igazgató, alispán, főjegyző, főszolgabiró, törvényhatósági városokban polgármester és rendőrkapitány csak az lehet, ki a *gyakorlati közigazgatási vizsgát is letette.*[18]

[17] Az 1900 : XX. t.-cz. végrehajtásáról részletesen intézkedik az 1900. évi 90,000 sz. b. ü. min. rend.

[18] E vizsgát a kormány a törvény rendelkezéséhez képest egy év alatt lett volna köteles életbeléptetni és rendeletileg szabályozni, további 3 év alatt pedig az időközi tapasztalatok alapján e vizsga állandó rendezése iránt törvényjavaslatot nyujtani be. Mindez nem történt, *noha a törvény kötelező szabályát ujabb törvény sem nem módositá, sem hatályában fel nem függeszté.* A gyakorlati közig. vizsgát a törvény ugy contemplálja, hogy a gyakorlati képzettség a közig. valamennyi, vagy csupán egyik-másik ágára meg legyen szerezhető; vizsgáló-bizottság Budapesten és Kolozsvárott volna állitandó, de szükség szerint állitható másutt is. A vizsga *irás- és szóbeli* lenne; s az arra bocsájtás előfeltételét képezné két évi gyakorlat, melyből egy év biróságnál is tölthető. Azokat, kik a vizsga életbeléptéig ügyvédi oklevelet szereznék, vagy addig már két éven át a közigazgatási bizottság választott tagjaikép működtek, a gyakorlati vizsgától felmenti a törvény. A jegyzői fizetés kiegészitéséről szóló 1904. évi törvény szerint oly segédjegyzői állásokra, melyek javadalmát részben az állam viseli, csak az 1900 : XX. t.-cz. szerint jegyzői képesitéssel birók alkalmazhatók *állandólag.*

Az egyes közigazg. ágak fogalmazási szakában rendszeresitett gyakorlati jellegű vizsgák közül különösen emlitendő a pénzügyi *fogalmazói vizsga,* mint a p. ü. fog. szakban való végleges alkalmazás feltétele; erre csak tényleg alkalmazottak bocsájthatók, 6 havi szolgálat után s az két év alatt leteendő elbocsájtás terhe alatt. A vizsgáló-bizottságok a p. ü. ministerium kebelében alakittatnak, illetve a zágrábi orsz. p. ü. igazgatóságnál. A vizsga irás- és szóbeli. A p. ü. fogalmazói vizsgáról l. az 1885. év május 26-iki 233. sz. p. ü. min. rend. A gyakorlati kiképzés érdekében az 1882. évi 1035. sz. p. ü. min. rendelet a

II. **A jogi szak.**

A tiszti ügyészek minősitése a *köz- és váltóügyvédi vizsga.* (1874 : XXXIV. és 1907 : XXIV. t.cz.) A jogügyi és közalapitványi ügyigazgatóság fogalmazási személyeire, kirendelt ügyészeire minősités az *ügyvédi vizsga*, csak a gyakornoknak és fogalmazó segédnek elég itt a jogtudományi államvizsga, vagy a gyakorlati birói vizsga minősit, de kir. ügyészszé csak az nevezhető ki, ki legalább 3 évi birói, alügyészi vagy önálló ügyvédi gyakorlatot igazol (1891. évi XVII. t.-cz.); táblabirói és ennek megfelelő ügyészi állásra csak az nevezhető ki, ki legalább 5 évig birói vagy ügyészi hivatalt viselt, vagy önálló ügyvédi, közjegyzői gyakorlatot folytatott, vagy annyi ideig a jogtudományi szakban mint egyetemi vagy jogakadémiai nyilvános vagy magántanár működött, vagy az igazságügyministerium, kir. Curia, kir. tábla, jogügyi vagy közalapitványi ügyigazgatóság fogalmazási szakában szolgált. A kir. Curia birájává ennek megfelelő és ennél magasabb más állásokra az előbbi pontban elősorolt állásokban való 10 évi működés kivántatik. A közigazgatási biróság itélő biráinak felét a *magasabb* birói hivatalokra minősitett egyénekből, másik felét a *közigazgatási* szakra képesitett azon egyének sorából kell kinevezni, kik valamely közigazgatási ág fogalmazási szakában már 5 évig szolgáltak s ebből legalább 3 évet magasabb hivatali állásban töltöttek (1896. évi XXVI. t.-cz.). Az elsőfoku consuli birák képesitése a consuli képesités (fentebb); a konstantinápolyi consuli főtörvényszékhez itélő birákul csak oly tisztviselők oszthatók be, kik az első foku consuli biráskodást már 10 éven át gyakorolták, hogy Magyarországon, illetve, ha osztrák honosok, Austriában a birói hivatal viselésére képesitve vannak.[19] (1891 : XXXI. t.-cz.) A biróságoknál és ügyészségeknél a fogalmazási szakbeli segédszemélyek, valamint a felsőbirósági forditók képesitése ügyvédi vagy birói ok-

következőket rendeli: ministeri segédfogalmazó csak az lehet, ki valamely külső hatóságnál legalább egy évig szolgált; min. fogalmazósághoz vagy titkársághoz pedig külső hatóságnál fogalmazói minőségben eltöltött 3 év szükséges.

Az 1898. évi 1173. sz. p. ü. m. rend. szerint az 1885. évi XXII. t.-czikk szerint szervezett földadó nyilvántartási biztosok melletti p. ü. fogalmazói és gyakornoki állásokra szükséges vagy a közig. szak minősitése, vagy az érettségi után magasabb gazdasági iskola, vagy az, hogy az illetők eskü alatt voltak alkalmazva, mint becslőbiztosok a földadókatasternél.

[19] A szabadalmi birák minősitéséről l. a szabadalmi ügynél. — A hadbirák képesitését l. alább a katonai szaknál.

levél, de a fogalmazó segédeknek, aljegyzőknek és joggyakornokoknak jogtudományi államvizsga vagy a tudorság is elég.[20]

Kir. közjegyző az 1886 : VII. t.-cz. értelmében csak az lehet, kinek ügyvédi vagy birói oklevele, vagy három évi közjegyzőségi praxisa van, melyből legalább két év közjegyzőnél töltendő vagy ki az ügyvédi, birói oklevél megszerzése után három évi önálló ügyvédi, ügyészi vagy birói működést igazol. *Közjegyző helyettes* csak az lehet, kinek ügyvédi vagy birói vizsgája van és vagy e vizsga tételét megelőzőleg két évig vagy azután egy évig közjegyzőségi gyakorlatot vagy két évi birói, ügyészi vagy ügyvédi gyakorlatot folytatott.

Közjegyző jelölt képesitése jogtudományi államvizsga vagy első jogtudorsági szigorlat; ügyvédi vagy birói vizsgával biró jelölt működési köre tágabb (id. törv. 4. §.)[21]

[20] Joggyakornokul ideiglenesen jogvégzettek is kinevezhetők, de hat hó alatt a jogtud. államvizsgát, vagy első jogtudorsági szigorlatot letenni kötelesek. A joggyakornokok és jegyzők minősitése, alkalmazása, *gyakorlati kiképzése iránt* fontos rendelet az 1891. évi 4192. sz. ig. min. rend. Kiegésziti és módositja az 1899. évi 4666. és az 1900. évi 4628. eln. sz. ig. min. rend.

[21] A gyakorlati birói vizsgáról az 1891 : XVII. t.-cz. felhatalm. alapján kiadott 1892. évi 45,036. sz. ig. min. rend. szól. E vizsga csakis a Budapesten szervezett bizottság előtt tehető. A vizsgára bocsátás kérdésében a bizottság hármas tanácsban dönt, megtagadó határozatait az ig. ministerhez lehet felebbezni. A birói vizsgára az bocsájtható, ki a a szabályszerü államvizsga vagy első tudori szigorlattól három éven át gyakorlaton volt s ebből legalább két évet biróságnál töltött. (1874 : XXXIV. és 1891 : XVII. t.-cz.) A vizsg. bizotts. elnökét és tagjait három évre az igazságügyminister nevezi ki. A gyakorl. birói vizsg. bizottság ügyrendjét az 1892. évi 4030. sz. ig. min. rend. szabályozza.

Ügyvédi vizsgára bocsájthatók, kik jogtudorok és az államvizsga vagy tudori első szigorlat után három évig gyakorlaton voltak; e gyakorlatból egy év a tudorság után törlendő, az egész gyakorlatból legalább másfél év ügyvédnél, kincstári, vagy közalapitványi ügyészségnél töltendő, a többi tölthető biróságnál, kir. ügyészségnél vagy közjegyzőnél is. Jogtudor birák, három évi birói praxis után, jogtudor egyetemi vagy akadémiai nyilv. és magántanárok, ha két évi joggyakorlatuk van és ama tanári minőségben már három áve működnek, szintén ügyv. vizsgára bocsájthatók. A vizsga irásbeli és szóbeli; és a budapesti és marosvásárhelyi vizsgáló-bizottság előtt tehető le. E bizottságok elnökét, helyettes elnökét és tagjai felét az igazságügym. évente nevezi ki, a másik felét a budapesti, illetve marosvásárhelyi ügyvédi kamara évente választja. Az elnökhelyettesek fele a választott ügyvédek sorából nevezendő ki. Az ügyv. vizsgáról az 1874 : XXXIV. és az 1907 : XXIV. t.-cz.; módozatairól és dijairól az 1874. évi 38,200., 1878. évi 19,025., 1893. évi 4894. sz., az ügyv. vizsg. bizotts. ügyrendjéről az 1875. évi 5296. sz. ig. min. rend. szól. A magyar ügyvéd a társországokban csak *a báni táblánal letett külön vizsga alapján működhetik;* a külön gya-

III. A katonai szak.

A katonatiszti, altiszti és kat. hivatalnoki állások minősitése rendeletekkel van szabályozva. Ezeknek lényege a következőkben foglalható össze:

A gyalogságnál, vadászoknál és lovasságnál tettleges tiszti állásra képesit a bécsujhelyi katonai akadémiának, a budapesti Ludovika Akadémiának, továbbá a közös, illetve honvédségi, gyalogsági, respective lovassági hadapródiskolának sikeres elvégzése. A tüzérségi tettleges tisztikar képesitése a bécsi műszaki katonai akadémia tüzérségi osztályának vagy a bécsi tüzérhadapródiskolának sikeres elvégzése. A hadmérnöki tisztek képesitése a műszaki kat. akadémia vagy a bécsi hadmérnöki hadapródiskola elvégzése. Az utásztisztikar képesitése a műszaki akadémia vagy a hainburgi utász hadapródiskola elvégzése.[22]

A haditengerészet combattans tisztikarának képesitése a fiumei *haditengerészeti akadémia elvégzése, két évi behajózás és a tengerésztiszti vizsga letétele.* A mi a nem combattans tisztek (katonai tisztviselők) képesitését illeti, *a) a katonai lelkészek* a civilclérusból vétetnek; *b) a hadbirói kar oly polgári egyének felvételével* egészül ki, kik a két államban a jogi tanfolyamot elvégezték és az elméleti államvizsgát letették. A felvétel hadbiró gyakornokká kinevezéssel (XI. rangoszt.) történik. Háboru esetére az auditorokban beálló hiány fedezése végett oly tartalékos tisztek és tiszthelyettesek, kik már legalább egy fegyvergyakorlatot teljesitettek s a polgári gyakorlati birói vizsgát letették, hat havi hadbirósági gyakorlat után tartalékos főhadnagyhadbirákká neveztetnek ki.

korlatot a bán elengedheti. Az occupált tartományokban az ügyvédeket a közös p. ü. min. nevezi ki. Fiuméban magyar ügyvédi oklevél szükséges.

A tanfolyam hallgatása nélkül letett jogi vizsgák az igazságügyi szakra minősitést nem adnak. (1897. évi 33,346. sz. közokt. min. rend.). Az 1907. évi XXIV. t.-cz. a vizsga ismétlésére, a vizsgadijra vonatkozó korlátozásokat megszüntette.

[22] A vasuti és távirdai ezred s a léghajó-osztályok tiszteinek hadmérnöki vagy utászkari tiszti képesség szükséges; az egészségügyi csap. tiszteinek képesitése a pozsonyi gyal. hadapródisk. illető szakosztályának elvégzése; a vonatcsapatok tiszteié pedig a prágai gyalogs. hadapródiskola illető szakosztályának elvégzése, de e tisztek a tábori tüzérség és a lovasság tiszteiből is vehetők; a méneskari tisztek képesitése a budapesti gyal. hadapród iskola illető szakosztályának elvégzése, de e tisztek a lovasságból is vehetők. A katonai tan- és nevelő-intézetek első, esetleg felsőbb osztályaiba való felvétel szabályzatát a honv. min. időközönként közzéteszi a Rendeletek Tárában.

c) A katonai orvosi karban minősítés a polgári orvosi oklevél és a katonaorvosi vizsga. d) A csapatszámvevő tisztek minősitése, a számvevő tiszti vizsga letétele; e vizsgára kellően qualificalt kezelő altisztek és combattans tartalékos tisztek is bocsájtatnak. A katonai hivatalnoki kar rendszerinti kiegészitése az illető szakvizsgát kiállott katonai hivatalnokgyakornokok előléptetésével történik,[23] de csapatszámvivő vagy katonai állománybeli tisztek is, kik a szakvizsgát kiállják, jelentékeny számban helyeztetnek át. A katonai gyógyszerészektől a gyógyszerész-oklevél és a gyógyszerész-járulnoki vizsga kivántatik; a katonai állatorvosok minősitése a bécsi, lembergi vagy budapesti állatorvosi intézetekben nyert oklevél és egy külön szakvizsga letétele. Ugy a combattans, mint az administrativ tiszti, hivatalnoki állomány nevezetes arányban egészittetik ki, *tartalékos* tisztek, tartalékos katonai hivatalnokok ténylegessitésével, kik u. n. tettlegesitési vizsgát kötelesek tenni. Az ilyen vizsga felöleli azon tárgyakat, melyek a tettleges tisztképző intézetben tanittatnak. A tettlegesitési vizsgát megelőzőleg próbaszolgálat teljesitendő.[24]

Magasabb tiszti állások elnyerése egyes állományokban külön tanfolyamok és szakvizsgákhoz van kötve, igy a közös hadsereg katonai állományában a századosi rang elnyerése a hadtesti iskolák absolválásától függ, ki vannak véve azok, kik a hadi iskolát elvégezték. A honvédségnél a törzstiszti állások elnyeréséhez a még fennálló törzstiszti tanfolyam (Ludovika Academián) elvégzése kivántatik. A hadbiztosi karba jutás feltétele a hadbiztossági tan-

[23] Ily gyakornokokul a kat. állomány egyéves önkéntesei is beoszthatók kérelmükre a 8 heti kiképzés után Védtörv.

[24] Az altisztek qualificálására szolgálnak a különböző csapattiszti tanfolyamok; a haditengerészetnél főkép a „Schiffsjungenschule" és a „Maschinenjungenschule".

Népfölkelési tisztekül kineveztetnek, illetve kijelöltetnek: *a*) nyug. és oly szolgálaton kiv. viszonyu tisztek, kik a közös hadseregnél és honvédségnél alkalmazást nem nyernek; *b*) oly volt tisztek, kik a közös hadseregből vagy honvédségből tiszti rangjuk leteltével kiléptek; *c*) *oly polgárok, kik kiváló és fedhetlen jellem, hazafias érzület és magatartás folytán köztiszteletben állanak, vagy maguknak érdemeket szereztek, ha általában és lehetőleg katonai tapasztalataik folytán is a népfölkelési tiszti állásra alkalmasak* és arra önként jelentkeztek; *d*) oly volt altisztek, kik népf. tiszti állásra alkalmasak; *e*) népf. kötelességben nem álló, önként jelentkező s alkalmas egyének. A honvédelmi min. gondoskodik, hogy a katonailag ki nem képzett népfölkelési tiszti aspiránsok számára békeidőben kurzusok tartassanak. (Vh. ut. az 1886 : XX. törvényczikkhez.)

folyam (Intendanz-Curs) elvégzése. A tüzérségi magasabb fokozatba jutáshoz a tüzértiszti magasabb tanfolyam, a hadmérnökségnél a hadmérnöki magasabb tanfolyam — Genie Curs — sikeres elvégzése kivántatik.[25]

[25] A katonai magasabb rangfokozatba jutást a hadsereg, illetve a honvédség combattans tiszti karában az 1895. decz. 29-én kiadott nagyfontosságu kir. rendelet (Előléptetési szabályzat) szabályozza. E rendelet főelvei nagy érdeküek. Az előléptetés magasabb tiszti állásra rendszerint a *rangsor szerint* történik; de különös kitünő szolgálatu tiszteket Ő felsége soron kivül is előléptethet. A magasabb rangba jutáshoz physikai, morális és szellemi arravalóság szükséges. Az előléptetés az egyes államcsoportokon (Concretual Status — a milyen tiz van — belül történik; az ezredesek és tábornokok rangosztály szerint foglalják külön statusba.

A magasabb altiszti állásokba való jutás lehetőleg a szolg. idő szerint történik, de bizonyos minimális szolg. idő eltöltése szükséges. Kadétoknak tiszthelyettesekké, ezeknek hadnagyokká előléptetéséhez legalább egy évi idő kell. A közös hadseregben őrnagyi rangfokra jutás előtt azoknak, kik nem végeztek hadi iskolát, hadmérnöki vagy magasabb tüzérségi cursust, egy bizottság előtt teendő vizsga szükséges. Alezredesekké csak minden tekintetben bevált őrnagyok léptethetők elő, kikről feltehető, hogy mint ezredparancsnokok megállják helyüket. Ezredessé kinevezésnél főfigyelembe jő, hogy az ezredes jellembeli minősége, tudása és képessége döntő a csapattest szellemére és állapotára; kétes alkalmasságu egyénekkel tehát itt kisérletezés nem történhetik. Vezérőrnagyokká oly ezredesek léptetnek elő, kiknek magasabb rendü csapatvezetésre alkalmasságuk kétségtelen s kik legalább két évig parancsnokoltak valamely ezredet, osztályt, zászlóaljat. Az altábornagyi és még magasabb tábornoki kinevezés rangsorhoz kötve nincs, valamint az ezredparancsnokságtól kezdve magasabb parancsnokságokra való kinevezés sem.

Előléptetés a tartalékos tisztikarban. A gyakorlatilag és elméletileg kitünően képesitett tartalékos cadetok *rangsoron kivül*, a többiek pedig rangsorban neveztetnek ki hadnagyokká. A qualificatión kivül kellék *anyagilag biztositott életmód, megfelelő társadalmi állás, foglalkozás, és az illető tisztikar ajánló véleménye, jellembeli, társasági, erkölcsi, tapintati, müveltségi tekintetben.* A tartalékos tisztek az illető állomány tisztikarában olykép sorozvák, hogy az activ tisztekből lett tart. tisztek ranghelye az activ tisztek sorában, az egyévi önkéntesekből lettekė azok után következik. A tart. hadnagyok tart. főhadnagyokká léptetnek elő, ha *a*) legalább négy évig mint activ tisztek szolgáltak, s minősitésük szerint előléptetésre alkalmasak, *b*) ha kevesebb ideig szolgáltak, ugy szükséges, hogy fél évi próbaszolgálatot saját költségükön teljesitsenek, *c*) ha egyéves önkéntesekből lettek, szükséges a fegyvergyakorlatok igen jó teljesitése és 6 havi próbaszolgálat. Ha valamely tartalékos tiszt teljes alkalmasságát ellenség eőtti szolgálattal bebizonyitaná, a 6 havi próbaszolgálat szüksége elesik. Egy éves önkéntesekből lett tartalékos hadnagyok főhadnagyokká csak akkor léphetnek elő, ha mindazon activ hadnagyok főhadnagyokká lettek, a kik a tartalékos hadnagynak hadnagygyá, tiszthelyettessé, kadettá ki-

A csendőrségi tisztikar az 1893 : XXXVI. t.-cz. értelmében kiegészittetik: *a)* a csendőrségi testületből, fokozatos előléptetéssel; *b)* szolgálatban kipróbált, jól minősitett oly nőtlen altisztekből, kik

neveztetésekor már activ kadetok voltak. Tartalékos főhadnagyok, századosok, törzstisztek békében csak *legmagasabb kegy folytán* léphetnek elő.

Vannak esetek, midőn a rangsor szerinti előléptetésben bizonyos körülmények között levő személyek nem részesülnek, mellőztetnek, és pedig vagy a sorrendi ranghelynek részükre fenntartásával, vagy a nélkül; az előbbi esetek a következők: *a)* egy évig vagy tovább szabadságolva volt tisztek az öt hónapi — további szolgálatképességi — próbaidő alatt; *b)* eltűnt, vagy hadi fogságba esett egyének a fogság ideje alatt, ha utóbb büntetleneknek bizonyulnak; *c)* becsületügyi vagy büntetőbirósági vizsgálat alatt levők, a vizsgálat ideje alatt — ha később bűntelenségük kiderül; *d)* nehéz betegek vagy ez okból szabadságoltak a betegség vagy szabadságolás alatt; *e)* a kik a csapatnál való három évi szolgálatuk után sem sajátitották el egyikét a nem német belföldi nyelveknek annyira, hogy azon a legénységet elméleti oktatásban részesithetnék. A ranghely fenntartása nélkül mellőztetnek: *a)* kik nem felelnek meg a magasabb rangbeli állás kivánalmainak; *b)* kik önként lemondanak az előléptetésről; *c)* kik várakozási illetménynyel vagy a nélkül szabadságolvák. A katonai tanintézetekből idő előtt vagy büntetés folytán kilépett egyének, ha később a hadseregbe jutnak, békében nem lehetnek előbb activ hadapródok vagy hadnagyok, mint volt tanuló — osztály — társaik.

Az előléptetett fő- és törzstisztek lehetőleg meghagyandók csapattestületüknél; principium, hogy áthelyezések csak akkor történjenek, ha a létszámviszonyok, a szolgálat érdeke, a csapattest nyelvviszonyai követelik.

Különbözik az előléptetéstől — a szolgálati időszerinti előhaladás, Vorrückung — mely a több osztályra osztott rangfokon belül (Százados I—II. oszt.) foglal helyet; ugyancsak különbözik attól a bizonyos *állásokra, parancsnokságokra* való alkalmazás, mely az illetőknek a megfelelő rangfokra kinevezése nélkül is történhetik. *a)* Tábornoki állásokra, ezredparancsnokságokra és törzstiszti ranghoz kötött önálló parancsnokságokra *Ő felsége; b)* törzstisztek által betöltött nem önálló parancsnokságokra és főtisztek által betöltött önálló állások és parancsnokságokra az ezredparancsnok javaslatára *a hadügyminister; c)* a vezérkari szolgáltban levő törzs- és főtiszti állomásokra — a mennyiben ezt Ő felsége magának fenn nem tartja — a vezérkari főnök; *d)* alosztályparancsnokságokra, az önálló csapatparancsnok alkalmaz. Mozgósitás esetén ideiglen alkalmazhat ezred- és osztálypranesnokságokra a hadosztályparancsnok, hadosztálykötelékbe nem tartozó csapatoknál a serge- vagy hadtestparancsnok is.

A közvetlen következő magasabb rang czime rendszerint csak azoknak adományoztatik, a kik 60 évnél magasabb kor folytán, vagy felülvizsgálat folytán, mint invalidusok, nyugdijba vagy szolgálaton kivüli viszonyba helyeztetnek és rangsoruk szerint már az illető rangfok állományában az első *hatod* részhez tartoznak. Később ily czimadományozás csak a szolgálaton kivüli, vagy nyugdijas viszonyban szerzett jelentékeny érdemért történik. Tettleges állományu vagy tartalékos tiszteknek a magasabb rangfok mint czim, csak kivételes királyi kegykép adományoztatik.

a honvédtiszti vizsgát leteszik és a honv. minister által csendőr-hadapródokká neveztetnek ki; *c)* az 1889 : XXXV. és XXXVI. t.-cz. értelmében a csendőrséghez átlépő tisztekből és tettleges hadapródokból, kiknek végleges felvétele *6 havi próbaszolgálat és a csendőrségi szakvizsga* letétele után történik.

IV. Tanügyi szak.

I. Tanitói *hivatalt* az 1868 : XXXVIII. t.-cz. értelmében csak nyilvános képezdében oklevelet nyert egyének viselhetnek. (L. még az 1907 : XXVII. t.-cz. 9. §-át) A tanitói oklevél a vizsgáknak a képezdei cursus elvégzése nélküli letételével is megszerezhető. Külföldön nyert oklevél nostrifikálása czéljából póttanképesitő vizsga teendő le; *az idegen állampolgárok tanitói hivatalra nem alkalmazhatók.* (1881. évi 4832. sz. közokt. min. rend.) Lelkészi és tanitói állások ideiglenesen csak a közoktatási minister engedelmével egyesithetők, de a felekezeti iskolai tanitók az isteni tiszteleteken és temetéseken segédkezhetnek.[26] Tanitói vizsgát egyes szaktudományokból is lehet letenni, de ez ekkép nyert oklevél csak az illető tudomány tanitására képesit. A tanitói oklevél elnyerésének elengedhetlen feltétele a magyar nyelvnek szóban és irásban annyira birása, hogy az illető azt a népiskolában tanithassa. (1879 : XVIII. t.-cz. 2. és 6. §§.) Okleveles kisdedóvónők szükség esetén tanitónőkül alkalmazhatók (1897. évi 22,342. sz. közokt. min. rend.) Az elemi néptanitói vizsgálatról részletesen az 1892. évi 12,152., 1893. évi 18,722., 1894. évi 13,248. és 13,249. sz. közokt. min. rendeletek szólnak.

A felső nép- és polgári iskolákban tanitókul csak azok alkalmazhatók, kik az elemi néptanitói oklevelet birván, a felső nép- és polgári iskola tantárgyaiból vizsgát tesznek egy az államkormány által erre rendelt hatóság előtt. E hatóságot az országos felső nép- és polgári iskolai két bizottság képezi: szervezetüket és müködésük módozatait az 1893. évi 13,071. számu közoktatási ministeri rendelet szabályozza.[27] A képesitő vizsgára csak azok bocsájthatók, a kik: *a) a polgári iskolai tanitó-, illetve* tanitónőképzőt sikerrel vé-

[26] L. 1894. évi 17,260. sz. közokt. min. rendeletet.

[27] A felső nép- és polgári iskolai tanitók és tanitónők képesitő vizsgájának szabályzatát az 1902. évi 539. eln. sz. a. k. közokt. min. rend. tartalmazza. A zenetanári, nyelvmesteri, tornatanári, kézimunkatanitónői képesitésről az 1893. évi 13,071. sz. közokt. min. rend. szól. A kántorképesitő vizsgákról szól az 1898. évi 36,808. sz. min. rend. *A nem magyarországi tanári, tanitói és kisdedóvó oklevelek nostrifikálását az 1897. évi 4435. sz. közokt. min. rend. szabályozza.*

gezték, vagy *b)* a kik elemi tanitói oklevéllel vagy középiskolai érettségi bizonyitványnyal birnak s képesitésük, illetőleg az érettségi vizsga *letétele után legalább 3 éven át* valamely nyilvános iskolában mint tanitók, vagy valamely családnál mint nevelők tanitással foglalkoztak és ezenkivül a polgári iskolai tanitóképző első és második évfolyamának tananyagából az osztályvizsgát magánuton sikerrel letették; *c)* kik a tanitói oklevél megszerzése vagy az érettségi után tanulmányukat felső iskolában[28] folytatják három éven át s azonfelül az illető szakcsoport tárgyaiból az emlitett osztályvizsgákat letették. Zenetanári, kézimunkatanitói, nyelvmesteri képesitésnél a rendeletben megszabott feltételek mellett a tanitói oklevél, illetve érettségi is elegendő.

A népokt. törvény megengedi, hogy kivételesen oly szakférfiak is alkalmaztassanak polgári iskolai tanitókul, a kik tanitói oklevéllel nem birnak, de szakuk irodalmi müvelésével magukat kitüntették.[29]

Nevelőnők képesitő vizsgálatai a budapesti állami nevelőképző intézetben tartatnak; ezekre csak testileg ép, tanitónői pályára alkalmas, életük 18-ik évét betöltött oly leányok bocsájthatók, kik a nevelőnőképző négyéves tanfolyamát elvégezték. A vizsgákról részletesen az 1885. évi 24.948. és 1889. évi 22.729. sz. közokt. min. rend. intézkedik.

A kisdedóvónők képesitése hazai óvónőképezdében nyert ok-

[28] Egyetemen, műegyetemen, erdészeti, bányászati, állatorvosi főiskolán, zeneakadémiai tanitóképzőben.

[29] Ipariskolai és polgári iskolai ipartanitói képesitéshez, a polgári iskolai tanitóképezde ipari szakcsoportjának tantervében foglalt ismeretkör szükséges, a vizsga egy Budapesten külön szervezett bizottság előtt teendő. 1883. évi 6892. sz. közokt. min. rend.

Azok, kik hazai tanintézetekben a magyar gyorsirást tanitani akarják, az 1893. évi 7230. sz. közokt. min. rendeletben megszabott módon egy Budapesten szervezett bizottság előtt kötelesek vizsgát tenni.

A rajztanitói és rajztanári képesitést az 1893. évi 41,200. sz. közokt. min. rendelet szabályozza. Ez egy külön szervezett országos bizottság előtt kiállandó vizsgával szerzendő meg. A képesités nemei: *a)* középiskolai és középipariskolai rajztanárságra; *b)* tanitóképzőbeli rajztanárságra, polgári iskola és ipartanmuhelyi rajztanitóságra; *c)* ipartanoneziskolai tanitóságra; *d)* tanitónőképezdei, polgári és felsőbb leányiskolai rajztanitónőségre való képesités. Az 1899. évi 10,236. sz. rendelet szól az okleveles rajztanároknak az ábrázoló geometriára képesitéséről.

A felső nép- és polgári iskolai női kézimunka-tanitónők képesitéséről szól az 1894. évi 28,029. sz. min. rend.

levél; külföldi oklevelek nostrificálásához az 1891 : XV. t.-czikkben meghatározott pótvizsga letétele kivántatik. Képesitő vizsgára az óvóképző végzett növendékei bocsájthatók: *a magyar nyelv birása elengedhetlen kellék.* Az oklevél nőnövendékeknek csak 18-ik, finövendékeknek 20-ik évük betöltése után adható ki. Okleveles tanitónők, ha legalább félévi óvodai működést igazolnak, a szabályszerü tanfolyamot el nem végzett más egyének pedig, ha ily gyakorlaton kivül az óvóképző tanfolyamáról pótvizsgát tesznek, a képesitő vizsgára bocsájthatók.

Állandó gyermekmenedékházak vezetésére *dajkákul* csak azok alkalmazhatók, kik működési képességük, magyar nyelvismeretükről valamely óvóképzőben vagy jól felszerelt kisdedóvó intézetben a tanfelügyelő előtt gyakorlati vizsgát tettek. A min. utasitás szerint (1892. évi 44,000. sz.) ily dajkák képzése czéljából a közokt. minister által erre jogositott óvóképzőkben és jól berendezett óvodákban hat hónapig tartó tanfolyamok szerveztetnek, melynek elvégzése után bocsájtatnak az illetők képesitő vizsgára. Az ily tanfolyam az óvóképző igazgatójának, ha pedig óvodában van szervezve, az óvodai felügyelő bizottság elnökének közvetlen felügyelete és igazgatása alatt áll.

A nyári menedékházak dajkáinak képesitése végett a minister által kijelölt kisdedóvodáknál legalább hat hétig tartó gyakorlati tanfolyamok létesittetnek. (L. Végreh. Utasitás.)

A kisdedóvónőképzőkben alkalmazandó tanároknak és tanitónőknek legalább is polgári iskolai tanitói oklevéllel kell birniok és azonfelül valamely kisdedóvóképzőnél e czélra létesitendő tanfolyamon legalább egy évet gyakorlatban tölteni. Az irodalom vagy gyakorlati működés terén kiváló egyéneket a közokt. minister ezen képesités alól felmentheti.

II. *A középiskolai tanárságra* a képesitést a budapesti és kolozsvári tud. egyetemek mellett felállitott vizsgáló bizottságok adják. A bizottságok elnökét, alelnökét és meg nem határozott számu tagjait öt évenkint a közokt. minister nevezi ki.

A képesitő vizsgára azok bocsájtatnak, a kik a középiskolati és egyetemi, vagy műegyetemi tanfolyam elvégzését és az egyévi gyakorlatot az 1883: XXX., illetve 1889: XXVII. t.-cz. értelmében igazolják. Kivételesen a vizsgáló bizottság véleménye alapján vizsgát tehetnek azok is, kik az előszabott főiskolai tanfolyamot nem absolválták ugyan, de irodalmi munkáikban ugy szakképzettségüknek, mint általános müveltségüknek kitünő bizonyságát adták,

egyszersmind tanitási gyakorlatot is igazolnak, vagy pedig már az 1883: XXX. t.-cz. hatályba léptekor tanárokul alkalmazva voltak.

A vizsgálat irás- és szóbeli s kiterjed: *a)* oly tárgyakra, melyek bármely szakra képesitendő jelölttől megkivántatnak, *b)* azon tantárgyakra, melyekre a jelölt képesittetni kiván (XII. szakcsoportra osztvák a tárgyak), *c)* a tanszakok tanitásának módszerére és gyakorlatára.[30] A tanárvizsgálatokat részletesen az 1888. évi 50,098. sz. közokt. min. rendelet szabályozza.

Külföldön nyert tanári oklevelek érvénye iránt a közokt. minister a tanárvizsgáló bizottságok valamelyikének meghallgatása után esetről-esetre határoz.[31] A felső leányiskolák tanárai képesitéséről az 1887. évi 28,999. sz., a felső kereskeđ. iskolák tanárainak képesitéséről az 1885. évi 44,001. sz. min. rend. szól.

III. *Főiskolák.* Bár a tudományos szinvonalu tanitás, minőre a főiskolák rendelvék, a tanerők formalis minősitésével nincs biztositva, mégis, rendszerint az illető tudományszak legmagasabb elméleti (tanintézeti) gradusával birók azok, a kiknek sorából a tudománynak hivatott művelői kikerülnek. Ezért szabályul szolgál nálunk, a mennyiben t. i. az államkormány befolyásával állapittatik meg a főiskolai minősités vagy történik az állások betöltése, hogy az egyes *szakok* főiskolai *tanszékeire* az illető szakbeli tudorság, ha pedig azon szaknak tudorsága nincs, a legmagasabb fokozatu oklevél kivántatik és a mellett a szakbeli irodalmi munkásság, azon szakban elért gyakorlati sikerek, külföldi tanulmány, a tanszak kathedrája mellett adjunctusi, tanársegédi sikeres szolgálatelőnyt adnak.

Specialis képesitésül a főiskolai tanári állásokra czéloztatott az egyetemi (műegyetemi) magántanári képesités — habilitatio, —

[30] A magyar nyelv nyelvtani és irodalmi ismerete is kellék. Id. törv. 63. §. A képesitő vizsgák nyelve magyar. 70. §. A középiskolai tanári vizsgák határideje tárgyában rendelkezik az 1903. évi 81,488. sz. közokt. min. rend. A franczia nyelv tanárságára szükséges képesitésről szól az 1897. évi 58,891. ex 96. sz. közokt. min. rendelet. A középisk. rajztanárok okleveléről szól az 1899. évi 10,236. sz. közokt. min. rend.

[31] L. az 1897. évi 4435. sz. közokt. rendeletet. A középiskolai orvosok és egészségtan-tanárok működését az 1887. évi 44,250. sz. közokt. min. rend. szabályozza. — A nőknek a középtanodai tanári vizsgára bocsátásáról az 1895. évi 72,038. sz. közokt. min. rend. szól.

Nőknek középiskolai tanári vizsgálatáról rendelkezik az 1895. évi 7203. sz. min. rend.

melynek szabályzatát[32] az illető egyetem javaslata alapján a közokt. min. hagyta jóvá.[33]

IV. A tanügyi közigazgatásban *a) a tankerületi főigazgatók képesitése* egyetemi-vagy középiskolai tanári képesités, vagy valamelyik egyetemi tanfolyam bevégzése; *b)* a tanfelügyelőktől és segédtanfelügyelőktől középiskolai vagy tanitóképezdei tanári, polgári vagy népiskolai tanitói képesités, vagy valamelyik egyetemi tanfolyam elvégzése kivántatik; a tollnokoknak középtanodai érettségi vagy néptanitói oklevél is elég.[34]

[32] A műegyetemi 1898-ból, a tud. egyetemi 1893-ból származik. L. az egyetemről szóló §-t a II. könyvben.

[33] Az egyes szakfőiskolák tanárainak minősitése iránt az illető tanoda szervezeti szabályai is rendelkeznek. Felekezeti főiskolák tanárainak qualificatiójáról a felekezeti főhatóságok rendelkeznek. — A katonai főtanodák tanárai nagyobbrészt a combattans és egyéb tisztek s katonai hivatalnokok állományához tartoznak.

[34] Az u. n. szakhivatalnokok és a kezelési természetü teendők ellátására hivatott, továbbá a különleges igazgatási ágazatok tisztviselőinek qualificatióját illetőleg az alábbiakra utalunk:

A) Orvosi szak. A belügyministerium közegészs. osztályában fogalmazási állásra minősit az orvostudori oklevél. A tiszti főorvosoktól, járási orvosoktól, rendezett tanácsu városok orvosaitól, a fővárosi kerületi orvosoktól, orvosi oklevél és két évi orvosi gyakorlat kivántatik. Törvényhatósági, rend. tan. városi orvosoktól és a fővárosi rendőrorvosoktól azonkivül egy külön (gyakorlati jellegü) *tiszti orvosi vizsga* kivántatik, mely a Budapesten és Kolozsvárott szervezett bizottság előtt tehető két évi magán- vagy egy évi egyetemi vagy kórházi szolgálat után. A tiszti orvosi vizsgáról az 1893. évi 80,099 sz. és ezt kiegészitő 1894. évi 5629. sz. belügym. rend. szól. A rend. tan. városok orvosai is kötelesek a tiszti orvosi vizsgát letenni. (1897. évi 103,059. ex 96. sz. b. ü. min. rend.) A felsorolt állomásoknál előnynyel birnak, kik egyetemi tanársegédi, gyakornoki minőségben 2 évig működtek, vagy magántanárokkép azon szakot előadták vagy járási orvosi minőségben vagy a belügymin. közegészs. osztályában működtek. A tiszti orvosi képesités a nem valóságos tiszti orvosok czimezésében kifejezhető. 1900. évi 102,838. sz. b. ü. min. rend. *Községi és körorvosok minősitése* orvostudori oklevél, ha ilyenek nem pályáznak, három évi gyakorlattal biró sebészek is megválaszthatók. (1876 : XIV. t.-cz. 1877. évi 3132. sz. b. ü. min. rend.) A törvényszéki orvosoktól, fegyintézeteknél, kerületi börtönöknél, ügyészségi és járásbirósági fogházaknál alkalmazandó orvosoktól a *„törvényszéki orvosi vizsga“ letétele* kivántatik. E vizsga bizottságait Budapesten és Kolozsvárott az igazságügymin. alakitja. A vizsgárabocsájtás kelléke 2 évi magán- vagy egy évi kórházi praxis. Olyanok, kik 1894. évi május 1. után az orvosi oklevelet Ausztriában szerezték, a vizsgára nem bocsájtatnak. A törvényszéki orvosi vizsga szabályzata az 1894. évi 16,379. sz., a vizsgabizottságok ügyrendje az 1894. évi 42,417. sz. ig. min. rendeletben foglaltatik. Állami gyógyintézetek és törvényhatósági közkórházak fő- és elsődorvosaitól orvosi oklevél,

Befejezésül fel kell emlitenünk az 1883: I. t.-cz. azon szabályát, hogy a szakképzettség kimutatásától a szakirodalom vagy gyakorlat terén kitünő egyéniségeket az illetékes minister előter-

az illető intézet czéljának megfelelő szakképzettség és két évi gyakorlat követeltetik; ugyanez áll a magángyógyintézetek főorvosaira is; a másod- és segédorvosoktól itt orvostudori oklevél kivántatik. *Törvényhatósági szülésznőkül* csak okleveles szülésznők alkalmazhatók; ugyancsak községi szülésznőkül is, de ha itt okl. szülésznő nem pályázik, a tiszti főorvos által képesitettek is alkalmazhatók. A szülésznők kitanitásáról szól az 1889. évi 58,687. sz. b. ü. m. r. A bábatanodákról l. a közokt. jogban. *Halottkémül* csak orvosi gyakorlatra jogosult vagy ilyenek hiányában az 1876. évi 31,025. sz. belügym. rend. értelmében vizsgázott egyén alkalmazható.

II. *M. kir. állatorvosokká* kineveztetés kelléke az állatorvosi oklevél, két évi gyakorlat s az álategészségügyi törvények és rendszab. ismerete (1883 : I., 1888 : VII. és 1900 : XVII. t.-cz.): ez utóbbi az *állatorvosi tiszti vizsga letételével* igazolandó. A vizsgára a földmiv. min. csak azokat bocsájtja, kik az oklevél megszerz. utáni két évi gyakorlatot igazolnak. A vizsga csak Budapesten a földmiv. min. által szervezett bizottság előtt tehető le. A vizsga szabályzata az 1888. évi 63.174. sz., az 1896. évi 6839. sz. és az 1906. évi 6831. sz. fmiv. min. rend. közzé téve az 1899. redelettárában.

Az állatorvosi közszolgálat államositásáról szóló 1900 : XVII. t.-cz. szerint a fmiv. minister az ideiglenes kinevezéstől számitva legfeljebb két évi határidőt engedélyezhet az állatorvosi tisztivizsga letételére. Községi állatorvosi minősités a magángyakorlatra jogositó oklevél. *Vesztegintézetek* felügyelőjétől, igazgatóitól, veszteg állomásvezetőktől orvosi vagy állatorvosi oklevél és állatorvosi tiszti vizsga követeltetik.

III. *A gyógyszerészek* képesitéséről az 1876 : XIV. t.-cz. rendelkezik: a gyógyszerészgyakornokok kiképzéséről, gyógyszerészettani hallgatók vizsgáiról az 1892. évi 35,985. sz. vall. és közokt. min. rend., a nőknek gyógyszerészeti pályára léphetéséről az 1895. évi nov. 18-án kelt legf. elhatározás, a nőknek gyógyszerészgyakornokokul felvételéről az 1896. évi 37,193. sz. közokt. min. rend. szól. Gyógyszerész gyakornokok mire qualificálvák l. az 1902. évi 35,493. sz. b. ü. m. r. A középiskolákkal egyenrangu szakiskolák és tanfolyamokról l. az 1898. évi 54,532. sz. b. ü. rend.

B) *Műszaki szak.* Az állami szolgálat bármely ágában és a törvényhatóságoknál műszaki teendőkre alkalmazandó egyének képesitése a műegyetemtől nyert vagy általa nostrificalt *mérnöki* oklevél. Az állandó katasternél az igazgató, háromszögméreti főnök és a mérnöki személyzet képesitése a műegyetemi tanulmányok bevégzése, sőt felmérési növendékül és mérnöksegédül, ha műegyetemet végzett egyének nem jelentkeznek, reáliskolai érettségivel birók is alkalmazhatók. A Culturmérnökségnél a mérnöki oklevélen kivül mezőgazdasági főtanodán a legfontosabb gazdasági tanoknak legalább egy éven át való hallgatása is szükséges.

C) *Bányászati és erdészeti szak.* A bányahatósági *tisztviselők* képesitése a bányászati akadémia tanfolyamának elvégzése és ezenfelül a jog vagy államtud. államvizsga. Bányaigazgatóságok, bánya, beváltó, pénzverő hivataloknál.

jesztésére Ő felsége felmentheti. Tanitói és középtanodai tanári állásokra szükséges alaki minősités elengedéséről az 1868. évi XXXVIII., illetőleg az 1883: XXX. t.-cz. rendelkezik. A birói qua-

fémkohók, vasművek, kőszénbányáknál és a sótermelésnél alkalmazott *fogalmazási műszaki és pénztári* személyzetre a bányászati akadémia bevégzése és az illető államvizsga letétele a képesités. Erdőfőfelügyelő csak az lehet, ki az erdészeti akadémiát elvégezte, az erdészeti államvizsgát letette s ezenfelül 8 évi erdészeti szolgálatot igazol. Alerdőfőfelügyelő, állami, törvényhatósági, községi és a magánosok által az 1879 : XXXI. t.-cz. szerint alkalmazandó erdőtiszt képesitése, az erdészeti akadémia elvégzése és az erdészeti államvizsga letétele. Ez államvizsgák szabályzatát a földmiv. minister 1900. évi 76,866. ex 1899. sz. rendelettel adta ki. Erdőőrök, vadőrök legalább 24 éves, feddhetlen egyének lehetnek, ha az erdőőri *szakvizsgát* letették. Az erdőőri szakvizsgáról az 1880. évi 25,347. sz., a vadőrök vizsgájáról az 1893. évi május 22. földm. min. rend. intézkedik.

D) *Levéltári szak.* Az országos levéltár fogalmazási szakában képesités *a jogi vagy bölcsészeti tanfolyam* elvégzése és az országos levéltárnál a szakvizsga letétele. Az orsz. levéltár kezelési szakában 8 gymnásialis osztály elvégzése és a levéltári kezelési szakvizsga letétele szükséges. Törvényhatósági levéltárnokok minimális képesitése, az országos levéltári kezelési tisztek képesitése és a latin nyelv megértése. A levéltári fogalmazási és kezelési tisztek szakvizsgájának szabályzatát a belügym. 1877. évi 764. sz. rend. állapitotta meg. A levéltári gyakornokokról az 1881. évi 4623. sz. b. ü. m. rend. szól.

E) *Postai szak.* A postatávirdai igazgatás fogalmazási szakában a gyakornoktól az igazgatóig a jogvégzettség szükséges. Postatávirdai kezelési tisztektől, gyakornokoktól középiskolai érettségi vagy a középtanodákkal egyenrendü *kereskedelmi vagy megfelelő katonai* tanoda elvégzése kivántatik; gyakorlati vizsga a postatávirdai tiszti tanf. elvégzése után tett tiszti vizsga (1889. évi 23,154. sz. ker. min. rend.) A postai távirdai kezelőknél a polgári iskolai vagy kat. altiszti iskola, szerződötteknél legalább a népiskolai tárgyak ismerete és a kezelői (segédtiszti) vizsga letétele kell. A segédtiszti tanfolyam és vizsga az 1889. évi 50,693. sz. ker. min. rendeletben lőn szabályozva.

F) *Vasuti szak.* A m. korona területén közforgalmu vasutaknál akár ideiglenes, akár végleges minőségben csak 18. évüket meghaladott, feddhetlen előéletü, *a magyar nyelvet* biró honosok alkalmazhatók; viszonosság feltétele mellett *osztrák honosok* s a keresk. min. kivételes engedelmével külföldiek is. Elméleti képzettség az ált. igazgatási, forgalmi, kereskedelmi, számviteli ellenőrzési, pénzügyi anyagkezelési ágakban, a hivatalnokokra és gyakornokokra középtanoda, vagy ezekkel egyenrendü kereskedelmi vagy katonai tanoda elvégzése s az érettségi vizsga; vagy a tényleges katonatiszti minőség; *kivételesen külön felvételi vizsga alapján* olyanok is alkalmazhatók, kik középtanodai 6 osztályt, felső keresk. iskolai, közép ipartanodai, tanitóképezdei két osztályt, polg. iskolai négy osztályt végeztek. Az épitési, pályafenntartási s ált. a műszaki szolgálatnál műegyetemi cursus elvégzése kell, s a véglegesités csak a mérnöki oklevél megszerzése után történhetik. Milyen *gyakorlati* vizsgák teendők más szolgálati ágakban, az illető szolgálati rendtartások állapitják meg. Altiszti képesités a középiskolai alsó osztályok vagy azokkal egyenrendü tanodák, tan-

lificatio kir. elengedésének nincs helye. (1869. évi IV. t.-cz. 26. §., 1874: XXIV. t.-cz. 5. §.)

folyamok elvégzése. Az altisztek további elméleti és gyakorlati képesitése, vizsgái iránt az illető igazgatóságok rendelkeznek. A vasutasok képesitését illető főrendelet az 1888. 4334. és az 1905. évi 19,054. sz. ker. min. rend. jóváhagyott szabályzat. A vasuti és hajótiszti tanfolyamokról l. a „*Szakiskolák*"-ról szóló §-t a tanügyi igazgatásnál.

G) Az állami és törvényhatósági hatóságoknál, állami intézeteknél, a posta-távirdát is ide értve, *számvevőségi és ellenőrző* tisztviselőtől, *középtanodai érettségi vizsga*, vagy a középtanodákkal egyenrendü felső kereskedelmi iskola vagy megfelelő katonai tanoda elvégzése, továbbá az *államszámviteli vizsga* letétele kivántatik. A vizsga letételéig a kinevezés vagy választás csak *ideiglenesnek* tekintendő s az illető elő nem léphet, ha pedig alkalmazásától két év alatt a vizsgát sikerrel le nem teszi, hivatalát veszti. Az államszámviteli vizsgáról, mely a Budapesten és Kolozsvárott működő bizottságok előtt tehető le, az 1892-ben 52,177. sz. alatt kiadott pénz- és közokt. min. szabályzat szól. — Egy 1894. évi 25,894. sz. belügymin. rendelet a községi jegyzők államszámviteli vizsgára bocsájtásáról szól. Megjegyzendő, hogy azok, kik oly helyen szolgálnak, hol az államszámviteltan nyilv. tanintézetben előadatik, a vizsgára ezen tantárgy ottani hallgatás után bocsájthatók. — Erdő- és bányaszámvevőségi tisztviselőktől a selmeczi bányászati és erdészeti akadémia illető szakjának elvégzése s az ott megszabott vizsga letétele kivántatik. Az államszámviteli vizsga a hivatalba lépés után is letehető, de a ki két év alatt az ideiglenes alkalmaztatás után azt le nem teszi, állását veszti.

H) *Pénztári szak.* Állampénztárak, adó-, határvámhivatalok tisztviselőitől, pénztárnokok, ellenőrök, könyvvezetőktől középtanodai érettségi, vagy a középtanodával egyenrendü kereskedelmi iskola vagy katonai tanintézet befejezése kivántatik. Kik *államszámviteli vizsgát tettek*, mind az állami, mind a törvényhatósági vagyonkezelő hivatalokra előnynyel birnak. — A fogyasztási adószedők, ellenőrök, mázsatisztek, hivataltisztek, sótárnok, ellenőr képesitése az algymnasium elvégzése, illetve megfelelő iskolai képzettség. Ugy a kir. adómint a fogyasztási adóhivataloknál *gyakorlati* adóhivatali tiszti vizsga is teendő az illető p. ü. igazgatóságnál szervezett bizottság előtt. Vámhivataloknál a gyakornokok csak a vámgyakornoki vizsga letétele után bocsájtatnak a szolgálati esküre. A gyakornoki vizsgától megkülönböztetendő az alsó- és felsőfoku vámtiszti vizsga, az alsófokú a meghatározott fővámhivataloknál, a felsőf. a budapesti és zágrábi fővámhivatalnál tehető.

I) *Tengerészeti szak.* A tengerészeti hatóságnál a fogalmazási, műszaki, számvevőségi hivatalnokoktól oly képzettség kivántatik, mint a központban (ministeriumnál); révhivatali, révkirendeltségi tisztviselő az lehet, ki hosszujáratu nemzeti hajón legalább két évig parancsnok, hat hónapig pedig révhivatali gyakorlaton volt és az illető *szakvizsgát* letette. Ily minősités nélkül is alkalmazhatók a révhivatali tisztségekre azok, kik a haditengerészetnél tényleges tisztekkép szolgáltak. A kereskedelmi hajók tiszteinek képesitéséről az 1897. évi tengerészeti rendtartási törvényjavaslatban is volt szabályozás. Az elméleti képesitést a fiumei teng. akadémia elvégzése adja. A m. kir. révhiva-

626. §. Jogigény és elsőbbségi jog a közhivatalra. A pályázat.

A közhivatali állás elnyerésére szorosan vett jogigény nincs statuálva. A *közhivatalképesség* csak azt jelenti, hogy valamely személy a személyek valamely csoportja, osztálya stb. nincs tör-

tali tisztviselők által az 1883 : I. t.-cz. 16. §-a szerint leteendő minősitési szakvizsga szabályzata az 1899. évi 44,247. sz. keresk. min. rendelettel adatott ki.

A tengeri igazgatásnál alkalmazott altisztek és szolgák minősitéséről ugyancsak a most idézett rendelettel adatott ki külön szabályzat.

A magyar kereskedelmi *tengerészek minősitéséről* szól az 1902. évi 10,479. sz. ker. min. rend.

K) Börtönügyi szak. Fegyház, államfogház és kerületi börtönigazgatóktól a jogtudományi államvizsga, ellenőrtől és gondnoktól középiskolai érettségi és ezenfelül az államszámviteli vizsga kivántatik. Fogházfelügyelő minimális képesitése négy polgári iskolai osztály elvégzése. A további minősités iránt az illető szolgálati rendtartás intézkedik.

L) Kezelési szak. Telekkönyvvezetők, segédtelekkönyvvezetők minősitését a *telekkönyvi* vizsga letétele adja meg. E vizsgára bocsájtható, ki a középiskola négy alsó osztályát, vagy megfelelő tanodát elvégezvén, valamely telekkönyvi hatóságnál legalább egy évig gyakorlaton volt és a vázrajzolásban jártas. A telekkönyvi vizsga Budapesten és Marosvásárhelyen az illető kir. táblánál szerv. bizottság előtt tehető; a vizsgát az 1870. évi 299. 1983., 1883. évi 8088. és 1891. évi 23,426. sz. ig. min. rend. szabályozzák.

Állami és törvényhatósági hatóságok, hivatalok, intézetek *kezelési* hivatalnokainak elméleti képzettsége, négy középiskolai vagy polgári iskolai osztály elvégzése. Dohánybeváltó felügyelők, kezelők és tisztektől ugyanily képzettség kivántatik. A pénzügyi szolgálatban a kezelési gyakornokok és ideiglenes irodatisztek által teendő gyakorlati vizsgáról az 1893. évi 75,649. sz. pénzügymin. rend. intézkedik. A dohánybeváltási tisztek a dohányjövedéki igazgatóságnál kötelesek gyakorlati vizsgát tenni. A dohányáruraktári, lottóigazgatási tisztek képesitése középiskolai érettségi, vagy ezzel egyenrendü kereskedelmi vagy katonai tanoda bevégzése; kivételesen vehetők fel a polgári iskola hat osztályon felüli állásra az 1893. évi 41,625. sz. pénzügymin. rendelettel szabályozott szakvizsga letétele, a lottójövedéki szakban a XI. fiz. osztálynál magasabb állásokra a lottójövedéki szakvizsga letétele szükséges. (1887. évi 6614. és 1893. évi 49,539. sz. pénzügym. rend.

M) Az orsz. statisztikai hivatal fogalmazási szakában legalább a jogtudományi államvizsga szükséges, de a létszám egyharmad részeig orvostudori, mérnöki, vagy a földrajzi népismei, történettudományi szakból, bölcsészettudori vagy középiskolai tanári oklevéllel biró, vagy a gazdasági akadémiát végzett egyének is kinevezhetők. A stat. hivatal statistikai és kezelési szakában középtanodai érettségi bizonyitvány, vagy ezzel egyenrangu képzettség szükséges. A statistikai gyakorlati vizsgát (az 1897. évi 5680. sz. ker. min. rend.) mind a fogalmazási, mind a kezelési szakban alkalmazottak letenni kötelesek s addig állásuk csak ideiglenes. — A stat. szakvizsgálatok szabályzata az 1898. évi 8339. ex 1897. sz. ker. min. rendeletben foglaltatik.

N) Vegyes szakok. A birói végrehajtók képesitése a bármely kir. törvény-

vényileg kizárva a közhivatalok viseléséből, mint pl. volt előbb a nem nemesi osztály a megyei és állami köztisztségek jórészéből. A *közhivatalra való képesitettség* vagy minősültség szintén nem jelent jogositványt hivatalnyerésre, csupán *alkalmazhatóságot*. Nem jelent hivatalra alkalmazás iránti egyéni jogot az sem, ha valakinek, illetőleg bizonyos minőségü, helyzetü személyeknek hivatali — szolgálati — állások fentartvák, ez várományi jog, illetve *előjog, szemben más minőségü egyénekkel* s egyuttal megszoritás a hivatalbetöltés hatalmával biró tényezőkre. Ilyen előjog, elsőség biztositásával találkozunk közhivatali jogunk több körében. Legáltalánosabb érdekü az 1873 : II. törvényczikkben megállapitott elsősége a kiszolgált altiszteknek. Ez abban áll, hogy bizonyos szolgálati állomások *kizárólag fenntartatnak*, más állomásokra pedig elsőség biztosittatik oly egyéneknek, kik a közös hadseregben vagy a m. kir. honvédségben *12 évig s ebből legalább nyolcz évig altiszti minőségben tettleg szolgáltak s jó magaviseletüek*, és tekintet nélkül

széknél lehető *végrehajtói vizsga*. Erről az 1871 : LI. t.-cz. 1875. évi 26,020. sz. és az ezt módositó 1881. évi 3406. sz. ig. min. rendelet szól. Birói minősitésü egyének e vizsga alól fölmentvék.

Állami adóvégrehajtóknak a középiskolai érettségi vagy ezzel egyenrendü isk. képesités kell; véglegesitésük a pénzügyigazgatóságnál tehető *végrehajtói szakvizsga* letételétől függ. E vizsga a kinevezéstől egy év alatt is letehető. 1886. évi 68,613. és 1893. évi 85,819. sz. p. ü. m. r. — *A pénzügyőri* legénységbe felvétel kellékei honosság, erős testalkat, magyar nyelv ismerete, irni, olvasni számolni tudás; nőtlenség, 40 éven aluli kor, feddhetlenség. Fővigyázóvá a fővigyázói, szemlészszé a *szemlészi szakvizsga* letétele után léphet elő a pénzügyőr. *Pénzügyőri* biztosoktól a ministeriumban szervezett közp. vizsgálóbizottság előtt tett *szakvizsga* kivántatik. Erre szemlészi minőségben legalább két éven át szolgált egyének és megfelelő gyakorlat után pénzügyi szakban még nem szolgált egyének is bocsájthatók.

A birósági hites tolmácsok minősitését az 1873. évi 32,942. sz. ig. min. rend. szabályozza. Az 1880 : XLV. és 1892 : XXIV. t.-cz. értelmében működő birtokrend. mérnökök vizsgájáról az 1891. évi 9654. sz. ig. min. rend. intézkedik. A mértékhitelesitők képesitése a mértékügyi központi intézetnél sikeresen letett *szakvizsga* (1907. évi V. t.-cz. 22. §.); 1875. jan. 8. keresk. min. rend.

Hordójelzők képesitése ugyancsak egy szakvizsga (1907. évi V. t.-czikk 26. §-a.)

Az 1883 : I. t.-czikknek az uti biztosi állomások betöltésénél való alkalmazást az 1883. 38,902. sz. ker. min. rend. szabályozza. A zálogházi (állami) hivatalnokok képesitéséről az 1883 : I. t.-cz. 22. §-a intézkedik.

Megemlitendő itt a közig. biróság 1902. évi 2639. sz. azon határozata, hogy a tisztviselői minősités szempontjából a tanitóképezde elvégzése a középiskolai érettségi bizonyitványnyal *egyenértékünek veendő*.

szolgálati idejükre, ha az ellenség előtt vagy közbiztonsági szolgálatban oly módon sérültek meg, hogy katonai szolgálatra képtelenek, de polgári szolgálatban alkalmazhatók.[87] *Előny van* biztositva, szemben más pályázókkal bizonyos különleges qualificatióju egyéneknek némely állásokra;[88] az előnybiztositás jogi hatása az, hogy ha a biztositott előny nem vétetik tekintetbe, az illetők mellőzésről panaszkodhatnak s jogellenes alkalmazási actus megsemmisitését kivánhatják. *Előjoggal birnak* megfelelő minőségü állásokra az *ideiglenesen nyugdijazottak és a rendelkezési* állapotban levők. Előjogot biztosit az 1897 : XXIV. t.-cz. az *állami tisztviselői*

[87] A fentartott állomások *a*) a hivatalszolgai és alsórendü felvigyázói állások a közös és m. kir. ministeriumoknál, horvát kormánynál, fiumei kormányzóságnál, a magyar állam összes birói és egyéb hivatalainál s oly intézeteinél, melyek egészben vagy részben az állam költségén tartatnak fenn; *b*) ugyanezen állomások a törvényhatóságoknál fele részben; *c*) hivatalszolgai, alsóbbrendü felvigyázói és kezelési állomások, az állam által javadalmazott vagy segélyezett vasuti gőzhajózási és egyéb vállalatoknál, melyek a törvény hatályba lépte után engedélyeztetnek, vagy a már engedélyezetteknél, a mennyiben azok ezen altiszteket alapszabályaik, engedélyokmányuk szerint figyelembe venni kötelesek.

Ugyane hatóságok, hivatalok, intézetek, vállalatok az *irodai és kezelési* alsóbbrendü *hivatalnoki állomások* betöltésénél, melyekre más *kebelbeli* hivatalnokok, vagy nyugdijasok nem találkoznak, azon igényjogosult altiszteknek, kik ezen *állásokra teljes qualificatióval* birnak, más pályázók felett elsőbbséget adni kötelesek. Hasonló előnynyel birnak a rendőrségi és pénzügyőrségi állomások betöltésénél is. Az igényjogosult altisztek igényeinek igazolására a had-, illetve a honvédministertől igazolványt nyernek. Ez altisztek kérelmezhetnek még meg nem üresedett állomásokat is, midőn előjegyeztetnek; az igényen kivül az 1883. évi I. t.-cz. szerinti képesités, a szükséges testi alkalmasság, valamint a honpolgárság is igazolandó. Az igénynyel biró altisztek minden oly alkalmazás ellen, mely törvényes jogigényüket sérti, ignorálja, panaszt emelhetnek az illetékes ministernél, ki a sérelmes kinevezést vagy választást megsemmisiti, kivévén, ha az alkalmazás napjától annak a minister tudtára jutásáig már egy év eltelt volna. Az igénysértő vállalatok akkor, ha a sérelmes alkalmazás már elévülés miatt meg nem semmisithető, 1000 koronáig terjedhető pénzbirsággal sujtandók. — Az igazolványos altisztek polgári alkalmazásáról szól az 1897. évi 534. eln. sz. belügymin. rend.; a fentartott nem állami állásokra hirdetendő pályázatról szól az 1897. évi 3325. eln. sz. közokt. min. rend. Az 1900. évi 51,141. sz. keresk. min. rend. szól az utmesteri állásokra való *jogigényről.*

Az igény *a*) lemondás; *b*) hivatalvesztésre itéltetés által; *c*) állampénztárból dijazott állásokra a 45. életév, egyéb szolgálati állomásokra a 37. év betöltésével megszünik. (1873 : II. t.-cz. és végreh. rend.) Megjegyezhetjük, hogy a fenti igény bizonyos *ellátás* jellegével bir, katonai közszolgálat alapján; főindoka hadszervezeti, t. i. a törvény szerint kötelezőnél hosszabb időre megnyerése az alkalmas altiszti elemeknek a haderő előnyére.

[88] Pl. orvosi állásokra az 1876 : XIV. t.-cz. értelmében.

állások betöltésénél, egyenlő minősités mellett, legalább egy évig kifogástalanul szolgált *dijnokoknak*, oly pályázókkal szemben, kik állami szolgálatban nem állanak, vagy az igazolványos altisztek sorába nem tartoznak.[39]

Az állami állások kezdő fokai rendszerint pályázat utján töltetnek be, de kötelezőleg általánosan a pályázathirdetés megállapitva nincsen.

A közszolgálatban nem álló pályázók kérvényeiket rendes lakhelyük törvényhatósága főispánjainál, közszolgálatban levok közvetlen elöljáró hatóságuknál kötelesek benyujtani, ezek kikerülésével benyujtott kérvény hivatalos tárgyalás alá nem vonatik. — A pályázati hirdetmény s kérvény kellékeit, a minősitési táblázatot, s a *minősitési jogot*, a minősités elleni orvoslatot részletesen szabályozzák a ministeri rendeletek és határozatok, melyek a p. ü. szolgálati szabályok 51—66. §-aiban idéztetnek.

A pályázók jogi helyzetének jellemzésére is ki kell emelni, hogy a pályázat a pályázóknak sem valamely concrét jogot, sem *elsőségi igényt* nem biztosit, kivéve, ha a pályázatra és a betöltésre vonatkozó jogszabványok a pályázókra szoritják a kinevező vagy máskép alkalmazó hatóságot, vagyis a nem pályázók az azon állásra való alkalmazásból kizáratnak, a mi csak kivételes szabályozás, mert a pályázat czélja nem az, hogy megszorittassék az alkalmazó hatóság az alkalmas személyek kiválasztásában.[40] Ugyancsak rendszerint nincs a pályázóknak valamely *jogigény* biztositva arra, hogy a javaslatba, kijelölésbe felvétessenek, ajánlatba hozassanak.

A vármegyei tisztviselői segéd- és kezelőszemélyzet, továbbá a hivatalszolgai állások betöltése előtt rendszerint pályázati hirdetményt kell kibocsájtani. A pályázat mellőzésének csak a vármegyei ügyviteli szabályzat 1. §-ában felsorolt esetekben van helye. A

[39] A nyugalmazott katonatisztek előjogára, alkalmazására vonatkozó régi rendeletek nem állanak hatályban. — A hivatalvesztésre vonatkozó igénynyel nem tévesztendő össze az előlépésre vonatkozó — tehát már szolgálatból eredő jogigény. Erről alább. A p. ü. szolg. szab. 50. §-a szerint a pénzügyminister alárendelt hatóságoknál üresedő oly állások betöltésénél, melyekért kellő minősitésü pénzügyőri egyének folyamodnak, hasonképzettségü más pályázókkal szemben elsőséget élveznek.

[40] A mi nem jelenti azt, hogy az előszabott, kötelezőleg hirdetendő pályázat elmulasztása, a pályázat körüli szabályok megsértése nem volna lényeges, esetleg semmisitésre alapot adó ok a hivatalbetöltés actusára nézve.

választás utján betöltendő állásokra nem csak pályázati kérvénynyel, de ***személyes szóbeli jelentkezéssel*** is lehet pályázni. (Ügyv. szab. 3. §.) A személyes jelentkezés elfogadására az alispáni állás betöltésénél a főispán, más állásoknál az alispán illetékes. A pályázóknak a candidálásra való igényéről a törvényhatósági jogban (I. könyv) volt szó.

II. FEJEZET.

A szolgálati kötelességek.

Azon személyes jogerkölcsi kötelességekről kivánunk most röviden szólni, melyekkel a közhivatalnok hivatalos működésében, illetőleg azon müködés érdekében tartozik. E kötelességekre vonatkozó jogelvek a hivatali viszony tartalmát legközvetlenebbül megvilágitják. E jogelvekben nyilvánul legjellemzetesebben azon felfogás, melyet az illető államban a hatalmi tényezők a *hivatali állás* mivoltáról, feladatáról táplálnak, e jogelvektől függ első sorban a hivatalnoki osztály erkölcsi tekintélye.

227. §. Az eskütétel.

Államtisztviselő, altiszt vagy szolga hivatali működését csak a szolgálati eskü letétele után kezdheti meg, más szóval a hivatali állás elfoglalásának hivatali functiók és bármely hivatali joghatóság jogszerü, joghatályos gyakorlásának általánosan követelt előfeltétele, mintegy *elsődleges hivatali kötelesség* az eskütétel. Az 1791 : 69. t.-cz. óta, mely kimondotta, hogy minden állami tisztviselő esküt tenni tartozik a király iránti hüségre és az ország törvényeinek megtartására, az egyes szolgálati ágakra vonatkozó számos törvény és rendelet ismétli e kötelességet. Az esküt az annak kivételére illetékes hatósági személy vagy testület előtt (kezébe) kell letenni (e hatóság a kinevezési okmányban [értesitvény] rendszerint megjelöltetik.) Ministerek, államszámszéki elnök, horvát bán, Ő felsége kezébe tesznek esküt. Más tisztviselők rendszerint az illető hatóság vagy intézet főnöke, a hatósági főnökök rendszerint a közvetlenül magasabb hatóság fejének vagy megbizottjának, kiküldöttjének kezébe teszik az esküt; ámde számos eltéréssel is találkozunk, igy pl.: az egyetemi tanárok, az egyetemi tanács, jogakadémiai tanárok a tanártestület, a főispán a tör-

vényhatósági közgyülés előtt, a p. ü. igazgató a főispán előtt (a zágrábi a pénzügyminister előtt); erdőtisztek, erdőőrök a közigazgatási bizottság előtt tesznek esküt; a királyi ügyészek azon biróság teljes ülésében tesznek esküt, mely mellett működnek; közjegyzők az illető törvényszék nyilt ülésén esküsznek; társas birósághoz kinevezett itélő biró e biróság, járásbirák az illető törvényszék teljes ülésében teszik a hivatali esküt.

Az esküformulát néha törvény (1874 : XXXV., 1886 : XXI., XXII. törvényczikkek stb.), de legtöbb hivatali állásra rendeletek, ügyviteli szabályok állapitják meg.[1] Az 1790 : XXVI. t.-cz. szerint evangelikusok az eskütételnél a szüz Máriára vaó hivatkozástól mentesek. Az esküt az illető jobb kezét szivére téve utánmondja. Az esküt azon formula szerint kell letenni, melyben megállapitva van; az eskünek *fogadalommal* való pótlása el nem fogadható, ha csak a törvény vagy rendelet azt kifejezetten meg nem engedné (pl. az anyakönyvvezetői törvény). Mikor szükséges az eskü ismétlése a szolgálati kötelék tartama alatt, az iránt az 1898. évi 6451. sz. min. tan. rendelet határozza, hogy „állami tisztviselő, altiszt, szolga *rendszerint egyszer tesz esküt*". Uj eskütételnek van helye *a)* birói, királyi ügyészi szolgálatból közigazgatási szolgálatba átlépés esetén vagy megforditva; *b)* egyik kormányzati ágból (ministeri ügykörből) másikba átlépéskor és a számszéktől a ministeriumba és

[1] E formulák az illető állás viszonyaira, különös kötelességeire való vonatkozásokat is tartalmaznak. Az álamtitkárok, számszéki elnök, főispánok egyforma esküt tesznek, az eskü, formulája az 1898. évi 6451. min. rendeletben van megállapitva. Ugyane rend. tartalmazza a közigazgatás valamennyi ágaiban a polgári államtisztviselők, altisztek, szolgák által teendő eskü formuláit. — A hivatali viszony kezdete nem függ az eskütől, a mi onnan is kitünik, hogy az esküt letenni vonakodó, az arra kitüzött határidőt elmulasztói *„lemondottnak"* tekintetik; de a nyugdij alapjául beszámitható *szolgálati idő az eskütételtől számitandó.* — Nem az eskütétel adja meg a hivatalnoki minőséget; vannak *nem hivatalnoki* állások, pl. orsz. méltóságok, titkos tanácsosok, kamarások, stb., közigazgatás functionáriusok, pl. iskolaszéki tagok, nyilvános hivatást követők, ügyvédek, orvosok, tudorok, esküdtszéki, központi választmányi tagok, stb., kik e minősitésük megszerzésénél esküt tenni kötelesek; felesketett dijnokok közhivatalnoki minőséggel még nem birnak. — Kinek valamely hivatalnak csak czime (jelleg nélkül) adományoztatik, nem köteles esküt tenni. Ki kétféle minőségben szolgál, mindkét minőségben köteles esküre. — Az eskütételre jelentkezés határidejét a kinevezési értesitvény, illetve a szolgálati szabályok, birákra, ügyészekre, birósági hivatalnokokra az 1871 : XXXI. és 1891 : XVII. t.-czikkek állapitják meg. Az állami tanitók esküformáját az 1907. évi XXVI., a községi és felekezeti tanitókét az 1907. évi XXVII. t.-czikk állapitja meg.

viszont átlépéskor; *c)* katonai, csendőri, államrendőrtiszti vagy legénységi és pénzügyőri szolgálatból polgári államszolgálatba átlépéskor; *d)* altisztből vagy szolgából tisztviselővé kineveztetés esetén. A katonai rangfokozatokban vagy altiszti rendfokozatokban való előhaladás esetén sincs helye a szolgálati eskü megismétlésének. A rögtönbiróságban működő törvényszéki birák e functiójuk tekintetében *külön* eskütételre voltak kötelesek.

A törvényhatósági tisztviselők, segéd- és kezelőszemélyek, községi elöljárósági tagok, segéd- és kezelőszemélyek szintén kötelesek szolgálati esküre. A választott törvényhatósági tisztviselők közül az alispán mindenesetre a közgyülés előtt teszi az esküt, a többi választott és a választás utján betöltendő hivatali állásokra kinevezett tiszteletbeli tisztviselők, ha a választó közgyülésen jelen vannak, szintén a közgyülés előtt tesznek esküt, ha jelen nincsenek, 15 nap alatt eskütételre az alispánnál jelentkezni kötelesek. A kinevezett törvényhatósági tisztviselők is az alispán kezébe teszik az esküt. (Várm. ügyvit. 10. §.). Ki az esküt elmulasztja, ugy tekintetik, mintha a választást vagy kinevezést el nem fogadta volna. (u. o.). Az, ki ugyanazon működési körben már alkalmazva volt, ujabbi megválasztása esetén nem tesz ujabb hivatali esküt. (U. o. 11. §). Ha a törvényhatósági és községi hivatalra választott tisztviselők kinyilvánitanák, hogy az eskü vallási meggyőződésükkel ellenkezik, a törvényben megállapitott fogadalmat kötelesek letenni.[2]

228. §. A tiszti biztositék megszüntetése.

Az 1897 : XX. t.-cz. értelmében pénz, anyag vagy egyéb értékek *kezelésére s a kezelés közvetlen ellenőrzésére hivatott állami közegek* a számadásaikból származható téritmények fedezésére kötelesek voltak szolgálati biztositékul, évi fizetésük kétharmadának megfelelő öszeget készpénzben letenni, s azt minden előléptetésnél a nyert fizetési többlet kétharmadával kiegésziteni. Az 1904. évi VII. törvényczikk az állami alkalmazottak ezen kötelezettségét megszüntette és a befizetett biztositéki összegnek öt év alatti visszafizetését rendelte el. A kir. közjegyzőknek az 1874 : XXXV. t.-czikkben megállapitott, továbbá az állami zálogházaknál alkalmazott

[2] Közforgalmi vasutak, hajózási társulatoknak a forgalmi rendőrség gyakorlására jogositott hivatalnokai esküt terni kötelesek. (L. vasuti és hajózási üzletrendtartás.); Fiuméban a közs. képviselet tagjai a kormányzó kezébe esküt tesznek.

becsüsöknek biztositék tételi kötelessége továbbra is fennmaradt. (1904 : VII. t.-cz.) A biztositéktól az állam kamatot fizet. A biztositékok a *kincstár jogát nem érintőleg*, biróságilag és közigazgatásilag is lefoglalhatók. A biztositékok kamataira a kincstárnak magánfelek előtt elsőbbségi igénye nincs. (L. az 1897 : XX. t.-cz. végrehajtási rendeletének függelékét a szolgálati biztositékokról.)[3]

329. §. **Az általános jellegü szolgálati kötelességek egyenkint.**

A szolgálati kötelességek között általános jellegüek azok, melyek az állami és egyéb közhivatali szolgálat minden ágában vagy legalább azok legtöbbjében hatályosak, melyek a közhivatali viszony, kötelék *természetéből*, nem pedig az egyes hivatalnokok különös teendőiből folynak.

I. *A hüség a haza és a király iránt*, minden közszolgálati jogban, mint egyik általános közhivatali kötelesség áll fenn. (Pénzügyi szolgálati szabályok 68.) Concret tartalmát azonban sehol nem határozzák meg. A hüség minden honpolgárnak is kötelessége, mely erős büntetőjogi sanctioval is biztosittatik. A közhivatalnoki köteles hüség ettől a honpolgári hüségtől csak *fokozottabb* voltával különbözik, melynél fogva a közhivatalnok mindent óvatosan kerülni köteles, a mi az állam, a nemzet tekintélyét, jó hirét, jogait, erkölcsi és anyagi érdekeit sértheti; lehetőleg köteles minden ily sérelem *elháritására* és ha erre nem képes, azok iránt az illetékes tényezők figyelmének felhivására. Fontos, hogy a hivatalnok e kötelmét *oktalan* kémkedésre vagy denunciálásra ne használja.[4]

II. *Engedelmesség.* E kötelesség mivolta bővebb felfejtést kiván. Kétségtelen, hogy minden állami (és más) közhivatalnok kö-

[3] Az 1883. évi 37,169. sz. belügym. rendelet szólt a megyei pénztárnokok és ellenőrök biztositéktételéről. E biztositék összege egy évi fizetés volt. Budapesten és más törvényhat. városokban a városi pénzkezelési és számviteli szabályrendeletek, községekre az illető törvényhatóság által alkotandó vagyonkezelési szabályzatok állapitják meg a biztositék tételét és módját. L. még az 1901 : XX. t.-czikket. Mig az állami tisztviselők biztositéka készpénzben volt teendő, a megyeiek óvadékképes értékpapirban, vagy pupillaris biztositékot nyujtó ingatlanra bekebelezett óvadéklevélben is tehették a biztositékot. Kir. közjegyzők Budapesten 14,000, huszezernél több lakosu városban 8000, másutt 4000 korona biztositékot kötelesek letenni.

A postatávirdai hiv. caució tételéről az 1893. évi 33,380. sz. ker. min. rend. szól.

[4] A király és a haza iránti hűség, a törvények és szabályok iránti engedelmesség az állami tisztviselők, altisztek és szolgák legfőbb kötelessége. (P. ü. szolg. szab. 68. §.)

teles engedelmeskedni *a törvénynek* és szolgálati *felsősége törvényszerü rendeleteinek* és meghagyásainak. A törvény iránti engedelmesség *feltétlen*, a hatályban levő törvények rendelkezéseihez minden közhivatalnok köteles alkalmazkodni. A mi hivatali felsőségeinek általános vagy concrét utasitásait, parancsait illeti, nálunk sohasem tagadták azt, legalább a polgári közszolgálatra nézve, hogy az alsóbb hivatalnok nemcsak a parancsot adó felsőség, hanem *saját hatásköre*, hivatása szempontjából is vizsgálhatja a neki adott meghagyást; sőt az is általános felfogásnak mondható, hogy a sürgős veszély esetét kivéve, az alantas hivatalnok a szükségesség, czélszerüség, materialis jogszerüség hiányának ecclatans eseteiben is lehet tájékoztató *előterjesztéssel* a felsőséghez, a foganatositás előtt. A mi a törvényhatóságok, illetőleg tisztviselőik engedelmességét illeti kormányhatósági rendeletekkel szemben, az I. könyvben ezekről elmondottakra utalunk. A vármegyei ügyvitel 17. §-a szerint a megyei tisztviselők felettes hatóságaiknak *törvényes hatáskörükben* kiadott utasitásait pontosan teljesiteni tartoznak. A birói függetlenségnek törvénybe iktatott elve szerint a biró a törvényes jog alkalmazásában kormányrendeletek, vagy határozatok által *kötelezöleg* nem utasitható, illetőleg az ily rendeletek alaki és materialis törvényszerüségét vizsgálni, egyes esetre nézve azok alkalmazását megtagadni jogosult. Jól megjegyzendő, hogy abból, miszerint az engedelmeskedő tisztviselőt a törvény felmenti a büntetőjogi vagy vagyoni felelősség alól, ha illetékes felsőség törvényellenes panaszát foganatositá, még nem következik azok foganatositására való feltétlen kötelesség, és pl. bizonyára nem less büntetendő azon hiv. közeg, ki felsőségének a fegyveres erőszak jogos indok nélküli alkalmazására (a mi hivatali bűntény) kiadott parancsát nem teljesité. Semmikép sem lehet azonban büntetlen az engedelmesség megtagadása pusztán azon jóhiszemüség alapján, mely szerint az alantas tisztviselő *törvénybe* ütközőnek vélte a hiv. parancsot. Még akkor is koczkáztatjuk a hivatali szervezeten belül elengedhetlen egységet, ha arra hatalmaznók az alantasokat, hogy saját veszélyükre megtagadhassák a materialiter jogszerüen rendelkezés végrehajtását, ha ez világosan bűnös vagy helyrehozhatatlanul (jogtalanul) káros nem volna.

A katonai engedelmesség.[5] Sokkal erősebb a subordinatio a

[5] Ez annál inkább érdekel bennünket, mert a polgári igazgatás bizonyos közegei szintén katonai vagy ahhoz közeljáró szoros engedelmességi szabályok alá tartoznak, pl. a csendőrség, rendőrségek, pénzügyőrség stb.

katonai szolgálatban. A haderő functiójának életidege, a melyen át a vezénylet bizton és gyorsan érvényesül, a feltétlen engedelmesség. A katonai szolgálati szabályzat (I. R.) szerint minden katonai személy *feltétlen engedelmességgel tartozik* az iránt, kinek vele szemben parancsolási joga van. Megkülönböztetendő itt az előljárók és a felebbvalók parancsadási joga.[6] Hogy a katonai feltétlen engedelmesség nem vak engedelmesség, mint hirdetni szokás, az kitünik a következőkből: *a)* a parancsot vevő, ha a körülmények megengedik, annak teljesitése előtt észrevételeket tehet, ha azt nézete szerint a szolgálat érdeke sürgősen követeli, vagy a parancsteljesitésnek az előljáró előtt ismeretlen, el nem hárítható akadályai vannak; ha a parancs az ellenvetések daczára fenntartatik, kivitele megkisérlendő; *b)* minden körülményeket jól megfontolva, jogosult az alárendelt az engedelmességet *megtagadni*, ha a parancs *világosan és nyilvánvalóan* az eskűvel fogadott *kötelezettség, a fejedelem iránti* hüség, az *állam vagy a szolgálat érdeke ellen irányulna, világosan büntetendő cselekményre* vagy *mulasztásra vonatkoznék.*

III. *A szolgálati teendők ellátása. Szolgálati alkalmazás. Áthelyezhetőség.* A közhivatalnokok kötelessége hivatalos teendőiket *lelkiismeretesen és szorgalommal végezni;* nemcsak a megszabott hivatalos órákat pontosan e teendőknek szentelni, de a szolgálat érdekében azokon tul is munkálkodni.[7] A szolgálati teendőket a törvény általán csak hatóságok, illetve hivatalokként szabályozza, s azokat rendszerint a hatóság vagy hivatal főnöke osztja be,[8] a

[6] Rendszerint az előljáró bir a parancsadás jogával. Előljáró az, ki a szervezeti beosztás vagy esetenkénti rendelkezés folytán valamely csapat, alosztály, intézet stb. élére lép, azokra nézve, kik azon csapathoz, intézethez tartoznak; *felebbvaló* a fegyveres erő minden tagja azokkal szemben, kik nálánál az illető állománycsoportban alacsonyabb rangfokozattal birnak. A combattans állomány egyénei az állománycsoportjukon kivülliekre is *felebbvalók.* Hadbirák, orvosok, kezelőtisztek a felebbvalói jogokat saját állománycsoportjukon kivül csak a legénységi egyénekkel szemben gyakorolnak. *Előljárói* viszonyba lép a felebbvaló, ha bizonyos viszonyok között saját felelősségére átveszi a parancsnoklás jogát, illetőleg köteles is ezt átvenni, jelesül, ha az előljáró nincs jelen stb.

[7] L. a p. ü. szolg. szab. 69. §. A várm. ügyvitel szerint a hivatali teendők kiküldetés esetén kivül a hivatalos helyiségben végzendők. A hivatalos órák száma naponta 6, szolgáké legfelebb 10 óra. Husvét, pünkösd, karácsony első napján, *vasárnapokon* és a nemzeti ünnepeken csak az erre kijelölt napos (ügyeletes) tisztviselők és szolgák kötelesek működni.

[8] Hol t. i. bizonyos hivatal körében többen működnek. Törvényhatóságok-

hivatalnokok között, ez az ugynevezett szolgálati beosztás a tisztviselők *munkakörének* meghatározása. Szabályt képez, hogy a tisztviselő csak *minőségének, szakjának megfelelő munkakörben alkalmazható; elvül szolgál továbbá,* hogy a hivatalnok azon hivatal (hatóság) körében alkalmazandó, a melyhez véglegesen alkalmazva lőn, a melynek személyzeti statusához tartozik; ámde a szolgálat érdekéből a hivatalnoknak más hatósághoz való beosztása, berendezése (odavezénylése) is meg van engedve, illetőleg a hivatalnok ilyen szolgálati alkalmazást elfogadni köteles, előléptetés vagy magasabb rangba kinevezés nélkül is. Csak a birói állás függetlenségének megóvása végett van kivétel az ideiglenes beosztással, berendeléssel való alkalmazás tekintetéből. Biráknak más biróság vagy az igazságügyministeriumnál való szolgálatra berendelése külön törvényi felhatalmazás nélkül még beleegyezésükkel sem volna szabad. Az 1886 : XXVIII., 1889: XLV., 1894: XXXVII. törvényczikkek felhatalmazták az igazságügyministert, hogy a hatáskörébe tartozó némely teendőkre,[9] a curiai, táblai és e. f. birák s az ügyészek közül alkalmazhassa azokat, kik erre készeknek nyilatkoznak. Ily alkalmazott biró igazságszolgáltatási müködést nem végezhet, s ily alkalmaztatása addig tart, mig azt a minister igénybe veszi, *vagy mig a biró azon szándékát, hogy birói vagy ügyészi állását ujból elfoglalni kivánja, a ministernek bejelenti.*[10]

ban az alispán, illetőleg polgármester rendelkezik a tisztviselők, segéd- és kezelő-személyzet szolgálati beosztásáról, de a főispán is intézkedhetik az alispán (polgármester) meghallgatása után a segéd- és kezelő-személyzet valamely tagjának más munkakörrel megbizása iránt; a főispán osztja be a szolgabirákat, az alispán és az érdekelt főszolgabirák meghallgatásával. Budapesten az egy létszámot képező ker. elöljárókat az egyes kerületek élére, a kerületi tisztviselőket, segéd- és kezelő-személyzetet, szolgákat az egyes kerületekhez a polgármester osztja be.

[9] A birósági ügyvitel megvizsgálására, birósági szervezetre vonatkozó vélemények, törvényjavaslatok, törvényvégrehajtási rendeletek készitésére stb. Az ily módon alkalmazottakra, az 1869 : IV., 1871 : XXXIII. t.-czikkek és a birói felelősségről, áthelyezésről, illetményekről szóló törvényes rendelkezések ezen alkalmaztatásuk idejére is kiterjednek; *az illetmények azonban ez alkalmaztatásuk idejére* ugyanoly magasak, mint a budapesti biróságokhoz vagy ügyészségekhez kinevezett biráké és ügyészeké. Ugyanez áll az igazs. ministeriumhoz berendelt birósági hivatalnokok illetményeire is. A rangsor tekintetéből az igazs. ministeriumhoz beosztott birák, ügyészek birói és ügyészségi hivatalnokok ugy tekintetnek, mintha a biróságnál vagy ügyészségnél teljesitenének szolgálatot. (1899 : XLVIII. t.-cz..)

[10] Az 1890 : XXV., 1891 : XVII.. t.-czikkek szerint az igazságügyministeri

A mi már most az áthelyezést illeti, az államtisztviselők, altisztek és szolgák, akár azon székhelyen, akár másutt levő, hasonminőségü állásra *közszolgálati érdekből* akaratuk nélkül is áthelyezhetők (1848. évi XXIX. t.-cz.), akár előléptetéssel, akár a nélkül. Állami tanitók akár saját kérelmükre, akár szolgálati érdekből áthelyezhetők (1907 : XXVI. t.-cz. 13. §.) Ez áthelyezést a fegyelmi határozat következtében való áthelyezéssel nem szabad összetéveszteni. Akaratuk ellenére nem lehet áthelyezni a kir. közjegyzőket (1886 : VII. t.-cz.) és a kir. birákat általában, még előléptetéssel sem (1869 : IV., 1871 : IX. t.-czikkek), kivétel van azon esetre, ha a birósági szervezeten törvényhozási intézkedés folytán változtatás eszközlendő s ez a birák áthelyezése nélkül nem történhetnék, továbbá, ha ugyanazon biróság birái és ügyészei, a törvényszéki vagy járásbiró és a fölöttes táblai elnök, a járásbiró és törvényszéki elnök között az 1891. évi XVII. t.-cz. 40—44. §§-ban meghatározott rokonsági vagy sógorsági viszony támad. A telekkönyvi betétszerkesztésnél (1886 : XXXIX. t.-cz. stb.) alkalmazott *székhelyhez nem kötött* birákra az áthelyezhetlenség ki nem terjed. A curiai tanácsjegyzői szolgálatra berendelt birák addigi állásuknak megfelelő birói állásra azon tábla területén belül, melyen előbb székhelyük volt, a táblához beosztottak pedig az illető tábla kerületében levő bármely birósághoz akaratuk ellen is áthelyezhetők. A törvényhatóságok központi tisztviselőire áthelyezés nem foglal helyet, de a járási szolgabirák és irnokok a főispán által a megye más járásaiba, Budapesten a kerületi tisztviselők, segéd- és kezelőszemélyek más kerületbe a' polgármester által akaratuk nélkül is áthelyezhetők.

IV. *A hivatali titok megtartása.* Erre nézve megjegyzendő, hogy nem minden tény, melyet a hivatalnok hivatalánál fogva tudott meg, képez hivatali titkot, hanem mint hivatali titok megőrzendő az, a mire nézve ezt a szolgálati szabály, utasitás, esetenkinti felsőségi rendelkezés megállapitja, továbbá mindaz, a miből akár az államra, akár a hivatalra, hivatali személyzetre, vagy bárkire másra anyagi vagy moralis kár, hátrány, kellemetlenség származnék vagy azokat feszélyezné. Hivatalos iratokat felekkel csak a világosan megengedett esetekben szabad közölni.[11] A bün-

birákat, albirákat magasabb birósági okhoz — beleegyezésükkel — tanácsjegyzői szolgálatra berendelheti; a berendelés 2 évnél tovább nem tarthat.

[11] Hivatalból való elbocsájtást szab e tilalom megszegésére több udvari

tető törvény 328. és 479. §§. vétségnek nyilvánitják a hivatali titok elárulását, ilyenkép: „Ki hivatalában tudomására jött hivatalos tárgyalást, meghagyást, tudósitást, hivatali minőségben kezéhez jött iratot, tudva, hogy tartalmuk hivatali titkot képez, *akár az állam, akár magánosok ártalmára, másokkal közöl vagy közzétesz*, vagy valamely család vagy személy jó hirnevét veszélyeztető, s hivatalánál fogva reá bizott, megtudott titkot *alapos ok nélkül* felfedez, vétséget követ el" stb.[12]

V. *A székhelyen lakás kötelezettsége*, bár egy általános érvényes jogszabályban nincs megállapitva s arról csak egyes szolgálati ágak szabályzatai rendelkeznek,[13] mégis az a hivatal pontos teljesitésének általános követelményekép fennáll. A vármegyei központi tisztviselők a megye, a kültisztviselők a járás székhelyén kötelesek lakni. A székhelyen lakási kötelesség teljesitésére nézve a megye indokolt előterjesztésére a járási tisztviselőknek a belügyminister időhaladékot engedhet (1886. évi XXI. t.-cz. 67. §.). Budapesten a kerületi tisztviselők az illető kerületben kötelesek lakni. A községi törvény szerint (76. §.) az elöljárók hivataloskodásuk egész ideje alatt a községben kötelesek lakni.[14]

230. §. A közszolgálat korlátozó hatása a hivatalnok magán- és közjogi viszonyaira.

A közhivatali decorumnak elengedhetlen követelménye, hogy a hivatalnok ne csak a hivatal körében, de azon kivül eső viszonyaiban is oly magatartást tanusitson, mely az ő hivatali működése iránti bizalmat, azon közbecsülést, mely ama működés sikerét annyira befolyásolja, nem csökkenti. Ezért kell a hivatalnoknak

kam. rendelet. (L. Fésüs közig. jog 544. lap.) A p. ü. szolg. szab. 71. §-a azt mondja: *Hivatalos ügyeket* hirlapilag tárgyalni nem szabad.

[12] Az 1873. évi német birod. hivatalnoki törvény a hivatali titok megtartását a szolgálati viszony megszünte utánra is kötelezővé teszi. (11. §.) A p. ü. szolg. szab. (71.) *általában tilalmazzák hivatali ügyeknek hirlapilag való tárgyalását.*

[13] Pl. az uj birói ügyvit. szabályzat 30. §-a; pénzügyigazgatóság hatásköréről szóló 1889. évi 723. sz. p. ü. m. r. stb.

[14] Az általános hivatali kötelmek közé sorozhatni az elöljárók iránti kellő — külsőleg is nyilvánitandó tiszteletet; az alárendeltekkel való kiméletes, de nem a hivatali érdek rovására szolgáló — bánásmódot; azután a magánfelekkel *illedelmes és udvarias* bánásmódot és *készséges utbaigazitást, felvilágositast*, értesitést azok vagy megbizóik ügyeiben, ha csak az hivatali titkot nem képezne. A várm. ügyv. 18. §-a is ily értelemben rendelkezik.

magánéletében is minden erkölcsi kifogáson felül állania, mindent kerülnie, mely az ő személyével összekötött hivatal tekintélyével össze nem fér. Kivánatos, hogy a szolgálati pragmatika ne álljon meg egy általánosságban tartott követelménynyel, de lehetőleg sorolja föl a hivatali viszonyból folyólag szükséges korlátozásokat.

I. Mellékfoglalkozások. Az állami tisztviselőnek, altisztnek vagy szolgának minden oly foglalkozás tilva van, mely *a)* a foglalkozás minősége és a hivatali álláshoz való viszonya szerint a tisztviselőt ***kötelességei teljesitésében elfogulttá teheti; b) a tisztességgel, a tisztviselői állás külső tekintélyével össze nem fér; c) a tisztviselő idejét hivatalos teendői rovására igénybe veszi*** (1835-iki királyi leirat). Tiltott mellékfoglalkozások különösen: *a)* a korcsmanyitás vagy szeszes italok kicsinyben eladása; *b)* állami jövedelmi forrásoknak vagy az állam vagyonának[15] bérbevétele, állampapirokkal való *üzérkedés.*[16] A p. ü. szolg. szab. (74.) a tiltott foglalkozások között felsorolják a *pénzintézetek, közkereseti, betéti és részvénytársaságok s általában nyereségre irányzott vállalatoknak alapitásában való részvételt.* Ámde a tilalom nem általános az állami köztisztviselőkre, a mi következik az 1896. évi április 13-án kelt legfelsőbb elhatározásából is, mely a ministeriumok foglalmazási szakbeli tisztviselőire, az államtitkárokat is beleértve a következőleg rendelkezik: „. . . Nem vehet részt személyes ténykedéssel pénzintézetek, közkereseti, betéti és részvénytársaságok s általán nyereségre irányzott vállalatok alapitásában vagy igazgatásában; nem viselhet azoknál elnöki, igazgatói, igazgató-választmányi vagy felügyelő bizottsági tisztet, ***vagy bármely oly állást, mely állandó javadalmazással,*** osztalékban való illetményekkel, vagy egyéb javadalmazásokkal van egybekapcsolva.[17] Nincs azonban kizárva, hogy szövetkezetek alapitásánál, kivéve a kölcsönös biztositó társaságokat, állami tisztviselő is közremüködhessék, azok igazgatóságának vagy felügyelő bizottságának tagja lehessen. Az 1897. évi

[15] Lakások saját használatra, kibérlését kivéve. — Az iparnak (kereskedésnek) önálló, saját nevében való űzése nincs általán tilalmazva. A bányatörv. 8. §-a szerint bányahatósági hivatalnokok, azok nejei, atyai hatalom alatt álló gyermekei az illető hatóság járásában bányát nem mivelhetnek, bányatulajdont nem szerezhetnek.

[16] Ez utóbbit tilalom már egy 1808. évi helyt. tan. intézményben lőn megállapitva.

[17] Nem vonatkozik e rendelkezés azon esetekre, mikor állami tisztviselő ily állásokra hivatalból neveztetik ki.

XX. t.-cz. 46. §-a kimondja, hogy az állami háztartás intézésére, a vagyonkezelés igazgatására, magára a kezelésre, annak elszámolására és ellenőrzésére hivatott tisztviselők nem vehetnek részt sem közvetve, sem közvetlenül oly mesterség, kereskedés üzésében, sem oly árveréseken, vállalatokban, adásvevésekben és bérletekben, melyek hivatalos ügykezelésükkel összefüggésben vannak.[18] Az 1881 : XXI. t.-cz. szerint a fővárosi rendőrségnél alkalmazottak hivataluk, illetve szolgálatuk alatt semmiféle üzletet nem folytathatnak, külön rendőri felügyelet alatt álló üzletnek pedig birtokosai vagy haszonélvezői sem nejeik, sem vele egy háztartásban élő szüleik vagy gyermekeik nem lehetnek (44. §.).

Általán nem viselhetnek az állami tisztviselők törvényhatósági rendszeres fizetéses állást, nem lehetnek községi elöljárósági tagok, gyakorló ügyvédek. Mely állami tisztviselők és másköztisztviselők állása összeférhetetlen az országgyülési képviselőséggel, azt az 1875 : I. t.-cz. helyébe lépett uj összeférhetlenségi törvény (1901 : XXIV. t.-cz.) állapitja meg. L. erről bővebben „Magyar közjog“ cz. művem III. kiadását. A főrendiház szervezetéről szóló 1885 : VII. t.-cz. értelmében az, hogy valaki akár a véderő kötelékében, akár valamely polgári vagy egyházi hivatalban tettleg szolgál, nem képez akadályt abban, hogy a főrendiházban különben birt jogait gyakorolhassa, vagy annak örökös vagy kinevezett tagja lehessen (6. §.). Az állami számszék elnöke és hivatalnokai azonban az országgyülés egyik házának sem lehetnek tagjai.[19] *Az állami hivatalok* cumulatiója nincs eltiltva, de az 1897.

[18] A néptanitók mellékfoglalkozásáról az 1868 : XXXVIII. t.-cz., a középiskolai tanárokéról az 1883 : XXX. t.-cz. (32. §.) rendelkezik; ez utóbbiakra vonatkozik az 1897. évi 68.400. sz. min. rend. is. A törvényhatósági tisztviselők mellékfoglalkozásaira főleg a szabályrendeletek intézkednek. A községi elöljárókra l. a községi jognál I. könyv. Községi biró és neje korcsmaüzletet nem folytathat. 1896. évi 93,485. sz. b. ü. m. r. Községi tisztviselő a szolgálatadó község beleegyezése nélkül ipart nem üzhet 1905. évi 62,243. sz. ker. min. hat. A községi biráskodás gyakorlása *és a községi jegyzőknek a felek képviseletétől eltiltása tárgyában kelt* az 1898. évi 76.105. sz. b. ü. r., s ujabban a községi és körjegyzői ügyvitelt szabályozó 1902. évi b. ü. min. rend. Az 1903. évi 38,196. sz. b. ü. min. rend. szól a közigazgatási alkalmazottak magánügyködésének eltiltásáról. A tiszti ügyészekre az 1886. évi XXI. t.-cz. 70. §-a a levéltárnokokra a megyei ügyvitel 218., 241., 242. §§. rendelkeznek. A községi jegyzőknek megengedett magánmunkálatok teljesitésére nézve gyakorlati utmutatót irt *Makay István* (L. a belügymin. 1900. évi 105,397. sz. rendeletét.)

[19] És ezek nem viselhetnek semmiféle állami vagy magánhivatalt, mely számadási vagy vagyoni felelősséggel jár, kivéve a természetes és törvényes

évi XX. t.-cz. 34. §-a szerint *több hivatali álláshoz kötött fizetés egy és ugyanazon egyén részére nem utalványozható.*[20]

Minden *mellékfoglalkozás*, melyet az állami tisztviselő elvállalni kiván vagy már üz, *legyen az csak tiszteletbeli is*, az illető ministernek bejelentendő, ennek elmulasztása fegyelmi vétséget képez (P. ü. szolg. szab.).

A ki államszolgálatban van, nyilvános tanintézetet tanulmányai kiegészitése czéljából csak felsőbbsége engedelmével látogathat.

A politikai jogok gyakorlatában jelentékeny megszoritást hozott be az 1899 : XV. t.-cz. az elsőfolyamodásu biróságok itélő biráira, azoknál alkalmazott kir. ügyészekre, főszolgabirák és szolgabirákra, a mennyiben azok *orsz. képviselővé választhatását saját hivatali területükön kizárta.* Ettől eltekintve azonban a hivatali felsőségnek a hivatalnokot politikai jogai gyakorlása iránt semmiképen befolyásolni nem szabad, s e tekintetben a fenyegetés vagy előny igérése, ha hivatali felsőség részéről történt is, a közönséges büntető törvény szigora alá vonandó. A politikai illem szempontját emlegetik némely irók; de ez teljesen tarthatatlan álláspont, mert a politikai joggal felruházott minden polgár szabadon és egyéni legjobb meggyőződése szerint gyakorolhatja választójogait a törvény korlátain belül. A választójog gyakorlásánál ép oly függetlenül kell eljárnia a köztisztviselőnek, mint akár „esküdt"-i tiszte betöltésénél. Más szempont alá esik a közhivatalnoknak, mint a törvények pártatlan emberének, a választási párttusákban való részvétele. Az 1899: XV. t.-cz. e tekintetben szigoru korlátozást állapitott meg az állami és törvényhatósági közhivatalnokokra, a rend. tanácsu város polgármesterére és rendőrkapitányára, valamint a községi és körjegyzőkre. (Lásd Magyar közjogi müvem III. kiadását.)

Az államtisztviselő hivatali viszonya által *egyesületi és gyülekezeti jogában nincs korlátozva*, politikai vagy társas egyletekbe

gyámságot; ugyanezek sem közvetlenül, sem hozzátartozóik által nem vehetnek részt oly vállalat igazgatásában, mely az államnak számolni köteles vagy azzal segélyezési vagy bárminő szerződési viszonyban áll. Községi biró a községi vagyon s igy a vadászati jogot sem bérelheti, arra vonatkozó árverésnél nem is vehet részt. Közig. bir. 3786. ex 1903.

A közig. tisztviselőknek tilos ajándékokat elfogadni. L. erről az *1907. évi 6920.* sz. b. ü. min. rendeletet.

A jegyzői magánmunkálatokról szól az 1904. évi 47.300. sz. b. ü. m. rend.

[20] A mi az 1886 : XXI. t.-cz. 63. §-ában a főispánok javadalmáról szóló rendelkezést nem változtatja meg.

való belépéséhez engedélyre szüksége nincs; politikai sajtóban való közreműködése szintén nem tiltatik. *A politikai lap szerkesztésében* való részvételt azonban a p. ü. szolg. szabályzat (74. §.) a tiltott mellékfoglalkozások között sorolja elő.[21]

Korlátozás a házasságkötésben. A közszolgálat némely állásaiban, illetőleg bizonyos ágaiban, a hivatalnoknak házasságkötési szabadságát is lényegesen korlátozzák, a minek kettős alapja van: az első, hogy a családos minőség bizonyos közszolgálat teljesitésének a szolgálat iránti teljes odaadásnak csökkentésére vezethet, azután, mert a hivatalnok anyagi javadalmazása elégtelen arra, hogy az arra utalt egyén abból családját rangszerüleg eltarthassa; ha csak az utóbbi szempont forog fenn, a házasságkötés óvadék tétele mellett engedélyeztetik. — Régi időből származó rendeletek tiltják a *gyakornokoknak* a nősülést és a tilalom megszegését fegyelmi elbocsájtással rendelik büntetendőnek; a gyakorlat ezt a tilalmat teljes szigorában nem alkalmazza. Az effectiv consuli személyek az alconsulig bezárólag, csak külügyministeri engedély mellett nősülhetnek, a mit csak különös tekintetbe vételt érdemlő esetekben s a megszabott minimális mellékjövedelem igazolása után nyerhetnek meg; hasonlókép szabályszerü mellékjövedelem igazolása után adható engedélyre szorulnak a követségi consuli

[21] Az általánosnál erősebb megszoritások alá esik a biró és az ügyész. Az 1869 : IV., 1871 : XXXIII., 1891 : XVII. t.-cz. értelmében ezek nem lehetnek ügyvédek, ügynökök, nem viselhetnek más állami, polgári vagy katonai és *fizetéses egyházi tisztséget*, kivéve a tartalékban, vagy népfölkelésnél a törv. szolgálati kötelezettség idején; nem viselhetnek valóságos vagy tiszteletbeli törvényhatósági vagy községi hivatalt; nem lehetnek tanárok vagy tanitók, de egyetemi magántanárok lehetnek; nem folytathatnak ipari, kereskedési üzletet, vagy más oly foglalkozást, mely a birói hivatal függetlenségével meg nem fér, vagy hivatalos kötelességeik teljesitését gátolná; nem lehetnek *politikai* lapnak, folyóiratnak sem kiadói, sem szerkesztői, sem tulajdonosai; nyugpénzt, bármi adományt vagy javadalmazást magánosoktól el nem fogadhatnak, ha ilyenre hivataluk elnyerése előtt nyertek jogot, arról lemondani kötelesek; törvényhatósági és községi képviselet tagjai lehetnek ugyan, de azoktól megbizatást szakbizottságokba való kiküldetést el nem fogadhatnak; nem lehetnek tagjai politikai vagy munkás-egyletnek, gyülekezetnek, nem vehetnek részt azok gyülésein, nem folyhatnak be közvetve sem azok működésébe, nem járulhatnak azok határozataihoz, kérvényéhez; nem lehetnek az állam által segélyezett vállalatok engedményesei, sem részvénytársaság, kereskedelmi vagy ipartársulat elnökei, igazgatói, felügyelő-bizottsági tagjai, bárminő, habár ideiglenes és fizetéstelen közegei; vagyonkezeléssel és számadással járó gyám- vagy gondnokságot csak akkor vihetnek, ha az őket végrendeletnél vagy törvénynél fogva illeti.

irodatiszti személyek. Engedély nélkül nem nősülhetnek a pénzügyőrség legénységi személyei. Mindenesetre legáltalánosabb érdekü azonban azon nősülési korlátozás, a mely a katonai és csendőrségi és pedig ugy a tiszti, mint a legénységi szolgálattal kapcsolatos.

A védtörvény 61. §-a szerint az illetékes katonai hatóság engedélye nélkül nem nősülhetnek: *a)* a tettleges szolgálati kötelezettség alatt levők, ideszámitva az állományba még nem vett ujonczokat és a tartósan szabadságoltakat is; ez utóbbiak mégis szolgálati kötelezettségük utolsó három hónapjában szabadon nősülhetnek; *b)* helyi alkalmazásra előjegyzett nyugdijas tisztek; *c)* rokkantházban elhelyezett rokkantak; *d)* tartósan szabadságolt honvédlegénység, mely a harmadik korosztályt még tul nem haladta, kivéve ha (2 évi) tettleges szolgálati kötelezettségét előbb teljesité. E tilalom ellen kötött házasság érvényes ugyan, de a miatt a tényleges szolgálatban levők a katonai büntetőjog szerint büntetendők,[22] a nem tettlegesek pedig kihágás miatt 60—600 koronáig terjedő pénzbüntetéssel.[23] A házasságnak katonai hatósági engedélyezéséről, ennek felvételeiről részletesen az 1887. évi julius 4-én kelt s csekély módositással a m. kir. honvédségre és csendőrségre is kiterjesztett kir. rendelet szól.[24]

[22] Rendszerint elbocsájtással, ha nem törv. kötelezettség alapján szólgálnak, a nyugdijasok rendszerint nyugdijuk elvesztésével.

A mig a birónál a függetlenség, a katonai állásuaknál a szoros függelem érdeke okoz a közönségesnél több megszoritást a mellékfoglalkozásokra. Egyletnek tettl. katona csak felsősége engedelmével, titkos társaságnak semmikép sem lehet tagja; politikai egyletek, gyülésekben, tüntetésekben részt nem vehet; állami törvényh. községi activ vagy passiv választójoga nincs; a főrendiház tagjai azonban lehetnek; esküdképességgel nem birnak; sajtóközleményeket rendszerint csak előzetes bejelentés, illetve engedély mellett tehetnek közzé stb.

[23] A hadköteles kor előtt és a harmadik korosztályból való kilépés előtt szintén tilos a házasság. Erről a katonai közig. jogban volt szó. A kivételes nősülési engedély hadköteleseknek az 1890. évi 32,500. sz. honv. min. rend. szerint adható.

[24] I. A tényleges szolgálatu katonatisztek és a katonai hivatalnokok következő feltételek alatt nyernek házassági engedélyt: *a)* hogy a szándékolt házasság törvényes akadályokba ne ütközzék; tiltó és bontó akadályoktól való felmentést katonai személyeknek azon egyházi, illetőleg polgári hatóság ad, mely a polgáriaknak; *b)* hogy a házasoknak az illető csapat, hadi intézet vagy fegyvernemre meghatározott aránya ez által ne legyen felülmulva.

A házasságok száma a katonai állományban *alezredestől lefelé* következőleg van megszoritva: a vezérkari tisztek fele, gyalogsági és vadász, lovas tüzér, műszaki, egészségügyi, vonatcsapatoknál külön-külön egy *negyede:* mén-

telepeknél, katonai ruhatároknál *fele*; hadbirói, katonai, orvosi és csapatszámvivői tisztikarnak *kétharmada* lehet nős. *Hadbiztossági, élelmezési*, katonai állatorvosi tisztikarnak ⅔ része lehet nős. A lovas- és gyalogtestőrszázadnál szolgáló és a vezérkarhoz beosztott főtiszteknek, a hadbirósági és katonai hivatalnoki gyakornokoknak *egyáltalán nincs megengedve a házasság*. Ő felsége szárnysegédeinek, továbbá az uralkodóház katonai tagjainak házasság iránt esetről-esetre Ő felsége határoz. Az arány kiszámitásánál mindig a rendszeresitett állomány — számfelettiek nélkül — jő tekintetbe. Özvegy tisztek nem számittatnak a házasokhoz.

Az engedélyezésnek további feltétele az ezredesektől (ezeket is beszámitva) lefelé a megszabott mellékjövedelem biztositása; ennek évi összege a vezérkari főtiszteknél legalább 2400 korona, törzstiszteknél 2000 korona; más főtiszteknél évi 2000 korona, törzstiszteknél, törzsorvosoknál és törzshadbiráknál 16000 korona; csapatszámvevő főtiszteknél 1200 korona; katonai hivatalnokoknál pedig, a mennyiben 2400 korona évi fizetésük nem volna, oly mellékjövedelem igazolása, melylyel együtt évi jövedelmük legalább 2400 koronáig megy. Kik már polgári minőségükben megnősülvén, be akarnak lépni a hadseregbe, szintén kötelesek a megfelelő mellékjövedelem kimutatására és biztositására. Azon katonatisztek, — nem értve ide a katonai hivatalnokokat, — a kik még 30 éven alul vannak, kötelesek az *elősorolt biztositékokat 50%-kal még magasabb mérvben kimutatni*. Hatvan éven tuli tisztek házassági engedélyt csak akkor nyernek, ha menyasszonyuk lemond az özvegyi nyugdijról, kivévén azon esetet, ha férjük ellenség előtt vagy a szolgálatban szenvedett sérülés folytán, vagy a szolgálat helyén uralgó járvány vagy hadi fáradalma folytán hal el. Általán szükséges még annak igazolása, hogy a menyasszony szennytelen erkölcsü és a tiszti állásnak megfelelő jóhirnévvel biró; a házassági kérelem véleményezésekor az illető parancsnok, a tiszttársak meghallgatása után, ez iránt is nyilatkozni köteles.

Biztositék gyanánt elfogadtatik készpénz, azután az erre rendeletileg alkalmasnak nyilvánitott értékpapirok; ingatlanok, melyek a cautiónak megfelelő tőkére nézve pupillaris biztositást nyujtanak (földek azonban a becsérték feléig nyujtanak biztositékot). A biztositékot akár a házasfelek, akár harmadik személyek nyujthatják. A biztositékot nyujtó hitelesitett nyilatkozatban kijelenteni köteles, hogy a biztositék jövedelme a házasság tartama alatt a házastársaknak, a férj elhalása esetén a nőnek rangszerü ellátására forditható és hogy a hadügy, illetve honvédminister engedélye nélkül másféle eltérő intézkedést nem teend. A *biztositékot nyujtó és a házastársak között a biztositék ezen rendeltetésével ellenkező minden egyezség semmis*. A biztositék netaláni megsemmisülése vagy az érték vagy jövedelem csökkenése esetére a biztositék pótlandó.

A nő halála, a házasság érvénytelenitése, a házasfelek törvényes elválása esetén, továbbá, ha a férj oly rangra emelkedik, melyben cautió nem szükséges, a férjnek katonai szolgálatból kilépése, elbocsájtása esetén, az özvegy ujbóli férjhezmenetelekor a biztositék feloldandó. A házassági cautió kamatai csak oly kötelezettségek miatt vehetők végrehajtás alá, melyet a házastársak a házasság tartama alatt közösen, vagy a férj halála után az özvegy vállal magára. E kamatoknak csak egyharmada foglalható le, ugy, hogy legalább 1000 korona szabadon maradjon. A nő és törv. leszármazói eltartása végett azonban e kamatok teljes mérvben lefoglalhatók.

A *házassági engedélyt* tábornokoknak, ezredeseknek, testőrségi tiszteknek, szárnysegédeknek, a kir. ház tagjainak és az udvartartásnál alkalmazott törzs- és főtiszteknek Ő felsége adja. Közös hadseregbeli más tiszteknek, a közös hadügy-, honvédségieknek és csendőrségieknek a honvédminister; helyi szolgálatra előjegyzett nyugdijas tiszteknek, katonai rokkantellátásban levő tiszteknek és katonai hivatalnokoknak az illető hadtestparancsnokság.

II. A legénységi állományban a házasságok két osztályuak: I. osztályuak azok, melyekben a nő és gyermekek igényt nyernek kincstári szállásra, kórházi, orvosi ápolásra, a férj után temetési negyedre és egyéb az illetményi dijszabályzatban (Gebühren-Vorschrift II. Theil) meghatározott kedvezményekre; a második osztályuak ezekre nem adnak jogot; ezek közé tartoznak a legénységi személyek által még a *polgári minőségben* kötött házasságok is.

Első osztályu házassági engedély rendszerint csak oly valóságos, kivételesen czimzetes altiszteknek adatik, a kik már törvényszerinti szolgálati kötelességüket eltöltve szolgálnak, a következő feltételek alatt: *a*) hogy a házasságnak törvényes vagy egyházi akadálya ne legyen; *b*) hogy általa az egyes állomány csoportokra megszabott szám meg ne haladtassék: ezen szám, kivételektől eltekintve, ezredenkint és önálló osztályonkint 10-ben van megállapitva; *c*) hogy a házasulandó jó magaviseletű legyen, rendezett viszonyok között éljen és a házasság által anyagi helyzete észrevehetőleg javuljon; *d*) hogy katonai szolgálatban megtartása a szolgálat érdekéből kivánatos legyen és hogy családja elszállásolását a szállásviszonyok megengedjék; *e*) a *menyasszony kifogástalan erkölcsü legyen.* Egyéves önkéntesek, hadapródok, a testőrszázad legénysége, rokkantházak helyi ellátásában levők és rokkantházakhoz vezénylett őrszemélyzet, semmi esetre sem nyerhetnek házassági engedélyt. Az első osztályu házassági engedélyt az illető csapattest vagy hadi intézet parancsnoka adhatja. Másodosztályu házasságok rendfokozatra és számra tekintet nélkül engedélyezhetők, a mennyiben abból a házasodni szándékozóknak nevezetes előnyei származzanak, a szolgálat érdeke pedig nem szenved. Az engedélyezési jog szintén a csapatparancsnokot illeti meg.

III. FEJEZET.

A közhivatalnokok felelősségéről.

A hivatali kötelességek hű és pontos teljesitésének legerősebb biztositékát képezi a felelősség tudata. Nagy érdekek gondozása van a közhivatalnokok lelkiismeretére bizva és a köznek hatalma, moralis tekintélye, valamint gazdasági eszközei állanak rendelkezésükre feladatuk betöltése végett; a veszélyt, hogy a hivatalnok ezen hatalommal és eszközökkel magánérdeke, sőt szeszélyei szerint bánik, csak a hivatalnoknak működése minden káros következéseiért való feleletre vonása hárithatja el. A modern jogállamokban érvényre is jutott azon elv, hogy a közhivatal gyakorlásában *nincs felelőtlenség,* még a felelőtlen fejedelem hatalma is felelősség mellett gyakoroltatik. A hivatalnoki felelősség három irányu, u. m.: *fegyelmi, büntetőjogi és vagyoni; az első a hivatali rend és hivatalos kötelességek* betartásának biztositására nélkülözhetlen; czélja megtorolni a hivatalnoknak hivatali állását (de nem az általános jogi rendet) sértő, akár a hivatalos működésben, akár a magánéletben elkövetett tényeit, esetleg megtisztitani a közhivatalnoki kart azon elemektől, melyek a hivatali állás betöltésére és tekintélyének megóvására képteleneknek bizonyultak. *A büntetőjogi felelősség alkalmazása ott szükséges,* hol a hivatalnoknak hivatalos minőségében, hivatala gyakorlásában elkövetett oly cselekményeivel találkozunk, a melyek a mellett, hogy sulyosan megsértik a hivatali állást, egyben a közönséges bűntett vagy vétség ismérveit (tényálladékát) is birják.[1] A vagyoni felelősség, melyet magánjoginak és kártéritésinek is szoktak nevezni, azon anyagi károk pótlására irányul, a melyet a közhivatalnok *kötelességellenes, illetve*

[1] Az elvi határ fegyelmi- vagy szolgálati vétség és hivatali bűntett között a tételes jogokban nincs fenntartva, mert gyakorta szorosan csak a szolgálati viszonyra visszaható, azt sértő cselekmények is az általános büntető jog szerint toroltatnak meg.

bűnös magatartása, ténye által akár az államnak, *akár bárkinek másnak* (jogellenesen) *okozott*.

Az alábbiakban szó lesz azon jogelvekről, melyek hazánkban a közhivatalnokok eme hármas irányban érvényesitendő felelőssége tekintetében fennállanak.

231. §. A ministerek, számszéki elnök és a horvát országos kormány felelőssége.

A ministerek, mint állami köztisztviselők, jogi felelősségének nagyérdekü szabályai kétségkivül szintén a közhivatalnoki felelősségi jog körébe illeszkednek, bár azokat az alkotmányi jogokban szokás részletesen fejtegetni. Az 1848 : III. t.-cz. a ministerek jogi felelősségéről a következőket mondja: *a)* a ministerek feleletre vonhatók minden oly tettért, vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztositékait, a fennálló törvények rendeleteit, az egyéni szabadságot vagy a tulajdon szentségét sérti és általuk *hivatalos minőségben követtetik el; b)* a kezeikre bizott pénz és egyéb értékek elsikkasztásáért vagy törvényellenes alkalmazásáért; *c)* a törvények végrehajtásában vagy a közcsend és bátorság fenntartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésükre bizott végrehajtási eszközökkel elháríthatók voltak. A minister vád alá helyezését a képviselőház szavazatainak általános többségével rendeli el. A biráskodást pedig a főrendiház által saját tagjaiból titkos szavazással választott biróság nyilvános tárgyalás után mondja ki. 36 tag választatik, ezek közül 12-őt a képviselőház által a vádpör vitelére kiküldött biztosok, 12-őt pedig a vád alá vont ministerek vethetnek vissza; a megmaradó 12 tag képezendi a biróságot. Az elmarasztalt ministerre a kir. kegyelmezési jog csakis általános közbocsánat esetén gyakorolható.[2]

[2] A ministerek más, mint a büntető jogunkban ismert büntetésnemekkel nem büntethetők. — A ministeri felelősség egyéni vagy collectiv, az utóbbi a ministerium, mint kollegium által elkövetett törvénytelenségek esetén áll be. — A minister feleletre nemcsak saját, de alárendeltjei tényeiért is vonható. „A minister ott felelős jogilag, a hol őt *felügyeleti, ellenőrzési jog, végrehajtó rendelkezési hatalom illeti.*" (Szilágyi Dezső beszéde 1893. április 8.) A ministerre büntető birósága az államnak, magánosoknak, törvényhatóságok, községek, testületeknek okozott károk megtérítését is kimondhatja és a kárt összeg szerint megállapithatja, de nincs kizárva, hogy a kártéritési kérdés a felelősség megállapitása után a rendes birósághoz utasittassék. A ministeri felelősség fenti

A közös cs. és kir. ministerek felelősségét illetőleg ugyanezen jogtételek tekintendők hatályosoknak. A vád alá helyezést a két delegatio határozza el, eltérő határozatok esetén közös szavazó ülésben hoznak határozatot. Az itélő biróság ugy alakul, hogy mindenik delegatio saját állama független s törvénytudó polgáraiból 24 tagot hoz javaslatba; mindenik bizottság jogosult a másik által javaslatba hozottakból 12-öt visszavetni, a vádlottnak szintén joga van összesen 12 tag törlését kivánni, ugy hogy a megmaradt 12 tag felerészben magyar, felerészben az osztrák delegatio választottja legyen (1867 : XII. t.-cz. 50., 51. §§.). A közös ministerre kiszabható büntetés csak a magyar vagy osztrák büntetőjogban ismert büntetésnem lehet. Az 1868 : XLVI. t.-cz. értelmében, ha a közös p. ü. minister ellen a közös függő adósság kezelésére nézve az ellenőrző bizottságok bármelyike oly vádat emelne, mely vád alá helyezést vonhatna maga után, bármelyik állam képviselőháza kimondhatja a vád alá helyezést, a miről a delegatiók értesittetnek a végből, hogy minden tárgyalás mellőzésével a biróságot megalakitsák.

Az állami számszék elnöke az 1870 : XVIII. t.-cz. értelmében felelős *minden mulasztásért* vagy törvényellenes eljárásért, a melyet vagy maga követ el, vagy melyet — tudomása lévén róla — jelentésében az országgyülés elé terjeszteni elmulasztott; vád alá helyezését a képviselőház általános szavazattöbbséggel mondja ki, a biráskodás pedig egészen ugy történik, mint az 1848 : III. t.-cz. értelmében a ministerekre; az elitélt királyi megkegyelmezése szintén csak általános közbocsánat esetén történhetik.

A horvát bán és országos szak- (osztály) főnökök jogi felelősségét az 1874. év január 10-én kelt autonomtörvény szabályozta. A bán, illetőleg helyettese, vád alá helyezhető minden cselekményeért vagy mulasztásáért, mely által a Horvát-Szlavonországokra vonatkozó alaptörvények, különösen pedig az ezen országok és a magyar királyság (sic!) közötti kiegyezési alaptörvény vagy más valamely törvény *szándékosan, sulyosan megsértetik;* továbbá minden oly tényért, melylyel Horvát-Szlavonországok önállósága, a magyar korona országaival való kapcsolatában, avagy ezen kapcsolat maga *szándékosan megsértetik vagy veszélyeztetik.* A bán felelőssége az osztályfőnököt is terheli, a *közreműködése mellett*, a bán vagy he-

szabályai kimeritők; más fegyelmi vagy büntető jogi felelősség alá azok hivatalos minőségükben nem esnek.

lyettese által végrehajtott kormánycselekedetekért, *hacsak azok ellen óvást irásban nem emelt*. A jogi felelősség folytán a bán vagy helyettesénk büntetése: *a)* hivatalvesztés, mely maga után vonja az államszolgálatban ismétí alkalmazásra való képtelenséget; *b)* szolgálatból elbocsájtás. Ha a bán vagy osztályfőnök cselekménye vagy mulasztása a horvát-szlavonországbeli büntetőjog megsértését is képezi, az ez által megszabott büntetések is alkalmazandók, *de a rendes büntetőbiróságok által*, holott az előző esetekben a vád alá helyezést az autonom országgyülés a jelenlevők $^2/_3$ többségével mondhatja ki, de legalább 70 tagnak kell részt venni a szavazásban; a biráskodást pedig az u. n. *regnicolaris biróság* gyakorolja, mely áll: I. *a horvát hétszemélyes tábla biráiból*; ha ezekből 12 tag ki nem kerül, meghivhatók a báni tábla, a zágrábi és eszéki törvényszék elnökei és a báni tábla két legidősebb birája; II. az országgyülés által *saját tagjai kizárásával választott* 12 törvénytudó (horvát) polgárból. A 24 tagból 6-ot a vádlott, 6-ot a vádlók visszavethetnek s az igy maradó 12 tag lesz a biróság. Az elitéltetéshez a biróság jelenlevő tagjai $^2/_3$ részének szavazata szükséges. A bán vagy osztályfőnök bünösnek itélt kötelességszegéseiből eredő károk megtéritése iránti kérdés a rendes biróság által intézendő el.

23?. §. A ministeriumok hivatalnokainak fegyelmi joga.[3]

A ministerialis hivatalnokok fegyelmi ügyét eddig rendszeres törvény nem szabályozza. Jórészt régebbi kormányrendeletek szolgálnak ma irányadóul, melyeket az egyes ministerek által jóváhagyott szolgálati szabályok összefoglaltak.[4]

[3] Az országgyülés mindkét házának hivatalnokai, az illető ház, illetve tisztviselő (bizottság) fegyelmi hatósága alatt állanak; az 1893-ban és főleg 1907-ben lényegesen módositott szolg. szabályzat a képviselőház hivatalnokaira és szolgáira kimondja azon elvet, hogy állásukat csak fegyelmi, illetőleg büntető birósági határozat folytán veszithetik el.

Itt emlitendő az általános fegyelmi jogi rendelkezés, miszerint a választási törvényeket és ezekre alapitott hatósági intézkedéseket megsértő *köztisztviselők* ellen (ha cselekményük csak fegyelmileg büntetendő) a *fegyelmi vizsgálatot* a központi választmány is elrendelheti. (1899 : XV. t.-cz. 162., 168. §§.)

[4] Az 1791 : XVIII. t.-cz. azon rendelkezése, hogy hivatalnokokat merő feladásra elbocsájtani nem szabad, hanem meg kell hallgatni *mentségüket*, ministeri tisztviselőkre is hatályos. — A ministeri számvevőségi tisztviselőkre az 1897 . XX. t.-cz. fegyelmi tekintetben is fontos rendelkezéseket tartalmaz. (91—95. §§.) — A fegyelmi biróságok büntető itéleteivel szemben a királyt a *kegyelmezés joga* szintén megilleti és pedig tág értelemben t. i. az *abolitio*

Fegyelmi eljárásra általán alapul tekintetik *a)* a hivatalos kötelességek megsértése, *b)* a hivatalos kötelességek teljesitésére való képtelenség, ha ezt nem betegség okozza; *c)* a privát életben erkölcstelenség vagy oly cselekmények elkövetése, vagy oly életmód, melynek folytán az illető bizalomra és tiszteletre többé igényt nem tarthat; *d)* a hivatali elöljárók iránti tiszteletlenség és engedetlenség; *e)* bünvádi vizsgálat oly cselekmények miatt, melyek a tisztviselői állással meg nem egyeztethetők. Némely szolg. szab. (pl. a honvédelmi ministeriumé) az eladósodást, a hivatalos illetmények tulterhelését is fegyelmi okul állapitja meg. Kisebb szolgálati vétségek, hanyagságok, rendetlenségek, szabálytalanságok, főkép, ha nem ismételve követtetnek el, formalis fenyités nélkül megintéssel, vagy pedig rendbüntetésekkel fenyittetnek; az ily büntetések alkalmazására való jogot a magasabb rangu tisztviselők ellen rendszerint a minister magának tartja fönn. A fegyelmi büntetések az *a)* irásbeli rosszalás, *b)* az irásos megrovás, *c)* pénzbüntetések, melyek a fizetésből vonatnak le, *d)* a fokozatos előléptetéstől való megfosztás, *e)* minden igény nélküli elbocsájtás a hivatalból.[5] A fegyelmi büntetések az illetők minősitési tabellájába bevezettetnek és nyilvántartatnak.

A mi a fegyelmi eljárást illeti, az egyes ministerialis szolgálati szabályokból, mint főjogelvek, a következők tünnek ki.[6]

A fegyelmi eljárás vagy hivatalból, vagy az illető kérelmére inditható meg. Az eljárás *elrendelése* a minister, vagy delegált hatáskörben az illető osztályfőnök joga. Az 1897: XX. t.-cz. szerint a

vagyis a fegyelmi per megszüntetésének joga is. 1904-ben a közig. biróság T. M. alispán nyugdija iránti panaszának helyt adva, szintén azon elvi álláspontot foglalta el, hogy Ő Felsége joga a fegyelmi büntetés és annak jogi következményei alól felmenteni; nincs törvény, mely a kegyelmezési jogot fegyelmi vétségek esetén kizárná.

A belügym. 1881. évi 13.508. sz. elvi hat. szerint a köztisztviselő ellen fegyelmi eljáráshoz, a közvetlenül sértett fél panasza nem szükséges.

[5] Találjuk a hasonminőségben más állomásra, hason vagy csekélyebb fizetéssel való áthelyezést is. (1860. évi legf. rend. L. Fésüs közig. joga 571. l.)

[6] A fegyelmi eljárás, mint büntető eljárás, nagyban és egészben a bünvádi eljárási jog alapeszméit kell hogy kövesse és átvegye azon nagy elvi vivmányokat, melyek abban ma érvényre jutnak. Nyilvánosság, a vád és védelem elvileges egyenrendüsége; a birósági tagok érdekeltség folytán való kizárása stb. alapkivánalmai a jó fegyelmi eljárásnak.

Az állami tisztviselő minőséggel biró anyakönyvvezetők fegyelmi szabályzatai az 1906. évi 52,777. és 116,500. sz. belügymin. rendeletek.

számvevőségi igazgató ellen a minister, a ministeri számvevőségek vezetői és tisztviselői ellen a számvevőségi igazgató előterjesztésére a minister rendeli el a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálatot. Az elővizsgálatot rendszerint egy kiküldött tisztviselő teljesiti, ki mellé jegyzőkönyvvezető rendeltetik. A vizsgálat *elrendelése után* lemondásnak *rendszerint nincs helye.* Ha azonban a fegyelmi vétség előreláthatólag enyhébb beszámitás alá esik és *vagyoni felelősség kérdése* nem forog fenn, söt a lemondás elfogadását a közszolgálat érdeke kivánja, a lemondás *elfogadható.* A vizsgálat elrendelésével vagy annak folyama alatt, ha a felmerült körülmények indokolják, a tisztviselő vagy csak a hivataltól, vagy hivatalától és fizetésétől *felfüggeszthető.* A fizetésétől is felfüggesztett hivatalnok a felfüggesztés tartamára lakpénz illetőségén felül élelmezési illetményt kap, mely a fizetés egyharmadánál kisebb és kétharmadánál nagyobb nem lehet. Teljesen felmentett egyén fizetése visszatartott részét utólag megkapja. Ha a vizsgálat során terhelő adatok merültek föl, az ügy a *fegyelmi bizottsághoz* tétetik. A bizottság tagjai (elnökön kivül rendszerint négy tag) a ministerium tisztikarából vétetnek s a vádlott rangja és minősége szerint is különböznek. A vádlottnak egyes tagok ellen joga van kifogást emelni, a mi fölött a bizottság dönt. Az eljárásban a *nyilvánosság* biztositva nincs, a közevetlenség és szóbeliség is csak annyiban, hogy a vádlott a bizottság előtt megjelenvén, védelmét előadhatja; a vádlott meghallgatása után, ha pedig ez nem jelent meg, az előadó meghallgatása s a vizsgálati iratok adatai alapján hozatik határozat. A vádlottnak joga *van védője által is megjelenni, kit tisztviselőtársai közül választhat.* A fegyelmi bizottság határozata jóváhagyás és megerősités végett a minister elé terjesztetik. Ha a vizsgálat folyamán kitünik, hogy a tisztviselő — altiszt, szolga — cselekménye büntény, vétség vagy kihágás tényálladékát is képezi, az ezekre illetékes büntető hatóság értesitendő s ahhoz az iratok átteendők, a fegyelmi eljárás pedig ezen bünügyi eljárásnak befejezéseig függőben tartandó; ha azonban a cselekmény tisztán fegyelmi szempontból is hivatalbóli elbocsájtást von maga után, a fegyelmi eljárás a büntető eljárás meginditása és folyamatára tekintet nélkül folytatandó és befejezendő.[7]

[7] A közig. bir. 1898. évi 1135. sz. hat. szerint a gyakornokok (államiak) mindig ideiglenesen alkalmazottakul tekintendők s igy fegyelmi eljárás nélkül is bármikor felmenthetők.

283. §. A törvényhatósági és községi hivatali alkalmazottak fegyelmi joga.

A ministerialis tisztviselők elleni fegyelmi eljárásnál kielégitőbb, s a mi nagyfontosságu, *törvényileg szabályozott* a törvényhatósági és községi alkalmazottak elleni fegyelmi eljárás.[8]

A törvényhatósági tisztviselők, segéd- és kezelőszemélyek ellen fegyelmi eljárásnak van helye: *a)* ha megsértik vagy hanyagul teljesitik a törvényben, kormány- és szabályrendeletben megszabott kötelességüket, vagy ennek teljesitésére — betegség esetét kivéve — képteleneknek bizonyulnak; *b)* ha *botrányt okozó erkölcstelen* életet élnek vagy ilynemü kihágást követnek el.[9]

A fegyelmi eljárást vizsgálat előzi meg; ezt akár feljelentésre, akár hivatalból, akár az illető kérelmére elrendelheti: *a)* oly tisztviselőkre, kik hivataluknál fogva tagjai a közigazgatási bizottság-

Haladást jelez az ép jellemzett fegyelmi eljárással szemben az állam számszék elnökének 1899. évi 1451. számu rendelete a számszék alkalmazottai elleni fegyelmi eljárásról. Kiemeljük ebből, hogy a fegyelmi okok közé sorolja az illetményeknek adóságokkal vagy oly tulterhelését, mely miatt félő, hogy az illető nem lesz képes hivatalos kötelességeit kellőleg teljesiteni, kimondja: hogy önigazolás végett a hivatalnok kérelmére is rendelhető fegyelmi eljárás: hogy az eljárást vizsgálat előzi meg, hogy ha e vizsgálat során eskükivéttle látszik szükségesnek, vagy a számszéken kivül álló tanu ellen kényszeralkalmazás szükséges, ezekre a *budapesti kir. törvényszék kereshető meg;* hogy a vizsgálat során a hivataltól vagy ettől és a fizetésnek legfelebb felétől való felfüggesztésnek is helye van; hogy a fegyelmi végtárgyalás előtt *jogosult a vádlott a vizsgálati iratok megtekintésére;* hogy a *végtárgyalás a számszék alkalmazottaira szoritott nyilvánosság* mellett folyt le; hogy arra a *vádló védőt is hozhat s a védelem kivánatra jegyzőkönyvbe veendő;* hogy a határozat a vádlottal irásban közlendő, hogy az jóváhagyás végett a számszéki elnökhöz terjesztendő s ugyanehhez felebbezheti azt az elmarasztalt *és az elnöki osztály vezetője.* Emlitendő e szabályzat azon határozata, hogy oly hivatalnok vagy szolga ellen, ki ellen a fokozatos előléptetésnek (határozott időre való) megvonása nem alkalmazható, *fegyelmi büntetésül* alkalmazható *fizetésének határozott időre való leszállitása.*

[8] Törvényh. tisztviselőkre az 1886 : XXIII., a községiekre az 1886 : XXII. t.-cz. szabályozza a fegyelmi eljárást. Közigazgatási gyakornokok is csak fegyelmi uton mozdithatók el. 1887. évi 59,278. sz. b. ü. m. hat.; ugyanilyen elvi határozat van az állandóan rendszeresitett vármegyei dijnokokra is. (1890. évi 19,087. sz. b. ü. m.) A törvényh. szolgaszemélyzet tagjai ellen az 1886 : XXIII. t.-cz. szerinti fegyelmi eljárásnak nincs helye, hanem a fegy. hatóságot az alispán gyakorolja (1890. évi 23,024. sz. b. ü. m. r.)

[9] Tisztviselő oly cselekményért, melyet a törvény vagy illetékes felsősége tett kötelességévé, fegyelmi uton felelősségre nem vonható. (1886 : XXI. t.-cz. 94. §.)

nak, a *belügyminister* és a főispán meghallgatása után azon más minister is, kinek hatáskörébe eső ügyre vonatkozik az állitólagos fegyelmi vétség, azután a *közigazgatási bizottság* és a törvényhatósági *közgyülés;* más tisztviselők és a segéd- és kezelőszemélyek ellen az emlitett hatóságokon kivül a törvényhatóság főispánja (főpolgármester) és első tisztviselője is. Az előző vizsgálatot elrendelő (nem ministeri) határozat ellen fellebbezésnek van helye a belügyministerhez, a törvényhatóság első tisztviselőjének határozata ellen pedig a közigazgatási bizottsághoz, ennek megváltoztató határozata ellen a belügyministerhez.[10] Az előzetes vizsgálatot azon törvényhatósági tisztviselők ellen, kik a közigazgatási bizottságnak tagjai, *ezen bizottság által kiküldendő egy vagy több tag*, a többi törvényhatósági alkalmazottakra a törvényhatóság első tisztviselője vagy helyettese vezeti. A vizsgálatot teljesitő közeg rendeletére az 1886. évi 37,690. számu belügyministeri rendelet értelmében mindenki megjelenni és tanuvallomást tenni köteles, ellenben annyiszor a mennyiszer 20—200 koronáig terjedő pénzbüntetéssel — mely behajthatatlanság esetén elzárásra változtattatik át — büntetendő. A tanut az előző vizsgálatban, ha döntő körülmény megállapitása czéljából szükséges, meg lehet esketni is. Az előző vizsgálat elrendelésével egyidejüleg vagy annak folyama alatt az illető alkalmazott a vizsgálatot elrendelő hatóság által fel is függeszthető hivatalától; az erre vonatkozó határozat ellen fokozatos felebbezésnek van helye, u. m. az előző vizsgálatot elrendelő határozat ellen, de a felebbezés a felfüggesztési határozat végrehajtását nem gátolja. Büntető vizsgálat esetén a *közigazgatási bizottság* a tisztviselőt, segéd- és kezelőszemélyzet tagját bármikor felfüggesztheti, akkor pedig, ha a véghatározat jogerőssé lett, a *csőd vagy gondnokság alá helyezés* jogérvényesen elrendeltetett, a felfüggesztés feltétlenül eszközlendő. A felfüggesztés ideje alatt az illető *lakpénzén felül fizetésének egyharmadáig terjedő és feléig felemelhető ellátásban részesül.*[11] E

[10] A főispán a helybenhagyó, tehát két egybehangzó határozatot is felebbezheti.

[11] Ha a fegyelmi eljárás azért maradt abba, mert a tisztviselő a közbejött tisztujitáskor meg nem választatott, a fegyelmi eljárás alatt visszatartott fizetésére igénye nincs. Közig. bir. 1902. évi 1606. sz. hat.

Ha a felfüggesztett tisztviselő ellen a fegyelmi eljárás azért hagyatik abba, mert időközben ujra meg nem választatott, a közig. biróság, midőn a visszatartott fizetés kiadása iránt itélkezik, a *fegyelmi ügyet annyiban vizsgálat* tárgyává teheti, hogy a fegyelmi eljárás eredménye teljes felmentésre vezetett volna-e. Közig. bir. 1903. évi ex 4540. sz. hat.

felemelés kérdésében a trvhat. közgyülés határoz. határozata a belügyminiszterhez felebbezhető. *Teljes* felmentés esetén a tisztviselő, segéd- vagy kezelőhivatalnok fizetése visszatartott részét megkapja.[12]

Az előző vizsgálat befejezése után veszi kezdetét a fegyelmi eljárás azzal, hogy a vizsgálat iratai a tiszti ügyésznek átadatnak, a kinek feladata inditványt tenni az eljárás folytatása és a büntetés avagy az eljárás beszüntetése iránt. Ha az eljárás beszüntetését javasolja, ugy az iratok mindenkor a közigazgatási bizottság fegyelmi választmányához teendők át. A fegyelmi eljárás alatt álló hivatalnoknak *jogában áll a vizsgálati iratokat és az ügyészi inditványt megtekinteni és az inditványra nyilatkozni.*

A fegyelmi büntetésekről a törvény a következőket határozza: *a*) *csekélyebb vétség dorgálással*, vagy 100 koronáig terjedő pénzbirsággal, *b*) *sulyosabb vétség* vagy a vétség ismétlése 1000 koronáig terjedhető pénzbirsággal vagy hivatalvesztéssel büntetendő. A büntetés kiszabására illetékes hatóságok: azon törvényhat. tisztviselőkre, kik a közigazgatási bizottság tagjai, elsőfokulag ezen *bizottság fegyelmi választmánya*, másod- és végső fokulag a *belügyminiszter;* más törvényhatósági hivatalnokokra, ha dorgálással vagy 100 koronáig terjedhető pénzbirsággal büntetendő a vétség, elsőfokulag a *törvényh. első tisztviselője*, másodfokulag *a közig.*

A visszatartott fizetésnek pótlólag való kiadását a tisztviselő csak akkor követelheti, ha a fegyelmi vétség vádja alól teljesen felmentetett. 1902. évi 3267. sz. közig. bir. hat. A felfüggesztett tisztviselőnek lakpénze teljes összegben feltétlenül kiszolgáltatandó. Közig. bir. 1903. évi 1743. sz. hat. L. még a felfüggesztésről szóló 1907. évi 45.623. b. ü. min. rend.

[12] Lemondott vagy ujból meg nem választott tisztviselő ellen fegyelmi eljárás nem rendelhető el, a folyamatban levő pedig megszüntetendő, kivéve, ha az illető a felelősség alól még nem mentetett föl s vagyoni felelősség megállapitásának kérdése forog fenn és ha esetleges nyugdijaztatása a fegyelmi ügy elbirálásának eredményével kapcsolatos. — A fegyelmi eljárást megelőző vizsgálat elrendelése után lemondásnak csak annyiban van helye, a mennyiben a vétség előreláthatólag enyhébb beszámitás alá esik és vagyoni felelősség kérdése fenn nem forog. A lemondás elfogadása iránt a fegyelmi hatóság véleménye alapján azon hatóság határoz, mely az illetőt választotta vagy kinevezte. A lemondás a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálatra nem, de az érdemleges határozathozatalra halasztó hatálylyal bir (1897. évi 57,943; 1896. évi 12,835. sz. b. ü. m. rend.)

A fegyelmi uton hivatalvesztésre itélt törvényh. tisztviselők nyilvántartásáról szól a belügymin. 1900. évi 10,808. sz. rend. E nyilvántartás megszüntetéséről szól az 1903. évi 112,610. sz. belügymin. rend.

bizottság fegyelmi választmánya, esetleg harmadfokulag, ha t. i. *két eltérő határozat hozatott, a belügyminiszter;* ha pedig sulyosabb büntetés szabandó ki. ugy ezen *hivatalnokokra* is elsőfokulag a közig. bizottság fegyelmi választmánya, másod- és végsőfokulag a belügyminiszter.[13]

Ha az elmarasztalt a rászabott birságot, költségeket a kiszabott határidőben le nem fizeti, az fizetéséből havi részletekben vonandó le, ha pedig az illető felfüggesztve volt hivatalától, mindaddig, mig a birság és költség lefizetve nincs, csak azon ellátást nyeri, melyet a felfüggesztés idején kapott.[14] Hivatalvesztéssel büntetett törvh. alkalmazott az általános tisztujitás előtt ujra nem választható, másodizben fegyelmi elbocsájtásra itélt pedig elveszti további szolgálati képességét.[15]

[13] A csekélyebb vétség esetén illetékes alispán vagy polgármester érdemileg határoz akkor is, ha az illetőt a tiszti ügyész véleményétől eltérőleg felmentendőnek találja, ha pedig a sulyosabb büntetés kiszabásának látná helyét, az ügyet a közigazgatási bizottsághoz teszi át. A közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya érdemileg határoz, akár felmentésnek, akár csak a csekélyebb büntetésnek találja helyét. A közig. bizottság fegyelmi választmánya az év *első ülésén egy évre választatik;* öt tagból áll, kettő az államközegekből, kettő a törvh. közgyülés által választottakból veendő; elnök a főispán akadályoztatása esetén az alispán, illetőleg polgármester. *A fegyelmi választmány előtt az eljárás mindig nyilvános, de a határozat zárt ülésben hozatik. Fegyelmi határozatok ellen is 15 nap alatt lehet felebbezni,* két egybehangzó határozat ellen nincs helye felebbezésnek, de a főispán ily esetekben is felterjesztheti az ügyet a belügyministerhez. Két egybehangzó határozattal befejezett fegyelmi ügyekről a belügyministerhez jelentés teendő, *ki az iratokat 30 nap alatt felülvizsgálat végett felkivánhatja.*

[14] A birság hovaforditása iránt a törvényhatóság szabályrendeletileg intézkedik.

[15] Ha a vizsgálatból az tünik ki, hogy a fenforgó cselekmény egyuttal büntényt, vétséget vagy kihágást is képez, ugy a fegyelmi eljárás felfüggesztésével az iratok az illetékes hatósághoz átteendők, az ily bünügyek a biróságok által soron kivül intézendők el; erre vonatkozólag adatott ki az 1886. évi 25,313. és 1897. évi 60,742. sz. ig. min. rendelet; ha a fenforgó cselekmény olyan, hogy tisztán fegyelmi szempontból is hivatalból való elbocsájtást von maga után, ugy az eljárás felfüggesztésének nincs helye, hanem az illetékes büntető hatóság hivatalosan értesitendő — az adatok közlésével — és a fegyelmi eljárás befejezendő.

A fiumei törvényhatósági tisztviselők, segéd- és kezelőszemélyzet elleni fegyelmi eljárás joga a városi statutumban és külön városi fegyelmi szabályzatban — Regolamento disciplinare — van megállapitva. A kormányzónak és kormányzói tanácsnak mint fegyelmi hatóságnak hatásköréről az 1901. évi 2435. sz. min. tanácsi rend III. fejezete szól. Városi tisztviselőkre és városi tanitókra

Fegyelmi eljárás a községekben.

Nagyjában véve ugyanily elvek szerint szabályozta a községi törvény a községi elöljárók, segéd- és kezelőszemélyek fegyelmi ügyét; ugyanis ezek ellen fegyelmi eljárásnak van helye: *a)* ha megsértik, vagy hanyagul teljesitik a törvényben, szabály- vagy kormányrendeletben megszabott kötelességeiket vagy azok teljesitésére, betegség esetét kivéve, képtelennek bizonyulnak; *b)* ha a kormány vagy a megye által még jóvá nem hagyott oly határozatot vagy szabályrendeletet hajtanak végre, mely jóváhagyás előtt végre nem hajtható; *c)* ha nyilvános botrányt okozó erkölcstelen életet élnek, vagy ilyen kihágást követnek el. A fegyelmi eljárást[16] *elrendelheti:* kis- és nagyközségekben a *főszolgabiró, alispán, közigazgatási bizottság, megyei közgyülés és a főispán; rend. tanácsu városokban a polgármester, rendőrkapitány, tanácsnokok, főjegyző, főügyész és községi orvos ellen a városi képviselet, az alispán, közigazgatási bizottság, megyei közgyülés és a főispán, a többi elöljárósági tagok, segéd- és kezelőszemélyek ellen a polgármester is.*[17] A fegyelmi vizsgálatot kis- és nagyközségekben a főszolgabiró vagy megbizásából a szolgabiró, rendezett tanácsu városokban a polgármester, főjegyző, tanácsnokok, rendőrkapitány, községi orvos, főügyész ellen az alispán, más elöljárók, segéd- és kezelőszemélyek ellen a polgármester teljesiti.[18] A vizsgálat elrende-

a városi fegyelmi szabályzat 12. §-ában megállapitott fegyelmi büntetések szabhatók ki a kormányzótanács, mint fegyelmi hatóság által is.

Az 1900. évi 64.135. belügymin. rend. a fegyelmi uton hivatalvesztésre itélt közig. tisztviselők nyilvántartásáról rendelkezik.

[16] A községi törvény nem a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálatnak, hanem egyenesen a fegyelmi eljárásnak elrendeléséről beszél s fegyelmi vizsgálatnak nevezi az előzetes vizsgálatot is.

[17] A fegyelmi vizsgálat elrendelése ellen *fokozatos felebbezésnek* van helye; a főispáni határozat a belügyministerhez felebbezhető.

Községi elöljáró elleni fegyelmi eljárás beszüntetése esetére a felfüggesztés alatt visszatartott fizetési hányad kiszolgáltatandó (1900. évi 1724. sz. közig. bir. hat.) Az 1886 : XXII. t.-cz. 104. §-a szerint felfüggesztett községi elöljáró vagy más alkalmazottnak a megállapitott *lakbér*, e felfüggesztés alatt is teljes összegben jár. (Közig. bir. 1901. évi 537. sz. hat.)

[18] A tanuk megesketése rendszerint mellőzendő, csak ha döntő körülmény megállapitására szükséges, rendelhető el. A tanuk idézésére, elővezetésére, esketésére vonatkozó szabályokat az 1868 : LIV. t.-cz. 204., 206., 242. §-ai alapján az 1886. évi 37.690. sz. belügymin. rend. szabályozza. Anyakönyvvezetők fegyelmi ügyeiben a közig. bizottság az anyakönyvi felügyelőt is meghallgatja 1897. évi 115,500. ex 96. — Az államhivatalnoki minőségü anyakönyvvezetők fegyelmi szabályzatát az 1899. évi 6582. sz. belügyi rend. tartalmazza.

léskor vagy annak folyamán az, aki a vizsgálatot elrendelte, az illetőt fel is függesztheti hivatalától, az erre vonatkozó rendelkezés a felebbezés daczára végrehajtandó. A felfüggesztett községi hivatalnok állása ideiglenes helyettessel lesz betölthető, de a főszolgabiró halasztást nem türő esetekben a helyettesitést be nem várva, az *illető elöljáró, ennek vagyontalansága esetén a község költségére, a végre nem hajtott rendeletet saját közegei* által hajthatja végre. (L. még az 1907. évi 45.623. b. ü. min. r. a felfüggesztésről.)

A községi elöljárók, segéd- és kezelőszemélyek a következő fegyelmi büntetésekkel büntethetők: *a)* csekélyebb vétség esetén *dorgálással* vagy 50 koronáig, rendezett tanácsu városokban 100 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel; *b)* sulyosabb vétség vagy ismétlés esetén 50, illetve 100 koronától 1000 koronáig terjedhető *pénzbüntetéssel* vagy *hivatalvesztéssel*. Kis- és nagyközségekben a főszolgabiró, rendezett tanácsu városokban a polgármester, illetőleg[19] az alispán csak csekélyebb vétség esetén szabhatja ki a büntetést, ha pedig sulyosabban büntetendő vétséget lát fenforogni, a vizsgálati iratokat a sulyosabb büntetés kiszabása végett az arra hatáskörrel biró alispánhoz, az alispán a közigazgatási bizottság fegyelmi választmányához teszi át. A fegyelmi határozat ellen, kivéve a dorgálásra szóló határozatot, felebbezésnek van helye és pedig a főszolgabiró, rendezett tanácsu városi polgármester határozata ellen az alispánhoz, az alispán határozata ellen a közigazgatási bizottsághoz, a közigazgatási bizottság határozata ellen a belügyministerhez: de két egybehangzó határozatot felebbezni nem lehet, azonban a *főispán bármely határozatot hivatalból felebbezhet a belügyministerhez.* Két egybehangzó határozattal befejezett fegyelmi ügyek a közigazgatási bizottságnak bejelentendők, ezekről a főispán 8 nap alatt a belügyministerhez jelentést tesz, *ki az iratokat végleges elintézés végett ujabb 30 nap alatt felkivánhatja.* Jogerős más fegyelmi határozatok a *főispánhoz bemutatandók, ki az iratokat 8 nap alatt felkivánhatja s ujabb 15 nap alatt inditványát a további felülvizsgálat végett a belügyministernél megteheti.*[20] A tiszti ügyésznek községi elöljárók, segéd- és kezelőszemé-

[19] A polgármester, főjegyző, tanácsnokok, orvos, rendőrkapitány, főügyész ellen. A pénzbüntetés hovafordítása iránt a törvényhatóság szabályrendeletileg intézkedik, de a kisebb vétségekre a polgármester által kiszabott birság mindenesetre a város szegényalapja javára forditandó.

[20] A sulyosabb fegyelmi büntetés első foku kiszabása előtt a tiszti ügyész véleménye meghallgatandó, a vádlott ugy ezt, mint a vizsgálati iratokat meg-

lyek elleni fegyelmi ügyekben külön felebbezési joga nincs (1891. évi 7806. sz. belügyministeri rendelet).[21]

Rendbüntetések a törvényhatóságban és a községben. A fegyelmi büntetésektől jól megkülönböztetendők a *rendbüntetések*, melyek közhivatalnoki szervezetünkben jó módon általánosan ismeretesek mint a hivatali rend fentartásának eszközei. Alkalmazásukra rendszerint a hivatal közvetlen főnöke vagy a felsőbb hatóság jogosult és pedig formális eljárás nélkül. A rendbüntetés, mely általán „pénzbirság", nem mentesit sem a fegyelmi, sem a büntetőjogi felelősségtől, ha a cselekmény vagy mulasztás ezen felelősségek szabályai alá esnek. (1886. évi XXI. t.-cz. 68. §., 1886. évi XXII. t.-cz. 106. §.)

A törvényhatóságokban az alispán, a megyei tisztviselők ellen, kivéve a főjegyzőt, főügyészt, árvaszéki elnököt és főorvost, továbbá a segéd- és kezelőszemélyzet tagjai, községi elöljárók, segéd- és kezelő személyek ellen, *szolgálati engedetlenség és kisebbfoku hanyagság* esetén az illetők meghallgatásával, de felebbezés kizárásával, *rendbüntetést* alkalmazhat, melynek összege a törvényhatósági tisztviselőknél és rendes tanácsu városi polgármesternél 20 koronáig, a többieknél 10 koronáig terjedhet. A törvényhatósági város polgármesterének hason rendbüntetési hatósága alól a főjegyző, tiszti ügyész, főorvos, rendőrkapitány és a tanácsnokok vannak kivéve.[22] A községekben ugyancsak az emlitett okokból és

tekintheti s arra nyilatkozatot adhat. A fegyelmi eljárás alatti lemondásra, annak elfogadására, a lemondott vagy ujból meg nem választott ellen a fegyelmi eljárás elrendelésére, megszüntetésére, folytatására, a felfüggesztés alatti javadalmazásra, bűntény, vétség, kihágásnak az illetékes büntető hatósághoz áttételére, a bünvizsgálat alatt levőnek felfüggesztésére oly határozmányok érvényesek, mint a törvényh. fegyelmi jogban (1886 : XXII. t.-cz. 101—108. §§.), ugyanez áll a visszahelyezésre, a büntetés végrehajtására is, de ha oly elöljáró itéltetik pénzbüntetésre, kinek fizetése nincs és azt, valamint az eljárás költségeit a kitüzött időben le nem fizeti, az magánvagyonából közigazgatási uton hajtatik be.

[21] A törvényh. és községi kórházak személyzete, a törvényhatósági, illetve községi tisztviselőkkel, segéd-, kezelő-, szolgaszemélyzettel egyenlő fegyelmi jog alá esik; *az állami kórházak és gyógyintézetek tiszti és szolgaszemélyzetének fegyelmi ügyeiről az 1876. évi 50,301 sz. belügymin. rend. szól.*

Megérintjük itt még a belügymin. 1892. évi 54,953. sz. határozatát, mely szerint *az alsóbbfoku fegyelmi hatóságok elintézése alatt álló ügyekben felsőbb hatósági utasitások kibocsájtása a fegyelmi biráskodás jogelveibe ütközik.*

[22] Az 1872 : XXXVI. t.-cz. a fővárosi polgármester rendbüntetési jogáról nem rendelkezik. A rendbüntetés a fizetésből, illetve felfüggesztett tisztviselőnél

módon a főszolgabiró is alkalmazhat 10 koronáig terjedhető rendbüntetést, a rendezett tanácsu városokban pedig a polgármester jogosult az elöljárók ellen — kivéve a rendőrkapitányt, tanácsnokokat, főjegyzőt, főügyészt és orvost — valamint a segéd- és kezelőszemélyek ellen 10 koronáig terjedhető birságot alkalmazni.[23]

234. §. Fegyelmi jog egyes igazgatási ágakban.

I. Az igazságszolgáltatásnál.

A birák, ügyészek, birósági és ügyészségi hivatalnokok az 1871. évi VIII. t.-cz. értelmében fegyelmi vétséget követnek el: *a)* ha hivatalos kötelességüket *vétkesen*, de nem azon czélból szegik meg, hogy maguknak vagy másnak illetéktelen hasznot szerezzenek, vagy valakinek jogtalan kárt okozzanak; *b)* kik botrányos magaviseletük miatt tiszteletre és bizalomra méltatlanokká válnak. A fegyelmi vétségek büntetései· *a rosszalás, feddés, pénzbüntetés és hivatalvesztés.* A rosszalás egy, a feddés két, a pénzbüntetés három év alatt veszti erkölcsi hatását, ha az illető időközben ujabb fegyelmi büntetés alá nem esett. A pénzbüntetés az *évi fizetés egyharmadát* tul nem haladhatja. A fegyelmi eljárást az idézett törvény (40—60. §.) a modern bünvádi per főelveire való tekintettel

az ellátási hányadból akkor is levonható, ha azok különben a végrehajtás alól mentesek. (Közig. bir. 1902. évi 2197. sz. hat.)

[23] A községi elöljárók, segéd- és kezelő-személyek, más hatóságok rendbüntetési jogának is alárendelvék, igy pl.: a p. ü. igazgató az adó és illetékkezelési, adóvégrehajtási szabályok értelmében rendbirságot szabhat számos esetben; de ezek ellen van helye felebbezésnek (l. a pénzügyi közig. jogánál); az 1895. évi 80.000. sz. belügymin. rend. szerint az anyakönyvi felügyelő 20 koronáig birságolhatja azon anyakönyvvezetőket is, kik községi vagy törvényhatósági állásban vannak; az 1894 : XVI. t.-cz. szerint a hagyatéki eljárásra illetékes járásbiróság 20 koronáig terjedhető rendbirságot róhat a községi jegyzőre, illetve a haláleset felvételével, leltározással megbizott községi (törvh. városi) közegre, ha vonatkozó kötelességeit elmulasztja. Emlitendő az 1877. évi 8556. sz. keresk. min. rend., mely szerint mértékhitelesitési alkalmazottak — kik fegyelmileg az 1886. évi XXIII. t.-cz. alá esnek — a központi mértékhitelesitő bizottság által rendbirsággal, sőt képesitésük elvonásával sujthatók, ha hitelesitési hatáskörüket tullépik, azzal visszaélnek vagy megbizhatlanságot tanusitanak. Az 1891. évi 10.057. sz. belügymin. hat. szerint a rendbüntetési ügyek a kihágásoknál szigorubb elbánás alá nem eshetvén, *hat hó alatt elévülnek.* Az itt szóban lévő rendbüntetések sem a hatóság által a szervezethez nem tartozó személyekre, felekre, meghatalmazottakra, hallgatóságra kiszabható birságokkal, sem az u. n. végrehajtási büntetésekkel (Zwangsstrafe) nem tévesztendők össze, azokkal nem azonos jogi természetüek.

szabályozta; a tárgyalás a fegyelmi biróság előtt nyilvános szóbeli, contradictorius, a vád és védelem arányos jogositottsága mellett. A fegyelmi eljárást a közvádló kivánatára vagy magánosok kérelmére, de mindig a közvádló és a vádlott meghallgatása után, az illető fegyelmi biróság rendeli el. *A törvény által megállapitott* esetekben a fegyelmi biróság, különösen sürgős esetnél a biróság elnöke is, felfüggesztheti a vádlottat.[24] Az elsőfoku fegyelmi biróság a járásbiróságoknál és törvényszékeknél alkalmazott birósági hivatalnokokra a törvényszék elnökéből és két birájából áll, közvádló a kir. ügyész. A törvényszékek birái, ügyészei, járásbirák, kir. táblák, segéd- és kezelőszemélyzete felett elsőfoku fegyelmi biróság az illető kir. tábla fegyelmi birósága, mely áll a tábla elnökéből és négy rendes birájából; közvádló az illető főügyész vagy

[24] Felfüggesztésnek bűnvádi vizsgálat vagy sulyos fegyelmi vétség, csőd, pazarlás miatti gondnokság esetén és akkor van helye, ha az első forum hivatalvesztést mond ki s a vádlott ez ellen felebbez. Az elnöki felfüggesztés és fegy. biróságnak haladéktalanul bejelentendő, mely határoz annak fentartása iránt. A felfüggesztett hivatalos teendőt nem láthat el, át nem helyezhető, elő nem léptethető és ha felfüggesztését a fegyelmi biróság mondja ki, csak fizetése felét, csőd esetén csak egy harmadát huzza. Ha a felfüggesztett hivatalába visszahelyeztetik, ha *nem is lön ártatlannak nyilvánitva*, visszatartott fizetése részére kiszolgáltatandó.

Rendbirság. Csekélyebb rendellenesség esetén az 1871 : VIII. t.-cz. 28., 29. és az 1891 : XVII. t.-cz. 60. §. szerint az illetőnek előzetes nyilatkozatra szólitása után a birák, ügyészek, birósági és ügyészségi segéd- és kezelőszemélyzet *ellen irásos megintésnek s a kezelő személyzet tagjai ellen az intés sikertelensége esetén 2—40 kor.-ig terjedő rendbirságnak* is van helye. Az intés, respective birságolás jogát gyakorolja *a*) a törvényszéki elnök ugy a vezetése, mint a felügyelete alatti biróságok összes alkalmazottai ellen; *b*) a kir. táblai elnök és a kir. főügyész azok ellen, kik főfelügyeletük alatt alárendelvék; *c*) minden biróság és ügyészség vezetője a vezetése alatt levő segéd- és kezelőszemélyzet ellen. Az intés és birságolás ellen *egyfoku felebbezésnek* van helye a közvetlen felsőbb felügyeleti hatósághoz.

A mennyiben nyilvánvaló, hogy az ügyviteli szabályok meg nem tartása miatt sulyosabb, de fegyelmi vétségnek nem tekinthető *rendellenség, mulasztás vagy késedelem* terhel valamely birót vagy birósági hivatalnokot, a felebbviteli biróság az ügyek felülvizsgálata alkalmából a terheltre, ennek meghallgatása után, külön indokolt határozatban *rendbirságot* róhat. (1891 : XVII. t.-cz. 13. §.) Ha kir. ügyészségi alkalmazottak kötelességeiket fegyelmi vétségnek nem tekinthető rendetlenséggel, mulasztással vagy késedelemmel szegik meg, a felettes felügyeleti hatóság *meghallgatásuk után reájuk rendbirságot* alkalmazhat. A rendbirságot kiszabó határozatok ellen, ha azt nem a Curia, vagy az igazságügyminister hozta, *egyfoku felfolyamodásnak van helye*. A rendbirság esetenkint 2 koronánál kevesebb, 100 koronánál több nem lehet.

főügyészi helyettes. Táblabirák, törvényszéki elnökök, főügyészek, főügyészi helyettesek s a curiai segéd- és kezelőszemélyzet elsőfoku fegyelmi birósága a Curia elnökének, esetleg legidősebb tanácselnökének elnöklete alatt hat curiai biróból alakul; közvádló a koronaügyész. A törvényszéki fegyelmi biróságokra a királyi táblai fegyelmi biróságok, ezekre a curiai fegyelmi biróság képezi a másod — és mivel csak egy foku felebbvitelnek van helye — végső foku fegyelmi biróságot. A curiai elsőfoku fegyelmi biróságra nézve másodfoku fegyelmi biróságot képez a Curia elnökéből és 8 birájából alakuló biróság. A Curia elnöke, másodelnöke, kir. táblai elnökök, curiai tanácselnökök és birák fegyelmi vétségei felett a *legfőbb fegyelmi biróság* itélőtanácsa határoz, mely a főrendiház elnöke vagy alelnöke elnöklete alatt a főrendiház 6 tagjából és a Curia 6 itélőbirájából alakul meg.[25]

[25] A legfőbb fegyelmi biróságba a főrendiház saját kebeléből 18 rendes és 6 póttagot választ; a Curia itélőbiráiból ugyanesak 18 rendes és 6 póttag vétetik ily sorrendben: curiai másodelnök, azután a tanácselnökök, curiai birák kinevezésük sorrendje szerint. A főrendiház választott tagjai nyilt ülésben esküt tesznek. A 36 tagból 12—12 tagot ugy a vádlott, mint a közvádló visszavethet és pedig 6—6 főrendi és 6—6 curiai tagot; ha visszavetési jogukkal nem élnek, az itélő tanács a legtöbb szavazatot nyert 6 főrendből és a Curia másodelnökéből és szolgálati idejük sorrendjén öt tanácselnökéből, illetve birájából alakul meg.

A közig. biróság itelőbirái felett ugyanesak az 1871 : VIII. t.-cz. határozatai értelmében gyakorlandó fegyelmi biráskodást külön fegyelmi biróság gyakorolja (1896 : XXVI. t.-cz. 8. §.), melyről a közig. biráskodás ügyénél volt szó; a közig. birósági segéd- és kezelőszemélyzet felett fegyelmi ügyekben végérvényesen itél a közig. biróság elnökéből vagy helyetteséből és négy, évente titkos szavazással választott közig. biróból álló fegyelmi tanács.

A birósági hites tolmácsok elleni fegyelmi eljárást az 1873. évi 32,942. sz. igazs. min. rend. 13—45. §§. szabályozzák; az 1880 : XLV. és 1892 : XXIV. t.-cz. értelm. alkalm. birtokrendezési mérnökök elleni fegyelmi eljárásról az 1880. évi 2417. eln. sz. igazs. min. rend. 18—28. §§. szólnak. A birósági végrehajtók fegyelmi jogát az 1871 : VIII., 1875 : IX., 1891 : XVII. t.-czikkek s az 1891. évi 32,082. sz. igazs. min. rend. szab. A fogházfelügyelő és őrszemélyzet fegyelmi ügyéről az 1872. évi 11,216., 1874. évi 696. sz. és a közig. bizottságnak az igazságügym. hatáskörét érintő működéséről szóló ministeri utasitás intézkedik, elsőfoku fegyelmi biróságul a kir. ügyészt, másodfok gyanánt a közig. bizottságot, büntetési nemekül pedig a rosszalást, feddést, *áthelyezést*, lejebbitést és elbocsájtást állapitván meg. Ide von. még az 1893. évi 15,821. sz. igazs. min. rendelet.

A szabadalmi hivatalnál alkalmazottak és a szabadalmi ügyvivők elleni fegyelmi eljárásról l. a *szabadalmi ügynél*, II. könyv.

1. A *kir. közjegyzők fegyelmi felelősségéről* az 1874 : XXXV. és 1886. évi

II. A pénzügyigazgatásnál.

Az 1889 : XXVIII. t.-cz. nevezetes alkotás a közhivatalnoki fegyelmi jog szempontjából is, mert fontos határozmányokat tartalmaz a pénzügy igazgatási hivatalnokok fegyelmi viszonyairól.

VII. t.-cz. rendelkeznek. Fegyelmi vétséget követ el: *a*) ki az 1874 : XXXV. és 1886 : VII. t.-czikk intézkedéseit avagy a hivatalával járó kötelességeket szándékosan vagy vétkesen, de nem azon bünös czélzatból szegi meg, hogy ezáltal magának vagy másnak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon; *b*) ki eljárásával vagy *magánviseletével* a közjegyzői állásnak vagy közjegyzői karnak tekintélyét sérti. A közjegyzőjelölt pedig, ha főnöke utasitásait épen nem vagy ismételten hanyagul teljesiti, magát botrányosan viseli és vét e törvénynek 43. §-ában megjelölt kötelességei ellen. Kisebb mulasztások vagy rendetlenségek esetén a közjegyző-kamara a közjegyzőt vagy helyettest meginti, avagy 60 koronáig terjedhető pénzbirsággal fenyiti; ily határozatok ellen felebbezésnek helye nincs.

Fegyelmi fenyitékek: Közjegyzőjelölteknél: *a*) *irásbeli feddés; b*) *10—200 koronáig terjedhető pénzbirság; c*) *a közjegyzői gyakorlattól való felfüggesztés* legfeljebb egy évre; d) *a lajstromból való kitörlés*, annak kimondásával, hogy a jelölt öt év alatt e lajstromba fel nem vehető, illetőleg öt évig közjegyzővé ki nem nevezhető. Közjegyzőknél és közjegyzői helyetteseknél: *a*) irásbeli feddés; *b*) 100—2000 koronáig terjedhető pénzbüntetés; *c*) és elmozditás, mely azonban csak az 1886 : VII. t.-cz. 46. §-ában meghatározott esetekben mondható ki. A közjegyzőségtől való ideiglenes felfüggesztésnek van helye: *a*) ha a közjegyző ellen büntett vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt bünfenyitő vizsgálat jogérvényesen elrendeltetett; *b*) ha a közjegyző ellen csőd nyittatott vagy gondnokság alá helyeztetett, de a biróság ezen határozata még nem jogerős; *c*) ha a fegyelmi biróság elmozditását mondá ki, de e határozat ellen a közjegyző felebbezéssel élt. A feddés két év, a pénzbirság vagy ideiglenes felfüggesztés pedig három év után, mint sulyosbitó körülmény törvényes hatályát veszti, ha időközben az illető ujabb fegyelmi büntetés alá nem esett. A fegyelmi vétség büntethetősége elévül, ha az azt képező tény vagy mulasztás óta két év telt el a nélkül, hogy az az illetékes fegyelmi biróságnál feljelentetett volna.

A közjegyzők eleni fegyelmi eljárás a birói fegyelmi törv. 1871 : VIII. t.-cz. 39—61. §§-ainak hasonszerű alkalmazásával történik. *Elsőfoku biróság a kir. törvényszék elnökének elnöklete alatt a törvényszék két birája és a kamara két tagja; másod- és utolsó foku pedig a Curia fegyelmi birósága* (1871 : VIII. t.-cz. 34. §.).

Az *ügyvédek* és jelöltek elleni fegyelmi eljárásról az 1874 : XXXIV. és az 1887 : XXVIII. t.-czikk rendelkezik:

Fegyelmi vétséget követ el azon ügyvéd: *a*) ki hivatása szerinti kötelességeit, az ügyvédi működésre vonatkozó törvények rendeleteit vétkesen, de nem azon bünös czéllal szegi meg, hogy ezáltal magának vagy másnak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon; *b*) ki magaviselete által az ügyvédi kar becsületét és tekintélyét sérti. A fegyelmi vétségek büntetései: *a*) irásbeli feddés; *b*) pénzbirság 100—1000 koronáig; *c*) felfüggesztés

Fegyelmi büntetés alá esnek a szolgálati vétséget képező, akár a kincstár, akár a magánosok ellen elkövetett cselekmények és mulasztások. Ezek három nemüek, u. m.: *a)* legsulyosabb, *b)* sulyos és *c)* könnyebb szolgálati vétségek. Legsulyosabb szolgálati vétségek a kötelességszerü *hüség* megszegése, a hivatalos hatalommal való visszaélés, megvesztegetés, lényeges valótlanságok felvétele a hivatalos okiratokba. (Ezek fogalmáról l. Mariska i. m. 115. l.) Sulyos szolgálati vétség a hivatal káros *elhanyagolása, közbol-*

az ügyvédség gyakorlatától legfeljebb egy évi tartamra; *d)* elmozditás az ügyvédségtől. Csekélyebb kötelességszegés eseteiben a kamara az ügyvédet rendes fegyelmi eljárás nélkül is megintheti és rendreutasithatja, panasz esetén pénzbirság terhe alatt önigazolásra kötelezheti. Ily határozatok ellen felebbvitelnek nincs helye.

A fegyelmi biróság elsőfokon az *ügyvédi kamara fegyelmi választmánya, másod- és utolsófoku a Curia ügyvédi tanácsa.* E tanács a Curia kisebb fegyelmi tanácsából és az igazságügyminister által kinevezett ügyvédekből áll. A kinevezett tagok fele az ügyvédi kamarák által kijelölt ügyvédek sorából veendő.

Az ügyvédi tanács elé tartozó ügyekben a vitás elvi kérdések az ügyvédi tanács teljes ülésében döntetnek el. (1907. évi XXIV. t.-cz.) Közvádló a kamara ügyésze. Az eljárás nyilvános contradictorius, hasonló a birák elleni fegyelmi eljáráshoz. A fegyelmi biróság az 1887 : XXVIII. t.-cz. értelmében az ügyvédet az ügyvédség gyakorlatától felfüggeszti: *a)* bünügyi vizsgálati fogság esetén; *b)* ha ellene olyan büntett miatt, melyre a hivatalvesztés mint mellékbüntetés van megállapitva, vagy pedig nyereségvágyból eredő büntett vagy vétség miatt jogerős vádhatározat van; vagy ily büncselekmények miatt ellene még nem jogerős bünösségi itélet hozatott; ha más — nem a felsorolt — büntettek vagy vétségek miatt ellene jogerejü vádhatározat vagy még nem jogerős büntetőitélet hozatott és a fegyelmi biróság a felfüggesztést a fenforgó körülmények miatt alkalmazandónak találja; ha a fegyelmi biróság elmozditó határozata ellen az ügyvéd felebbezéssel élt; ha az ügyvéd ellen csőd nyittatott vagy ő gondnokság alá helyeztetett. A felfüggesztési határozat ellen a vádlott, a kamarai és a kir. ügyész 15 nap alatt felebbezéssel élhetnek.

Az ügyvédjelölteket csekélyebb kötelességszegés miatt a kamara választmánya megintheti, rendreutasithatja. Ily hat. ellen felebbvitelnek nincs helye. Nagyobb kötelességszegések vagy fegyelmi vétségek eseteiben a kamarai fegyelmi választmány ellenük is gyakorolhatja fegyelmi hatalmát s őket meghallgatásuk után: 1. megfedheti; 2. *joggyakorlati idejüket meghosszabbithatja;* 3. az ügyvédjelöltek lajstromából való kitörlésüket mondhatja ki. Felebbezésnek 15 nap alatt csak a két súlyosabb büntetés esetén van helye. A lajstromból törlés a felvételt egyéb ügyvédi kamaránál is kizárja s az illető ügyvédi vizsgára sem bocsájtható.

A védelem képviseletében a bünvádi perrend szerint eljáró jogtanárok elsőfoku fegyelmi birósága az illető ügyvédi kamara fegyelmi választmánya, második a Curia; a fegyelmi büntetések az 1897 : XXXIV. t.-czikk 24. §-ában állapitvák meg.

rányt okozó, erkölcstelen élet, durva vagy törvényellenes bánásmód a felekkel, tiltott *mel'ékfoglalkozás*, az elöljárók iránti tiszteletlenség és engedetlenség. Egyszerü szolgálati vétségek a fennálló szabályok és utasitások csekélyebb jelentőségü rendelkezéseinek megszegései.

A fegyelmi büntetések a következők: *a)* irásbeli *megrovás*, *b) pénzbüntetés, c) a fokozatos előléptetés megvonása, d) büntetésből való áthelyezés* és *e) hivatalvesztés*. A fokozatos előléptetés megvonása határozott vagy határozatlan időre szólhat; az utóbbi *addig hatályos, mig az alól a pénzügyminister az illetöt fel nem oldja*. A büntetésből való áthelyezés történhetik azonos tiszti minőségben más székhelyre, ugyanazon vagy csekélyebb fizetéssel, *más hivatali állásra ugyanazon vagy a csekélyebb fizetéssel*.

Az elsőfoku fegyelmi hatóságot gyakorolják a pénzügyigazgató, pénzügyi tanácsosok, titkárok, pénzügyőri főbiztosok és a pénzügyigazgatósági számvevőség vezetőjére a törvényhatóság közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya; a pénzügyigazgatónak alárendelt más pénzügyi tisztviselőkre, a pénzügyigazgatóság kebelében alakitott fegyelmi bizottság, melynek elnöke a pénzügyigazgató, tagjai a pénzügyigazgatóság két rangidősebb tisztviselője. A közigazgatási bizottság fegyelmi választmányának, illetőleg a pénzügyigazgatónak s a pénzügyigazgatósági fegyelmi bizottságának mindazon határozata ellen, melylyel a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálatot elrendeli, a megejtett vizsgálat folytán a további fegyelmi eljárás folytatását vagy abbahagyását rendeli, végül a kimondott fegyelmi itélet ellen is a *pénzügyministerhez* felebbezésnek van helye, ki e *határozatok felett másod- és utolsó fokban dönt*. Felebbvitellel élhet az érdekelt felek bármelyike. A pénzügyigazgató, ha a fegyelmi itéletet annyira enyhének tartja, hogy annak folytán a köztisztviselői tekintély sülyedésétől s a fegyelem lazulásától kell tartani, azt a pénzügyministerhez felebbezni köteles. A mennyiben az 1889 : XXVIII. t.-cz. mást nem rendel, *a törvényhatósági fegyelmi törvény* (1886 : XXIII. t.-cz.) *határozatai a pénzügyigazgatóság s az annak alárendelt hivatalok hivatalnokainak fegyelmi ügyeiben is mérvadók azon hozzáadással, hogy harmad- és utolsó fok ezekre nem a belügyi, hanem a pénzügyminister*.[26]

[26] A pénzügyigazgatóságnak alá nem rendelt s a pénzügyministernek közvetlenül alárendelt pénzügyi hatóságok főnökei s ezek helyettesei általán a mi-

III. A katonai szolgálat körében.

A katonai (honvédségi és csendőrségi) szolgálat fegyelmi jogának főforrását a szolgálati szabályzat (I. R. XIII. fej.) képezi.[27] Fegyelmi büntetés alá esnek általában a szolgálati szabályok és rendelkezések megszegésének azon esetei, melyek a katonai büntetőtörvénykönyvben meghatározott bűntényt vagy vétséget nem képeznek. Fegyelmi fenyitő-hatóság rendszerint csak oly tiszteket — kivételesen altiszteket — illet, kikre csapat, különitmény, katonai intézet vagy hivatal parancsnoksága van ruházva, a fegyelem és szolgálat kezeléseért való felelősség mellett, vagyis a fegyelmi hatalom *szolgálati álláshoz, nem* pedig rang- vagy rendfokozathoz van kötve.[28] Az önálló csapattest (ezred), önálló osztály (zászlóalj,

nisteri — kebelbeli — fegyelmi bizottság hatósága alá, egyéb személyei pedig az illető hatóság kebelében alkotott fegyelmi bizottságok alá tartoznak. — Az 1897 : XX. t.-cz. 93. §-a szerint a pénzügyigazgatósági számvevőségi tisztviselők fegyelmi ügyeiben másodfokulag — ministeriumbeli fegyelmi bizottság *meghallgatásával* — a pénzügyminister határoz. — Az 1889 : XXVIII. t.-cz-ben szabályozottt fegyelmi eljárás az altisztekre és pénzügyőri legénységre nem vonatkozik, ezekre vonatkozólag a pénzügyminister rendeletileg — a szolgálati szabályzatban — állapitá meg a fegyelmi eljárást és büntetéseket. — A zágrábi pénzügyigazgatóság főnökének fegyelmi ügyeire az 1889 : XXVIII. t.-cz. szintén nem terjed ki.

A fiumei kormányzóság kötelékébe tartozó állami tisztviselők és általában a fiumei kormányzóság alá rendelt állami tisztviselők elleni fegyelmi eljárásról és fegyelmi büntetésekről l. az 1901. évi 2435. sz. min. tanácsi rendelet III. fejezetét.

Az állami tisztviselői minőséggel biró anyakönyvvezetők fegyelmi szabályzatát 1899. évi 6582. sz. b. ü. m. rendeletet tartalmazza. A járási, városi és törvényhatósági m. kir. állatorvosok fegyelmi hatósága elsőfokon a közigazgatási bizottság, másodfokon a földmivelési minister. A fegyelmi vétségeket és büntetéseket s az eljárást az 1900 : VII. t.-cz. IV. fejezete állapitja meg.

[27] *Fegyelmi uton fenyitendők* a különben katonai biróság elé tartozó vétségek is, ha a felmerült esetben három hónál nem hosszabb egyszerű vagy szigorú fogsággal volnánk fenyitendők. Büntettek és haszonlesésből eredő vétségek nem fenyithetők fegyelmi uton, csak nagyon enyhe eseteket, pl. 1 koronánál kevesebb értékű lopást, ha azt rendfokozat nélküli katona követte el és beismerésben van, jogosult a parancsnok fegyelmi fenyitéssel megtorolni. — Oly tisztek és hadapródok, kik szolgálati kötelmeik hanyag vagy lanyha teljesitése által tiszttársaikra káros befolyást gyakorolnak, ha minősitve is ilyenekül vannak és két évi időközben kétszer is lőnek fogsággal fenyitve, ha ujból visszaesnek, kat. biróság elé állitandók.

[28] A fenyitő hatóság a parancsnok akadályoztatása esetén magától átszáll a helyettesre, de másra rendszerint nem ruházható. — Alantos tisztek és altisztek csak mint szállitmány- és különitmény-parancsnokok gyakorolhatnak fegyelmi hatóságot.

ütegosztály), önálló hadintézet parancsnoka valamennyi alárendeltje fölött teljes terjedelmü fegyelmi hatóságot gyakorol; ezek maguk fenyithetik meg az alantos parancsnokokhoz tartozó fegyelmi eseteket is, enyhithetik vagy elengedhetik az azok által kiszabott fegyelmi büntetéseket. Önálló csapattest, önálló osztály vagy hadi-intézet-parancsnokra, továbbá tábornokokra csak a hadkerületi parancsnokság, a honvédségnél a honvédfőparancsnok szabhat fegyelmi büntetést. A fegyelmi fenyitékek nemei a szakaszvezetőre és nála alantasabb legénységre: I. *Megfeddés* a kihallgatásnál. II. *Rendfenyitékek* és pedig *a)* 30 napra terjedhetőleg kötelezése az illetőnek arra, hogy takarodó előtt térjen szállására, szakaszvezetőtől pedig elvonása azon kedvezménynek, mely szerint takarodón tul még 2 órára kimaradhat szállásáról; *b)* az illetmények feletti rendelkezés megvonása 30 napra; *c)* 6 órai guzsbakötés; *d)* nem egy éves önkéntes közlegényeknek alacsonyabb munkákra soronkivüli kötelezése; *e)* ugyanezekre azon kötelezettség kiszabása, hogy bizonyos öltözetben egyszer vagy többször kihallgatásnál megjelenjenek; *f)* 2 órai kikötés olyanokra, kiknél makacsság vagy becsületérzéshiány látszik; egy éves önkéntesek ki nem köthetők. III. *Fogságfenyitékek* és pedig: *a)* laktanya-, szállás-, illetve tábori fogság 30 napra terjedhetőleg; *b)* magánfogság 30; *c)* szigoru fogság — közrendüekre — 15 napra terjedhetőleg. IV. *Lefokozás* a megintési jegyzőkönyv alapján. Már az 1868: XL. t.-cz. (54. §.) kimondá, hogy testi fenyiték mint fegyelmi büntetés nem alkalmazható. A tiszthelyettesek, hadapródok és őrmesterekre csak a következő fegyelmi büntetések szabhatók: I. *Megfeddés* a kihallgatáson és *szigoru megfeddés* az alosztály tisztjei vagy legalább egyenrendü altisztjei előtt. II. *Rendbüntetés:* a takarodón tul kimaradhatás elvonása vagy a takarodó előtti időben visszatérésre kötelezés 30 napig terjedhetőleg. III. *Fogságbüntetés*, egyszerü vagy szobafogság 30 napig terjedhetőleg. IV. *Lefokozás* (hadapródok kivételével). V. Törzsőrmesterekre *elbocsájtás*. Fegyelmi fenyitékek minden rangfoku *tisztekre a)* egyszerü megfeddés; *b)* szigoru megfeddés kihallgatáson vagy irásban; *c)* állomásfogság; *d)* szobafogság 30 napig terjedhetőleg.[29]

[29] Harczban az elöljáró rendkivüli hatalma, hogy alárendeltjét gyávaság esetén, ha pl. harczba menni vonakodik, az ellenség elől megfut, válságos pillanatokban csüggeteg szavakat ejt, rögtön fölkonczolhatja. — A hadra kelt seregnél a vezérkar főnöke, hadtestparancsnok, vagy erre külön felhatalmazott parancsnok fegyelmi uton még a következő fenyitékeket is alkalmazhatja: *a)*

A katonai fegyelmi eljárás főelve, hogy a vádlott *meghallgatása* és a *tényállás* megvizsgálása nélkül büntetés nem szabható ki. Visszaesőkre szigorubb büntetés szabandó. *A büntetés kiállása előtt az ellen orvoslattal élni nem szabad,*[30] csak utólag van helye panasznak igaztalan büntetés miatt. a közbeeső elöljárók értesitésével (szolgálati ut), enélkül csak az u. n. tavaszi szemlénél emelhetnek panaszt legénységi személyek. A panasz fokozatosan felebbvihető, főtiszteknél egész a hadügyi, illetve honvédelmi ministerig. Alaptalan vagy ép makacs panaszemelés fegyelmi, sőt büntetőbirói uton büntettetik.[31]

IV. A tanügyi igazgatás körében.

I. A tankerületi főigazgatók közvetlen a közoktatási minister fegyelmi hatósága alá tartoznak. A tanfelügyelő és segédtanfelügyelőre a fegyelmi biráskodást elsőfokulag a törvényhatósági *közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya*, másodfokon a köz-

a fogságbüntetéseket — kivételével a szigoru fogságnak — megkétszerezve; *b*) szolgálati lanyhaság, késedelmezés, hanyagság miatt törzstisztek és tábornokok *eltávolitását; c*) a fegyelem elleni kihágások vagy a kötelesség ki nem elégitő teljesitése miatt a *csapat feloszlatását*, a *zászlónak határozatlan időre elvonását*. A király szükség esetén egyéb fenyitékek alkalmazására is felhatalmazást adhat.

[30] De a büntetés folyása alatt a bajtársak a parancsnok előtt érvényesithetnek oly tényeket, melyekről feltételezhető, hogy előtte ismeretlenek voltak. A büntetést kiszabó parancsnok a büntetést mindig mérsékelheti és el is engedheti.

[31] A katonai tiszti állás becsületének megóvására szolgál az u. n. *becsületügyi biráskodás*, melynek szabályzata az 1884. évi november 16-ikán kibocsájtott és az 1885. évi május 17-én kelt legf. rendelettel a m. kir. honvédségre és csendőrségre is kiterjesztett kir. rendeletben foglaltatik. Ez eljárás alá nem csak a tettleges, de nyugdijas, tartalékos, szolgálaton kivüli viszonyu tisztek és hadapródok is tartoznak, oly okok folytán, melyek a tiszti állás becsületérzésével és viszonyaival annyira ellenkeznek, hogy felmerül a kérdés, vajjon az illető a tiszti becsület és ekkép a szolgálat érdekének csorbitása nélkül állását megtarthatja-e. A becsületügyi *előzetes tárgyalást* az u. n. *állandó becsületügyi választmányok* teljesitik, a vizsgálatra és határozathozatalra a *becsületügyi bizottságok* illetékesek; de a vizsgálati eljárás meginditása iránt az e czélból összehivott *tiszti gyülés határoz*. A becsületügyi bizottság 9 tagból áll és különböző rangfoku tisztekből alakul tábornokok, törzstisztek és főtisztek számára. A bizottság határozata háromfélekép szólhat: *a*) felmentésre; *b*) arra, hogy a tiszti állás becsülete meg van sértve, ennek következése a tiszti, hadapródi állás elvesztése; *c*) arra, hogy az illető veszélyeztette a tiszti becsületet, az ilyen megintetik s mig az intés hatálya el nem engedtetik, az illető elő nem léphet és ha a hatály tartama alatt a tiszti becsület veszélyeztetésében ujból vétkesnek mondatnék ki, állását veszti.

okt. minister gyakorolja. Ezekre fegyelmi büntetések gyanánt, az esetek sulyosságához képest: a) *irásbeli megrovás;* b) *pénzbüntetés;* c) *a fokozatos előléptetés megvonása;* d) *büntetésből való áthelyezés;* e) *hivatalvesztés* szabható ki. A megrovási büntetés esetét kivéve, a büntetési határozatot a fegyelmi választmány elnöke is felebbezheti. (L. a közigazgatási bizottságnak a közoktatást illető hatásköréről kiadott 1876. évi utasitást.)

A községi iskolaszékek tagjai az 1877. évi 6737. sz. közokt. min. rend. értelmében a községi előljárókra érvényes fegyelmi jog alá esnek.

II. *A néptanitók és óvónők* fegyelmi joga. A nyilvános néptanitók élethosszig választatnak s hivatalukból csak sulyos hanyagság, erkölcsi kihágás vagy bűntény miatt mozdithatók el.[32] A felekezeti tanitók fegyelmi ügyét jórészt a felekezetek autonomice szabályozzák, de törvény rendeli, hogy elbocsájtásra szóló itéletek tudomásvétel végett a közoktatási ministerhez terjesztessenek.

Állami néptanitók, ily jellegü tanitó- és tanitónőképezdei tanárok fegyelmi vétségei államellenes cselekmény, közbotrányos magaviselet, a hanyagság, a növendékekkel való durva bánásmód, felettes hatósággal szemben engedetlenség vagy durva tiszteletlenség, kivándorlási ügyekkel való foglalkozás (1907. XXVI. t.-cz. 14. §.) s általán törvényes kötelességeiknek cselekvés vagy mulasztás általi megsértése. A fegyelmi vizsgálatot az iskolaszék kijelentésére vagy e nélkül a közigazgatási bizottság rendeli el, a közoktatási minister utasitására pedig köteles elrendelni; ugyane bizottság fel is függesztheti az illető tanitót, bűntény vagy hivatalvesztéssel sujtható vétség miatt inditott bűnvizsgálat esetén pedig tartozik felfüggeszteni. A fegyelmi vizsgálatot nagy- és kisközségekben a főszolgabiró, másutt a polgármester teljesiti;[33] elsőfokulag a

[32] Ez áll az 1891 : XV. t.-czikk szerint az óvónőkről is a községi és állami óvódákban. Az elsőfoku itéletet a közig. bizottság hozza. Dajkák képtelenség esetén felmondással elbocsájthatók. Állami állandó menedékházak dajkái elbocsájtását sulyos hanyagság vagy kötelességszegés esetén a közoktatásügyi minister rendeli el. Állami, községi és jogi személyek által fentartott óvódák óvónői ellen hozott elmozditó itélet a közokt. min. *megerősitése* alá tartozik. a felekezeti hatóságok ily itéleteiket *tudomásvétel* végett kötelesek a közokt. ministerhez felterjeszteni.

Izraelita felekezeti tanitó fegyelmi hatósága elsőfokon a közig. bizottság 1884. évi 18.510. sz. közokt. min. rend. Községi iskolák hitoktatói az iskolaszék fegyelmi hatósága alá nem tartoznak. 1891. évi 56,754. sz. közokt. min. rend.

[33] A vizsgálat gyors lebonyolitásáról rendelkezik az 1895. évi 52,625. sz. közokt. min. rend.

közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya itél, másod- és végsőfokulag pedig a közokt. minister. A kiszabható fegyelmi büntetések: *a)* dorgálás; *b)* pénzbirság a fizetés 10%-áig; *c)* saját költségén való áthelyezés, *d)* a fizetésemelkedésnek legfelebb két évre megvonása; *e)* az igazgatói pótlék megvonása; *f)* elmozditás.

Bármily jellegü iskolánál alkalmazott tanitó kihágást követ el és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel vagy három hóig terjedhető fogházzal büntetendő, ha az államkormány által eltiltott tankönyvet vagy taneszközt használ. Ily tankönyv vagy eszköz a közigazgatási bizottság által haladéktalanul elkoboztatandó. Visszaesés esetén a tanitóra hivatalvesztés is kimondható *bünvádi uton.* (Fiuméra l. az 1901. évi 2436. sz. min. elnöki számu min. tanácsi rendelet II. részét.)

A községi elemi tanitókra nézve fegyelmi vétségül külön meg van állapitva az emlitetteken kivül a magyar nyelv tanitásának elhanyagolása is. A fegyelmi vétségek büntetései a községi elemi tanitókra a következők: *a)* dorgálás; *b)* pénzbirság az illetmények 10%-áig; *c)* a korpótléknak legfölebb két évre megvonása; *d)* elmozditás. (1907. XXVII. t.-cz. 22. §.)

A felekezeti hatóság *államilag bármily czimen segélyezett tanitók* ellen a közokt. minister kivánságára *köteles* a fegyelmi eljárást meginditani;[34] minden oly esetben, mikor az állami, illetve községi tanitó ellen fegyelminek volna helye; ily esetekben hozott bármint szóló itéletek a ministerhez felterjesztendők, ki azokat a közig. bizottság utján felülvizsgálhatja s uj itéletet is kivánhat. Ha

Fiuméban a városi tanitók felett az I. foku fegyelmi hatóságot a városi statutum 118. §-ában, illetőleg a fegyelmi szabályzat 9. §-ában emlitett fegyelmi bizottság, másodfokulag a kormányzói tanács gyakorolja.

[34] Az óvodai törvény szerint felekezeti óvódák óvónői ellen sulyos hanyagság, erkölcsi kihágás és törvényben vagy rendeletben megszabott kötelességeik megsértése esetén az illető felekezeti főhatóság köteles a közokt. minister kivánatára a fegyelmi eljárást azonnal elrendelni s az eredményt a ministerrel tudatni.

Állandó államsegélyt huzó óvodák, menházak, óvóképzők alkalmazottjainak elmozditása csak a közokt. minister által *jóváhagyott* itélettel történhetik; a fegyelmi eljárás pedig ellenök a minister kivánatára elrendelendő. Az állam, községek és a jogi személyek óvódáiban alkalmazott óvónők elleni fegyelmi ügyekben elsőfokon a közig. bizottság fegyelmi választmánya, másod- és végsőfokon a közokt minister határoz. Az óvóképezdék rendszeresitett tanszemélyzete ellen — kivévén a felekezetieket — elsőfoku fegyelmi hatóság a közig. bizottság fegyelmi választmánya, végsőfokulag a közokt. minister. (1891 : XV. t.-cz. 35. §.)

a felekezeti hatóság a rendelet vételétől 30 nap alatt a fegyelmi eljárást meg nem inditaná, azt kellő igazolás nélkül 3 hó alatt be nem fejezné, vagy az itéletet annak meghozatalától 14 nap alatt a ministerhez fel nem terjesztené, az illető fegyelmi ügyet az 1876. évi XXVIII. t.-cz. rendelkezései szerint a közigazgatási bizottság intézi el.

Semmiféle módon és czimen állami segélyben nem részesitett felekezeti, társulási vagy magánosok által fentartott népiskoláknál alkalmazott elemi tanitók ellen is fegyelmi eljárást rendelhet a közokt. minister *államellenes* cselekmény, a magyar nyelv tanitásának *elhanyagolása*, kivándorlási ügyekkel foglalkozás, osztály, nemzetiség, felekezet ellen gyülöletre izgatás miatt. (1907: XXVII. t.-cz. 24. §.)[35]

II. Középiskolai tanárok fegyelmi ügye. A közoktatásügyi minister rendelkezése alatt álló, továbbá törvényhatósági, községi, társulati és egyesek által fentartott középiskolák tanárai (igazgatói) elleni fegyelmi eljárásnak van helye: 1. ha megsértik, hanyagul teljesitik kötelességeiket; 2. botrányt okozó erkölcstelen életet élnek, vagy ily kihágást követnek el. Fegyelmi büntetések: a rosszalás, pénzbüntetés, hivatalvesztés. A két elsővel kapcsolatosan más intézetbe helyezés is elrendelhető. A közokt. minister jogosult arra, hogy a fegyelmileg hivatalvesztésre itélt tanárra az itéletnek nyugdijvesztésre vonatkozó sulyát *enyhithesse* és tekintettel az illető családjának nyomasztó helyzetére, neki az őt különben illető *értéknek legfeljebb egy harmadát engedélyezze.*

A hivatali képtelenség megállapitása szintén a fegyelmi eljárás szerint történik. Fegyelmi határozatot csak előzetes vizsgálat alapján a közokt. minister hozhat. A vizsgálatot egy e czélra rendelt bizottság teljesiti, melynek tagjai felerészt középiskolai tanárokból neveztetnek ki. A fegyelmi vizsgálat elrendelésével egyidejüleg a minister a tanárt fel is függesztheti; büntető vizsgálat esetén ennek meg kell történni. A fegyelmi eljárás részleteit s azon *kisebb fegyelmi* (rendbüntetési) *jogkört,* mely a tankerületi főigazgatót az igazgatók és tanárok, az igazgatót a tanárok felett illeti, a közokt. minister rendeletileg szabályozza.[35]

[35] A felekezeti intézetek tanárainak, ugymint tanitóinak fegyelmi ügyét az egyházi főhatóságok szabályozzák; kötelesek lévén a szabályzatokat a közokt. ministerhez bemutatni. Oly itélet, melylyel felekezeti középiskola tanára (igazgatója) hivatalvesztésre itéltetett, a közokt. ministernek haladéktalanul bemutatandó.

235. §. A vagyoni felelősség és annak érvényesitése.

Fentebb hangsulyoztuk, hogy közhivatalnoki jogunkban a vagyonjogi felelősség elve általánosan el van ismerve, hogy a közhivatalnok *hivatala gyakorlatában* szándékosan vagy vétkes gon-

A főpapok és szerzetesrendek által fentartott középtanodák tanárai a főpapok és a rend fegyelmi hatósága alatt állanak. Fegyelmileg elmozditott középiskolai tanár *hat évig semmiféle* tanintézetben nem alkalmazható s azután is csak ugy, ha a fegyelmi biróság előtt igazolja az elmozditási ok megszüntét. Fegyelmileg másodizben elmozditott tanár többé semmiféle tanintézetben nem alkalmazható.

Egyetemi tanárok az egyetemi tanács és a kormány fegyelmi hatósága alatt állanak, egyéb a minister közvetlen hatósága alatt álló főiskolák tanárai az illető minister fegyelmi hatósága alatt, felekezeti főtanodák tanárai, a fentartó főpap, illetve egyházi fegyelmi hatalma alatt állanak. (Az illető egyház alkotmányszabályai szerint.)

I. Az *államépitészeti* hivatalnokok ellen az 1892. évi 15,322. sz. keresk min. rend. szerint a közig. bizottság és a keresk. minister rendelheti el a fegyelmi eljárást. A vizsgálatot az államépitészeti hivatal főnöke ellen a közig. bizottság kiküldöttje, a többi hivatalnokok ellen a kerületi felügyelő vezeti. Elsőfokulag itél a főnök felett a közig. bizottság fegyelmi választmánya, a többi hivatalnokok felett első fokon a ker. felügyelő, másodfokulag a közig. bizottság. A közig. bizottság itéletei mindig — két egybehangzó határozat esetén is — az iratokkal együtt a *keresk. ministerhez végeldöntés végett azonnal felterjesztendők.* Fegyelmi büntetések: *a*) irásos megrovás; *b*) pénzbüntetés; *c*) a fokozatos előléptetés megvonása; *d*) büntetésből való áthelyezés; *e*) *rangbeli lejebbités; f*) hivatalvesztés. — Hasonlólag szabályozza a folyammérnökségek tisztviselői elleni fegyelmi eljárást az 1887. évi 50,628. keresk. min. rend.

II. A *posta-távirdai* tiszti személyzet elleni fegyelmi eljárást a keresk minister, az illető törvényh. közig. bizottság és az alantas tisztviselőkre a posta-távirda igazgatóság is elrendelheti. Elsőfokulag határoz a posta-távirdai igazgatónak alárendelt tisztviselőre az igazgatóság kebelében alakitott fegyelmi bizottság; másodfokon az igazgatóra a keresk. minister, a többi hivatalnokra a közig. bizottság. Két egyenlő határozat ellen, ha azok csak irásos dorgálást vagy pénzbüntetést mondottak ki, nem lehet felebbezni, de ha a fokozatos előléptetés megvonása, büntetésből hasonminőségben ugyanazon vagy kisebb fizetéssel vagy más minőségben ugyanazon vagy kisebb fizetéssel való áthelyezés vagy elbocsájtás mondatott ki, mindig lehet a ministerig felebbezni. L. a közig. bizottságnak a kereskedelmi minister ügykörét érintő hatásköréről szóló utasitást. V. az 1901 : XX. t.-czikket.

III. A fővárosi állami rendőrség fegyelmi szabályairól és a fegyelmi eljárásról egy 1896-ban kiadott részletes belügyministeri rend. szól, mely lényegesen módositá az addigi 1882. évi 24.301. sz. belügyministeri rendeletbe foglalt szabályzatot. A fegyelmi hatóságokat maga az 1881 : XXI. t.-cz. (45. §.) határozza meg. — A tiszti személyzetre elsőfoku hatóság a *főkapitány*, a főkapitányra a fővárosi közig. bizottság; másodfokulag a főkapitányi fegyelmi határozatokra a közig. bizottság, melynek határozó ülésén a főkapitány meghallga-

datlansággal jogtalanul okozott károkat nemcsak az államnak, hanem magánosoknak is köteles megtériteni. A mitől azonban eme felelősségnek értéke függ, annak *érvényesitése*, a kártérités követelési jog nem egyképpen van biztositva a közhivatalnokok minden csoportjával szemben. Minden esetre a legteljesebben megfelel a szó valódi értelmében vett felelősségnek a *biróság* előtti érvényesités lehetősége. Ez van biztositva az igazságügyi igazgatásban, a törvényhatósági és községi önkormányzatban általánosan, a kormányhatósági igazgatásban csak kivételesen.

I. Ha a biró, ügyész, birósági és ügyészségi hivatalnok hivatalos eljárásában *cselekvése vagy mulasztása által szándékosan* vagy vétkesen kárt okozott — *a mennyiben az a törvényben meghatározott perorvoslattal elhárítható nem volt — teljes kártéritéssel tartozik*. Ha pedig a perorvoslatra nyilvánvaló vétsége által szolgáltatott okot, a fél kérelmére, a felsőbb biróság által, a perorvoslat feletti határozatban, az okozott költségek fizetésében elmarasztalandó (1871:VIII. t.-cz.). Ezen vagyoni felelősség kiterjed mindazon közigazgatási (törvényhatósági vagy községi) hivatalnokokra is, kik peres vagy perenkivüli vagy büntetendő ügyekben hatósági cselekmények teljesitésére hivatvák. A kártéritési kereset a polgári perrend szerint illetékes biróság elé tartozik, de ha a kárt okozó tény bünvádi eljárás tárgyát képezi, a károsult igényét bünvádi perben is érvényesitheti. A birákra, ügyészekre, birósági és ügyészségi hivatalnokokra a (polgári) kereset meginditásának *előfeltétele*, hogy a *kereshetőség az illetékes fegyelmi biróság által megállapittassék.*[36]

tandó, a főkapitányra nézve a belügyminister határoz; harmadfoku hatóság a tiszti személyzetre a belügyminister. A rendőrségi altiszti és legénységi személyzet fegyelmileg saját tisztjei alatt áll; csak ha rang- vagy hivatalvesztésről volna szó, határoz első fokon a rendőrség kebelében alakitott (3 tagu) fegyelmi bizottság; másodfokon a főkapitány. Hivatalvesztésre szóló határozat a belügyminister jóváhagyása alá bocsájtandó.

Felemlitjük végül, hogy az *államvasutaknál* a hivatalnokok felett közvetlen szolgálati főnökeik rendbüntetési jogot gyakorolnak; sulyosabb vétségek eseteiben az igazgatóságoknál, üzletvezetőségeknél szervezett fegyelmi bizottságok itélnek; a fegyelmi határozatok az igazgató, illetve üzletvezető jóváhagyása elé terjesztendők. Végső fegyelmi fórum az elnökigazgató, ki azonban az elbocsájtásra szóló határozatot a hivatalnokok első három kategoriájához tartozókra nézve a keresk. min. jóváhagyása alá köteles terjeszteni. Fegyelmi büntetések: a feddés, pénzbüntetés a fizetés 5%-áig, büntetésből áthelyezés, az előlépésből kizárás bizonyos időre; lejebbités, elbocsájtás.

[36] Ez nem szükséges, ha azon tény miatt az illető fegyelmi vagy bünvádi

Ha a kereshetőség megállapittatott, a kárkeresetet a vonatkozó határozat kézbesitésétől harminc nap alatt, jogvesztés terhe alatt be kell adni. A fegyelmi biróság határozata, vagy a bünvádi elitélés oly alapot képez, mely a kártéritési perben nem kifogásolható s itt csak az képezi megállapitás tárgyát, hogy okoztatott-e kár s ha igen, mily összegü és hogy elhárítható volt-e perorvoslattal, vagy sem.

A birák és birósági hivatalnokok hivatalos minőségben elkövetett sikkasztásai által okozott károkért az *állam is felelős*.[37] Az

uton már büntetve lőn, vagy a fegyelmi eljárás befejezése előtt hivataláról vagy nyugdijáról lemondott. Választott birák és a fentebb emlitett közigazgatási közegek, valamint a birósági, ügyészségi személyek örökösei elleni kárkeresethez a kereshetőség előzetes megállapitása nem szükséges. Ilyenkor a kárkereset egy év alatt megindítandó.

[37] A károsult akár külön pert indithat az állam ellen, akár a kártalanitási anyaperbe szavatosképp idézheti az államot, mindkét esetben csak azt kell bizonyitania, hogy az elsikkasztott tárgyat az illető tisztviselő hivatalos minőségben vette át, hogy az átvételre törvény, szabályrendelet vagy birói határozat által fel volt jogositva.

Azonos a közigazgatási birák vagyonjogi felelőssége is. 1896 : XXVI. t.-czikk.

A büntető perrendtartás XXXI. fejezete törvénybe iktatta az ártatlanul (jogellenesen) szenvedett előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság és büntetés esetében tartozandó *állami kártéritési kötelezettség* elvét. E kötelezettség természetesen akkor is fennforog, ha ártatlanul való szenvedés teljes birói gondosság daczára következett be, ha t. i. semminemü culpa az eljáró biróság tagjait nem terheli. Sajnálatos, hogy az állami kártérités csak a királyi büntető bíróságokhoz tartozó bünügyekre szoritkozik, holott a közigazgatási hatóságok kezében is jelentékeny büntető hatalom van. A bünvádi törvény kimeritőleg megállapitja a feltételeket, melyek fennforgása esetén a kártérités követelhető, azután azokat a körülményeket, melyek azt kizárják. A kártalanitási igény kiterjed *a*) a *megfelelő készpénzbeli* kárpótlásra, *b*) azon összegre, melyet az elitélt pénzbüntetés és bünügyi költségek czimén fizetett; *c*) az elkobzott tárgyak értékére; *d*) azon munka tiszta jövedelmére, melyet az elitélt szabadságvesztése tartama alatt kiérdemelt. A kártéritési igényt a letartóztatást vagy vizsgálati fogságot megszüntető jogerős határozat, illetőleg a felmentő itélet kihirdetése vagy kézbesitése után következő hat hó alatt kell érvényesiteni. Ha az ártatlanul üldözött időközben elhalt, kártéritésre csak azok formálhatnak igényt, kik tőle életében *tartást követelhettek* volna. — Ha jogerős itélet megállapitja, hogy az egyén, a kin halálbüntetést hajtottak végre, felmentendő lett volna, *tartás követelésére jogosult hozzátartozóit, ha erre reá szorultak, megfelelő készpénzbeli kárpótlás* illeti.

A kártalanitás megállapitására szolgáló *adatoknak hivatalból* való kinyomozására az a *kir. törvényszék illetékes*, mely az illető bünügyben elsőfokulag eljárt, vagy melynek területéhez az első fokon eljárt járásbiróság tartozik. A

1874. évi XXXV. t.-cz. 188—189. §§. szerint a királyi közjegyzők és helyetteseik elleni kártérítési kereset egyenesen a törvénykezési szabályok szerint illetékes bírósághoz tartozik; a kereset elévül, ha a károsult azon naptól, melyen károsodása tudomásul jutott, három év alatt a keresetet meg nem inditotta. Az 1874:XXXIV. t.-cz. 71., 72. §§. szerint az ügyvéd teljes kártérítésre köteles a hivatalos eljárásában cselekmény, vagy mulasztás által, szándékosan, vagy vétkes gondatlanságból okozott károkért, a mennyiben azok a törvényszerü jogorvoslattal már elháríthatók nem lennének. A kárkereset a perrend szerint illetékes bírósághoz nyujtandó be. A kárkereset — hivatali büntettek eseteit kivéve — elévül, ha az vagy a fegyelmi eljárás két év alatt meg nem indittatik azon időtől, melyben a kár a fél tudomására jutott.

II. Az 1886:XXI. és XXII. t.-cz., illetve a fővárosról szóló 1872. évi XXXVI. t.-cz.[38] a törvényhatósági, respective községi tisztviselőkre, segéd- és kezelő személyzetre rendeli, hogy *„teljes kártérítéssel tartoznak azon károkért ,melyeket hivatalos eljárásukban akár cselekvésük, akár mulasztásuk által szándékosan, vagy vétkes gondatlanságból akár az államnak, akár a törvényhatóságnak, községeknek vagy egyeseknek jogtalanul vagy illetéktelenül okoztak, ha a kár szabályszerü jogorvoslattal elhárítható nem volt.*[39] A kárkerestek a perrend szerint illetékes bírósághoz tartoznak, mely azok inditásáról a felettes közig. hatóságot értesiteni tozik.[40] Ha a tisztviselő illetékes meghagyásból és a meghagyás szerint jár el, a kártérítési kereset azok ellen intézendő, kik a törvénytelen cselekményt elrendelték. A bizottság (képviselet) azon

nyomozás eredménye a *kir. Curiához* terjesztetik föl, mely a *kártérítési igény fennforgása kérdésében végérvényesen dönt.* Ha a Curia az igényt elismeri, az iratokat az *igazságügyministerhez teszi át, kinek feladata a kártérítés összegét megállapitani s utalványozni.* Az államot visszkereseti jog illeti azok ellen, kiknek eljárása a kártalanitásra okul szolgál. L. még Dr. Doleschall Alfréd „A bünvádi eljárás XXXI. fejezetének kritikája". 1900. évi április hóban tartott jogászegyleti felolvasás.

[38] 1886 : XXI. 89—91., 1886 : XXII. 86—88., 1872 : XXXVI. 115—123. §§.

[39] A fegyelmi határozatban is mindig megállapitandó a kártérítési felelősség, de nem a kártérítési összeg. A Curia 1893. évi 3387. sz. hat. szerint, ha a fegyelmi uton a kártérítési felelősség megállapittatott, az a bíróság előtt kérdésessé nem tehető.

[40] Konok perlekedők a törvényhatóság valamely jótékony intézete javára, illetve a községi szegényalap javára 1000 koronáig terjedhető pénzbirsággal büntethetők és a perköltségekben elmarasztalandók.

tagjai, kik a törvénytelen határozathoz járultak, a károsultak irányában egyetemleges felelősséggel tartoznak, egymás között azonban a kártéritésre arányosan kötelesek. Ha a károsult a tisztviselő vagyontalansága miatt kielégitést nem nyer, vagy nem derithető ki, hogy a sérelmes határozatra kik szavaztak, a kárt a visszkereseti jog fennmaradása mellett *a törvényhatóság, illetve község tériti meg.*[41] A közpénzt szedő törvényhatósági és községi tisztviselők által okozott kárt azok után első sorban azok viselik, kik a pénzkezelésre törvény szerint felügyelni tartoznak, ha kötelességüket éppen nem, vagy szabályszerüleg teljesitették.[42]

III. Az 1881:XXI. t.-cz. 43. §-a értelmében a fővárosi rendőrség hivatalnokai az intézkedéseik által jogtalanul okozott károkért olykép vonhatók magánjogi felelősségre, mint a törvényhatósági tisztviselők. A pénzügyi közigazgatásban nevezetes eseteket találunk arra, hogy a *közigazgatási biróság* állapitja meg a kártérités kötelességét és mérvét. Nevezetesen a közigazgatási bizottság azon határozatai, melyek a közadók és illetékek kezelése körül az 1883:XLIV. t.-cz. értelmében müködő állami és törvényhatósági közegek vétkes mulasztása által az államnak vagy magánosoknak okozott károk megtéritésére, a kár összegére vonatkoznak, a közigazgatási biróságnál panaszolhatók (1896. évi XXVI. t.-cz. 82.

[41] Kivétel van a rend. tan. városok rendőrkapitányaira saját hatáskörükben elkövetett kárositások eseteiben, melyekre a belügyminister a törvény felhatalmazása szerint rendeletileg eltérést állapithatna meg.

[42] Az 1877 : XX. t.-cz. 299. §-a szerint a kölcsönadott árvapénzekért az árvaszék, illetve városi tanács tagjai szavazataik szerint felelősek, ha a törvényes feltételeket szem előtt nem tartották; elsősorban ezek, másodsorban a tartalékalap, harmadsorban a törvényhatóság viselik a kárt; hol az árvapénzt az 1877 : XX. t.-cz. 285. §-a szerint a község kezeli, ott elsősorban a közgyám, másodsorban a községi elöljárók (illetőleg a képviselet), harmadsorban a község felelős. A másod- és harmadsorban felelősök tartoznak a gyámoltat vagy gondnokoltat kielégiteni, visszkeresettel fordulhatván az első sorban kötelezettek ellen. Az 1876 : VI. t.-cz. 80. §-a szerint a közigazgatási bizottság hivatalnok és más tagjai egyaránt a törvény rendes utján felelősek a kormányrendeletek, törvényhatósági határozatok végrehajtásának elhalasztásából az államra vagy törvényhatóságra háruló károkért. Az 1883 : XLIV. t.-cz. 86. §-a szerint a törvényhatóság közgyülésén, vagy közigazgatási bizottságban a pénzügyministernek törvényesen megállapitott adókra vonatkozó rendeletei elhalasztása iránt névszerinti szavazással kell határozni. Az elhalasztásból eredő kárért az arra szavazók névszerinti jegyzőkönyvbe vételét, a kártéritési kereset az állam jogügyi képviselője által az illető kir. törvényszék előtt inditandó.

§.).[43] Egyéb esetekben az állami tisztviselők kártéritési kötelezettségét és annak mérvét is, okoztatott-e kár akár az államnak, vagy akár bárki másnak, közigazgatási uton állapitják meg és csak akkor, ha valamely jogellenesen kárt okozó cselekmény bünvádi uton torlandó meg, jogosult a büntető biróság az okozott kár megtéritésének kötelezettsége és annak összege iránt jogerejüleg itélni. A p. ü. szolgálati szab. 82. §-a igy szól: „Az állami alkalmazottak *hivatalos* minőségükben tett eljárásaikért — büneseteket kivéve — a polgári biróságok előtt felelősségre nem vonhatók".[44] A szolgálati viszonyból származó kincstári követelések biztositása és behajtása végett az államtisztviselők, altisztek és szolgák fizetéseiből, az illető közigazgatási hatóság által egészben vagy részben — birósági eljárás nélkül — levonások eszközölhetők; a megállapitott téritmények, ha azonnal készpénzben ki nem fizettetnek, havi levonások által az évi fizetés egy harmada erejéig beszedendők. Az ily levonások a birói végrehajtási törvényben meghatározott mértéket tul nem haladhatják.[45] A közigazgatási hatóság az ily biztositási levonásokat a körülményekhez képest, még mielőtt a kincstári követelés iránti felelősség az illető tisztviselő ellen véglegesen kimondatott — foganatba vétetheti, ha a megejtett vizsgálatból eléggé kiviláglik, hogy a tisztviselő a kincstárnak kártéritéssel tartozik.[46] A megállapitott téritmények befizetését az illetékes felsőség rendeli el. (P. ü. szolg. szab. 119. §.). Ha e megtéritések a hivatalos illetményekből ki nem telnek, a hivatalnok vagyonára birói uton veze-

[43] Az 1883 : XLIV. t.-cz. 87. §-a szerint a jövedéki kihágás megakadályozása, kideritése, a fogyasztási adókra vonatkozó szerződések kötése, sószállitásnál felmerülő akadályok elháritása körül elkövetett mulasztásaikkal okozott károk megtéritésére, a törvényhatósági és községi közegek a rendes biróság előtt inditandó kártéritési perrel kötelezendők.

[44] A kártéritési felelősség kérdése a fegyelmi eljárás során kideritendő és megállapitandó. Vajjon mikép kell a kártéritési igényt ily tisztviselők ellen tárgyalni és megállapitani magánosok részére, ezirányt szabályozás nincsen.

[45] L. idevonatkozólag a közig. bir. 1901. évi 2354. sz. ha.

[46] P. ü. szolg. szab. 117. §. A nyugdijazott vagy végkielégitett egyének szolgálatából eredő állami követelések a nyugdij vagy végkielégitésre is érvényesithetők s a mennyiben már közig. vagy birói uton meg vannak állapitva, *magánosok követeléseivel szemben elsőbbséggel birnak*. (Ugyanezt kimondja az 1895 : XII. t.-cz. 60. §. is.) Ily állami követelések azonban az özvegyi nyugdijra, az árvák nevelési járulékára, valamint ezek végkielégitéseire nem érvényesithetők, kivéve, ha azokat az özvegy önkényt ajánlotta föl. (1885 : XI. t.-cz. 60. §. P. ü. szolg. szab. 118.) Már a fegyelmi vizsgálatot teljesitő közeg jogosult egyéb biztositék hiányában a tisztviselő vagyonát biztositási végrehajtás alá vétetni.

tendő a végrehajtás. E végrehajtást a biróság a közigazgatási határozat alapján elrendelni köteles. (Eltérő elvet mondott ki a Curia.) A közigazgatási tisztviselők kártérítéseiért az állam általánosan szavatossággal nem tartozik, de az 1897:XX. t.-cz. 59. §-a szerint, vagyonkezeléssel megbizott állami tisztviselő által, e minőségében a *közalapoknak vagy magánfeleknek okozott károkért a kártérítési kötelezettség — a visszkereseti jog fenntartása mellett — az államkincstárt terheli.*

A községi és törvényhatósági tisztviselő *számadásaira* nézve, ha belügyminiszteri határozatban sem nyugszik meg a számadó, illetőleg a község vagy törvényhatóság, a rendes biróság előtti számadási pert lehet inditani;[47] az államnak számadással tartozó tisztviselők számadásai körül felmerülő nehézségek megvizsgálása, eloszlatása, a kellő felvilágositás vagy igazolás hiánya esetén a számadónak elmarasztalása, az u. n. számadási perrendtartás szabályai szerint (1897. évi XX. t.-cz. V. fej.) történik. *A közigazgatási elmarasztaló végzés ellen a számadónak jogában áll a kézbesitéstől számitott 45 nap alatt a rendes perutra lépni.*[48]

[47] 1886 : XXI., XXII. t.-czikkek.

[48] Az elmarasztalt számadó vagyonára, hagyatékára az illetékes biróság által, fizetésére vagy nyugdijára pedig közig. uton történik a végrehajtás foganatositása. A számadó, ha számadásaira 3 év alatt észrevétel vele nem közöltetett, kártérítéssel nem tartozik, kivéve, ha bünvádi uton üldözendő cselekménye okozta a kárt; ekkor a netán adott fölmentvény sem oldja föl a kártérités alól. (1897 : XX. t.-cz.) A számadási per rendjét részletesen az 1897. évi XX. t.-cz. végrehajtási rendelete szabályozza.

A katonai személyek által *hivatalos minőségükben elkövetett* kárositásokra nézve — a fegyelmi eljárásnál a kiegyezés megkisérlendő, ha az nem sikerül, *a károsult igényével polgári perutra utasitandó.* (Papp Kálmán „Kat. büntetőjog" 247. lap.) Kat. büntetőbiróság elé tartozó cselekmények által okozott károk megtéritése iránt a kat. büntetőbiróság határozhat, de ha az ügy bonyolódott voltánál fogva kizton nem határozhatna, a károsultat a törvény rendes utjára utasithatja. A károsult a katonai büntetőbiróság kártéritési határozatát mindenkor *rendes birói uton megtámadhatja.* A kincstár igénye a katonai személy ellen nem birói eljárással, hanem bizottságilag az erre fennálló különös szabályok szerint állapittatik meg. (U. o. 213—216. lap.) A védtörvény szerint rendes biróság előtt, kártéritésért perelhetők, kik valakinek törvényellenes besoroztatásában részesek és azáltal neki *kárt* okoztak.

A közös hadsereg és honvédség hatóságai által közigazgatási uton hozott, kártéritésben marasztaló határozatok megtámadhatóságáról rendelkezik egy 1885-ben alkotott törvényünk. E szerint, ha katonai hatóság alá tartozó személy-*szolgálati kötelessége megszegésével* okozott kár megtéritésében elmarasztaltatik, a marasztaltnak joga van a marasztaló határozat ellen 3 hó alatt keresettel élni

236. §. A büntetőjogi felelősség.

A közhivatalnok büntetőjogi felelőssége abban áll, hogy hivatalos kötelességeinek sulyos következményü megszegései esetében, nevezetesen, ha az által akár az államnak, akár a magánosoknak a büntetendő jogvédelmével biztositott nagy érdekei, jogai is sértetnek, büntetőbiróság előtt, bünvádi uton is üldöztetik. A közönséges büntetőtörvénykönyv, illetve a katonai tényleges szolgálatban állókra a katonai büntetőtörvény határozza meg a hivatali (szolgálati) büntények és vétségek eseteit. Ezeknek tárgyalása és általán a közhivatalnokok büntetőjogi felelősségének kérdései inkább a büntetőjog tudományának körébe tartoznak. Itt csak azt emeljük ki, hogy valamely cselekménynek vagy mulasztásnak bünvádi utra tartozása, bünvádi megtorlása nem zárja ki ugyan annak fegyelmi büntetés alá vonását és viszont; a „ne bis in idem" postulatuma e részben tehát nem érvényesül, mindenesetre kivétel van e tekintetben a katonai szolgálatnál, hol is valamely cselekmény vagy csupán fegyelmi, vagy csupán büntetőbirósági uton torlandó meg.[19] A büntetőbirósági eljárás sem általánosan vonja maga után a fegyelmi eljárást, csupán akkor, ha az fegyelmileg is büntetendő cselekmény vagy mulasztás miatt indittatott. Meg kell végezetül jegyeznünk azt is, hogy a közhivatalnok által elkövetett nem szorosan hivatalos büntettek és vétségek, melyek t. i. közhivatalt nem viselők által is elkövethetők, sulyosabbá minősülnek annak folytán, hogy azokat közhivatalnok hivatali minősége, jellege felhasználásával követte el. Igy látjuk az 1878: V. t.-czikkben sulyosabb büntetés alá vonását a személyes szabadság, a házi jog, levéltitok, távirdatitok közhivatalnok általi megsértésének, az okirathamisitásnak, hütlen kezelésnek, foglyok megszöktetésének, a választási jog megsértésének. Ha közhivatalt viselő személy, hivatali

azon kir. törvényszéknél, mely a marasztalás idején személyes birósága volt. A katonai hatóság elmarasztaló határozata alapján a biztositási végrehajtás akkor is elrendelendő, ha a határozat még közigazgatási vagy birói uton megtámadható. A katonai szolgálat szabályai szerint katonai személyek magánadósságaikért a szolgálati *elöljáróságnál is panaszolhatók*. Ha a panaszlott beismerésben van, az adósság törlesztése végett fizetésének lefoglalható részére az előjegyzés a katonai parancsnokság által foganatosittatik. Mindez nem alterálja a katona perbenállási költségét.

*) A szorosan vett közhivatali büntények, illetve vétségek: I. *Hivatali sikkasztás*. II. *Megvesztegetés*. III. *A hivatali hatalommal való visszaélés*, melynek hét esetét sorolja fel a törvény. IV. *A hivatali titok elárulása*. V. *A hivatali kötelesség teljesitésének megtagadása*.

viszonyát éppen nem érintő bűntényt, vétséget vagy kihágást követ el, melynek elkövetésénél hivatali minőségét egyáltalán fel nem használja, a közönségesnél sulyosabb beszámitás alá nem esik a büntető biróság előtt. Nem szükség ismételnünk, hogy a közhivatalnoknak ilyen büntetendő cselekményei is megbiráltatnak a hivatalnoki fegyelmi jog szempontjából.

IV. FEJEZET.

A közhivatalnoki (jog) igényekről.

A közhivatalnoki szolgálat viszonosan az épen tárgyalt kötelességekkel, korlátozásokkal, felelősséggel, melyek belőle származnak, az állam, törvényhatóság, község által biztositott többféle különös előnyökkel is kapcsolatos. Ez előnyök, melyek együttesen teszik a közhivataloskodás ellenértékét, jelentékeny részükben *anyagiak, gazdaságiak*, részben pedig morális értékü igényei, mentességei, megkülönböztetései a közhivatalnoknak; ar azoknak célja, hogy a gazdálkodási keresettől elvont (söt eltiltott) közhivatalnoknak (hozzátartozóinak) méltó anyagi helyzet biztosittassék, emezek az állam, mint célja szerint magasrendü erkölcsi személy különös diszéből, méltóságából erednek és nyujtatnak azoknak, kik az állam életét első sorban segitik érvényesülésre.

237. §. A fizetési és lakbérigény.

Az állami tisztviselők, a netáni mellékilletményeken kivül *fizetésre* és ha természetben lakást nem kapnának, *lakpénzre tarthatnak igényt*. A fizetés és lakbér mérvét azon fizetési osztály állapitja meg, *melybe a tisztviselő állása sorozva van.*[1] A fizetések

[1] Az 1893 : IV. törvényczikk, mely az alább megemlitendő kivételekkel szabályozta az államtisztviselők, altisztek és szolgák illetményeit, a tisztviselői állásokat a gyakornokok kivételével *tizenegy* fizetési osztályba sorozta. E beosztást a törvényhez csatolt táblázat tünteti fel; ugyancsak a törvény részét képező kimutatásban állapitvák meg a fizetések és lakbérek mérvei. Az 1893 : IV. t.-cz. *hatályba lépte után szervezendő államtisztviselői állások az állami költségvetés határozmányai szerint sorozandók a megfelelő fizetési osztályba.*

A fizetési osztályok egy részében, t. i. a négy elsőben fizetési fokozatok nincsenek, ellenben két fizetési fok van az V. és VI., három-három fokozat van a VII—XI. fizetési osztályokban. Az egy személyzeti létszámba tartozó állások a fizetési osztályok különböző fokozatai között *egyenlően* osztandók meg, ha mégis az állások összes száma egyenlően meg nem osztható, a fölös számu állások arányosan a magasabb fokozatba osztandók, Kivételt tesz a törvény ezen

ugyanazon fizetési osztály különböző fizetési fokozataiban különböznek, a lakpénz azonban minden egyes fizetési osztály összes fizetési fokozataira egyenlő összegben, de az *állások székhelyére* való tekintettel *négy osztályban állapittatott meg.* Az első lakbérosztályba tartoznak Budapest, Fiume és a magyar korona országain kivül fekvő állomáshelyek; a II. osztályba, a beszállásolási törvény értelmében rendeletileg megállapitott I., II. és III. katonai lakbérosztályzatokba sorozott helyek; a III. osztályba IV—VI., a negyedikbe pdig a VII—X. katonai lakbérosztályokba sorozott helyek. Katonai lakbérosztályba nem sorozott helységekre, a helyi házbérvallomások átlaga alapján lesz megállapitandó, mely katonai lakbérosztályzatba tartoznának. A kormány jogosult a pénzügyminister előterjesztésére, ha a helyi viszonyok indokolják, egyes helységeket más lakbérosztályba sorozni, a mely változtatás a költségvetés benyujtásakor a törvényhozásnak *előzetesen* bejelentendő.

a) A magasabb fizetési fokra és osztályba jutás. Az 1904. I. t.-cz.

Az államtól nyugdij alapjául szolgáló kétféle rendes fizetést senki sem huzhat; ha több minőségben volna is alkalmazva, csak egy minőségben huz fizetést, egyéb alkalmaztatásáért pedig a nyugdijba be nem számitható tiszteletdijban részesitendő. (1891. évi 49. sz. min. tan. hat.)

Ugyanazon fizetési osztály magasabb fizetési fokozatába fokozatos előléptetés utján jut a tisztviselő. A fokozatos előléptetés azon rangsor szerint történik, melyet a tisztviselő a vele egy létszámba tartozók (Status) között elfoglal. A rangsort pedig megállapitja a király által kinevezetteknél a *legfelső elhatározás,* más kinevezetteknél a *kinevezési okirat keltének napja.*[2] Ha a rangsor

szabály alól nevezetesen a VIII. *fizetési osztályba tartozó birói* és ügyészi, a XI. fiz. osztályba tartozó birósági aljegyzői állások az illető fiz. osztálynak csak *két magasabb,* a X. fiz. osztályu segédtelekkönyvvezetők pedig *legmagasabb fokozatába osztandók.* A VIII. fiz. osztályu gymn. és reálisk. igazgató és tanárképző-intézeti tanári állások, végre a IX. fiz. osztályba tartozó gymnasiumi, reáliskolai, felsőbb leányiskolai, tanitóképezdei tanári állások ezen fizetési osztályok két magasabb fokozatába sorozandók.

Az államvasuti tisztviselők fizetését és lakbérét és egyéb illetményeit az 1907. év folyamán alkotott (szentesités alatt levő) törvény szabályozza.

[2] Azok között, kik egy napon neveztettek ki, *ha előbb is egy létszámba tartoztak, — a kinevezés előtt elfoglalt rangsor,* ha pedig különböző létszámba tartoztak, *a kinevezés előtt közvetlenül elfoglalt fizetési osztály,* ennek egyenlősége esetén az ugyanazon *fizetési osztályban eltöltött hosszabb szolgálati idő,* végül ennek is egyenlő volta esetén *a kinevezés sorrendje* adja meg az *elsőbb-*

szerint előlépésre *jogosult* ellen fegyelmi eljárás foly, ennek jogerős befejeztéig előléptetése függőben tartandó. Ha a fegyelmi eljárás megszüntettetik, vagy felmentő, vagy pedig a fokozatos előléptetés megvonásánál enyhébb fegyelmi büntetést kiszabó itélettel fejeztetik be, a tisztviselő részére a magasabb fizetés azon naptól utalványozandó, melytől kezdve fegyelmi eljárás nélkül megillette volna; az ilyen rangsorban sem szenved hátramaradást azáltal, hogy ha több magasabb fizetési foku állás megüresedése folytán az utána következők a fegyelmi eljárás tartama alatt elibe előléptek.[3]

Az 1904. évi I. t.-czikk felhatalmazta a kormányt, hogy a *fokozatos előléptetésnek* az 1893 : IV. t.-czikkben megállapitott rendszerét felfüggeszthesse, a III—XI. fizetési osztályba tartozó állami tisztviselőknek, továbbá az altiszteknek és szolgáknak 1903. január 1-től számitandó hatálylyal *fizetés természetével* biró pótlékokat engedélyezhessen évi 16 millió korona erejéig. A pótlékok engedélyezésének módozatai a törvény felhatalmazása alapján szintén rendeletileg állapittattak meg.

Ezen rendkivül fontos rendelet az 1904. 530., illetőleg *1906. évi 4600.* sz. a. kelt ministertanácsi rendelet, mely szerint a tisztviselők csak fizetési, az altisztek és szolgák pedig *lakpénzpótlékban* is részesülnek. A személyi pótlék mely az 1893 : IV. t.-czikkben megállapitott fizetéshez járul, a III. fizetési osztályban évi 3000. a negyedikben 2000 korona, a VI—XI. osztályokban pedig olyan

séget a rangsorban. Ha olyanok neveztetnek ki, kik a kinevezést megelőzőleg államszolgálatban nem voltak, *a kinevezés sorrendje* állapitja meg a rangsort, mig ha már előbb is államszolgálatban állottak az utóbbiakat megelőzik. A közig. biróság 1897. évi 874. sz. hat. kimondja, hogy a rangsor megállapitásánál az ideiglenesen nyugdijazott állapotban töltött időnek egy évet meghaladó része nem vehető számba. Ugyane biróság 1900. évi 2967. sz. hat. szerint az ideiglenesen kinevezettek a véglegesen kinevezetteket rangsorban *meg nem előzhetik.*

[3] Miután a fokozatos előléptetés az egy létszámba foglalt állásokra foglal helyet, fontos a törvény azon rendelkezése, *miszerint az egy és ugyanazon szakban működő és ugyanazon fizetési osztályba sorozott állásban alkalmazott állami tisztviselők az egyes igazgatási ágazatokon belül lehetőleg egy összesitett létszámba foglalandók*, melyben a rangsor iránt a fentebb mondottak az irányadók. A fokozatos fizetésü biráknak és ügyészeknek az ország egész területére nézve összlétszámba foglalása iránt már az 1891 : XVII. t.-cz. kötelezőleg intézkedett.

Ha fegyelmi büntetés hatálya alatt álló tisztviselő ellen ujabb fegyelmi eljárás indittatik, fokozatos előléptetése akkor is függőben tartandó, ha az előző fegyelmi büntetés időközben erkölcsi hatályát el is vesztette. (1900. évi 417. sz. közig. bir. hat.)

összeg, hogy az említett törvény szerint járó évi fizetés — azoknál, kik a XI., X. és IX. fizetési osztályban még nem töltöttek el *négy*, az V—VIII. osztályban pedig öt évet,

az V-ik	fizetési	osztályban	9600
a VI-ik	„	„	6400
a VII-ik	„	„	4800
a VIII-ik	„	„	3600
a IX-ik	„	„	2600
a X-ik	„	„	2000
a XI-ik	„	„	1400 koronát érjen el,

azoknál pedig, a kik a IX—XI. fizetési osztályban már *négy*, az V—VIII. osztályban *öt* évnél hosszabb ideig szolgálnak,

az V-ik	fizetési	osztályban . . .	11.400
a VI-ik	„	„ . . .	7.200
a VII-ik	„	„ . . .	5.400
a VIII-ik	„	„ . . .	4.000
a IX-ik	„	„ . . .	2.900
a X-ik	„	„ . . .	2.200
a XI-ik	„	„ . . .	1.600 koronát érjen el.[1]

A pótlékra igényt adó szolgálati időre nézve kiemeljük a rendeletből: *a)* hogy a pótlékra és magasabb pótlékra való igény szempontjából az *ideiglenes és végleges minőségben* töltött szolgálati idő között különbség nincs, de a napidijas segédszolgai minőségben töltött idő figyelembe nem vehető; *b)* hogy a magasabb összegü pótlékra igényt adó szolgálati időszámitásnál a *nyolcz hétnél* huzamosabb tettleges katonai szolgálatban vagy az ideiglenes nyugdijban eltöltött idő nem vétetik szóba; *c)* hogy a rendelet hatálybaléptéig eltöltött idő azoknál, kik még activ szolgálatban vannak, teljesen számbaveendő; *d)* azoknál, kik a fennálló jogszabályok szerint fegyelmileg a fokozatos előléptetés megvonására szóló itélet hatálya alatt vannak, e tény a magasabb pótlékra való igényt megfelelőleg elhalasztja; *e)* a bizonyos számu szolgálati év betöltéséhez kötött magasabb pótlék azon hó 1-étől utalványozandó, mely az igényt

[1] Magasabb birói, ügyész állás czimével és jellegével felruházott birákra és ügyészekre, főispánokra, egyetemi és bábaképezdei gyakornokokra, állami tanitókra és kisdedóvónőkre, posta-távirdai kezelőnőkre különleges rendelkezések (4—10. §§. és az 1906. évi 6316. min. eln. sz. rend.) vannak. — A rendelet a törvény felhatalmazása alapján megállapitja a pótlékba beszámitandó, illetve a pótlék folytán megszünő illetményeket is, és a *megmaradó* különleges pótlékokat is (16—26. §§.)

adó *szolgálati idő leteltét követeli;* az 1904. évi I. t.-czikk életbelépte után kinevezettek pótlékai a fizetéssel, illetve lakpénzzel egyidejüleg utalványozandók.[5]

Magasabb fizetési osztályba kinevezés által jut a tisztviselő. A magasabb fizetési osztályba a tisztviselőt akarata nélkül is ki lehet nevezni, kivétel van az 1869: IV. t.-cz. értelmében a birákra. *A kinevezésre a rangsor szerint következés nem ad jogigényt, ez iránt a rangsor mellett a szakképzettség, érdemesség, alkalmazhatóság a döntő. A kinevezés* azon állások kivételével, melyek a törvény különös rendelkezése szerint valamely fizetési osztálynak csak magasabb fokozatai között osztandók meg *rendszerint az illető fizetési osztály legalsó fokozatába való sorozással történik. Ha mégis különös szolgálati érdekeknél fogva, kivételesen magasabb fokozatba helyezéssel kivánatos a kinevezés, ehhez a ministertanács hozzájárulása kell.*[6]

Kinevezések vagy előléptetések esetén az állami tisztviselőket netán megillető s a nyugdijazásnál beszámitandó személyi pótlékok a fizetési többlet erejéig megszüntetendők, de a tanárokat s a budapesti egyetemi könyvtári őröket és tiszteket megillető ezen pótlékok mindig teljes összegükben folyósitandók, vagyis magasabb fizetési fokba előlépés, fizetési osztályba kinevezés folytán sem szünnek meg.[7]

b) A fizetési minimum. Gyakornokok, altisztek és szolgák illetményei.

A létminimum korlátolt elismerésre jutott 1893: IV. törvényczikkben a budapesti és külföldi székhelyen müködő tisztviselők fizetési minimuma képében. Budapesten és a magyar korona

[5] Az 1903. év folyamán történt kinevezéseknél és előléptetéseknél átmeneti rendelkezések vannak a pótlékutalványozás kezdetét illetőleg.

[6] Az 1891 : XVII. t.-czikknek két eltérő rendelkezése hatályban tartatott, nevezetesen az, mely szerint birói és ügyészi szervezeti változtatás esetében a fokozatos fizetésü birói és ügyészi állások a magasabb fizetésü fokba sorozással is betölthetők (47. §.), ugyanez történhetik akkor, ha a birói és ügyészi szervezeten kivül állott egyén neveztetik ki birói vagy ügyészi állásra, de ilyenkor egy alsóbb fokozatu állás helyett egy magasabb fiz. fokozatu rendszeresitendő és ez mint számfeletti állás fentartandó addig, mig a magasabb fizetésü fokozatra kinevezett egyén ezen állásában megmarad, vagy mig kineveztetése időpontját tekintve, különben is a magasabb fokozatba lépett volna elő. (48. §. i. törv.)

[7] Középiskolai tanári szolgálatot megelőző polgári iskolai tanitói szolgálat által szerzett korpótlékigény a középiskolai tanári állásba át nem vihető. Közig. bir. 1900. évi 3104. sz. hat.

országai területén kivül alkalmazott állami tisztviselők évi fizetése, ha nőtlenek, a lakpénzen kivül 1200 koronánál, ha nősek vagy családjuk van, 1400 koronánál csekélyebb rendszerint nem lehet; ha mégis csekélyebb fizetéssel alkalmaztatnának, ennek tartamára hat helyett nyolczszáz, illetőleg ezer korona évi lakpénzben részesitendők. Az 1904: I. t.-czikk szerint e minimum 1400, négy évi szolgálat után 1600 korona.

A gyakornokok fizetési osztályba nem tartoznak, fizetést és lakpénzt nem, hanem a *fizetés természetével* biró segélydijat nyernek, mely a szükséges minősités fokához mérten háromféle; *a)* ezer korona azoknál, kiktől felső tanoda elvégzése, *b)* nyolczszáz korona azoknál, kiktől középiskolának érettségi vizsgával való elvégzése, *c)* hatszáz korona azoknál, kiktől csekélyebb minősités követeltetik.

Az altisztek évi fizetése 1000, 900 és 800 koronában, a hivatalszolgáké Budapesten és a magyar korona országain kivüli állomásokon 800, 700 és 600, az egyebütt alkalmazottaké 700, 600 és 500 koronában van megállapitva; de a postatávirdai szolgák fizetése 600 koronánál kisebb nem lehet. Úgy az altisztek, mint szolgák lakpénze a négy hivatalnoki lakbérosztályhoz képest 200, 140, 120 és 100 koronát tesz ki. *Az altisztek és hivatalszolgák különböző fizetési fokozataiban az előléptetés nem feltétlenül a kinevezés sorrendjében való idősebbség, hanem e mellett az érdemesség és alkalmazhatóság szerint történik.*

Az 1904 I. t.-czikk alapján kibocsájtott fentidézett ministertanácsi rendelet némely (felsorolt) altiszteknek 200, tiz éven túli szolgálatnál 300 korona pótlékot biztosit, de az összes fizetés és pótlék maximumát ezeknél is 1100, illetve 1000 koronában állapitja meg; más altiszteknk és szolgáknak 100, tiz évi szolgálati időn túl 200 korona pótlékra ad igenyt, de oly korlátozással, hogy ha még ötévi szolgálatuk sincs, a fizetésük és pótlék összege altiszteknél 1000, szolgáknál 800, 700, illetve 600 koronánál többre nem rughat. Pénzügyőrökre és a fővárosi államrendőrség őrszemélyzetére külön szabályok vannak. Az idézett rendelet az altiszteknek és szolgáknak évi 60 korona lakpénzpótlékot, lakpénzzel eddig nem birt állami rendőröknek évi 240 korona lakpénzt engedélyezett.

c) A fizetés és lakpénz iránti igény kezdete és megszünése.

A fizetés a) *kinevezés esetén, ha ez a hó első felében történik, a hó közepétől, ha pedig a hó második felében történik, következő hó első napjától,* b) *fokozatos előléptetés esetén a magasabb fizetési fokban előfordult megüresedés napjára következő naptári negyedér*

első napjától kezdve, előleges havi részletekben fizetik folyóvá.[8] *A lakpénz* a) ha gyakornok, vagy állami szolgálatban nem álló vagy pedig dijtalan állami tisztviselő, vagy végül olyan egyén neveztetik ki, ki a nevezés folytán természetbeni lakását elveszti, *a kinevezés napját követő hó első napjától*, b) más esetekben *az uj állomás elfoglalásának napját követő lakbérnegyed első napjától kezdve előleges évnegyedes részletekben jár*. Ha a kinevezett uj állását a fizetésnek esedékessé válására megállapitott időpontig el nem foglalná, *a kinevezés idejéül a fizetés és lakpénz utalványozását illetőleg az állás tényleges elfoglalásának napja tekintendő*. Ha az ideiglenesen nyugdijazott egyén ujra alkalmazást nyer, lakpénze a *szolgálatba lépést követő* évnegyed első napjától jár. A természetbeni lakás élvezetére való igény az állás elfoglalásának napjától kezdődik.

Az illető hóra, sőt az esedékesség idején hosszabb időre előre jogosan felvett fizetés a tisztviselőtől, altiszttől, szolgától vagy azok jogutódaitól nem követelhető vissza.[9] Tévedés folytán jogosulatlanul felvett fizetések vagy többletek a szolgálatban és nyugdijban levőktől vagy végkielégitést nyertektől közigazgatási, az államszolgálatból kilépettektől pedig birói uton hajtatnak be.[10]

A fizetés beszüntetendő *azon hó utolsó napján, melyben a halálozás* történt, a lemondás elfogadtatott, az elbocsájtási határozat, hivatalvesztési itélet jogerőre emelkedett. Kinevezés vagy fokozatos előléptetés esetén az előbbi fizetés az uj fizetés utalványozása napját közvetlenül megelőző napon szünik.[11]

[8] Az itélőbiráknak magasabb fizetési osztályba kinevezése esetén a *magasabb fizetés* az uj eskütétel napjától jár. (1893 : IV. 13. §.) Az itélőbiráknak és ügyészeknek magasabb fizetése *fokozatos előléptetés esetén a megürcsedés napját követő hó 1-től jár*. Birák és ügyészekre változtatást tartalmaz az 1907 évi I. t.-cz. Az államtisztviselőknél, kik az 1893 : IV. t.-cz. alá nem esnek (21. §.) a régebbi jogállapot irányadó, mely szerint az ujonnan kinevezetteknél a fizetés az esküitétel napjától, azoknál, kik már államszolgálatban voltak, az ujabb eskütétele, ha ilyen nem kivántatnék, az uj állás tényleges elfoglalását követő hó 1-től jár. (1873. évi 29.223. sz. rend.) A budapesti és fiumei birák, ügyészek, jegyzők *működési pótléka* kinevezésük vagy áthelyezésük napját követő hó elsejétől jár.

[9] Igy határozott a közig. biróság is. A jogosultan felvett havi fizetést vagy a fizetési előleg törlesztetlen részét a halálozási negyedből sem szabad levonni. (1898. évi 490. és 529. közig. bir. hat.) Attól, ki hivatalát jogtalanul a lemondás elfogadása előtt odahagyta, a fizetés az odahagyás napjával szünik meg és az előre kiszolgált rész arányosan visszafizetendő. Bir. ügyvit. szab.

[10] P. ü. szolg. szab. 102. §.

[11] Ha a végkielégitést nyert hivatalnok, altiszt, vagy szolga egy — ki pe

Az illető évnegyedre jogosan felvett lakbér az állami alkalmazottaktól vagy jogutódaiktól még halálozás, nyugdijazás, természetbeni lakással való ellátás vagy elbocsájtás esetén sem követelhető vissza.[12] A lakpénz élvezete megszünik azon évnegyed végével, melyben a lemondás, elbocsájtás, nyugdijazás, hivatalvesztés történt, illetve az erre vonatkozó határozat jogerős lőn. Természetbeli lakás élvezete a lakbérnegyed végén szünik meg; mindenesetre azonban a hivatalos működés megszüntétől *hat hétig* az illető a lakás élvezetében meghagyandó. (P. ü. szolg. szab. 134. §.). Ha az állam érdeke kivánja, a természetbeli lakások az állami alkalmazottaknak a lakbérleti szabályzatban meghatározott felmondási idő betartása mellett bármikor felmondhatók, mikor is a kiköltözés napjától a törvényszerü lakpénz utalványozandó. (U. o.)

dig két évi fizetését nyerte végkielégitésül — két év alatt államszolgálatba visszalép, a végkielégitési összeg azon részét, mely a visszalépés napjától az első, illetve második év végeig esik, *visszafizetni köteles*. (Pénzügyi szolgálati szabályzat 94. §.) Ha az *ideiglenesen* nyugdijazott ujólag állandó *állami vagy megyei törvényhatósági állást nyer, uj állásával* összekötött fizetése neki a szolgálatbalépés napjára következő hó elsejétől jár; nyugdija az 1885 : XI. t.-cz. 16. §-a szerint azon hó végével szünik meg, melyben ama jogczime megszünt; e megszünés az uj fizetés *összege* erejéig történik. *Az államtól nyugdij alapjául szolgáló kétféle rendes fizetést ugyanegy időben senki sem huzhat; ha valaki több minőségben van alkalmazva, nyugdij alapjául szolgáló fizetést egy után nyer*, egyéb alkalmaztatása után nyugdijba nem számitható tiszteletdijat nyer. (1891. évi deczember 5-én kelt 49. sz. min. tan. hat.)

[12] Csakis önkéntes lemondás esetén köteles a lemondás utáni egész hónapokra eső tulélvezményt visszafizetni, de ha a lemondás azon okból történt, hogy más állami, törvényhatósági vagy községi alkalmazásba lépett, a lakpénz csak azon hónapokra fizetendő vissza, melyre uj állása lakpénzét is felvette. Az önkéntes lemondás esetén a lemondó igénye a természetbeni lakásra akkor szünik meg, a mikor egyéb illetményei, jelesül fizetése. (L. fentebb.) Az 1868 : XXXVIII. t.-cz. 140. §-a szerint néptanitó özvegye és árvái a tanitó halálától *fél évig az egész fizetést és lakást élvezik.*

A lakilletményre nézve még felemlitendő, hogy a kijelölt természetbeli lakást az illető állami alkalmazott feltétlenül elfogadni köteles s annak fejében egész lakpénze visszatartandó; hogy a természetbeli lakást élvező a lakásban mindazon javitások költségeit viseli, melyek viselésére egy magánlak bérlője köteles. — A természetbeli lakás az V—XI. fiz. osztályu hivatalnokok számára lakrészek szerint meg van állapitva. (P. ü. szolg. szab. 140. §.); a szobák száma az V—VI. fiz. osztályban 5, a VII—VIII. fiz. osztályban 4, a IX. fiz. osztályban 3, a X—XI. fiz. osztályban 2.

Az átalányok, a természetbeli járandóságok, ezek között a bérruhailletmény esedékessége, megszüntetése stb. idejéről l. a p. ü. polg. szab. 104—123. §§-ait.

d) A fizetési igény katonai szolgálatteljesités idején.

Legfelsőbb elhatározás alapján kiadott 1891. évi 3690. és 1892. évi 1324. számu min. eln. rendeletek szerint, ha az állami tisztviselők, gyakornokok, altisztek, szolgák, akár a *rendes*, akár az *egyéves önkéntesi* tettleges békeszolgálatra bevonulnak, *rangjuk és hivatali minőségük megtartása mellett számfelettiekké válnak s állomásuk betölthető, eltávozásuk napjától illetményeik beszüntetendők.* Az ily egyének tettleges szolgálatuk befejezésével — mely szolgálat iylenkor a polgári államszolgálatba beszámittatik — 30 nap alatt, hivatalvesztés terhe alatt volt elöljáró hatóságuknál jelentkezni tartoznak, mely illetményeik ujbóli folyósitása és elhelyezésük iránt intézkedik.[13] A fenti két pontban foglalt szabályok alá esnek a *tettlegesitési próbaszolgálatra* bevonulók is. Az előléptetési igény megszerzése végett előzetesen kinyert szabadság alapján bevonuló tartalékos tiszti minőségü államhivatalnokok szabadságuk, illetve ily katonai szolgálatuk alatt hivatali illetményeik élvezetében megmaradnak, ép igy az időszaki fegyvergyakorlatokra bevonuló állami alkalmazottak is.[14]

Az 1878. julius 17-én hozott min. tanácsi határozat szerint a mozgósitás esetén behivott állami tisztviselő, altiszt vagy szolga hadiszolgálata alatt megtartja állását s e szolgálat a polgári szolgálati időt semmi irányban meg nem szakitja, sőt a magasabb fizetési osztályba kinevezést, magasabb fizetési fokra előlépést sem gátolja. Ha a mozgósitott egyén a legénység állományához tartozik, állami állásával járó minden, a nyugdijazásnál számitásba vehető

[13] Illetményeik a *jelentkezés napjától* teendők ujból folyóvá. Az 1891. évi 3690., 1892. évi 1324. min. tan. rendelet az 1901. évi 4243. sz. min. tan. határozattal olykép módosittatott, hogy a nyolczheti kiképzési időre bevonuló póttartalékos állami alkalmazottak ez időre fizetésük élvezetében meghagyatnak, továbbá nyolcz hétre a tettleges (sorhadi, honvédségi) szolgálatra bevonulók is élvezik fizetésüket. Az utóbb emlitett rendelet szerint a törvényhatóságok saját hivatalnokaikra kiterjeszthetik azon kedvezményeket, melyeket a hadkötelesség teljesitése esetére az államiak élveznek.

[14] A póttartalékosok a kiképzési 8 hétre, tettleges szolgálatra bevonulók a szolgálat első 8 hete alatt szintén megmaradnak illetm. élvezetében 1898. évi 17.016. sz. min. eln. rend. — Ez a legfelsőbb elhatározás az 1888 : XVIII. t.-cz. szerinti tettleges szolgálatra behivottakra, illetve benntartottakra is analogice alkalmazandó lesz. Ha egyéves önkéntesi szolgálatra bevonult tisztviselő a 8 heti kiképzési időre esedékes illetmények érintetlen élvezetében már részesült, ennek másodszori igénybevételére nem jogosult, bárha megszakitásokkal nem egyhuzamban tölti egyévi szolgálatát,

illetményeit megtartja, ha nős vagy gyermeke van s háztartást visz, minden egyéb nem terhes illetményeit is huzza, de családja a katonai illetékszabás szerinti ellátásra nem bir igénynyel.[15] Azok, kik a *katonai havidijasok* sorába tartoznak, mozgósitási (hadi) szolgálatuk alatt is mindenesetre huzzák a nyugdijazásnál számbajövő illetményeik egyharmadát, *ezenfelül* azok, kiknek katonai illetményei polgári állami illetményeinél kisebbek, a különbözetet ez utóbbiból megkapják. Kinek neje vagy törvényes gyermeke van és háztartást visz, a lakbér és természetbeli illetmények élvezetében is meghagyandó, de családja a katonai illetékszabás szerinti ellátásra igénynyel nem bir.[16]

e) A fizetés csökkentése; a fizetés és lakbérigények feletti döntés.

Az *állami alkalmazottak fizetését — fegyelmi büntetés esetét kivéve — leszállitani nem lehet;*[17] ha valamely az V—XI. fizetési osztályba tartozó tisztviselő oly állásra helyeztetik el, a melylyel járó fizetés addigi fizetésénél csekélyebb, az uj és régi fizetés közötti különbözetet a fizetés természetével biró személyi pótlék gyanánt kapja.

Az állami alkalmazottak illetményeit az illető minister, számszéki elnök, respektive a kinevező hatóság utalványozza és szünteti be: ez utóbbinak vonatkozó határozata a ministerhez felebbezhető. *A minister és állami számszéki* elnök azon intézkedései, *melyekkel az államtisztviselőknek, altiszteknek és szolgáknak az 1893 : IV. t.-cz. szerint járó illetményekre való igényéből eredő kérdések, valamint ezen igényből folyólag az államkincstárral szemben támasztott követelések fölött döntenek, a közigazgatási biróságnál panaszolhatók.*[18]

[15] E kedvezményt csak azok nem nyerik, kik még egy évi, vagy hosszabb tettleges szolgálati kötelezettségüket be nem töltötték.

[16] Ezeknél a kisebb katonai illetménynek a szolg. illetményből való kiegészitése, illetve e czélra levonás csak akkor történhetik, ha polg. illetményük a katonai havidij évi összegével együtt 2400 koronát meghalad.

[17] A pénzbüntetés levonása idejére a fizetés csökken. A szolg. dij. fizetés ideje alatti csökkenés itt nem értetik. — A felfüggesztés ideje alatt az állami alkalmazott lakpénzét és fizetésének legalább ⅓ s legfőbb ⅔ részét, mint — fizetés természetével biró — élelmezési illetményt kapja; a teljesen felmentett alkalmazott megkapja a visszatartott fizetési részletet.

[18] Sajnos, hogy e birói védelem csak az 1893 : IV. t.-czikkben megszabott illetményekre, nem pedig az állami alkalmazottak jogilag igényelhető minden illetményeire vonatkozik; kizárják fizetésükre és lakbérükre is azok az állami alkalmazottak a birói védelemből, kikre az 1893 : IV. t.-cz. *határozmányai* nem

238. §. A vármegyei alkalmazottak fizetés — és lakbére.

Az 1904: X. t.-cz. szerint a vármegyei tisztviselők, segéd- és kezelő-hivatalnokok fizetés és lakpénz tekintetében az állami tisztviselőkre megállapitott VI—XI. fizetési osztályokba soroztattak és ugyanoly összegü illetményekben részesülnek, a milyenek az állami tisztviselők megfelelő fizetési osztályaira törvényben vagy törvényes felhatalmazás alapján kiadott ministeri rendeletben megállapitvák; és pedig az alispán a VI-ik, a főjegyző, árvaszéki elnök, főügyész, aljegyző, I. oszt. szolgabiró, levéltárnok, irodaigazgató a IX.-ik: elsőosztályu főszolgabiró a VII-ik; főorvos, II. osztályu főszolgabiró, I. oszt. aljegyző, árvaszéki ülnök a VIII.-ik; alügyész, II. oszt. III. oszt. aljegyző, I. oszt. szolgabiró, levéltárnok, irodaigazgató. a IX-ik; III. oszt. aljegyző. II. oszt. szolgabiró, fogalmazó, alorvos, járásbiró, közgyám, irodatiszt, nyilvántartó, iktató, kiadó, irattárnok a X.-ik; irnok, lajstromozó, segédiktató segédkiadó, segédirattárnok, segédgyám, várnagy, laktanyafelügyelő a XI. fizetési osztályba. — A közigazgatási gyakornokok, megyei tisztviselők, fizetés

vonatkoznak, igy: a főispánok, főpolgármester; a kórházak és tébolydáknál, a csendőrségnél, a bányászati és erdészeti akadémiánál, bányásziskoláknál, fémjelzésnél, pénzverdénénél, sótermelésnél, államnyomdánál, állami hidaknál, továbbá a számvivőségi személyzet kivételével az állami jószág- és bányaigazgatóságoknál, főbányahivataloknál, államjószágoknál, bányászatnál, kohászatnál, kincstári vasműveknél, pénzügyőri legénységnél, államvasutaknál, ezek vasgyáránál, a diósgyőri vasgyárnál, állami erdészetnél, erdőfelügyelőségnél, orsz. erdei alapból fenntartott intézeteknél, állami lótenyészdéknél, az állategészségügynél, állatorvosi akadémiánál, a vinczellériskoláknál, borászatnál, gazdasági tanintézeteknél, a közp. kir. vegykisérleti állomásnál, orsz. chemiai intézetnél, állattenyésztésnél, tejgazdaságnál, selyemtenyésztésnél, kincstári birtokoknál, a földtani intézetnél alkalmazottak; továbbá az egyetemi, műegyetemi tanárok, tanársegédek és gyakornokok, keresk. és iparosoknál, siketnémák és vakok intézeténél, bábaiskoláknál, a balatonfüredi szeretetháznál és orsz. zene- és szinművészeti akadémiánál alkalmazottak; végül az állami *utkaparók, kisegitő és segédszolgák és mindazok, kik nem rendszeresitett állomásokon, illetőleg nem rendszeresitett minőségben alkalmazvák.*

A dijnokok az 1897 : XXIV. t.-cz. szerinti illetményei felett közig. biráskodás nincs. 1901. évi 1167. sz. közig. bir. határozat.

Az 1904. I. t.-czikk alapján kibocsájtott ministertanácsi rendelet szerint járó pótlékokra való igény nem vihető a közigazgatási biróság elé, hanem kétség esetén az utaiványozó hatóság az illetékes *ministerium* határozatát köteles kieszközölni.

Az államszolgálatba átlépett volt vármegyei pénztári és számvevői tisztviselők szolgálatának az 1904. I. szerinti pótlékok szempontjából való számitásáról szól az 1905. évi 4693. sz. m. eln. rend.

természetével biró évi segélydijai: 1000, 1300, 1600 korona (esetleges lakpénzzel együtt). Az aljegyzők és szolgabirák egyik fizetési osztályból a másikba *választás utján lépnek*. 15 éve szolgáló kiválóan érdemes főszolgabirákat a megyei közgyülés léptetheti elő a VII. fizetési osztályba. Tiszteletbeli minőségben eltöltött idő egyáltalán nem számitható be az illetménymegállapitásnál. A gyakornokok a magasabb segélydijfokozatokban beálló üresedés szerint lépnek elő. A törvény életbelépteig eltöltött szolgálat teljes mérvben beszámitandó. Nyugdijba is beszámitható külön személyi pótlék egyes tisztviselői állásokra kivételesen csak akkor állapitható meg, ha a fedezetről a megye saját bevételeiből gondoskodik.

A szolgaszemélyzet fizetése és lakpénze az állami altisztek és szolgákéval egyenlő. E személyzet fizetési fokozatokba osztását a belügyminister a pénzügyministerrel egyetértőleg eszközölheti. (Az 1904. X. t.-cz. végrehajtási rendelete az 1904. 62,000 sz. b. ü. m. r.)

A törvény utasitá a bel- és pénzügyministert, *hogy az állami alkalmazottak illetményeire vonatkozó törvényeket és rendeleteket a vármegyei alkalmazottakra megfelelően kiterjesszék*.[10]

A törvényhatósági városok tisztviselőik és más alkalmazottaik fizetését szabadon állapitják meg. A rendezett tanácsu városok polgármesterének fizetése az illető vármegye főszolgabirája, rendőrkapitányának fizetése szolgabirája fizetésénél nem lehet kevesebb.

A községi jegyzők és körjegyzők, valamint segédjegyzők illetményeinek minimalis mérvéről, illetőleg ez illetmények állami kiegészitéséről rendelkező — 1904. évi XI. törvényczikkről fentebb (l. *könyv, községekről* szóló fejezet) szóltunk. A törvény végrehajtási rendelete az 1904. évi 77,500. sz. b. ü. m. r.

[10] A megyei ügyvitelről szóló kormányrendelet 19—25. §§. szabályozzák a fizetés és lakbér folyósitásának, felfüggesztésének és megszüntetésének időpontját és rendelkeznek arról is, hogy mely időtartamig élvezik megyei illetményeiket azok, kik tettleges vagy póttartalékos katonai szolgálatra, vagy fegyvergyakorlatokra, illetőleg a tiszti előléptetési jog czéljából katonai szolgálatra bevonulnak. Ugyanitt van rendelkezés oly értelemben, hogy oly megyei alkalmazottak, kik *egy évet meghaladó* közszolgálat után vonulnak be *egy éves* önkéntesi szolgálatra, megfelelő szabadságidőt nyerhetnek.

Ha véglegesen vagy ideiglenesen üresedésbe jött megyei állásokra *nem fizetéses szolgálatban* álló egyének *helyetteskép* alkalmaztatnak, azok az elfoglalt állás *összes* illetményeit élvezik, s azokat részükre az alispán előzetes havi részletekben folyósitja. U. o. 23. §.).

239. §. A katonai személyek fizetés — és lakbérigényéről.

A katonai, jelesül a hivatásszerü katonatiszti (katonatisztviselői, katonahivatalnoki) szolgálat természete, lényege szerint az állami közhivatalnoki közszolgálattal egyező, mégis annak számos eltérő viszonyaihoz képest az alapilletmények tekintetében is jelentékeny eltérések vannak. Ugy a pénzbeli, mint a természetbeli illetményeket a katonai személyekre külön illetményi szabályzat (Gebühren-Vorschrift) állapitja meg, természetesen a vonatkozó törvények határozmányai szemelőtt tartásával, illetőleg azok ismétlésével.

A fizetési és rangosztályok a katonaságnál is szoros párhuzamban vannak; a fizetés (Gage) a rangfokozatok szerint megszabott pénzbeli illetmény, mely béke és háboru esetén *változatlan* marad (1884. évi Illetm. szab. 1. §.).[20] A fizetés egyenlő, előleges havi részletekben jár, azért havidijnak neveztetik. A havidij élvezete, ha a kinevezés vagy magasabb dij engedélyezése a hó elsején történik, e naptól, ha pedig a hó folyamán később, akkor a következő hó 1-től kezdődik. Egy havi dij oszthatlan egészet képez, mely a hó első napján esedékes[21] és ha jogszerüleg felvétetett, minden körülmények között az illető tulajdona marad.

Megemlitendő itt az 1890:V. t.-cz. azon rendelkezése, hogy a honvédségi egyének fizetése, lakbérigénye s általán illetményei egyenlőek a közös hadsereg megfelelő rangu és rendfoku egyéneiével.[22]

A katonaság egyéneinek szállás iránti igényét illetőleg utalunk itt a honvédelmi igazgatás jogánál a beszállásolásról mondottakra. A kincstári elszállásolásra minden activ szolgálatban levőnek, még a saját költségükön szolgáló — zsoldot nem huzó — egyéves önkénteseknek is igényük van. A beszállásolási törvényhez (mint annak alkatrésze) csatolt *A*) kimutatás állapitja meg a havidijas katonai személyeknek állandó beszállásolás esetén járó szállásilletményeket, a mellékszükségletekkel[23] együtt, mig az átvo-

[20] A zsold — Löhnung — a legénységi személyeknek rendfokozatok szerint megállapitott változatlan pénzilletménye.

[21] A zsoldot a legénység rövidebb időközökben utólag kapja.

[22] A magasabb fizetéssel járó magasabb rangosztályokba jutás (Avancement, Beförderung) szabályairól l. a *minősitésnél*. A közig. biróság 1897. évi 155. sz. határozatával kimondta, hogy katonák és katonai hivatalnokok illetményei iránti jogviták a biróság hatáskörébe nem tartoznak.

[23] *Butorzat*, istállóeszközök stb.

nuló beszállásoláskor igényelhető *szállás mérve* a törvény *E)* mellékletében foglaltatik. A legénységi egyének szállásigénye állandó beszállásoláskor és azzal kapcsolatos igényei az emlitett törvény *B)* mellékletében részletezvék.[24]

Havidijas katonai személyek, a mennyiben az állomásparancsnokság részükre természetbeli megfelelő szállást ki nem jelölne, az árszabásszerü lakbérilletményt kapják. Ha vegyes bizottságilag igazoltatik, hogy ez illetményért illeékszerü lakást nem lehet bérelni, a község köteles az árszabásszerü összeg átvétele mellett az illetékszerü lakást rendelkezésükre állitani.[25] *A lakbértéritmény*, illetve a havidijast illető lakbér-egyenérték *10 lakbérosztály szerint különböző.* A községeknek lakbérosztályba sorozását és a fizetendő béreket a honvédminiszter a bel-, pénz- és közös hadügyminiszterrel egyetértőleg tiz évről tiz évre, a közvetlenül azelőtt lefolyt öt évben tapasztalt lakás- és butorárakból kinyomozandó átlagok alapján állapitja meg. (1895:XXXIX. t.-cz. 7. §.). A jelenleg (1910. végéig) hatályban levő bérszabás 1900-ban bocsájtatott ki. (Lásd a katonai beszállásolási teher ügyénél.)

Megemlitendő végül, hogy a havi fizetésben részesülő katonai személyek, továbbá az *első módozat* szerint (l. fentebb) házas altisztek és közlegények nejeit és gyermekeit *átvonuló beszállásolásnál* is megilleti férjeikkel, illetőleg apáikkal közös szállás és fejszám szerint a szükséges butorzat s ha ezek *szolgálati tekintetből* a családfőtől külön utaznak, őket a családfőhez hasonló szallás illeti meg.

240. §. Az állami alkalmazottak mellékjárandóságáról.

Az állami szolgálatban az általános jellegü alapilletményeken, t. i. a fizetésen és lakbéren kivül számos mellékilletményeket látunk biztositva, tekintettel az alkalmazottaknak szolgálati müködésére és személyes viszonyaira, a szolgálatbeli teljesitések bizonyos különlegességeire. Ezeket egyenkint kimeritőleg nem tárgyaljuk, csak röviden lényegükben érintjük a legfontosabbakat.

[24] A törv. *C)* melléklete azon helyiségek és mellékszükségletek kimutatása, melyek állandó beszállásoláskor csapatirodák, őrszobák, börtönök, raktárak, pénztárak, műhelyek czéljára igényelhetők; a *D)* melléklet pedig a betegápolásra szükséges helyiségek és mellékszükségletek részletezését tartalmazza.

[25] A lakbéregyenértékben a butorhasználati ellenérték is foglaltatik. A lakbér és butormegtérités kinyomozásáról szól az 1889. évi 34.751. sz. honv. min. rend. A szállásigény mérve és lak-, butorbér a XII. katonai rangfok és 10. lakbérosztály szerint különböző.

a) Kiküldetéseknél járó illetményekről.

Az 1896. év folyamán hozott fontos elvi minisztertanácsi határozat szerint hivatalosan kiküldött alkalmazottaknak napidijakra és az utiköltségek megtéritésére az alábbiak szerint van igényük:

A napidij.

Az államtisztviselő napidiját *az a fizetési osztály állapitja meg, melybe állása sorozva van*,[26] dijas és dijtalan gyakornokok mint XI. fizetési osztályu tisztviselők jönnek tekintetbe. Altisztek 4, szolgák 3 korona napidijat, dijnokok 4 korona *napidijpótlékot* kapnak. A napidij a tisztviselőnek csak azon állása szerint jár, a melyre valósággal kineveztetett.[27] Oly tiszteletbeli tisztviselőnek, ki rendszeres fizetéssel járó állást nem foglal el, tiszteletbeli minőségének megfelelő napidijakra van igénye. Ha nyugdijas küldetik ki, napidijait a teendők fontosságához képest a kiküldő hatóság állapitja meg. A napidij mellett lakás, fütés, világitás, kiszolgálás és egyéb ellátási vagy kényelmi kiadások fel nem számithatók, hacsak erre az illető külön engedélyt nem kapott.[28]

Csökkentett és fölemelt napidijak. Azon tisztviselőknek, kiknek müködése bizonyos kerületre van szoritva, e kerületben tett hivatalos utazásoknál *csak a közvetlen alsóbb fizetési osztály szerinti napidij jár, de a X. és XI. fizetési osztályu tisztviselők* ilyenkor

[26] Az I—XI. fizetési osztály napidijai sorrendben a következők: 40, 35, 30, 25, 21, 16, 13, 10, 8, 7 és 6 korona naponkint.

[27] Magasabb fizetési osztályu állás czime és rangja vagy jellege e tekintetben igényt nem ad, kivétetnek mégis azon birósági és ügyészségi tagok, kik az 1891 : XVII. t.-cz. 26., 27. §§-ainak megfelelőleg magasabb állás czimét és jellegét nyerték; csak a saját fizetési osztály után járó napidij jár, ha a kiküldött oly teendőkben működik is, melyekre rendszerint magasabb rangu tisztviselők hivatvák. Azon tisztviselők, kik az 1893 : IV. t.-cz. alapján alacsonyabb fizetési osztályba soroztattak, mig az akkor viselt ezen állásban vannak, a korábbi magasabb fizetési osztálynak megfelelő napidijat igényelhetik. (L. még az 1897. évi 21,032. sz. ig. min. rendeletet.)

[28] A napidij a naptári napok szerint számittatik; ha a kiküldött a kiküldetés alatt megbetegszik, napidijakra igénye megmarad; de a gyógyitási költségekre csak akkor van igénye, ha beigazolja, hogy a betegséget az utazás vagy a szolgálat idézte elő. A gyógyköltséget csak az illető minister engedélyezheti. Az állomáson kivüli helyre kiküldött tisztviselőnek teljes napidij jár, ha az utazás vagy működés fél napon át tartott is. A községi vámvonalon belüli, illetve a község belterületén eső helyre való kiküldetésnél a napidij-igény nincs. Bár az állomás helyén, de a külterületen délen át tartó kiküldetésnél a napidij felére, éjen át tartó kiküldetésnél annak teljes összegére van igény.

is teljes napidijat kapnak. Azon állami alkalmazott, ki a magyar korona országai területén kivüli helyre küldetik ki, a rendes napidij kétszeresét kapja; az Austriába és a megszállott tartományokba küldötteknek csak akkor van és pedig csak a rendes napidij *másfélszeresét* tevő felemelt napidijra igényük, ha ott hivatalos lakásban el nem helyezhetők.[29]

Uti általány, küldetési pótlék. Az utazási általányokkal alkalmazott tisztviselők napidijakra igényt rendszerint nem tarthatnak, kivéve, ha idegen kerületbe, vagy rendes szolgálati minőségükkel egybe nem kötött teendők végzésére küldetnek ki, mely esetben a kiküldetés tartamára eső általányrész beszüntetendő. Az általányokkal biró tisztviselő köteles teljesiteni a megszabott utazásokat. Ha ezt ok nélkül elmulasztja, az általány arányosan levonandó. Igazoltan akadályozott tisztviselőnek általánya az akadályoztatás tartamára beszüntetendő és a helyettesnek a szabályszerü illetmények utalványozandók.

Azon állami alkalmazottak, kik állomáshelyükön kivül, de az országban levő hivatalnál hosszabb tartamu időleges alkalmazást nyernek, az oda- és visszautazás tartamára, valamint a közbeeső alkalmazás első nyolcz napjára a megfelelő napidijakat igényelhetik, a többi időre arányosan esedékes fizetésük 75%-áig terjedhető kiküldetési pótlékot kapnak.[30]

Az utiköltségek.

A vármegyei ügyviteli szabályok (25. §.) is utiköltséget és napidijat biztositanak utiátalánynyal nem biró alkalmazottaiknak, akár köz-, akár magánérdekben tett kiküldetés esetén. A vármegyei bizottsági tagok közhatósági eljárás esetén napidij és uti költségek felszámitására szintén jogosultak. Uti átalánynyal biró megyei tisztviselők napidijat és utiköltséget csak az esetben számithatnak föl, ha a megye, illetve járás területén kivül járnak el,

Állami alkalmazottak napidij ügyei a közigazgatási biróság hatáskörébe nem tartoznak. (Közig. bir. 1899. évi 424. sz. hat.)

[29] Hasonlólag jár másfélszeres napidij a személykörüli ministeriumban alkalmazottaknak, ha Magyarország területére kiküldetnek.

[30] Nem tévesztendő ezzel össze a helyettesitési illetmény, melyre egy azonnal be nem töltött állás teendőit ellátó tisztviselőnek van igénye; a helyettesitésre kiküldött a *helyettesités tartamára* és az uton töltött időre napidijat és utiköltséget kap, az 1896. évi min. tan. határozatban megszabott mértékben. — Azon főispán, ki más főispánságot *ideiglenesen* ellát, pótlékul az ideiglenesen ellátott főispánság fizetésének *felét* kapja.

avagy habár a megye vagy járás területén belül, de magánérdekben. A napidijak mérvét a szabályrendeletek, az utiköltségeket a vármegyei ügyviteli szabályzat 26—29. §§. állapitják meg.

A hivatalos utazásra mindenekelőtt szabályul szolgál, hogy ha az vasuton egészben vagy részben megtehető, a kiküldött ezen közlekedési eszközt, ha pedig vasuton nem, de hajón megtehető, ezt köteles használni, a mikor is a vasuti, illetőleg hajóviteldij megtéritésére van igénye, ha pedig a vasutat vagy hajót nem használhatná, azok indulását az utazás sürgős voltánál fogva be nem várhatná, vagy mert a vasuttal vagy hajóval utazás a bérkocsihasználattal együtt költségesebb lenne, a kiküldött tengelyen utazhatik, a mikor is a szabályszerü fuvarpénz megtéritésére van joga.[31]

A vasuti és hajóállomásig és onnan kétfogatu bérkocsi használatára, respective az ezért járó tarifaszerü dij megtéritésére, továbbá a bérkocsitól a vonatig vagy hajóig és viszont, vagy a szükséges átszállásoknál igénybevett podgyászvitelért (vitelenkint 40 fillér) vitelbér-megtéritésre is van igénye a *tisztviselőnek*.

Az állomáshelyen a belterületre tett hivatalos kimeneteleknél, ha a távolság 2 kilométert megahlad, szintén bérkocsidij számitható a tisztviselő által, dijnok egyfogatu bérkocsi diját számithatja föl. Rendkivül sürgős ügyekben, vagy midőn a tisztviselő nagyobb pénzösszeget, kényes müszereket, nagyobb csomagot kénytelen vinni, 2 kilométernél kisebb távolságokra is bérkocsi használható. A VII—XI. zetési osztályokba tartozó tisztviselők, ha a vámvonalon belül vagy kivül eső oly helyre küldetnek ki, a hová helyi hajó vagy közuti vasut közlekedik, s azok megállóhelye a küldetési hely-

[31] Vasuton az I—VII. fizetési osztályu tisztviselők I., VIII—IX. fizetési osztályuak II., dijnokok II., altisztek és szolgák III. osztály szerinti menetdijat kapnak a személyvonat dijszabása szerint. Az I—III. fizetési osztályu tisztviselők kiséretében utazó tisztviselők az I. osztályu menetárat számithatják föl, a szolgák pedig a II. osztályut, ha a vonaton III. osztályu szakasz nincs; hajón a tisztviselőknek és dijnokoknak I., altiszteknek és szolgáknak II. osztályu menetár jár. — Gyorsvonatot használhat a tisztviselő, ha az által napidijmegtakaritás érhető el, a teendőkre több idő nyerhető vagy ha az a közszolgálatra előnynyel jár.

A fuvarpénz miriaméterenkint az I—III. fizetési osztályu tisztviselőknek 10, a IV—VII. fizetési osztályuaknak 7., a VII—XI. fizetési osztályuaknak 5 korona. Fiuméra és a tengermelléki zenggi kerület magasabb, t. i. 12, 9, 6 korona. Mérsékelt fuvarpénzre van igényük azon tisztviselőknek, kiknek működése bizonyos *körletre* szól az ezen kerületen belül tengelyen tett utazásaik után. Ha a tisztviselő vasuton vagy hajón utazik és küldetése három napnál tovább terjed, 50 kilogrammig a podgyászdijra is van igénye.

től 1 kilométernél nem távolabbi, csak ezen közlekedési eszközök használatáért járó dijak megtéritésére birnak igénynyel.[32]

b) Átköltözködési illetmények (1896. évi min. tan. rend.)

Ilyenekre van igénye azon tisztviselőknek, *ki hivatalból más állomáshelyre helyeztetik át és fizetésben, illetőleg más — nyugdijba beszámitható — illetményben kárpótlást nem nyer.* Ha a tisztviselő rokonsági vagy sógorsági viszony miatt helyeztetik át más állomásra és ezen viszony az ő akaratával keletkezett, átköltözési költségekre nincs igénye. Ha a hivatal maga helyeztetik más székhelyre, a vele áthelyezett tisztviselők az átköltözési illetményt kapják. Az átköltözési teljes illetmény áll: *a) a teljes napidijakból,* melyek a tisztviselőt saját személyére az utazás tartamára illetik; *b) az utiköltségekből,* melyek a tisztviselő saját személye és a vele tényleg átköltöző családtagok és szolgaszemélyzet után is járnak és *c)* butor-kárpótlásból.[33] Gyakornokok, ha hivatalból áthelyeztet-

[32] Budapesten alkalmazott szolga és altiszt, ha hivatalosan a Duna másik partján levő helyre küldetik, *minden egyes tértimenetért 50 fillér küldönczdijat igényelhet.* Ellenben csomagok szállitása alkalmával az altisztek és szolgák, tekintet nélkül a távolságra, a hidpénzen, utvámon kivül 10 kilogrammon alul 80 fillér, azonfölüli minden kilogramm után 2 fillér viteldijat számithatnak, a mikor küldönczdij nem jár.

Általános szabály, hogy hivatalos utban fizetett hid- és utvám külön megtéritendők; továbbá a szabályokban egyenkint felsorolt oly rendkivüli kiadások, melyek elkerülhetetlenek voltak, vagy időben és költségben megtakaritást eredményeztek. — Ha a tisztviselő a megfelelő közlekedési eszközöket *tényleg nem is használta,* de ez által a közszolgálat nem szenved, a szabályszerü utilletményekre igénye van. A kinek mérsékelt áru utazásra van igénye, az csak a mérsékelt dijakat számithatja föl. Az I—V. fizetési osztályu tisztviselők hivatalos utazásaikban egy hivatali- vagy magánszolgát vihetnek magukkal; más tisztviselők csak előzetes engedély mellett. — Az utiszámlák készitéséről, az utiköltség és napidijelőlegekről részletesen szól a min. tanácsi rendelet. *Hivatalos kiküldetések után járó költségek végrehajtás alá nem vonhatók, habár nem közpénztárból fizetendők is.* Az utiköltség-szabályzat értelmezéséről szól egy 1897. évi 261. eln. sz. közokt. min. rend.

[33] A családtagok után a tisztviselőt illető menetárak, a szolgák után a legalsó osztály menetárai járnak; tengelyen történő utazásnál, ha két családtagnál nem több utazik, a fuvarpénz másfélszerese, ha több utazik, kétszerese jár. *Butorkárpótlás* fejében nőtlen tisztviselőnek vagy gyermektelen özvegynek egy havi, az 1—2 családtaggal költözőnek két havi, a több mint két családtaggal költözőnek három havi fizetése jár. Családtagokul vétetnek a feleség, az atyai hatalom alatt álló s az atya által élelmezett gyermekek. — Azon cselédek száma, kik után menetármegtérités igényelhető, a tisztviselő rangfokra és az átköltöző családtagok száma szerint van meghatározva; a maximum 4.

nek, a szabályszerü napidijakon és utiköltségeken kivül *butor-kárpótlást* nem nyernek. Tiszteletbeli tisztviselők áthelyeztetésük esetén butor-kárpótlást nyernek a tiszteletbeli minőségüknek megfelelő fizetéses állás sorozata szerint.

Vármegyei tisztviselőknek az ügyviteli szabályzat 31. §-a értelmében ha hivatalból más állomáshelyre áthelyeztetnek és nyugdijba beszámitható illetményben nem nyernek, *átköltözködési illetményre is van joguk;* ennek mérvét a vármegyei szabályrendeletek állapitják meg.

c) Pótlékok. Természetbeli mellékjárandóságok. Általányok.

A pótlékok a fizetés pótlására, szaporitására szolgálnak s azon ok és szükség szerint, mely indokukat képezi, sokfélék; igy: *a) a müködési pótlék* (Functionszulage), mely bizonyos állások teendőinek különös fontosságára vagy az állással járó különös repraesentativ kiadásokra tekintettel jár;[34] *b) fizetési pótlék,* törzsfizetési jellegével nem biró fizetésemelés, főkép oly tisztviselőknek, kik magasabb rangfokuak állását töltik be, olyen pl. az ezredes pótléka, ha dandárparancsnokságot kap; *c) kiegészitési pótlék,* mely olyanoknak engedélyeztetik, a kik előbbi minőségükben és rangjuknak megfelelő, de csekélyebb fizetésü állásra helyeztetnek; *d) helyi pótlékok,* melyek valamely állomáshely különös megélhetési viszonyai folytán az ott müködőknek aránylagosan engedélyeztetnek; *e) drágasági pótlék,* mely átmenetileg, szokatlan drágaság idejére engedélyeztetik; *f)* a szorosan vett *személyes pótlék,* mely bizonyos állásra kiválóan alkalmas egyénnek megnyerése, abban továbbmegtartása végett, tehát egyedül azon személynek szólólag engedélyeztetik; *g) alkalmi pótlékok,* melyek a szolgálatot különösen megnehezitő körülmények miatt vagy különösen terhes szolgálati teljesitésekre tekintettel rendszeresitvék, ilyenek pl. a katonai szolgálatban a nagyobb gyakorlatok, menetelések, táborozás, hadjárat, karhatalomszolgáltatás alkalmára szóló pótlékok; *h) korpótlékok,* ötöd-, tizedéves korpótlékok, olyan állások fizetése-

Rendelkezési állapotból fizetésemelkedés nélkül elhelyezett, továbbá oly tisztviselőknek, kiknek állása megszünvén, áthelyeztetnek, a butorkárpótlás emlitett összegeinek csak fele jár. A betétszerkesztési birák és bir. hivatalnokok átköltözködési illetményeiről az 1902. évi 19,300. sz. igazs. min. rend. szól.

[34] A budapesti birák müködési pótléka — mely inkább helyi pótlék — fizetés természetével bir, azonban nem a kinevezést követő hó 1-től, hanem az eskütétel napját követő hó 1-től jár. (Közig. bir. 2290. sz. hat.)

nek emelésére, melyek rangfokozati emelkedést rendszerint nem engednek, vagy pedig melyekben pl. a létszám korlátozott voltánál fogva az előlépés igen lassu; ilyenek pl. a tanári, tanitói állások korpótlékai; a miniszterelnökségi, a horvát-szlavon és a személy körüli ministeriumbeli kisebb hivatalnokok korpótléka az 1893 : IV. t.-cz. értelmében; ilyen a hadseregben azon I. osztályu kapitányok pótléka (korlátolt számig), kik a törzstiszti előlépésre nem számithatnak.[35]

A *természetbeli járandóságok* a fizetés helyett, illetve a fizetés pótlására szolgálnak, pl. bizonyos hivatali alkalmazottaknak járó fa-, só-, gabona-illetmények, a katonaságnál az élelmezés, illetve azt helyettesitő élelmezési illetmény, a kedvezményes áru dohány, tisztiszolga-illetmény stb. Ezen naturál illetmények nem annyira a naturágazdasági korszak maradványai, mint inkább czélszerüen és pedig a tisztviselők előnyére fenntartott járulékok, melyeknek az egyes által pénzen való beszerzése rendszerint nevezetesen költségesebb volna. Egyébiránt néhol ezen naturáljárandóságok helyett azok pénzbeli megváltási árát követelni jogosultak az illető alkalmazottak. A természetbeli illetményekhez tartozik altisztek és szolgáknál (s a katonaság legénységénél) *a ruházat is,* továbbá bizonyos felszerelési tárgyakra vonatkozó illetmények. (Főleg a katonai, csend- és rendőrségi, pénzügyőrségi szolgálatban.)

Az általányok, a hivatali müködéssel járó költségek fedezésére szolgáló illetmények, jól megkülönböztetendők a *hivatali általányoktól,* melyek a hivatalok helyiségeinek felszerelése, a hivatali eszközök beszerzése végett igénybe vehetők, részletes elszámolás kötelessége mellett, s melyek, ha ki nem merittetnek, az állampénztár javára számoltatnak el. A hivatalnok illetményeül az ő személyes rendelkezésére olykép bocsájtott általányok tekintendők, melyekből köteles ugyan az általán meghatározott teljesitésekre (pl. lótartási, utazási, ruha, személy és irodai, világitási stb. általány), de tekintet nélkül arra, hogy az adott viszonyok között azon teljesitések által egészen fel nem használtatnak, a hivatalnokoktól

[35] Bizonyos szolgálati ténykedések után egyes szolgálati ágakban külön dijazások járnak, igy pl. a csendőrségnél a fogdijak, kisérési dijak; némely tanintézetnél tandijak; néhol osztalékok, jutalékok — provisiók — pl. a postatakarékpénztár alkalmazottainak fizetésük bizonyos százalékáig terjedhetőleg; leletezési illetmények; életmentési dijak, kitüntetések után, sebesülés stb. után járó pótdijak.

vissza nem követeltetnek és viszont a hivatalnok azoknak elégtelensége esetén külön pótlást ama teljesitések fejében nem igényelhet.[36]

241. §. A fizetési előleg, a szabadságidő és kedvezményi idő.

I. Azon állami tisztviselőknek, altiszteknek és szolgáknak, kik önhibájukon kivül szorult helyzetbe jutottak és kifogástalanul szolgálnak, két vagy három havi *fizetésük előlegként kiadható.*[37] Az ily kamatnélküli előleg tizenkét egyenlő és folytonos havi részletben, de legfeljebb 20 havi részletben törlesztendő, ennél is hosszabb törlesztési időt kivételes körülmények között csak a ministerium engedhet; kik a kapott fizetési előleget még le nem törlesztették, ujabb előleget semmi esetre nem nyerhetnek. Azoknak, kiknek fizetése le van foglalva, fizetési előleg csak oly feltétellel adható, hogy az előleg az illető hitelező kielégitésére forditassék és ekkép azon tartozás teljesen törlesztessék. A fizetési előleg visszafizetését rendkivüli okokból a *ministerium* elengedheti. Fizetési előlegek, melyek az elhalt tisztviselő, vagy szolga halálakor hátralékban vannak, annak hagyatékából igen, de az özvegy vagy árvák nyugdijélvezményeiből *be nem hajthatók.*

Hasonló rendelkezések vannak a vármegyei tisztviselők fizetési előlegére a vármegyei ügyviteli szabályzatban. E tisztviselőknek az előleget az alispán utalványozza. A visszafizetésnek 12 hó alatt kell történnie.

II. Közigazgatási tisztviselőknek *szabadságidőre* való jogigényt törvények nem biztositanak, de az egyes szolgálati ágakban fennálló szabályzatok a szabadságolás iránt határozmányokat tartalmaznak. Általános elvül szolgál, hogy a *szabadság egy huzamban egy éven túl nem terjedhet;* kivételesen egy éven tuli szabadságot a *ministerium* oly kikötéssel engedhet, ha a szabadságolt szabadságának egy éven tuli részére javadalmáról lemond. Az egy huzamban élvezett szabadságidőből legfeljebb egy év számittatik a

[36] Ha a szolgák ruhailletményt kapnak és a ruha az illetménynél olcsóbban szereztetik be, a fennmaradó részösszeg a jogosultaknak kiadandó. P. ü. szolg. szab. 114. §.

Az *élelmezési illetmény* nem külön illetmény, hanem a szolgálattól felfüggesztett állami alkalmazotaknak a felfüggesztés idején járó s a fizetés természetével biró illetménye. (P. ü. szolg. sz. 122. §.)

[37] Legfontosabb erre nézve az 1878. évi április 24. és 1887. évi november 11-iki min. tan. határozat. Gyakornokoknak, ideiglenes minőségü és oly állami alkalmazottaknak, kik még tettleges katonai szolgálatuknak eleget nem tettek, fizetési előleg nem adható.

nyugdijalapul veendő szolgálati időbe. Csak a ministerium engedhet oly szabadságot, mely költséget okozó helyettesitést von maga után. A szabadságidő önkényes meghosszabbitása fegyelmi vétséget képez, az önkényt elmaradó illetményei arányosan levonhatók. Ha sürgős szolgálati okok követelik, a szabadságon levő időközben is köteles hivatali működését felvenni.

A biróságoknál az 1869 : IV. t.-cz. idevonatkozó rendelkezéseit visszaállitó 1887 : XXX. t.-cz. szerint az e. f. birák évente hat heti szabadságot vehetnek igénybe. A Curiánál és tábláknál és a közig. biróságnál az itélőbirák nyolczheti szabadságidőre birnak jogigénynyel (1887 : XXX., 1892 : XII. és 1896 : XXVI. t.-cz.). Az első- és felsőbirósági segéd- és kezelőszemélyzet az illető birósági elnök által meghatározandó időben 4 hetet meg nem haladható szabadságidőben részsül.[38]

III. *Kedvezményi időt* nyerhetnek azon állami alkalmazottak, törvényesen elrendelt szervezeti változtatások, átalakitások esetén, kik megfelelő más állomásra azonnal el nem helyezhetők, ha szabályszerü elbánás (nyugdijazás, végkielégités) alá vételüktől a közszolgálati érdekből egyelőre eltekintenek. A kedvezményi időt nyert egyének rendelkezési állapotban vannak, ennek időtartamát a ministerium állapitja meg. A rendelkezési állapotban tényleges szolgálat nélkül eltöltött időnek egy évet meghaladó része a nyugdij alapjául be nem számitható. A rendelkezési állapotban levők legutolsó fizetésük és nyugdijba beszámitható pótlékaik, lakpénzök, illetve természetbeni lakásuk élvezetében megmaradnak.[39]

[38] A birósági szolgáknak az elnök két heti szabadságidőt engedélyezhet. A törvénykezési szünidőről szóló 1887 : XXX. t.-cz. végrehajt. rendelete az 1887. évi 21,323. sz. igazs. min. rend. kiegészitve az 1901. évi 18.510. sz. igazs. min. rend. által.

A városi törvényhatósági és községi hivatalnokok szabadságolása szabályrendeletekben szabályozható. A vármegyei tisztviselőkre a vármegyei ügyviteli szabályrendelet rendelkezik. Vármegyei tisztviselőknek 6 hét, segéd- és kezelőszemélyeknek 4 hét az évente az alispán által indokolt kérelemre engedélyezhető szabadságidő; az alispánnak rendszerint a közgyülés adhatja a szabadságot.

[39] A rendelkezési állapotba helyezésre nézve az 1893. évi deczember 2-án kelt min. tan. határozat elvei irányadók. — A rendelkezési állapotban levő, ha csekélyebb fizetésü állásra neveztetik ki, előbbi *rangját megtartja.*

A katonaságnál a szabadságolás háromféle illetménynyel történik: *a*) szabadságolás a tettlegességi összes illetményekkel; *b*) szabadságolás várakozási illetménynyel; ez oly illetmény, a mely az illetőnek nyugdijazás előtt fölülvizsgálat alapján engedélyeztetik; *c*) szabadságolás illetmények nélkül. (Gegen Carenz aller Gebühren.)

242. §. Jutalom. Segély. Mentességek.

Az állami alkalmazottak, ha „*rendkivüli*" szolgálatot végeznek, jutalomban „*részesithetők*". Rendes, a tisztviselő kötelességéből folyó szolgálatnak, habár kitünő elvégzése jutalomra igényt nem ád, hanem csak oly szolgálat, mely az államnak rendkivüli hasznot hajtott, fölötte fáradságos volt, létszámszaporitást vagy dijnokok felvételét tette feleslegessé. (1818. évi október 11-iki legf. elhat. 1834. évi junius 26-iki udv. rend.) Helyettesitések esetén azon tény, hogy a helyettesitett állás illetményei megtakarittatnak, nem elég ok jutalom engedélyezésre. Tisztviselők számára 2000, szolgák számára 400 koronát meghaladó, vagy tisztviselői kötelékbe nem tartozó egyének számára 2000 koronát meghaladó jutalmat csak Ő felsége engedélyezhet. (1867. évi 64. sz. min. tan. hat.) Rendelkezés alatt levő állami alkalmazottaknak csak a *ministerium* engedhet jutalmat. A jutalmakkal nem tévesztendők össze az állami alkalmazottaknak valóságos illetménykép „*biztositott*" jutalékok, mint a pl. leletfelvételi, tettenérési, feljelentési jutalékok, fogdijak, életmentési dijak stb.

Segély engedélyezhető azon kifogástalanul szolgáló állami alkalmazottaknak (gyakornokoknak is), kik *önhibájukon kivül betegség, családi vagy vagyoni csapások folytán szorult helyzetbe jutnak*. A régibb rendeletek szerint engedélyezendő tüzkárpótlás, mely azokat illeti, kik saját vagyonuk feláldozásával az állami tulajdont, vagy hivatalos okiratot a tüztől megmentették, inkább kártalanitás jellegével bir. (L. Lechner i. m. 147. l.)

A mentességek közül, melyek a közhivatalnokok számára biztositvák, különösen emlitendők azok, melyek bizonyos közpolgári kötelességek alól felmentéseket képeznek; ilyenek: I. a gyám és gondnoki tiszt alul saját kérelmükre való felmentésük (1877 : XX. t.-cz. 48. §.); II. a katonai szolgálat alóli felmentés háboru esetén oly tisztviselőkre, kik a közigazgatás (és a tanitás), a posta, távirdai, vasuti, gőzhajózási üzem folytatására *nélkülözhetlenek* (Védtörv. 56. §. Népfölk. utasitás);[40] *felmentés fegyvergyakorlat* alól a teljesen beigazolt szükségesség legsürgősebb eseteiben (P. ü. szolgálati szabályzat 256., 257. §§.) tartalékos havidijas minőségü köztisztviselőkre; III. *adómentesség* a hivatali illetményekre,

[40] Az 1899. évi 129,700. és 129,800. sz. honv. min. rendelet rendelkezik a háboru esetén állásaikban végleg vagy ideiglenes szükséges közig. tisztviselők kimutatásainak felterjesztéséről.

illetve azok egy részére nézve. Állami, törvényhatósági és községi adómentesség illeti a katonatiszti illetményeket. Polgári államtisztviselők, altisztek, szolgák fizetése államadó alól nem mentes, de a fizetés azon része, mely szolgálati dij alá vonatik, a IV. osztályu keresetadó alól mentes. Az állami és törvényhatósági tisztviselők illetményei, nyugdijai törvényhatósági és községi adókkal nem terhelhetők. A lakpénz és müködési pótlék sem állami, sem önkormányzati adó alá nem esik (1893 : IV. t.-cz.).[41] Az állami és törvényhatósági tisztviselők *családtagjai*, mint ilyenek, a keresetadó alól mentesk. A községi közmunkamentességet az állami, törvényhatósági, községi alkalmazottakra az 1890 : I. t.-cz. állapitja meg. IV. Mentesség a *birói és közigazgatási végrehajtás alól.* Az 1881 : LX. t.-cz. 54., 55., 58. és 62. §§., illetve a közadók kezeléséről szóló 1883. évi XLIV. t.-cz. értelmében ugy az állami, mint a törvényhatósági és községi tisztviselők fizetésének, személyes és korpótlékainak legfeljebb egy harmada és ez is csak ugy vehető végrehajtás alá, hogy a végrehajtást szenvedő részére évi 1600 korona a foglaláson tul is érintetlnül maradjon. A lakpénzek csak lakbér fejében, a *szolgálat után járó más illetmények pedig épen nem foglalhatók le.* Az említett köztisztviselők és özvegyek nyug- és kegydijai nyugalmaztatás folytán járó személyes pótdijai, végkielégitései szintén csak egy harmadrészben foglalhatók le, de ugy, hogy 1000 korona a végrehajtás után is szabad rendelkezésre fennmaradjon.[42] A nőt, törvényes leszármazókat, szülőket illető tartás miatt a tisztviselő tényleges szolgálati illetményeinek 600 koronán felüli része, tényleges szolgálaton kivül annak egész nyugdija és személyes pótdija korlátlanul lefoglalható. Napidijaknak csak napontai 3 koronát meghaladó része vonható végrehajtás alá; azok nyugdijai, kiknek legalább

[41] Adómentesek a napidijak, utazási költségek, segélyek, jutalmak, stb. E mentességeket egyébként l. a pénzügyi jogban s a községi és törvényh. háztartás jogában. Az 1893. évi julius 15. min. tan. hat. szerint a községi iskolai pótadót az államtisztviselők nem tartoznak fizetni; de az 1887. évi 23,100. és 1889. évi 38,659. sz. közokt. min. rend. szerint a felekezeti iskolaadó alól nem mentesek. Az állami hivatalnokokat az 1893 : IV. t.-cz. 15. §-a szerint megillető törvényhatósági, községi és utadómentesség, az 1900 : VII. t.-cz. szerint a m. kir. államvasutaknál és ezek gyáraiban alkalmazottakra is kiterjed.

[42] A végrehajtás alá eső részből előbb levonandók a fizetést terhelő adó, szolgálati dij, tiszti biztositékok esedékes részletei a foglalás előtt nyert fizetési előlegtörlesztések. A végrehajtás alóli mentességre vonatkozó min. tan. határozatokat l. a pénzügyi szolgálati szabályzat 117—124. §§-ban.

évi 1000 korona végrehajtás alól mentes nyugdijuk van, korlátlanul lefoglalhatók.[13]

243. §. A közhivatalnok czime és rangja.

Azon közbecsülés, melyet a közérdekben működő tisztviselő kiérdemel s azon disz és tekintély, melyet a közhivatal kölcsönöz, külső kifejezésre jutnak a hivatalnok czimében és rangjában. Bármennyire kicsinyeljék czim és rang által való megkülönböztetését, kiemelését a közhivatalnoki osztálynak, megvolt és meglesz annak értéke és jelentősége a hivatalnoki ambitio és önérzet szempontjából is, s azért nem tarthatjuk a czim és rangra vonatkozó igények kielégitését vagy biztositását a hiuság moraliter káros legyezgetésének és táplálásának.

A czim a hivatalnokoknak irásban és szóval az állás elnevezése szerint való megszólitását, a czimre való igény az ily megszólitás iránti igényt jelenti. Az államtisztviselőket,[14] de a gyakorlat

[13] A katonai házassági biztositék kamatai lefoglalhatóságáról a végrehajtási törv. 57., 58. §§., a katonatiszti lovak lefoglalásáról az 1884. évi 6602. sz. igazs. min. rend. szól. — A rokkantak ellátási dijai, sebesültek pótdijai, vitézségi érmek után járó dijak, elhunyt katonai személy után a családnak kiutalt halálozási negyed és végkielégitési összeg, a katonai személyek özvegyeinek, árváinak a férj, illetve az atya szolgálatáért adományozott illetmények végrehajtás alá nem vonhatók.

Az 1881. évi deczember 4-én kelt min. tan. hat. szerint orsz. gyógyintézetekben ápolt családos köztisztviselők, altisztek, szolgák illetménye, vagy nyugdija ápolási költség fejében csak oly részben vehető igénybe, a mely fennmarad az elhalálozásuk esetére özvegyeiket és árváikat megillető ellátási összegek levonása után.

A felfüggesztés idejére járó élelmezési illetmény a fizetés természetével birván, az erre megszabott korlátok között lefoglalható. (1875. évi 1921. sz. pénzügyi min. rend.)

A birói utalványra a közpénztárak nem szolgáltathatják ki a lefoglalt illetményrészt, hanem a tisztviselő felettes hatóságának arra vonatkozó rendelvényét bevárni kötelesek. (1878. évi 85.541. sz. pénzügyi min. rend.) — A fizetésre kieszközölt letiltás, áthelyezés, magasabb fizetésbe jutás, nyugdijazás esetére is hatályos marad. (1881 : LX. 60. §.) A végrehajtás alóli mentességről való lemondás az illetményt utalványozó hatóságra nem bir hatálylyal. A kérdés, hogy a tisztviselő engedményezheti-e érvényesen nagyobb mérvben fizetését, nyugdiját, mint a mily mérvben lefoglalható, igenlőleg oldandó meg.

[14] L. a p. ü. szolg. szab. 81. §. — E megszólitás alkalmazására köteles a nálánál magasabb rangfoku felebbvalója is. — A rangosztályba tartozó egyéneket hason megszólitás illeti a katonaságnál is. (Szolg. szab. I. rész.) Bizonyos jelzésekkel való megtoldása a czimnek csak némely állásokra van szabályozva.

szerint a közhivatalnokokat általán állásuk megnevezésével és az „Úr“ czim hozzátételével kell megszólitani. Ha a tisztviselőnek magasabb állás czime adományoztatik, az neki a *czimzésen kivül semmi más előjogot* nem biztosit. Nálunk ujabban gyakorlatba hozatott bizonyos, saját szakjukban, igazgatási águk hivatalnoki statusában legmagasabb fokon álló tisztviselőknek más szak-, igazgatási kör. állásainak czimét adományozni, igy a törvényhatóság első tisztviselőjének, „egyetemi tanároknak“ stb. a magasabb rangu állami állások czimét adományozni kitüntetés gyanánt. Ő felsége jogát képezi oly állások czimének adományozása is, melyekre a valóságos minőséget ministeri kinevezés megadhatja.[45]

A *tisztviselői állás rangja vagy jellege* (Dienst-Charakter) lényegében nem más, mint a hivataloknak bizonyos beosztásából, csoportositásából folyólag, az illető hivatali állásnak kijelölt hely. A hivatalnok jogigénye a rangra nem más, mint biztositása annak, hogy vele hivatali állásának rangja szerint fognak elbánni mindenütt, a hol őt hivatalos állása szerint méltatják, sorakoztatják; biztositása megfelelő helynek a tiszttársak között, azok létszámában, statusában. A ranghelyeknek egymáshoz való viszonyitásából s igy a hivatali állásoknak egymás fölé, illetve alá helyezéséből származik a rangfokozat (rangfok, rangosztály). Ugyanazon rangfokon (osztályban) elhelyezett hivatalnokok (egymás után) sorozása a *rangsor*, melyből az u. n. *rangelsőbbségi* (rangidősbbség) igény[46] keletkezik. Magától értetődik, hogy a rangfokok megállapitása, a hivatali állások hatáskörének, fontosságának, egymáshoz való viszonyulásának gondos mérlegelésével történhetik helye-

Igy a ministereket hivataloskodásuk alatt, ha nem titkos tanácsosok is, megilleti a „Nagyméltóságu“ jelzés. A tábornoki kar egyéneit a IV. rangosztálytól felfelé a „Nagyméltóságu“ jelző szolgálatilag is illeti. A születési czimzések a szolgálatban nem igényeihetők, kivétel van mégis az uralkodóház tagjaira, kik cs. és kir. „Fenség“ jelzővel szólitandók. A katonai szolgálati szabályzat szerint a herezegeket szolgálatilag is „Herezegséged“ (Durchlaucht) megszólitás illeti.

[45] A tiszteletbeli törvh. tisztviselő, kit a főispán kinevez, nemcsak czimzetes, de ha egy alsóbb állást elfoglaló valóságos tisztviselők magasabb állásra tiszteletbelivé kineveztetik, vagy pl. aljegyző tiszteletbeli főjegyzővé, ez lényegileg nem egyéb, mint *czimadományozás.*

[46] Ezzel fontos kapcsolata van az előlépési igények.

A „Rangcsoport“ a különböző állományhoz tartozó, de ugyanazon rangfokon levő tisztviselőket foglalja magában, pl. a VI. fokon levő tanárok, birák, műszaki hivatalnokok állományait stb. Különböző létszámokhoz tartozó egy rangfoku hivatalnokok közötti elsőbbség kérdése is szabályozandó.

sen, s hogy itt tévedések ne történjenek, annál fontosabb, mert ez könnyen a kérdéses állás értékének félreismerésére, devalválására vezet. Nálunk a rangviszonyok hiányosan szabályozvák, a mi összefügg azzal, hogy egy tulajdonképi államhivatalnoki osztály keletkezése ujabb időre esik s előbb nem érezték szükségét a csekély létszám mellett a belső rendet rangfokozással mindenütt biztositani. Gyakorlati szüksége az osztályozásnak inkább az egyes állások anyagi igényei, jelesül a napidijak szempontjából merült föl, azért a napidijosztályokra vonatkozó rendelkezések képezték a rangviszonyok megitélésének szabályait.[47] A már fentebb tárgyalt 1893. évi IV. t.-cz. lényeges alkotás a rangviszonyok rendezése tekintetéből, mert noha nem rang, hanem fizetési osztályokról beszél és igy az állásokat a hozzájuk kötött alapjavadalmak (fizetés és lakbér) szerint osztja be és sorozza, ennél nagyjában azon kiindulási pontot veszi alapul, a mit a rangosztályozásnál kell, t. i. az illető állások viszonylagos fontosságát és egymáshoz való viszonyát. Ehhez járul az, hogy 1896-ban a napidijakra vonatkozólag kiadott, fentebb szintén ismertetett ministertanácsi rendelet a fizetési osztályokat vette a napidijak mérvének alapjául; következéskép azon tisztviselőket kivéve, kikre az 1893 : IV. t.-cz. hatálya ki nem terjed, a régi napidijosztályozások helyébe a fizetési és ehhez csatlakozó 1896-iki napidijosztályozás lépett.

A rangviszonyokra vonatkozó jogelvek következők: A rangot rendszerint a valósággal elfoglalt állás szerint (után) igényelheti a tisztviselő, de felruházható a magasabb (illetve más) állás rangjával (jelleg) is. A magasabb tiszti állás rangjával felruházott tisztviselőnek e rang — a magasabb fizetés és lakpénzre, napidijra és a fokozatos előléptetésre való igény kivételével — *azon magasabb állással összekötött minden más előnyök és élvezményekre jogot nyujt.*[48] A tiszteletbeli vagy fizetéstelen minőség ranghelyt nem ad

[47] Tizenkét napidijosztályt állapitottak meg. De egyes rendeletek egyenesen rangfokozatokat szabályoztak; rangról, rangfokról törvényeink is beszélnek (pl. az 1880 : LXIV. t.-cz.); a rendeletek közül idézhetjük az 1824. évi augusztus 6., 1828. évi április 17., 1828. évi november 5. udv. rendeleteket. Ujabban is keletkeztek kir. elhatározások a napidijosztályok megállapitása iránt. (1872-ből a budapesti egyet. tanárokra; 1874-ben a birákra és ügyészekre.) A katonaságnál a tiszti egyének 12 rangfokozatba osztvák; az 1868. évi október 28-án kelt legf. elh. 10 rangfokba osztá a külügyi igazgatás tisztviselőit.

[48] Az állás illetményeinek élvezetébe csak akkor lép valamely állás czi-

s az illető *a hasonminőségü* tisztviselők után mindig utolsónak soroztatik. Az ugyanazon *szakban* és ugyanazon *fizetési osztályban* levő állami tisztviselők lehetőleg egy összesitett létszámba foglalandók; mely létszámon belül a rangsort megállapitja az Ő felsége által kinevezetteknél a legfelsőbb elhatározás kelte, más kinevezetteknél a kinevezési okirat kelte.[49] A rangsorozás akkor is a fizetési osztály legalsó fiz. fokozatának utolsó helyére történik, ha a tisztviselő magasabb fizetési fokozatba sorozással neveztetett ki.[50] Más kormányhatóságoktól átvett tisztviselők mindenkor uj állásuk fizetési osztálya legalsó fokozatának utolsó helyére rangsorozandók.[51] hasonló elbánás alá jutnak azon tisztviselők is, kik ugyanazon kormányzati ág — ministerium alá, de különböző létszámhoz tartoznak, ha egyik létszámból a másikba lépnek.[52] Ha idegen nyugdija-

mével és jellegével biró tisztviselő, ha azon állásra valósággal kineveztetik; kivételt képeznek e szabály alól az 1891 : XVII. birói szervezeti t.-cz. szerint a táblabirói czimmel és jelleggel felruházott járás- és törvényszéki birák, főügyészi helyettes czimével és jellegével biró kir. ügyészek, curiai biró czimével és jellegével biró törvényszéki elnökök, kik azon magasabb állás illetményeit is élvezik.

[49] Az ugyanazon napon kinevezettek rangelsőségére nézve a fizetési fokba való előlépésnél volt szó.

[50] A magasabb fizetési fokban ekkép lekötött állás fokozatos előléptetés utján mindaddig be nem tölthető, mig ezen magasabb fizetést élvező tisztviselő ranghelyénél fogva is a magasabb fizetési fokozatba nem jut.

[51] Azon körülmény, hogy korábbi állásuk is ezen fizetési osztályba tartozott, ezen uj rangsoroztatásukra befolyással nincsen; az sem, hogy fizetésük az uj ranghelynek járó fizetésnél nagyobb volt; a netáni különbözetet személyi pótlékként kapják.

[52] A tettleges katonai szolgálatra behivott tisztviselők, altisztek és szolgák mint számfelettiek vezetendők.

Az 1893 : IV. t.-cz. hatályban hagyta az 1891 : XVII. t.-cz. következő különleges intézkedését: „A rangsornak és fizetési fokozatnak más állásra kinevezés esetére leendő biztositása végett a hivatali állások a következő csoportokba osztatnak: I. kir. alügyész, kir. albiró; II. kir. ügyész, kir. járásbiró, törvényszéki biró; III. táblai biró, vidéki törvényszéki elnök, főügyészi helyettes, igazs. ministeri osztálytanácsos; az ezen állásoknak czimével és jellegével birók mindig amazok után sorozandók; IV. curiai biró, táblai tanácselnök, budapesti törvényszékek elnökei, kir. főügyész, koronaügyészi helyettes, igazs. min. tanácsos; V. igazs. min. államtitkár, koronaügyész, curiai tanácselnök és a budapesti tábla alelnöke.

Ha valaki az ugyanazon csoportba foglalt állások egyikéből a másikba kineveztetik, uj állásában azt a rangsort s ha fizetési fokozatok vannak, azt a fokot nyeri, mely őt az ugyanazon csoportba tartozó állások bármelyikében uj kinevezése előtt eltöltött szolgálati idő szerint a többiek szolgálati idejéhez viszonyitva megilleti.

zott *előbbi* minőségében *egy éven belül* ujból tettleges szolgálatra alkalmaztatik, rangsorát azon minőségben történt kineveztetése szerint megtartja; ellenesetben fizetési fokozatában nyeri ranghelyét a szerint, a mint ezen utóbbi minőségben eltöltött szolgálati ideje hosszabb azok ugyanezen minőségü szolgálati idejénél, kik ugyanazon fizetési fokozatban vele egy állományt képeznek Az ideiglenes minőségü tisztviselők rangban a végleges minőségben kinevezettek után állanak és maguk között külön állományt képeznek, melyben rangjukat ideiglenes minőségben történt kineveztetésük szerint foglalják el.[53]

[53] Ha véglegesittetnek, a már előbb véglegesek után sorozandók, ha egy napon többen véglegesittetnek, az lesz rangelsőbb, ki társait ideiglenes minőségében is már megelőzte. — A véglegesitésre nézve szabályul szolgál, hogy eszközlendő mihelyest az ahhoz szükséges kellékek (szakvizsgák stb.) megvannak.

A tisztviselőknek magasabb fizetési fokozatba előléptetési igényéről a fizetési jognál volt szó.

Itt megemlitjük végül a katonatiszteknek a szolgálati szabályzatban biztositott azon igényét, mely szerint 30 évi tettleges szolgálat után, ha ezen idő alatt ellenség előtt is szolgáltak, 40 évi tettleges szolgálat után akkor is, ha ellenség előtt nem szolgáltak, *kérelmükre dijmentesen nemességet nyernek. Hason igényre teljes indokoltsággal a polgári államszolgálat tisztviselői vagy a törvényhatósági tisztviselők is érdemesitendők volnának.*

V. FEJEZET.

A közhivatalnoki nyugdij joga.

Az élethivatásszerü közszolgálatból eredő jogigények egyik legfontosabbika a nyugdijigény, mely a tisztviselőnek és legközelebbi hozzátartozóinak a szolgálat megszünése utáni időre is biztositja a legszükségesebb életellátást. Jogosultsága és nélkülözhetlen szüksége ezen illetmény általános rendszeresitésének azon egyszerü tény, hogy a hivatal a hivatalnak kereső munkaerejét absorbeálja s az ennek fejében nyujtott javadalom nincsen oly bőséges mértékkel kimérve, hogy abból a hivatalnok szolgálatképtelensége esetére is elegendőleg takarithasson.

A közszolgálati nyugdijilletményi jog jórészt törvények által van már nálunk szabályozva. A polgári államtisztviselők, altisztek, szolgák és hozzátartozóik nyugellátásának *főtörvénye az 1885:XI. törvényczikk; a katonai egyének és hozzátartozóik nyugdijilletményét* főleg az 1875. évi LI. és 1887: XX. törvényczikkek szabályozzák.[1]

244. §. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdijazása.

Az 1885: XI. t.-cz. közszolgálat alapján, annak megszünése után járólag állandó ellátást — nyugdij és nevelési járulék — és *egyszersmindenkorra szóló illetményt* — végkielégités és temetke-

[1] Az 1885 : XI. t.-czikket módositották az 1892 : XXX. t.-cz. és az 1897 : XXIV. t.-cz. a dijnokokról; a főispáni nyugdij iránt az 1886 : XXI. t.-cz. rendelkezik.

Az 1875 : LI. t.-czikket módositja az 1891 : XXI. és 1896 : XVI. t.-cz., az 1887 : XX. t.-czikket pedig az 1891 : X. és 1896 : IV. t.-cz. A *m. kir. csendörségre* az 1881 : LXXI. t.-cz. 1—7. §§. hatályban maradtak. A *néptanitók* nyugdijügyét az 1875 : XXXII., 1891 : XLIII. és 1894 : XXVII. t.-cz. szabja meg. A bányatársládákhoz tartozókra az előbbi szabályok maradtak irányadók. Az 1848—49. évi honvédek és özvegyeik nyugdijazásánál követendő elvekről az 1901. évi 3000 min. eln. számu rendelet szól. Némely közegészségügyi személyek nyugdijazásáról az 1876 : XIV. t.-cz. rendelkezik.

zési járulék — biztosit. *Igényjogosultak:* a kir. kormányhatóságok által *rendszeresitett állomásra, állandó fizetéssel* alkalmazott állami tisztviselők, altisztek és szolgák, illetve ezek nejei és gyermekei; továbbá a kir. kormány kezelése alatti *közalapitványnál, az országgyülés két házánál,* a kincstár és a kormány kezelése alatti alapokból fentartott tanintézeteknél, a fővárosi közmunkatanácsnál, a fővárosi rendőrségnél, állami utaknál, folyammérnökségeknél, posta-távirdánál alkalmazott tisztviselők, altisztek és szolgák, a m. kir. csendőrségi legénység. Igényjogosultak a törvény értelmében a rendszeresitett állomásnak megfelelő minőségben *állandóan* alkalmazottak, habár *számfelettiek is.* Az ideiglenes minőségben alkalmazottak *végkielégitésre* nem jogosultak, de állandó ellátásra igen, ha annak feltételei beállottak: az állandó alkalmazást *közvetlenül megelőző* ideiglenes minőségü szolgálat ideje számitásba vétetik. *Korengedély mellett alkalmazottak* végkielégitésre igénynyel nem birnak. Egyáltalán nem birnak igénynyel a törvényben megállapitott ellátásra a *felmondás* feltétele mellett, vagy *átmeneti teendőkre* felvett, vagy oly alkalmazottak, a kiknek igényei külön szerződéssel állapittatnak meg.

Sem maga, sem özvegye vagy árvája részére nem bir igénynyel az, ki *a)* állásáról önként lemond, kivéve a ministereket, államtitkárokat, főispánokat — *b)* ki állását önként elhagyja s felhivás után sem foglalja el; *c)* ki felsőbb engedély nélküli idegen hatalom szolgálatába lép, *d)* ki hivatalvesztésre (viselt hivatala elvesztésére) itéltetett, illetve a szolgálatból fegyelmileg elbocsájtatott; *e)* ki oly tény elkövetése után, mely hivatalvesztést vonna maga után[2] megszökik, vagy bármely okból ellene a bünvádi vagy fegyelmi eljárásnak helye nincs, a mikor mégis nyugdijigényének elvesztése a fegyelmi eljárás keresztülvitele mellett mondatik ki. Ily eseteknél a már netán folyóvá tett ellátás is beszüntetendő; de ha a *hivatalból való elbocsájtás csak akkor mondatik ki, mikor az özvegy vagy*

[2] Öngyilkosság vagy más önkényü cselekmény, az által, hogy a büntető ügynek felsőbbfoku elbirálását megszünteti, az alsófokon kimondott hivatalvesztést az ellátási igény tekintetéből hozzáfüzött törvényes következményétől meg nem fosztja. (Közig. biróság 1900. évi 2193. sz. hat.) A köztisztviselők egészségi állapotának megvizsgálása körüli eljárásról szól az 1903. évi 75,168. sz. belügyministeri rend.

Birói itélettel elitélt nyugdijas tanitók nyugdijukat akkor is elvesztik, ha nem bűntény, csak vétség miatt itéltettek el. (Közigazgatási biróság 1900. évi 2580. sz. hat.)

árvák ellátása már elrendeltetett, ezek szerzett joga épségben marad.

I. A beszámitható szolgálat és az alapul veendő javadalom.

Az állandó ellátás, illetve egyszeri részeltetés alapja: *a beszámitható szolgálati idő* és *a szolgálatban utoljára huzott beszámitható javadalom.*

A) Beszámitható az ellátásra jogositó állomásokon, illetőleg felesketett gyakornoki minőségben megszakitás nélkül töltött szolgálati idő. Beszámitható — a viszonosság feltétele mellett — azon szolgálati idő is, melyet valaki az ellátásra jogositó szolgálatát *közvetlenül megelőzőleg,* rendszeresitett minőségben, állandó fizetés vagy zsold mellett, megszakitás nélkül a *legfelső udvartartásnál vagy a királyi ház családi javainál, a közös ministeriumoknál, közös számszéknél és ezek alatt levő hivataloknál, a közös hadseregnél, honvédségnél, állami rendőrségnél tettleges minőségben, Horvát-Slavonország kormányánál és ez alatt levő országos hatóságok és hivataloknál, állami kezelés alatti bányatársládákhoz járuló állomásokon és a m. kir. államvasutaknál* eltöltött.[3] Beszámitandó továbbá az Ő felsége által kinevezett rendes középiskolai igazgatók és rendes tanároknak *helyettes tanári minőségben* közvetlen megelőzőleg töltött ideje; beszámitandó *a végleges alkalmazást* közvetlenül megelőzőleg *ideiglenes minőségben* töltött idő; *mig a viszonosság fennáll azokra,* kik már az 1885: XI. t.-cz. hatálybaléptekor *osztrák állami szolgálatban voltak, ezen szolgálatban töltött idő végül,* a ki már 10 évi beszámitható állami szolgálattal birván, állandó ellátásra jogosult, *annak állami szolgálatát közvetlenül megelőzőleg,* de 1867. évi julius napja után töltött *törvényhatósági szolgálata is beszámitandó.*[4]

[3] Ha ezen szolgálata az azon szolgálati ágban érvényes nyugdijszabályok szerint is beszámitható és ha ezen szolgálata után külön ellátásban nem részesül.

[4] A *tiszteletbeli* minőségü, valamint azon törvényh. szolgálat sem számitható be, melyért az illető *végkielégitésben* részesült. Az 1897 : XXIV. t.-cz. szerint, ha államhivatali dijnok rendszeresitett állami hivatalra állandó fizetéssel kineveztetik, a kinevezetést közvetlen megelőzőleg töltött dijnoki szolgálat beszámittatik, olykép, hogy *két teljes év egy szolgálati évnek* tekintetik; egy éven aluli része a dijnoki szolgálatnak nem jő számitásba. *A törv. hatálya előtt* eltöltött dijnoki szilgálat *egy harmada* veendő számba; de öt évnél többnek az összes dijnoki szolgálat nem számitható. Az államtól nyugdijat élvező dijnokokra az 1897 : XXIV. t.-cz. nem hatályos. A hivatalnoki és tanári vegyes szolgálati nyugdijazás esetén való arányos számitásáról szól az 1899. évi 4424. eln. sz. közokt. min. rend.

Az ideiglenesen nyugdijban, a rendelkezési állapotban vagy szabadságon, vagy felfüggesztett állapotban töltött idő, valamint a szolgálat oly félbenhagyása, melyre a kormány beleegyezése a nyugdijigény biztositása mellett kieszközöltetett, a szolgálati idő *félbeszakitásának nem tekinthető.*[5] A szolgálati idő a rendes időszámitás szerint mérendő, de minden hadjáratért, melyet a tisztviselő, altiszt vagy szolga a közös hadseregnél vagy a honvédségnél teljesit, szolgálati idejéhez *egy év (hadi év)* hozzászámitandó.[6] Egy naptári évre eső két vagy több hadjárat is csak egy évvel gyarapitja a szolgálati időt. A hadifogságba jutottaknál csak azon év számithat hadi évet, melyben fogságba estek; hosszabb ideig tartó igazolt hadifogság *egyszerü szolgálat gyanánt* vétetik számba.[7]

Megemlitjük itt a közigazgatási biróság 1899. évi 2869. sz. azon határozatát, hogy a „nyugdij egész százalékokban lévén megállapitandó, *a teljes évet ki nem tevő szolgálati idő* a nyugdijkiszabásnál figyelembe nem vehető“. Önkormányzati tisztviselőkre a szabályrendelet eltérőleg is intézkedhetik.

B) A nyugdij alapjául veendő utolsó javadalmazás megállapitásánál számitandók: *A rendszeresitett fizetés* (zsold, bér), azután az előbbi magasabb fizetés *kiegészitéseül engedélyezett pótlék*, mely a fizetéssel egyenlőnek tekintendő; nem számitható be a csupán a működés tartamára engedélyezett személyi pótlék; a fizetés kiegészitő részét képező korpótlék (pénzügyőrök 10-ed éves pótléka is); a fizetés része gyanánt kiszolgáltatandó *természetbeli járandóságok*

[5] A felfüggesztési állapotban töltött idő, ha az illető egészen ártatlannak találtatott, a szabadságon vagy rendelkezési állapotban töltött idő, ha egyhuzamban egy évnél nem több volt, a rendelkezési állapotban töltött egész idő, ha az illető ezen minőségben is tényleg szolgált, *beszámitandók*. Az időközi nyugdijban töltött idő, valamint a szabadságon vagy rendelkezései állapotban tényleges szolgálat nélkül töltött időnek egy évet meghaladó része *nem számitható be*.

[6] Ha az illető csak egy ideig vett is részt a hadjáratban, feltéve, hogy azon időszak a király által az illető csapatra hadjáratnak nyilváníttatott.

[7] Hadjárat alatt munkaképtelenné lett tisztviselő, altiszt, szolga nyugdija kiszámitásárál a reá előnyösebb katonai vagy polgári nyugdijszabályok alkalmazandók s a magasabb fizetés veendő alapul; a szolgálatképtelenség az 1875 : LI. t.-cz. szerint felülvizsgáló-bizottság által állapitandó meg, mely bizottsághoz ily alkalomra a belügyminister által kirendelt polgári orvos is meghivandó. Ily egyén nyugdijából a katonai javadalmazást csakis a beszámitható katonai szolgálati idő után esedékes nyugdijilleték terheli (1875 : LI.); annak nyugdija, ki hadképtelennek igen, de polgári szolgálatra még alkalmasnak találtatott, egészen a polgári javadalmazást terheli.

teljes mérvben beszámitandók,[8] ha csak azokra akár az általános szabályban, akár a kinevezési okmányban ki nem mondatott a be nem számithatóság.[9]

Az egyszer adandó részeltetések az igény megállapitása után azonnal, az állandó ellátások pedig előleges havi részletekben, *azon napot követő hó elsejével folyósitandók, melyen a jogczim keletkezett s azon hó végével szüntetendők be, melyben a jogczim elenyészett.* Az ellátási igény a jogczim *beálltától számitott egy éven belül érvényesitendő: egy éven tul az egyszer mindenkorra szóló részeltetésre való igény elenyészik, az állandó ellátás pedig csak az elkésett kérelem beadását követő hó elsejétől jár. Az állandó ellátásnak a monarchia két állama területén kivül leendő élvezéséhez az illető minister külön engedélye szükséges.*[10]

A ministereknek és állami számszéki elnöknek azon határozatai, melyek az állami alkalmazottakat, azok hozzátartozóit, az 1885: XI. t.-cz. értelmében illető állandó ellátásra vagy egyszeri részeltetésre vonatkoznak, ha azon kérdés vitás, létezik-e jogos igény és hogy az alapul vett czimen mekkora összeg illeti őket, a *közigazgatási biróság előtt panaszolhatók;*[11] ugyancsak azon határozatok is, melyek a már élvezett ellátás megszüntetését vagy egészben, vagy részben való felfüggesztését mondják ki.[12]

[8] A szolgálati szabályokban, vagy különös általános rendelkezésekkel megszabott *általános — nem helyi — értékük szerint.*

[9] Sebesülési és érempótlékok, azután oly járandóságok, melyeket valaki nem az állampénztárból vagy állami kezelés alatti közalapból huz, továbbá működési, helyi, tiszti, drágasági pótlékok, lakpénzek vagy szabadlakások értéke, földek értéke, fajárandóság, utazási, napidij, lótartási, szolgatartási, világitási, irodai általányok, tandijak és azon illetmények, melyeket valaki csupán a szolgálatra való tekintettel, *bizonyos teljesitések fejében élvez,* azután jutalmak, osztalékok, jutalékok s más hasonlók *a nyugdij alapjául le nem számithatók.* Az ellátás mindig egész koronákban állapitható meg; fél koronán aluli összegek elhagyandók, azon felüliek egész koronára emelendők.

[10] Az igény fennállása bizonyitandó. Az igény megállapitása végett benyujtott *kérvények fölszereléséről szól az* 1893. évi 71,660. sz. *ministeri rendelet.* Az életbenlét, özvegyi minőség, gyermekeknek központárból való ellátás nélküli állapota az 1895. évi 81.418. sz. belügymin. rend. értelm. a nyugtákon dijtalanul a közs. elöljáróság által igazolandó. Külföldön levőkre az igazolás rendeletileg külön óvatossági kellékekhez köthető.

[11] A kivételes és kegyelmi uton engedett magasabb nyugdijakra ez nem terjed ki.

[12] A közig. biróságnál hasonlólag kereshet orvoslatot a főispán nyugdijára és azon egészségügyi személyek, kik járványszolgálat alapján az 1876 : XIV.

II. A nyugdijazás. A tisztviselő, altiszt, szolga nyugdija.

A nyugdijazás a szolgálati viszony megszüntetésének egyik neme. E fontos actusnak jog és közérdek szerinti alkalmazása az egyén és állam szempontjából nagy jelentőségü. A nyugdijtörvény főszabálya, hogy a nyugdijazás, végkielégités *büntetésből nem történhetik*, hogy *a végleges nyugdijazást* vagy végkielégitést az illető maga csak akkor kérheti, a felsőség csak akkor rendelheti el, ha *végleges vagy legalább tartós szolgálatképtelenség esete forog fenn*, vagy ha az igénylő *legalább 65 éves, vagy a köteles szolgálati idot kitöltötte*.[13] *A szolgálatképtelenség mindig közhatósági orvos bizonyitványával igazolandó*, jogában állván a nyugdijazó hatóságnak felülvizsgálatot rendelni. A kik 65-ik évüket tulhaladták, vagy a köteles szolgálati időt kitöltötték, *kérelmükre* nyugdijazandók és illetőleg *akaratuk nélkül is nyugdijazhatók* és pedig szolgálatképtelenségük külön megállapitása nélkül is. A birák akaratuk ellen a *köteles szolgálati idő betöltése után sem* nyugdijazhatók *65 éves koruk előtt*, ha szolgálatképtelenségük külön fegyelmi eljárásban meg nem állapittatik. A kuriai birák és ezekkel egyenrangu más itélő birák és ügyészségi tagok 70. évük betöltésével lépnek nyugalomba, kivéve, ha az igazságügyminister[14] őket hivataluk továbbviselésére felszólitja és szolgálni kivánnak. (1892: XXX. t.-cz.).

A köteles szolgálati idő, melyet t. i. minden alkalmazott, ha csak előbb szolgálatképtelenné nem lön, vagy 65. évét tul nem lépi, a szerzett jogok elvesztésének terhe alatt kitölteni köteles, negyven év, a tanárokra és a néptanitói nyugdij-törvények alá nem eső tanitókra pedig harmincz év.[15]

t.-cz. 86—88. §§. értelmében nyugdijra jogosultak. Az állami dijnokokról szóló 1897 : XXIV. t.-cz. alapján támasztható szolgálati és illetményi igények elbirálása a m. kir. közig. birósághoz nem tartozik. 1901. évi 1167. sz. közig. bir. hat.

[13] A nyugdijazást rendszerint azon hatóság rendelheti el, a melyet a kinevezés joga azon állásra illet. A birákra nézve az u. n. kényszernyugdijazás esetén a fegyelmi biróság 1871 : IX. t.-cz. 6—10., 12—13. §§. A 65. éven aluli biróra, ügyészre, illetőleg a 70 éven aluli curiai birói rangu biróra és ügyészre csak akkor történhetik nyugdijazás akarata ellenére, ha végleges szolgálatképtelenség esete forog fenn, vagy az általa elfoglalt állást a törvény megszünteti. Ha ilyenkor a biró nyugdijkérvényét az elnök felszólitása után egy hó alatt be nem adja, az ügyész inditványára az illetékes első foku fegyelmi biróság itéletileg határoz a nyugdijazás kérdésében.

[14] Közig. birákra a ministerelnök.

[15] Midőn valaki tanári (tanitói) szolgálatból más állami szolgálatba lép, vagy viszont, mindkét minőségben töltött idő arányosan számitandó. Lásd az

Nyugdijjogosultságot csak tiz évi beszámitható szolgálat ad a tisztviselőnek, altisztnek, szolgának. A nyugdij mérve 10 évi beszámitható szolgálat után az alapul vehető javadalom 40%-a, mely minden további szolgálati év után 2—2%-kal, tanároknál 3—3%-kal magasabb, ugy, hogy 40, illetve 30 év után az alapul vehető javadalom teljes összege jár nyugdijképen; ennél magasabbra a nyugdij nem emelkedhetik, annak maximális összege pedig évi 16,000 korona.[16] A ministerek és az állami számszék elnöke, ha ezen minőségben, vagy ezt megelözöleg államtitkári minőségben egyhuzamban legalább három évig szolgáltak, akár kérelmükre, akár anélkül mentettek föl állásuktól, nyugdijra tarthatnak igényt, mely, ha csak hosszabb szolgálati idejüknél fogva az előző pont értelmében magasabb nyugdijra nincs igényük, évi 8000 korona; hasonló módon 3 évi államtitkári szolgálat után 4000 korona évi nyugdij jár.[17] Tiz beszámitható szolgálati évvel nem biró tiszt-

1899. évi 4421. sz. közokt. min. rendeletet. A katonai szolgálatnak beszámitása kérdésében csak a *tényleges* katonai szolgálat vehető figyelembe. Közig. bir. 1902. évi 3150. sz. hat.

Ideiglenes nyugdijazásnak van helye, ha a szolgálatképtelenség, habár tartós, de időleges jellegü, azután ha hivatalok vagy állomások szervezése következtében vagy ellene hozott fegyelmi itélet folytán a tisztviselő, altiszt, szolga, megfelelő állomásra el nem helyezhető. Az ideiglen nyugdijazottak, ha a nyugdijazás okai megszüntek, tényleges szolgálatba visszaveendők; söt ha az okok teljesen meg nem szüntek is, de fontos szolgálati érdekek kivánják, a nyugdij alapjául *szolgáló utolsó javadalmazásuk teljes összegének engedélyezése mellett* tiszti minőségüknek megfelelő szolgálatra berendelhetők.

[16] Az érempótlékok nem számitandók a nyugdijhoz.

[17] A ministerekre és államtitkárokra az ideiglenes nyugdijazottakra vonatkozó szabályok nem érvényesek.

A pénzügyőri legénység 1—15 évi szolgálat után fizetése 2/10-ét, 15—20-ig 3/10-ét, 20—25-ig 4/10-ét, 25—30-ig 5/10-ét, 30—35-ig 7/10-ét, 35—40-ig 9/10-ig, 40 év után egészét kapja nyugdijul. Az állami mező- és erdőgazdaságnál, lótenyésztő és vesztegintézeteknél alkalmazott polgári minőségü altisztek és szolgák, azután a börtön-, fogház- és fegyőrök, ut-, hidmesterek, folyamfelvigyázók, utkaparók és őrök 10—20 évi szolgálat után fizetésük 1/3-á,t 20—30 év után felét, 30—40 év után 3/4-ét, 40 éven felül teljes összegét kapják; az állandóan alkalmazott napszámosok 10 év után évi 120 koronát, 25 év után 160 koronát, 40 év után évi 200 koronát kapnak nyugdijul, de az évi nyugdij napibérek évi összegének — a fenti időtartamok után — 1/4-ét, 2/4-ét, illetve 3/4-ét meg nem haladhatja. Az 1897. évi XXIV. t.-cz. szerint az *állami dijnokok*, kik már egy évig jól szolgáltak, betegség esetén a betegség első hónapjára teljes napidijat, a további két hónapban fél napidijat kapnak; ha a betegség 3 hónál tovább tart, a napidij beszüntetendő; de a dijnok csak akkor bocsájtatik el, ha további 3 hó alatt szolgálatra nem jelentkezik. Szolgálatképtelenség esetén a dijnok 10 évi dijnoki

viselő altiszt, szolga, ha különben a nyugdijjogosultsághoz szükséges feltételek megvannak, *végkielégitésre* tarthat igényt, mely öt szolgálati évig a beszámitható javadalom egy évi, öt éven tul pedig két évi összegében állapitandó meg. Ideiglenes minőségben, továbbá korengedély mellett alkalmazottak, továbbá napszámosok végkielégitést nem nyernek. Azon tisztviselő, altiszt vagy szolga, ki szolgálatteljesités közben vagy annak következtében lett teljesen szolgálatképtelenné, a *ministertanács határozatával* a szabályszerünél nagyobb nyugdijban részesithető s akkor is, ha még tiz évi szolgálata nem volna is, fizetése feléig terjedhető nyugdijat nyerhet. Ez a korengedély mellett alkalmazottakra is áll. Azon csendőr, pénzügyőr, államrendőr, erdőőr, ki az ellenszegülőkkel folytatott harczban, vagy más a szolgálatteljesités közben előálló viadalban lesz ugy azon, mint más állami szolgálatra teljesen képtelenné, *tekintet nélkül szolgálata idejére,* ideiglenes vagy végleges minőségére. utolsó beszámitható javadalma teljes összegével nyugdijazandó.[18]

III. A nyugdij megváltása és beszüntetése.

A nyugdijas egyén kérelmére a nyugdij megváltását figyelmet érdemlő esetben az illető minister *elrendelheti*, ha a nyugdijas

szolgálat után 200 kor., 20 év után 400 kor., 30 év után 500 kor., 40 év után 600 korona állandó nyugellátásban részesül.

[18] A *főispánokról* az 1886 : XXI. t.-cz. rendeli, hogy ki már előbb államtisztviselő volt és azon szolgálata alapján nyugdijképes, annak nyugdijazásánál a főispáni szolgálat is számitásba veendő; ha pedig valaki oly időben mentetik föl főispáni hivatalától, mikor még *összes* szolgálati ideje 10 évet nem tesz. az esetben: *a)* ha mint főispán már öt évig szolgált, a nyugdijigény szempontjából ugy tekintendő, mintha 10 évi szolgálata volna; ha öt évi főispáni szolgálata nincs, de *összes* szolgálata öt évnél több, fizetése 20 -át nyeri nyugdijul; ha pedig összes szolgálata sem tesz öt évet, főispáni szolgálata által egy évi, illetve a mennyiben már előbbi szolgálata által egy évi fizetésre végkielégitési igénye volt, két évi főispáni fizetését kapja *végkielégitésül. Oly főispán, ki előbb nem volt államtisztviselő,* ha a belügyminister által elfogadásra ajánlott lemondás, vagy a belügyminister által hivatalból tett felterjesztés folytán mentetik föl, ha legalább 3 évi szolgálata van, egy évi, ha hat évi szolgálata van, két évi fizetését nyeri végkielégitéskép. Ha a főispán önkényt mond le és lemondását akkor is fentartaná, ha azt a belügyminister elfogadásra nem ajánlja és őt hivatala folytatására irásban felszólitja, kedvezményesebb nyugdijigényét elveszti és az 1885 : XI. t.-cz. szabályai alá esik; ha pedig a főispán felmentése oly tény folytán történik, mely az emlitett törv. szerint az ellátás elvesztését okozza, a főispán is elveszti igényét. Ez eltérésektől eltekintve, a főispán ugy mint özvegyei és árvái igénye, az 1885 : XI. t.-cz. alapján birálandók meg.

Ha a ministerek az 1848 : III. t.-cz. szerinti felelősségre vonás után hivatalvesztésre (elbocsájtásra) itéltetnek, a ministeri nyugdijra igényük nincs.

minden további igényéről lemond s ha nős, a megváltásba neje is beleegyez. A megváltási összeget a minister állapitja meg, de ez *a nyugdij alapjául vett javadalom két évi összegét nem haladhatja tul.* A megváltásnál hatósági orvos által bizonyitandó, hogy a kérelmező még legalább annyi évig élhet, a hány év alatt nyugdijának összege a megváltási összeggel felér. A megváltás után a nyugdijjogosultság többé fel nem éleszthető, még a megváltási összeg viszszafizetése révén sem; magától értetik, hogy ha a nyugdiját megváltott egyén ujból alkalmaztatnék, azon szolgálat, mely után járó nyugdiját megváltá, ujabb nyugdijazás esetén nem számitható be.

A nyugdij élvezete megszünik *a nyugdijas halála* által; ha a nyugdijas állami vagy *megyei* törvényhatósági állandó *alkalmazást nyer,* ez alkalmazás tartamára megszünik nyugdija azon öszszeg erejéig, a mennyivel ez alkalmazással járó javadalom volt; megszünik végül a nyugdij, ha az ideiglen nyugdijazott a nyugdijazási ok megszüntével ujabb alkalmazásba lépni vonakodik.

IV. Az özvegyek és árvák ellátása.

A) *Állandó ellátásra igénye van azon nőnek, illetőleg gyermeknek, kinek férje, illetve atyja nyugdijigényre jogositó alkalmazásban legalább öt, ha korengedély mellett alkalmaztatott, legalább tiz évet szolgált.* A nő igényének *további feltételei:* a) hogy férjével annak szolgálata alatt vagy azt megelőzőleg lépett légyen *köztörvényeink szerint jogérvényes házasságra* s hogy e házasság a férj haláláig jogérvényében fennállott; b) férjével a nyugdij igénye beálltakor együtt éljen és c) erkölcsös életü legyen.[19] Azon nő, ki köteles szolgálata betöltése után vagy 65 éves kora után nyugdijazott egyénhez megy nőül, valamint ezen házasságból származó gyermekei — kivéve a temetési járulékot — más ellátásra nem birnak igénynyel. Azon nő, ki köteles szolgálatának betöltése előtt vagy 65 éves kora előtt nyugdijazott egyénhez meg nőül, valamint az ezen házasságból származó gyermekek, a temetési negyeden kivül más ellátásra csak akkor nyernek igényt, ha a férj (atyja) *ujra alkalmaztatván, legalább 3 évig szolgált.* Azon nő, ki szolgálatban álló, de 60 évesnél idősebb egyénhez megy feleségül, állandó

[19] Azon nő, ki a férj halálakor azzal együtt nem élt, csak akkor nyer nyugdijat, ha bebizonyitja, hogy az elválást férje hibája okozta. Azon nő, ki erkölcstelen életet folytat, vagy büntetendő cselekményért hivatalvesztésre itéltetik, szintén nem bir igénynyel, sőt a már élvezett ellátást is elveszti. Ha az özvegy ezen két előbbi esetben igénynyel nem bir, gyermekei, mint szülőtlen árvák nyernek nevelési járulékot.

ellátásra csak akkor tarthat igényt, ha férje a *házasság után még legalább 3 évig szolgált, vagy pedig a házasságból gyermekek származnak vagy azáltal gyermekek törvényesittettek.* Ez esetben a gyermekek is teljes igényjogosultak.

Az özvegyi állandó ellátás a férj beszámitható évi javadalma 1200 koronájáig ennek 50%, ha pedig ezen javadalom 1200 koronát meghalad, az első 1200 korona után 50%, az azt meghaladó résznek pedig 20%-a, de évi 5000 koronát — nevelési járulék nélkül — meg nem haladhat.[20] *Az altisztek és szolgák özvegyeinek ellátása a férj utolsó beszámitható javadalmának egy harmada:* az állandóan alkalmazott napszámosok és munkások özvegyeinek ellátásra nincs igényük.

Az özvegy nyugdijából ugy saját, mint férje előbbi házasságából származó gyermekeket tartani köteles.

B) *A nevelési járulék* vagy *az özvegy* vagy *közvetlenül az árvák járandósága.* Az özvegy, *ki özvegyi ellátásra jogosult nevelési járulékot kap, ha férje halálakor még legalább 3 anyai ellátásban álló gyermeke van, illetőleg teherben van, akár édes, akár mostoha gyermekei azok, akár az elhalt férjtől, akár a szintén igényjogosult korábbi férjtől származnak. A szülőtlen árvák, kiknek anyja, mostohaanyja atyjuk után állandó ellátásra birt volna igénnyel, számukra tekintet nélkül nevelési járulékot kapnak.* A tisztviselők figyermekei 20, leányai 18, altisztek és szolgák figyermekei 16.

[20] A ministerek és államtitkárok, számszéki elnökök nejei nyugdijképesek már férjüknek fentebb jelzett 3 évi szolgálata alapján, akár tényleges, akár nyugdijas állapotban halt el a férj; a nyugdij évi összege, ha az általános szabályok szerint többet nem tenne ki, a minister és számszéki elnök özvegyére évi 4000 korona, az államtitkárok özvegyeire évi 2000 korona.

Az 1876 : XIV. t.-cz. 86—88. §§-aihoz képest, az állam, vagy valamely közalap szolgálatában állandóan alkalmazott orvosok, betegápolók özvegyeinek és árváinak, ha férjük, illetve atyjuk halálát a járvány elleni alkalmazásuk okozta, özvegyi ellátásra és nevelési járulékra jogosultak, ha a férj vagy atya még öt évi beszámitható szolgálattal nem birt is. Törvényh. községi és *magán orvosok és betegápolók* özvegyei és árvái, ha férjük (atyjuk) hatósági felhivással járványellen alkalmaztatott és halálát a járvány okozta, özvegyi ellátásra és nevelési járulékra jogosultak és pedig az orvosok özvegyei és árvái, ha atyjuk (férjük) magasabb fizetést nem huzott, egyenlően azon özvegyekkel és árvákkal, kiknek férje (atyja) 2000 korona beszámitható javadalmazást élvezett; a betegápolók özvegyei az állami betegápolók özvegyeivel és árváival egyenlő minőségben.

A közig. bir. 1902. évi 1773. sz. hat. szerint dijnokok özvegyei sem özvegyi ellátásra, sem temetkezési járulékra nem tarthatnak igényt.

leányai 14 éves korukig részesülnek a nevelési járulékban. Hazai tan- vagy művészeti intézetben tanuló gyermekek nevelési járulékát, ha előhaladásuk igazoltatik, *az illető minister legfelebb 24 éves* korukig meghagyhatja. A közig. biróság (1897. évi 1511. sz. hat.) kimondá, hogy az árvák ellátásánál a törvényesen örökbefogadott gyermekek a törvényes gyermekekkel egyenlő jogi tekintet alá esnek, ellenben az özvegynek kellő beszámitható szolgálattal nem biró férjétől származott gyermekei ugyancsak e biróság 1902. évi 2768. sz. hat. szerint nem számithatók. Az 1898. évi 1782. sz. közig. bir. határozat szerint pedig az anyának ujra férjhezmenetele nem szolgál okul az árvák nevelési járulékának megszüntetésére.

A *nevelési járulék* tisztviselők özvegyei részére egy gyermek után *az anya ellátásának egy hatodrésze;* de valamennyi gyermek nevelési járulékának összege nem haladhatja *meg az özvegyi nyugdijat.*[21]

Az altisztek árváinak nevelési járuléka fejenkint évi 36, a szolgák árváié 24 kor. *Szülőtlen, vagy oly árvák*, kiknek anyja nem azon okból, mert a férjnek öt évi szolgálata még nem volt — hanem bármely más törvényes okból állandó ellátást nem kap, vagy azt elvesztette, *az atyátlan árvák nevelési járulékának másfélszeresét kapják.*[22] Az özvegy és árvák jogosultságára nem bir befolyással azon körülmény, vajjon a férj, illetve atya tettleges szolgálatban vagy nyugdijas állapotban halt-e el, *de az utóbbi esetben az özvegy és árvák ellátása összesen véve nem lehet nagyobb, mint a férj nyugdija volt.* Oly egyének özvegyei és árvái, kik a szolgálat közben vagy annak teljesitése következtében halnak el, akkor is jogosultak állandó ellátásra, ha férjük, atyjuk még öt évi beszámitható szolgálattal nem birt is.[23]

Ha a férj — atya — a nyugdijra jogositó állomáson *öt évig* nem szolgált, az anya vagy az árvák *végkielégitésül* a férj (atya) utolsó beszámitható évi *javadalmának egy negyedét kapják.*[24]

[21] Ha pl. 8 gyermek van szabályszerű korban, akkor egyre nem juthat több, mint az anya nyugdijának nyolczada; ha a gyermekek közül egy vagy több igényjogosult lenni megszűnt, az ő része a többi részének emelésére forditandó mindaddig, mig a gyermekrész az anya nyugdijának $^{1}/_{6}$-át el nem éri.

[22] Eltünt egyén gyermekei és özvegye a szabályszerű ellátást *ideiglenesen* kapják, mig az illető előkerül, vagy holttá nyilvánittatik.

[23] Ha egyéb feltételei a jogosultságnak megvannak. Ezen kedvezmény az ideiglenesen vagy korengedély mellett alkalmazottak özvegyeire és árváira is vonatkozik.

[24] A nő csak akkor, ha férjével annak halálakor együtt élt és erkölcsös.

Az özvegyi nyugdij megváltását az illető minister engedélyezheti; oly özvegyek, kiknek ellátatlan gyermekük van, csak a gyámhatóság beleegyezésével kérhetik a megváltást. A megváltási összeg a megváltandó ellátásnak legfelebb két évi összege, de közhatósági orvos által igazolandó, hogy az özvegy egészségi állapota szerint még legalább két évig élhet. Az egyszer megváltott nyugdij többé a megváltási összeg visszatéritése mellett sem engedélyezhető ujból. A nevelési járulék nem képezheti megváltás tárgyát. Az ujra férjhez ment özvegynek jogában áll nyugdiját megváltani vagy *ujabb özvegysége esetére* fentartani; e kettő között uj házassága napjától egy év alatt választhat, s ha ezt elmulasztá, ugy nyugdija ujabb özvegysége esetére fentartva marad s uj özvegység esetén azt második férje halála napjától élvezi.

Az állami tisztviselők, altisztek, szolgák özvegyeinek, illetőleg szabályszerü kort még el nem ért árváinak az emlitett részeltetéseken (özv. ellátás, nev. járulék, végkielégités) kivül *temelési járulékra* is van igényük;[25] ez a tényleges szolgálatban elhunytak után az ott legutóbb élvezett javadalom, nyugdijban elhaltak után a nyugdij összege alapján állapittatik meg és pedig *a)* ezek három havi összegével, ha a javadalom vagy nyugdij 2000 koronát meg nem halad; *b)* két havi összegével, ha 2000 koronát meghalad, de

Azon nő, ki végleg nyugdijazotthoz ment feleségül, valamint az ily házasságból szárm. gyermekek végkielégitésre nem jogosultak.

Az özvegy nő s az atyátlan árvák ellátása az *atya halálával*, posthumusra *születése napján*, szülőtlen árvák járuléka mindkét szülő elhunytával, illetve azon napon kezdődik, melyen az anya ellátása megszünt. *Az özvegyi ellátás megszünik*: *a)* ha az özvegytől erkölcstelensége miatt, vagy mert hivatalvesztésre itéltetik, ellátása elvonatik; *b)* ha az özvegy ujra férjhez megy vagy meghal; az árvák ellátása megszünik: ha a szabályszerü kort elérik, vagy meghalnak, állami vagy közintézeti ellátásba jutnak, — ennek idejére; — ha a leánygyermek férjhez megy; ha az árva hivatalvesztésre itéltetik; ha pedig 6 hónál hosszabb szabadságvesztésre itéltetik, a minister *elvonhatja* a nev. járulékot. Az atyátlan árvák nevelési járulékának megállapitásáról szól az 1895. évi 90,954. számu, a szülőtlen árvák nev. járuléka megállapitásánál követendő eljárásról pedig az 1896. évi 27,409. sz. pénzügym. rend. — A családi állás igazolására a közs. elöljáróság illetékes. 1896. évi 42,004. sz. belügym. rend.

[25] Kivévén a mező-, erdőgazdaságnál, lótenyésztésnél alkalmazott polg. minőségü altisztek, szolgák, a börtön-, fogház-, fegyőrök, ut-, hidmesterek, folyamfelvigyázók, utkaparók és őrök, valamint az állandóan alkalmazott napszámosok özvegyeit. A temetési járulék *rendszerint* csak azon özvegyeket és árvákat illeti meg, kiket özvegyi ellátás, illetve végkielégités és nevelési járulék is illet, de megilleti még a *nyugdijashoz férjhez ment özvegyet* és *ily házasságból származott gyermekeket* is.

6000 koronánál nem nagyobb; *c)* egy havi összegével, ha 6000 koronát is meghalad. A második esetben a temetési járulék 500 koronánál kevesebb, a harmadik esetben 1000 koronánál kevesebb, de 1200 koronánál több nem lehet.[26]

245. §. A törvényhatósági és községi tisztviselők nyugdíjügye.

A törvényhatóságok és községek *szabályrendeletileg* rendezhetik alkalmazottaik nyugdijügyét, ámde ily szabályrendeletek alkotása iránt kötelező törvényi rendelkezések vannak, nevezetesen az 1886: XXI. t.-czikk 88. §-a kötelezte a törvényhatóságokat, hogy azon törvény életbeléptetésétől számitott egy év alatt *nyugdijintézet létesitéséről* gondoskodjanak, s ez intézet szervezését, a nyugdijalap létesitését és kezelését, *az állammal és a társtörvényhatóságokkal létesitendő viszonosság alapján, lehetőleg az 1886 : XI. t.cz. alapelvei szerint, szabályrendeletileg* szabályozzák. Ugyanesak az 1886. évi XXI. t.-czikk rendelte, hogy a törvényhatóságok rendeletileg szabályozzák tisztviselőik, segéd- és kezelőszemélyzetükkel szemben azon esetben követendő eljárást, ha az illetők betegség vagy szellemi fogyatkozás folytán egy évig terjedhető szabadságolásuk leteltével sem nyerték vissza munkaképességüket. A nyugdijazás iránti ha-

[26] A temetési járulék szintén az özvegy járuléka, de ha az özvegynek arra igénye nincs, az igényjogosult gyermekeket illeti. A tem. járulék biróilag vagy közigazgatásilag csakis az elhunyt gyógyköltségei fejében foglalható le ⅓-áig; többi részében csakis a temetési költségek fejében. A temetési negyedből sem az elhunyt tisztviselő által jogosultan előre felvett fizetésnek vagy lakpénznek, az elhalálozás napjától a hónap vagy lakpénznegyed végéig eső összege, sem pedig a törlesztetlen maradt fizetési előleg le nem vonható.

Az állami szolgálatban alkalmazott nők nyugdijigénye ugyanazon szabályok szerint állapitandó meg, mint a férfiaké; a férj azonban neje után, a *temetési járulékot* kivéve, semminemű részeltetésre igénynyel nem bir; a gyermekek is csak akkor, ha *szülőtlen* árvákul tekinthetők, vagy élő atyjuk vagyontalan és keresetképtelen. A nő saját szolgálata után nyugdiját férjhezmenetele esetén is s akkor is megtartja, ha férje után is ellátásban részesül. A szülőtlen árvák csak az atya vagy anya után részesednek nev. járulékban, de azt vehetik igénybe, mely kedvezőbb; a *temetési járulékra* s az esetre, ha nev. járulékban nem részesülnek, a *régkielégitésre* ép ugy az atya, mint az anya után igényük van.

Az 1885 : XI. t.-cz. határozmányai szerint járó ellátásnál kedvezőbbek csak a *ministertanács* hozzájárulásával és az illető minister felelősségére, *kegyelmi uton* engedélyezhetők; kegyelmi uton csakis a törvény szerint szükséges kellékek engedhetők el és az igy engedélyezett nyugdij nem lehet nagyobb, mint a mennyi az 1885 : XI. t.-cz. szerint járna az esetben, ha a hiányzó kellék is meglenne.

Az ideiglenesen nyugdijban, a rendelkezési állapotban vagy szabadságon, vagy felfüggesztett állapotban töltött idő, valamint a szolgálat oly félbenhagyása, melyre a kormány beleegyezése a nyugdijigény biztositása mellett kieszközöltetett, a szolgálati idő *félbeszakitásának nem tekinthető.*[5] A szolgálati idö a rendes időszámitás szerint mérendő, de minden hadjáratért, melyet a tisztviselö, altiszt vagy szolga a közös hadseregnél vagy a honvédségnél teljesit, szolgálati idejéhez *egy év (hadi év)* hozzászámitandó.[6] Egy naptári évre eső két vagy több hadjárat is csak egy évvel gyarapitja a szolgálati időt. A hadifogságba jutottaknál csak azon év számithat hadi évet, melyben fogságba estek; hosszabb ideig tartó igazolt hadifogság *egyszerü szolgálat gyanánt* vétetik számba.[7]

Megemlitjük itt a közigazgatási biróság 1899. évi 2869. sz. azon határozatát, hogy a „nyugdij egész százalékokban lévén megállapitandó, *a teljes évet ki nem terö szolgálati idö* a nyugdijkiszabásnál figyelembe nem vehető". Önkormányzati tisztviselőkre a szabályrendelet eltérőleg is intézkedhetik.

B) A nyugdij alapjául veendő utolsó javadalmazás megállapitásánál számitandók: *A rendszeresitett fizetés* (zsold, bér), azután az előbbi magasabb fizetés *kiegészitéseül engedélyezett pótlék*, mely a fizetéssel egyenlőnek tekintendő; nem számitható be a csupán a müködés tartamára engedélyezett személyi pótlék; a fizetés kiegészitő részét képező korpótlék (pénzügyőrök 10-ed éves pótléka is); a fizetés része gyanánt kiszolgáltatandó *természetbeli járandóságok*

[5] A felfüggesztési állapotban töltött idő, ha az illető egészen ártatlannak találtatott, a szabadságon vagy rendelkezési állapotban töltött idő, ha egyhuzamban egy évnél nem több volt, a rendelkezési állapotban töltött egész idő, ha az illető ezen minőségben is tényleg szolgált, *beszámitandók*. Az időközi nyugdijban töltött idő, valamint a szabadságon vagy rendelkezései állapotban tényleges szolgálat nélkül töltött időnek egy évet meghaladó része *nem számitható be*.

[6] Ha az illető csak egy ideig vett is részt a hadjáratban, feltéve, hogy azon időszak a király által az illető csapatra hadjáratnak nyilvánittatott.

[7] Hadjárat alatt munkaképtelenné lett tisztviselő, altiszt, szolga nyugdija kiszámitásánál a reá előnyösebb katonai vagy polgári nyugdijszabályok alkalmazandók s a magasabb fizetés veendő alapul; a szolgálatképtelenség az 1875 : LI. t.-cz. szerint felülvizsgáló-bizottság által állapitandó meg, mely bizottsághoz ily alkalomra a belügyminister által kirendelt polgári orvos is meghivandó. Ily egyén nyugdijából a katonai javadalmazást csakis a beszámitható katonai szolgalati idő után esedékes nyugdijilleték terheli (1875 : LI.); annak nyugdija, ki hadképtelennek igen, de polgári szolgálatra még alkalmasnak találtatott, egészen a polgári javadalmazást terheli.

teljes mérvben beszámitandók,[8] ha csak azokra akár az általános szabályban, akár a kinevezési okmányban ki nem mondatott a be nem számithatóság.[9]

Az egyszer adandó részeltetések az igény megállapitása után azonnal, az állandó ellátások pedig előleges havi részletekben, *azon napot követő hó elsejével folyósitandók, melyen a jogczim keletkezett s azon hó végével szüntetendők be, melyben a jogczim elenyészett.* Az ellátási igény a jogczim *beálltától számitott egy éven belül érvényesitendő: egy éven tul az egyszer mindenkorra szóló részeltetésre való igény elenyészik, az állandó ellátás pedig csak az elkésett kérelem beadását követő hó elsejétől jár. Az állandó ellátásnak a monarchia két állama területén kivül leendő élvezéséhez az illető minister külön engedélye szükséges.*[10]

A ministereknek és állami számszéki elnöknek azon határozatai, melyek az állami alkalmazottakat, azok hozzátartozóit, az 1885: XI. t.-cz. értelmében illető állandó ellátásra vagy egyszeri részeltetésre vonatkoznak, ha azon kérdés vitás, létezik-e jogos igény és hogy az alapul vett czimen mekkora összeg illeti őket, a *közigazgatási biróság előtt panaszolhatók;*[11] ugyancsak azon határozatok is, melyek a már élvezett ellátás megszüntetését vagy egészben, vagy részben való felfüggesztését mondják ki.[12]

[8] A szolgálati szabályokban, vagy különös általános rendelkezésekkel megszabott *általános — nem helyi — értékük szerint.*

[9] Sebesülési és érempótlékok, azután oly járandóságok, melyeket valaki nem az állampénztárból vagy állami kezelés alatti közalapból huz, továbbá működési, helyi, tiszti, drágasági pótlékok, lakpénzek vagy szabadlakások értéke, földek értéke, fajárandóság, utazási, napidij, lótartási, szolgatartási, világitási, irodai általányok, tandijak és azon illetmények, melyeket valaki csupán a szolgálatra való tekintettel, *bizonyos teljesitések fejében élvez,* azután jutalmak, osztalékok, jutalékok s más hasonlók *a nyugdij alapjául le nem számithatók.* Az ellátás mindig egész koronákban állapitható meg; fél koronán aluli összegek elhagyandók, azon felüliek egész koronára emelendők.

[10] Az igény fennállása bizonyitandó. Az igény megállapitása végett benyujtott *kérvények fölszereléséről szól az* 1893. évi 71,660. sz. *ministeri rendelet.* Az életbenlét, özvegyi minőség, gyermekeknek közpénztárból való ellátás nélküli állapota az 1895. évi 81.418. sz. belügymin. rend. értelm. a nyugtákon dijtalanul a közs. elöljáróság által igazolandó. Külföldön levőkre az igazolás rendeletileg külön óvatossági kellékekhez köthető.

[11] A kivételes és kegyelmi uton engedett magasabb nyugdijakra ez nem terjed ki.

[12] A közig. biróságnál hasonlólag kereshet orvoslatot a főispán nyugdijára és azon egészségügyi személyek, kik járványszolgálat alapján az 1876 : XIV.

II. A nyugdijazás. A tisztviselő, altiszt, szolga nyugdija.

A nyugdijazás a szolgálati viszony megszüntetésének egyik neme. E fontos actusnak jog és közérdek szerinti alkalmazása az egyén és állam szempontjából nagy jelentőségü. A nyugdijtörvény főszabálya, hogy a nyugdijazás, végkielégités *büntetésből nem történhetik*, hogy *a végleges nyugdijazást* vagy végkielégitést az illető maga csak akkor kérheti, a felsőség csak akkor rendelheti el, ha *végleges vagy legalább tartós szolgálatképtelenség esete forog fenn*, vagy ha az igénylő *legalább 65 éves, vagy a köteles szolgálati időt kitöltötte.*[13] *A szolgálatképtelenség mindig közhatósági orvos bizonyitványával igazolandó*, jogában állván a nyugdijazó hatóságnak felülvizsgálatot rendelni. A kik 65-ik évüket tulhaladták, vagy a köteles szolgálati időt kitöltötték, *kérelmükre* nyugdijazandók és illetőleg *akaratuk nélkül is nyugdijazhatók* és pedig szolgálatképtelenségük külön megállapitása nélkül is. A birák akaratuk ellen a *köteles szolgálati idő betöltése után sem* nyugdijazhatók *65 éves koruk előtt*, ha szolgálatképtelenségük külön fegyelmi eljárásban meg nem állapittatik. A kuriai birák és ezekkel egyenrangu más itélő birák és ügyészségi tagok 70. évük betöltésével lépnek nyugalomba, kivéve, ha az igazságügyminister[14] őket hivataluk továbbviselésére felszólitja és szolgálni kivánnak. (1892: XXX. t.-cz.).

A köteles szolgálati idő, melyet t. i. minden alkalmazott, ha csak előbb szolgálatképtelenné nem lőn, vagy 65. évét tul nem lépi, a szerzett jogok elvesztésének terhe alatt kitölteni köteles, negyven év, a tanárokra és a néptanitói nyugdij-törvények alá nem eső tanitókra pedig harmincz év.[15]

t.-cz. 86—88. §§. értelmében nyugdijra jogosultak. Az állami dijnokokról szóló 1897 : XXIV. t.-cz. alapján támasztható szolgálati és illetményi igények elbirálása a m. kir. közig. birósághoz nem tartozik. 1901. évi 1107. sz. közig. bir. hat.

[13] A nyugdijazást rendszerint azon hatóság rendelheti el, a melyet a kinevezés joga azon állásra illet. A birákra nézve az u. n. kényszernyugdijazás esetén a fegyelmi biróság 1871 : IX. t.-cz. 6—10., 12—13. §§. A 65. éven aluli biróra, ügyészre, illetőleg a 70 éven aluli curiai birói rangu biróra és ügyészre csak akkor történhetik nyugdijazás akarata ellenére, ha végleges szolgálatképtelenség esete forog fenn, vagy az általa elfoglalt állást a törvény megszünteti. Ha ilyenkor a biró nyugdijkérvényét az elnök felszólitása után egy hó alatt be nem adja, az ügyész inditványára az illetékes első foku fegyelmi biróság itéletileg határoz a nyugdijazás kérdésében.

[14] Közig. birákra a ministerelnök.

[15] Midőn valaki tanári (tanitói) szolgálatból más állami szolgálatba lép, vagy viszont, mindkét minőségben töltött idő arányosan számitandó. Lásd az

Nyugdijjogosultságot csak tiz évi beszámitható szolgálat ad a tisztviselőnek, altisztnek, szolgának. A nyugdij mérve 10 évi beszámitható szolgálat után az alapul vehető javadalom 40%-a, mely minden további szolgálati év után 2—2%-kal, tanároknál 3—3%-kal magasabb, ugy, hogy 40, illetve 30 év után az alapul vehető javadalom teljes összege jár nyugdijképen; ennél magasabbra a nyugdij nem emelkedhetik, annak maximális összege pedig évi 16,000 korona.[16] A ministerek és az állami számszék elnöke, ha ezen minőségben, vagy ezt megelőzőleg államtitkári minőségben egyhuzamban legalább három évig szolgáltak, akár kérelmükre, akár anélkül mentettek föl állásuktól, nyugdijra tarthatnak igényt, mely, ha csak hosszabb szolgálati idejüknél fogva az előző pont értelmében magasabb nyugdijra nincs igényük, évi 8000 korona; hasonló módon 3 évi államtitkári szolgálat után 4000 korona évi nyugdij jár.[17] Tiz beszámitható szolgálati évvel nem biró tiszt-

1899. évi 4424. sz. közokt. min. rendeletet. A katonai szolgálatnak beszámitása kérdésében csak a *tényleges* katonai szolgálat vehető figyelembe. Közig. bir. 1902. évi 3150. sz. hat.

Ideiglenes nyugdijazásnak van helye, ha a szolgálatképtelenség, habár tartós, de időleges jellegü, azután ha hivatalok vagy állomások szervezése következtében vagy ellene hozott fegyelmi itélet folytán a tisztviselő, altiszt, szolga, megfelelő állomásra el nem helyezhető. Az ideiglen nyugdijazottak, ha a nyugdijazás okai megszüntek, tényleges szolgálatba visszaveendők; sőt ha az okok teljesen meg nem szüntek is, de fontos szolgálati érdekek kivánják, a nyugdij alapjául *szolgáló utolsó javadalmazásuk teljes összegének engedélyezése mellett* tiszti minőségüknek megfelelő szolgálatra berendelhetők.

[16] Az érempótlékok nem számitandók a nyugdijhoz.

[17] A ministerekre és államtitkárokra az ideiglenes nyugdijazottakra vonatkozó szabályok nem érvényesek.

A pénzügyőri legénység 1—15 évi szolgálat után fizetéso 2/10-ét, 15—20-ig 3/10-ét, 20—25-ig 4/10-ét, 25—30-ig 5/10-ét, 30—35-ig 7/10-ét, 35—40-ig 9/10-ig, 40 év után egészét kapja nyugdijul. Az állami mező- és erdőgazdaságnál, lótenyésztő és vesztegintézeteknél alkalmazott polgári minőségü altisztek és szolgák, azután a börtön-, fogház- és fegyőrök, ut-, hidmesterek, folyamfelvigyázók, utkaparók és őrök 10—20 évi szolgálat után fizetésük 1/3-á,t 20—30 év után felét, 30—40 év után 3/4-ét, 40 éven felül teljes összegét kapják; az állandóan alkalmazott napszámosok 10 év után évi 120 koronát, 25 év után 160 koronát, 40 év után évi 200 koronát kapnak nyugdijul, de az évi nyugdij napibérek évi összegének — a fenti időtartamok után — 1/4-ét, 2/4-ét, illetve 3/4-ét meg nem haladhatja. Az 1897. évi XXIV. t.-cz. szerint az *állami dijnokok,* kik már egy évig jól szolgáltak, betegség esetén a betegség első hónapjára teljes napidijat, a további két hónapban fél napidijat kapnak; ha a betegség 3 hónál tovább tart, a napidij beszüntetendő; de a dijnok csak akkor bocsájtatik el, ha további 3 hó alatt szolgálatra nem jelentkezik. Szolgálatképtelenség esetén a dijnok 10 évi dijnoki

viselő altiszt, szolga, ha különben a nyugdijjogosultsághoz szükséges feltételek megvannak, *végkielégitésre* tarthat igényt, mely öt szolgálati évig a beszámitható javadalom egy évi, öt éven tul pedig két évi összegében állapitandó meg. Ideiglenes minőségben, továbbá korengedély mellett alkalmazottak, továbbá napszámosok végkielégitést nem nyernek. Azon tisztviselő, altiszt vagy szolga, ki szolgálatteljesités közben vagy annak következtében lett teljesen szolgálatképtelenné, a *ministertanács határozatával* a szabályszerünél nagyobb nyugdijban részesithető s akkor is, ha még tiz évi szolgálata nem volna is, fizetése feléig terjedhető nyugdijat nyerhet. Ez a korengedély mellett alkalmazottakra is áll. Azon csendőr, pénzügyőr, államrendőr, erdőőr, ki az ellenszegülőkkel folytatott harczban, vagy más a szolgálatteljesités közben előálló viadalban lesz ugy azon, mint más állami szolgálatra teljesen képtelenné, *tekintet nélkül szolgálata idejére*, ideiglenes vagy végleges minőségére, utolsó beszámitható javadalma teljes összegével nyugdijazandó.[18]

III. A nyugdij megváltása és beszüntetése.

A nyugdijas egyén kérelmére a nyugdij megváltását figyelmet érdemlő esetben az illető minister *elrendelheti*, ha a nyugdijas

szolgálat után 200 kor., 20 év után 400 kor., 30 év után 500 kor., 40 év után 600 korona állandó nyugellátásban részesül.

[18] A *főispánokról* az 1886 : XXI. t.-cz. rendeli, hogy ki már előbb államtisztviselő volt és azon szolgálata alapján nyugdijképes, annak nyugdijazásánál a főispáni szolgálat is számitásba veendő; ha pedig valaki oly időben mentetik föl főispáni hivatalától, mikor még *összes* szolgálati ideje 10 évet nem tesz, az esetben: *a)* ha mint főispán már öt évig szolgált, a nyugdijigény szempontjából ugy tekintendő, mintha 10 évi szolgálata volna; ha öt évi főispáni szolgálata nincs, de *összes* szolgálata öt évnél több, fizetése 20%-át nyeri nyugdijul; ha pedig összes szolgálata sem tesz öt évet, főispáni szolgálata által egy évi, illetve a mennyiben már előbbi szolgálata által egy évi fizetésre végkielégitési igénye volt, két évi főispáni fizetését kapja *végkielégitésül. Oly főispán, ki előbb nem volt államtisztviselő,* ha a belügyminister által elfogadásra ajánlott lemondás, vagy a belügyminister által hivatalból tett felterjesztés folytán mentetik föl, ha legalább 3 évi szolgálata van, egy évi, ha hat évi szolgálata van, két évi fizetését nyeri végkielégitéskép. Ha a főispán önkényt mond le és lemondását akkor is fentartaná, ha azt a belügyminister elfogadásra nem ajánlja és őt hivatala folytatására irásban felszólitja, kedvezményesebb nyugdijigényét elveszti és az 1885 : XI. t.-cz. szabályai alá esik; ha pedig a főispán felmentése oly tény folytán történik, mely az emlitett törv. szerint az ellátás elvesztését okozza, a főispán is elveszti igényét. Ez eltérésektől eltekintve, a főispán ugy mint özvegyei és árvái igénye, az 1885 : XI. t.-cz. alapján birálandók meg.

Ha a ministerek az 1848 : III. t.-cz. szerinti felelősségre vonás után hivatalvesztésre (elbocsájtásra) itéltetnek, a ministeri nyugdijra igényük nincs.

minden további igényéről lemond s ha nős, a megváltásba neje is beleegyez. A megváltási összeget a minister állapitja meg, de ez *a nyugdij alapjául vett javadalom két évi összegét nem haladhatja tul.* A megváltásnál hatósági orvos által bizonyitandó, hogy a kérelmező még legalább annyi évig élhet, a hány év alatt nyugdijának összege a megváltási összeggel felér. A megváltás után a nyugdijjogosultság többé fel nem éleszthető, még a megváltási összeg visszafizetése révén sem; magától értetik, hogy ha a nyugdiját megváltott egyén ujból alkalmaztatnék, azon szolgálat, mely után járó nyugdiját megváltá, ujabb nyugdijazás esetén nem számitható be.

A nyugdij élvezete megszünik *a nyugdijas halála* által; ha a nyugdijas állami vagy *megyei* törvényhatósági állandó *alkalmazást nyer*, ez alkalmazás tartamára megszünik nyugdija azon összeg erejéig, a mennyivel ez alkalmazással járó javadalom volt; megszünik végül a nyugdij, ha az ideiglen nyugdijazott a nyugdijazási ok megszüntével ujabb alkalmazásba lépni vonakodik.

IV. Az özvegyek és árvák ellátása.

A) *Állandó ellátásra igénye van azon nőnek, illetőleg gyermeknek, kinek férje, illetve atyja nyugdijigényre jogositó alkalmazásban legalább öt, ha korengedély mellett alkalmaztatott, legalább tiz évet szolgált.* A nő igényének *további feltételei:* a) hogy férjével annak szolgálata alatt vagy azt megelőzőleg lépett légyen *köztörvényeink szerint jogérvényes házasságra* s hogy e házasság a férj haláláig jogérvényében fennállott; b) férjével a nyugdij igénye beálltakor együtt éljen és c) erkölcsös életü legyen.[19] Azon nő, ki köteles szolgálata betöltése után vagy 65 éves kora után nyugdijazott egyénhez megy nőül, valamint ezen házasságból származó gyermekei — kivéve a temetési járulékot — más ellátásra nem birnak igénynyel. Azon nő, ki köteles szolgálatának betöltése előtt vagy 65 éves kora előtt nyugdijazott egyénhez meg nőül, valamint az ezen házasságból származó gyermekek, a temetési negyeden kivül más ellátásra csak akkor nyernek igényt, ha a férj (atyja) *ujra alkalmaztatván, legalább 3 évig szolgált.* Azon nő, ki szolgálatban álló, de 60 évesnél idősebb egyénhez megy feleségül, állandó

[19] Azon nő, ki a férj halálakor azzal együtt nem élt, csak akkor nyer nyugdijat, ha bebizonyitja, hogy az elválást férje hibája okozta. Azon nő, ki erkölcstelen életet folytat, vagy büntetendő cselekményért hivatalvesztésre itéltetik, szintén nem bir igénynyel, sőt a már élvezett ellátást is elveszti. Ha az özvegy ezen két előbbi esetben igénynyel nem bir, gyermekei, mint szülőtlen árvák nyernek nevelési járulékot.

ellátásra csak akkor tarthat igényt, ha férje a *házasság után még legalább 3 évig szolgált, vagy pedig a házasságból gyermekek származnak vagy azáltal gyermekek törvényesittettek.* Ez esetben a gyermekek is teljes igényjogosultak.

Az özvegyi állandó ellátás a férj beszámitható évi javadalma 1200 koronájáig ennek 50%, ha pedig ezen javadalom 1200 koronát meghalad, az első 1200 korona után 50%, az azt meghaladó résznek pedig 20%-a, de évi 5000 koronát — nevelési járulék nélkül — meg nem haladhat.[20] *Az altisztek és szolgák özvegyeinek ellátása a férj utolsó beszámitható javadalmának egy harmada:* az állandóan alkalmazott napszámosok és munkások özvegyeinek ellátásra nincs igényük.

Az özvegy nyugdijából ugy saját, mint férje előbbi házasságából származó gyermekeket tartani köteles.

B) *A nevelési járulék* vagy *az özvegy* vagy *közvetlenül az árvák járandósága.* Az özvegy, *ki özvegyi ellátásra jogosult nevelési járulékot kap, ha férje halálakor még legalább 3 anyai ellátásban álló gyermeke van, illetőleg teherben van, akár édes, akár mostoha gyermekei azok, akár az elhalt férjtől, akár a szintén igényjogosult korábbi férjtől származnak. A szülőtlen árvák, kiknek anyja, mostohaanyja atyjuk után állandó ellátásra birt volna igénnyel, számukra tekintet nélkül nevelési járulékot kapnak.* A tisztviselők figyermekei 20, leányai 18, altisztek és szolgák figyermekei 16.

[20] A ministerek és államtitkárok, számszéki elnökök nejei nyugdijképesek már férjüknek fentebb jelzett 3 évi szolgálata alapján, akár tényleges, akár nyugdijas állapotban halt el a férj; a nyugdij évi összege, ha az általános szabályok szerint többet nem tenne ki, a minister és számszéki elnök özvegyére évi 4000 korona, az államtitkárok özvegyeire évi 2000 korona.

Az 1876 : XIV. t.-cz. 86—88. §§-aihoz képest, az állam, vagy valamely közalap szolgálatában állandóan alkalmazott orvosok, betegápolók özvegyeinek és árváinak, ha férjük, illetve atyjuk halálát a járvány elleni alkalmazásuk okozta, özvegyi ellátásra és nevelési járulékra jogosultak, ha a férj vagy atya még öt évi beszámitható szolgálattal nem birt is. Törvényh. községi és *magánorvosok és betegápolók* özvegyei és árvái, ha férjük (atyjuk) hatósági felhivással járványellen alkalmaztatott és halálát a járvány okozta, özvegyi ellátásra és nevelési járulékra jogosultak és pedig az orvosok özvegyei és árvái, ha atyjuk (férjük) magasabb fizetést nem huzott, egyenlően azon özvegyekkel és árvákkal, kiknek férje (atyja) 2000 korona beszámitható javadalmazást élvezett; a betegápolók özvegyei az állami betegápolók özvegyeivel és árváival egyenlő minőségben.

A közig. bir. 1902. évi 1773. sz. hat. szerint dijnokok özvegyei sem özvegyi ellátásra, sem temetkezési járulékra nem tarthatnak igényt.

leányai 14 éves korukig részesülnek a nevelési járulékban. Hazai tan- vagy művészeti intézetben tanuló gyermekek nevelési járulékát, ha előhaladásuk igazoltatik, *az illető minister legfelebb 24 éves* korukig meghagyhatja. A közig. biróság (1897. évi 1511. sz. hat.) kimondá, hogy az árvák ellátásánál a törvényesen örökbefogadott gyermekek a törvényes gyermekekkel egyenlő jogi tekintet alá esnek, ellenben az özvegynek kellő beszámitható szolgálattal nem biró férjétől származott gyermekei ugyancsak e biróság 1902. évi 2768. sz. hat. szerint nem számithatók. Az 1898. évi 1782. sz. közig. bir. határozat szerint pedig az anyának ujra férjhezmenetele nem szolgál okul az árvák nevelési járulékának megszüntetésére.

A *nevelési járulék* tisztviselők özvegyei részére egy gyermek után *az anya ellátásának egy hatodrésze;* de valamennyi gyermek nevelési járulékának összege nem haladhatja *meg az özvegyi nyugdijat.*[21]

Az altisztek árváinak nevelési járuléka fejenkint évi 36, a szolgák árváié 24 kor. *Szülőtlen, vagy oly árvák,* kiknek anyja nem azon okból, mert a férjnek öt évi szolgálata még nem volt — hanem bármely más törvényes okból állandó ellátást nem kap, vagy azt elvesztette, *az atyátlan árvák nevelési járulékának másfélszeresét kapják.*[22] Az özvegy és árvák jogosultságára nem bir befolyással azon körülmény, vajjon a férj, illetve atya tettleges szolgálatban vagy nyugdijas állapotban halt-e el, *de az utóbbi esetben az özvegy és árvák ellátása összesen véve nem lehet nagyobb, mint a férj nyugdija volt.* Oly egyének özvegyei és árvái, kik a szolgálat közben vagy annak teljesitése következtében halnak el, akkor is jogosultak állandó ellátásra, ha férjük, atyjuk még öt évi beszámitható szolgálattal nem birt is.[23]

Ha a férj — atya — a nyugdijra jogositó állomáson *öt évig* nem szolgált, az anya vagy az árvák *végkielégitésül* a férj (atya) utolsó beszámitható évi *javadalmának egy negyedét kapják.*[24]

[21] Ha pl. 8 gyermek van szabályszerü korban, akkor egyre nem juthat több, mint az anya nyugdijának nyolczada; ha a gyermekek közül egy vagy több igényjogosult lenni megszünt, az ő része a többi részének emelésére forditandó mindaddig, mig a gyermekrész az anya nyugdijának $^1/_6$-át el nem éri.

[22] Eltünt egyén gyermekei és özvegye a szabályszerü ellátást *ideiglenesen* kapják, mig az illető előkerül, vagy holttá nyilvánittatik.

[23] Ha egyéb feltételei a jogosultságnak megvannak. Ezen kedvezmény az ideiglenesen vagy korengedély mellett alkalmazottak özvegyeire és árváira is vonatkozik.

[24] A nő csak akkor, ha férjével annak halálakor együtt élt és erkölcsös.

Az özvegyi nyugdij megváltását az illető minister engedélyezheti; oly özvegyek, kiknek ellátatlan gyermekük van, csak a gyámhatóság beleegyezésével kérhetik a megváltást. A megváltási összeg a megváltandó ellátásnak legfelebb két évi összege, de közhatósági orvos által igazolandó, hogy az özvegy egészségi állapota szerint még legalább két évig élhet. Az egyszer megváltott nyugdij többé a megváltási összeg visszatéritése mellett sem engedélyezhető ujból. A nevelési járulék nem képezheti megváltás tárgyát. Az ujra férjhez ment özvegynek jogában áll nyugdiját megváltani vagy *ujabb özvegysége esetére* fentartani; e kettő között uj házassága napjától egy év alatt választhat, s ha ezt elmulasztá, ugy nyugdija ujabb özvegysége esetére fentartva marad s uj özvegység esetén azt második férje halála napjától élvezi.

Az állami tisztviselők, altisztek, szolgák özvegyeinek, illetőleg szabályszerü kort még el nem ért árváinak az emlitett részletéseken (özv. ellátás, nev. járulék, végkielégités) kivül *temetési járulékra* is van igényük;[25] ez a tényleges szolgálatban elhunytak után az ott legutóbb élvezett javadalom, nyugdijban elhaltak után a nyugdij összege alapján állapittatik meg és pedig *a)* ezek három havi összegével, ha a javadalom vagy nyugdij 2000 koronát meg nem halad; *b)* két havi összegével, ha 2000 koronát meghalad, de

Azon nő, ki végleg nyugdijazotthoz ment feleségül, valamint az ily házasságból szárm. gyermekek végkielégitésre nem jogosultak.

Az özvegy nő s az atyátlan árvák ellátása az *atya halálával*, posthumusra *születése napján*, szülőtlen árvák járuléka mindkét szülő elhunytával, illetve azon napon kezdődik, melyen az anya ellátása megszünt. *Az özvegyi ellátás megszünik*: *a)* ha az özvegytől erkölcstelensége miatt, vagy mert hivatalvesztésre itéltetik, ellátása elvonatik; *b)* ha az özvegy ujra férjhez megy vagy meghal; az árvák ellátása megszünik: ha a szabályszerü kort elérik, vagy meghalnak, állami vagy közintézeti ellátásba jutnak, — ennek idejére; — ha a leánygyermek férjhez megy; ha az árva hivatalvesztésre itéltetik; ha pedig 6 hónál hosszabb szabadságvesztésre itéltetik, a minister *elvonhatja* a nev. járulékot. Az atyátlan árvák nevelési járulékának megállapitásáról szól az 1895. évi 90,954. számu, a szülőtlen árvák nev. járuléka megállapitásánál követendő eljárásról pedig az 1896. évi 27,409. sz. pénzügym. rend. — A családi állás igazolására a közs. elöljáróság illetékes. 1896. évi 42.004. sz. belügym. rend.

[25] Kivévén a mező-, erdőgazdaságnál, lótenyésztésnél alkalmazott polg. minőségü altisztek, szolgák, a börtön-, fogház-, fegyőrök, ut-, hidmesterek, folyamfelvigyázók, utkaparók és őrök, valamint az állandóan alkalmazott napszámosok özvegyeit. A temetési járulék *rendszerint* csak azon özvegyeket és árvákat illeti meg, kiket özvegyi ellátás, illetve végkielégités és nevelési járulék is illet, de megilleti még a *nyugdijashoz férjhez ment özvegyet* és *ily házasságból származott gyermekeket* is.

6000 koronánál nem nagyobb; *c)* egy havi összegével, ha 6000 koronát is meghalad. A második esetben a temetési járulék 500 koronánál kevesebb, a harmadik esetben 1000 koronánál kevesebb, de 1200 koronánál több nem lehet.[26]

245. §. A törvényhatósági és községi tisztviselők nyugdíjügye.

A törvényhatóságok és községek *szabályrendeletileg* rendezhetik alkalmazottaik nyugdijügyét, ámde ily szabályrendeletek alkotása iránt kötelező törvényi rendelkezések vannak, nevezetesen az 1886: XXI. t.-czikk 88. §-a kötelezte a törvényhatóságokat, hogy azon törvény életbeléptetésétől számitott egy év alatt *nyugdijintézet létesitéséről* gondoskodjanak, s ez intézet szervezését, a nyugdijalap létesitését és kezelését, *az állammal és a társtörvényhatóságokkal létesitendő viszonosság alapján, lehetőleg az 1886 : XI. t.cz. alapelvei szerint, szabályrendeletileg* szabályozzák. Ugyancsak az 1886. évi XXI. t.-czikk rendelte, hogy a törvényhatóságok rendeletileg szabályozzák tisztviselőik, segéd- és kezelőszemélyzetükkel szemben azon esetben követendő eljárást, ha az illetők betegség vagy szellemi fogyatkozás folytán egy évig terjedhető szabadságolásuk leteltével sem nyerték vissza munkaképességüket. A nyugdijazás iránti ha-

[26] A temetési járulék szintén az özvegy járuléka, de ha az özvegynek arra igénye nincs, az igényjogosult gyermekeket illeti. A tem. járulék biróilag vagy közigazgatásilag csakis az elhunyt gyógyköltségei fejében foglalható le ½-áig; többi részében csakis a temetési költségek fejében. A temetési negyedből sem az elhunyt tisztviselő által jogosultan előre felvett fizetésnek vagy lakpénznek, az elhalálozás napjától a hónap vagy lakpénznegyed végéig eső összege, sem pedig a törlesztetlen maradt fizetési előleg le nem vonható.

Az állami szolgálatban alkalmazott nők nyugdijigénye ugyanazon szabályok szerint állapitandó meg, mint a férfiaké; a férj azonban neje után, a *temetési járulékot* kivéve, semminemü részeltetésre igénynyel nem bir; a gyermekek is csak akkor, ha *szülötlen* árvákul tekinthetők, vagy élő atyjuk vagyontalan és keresetképtelen. A nő saját szolgálata után nyugdiját férjhezmenetele esetén is s akkor is megtartja, ha férje után is ellátásban részesül. A szülőtlen árvák csak az atya vagy anya után részesednek nev. járulékban, de azt vehetik igénybe, mely kedvezőbb; a *temetési járulékra* s az esetre, ha nev. járulékban nem részesülnek, a *végkielégitésre* ép ugy az atya, mint az anya után igényük van.

Az 1885 : XI. t.-cz. határozmányai szerint járó ellátásnál kedvezőbbek csak a *ministertanács* hozzájárulásával és az illető minister felelősségére, *kegyelmi uton* engedélyezhetők; kegyelmi uton csakis a törvény szerint szükséges kellékek engedhetők el és az igy engedélyezett nyugdij nem lehet nagyobb, mint a mennyi az 1885 : XI. t.-cz. szerint járna az esetben, ha a hiányzó kellék is meglenne.

tározás a törvényhatósági közgyülés hatáskörébe tartozik. E hatáskör szabályrendeletileg nem ruházható a közigazgatási bizottságra. (Közig. bir. 1901. ex 2663.).

A községi törvény 67. szakasza kimondja, hogy az elaggott jegyzők és ezek özvegyei s árvái sorsának biztositásáról a törvényhatóság az általa szabályrendeletileg alkotott *nyugdijintézet által* gondoskodni tartozik. E czélból több törvényhatóság is szövetkezhetik.[27]

A közigazgatási birósági törvény szerint *a közig. biróság előtt panaszolhatók:* a törvényhatósági bizottság azon határozatai, melyekkel a törvényhatósági tisztviselők és más alkalmazottak és hozzátartozóik, továbbá a községi jegyző és más községi alkalmazottak, valamint a rendes tan. városi alkalmazottak és hozzátartozóik nyugdija, végkielégitése, özvegyi, nevelési és temetési járuléka iránt intézkedik, a mennyiben az a kérdés válik vitássá, hogy az alkalmazott vagy hozzátartozóinak jogos igényük van-e az ellátásra, részeltetésre vagy hogy az alapul vett czimen mekkora összeg illeti meg őket; továbbá azon határozatok is, melyekkel a törvh. bizottság a már élvezett ellátás felfüggesztését vagy megszüntetését kimondja.[28]

[27] A Boncza-féle közig. döntvénytár elvi jelentőségü belügyministeri határozatokat közöl, a községjegyzői nyugdij számitásra nézve. A községi jegyzők és más alkalmazottak nyugdijügyeiben eljárni hivatott hatóságokról szól az 1897. 44,879. sz. belügyministeri rend. A közig. biróság 1897. évi 390. sz. hat. szerint végkielégitési igény vagyoni felelősség fenforgása esetén a fegyelmi eljárás befejeztéig nem érvényesithető. A közig. biróság (1902. évi 256. sz.) kimondá, hogy törvényhatósági tisztviselők nyugdijazásánál is jogelv, hogy ha az ellátásra jogosultak jogczimük beálltától számitott egy éven tul kérik az ellátást, az nekik csak *a kérelem beadását követő hónaptól kezdve jár.* Ugyancsak általános jogelv, hogy ellátásra nem tarthat számot a nő, ki férjével annak halálakor együtt nem élt, ha csak be nem bizonyitja, hogy az együtt nem élés oka nem ő volt (1902. évi 1083. sz. közig. birósági hat.)

A jegyzők nyugdijairól szóló megyei szabályrendeletek átdolgozásáról intézkedik az 1906. évi 36,619. sz. belügym rend.

[28] *A közös polgári szolgálat nyugdijszabályai.* A közös ministeriumoknál, közös főszámszéknél és ezen központi hatóságok alá rendelt hatóságok, hivatalok és intézeteknél a nyugdij-ügyet az 1870. évi november 12-én kelt csász. és kir. rendelettel kiadott ideiglenes rendelet szabályozza. Főszabályok a következők: A végleg alkalmazott hivatalnokok és szolgák, a mennyiben nem önként mondanak le vagy nem fegyelmileg vagy bünvádi uton fosztatnak meg hivataluktól, beszámitható szolgálati idejük és tettlegességi javadalmazásuk aránya szerint *nyugdijra vagy végkielégitésre jogosultak.* A nyugdij 10 évi szolgálat után ⅓ része, 15 év után ³/₈ része az utolsó beszámitható tettlegességi java-

Ha a nyugdijjárulék befizetésének kérdése önállóan képezi a panasz tárgyát, abban a közigazgatási biróság nincs hivatva dönteni (1901. évi 757. sz. közig. bir. hat.).

dalomnak és minden további szolgálati évben 2½%-kal növekszik, 40 évi szolgálat után az egész beszámitható tettlegességi javadalmat eléri, annál nagyobb nem lehet. A keleti akadémia tanárainak nyugdija kiszámitásánál minden a tanári szolgálatban töltött 3 év 4 évvel egyenlő, igy ezek 30 év után a teljes nyugdijat nyerik.

Végkielégitést azok nyernek, kik 10 évi szolgálattal nem birnak. A végkielégitési összeg, ha a szolgálat 5 éven alul van, egy évi, öt éven felül másfélévi beszámitható javadalommal egyenlő. A nyugdij maximális-összege évi 16.800 kor.; *minimalis összege* évi 240 korona. Ha a hivatalnok vakság, elmebaj, hosszas gyógyithatatlan betegség, vagy baleset folytán, saját hibája nélkül válik szolgálat- és keresetképtelenné, 10 évi szolgálat nélkül is ugy tekintetik, mintha 10 évet betöltött volna; ha pedig a szolgálatképtelenséget okozó baleset a szolgálatban és szolgálat miatt érte, ugy tekintendő, mintha *20 évet szolgált volna.*

A nyugdijazás hivatalból vagy az illető kérelmére történhetik: *Hivatalból* csak orvosilag constatált szolgálatképtelenség esetén vagy pedig *szolgálati okokból e nélkül is, ha az illető már 40 évet szolgált;* vagy ha a hivatali organisatióban beállott változtatás folytán azon hivatal megszünik és az illetőt megfelelő állásra azonnal alkalmazni nem lehet. *Kérelem* folytán bebizonyitott szolgálatképtelenség esetén; e nélkül is, ha már 40 éve van, vagy 70 évét tulhaladta. *Követségi hivatalnokok,* kik nem szolgálatképtelenség, nem is saját hibájuk miatt és nem saját kérelmükre mentetnek föl hivataluktól, *rendelkezési állapotba jutnak* és utolsó fizetésüket huzzák; ezen állapot azonban 2 évnél tovább nem tarthat. A rendelkezési állapotban töltött idő beszámittatik a szolg. időbe. Beszámittatik a szolgálati időbe a közös hadseregnél, annak intézeteinél, a két állam honvédségénél töltött idő, valamint a monarchia két államának hatóságainál és hivatalaiban töltött szolgálat, *oly módon és mérvben, mint a hogy az illető állam nyugdijtörvényei értelmében számitandó leendett.*

A nyugdij alapjául szolgálható tettlegességi javadalom: 1. a fizetés, bér: 2. az előbbi magasabb fizetés okából engedélyezett kiegészitési pótlék; 3. fizetési alkatrészt képező naturálélvezmény; 4. a keleti akadémia tanárainak 10 éves korpótléka. Más mellékélvezmények nem jöhetnek tekintetbe.

Megszünik a nyugdij a jogosult halálával, ujra hivatalra lépésével állami, vagy ezzel egyenlőnek tekintett nyilvános állásra, ha a jogosult vonakodik oly állást elfogadni, melyre a szabályok kötelezik; jogosulatlan és indokolatlan külföldi tartózkodás, kivándorlás vagy idegen állampolgárság szerzése esetén; bűntény miatti elitélés folytán, *oly vétség vagy kihágás miatti elitélés esetén, mely ha az illető még szolgálatban lenne, abból való fegyelmi elbocsájtást vonna maga után.* Ez utolsó esetben a nyugdij elvesztését az illető hatóság fegyelmi bizottsága mondja ki.

A törvényes házasságban élt özvegynek nyugdijra van igénye, ha *férje legalább 10 évet szolgált.* E nyugdij összege a férj utolsó beszám. javadalmának egy harmada, de 240 kor.-nál kisebb nem lehet, 700 kor.-nál nagyobb csak

246. §. A néptanitók nyugdija.

A néptanitói nyugdij (ellátás) ügyét az 1875 : XXXII. t.-cz., az ezt lényegesen módositó 1891 : XLIII., 1893 : XXVI. s az 1894 : XXVII. törvényczikkek szabályozzák.[29]

Egy országos néptanitói nyugdijalap (pénztár) képeztetett a törvény által meghatározott jövedelmek és járulékokból, melynek terhére a tanitók nyugdijat, özvegyeik és árváik pedig segélyt kapnak.

Nyugdijra jogosultak: bármely *nyilvános* népiskolában alkalmazott tanitók, tanitónők, nyilvános óvodákban alkalmazott óvók, óvónők, nevelők, tanitóképezdék gyakorló iskoláiban, emberbaráti intézeteknél (árvaház, szeretet-, lelenczház), alsófoku ipari és kereskedelmi iskoláknál, valamint minden tanfolyamuknál

azon hivatalnokok özvegyeinél lehet, kik a VII. vagy még magasabb *rangosztályu* állásokban voltak. A VII. rangoszt. a pensio legmagasabb összege: 900 korona, a VI-ban 1200, az V-ben 1600, a IV-ben 2400, a III-ban 3600, a II. és I-ben 5000 korona.

Ha a férjnek még 10 évi szolgálata nem volt és tettleges szolgálatban halt meg, az özvegynek végkielégitésre van igénye, mely a férj utolsó fizetésének egy *negyede*. Nem birnak özv. nyugdijra igénynyel: kik férjükhöz ennek nyugdijas korában mentek nőül; ha a férj házassága a szüks. hatósági engedély nélkül történt; ha a férj halálakor a nő saját hibája miatt ettől elváltan élt, stb.

Az ujra férjhezmenő nyugdijas özvegy három éven belül vagy végkielégitést nyerhet, vagy pedig ujabb özvegysége esetére fenntarthatja igényét. Kisebb fizetésü (1200 koronán aluli) tettleges szolgálatban elhunyt egyén nyugdijjogosult özvegyének kivételesen temetési és gyógyköltségre is igénye van.

Törvényes és per subsequens matrimonium czimen törvényesitett figyermekek 20, leányok 18 éves korukig nev. járulékot kapnak, mely szabályszerüleg minden gyermekre az özvegy nyugdijának egy ötöde. Szülőtlen árvák együtt az anyukat illetendett nyugdij felét kapják, mely fejenkint 240 koronán alul nem lehet. Szülőtlen árvák, kiknek apja 10 évet nem szolgált, végkielégitésül az atya évi fizetésének negyedét kapják. Szülőtlen árvák szintén igénynyel birnak temetési negyedre, oly esetben, midőn erre az özvegy, ha élne, igényt formálhatna. (L. fennebb.)

[29] Azon nyilvános tanintézeti tanárok és tan. ellátásáról szól az 1894: XXVII. t.-cz. kikről államilag vagy hasontermészetü közrendelkezéssel gondoskodva nincs.

A nagyszámu min. rendeletek közül megemlitjük az 1893. évi 2975. számut, a tanitói javadalom kideritése tárgyában; 1893. évi 38.072. számut. ugyanerről; 1879. évi 35.111. sz. a nyugdijkérvények felszereléséről; 1892. évi 12.219. sz. a nyugdijintézethez járulás alól felmentett iskolafenntartókról; 1892. évi 29.554. sz. a nyugdijalapba fizetett járulékok kezelése és elszámolásáról; 1896. évi 48.896. sz. a tankötelesek után járó járulékok befizetése iránt.

fogva a népoktatási intézetek körébe tartozó iskoláknál végleg alkalmazott s a törvényszerü képesitéssel biró tanitók, tanitónők.

Segélypénzre jogosultak a nyugdijra jogosult tanitó, óvó, nevelő özvegye és árvái 16 éves korukig, vagy férjhezmenetelükig vagy egyéb módon történő ellátásukig, ha ezek korábban következnek be. A férj tanitónő neje után csak annak három havi fizetését vagy nyugdiját nyeri végkielégitésül.

Éltük végéig rendes nyugdijat kapnak *a)* a kik legalább 40 beszámitható éven át szolgáltak, mint rendes vagy segédtanitók; *b)* kik legalább 10 évig szolgáltak és önvétkük nélkül lettek a tanitói hivatalra végleg képtelenekké, vagy pedig életük 65. évét már betöltötték. A kik 10 évnél kevesebb szolgálattal birván, önvétkük nélkül válnak szolgálatképtelenekké, végkielégitést nyernek.

A szolgálati idő tanitókra csak 21., tanitónőkre 20. életévük betöltésétől számittatik.

A nyugdij összege 10 évi szolgálat után az alapul veendő javadalom 40%-a, minden további szolgálati év után 2%-a, ugy, hogy negyven év után az alapul vehető javadalom teljes összege jár s ezt továbbszolgálás esetén sem haladhatja meg. A végkielégités, ha az illető jogosult 5 évnél hosszabb ideig szolgált, két éven át, ha rövidebb ideig szolgált, egy éven át 50%-a a részére biztositott legmagasabb nyugdij összegének.

A nyugdijjogosult tanitó özvegyének[30] évi segélye, az elhalt férj utolsó nyugdijalapul vehető fizetésének fele, ha e fizetés 1200 koronánál nem nagyobb; az ezerkétszáz koronán felüli összegnek pedig 20%-a.

A segélypénzt huzó özvegy gyermekei[31] fejenkint azon segélypénz $^1/_6$-át kapják, de együtt az özvegyi segélypénz összegénél többet nem kaphatnak. Szülőtlen árvák, ha egyik szülőjük volt tanitó, fejenkint még 50, ha pedig mindkét szülőjük tanitó volt, fejenkint még 100 koronát kapnak évente; az utóbbi esetben segélyük is mindenik szülőjük után külön számitandó. Tanitó özvegyét és árváit az ellátáson, illetve gyámpénzen kivül félévig az elhalt tanitó fizetése és lakása is megilleti. Tanitói nyugdij elévülésénél az általános nyugdijtörvény (1885. évi XI. t.-cz.) rendelkezése irányadó.

[30] Ha a házasság nem nyugdijas állapotban köttetett és a nő legalább egy évig élt férjével.

[31] Kik a tanitó nyugdijazása előtt kötött házasságból származnak.

A nyugdijazás és nyug- és segélypénz megállapitása közigazgatási uton,[32] jogvitás esetben a közigazgatási biróság által állapittatik meg.

Az emlitett nyugdijak és segélyek az országos tanitói nyugdijalapból fedeztetnek első vonalban. Ez alap jövedelmei a nyugdijra igényt tartóknak és a tanintézet fenntartóknak *egyszersmindenkorra* teendő befizetései, továbbá ugyanezeknek a növendékek után szedendő (1891 : XLIII .t.-cz. 10. §.) *évenkinti* járulékai s e czélra rendelt más vagyon tőkéje és jövedelme s az államkincstár évi járuléka (300 ezer korona). Az iskolafenntartók és tanitók befizetéseinek mérvét és módját az 1875 : XXXII. és 1891 : XLIII. t.-czikkek határozzák meg. A fenntartók jarulékaikat a polgári év első két havában kötelesek a községi adópénztárba beszolgáltatni, a tanitók közvetlen terhét képező járulékokat pedig azok javadalmából levonni.[33]

247. §. Más nyilvános tanodák tanárainak s tanitóinak nyugdija.

Az állami és a kormány kezelése alatt álló közalapokból fenntartott tanintézetek tanárainak nyugdijügye az 1885 : XI. t.-cz. alá esik. (Lásd fentebb.)

A felekezetek, törvényhatóságok, községek, társulatok, örök ala-

[32] 1875: XXXII. t-cz. 40. §. és 1882. évi 41,453. sz. közokt. min. rend. szerint az állami és községi tanitókra a nyugdijazást és nyugdij-jogosultságot a tanfelügy. elnöklete alatt a minister által kinevezett két tagból és egy orvosból álló bizottság mondja ki, más tanitókra vonatkozólag e bizottsághoz még az illető iskola főhatósága által kinevezett két tag járul. Idevonatkozik még a közokt. min. 1894. évi 62,876. sz. rendelete is. — A határozatok a ministerhez felebbezhetők; ennek a nyugdij és a néptanitó hozzátartozóinak gyámolitása iránt hozott határozatai, *ha az vitás, van-e jogosultság és mily mérvü összeg illeti a jogosutakat*, továbbá azon határozatai, melyek *az élvezett nyugdij vagy segélypénz elvonását mondják ki, a közig. biróság* elé vihetők.

[33] A nyugdij-törvény által nincs érintve a néptanitó özvegyének és árváinak azon joga, hogy a tanitó halála napjától féléven át annak lakását és egész fizetését élvezik. 1868: XXXVIII. t.-cz. 140. §., 1893. XXVI. t.-cz. 1. §-a.

A néptanitói nyugdij-intézetbe nem tartozó róm. és gör. kath. felekezeti tanitók nyugdijazására a „Ratio Educationis“, az 1824. évi és 1845. évi 25,224. sz. helytart. tan. intézvény; a községi ily tanitókéra pedig az 1873. évi 7053. sz. közokt. min. rend. irányadó. A törvényhatósági nyugdij-intézetből végellátott tanitók nyugdij-ügyeinek másodfoku elintézése a közokt. min. hatáskörébe esik. 1898. évi 58,876. sz. közokt. rend. A „Ratio Educationis“ érvényét a közig. biróság is kinyilvánitotta. (1898. évi 1322. sz.) Itt emlitendő az 1900. évi 28.042. ex 99. sz. közokt. m. r. a néptanitók és az 1885: XI. t.-cz. szerint nyugdijazandóknak szolgálata viszonos beszámitásáról.

pitványok által fenntartott nyilvános középiskolák, felsőbb leányiskolák, felső kereskedelmi iskolák, jogakadémiák, tanitó- és óvóképző-intézetek igazgatói, tanárai, tanitónői számára pedig az 1894 : XXVII. t.-cz. alapján egy *országos nyugdij- és gyámintézet* létesittetett, melyből a jogosult tanitó személyek és hozzátartozóik nyugdijat, végkielégitést, özvegyi ellátást, nevelési járulékot, temetkezési járulékot kapnak és pedig a mennyiben a törvény eltérést nem rendel, az 1885 : XI. törvényczikkben foglalt elvek és szabályok szerint.

A nyugdijintézet jövedelmét képezik: a jogosult tanszemélyek egyszersmindekorra szóló befizetései, a tanintézetek fentartóinak járulékai; a tanintézeti tanulók évenkénti és fejenkénti járuléka; a nyugdijintézet kötelékébe tartozó intézetek állami segélye után fizetendő kamatok és az állampénztár évi 120 ezer korona járuléka.[34]

Már fennálló s a fennt elsorolt kategoriákba eső tanodáknak a nyugdijintézetbe *belépése önkéntes*, jövőben keletkező ily tanodák fenntartói azonban kötelesek tanintézetükkel belépni vagy tanitóiknak legalább oly mérvü nyugdijat biztositani, minőt az intézethez tartozók kapnak és pedig alkalmazottaik és tanulóik nagyobb megterhelése nélkül. Az országos nyugdijintézetbe lépett tanodák alkalmazottainak nyugdijazása iránt a közoktatásügyi minister dönt és pedig, ha a nyugdijazás hivatalból történik, vegyes bizottsági megvizsgálás után. Ha az illető már 30 évi szolgálattal bir, vagy 65. évét betölté, hagy ha a szolgálatképtelenség hatósági orvos bizonyitványával nyilvánvalólag igazolva van, a bizottsági megvizsgálás elmarad.

Az országos nyugdijintézethez tartozó tanintézetek alkalmazottjai és az 1885 : XI. t.-cz. alá tartozó tisztviselők, tanárok és tanitók között a nyugdij és ellátás szempontjából a szolgálati idő *kölcsönös beszámitása a viszonosság* szerint helyet foglal; ugyanilykép az 1875. év XXXII. és 1891 : XLIII. t.-cz. alá eső tanitókkal szemben is.[35]

[34] A tanszemélyek befizetése törzsfizetésük 600 koronán felüli összegének egy harmada; a fenntartók minden igényjogosult állás törzsfizetése után évi 5%-ot, a tanulók jogakadémiákon évi 12, más intézeteknél 6 koronát fizetnek; a törvény hatálybalépte után nyert államsegély után 15 éven át 3%-os kamat fizetendő a nyugdijintézetbe.

[35] Végezetül megemlitendő, hogy a törvényes kellékekkel biró nem állami tanitó- és tanitónő-képezdék okleveles tanárai, tanitói és tanitónői beléphetnek az 1875: XXXII. t.-sz. értelmében fennálló néptanitói nyugdij-intézetbe is.

248. §. A katonai egyének ellátásáról.

A katonai havidijasokat megillető ellátás háromféle, u. m.: a) *állandó vagy ideiglenes nyugdij;* b) *sebesülési póldij és* c) *rokkantházi ellátás, illetőleg a rokkantházhoz tartozó javadalomnak a tartózkodási hely szabad választása melletti adományozása.*

I. A nyugdij.

A megállapitott hadképtelenség esetén a tisztek, katonai hivatalnokok és rangosztályba nem sorozott havidijasok[38] 10 évi szolgálat után állandó nyugdijat kapnak. A hadképtelenség kimutatása alól felmentvék, a kik 60 éven tul vannak és 40 beszámitható szolgálati évük van. Tiz évi szolgálat betöltése nélkül is állandó nyugdijra jogosultak azok, kiknek hadképtelenségét: *a)* ellenség előtti megsebesülés vagy hadi fáradalmak; *b)* elmezavar, teljes vakság, nyavalyatörés (eskór) vagy szélhüdés; *c)* szolgálat teljesitésében, önhibán kivül szenvedett külsérülés, szolgálatból származó egészségtelenség, a szolgálati helyen uralkodó járvány vagy helyi betegség, vagy ragadós szembetegség okozta, a mennyiben az illető katonai szolgálatra, vagy egyéb eddigi szolgálati állásának megfelelő keresetre is képtelenné lett. Ez esetek kivételével tiz évi szolgálat betöltése előtt csak időleges nyugdijazásnak van helye. Tartalékos és szolgálaton kivüli viszonyu tisztek az esetben nyernek katonai nyugdijat, ha az ellenség előtt vagy hadi fáradalmak következtében, vagy béke idején közvetlen a katonai szolgálat teljesitésében történt sebesülés, sulyos sérülés vagy a fentebbi pontban *b)* és *c)* alatt felsorolt okok miatt válnak hadképtelenekké; ha az egyének polgári államszolgálatban, vagy ezzel egyenlőnek tekintett közszolgálatban állanak, ugy — ha a katonai és polgári szolgálatképtelenség egykép beállott: az előnyösebb nyugdijazásban részesülnek, de a katonai költségvetést soha sem terhelheti több, csakis a katonai beszámitható szolgálati idő és *havidij* alapján esedékes nyugdijilleték vagyis a többlet a polg. javadalmazás terhére esik.

Ha a tartalékos vagy szolgálaton kivüli viszonyu egyén *hadképtelensége* daczára polgári szolgálatra még alkalmas, ugy *katonai nyugdijra igénye* nincs.

A had-, illetőleg feltétlen keresetképtelenség a kat. személyeknél s az ép emlitett esetekben a tartalékosoknál is a katonai *felülvizsgáló bizottság* által állapittatik meg. *A beszámitható* szolgálati

[38] A XII. rangosztályu tengerészeti hadapródok is; a katonai hivatali gyakornokok és növendékek nem.

idő általában a *kineveztés, illetve besorozástól kezdve a tettleges* szolgálatban töltött idő. Beszámitandó: a nyugdijra jogositó polgári államszolgálat, illetőleg ezzel egyenlő szolgálat ideje is, ha az átlépés abból a katonai tiszti állományhoz közvetlenül történt; a legénységi állományban töltött idő, ha *megszakitás nincs,* pl. volt tiszthelyettesek, hadapródok szolgálata; a nyugalmazott tiszteknek *hadapródiskolai tanári* minőségben töltött szolgálata; a bécsi katonai állatorvosi intézet *nörendékeinek* és segédeinek az intézetben töltött ideje, ha onnan a belépés megszakitás nélkül történt. *Minden egyes hadjáratért* egy év hozzá számitandó a szolgálati időhöz. de egy és ugyanazon naptári év alatt végzett több hadjárat is csak egy évvel gyarapitja a szolgálati időt. Beszámitandó a szolgálati időbe a *hadi fogságban töltött egész idő is.* Katonaképző intézeteknél *tanári* minőségben, azután a katonai *terepfelvételnél,* térképészetnél, háromszögelésnél a meghatározott minőségben töltött *minden év* 16 hónak, a bécsi katonai állatorvosi tanintézetnél töltött minden három év négy évnek vétetik. A tengerészetre vonatkozólag a beszámitásra néhány eltérő rendelkezés van, igy ott a) szabályt képez, hogy az ideiglenes alkalmazásban töltött idő csak akkor számitható be, ha az illető azután közvetlenül *végleg* kineveztetik; b) hogy a tettleges tengerészeti katonai lelkészeknél a belépésük *előtt polgári lelkészi szolgálat ideje is beszámitandó;* c) tengerészeti havidijasoknak felszerelt hadi, iskola- vagy parancsőr czirkálóhajón eltöltött minden évéhez még *4 hó* adandó. vagyis egy év 16 hónak vétetik; d) tengerészeti katonai tanodák tanárainak, tanitóinak ily minőségben töltött *minden 3 éve négy évnek* veendő; e) tengerész hadapródok, kik ellenséges fegyver által, békében önhibájuk nélkül megsebesülvén, vagy sulyosan megsérülvén, szolgálatképtelenek lesznek, mint *sorhajózászlósok* helyezendők nyugdijba, illetve részesülnek sebesülési pótdijban.[37]

A nyugdij *osztatlan, havonkint előre fizetendő illeték; járandósága azon napon kezdődik, melytől kezdődőleg a nyugalomba helyezés elrendeltetett.* A havi nyugdij 10 teljes év után a havidij egyhramada (33%), betöltött 15 év után $^3/_8$-a, ($37\frac{1}{2}$%), ehhez minden további szolgálati év után a havidij $2\frac{1}{2}$%-a adatik, ugy hogy *negyven év után* az egész, az utolsó valóságos rangfoknak megfelelő *tettlegességi havidij képezi a nyugdijat.* A legkisebb nyugdij

[37] Szintén némely eltérő rendelkezések vannak a szolgálati idő kiszámitását illetőleg a honvédségnél is. 1875: LI. t.-cz. II. czim.

azonban 600 korona; ennyi a tiszti, hivatalnoki minőségü katonai egyénnek akkor is jár, ha a fenti számitás szerint annyi nem esnék.

Az ideiglenes nyugdijazásnál, mely — ha a szolgálatképtelenség az 1. vagy 2. szolgálati évben áll be, 1 évre, ha 3—4. évben áll be, 2 évre, ha az 5—6. évben áll be, 3 évre, ha a 7—8. évben áll be, 4 évre, ha a 9—10. évben áll be, 5 évre engedtetik, a nyugdij azon összegben jár, mely a *betöltött 10 évi szolgálat után véglegesen engedélyezendő*. A törvényben meghatározott kivételektől eltekintve, a fizetésen kivül élvezett pótlékok és mellékilletmények a nyugdij kiszámitásánál nem vétetnek figyelembe; de a tettleges állományban kapott *személyi* pótdijat az illető teljesen megtartja, ha az nem kifejezetten a tettlegességi időre szoritva engedélyeztetett.

A nyugdijról való lemondás feltétele mellett végkielégitésül a nyugalmazott személyeknek nyugdijuk két évi összege engedélyezhető, ha a szabályszerü vizsgálat szerint az illető valószinüleg még két évig élhet. (Megváltás.)

A nyugdijas egyén elhalálozása esetén három havi nyugdij engedélyezendő a hátramaradt családnak *halálozási negyed* czimén, a legénységi állományban pedig 100 koronányi végkielégités jár; mindez esetekben a hátramaradottak egyéb ellátási igénye érintetlen marad. Nyugállományban nősültek családját ezen negyed, illetve végkielégités csak ugy illeti, ha házasságuk után ujra állandóan voltak tettleges szolgálatban; vagy ha ideiglenesen is, de haláluk ellenség előtti sebesülésből, vagy kórházi szolgálatban kapott ragadós betegségből következett be.

II. Sebesülési pótdij.

A katonai havidijasoknak *sebesülési pótdija, a rangfokozatra és szolgálati időre tekintet nélkül, a sebesülés mértéke — foka — szerint szabatik ki.*

A ki ellenség előtt vagy békeidőben szolgálati eljárásában saját hibája nélkül sulyosan megsérül és az által *szolgálatképtelenné* lesz, *a szabályszerü nyugdijon tul évi 400 korona* sebesülési pótdijat kap. Azoknál, kik egyik szemüket vagy lábukat vesztik, évi 800 korona, azoknál, kik testük két tagját vagy látásukat veszitették, továbbá oly más megsérülésük esetén, melyek a törvényben *a tag elvesztésével egyenlőnek nyilvánitvák*, évi 1800 korona a sebesülési pótdij. A sebesülési pótdij elvileg általán *állandóan* adatik; összegére való tekintet nélkül teljesen ki van véve a végrehajtás alól.

III. Rokkantházi ellatás.

A katonaállománybeli rokkant és állandóan nyugalmazott *tisztek* századostól lefelé, kivételesen más havidijasok is a IX. rangosztálytól lefelé *a rokkantak házaiba ellátásra fölvehetők*. Ez különösen kedvezményes ellátás, mert az ebbe jutók utolsó tettlegességi havidijuk 90%-át, vagy ha ennél nagyobb nyugdijra volna igényük, ennek egész összegét kapják *havidij* (nem nyugdij név alatt) gyanánt s ezen és a netán járó sebesülési pótdijon felül még ugy maguk, mint családjuk *lakást* is nyernek a rokkantház térviszonyai szerint. Ha pedig a rokkantházi javadalmazásban az illető a tartózkodási hely szabad választása mellett részesül, ugy ha százados 240, ha alantos tiszt, *160 korona lakbérsegélyt is nyer.*

249. §. A legénységi egyének ellátása.

A legénységi egyének ellátásának nemei: 1. az állandó vagy ideiglenes *rokkantsági* nyugdij, 2. sebesülési pótdij, 3. rokkantházba fölvétel. Mig a tiszti személyek igényét általán a felség, illetve a hadügyi és honvédministerek, ezekét a felülvizsgálat alapján a területi parancsnokok, a tengerészetnél a pólai tengernagyi hivatal és a trieszti tengerészeti kerületi parancsnokság állapitják meg s csak a kivételes eljárás tartozik az illető ministeriumokhoz.

I. Állandó rokkantsági nyugdij jár azon altiszteknek és közkatonáknak, kik legalább *teljes tiz évig* tényleg szolgáltak, habár a törvényben meghatározott — megengedett — *megszakitással* is, és a szolgálatból eredett bajok folytán váltak rokkantakká, azaz *minden katonai* szolgálatra *mindenkorra* képtelenekké. Itt a polgári keresetképesség nem veendő tekintetbe. Ugyancsak nyugdijra van igényük azoknak, kik habár 10 évig nem szolgáltak, de *a)* ellenség előtti sebesülés vagy hadi fáradalmak, *b)* elmezavar, nyavalyatörés, teljes vakság vagy szélhüdés folytán váltak szolgálatképtelenekké, *c)* vagy a szolgálatból eredő más sérülés vagy betegség, vagy a szolgálati helyen uralkodó járványos vagy helyi betegség, illetőleg ragadós szembetegség által lőnek szolgálatképtelenekké, *valamint egyuttal a szolgálati állásnak megfelelő más keresetre képtelenekké. Tizennyolcz évet megszakitás nélkül szolgált altisztek a rokkantság igazolása nélkül föltétlen igénynyel birnak rokkantsági nyugdijra.*

Időleges rokkantsági nyugdijban részesülnek azok, a kiknél a rokkantságot és polgári keresetképtelenséget is okozó *bajokból való kigyógyulás és szolgálati,* illetőleg *polgári keresetképességük*

visszanyerése remélhető. Az ideiglenes nyugdijazás a felülvizsgáló bizottság javaslatához képest legalább egy és legfölebb *három évre* történhetik. A rokkantsági nyugdij alapjául csak a tényleges szolgálati idő szolgál, s az elbocsájtás előtt eltöltött tettleges szolgálati idő csak akkor számittatik be, ha a visszalépés közvetlen az elbocsájtás után történt: szökési időköz, 6 hónapot tulhaladó börtön nem számittatnak be. A nyugdijkiszabás alapja az utoljára viselt *valóságos rendfokozat*. A nyugdij összegét a törvényhez mellékelt I. táblázat tünteti ki; ebből fölemlitjük, hogy a tiszthelyettes nyugdija 10 év után 216 korona s azután 30 évig minden 3 év után 36 koronával nő, mig 468 koronát ér el; az őrmester 10 év után 168 korona, 30 év után 364 korona; szakaszvezető 10 év után 144 korona; 30 év után 312 koronát; tizedes 10 év után 120 korona; 30 év után 260 korona; őrvezető 10 év után 96 korona; 30 év után 208 korona; közember 10 év után 72 korona, 30 évre 156 korona nyugdijat kap.[38]

Az ideiglenes nyugdij azon összegben szabatik ki, mely az illetőket 10 év után megilletné. Ellenség előtti sebesülés által szolgálatképtelenné vált hadapródok hadnagyi minőségben és évi 600 koronával helyeztetnek nyugdijba. Tartalékos altisztek és közrendüek arányosan hason eljárás alá esnek, mint a tartalékos és szolgálaton kivüli viszonyu havidijasok; ha az ily egyének polgári szolgálatnak alapján már nyugdijat élveznek és e nyugdijuk 600 koronát *még nem* halad, a katonai honvédségi kincstár terhére csupán *nyugdijpótjáradékot* kapnak. (A pótjáradék összegeit a törvényhez csatolt táblázat állapitja meg.) A rokkantsági nyugdij havonkint előre fizetendő illeték. Az állandó rokkant nyugdij fejében arról lemondás esetén, annak két évi összegét kapják azok, kikről szakértői vizsgálat megállapitja, hogy *valószinüleg még legalább két évig* élhetnek.

II. *A sebesülési pótdij* a legénységnél is független a rokkantsági nyugdijtól és a szolgálati időre, valamint a rendfokozatra való tekintet nélkül, a sebesülésnek három fokához (fentebb) képest állandóan adományoztatik s összege az első foknál 96 korona, a másodiknál 192 korona, harmadiknál 288 korona évente; azon

[38] A haditengerészetnél járó összegek 7 rendfokozat szerint (a matrózok I–IV. osztálynak) állapitvák meg az 1891: XXI. t.-czikkben: ugyane törvényhez csatolt tabellák állapitják meg a tengerészeti legénység nyugdijpótjáradékát és rokkantsági napi zsoldját.

hadapródok pedig, kik ellenség előtti sebesülés folytán mint hadnagyok nyugalmaztatnak, a tiszti sebesülési pótdijban részesülnek.

III. *A rokkantházi ellátásba* felvételre igényt tarthatnak azon legénységi egyének, 1. kik megszakitás nélkül *legalább harmincz évig tényleg szolgáltak*; 2. a kik sebesülés vagy szolgálati más sérülés folytán megvakultak vagy oly sulyosan sérültek meg, hogy különös ápolásra és felügyeletre szorulnak; 3. kik szolgálat közben elmebajt, nyavalyatörést kaptak, szélhüdés által tehetetlenekké lettek és rokonaiknál kellő ápolásban nem részesülhetnek. A rokkantak házaiban való illetékek: *zsold, étkezés, kenyér, lakás, ruházat és mérsékelt áru dohány és pedig a valóságos rendfokozatban élvezett mérvekben.*

A rokkantházi ellátásra igénynyel biróknak joguk van a helyett a rokkantsági nyugdijat a házon kivüli lakás mellett igénybe venni, vagy a rokkantházi ellátásról végkielégités mellett lemondani. A rokkantházban elhaltaknál, ha hagyatékukból nem fedezhető a temetési költség, erre 6 korona átalány *számitható* föl.[39]

250. §. A tiszti és legénységi özvegyek és árvák ellátása. *)

A férj, illetve apa katonai szolgálata alapján az özvegy és árva az 1887: XX. és 1891: X. t.-cz. és ezek módositásáról szóló 1907. évi XVI. t.-cz. értelmében következő elvek szerint részesülnek kincstári ellátásban.

A tisztek (hadbirák, lelkészek, kezelőtisztek, orvosok ugy a közös hadseregnél, honvédségnél, mint a népfölkelésnél) özvegyei állandó évi nyugdijat kapnak, ha házasságuk a férj tettleges szolgálata alatt vagy az előtt köttetett s ha a férj vagy *a)* ellenség előtt esett el, hadi fáradalmak folytán halt meg, vagy ellenség előtt kapott sebesülés vagy egyébként a szolgálatban szenvedett sérülés, a szolgálati helyen uralgó járványos vagy helyi betegség, vagy kórházi szolgálatban kapott ragályos betegség folytán halt meg; *b)*

[39] Havidijas, illetve nyugdijas tiszti személyek és legénységi egyének, ha tényleges szolgálatban, illetve katonai nyugdij, rokkantsági nyugdij, rokkantházi ellátás élvezete közben *elmebetegségbe* esnek és tébolydába helyezésük szükséges, a nagyszombati rokkantház mellett felállitott katonai, ha ott el nem helyezhetők, polgári tébolydában helyezendők el. Havidijasok ez esetben szabályszerü nyugdijukat megtartják és ezenfelül magánvagyonuk nem létében pótdij is van megállapitva a tébolydai ellátás költségei fedezésére. A legénységi személyeknél az összes illetékek megszünnek és a tébolydai *költséget* a kincstár fedezi.

* A közös hadseregbeli, honvédségi és népfölkelési egyénekre egyaránt.

vagy pedig, tekintet nélkül a halál okára, a férj már a halál idején állandó katonai ellátásra igénynyel birt.

Nyugállományban, várakozási illetékkel szabadságolt minőségben, tartaléki vagy szolgálaton kivüli viszonyban kötött házasság esetén szintén nyugdij-igénye van az özvegynek: 1. ha a férj tettleges szolgálatra bevonulván, az *a)* pont alatti okokból hal el; 2. ha a nyugdijas, illetve várakozási illetékkel biró ujabb tettleges szolgálatra beosztatott, s halála e tettlegességi minőségben történt, vagy pedig legalább három évig folytatott tettleges szolgálat után történt ujabbi nyugalomba helyezésben.[40]

A nyugdij az elhalt férj rangfokozata szerint fix összegekben van megállapitva, a XII-ik rangfokon (tengerész hadapród) évi 700 korona, az I. és II. rangfokon 5400 korona. Ha a férj elhalálozásakor már nyugdijas volt, özvegyének nyugdija *az elhalt férj nyugdiját nem haladhatja fölül.*

A rangosztályba nem sorozott havidijasok özvegyeinek nyugdija a férj havidijának 1/5-ada (1896: IV. t.-czikk); de legalább 400 korona (1907. XVI. t.-cz.).

A rangfokszerü nyugdijhoz még annak 50%-a jár oly özvegyeknek, *kiknek férje ellenség előtt esett el, vagy ott kapott seb folytán egy év alatt halt el.* Oly özvegy, kinek férje polgári állami vagy ezzel egyenlőnek tartott szolgálatban is állott és a katonai szolgálatban történt elhalásakor már polgári ellátásra is birt igénynyel, *csak a katonai nyugdijat kapja, de ha ez a polgári ellátásnál kisebb, a többlet a polgári javadalomból reáfizetendő.*

A *tisztek árváinak* 24 éves koráig vagy korábban beálló — s a törvényben meghatározott módon történő — ellátásukig, állandó nevelési járulékra van igényük, ha a) *özvegyi nyugdijra* igényt adó házasságból származnak vagy ily házasság által törvényesittetnek és ha az atya ellenség előtt kapott seb vagy a hadi fáradalmak következtében halt el, vagy b) az árva szülőtlen; c) vagy az anya azért, mert férjétől elváltan élt, vagy mert a nyugdijigényről a házasságkötéskor lemondott, vagy mert bünvádilag elitéltetett, *özvegyi nyugdijat az államtól nem nyer.*

Az árvák nevelési járuléka az özvegyi nyugdij egy ötöde, de egy gyermek számára évi 500 koronát meg nem haladhat s az ösz-

[40] Mily okok zárják ki az özv. nyugdijazását a jelzett kellékek megléte dacára, azt a törv. 3. §-a 11. pontjában sorolja föl; mig az özv. nyugdij megszünés okai a 8. §-ban foglaltatnak.

szes árvák járuléka nem lehet több az özvegyi nyugdij összegénél. Szülőtlen árvák oly összegü együttes nevelési járulékot kapnak, mely megfelel az anyát megilletendett özvegyi nyugdij felének.

Havidijas, nyugállományban elhalt katonai személyek özvegyének és gyermekeinek törvényszerü állandó ellátási illetményei együttvéve nem haladhatják meg az elhalt férj, illetve apa nyugdiját.

A *legénységi* egyének özvegyei és árvái nyugdijazásra, illetve nevelési járulékra, ha a törvényben megszabott rendkivüli okok, melyek az igényt kizárják (22—28. §§.) nem forognak fenn, következő elvek szerint birnak jogosultsággal. Altiszt özvegye nyugdijigénynyel bir, ha férjével annak tettleges szolgálata ideje alatt kötött özvegyi ellátásra igényt nyujtó *első osztályu* házasságot, és *ha férje elhalásakor* már törvényes igénynyel birt rokkantsági nyugdijra, rokkantházi ellátásra, illetőleg már ily nyugdijban vagy ellátásban volt.

Továbbá özvegyi nyugdijigényük van általában mindazon katonai legénységi (tartalékos vagy tettleges) egyének hátramaradt özvegyeinek, kiknek férje az ellenség előtt esett el, vagy ott kapott sebesülés hadi fáradalmak, a szolgálati helyen uralkodó helyi vagy járványos betegség, kórházi szolgálatban kapott ragadós betegség következtében halt el. A nyugdij összege a férj valóságos rendfokozata alapján szabandó ki. Közrendü katona özvegye 1907-ig évi 48, őrvezetőé és vele egyenrendfokozatué 64, tizedesé 80, szakaszvezetőé 96, őrmesteré 120—160-ig, haditengerészeti főhajósmesteré 200, hadapródé 200 korona nyugdijat kapott, az 1907. évi XVI. t.-czikk ez összegeknek *ötven százalék hozzáadásával* való *felemelését* állapitotta meg.

Ellenség előtt elesett vagy ott kapott seb folytán egy év alatt elhalt személyek özvegyei a nyugdijhoz 50%-os pótlékot kapnak, és ha keresetképtelenek és vagyontalanok, még évi 96 korona segélyt is.

A legénységi személyek oly árvái, kik özvegyi nyugdijra igényt adó házasságból származtak, vagy az által törvényesittetnek és pedig a fiárvák 16, leányok 14 éves koruk betöltéséig, vagy korábban történő meghatározott ellátásukig, nevelési járulékot nyernek oly megszoritásokkal, mint a tiszti árvák, ha atyjuk a tettleges szolgálatban bekövetkezett halálakor már állandó nyugdijra igénynyel birt, vagy már nyugellátásban halt meg. Ugyancsak nevelési járulékot kapnak azon árvák, kiknek atyja ellenség előtt esett el,

vagy ott kapott seb vagy hadi fáradalmak, szolgálati sérülés, a szolgálati helyen uralgó helyi betegség vagy járvány, kórházi szolgálatban kapott ragadós betegség folytán halt el.

Minden igényjogosult legénységi árva nevelési évi járuléka 48 korona, de az özvegyi nyugdij és nevelési járulékok összege évi 540 koronát nem haladhat tul. Szülőtlen árvák, vagy kiknek anyja nyugdijat nem kap, még 50%-os pótlékot kapnak, de az összes árvák évi nevelési járuléka 360 koronán tul nem emelkedhetik ez esetben sem.[41]

[41] Az 1882 : XI. t.-cz. értelmében a mozgósitás esetén behivott katonai személyek (tépfölleléket is értve) törvényes neje, gyermekei unokái, testvérei, a mennyiben ellátásuk egészben vagy részben a behivottnak keresményéből fedeztetett és e nélkül magukat fentartani képtelenek, élelmezési és esetleg lakásilletékben részesülnek. Az egyes család részére engedélyezendő segély együttesen nem lehet nagyobb, mint volt a behivott keresménye. Az esetleges igényjogosultak már békében összeiratnak s a honvédelmi ministerhez felterjesztendők, ki az igény és segély összege iránt a pénzügyministerrel egyetértve határoz. A segély megszünik, ha a behivott megszökik, sulyos börtönre, vagy ennél is nagyobb büntetésre itéltetik; hazaérkezik, vagy ha a segélyezett meghal, illetve oly helyzetbe jut, hogy nem szorul segélyre.

Az 1896 : XVI. t.-cz. az 1875 : LI. t.-cz. 135. §-a kiegészitéseül arról rendelkezik, hogy a közös hadseregből a honvédségbe, a honvédségből a közös hadseregbe áthelyezett egyéneknek nyugdiját, ha t. i. azok nem mozgósitási hadi czélu szolgálatban lőnek szolgálatképtelenekké, mily arányban fedezi a honvédségi, illetve hadügyi táreza.

Az 1896 : IV. t.-cz. az özvegyek igényeire vonatkozólag némi módositásokat tartalmaz és kimondja, hogy a jövőben *a hadsereg, honvédség és népfelkelés összes katonai* hivatalnokainak, rangosztályba nem sorozott havidijasainak *özvegyei és árvái is az* 1887 : XX. t.-cz. *értelmében nyernek ellátást.* A katonai ellátási illetmények iránt kiállitott nyugtákon a felek életben léteinek igazolásáról szól az 1899. 4605. sz. belügyministeri rend.

Az 1875 : LI. t.-cz. 28—30. és 87. §§. rendelkeznek arról, hogy ha nyugdijas katonai, tiszti, hivatalnoki, altiszti vagy közrendü személyek polgári állami alkalmazást nyernek, katonai nyugdijuk megszünik, de ha a polg. szolgálati összes illetmények a kat. nyugdijat legalább annak egy harmadával meg nem haladnák, a katonai-alapból a hiányzó összeg, mint *katonai pótjáradék jár.*

Az 1848/9 iki honvédek és özvegyeik állami ellátása az 1901. évi 3000. sz. min. eln. rend. szerint évi *nyugdijjarandóság*, rangfokozat szerint. Ez különös érdemekre tekintettel, kétszereséig emelhető. Világtalan altisztek és közvitézek évi 36 korona pótilletményt nyernek, azon tisztek pedig, kik 1848. előtt a cs. kir. hadseregben szolgáltak, 1200 koronáig terjedhető pótilletményben részesithetők. A nyugdijon felül az elhunyt honvéd eltemettetője temetési segélyre igényt formálhat. Ez igények iránti bélyegmentes kérelmek a főszolgabirónál, városokban a polgármesternél nyujtandók be, honnan a ministerelnökséghez

Azon legénységi árváknak nevelési járuléka, kik hazai tanintézetben jó sikerrel tanulnak, tanulmányaik folytatása czéljából 24 éves korukig meghagyható.

251. §. A közhivatali viszony megszüntetése.

A közhivatali viszonyt megszüntető okokról kell még befejezésül röviden szólanunk. Az ide vonatkozó jogelvek, melyek hazai jogunkban érvényre emelkednek, a következők. A hivatali — közszolgálati — viszonyt megszünteti:

a) A *hivatalnok halála;* de a hivatali szolgálat bizonyos következéseit, igy pl. a hozzátartozók ellátási igényeit, a vagyoni felelősségnek a hagyaték elleni valósitását nem zárja ki; b) az illetékesen elfogadott *lemondás;* a lemondás önmagában véve nem szünteti meg a hivatali viszonyt, mely nem a hivatalnok egyoldalu akaratából keletkezett és áll fenn; a lemondás elfogadása, a lemondónak felmentése szükséges a hivatali viszony elenyésztéhez. Mielőtt a tisztviselő felmentéséről *irásosan* értesitve nem lesz, szolgálati kötelékben levőnek tekintetik és *minden cselekménye vagy mulasztása az államszolgálati szabályok alá esik.*[42] (P. ü. szolg. szab. 268. §.) Lemondani *joga van* a hivatalnoknak; kivétel csak azon tisztségeket illetőleg van, melyek elfogadása és bizonyos ideig való viselése törvényes kötelesség (pl. községi birói tiszt); itt a lemondás joga, ez időn belül, csak a törvényes mentségi ok bekövetkeztével áll elő. Lemondani a katonai tiszti és altiszti személyeknek is joguk van, a mi nem szünteti meg a még tartó szolgálati kötelmet, tiszti rang, illetve rendfokozat nélkül. A lemondásnak *feltétlennek* kell lenni és alkalmas időben kell történnie. A közszolgálat sürgős érdekéből a felsőség a lemondás elfogadását halaszthatja. Rendszerint *nincs helye a lemondásnak a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálat* elrendelése után.[43] Azon hivatalnok, ki a lemondás elfogadása előtt

terjesztendők föl: felettük minden jogorvoslat kizárásával végérvényesen a min. elnökség kebelében e czélra alakitott vegyes-bizottság határoz.

[42] A hivatalnak elhagyása a lemondás elfogadása előtt, a hivatali kötelesség sulyos és a mennyiben a szolgálati kötelesség megtagadásának minősül bünvádi eljárás alá eső megszegése. Az 1878. 71. sz. közokt. min. hat. kimondta, hogy még a közs. néptanitó sem hagyhatja el állását, mig a szabályszerü felmentvényt a közig. bizottság meg nem adta.

[43] Mégis ilyenkor is elfogadható a lemondás bizonyos esetekben; igy ha a fegyelmi vétség előreláthatólag enyhébb beszámitás alá esik és vagyoni felelősség megállapitása nem szükséges. L. előbb a fegyelmi jogban.

A lemondás elfogadása rendszerint azon hatóság joga, mely a tisztviselőt

hivatali kötelességei teljesitését megtagadja, fegyelmi vétség, esetleg a büntető trvénykönyv 480., 481. §§-ba ütköző hivatalos hatalommal való visszaélés miatt lesz büntetendő. A kihágási büntető törvénykönyv 95. és 98. §§-ai büntetéssel sujtják azon állami, törvényhatósági vagy községi alkalmazásu orvost, sebészt, állatorvost, ki járvány, illetve állati vész idején, habár lemondás folytán, de ennek szabályszerü elfogadása előtt hivatalát elhagyja, vagy az azzal egybekötött szolgálat teljesitését megtagadja vagy elhalasztja. c) A hivatalnok akaratával megszünik a szolgálati viszony, ha az valamely, a hivatal gyakorlásához elengedhetlenül szükséges követelménynek meg nem felel, például az esküt, vagy hol ezt a fogadalom pótolhatja, ezt le nem teszi, biztositékot nem tesz stb. d) Az alkalmazási actusnak illetékes felsőhatóság (pl. közigazgatási biróság) általi megsemmisitése esetén, *hivatali viszony jogérvényesen létre sem jött* (Eredeti semmiség) s igy a tettleg functionálásból hivatalnoki jogigények nem származhatnak. e) Ha a tisztviselő *határozott időtartamra* alkalmaztatott, ez idő *lejártával* megszünik hivatali viszonya. Időszakos választással betöltött hivatalokra nézve elvet képez, hogy a hivatalnak az ujonnan választott általi elfoglalásaig, annak részére való átadásáig, az előbbi tisztviselő hivataloskodni köteles. f) Megszünik a közhivatali viszony, ha valaki a büntető biróság által *hivatalvesztésre* vagy *viselt hivatalának* elvesztésére jogerősen elitéltetik. Az 1878. évi V. t.-czikk 55. §-a értelmében a hivatalvesztésre itélt elveszti kinevezés vagy választás által nyert közhivatalát, hatósági megerősités folytán viselt hivatalát, állását, szolgálatát, ügyvédi, közjegyzői, nyilv. tanári vagy tanitói állását. g) Megszünik a hivatali viszony az illetékes hatóság által való *elbocsájtás* által. Elbocsájtásnak általában csak megelőzőleg keresztülvitt fegyelmi itélet alapján van helye; kivétel van oly állásokra, melyek viselőinek fegyelmi vétség nélküli *elbocsájthatóságát* törvény, rendelet vagy szokásjog megállapitja; az ideiglenes minőségben, vagy csak *próbaszolgálatra* alkalmazottak fegyelmi eljárás nélkül is elbocsájthatók. A birósági joggyakornokok, mint a *gyakornokok általában*, hivatali állásukból fegyelmi eljárás

utolsó minőségében kinevezte vagy választotta. A legfelső kinevezéstől függő hivatalnokok felmentése és áthelyezése szintén királyi jog (1867. évi 64. min. eln. sz.). A megyei ügyv. szab. 12. §-a szerint választott tisztviselők lemondásának elfogadása felett a közgyülés, kinevezetteké felett a főispán határoz; ha a lemondó fegyelmi eljárás alatt van, az illetékes fegyelmi hatóság véleménye meghallgatandó.

nélkül is elbocsájthatók, (Közig. bir. 1901. évi 603. sz. hat.) mert állásuk ideiglenes jellegü. Felmondás kikötésével vagy feltételesen alkalmazottak szolgálati viszonya a jogszerü felmondás, illetve a feltétel be nem következése esetén fegyelmi ok nélkül megszüntethető. Ha valamely hivatalt, állást szervezeti változtatásképp megszüntetnek, a hivatalnok szolgálati viszonyát ez meg nem szünteti; fentebb láttuk, hogy ilyen esetekben, ha a hivatalnok oly megfelelő állásra — melyet elfogadni köteles — el nem helyezhető, rendelkezési állapotba, illetve ideiglenes nyugdijba jut, vagy végkielégitést nyer.[45] *A hivatalra a hivatalnoknak joga* nem lévén, a hivatal megszüntetése esetén jogsérelemről nem panaszkodhatik. h) Megszünik a hivatali viszony végkielégités és *végleges nyugdijazás* által, noha a nyugdijasra bizonyos *kötelességek* volt hivatali viszonyára tekintettel fenmaradnak.[46] Mikor van végleges nyugdijazásra jogigénye a hivatalnoknak, mikor rendelheti azt el akarata nélkül is az illető hatóság (biróság), arról a nyugdijjognál volt szó.[47]

[44] Lásd az 1891. évi 4192. sz. törvényes felhatalmazás alapján kiadott igazságügyministeri rendelet. Ellenkező az 1893. évi IV. t.-cz. 11. §-a.

[45] Ad 1871 : IX. t.-cz. birákra rendelte, hogy ha szervezeti változtatás esetén elhelyezésük lehetetlen, legalább fél fizetéssel nyugdijazandók.

[46] Lechner ép ezeknél fogva nem tartja a hivatali viszony megszünésének a végleges nyugdijazást sem.

[47] Némely szolg. ágban (katonaságnál) bizonyos szolgálatra alkalmazás fenntartásával is történnek végleges nyugdijazások; ilyenkor a szolg. viszony nincs teljesen megszakitva. *Szolgálaton kivüli* viszonyba helyezés a katonatisztekre azok tiszti szolgálati viszonyának módosulását, de nem teljes megszüntetését jelenti.

TARTALOMMUTATÓ.

Bevezetés a közigazgatási jog tanulmányába.

ELSŐ KÖNYV.

I. FEJEZET.

A királyi kormány működése a közigazgatásban.

II. FEJEZET.

A törvényhatóságok.

A törvényhatósági organumok.

I. CZIM.

II. CZIM.

III. CZIM.

IV. CZIM.

III. FEJEZET.

A község szervezete és működése.

I. CZIM.

II. CZIM.

III. CZIM.

IV. CZIM.

IV. FEJEZET.

A község és törvényhatóság háztartása.

V. FEJEZET.

A közigazgatási biróság szervezete, hatásköre és eljárása.

FÜGGELÉK AZ ELSŐ KÖNYVHÖZ.

A) Az ügyfelek orvoslati eszközei közigazgatási ügyekben. B) A kézbesités

MÁSODIK KÖNYV.

A magyar közigazgatás ügyeiről s azok jogáról.

I. RÉSZ.

I. FEJEZET.

A statistikai ügy mint közigazgatási ügy és annak joga.

II. FEJEZET.

A népességi rendtartás.

III. FEJEZET.

Az egyesülési ügy.

IV. FEJEZET.

A kisajátitási ügy.

V. FEJEZET.

A rendőrség joga.

A rendőrségi tételes (magyar) jog.

II. RÉSZ.

A jóléti közigazgatás joga.

I. FEJEZET.

A közigazgatás és physikai jólét.

A gyógyitás közigazgatási joga.

II. FEJEZET.

A szellemi élet közigazgatása.

A vallásügyi közigazgatás.

III. FEJEZET.

A gyámgondnoksági ügy.

IV. FEJEZET.

A gazdasági közigazgatás.

I. CZIM.

Az őstermelés ügyének közigazgatása.

II. CZIM.

Az iparügyi közigazgatás.

III CZIM.

A forgalom közigazgatása.

III. RÉSZ.

Hadügyi közigazgatás.

IV. RÉSZ.

A pénzügyi közigazgatás joga.

V. RÉSZ.

Az igazságügyi közigazgatás.

VI. RÉSZ.

A külügyi közigazgatás.

HARMADIK KÖNYV.

A közhivatalnoki jog.

I. FEJEZET.

II. FEJEZET.

A szolgálati kötelességek.

III FEJEZET.

A közhivatalnokok felelősségéről.

IV. FEJEZET.

A közhivatalnoki (jog) igényekről.

V. FEJEZET.

A közhivatalnoki nyugdij joga.

II. FEJEZET.

A törvényhatóságok.

A § száma — Lapszám

A törvényhatósági organumok.

I. CZIM.

II. CZIM.

III. CZIM.

IV. CZIM.

III. FEJEZET.

A község szervezete és működése.

I. CZIM.

II. CZIM.

III. CZIM.

IV CZIM.

IV. FEJEZET.

A község és törvényhatóság háztartása.

V. FEJEZET.

A közigazgatási biróság szervezete, hatásköre és eljárása.

FÜGGELÉK AZ ELSŐ KÖNYVHÖZ.

A) Az ügyfelek orvoslati eszközei közigazgatási ügyekben. *B*) A kézbesités

MÁSODIK KÖNYV.

A magyar közigazgatás ügyeiről s azok jogáról.

I. RÉSZ.

I. FEJEZET.

A statistikai ügy mint közigazgatási ügy és annak joga.

II. FEJEZET.

A népességi rendtartás.

III. FEJEZET.

Az egyesülési ügy.

IV. FEJEZET.

A kisajátitási ügy.

V. FEJEZET.

A rendőrség joga.

A rendőrségi tételes (magyar) jog.

II. RÉSZ.

A jóléti közigazgatás joga.

I. FEJEZET.

A közigazgatás és physikai jólét.

II. FEJEZET.

A szellemi élet közigazgatása.

A vallásügyi közigazgatás.

III. FEJEZET.

A gyámgondnoksági ügy.

IV. FEJEZET.

A gazdasági közigazgatás.

I. CZIM.

Az őstermelés ügyének közigazgatása.

II. CZIM.

Az iparügyi közigazgatás.

III CZIM.

A forgalom közigazgatása.

III. RÉSZ.

Hadügyi közigazgatás.

IV. RÉSZ.

A pénzügyi közigazgatás joga.

V. RÉSZ.

Az igazságügyi közigazgatás.

VI. RÉSZ.

A külügyi közigazgatás.

HARMADIK KÖNYV.

A közhivatalnoki jog.

I. FEJEZET.

II. FEJEZET.

A szolgálati kötelességek.

III FEJEZET.

A közhivatalnokok felelősségéről.

IV. FEJEZET.

A közhivatalnoki (jog) igényekről.

V. FEJEZET.

A közhivatalnoki nyugdij joga.

A Nap ujságvállalat nyomdája Budapest, Rökk Szilárd-utca 9.